This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

ACKS
9 1970

EK.

STANFORD UNIVERSITY LIBRARIES

MAGYAR
TÖRTÉNELMI EMLÉKEK.

KIADJA

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

TÖRTÉNELMI BIZOTTMÁNYA.

MÁSODIK OSZTÁLY: IRÓK.

BUDAPESTEN, 1857.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

TÖRTÉNELMI BIZOTTSÁGÁNAK KIADÁSA

MONUMENTA

HUNGARIAE HISTORICA.

SCRIPTORES.

XXVII.

UMENTA HUNGARIAE HISTORIC

MAGYAR

RTÉNELMI EMLÉKE

KIADJA

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

TÖRTÉNELMI BIZOTTSÁGA.

MÁSODIK OSZTÁLY : ÍRÓK.

HUSZONHETEDIK KÖTET.

BUDAPESTEN, 1875.

NYOMATOTT A M. KIR. TUD. EGYETEM NYOMDÁJÁBAN.

TÖRTÉNELMI

NAPLÓK.

1663—1719.

KÖZLI

THALY KÁLMÁN.

TELY GYÖRGY ÖNÉLETÍRÁSA. — BÁRTFAI KÖVETEK NAPLÓJA AZ ÓNODI GYŰLÉSRŐL. GE TELEKI MIHÁLY ÉS PÁPAI JÁNOS NÁNDOR-FEJÉRVÁRI KÖVETSÉGÉNEK DIARIUMA. IFJABB TSÉTSI JÁNOS HAVI KRÓNIKÁJA. — BIVOLÍNYI ISTVÁN TÖREDÉK-NAPLÓJA. — RITTER GYÖRGY JÁNOS SOPRONYI EMLÉKIRATA.

BUDAPESTEN, 1875.

A MAGY. TUD. AKADÉMIA *KÖNYVKIADÓ HIVATALÁBAN.*

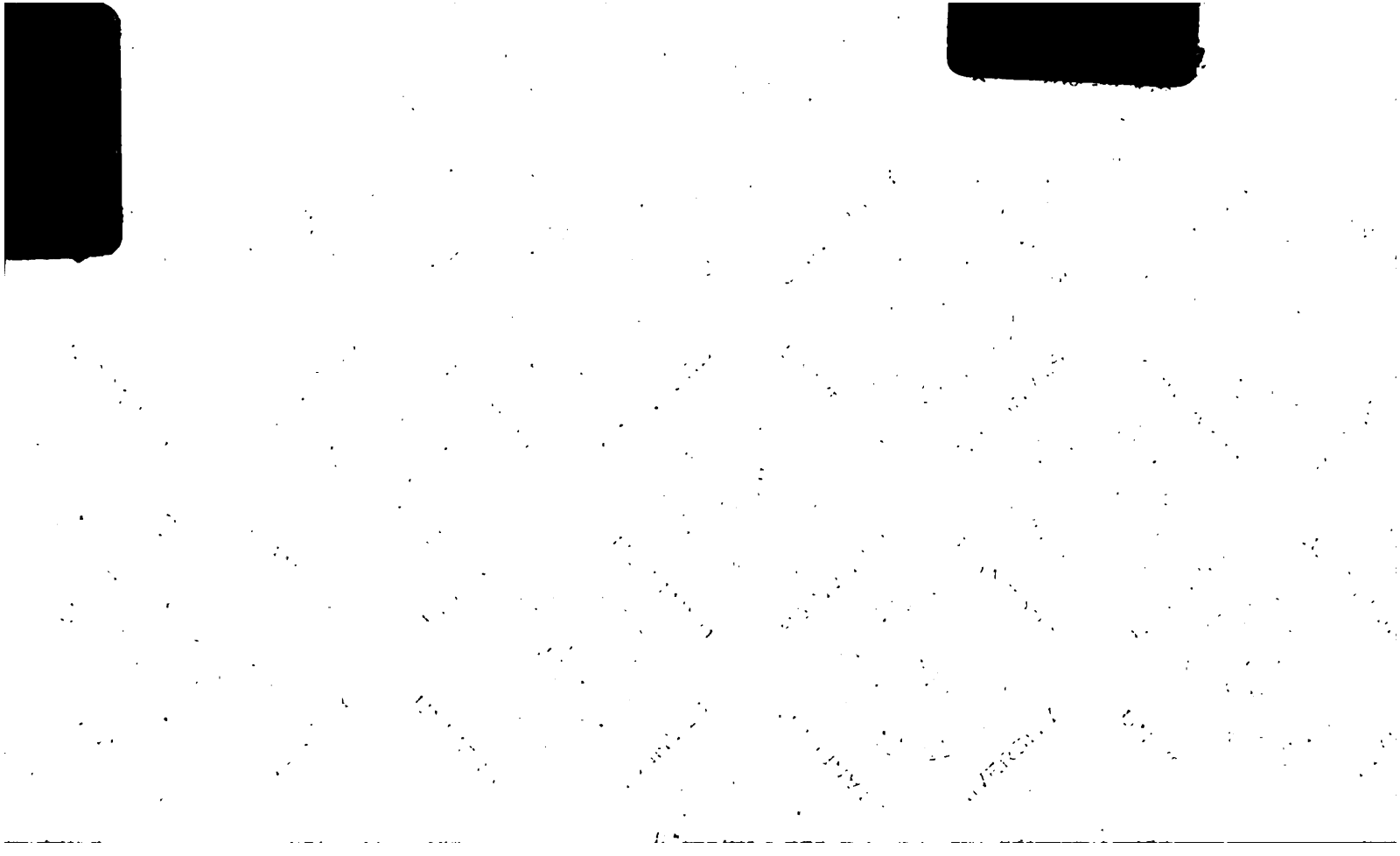

STANFORD UNIVERSITY LIBRARIES

mely pedig, szerzőjének gyakor pártváltoztatásai, politikai jellemtelensége, és egész a vak szenvedélyességig menő elfogúltsága következtében, szintén csak nagy óvatossággal, s éber kritikával használható.

A másnemű történelmi forrásokban, úgymint had- és belügyi levelezésekben s diplomatiai iratokban példátlanúl gazdag II. Rákóczi Ferenczféle kor, a nagyszabású emlékiratok és naplókban szintoly szegény Magyarországon is, mint Erdélyben. Ugyanis maga a fejedelem Emlékiratain és legújabban fölfedezett Vallomásain kívül egyetlen magasabb szempontból felfogott s a dolgoknak mélyébe hatoló egykorú jelentősebb történelmi művet nem bírunk. Mert Károlyi Sándor hézagos napló- és naptári jegyzetei, ha tetemes hiányosságuktól eltekintünk is, már csak laconicus természetű, s minden szemlélődést, indokolást mellőző följegyzéseiknél fogva is alig számíttathatnak a magasb becsű irodalmi alkotások közé; a többiek pedig, — bár magokban és a specialis tárgy történetére nézve, a melyet felölelnek, értéköket kétségbevonni épen nem lehet és hálátlan méltánytalanság lenne, — mindazáltal ezek már részlegességök és csekélyebb terjedelmöknél fogva is a nagyalkotású művek közé soroltatni igényt nem tarthatnak; s még ily kisebb naplóval is aránylag igen korlátolt számban rendelkezünk a Rákóczi-korból.

A még kiadatlanokat felkutatni s napfényre hozni igyekezvén, csekély tehetségéhez képest, alólirott is: 1866-ban a „Rákóczi Tár" I-ső kötetében Beniczky Gáspár, Szathmári Király Ádám, Ráday Pál, és ifj. Keczer András, — a „Századok" 1873-ik évi folyamában pedig Bay Mihály és Pápay Gáspár naplóit adta volt ki ezen korból, melyek mind magyar-

adó vezérférfiakkal sűrűn érintkezvén, a dolgokrúl jól értesűlve lehetett; a minthogy följegyzései közt számos igen becses és jól felhasználható új adatot, vagy ismert tényeket bővebben, más oldalról megvilágító részletet találunk. Ilyenek pl. a Thököly 1683, 1684. és 1685-ik évi austriai és felső-magyarországi hadjárataira, Kassa 1685-iki capitulatiójára, — majd az 1686-iki budai ostromra, — az Ottlÿkot is tömlöczre vettetett és kínpaddal, hóhérral ijesztő Caraffa eperjesi vértörvényszékére, — az 1687-iki országgyűlés tárgyalásaira, — végre a Rákóczi-korbúl különösen a szomolyáni diadalra és a trencsényi vereségre vonatkozó (főként helyszínrajzilag megbecsűlhetlen) részek, az udv. gazdasági tanács szervezete, stb.

De van Ottlÿk művének ez előnyei mellett egy szembeszökő hátránya is, — épen az, a mi a Csereyének. A bátor, ügyes, tehetséges ember ugyanis épen nem volt jellem. Ottlÿk nem tudta: mi az állandóság; ő is, Csereyként, az idők viharai szerint forgó politikai szélkakas volt, és a mellett nagyszájú dicsekvő, háládatlan, ocsmány rágalmazó. Nem a közügyet, hanem csupán saját hasznát tekintvén: urait olykép változtatja, a mint azok szerencséje szolgál; 1683-ban a szorongatott császári pártot odahagyván: a mint a diadalmas Thököly hadai Trencsény felé közelednek, — önként beáll kurucznak. S midőn 1685. őszén Thököly ügyei határozott hanyatlását látja: egyet fordít a köpönyegen, és nemcsak hogy maga árúlóvá lesz, — hanem jó jutalom fejében még másokat is hitszegően átcsal Caprarához, s Kassának német kézre juttatásában aljas eszközzé alacsonyítja magát. Buda alatt a császárt szolgálja, — de a mint

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADEMIA

[illegible]RTÉNELMI BIZOTTSÁGÁNAK KIADÁSA[illegible]

[illegible]IVUM RAKOCZIANUM. II. Rákóczi Ferencz [illegible] I. Oszt. Hadi- és belügy, szerkeszti Thaly Kálmán. I. köt. [illegible] fejedelem [illegible] I. [illegible] Hadi, 1873. XXVIII és [illegible] l. — II. kötet [illegible] l. — III. köt. [illegible] és 748 l. Mindenik kötet ára 4 frt.

— — II. Oszt. Diplomatia. I. köt. [illegible] Pest. 1871. [illegible] l. — II. köt. 1872. [illegible] Mindenik kötet ára 4 frt.

[illegible]OK MAGYAR KORI TÖRTÉNELMI EMLÉKEK. Első osztály: I. [illegible] Szilágyi Sándortól I. II. köt. [illegible] XXI [illegible] l. [illegible]

— — — — III.—VIII. köt. [illegible] Okmánytár, [illegible] Szilágyi Sándor I.—V. k. [illegible] Egy-egy kötet ára [illegible]

[illegible]ÖRTÉNELMI TÁR. I. köt. [illegible] l. egy [illegible] 2 frt 10 kr.

— — II. köt. [illegible] l. [illegible] frt [illegible] kr.

— — III. köt. [illegible] l. egy [illegible] 1 frt [illegible] kr.

— — IV. köt. [illegible] l. [illegible] frt [illegible] kr.

— — V. köt. [illegible] l. [illegible] frt [illegible] kr.

— — VI. köt. [illegible] l. egy [illegible] 1 frt [illegible] kr.

— — VII. köt. [illegible] l. [illegible] frt [illegible] kr.

— — VIII. köt. [illegible] l. [illegible] frt [illegible] kr.

— — IX. köt. [illegible] l. 1 frt. [illegible] kr.

— — X. köt. [illegible] l. [illegible]

— — XI. köt. [illegible] l. 1 frt [illegible] kr.

— — XII. köt. [illegible] l. [illegible] frt. [illegible] kr.

Az egyes füzenként [illegible] folyam ára [illegible]

[illegible]YAR TÖRTÉNELMI TÁR. XIII. v. Új folyam I. kötete [illegible]

— — XIV. v. „ II. kötete 1870. [illegible]

— — XV. v. „ III. kötete 1871. [illegible]

— — XVI. v. „ IV. kötete 1871. [illegible]

— — XVII. v. „ V. kötete 1871. [illegible]

— — XVIII. v. „ VI. kötete 1871. [illegible]

— — XIX. v. „ VII. kötete 1874. [illegible]

[illegible]YAR LEVELESTÁR. I. köt. [illegible] Ágostontól. [illegible]

[illegible]R GYÖRGY MAGYARORSZÁGI OKMÁNYTÁRÁNAK [illegible] Czinár Mórtól. XVI és [illegible] l. [illegible] frt.

[illegible]TATÓ Fejér György Okmánytárához. [illegible]

[illegible]YADIAK KORA MAGYARORSZÁGON Gr. Teleki [illegible] és X.—XII. köt. Mindenik kötet ára [illegible]

[illegible]YARORSZÁG HELYRAJZI TÖRTÉNETE, [illegible] Rupp Jakabtól. [illegible] Pest 1870. XVIII és [illegible] l. [illegible] frt.

— — Második kötet: [illegible] Pest 1872. XIV és [illegible] l. [illegible] frt.

[illegible]APEST és környékének helyrajzi története, Rupp Jakabtól. [illegible] l. [illegible] frt.

[illegible]MENTA HUNGARIAE HISTORICA. Magyar Történelmi Emlékek. [illegible] I. osztály. [illegible] Okmánytár. VI. és [illegible]

DB932
M64
STANFORD UNIVERSITY LIBRARIES
STACKS
OCT 29 1970

49. sz.

MONUMENTA HUNGARIAE HISTORICA.

MAGYAR TÖRTÉNELMI EMLÉKEK

KIADJA

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

TÖRTÉNELMI BIZOTTSÁGA.

MÁSODIK OSZTÁLY: ÍROK.

HUSZONHETEDIK KÖTET.

Ára 4 frt.

BUDAPESTEN, 1875.

A M. T. AKADÉMIA KÖNYVKIADÓ HIVATALÁBAN, AKADÉMIA-UTCZA.

MONUMENTA HUNGARIAE HISTORICA.

MAGYAR
TÖRTÉNELMI EMLÉKEK.

KIADJA

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

TÖRTÉNELMI BIZOTTSÁGA.

MÁSODIK OSZTÁLY : ÍRÓK.

HUSZONHETEDIK KÖTET.

BUDAPESTEN, 1875.

NYOMATOTT A M. KIR. TUD. EGYETEM NYOMDÁJÁBAN.

MONUMENTA

HUNGARIAE HISTORICA.

SCRIPTORES.

XXVII.

MONUMENTA HUNGARIAE HISTORIC

MAGYAR
TÖRTÉNELMI EMLÉKE

KIADJA

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

TÖRTÉNELMI BIZOTTSÁGA.

MÁSODIK OSZTÁLY : ÍRÓK.

HUSZONHETEDIK KÖTET.

BUDAPESTEN, 1875.

NYOMATOTT A M. KIR. TUD. EGYETEM NYOMDÁJÁBAN.

TÖRTÉNELMI

NAPLÓK.

1663—1719.

KÖZLI

THALY KÁLMÁN.

ATTLYK GYÖRGY ÖNÉLETÍRÁSA. — BÁRTFAI KÖVETEK NAPLÓJA AZ ÓNODI GYŰLÉSRŐL. — GR. TELEKI MIHÁLY ÉS PÁPAI JÁNOS NÁNDOR-FEJÉRVÁRI KÖVETSÉGÉNEK DIARIUMA. — IFJABB TSÉTSI JÁNOS HAVI KRÓNIKÁJA. — BIVOLÍNYI ISTVÁN TÖREDÉK-NAPLÓJA. — RITTER GYÖRGY JÁNOS SOPRONYI EMLÉKIRATA.

BUDAPESTEN, 1875.

A MAGY. TUD. AKADÉMIA KÖNYVKIADÓ HIVATALÁBAN.

DB932
M64
v.27

ELŐSZO.

Az utókor által eléggé nem méltányolható ama dícséretes szokás, vagy divat, mely hazánkban, különösen annak erdélyi részein, a XVI-ik század második felében annyira lábra kapván, a két Rákóczi György uralkodása ideje táján tetőpontját érte, — hogy t. i. majd minden főbbrendű és jelentősebb állású férfiú, sőt sok csekélyebb hivatású egyén is, a körűle történt eseményekről rendes naplót vitt, önéletrajzot vagy emlékiratot szerkesztett, avvagy legalább némi családi följegyzéseket hagyott hátra; e dícsérendő szokás ugyanis, nem kis mérvben segíti elő ama nevezetes kornak ismeretét, és jelentékeny számú maradandó becsű művel ajándékozá meg történetirodalmunkat.

De a jeles divat a lenyúgovó XVII-ik századdal — fájdalom — mindinkább elhanyatlott, kiveszésnek indúlt, kivált a szoros értelemben vett Magyarországon; sőt az öreg Apafi fejedelem halála óta Erdélyben is hovatovább megritkúltanak az efféle művek, — úgy, hogy már a XVIII-ik századdal fölvirradt eseménydús Rákóczi-korrúl a kisebb terjedelmű naplók- és emlékiratoknak is aránylag csak csekély számát ismerjük, nagyobb szabású erdélyi történelmi munka pedig épen nem maradt ránk e korból, az egyetlen Cserey Mihály „Siralmas Krónikáját“ kivéve, a

mely pedig, szerzőjének gyakor pártváltoztatásai, politikai jellemtelensége, és egész a vak szenvedélyességig menő elfogúltsága következtében, szintén csak nagy óvatossággal, s éber kritikával használható.

A másnemű történelmi forrásokban, úgymint had- és belügyi levelezésekben s diplomatiai iratokban példátlanúl gazdag II. Rákóczi Ferenczféle kor, a nagyszabású emlékiratok és naplókban szintoly szegény Magyarországon is, mint Erdélyben. Ugyanis maga a fejedelem Emlékiratain és legújabban fölfedezett Vallomásain kívül egyetlen magasabb szempontból felfogott s a dolgoknak mélyébe hatoló egykorú jelentősebb történelmi művet nem bírunk. Mert Károlyi Sándor hézagos napló- és naptári jegyzetei, ha tetemes hiányosságuktól eltekintünk is, már csak laconicus természetű, s minden szemlélődést, indokolást mellőző följegyzéseiknél fogva is alig számíttathatnak a magasb becsű irodalmi alkotások közé; a többiek pedig, — bár magokban és a specialis tárgy történetére nézve, a melyet felölelnek, értékőket kétségbevonni épen nem lehet és hálátlan méltánytalanság lenne, — mindazáltal ezek már részlegességök és csekélyebb terjedelmöknél fogva is a nagyalkotású művek közé soroltatni igényt nem tarthatnak; s még ily kisebb naplóval is aránylag igen korlátolt számban rendelkezünk a Rákóczi-korból.

A még kiadatlanokat felkutatni s napfényre hozni igyekezvén, csekély tehetségéhez képest, alólirott is: 1866-ban a „Rákóczi Tár" I-ső kötetében Beniczky Gáspár, Szathmári Király Ádám, Ráday Pál, és ifj. Keczer András, — a „Századok" 1873-ik évi folyamában pedig Bay Mihály és Pápay Gáspár naplóit adta volt ki ezen korból, melyek mind magyar-

országiak; míg Thökölyi- és Rákóczi-korbeli Irodalomtörténeti Adalékaim (1872.) II-ik kötetében Dálnoki Veres Gerzson verses-krónikáját juttattam napfényre, a ki viszont erdélyi születésű író, de vegyest tárgyal erdély- és magyarországi eseményeket.

Ezen hat történelmi naplóhoz és emlékirathoz újabb hattal van szerencsém járúlni ímé, a jelen kötettel, a m. tud. Akadémia mélyen tisztelt Történelmi Bizottsága határozatából, illetőleg megtisztelő szíves megbízásából. Ez mind a hat magyarországi. tárgyaikra úgy, mint — félig-meddig az egy gr. Telekit kivéve — szerzőikre nézve is; és pedig hárma magyar, ketteje latin, s egyike német nyelven iratott.

Mielőtt azonban magokat e Történelmi Naplókat előterjesztenénk: szóljunk rövideden nehány jellemző szót külön-külön mindegyikről, úgy tartalmok és történelmi becsök, mint szerzőik és kéziratáik tekintetében.

I. *Ottlyk György önéletírása.* Egyik legterjedelmesebb darabja kötetünknek, s historiai értékére, nemkülönben előadásának élénkségére nézve egyes részleteiben, a legkiválóbb. Felöleli a Thökölyi- és egész Rákóczi-kort, a közbeneső időkkel. S minthogy szerzője, a Trencsény vármegyei protestáns vagyonos nemes, Thököly udvari lovas karabélyos testőr-ezredének ezredese, később a császáriaknál is decretált ezredes, és Salm herczeg, a ministerelnök, magyarországi jószágainak kormányzója, majd Rákóczinak lovas-ezredese, brigadérosa, és utóbb, — Bercsényi gróf ajánlata folytán — főudvarmestere, s udv. gazdasági tanácsának elnöke vala: mindezen elfoglalt magasb-rendű és befolyásos állásainál fogva, az irány-

adó vezérférfiakkal sűrűn érintkezvén, a dolgokrúl jól értesűlve lehetett; a minthogy följegyzései közt számos igen becses és jól felhasználható új adatot, vagy ismert tényeket bővebben, más oldalról megvilágító részletet találunk. Ilyenek pl. a Thököly 1683, 1684. és 1685-ik évi austriai és felső-magyarországi hadjárataira, Kassa 1685-iki capitulatiójára, — majd az 1686-iki budai ostromra, — az Ottlykot is tömlöczre vettetett és kinpaddal, hóhérral ijesztő Caraffa eperjesi vértörvényszékére, — az 1687-iki országgyűlés tárgyalásaira, — végre a Rákóczi-korbúl különösen a szomolyáni diadalra és a trencsényi vereségre vonatkozó (főként helyszínrajzilag megbecsűlhetlen) részek, az udv. gazdasági tanács szervezete, stb.

De van Ottlyk művének ez előnyei mellett egy szembeszökő hátránya is, — épen az, a mi a Csereyének. A bátor, ügyes, tehetséges ember ugyanis épen nem volt jellem. Ottlyk nem tudta: mi az állandóság; ő is, Csereyként, az idők viharai szerint forgó politikai szélkakas volt, és a mellett nagyszájú dicsekvő, háládatlan, ocsmány rágalmazó. Nem a közügyet, hanem csupán saját hasznát tekintvén: urait olykép változtatja, a mint azok szerencséje szolgál; 1683-ban a szorongatott császári pártot odahagyván: a mint a diadalmas Thököly hadai Trencsény felé közelednek, — önként beáll kurucznak. S midőn 1685. őszén Thököly ügyei határozott hanyatlását látja: egyet fordít a köpönyegen, és nemcsak hogy maga árúlóvá lesz, — hanem jó jutalom fejében még másokat is hitszegően átcsal Caprarához, s Kassának német kézre juttatásában aljas eszközzé alacsonyítja magát. Buda alatt a császárt szolgálja, — de a mint

egy dícsérő-oklevélre szert tesz : megszökik a veszedelem elől, odahagyja az épen legkomolyabbá vált ostromot. Azután ő, a nyakas lutheránus, nem átall — busás anyagi haszonért — a bigott katholicus Salm hg magánszolgálatába lépni, és a saját elismerése szerint is Salm által törvénytelenül acquirált hatvani uradalom magyar jobbágyait a német minister — és saját zsebe — javára nyomorgatni. (L. a 80. és 82. lapokat és v. ö.).

De jőnek Rákóczi kuruczai, a kik elől Ottlyk elszalad Trencsénybe. Táborozik Ricsán és Schlick cs. generálisokkal, — azonban ezek az országból ki-, s ő Trencsény várába bészoríttatván, midőn látja, hogy a kuruczok hatalmassá lettek, — csak hogy jószágait odakünn ismét birtokba vehesse, s ő is grassálhasson: egyet gondol, és felcsap újra kurucznak, letevén a hűségeskűt Bercsényi kezébe. Ez először hazafiatlanságáért jól leszidja, azután pedig a múltakra feledés fátylát vetve : úrrá, előbb ezredessé, dandárnokká, majd a fejedelem főudvarmesterévé teszi Ottlykot. És mégis, ez a háládatlan, épen Bercsényit rágalmazza naplójában — mely már a szatmári béke után iratott — a legtöbbet : mivelhogy ő volt az ezen békekötéssel ismét uralomra vergődött királyi párt előtt a leggyülöltebb, őt kelle tehát mindenért okozni! — 1711 elején Ottlyk, észrevévén Rákóczi ügyei balrafordulását : mint egész orczátlansággal maga elbeszéli, még bent Munkács várában titkosan conspirál és izgat jóltevő ura, fejedelme ellen, a kit aztán balszerencséjében gyalázatosan, szökve hágy el Lengyelországban, — hogy eljőjjön hizelegve hódolni Pálffynak és Károlyinak. Szóval, ő mindig a hatalmat imádta.

A jellem ezen hiányát Ottlykban szükségesnek véltük kissé tüzetesebben vázolni, némi kritikai tájékoztatásúl naplójához; s ugyanezen okért nem mulasztottuk el a szembeszökőbb helyeken magyarázó vagy helyreigazító jegyzetekkel is kísérni önéletiratát. E mű különben, — leszámítva szerzője kirívó jellemtelenségét s ennek palástolásáúl sűrűen közbeszőtt szájas öndícséreteit és viszont másoknak rút rágalmazását, — mint már föntebb is mondók, igen becses részletekkel bír, s elég élénk előadású, noha irmodora nem ment a naivságnak bizonyos affectálásától, nyelvezetén pedig itt-ott kiérzik a tót accentus.

A napló eredeti kézirata jelenleg a m. tud. Akadémia tulajdonát képezi, s egyike a legborzasztóbbaknak. Még boldogúlt Kazinczy Gábor elkezdte volt sajtó alá rendezni; de össze-vissza kúszált, s minden jelleg és következetesség nélküli rút írásának nehézségeivel egész biztossággal meg nem birkózhatván, — mint a Rákóczi-kor palaeographiájával gyakorlatilag legtöbbet foglalkozókkal, a gr. Károlyi-archivum levéltárnokával t. Waltherr Géza úrral és alólirottal közölte volt azt, összehasonlítás, illetőleg a sűrűn kihagyogatott olvashatlan helyek megfejtése végett. Így sikerűlt azután, hármas erővel, azok feloldása, — mi közben Kazinczy, irodalmunk nem kis veszteségére, jobblétre szenderűlt, s a kiadást alólírtra hagyta.

Annyi bizonyos, és ezt azóta tett levéltári búvárlataim tapasztalatai nyomán is erősíthetem, hogy a kuruczvilág szereplő férfiai között, gr. Pekry Lőrincz után legrútabb, legnehezebb olvasatú írása Ottlyknak van; azután jönek gr. Forgách Simon és Szent-Iványi János. A szintén Ottlykéval vetekedő rútságú naplóíró b. Berényi Ferenczet most

nem számítom, minthogy ő nem vala szereplő férfiú, és **másodszor**, labancz volt.*) Hanem az bizonyos, hogy a ki ezen öt ember írásával boldogúlni tud: annak nem sok oka lehet aztán félni akár I. Ferdinánd, vagy I. Rákóczi György sajátkezű fogalmazataitól sem, — melyekről pedig az illető korszakok búvárai tanúságot tehetnek: mily kétségbeejtő módon roszak és ocsmányok!

Ezeket csak mintegy zárjel között akarám elmondani, inkább azok kedvéért, kik eredeti búvárlatokkal nem foglalkozván, fogalmuk sincsen, s nem is lehet arról: mily és mennyi, — sokszor ily lélekölő, türelemfárasztó, szemrontó nehézséggel is kell az illető közlőknek megküzdeni addig, míglen az ilyes régi irományok szépen kinyomatva, s eredeti ingadozó orthographiájok burkaiból kihüvelyezve, történelmi tájékozással s a kellő helyeken felvilágosító jegyzetekkel kísérve, az olvasó elé kerülnek.

Most térjünk át a második darabra.

II. *Bártfai követek naplója az ónodi gyűlésről.* Közismeretű dolog: mily nagyfontosságú epizódját képezi a Rákóczi-fölkelésnek az emlékezetes ónodi országgyűlés, mely a trónvesztést declarált fenyegető határozatának, s a túrócziak gyászos végét előidézett rémjelenetének hírével a maga korában nemcsak hazánk határait: de egész Európát, Pétervártól az Escurialig, és Londontúl Konstanczinápolyig betöltötte; úgy, hogy a ki eme zajos gyűlésnek roppant sensatiót keltett hatását bent és künt a maga

*) Ennek különben érdekes naplójára még nem találkozott eddig másoló. Alólirott ugyan egy ízben, vagy három havi kínlódással, vont ki belőle mintegy 40 ívnyi jegyzetet, — ámde ezzel e munkát meg is elégelte.

egész teljében ismeri : kénytelen bevallani, hogy a debreczeni 1849 april 14-ike csak gyenge utánzata volt amaz ónodi napnak és viharos szózatnak : „„Eb ura a fakó! József császár többé nem királyunk!!!....““

E nagyhírű gyülés eseményeinek folyamát elfogúlatlanúl nyomozni és gáttalanúl leírni, könnyen elgondolható okok miatt, csakis a legújabb idők óta, t. i. a szabad sajtó korától kezdve lehet; — s ez fejti meg ama körűlményt, hogy ezen országgyűlésről még eddig sem önálló tanúlmány nem jelent meg, sem pedig tüzetesen róla irott terjedelmesb egykorú kútfő nem került napfényre. Még legbővebben maga Rákóczi szól róla Emlékirataiban, és Beniczky Gáspár, általam kiadott naplójában. Azt is természetesnek fogja kiki találni, hogy a császári párt által oly roppant elszörnyűködéssel fogadott s elannyira veszélyes és kárhozatos jellegűnek kikiáltott ónodi gyülés lefolyásáról, s különösen pedig az abrenunciatio és a véres jelenet részleteiről tüzetesen, szabadon és elfogulatlanúl írni az egykorúak nagyon óvakodtak, vagy ha írtak is : följegyzéseiket a császáriak későbbi elhatalmazásával, — megtorlástól tartván, — jónak látták megsemmisíteni. Ezért fedte mindeddig kivált a trónvesztést illető határozat történetét s részleteit meglehetős sűrű homály; úgy, hogy ha e nagy horderejű végzésnek a kormánytanácsban Rozsnyón történt előleges megbeszéléséről, s a Rendek elé leendő terjesztése még ott lett elhatározásáról maga a fejedelem nem szólna Emlékirataiban, — majd teljességgel mitsem tudnánk annak keletkezése és érlelődése felől.

Még azon egykorú kútfők is, melyek a véres jelenetet inkább részletezik : a trónvesztési oly ké-

nyes természetű határozaton, könnyen megfogható okokból, csupán annak rövid megemlítésével sikamlanak át, óvakodva genezise és részleteinek tárgyalásába bocsátkozni. Ekkép, még azt sem tudhattuk eddig: ki indítványozá tulajdonkép az abrenunciatiót a Rendek előtt? miután Rákóczi Emlékiratai szerzésekor már többé nem emlékezett határozottan vissza: ha valjon ő-e, vagy Bercsényi tette az indítványt? — Most, az alább közlendő naplóból kiderül, hogy a formaszerű indítványt maga a fejedelem tette meg, és rögtön utána felállván Bercsényi, „bővebb beszéddel" indokolta azt, — mire a Rendek az indítványt vita nélkül, egyhangúlag elfogadták, s törvényczikkbe foglalni rendelék. Sőt, a mi fölötte érdekes, Bercsényi e szónoklatának főbb indokai is föl vannak jegyezve naplónkban. Már maga ez az egyedüli körülmény kiadásra méltóvá s nevezetessé tenné e naplót: ha azt már terjedelménél, teljesen tárgyilagos tartásánál, s minden egyes ülés tárgyait és lefolyását pontos részletességgel vázoló tartalmánál fogva is, az ónodi gyűlés mostanáig tudva levő legfőbb kútfőjének nem mondhatnánk. Telve van az újdonat érdekes részletekkel, pl. csakis innét tudjuk meg, mert sem Rákóczi Emlékiratai, sem semmi egyéb forrás nem említi, — hogy midőn a fejedelem a túrócziak ellen emelt vádja után, a Rendeknek félreértésből származott általános hallgatását maga ellen magyarázván, heves felindúlásából fakadt nehány fájdalomteli szóval vezérlő-fejedelmi méltóságától búcsút véve, a trónról lelépett: a higgadt báró Sennyey István főcancellár álla fel, és az ország törvényeire hivatkozva, ezek szerinti rendszeres büntető eljárást javaslott a túróczi árúlás tényezői ellen. De a viharban

nyomtalanúl elhangzott az eszélyes tanácsú szó, és fölcsendűltek a kivillant kardok. Különben, naplónk szerint, Rakovszkyt nem az ország sátorában, hanem már abból kirohanva ölték meg, és ez is új adat, — valamint az Okolicsányi lefejeztetésének körülményeit, hóhér által megkínoztatását stb. illető részletek is. Igen becses továbbá Telekessy István egri püspök beszédének alaptételei fölemlítése, midőn a fejedelmet a Rendek nevében az országgyűlés megnyitásakor üdvözölte, — nemkülönben ama heves jelenetnek az eddigi kútfőkénél bővebb leírása, midőn a jun. 6-iki ülésen gr. Bercsényi a váczi vicarius Berkes Andrást nyilvános hazugságon kapván, keményen megleczkézte; továbbá a czímeknek, viseleteknek, és az ország czímerének a jun. 22-ki ülésen fennforgott ügye, — melyek iránt arról sem volt eddig tudomásunk, hogy egyáltalában tárgyaltattak.

Mindezek, és az egész fennforgott tárgyak mikor és miképen lett megvitatását és elintézését illető dícséretes pontosságú följegyzések és a már hangsúlyozott szigorú tárgyilagosság mellett, nem kissé emeli még kútfőnk becsét és hitelét azon az eredeti kéziratból tisztán bebizonyúló körülmény, hogy e napló a szó szoros értelmében napló, azaz, hogy tényleg napról napra iratott és vezettetett, szerzője, szab. kir. Bártfa városának főkövete: Péch-Újfalusi Péchy Ádám által. Péchy ugyanis, kiküldő városának pontosan és részletesen referálni akarván az országgyűlésről: az egyes ülések végeztével papírra vetette a lefolyt napnak történetét, s fogalmazatait a magokkal vitt városi irnokkal letisztáztatván: a tisztázatot vele, mint a darabonként különböző színű ténták s illetőleg javítások mutatják, comportálta, a

becsúszott hibákat (még az irály- és tollhibákat is) nagy gondosan kiigazítá, sőt annyira ment lelkiismeretessége, hogy, ha olykor vagy maga kifelejtett valamit fogalmazatában, vagy az irnok hagyta ki tévedésből : azt ő maga, sajátkezűleg belecorrigálta a tisztázatba az egybevetéskor, — a mint több ily s. k. betoldása van a naplóban Péchynek; ilyen pl. a Sennyey említett jun. 6-iki indítványa is, melyet Péchy hív lelkiismeretessége nem engedett elhallgatni : beletoldotta tehát, habár utólagosan is, a valóban ritka gonddal szerkesztett naplóba, melynek e tekintetben párját kell ama korban keresni, — a mi történelmi értékét nagyban növeli.

A bártfai követek 126—127. lapon közlött levelének szövege, valamint az országgyűlés nevezetesebb actáinak, a naplóhoz A, B, C, D stb. betűk alatt mellékelve volt és a városi tanácsnak bemutatott példányai is, az említett városi irnok kezével irattak, a ki a naplót letisztázta. Létezik pedig ezen napló eredetije szab. kir. Bártfa városa levéltárában.

1872. nyarán a bártfai fürdőn keresve gyógyulást : egyszersmind történelmi búvárlatok czéljából bejártam a régi műemlékekben gazdag, díszes góth főtemplommal, s szintén igen ószerű és fölötte érdekes épitésű tanácsházzal ékeskedő közeli városba, hol mind a jeles főpap Ft. és Ngos Kaczvinszky Ede apát úr, mind pedig a derék város t. tisztviselői által a lehető legelőzékenyebb szivességgel találkoztam. A levéltárban a Rákóczi-kori csomagokból jegyezgetve, a túdós apát úr a városi t. főjegyző úrral együttesen figyelmeztetett egy terjedelmes folio kötetre, mint a melybe Bártfa városának történelmileg legnevezetesebb irományai kiválogatva egybefoglaltattak. Azon-

nal vizsgálat alá vettem a folianst. A már századunkban összeszedett és beköttetett ezen gyűjtemény többnyire publico-politikai actákból áll: országgyűlési irományok, követi naplók és jelentések; országos egyezmények, tractatusok egykorú másolatai, törvényczikkek, békekötések stb., a XV-ik századtól a XVIII-iknak első negyedéig. Czíme: „Pacificationes, Tractatus et Concursus Regni Hungariae, Annorum 1447—1721." Régibb részeinek nevezetesebb darabjaira, pl. Hunyady Jánosnak Giskrával kötött egyezményére, — mely a legrégibb acta benne, — úgy tudom, már más történetbúvárok is figyelmessé lettek. A legutólsó darabot az 1721-ik évi országgyűlés irományai képezik. Ezt korrend szerint megelőzőleg, nem kis örömömre leltem föl a könyvben Bártfa városának 1707-ben az Ónod melletti sajó-körömi mezőn tartott híres országgyűlésre küldött követei magyar nyelvű, terjedelmes*) naplóját, — s még nagyobb örömmel győződtem meg csakhamar, hogy itt teljesen ismeretlen, nagybecsű történet-irodalmi forrásra akadtam.

A folianst a fönttisztelt urak szivességéből magammal vivén: ki nem mondhatom, mily kellemes munkám volt az említett év julius 25-kétől 30-káig e naplót a regényes bártfai fürdő sötét fenyvesei alatt tőlem telhető gonddal lemásolni. Szintoly örömömre szolgál most, hogy vele, ímé, történelmi kútfőkészletünket gazdagíthatom.

III. *Gr. Teleki Mihály és Pápai János nándorfejérvári követségének diariuma, 1709.* Ifjabb gróf Teleki Mihály, Rákóczi egyik legelőkelőbb és

*) Tíz sűrű ív, a mellékelt ügyiratok nélkül.

legbuzgóbb erdélyi főhíve : fejedelmi tanácsúr, dandárnok és ezredtulajdonos, Kolozs vármegye főispánja s Kővár vidék és vár főkapitánya, — a fejedelem azelőtti főtitkárának, utóbb udvari tanácsosai egyikének, a Konstanczinápolyban követi minőségben már többször megfordúlt, tehát a keleti ügyekkel és török szokásokkal, szertartásokkal ismerős Pápai Jánosnak társaságában, 1709. elején fényes kíséretel s gazdag ajándékokkal küldetett követségben a nándor-fejérvári szerdárhoz, s eshetőleg tovább, Sztambul és Velencze felé, a portán és a köztársaságnál Ládonyi Horváth Ferencz, illetőleg gr. Tournon és b. Vajnovich által megindított negociatiók folytatása, siettetése végett. Hosszas volna e messze kiterjedő diplomatiai műveletek szálait ismertetni, és nem is tartozik e helyre; légyen elég tehát ezúttal csak arra hivatkoznunk, hogy magának a nándor-fejérvári küldetésnek legközelebbi és közvetlen czélja volt a fejedelem számára a bosnyák részeken Vajnovich és Omer Aga, Szerbia és Havasalföld felől pedig Csáky András és Draguly kapitányok által már huzamosb idő óta toborzott, és koronként, de csak egyes kisebb csapatokban, lopva, az országba tényleg be is juttatott albániai zsoldosok — az úgynevezett arnótok — tömeges általbocsátására a szerdárt mindenekelőtt rábírni. Rákóczi ugyanis e már fajuknál fogva bátor és harczias szokásaiknál fogva gyakorlott katonákúl ismert hadak megnyerése és felfogadása által törekedik vala a trencsényi csapás óta összeszedhetlenül elszéledett gyalogságát szaporítani.

Telekiék e követségéről már tíz évvel ezelőtt, Bottyán tábornok életrajzában emlékeztem futólag (l. az id. mű 378. l.), — két év múlva pedig azután, t.

i. 1866-ban, midőn a Rákóczi-Aspremont-Erdődy-levéltárban Vörösvárott első ízben búvárkodtam volna: ezen a maga idejében nagy titokban tartott, s ugyanazért a történetírók által még ma is úgy szólván alig ismert követségnek diariumát és összes irományait föltalálván, — azonnal az egész fasciculust lemásoltam. Ez ügyiratok egykoron II. Rákóczi Ferencz „titkos levéltárá"-nak 160-ik csomagát képezték. I. e levéltár eredeti lajstromát az „Archivum Rakoczianum" I. oszt. I-ső kötetében 46. l., mely lajstromban e csomag így van bejegyezve:

„Fasc. 160. Negociatio Nandor-Albensis, Anno 1709. Joannis Pápai", — tehát a Beniczky Gáspár fejedelmi belső-titkár kezével magára a fasciculusra vetett czímirattal (l. alább, 177. l.) majdnem szó szerint egyezőleg.

Miután pedig e fasciculus, — melynek tartalma a kuruczvilági levelezések közt homályos czélzásokban oly gyakran emlegetett albán, másként arnót hadak dolgát tiszta világításba helyezi, — a tulajdonképeni fődarabon, ú. m. követi „Reportum-"on, vagy „Diarium-"on (XIV-ik darab) kívül, számos egyéb e tárgyra vonatkozó, s bár rövidebb, de szintén nagyfontosságú actákat is (ú. m. a követek utasításait, eskűformuláját, útközben írt jelentéseiket stb.) foglal magában: természetesen, a Diariummal együtt ezeket is közlöm, ekkép adhatván csak lehető teljes képét az egész negociatiónak; és pedig annálinkább, minthogy ezen acták közt kiváló érdekűek is vannak, mint pl. Rákóczi tervezett athnáméjának föltételei (XIX. sz. a.), továbbá a fejedelemnek ama mégeddig épen nem ismert tervét tartalmazó titkos utasítás, (II. sz. a.), mely szerint Rákóczi a háború rosz kimenetele ese-

tében a porta engedelmével Moldvát akará megszállani kuruczaival, és onnan tenni folytonos betöréseket a császáriak háborgatására, a határos és hozzá oly híven ragaszkodó Székelyföldön át. De eme nagyérdekű sajátlagos részletek megismerése mellett, a kurucz-törökviszonyok helyes megítélésére nézve általánosságban is sokat tanúlunk e fasciculusból; mire vonatkozólag légyen elég csak arra útalnunk: miért bíztatták a törökök a kuruczokat folytonosan arra, hogy a határvárakat, Szegedet, Aradot, Eszéket stb. foglalják el, s viszont ezek miért hagyták abba a két elsőnek ostromát, midőn a török titkos czélzatáról értesültek? Látjuk, hogy a török menynyire kívánta még 1709-ben is e várak valamelyikének megszállását, avagy Eger átengedését, melynek birtokáért nemcsak arnótokat bővséggel ad vala, de ha másként nem, a kárlóczi békét is kész leendett fölbontani. Azonban Rákóczi hazafias lelkének, ügyei bármily hanyatlott állapotában sem kellett ily áron a török segítség. Hasonló ok készteté főképen lemondani a fejedelmet Buda ostromáról is, — melyet 1705 tavaszán tervezett, — nehogy a török ezen erősséget, urának változtával, mint 1686 előtt az övét, valamiként visszakövetelje, s ilyképen az ország kebelében netalán ismét állandóúl megfészkelje magát. Ezért nem akarák a kuruczok a kárlóczi béke fölbontását, hanem Bocskay és Bethlen Gábor megsegítésének példáira hivatkozva, csak mintegy alattomban, 10—12,000 fogadott török haddal leendő megsegíttetésöket sürgették.

Szóval, a Teleki-Pápaiféle követségi diarium és irományok nemcsak főtárgyukra: az arnót-ügyre, hanem a Rákóczi-kori török-magyar viszonyokra nézve általában is jelentékeny becscsel bírnak.

A kéziratokat külön-külön, az egyes darabokhoz függesztett apró jegyzeteimben ismertettem.

IV. *Ifjabb Tsétsi János havi krónikája a Rákóczi háborúról.* E latín nyelven írt terjedelmes mű szerzője ifjabb Csécsi, — vagy hasonnevű apjának, a nagyhírű sáros-pataki tanárnak a *cs* betűre nézve divatba hozott és fia által is hűn követett orthographiája szerint — Tsétsi János, túdós atyja nyomdokait követvén, szintén jelentős író és nagynevű pataki tanár volt, akkor azonban, midőn legelső munkáját, t. i. ezen mensiariumot írta, még csak tanúló, s illetőleg segédtanár, ugyanazon collegiumban. Ifj. Tsétsi János ugyanis 1689 junius 11-kén születvén, († 1769) mikoron 1705 elejével a jelen krónikát írni kezdte, alig múlt el 15 éves, — s még 20-ik évét nem tölté be: midőn tovább-képeztetése végett, külföldi egyetemekre indúlván, 1709 april 23-kán, nagy szorgalommal folytatott följegyzéseinek végét kelle szakasztania. A mű elején, oly gyermek-ifjúnál ritka dícséretes alakítási tapintattal és meggondolással, egész a háború keletkezésére visszamenve Rákóczi 1701-iki fogságán kezdi, s már a mozgalom első két évét. 1703 és 1704, is hónapok-számra, rendszeresen tárgyalja, bár a következő évekhez képest aránylag rövidebben, ahogy t. i. gyermeki visszaemlékezéseitől, utólagos tudakozódások és olvasás által pótolva, telhetett. A miért is a „Befejezés"-ben (395. l.) akkori zsenge korára hivatkozva, mentegeti magát. 1705 elejétől fogva azonban, a mióta t. i. a korán érett, komoly ifjú önállólag naplót vitt és minden lefolyt hónak történetét egymásután, részletesen, gondosan beírta, jelentékenyen kibővűl krónikája. Tsétsi adataiban, melyeket a közügyek iránt oly

élénken érdeklődő, tudvágyó fiatalember, bizonyára nagytekintélyű jeles atyjának széles összeköttetései nyomán, továbbá az időközileg már akkoriban megjelent kurucz hirlapok („Mercurius Veridicus ex Hungaria") olvasgatásából merített, (l. erre nézve a 383-ik l. 2-ik bekezdését,) láthatólag törekszik az igazság- és pártatlanságra; s e tekintetben czélját el is éri ott, a hol Patak, Tokaj és Kassa vidéki, vagy tágabb értelemben: felső-magyarországi eseményekről van szó, melyeket igen használhatóan, számos eredeti adattal, új részlettel gazdagítva, s a legtöbbször találó, józan felfogással ír le; így pl. Rabutin 1706-iki kassai és hegyallyai hadjáratát, vagy az 1708-iki sárospataki gyűlést, a mikor Tsétsi már teljesen érett ifjú volt, és oly pontos följegyzéseket tett, hogy e gyűlés lefolyására nézve sok tekintetben az ő műve a főforrás.

Másként áll a dolog az erdélyi és kivált a dunántúli eseményekkel, melyeket majd mindig zavartan, tájékozatlanúl, s számtalan kósza hírrel elegyítve ad elő; ennek oka azonban legkevésbbé sem a jó és igaz törekvésű ifjuban: hanem ama vidékeknek az ő lakhelyétől távol esésében, s ennek folytán értesülései hiányosságában, hamisságában, valamint az ottani helyi viszonyok nem ismerésében keresendő. Különben ő maga, a mint valamely értesülés hibás voltát észreveheti: siet azt a következő hóban helyreigazítni, vagy módosítva helyesebben előadni, — és egy részről innét erednek művében a gyakori ismétlések.

Hogy Tsétsi felfogásában, ítéleteiben itt-ott naív, vagy elhamarkodott, hogy irálya sok helytt patheticus, föllengző phrazisokkal teljes: ki vehetné azt rosz néven az egyébként oly jeles igyekezetű, oly szép

tehetségű, s oly szeretetreméltó 15—19 éves ifjútól! Sőt akkor kellene csodálkoznunk, hogyha ama, serdülő korával járó tulajdonságokat művében föl nem találhatnánk. Hogy továbbá a katonai rangok és érdemrendek fokozataival az egyszerű pataki diák tisztában nem volt, nem lehetett, és ennek folytán példának okáért, a császáriaknál ezredesi rangot s aranyláncot nyert szökevény Ocskay Lászlót császári tábornagygyá s báróvá emeli, és az aranygyapjas rend jelvényeivel ékesíti föl, (373. l.) azon sem csodálkozhatunk; végre, hogy a pataki országgyűlés (1708) legbölcsebb határozatául az országszerte elrendelt böjtöt tartja: (383. l.), az privát nézet, és egy theologus-ifjúnál, kivált ama vallásos korban, megjárja. Hanem ezeknél mindenesetre feltűnőbb, és Tsétsink democraticus irányú nevelésére nyújt következtetést azon, művének számtalan helyében élesen, — olykor igenis élesen — kirívó jelenség, mely a mágnási rend iránti határozott gyűlöletét mutatja. Ugyanis sokszor ismételve, a hol csak teheti, leplezetlen, kemény szavakban hányja szemére a főuraknak, és a valónál jóval sötétebb szinekkel festi azok bűnös kincsszomját, határtalan fényűzését, képtelen dorbézolásaikat, részegeskedéseiket, tétlenül honn heverésöket, — sőt olykor még maga a fejedelem sem ment ollyas vádjaitól, hogy vadászatokkal tölti idejét a haza dolgai elhanyagolásával, s megrójja, hogy az 1707-iki farsangon Kassán, avagy olykor Ungvártt barátjánál Bercsényinél, Miklós napján, s Munkácson, kedves rokona Siniawska herczegnő látogatása örömére maga Rákóczi is tánczba elegyedvén, fordúlt egyet-kettőt a szép úrnőkkel, s búfelejtésül koczintott pár pohár bort az urakkal. A fejedelem ekkor 30—32

éves, erő- és életteljes ifjú férfi volt, s helyzetében természetesen nem élhetett úgy, — mint egy pataki theologus vagy philosophus diák képzelete szerint mindenben és mindenkor kellett volna.

Midőn tehát fiatal szerzőnk ezen irányára is felhívnók a figyelmet: egyszersmind jeleznünk kell e tekintetben saját democraticus és a világi gyönnyörök rideg megvetését ajánló nevelési irányánál fogva elfogúlt, ifjúkorának megfelelően elhamarkodott ítéleteit, s már helyzetéből folyólag korlátolt látkörét. Másrészről el kell ismerni: az az erkölcsi bátorság, melylyel ez az egyszerű fiatal tanúló az ország leghatalmasabbjai ellen oly élesen kikelni merészel, — őszinte, mély meggyőződésre mutat, és mint ilyen, becsülésre méltó. Az is igaz továbbá, hogy némely mágnásokra csakugyan ráfért egy kis vád a dobzódás és kényelmes otthonn-ülés kedveléséért.

Tsétsi művének saját kezével írott eredetije a sáros-pataki reformált collegium könyvtárában létezik, Kovachich Márton György által vett és sajtó alá készített másolata pedig, ez elévűlhetlen érdemű tudós férfiú gyűjteményével a nemzeti muzeum kézirattárába került. (159. VII. Fol. Lat. „Martini Georgÿ Kovachich Senquiciensis Scriptores Minores Rerum Hung. inediti. Tomus IX.“) Én ezen utóbbit használám, és ámbátor különben elég gonddal készültnek találtam: mindazáltal itt-ott, kivált a nevekben oly evidens hibákat vettem észre, melyeket mint a Rákóczi-kor tüzetes vizsgálója, kötelességemnek tartottam positiv tudomásaim alapján helyreigazítani. Lehet különben, hogy e hibák az eredetiben is benn-foglaltatnak: mert maga Tsétsi is könnyen összetéveszthette vagy roszúl írhatta a ritkábban előforduló.

kevésbbé ismert neveket. Azon helyeknél pedig, hol Tsétsi szövegében, a már jelzett okoknál fogva valótlan, téves, vagy feltűnőleg összezavart tudósítások foglaltatnak, — s ez leginkább a túl a dunai eseményekre nézve áll, — zárjel köze tett kérdőjelekkel figyelmeztettem a munkát használni akarókat.

Végre még egy kiegészítést kell a kézirathoz e helyütt csatolnom, Kovachich másolatában ugyanis, mint utólag feltűnt előttem, az *1704*-ik évnél az *october* és *december* hónapokra szóló följegyzések hiányoznak. E végett az eredeti kézirat megvizsgálása czéljából t. Emődy Dániel sáros-pataki tanár úrhoz fordúltam, a ki is szives volt a dologrúl rögtön meggyőződést szerezni, és engem a kimaradt két havi följegyzés hű másolatának megküldése mellett értesíteni, hogy a hónapok bejegyzése az eredeti kéziratban e helyütt nem a szokott rendben fordúl elő, továbbá, hogy épen itt két levél annyira össze volt ragadva, miszerint Kovachich igen könnyen átfordíthatta azt, és így keletkezett a hézag, — melyet ímé, a jelen pótközléssel kitöltünk.

A 267-ik laphoz.

„*Mense Octobri.* Arx Agriensis subiit deditionem Hungaris, (Commendante eorum nomine Czinczendorf); unde emissi praesidiarii versus Budam, ob aliquas suas rationes sunt magnam partem caesi per Hungaros, capto eorundem Commendante. In Transylvania fuit magna pugna Hungarorum cum Germanis Generale Rabatin, quae pugna Germanis valde cessit, occumbentibus multis centenis ex numero Hungarorum, ob eorum inprudentiam; qua victoria facta, Germani Transylvanienses rerum Transylvanicarum

potiti sunt magnam partem, magnum timorem undique incutientibus Hungaris. Trans-Danubium magna pugna cum Hajzter ad sylvam Bakon, plurimis centeris Germanis et Rascianis caesis. Die 20. Urbs Regia Cassovia fecit deditionem Comiti Simonio Forgács, exeuntibus inde Germanis circiter 2000, cum integro apparatu, tormentis 10, curribus circiter 600, et comitantibus eos Hungaris usque ad Jablonkam Urbem Silesiae, milliaria 36.

Mense Decembri. Die 4. hujus Mensis Urbs Regia Fragopolitana jam diu obsessa, eidem Simonio Forgács deditionem fecit, emissis inde Germanis libere, quorum tamen multi fugerunt ad Hungaros. In Transylvania Hungari modo ingressi magnam de Germanis reportarunt victoriam, aliquot centenis tum ex Germanis, tum ex Rascianis caesis, et sic aliquantum depresserunt Germanorum superbiam. Aliqua pars Rascianorum etiam ad Hungaros transiit.

26. Hujus Mensis, ipso die S. Stephani, magna et memorabilis Germanorum cum Hungaris et Principe pugna et victoria ad Tyrnaviam Generale Hajzter, ubi plus 500 Hungari occubuere, et tota Castra mota et fugata sunt (vix remanente etiam vita Principis) per dolum et fraudem Colonelli Germani Sarodi, qui cum Germanorum 5 Companiis jam partium Hungaricorum, defecit ad Germanos, et ivit Viennam. Quo facto, etiam obsidio Leopoldstadiana soluta est, et tormenta adepta sunt.“

Midőn e pótközléssel Tsétsi mensiariumát a maga eredeti teljességére kiegészíteni igyekeztünk volna: egyszersmind a főnttisztelt jogakadémiai tanár úr szives értesítése nyomán megjegyezzük, hogy Tsétsi János e krónikájának czíme, saját kéziratán, ez:

„Memoria rerum quarumdam Belli Hungarici adversus Domum Austriacam Anno MDCCIII. suscepti.“ Tehát az ezen, nálunk is (259. l.) látható címet megelőző „Historia Rebellionis Rakoczianae, seu“ szavakat Kovachich önkényüleg toldotta oda, — nem is lévén az Tsétsi szellemével s álláspontjával megegyeztethető, hogy ő, Rákóczi híve, ennek törvényszerű fegyverfogását „rebellió“-nak keresztelje. Nem akartuk ezt sem elhallgatni.

V. *Bivolínyi István töredéknaplója, 1710—1711.* E kisebb terjedelmű napló szerzője, azelőtt Bercsényi hadi cancellariáján vala irnokkép alkalmazva; s midőn 1709 augustus első napjaiban a főtábornagy egy rész hadaival gr. Csáky Mihály és Andrássy Pál tábornokok alatt a császáriak által elsánczolt Liptó vármegyét Szepesből és Gömörből megrohantatta volt: hadirnoki szolgálatok teljesítése végett e cancellista is Csáky oldala mellé adatott. Császári részről Liptóban a sopronymegyei származású b. Ebergényi László altábornagy, s alatta Viard és Tollet tábornokok vezényeltek. A kuruczok hadsorai között, mint önkéntesek, a Bezerédy Imre árulásában bűnösöknek talált s vele egyetemben hadiszékileg halálra ítélt, de Rákóczi által egy évi fogságbüntetésre megkegyelmezett, sőt később ez alól is felszabadított vasvármegyei Szegedy Ignácz és Újkéry István tisztek is részt venni kívánván a támadásban: e kegyelemre érdemetlenek az ellenséghez közel férközésüket arra használák fel, hogy általszöktek Ebergényihez; azonban a nemezis boszúló karja csakhamar utolérte őket: mert alig pár hét múlva Divínynél Bercsényi portyázói által elfogatván, hadi törvényt láttak reájok, s Hajnácskő várában fejök vétetett.

Szegedy Ignácz nemcsak maga szökött volt által: de többeket fogva vivén magával, labanczságra csábítá vagy kényszeríté őket. Ezek között vala Bivolínyi is. *) Ez az irodai szolgálatban gyakorlott s Bercsényi cancellariájának számos titkát ismerő ember aztán, labanczczá lévén, ollyas tudósításokkal kedveskedhetett Ebergényinek, hogy ez őt jutalmúl maga mellé fogadta, mint magyar és latín secretariust.

Ekkép lőn Bivolínyi Ebergényi tábornok titkárává, és mint ilyen, az 1710—1711-iki táborozás alkalmával urával járván, vezette az alább közlendő naplót. Ennek följegyzései, bár nagyon is laconice tartvák, mindazáltal datumaik pontosságánál fogva (melyik nopon hol voltak Ebergényi, Pálffy stb. tábornokok? hová, mikor, mely órában érkezett Rákóczinak vagy Károlyinak ez és ez a levélhozó küldötte?) a történetíró által, kivált a békealkudozás folyamának kültörténetét illetőleg, használhatók lesznek. Úgy nemkülönben egyes érdekesebb új részleteket is tartalmaznak, pl. a császári kézbe akadt Béri Balogh Ádám kurucz dandárnok főbenjáró perére, Debreczennek a császári sereg által miként történt megszállására, a fejedelem és Pálffy vajai találkozására, továbbá Kassa capitulatiójára nézve, mely utóbbinál Ebergényi volt a főtényező.

Valószínű, hogy Bivolínyi mindjárt Ebergényi szolgálatába léptétől kezdve vezeté naplóját: azonban ebből csak két (kis 8-ad rétű) füzet maradt fenn, a melyeknek tartalma 1710. november 12-kétől 1711. május 28-káig terjed. Hogy azonban ezeknél több is

*) „Szögedi Ignácz több társaival együtt hitetlenül elpártolt, meg egy cancellistámot is, Bivolínyit, rabúl vitte az ellenséghez." (Bercsényi levele Károlyihoz, Rákóczi-Tár, II. köt. 277. l.)

volt: mutatja az első darabra még a múlt században, Ebergényi levelezéseinek rendezésekor vetett czímirat: „Fragmentum Diarii“ stb. (l. 399. l.) Eredeti kézirata jelenleg a gr. Csáky-család szepes-mindszenti ágának, — b. Ebergényi László leánya Ilona, gr. Csáky Györgyné, utódainak — levéltárában (fasc. CXXXII. nro 21 sz. a.) létezik, hol is a Magyar Történelmi Társulat 1872-ik évi szepesi kirándulása alkalmával föl-fedeztetvén s Horváth Mihály társulati másodelnök úr által a tulajdonos gr. Csáky Albín szepesi főispán úr szives engedélyéből Budapestre hozatván, alólirottnak adatott át, tudományos értékesítés végett. Melyet midőn gondosan lemásoltam volna: a kézirat eredetijét köszönettel visszavivém s régi helyére betettem, egyszersmind számos egyéb becses jegyzetet tevén az említett levéltárban.

VI. *Ritter György János krónikája, 1701—1719.* Tschány János derék „Ungrische Chronik“-jának, — melyet t. Paur Iván úr, akad. tag, gondos közlése szerint a m. tud. Akadémia Történelmi Bizottsága a Magyar Történelmi Tár V-ik kötetében 1858-ban kiadott volt, s mely 1670-től 1704-ig terjed, — mintegy folytatását képezi a Tschányhoz hasonlóan sopronyi németajkú polgár: Ritter György János által 1701-től 1719-ig terjedőleg írt krónika, melyet ezennel vesz a t. olvasó. Ritter művének főtárgyát ama viszontagságok, ostromok, támadások, harczok, sarczok, öldöklések, pusztítások, kárvallások, — s viszont a mindezek elkerülése czéljából tett erőfeszítő védintézkedések és visszatorlások képezik, a melyek véres, vészes jeleneteinek a Rákóczi-háború tartama alatt szab. kir. Soprony városa és a körül terülő vidék színhelye, — határszéli fekvésénél

fogva, éveken át úgyszólván naponkénti színhelye — vala.

Ritter, a ki ezen változatos eseményekben gazdag, és Soprony városára nézve oly válságos, oly viharos idők rémjeleneteit szemeivel látta, fáradalmait, sanyarúságait keresztülszenvedte: azok emlékezetét fenn akarván tartani az utókor számára, — mindent, a mi a fontebbieket illetőleg tudomására jutott, lelkismeretes buzgalommal följegyzett naplószerű házi-prothocollumába („Haus-Protockoll," l. az 1710-ik évnél 571. l.), mely följegyzéseiből aztán jelen krónikáját szerkesztette.

Ritter nem emelkedik magasabb szempontokra, nem ítéli meg az eseményeket a történész, a philosoph, az államférfiú nézpontjából; Ritter még csak nem is politikus, nem is hazafi: Ritter György János egyedűl becsületes sopronyi nyárspolgár. Mitsem törődik a haza érdekeivel, s bár császárjának, mivel épen a viszonyok úgy hozzák magokkal, híve, harczosa, — biz azért az ő érdekeiért sem igen rajong. Előtte csak szülővárosának békéje, virágzása, polgárainak jóléte a fő; a ki ennek — bármily okért — hátramozdítója, a ki a lakosoknak kárt és bajt okoz: azt ő egyaránt kárhoztatja, légyen az német vagy magyar, labancz vagy kurucz. Ily felfogásból kiindúlva, s különben az események előadásában őszinte és az igazságot kedvelő erkölcsi érzetétől, szűk látkörű, de egyenes, becsületes szellemétől vezéreltetve: ritkán kedvez egyik vagy másik félnek. S ámbár az 1705—1706-iki kurucz megszállás és ostrom idején, mint Sopronynak minden fegyverfogható férfia, ő maga is harczolt — és pedig mint tüzér — Bottyán tábornok hadai ellen: dícsérendő pártatlansággal

ismeri el, emeli ki a kuruczok ügyességét, melylyel az ostromot intézik vala, és serény vitézségöket, melylyel a le sem lőtt falak ellen a rohamot véghez vitték. Ritter sohasem vádolja gyávasággal az ellenfelet, sőt többször nyiltan bevallja a császáriak vereségeit, hátravonúlását; s midőn 1709 vége felé némely zabolátlan, kóborló „kuruczok“ kártételeiről s megbüntetéséről szól: igazságérzete nem engedi elhallgatnia a különbséget, hogy ezek nem igazi, zászlós kuruczok, — hanem csak kurucz név alatt erdőkön lappangó martalóczok voltak. (563. l.)

Ez a ritka elfogulatlanság, ez az elismerésre méltó igazságra törekvés, nagy mértékben emeli hitelét és becsét Ritter kivált saját tudomásából szerzett följegyzéseinek, — melyek ekként Soprony város és vármegye majdani monographusának e korra nézve főforrásúl szolgálandnak, a mint alólirott is sűrűen és igen jól felhasználhatta azok illető részeit Bottyán Életéhez. Fölötte becsesek és érdekesek pl. Ritternek az 1705—1706-iki ostromra vonatkozó elbeszélései, melyek a legapróbb részletekig kiterjednek; s csodálandó őszintesége, melylyel a császárpárti tüzér bevallja (512. l.), hogy parancsnokló cs. ezredesének „sváb szíve“ volt; de méginkább, hogy ő, a szülővárosa előljáróit különben annyira magasztaló, tisztelő, rendeleteiknek készséggel engedelmeskedő polgár, mily határozottan kárhoztatja őket, midőn megtudja, hogy Bottyán a hódolás megtagadása után csak tüzváltságot kért vala a várostúl, mint ellenséges helytől, melyet ha megfizetnek: megmenekűlnek az óriási kártól, mindenük porrátételétől, — de a tábornok ezen ajánlatát az előljárók a polgárság előtt eltitkolták, és így magok hozák a veszedelmet a

virágzó városra, (513—514. l.) Valamint a felett sem nyomhatja el Ritterünk keserű panaszát, hogy lám, midőn a kuruczok ellen harczolni, vért, vagyont áldozni, képtelen sanyarúságot tűrni kellett: akkor kétszeres kárpótlás, új kiváltságok s mindennemű jeles és hasznos kedvezmények Bécsből jutalmúl leendő nyerésével tüzelték, buzdították — ámították! — Dobner polgármester és tanácsnokai a polgárságot (s csakis ilyféle ígéretekkel lehetett a bár idegen ajkú sopronyiakat a haza ügye elleni oly bámulatos kitartó és hosszas küzdelemre bírni), — azonban midőn a veszély elmúlt: hű szolgálataikról, roppant erőfeszítésökről, áldozataikról megfeledkezének, és a sok szép ígéret — puszta szó maradt, sőt adóik és egyéb terheik évről évre nagyobbodtanak, (514. l.)

Ritter kuruczvilági krónikájához az 1716—17-iki török hadjáratokról is csatolt némi adatokat, melyek a Savoyai Eugen életét tárgyazó stb. munkákban ugyan szintén föllelhetők: mindazáltal a mű megcsonkítása nélkül nem hagyhattuk volna el innen sem, főként mivel önálló, eredeti, és pedig nem érdek nélküli részletek is vannak közöttük, mint pl. az 1717-ki nándor-fejérvári győzelem örömére tartott sopronyi népünnepély leirása.

Ritter krónikájának eredeti kézirata a sopronyi városházán őriztetik, s több másolati példányokban forog az ottani polgárok kezén. Én, közlésemnél azon 1815-ben vett pontos másolatot használám, mely a m. tud. Akadémia kézirattárának tulajdona, s ugyanott a történelmi szak 4-ed rétű codexei között 108. sz. a. van iktatva.

* * *

Végül kútfő-történelmi tájékozásképen megjegyzem még, hogy a jelen kötetben napvilágot látott források közül Ottlyk György, gr. Teleki Mihály és Pápai János, úgy Bivolínyi István naplói, nemkülönben az ónodi napló, mint teljesen ismeretlen, soha történetíró által mégeddig föl nem használt művek lépnek itt elő, s Tsétsi krónikájából is csak ama kis rész jelent meg eddigelé, melyet belőle az 1708-iki pataki gyűlésről Jászay Pál az 1843-ik évi Országgyűlési Almanachban, magyarra fordítva tett közzé, míg Ritter művéből a Pesti Hirnök tárczájában közölt volt némi részleteket az 1705-ik év végéről s az 1706-iknak elejéről Paur Iván; máskülönben e hírlapi közlésen, s az én Bottyánomban megjelent idézeteken és hivatkozásokon kívül, ez a mű sem használtatott föl még tudtom szerint történész által, — annál kevésbbé ki nem adatott. Használjuk föl most mind a hat naplót mennél többen, hazánk történelmének gyarapodására! . . .

Budapesten, 1874. november végén.

Thaly Kálmán.

FELSŐ-OZORÓCZI ÉS KOHANÓCZI

OTTLŸK GYÖRGY

ÖNÉLETÍRÁSA.

1663—1711.

OTTLÿK GYÖRGY ÖNÉLETÍRÁSA.

(1663—1711.)

IN NOMINE JESU.

Descriptio vitae meae a pueritia usque ad senium, in variis casibus adversae fortunae agitatae, et per misericordiam omnipotentis DEI ex iisdem liberatae, cum diario multorum actorum et factorum, plurimum in occasionibus bellicis gestorum; ita, ut cum Sancto Jobo vere dicere possum, cap. 9. v. 25:

Et dies mei veloces fuerunt, praecurrente fugerunt, et non viderunt bonum.

Ast quia in omnibus actionibus meis spes mea in vulneribus Salvatoris mei dulcissimi Jesu Christi fixa erat, observando sequentia:

Funde preces, confide Deo, procedite caute,
Semper et hoc ipso praeside tutus eris.

Igitur

Spes confisa Deo nunquam confusa recedit.

Superavi multa pericula, subsequenter declaranda per me —

Georgium Ottlÿk m. p.

Hogy constáljon maradékimnak gyermekségemtül fogvást az én fölnevelésem, többire sok szerencsétlenségekben, veszedelmekben, kárvallásokban, nyomorúságban fordulván életem : méltán ennek leírásában példát vehetnek fiaim, hogy az Úr-Isten csudálatosképen azt, a ki benne bízik és igaz idvösséges hitben állhatatoskodni igyekez, el nem hágy, hanem hatalmas kezeivel segít, és minden gonosztúl szabadít.

Istenben elnyugodott édes atyám Ottlÿk János uram, nemes Trencsín vármegyének vice-ispányságában és 1663. esztendőben, ama török híres nagy háborújában, újvári veszedelemkor, nemes vármegye kapitányságában, ednéhány rendbeli törökkel és tatárokkal Trencsín körül szerencsés harczai után, sok rabot, fejet behozván Trencsínbe, 1664. esztendőben ugyan Trencsínben súlyos betegségben esvén, ipso festo ascensionis Salvatoris nostri, szép istenesen s áhítatossan e világból kimúlt; kinek testit kohanóczi templomunkba való eltemetésire, ugyan régi vitéz magyaroknak szokása szerint, azon városban akkor sok úri rend beszorulván, circa 150 lóval, gyászos zászlóval, trombiták és dobszó alatt elkísírték. Engem nyolcz esztendős koromban árvájúl hagyván, az édes kedves anyámmal Mednyánszky Illona asszonynyal és egy Borbála húgommal. Azután csakhamar az Úr-Isten megadván békességet országban, haza szállottunk, puszta s pogányság által porrá tött lakóhelyeinkbe Ozoróczon. Anyám-asszony hat esztendeig

tartó özvedsége alatt engem egy Taborita nevű privatus praeceptorral taníttatott; volt ugyan valamely inspectiója én reám atyám-uramnak egy testvér-öcscse Ottlyk Miklós uram által, de a híjával, anyám-asszonyomnak nagy conniventiája miatt igen gyengén tanúltam. Azután férjhezmenvén anyám-asszony Bosányi György uramhoz : akkor nagyobb árvaságra jutottam, húgomat Borbálát magával elvitte, és jószágom török háború után lassan épűlvén, annyival-inkább azután, hogy anyám-asszony másutt lakott, esztendeig csak száz forintot hasznot sem importált per malam administrationem, naturálék mind Nagy-Ugróczon inkább consummáltatván. Engem körmeczi oskolába küdtek, az hol ha Parsticius híres magisternek recommendáltak volna, lettem volna szerencsés; de mivel csak várostúl egy vicenotariusnál, Dániel Justininél volt szállásom, és ahhoz publicus praeceptorom negligentissimus ember lévén, a mit tudtam is, elfelejtettem. Hanem fölállván nagy híres oskola Eperjestt 1670., oda felküldettem, az hol grammaticában non quidem ex merito studiorum, sed ob respectum familiae, collocáltattam, Szántó András publicus, és privatus Hosztóti István ferulája alatt voltam, és valóban kemény tanúlásba estem; de az sem tartott esztendeig. Mert felföldön nagy támadás, rebellio nagy tüzet vetvén, arra nézve Generál Spork circa 12 ezer német lovasnéppel feljött Eperjeshez, arra nézve oskolábúl eloszlottunk. Ott penig némely förendek fogságba esvén, kuruczokat Abaújvármegyében Spork megvervén, nagyobb zürzavarok következtek; mert az első Rákóczi Ferencz is abban intricatus levén, nagy nehezen kétszerte való százezer forintokkal complanálhatta dolgát, amnistiáltatván csele-

kedeti; Veselényi Ferencz penig, akkori palatinus, legnagyobb factora ezen háborúnak, bújában Murány várában megholt. Én Eperjesről legyűvén, nem tudván hová lennem, trencsíni oskolában, Helvajd elég túdós trencsíni oskolamester ferulája alá, együtt Gosztoni András, Miklós, és Bosányi János uramékkal mentünk, ott is csak in privato annál tanúltunk, in publico penig egy collega negligentissimus ember tanított bennünket, ki alatt semmit nem proficiáltunk, hanem deficiáltunk. Ezen idők és háború alatt Dunántúl Nádasdi Ferencz, Zríni Péter, Frangepán-Terzaczki megfogattattanak ő Felsége népe által; ez ilyen nagy tumultusban ő Felsége delegata commissiót Pozsonba felállani parancsolt, sub praesidio Domini Archi-Episcopi Strigoniensis Georgii Szelepcséni, eotum Locumtenentis vacante Palatinatu. Ezen delegata commissióba citáltattanak az egész hitünken való praedicatorok, mind Dunán túl, s mind Dunán innen, és elfoglal tattanak az egész templomok a potiori, kivált királyi városokban és a praedicatorok, kik ad triremes condemnáltattanak, kik az országból erga reversales kiüzettettenek. Akkor én is elhagytam az oskolát, még csak syntaxist sem absolválhatván annak rendi szerint. Anno 1672. Gróf Illésházy György uram kohanóczi templomunkot erőhatalommal elfoglalta; első nap vitetvén Vág-Újhelybűl, érvén Trencsínbe, akkori cancellárius és nitrai püspek Pálffy Tamás uramtúl, délután circiter 3 óra tájban megszállván Biróczon akkori Jeszenszky Mihály uram házánál, a ki kohanóczi korcsma előtt van, onnan szolgáival czemitrembe felmenvén, és bátyám Ottlyk Miklós uramot felhívatván, templom kulcsát kívánta; arra felelt Ottlyk Miklós uram: ha ő Felsége parancsolatját mutat ő

Nagysága, nemcsak templomot, de saját házát is ingyen kész odaadni. Ezt nagyon appraehendálván Illésházy uram: fegyvert húztak a szolgái és templom ajtaját ostromolni kezdték; akkor bátyám-uram czimeteremből hazafelé recipiálván magát, a parasztság penig proprio suo instinctu föltámadván, kivált aszszonyemberek, nagy számosan concurráltak, és kövekkel, botokkal annyira persequálták az úr szolgáit, hogy senki ütetlen nem salválhatta magát Jeszenszky házához, maga penig Illésházy uram parochiára recipiálta magát, és ha praedicator Rudíni nem conserválta volna ő Nagyságát: egy nagy tőkét nyakába eresztette volna parochia folyosójárúl egy parasztember. Azután harmadnapra trencsíni quardisonbúl száz muskatérost Kohanóczra kommandíroztatott, és ugyan Illésházy György uram dispositiojából, maga jelenlétében templom elfoglaltatott, és bátyám-uram háza egészlen felraboltatott; szekereken elvitette a jó Gróf az egész borait, gabonáját Illyésre, (?) legalább 50 szekeren. Szegény kohanócziaknak nagy kára lött akkor. Nekem ugyan, a hol most Riba lakik, majorom volt, ott megmaradt holmim; keresztapám lévén Illésházy uram: magam mentem hozzá pro protectione.

Ennekutána ilyes országos tumultusban, kiben evangelicusok nagy odiumban voltak, nem tudván hová lennem: Bessenyei János uramhoz, Bars vármegyei notariushoz recommendáltattam, kinél másfél esztendeig laktam. Onnan 1674. Osztrosith Mátyás uram ő Nagysága udvarába recommendáltattam inassúl. Kitöltvén esztendőt, látván forgolódásomat Osztrosith uram, komornyikká tett, abban három esztendeig ő Nagyságát szolgáltam; azután nagyobb jóviselésemet experiálván ő Nagysága, mert írásban is

sokszor applicálván, főember-szolgájává lévén, négy jó paripára verődém. Innen-hazúl igen csekél segétségem volt : mert Istenben elnyugodott anyám-asszony rosz helyre és rosz gazdához, Bosáni Györgyhez, férjhez menvén, Nagy-Ugróczon még csak kenyerek sem volt, mindent Ozoróczrúl vittek. Hat esztendeig szolgálván Osztrosith uramot, két lovat vehettem házamtúl, és két selyemposztó dolmányt csináltatván szegény anyám, magam industriájából mindenemet szerzettem, még pompásos és tisztességes ruhákot csináltattam magamnak. Akkor az urak szép udvarokat tartottak, sok helyre hivatalos voltam szolgálatra, de vallásomnak kedvéért csak egy helyen maradtam egész 1680 esztendeig. Azon esztendőben, Istennek bölcs rendeléséből megszeretvén néhai Nemzetes Vitézlő Czébáni Imre uram árva leányát Évikát, kit Osztrosithné asszonyom gyermekségétúl fogvást nevelte és szép virtusokra oktatta, németúl, és sok szép niederlandi munkákra tanítatta, Kammer-Frauczimerének tette. Jóllehet szegény árva volt, minden jószág nélkúl való : de hozzám való szeretetit és szép istenes virtusit nagyra böcsúlvén, azon esztendőben 1680. 21. Julij házastársúl elvettem, böcsületes lakadalmot szolgáltatván Osztrosithné asszonyom Szent-Jánostt, Gróf Czobor Ádám és Gróf Kolonics urak ő Nagyságok praesentiájában. Akkor oly szegénységben lévén, hogy jószágombúl még csak egy sézát nem tudtam szerezni, hanem szerzésire öreg Kwassai István anyámasszonytúl megvévén trencsíni házát, adott kétezer forintot, abból valamely száz forint jutván nékem, a többi húgom-asszonynak, és némely része ad imputationem terrarum arabilium inchypothecatarum ad eandem domum spectantium menvén, abból hat sze-

keres-lovat hozzá vettem magamnak. Hazahozván feleségemet, igen vékonyan voltunk: mert húgom Bosáni Jánosné mindjárt engem osztályra szorított, és megosztozkodván elsőben marhával, nékem jutott 6 tehenem, 30 juhom és 2 ökröm az atyám acquisitiojából, mind egészlen felét elvette a húgom. Ha mi költséget akartam szereznem, parasztoknak adtam renden árúltatni italt, sert, bort; de az utólsó jövedelmem volt, mert azoktúl is nehezen tudtam kifacsarni, a mit árúltak italért. De mindezeknél keservesebben esett, hogy hazahozván feleségemet, azt gondoltam, hogy már csendesen mind olyan szegénységben is megmaradhatok, Szent-Mihály-napi vásárra Nagy-Ugróczra indultam azon esztendőben, feleségemet hat lovon sézámon az országútján expediálván, magam penig paripákon Szulovszky Gáspár urammal, agarakkal s madarakkal nyúlászva és fürészve Szkacsán felé vevén utunkat. Itt Szkacsánhoz közelygetvén, láttuk háztetejeken ülő embereket, kikhez rugaszkodván, végére jártunk: mi hirek légyen? minthogy azon esztendőkben gyakran újvári törők egész Simoniig seregesen följárt. Mondották az emberek, hogy valami fekete seregek takarodnak nagy-ugróczi völgyen. Erre nézve szegény feleségem eleibe inasomat Ravojicz felé elnyargaltattam, hogy visszatérjen, magunk penig Szulovszky urammal benyargaltunk hamarjában Dolinai Gábor uramhoz, az honnan megint Kardoss Istvánt expediáltam Ozoróczra, hogy mindjárt, időhalasztás nélkűl takarodjanak Trencsín felé mind feleségem, mind bátyám Ottlÿk Miklós uram. Magunkat penig Szulovszky Gáspár urammal ott lepte Tököli Imre, maga sereggel érkezvén Hatvan tájárúl mintegy hatezer lovas kuruczczal és háromszáz törökkel. Itt

már megakadtam; mert hogy el ne vigyem hírit azon kuruczságnak, engem magokkal elvittek. Ide Ozorócz felé érkezvén, már Ottlyk Miklós bátyám-uram feleségemmel elmentek; de valóban szerencsétlen járások lett: mert árkokon, sánczon túl az előljárója kuruczságnak elérte őket, és megfosztották mindenekből őket, csak rajta-valójok hogy megmaradott. An én lovaimból egyet, és bátyám-uramébúl egyet meghagytak, csak azért, hogy az üres kocsikat behúzhattuk az erdőben, — ott kellett hálni szegényeknek; kire magam is későn érkezvén, majd a gutta megütött, hogy láttam szegény feleségemet mindenből megfosztva. Engem semmi úttal magoktúl elbocsátni nem akartak, hanem azon étszaka sáncz mellett jasztrabei mezőben megszállván az egész had, és megabrakolván lovaikot, indúltak éfél után Turna felé, és onnan egyenesen Adamóczig gázlottak, úgy, hogy hajnalhasadtkor megütették Karaffa hat compagniából álló vasas-rajterokot, kik Birócztúl fogvást egész Zablátig a falukon elosztva quártélyoztak; azokat egészlen felverték, sokat levágván, és két kapitányt, valamely lajtinantot egynehány rajterekkel rabságba vittek. Engem penig Tököli uram mind avval bíztatott (minthogy Eperjestt együtt tanúltunk, megösmervén), hogy lovaim visszatérnek. Egész Zsolnáig jártam velek, onnan eljöttem, megvonván magamat útban egy völgyben. Nem volt több öt garasomnál, és feleségemnek négy garas; ahhoz bíztunk, hogy trencsíni házunk árában maradt négyszáz forint leszen segítségünk, kit szegény feleségem ozoróczi pinczébe beásta vala: de azt is a kuruczok in transitu feltanálták s elvitték. Alig tudtam szegény feleségemet kölcsönös lovakon Beczkóbúl azon harcz után ozoróczi házunkhoz elhozatnom, sok nyomorúság

akkor szegény fejemet megborítván, de az kedves symbolumon: Spes confisa Deo nunquam confusa recedit, mindenkor elmémet és szívemet erigáltam; non obstante tanta calamitate et miseria, Istent imádtuk, és annak segítségével iparkodtunk egész 1682. esztendeig. Akkor Kassát megvette Tököli, török segítségével, Füleket hasonlóképen. Fölbomolván törökkel való békesség: nagyobb tűz-veszedelem támadt hazánkban, mert 1683. ő Felsége népe mintegy 30 ezerig való, Kepcsénnél randevojt tartván, és török erőre vigyázván, el nem hitette ő Felsége magával, hogy a míg császári residensét Kaprarát török Porta vissza nem bocsátja, addig békességnek bomlását hinni nem akarták; a csillag-vezér penig kimondhatatlan nagy erővel Eszékhez érkezvén, onnan visszabocsátotta Kaprarát, és valameddig Tököli Fejdelem (kit Füleknek megvétele után budai vezér Fejdelemnek declarálta) Eszékhez nem érkezett, addig eszéki hidakon senki nem kőtezkedett; oda penig Tököli csak ötszáz válogatott hűsíges magyar urakkal és felföldi főrendekkel érkezett vala. Dívánt tartván harmadnapig, úgy kezdett költözködni azon fővezér megszámlálhatatlan hada; egy egész hétig éjjel nappal szüntelen költözött a sok had, és a ki azt látta, megszámlálhatatlan barom-erőnek mondta. Azon 1683-dik esztendőben, említett fővezér directe Fejérvárnak vette útját, és onnan Győr felé; ő Felsége hada penig, míg Eszéktűl megindult a fővezér, addig Lotharingus herczeg commendója alatt megszállotta Érsek-Újvárát és azt vínni kezdette: de mihent megértette török tábornak Győr felé való nyomúlását, Győrhez szállott a német tábor, és ott megvárván az előjáróját töröknek, meg is ütették az orrát a németek. De avval

nem gondolván, hanem Dunántúl széltfogván az előjáró, annyira ment, hogy a német tábort csaknem megelőzte, a ki Bécs felé sietett éjjel-nappal. Azon útjában sok bagázsiáját el is nyerte a török németnek, mert hátán gyűtt egész Bécsig, úgy, hogy ő Felsége mikor indúlt Bécsből, udvarostúl: akkor már Austria tűzben állott. És ott, Bécsnél, subsistálván az ő Felsége népe, az egész infanteriát beszállítván Lotharingus herczeg Bécsbe, ő Felsége penig Gróf Staremberget declarálván bécsi commendansnak, kavaleriával penig a herczeg, mihent érkezett fővezér Bécshez, azonnal általkűltezett hidakon Dunán túl, és ott a szorosokon retirálta magát.

Dunnán innen semmi hada nem maradván ő Felségének: a képtelen kóborlás, húzás-vonás eláradván kuruczok által, — vármegyéknek mind meg kellett hajolni Tököli hívségire. Engem ugyan nemes Trencsín vármegye Benyovszki Imre urammal Bécsbe felkűldtek volt, licentiát impetrálni Tököli salva-quardáinak behozására, és egyszersmind pro opinione captanda: quid nam facto opus esset, ha Tököli hada nyakunkba gyűn? De arra könnyű válaszunk volt per tertias personas, nempe: accomodent se tempori; azt reportálván nemes vármegyének, újobban engem Nedeczky János urammal Lőcsére küldett nemes vármegye Tököli uramhoz, hogy salaquardákot obtineálhassák, az minthogy Horvát Ferenczet fő-salaquardának 30 lovassal lehoztuk, és protectionálisokat főrendeknek és némely uraknak. Igy megmaradtunk kóborló kuruczok miatt.

Tököli uram Eszéktűl megtérvén, Szerencsen subsistált, és ott sietséggel insurgáltatván tizenhárom vármegyét, mezei hadával tábort ütvén, és időhalasz-

tás nélkül egri és váradi bassákkal, circiter háromezer törökkel Egren alúl conjungálván magát, Lévához szállott, Petneházit penig ezerestül Liptóra és Túróczba dirigálván pro insurrectione Comitatuum, Túróczban múlatván egynehány napig: én is együtt Gosztoni uramékkal és mintegy nyolczvan lovassal nemes iffiakkal fölmentünk Túróczba Petneházihoz, Tököli hívségére állottunk, minekelőtte vármegyéül insurgáltak volna; a ki nem insurgált, mindenéből megfosztatott.

Géczi Zsigmondot ezekre az alsó vármegyékre tanquam pro tuitione adhaerentium, Tököli expediált, adván instructióban, hogy főrendektül, a kitül mit sajtolhat, pénzt, pro subsidio militari kérjen; de az nem succedált, mert pro libertate, úgymondván kiki, kötvén fegyvert, annak ellentmondott.

Tököli Fejdelem szép magyar haddal Nitra mellett (mely constanter ő Felsége hűségében megmaradott) elmenvén, Sentíhez derék táborba szállott, az hová ezen alsó vármegyék is számosan magokot ő Nagysága hívségére bepraesentálták. Onnan az tábor Pozson feléje ment, és pozsoni szigeteknél Kis-Duna mellett megszállott. Géczi Zsigmondot Pozson városa bebocsátott, nem lévén ő Felsége praesidiumja benne, és protectióját az által acceptálta.

Igazán szerencsésen folytak mindeddig Tökölyi uram dolgai: mert felföldén, — Szakmáron, Ecseden, Szendrőn, Szepesvárán és Murányon kívül, — idealá penig Árván, Likaván, Trencsínen, Nitrán és Leopoldon kívül, csak csupán practica által az egész várak s városok és vármegyék meghajlottak. De jól mondják: non minor est virtus querere, quam parta tueri; mikor legjobb szerencséje szolgál embernek, minden-

kor forgassa elmében vesztő felit. Propterea satius est causam triumphantem cum remissiori fortuna stabilire, quam victoriam rigorose prosequi. Quia ludit in humanis divina potentia rebus. Nagy pompáskodásnak és vendégeskedésnek indúlván a Fejdelem, inkább bízván a barom török erőhez, a ki Bécset potenter vitta és ostromlotta, semmint de his Comitatuum securitate gondolkozott volna, — a hadi tisztek is nagy italokban és vendégségekben elmerűlvén, hadakot zablában nem tartották, a sok katona pozsoni hustátba pajtákban szállván, részegségek miatt azokot meggyújtván. Ezeket megvizsgálván Austriában lévő Lotharingus, csakhamar elsőben is Marhekhez szállott, onnan egy estve megindúlván, viradtig pozsoni szőlők közt termett. Én is némely szükséges alimentumoknak megszerzésére azon estve előtt bémentem volt Pozsonba harmadmagammal, Draskovith uram házánál megháltam. Azalatt azon étszaka Tököli uram megorderezvén Pozsonban lévő gyalogságot, egészlen kiviteté; midőn hajnallék: az én gazdám észrevévén ezen lármát, hozzám gyűn, megjelenti nagy réműléssel, mondván, hogy az ellenség már is kapu előtt van. Én is nem vévén ezt tréfára, lóra kapván, kimentem a piaczra, az hol Zsámbokréti Mihályt pozsoni bírót előtalálván, kértem opiniót: merre lehetne secure kimennem? Az penig nagy félelemben lévén, semmi directiót nem adhatott, mert a kapuk kulcsait is kuruczok tisztei magokkal kivitték. Ez volt 6 órakor reggel; németnek penig az bebocsájtásra 7 órát adták. Megvallom, ilyen extremitásban lévén, izzadott a homlokom, hogy gyalázatosan ellenség kezébe köll jutnom. In extremitate hujusmodi jutott eszemben pozsoni kis kapucska, de annak is kúcsai nem voltak; szeren-

csémre egy ácsot elétanáltam egy nagy fejszével, azt elvitettem, és mintegy nyolczan voltunk már együtt ezen extremitásban, leszállítván egy erős legényt, azon kis kapucska lakatját leverettem, és fölmenvén az árkon levő kis hídon, hustátra kiszaladtunk. De a felső-kapunál levő német észrevévén bennünket, mintegy negyven lovas utánunk gyütt, mink penig Kriszlink felé levő utczán a mezőre salváltuk magunkat; pozsoni akasztófánál egy csuport törököt találtunk, a ki németre vigyázott. Tököli tábora penig egészlen egy húzomba Sentéig elnyomúlt, ott által a Vágon, tábort ütett. A török penig megvárta a németet, meg is ütkezett vele, de meg nem állhatván tüzét, elszaladott, elnyervén bagázsiájában alkalmasint a német. Pozson városa penig visszahajlott, ő Felsége népit bebocsátván, azután constanter ő Felsége hívségében megmaradván.

Tököli Fejdelem nehezen tudván széllelszaladó hadát megtartóztatni, Senténél köllött temporisálni, és öszveverni hadát. Úgy azután ő Felsége népe visszatakarodott Austriában, Tököli penig újabban táborával Cseklészhez szállott, és tatár hám fiát galga-szultánt 8000 tatárral magához Bécsből somorjai réven általhozatván Bécs alúl, azután magát a szultánt egynéhány magyar sereggel excipiálván, mezőben sátorok alatt megvendéglette. Valamely nap múlva azon tatárságot egri és váradi bassákkal Tököli Fejdelem Austriába küdte; engemet magam seregével és kapitány Bakacs uramot három sereggel velek küldett, a mennyire lehetne rabságtúl oltalmazni a föld népét. Török György és Lehoczki Imre kalaúzoknak rendeltettenek. De a pogányság csak pogánymódon kezdvén bánni Austriában a néppel, irtózva néznem kel-

ritatem ut Illustritati Vestrae absque comprobemus argumento: adjungimus hic non nihil spolii, quod in tentorio Magni Vezirii repertum est. Datum in tentorio Magni Vezirii, ad Viennam, 13-a 7-beis 1683.

Johannes Tertius m. p.

Ezen „non nihil spolii" fölött tett szó, in specie Tököli levele, kit saját kezével irt volt vezirnek, és vezír kalamáris-ezüstládácskájában találtatott.

Tököli uram ezen hírt így megértvén, táborostúl visszanyomúlt Sentihez; és minthogy az ő Felsége armádája nem desistált egész Esztergamig ellenség persecutiojától, Tököli tábora is Léva felé elnyomúlt.

Esztergamnál újonnan megleett törökkel az harca, kiben kevésbe múlt, hogy lengyel király személye szerint el nem veszett; de ott is az keresztény armáda triumphálván, Esztergam várát mindjárt megvette, úgy Visegrádot és Váczot is.

Tököli uram Gróf Homonnai Zsigmond uramat Gerhárd György uraimmal együtt lengyel királyhoz küldött pro interpositione ad pacificationem, maga penig az hadaival Ónod felé szaporán útját vévén, Patakra bement, és a hadakat széjeloszlatta, pihenés kedvéért.

Én elmaradván Trencsín ellen való vigyázásra az ón seregemmel, magam is az magyar tábor után indúltam, és elhagyván feleségemet Ozoróczon, útamat Kolosokra vettem, az hol is kolosiaktúl három lövéssel megsebesítettvén, Nagy-Ugróczra anyám-asszonyhoz magamat elvitettem, és seregemet zászlóstúl a tábor után küdtem. Aztán ott valamennyire gyógyíttatván magamot, onnan sebesen, sub cura chirurgi báni kastélyba gyüttem; az hova érkezvén Hidvégi Mihály, a feleségemet penig mely nap Ugrócz várában

szoptatós Pál fiacskámmal fölkűdtem: az nap Liptay András lovas labancz katonákkal, Hidvégit nyomozván, Bánba érkezett, és meghódolásunkat kívánta, Hidvégi kiadásával; a ki repulsát nyervén, és meghallván, hogy Ugrócz várába takarodnak kocsik: azok után indúlt katonaság. Mind a két sézánkot, mind enyémet, mind Ottlyk Miklós uramét, beírték Podhragyon túl, domb alatt; szegény feleségemtűl elkapván az egyik szolgám Pál fiacskámot, avval vár felé szaladt, feleségemet penig beérvén, együtt húgommal Ottlyk Annával sézámba ültetvén, elvitték magokkal az katonák egyenesen Bán mellett, hidakon által. Ezt meghallván én báni kastélyban: mind oly nyomorútan is kastélybúl kimentem egynéhányad magammal, és a labanczokot erősen megpuskáztam, annyira, hogy szaladva mentek ki Bánbúl, és ha Bánba hozták volna feleségemet, el is nyertem volna tűlek. Már nagy búmban nem tudtam hová lenni, Ugrócz várába fölmentem, szegény szoptató Pál fiacskámot ott találván, ilyen hirtelen az anyjátúl való elválasztását keservesen néztem. Feleségemnek utána küldvén, irtam Liptainak szabadúlásárúl, kit Bodok várában vivék be, és onnan nehezen kétszáz forint sarczczal lehetett szabadítanom, úgy hozattam fel újobban Ugróczra; de a lovaim elvesztek, és minden majorságbeli marhámot elhajtották labanczok. Magam penig elbúsúlván ezen, hogy mindenemtűl elmaradtam, die 1. Novembris 1683. felmentem Besztercze-Bányára és onnan Breznóra, Rozsnyó felé, Jánoki Zsigmond urammal, akkorbeli bányavárosok administratorával. Patakon találtam Tököli uramot, onnan Kaposra küldettettem, az hol találtam Petneházi ezerét, kiben az én seregem is volt.

ritatem ut Illustritati Vestrae aliquo comprobemus argumento: adjungimus hic non nihil spolii, quod in tentorio Magni Vezirii repertum est. Datum in tentorio Magni Vezirii, ad Viennam, 13-a 7-bris 1683.

Johannes Tertius m. p.

Ezen „non nihil spolii" följûl tett szó, in specie Tököli levele, kit saját kezével irt volt vezirnek, és vezír kalamáris-ezûstládácskájában találtatott.

Tököli uram ezen hírt igy megértvén, táborostûl visszanyomúlt Sentíhez; és minthogy az ô Felsége armádája nem desistált egész Esztergamig ellenség persecutiojától, Tököli tábora is Léva felé elnyomúlt.

Esztergamnál újonnan meglett törökkel az harcz, kiben kevésbe múlt, hogy lengyel király személye szerint el nem veszett; de ott is az keresztény armáda triumphálván, Esztergam várát mindjárt megvette, úgy Visegrádot és Váczot is.

Tököli uram Gróf Homonnai Zsigmond uramat Gerhárd György uramnal egyûtt lengyel királyhoz kûldött pro interpositione ad pacificationem, maga penig az hadaival Ónod felé szaporán útját vévén, Patakra bement, és a hadakat széjeloszlatta, pihenés kedvéért.

Én elmaradván Trencsín ellen való vigyázásra az én seregemmel, magam is az magyar tábor után indúltam, és elhagyván feleségemet Ozoróczon, útamat Kolosokra vettem, az hol is kolosiaktúl három lövéssel megsebesítettvén, Nagy-Ugróczra anyám-asszonyhoz magamat elvitettem, és seregemet zászlóstúl a tábor után kûdtem. Azután ott valamennyire gyógyíttatván magamot, onnan sebesen, sub cura chirurgi báni kastélyba gyûttem; az hova érkezvén Hidvégi Mihály, a feleségemet penig mely nap Ugrócz várában

szoptatós Pál fiacskámmal fölkűdtem: az nap Liptay András lovas labancz katonákkal, Hidvégit nyomozván, Bánba érkezett, és meghódolásunkat kívánta, Hidvégi kiadásával; a ki repulsát nyervén, és meghallván, hogy Ugrócz várába takarodnak kocsik: azok után indúlt katonaság. Mind a két sézánkot, mind enyémet, mind Ottlÿk Miklós uramét, beírték Podhragyon túl, domb alatt; szegény feleségemtűl elkapván az egyik szolgám Pál fiacskámot, avval vár felé szaladt, feleségemet penig beérvén, együtt húgommal Ottlÿk Annával sézámba ültetvén, elvitték magokkal az katonák egyenesen Bán mellett, hidakon által. Ezt meghallván én báni kastélyban: mind oly nyomorútan is kastélybúl kimentem egynéhányad magammal, és a labanczokot erősen megpuskáztam, annyira, hogy szaladva mentek ki Bánbúl, és ha Bánba hozták volna feleségemet, el is nyertem volna tűlek. Már nagy búmban nem tudtam hová lenni, Ugrócz várába fölmentem, szegény szoptató Pál fiacskámot ott tanálván, ilyen hirtelen az anyjától való elválasztását keservesen néztem. Feleségemnek utána küldvén, írtam Liptainak szabadúlásárúl, kit Bodok várában vivék be, és onnan nehezen kétszáz forint sarczczal lehetett szabadítanom, úgy hozattam fel újobban Ugróczra; de a lovaim elvesztek, és minden majorságbeli marhámot elhajtották labanczok. Magam penig elbúsúlván ezen, hogy mindenemtűl elmaradtam, die 1. Novembris 1683. felmentem Besztercze-Bányára és onnan Breznóra, Rozsnyó felé, Jánoki Zsigmond urammal, akkorbeli bányavárosok administratorával. Patakon találtam Tökŏli uramot, onnan Kaposra küldettettem, az hol tanáltam Petneházi ezerét, kiben az én seregem is volt.

21. Novembris Debreczenbe beszállott Tökőli, váradi bassával, én is Petneházi ezerével; az hova egész lovas és gyalog hada Tökőlyinek összegyűlt.

Lengyel királyt semmire nem disponálták Homonnai Zsigmond és Gerhárd György uram; még a mivel használni láttattak, avval ártottak: mert Gerhárd uram ott maradván ő Felsége hívségében, Homonnai uram penig beszállván Ungvárba Semsei Zsigmond és János uramékkal s némely a tájon levő katonákkal, labanczczá lőttek. Lengyel király penig Esztergam tájárúl az Ipol mellett felgyűtt Rima-Szombatnak, onnan Miskolcz-felé Kassának, azt gondolván, hogy feladják néki; de azon városok, úgymint Kassa és Eperjes, jól praesideálva lévén: ingyen sem gondolkoztak feladásrúl; hanem Eperjestt gyenge commendans lévén, engem Tökőli uram Debreczenből válogatott 150 lóval Eperjesre küldött, parancsolván commendansnak, hogy velem mindenekben correspondentor légyen. Az minthogy én 2. Decembris beérkezvén Eperjesre: már akkor lengyel király is Kassánál volt, az hol az kuruczok elég kárt tettek lengyelekben, gyakran kicsapván, oldalt és hátul őket sokat vágták, és fogtak bennek. 5-a ejusdem király érkezett Eperjeshez, és azt megszállotta táborostúl; az hol hasonló kemény resolutióban tanálván bennünket: midőn Lesenyei Nagy Mihályt hozzánk küdte a király, üzenvén, hogy per accordam adjuk fel a várost, — de arra kész fegyvernél egyéb resolutionkat nem obtineálhatván, ott múlatott sok fenyegetéssel negyednapig, minthogy Eperjestt örömest quártélyozott volna. Mindennap kijártam katonákkal, és lengyelekben sok kárt tettem; annyi rabot hoztam be városba, hogy minden városi embernek lengyel szolgája volt, mezők-

ben penig bőven hevertek a lengyel testek; az mint híre volt, hogy csak in transenna is 13 vármegyében, 15 ezer lengyele elveszett.

Eperjes alúl lengyel király Szeben alá ment, kit is erőtelensége miatt mindjárt megvívé, és maga praesidiumját bennhagyá. Hadaival penig elment Szepességre Lublóra, és onnan Lengyelországba.

Én penig Tökőli parancsolatjából hadammal nemes Sáros vármegyét insurgáltatván, in forma honesti aresti magammal elvittem. Tökölyit 21. ejusdem Patakon tanáltam. Onnan engem Petneházy ezeres-kapitánynyal Szendrő alá commendíroztatván bizonyos hajdúsággal, az hol a városában feles labanczság concurrálván, sok kárt tettek kuruczokban; azokot éjfél után megütvén, Szendrő városában felvertük, és a várost fölégettettük, alkalmas nyereséget hozván onnan. Azon általesvén, Rozsnyóra beszállottunk lovas hadúl; akkor Jósfán 400 hordó bort, kit Generál Kaprára és Karaffa után vittek volna, elnyertük.

Circa 19. Decembris megverte Petrőczi uram Szalánczival, gyalog ezeres-kapitánynyal, Tapolynál Ungvár felé Homonnai segítségére igyekező lengyelt, kiktűl 24 zászlót nyertek.

Ekkor manifeste ellenségnek declarálta magát Barkóczi Ferencz uram Hommonai urammal, és sok katonát oda hódítván, nagy obstaculumot tettek Tökőli uramnak.

1684. Ungvár városában nagy-bátran quártélyozó lengyelséget die 5. Januarii háromezeren Petneházival, étszaka Ung vizén jég hátán jövén, felvertük szerencsésen, felest levagdalván, és lovaikot elhozván; a többi ki várhoz, ki jesuviták collegiumjában recipiálták gyalog magokat, és onnan puskáztak.

Ezen idők alatt sok nyughatatlanságban töltöttem az időmet, ki már Bodrogközbe valamely nyúgodalomnak kedvéért Zéténybe beszállván, kimondhatatlan betegségbe és formális hagymázba estem; avval nem múlatván, Kassára vitettem magamat, és ott eret vágatván, curával éltem, nehezen kiépültem.

Azután Sándor Gáspár urammal Fejdelem parancsolatjából Szerencstől elindúltunk, az magam és egy más, Petneházi seregével Szepességre, onnan Liptó, Árva és Túrócz vármegyéknek protectiojára: minthogy a sok lézengő kuruczság sok marhahajtást és embersarczoltatást követett. Elsőben is tizenhárom városon Szepességben beállítottuk salaquardákot, azután bementünk Liptóban, az hol hasonlómódon vármegyét salaquardákkal provideáltuk; onnan Túróczba érkeztünk, és salaquardák iránt vármegyével tractába eredtünk: de Pálffy Károly uram circiter három- vagy négyezer lovassal, németekkel s labanczokkal hamar beérkezvén, — a tractánk füstbe ment, Liptóba vissza köllött redeálnunk. Kóborló kuruczság azalatt nem desistált kegyetlen kóborlásától, marhahajtást, templomtörést, sarczoltatást elkövetvén, kit semmi úttal impediálnunk nem lehetett; azért is föld népe elállván tőlünk, és némethez hajlott.

Tököli uram az idő alatt öszvevervén gyalogságát: Csicsvát, Homonnát formalis expugnatióval, együtt Ungvár várával visszavette, úgy Szebent is. Homonnai Zsigmond uram bújában Ungvártt meghala. *) Barkóczi Ferencz uram idején Lengyelországon által ő Felsége hadához Túróczba recipiálta

*) Ime, tehát koholmány Szirmay Antal azon állítása, mintha Homonnai Zsigmond grófot Thököly lefejeztette volna.

magát. Lotharingus herczeg penig ő Felsége armádájával Budát megszállotta, és erősen vítta.

Géczi Istvánt és Jánoki Zsigmondot Tököli uram török császárhoz expediálta, és lengyelektűl nyert 30 zászlót ott praesentálják, kit török császár kedvesen vette, és magyarok vitézségét recognoscálván, sok ajánlással s biztatással patrociniumját ígérvén.

Tököli uram alattomban (lengyel) Respublicához követeket küld, és király ellen fájdalmason panaszolkodék, mely alkalmatossággal királylyal újabb confederatio subsequált. Sréter János penig Törökországon által tengereken, franczia királyhoz küldeték.

Az ő Felsége hada Budának vívásában kemény operatiókban foglalatoskodék, az szerdár-vezért is, töröknek sokságával Budának segítségére menőt, megverte; a népiben ugyan nem sok kárt tött, de sátorait és az egész tábori eszközét elnyerte.

Pálffy Károly uram helyébe Generál Sulcz érkezvén Túróczba: mindjárt táborostúl Barkóczi Ferencz urammal Liptóbúl bennünket kinyomott, és onnan mind feljebb nyomakodván, látván, hogy Tököli hada csak préda után leselkedék, és német bűzt kerűlé: Szeben alá szállt, és ott Rácz Ádám gyalog kapitányt 140 hajdúval benn tanálván, levágatta, és ő Felsége praesidiumját benn collocált. És mivel zabolátlan és kedve szerént járó hadnak veszedelem vége: megkémlelvén Generál Sulcz Eperjesnél feléni Tököli táborát, kibűl sok jó katona imitt-amott kóborlásra elment, — egy étszaka fölszedvén magát említett Generál Sulcz, elhagyván bagázsiáját, rajtunk gyütt hajnalban, és bennünket széljelvert, elnyervén minden bagázsiánkot, szekerinket, Fejdelem sátorait, szekereit, egy sézája nehezen gyühetett el.

Én azon harcz előtt való este érkeztem tizedmagammal épen Trencsin vármegyéből, járván szegény feleségem látogatására; de viradta előtt ébren lévén, nem sok kárt vallottam. Ez rút casus is egyedűl tisztek vigyázatlanságának tulajdonítható volt.

Azután a kuruczság elszéledvén, Tököli Patak felé vette útját. A német penig egynéhány hét múlva Bártfát megszállván, az hol is többiektől egy étszaka én mintegy hatvan lóval beállván lesbe herteneki útnak irányában, Gróf Castelli 20 dragonyossal Hertnektől táborra menvén, egy sézáját szép hat szekereslóval elnyertem, és dragonyosokban kettőt elhozván rabúl, a többit levagdaltuk. Ezekben az időkben zabolátlan kuruczság a nagy marhahajtásban elmerűlvén és kóborlásban, ki miatt ellenség ellen semmi progressusok nem lehettek.

In mense Octobri Tököli uram az egész hadát Rima-Szombatba gyűjteti, az hun magam is Jánoki Farkassal seregemmel bémentem.

Die 9. 9-bris érkezett Tököli Fejdelem maga is Rima-Szombatba; és mivel újonnan Generál Sulcz 15 praesentis megszállotta Eperjest, kinek succurrálni minden mesterséget keresvén Tököli Fejdelem: per omnia media instált egri bassánál, hogy segítséggel succurráljon; kinek sok hamis, tökéletlen bíztatási után nem nyert többet, hanem valami fegyvertelen mannó-töröket 500-at, tizenkét zászló alatt. Avval Szepességen megegyezvén Krompachnál, mivel fama crescunt bella: Sulcz nem veszen tréfára a dolgot, Eperjestől elszáll, és Bártfa tájékára recipiálja magát.

Ezen November havában az ő Felsége armádája is budai obsidiót solvál, annonának nagy defectusa és interveniált kemény, esős idők miatt, nagy romlá-

sával visszanyomakodék Esztergam felé, és ott egyrésze Győr felé, és másrésze Léva felé quártélyokba nyomakodék. Ezen marsban, oly nagy penuriába esett azon militia, sok számtalan az útban elhalván, nemcsak kutya- és macskahússal élt: de emberi húst is megett, midőn anya gyermekét, és kamarát kamarátját megette. Hanem midőn ezen országban Nyitrára és Trencsín vármegyébe lemasíroztak, épűlni kezdtek.

Rima-szombati Fejdelem múlatásában, midőn meg sem álmodtam, engem említett Fejdelem ezeres-kapitánynyá tészen, és maga füzetett ezer lovas válogatott testőrző hadát kezem alá ád. Azután Tököli uram Szepességben megszállván, hogy Sulcz visszaszállott Bártfához: a Fejdelem is hadastúl együtt beszállott Iglóra, azon mannó-törökkel. Megkémlelvén bennünket Generál Sulcz, hogy nem vagyunk annyian, mint volt híre, — rajtunk gyűtt lovas hadával; mivel penig nagy hó miatt még csak serget kirendelni is nem lehetett: Iglórúl vissza Rosnyó felé retirálta magát a Fejdelem, sézáját hat lóval kellő (?) szerszámmal elnyerte a német, sok kurucz vezetéket is. Szoros út levén a nagy hóban, magam tizedmagammal, két Hatházi zászlóját s harmadikot Géczi Zsigmondét ellenség előtt megoltalmaztam.

Pelsűczre szállott Fejdelem az én hadammal, és Petneházit, Hatházit, Vajit és Keresztest Jósvára küdte. Akkor érkezett hire híres Zsák Marczinak, hogy 200 lóval és 700 magyar hajdúval fölvervén Hatvannál tatárságot, Rima-Szombatba kótyavetyéz és bátran quártélyoz; azon Jólsván szállított kuruczság Petneházi commendója alatt megindúlván Rima-Szombat felé: magok hírével hajnalban megütették

azon labanczságot, és felverték, Zsák Marczi alig salválhatta magát; katonáiban sokat levágtak, és labancz hajdúkban 550-t rabságra vittek. Sok nyeresége lõtt a kuruczoknak, kivált azon tatár prédából. Azután harmadnapra mink is Fejdelmmel és török kapucsín-bassával beérkeztünk Rima-Szombatba, a ki nagy álmélkodással nézte azt az sok szép hajdúságot rabságban, kiket Kassa felé mind elvitette a Fejdelem rabságra.

Megnevezett török császár kapucsín-bassája azért gyütt Fejdelemhez, hogy hamis, tökéletlen bíztatással és hazugsággal reá disponálja: az egész hadával lemenjen Nógrádhoz, oly reménség alatt, hogy egri, váradi egész törökséggel ott conjungálja magát, Léva körül széljel elszállított õ Felsége hadait felverhessék.

Arra nézve 21. Decembris megindúlt Fejdelem az egész hadával Rima-Szombatból. Nagy kemény hideg idõkben és havakban érkeztünk Patak nevû helyben Nógrádhoz, és ott töltvén karácson napját nagy kimondhatatlan nyomorúttúl, hidegben, egy háznál két- háromszáz ember is volt szállva; azután onnan megindúlván, Gécz nevû faluban Nógrád alatt érkeztünk. Azon egri és váradi basák nagy pompával Tökölit excipiálták, és meg is vendéglették törökösen egy-egy ebéddel, nekünk penig ezeres-kapitányoknak török császár szokott ajándikát, egy-egy hosszú vont-ezüstkaftánt osztottak, és díványba megmarasztottak, az hol sok hazug, tökéletlen praetextusok alatt arra disponálták a Fejdelmet, hogy elsõben is minden katona nógrádi prófontházból egy zsák lisztet egy aranyért felvegye vezetékire, hasonlót elkövetvén a török is, és bekísérjék Érsek-Újvárba, kit még a török bírta, mert in defectu annonae voltak. A katonaság

megörülvén szép aranyoknak, arra resolválták magokat; úgy osztán sok ezer szapu lisztet felvévén katonaság úgy, mint szabad hadak, a török hasonlóképen, Nógrádtúl megindúltunk Berzsenre. Az én ezerem szabadon*) volt, és előre voltam commendérozva ötszáz válogatott török lovasokkal, hogy Nagy-Sarlóban quártélyozó Czobor magyar regimentjét fölvertük volna, — de előre elvakarodott onnan, Léván quártélyozó Generál Hajzler dispositiojából. Midőn érkeztem Nagy-Sarlóban, egyebet lakosoknál ott nem találtunk. Utánam érkezvén Fejdelem Tököli, az is beszállott, — az több hadak penig, kik lisztet vittek, Újvárba bementek törökkel együtt; magunk penig mind ott voltunk Sarlóban, valameddig azok meg nem tértek. A nagy havakban semmi operatiót nem tehettünk; a németek is Lévára recipiálván falukrúl magokat, vigyáztak, hova fordulunk? Azon a földön képtelen pusztaság volt; mert a lengyel had, ki azon takaradott Esztergamtúl Kassa felé, mindent megemésztett, úgy, hogy az után takarodó német had sohun semmit nem talált, még macskát, kutyát is megették; sőt a mely portánk járt Léva felé: egy puszta faluban tűznél egy házban három németet találtak, kik nagy éhség miatt tovább nem mehettek, harmadikát akkor ette a ketteje, elmetélvén a húsát. Midőn bementek katonáink csudára: a két német közűl egyik, a legbádgyadtabb, kért, hogy vigyék el rabúl, mert attúl tart, hogy a társa erősebb lévén, őtet is megeszi; odahagyák katonáink mind a kettőt, és ezen csudálatos actust megbeszéllették Fejdelemnek.

*) Azaz lisztel *meg nem rakodva.*

Onnan Sarlórúl Szécsén és Rima-Szombat felé vettük útunkat; nagy kínos járásunk vala nagy havakban és sok koplalásban, kenyért sohol nem kaphattunk, hanem Rima-Szombatban. Onnan Ónod felé vettünk útunkot. Fejdelem előre bement Patakra, én penig az én ezeremmel Bik nevű falubúl Dobra, onnan a Taktán által 1685. 12. Januarij érkeztem Tarczalra, a több szabad hadak penig eloszlottak hazájokban.

Én penig Tarczalrúl Liszkára beszállottam ezerestűl; ott megnyúgodván valamely napig, onnan 20. Januarij Szentes nevű faluba Bodrogközben érkeztem, az hadamat penig körűllbelűl lévő falukra szállítottam.

21-a Januarij a sok hideg és nyughatatlan utazásom, járásom miatt nagy veszedelmes nyavalyába estem, nagy hideg-forróság rám gyűtt, formális hagymázt magamon tapasztalván. Ott elhagyván Molnár András szolgámmal lovaimat s cselédemet, magam penig egy szánkán Palkó szakácsommal épen Kassára szaporán elvitettem magamot, sógor Langh János uram házához. Ott curáltatván magamot alkalmas ideig, és érvágást adhibeálván, kezdtem épűlni; úgy osztán Eperjesre vitettem magamot Keczer Sándor uramhoz, de megint recidivába estem; ott is sok ideig ágy fenekét nyomván, és sok orvoslás után Istennek szent kegyelmébűl fellábodtam, kénteleníttettem regimentemhez sietnem. Fejdelmet már is Kállóban tanáltam, és Pócs nevű faluban ezeremet. Onnan mentűnk Fejdelemmel Ibránba; ott Fejdelemtűl elválván hadammal, és Kende Gábor uramra bizattatván udvari rend, együtt avval Túr felé, téli quártélyba indúltunk, Fejdelem penig Tokaj felé vevén útját. Olyan rettenetes hideg, fergeteges időben jártunk, hogy egyne-

sány katonát az útban a hideg megvett, mezőben meg is holtak. Debreczenhez érkezvén, városba semmi móddal be nem bocsátták hadunkot, hanem egyedül a vezéreket, a hadaknak penig kívül, szállásokon köllött megtelepedni. A nagy fergeteg miatt harmadnapig ott köllött múlatnunk. Azután 25-a Februarij Szoboszlón által és Hortobáton jégháton menvén, Karczag-Új-Szállásán megháltunk; azután Túr nevű városba beszállottunk, az hol is ottbenn az én ezeremmel és udvariakkal quártélyt csináltunk, egy egész hétig volt nyugovásunk. Azután érkezett Szólnok felül tatár hám fia, circa 6000 tatárral, kik reánk akartak szállani erővel is: de a helység kerített lévén, az hadamat gyalog kapukra commendéroztam, fegyverrel úgy kellett resistálnunk az útálatos társaságnak; be nem bocsátottunk senkit, tovább kellött menniek. Ebben az téli quártélyban nagy bajunk volt szólnoki törökkel is: mert jóllehet török császár és budai vezér parancsolatjából beszállottunk azon quártélyokban, — de abban nehezen szenvedtek bennünket az iszpaiák és egyéb törökség, a tájon jószágot bírók; az minthogy két hét múlva megérkezvén Tökőli Fejdelem az Asszonynyal, (Zrínyi Ilonával) és énnékem a magam regementével Szólnok elein, Tisza mellett lévő falukban quártélyom rendeltetvén, úgymint Tenőbe, Szajolba, Püspökibe, Tisza-Balán és tovább, — nem kevés galibám volt szólnoki és szentmiklósi törökkel, kik egynéhány százan zászlókkal jancsárok kocsikon reám gyüvén: én is az magam hadát mindjárt öszvevévén, Tisza-Ér mellett kirendeltem seregemet formalis ütközetnek, és a kik hajón kötezni kezdtek jancsárokban, azokat baltákkal, csákányokkal visszaverettem és vízbe is hányattam.

Látván szólnoki bék, hogy ki nem ijeszt hólyaggal: könyörgésre vette dolgát, hozzám küldvén két ispaiát barátságos üzenettel, hogy csak Tenő nevű helységet kiüresítsük, a ki szólnoki hidak előtt volt, és a több falukon szabadon quártélyozzak, módjával bánván lakosokkal. Azután Szólnokra invitált engem a bék vendégségben, az hová el is mentem jó válogatott száz lovas katonával és akkor mellettem lévő némely udvari főrendekkel. Úri módon excipiált bennünket azon szólnoki bék: előre jó darabon mezőbe circiter 50 ispaiát fris öltözetekben, paripáson elömbe küldvén; és hogy czifra kelevetekkel (így) kivont padimentumokat meg ne mocskoljuk csizmákkal: egynéhány pár karmazsín-kapczát kihoztak, és bennünket megajándékoztak. Ez nagy becsületünkre lőtt, mert sokan lyukas és egész szűrkapczákban voltunk, bék ajtónál penig mindenikünknek csizmáinkat levonták.

Isten tavaszt adván érnünk (1685.), minthogy Generál (Schultz) már is Ungvárat megszállotta volt, mink is Tököli Fejdelemmel Várad felé takarodtunk; onnan, stratagemmate bellico, mintha törökséggel együtt Tiszán általköltezkednünk kellene, alkalmas híreket elfolytatván: arra való nézve a németség Ungvár alúl elszállott, és Homonna s Sztropkó felé eltakarodott. Úgy a Fejdelem általköltezvén leányvári réven a Tiszán, igen kevésszámú haddal bement Bodrog közé, és onnan maga Patak felé, az hada penig széllel való kóborlásban oszlott, — az egy magam regementestűl Bodrogközbe szálltam Lakárd nevű faluban és szomszéd helyekben. Itten ilyen váratlan casusom esett, hogy étszaka 60 lovas horvát és labancz Homonnárúl kimenvén portára, étszaka mezei istrázsámra akad, avval összepuskázván, és meg

sem reménlvén, hogy én circiter 250 lovas katonával benn vagyok: reánk ütettek, egyenesen a szállásomra, az istrázsa hátán hozván az ellenséget; azt gondoltuk, hogy egész Sulcz tábora reánk ütett, ily bátorságosan és resolute reánk ütvén. De mihent katonáimban egyet elfogtak, és én hirtelen egy lovamra kapván, falu mellett confusióba esett katonáimot fölbíztatván, és az ellenség azalatt nem késvén, kitanúlván számosan való létemet, az én kít paripámot, kardomot és egy szép ezüstbotomot (buzogány) elnyerték, és egynéhány lovát katonáimnak, — avval gyorsan eltakarodtak. Én a sötétben megsajdítván, hogy elvakarodék az ellenség: circiter 40 katonával utána resolute és sebesen megindúltam, jó három mélföldnyire űzvén őket, épen vinnai erdőben beértem, tüzesen rajtok mentem, fáradt lovok levén, jobbára gyalog ugrándoztak le a lovakrúl és erdőbe salválták magokat. Egynéhányat levagdaltunk, négy rabot fogtam, és mind az egész lovainkot visszanyertem, és labancz lovakban 27-tet hoztunk. Úgy nyertem vissza becsületünket. A 40 lovasban is a ki velem volt, nem érkezett több huszonkettőnél ezen actióra, kifáradván a lovak az sebes űzésben. Ezen actusért Tököli Fejdelem engem Munkács várában egy úri, aranyos-ezüstes karddal és ezüstes-fokos bottal megajándékozott.

Újonnan a Fejdelem Munkácsrúl Patak felé ment.

In mense Junio, mindjárt pünkösd után, Generál Sulcz német armádával újonnan Eperjest megszállott, és nagy keményen expugnatiójához fogott; Tököli uramot nem kicsiny consternatióba hozta: mert másfelűl Lotharingus herczeg szép armádával Érsek-Újvárat megszállotta, — töröknek nagyhírű gyülekezeti

elég bíztatást jóllehet naponkint hozván közinkbe, midőn szerdár-vezér fegyverhordozóját Tököli uramhoz Tályára expediált nagy bíztatásokkal. Kire való nézve Géczi Istvánt, Bezek Györgyet, Nagy Mihályt, Sándor Gáspárt több főrendekkel Budához eleibe küldvén fővezérnek, és nagy sok exaggeratióval tőle segítséget kívánván, — az sok hamis bíztatási után csak nem obtineálhattak semmit. Eperjesnek penig naponkint súlyosodván dolga, Tököli uram Kassára beérkezett, és ott nagy lövésekkel excipiáltatván magát (kit az ellenség sokféle gondolkodásokkal hallgata), engem azalatt Petneházival circiter kétezer jó lovasokkal, portára Eperjes felé expediált; az minthogy én a kis sereggel*) eperjesi savanyóvíztől kiütvén, Tárczán által, eperjesi alsó híd mellett levő egy companiából álló derék-istrázsát az tábortúl elszorítván, épen délben nagy lármát tevén a tábornak, azon istrázsát (kinek Romani nevű kapitány volt commendánsa) levagdaltuk, nem sok benne elszaladván. Onnan épen Kende felyé levő lesekre Petneházira hátunkon hozván az ellenséget, nem kicsiny csatánk és harczunk volt; egy katonánknál több nem veszett, ellenségben penig feles.

Die 1-a Augusti újonnan Tököli Fejdelem engemet Petneházival német táboron való próbára expediált, circiter háromezer lovassal; de minthogy fortuna non semper est una: Sóvárnál leseket meghánván Petneházi, én magam újonnan 100 jó lovassal tábori istrázsára ütettem, fel is vertem, de csakhamar megszaporodván és sebesen rajtunk indúlván az ellenség:

*) Az úgynevezett martalék-, vagyis lesre vivő csapattal; különben „kis"-t lehet „két"-nek is olvasni; az értelem így is egyre megy.

egy sebesen futó szürke paripám, kin egy jó lovas szaladó németet elértem, el is hoztam rabúl, azalatt lovam eltikkad, és a vezetékével rosz szolga reám nem vigyázván, engem elért az ellenség, circiter nyolcz dragonyos, egy lovas magyar labanczczal, kiknek jóllehet mindjárt föladtam magamat: avval nem gondolván, az átkozott magyar mellembe lőtt, és balkezemen általjárt a golóbis. És így azon előjáróban sok német derék tiszt érkezvén, (kiknek végső veszedelme elkészíttetett vala, ha csak két puskalövésnyire tovább mentek volna), — de tűlem nyelvet fogván: hogy erős lesseink el voltak rendelve, visszatértek, engem rabságra vivén Sulcz Generálishoz, kinek nem kevés öröme volt, hogy engem látott. Az minthogy másnap jó reggel Kapy-várában 50 rajterrel fogságban expediáltattam, az hol hét egész hétig raboskodtam, ugyan tisztességes accomodatióban; commendanssal és Kapy urammal terölt asztalom, — egészlen úgy tartattam mint Gróf Herberstain (fogoly cs. ezredes) Tökőli uramnál, az minthogy őtet Generál Sulcz potenter váltságúl rajtam kívánta szabadítani. Nagy főtörésem volt szabadúlásomon; mert mind törőknek, mind Tökőli uramnak nyakrafőre roszúl folytak dolgai. Érsek-Újvárat megvette Kaprara, a török tábort Esztergam előtt Lotharingus keményen megverte; Sulcz Eperjest megvette. Hic opus, hic labor erat liberandi. Egyszer Kapyi commendans laitenantja, Tempi nevű, Kapy urammal Eperjesnek látására post deditionem kimenvén Kapyvárából: én az idő alatt, fohászkodván Istenemhez, commendant szobájába fölmentem, kiben múlatásom ezelőtt is meg volt engedve, és a német strázsa csak ajtó előtt szokott mezítelen fegyverrel állani; azon

szobában Kapy uram szolgájának kék ruháját találván, (minthogy én akkor bátyám Ottlyk Miklós uramat gyászoltam), azt magamra vettem, és egy fejér kucsmát fejemre, egy valaskót (balta) Kapy uram szolgájáét kezembe, térdepelve az Úr-Istenhez fohászkodva imádván, lelkemet kezébe ajánlván, oly resolute indúltam ki: ha megösmertek volna kapun, valaskóval széllelvagdaltam volna őket. A mennyei Úr-Isten oly szerencsés órával megáldott, hogy pitvarban levő istrázsa akkor arczczal fordúlván másfelé midőn kimentem, nem vett észre, azt gondolván, hogy Kapy uram szolgája. Istennek segítsége által kapuban levő muskatérosok sem ismertek meg, úgy mentem ki a kapun: hanem egy hajdu megsajdítván engem, fölkiáltott, mintegy jó lövésnyire voltam a kaputól, — úgy vettem szaladásra dolgomat. Elhaladván egy partocskát, midőn kapunál nem láthattak, oldalt mintegy vár felé, négy-kézláb levontam magamot egy bikfabokorba; azon lármára sok ember, hajdu, muskatíros concurrálván, sőt maga commendant is érkezvén, nagy bánattal és sok ajándékoknak ígéretivel engem kerestetett: de mind a völgyen le nyomoztak, kerestek engem, meg sem gondolták, hogy vár felé való oldalba levontam volna magamat. Ott Istennek szent gondviselésében megmaradtam. Az úthoz nem messzi lévén, mind meghallottam, mikínt a commendant parancsolt hajduknak elállani az útakot, nagy ajándékot ígírvén, ha engem elfognak. Kire nézve én 9 órakor étszaka fölkelvén, és áhítatosan Istennek imádkozván, onnan megindúltam erdőnek sűrűségén, — sohun az útra nem mertem kifakadni, hanem sötétben, sokszor nyakraföre tőkékre esvín, Szekcső (?) felé való vízhez tartózkodván, az

minthogy az Úr-Isten kisegítvén azon erdőből, érkeztem folyóvízhez, azon a vizen keresvén járót, akadtam Istennek csudálatos vezérlésével egy pallóra, azon általmentem Sebes felé, onnan Kendénél általgázoltam Tárcza vizit, és radácsi hegy tetein Kassa-Újfalu felé elballagtam. Megéhezvén nagyon, alig tudtam bemenni a faluban, az hol egy pajtában leheverven, küldtem egy parasztot be Kassára az én pecsétes gyűrűmmel, nagyobb hitelért, üzenvén, hogy gyűjjenek érettem. Épen estve felé egynéhány lovassal Keczer Sándor uram maga érettem gyütt, hozván egy paripát alám. Egy darab pecsenyével s egy ital jó borral refocillálván magamot, bementem Kassára, az hol is egy hétig pihenvén, Fejdelem után eligazítattam kassai hadi tisztektül. Azért magam mellé vévén úri 60 jó katonát, Keczer Sándor, Vas Sándor, Andrásy Péter és Csáky István uraimékkal kimentem, és hallván, hogy Tökőli Várad felé nyomúlt, törökőt Újvár és Esztergam közt német nagyon megvervén, és a német tábor egyenesen Kassa felé nyomakodván, gondolkodásra vettem dolgomat: mért kellessék haszontalan extremitásra fakadnom? Jobbnak ítéltem ő Felsége gratiáját amplectálnom. A minthogy öszveesküdvén mellettem levő főrendekkel: midőn Generál Sarffemberg azon német táborral megszállotta volna Kassát, — kivel Gróf Barkóczi Ferencz uram is együtt volt, — meghiteztetvén két katonámot, beküldtem német táborra levelemmel említett Generálisokhoz, kik super amnystia generali et universorum bonorum restitutione, in officijs accommodatione, hozván nékem teljes assecuratiót, 3-a Octobris Regécz alúl megindúlván, Mizslére, onnan étszaka, hajnalban, — midőn meg sem álmodták velem lévő jó csoport katona,

hogy ő Felsége hívségére megyek, — német táborra bementem, az hol nagy becsülettel excipiált bennünket elsőben Barkóczi Ferencz uram, aztán Generál Safftemberg. Letettük a hitet ő Felsége hívségére mindnyájan. Die 6-a 8-bris érkezett Generál Kaprara, Gróf örög Csáky István urammal oda Kassa alá; engem mindjárt érdemem felett becsültek, és ugyan ő Felségétől Kaprarának adott plenipotentiája mellett engem óbesterségbe confirmáltak és verb-quártélyban promulgáltak; gyakran Kaprarával ebédelnem kőllett.

12. 8-bris, ugyan Kaprarának ebédje után, engem in privato arra disponált ő Excja, hogy nagy ellenkezésünk levén kuruczokkal, azon mesterkedjem, hogy Petneházival parollára szólhassak, és disponáljam ő Felsége részire, Kassának hamarább való feladására. Meg is cselekedtem; egy német kapitánynyal és egynéhány katonával elmentem ellenkezni, és onnan üzentem be Petneházinak: gyűjjen ki parollára, el is gyütt; hitet adván egymásnak, fére állottunk és beszélgettünk, disponálván én őtet ő Felsége hívségére. De nyilván megfűzték előre az én kelepczémet, hamis parollával engem megcsaltak, és megfogtak, Kassára bevittek kemény rabságra, — ha Isten nem könyörült volna rajtam, és Generál Kaprarának rólam való gondviselése nem occurrált volna, (mindjárt városhoz két trombitást küldött, oly üzenettel: ha engem megölnek, a főtiszteket megöleti, kezébe adván Isten Kassát), avval megmenektem haláltúl. Géczi István nagy ellenségem volt, és halálomra igyekezett; csaknem két hétig zárva, egy bótocskába tartottak engem árestomban, senkivel beszélnem nem lehetett, inter spem et metum minden órán forgott állapotom. Kassai

praedicator uramot el is hivatt am magamhoz, és meggyóntam, minden órán halálomat várván. De a mennyei Úr-Isten reménységen kívül megvidámított; egy nap, midőn fölnyittatván az ajtóm, begyütt hozzám főstrásamester szép üzenettel Géczitül és Fájgeltül, kik commendérozták bennlevő praesidiumot, és engem Fájgel uramhoz ebédre invitáltak, jelentvén, hogy Kassát jó conditiókkal akarnák föladni, minthogy bizonyos informatiójok gyött, hogy váradi bassa Tökölit megfogattatta, és a hada elszéledett, nagy része be is gyütt ő Felsége táborában; erre nézve Kassának feladása resolváltatván, és zálogok ki- s beküldettetvén, engem közbenjárónak mind Generál Kaprara, mind kassai tisztek elvitettek, és német tábora kiküdtek, Generál Kaprara nagy örömmel beneventálván engemet. Az tractát énáltalam elvégezték, és úgy az ő Felsége praesidiumját Kassára bevitték, a kurucz gyalog németet, — a ki több volt ötszáznál, — ő Felsége regimentjébe elosztották, és kurucz hajdúságot széllelbocsátották. Előre penig engemet Andrássi Miklós urammal commissariusoknak választván Kaprara Generál: mink föladtuk a hitet elsőben is magyar kurucz fegyverviselőknek, azután Abaúj vármegyei bennszorúlt főrendeknek, azután kassai civiseknek; mindennemő renden levőknek, valóknak, tőlünk volt recognitiója super deposito homagio fidelitatis, — élete elfogyása pronunciáltatott. Azon alkalmatossággal mind a nemes vármegye, mind nemes város alkalmas discretióval voltak hozzánk. És így ezen Tököli-megfogatattással az egész kuruczság megtért ő Felsége hívségére, és az egész várakot, Munkácson kívül, föladták Generál Kaprarának. E volt a vége Tököli szerencsétlen hada-

kozásának, kin tanúlhatott minden magyar ember, sok kárvallása s veszedelme után.

Die 12-a Novembris ozoróczi puszta házamhoz érkeztem szerencsésen, kiért légyen Istennek ő szent Felséginek nagy hála és dicsőség. Szegény feleségem, Pál fiacskámmal azóta sok nyomorúságot szenvedett: minden jószágomat elfoglalván Fiscus, csak szállásúl is nehezen obtineálta ozoróczi lakást. Elveszvén minden marhám és mobilisom, azon esztendőbeli procreatiót is pénzen kellett Fiscustúl redimálnom, úgy, hogy evő-kenyerem nem volt, midőn hazaérkeztem; újonnan kezdtem a gazdaságot nagy nyomorússággal.

Felix quem faciunt aliena pericula cautum!

Midőn már a sok nyughatatlanság után gondoltam házamnál leendő pihenésemet; azonban nem lehetett nyugtom. A Méltóságos Feldmarschal Kaprara és Generál Csáky István uraiméktúl egynéhány rendbeli leveleket vettem, hogy magamat ő Felsége szolgálatjára praesentáljak, regimentemnek megnyerésével engemet bíztatván. Ahhoz való képest, meg akarván bizonyíttatnom, hogy nemcsak Tököli uramot tudtam igazán szolgálni, az egész regimentem fizetett had lévén: midőn az ő Felsége derék tábora 1686. in mense Junio Budát megszállotta, — én is, társaságban vevén Motesiczki Miklós, Palásti Gábor és Radnai Ádám uramékot, mintegy 14 lóval becsületesen innen felső-ozoróczi házamtúl 6. Julij megindúltam, Érsek-Újvár mellett karvai réven által a Dunán.

Die 10. Julij szerencsésen érkeztem Buda alá, az hol is táboron semmi magyart nem találtam, Gróf Czobor Ádám uramon kívül; ő Nagysága mellé

szállottam, az hol is mindjárt említett Gróf uram engem nagy becsülettel látott, megnyervén Generalis-Fő-Commissáriusnál cselédemnek szokott járó prófontot. Ottan már ő Felsége hadát sub obsidione Budensi derék operatióban tanáltuk. Arteleriae supremus Gróf Staremberg választatott, az ki Szent-Pál völgyén nagy erős bateriát fölállítván, 12 ágyúval untalan lövette Budát. Úgy lelövettetett a fal, hogy úgy tetszett, mintha nem restálna egyéb ostromnál és abban leendő szerencsés progressusnál. — de ellenben a török éjjelnappal vastag fákkal erősítvén magát, nagy obstaculumra a mieinknek. Balkéz felül brandeburgusnak bateriája volt, nyolcz ágyúval, 12 ezer embere ott lévén az Electornak; nem alábbvaló impetussal forgolódtak ők is, falnak és egy bástyának rontására. Ezen némely volentír-officirek igen kaptak: mert Felséges Lotharingus Herczeg engedelmébül (kit nehezen obtineáltak) 13. Julij hajnal bannekiesvén valamely száz commendírozott muskatérosokkal azon letört falaknak, erős ostromba mentek: de valóban szerencsétlenül járának: mert három herczeg és 45 derék officírek azon ostromban elestek, és re infecta kik megmaradtak, megtértek.

Ezen ostrom előtt harmadnappal Generál Pálffy Károly uram ötezer emberrel Földvár felé való passuson commendéroztatott, üzenvén Gróf Czobor Ádám uram ő Nagyságának, hogy Baja és Kalocsa nevű török kastélyoknak fölverésére szándékozik. Arra nézve, nekem is megjelentvén ő Nagysága aztat: nagy készséggel ő Nagyságával elindúltunk. Azután útunkban gyütt hírünk, hogy egynéhány bassa feles törökkel Szekszárd és Földvár táján érkeztek; vissza, Pentele nevű helyhez szállottunk,

az hol subsistálván Pálffy uram, mink penig az táborra Czobor urammal visszatértünk. Ez az út derék passusa Budától Eszékre, és onnan Belgrád felé. Ezen az tractuson derék szállott helyek voltak, utazó töröknek mindennemű alkalmatosságra: úgymint első Érd, Ercsi, Adony, Pentele és Földvár.

Itt már Buda alatt brandeburgus hadának szárnyához telepedtünk; egyéb munkánk nem volt, az egy szüntelen való ágyúknak lüttését és este sok bumáknak Budára való behányását néztük.

Az egész cavaleria, füvellésnek nagyobb alkalmatosságáért, Generál Kaprara commendója alatt Székes-Fejérvárnál feküdt; azonkívül fejérvári törököt is megzabolázták, hogy nem excurrál hatott.

Itt mesterkedett budai vezér: mi módon postáit jártasson fővezérhez? De nem volt módja benne, mert Budának obsidiuma ilyenforma volt:

Ó-Buda felől az szőlők partján az egész brandeburgus had feküdt; Ó-Budánál Duna mellett bizonyos lovas-gvardiával az egész artelleriának szekerei, lovai, prófont-, tábori-szekerekkel és vármegyék szekereivel, marháival, nagy spaciumban; beljebb Budához azon szekerek mellett az egész artilleriának szállása, és bumák csináló helye; brandeburgusok contiguitásában esső völgyben, hűvéz (hővíz) felé, haupquartír, Felséges Lotharingus Herczeg szállása, Neűburgi Herczeg és Generál Rabata Generál-Comissarius több nagy főrendekkel és volentír urakkal, kik között angliai király fia is volt. Onnan kezdődött infanteria szállása, által a szőlőhegyen fogvást Szent-Pál-völgyébe. Szent-Pál-völgyin derék lovasság, mindenkor 500 emberrel strázsálló, a ki mind budai excursi-

óra, mind külső töröknek netalántán bemenetelére vigyázott. Felső hüvézek mellett egy kis völgyecskében, városhoz nem messzi, Generál Staremberg, qua infanteriae et tormentorum Generalissimus.

Táborunk bateriái és aprosi így voltak: Ő Felsége aprosi és bateriái, első rundela, avagy szegletesbástya, Szent-Pál-völgyétül ellenbe, 14 ágyúval egy bateriába, jó darabon az aprosokkal.

Brandeburgus aprosi és bateriája 8 ágyúval, annak végibe.

Szent-Pálvölgye felett egy magas dombon (Kis-Svábhegy) volt svécusok gyalogsága; azoknak ezen az hegyen nyolcz ágyújok volt, kikkel szüntelen lüdeztek benn a várban, úgy, hogy török nem jöhetett városban kár nélkül; széltiben házakot rontották azon lövésekkel.

Szent-Gellérhegynek oldalába, túl felül, mezőnek, volt szállva Felséges Baváriai Herczeg-Elector hadaival, saxoniai haddal, és ő Felsége némely regimentjeivel. Ennek bateriái várhoz voltak csinálva Szent-Gellérhegye alatt.

Die 20. Julij érkezett Generál Kaprara négy regimenttel, levén olyan híre a töröknek, mintha Pest felül akarná beküldeni a segítséget. Minthogy a fővezér török császár hadaival Landor-Fejérvár felül megindúlt: erre való nézve az egész magyar végbelieket, lovast és gyalogot, sietséggel convocáltatják és actu gyülekezteték. Pestre commendíroztatott lovas és gyalog német had, hogy az Dunán ne mehessen postája budai töröknek. 21. reggel 6 óra tájban Budavárában fölvetette magát a török puskapor czajkházokban, egy bástyát Duna felül jó darab kőfallal annyira kivetette, hogy annak a köve Pestre és Pes-

ten túl kiesett, emberekben is kárt tett Pesten; miként gyúladt meg? azt meg nem tudhattuk, de álgyúval. Az erősségnek nem ártott, mert meredek helyen lött a romlás.

27. Julij előkészítvén Felséges Herczeg az egész tábornak commendírozott hadát: délután 5 óra tájban meglött az ostrom. Egy felől bavarus hada ataquírozott, más felől ő Felsége hada és brandeburgus, iszonyú lövések és bumahányások alatt. Az ostrom keményen indúlt, hogy úri vitézlő rend mását nem látott: mert az töröknek nyolcz mínája felvetette magát ostromkor; három ugyan ártalmasan, többi haszontalan lött, mert az rundela nevű bástyához ő Felsége hada commendírozva lévén, a mely fölmászhatott letört falakra: annyira oltalmazta magát a török, hogy a németnek haját fogván, úgy verte agyon kővel; azonkívül hallhatatlan sok bűrzsákokat puskaporral megtöltvén, azokat gyújtott kanóczokkal kihánta ostromon levő németre, — úgy söprötte szegény muskatírost, mint a legyeket, kivált mely rundela-bástyára Szent-Pálvölgyin ostromot muskatéros tött: circiter 300-ig való fölment volt, — azokat a mína egészlen fölvetette; szemünk láttára nagy-magasan muskatérosok levegő-égből anyaszült meztelen földre hullottak, és bástyán több nem maradt 12 muskatérosnál. Ugyan mégis — Istennek hálá, — sok veszedelem után, újabb népet fölcommendírozván, obtineálták mieink azon törött falakot s bástyákot, valameddig le voltak lűdezve. Erre az ostromra sok volentír úri officír hozzákészűlt volt; magam is társaimmal azokkal készen voltunk: de a sűrű veszedelmet, mináknak fölvetésit considerálván, subsistáltunk bateriáknál. Jól viselte magát túlfelűl

bavarus, Elector commendója alatt: mert azok már király Mátyás házaiban is főnnvoltak: de hogy subsistált ő Felsége hada törött falakon, tovább nem progrediálhatván, azokat is a török kiverte, — hanem a törött falakot ők is obtineálták, és azokon subsistáltak.

Minthogy penig gyütt sűrűn híre fővezérnek, és vele jövő török tábornak, kit másfél-százezer töröknek bizonyosan lenni kémek hoztak: arra való nézve Feírvárától mind az egész német lovas had budai táborra érkezett, és szorosabban szállott az egész had, Ó-Budától mind eltakorodván, és haup-quartír is immutáltatván, Szent-Pálvölgyétől fogvást, által a szőllőoldalokon, Szent-Gellérhegye mellett egész Dunáig constringáltatott; magyar gyalogság penig — mind Barkóczi uramé, s Petneházié, úgy győri generálisság, Generál Eszterházi János urammal együtt — Dunától fogvást, alsó városnak kőfala mellett, kívül egész Szent-Pálvölgyig collocáltatott. Itt nem bátoríthatván magát a tábor: sánczokba bévette magát egészlen; mink is Czobor urammal szállottunk közelebb Bottyáni Ádám Generál uram hadához Duna mellett Szent-Gellérhegyen túl, és bavarus Elector szárnyához értünk.

3. Augusti újonnan ostromhoz készültek, és csak plind-sturm forma stratagémát töröknek csináltak.

Ezelőtt harmadnappal Feldmarschal Generál Kaprara uramnak udvaroltam; engem nagy böcsülettel látott, hogy parancsolatjára ő Felsége szolgálatjára compareáltam, az minthogy mindjárt Felséges Lotharingiai Herczegnek engem bepraesentált maga. Volt is audientiám ő Herczegségénél; igírvén maga kegyelmességét hozzám, tudakozódott regimentem-

ről, hol légyen? Megmondtam, hogy Generál Barkóczi uram maga regimentének fogta; arra is felelt kegyelmesen ő Herczegsége, hogy ő Felségének engem recommendálni fog, és óbesterségembe securus legyek. Aminthogy mindjárt haub-quartírban minden tiszt megadta titulusomat, úgy Generálisok is.

8. és 9. Augusti érkezett török tábor Érd felül levő dombokra, a ki is táborunkhoz egy sík mezőn által fél kis mértföldnyire szállott; evvel mindennap ellenkeztünk sokat. Az minthogy érkezvén harmadnap előtt hozzánk Motesiczki Pál, Baranyai Gáspár és Mednyánszky Gáspár uraimék: azon török tábort 9. Augusti akarván látnunk, kimentünk egész feldvachtig, úgymint tábori istrázsáig; ott subsistálván, kiáttuk mind a török tábort. Azalatt együtt beszélgedvén, jó paripások lévén, javallottam, hogy vagy négyen oldalt kimentünk volna mintegy székes-fejérvári útnak, szerencsét próbálni valamely zsákmányos töröken; de arra senki nem akarván magát resolválni, mink ketten Palásti Gáborral kimentünk. Egynéhány kis völgyet elhalodván, semmi törökre nem akadtunk, hanem fejérvári útra lemenvén, azon együttünk alá, jó messzi tábori istrázsánktúl; láttunk egy kut mellett távul négy német lovast, jó messzi táborunktúl: azokhoz mindaketten rugaszkodtunk, gondolván, hogy meg nem ösmernek, és talám retirálják magokat istrázsánk felé, — de csakugyan resolute megvártak bennünket. Látván, hogy egyik közülök derék úri ember légyen, valamely óbesternek gondoltunk lenni: azonban ab incognito Neuburgi Herczeg volt, egy testvér császárnéval. Én, csak egy óbesternek vélvén, úgy tituláltam szóval; ki is megörülvén hozzájok való jövetelünknek, kért azon: minthogy ő soha törökőt

nem látott, maradnánk ott vele, talám legyün valamely török, megpuskázhassunk véle. Azt én minden úttal disvadeáltam: messzi lévén tűlünk a tábor istrázsája, a török pedig igen szemlélvén bennünket: tartottam szerencsétlen casustól; de az ugyan csak tovább is kavalléri parolára obtestálván engem, becsűletért meg kellett maradnom. Azon beszédünk alatt imé, leereszkedék két paripás török hozzánk; azon is kapott a jó Herczeg, hittel fogadván, hogy emberkedni fog emberével; kire való nézve én egyik törökhek. Palásty Gábor másiknak, elkészített pisztolyokkal néki rugaszkodtunk. Közely érvén egymáshoz, elsőben török lövésit én fölvettem, azután hozzálőttem, de meg nem állván helybe, meg nem találtam; Palásty másikkal ellenkezett. Valamint fordítám lovamot, üres puskát tokba akarván tenni: egy térdig való verembe a lovam talált beugrani, leesett alattam, és a csigás kantárom kiesett fejéből lovamnak. Már óra föl nem ülhettem, hanem a lovam fölugorván, táborunk felé elrugaszkodott, én gyalog maradtam, üres puska kezembe. Azt látván a török, hozzám rugaszkodék, egy pisztoly keziben; az Úr-Isten adván annyi bátorságot, hogy meg nem szaladtam, hanem ... kilőtt pisztolomat töröknek irányzottam, és ...ztottam; nem mert közel gyűni hozzám, hanem ...zám lőtt, meg nem tanált; azalatt a Herczeg hozzám rugaszkodék, avanzsérozván, és közel töröknek ... állván, hozzálőtt; azalatt én ellódúltam lovam ... tábori strázsa felé. Azon szempillantásban, hogy Herczeg kilőtte pisztolyát: a török, pantalíron hor... karabílját fogván, úgy meglövé Herczeg lovát, ... mindjárt ledűlt alatta, s megdöglött. A török ... fordúl, hozzárugaszkodék a Herczeghez; a föl-

dön megölte volna: de Palásty Gábor*) azonnal nekimegyen törököknek, lovának hátulsó lábát meglövé, csak alig huzá lábát maga után. Azalatt lengrik Herczeg embere lovárúl, nekiadja lovát, maga utána szalad gyalog. Ezen lármát látván tábori török, kihez annyira estünk, mint Alsó-Ozorócz Bánhoz: rajtunk indúl jó egynéhány lovas török; a hármom német, együtt Herczeggel, negyedik Palásty, egy kis retirádával úgy viselték magokat, hogy épen belekkapni a török nem mert, mind puskázva retirálván magokat utánam. Azalatt tábori strázsa lovamat megfogván, mindjárt valamely kantárokat vetvén feibe, circiter 25 lovas rajter egy tiszttel lenyargaltak hozzánk; lovamat kezembe adván, azon sebesen rajtamentünk a törökön, secundálván a Herczeget, és megsebesítvén egynéhány törököt, szaladóban ejtettünk. De csakhamar sok paripás török rajtunk teremvén, megüzett erősen bennünket tábori strázsához közel, kire nézve az egész strázsának avanzsérozni kellett. Sok puskázásunk közt ejtettünk egynéhány törököt, de mindenkor elkapták magok közé. Azonban a mi táborunkból egynéhány sgvadrony lovas kicommendiroztatott ezen ellenkezésre, úgy, hogy egész estig csak a sok ellenkezésbe, puskázásba forgott a dolgunk; úgy osztán elállott estvefelé a török, — mink is bementünk táborra. Másnap korán reggel Lotharingus Herczeg adjutántot küldött Czobor uramhoz, pro investigatione: ki kezdte azon ellenkezést? Megtudván Herczeg, hogy Neuburgus Herczeg is volt az,a ki elsőben velünk akadott erre az ellenkezésre: engem Gróf

*) Ugyanezt a hős Palásthy Gábort (előbb szintén Thökölyhivét) kinoztatta halálra s ölette meg — hálából! — egy év múlva Caraffa a vérpadon, Eperjesett.

Czobor uram előhívat, és együtt adjutanttal a Herczeghez expediál, — az ki is magamot examinálván, declarálnom kőllett kezdetit azon ellenkezésnek, megmondván igazán: hogy ki légyen azon tiszt? a kit feírvári úton nagy-messzi tábori istrázsától tanáltam Palástyval, nem tudtam, s nem is akartam ott múlatni. tudván törőknek dolgát. Arra a Herczeg felelt: „Vestra Dominatio fecit ita, ut bonus miles: sed Dux Neuburgus temerarie se praecipitavit; si non respicerem Imperatricem, immediate Viennam ipsum remitterem pro poena; si enim per Turcas captus fuisset: fecisset nobis magnas confusiones".

Másnap mindjárt reggel, úgymint 11. praesentis, számtalan zászlós lovas-sereget kirendelvén török nem messzi a táborunktúl, onnan sűrű ellenkezés támadott köztünk. Meg volt ugyan tiltva az ellenkezés: de az táborunkbeli istrázsáját sokszor behajtván az török, úgy megengedtetett.

Én is akkor ebéden lévén Gróf Erdődi György uramnál, kivel sok jó lévai katona együtt volt, kimentünk együtt Gróf Czobor urammal egynéhányan jó paripások; mindjárt nekiesvén a töröknek, az egész ellenkező törököt megindítottuk, mellettem levő Ungvári nevű katonával és kettővel Botthiány uram hadából, közepire bementünk; elszakasztván balszárnyárúl egynéhány törököt, azokban kettővel magam egyedűl jól megpuskáztam, és egyet meghegyestőröztem: mellyébe szegezvén finum fringia-hegyestőrömet, — lapoczka-csontjába akadott, kinek keziben volt egy török lobogó, öszvetűrte, azt le nem verhetvén, övem megé tevém hegyestőrt, pisztolyt fogtam, és azon lobogó-koplával rajtam fordúlván a török, mellybe lőttem, úgy, hogy kiesett mindjárt keziből a

lobogó. Elütöttem volna fejét: de rajtamgyütt négy török, elkapták a sebest; úgy én is felvétetvén a földrül lobogót, kezembe vettem és elterjesztém, sok vitéz embernek álmélkodására. Concurrálván officírek is hozzám, többi között maga Méltóságos Gróf Generál Bottyáni Ádám uram, örömmel excipiáltattam, azon kérvén ő Nagysága engem, hogy egy csapatban álló bavariai Electornak prasentáljam, — nagy bõcsületének fogja tartani. Jóllehet Lotharingus Herczegnek lett volna szándékom praesentálni: de nem lehetett elkerülnem az Electort, hozzámentem, és nagy reverentiával azon lobogót praesentáltam, kit tisztességesen megis köszönt, parancsolván — úgymint legiselső táborunk nyereségét — Elector sátorához bevinnem, és magamat másnap említett Electornál insinuálnom. Kit el is követtem. A lobogó sátora előtt beverettetett, és nékem egy papírosban egynéhány aranyat praesentáltatja hoffmestere által; kiért én alázatosan köszönvén ő Herczegségének, el nem vettem, hanem egyedül pro contestanda mea fidelitate in servitio Suae Majestatis Sacratissimae, egy testimonialist csak kívántam, kit meg is parancsolt mindjárt Elector megiratni. Annak tenora ilyen volt:

„Nos Maximilianus Emanuel, Dei gratia Superioris et Inferioris Bavariae, necnon Palatinatus Superioris Dux, Comes Palatinus Rheni, Sacri Romani Imperij Archidapifer et Elector, Landgravius Lychtenbergae. Praesentibus hisce attestamur nobilem et voluntarium militem Georgium Ottljk vexillum insigne Turcis vi et magna animositate ereptum, ad castra nostra detulisse, suumque valorem contra barbarum et Christiani nominis infensum hostem hac in occasione egregie demonstrasse. Quod vexillum cum post-

modum Nobis offerre voluerit: vicissim de nostra benignissima propensione semper securus esse poterit. In cujus signum hisce expediri jussimus Testimoniales. In Castris ante Budam, 15. Augusti, 1686.
Ex Comissione Serenissimi Ducis Marcus Majer
Electoris Speciali (L. S.) a Secretis, m. p."

Másnap gyütt bizonyos híre Lotharingus Herczegnek, hogy fővezér actu rendeli seregeit harcznak; a mint láthattunk, ki is nyomúlt az egész tábora rendelt seregekkel, számtalan ágyúkkal s jancsárokkal. Erre nézve Lotharingus Herczeg is megveretvén dobosokkal és megfújatván az egész táboron felülőt, mind kitakarodott a sok szép had (kinek mását sohasem láttam) sánczokon kívül a mezőre, meghagyván Buda alatt annyi népet, a ki vigyázott a belső ellenségre. Ezen kitakarodásunk korán reggel meglőtt, és balkézen bavériai Elector, jobbkézen Generál Denvald, s közöpin maga Lotharingus, Generál Kaprarával s több Generálisokkal, masíroztunk nagy-csendesen és rendesen, hol két, hol három lineában. A török penig csak egészlen a dombokon ki volt rendelve nagy-szélesen és sűrűn, ad apparentiam mintegy fekete felhőknek. Egyik squadron dragonyos, másik vasas, azután gyalog, és minden batalion mellett két ágyú, a magyarság penig mind a másik lineában, szakasztva volt kirendelve; oly szélesen állottunk, valamint a török. Mink estünk Czobor urammal balszárnyára, Generál Bottyáni uram hadával, közepin Petneházi és Barkóczi hada, jobbszárnyon Bercséni hada újvári generálisággal, legvégső volt Ladron horvát regimentje, Sulcz commendója alatt. Sokáig egymásnak szembe néztünk; a török penig csak veszteg állott, hanem hol közepire, hol balszár-

nyára sürü ellenkezőt bocsátott, kin senkinek nem volt szabad avancsírozni: mert csupa stratagemmával akart a vezér bennünket vexálni és megcsalni; de a német táborbúl csak ágyúkot sütegeték az török és tatár ellenkezőkre. Utóljára kifakad mestersége a töröknek: előttünk lármát csinál, mintha szaladni akarna, azt akarván, hogy ott ataquíroztuk volna őket, kire volt is nagy vágyása Bavarusnak, de csak megüzente Lotharingus: senki ne ataquírozzon, hanemha török reánkgyün. Azalatt jobbszárnyon egyszersmind válogatott 8000 jancsár nyolcz könnyű-ágyúval nagy dühesen kiüt, úgyannyira, hogy Ladron regimentit és Bercséni hadát megfutamtatja, sok elesvén benne, kivált Ladron regimentiben, úgy, hogy magának Denevaldnak három regimenttel köllött avangérozni. Oly keményen rajtament azon a jancsáron, hogy széllelverte őket, elnyervén a nyolcz ágyúját, és a katonaság *) recolligálván magát, hátán termett az ellenségnek, sokat öltek benne, és circa 20 gyalog-zászlót nyertek. Evvel a jancsárral akart vezír succurrálni Budának, — a ki nem succedált.

Nem volt szabad messzi üzni az ellenséget, hanem újonnan lineákba revocáltatván a had, circiter még egy óráig várakoztunk, hogy meg fog ütközni velünk a török; de látván, hogy nem mér belénk kapni: contramarst az egész tábornak parancsolt a Herczeg, úgy, hogy szép csendesen, majd sötét estig kellett masíroznunk táborunkba; úgy békével be is szállottunk.

Die 16. Augusti magam elmenvén Felséges Lotharingus Herczeghez, ő Herczegségével szemben lé-

*) Katonaság = magyar lovasság, huszárság, azaz itt: Bercsényi hada.

vén, mivel balkaromon töröktül karddal megsebesedtem, nehezen gyógyúlhatván sebem, a nélkül is megúnván hijábavaló heverést Budán, — a török is látván, hogy be nem küldhet segítséget Budára, elment táborostúl: arra nézve Lotharingus Herczegtül impetráltam licentiát hazamenetelemre. Az minthogy 17. Augusti megindúlván Buda alúl, 20. ejusdem érkeztem szerencsésen Ozoróczra. Dícsértessék az Úr-Istennek ő szent neve, feleségemet jó egészségben tanáltam, de nagy keserüségben, mert azt hozták hírül szegénynek, hogy minden bizonynyal engem megöltek Buda alatt.

Azután 1686. die 9-a Septembris egy ostrom alatt Budát vérrel megvevék.

Anno 1687. Die 19. Martij, midőn gondoltam, hogy már ennyi bujdosásom és veszedelmes hadakozásom után házomnál csendesen és békességesen élhetek: akkor insperate, Kohanóczon létemben, Ditrick nevü, Generál Kaprara adjutánsa negyven rajterral reggel reámgyüvén, engem fogságban vitt, jelentvén, hogy ő Felsége parancsolatjábúl Eperjesre ad Delegatum Judicium Karaffianum el köll mennem. Nagy sírással szegény feleségemtül elváltam, egy lovamra fölültetvén, félkezemre megkötöttek, és úgy Trencsínbe, onnan Bánba elvittek, az hová Palásti Gábort is fogva elhozták. Ott Bánban böcsületes óbristvachmajszter Kaprara regimentjében, megértvén ártatlanságunkot: adott respiriumot harmadnapig, hogy írhattam Bécsbe patronusaimnak. Úgy osztán Bajmócz felé ötven rájterrel egy lajtinant elvitt bennünket Rajeczre, Gróf Hofkircher óbristlajtinanthoz. Ott meghálván, a nagy rút esős időben másnap új lajtinant 50 rájterral commendéroztatván, és bennünket mindkettőt vasra veretvén profúszszal, úgy küldtek

föl Liptóba, Szent-Miklósra. Ott nagy vizek s rút esők miatt nem indúlhattunk, hanem öt nap múlva. Az idő alatt szegény feleségem Bécsbe tölment, és jóakaróimmal közölvén dolgomat, magával elvitt bavariai Elector testimoniálisát in specie, kit Buda alatt nyertem, instantiáját szorgalmatosan folytatta. Bennünket penig 5. Aprilis lehoztak Eperjesre, mindkettőnket egy szobába, Olasz nevű városbéli embernek házához, nagy erős istrázsa alatt, benn a szobában mezítelen fegyverrel istrázsáltatván. Másnap, 6. Aprilis, Palástit más szobába vitték, hasonló kemény istrázsa alá. Az nap estve Palástit Generál Karaffa magához hozatta, és maga examinálta, hogy vallja meg sponte, benevole: új factióban mióta ő Felsége hívségére tértünk, micsoda correspondentiái voltak Tökölivel! Ebben minthogy ártatlan volt, mint mai született gyermek, nem vallhatott semmit. Másnap ad Delegatum Judicium városházához fölvitték, és ott is erre examinálván, egy tökéletlen asszonyt (a ki Tököli hadakozásában markotánosné volt) istentelen hamis testisnek disponáltak, valakit akartak confundálni és condemnálni: azt állították eleibe; az esküdt fejére szegény Palástinak is, hogy új esztendő napján Munkácson látta, és ezüstet, rezet, — kit hogy Bezegh György, Rót János és Radvánszki János *) bányavárosokrúl expediáltak, — ő kísérte volna. Kire szegény Palásti mindjárt offerált contráriumot edoceálni, hogy új esztendő napján nem Munkácson, hanem Beréni uraknál Bodokon volt; de nem használt, hanem azon istentelen infamis asszony fejére esküdvén Palástinak coram Delegato Judicio: arra nézve ad torturam condemnáltatott, és mindjárt az nap meg is kínoztatott.

*) Így, de tán tollhibából, apja György helyett.

Azelőtt már egynéhány nappal az istentelen kurva fassiojára condemnáltattanak, praemissa terribili tortura, Keczer András, Sárosi és Czimmermann; mindenikének elsőben jobbkezét elvágták, azután elütették a fejét, azután négygyé vágták, és kívül a városon ad vias publicas akasztófákra fölszegezték.

In Delegato Judicio presideált Generál Vallis, és azon kívül hat német tiszt, és hat magyar, úgymint Szent-Iványi László, Kálmáncsai, Sztankai, Megyeri, Medveczki, és Turcsáni, akkori postamester. Engemet harmadnap múlva estve maga eleibe vitetett Karaffa, és ezen szókat proponált:

Domine Ottlÿk, Vestra Dominatio huc per Commissionem Suae Majestatis Sacratissimae ad Delegatum Judicium citatur, (azonban vasban vittek;) ex quo Dominatio Vestra, jam post acceptam gratiam Suae Majestatis, cum Munkácsiensibus (az hol Tököliné bezárkódott vala, válogatott hajdúsággal, és várat föladni semmi úttal nem akart) correspondebat, Tökölio literas scripsit, servum suum in Munkács expediverat; quae literae in specie apud me exstant, de quibus nullum est amplius dubium. Proindes vadeo, ut Dominatio Vestra ipsa sponte et benevole fateatur ista omnia; adhuc poterit gratiam habere; non sit ita contumax, prouti illi jam executi, qui negabant omnia, et sunt convicti, horrendae torturae commissi, in qua omnia sunt fassi, — etiam contra personam Vestrae Dominationis.

Megvallom, hajam szála fölállott ezekre az istentelen kérdésekre; de fohászkodván Istenemhez, így feleltem:

Excellentissime Domine, non nego me peccare ante gratiam mihi elargitam Clementissimi Domini

Regis nostri, cum adhaesissem Tekelio, per fatalitatem totius Regni, — sed dum haec omnia per amnystiam Suae Sacratissimae Majestatis nobis sub verbo Sancto Regio condonata sunt: ab illo tempore non ut facto minimo, sed nec cogitatione peccavi contra Suam Majestatem; imo quam fideliter et strenue me gesserim sub obsidione Budensi, testantur Serenissimi Electoris Bavariae Recognitiones, quas ego nuper per uxorem meam cum declaratione humillima meae innocentiae Viennam expedivi. Me itaque coram Vestram Excellentiam absolute innocentem hoc in passu humillime declaro. Nec Tekelio scripsi, nec Munkácsinum aliquem misi, imo nec cogitavi amplius meo Clementissimo Regi peccare. Paratus sum omnia fide dignis testibus contra me proposita reprobare; proinde me qua innoeens recommendo in gratiam Vestrae Excellentiae.

Ezzel elbocsátott, és harmadnapra újobban ad Delegatum Judicium városházához engem fölvittek; az hol sokáig köllett múlatnom, temporizálnom, cum non exiguo timore et tremore. Ott, sok ember között, egy kis, magyar, szakállos emberke, egy rongyos köpönyegben, — kit én soha nem láttam s nem is ismertem, vagy talán az Istentől küldetett vala, — hozzám vonódván, ezeket formalibus mondott lassú szóval: Ne félj, jó reménségben légy! Ezt kimondván, hová lött? nem tudom. Fohászkodtam Istenemhez, és erigáltam szívemet. Egy kis idő múlva, behívattattam ad Consistorium, és valamit proponált azelőtt Generális Karaffa: azt proponált nékem ott is eperjesi commendans, Kirz nevű; és az istentelen asszony hamis bizonyság már is ott állott Consistoriumban, nem messzi. Én is repetáltam cum omni humillima

submissione azon feleletemet, kit Generál előtt mondottam, annectálván azt is: Si Excelsa Commissio fors aliquam fassionem per adstantem foeminam contra me intenderet excipere, humillime insto: contra hanc infamem foeminam paratus sum meam innocentiam multorum fidedignorum hominum fassionibus comprobare; prouti non tantum hic, sed etiam Viennae per meum demisissimum memoriale abunde haec omnia ad edocendam innocentiam meam humillime curavi repraesentari; nec peto gratiam Suae Majestatis, si ne minimo hujus novae factioni reus comprehensus fuero!

Ezeket a Commissio meghallgatván, nem vallattak semmit azon rosz lotyóval, hanem csak megmondatott nekem: Vestra Dominatio adhuc ulterius cogitet melius super proposita contra se actione, ne cogatur alijs medijs ad fatendam veritatem! Feleltem: Procincte paratus sum mori, et provoco me ulterius etiam humillime ad declaratam innocentiam meam. Evvel elbocsáttattam, és szállásomra fölvitettettem.

Általlátván Faraó-természetit az istentelen Karaffának, hogy propter aliam rationem status, csak praetextuose ilyen lanigenát keresi: nem bíztam életemhez, hanem meggyónván, és úntalan áhítatos imádságomban könyves szemmel desudálván, vártam minden órán hallhatatlan kínokra és halálomra való kivitelemet. A minthogy ilyen epitaphiumot is magamnak delineáltam vala, a mint következik, pro memoria posteritatis meae.*)

*) A gyarló tollrajz nyolczszögletü márványlapot ábrázol, melynek tetején négy szurkos bögre-féle edény áll, oldalait pedig fölül lobogós kópiák és dárdák s egy-egy ágyúcső, alól pedig szintén lobogós kópiák és két kéztörő fakalapács, — mint a vitéz-

Ezen praetextuosa rebellio vel nova factio csak egyedül Karaffa istentelen conceptusa volt, hogy avval incutiáltassék terror in Hungaria, ad subjugandos Hungaros. Talám ő Felségének sem volt realis tudománya ebben: mert szegény, Istenben elnyúgodott feleségem, hozzám igaz szeretetit incomparabiliter tartván, Bécsben maga fáradott szabadúlásomban, és beadván egy alázatos memorialist ő Felségének, includálván bavériai Elector testimonialisát in specie azon supplicatióban, (kit Buda alatt nyertem vala), és midőn a császár kiment volna a városba devotióra, egy szoros garádicson maga lábához borúlt, és ugyan császár lábát is fogta, nagy sírva beadván azon memoriálisát; mindjárt, hogy hintóba ült ő Felsége: azon memoriálist olvasta, és csakhamar, harmadnap múlva, kegyelmesen resolvált, intimáltatván magyar Cancellarián, hogy azon supplicans asszony egy curírt készítsen ő Felsége parancsolatjával Eperjesre. Úgy is cselekedett nyavalyás feleségem; non obstante eo, hogy nem constált senkinek azon ő Felsége parancsolatja: nagy sietséggel Árvai Istvánt, feleségemmel Bécsben levőt, postán fölküldte maga költségin azon ő Felsége decretumával. Az ki megérkezvén Eperjesre: azon estve gyűtt hozzám vachmaszter-lajtinant profúszszal, kinek jövetele nekem nagy terrort causált: mert azt gondoltam, hogy már kínokra elvisznek; de azon

ség és a kínpad jelvényei — környezik. A szegélyen e föliirat áll: „Epitaphium adversantis fortunae G. D. Georgy Ottlyk martyris, Praemium Fidelitatis, Eperjessini, Die N. 1687. ad Salvatorem sunm portantis." Ezen belül a középtéren nagy betűkkel: *S. S. Trinitas.* Alatta babér és cserág. Lejebb: „Bonum certamen certavi, fidem servavi, cursum consummavi, et reposita est mihi corona vitae aeternae." E sorok alá *kínpad* van rajzolva, mely alatt ismét ez olvasható: „Plus crede literis scriptis in gratia (?), quam mundi fragilis vanae fallaciae."

rettegésemben megvígasztalt, mondván, hogy parancsolatja Generálisnak az: vasat lábamrúl levegyék. De mégis semmi consolatiót ki nem tanúlhattam; hanem azon kértem mindenkor vachmaszter-lajtinántot, hogy instáljon mellettem: ne kínoztassam, hanem inkább a nélkűl kész vagyok meghalnom, haszintén semmiben nem érzem is magamot. Végre, minthogy senki beszélni nem mert, langvebat cor ad mortem se praeparans de die in diem, mert nekem halálos ellenségem volt Karaffa; de a mennyei idvezítő Jézusom mindenek felett volt legnagyobb patronusom, az ki ártatlan véremet mégis nem engedett kiontatni.

Azalatt behozatja Karaffa Géczi Istvánt is rabságra, a ki Tökölinek udvari-kapitánya volt, utána Jánoki Zsigmondot, Fájgel Pétert, — egy szóval mind a régi Tököli adhaerenseit, mindenkor sub praetextu novae rebellionis.

Géczi Istvánt az én szállásomon egy boltba viszik, és másnap mindjárt ad Consistorium Delegatum fölhozatják; ott szokások szerint megexaminálván, onnan igyenesen hóhérhoz, torturára viszik; az hol is generál-auditor praesentiájában a hóhér forgolódván körűlette, és Géczi lamentabiliter szabódván ártatlanságában, midőn levetvén már az övét és kapcsolta dolmányát hóhér előtt, fohászkodva mondja auditornak: Domine Auditor, video, sum filius mortis; rogo per Christi vulnera, non permittant me torqueri; quidquid volunt, fatebor; video me propter delicta priora (quae deleta putabam fuisse per amnystiam Suae Majestatis Sacratissimae sub verbo Regio datam) debere mori. Sed plus merentur alii; ego enim etiamsi publice peccavi: sed qui occulte, sub fidelitate Suae Majestatis nobiscum correspondebant et causam

Tökölianam promovebant, sunt majores rebelles me! Quaerit Auditor: Qui sunt illi? Respondit Géczi: Sunt multi, non tantum ex Ministris Suae Majestatis, sed et ex modernis judicibus etiam, qui me judicant in Delegato Judicio. Ezen kap auditor, és békével hagy Géczit kínzó-házban, maga sietve elmegyen Karaffához, a ki soha ad sessiones Delegati Judicij nem jött, hanem praesideált Vallis Generális, maga penig mint egy Pilatus, távul dictált. Reportálván Karaffának auditor Géczi fassióját: azon nagyon kapott, és meghagyta, hogy Géczit mindjárt vigyék szállására, és légyen becsületes accomodatiója. Investigálván említett Generális: kik légyenek azok in Delegato Judicio occulti rebelles? megizente Géczi: Kálmáncsai és Sztankai. Ezeket mindjárt parancsolt Generális erős fogságban tenni, és mindeneket elpecsételni. Nagy lárma lőn az egész városon, nem tartván senki securusnak magát; minden magyar, a ki azelőtt Tököli híve volt, magára várta hasonlót.

Géczinek dolga naponkint jobban lött; mert minden titkait tudván Tökölinek: ad privatum colloquium et examen secretum Karaffa magához étszaka hozatja Géczit, a ki rendszerint kifejezte, valakik correspondeáltak Tökölivel; azok penig Bécsben, Morvában, német urak, és némely ministerek is voltak. Ezeknek solidatiojára examinálták Jánokit, Fájgel Pétert, és a kik belső-emberei voltak Tökölinek, kivált Petenádát, a ki Bécsben póstálkodott. Ezen fassiókbúl sok becsületes urat megmocskoltak, kivált Badensis Herczeget, a ki Consilij Bellici Praeses volt; ezt successu temporis az Udvartúl amoveálták is, sub praetextu promotionis. Ezen idő alatt, kik meg voltak kínozva, ú. m. Bezegh György uram, Keczer Gábor,

Palásti Gábor, és egy városi ember, (Fleischhacker? Véber?) szegény Radvánszki kínban megholt, holttestét theatrumra hozták, és ott négyelték; a többieknek elsőben kezeket elvágván, azután fejeket szedvén, úgy négyelték, és szekeren kivitetvén a városon, felállított akasztófákra szegezték. Szegény Bezegh György a theatrumon elsőben búcsúzott mindnyájoktúl, és nagy istenes fohászkodással ezeket mondott: Post acceptam semel amnystialem gratiam Suae Majestatis Sacratissimae sim propinus morti; juro per Deum vivum, cujus in conspectum procedere debeo, sum homo innocens, nullius novae factionis sum mihi conscius, et proinde innocens mori debeo. Igitur judices ad tribunal omnipotentis Dei cito: reddent rationem innocenter effusi et effundendi sangvinis! Ezt nem akarván hallgatni a Haerodes kölykei: megütették a dobokat, és exequálták szegényeket, nagy ártatlanúl.

Érkezett ugyan postán szegény jámbor feleségem, egész Vesztenicztűl fogvást rút, esős időben, árvizekben, sok helyen lovagolni kénteleníttetett. Épen midőn felső-kapunál sétált volna Generális Karaffa: akkor feleségem postakürtelés alatt begyütt; mindjárt hozzá küldött, és, ki légyen? tudakoztatta, meghagyván postamesternek: magánál accomodálja illendőképen. Azután estve magához hivatta Generális, és szépen beszélvén s tudakozódván Feleségemtűl az én dolgomat, megmondott neki: szabadon elmehet hozzám, az én dolgom extra periculum van. Én mindazáltal semmit nem tudván, in quibus terminis vagyok? mindenkor in timore et tremore éltem. Hanem másnap gyütt vachmajszter-lajtinant hozzám, és utána feleségem, — az ki nyakamba borúlván nagy sírással: nekem akkor

legnagyobb sebet ejtett szívemen, mert azt tudtam, hogy tűlem búcsúzni gyűtt, ante meam executionem; hanem midőn mondta, hogy ne féljek, mert elszabadúlok, — akkor tértem magamhoz, és consolálódtam.

Ez mind pünkösdi hétben volt; tovább is szabadúlásomat szegény feleségem urgeálván: pünkösd szombatján Istennek kegyelme után kiszabadúltam. Mely szabadúlásomnak emlékezetire minden szombaton observálni szoktam cum jejunio totius diei áhítatos imádságimat és penitentiális könyörgést. Azután az Úr-Istennek kegyelme után, együtt feleségemmel, fogadott alkalmatossággal kimentem pünkösd után, és Liptóban szályra űlvén, vízen haza legyűttem, oly fogadást tévén, hogy, ha tanál elébb meghalni feleségem: az ő hozzám mutatott (más asszonyokhoz incomparabilis) igaz hívségiért és szeretetiért, — Isten után az ő industriájának tulajdonítván szabadúlásomat, — vagy holtom-napig, ha meg nem házasodom, mindenkor gyászban járok, vagy mindaddig, míg meg nem házasodom, fekete ruhát nem változtatom. — Sok költségembe is tölt ezen rabságom, megvallom.

Anno 1687. pro Die 18. Octobris ő Felsége ország-gyűlését publicáltat Pozsonba, pro coronatione Archiducis Josephi; az hon magam is, pro experientia, Zai István plenipotentiája mellett lementem. Az hol is in antecessum mindjárt előkerűlt eperjesi laniena és irtóztató theatrum. Minthogy ezen idő alatt Munkács várát is föladták,*) Rákóczi anyja, Tökölinė Bécsbe ment fiával, leányával; megvallották mindnyájan, — specialiter Radics, Sréter János, kik mun-

*) Téves állítás; Munkács csak 1688-iki január 18-kán capitulált.

kácsi praesidiumot dirigálták és legkisebb dolog hírek nélkül nem esett, — hogy azon praetextuosa új factióban, kit Karaffa in Delegato Judicio Eperjesiensi forgatott, semmi sem volt; hit alatt recognoscálták : toto tempore occlusionis Munkácsiensis senki oda egy betű írást nem írt, nem correspondeált,*) valakiket megölette Karafa kínos halállal : ártatlanúl holtak meg. Eo non obstante csakugyan nehezen tolláltatott azon eperjesi theatrum, — hanem post electionem et coronationem Regis, ac acceptationem successionis cum haereditaria obligatione. Ilyen fatalitásban forgott a szegény magyarok dolga. Igazán, cum Sancto Policarpo mondották : O Domine Jesu, in quae nos tempora reservasti!

Azon országgyűlésének occasióval Zai István uram reám bízta Gróf Kolonics Ádám urammal ő Nagyságával való tractát, feleségit illető praetensiók végett; ugyan mind azért, mind országgyűlésire sub poena decretali tartozó comparitiójáért lévén plenipotentiám, — bejártam sessiókban.

Personalis Orbán István uram eleibe adván az országnak ő Felsége propositióit 14 punctumban, peremptorie kívánta ország resolutióját; de a Statusok felelének Personalis uramnak, hogy ő Nagysága adjon pihenést ezekről való gondolkodásra : mert ország előtt ilyen dolog még soha nem forgott.

*) Dobay Zsigmond munkácsi naplója ellenben igen számos titkos közlekedést mutat, kivált 1686. május havától kezdve, és pedig nemcsak Thökölyvel a török végekre, s nemcsak Lengyelországba, és Debreczen, Várad, Erdély, Eger, s a Bodrogköz felé, hanem május 4., 30., jun. 10. és 13-kán, julius 1., 5. és 6-kán, s oct. 12-én épen Eperjesre is. Valaminek tehát mégis kellett lenni a dologban, a minek ürügye alatt aztán faggatták, kínozták és kivégezték amaz ártatlanokat. (L. *Monum. Script. XXIII. köt. 431—457.* l.)

Elsõben is praesentáltatott írva Ordo excipiendi Suam Majestatem Sacratissimam.

1. Ibunt crastino mano i. e. die 30. mensis Octobris Domini Deputati Wolffidorfium, seu Farkasfalvam, ibique expectabunt adventum Augustissimi Imperatoris et Augustissimae Imperatricis, necnon Serenissimi Archiducis Josephi; qui cum Deo propitio advenerint, imprimis Suas Majestates Sacratissimas, ac postmodum Serenissimum Archiducem nomine universorum Statuum et Ordinum Regni, medio Illustrissimi ac Reverendissimi Domini Georgÿ Fenyessy, Episcopi Agriensis, humillime salutabunt. Qua salutatione peracta, benignoque accepto responso redibunt, ac ubi tentoria caesarea expansa viderint, subsistent, ibidemque universos Status et Ordines expectabunt, relationemque commissionis suae facient.

2. Universi Domini Praelati, Barones, Nobiles, necnon Liberarum Civitatuum Ablegati, cras circa horam primam pomeridianam convenient in Domo Senatoria, seu Viridi vocata; indeque carpentis vecti, cum Dominis Magnatibus alÿsque Ablegatis procedent cum Domino Palatino trans Danubium, ad limites Hungariae Austriam versus, eo nimirum, ubi tentoria caesarea fixa fuerint.

3. Equitatus porro Hungaricus stabit cum fronte Danubium versus, prope viam, qua Vienna Posonium venitur, infra tentoria dicta, mille circiter passibus. Sunt autem companiae X dictae, quantum sciri potest. circiter 1200 equitum, qui partim vexillis, partim evaginatis gladiis instructi, Suas Majestates Sacratissimas praetereuntes cum inclinatione armorum salutabunt.

4. Dominus Archiepiscopus Strigoniensis, veluti summus Cancellarius, Suas Majestates Sacratissimas nomine universorum Statuum salutabit, uti et Serenissimum Archiducem Josephum; obtentoque responso Sacratissimarum Majestatum ac Suae Serenitatis manum, Regnicolae exosculabuntur.

5. Inde, qui curribus sederint, bono ordine procedent, qui vero equitaverint ex proceribus Regni, cum Domino Palatino ibidem equitante manebunt, Suasque Majestates et Serenissimum cum Magnatibus et Ministris Germanicis Suae Majestatis procedent. Dominus autem Palatinus ante ipsum Serenissimum Archiducem equitabit; sicque usque ad pontes procedetur, sequentibus Augustissimis ac tota Aula Caesarea.

6. Hinc per utriusque Danubij pontes navales transibit totus praelibatus comitatus ad ripam usque Danubij, ubi longo ordine ex utraque viae parte, cives Posonienses armati stabunt, tam in suburbiis, quam in ipsa civitate; quo dum Suae Majestates advenerint, in fine pontis navalis Senatores Posonienses claves Civitatis Suae Majestati Sacratissimae Caesareaeque Regiae praesentabunt, currumque Caesareum pedes comitabuntur. In arce vero custodes Coronae similiter claves arcis praesentabunt.

7. Ut primum vero Augustissimae Suae Majestates (ripam) cis-Danubialem attingerint, machinae bellicae explodentur primo; deinde vero postquam Suae Majestates per portam Civitatis Danubialem ingredientes, ac per aliam portam Sancti Michaëlis egredientes arcem versus profectae fuerint, secunda vice tormentorum explosio; ac dum Suae Majestates Sacratissimae cubile suum intraverint, *tertia inchoabitur* tormento-

rum explosio. Taliterque ceremoniis primae diei finis imponetur.

Negyed-naptúl fogvást temporisálnom kellett, Personalis Orbán István uram nem akarván acceptálni Zai István uram plenipotentiáit; de mégis megtanálván Palatinus urunkot, meg kellett cselekednie. Az penig azért lött, hogy Personalisnak énreám bizonyos rancora volt, mely azután sopiáltatott.

Die 7. Novembris meg volt helyem országházánál, mely sessióban Personalis uram megolvastatta Mester Orbán Pál uram által az ő Felsége propositióit, ezen subsequált rend szerint:

Sacrae Caesareae Regiaeque Majestatis, Domini Domini nostri Clementissimi nomine. Reverendissimis, Reverendis, Honorabilibus, necnon Spectabilibus ac Magnificis, Egregÿs item Nobilibus, Prudentibus et Circumspectis Regni Hungariae et Partium Eidem adnexarum Statibus et Ordinibus ad praesentem Generalem eorundem Diaetam congregatis, hisce significandum.

Posteaquam memorata Sacratissima Caesarea Regiaque Majestas, gravissimis illatis periculis, quibus hoc harum sibi Regnum Hungariae, alias sub gloriosissimo olim Ferdinando adhuc primo Imperatore ac Rege, Principum Austriacorum imperio, ipsorumque haeredum et successorum potestati in omne tempus subjectum, sacraque ejusdem Corona, imo propria etiam Suae Majestatis persona et ipsa urbs Viennensis, ac consequenter res totius Christianitatis per malevolorum factiones expositi fuerunt, Praepotentis Dei auxilio feliciter superatis, hostibus devictis et propulsatis, ac Buda, totius Regni florentissima olim metropoli, una cum aliis locis et fortaliciis e faucibus hostis

Turcae erepta, potiorem Regni hujus partem Turcico jugo subjectum ab infami servitute liberasset, eo solliciti animi sui curas directas esse voluit, quo nimirum pacto deinceps ejusdem pericula praecaveri, Regnum hoc Hungariae pacari, et a malis, quibus hactenus deploranda sane rerum vicissitudine agitabatur, vindicare valeat. Nec judicavit ad id consequendum oportunius et efficatius dari medium, quam ut implorato summi Numinis adjutorio, prosecutaque sese offerente victoria, et bello contra juratum Christiani nominis hostem Turcam continuato, interea fidelibus suis Statibus et Ordinibus Generalem Diaetam indicet, eosdem convocet, et ipsa propria in persona in medio eorundem adveniat, communique cum iisdem subito consilio, rebus charissimi sui Regni sui consulat, et simul Serenissimum Archiducem Josephum, majorem natu charissimum suum filium et principem haereditarium, iisdem fidelibus Statibus et Ordinibus in futurum ipsorum Regem et Dominum pro more coronandum constituat, Divina fretus Clementia, eo quod hoc pacto et sub hoc novo sydere nova constansque Serenitas huic totque gravissimarum tempestatum procellis concusso Regno Hungariae, summo Suae Majestatis cum solatio, fidelium ante suorum Statuum et Ordinum ac totius Regni bono sit exoritura. Posset equidem eadem Sacratissima Caesarea Regiaque Majestas Regno huic, tot tantisque suis laboribus, periculis, sumptibus et suorum sangvine, non aliter ac postliminio e manibus, quam per duellum contra Turcas recuperato, omni jure novas leges dare, nec non etiam vi armorum victricium acquisito, jure belli sibi suisque haeredibus discretim reservare, placitisque et convenientibus legibus gubernare. Nihil-

ominus pro innata sua clementia vult quam benignissime antiquas in suo vigore relinquere Statuumque et Ordinum libertates, privilegia, jura, ac leges sartas tectasque conservare, idemque per coronandum neo-Regem juxta formulam juramenti a Ferdinando Primo Imperatore et Rege inaugurationis suae tempore praestiti, necnon secundum formulam, superqua ratione ambiguorum, nocivorum, aut plane impractibilium conventum fuerit, sacramento etiam confirmari facere, praedicto etiam acquisito certo modo et modalitate Regno sibi charissimo iterum incorporare, iisdem legibus continere. Si tamen ante omnia id, quod dictae formulae juramenti a Ferdinande Primo Caesare, ut supra praestiti, de observando Articulo 31. Decreti Regis Andreae de Anno 1222. insertum reperitur, correctum, simul etiam jus haereditarium successionis solennibus pactis ac stipulationibus Principibus Augustae Domus Austriacae acquisitum, et quamvis facto ac interrupto primogenitorum ejusdem Austriacae Domus Principum succedentium serie illibate observatum, tamen per injuriam temporum et motuum occasionem sub initium hujus seculi malevolorum injuriosis interpretacionibus apparenter labefactatum et in dubium vocatum, aequissima Statuum declaratione plenissime redintegratum, et permanenter in omne aevum duraturum concepto in hunc finem Articulo Decreti inaugurati praesentium Comitiorum inserto stabilitum fuerit; cum secus non videat, quomodo jurare possit in id, quod divinis et humanis legibus contrarium, sine manifesto Regis et Regni discrimine observari haud quiret, dum viam Regnicolis pandit Regi suo resistendi et flagitia quoque ac scelera licentiose patrandi, quod ipsum funesta plurimorum anno-

rum experientia teste, tot motus intestinos et tot externa bella, et quod majus, iram divinam suscitavit, totumque Regnum ad fatale fere funus et internecionem deduxit, nec, nisi Divinae misericordiae fuit providentia, quod jam sub jugo Turcico non serviat Apostolicum hoc Hungariae Regnum, non solum cum libertatum omnium et fortunarum jactura, verum tot myriadum animarum, preciosissimo Christi sangvine redemptarum, aeterno et irrecuperabili damno atque interitu.

Caeterum extra dubium quidem est exortis belli motibus multa gravia in Regnicolas incidisse, et propterea justam querimoniae causam suppeditatam fuisse; verum quia haec omnia primis belli hujus contitatoribus imputanda sunt, satisque Majestatem Suam Sacratissimam Caesaream et Regiam affligit, quod necessaria sui defensione coacta, modum quem caperet, rebus ponere non possit, nec vero etiam durante bello omnia, quae loco posita esse deberent aut poni vellent, reduci queant, et hac temporum et rerum conditione tempora consultationibus trahi non debent, sed potius cogitationes rebus bellicis instruendis applicari : Sacratissima Caesarae Regiaque Majestas, quae his auguralibus Comitijs citissime pro bono Regni peragendis et Regno interne quantocius pacificando advenit, benignissime a Dominis Statibus et Ordinibus requirit, ut gravamina publica ea conditione compilentur, ut intra decem ad summum 14 dierum spatium Suae Majestati peremptorie offerantur, oblatorum etiam explanatio actum coronationis non moretur, sed peragatur, Inauguralibus Articulis ante omnia dicto termino confectis et exhibitis, reliquis vero per Commissionem vel Comitia pacatiori tempore instituenda complanandis.

Denique grato, benignissimoque animo susceptum est Suae Sacratissimae Caesareae Regiaeque Majestatis, si Domini Status et Ordines modum stabilem collapsae in hoc Regno justitiae restaurandae et melius atque celerius administrandae proposuerint. Et haec erunt, quae praelibata Sacratissima Caesarea Regia que Majestas pro praesenti rerum, temporumque necessitate Inclytis Statibus et Ordinibus proponenda esse censuit. Quibus de reliquo omnibus conjunctim et cuivis singillatim Caesarea et Regia Sua gratia atque clementia benigne propensa manet.

Per Sacratissimam Caesaream Regiamque Majestatem

Posonij, 31. Mensis Octobris 1687.

Johannes Maholáni m. p.

Die eadem, 7. Novembris megolvastatván ezen felülírtt propositiók az Ország előtt: abban volt a discursus, hogy mivel olyan dologban álló veleje azon propositiónak, mely soha ennekelőtte Ország előtt nem forgott, azért méltó az Urakkal közleni : hol jár elméjek ? et primo quidem quoad haereditatem regalem tam neo-coronandi Archiducis Josephi, quam reliquorum successorum suorum. Meglévén pro et contra való üzenetek az Uraktúl is az országbeliekhez : ezen sessio csak úgy solváltatott, hogy méltó erre aludni, és azután hozzá szólania.

Die 8. Novembris hirdetett sessióban 9 órakor compareálván, nagy exhortatióval eleibe adá az Országnak Personalis uram az tegnapi propositiót; adjiciálván olyat, hogy ő Felsége nehéz disgustussal vagyon ez aránt, hogy az Ország eddigis scrupulussal éljen. Sok discursus pro et contra támadt, Szirmai István uramtúl Judex Curiae Mesterétől ilyen : Mint-

hogy nehéz, és eddig országunkban nem practicáltatott terminus haereditatis, hogy ő Felségének is complaceálhassunk, ebben fundálván ő Felsége is propositióit: hogy mind magyar, mind pogány ellenségit ő Felsége meggyőzvén szerencsésen maga fegyverivel, — szabad volna szabadságunkat is elvenni; de nem cselekeszi, etc. Voltak olyan discursusok, hogy talám jó volna errűl ő Felségét megtanálni, hogy az kegyetlen eperjesi Delegatumot elsőben tollálja ő Felsége, és a hóhérek theatrumát rontassa el; de occurrált még olyan, mintha jobb volna ő Felségének elsőben is evvel complaceálni. Utóljára olyan kérdés támad: kicsoda mond ellen-voxot elsőben, az Urak-é, vagy országbeliek? De minthogy előre megsajdították némely főrendek, hogy az Uraknál már is el van végezve ezen állapot: azért unanimis votis et suffragÿs elsőben is tabula assessorum, azután clerus, vármegyék követjei, urak követei és városok ablegatusi, Horvátország követjeivel megegyeztek ilyenformán:

Omnino intuitu tantorum felicissimorum triumphorum Suae Majestatis Sacratissimae, et recuperationis praecipui fortalitii seu metropolis totius Regni Hungariae Civitatis Budae, uti et reliquorum fortalitiorum, elegit Regnum Archi-Ducem Josephum in suum legitimum Regem haereditarium, uti et omnes ac singulas proles masculas ex propriis lumbis Suae Majestatis Sacratissimae in recta linea procedentes, ab ordine semper primogeniti, in suos legitimos et haereditarios Reges acceptant, cum praemissa semper pro quovis Rege coronando publicanda Regni Diaeta et juramento, juxta consvetum ab olim morem per quemvis deponendo.

Ezen megegyezett *ország-votumát* a Statusok

bőcsületes követség által az Uraknak zöld-házhoz transmittálták, — pro contento volt az Uraknak is.

Ezen általesvén, mindjárt Personalis uram a másik propositiónak is punctumát elővette, és urgenter proponál, ezen szókkal : Ő Felsége mind ennyi sok intestinum bellumnak (mely miatt sem magának, sem országának sok esztendőtűl fogvást nem lehetett nyugodalma) egyébképen végit nem praescindálhatja, hanem hogy Clausula Andreae Regis Decreti (licentia resistendi Regibus) modificaltassék. Ezen sokképen hányák-veték elméjeket Statusok, de főképen olyanok, kik hizelkedést futni láttattak manifeste, — mint Czapáry uram Vice-Judex-Curiae, Szirmay István uram, Jászy uram Nyitra vármegyei követ, és Udvarhelyi uram Abaújvármegyének követje, — voxoltak erre, hogy mivel sok rendbeli országunk törvénye ezen András király decretumát világosan magyarázza, kiben ő Felségének semmi scrupulusa nem lehet : instálni kellenék ő Felségénél, hogy nem köll oly latepatenter érteni, mintha minden privatus embernek, egynek-kettőnek, királya ellen szabad volna támadni; hanem ezen czikkelyt csak praecise királyoknak arra köll érteni, hogy ebben áll az : quod Regnum Hungariae est absolute Regnum liberum et multis libertatibus decoratum, hogy pro aliqua reflexione minden király eztet tartván, szabadságban az országot megtartsa. Erre Szirmay uram voxolt : valamikor ő Felsége föltette azt, hogy örökös-királya legyen az országnak József herczeg, akkor mindjárt annak securitásáért ezen másik propositóit is utána föltette; úgy, mivel ratio secum fert, hogy örökös-ura ellen soha jobbágy nem támadhat : azért per consequens az Ország is, mihelyest haereditásnak annuált, ennek

a másik propositiónak is annuált; azért csak de modalitate modificationis szükséges discurálni. Evvel praescindáltatának discursusok, és relegáltatott ezen czikkelynek modificatiója, és ad propositionem Suae Majestatis accomodatiója compilatorokra, azok hogy föltegyék és pro ratificatione secundum vota megolvassák Ország előtt. Evvel eloszlott a sessio, determinálván, hogy az ország gravamenit is compilator uraim consequenter compiláljanak.

Ezen az napon délben 11 órakor együtt lévén én is nagy templomban, frissen láttam Méltóságos Gróf Draskovich Miklós Judex-Cariae uramot ő Nagyságát; az honnan ő Nagysága szállására menvén, — egy óra alatt, hirtelen való gutaütés miatt, megholt. Igazán, egy columnája az országnak leesett akkor.

9. Novembris reménség kívül Personalis uram sessiót hirdetett 10 órára, az hol per formam propositionis, Palatinus uramnak intimatiója mellett jelent az Országnak, hogy ő Felsége több distractiói között elfelejtkezvén propositiói közé betétetni: minthogy spanyol háztúl származott egy részrűl ő Felsége, az honnan e mostani hadi expeditióiban ő Felségének, milliumokból álló költséggel subveniáltak, most is négy milliummal jövő esztendőnek hadi expeditióját megsegíteni ígérvén Felséges Spanyol Király, — sőt in defectu seminis lévén most: vagyon oly assecuratióval ő Felsége, hogy ott is másik fia ő Felségének, Károly Herczeg, succedálni fog királyságban; azért mindezeknek respectusáért a Nemes Ország consequenter in defectu Domus Austriacae spanyol királyra is transferáltatnék legitima et simul haereditaria Regis successio. Az minthogy eztet kiváltképen Vice-Palatinus Szente Bálint uram és Per-

sonalis uram persvadeálták az Országnak; — de csak ugyan communibus viribus majori ex parte ehhez a Statusok így szóltak :

Elsőben is, valaminthogy ő Felsége kiadott regalisaiban errűl semmi mentiót nem tett : úgy az követeknek is erre való voxolásra semmi facultások és instructiójok nincsen. Másik oka : netalántán jövendőben ilyen királyi successiókért való competentiák ingrediálhatnának, ki miatt az országnak is baja lehetne, — azért Felséges Austriai Háznak nem használna vagy securitására, sőt netalántán nagy alkalmatlanságára lenne, — a Nemes Ország reá nem áll. Kiben unanimis vocibus et suffragÿs megegyezvén az Ország, követséget Palatinus Urunkhoz mindjárt a sessióbúl delegáltak; kit praevideálván Palatinus Urunk, hogy nem lesz pro contento : azon követséget az Urak eleibe zöld-házhoz nem admittáltat, hanem eloszlatván az Urak sessióját, ad partem követeket meghallgatja. Azalatt csak sürgette az Ország, hogy tolláltassék eperjesi laniena és keserves tortura. Eloszlott az Ország sessiója is. Az idő alatt fáradnak compilatorok mindennap az ország gravameneiben.

Die 11. új sessiót hirdetett Personalis által, kiben újonnan proponál az felülírtt spanyol electiót, de főképen Vice-Palatinus uram minden mesterséggel secundálja. Minthogy penig már a parte az egész városok követjeinek sub magna indignatione Camerae Praeses intimálta adandó voxolást ad intentionem Suae Majestatis, vármegyék követjeit is, melyeket a parte informáltak praemÿs et donis, — ilyenképen voxoltak : Clerus consentit. Két rendbeli vármegyének követje : Jóllehet instructiónk nincs, de akarván így complaceálnunk ő Felségének, consentiálunk. Vá-

rosok conclamáltak : Nos quoque consentimus. Urak követjei : Nekünk sincs instructiónkban, de mink is consentiálunk. Tizenhárom vármegye : Nem tudjuk, kitül deferáltattnnk, hogy mindenben csak mink teszünk gátlást; azért mink is azt mondjuk, kit a másik vox. És így repraesentáltatott követek által az Uraknak, et tum soluta sedes.

Ezeken általesvén, már nem adurgeáltatott annyira propositiókra való replica, hanem csak a compilatorok fáradtak gravaminákban.

19. Novembris 9 órakor étszaka Pálffi János uram házánál tartatott udvari comédia, melyben magam is nagy nehezen bepracticáltam magamat. Ebben repraesentálták : Arma victoriosa Suae Majestatis contra hostem, per formam aurea tuba decantante triumpho, mind szép énekszó és muzsika alatt producálván personákat; utóljára József Herczeg húgával, egynehány pár cavallér dámákkal, formás és rendes tánczczal elvégezték epilogust.

23. Novembris hozzáfogtam Gróf Kolonics Ádám uram s a Zai uramék között tractáló alkuhoz, a miatt sessiókban be nem járhattam, hanem Keczer György uramot helyettem substituáltam. Ezen amicabilis compositión általesvén, 2. Decembris Pozsonbúl hazafelé indúltam, és 5. ejusdem szerencsésen érkeztem.

Midőn immár ennyi veszedelmes casusim után idehaza telepedvén, és újonnan kevés oeconomiámat restaurálni akarván, sok költségembe telvén annak reparatiója, ahhoz sokat költvén raboskodásomért, kivált szegény feleségem Bécsben alkalmas időt töltvén, — Tökőli háborújában minden mobilisem, sok

szép marhám elveszvén egy szőrszálig : mindenre újonnan köllett épülnem, nagy búval s fáradsággal. Azon idő alatt Istenben elnyúgodott bátyám Ottlyk Miklós uram (a ki szegény atyám-urammal egy testvér volt) meghalálozván fiúmaradék nélkül, hanem két leányzó maradt, Anicska és Klára, az édes anyjokkal Beniczky Zsuzsánával : a jó ángyom nekem boszúságomra, irígykedvén successiónkért, — Rajmanus Jánosnak adta férnek Anicskát, positive mihi nocendi gratia, mert jó procator volt; azon iparkodott gonosz asszony, hogy stabiliáltatja leányait jószágunkba. Evvel mindenúntalan nagy bajom volt; de mindeneknél legnagyobb akadályt okozott nekem azon házasság. Mert Méltóságos Gróf Czobor Ádám uramnak ő Nagyságának resolváltatott Bellicumon két lovas magyar regimentet fogadni, oly rangban, a mint más regimentek; ezen regimentek franczia ellen Imperiumba kívántattak. Ő Nagysága mindjárt legelsőben engem requirált, formalibus ezt írván:

Édes Ottlyk Uram! Tudván Kegyelmednek jó hírét-nevét, Istennek jóvoltából Kegyelmes Urunk ő Felsége, és az én nagy patronusom Gróf Staremberg Consilij Bellici Főpraesesnek patrociniumja által két magyar regimentet franczia ellen köll fogadnom; midőn is főtisztek denominatióját kívánt tudni Felséges Bellicum : Pálffi János, Kolonics Ádám uramék után Kegyelmed nevét föltettem, és qualitásit repraesentáltam is említett Bellicumnak, approbáltatott projectumom. Azért Kegyelmedet obtestálom minden jó szerencséjére s becsületére : eztet el ne múlasson acceptálni és magát erre resolválni, — mert nem fog derogálni Kegyelmednek, ha collonellusi titulussal vicecolonellusságban beáll. Securus lehet Kegyelmed

stens, apja jószágát manuteneálni kívánt usque ad emaritationem, Rajmanus Jánoshoz és egy testvérnénjéhez kapcsolván magát, jure capillari erősen parancsolt jószágban; kinek eleit akarván vennem, Itélőmestert köllött kihoznom, és úgy sub termino juridico megalkudtunk: elsőben liquidálván ozoróczi és kohanóczi jószágban bátyámuram aquisitióit, azt exolválnom köllött, és post perceptos fructus ac universa mobilia a jószágot apprehendáltam, s a húgomnak, in capillis existenti, annuatim ad tempus emaritationis füzetnem köllett, tam pro intertentione, quam vestitu. Azután Kubíni Farkashoz férjhez menvén, bőcsületes lakodalmot kiszolgáltattam néki. Úgy azután beállván Breviumok Nagy-Szombatban, Tolvaj Gábor impetratióját elrontottam, és az egész leányággal seculumtúl fogvást fönnforgó pőröknek végét értem szerencsésen. Enenekutána semmi impetitiói fiaimnak a sexu foemineo nem lészen, kirűl exstálnak levelesládában authentica documentumok.

Ezen esztendőknek forgásában beállott Bécsben Neoaquistica Commissio, kire az egész úri és fő- s közönséges nemes-renden levőket citálták, kiknek jószágok sub jugo Turcico volt, kiki producáljon igazságát: kit bír mi mellett? Pro redemtione armorum uraktúl, fő- és közönséges rendektűl bizonyos summa pénzt kívántak, és feles jószágot, eo non obstante, jure armorum elfoglaltak, és a potiori a németeknek conferálták. A minthogy Anno 1690. Hatvanhoz 13 falut foglalván Budai Administratio, Salmis Herczegnek conferáltatott. — Ugyanazon esztendőben (1701) egy Longvajl nevű franczia cavallér, (Rákóczi Ferenczné favoritája,) nem tudatik mi okból, — ugyan Rákóczi mellett lakván, — egyszer fölszedte-vette

magát, fölment Bécsbe, és beárúlta Rákóczi Ferenczet, Bercsénit és Szirmai Istvánt néminémű factióban. Arra nézve ő Felsége Rákóczit, Szirmai Istvánt, Vay Ádámot és Vay Lászlót rabúl fölvitette Bécsbe, és onnan Német-Újhelybe, kemény fogságban tartatván őket. Bercséni penig akkor idealá Brunóczon és Nagy-Szombatban találván lenni: midőn ezt meghallotta volna, azonnal beszökött Lengyelországba. Ezért nagy lárma lőn Magyarországban, minden magyar eperjesi táncztúl és Karaffa nótájátúl tartván. Én is, jóllehet semmiben vétkes nem voltam, de csak attúl tartottam: ne járjak úgy, mint eperjesi Delegatum alatt, azonnal fölmentem Bécsbe, s ott megmutatván magamat Méltóságos Uraknak nagy patronusimnak, vártam: kit megfogtak, kit nem? Azalatt Salmis Herczeg hatvani jószágában praefectust keresvén: nem tudom micsoda fatummal, engem némely jó uraim recommendáltak ő Herczegségének. Én is, consideratióban vévén hazánknak nyakrafőre fölfordúlt állapotját: Méltóságos Gróf Illésházy Miklós Főispánunk ő Nagysága akkor Bécsben lévén, ugyan ő Nagysága javallásábúl azon conditiót acceptáltam, és csakhamar elsőben is Rezvik nevű, József király secretariusával, — a ki belső-embere volt Herczegnek, — szemben lévén, és azon functiómrúl bőven discurálván, repraesentálta Herczegnek. Azután harmadnapra maga eleibe hívatott a Herczeg, és jelentette, hogy ad recommendationem nonnullorum, engem in Praefectum Bonorum Hatvaniensium resolvált, ajánlván kegyelmességit, hogyha industriám után hasznos szolgálatomat experiálni fog. Én is minden készségemet és hív szolgálatomat praestálni magamat obligálván: mindjárt parancsolt expediálni Hatvanba,

hogy instelláltassam per Syndicum Pestiensem Mozler vocatum, kire pro tempore volt bízatva azon Dominiumnak inspectiója; parancsolván nekem azt is, hogy projectumot tegyünk föl papirosra post revisionem eorumdem Bonorum : miként kellessék hasznosan oeconomisálni? Egyszersmind adott kezembe ő Herczegsége ilyen patenst is, a mint következik leírva :

Nos Carolus Theodorus Otto, Dei gratia Princeps Salmensis, Sylvarum et Rhenij, Comes in Kÿrburg, Dhaun, necnon Rumstain, Dominus in Vinstingen et Anholt, Sacrae Caesareae Majestatis Consiliarius Intimus, Campi-Mareschallus, Colonellus Legionis Pedestris, Sacrae item Majestatis Romanorum ac Hungariae Regis Supremus Aulae Praefectus.

Notum facimus, quibus expedit universis, praesertim omnibus et singulis officialibus nostris majoribus et inferioribus, in Dominio nostro Hatvaniensi in Regno Hungariae siti constitutis, oppidorum quoque et possessionum nostrarum ad idem Dominium spectantium judicibus, juratisque civibus et incolis, summarie omnibus subditis et servitoribus nostris praesentibus et futuris. Quod, confidentes dexteritati et fidelitati Perillustris ac Generosi Domini Georgÿ Ottlik de Ozorócz, eundem in supremum attactorum Bonorum nostrorum Hungaricorum Praefectum et simul Consiliarium nostrum susceperimus et constituerimus, dando eidem et attribuendo facultatem simul et authoritatem agendi, obeundi, disponendi ac dirigendi universa et singula, quae ad eorundem Bonorum defensionem, tuitionem, proventuum promotionem, subalternorum officialium directionem, caeteraque omnia pertinere possent, quae pro servitio et e re nostra proficua et utilia esse judicaverit; serio

deinde omnibus praefatis officialibus, judicibus, subditis et servitoribus nostris in jam dicto Dominio constitutis et imposterum constituendis committentes et mandantes, quatenus eundem Dominum Georgium Ottlÿk non modo pro Praefecto nostro agnoscere, verum etiam in omnibus ejusdem ordinationibus ac dispositionibus debitam ei obedientiam praestare, seque in singulis morigeros praebere debeant ac teneantur; secus (quod absit) facturi indignationem nostram, gravemque inobedientiae paenam incursuri. Harum vigore Literarum. Dabantur Viennae, Austriae, 20. Januarij, Anni 1702.

Carolus Theodorus Otto, m. p. (L. S.)

Copia Credentionalium Celsissimi Principis ad Comitatus Neogradiensem, Hevesiensem et Pestiensem scriptarum.

Illustrissimi, Reverendissimi, Reverendi ac Spectabiles Domini!

Salutem et officiorum nostrorum commendationem. In Bonis Nostris Hatvaniensibus per Suae Majestatis Sacratissimae Excelsam Cameram Aulicam nobis nuper clementissime assignatis, necessarium duximus Supremum Officialem Praefecti nomine constituere, cujus vices sint nonmodo Bonis ipsius qua par est diligentia praeesse et invigilare, verum etiam in gremio et congressu Dominationum Vestrarum circa omnia et singula, quae publico bono proficua esse videbuntur, quantumcunque id fieri poterit, nomine nostro omnimodam concordiam et correspondentiam fovere et promovere. Quem in finem dum Perillustrem ac Generosum Dominum Georgium Ottlÿk de Ozorócz Praefectum Bonorum *et Consiliarium* nostrum, prae-

fatis Dominationibus Vestris insinuamus, Easdem simul et semel peramice rogatas esse volumus, quatenus eundem in gremio et consessu Vestro, vel si quando adesse nequeat, qui nomine nostro alias comparuerit, pro hominibus nostris, viceque et in persona nostra commembrum Vestrum agnoscere, et quae ad rem erunt locuturos, adinstar aliorum membrorum auscultare et audire ne gravemini. Nos vicissim in omnibus justis et aequis, tam hic apud Augustam Aulam, qvam alibi Inclyto Comitatui pro viribus nos gratos et officiosos fore pollicemur. Easdem Dominationes Vestras dereliqvo diu salvas et incolumes diu vivere cupientes, semper mansuri

Dominationum Vestrarum

ad quaevis officia paratissimus:

Carolus Theodorus Otto

Princeps Salmensis m. p.

Ezekkel lemenvén Hatvanba, és beállván szolgálatban, minden igyekezettel elsőben a jószágot perlustrálván, föltettem observatiókat: hol micsoda jövedelem és industria instituáltassék? megcsináltam projectumot ad promovendam oeconomiam. Minthogy nyakas magyarokra akadtam: nagy főtörésem volt, qua modalitate azokat regulázhassam ad promovendam oeconomiam? Mert azok jobbára taxások voltak, és soha munkát nem praestáltak; nem lehet mindjárt kemény dologra fölfognom őket. Megállott azon a Herczeg, a mit én projectisáltam; de mégis eo non obstante, minthogy heten voltak németekben, kik az én tiszteim voltak, és pesti Syndicus, a canis filius, szememben nagy jóakaróm volt, de titkon áskált ellenem. De a Herczeg, mindenekben Generál Gronczfeld opiniójával élvén, kinek jószága Tiszán túl volt, Diószeg,

annak igen tetszett az én projectumom; ahhoz képest a Herczeg magával hozván Generál Gronsfeldet, pünkösd napján érkezett Pozsonba postán, és ott valamely napig késvén, tartott consiliumot super proposito meo, és a jószágot is majori ex parte perlustrálta. Kikoptak minden mesterségekből az én hitt competenseim, és engem a Herczeg confirmált, és minden informatiomot kedvesen vette, offerálván mindjárt nekem esztendős salariumot ezer rénes forintot és szabad asztalt. Evvel elment, és üzent király secretárinsa által, a ki igen belső-embere volt, hogy ha vagyon arravaló fiam, (minthogy Felséges József királylyal Landauban (?) készül), kész elvinni magával, úgy mint egy cavallért (akkor sok úrfi commendálta magát ezen alkalmatosságban); kit én alázatosan köszönvén, resolváltam erre Pál fiamot. A mint is írtam azonnal utána Regiomontumba: hagyja el a tanúlást, és menjen pro statu et tempore Francofurtumba ad Maenum. Úgy is cselekedett a fiam, és elment; a Herczeg kedvesen látta és maga udvarába applicálta, cum magna experientia rerum ibi gestarum. Én penig Hatvanban minden industriámot adhibeáltam in rebus oeconomicis pro contento Principis; a vármegyékben is nagy böcsületem volt, mind a három vármegyében praesentálván magamot cum authoritate Principis mei, azon két esztendőnek forgása alatt.

Elszökött Rákóczi Ferencz mesterségesen Német-Újhelyből, és bément Lengyelországba; ott mindjárt nagy factiókat kezdtek csinálni Bercsényivel, és alattomban correspondeálván Magyarországban, kivált Beregvármegyében: oly tüzet lobbantottak föl, s magok is bemenvén Lengyelországból Munkács tájékára, hogy aztat hirtelen semmi úttal *megoltani* nem lehe-

tett. Oly támadás lőn azon felső-vármegyékben, hogy senki nem tudott mely felé kapni: hanem vagy életét elveszteni, vagy Rákóczi hívségére állani kénszerítte-tett. Ő Felségének az országban egy regimentinél több nem lévén,*) az nem resistálhatott a nagy támadásnak: mert a földnépe annyira föltámadott, sónak drágaságát és portiónak súlyosságát viselvén, valaki csak fegyvert foghatott, oda-hajlott. Én penig sok szép marhát szerzettem vala Hatvanban, mind a Herczeg számára, mind számomra; csak az én gulyám is, kit a parte tartottam, nem a Herczeg jószágában. több volt száz darabnál. Minthogy sűrűn jött a híre azon kurucz támadásnak: nekem re infecta el kellett jünnem Hatvanból. Csak hogy eljöttem, circiter négy hét múlva eláradott azon a földen is azon támadás, és elhajtott a tolvaj kuruczság mind az egész Herczeg marhájit, mind az enyémet; több kárt vallottam háromezer forintnál, valamit hagytam Hatvanban, mind elveszett. Felföldén kuruczság megvette Patakot, és azon a télen Tokajt is, utána Kállót, és Kassát s Eperjest ploquádába vették, be nem bocsátván semmi victualét a városokban, az hová dereka főrendeknek beszorúlt vala. Azon idő alatt Károlyi Sándor uram is Rákóczihoz hajlott. Ocskai Lászlót penig Léva felé küldvén, sok számtalan kóborló és egyéb jó katonák, kik portiót requiráltak, hozzá-adták magokat; az kik is Lévára beszállván, onnan végig nagy csapásokat követtek. Senki nem resistálhatott nekik; hanem ő Felsége Generál Schliket expediálván circiter három német regimenttel, és azok mellé Forgách Simon uram alkalmas magyarokkal, kiket együtt is,

*) T. i. Felső-Magyarországban, a várőrségeken kívül; a Montecuccoli-vasas-ezredet érti.

másutt is fölültethetett, nyitraiakban, szerediekben, és Komárom s Győr tájékáról, állván: Szeredtől megindúltak egyenesen Léva felé, az hol is a kuruczság kirendelkezvén eleibe németnek, mintha harczot megállani akarná, — de csakhamar confusióba esének, hátat adtak; magyar labanczok a mennyire lehetett, valamennyire persequálták, de ugyan csak Lévánál tovább nem mentek; némelyek kuruczokat elhagyták, és németekhez állottak. Onnan Generál Slik bányavárosok felé vette útját, és Zólyomnál megszállott.

Én penig azon idő alatt házomnál in securo meg nem maradhatván: Trencsínbe recipiáltam magamot, minden cselédestől, úgy a több főrend is mind odatakarodott. Jött intimatió ő Felségétől, hogy Slik mellé vármegyék insurgálván, véle conjungáljanak magokot ad reprimendos hostes. Engem nemes vármegye (Trencsény) választ kapitánnak, és csakhamar jön más intimatió is Bécsből, hogy én declaratus óbestere lévén ő Felségének, tíz companiát állítsak föl, erga solitam solutionem. A mit is elkövettem, és vármegyénkből négy jó compagniát fölállítván, volt paranesolatom, hogy nemes Liptó, Árva és Túrócz vármegyékből fölállítsam hatot, — de minthogy azok mind elpártoltak, tovább nem progrediálhattam. Nemes vármegyétől ezen négy companiára mindjárt megvolt a fizetésem. Azonban kuruczság Bercsényivel nagyon megszaporodván, Losonczon toppan, és ő Felsége hadát megkémlelvén, midőn Zólyom városához szállott volna, a Slik maga Besztercze-Bányára circiter száz lovassal bemenvén, és Forgách uramot több német tisztekkel Zólyomnál hagyván azon éjtszaka: hajnalban a kuruczság megütette a német tábort, a ki oly confusióba esett, hogy *egészlen* városba szorúl-

nia köllett, a kuruczság penig körűlvette mindenfelől. Generál Slik nem conjungálhatván magát azokkal, és kevesed magával lévén: Körmöcz felé a hegyeken, és onnan Bajmóczra érkezett, — valamely jó ember által tudósítván Forgách uramot, ut quacunque potest arte, azon legyen: ha minden bagázsia nélkül is, azon haddal éjtszaka kirohanjon, és utána jöjjön. Úgy is cselekedett Forgách; minden szekereket Zólomban elhagyván, éjfél tájban felnyittatván a kaput, jó kalaúzokat eleibe vevén, kirohanván, puskázván kuruczokra, kik azt gondolták, hogy ütközni fognak, a míg csuportoztak: addig a németek szép kalopérozva elhagyták őket, és hegyeknek esvén, szoros-úton azok is Körmöcz felé vakarodtak; hátokon ugyan alkalmas ellenség volt, de jó retroqvardia megpuskázván gyakran, csak eljöttek Bajmócz felé. Generál Slik érkezvén Bajmóczra: mindjárt küldett expressust Generál Ricsánhoz, a ki ezelőtt egynéhány nappal branisi passuson kijött, circiter háromszáz dragonynyal és hátszáz muskatérossal. Ezek mellé a mi vármegyénk is fölűlt personaliter, és mentünk egyenesen Zsolnára: onnan volt parancsolatja Bellicumtúl Generál Ricsánnak, hogy Schlikkel conjungáljon magát. Az mint is beérkezvén Zsolnára, és beszállván városba: azon éjtszaka jött fris posta Bajnóczrúl Generál Sliktűl, megírván sub secreto szerencsétlen casusát Ricsánnak, s urgeálván hirtelen véle való conjunctiónkat. Zsolnárúl másnap Rajeczre mentünk. Ezen Slik tudósítását Ricsán nem közlötte senkivel, hanem Gróf Illésházy Miklós Főispán Urunkkal és énvelem. Meghéltunk újobban Rajeczon. Azon éjtszaka a kuruczság általjövén a hegyeken Urbán Czellerrel, mintegy ezerig való, — nagy lármát tött rajtunk: mert

sohonnan bé nem várhattunk; commendansnak az egész gvardisonban nem volt több muskatírosa 80-nál. Látván naponkint nevekedni periculumot: az Urak commendanssal várba költözködni kezdtek, úgymint Gróf Illésházy uram ő Nagysága, Beréni urak, Rutkai uram és Zirsics István harminczados, — bennünket csak biztatással a városban hagyván, még a muskatírosokat is utóljára egészlen fölvévén. Ezt meghallván a kuruczság: circiter háromezer gyalog rajtunk jött, és beszállott hostádban, sok lövéssel és egyéb hostilitással bennünket premálván. Erre nézve nem volt kedve böcsületes odaszorúlt nemességnek a várost oltalmazni: mert csak a mindenkori istrázsákot is megúntuk volt, éjjelnappal fegyverbe köllött lennünk. Reám ronhantak mindnyájan, inkább föladásra resolválván kiki magát, hogysem ilyen számos istrázsálást continuálni kedvetlenül. Úgy osztán Sréter János urammal, Rákóczi kapitányával capituláltunk, és egy éjtszaka fölnyitván az alsó-kaput, kurucz hajdúságot bebocsátottuk; magunk penig azon éjtszaka kitakarodtunk mind egészlen, — a várbeli commendans egyéb boszúságot nem tehetvén rajtunk, hanem az ágyúkat egészlen városnak szegezvén: midőn legjobban költöztünk, akkor kemény lövést tött; de légyen Istennek hála, emberben semmi kár nem esett, hanem vagy két vonó-marhát megölt az ágyúgolóbis. Városban bennmaradt Vinkler kapitány 500 gyaloggal, a többi kiment; a mit prédálhattak imittamott a városon, azt elvitték, magunk penig kiki puszta házához szállott. Csak én is föl nem vettem volna hatezer forintért, mennyi kárt vallottam: minden marhámot egy szörig elhajtván a kuruczság, és egyéb sok károkat megvallván. — Azután Bercsé-

ordinatam habeat. Ego imposterum apud Suam Majestatem Sacratissimam omnimode recommendare Dominationem Veteram non intermittam. Erre feleltem: Excellentissime Domine, ego libentius cum Vestra Excellentia perrexissem, et ibi in servitio Suae Majestatis Sacratissimae omni meliori modo me accommodarem. Ex quo militiae Comitatensi non multum fido; sed si Vestra Excellentia dignaretur ad minimum unam companiam equitum Germanicorum Trencsínium expedire : manerem obligatus multa proficua servitia praestare. Megígérte Slik uram nemcsak lovast, de gyalogot is Trencsínbe Felséges Bellicum rendeléséből beküldeni. Ezen bíztatással elmentem Trencsínbe, és oda beköltöztettem minden cselédemet és szükséges alimentumokat. Kuruczságnak elhatalmazása miatt épen nem lehetett kívül bátorságos maradásunk : mert a földnépe is elpártolt tőlünk, a képtelen portiózó igát megúnván.

Anno 1703. bezárkóztunk Trencsínbe, és onnan erősen portáztam, úgy, hogy Vilhelm Vinkler nevű kapitány sok gyaloggal és lovassal megszállván, azokra reáütettem és szerencsésen fölvertem, zászlókat, dobokat elnyervén és feles rabot behozván, magát is a derekában meglőtt valamelyikünk, mind elszélesztettünk. Ebben az esztendőben mind türhetőképen perseverált velem a bennszorúlt katonaság; hanem midőn kívül a kuruczság marháikot kezdett hajtogatni, házaikot rabolni, vermes életeket szedni : erre nézve mindennap szökni kezdtek várasbúl; annyira maradtam utóljára, hogy a négy companiámbúl közkatonám nem maradt több húsznál, mind kiszökött. A kuruczság is naponkint nagyobb erőt vévén, kívül városnak hostádját is gyakran dúlni kezdték. Semmi segítséget

sohonnan bé nem várhattunk; commendansnak az egész gvardisonban nem volt több muskatírosa 80-nál. Látván naponkint nevekedni periculumot: az Urak commendanssal várba költözködni kezdtek, úgymint Gróf Illésházy uram ő Nagysága, Beréni urak, Rutkai uram és Zirsics István harmínczados, — bennünket csak bíztatással a városban hagyván, még a muskatírosokat is utóljára egészlen fölvévén. Ezt meghallván a kuruczság: circiter háromezer gyalog rajtunk jött, és beszállott hostádban, sok lövéssel és egyéb hostilitással bennünket premálván. Erre nézve nem volt kedve bőcsületes odaszorúlt nemességnek a várost oltalmazni: mert csak a mindenkori istrázsákot is megúntuk volt, éjjelnappal fegyverbe köllött lennünk. Reám ronhantak mindnyájan, inkább föladásra resolválván kiki magát, hogysem ilyen számos istrázsálást continuálni kedvetlenül. Úgy osztán Sréter János urammal, Rákóczi kapitányával capituláltunk, és egy éjtszaka fölnyitván az alsó-kaput, kurucz hajdúságot bebocsátottuk; magunk penig azon éjtszaka kitakarodtunk mind egészlen, — a várbeli commendans egyéb boszúságot nem tehetvén rajtunk, hanem az ágyúkat egészlen városnak szegezvén: midőn legjobban költöztünk, akkor kemény lövést tött; de légyen Istennek hála, emberben semmi kár nem esett, hanem vagy két vonó-marhát megölt az ágyúgolóbis. Városban bennmaradt Vinkler kapitány 500 gyaloggal, a többi kiment; a mit prédálhattak imittamott a városon, azt elvitték, magunk penig kiki puszta házához szállott. Csak én is föl nem vettem volna hatezer forintért, mennyi kárt vallottam: minden marhámot egy szőrig elhajtván a kuruczság, és egyéb sok károkat megvallván. — Azután Bercsé-

hogy instelláltassam per Syndicum Pestiensem Mozler vocatum, kire pro tempore volt bízatva azon Dominiumnak inspectiója; parancsolván nekem azt is, hogy projectumot tegyünk föl papirosra post revisionem eorumdem Bonorum : miként kellessék hasznosan oeconomisálni? Egyszersmind adott kezembe ő Herczegsége ilyen patenst is, a mint következik leírva :

Nos Carolus Theodorus Otto, Dei gratia Princeps Salmensis, Sylvarum et Rhenij, Comes in Kÿrburg, Dhaun, necnon Rumstain, Dominus in Vinstingen et Anholt, Sacrae Caesareae Majestatis Consiliarius Intimus, Campi-Mareschallus, Colonellus Legionis Pedestris, Sacrae item Majestatis Romanorum ac Hungariae Regis Supremus Aulae Praefectus.

Notum facimus, quibus expedit universis, praesertim omnibus et singulis officialibus nostris majoribus et inferioribus, in Dominio nostro Hatvaniensi in Regno Hungariae siti constitutis, oppidorum quoque et possessionum nostrarum ad idem Dominium spectantium judicibus, juratisque civibus et incolis, summarie omnibus subditis et servitoribus nostris praesentibus et futuris. Quod, confidentes dexteritati et fidelitati Perillustris ac Generosi Domini Georgÿ Ottlik de Ozorócz, eundem in supremum attactorum Bonorum nostrorum Hungaricorum Praefectum et simul Consiliarium nostrum susceperimus et constituerimus, dando eidem et attribuendo facultatem simul et authoritatem agendi, obeundi, disponendi ac dirigendi universa et singula, quae ad eorundem Bonorum defensionem, tuitionem, proventuum promotionem, subalternorum officialium directionem, caeteraque omnia pertinere possent, quae pro servitio et re nostra proficua et utilia esse judicaverit; serio

deinde omnibus praefatis officialibus, judicibus, subditis et servitoribus nostris in jam dicto Dominio constitutis et imposterum constituendis committentes et mandantes, quatenus eundem Dominum Georgium Ottlÿk non modo pro Praefecto nostro agnoscere, verum etiam in omnibus ejusdem ordinationibus ac dispositionibus debitam ei obedientiam praestare, seque in singulis morigeros praebere debeant ac teneantur; secus (quod absit) facturi indignationem nostram, gravemque inobedientiae paenam incursuri. Harum vigore Literarum. Dabantur Viennae, Austriae, 20. Januarij, Anni 1702.

Carolus Theodorus Otto, m. p. (L. S.)

Copia Credentionalium Celsissimi Principis ad Comitatus Neogradiensem, Hevesiensem et Pestiensem scriptarum.

Illustrissimi, Reverendissimi, Reverendi ac Spectabiles Domini!

Salutem et officiorum nostrorum commendationem. In Bonis Nostris Hatvaniensibus per Suae Majestatis Sacratissimae Excelsam Cameram Aulicam nobis nuper clementissime assignatis, necessarium duximus Supremum Officialem Praefecti nomine constituere, cujus vices sint nonmodo Bonis ipsius qua par est diligentia praeesse et invigilare, verum etiam in gremio et congressu Dominationum Vestrarum circa omnia et singula, quae publico bono proficua esse videbuntur, quantumcunque id fieri poterit, nomine nostro omnimodam concordiam et correspondentiam fovere et promovere. Quem in finem dum Perillustrem ac Generosum Dominum Georgium Ottlÿk de Ozorócz Praefectum Bonorum et Consiliarium nostrum, prae-

fatis Dominationibus Vestris insinuamus, Easdem simul et semel peramice rogatas esse volumus, quatenus eundem in gremio et consessu Vestro, vel si quando adesse nequeat, qui nomine nostro alias comparuerit, pro hominibus nostris, viceque et in persona nostra commembrum Vestrum agnoscere, et quae ad rem erunt locuturos, adinstar aliorum membrorum auscultare et audire ne gravemini. Nos vicissim in omnibus justis et aequis, tam hic apud Augustam Aulam, qvam alibi Inclyto Comitatui pro viribus nos gratos et officiosos fore pollicemur. Easdem Dominationes Vestras dereliqvo diu salvas et incolumes diu vivere cupientes, semper mansuri

Dominationum Vestrarum

ad quaevis officia paratissimus:

Carolus Theodorus Otto

Princeps Salmensis m. p.

Ezekkel lemenvén Hatvanba, és beállván szolgálatban, minden igyekezettel elsőben a jószágot perlustrálván, föltettem observatiókat: hol micsoda jövedelem és industria instituáltassék? megcsináltam projectumot ad promovendam oeconomiam. Minthogy nyakas magyarokra akadtam: nagy főtörésem volt, qua modalitate azokat regulázhassam ad promovendam oeconomiam? Mert azok jobbára taxások voltak, és soha munkát nem praestáltak; nem lehet mindjárt kemény dologra fölfognom őket. Megállott azon a Herczeg, a mit én projectisáltam; de mégis eo non obstante, minthogy heten voltak németekben, kik az én tiszteim voltak, és pesti Syndicus, a canis filius, szememben nagy jóakaróm volt, de titkon áskált ellenem. De a Herczeg, mindenekben Generál Gronczfeld opiniójával élvén, kinek jószága Tiszán túl volt, Diószeg,

annak igen tetszett az én projectumom; ahhoz képest a Herczeg magával hozván Generál Gronsfeldet, pünkösd napján érkezett Pozsonba postán, és ott valamely napig késvén, tartott consiliumot super proposito meo, és a jószágot is majori ex parte perlustrálta. Kikoptak minden mesterségekből az én hitt competenseim, és engem a Herczeg confirmált, és minden informatiomot kedvesen vette, offerálván mindjárt nekem esztendős salariumot ezer rénes forintot és szabad asztalt. Evvel elment, és üzent király secretáriusa által, a ki igen belső-embere volt, hogy ha vagyon arravaló fiam, (minthogy Felséges József királylyal Landauban (?) készül), kész elvinni magával, úgy mint egy cavallért (akkor sok úrfi commendálta magát ezen alkalmatosságban); kit én alázatosan köszönvén, resolváltam erre Pál fiamot. A mint is írtam azonnal utána Regiomontumba: hagyja el a tanúlást, és menjen pro statu et tempore Francofurtumba ad Maenum. Úgy is cselekedett a fiam, és elment; a Herczeg kedvesen látta és maga udvarába applicálta, cum magna experientia rerum ibi gestarum. Én penig Hatvanban minden industriámot adhibeáltam in rebus oeconomicis pro contento Principis; a vármegyékben is nagy bőcsületem volt, mind a három vármegyében praesentálván magamot cum authoritate Principis mei, azon két esztendőnek forgása alatt.

Elszökött Rákóczi Ferencz mesterségesen Német-Újhelyből, és bément Lengyelországba; ott mindjárt nagy factiókat kezdtek csinálni Bercsényivel, és alattomban correspondeálván Magyarországban, kivált Beregvármegyében: oly tüzet lobbantottak föl, s magok is bemenvén Lengyelországból Munkács tájékára, hogy aztat hirtelen semmi úttal megoltani nem lehe-

tett. Oly támadás lőn azon felső-vármegyékben, hogy senki nem tudott mely felé kapni: hanem vagy életét elveszteni, vagy Rákóczi hívségére állani kénszerítetett. Ő Felségének az országban egy regimentinél több nem lévén, *) az nem resistálhatott a nagy támadásnak: mert a földnépe annyira föltámadott, sónak drágaságát és portiónak súlyosságát viselvén, valaki csak fegyvert foghatott, oda-hajlott. Én penig sok szép marhát szerzettem vala Hatvanban, mind a Herczeg számára, mind számomra; csak az én gulyám is, kit a parte tartottam, nem a Herczeg jószágában, több volt száz darabnál. Minthogy sűrűn jött a híre azon kurucz támadásnak: nekem re infecta el kellett jünnem Hatvanból. Csak hogy eljöttem, circiter négy hét múlva eláradott azon a földen is azon támadás, és elhajtott a tolvaj kuruczság mind az egész Herczeg marhájit, mind az enyémet; több kárt vallottam háromezer forintnál, valamit hagytam Hatvanban, mind elveszett. Felföldén kuruczság megvette Patakot, és azon a télen Tokajt is, utána Kállót, és Kassát s Eperjest ploquádába vették, be nem bocsátván semmi victualét a városokban, az hová dereka főrendeknek beszorúlt vala. Azon idő alatt Károlyi Sándor uram is Rákóczihoz hajlott. Ocskai Lászlót penig Léva felé küldvén, sok számtalan kóborló és egyéb jó katonák, kik portiót requiráltak, hozzá-adták magokat; az kik is Lévára beszállván, onnan végig nagy csapásokat követtek. Senki nem resistálhatott nekik; hanem ő Felsége Generál Schliket expediálván circiter három német regimenttel, és azok mellé Forgách Simon uram alkalmas magyarokkal, kiket együtt is,

*) T. i. Felső-Magyarországban, a várőrségeken kívül; a Montecuccoli-vasas-ezredet érti.

másutt is fölültethetett, nyitraiakban, szerediekben, és Komárom s Győr tájékárúl, állván: Szeredtűl megindúltak egyenesen Léva felé, az hol is a kuruczság kirendelkezvén eleibe németnek, mintha harczot megállani akarná, — de csakhamar confusióba esének, hátat adtak; magyar labanczok a mennyire lehetett, valamennyire persequálták, de ugyan csak Lévánál tovább nem mentek; némelyek kuruczokat elhagyták, és németekhez állottak. Onnan Generál Slik bányavárosok felé vette útját, és Zólyomnál megszállott.

Én penig azon idő alatt házomnál in securo meg nem maradhatván: Trencsínbe recipiáltam magamot, minden cselédestűl, úgy a több főrend is mind odatakarodott. Jött intimatió ő Felségétűl, hogy Slik mellé vármegyék insurgálván, véle conjungáljanak magokot ad reprimendos hostes. Engem nemes vármegye (Trencsény) választ kapitánnak, és csakhamar jön más intimatió is Bécsből, hogy én declaratus óbestere lévén ő Felségének, tíz companiát állítsak föl, erga solitam solutionem. A mit is elkövettem, és vármegyénkből négy jó compagniát fölállítván, volt paranesolatom, hogy nemes Liptó, Árva és Túrócz vármegyékből fölállítsam hatot, — de minthogy azok mind elpártoltak, tovább nem progrediálhattam. Nemes vármegyétűl ezen négy companiára mindjárt megvolt a fűzetésem. Azonban kuruczság Bercsényivel nagyon megszaporodván, Losonczon toppan, és ő Felsége hadát megkémlelvén, midőn Zólyom városához szállott volna, a Slik maga Besztercze-Bányára circiter száz lovassal bemenvén, és Forgách uramot több német tisztekkel Zólyomnál hagyván azon éjtszaka: hajnalban a kuruczság megütette a német tábort, a ki oly confusióba esett, hogy egészlen városba szorúl-

csémit beküldte két-három Senator úrral : azok ottan (Nagy-Szombatban) pro et contra propositiókat excipiálták, és mindeneket Fejdelemmel communicáltak, a mint volt tudtokra. Sokat ígért Istenben elnyúgodott József császár, kivel magyarok nagy boldogságban lehettek volna (?), de camelus desiderans cornua, et aures amisit, — úgy jártak a jó magyar urak is! Re infecta eloszlott azon nagy-szombati tracta (1706.).

A Fejdelemasszonyt ő Felsége kibocsátott vala Bécsből, az ő nagy instantiájára : de valóban nagy galibánkra, — mert tékozló és pompát űző természeti véghetetlen volt, ki miatt nekem is nagy búm és gondom volt szüntelen. A Fejdelemasszony csehországi hévízeket óhajtván Karlspadban, képtelen Fejdelem költségével és nagy pompásan oda expediáltatott, Selmeczi Jánost Hoffmesternek rendelvén melléje. Újvárból megindúlt Szakolcza felé; Generál Forgách Simon uram commendírozott haddal, és én, úgy mint Főhoffmester, némely udvariakkal, kísírtettük Fejdelemasszonyt egész Szakolczáig; onnan elváltunk, és viszszaérkeztünk Fejdelemhez Újvárba. Onnan ismént Eger felé ment a Fejdelem, Bercséni elmaradván az több haddal tűlünk. Ugyan Egerben teleltünk akkor, és újonnan beküldvén a Fejdelem feles hadát Erdélybe, némely erdélyi urakat magához kihívatta, kikkel sokat tanácskozván fejdelemségre való inauguratiórúl : deliberálták, hogy csak bemenjen a Fejdelem másszor is Erdélybe, és inauguráltassa magát; magok előrementek pro dispositione Dominorum Transylvanorum. Meg is egyeztek rajta, hogy Maros-Vásárhelyen publicáltassék a gyűlés, és ott Fejdelem inauguráltassék. Erre nézve Egerben nagy készületeket tétetett Fejdelem azon pompára, és ugyan sok bagá-

zsiával, számos szekerekkel in Majo (1707.) be is mentünk.

Beérkezvén Maros-Vásárhelybe, egy nap megnyúgodván, harmadnapra conveniáltak ad Consilium, és de modalitate inaugurationis végeztek: micsoda solennitással tétessék le a hitet Fejdelmmel, és micsoda conditiókra? Azontúl meg is voltak a ceremoniák, de nekem is még nagy galibámra; mert meghagyta Fejdelem, hogy tegyek oly dispositiót: az egész Statusokat tisztességesen megvendégelhesse. Ezen volt nagy főtörésem; mert a jó erdélyiek humora nem quadrálván mieinkkel, — nehezen tudtam rendbe venni a dolgokot. Elsőben is praeterpropter végire jártam személyeknek számát, azt connotálván, aztán: hány asztalra készíttessék az ebéd? determináltam; az egész konyhabeli szükséget papirosra föltétettem, és Főcommissarius Gróf Teleki uramnak kiadtam, hogy ő is subalternus-commissariusinak injungáljon minden föltött szükségeknek behozását. Fejdelem konyhamesterét előhívatván, minthogy ő szolgált azelőtt is Apafi Fejdelemnél konyhamesterűl, még ezen kívűl négy konyhamestert determináltam közönséges asztalokhoz. — és úgy Istennek segítségével harmadnapra azon vendégség elkészűlt. Fejdelem erdélyi tanácsurakkal egy palotában, azonkívűl secundum gradus et dignitates gazdáknak kiadtam írva: kiket hol alkalmaztassák tisztességesen; négy hosszú (asztalon), Fejdelem asztalán kívűl, adatott az étek. Egy egész ökröt, tizenkét egész berbécset (ürüt) hagytam város piaczán süttetni közönséges népnek s populusnak, és két háznál jó magas helyekre nagy hordós borokat fölvonattam, nagy csévéket a fenekekben beverettem, alatt a piaczon kádakot vonattam, és folytattam a bort ká-

dakban, szabad volt kinek-kinek meríteni, — Fejdelem asztalát is úgy alkalmaztatván, hogy álmélkodtak rajta erdélyi urak, jó tokaji borral tartván emlétett urakot.

Ott két hétnél tovább nem késtünk, hanem megindúltunk Magyarország felé, Ónodhoz publicáltatván magyarországi újabb gyűlés, a hová mind Dunán túl, mind innen a Dunán, vármegyék zászlós seregekkel nagy frequentiával compareáltak. Ezen gyűlésbe a jó Urak, nem tudaték micsoda gyanúságbúl Túrócz vármegye ellen, — hogy tanáltak irnia némely vármegyéknek magok praegravatiójárúl, kit Bercsényi rendetlen dispositióibúl (?) szenvedtek, — azt legelsőbben proponálta Fejdelem, de modeste; arra Okolicsányi Kristóf és Rakowszky Menyhért fölállván Bercsényi háta megé, kezdték tisztességesen magokat menteni, hogy nem a feibe irtak szomszéd vármegyéknek, hogy valamely pártolásra okot adni kívántak volna : hanem hogy ezen országos concursusban orvoslását instálták volna. Erre fönálla Bercsényi nagy furiával, és fölkiált : Méltó volna ilyen hazánk árúlóit öszvekonczolni!....*) Ezt csak hogy kimondta, adstans némely vérszomjúhozó magyarok kardokat vontak, és ott mindjárt mind a kettőt főbe vagdalni kezdték rút brutalitással, annyira, kihúzván szegényeket a sátorbúl, a sok kegyetlen ember vagdalta szegényeket, mint a barmokat. Rakovszkit szegényt mindjárt megölték, Okolicsányit penig rút, fertelmes sebekben egy sátorba bevonták. Ezen nagy lárma esék a nép közt, — csaknem mindnyájokat Túrócz vármegyeieket öszvekonczolták : hanem karabélyos egy companiát köllett Fejdelemnek melléjek strázsá-

*) A tény, ismét Bercsényi rovására, hűtlenül adatik elő. V. ö. az alábbi ónodi naplót és Rákóczi Emlékiratait.

júl rendelni, hogy életbe megmaradhassanak. Azután Rakovszki testét hóhérral kihúzatták a mezőre, táboron kívül, és ott eltemettetett. Okolicsáninak valamely napig kötötték sebeit, azután, meg nem elégedvén avval, hogy számtalan seb volt rajta: még hóhérral is megkínoztatták, azért, hogy vallja meg: volt-é rebellióra indúlatjok, és ki persvasiójából? — Siralmas volt ezt hallani, nemcsak látni, ilyen pogánynál pogányabb kegyetlenséget ártatlan embereken követni*); mert ki nem gyűtt egyéb (?) abból, hanem praecise csak az, hogy tanácskoztak: mi karban eleit vegyenek a praegravatióknak? Mert oly képtelen dolgokat és kegyetlenségeket elkövetett Bercsényi Miklós a vármegyéken, hogy nemhogy panaszolni, de még arrúl beszélni is nehéz és félelmes volt (?); soha németek alatt olyan kegyetlenség, húzásvonás el nem követtett, mint azon időkben (?!) Azután Okolicsánit egy szekerkén kivitték, és hóhérral elűttetteték a fejét, ott a mezőn Rakowszki mellett eltemetteték. Szép istenesen kimúlt e világból, az én praedicatorom assistentiájával, és fiam András mellette létével, az ki koporsót csináltatván, el is temettette, praesentiájában. Későn megcsendesedett a nép ezen kegyetlen actus után. Azután nem tudaték, micsoda ördönges conceptust (?!) elővévén az Urak: detronisatiót Felséges József Királynak in publica sessione proponálták, és arra rend szerint a voxokat nemcsak szóval, de magános subscriptiók alatt is megkívánták. Ez a nóta nehéz volt, et praecedenti actu tyrannico: mert kinek nem is volt ehhez kedve és szíves resolutiója, de cselekedetinek úgy köllött meglenni, a mint

*) S akkor mégsem szólt ellene, sőt a többivel maga is reá szavazott a tűrőcziakat sújtó végzeményre!

kívánta a potioritas, kiki tartva Rakowszky és Okolicsányi tánczától. Azon gyülésben újonnan vezérlő-fejdelemséget confirmálták, és nemsokára eloszlottak. Ezen idő alatt Generál Hajszter Dunántúl nagy progressusokat teszen, és Rákóczi hadát alkalmasint persequál. *)

Nagy boldogtalansága ennek az magyar hazának, hogy az Urak, kik kezdék a háborút, praetextu boni publici magok privatumát űzék; nagy böcsülettel lehetett volna megbékélniek hollandi és angliai mediatio alatt, midőn is öt esztendő alatt sokszor szerencséssen jártak az harczokban; Dunáninnen Generál Ricsán corpusát megverték, Dunántúl Szent-Gothárdnál Rabatát az egész hadaival oly confusióba ejtették, csaknem magát is elfogták, elnyervén az egész bagázsiáját, ágyúit, — azonkívül sok particuláris nevezetes próbákat szerencsésen végbevittek, Bécs elein 300 lovas hacsérost**) vitézmódon felverték. Ilyen actusokkal mind nevekedett a híre magyarnak, és ő Felségének megbékülésre mindenkor tetszék nagy hajlandósága; de az Isten elvette eszeket a hadi directoroknak. Midőn hetvenezer lovas, gyalog, fegyverviselő ember volt Rákóczi hívségén: nem jó lett volna-e azon szép fegyvernek letételével megbékélni? Ez lőtt volna örökkévaló emlékezet, és szabadságban megnyúgovásra való alkalmatosság. Ezentúl már minden esztendőben csökkent előmenetele magyarnak: a sok húzás-vonást, istentelenséget nem szenvedhetvén az Isten, kivált Bercsényi Miklós miket

*) Nem áll ez 1707-ről, mikor Heister nem is vezényelt, és a császáriak Dunántúl semmitsem haladhattak elő, — hanem 1709-ről.

**) A cs. arciere-gárda lovagjai, kiket Bezerédy s Balogh Ádám futamtattak meg és szabdaltak le egypárszor.

követett az vármegyékben,*) positive maga szokott practicájával elámétván Fejdelmet. Elsőben is rézpénzt inducáltata, annak örve alatt tülten-tültette az erszényit,**) mert bányavárosokon a sok szép aranyat s tallért indesinenter gyűjtette. A mely deputatumot offerált az Ország Fejdelemnek, százezer tallért, pro condigno salario aulicorum, pro totius aulae necessitate: aztat én a vármegyéktűl mind in natura bevettem, cum maximo ipsorum contentu, et insensibili exsolutione ejusdem quanti; de jó Bercsényi az egész maga intertentióját, felesége mindenütt költséges tartását ingyen elvette, és azonkívűl maga deputatumját az országon exequáltatta. Ezeket nem szenvedhette az Isten, mert sok keserves nyögés penetrált az Istenhez, és vindictára provocálta; a mint minden szerencsénk hátramászott.

Én is megúnván az nagy gondos tisztemet, kiben ki nem írható bajom s gondom volt, javallottam Fejdelemnek, hogy maga jószáginak rendes curájáért és hasznosabb dispositiókért instituáljon Oeconomicum Consilium (Aulicumot), hogy a Fejdelem ne búsíttassék minden állapotért, a mint én láttam más országokban. Ennek annuált, és ilyen írásban s instructióban vette a dolgot: Consiliumnak Fő-Praesese maga volt, én voltam Vice-Praeses, négy Dominiumnak Praefectusa négy Consiliarius, Causarum Director Okolicsányi Mihály uram, Rationum Director Bulowszki Dániel

*) Ellenkezőleg, a mi a húzás-vonást illeti: nem Bercsényi, hanem mindig Károlyi féktelen hadai ellen volt a legnagyobb panasz; de Ottlyk uram a szatmári béke megkötésével hatalmassá lett Károlyit nem meri szóba hozni, hanem mindent a száműzötté vált Bercsényire fogna.

**) Rút hazugság: e pénz posztóért és fegyverért stb. küldetett a külföldre, tehát a hadak szükségére adatott ki.

uram, azonkívül két Rationum Exactor; ennek az Consiliumnak Secretariusa Beniczki Gáspár uram, annak két Cancellistája. Secretarius kezében Fejdelem pecsétje, cum inscriptione : Consilium Oeconomicum (Aulicum). Ez így rendesen fölállott; én ugyan hol Fejdelem mellett, hol Patakon vagy Munkácson megfordúltam, és mindenütt mellettem Secretarius, Cancellistákkal. Valamennyi instantia az Praefectusokhoz jött: az kezemhez kerűlt, mert Praefectusoknak ilyen parancsolatjok volt, hogy ne a Fejdelemhez, hanem hozzám directe minden instans dirigáltassék; kit magam resolválhattam cum Secretario, resolváltam, ha oly nehéz dolog volt, haladott ad Consilium. Minden esztendőben négyszer statuáltatott concursusunk, et quidem in meditullio Bonorum, Patakon vagy Munkácson. Mindenkor az első sessio kezdődött circa 1. Januarÿ, azután három holnap után másodszor, és úgy per consequens. A sessiók így celebráltattak : magam praesideáltam, a négy Praefectus két részen, és Causarum Director, cum Directore Rationum, Secretarius űlt végin. Elsőben egy Praefectus angarialis extractusait praesentáltassa tisztartóival; quid-quid exstabat, vel in natura, vel in pecunia? azt föl kellett tenni, azután de universis oeconomicis rebus köllött adni informatiót. Ha mi instantiák voltak in Dominio, azokat revideáltuk; quae juridica erant, ez aránt Director Causarum opinióját vettük, és determináltuk; quae pertinebant ad rationum exactionem : arrúl informatiót adott Director Rationum, az is inprotocolláltatott. Praefectus ha mi híjával volt in suo Dominio, azt proponálta : pro compendio expensarum más praefecturábúl a mi telhetett, determináltatott, és rend szerint több praefecturák-

nak dolgait is ez szerint ruminăltuk és determinăltuk. Mindenik praefecturában mikint oeconomizálnak? per quaestiones mind előkerült, úgy, hogy a ki negligens volt, ott corrigáltatott, és tanúlhatott is. Valakinél valami készpénz volt: az nem hevert ládájában, hanem angaricalis extractusában specificálni köllett, és úgy per assignationes Consilÿ, Fejdelem komornyikjának kezéhez kerűlt. Nagy gondunk volt ebben az állapotban, kivált nekem: mert máramarosi sóaknák is a mi dispositiónkban voltak, úgy az munkácsi vashámorok. — Ez, megvallom, in continua experientia olyan lelke volt a jó rendnek, hogy soha jobb nem lehet: mert senkinek in privato gazdagodni nem lehetett, mind prodeáltak in apricum. Absoluta sessione angariali, Consiliariusok eloszlottak, magam penig mentem Fejdelemhez Secretariussal, és mindenekről tettem relatiót; ha valamely occurrens nagy kérdés volt köztűnk, kit Fejdelemre relegáltuk: azt Fejdelemmel resolváltattam, és minden legkisebb állapot improtocolláltatott. Ezen Directorium igen tetszett Fejdelemnek, és minden okos embernek, valaki látta; nékem penig ezért némelyek irígyim voltak, és titkos nem-jóakaróim, kivált Udvari-Kapitány Vay Ádám, a ki minden dolgot kívánt volna dirigálni, — de józanon ritkán. *)

Ezen oeconomicalis dolgok nékem sok distractiót tettek, úgy, hogy Zsibrik Miklós uram hoffmesterségemet subportálta alkalmas ideig; kibűl én minden úttal kívánván fölszabadúlnom, instáltam Fejdelemnél, hogy énhelyettem mást constituáljon: mert reá nem érkezem tam Aulae, quam universorum Bonorum directio-

*) Megint egy váltig jellemesnek ismert és haláláig hű emigránst rágalmaz, — hogy annálinkább dicsérhesse magát.

nem viselni, — de kiváltképen egy concivis rosz ember: Illosvai János büszkeségit és roszemberségit nem szenvedhetvén. Sok ideig haladott búcsúzásomnak resolutiója; azalatt superveniált Feldmarschalk Pálffi urammal való tracta (1710—11.), kinek is plenipotentiája levén József császártúl, és adjunctussa volt pro Bellico Referendarius Locher, hogy tractáljon Rákóczival; az mint is Kállóba szállván Feldmarschalk Pálffi uram, onnan correspondeált Károli Sándor urammal, sőt parolára említett Károli uram be is járt Kállóba Pálffi uramhoz, kívánván magyarokkal minden jót végezni. Már azelőtt ország dolgait rontó büszke Bercsényi betakarodott vala Lengyelországba minden bagázsiával, sub eo praetextu, hogy Moskva Czár kívánta véle való conferentiát de rebus Hungaricis, — a ki csak tiszta hazug praetextus volt: mert látván Magyarországban hogy nem subsistál, azért elvakarodott idein. *)

Annyira vitte Károli Sándor uram békességnek tractáját, hogy Rákóczi resolválta magát Tiszán általmenni, és Ócsván, Károli uram residentiájában, Pálffi urammal szemben lenni, et de modalitate pacem amplectendi consultálkodni. Ezen mindnyájan megörűltünk, mert naponként veszedelem közelgetett hozzánk; az sok exulans becsűletes ember minden cselédekkel jobbára Ung vármegyébe szorúlt, nem várhattak egyebet utólsó veszedelemnél. Mert 1708. igazán Istennek ostorát méltán szenvedett Fejdelem, Bercsénivel, minden hadával; midőn Trencsínnél meg-

*) Ismét ocsmány hazugság. Tudvalevőleg ugyanis Bercsényi gróf, Rákóczi fejedelem egyenes akaratából ment vala be Lengyelországba, hogy az 1707. óta szövetséges Péter czárt személyes jelenlétével bírja reá a segélyadásra, s az orosz seregek élén jőhessen vissza.

szállván a Fejdelem, hamri erdőnek háta megett: volt jó nyolczezer gyalog, és lovas hada is nem sokkal kevesebb, tizennégy mezei-taraczkja. Hajszter penig ötezer lovassal, minden gyalog nélkül Vág-Újhelynél általjövén gázlóban, meg sem gondolta, hogy megütközzék velünk; hanem reábukkanván hadainkra, elsőben Rizvadlón túl másfélszáz lovasbúl álló kurucz portát fölvervén, hátokon jött egész Turnáig: akkor korán reggel lárma esék kurucz táboron; (aug. 3.) Fejdelem Bercsényivel felültetvén a tábort, kirendelték a seregeket: de a tudatlan vezérek oly confuse kirendelték hadat, hogy az okos német Generálisok, úgymint Hajszter, Pálffi uram, általlátták rendetlenségeket. Mert ők is, német hadakot szedlicsnai dombokra az erdő felé lineákban kirendelvén, látták erősnek lenni kuruczságot: contramarst kezdtek tenni Trencsín felé; elsőben is turnai major mellett kezdett masírozni, onnan által az árkon, a ki hamri erdő alatt volt, — azon dombnak tetejére, a ki irányában vagyon hamri erdőnek, ott kezdtek lineát vonni. A mi hadunkot is hamri erdőtűl azon a dombon kirendelték, de valóban confuse: mert a gyalogságot lovastúl elszakaszták, egy részit a völgyön hagyták, más részit erdő felé, harmadik részit hamri erdőbe szállították. A német mind csak azon lineákhoz szívódott, és ha azok ott hevenyiben ataquálták volna: egész confusióba esett volna a német. De az értetlenség mindenkor nagy vétket okozván, — midőn a német böcsületesen tűlünk el akart válni: akkor balszárnyon (Pekry) valami ellenkezéssel ráczok Ebeczki István uram hadával oly confusiót csináltak, hogy midőn visszaverték volna ellenkező ráczokot, és azután lineánkhoz retirálni akarták volna

magokat kuruczok : a nagy Istennek ostorábúl, minden periculum nélkûl, magok között confusiót csináltak, és szaladni kezdtek, és consequenter ex ordine a több had is már megindúlt Barát-Lehota felé. Elbámúlt a német, — és ezt látván, hadunknak hátán jött örömmel, elsőben az egész lovast erdőknek és barátlehotai völgynek hajtván, azután gyalognak fordúlt, kivált palotás-ezernek, a ki regulariter hamri erdőben állott, de az óbestere (Szent-Iványi János) ebűl viselte magát: mert elkapván az első zászlót, lóháton elment, és a regimentit ott hagyta veszni, — kit nagy vérontás nélkûl nem lehetett fölverni, hanem a német tisztek kiáltottak gratiát, hogy tegyék le a fegyvert, meggratiázzák; erre nézve inconsiderate letevén a fegyvert, sokat megöltek bennek, a többit mint a barmot, úgy hajtották trencsíni rabságra. Maga Rákóczi sok nyargalásban lóval megesett, más lóra kapott, az penig a kin nyargalt, mindjárt megdöglött. Ebben az confusióban némely része Rákóczi hadának föl a völgyen, árkokon, más része, úgymint a Fejdelem, inóczi hegynek a meredekin által, Zlatnik felé gyalázatosan szaladott. Magam is a Fejdelmet épen hegyen túl beértem, mert álmélkodva néztem : mi okbúl megfutamodott ez a sok szép had? A német is csudálta, és örömmel insequálta. De egyedûl Istennek ostora volt, — az Urak ambitióját nem szenvedhetvén az Isten, kik nem a közönséges jót, hanem magok privatumát nézték, és a miatt, midőn idejek volt, meg nem békéltek.

A Fejdelem orczája nagyon megsebesedett az esésben. Tűlem tudakozván : merre kellessék mennünk Kis-Tapolcsán felé? kiválasztván kalaúzt, sötét estve érkeztünk Nagy-Tapolcsánhoz, onnan Szerde-

helyuél mentünk által Nyitrán, és Szerdehelytt megszállott a Fejdelem, és vele kik voltunk mindnyájan. Éjfél tájban érkezett hozzánk Bercséni. Ott egész viradtig késtünk. Minthogy akkor én a feleségemet Ozoróczon hagytam volt, — jóllehet a harczhelyrűl küldtem hozzá, hogy onnan takarodjék Nagy-Ugrócz felé, a mint el is takarodott, mindent re infecta hagyván Ozoróczon, — de mégis búsúltam : netalántán insequáljon bennünket az ellenség Bán felé, onnan tovább ne jöjjön : arra nézve a Fejdelemtűl nagynehezen elkéredzettem Nagy-Ugróczra, hogy onnan Bajmócz felé eligazítván feleségemet,*) magam Kis-Tapolcsánra Fejdelem után mehessek. Elérkezvén déltájban Nagy-Ugróczra : már is feleségem onnan eltakarodott Bajmócz felé és facskói passuson Tepliczére, magam penig ott szándékoztam meghálni; de püspek Biber urammal alsó-kastélyban beszélgetvén, azt tanáltuk, hogy Bán felé nyargaltassunk recognoscálni: a német nem jött-é által a hegyen? netalántán inopinate megnyomjon bennünket, vagy valamely portája. Emlétett püspek mindjárt két szkacsáni szabadossal eztet recognoscáltatta. Benyargalván csakhamar a jó két legény báni fenyérbe, onnan meglátták, hogy Hajszter egész hadával báni mezőben megszállott 5 óra tájban estvefelé (aug. 4.). Ezt meghozván, én azonnal megindúltam Nagy-Ugróczrúl Kis-Tapolcsán felé, által a hegyen; reggel napkeletkor (aug. 5.) érkeztem Kis-Tapolcsánhoz, Rákóczi hadát ott a völgyen nyúgodni, heverni, minden vigyázás nélkűl találtam. Magam lementem kastélyba, az hol még csak

*) Íme, a legválságosabb pillanatban hagyja oda a fejedelmet, hogy neje és ozoróczi jószága megmentéséhez, szóval : privatumához lásson, — és ő vádolja az „Urakat“ privatum-kereséssel!....

jóformában nem készültek indúlni. A Fejdelem meglátván engem, Bercsénivel: tudakozódták az ellenség dolgát; midőn megmondottam, hol légyen az ellenség, és hogy eddigis nem penetrált Kis-Tapolcsánhoz, holott hat óra alatt bízvást eljöhetett: akkor nem vették tréfára a dolgot, mindjárt indúltak. Igazán, nagy szerencsén maradtunk; hogyha azon estve megindúlt volna német Bántúl: hajnalban kis-tapolcsáni kastélyba szorította volna Fejdelmet Bercsénivel; de igazán, az én relatióm salválta őket:*) mert Hajszter az nap circa horam 2. pomeridianam érkezvén hadával együtt Kis-Tapolcsára, — a Fejdelem penig nagy consternatióban lévén Bercsénivel, de kivált Bercséni féltvén feleségét Bajmócz várában: épen Macskarévhez hogy érkezni akartunk, engem visszacommendíroztak, 30 karabélyost és cavalércompaniábúl 15 officírt adván magam mellém; mentem Szent-Kereszt felé, leginkább Bercséni dispositiójára, hogy feleségit dirigáljam Murányba. Az mint is érkezvén Szent-Keresztbe, ott subsistálván, mentem végire, hogy Bercsényiné már is általment Besztercze-Bánya felé. Magamnak nagy commoditással esett: mert onnan én is Bajmócz felé vettem utamot, és onnan facskói hegyen Tepliczére mentem feleségemhez.**)

Hogy continuáljam Méltóságos Feldmarsalk Pálffi János urammal inchoált tractának dolgát: arra

---

*) Újból a nagy-rettentő dicsekvés; holott föntebb maga írja, hogy már mikor ő odaért, t. i. napkeltekor, fenn voltak a fejedelem és Bercsényi, s csakhogy épen megindúlni nem kezdtek, — holott a német csak d. u. két órakor ért oda.

**) Íme, a Bercsényi felesége kísérésének ürügye alatt — saját feleségéhez fut, a maga privatumát nem kereső, önzéstelen hazafi!

midőn Munkácson készült volna Fejdelem, engem előhívatott, és megmondta szándékát: dispositiót tegyek holnapi indulására, általmegyen a Tiszán Ócsvára Pálffi uramhoz, engem is akarván magával elvinni. De én praevideálván azt: nagy jó Kegyelmes Uram lévén Pálffi uram, netalántán kívánjon ad partem velem szemben lenni, és az által suspicióba ne essek Rákóczinál, — magamat kimentettem azon utazástúl, és elmaradtam Munkácson. Általlátván következendő veszedelmet, hogy Fejdelem cunctatiója miatt megromlunk, ha ezen tractát nem követjük: indulásának előtte Fejdelemnek, Munkácson magam szállására convocáltam az ezeres-kapitányokat, kik szép regimenteket commendíroztak, és elsőben hitre fogtam őket, hogy valamit mondok mindnyájunk javára, engem el nem árúlnak, s meg nem mondják, kitűl hallották.*) Erre assecurálván engem említett ezeres-kapitányok: hit alatt obtestáltam őket arra, hogy elsőben is Generál Károlyi uramhoz menjenek, és mondják meg: minthogy minden szerencsénk és szerencsétlenségünk ezen tractának kimenetelébűl áll, azért mondjanak Károlyi uramnak, hogy az elkezdett tractát minden tehetséggel continuálni és secundálni igyekezzenek, mert absolute Magyarországbúl senki ki nem megyen Lengyelországba, (a mint egész dispositiója erre czélozott a Fejdelemnek, hogy a hadait kivigye Lengyelországba). Adtam példát eleikbe Tököli háborúját: valaki Tökölivel kiment Törökor-

*) Itt, ez arczátlan önvallomásból tünik ki, hogy Ottlyk az Ónodnál összevagdalt túrózíaknál nagyobb árúló, titkos conspirator, sőt másokat elcsábító volt, s akkor, midőn vele jól tett Urának, Fejdelmének kenyerét ette, fizetését élvezte, hűségére hittel kötelezve volt; — és még ő kötelezett másokat hit alatt az elpártolásra a fejdelemtől!

ságra: magára maradott, és a kik idejin megtértünk ő Felsége hívségére, meglőtt a gratiánk, és hazaszállottunk.*) Ezen tanácsomat nagy consideratióba vették emlétett ezeres-kapitányok, és mindjárt tőlem azon estve mentek Károlyi uramhoz, nagy exaggeratióval megmondották, hogy úgy folytassa a tractát: végbemehessen, — máskép élni-halni resolválták magokat inkább Magyarországban, semmint kimenjenek Lengyelországba. Ezt meghallván Generál Károli uram: nagyon csudálkozott ezen nagy resolutión, mert magát is a Fejdelem annyira disponálta volt, hogy inkább kimegyen Fejdelem után Lengyelországba; de mivel ilyen resolutióját értette Fejdelem hadainak: elmenvén Ócsvára és Pálffi urammal (Vaján) szemben levén a Fejdelem, alkalmas inclinatióját tapasztaltuk békességre. De mivel Moszkva Czárhoz provocálta magát continuatiójára: arra nézve megtérvén Munkácsra, csakhamar lengyelországi indúlásra minden praeparatiókat resolvált; a mint is egymásután indúlni köllött az egész bagázsiának, tevén dispositiót munkácsi praesidiumrúl, és főcommendót a várban Zsennyei István uramat declarálván, az alsóvárban is az új kerítésbe sok szép hadat, lovast, gyalogot szállítván, és megprófontoztatván bővségesen, ott hagyattattak pro defensione fortalitÿ. Kézimalmokat is sokat készítettek.

Ócsvárúl megtérvén a Fejdelem, elindúltunk Lengyelországba. Elsőben is Szkólyán megállapod-

*) Kivévén, mikor aztán összeszedette és egymásután Eperjesre hurczoltatta őket Caraffa; kár, hogy lelkesítő példáúl ezt is eleikbe nem adta. Mert ugyan szépen maradtak volt meg pl. szegény Keczerék, Bezegh György, Palásthy Gábor, stb., szóval, a kik jellemesek valának.

tunk: magam ott elmaradtam Fejdelemtűl az én bagázsiámmal, elhozván magammal Pál fiamot feleségestűl. Fejdelem elment Vay Ádámmal s Török Andrással (kit Hoffmesternek választott Fejdelem énhelyettem) bizonyos Szinyavszky*) várában, az honnan Czárral közelébb correspondeálni kívánt. Bercsényi penig bement Jaraszlóra minden pereputtyostúl, az hová Pál fiamnak is el köllött menni, kinek adtam oly instructiót, hogy Jaraszlóba nékem szállást szerezzen, az hol dolgaimnak eventusáig megmaradhattam volna secure. Valamely idő múlva én is bementem Jaraszlóba, minden portékástúl, menyem Pálnéval: elhoztam vala magammal Superintendens German (Krman) uramot is magam sézájában mindenütt. Istennek szolgáltunk cum summa commoditate, sohun akadályunk nem volt, sőt Jaraszlóban alkalmatos szállásomon bőti napokat isteni-szolgálattal, és kivált húsvét napját tisztességesen elvégeztük, cum summo commodo, absque omni impedimento; még Jaraszlóban lakos német némely mesteremberek is részesültek szent sacramentomok administratiójával. Történt oly casusom ott, hogy egy derék lengyel slachta, Missuna nevű,**) nékem specialis jóakaróm, egy hitünken való felesége frauczimerit férnek ígérvén egy hasonló, hitünken való Szinyawszky német szolgájához, megtudván, hogy praedicatorom légyen: sok kérésére Missuna uramnak resolváltam magamat, hogy házához megyek, együtt German urammal, és ott copuláltatnak azon új házasok; a minthogy meg is

*) Belzi palatinus és Lengyelország főtábornagya.

**) Rákóczi fejedelem jaraszlai uradalmának igazgatója, a ki szintén az udvari gazdasági tanács alatt állott volt, — innét a nagy barátság Ottlykkal.

lött, némely lengyel vendégének praesentiájában, kik között két jaraszlói jesuvita is jelen volt. Bevíven kápolnájába emlétett Superintendens uramot, ott az oltár előtt annak rendi szerint copuláltattak azon új házasok, nékem nagy álmélkodásomra, — kit Magyarországban senki pápista oltár előtt eztet nem admittálná, a mit penig sine scrupulo elkövettek. Azután jól lakván több vendégekkel, in bona harmonia eloszlottunk.

Fejdelem Bercsényivel mind Czár körül forgolódának, és bennünket a sok bujdosókat avval bíztattak, hogy a békesség tractája itt Lengyelországban elvégeztetik, — kirül nem is álmodozott bécsi udvar, (hanem a kik Károlyi Sándor urammal ő Nagyságával megmaradtak Magyarországban: azok jól jártak), mert Méltóságos Feldmarsalk Pálffi uramot ő Excját nem segítettük a tractában, hanem azt contemnáltuk. Jóllehet Lengyelországbúl Rádai Pál uramot Fejdelem kiküldött vala Károlyi uramhoz: ne praecipitálná a dolgot, hanem respiriumot kérne Pálffi uramtúl, és Fejdelem akaratja szerint járna el a dologban; ez penig mind haszontalan ceremonia volt, mert nagy szerencsénk vala abban, hogy Pálffi uramot ő Felsége és Locher nevű Bellicus Referendariust pro continuatione ejusdem tractae ordinálta; másképen, ha Hajszterre bízták volna, a ki magyaroknak nagy ellensége volt: re infecta múlt volna el azon tracta, nagy romlásával magyaroknak. De az Úr-Isten áldjon meg Pálffi János uramot ő Excját és minden posteritását, — tudván némely ministereknek gonosz igyekezetjeket ellenünk: nem tágította ezen békességet, hanem Szakmárnál böcsületesen elvégeztetett, és postán Bécsben ratificáltatott és Felséges

József király által subscribáltatott.*) Csakhogy penig ez meglõtt: hirtelen betegségbe esvén József császár, meg is halálozott. Mindjárt az hadak (kik plus minus 16 ezeren **) voltak Károlyi uram mellett) letevén hitet, — kit specialis conceptusban föltettek a mieink — eloszlottak, kiki lakóhelyébe. Ha penig tovább vontatták volna ezen tractát, — a mint Rákóczi és átkozott Bercséni akarta, ***) épen nagy kimondhatatlan confusióba estek volna a szegény magyarok.

Én, általlátván, hogy a jó Fejdelem Bercsényivel csak magok privatumát keresik, (!!) — kerestem minden mesterséget ő Felsége gratiájára való kimenetelre; a minthogy Omaszta Miklós uramot (kit egynéhány esztendeig magam mellett tartván) kiküldtem Magyarországba duklai passuson, és írtam Méltóságos Feldmarschalk Pálffi János uramnak, alázatosan instálván gratiáért ő Excját. Omaszta uram Debreczenben tanálván: mindjárt obtineált részemre jó választ, cum sufficienti securitate; kire nézve én praetextust csinálván olyat, hogy menyemet Ottlyk Pálnét minden bagázsiástúl Duklára expediálom, s onnan az anyjához Magyarországra, magam penig elmaradok Jaraszlóban, avagy a Fejedelem mellett, — ezen praetextussal quasi pro

---

*) Megint nem áll; József akkor már nem élt, hanem Eleonóra anya-császárné ratificálá ideiglenesen.

**) Tizenkét ezeren; mert a kassaiak, ungváriak, stb. nem voltak mellette.

***) Az „átkozott" Bercsényi bizony nem vontatni akará a tractát: de egyáltalában soha tractálni sem akart, — hanem Károlyit elfogatni vagy összevagdaltatni, s élethalálra folytatni a harczot.

comitiva megindúltam magam is Duklára,*) az hol csak valamely napig megnyúgodván, Istennek segítségébűl minden bagázsiámmal kimentem Magyarországra. Előmbe pro securitate Generál Virmond uram egész Dukláig beküldött egy strázsamestert tizenkét rajterrel, — úgy érkeztem Zboróra; ott levő német kapitánynál insinuálván magamot, Eperjesre dirigáltam bagázsiámot menyemaszszonynyal, magam Pál fiammal Pálffi uram után elmentem, kit épen csak Szerednénél érhettem, Munkács alá igyekezvén német hadakkal. Ott szerednei táborán udvarolván ő Excjának, letettem ő Felsége hívségére a hitet, sátorában. Azon alkalmatossággal nagy jó affectusát hozzám declarálta ő Excja, és magátúl nem akarván elbocsátani, egész Munkácsig köllött járnom ő Excjával, Pál fiammal együtt; az hol városban megszállván, ő Excja penig Fejdelem házában, egynéhány napig ott késtünk, próbálván minden úttal munkácsiakot a várnak föladására. A mint is armistitiumot tevén, kijöttek parolára Munkácsrúl, német officírek bemenvén zálogba, — de semmi úttal reá nem disponálhattuk a feladásra őket. Károlyi uram is megérkezett, ő Nagysága is cooperált abban. Azután Feldmarsalk urammal onnan eljöttünk, és erősebben fogván a város obsidiumjához, ágyúkot is Ungvárbúl eléhozattatván, Generál Lefelholcz ott maradott tábor commendójában, magunk eljöttünk Kassára, — onnan elbúcsúztam Feldmarschalk

*) Így, gyalázatosan szökött meg, — még csak búcsút sem véve — jóltévő Urától, akár csak a kapufélfát hagyta volna oda. Pedig a fejedelem senkit sem tartóztat vala maga mellett, a ki csak kérte: önként feloldá hűségesküjétől. De Ottlýknak jobban esett úgy elszöknie, mint becsűlettel válni meg.

uramtúl, obtineálván ő Excjától super apprehensione Bonorum meorum elégséges expeditiót, ő Excjának egy pár szép fakó szekeres-lovat adtam ajándékon. Onnan Liptóságra vettem útamot, és úgy lejöttem talpon a vízen, egész Teplyáig. Mivel penig azon utólsó meghálásban a szálon kificzamodt a balkezem vállamban, nagy nyomorúságban voltam, képtelen fájdalmakban trencséni hűvézbe (hévíz) bementem, reménlvén, ott borbéllal meggyógyíttatom magamot. De abban is megcsalatkoztam, reászorúltam valami parasztemberre, a ki eléggé kínzott engem, — valami kevés igazítást tőtt rajtam. Hűvézben kellett contineálnom magamot: mert nagy bajom volt jószágom reprehensiojával, azelőtt császár Prajnernénak conferálván, az parancsolt benne, és mivel én Benyó Istvánt előrekűdtem volt még Liptórúl, hogy beszálljon ozoróczi házamhoz: megtudván Prajnerné emberei, confugiáltak trencséni commendanthoz, attúl 12 muskatérost hoztak ozoróczi kastélyomba, és Benyót még falubúl is exturbálták; akkorig nem obtineálhattam jószágomat, hanem Prajnerné nekiesvén vermes-gabonámnak, circiter 3000 szapu gabonámat az egész illavai jószággal kihordatta Ozoróczrúl Illavára. Én penig confugiálván kamarára és Feldmarschalk Pálffi uramhoz: nagy későn kivitték muskatérosokat, és én úgy beszállottam Istennek szent kegyelmébűl, a sok bujdosásim után. Oly puszta jószágban szállottam és házamnak nagy romlásában, hogy azt sem tudtam, honnan kezdjem és mihez fogjak elsőben? Mindenre újonnan köllett szerződnem; közel négyezer forintomban belétölt oeconomiámnak és házamnak restauratiója. Ez volt a fructusa az

én bujdosásomnak és átkozott (!!) magyar hadakozásnak!*) Adok hálát az Úr-Istennek, hogy annyi veszedelmeim között, életemben gyermekeimmel együtt visszahozott lakóhelyembe.

---

*) A többi magyarok, kik Szatmárnál pacificálának, legalább büszkék voltak rá, hogy „mily szép békességet szerzettek fegyverökkel hazájoknak," (l. Csereyt) s íme, a jellemtelen Ottlyk még megátkozná a hadakozást, a melyben maga is hét éven át forgott.

SZAB. KIR.

BÁRTFA VÁROSA KÖVETEINEK

NAPLÓJA

AZ

ÓNODI GYŰLÉSRŐL.

— 1707. —

BÁRTFAI KÖVETEK NAPLÓJA

AZ ÓNODI GYŰLÉSRŐL.

— 1707. —

Anni 1707

Diarium Actorum Conventus Ónodiensis.

Die 15. Maij. Bártfáról lött indúlásunk.*) Die 17. Perénynél Nemes (Sáros) Vármegyével megegyeztünk, kivel is együtt járván lassan, mind az terhes szekerekre nézve, mind penig, hogy Felséges Fejedelem még Szerencsen tartózkodott, és más Nemes Vármegyék is táborhelyre nem confluáltanak vala, — onnat, úgymint Perénytűl, die 22. az táborhelyre érkeztünk, mely is metáltatott az körömi határon, Lúcztól.

Die 23. Maij. Felséges Fejedelem délután négy óra tájban Szerencsről az táborhelyre béérkezett pompásan, előtte menvén négy sereg kópiás erdélyi had, karabélyos ezer, úgy Urunk paripán, udvarával, — előtte menvén Méltóságos Generális Urak : Bercsényi és Károlyi uraimék ő Nagyságok, követve Urunkat Tekintetes Nemes Vármegyék ő Felsége eleibe ment seregei.

Die 24. Az öszvegyűlt Tekintetes Nemes Vármegyék, úgy az Királyi Szabad Városok követjei —

*) T. i. Péchy Ádám; Raszlaviczy István-, és Schirmer Zsigmondnak, sz. kir. Bártfa városa követeinek.

némely Nemes Vármegyék és Kassa Várossának követjei ebből az districtusbúl is jelen még nem lévén — tanácskoztanak : mikínt kelletnék üdvezleni Felséges Fejedelmet? Vévén annakokáért Urunk körűl való Főrendeknek Tekintetes Úr Vice-Generális Bertóthy Ferencz uram által — ki által is ezen kassai districtusbeli Nemes Vármegyék ügyekeztenek volna köszönteni Urunkat — opiniójokat s tanácsokat, deputálván ő Kegyelméhez Nemzetes Horváth Miklós, Péchy Ádám és késmárki Spóner uraimékot, — ő Kegyelme által ez lött az opinió, hogy az egész Nemes Vármegyék öszvejüvetelét és Királyi Városoknak megérkezését is kelletik megvárnia, és úgy az egész Confoederationalis Statusok nevével Urunkat köszönteni.

Die 25. Districtualis-Commissarius uram (Lipóczi Keczer Sándor) az artholleriának qvártéllyából leendő kiindúlására nézve akart vala engem *) elküldeni : de mégis (vice-) ispán uram és notarius Péchy Gáspár uram által disponáltatott Commissarius uram, hogy azon intentióját megváltoztatta.

Die 26. Csak ingyen töltettük azon napot.

Die 27. Kassai uraimék elérkezvén, Nemes Királyi Városok követjei confluáltanak ő Kegyelmekhez, holott is legelsőben Péchy Ádám — úgy tesztvén követ uraiméknak — informálta kassai követ uraimékot : Felséges Fejedelem üdvezlése iránt micsoda opinióját adta Tekintetes Úr Bertóthy Ferencz kassai Vice-Generális uram. Mivel pedig követ uraimék között discursus közben béjütt, mintha némellyek ő Kegyelmek közzűl ollyat értettek volna, hogy Fel-

*) Péchy Ádámot, ő volt a főkövet, s ő vitte a naplót.

séges Fejedelem districtualiter köszöntettetnék, recenseálván, hogy már is Tiszán túl való Nemes Vármegyék Tekintetes Úr Galambos Ferencz odavaló Vice-Generális uramot kérték s deputálták, kassai districtusbeli Nemes Vármegyék pedig említett ezen districtusnak Vici-Generálisát Bertóthy Ferencz uramot kérték, s magára is vállalta volna; — ehhezképpest az köszöntésnek mivoltában abban nyúgodtanak meg az Nemes Városok követjei közönségessen, hogy, ha generaliter, nomine totius Confoederationis fog salutáltatni Urunk: tehát nem szükséges Nemes Királyi Városok követjeinek fáradozni valamiben másban, hanem annak ideiben az több Confoederatus Statusok közzí e gremio sui deputálni bizonyos személlyeket, — holott pedig districtualiter köszöntetnék: tehát ítélték illendőnek lenni, hogy a parte Regiarum Civitatuum is valamely becsületes úri ember kérettetnék arra, praejudicálni Nemes Városoknak ítélvén, hogyha Nemes Vármegyékkel, districtusban valókkal, az Városok nevével is lenne az köszöntés, — egy Statust repraesentálván a Nemes Királyi Városok. Abban azért megnyúgodtanak, hogy tovább is requirálják Vice-Generális Bertóthy uramot és ő Kegyelme tanácsával éljenek, azon megegyezvén, hogy Districtualis-Commissarius Keczer Sándor uramot kérjék, hogy méltóztatnék districtusbeli Nemes Városok nevével köszönteni Urunkat, ha — az mint fel van téve — districtualiter köszöntetnék, de az is hírével Vice-Generális uramnak és consensussával hogy legyen meg. Deputálták azért említett Vice-Generális uramhoz Nemzetes Horváth Miklós és Péchy Ádám uraimékot, cum instructione, hogy megtudván: mikint köszöntetni fog Urunk? Ha districtualiter

értenék, — tehát jelentsék meg megírtt intentiójokat Nemes Királyi Városok követjeinek.

Azon sessióban végeztetett, hogy másnap is követ uraimék sessiót tartsanak, és közönséges gravameneknek Nemes Városok részéről compilátióját, máskínt is csak temporizálván, pro omni casu valamely deputatusoknak concredálják.

Azon napon Méltóságos Senatus első sessiót tartott.

Die 28. Említett Méltóságos Senatusnak második sessiója celebráltatott. Nemes Városok követjei pedig sietve Districtualis-Commissarius Keczer Sándor uramhoz idéztettenek, holott is bizonyos repartitiót mázsákra Nemes Királyi Városokra, az munitiónak ide táborban lehozatása iránt kiadván azon Commissarius uram, a melyből városunkra limitáltnak találtatott mázsa nro 100.; — keményen azért intimálta az követeknek, hogy ki-ki maga principalissinak per expressum azonnal azon repartitiót hirré tegye, úgy, hogy hét nap alatt táboron légyen az munitió. Ezen dispositiót ez okáért eperjesi tanácsbeli úr Debelmundi uram által levelünk által megírtuk. *)

---

*) Ezen levél az 1707-iki Bártfa városi correspondentiák közt ma is megvan eredetiben, s így hangzik:

„Generossi, Prudentes ac Circumspecti Domini!

Domini et Fautores nobis Colendissimi, Observandissimi!

Servitiorum nostrorum obligatissimorum demissa commendatione praemissa. Mai napon Districtualis-Fő-Commissarius Keczer Sándor uram ő Kegyelme maga eleiben hivattatván itt lévő Nemes Királyi Városok követjeit, kiknek is munitió ide Lúczig való devectiónak mivoltában tött repartitiót kimondván, városunkra száz mázsának eddig való leszállítását kiadta, meghagyván, hogy ezen limitatiót per expressum írjuk meg Kegyelmeteknek. Mivel pedig eperjesi bíró uram expressus emberét, úgymint Debelmundi uramot ő Kegyelmét elküldette innet, említett tött limitatióra nézve: akartuk ez okáért

Azon nap estvefelí, nem tudatik mitől indíttatván? az Nemesség — Nemes Sáros vármegyebeli — az Három Város, úgymint: Bártfa, Eperjes és Szebeny Városa követjeinek strázsát indicált: hogy az Nemes Vármegye zászlójához jüvendő vagyis béálló étszakára singillatim strázsát állítsanak. Midőn ez okáért ez megüzentetett volna: senki közűlünk nem akarta magát resolválni ezen addig nem practicált kívánságra, és az mondattatott ki az késő estve másodszor jelentőnek, hogy Méltóságos Generalatusságnak hírré fogjuk tenni ez kívánságát Nemes Vármegyének, és mikínt disponálni fog Generalatus, ahhoz magunkat tartani kénteleníttetni fogjuk.

---

ezen alkalmatossággal erről Kegyelmeteket tudósítanunk, azon száz másának leszállítását hét nap alatt kívánván megírtt Districtualis Commissarius uram. Colonellus Lamot uram tegnap délután ideérkezett: de említett munitiónak leszállítására nézve — úgy véljük — nem múlatván, visszamegyen.

His Praetitulatas Dominationes Vestras felicissime vivere exoptantes, manemus

Praetitulatarum Dominationum Vestrarum

(Datum nincs.) servitores obsequiosissimi

Adamus Péchy m. p.

Stephanus Raszlaviczy m. p.

Sigismundus Schirmer m. p.

Külczím: Generosis, Prudentibus ac Circumspectis Dominis Dominis N. N. Judici Primario, Tribuno Plebis, Senatui, ac Toti Selectae Communitati Regiae ac Liberae Civitatis Bartphensis, etc. Dominis et Fautoribus Colendissimis, Observandissimis. P. H. (Péchy Ádám mint főkövet czímeres és A. P. kezdőbetűivel ellátott gyűrűpecséte.)

E levél szövege ugyanazon írás a naplóéval. Kívül, más kézzel — nyilván a városi tanácsjegyző kezével — ez vagyon a levélre jegyezve:

„Acceptae 31. Maÿ, praesentatae 1. Junÿ, in Curia B. 1707. Literae Generosorum Dominorum in Castris penes Körön existentium Ablegatorum: Adami scilicet Péchy, Stephani Raszlaviczy, et Sigismundi Schirmer, significantes Civitatem hanc teneri devehere munitionis centenarios nro 100 versus Lúcz."

(Több levelőket az Ónodhoz küldött bártfai követeknek ennél a bártfai levéltárban nem sikerült találnunk.)

Die 29. Jóllehet comminatiókkal élt némely része az Nemességnek abban, ha megírtt vártára nem küldenek az nevezett Három Városnak követei: de mégis hallgatásban voltanak ezen nap, — mely is vasárnap lévén, Istennek szenteltetett.

Die 30. Méltóságos Senatus és Tekintetes Oeconomicum Consilium sessiókat tartottanak. Ezen districtusbeli városok követei is kassai követ uraimék sátorában reggeli isteni szolgálat után öszvegyűlvén, tanácskoztanak: nem szükség lenne-é, méglen más dolgoktúl nem occupáltatnának, valamely gravameneket papirosra feltenni? — Azon azért nyúgodtanak meg, hogy délyesti két órákor mindenik várostúl egy-egy deputálandó személy, ugyan kassai uraimék sátorában compareálván, azok az gravameneket compiláljják. Öszvegyűlvén annakokáért, fáradoztanak benne, comportálván az particularis instructiókbúl is mindazokat, az mellyek közönségessen az Nemes Városokat illethetnék; de papérosra ottan akkor semmitsem töttenek fel, deputatusokat rendelvén arra e gremio sui, kik hét óra tájban hogy öszvegyűlvén, pennára tegyenek fel, és azontúl az munka communicáltassék az egész követ uraimékkal. Mely munkára denomináltattanak: Váncsay István, lőcsei notarius Brochof, Péchy Ádám és Hedruith Jónás uraimék. A midőn pedig szinte confluálniok kellett volna: jütt tudósítások követ uraiméknak, hogy Nemes Vármegyék deputatusi is együtt lévén, Felséges Fejedelemnek köszöntése iránt conferentiát tartottanak, — mivel ollyat értettek vala, hogy publica első sessiónak s propositióknak másnap kelletnék meglenni, — deputáltanak azért magok közzűl Tekintetes Úr Vice-Generális Bertóthy Ferencz

uramhoz, kérvén, hogy az köszentést magára vállalni ne terheltetnék. Megjüvén onnat deputatussok, ollyan relatiót töttenek, hogy ezen functiót magának nem kíván vendicálni, hanem valamint ország-gyűlésekkor az Királyt Palatinus szokta köszönteni : így ezen alkalmatossággal is illendőnek itéli lenni, hogy Méltóságos Gróff Fő-Generális Bercsényi Miklós uram ő Excellentiája requiráltassék, hogy köszönteni méltóztassék az Felséges Fejedelmet, — mondván, hogy ő Excellentiája idegennek sem mutatja magát annak felvállalására. Tetszett azért ezen földről való Nemes Vármegyék deputatussinak, hogy az Pozsony tájáról való Nemes Vármegyék opiniójával is ebben éljenek, s azokkal correspondenter legyenek, — minthogy köszöntésnek az egész Confoederált Statusok nevével kelletik meglenni. Elküldvén ez okáért azon Nemes Vármegyékhez, az deputatusok illyen relatióval tértenek meg, hogy úgy observálják azon Nemes Vármegyék, hogy efféle gyülekezetkor Királyt Érsek szokta köszönteni: és így pro moderno casu illendőbbnek itélnék, hogy Méltóságos Egri Püspek uram invitáltatnék köszöntésre. Ezen Nemes Vármegyék pedig magok opiniójában persistálván, replicáltanak, hogy Érsek köszöntése olykor szokott interveniálni, a midőn Palatinus ultronee engedi; de mivel így informatusok lennének a Nemes Vármegyék, hogy Méltóságos Gróff Fő-Generális Bercsényi uram ő Excellentiája ettől nem lenne idegen : azért ő Excellentiáját abban nem illik disgustálni. Azon azért nyúgodtanak meg, hogy küldjenek Méltóságos Egri Püspek uramhoz, ebben mintegy tetszését vévén, hogy Méltóságos Gróff említett Fő-Generális Úr által köszöntessék-e az Felséges Fejedelem? *és annak* alkalmatossággal

discrete disponálják is, hogy sajnossan ne vegye ezt. Deputáltattanak pedig ő Nagyságához ama Nemes Vármegyéktől Csemniczky uram, ezen Nemes Vármegyéktől pedig Ráthy Gergely uram.

Die 31. Reggel nyolcz óra tájban — indicáltatván praevie publica sessio az egész Statusoknak — az Ország sátorában solenniter „Veni Sancte Spiritus!“ decantáltatott; azontúl azon solennitással Méltóságos Egri Püspek uram ő Nagysága pontificált s énekes-misét mondott, Felséges Fejedelem és az egész Méltóságos Uraság s Statusok jelenlétekben. Az meglévén, Urunk az Ország sátorából visszament az maga sátorában, Udvarával és Méltóságos Urakkal s Senatorokkal. Elmaradván pedig Senator urakon kívül az egész Statusok az Ország sátorában, abban fáradoztanak: ki által köszöntessék az Felséges Fejedelem? Deputálták azért nagy-szombati Mirray *) nevű pap urat, Rotth Mihály és Klobusiczky György uraimékot Méltóságos Egri Püspek Úrhoz, kérvén, hogy köszöntse az Statusok nevével az Felséges Fejedelmet. Azon köszöntést nem akarván magára vállalni az Püspek, — épen három ízben kelletett említett deputatus uraiméknak járniok; harmadik ízben ez okáért, nehezen — az mint referálták — disponálhatták.

Bejüvén annakokáért az Felséges Fejedelem, az egész Senatorokkal sessióban és táblához telepedvén, említett Egri Püspek (Telekessy István) uram köszöntötte, azon ó-testamentombeli pap, Zachariás szavain kezdvén: Nunc dimittis servum tuum Domine in pace, quia viderunt oculi mei Salutare tuum, — ex-

*) Mérey Mihály szegzárdi apát és az akkor Nagy-Szombatban székelt esztergomi káptalan kanonokja.

primálván, hogy örög-emberségére nézve nemcsak magának, hanem más, magához hasonló idejű embereknek is jobb vidámsággal lehet elválniok ezen világtúl, látván illyen Felséges Vezért szemeikkel, — az melynek Isten segedelmével szép, dícséretes előmenetelével az magyar nemzetnek szabadságiban lábra való állása előállíttatik. Több allusiót czímeres sasjához Felséges Fejedelemnek applicálván, inferálván beszédjében azt is : cronicákban miképpen légyen leírva Nagy-Győr nevezetes akkori végvár, — mely antemuralénak az egész kereszténységtől neveztetett, — mely nagy szomorúsággal lőtt, midőn az ellenség kezében esett volna ; és valaminthogy nagy szomorúság azon esetet : úgy annál nagyobb öröm annak — az mint cronica írja — Isten csudájára való visszanyerését követte. Ezt is applicálván a mostani dolgokhoz.

Ez meglévén, leültenek. Elkezdette ezután beszédjét Felséges Fejedelem. Praeambulumban exprimálván : ezen Haza ügyinek boldogúlását micsoda szíves indúlattal és súlyos fáradságival mindezen ídeig egyedűl ezen magyar nemzetnek közjavára folytatta légyen, és folytatni kívánja ; noha ugyan — mondotta — valamint örömmel teljesedik, hogy nemcsak értette az Statusoknak öszvegyűlését, hanem szemeivel is szemléli : úgy ellenben szomorúsággal telik abban, hogy némely Nemes Vármegyék és egyéb Rendek, megvetvén ezen Haza szorgos elővitelét dolgainak, az napig is absentálván magokat, az Haza dolgait — nem tekintvén azt, hogy az ellenség maga incselkedő operatióit nagy szorgalmatossággal üzni kíván, — mintegy akartva késedelmeztetik. Minekelőtte azért propositióit az Nemes Statusok eleiben

discrete disponálják is, hogy sajnossan ne vegye ezt. Deputáltattanak pedig ő Nagyságához ama Nemes Vármegyéktől Csemniczky uram, ezen Nemes Vármegyéktől pedig Ráthy Gergely uram.

Die 31. Reggel nyolcz óra tájban — indicáltatván praevie publica sessio az egész Statusoknak — az Ország sátorában solenniter „Veni Sancte Spiritus!" decantáltatott; azontúl azon solennitással Méltóságos Egri Püspek uram ő Nagysága pontificált s énekesmisét mondott, Felséges Fejedelem és az egész Méltóságos Uraság s Statusok jelenlétekben. Az meglévén, Urunk az Ország sátorából visszament az maga sátorában, Udvarával és Méltóságos Urakkal s Senatorokkal. Elmaradván pedig Senator urakon kívül az egész Statusok az Ország sátorában, abban fáradoztanak: ki által köszöntessék az Felséges Fejedelem? Deputálták azért nagy-szombati Mirray*) nevű pap urat, Rotth Mihály és Klobusiczky György uraimékot Méltóságos Egri Püspek Úrhoz, kérvén, hogy köszöntse az Statusok nevével az Felséges Fejedelmet. Azon köszöntést nem akarván magára vállalni az Püspek, — épen három ízben kelletett említett deputatus uraiméknak járniok; harmadik ízben ez okáért, nehezen — az mint referálták — disponálhatták.

Bejűvén annakokáért az Felséges Fejedelem, az egész Senatorokkal sessióban és táblához telepedvén, említett Egri Püspek (Telekessy István) uram köszöntötte, azon ó-testamentombeli pap, Zachariás szavain kezdvén: Nunc dimittis servum tuum Domine in pace, quia viderunt oculi mei Saluture tuum, — ex-

*) Mérey Mihály szegzárdi apát és az akkor Nagy-Szombatban székelt esztergomi káptalan kanonokja.

primálván, hogy örög-emberségére nézve nemcsak magának, hanem más, magához hasonló idejű embereknek is jobb vidámsággal lehet elválniok ezen világtúl, látván illyen Felséges Vezért szemeikkel, — az melynek Isten segedelmével szép, dícséretes előmenetelével az magyar nemzetnek szabadságiban lábra való állása előállíttatik. Több allusiót czímeres sasjához Felséges Fejedelemnek applicálván, inferálván beszédjében azt is : cronicákban miképpen légyen leírva Nagy-Győr nevezetes akkori végvár, — mely antemuralénak az egész kereszténységtől neveztetett, — mely nagy szomorúsággal lőtt, midőn az ellenség kezében esett volna ; és valaminthogy nagy szomorúság azon esetet : úgy annál nagyobb öröm annak — az mint cronica írja — Isten csudájára való visszanyerését követte. Ezt is applicálván a mostani dolgokhoz.

Ez meglévén, leűltenek. Elkezdette ezután beszédjét Felséges Fejedelem. Praeambulumban exprimálván : ezen Haza ügyinek boldogúlását micsoda szíves indúlattal és súlyos fáradságival mindezen ídeig egyedűl ezen magyar nemzetnek közjavára folytatta légyen, és folytatni kívánja ; noha ugyan — mondotta — valamint örömmel teljesedik, hogy nemcsak értette az Statusoknak öszvegyűlését, hanem szemeivel is szemléli : úgy ellenben szomorúsággal telik abban, hogy némely Nemes Vármegyék és egyéb Rendek, megvetvén ezen Haza szorgos elővitelét dolgainak, az napig is absentálván magokat, az Haza dolgait — nem tekintvén azt, hogy az ellenség maga incselkedő operatióit nagy szorgalmatossággal űzni kíván, — mintegy akartva késedelmeztetik. Minekelőtte azért propositióit az Nemes Statusok eleiben

terjesztené, és micsoda okon azon Nemes Statusokat convocáltatta légyen? kifejezné: opiniójokat az Nemes Statusoknak kívánta abban venni, hogyha azoknak absentiájában akarnak-é az dolgoknak folyamatjához nyúlni, avagy azokat megvárni? És hogy azontúl is hasonló alkalmatosságokkal való remorákkal ne gátoltassék az Haza boldogúlása: nem kívánnak-é Nemes Statusok valamely poenát azokrúl determinálni? Jelentvén továbbat Felséges Fejedelem, hogy az tőbb propositióit kövétkezendő napon az Nemes Statusok eleiben fogja terjeszteni, reggeli isteni-szolgálat után.

Hozzászólván ez okáért az Felséges Fejedelem megírtt propositiójához: azon nyúgodtanak meg az Nemes Statusok, hogy non obstante aliquorum absentia, csak hozzá fogni kell az dolgokhoz. Azok ellen is az kik absentálták magokat, ratione statuendae poenae, de kivált minthogy némely absens Nemes Vármegyék tagjai azoknak mentvén azokat, hogy az nagy árvizek miatt nem jühettenek addig: nem úgy Nemes Vármegyék, mint az ollyan Urak ellen, az kik singillatim convocáltatván, nem compareáltanak, poena statuáltassék, — máskint az ország törvénye dictálván azoknak poenát in Vlad. Decr. 3. Art. 1.

Ez meglévén, Felséges Fejedelem felkőt az táblátúl, és az egész Nemes Statusok is eloszlottanak.

Ezen napon délyesti öt óra tájban az Ország sátorában öszvegyültenek a Nemes Vármegyék viceispánnyi s deputatusi, arról tartván conferentiát, hogy requirálják Urunkat: ne adstringáltatnának az teendő propositiókra ottan in sessione mindjárt választ s resolutiót adni, hanem hogy külemb sessiót tartana az Méltóságos Senatus, külömb az tőbb Nemes Statusok,

avagy külömb Domini Praelati et Barones, külömb reliqui Status. Azon együtt való lételekben semmit sem determináltanak, hanem reggeli öt órakor hogy összvegyűljenek másnap, s Felséges Fejedelemhez akkor deputatusokat is determináljanak.

Die 1. Junÿ. Publica sessiója celebráltatott az Nemes Ország sátorában az egész Statusoknak. Confluálván először is előtti nap lött végezés szerint Tekintetes Nemes Vármegyék az determinált 5. reggeli órára, — holott is sokféle projectálások után azon ügyekeztenek, hogy valamelly úri személlyek ordináltatnának, kik kérnének Felséges Fejedelmet azon, hogy az mely propositiók terjesztetni fognak az Confoederált Nemes Statusok eleiben : azokra teendő replica avagy resolutio iránt respiriumot, és azok iránt való tanácskozásra külömb sessiókat engedni méltóztatnék tartani az Tekintetes Nemes Vármegyéknek; valaminthogy pedig ezen praetendált külömb való sessiók iránt sokféle disputatiók és vetekedések s discursusok voltanak, abban tudniillik, hogy ha külömb sessiók tartatnának : az Praelatusok és Mágnások hol tartanának sessiót? mivel azok másszor is, úgymint ország-gyűlésekor is Tekintetes Nemes Vármegyék követeivel nem szoktak vala együtt lenni, — ha pedig azok is külömb sessióban gyűlnének : tehát harmadik sessióban kelletnék lennie az Méltóságos Senatussal Felséges Fejedelemnek. Mindezek iránt sokféle disputatiók és kérdések s discursusok voltanak; úgy senki is nem akarta felvállalni azon Nemes Vármegyéknek Felséges Fejedelem előtt való kimondását, azon lévén, hogy valamely Clerusból való úri személy által kimondassák, s reá is estenek vala nagy-szombati pap úr Mirray uramra : de semmiképpen nem

akarta felvállalni, — azután váczi praepostra (Berkess András) esvén, ki is hasonlóképpen mindaddig mentegette magát, méglen illyen szó esett, hogy evvel meg akarták a Tekintetes Nemes Vármegyék becsülleni az Clerust, az által mindenkor peragáltatván efféle hivatalok; de ha nem akarja ítélni ezt praejudiciumának az Clerus : más személyt kell denominálni; ezentúl resolválta említett váczi praepost uram magát, hogy felvállalja magára.

Csakhamar pedig érkezik az sessióban Tekintetes és Nagyságos Sennyey István Cancellarius uram ő Nagysága, Secretarius Krucsay István urammal, rövid köszöntés után jelentvén Felséges Fejedelem kívánságát abban, hogy minden statusbeliek jelentsék bé magokat ő Nagysága előtt, hogy mind az jelenvaló Nemes Statusok, mind pedig absenseknek seriesét vihesse bé Felséges Fejedelemnek. Táblához állván azért, Secretarius Krucsay uram rendszerint olvasta Urakot, Káptolomokot, Nemes Vármegyéket s Királyi Szabad Városokat, feljegyezvén mind az kik jelen nem voltanak. Elmenvén ezokáért azon seriessel Felséges Fejedelemhez, csakhamar azontúl Felséges Fejedelem az Méltóságos Senatussal megjelent. Leűlvén az táblához, előszámlálta rövid szóval, hogy nem egyéb végre determináltatott jelenvaló sessió, egyedűl közjóra és közönséges megmaradásra czélyozó propositióknak Nemes Statusok eleiben terjesztésre, — intvén Nemes Statusokat, hogy szívekben vévén abban való közjót és megmaradást, ahhoz közindúlatjokat szivessen contestálni ügyekezzenek. Praemittálván ezt, Cancellariae Director Lapsánszki (Labsánszky) uram által elolvastatott írásban levő szép magyarsággal s nagy sok motivumokkal ezen em-

lékezett indúlatra gerjesztő intés, az mint alább következik sub Litera A.; mely általolvastatván, csaknem hasonló intést szép fejedelmi peroratiójával emphastice Felséges Fejedelem ore tenus recapitulált. Beszédjét szüntetvén, említett Lapsánszky uram által további propositiók elolvastattanak, az mint következik sub Litera B.*) Midőn pedig azok is olvastattanak: ollykor s ollykor explicálta némely azon propositióban feltött dolgokat, kívánván mind capacitálni jobban az Nemes Statusokat, mind pedig azoknak consentiálásra elméjeket hajtani, — ollykor Méltóságos Gróff Fő-Generális Bercsényi Miklós uram ő Nagysága is hozzászólván az dolgokhoz.

Vége lévén az olvasásnak, Felséges Fejedelem mondá ezen munkát Méltóságos Senatus által teljes intentummal lött munkának lenni, mellyet hogy az Tekintetes Nemes Vármegyék leiratván discutiálják, és singillatim arról conferentiákat tartván, ha mit ollyat valamely Nemes Vármegyék adinveniálnának, a melly ennél közjóra jobb lenne: azont ő Felségének jelentsék meg. Inferálván azon instansok dolgát is, az kiknek császár birodalma alatt jószágok törvény ellen confiscáltatván, distraháltatott, s másoknak adatott; exponálván aztat, hogy noha szécsényi gyűlésben tött végezés szerint ő Felsége authorizáltatott vala, hogy azoknak dolgát az Méltóságos Senatussal revideálván, decidálja is, és a injuriatus feleket avagy azoknak maradékit introducáltassa elvött javoknak birodalmában: de azon praetendens injuriatusok dolga hogy mindeddig is függőben maradott, — tulajdonít-

*) Mind az A. mind a B. betűk alatt mellékelt ezen okmányok már másunnét ismeretesek lévén, fölöslegesnek tartottuk itt közölni.

sák az Nemes Statusok kétszeri ő Felsége Erdélyben való útjának, és armistitium alatt lőtt békesség tractájának; és noha utólszor bémenvén ő Felsége Erdélyben, bizonyos deputatusokat az Méltóságos Senatusból rendelt vala : azok is pedig részint Pettes uram ő Nagysága Erdélyben való menetelére — ki is Nemes Statusok által odavaló követűl választatott vala, mely követségéről relatiót is fog tenni, — másfelűl pedig tavaly őszszel Kassának obsidiója miátt nem decidáltathattanak. Offerálván magát ő Felsége, s declarálván : ne adja Isten, hogy kívánva, akartva tovább is hogy az injuriatus felek jószágoktúl el legyenek, hanem valamint eddig azon volt, ha megírtt impedimentumok nem akadályoztatták volna, hogy vége szakadott vólna : úgy ezentúl is kívánja promoveálni dolgokat. Mivel pedig máskínt is sok querelák vadnak, hogy causansok törvényes igazságokat az ordinarius bíráknak nem-létek miátt nem folytathatnak, — nem creáltathatván actualis hadakozás miátt Palatinus, Iudex Curiae és Ítélőmesterek, — Méltóságos Senatus opiniója lenne, hogy Tekintetes Nemes Vármegyék gremiumjából 24 személy választatnék, a mellyekből 12 Eperjestt, más 12 pedig Korponán confluálnának, azoknak egy-egy praesessek constituáltatnék, és azok az causansok dolgait revideálnák és decidálnák; nem tetszvén pedig valamely félnek deliberatiójok : aztat per appellatam az Méltóságos Senatus eleiben intra dominium deducálnák, salvo cursu juris Tekintetes Nemes Vármegyék és Nemes Királyi Városok székein, — ezekről mindazáltal az appellaták Méltóságos Senatus eleiben hogy deducáltatnának.

Die 2. Junÿ. Krisztus Urunk mennyben való menetele napja lévén, részint devotiókban Nemes Sta-

tusok töltettík azon napot, — másfelűl az propositiókat irattatták, de azon nap egészlen le nem irattathattanak.

Die 3. Mintegy hét óráig reggel, continuálni kezdetvén megírtt propositióknak leírása, végben ment. Az Nemes Statusok azonban hét óra után az Ország sátorában confluálván, arról discuráltanak : mikínt opiniójokat megírtt propositiókra adjanak Felséges Fejedelemnek? Interea odajüvén s előállván Méltóságos Gróff Forgách Simon árestomban lévő uram ő Nagysága fia Forgách Zsigmond úrfi : édes-anyja nevével nyújtott bé egy memorialist, *) instálván az Méltóságos Asszony Nemes Statusok előtt, hogy, ha gyarlóságból ura tanált volna véteni Felséges Fejedelemnek : interponálni méltóztassák magokat, hogy azt condonálni méltóztassék ő Felsége; avagy, minthogy tudtára nincsen urának : mi okon raboskodnék? vétkét s okát annak megjelentené. Deputáltattanak azért ő Felségéhez instanter nagy-szombati pap úr Mirrhay uram, Andrássy György uram ő Nagysága, Nemesi Rend közűl Szent-Pétery Imre uram, ex quarto Statu Váncsay István uram. Kik megtérvén, ollyan resolutióját Felséges Fejedelemnek referálták, hogy reménli ő Felsége : evvel scissiót nem kívánnak talám tenni az Nemes Statusok, — de reliquo offerálta magát ő Felsége : revideáltatni fogja dolgát említett Gróff Úrnak.

Csakhamar pedig compareált az sessióban Felséges Fejedelemtől Cancellarius Sennyey István uram ő Nagysága, Secretarius Krucsay István urammal,

*) Ezen emlékirat fogalmazványa megvan a gr. Forgách-család levéltárában (codex FF.) Szécsényben, a honnét néhány éve másolat vettük volt.

exponálván Felséges Fejedelem üzenetit, hogy gondolván — úgymond — Felséges Fejedelem, hogy az Nemes Statusoknak nem volt idejek, hogy az propositiókat ruminálhatták volna : azért maga praesentiájával jelenvaló nap nem akarja terhelni az Nemes Statusokat; hanem kívánja, hogy a Nemes Statusok s Tekintetes Nemes Vármegyék jelenvaló nap ruminálván az propositiókat : azokról való opiniójokat következendő nap celebrálandó sessióban — melyben maga Felséges Fejedelem az Méltóságos Senatussal jelen lészen — külön-külön minden Nemes Vármegye adja. — Ezt értvén Nemes Statusok : minthogy ezelőtt is immár mind oda tendáltanak, hogy districtuatim adják opiniójokat : ezen intentiójokat kimondották említett Cancellarius Úrnak, kérvén hogy Felséges Fejedelemnek aztat repraesentálni méltóztatnék. Mivel pedig ellenkező üzeneti vala Felséges Fejedelemnek : nagy sok disputatiókra fakadott ő Nagysága (Sennyey) némely Nemes Statusokbúl valókkal; sok disputatiók után visszament Felséges Fejedelemhez. Nem sok üdő múlva pedig Felséges Fejedelem is az egész Méltóságos Senatussal megjelent, s leülvén táblához, szép propositióval educálta : nem tudhatja mire vélni, hogy midőn ő Felsége maga közölíteni kívánná az dolgokat, és nem úgy, mint az idegen nemzet ideiben, két-három emberrel, kiket maga részére csinált vagy ajándékkal, vagy máskínt kimondatta Nemes Statusok opiniójokat, sokszor azoknak ki nevekkel mondatott ellenkezőt; mostan pedig midőn Felséges Fejedelem kinek-kinek kegyesseri opinióját kívánná meghallgatni : ez is netalám másra némellyek által magyaráztatnék. Azért, ha ím kinek valamely diffidentiája vagy scrupulusa s considera-

ója lenne: aztat kedvessen venni mondotta fogja, hogyha bizvástan kimondja. — kívánván mindenekben illuminálni az Nemes Statusokat, hogy nem egyebet az egy közjónál kíván ezen propositióban. Szöntetvén szavait Méltóságos Groff Fő-Generális Bercsényi uram prolixius, sok beszedde. Felsége Fejedelem szavait secundálván, ratiókkal deducálta, hogy a mit ultronee offerál s kedvekre hagyja. Tekintetes Nemes Statusoknak instálni azon illenék. — Sokáig való beszéd után végtére is csak abban maradott az dolog, hogy nem impediálja ő Felsége: valamint szeretik Nemes Vármegyék, confluáljanak s tanácskozzanak, de opiniójokat az Statusoknak singillatim akarja érteni s hallani. És noha az Nemes Statusok kívántak volna respiriumot harmadnapig: de csak avval oszlott el a sessió, hogy hacsak mi is resolváltatik: következendő nap újobban legyen sessió.

Délután Nemes Királyi Felső- és Alsó-Magyarország Szabad-, úgy Bánya-Városok követjei kassai uraimék sátorában öszvegyűlvén, az holott is tanácskozván az kiadott propositiókról: mind az gravamenekről, mind pedig az Városokra repartiált portáknak aversiójáról hogy munkát tegyenek, compilatorokat denomináltanak hatot: ezen Városok követei közzül: Váncsay István, Prokoff Hans Georg uraimék és Péchy Ádám; azon földről pedig való Nemes Városok részéről: Kohler Ferencz uram, és más, Nagy-Szombat várossának követje, és körmecz-bányai notarius. Kik is egymás közt végeztenek, hogy következendő napon „„*Jézus*"" !-kiáltás után Kohler uram sátorában gyűljenek öszve.

Die 4. Junij. Öszvegyűlvén mostan említett Nemes Városok deputált compilatori Koller uram sáto-

rában, jó regg az munkához — premittált pro
contra való discursusok után — hozzá akartak szin
fogni : azalatt Forgách Zsigmond úrfi odajűvén val
mely dologban, — el kelletett oszlani azon deput
tiónak, illyenmódon mindazonáltal, hogy Váncsa
István uram és Péchy Ádám öszveűlvén, azon mu
kát papérosra tegyék fel. Alig pedig munkához fo
tanak volna : az publica sessio az Ország sátorába
béállott.

Minekelőtte Felséges Fejedelem béérkezett volna
újobban Méltóságos Gróff Forgách Simonné Asszon
ő Nagysága nevével nyújtattatott két memorialis a
Nemes Statusoknak : egyik említett Statusoknak szólló
az kiben köszönte, hogy Felséges Fejedelemnél inter
ponálták magokat, kérvén, hogy Felséges Fejedelem
nek intitulált memorialissát recommendálni méltóz
tassák az Nemes Statusok, a kiben instált Felsége
Fejedelemnél, hogy dolgát urának ezen gyülekezet
nek alkalmatosságával revideáltatni, és hogy ment
ségéhez készűlhessen, idején rabságából idehozattatn
méltóztassék ő Felsége. Deputáltatván ő Felségéhez
pap úr Mirray uram, Fischer Mihály uram ő Nagy-
sága, Nemesség részéről egy valamely becsületes em-
ber, és Váncsay István uram. Megtérvén, relatiót
töttenek, hogy commoveáltatott Felséges Fejedelem,
mondván, hogy mint ablegatusokat maga eleiben sem
bocsátotta volna, nem ismérvén Nemes Statusok ab-
legatusit; ollyan szókat ejtvén, hogy netalán vala-
mely szakadást tenni kívánnának evvel : holott in-
kább tempore publicae sessionis nyújtatnának efféle
memorialisok ő Felségének, az egész Statusokat con-
cernálván az dolog.

Csakhamar Méltóságos Senatussal béjütt az ses-

sóban Felséges Fejedelem, holott is az kiadott propositiók alkalmatosságával az contributiónak mivoltát béhozván, akarta s kívánta tudni opiniójokat az iránt az Tekintetes Nemes Vármegyéknek. Azontúl részint némellyek hozzászólván az dolgokhoz, okot s materiát adtanak, hogy Méltóságos Gróff Fő-Generális Bercsényi uram subsummálván egynek s másnak beszédjét, s addig-addig sok ratiocinatiókkal deducálván az közügyet, annak confoederatióját, és az közönséges szükséget, — Felséges Fejedelem másfelől sok motivumokkal élvén: arra Nemes Confoederált Statusok resolváltanak magokat, hogy közönségessen contribuálni fognak. Azután contributiónak modalitása felől sokféle projectálások voltanak; utóljára azon megállapodni látszattanak a Nemes Statusok, hogy mi illeti Nemes Vármegyék portáit: causa fixi quanti porták szerint légyen az repartitio, — de per dicas légyen annak exactiója.

Nemes Statusok contributiója iránt való végezés in suspenso maradott, hanem az rézpénznek mivolta elővétetett, melyről: folyjon-é? és micsoda valorban? avagy devalváltassék-é? — számtalan sok discursusok s disputatiók és kiáltások voltanak. Végtére erre menvén mintegy a potiori opiniók, hogy két vagy három póturában járjon az Libertás, annak pedig száma tizenkét millióból — annyinak mondván Felséges Fejedelem lenni — három vagy legfeljebb négy milliomra reducáltassék: abban akadott meg az dolog, hogy notanter Méltóságos Gróff Fő-Generális Bercsényi uram akarta sok motivumokkal, hogy az jószágok visszaváltásában és adósságoknak kifizetésében is folyjon, állétván: micsoda lelkiismérettel lehetne az Vitézlő Rendre nézve, a mely vérét ezen

pénzért felszenteli, restringálni azon rézpénznek dolgát annyira, hogy csak megigya s megegye, és mást ne szerezhessen rajta? Melly iránt sok disputatiók voltanak, — végtére is pedig csak in suspenso maradott, maga Felséges Fejedelem kimondván, hogy annak decisiója maradjon jövendő sessióra.

Ezen sessióban determináltattanak gravamenek compilatori, az Clerus és Mágnásokon kívül, Nemes Vármegyék részéről: Szent-Pétery Imre és Görgey János uraimék; ex quarto Statu: kettő ama Királyi és Bánya-Városok követei közzül, ezen Nemes Városoktúl pedig Váncsay István és Ulik uram.

Die 5. Junÿ. Depultáltatván pro compilatione gravaminum, és portáknak Nemes Királyi Városoktúl eltávoztatása végett Felséges Fejedelemhez formálandó memorialis iránt Váncsay István uram és Péchy Ádám, — ezen napon abban fáradoztanak.

Die 6. Junÿ. Publica sessio celebráltatott reggeli nyolcz órakor. Öszvegyűlvén annakokáért az Ország sátorában a Nemes Statusok, Felséges Fejedelem csakhamar ezután az Méltóságos Senatussal megjelent. Emlékezvén legelőszer is, hogy legközelebb való sessióban az rézpénz iránt való végezés felhagyatván ezen gyülekezetre: szükségesnek mondá azért ő Felsége, hogy legelőszer is az Nemes Statusok azon rézpénznek dolgát eligazítsák, reménlvén, hogy a Nemes Vármegyék arról bővségessen gondolkodtanak; előszámlálván, mi okokért annak teljességgel való abrogatiója — nem lévén ezüstpénz az országban, — meg nem lehet. Ellenben az közölebbvaló sessióban Méltóságos Gróff Fő-Generális Bercsényi Miklós uram ő Excellentiája szavaira térvén, mondá, hogy ha azt tanáljáik fel a Nemes Statusok, hogy

lyjon, már akármiben is: de bőcsit is kell csinálnia, gy mindent lehessen rajta venni. Békeveredvén ért újonnan az jószágoknak rézpénzen való váltás- k mivolta: felállott váczi praepost (Berkess András) p úr. ki is az tizenhárom vármegye nevével szólott, ondván, hogy azon tizenhárom vármegye opiniója, gy említett rézpénznek ha folyása lészen: az jó- ágok kiváltásában és adósságok kifizetésében ne lyjon. Ezt subsummálván Méltóságos Fő-Generális ram: az közelebbvaló sessióban mondott ratióit őszámlálván, mondotta, hogy privatumokat itten em lehet tekinteni; jobb-é némely embereknek bben kedvezni, vagy egész országnak? jobb-é az nagok privatumát kereső dúsgazdagoknak, — vagyis z egész országbelieknek és az közügynek? melynek olytatásának is meg kell szűnni, ha az rézpénznek, ha folynia kell, teljes bőcsi nem lenne. És mintegy cum protestatione jelentette, hogy, hogy vagyon az, hogy említett praepost úr tizenhárom vármegye ne- vével szól: azonban ő Excellentiája Nemes Ung Vár- megyének főispánya lévén, — abban semmit sem tud? Valljon lehetett-é ő Excellentiáját excludálni?! Ha- onlóképpen felkelvén, szóllott Méltóságos Generális Károlyi Sándor uram ő Nagysága, úgy, mint Szathmár Vármegyének, és Méltóságos Gróff Csáky István Ge- nerális-Commissarius uram ő Nagysága, úgy, mint Bereg Vármegyének főispányi. Mindezekből béjütt, hogy most vehetik — úgymond — a Nemes Statusok apasztolva észre: mi okon az Felséges Fejedelem ívánta mindjárt egyeleintén is propositiók folytatá- ának alkalmatosságával, hogy az Nemes Vármegyék ne ötenkint-hatonkint, vagy districtualiter, hanem ki-ki az maga opinióját szabadossan jelentse meg ő

pénzért felszenteli, restringálni azon rézpénznek dolgát annyira, hogy csak megigya s megegye, és mást ne szerezhessen rajta! Melly iránt sok disputatiók voltanak, — végtére is pedig csak in suspenso maradott, maga Felséges Fejedelem kimondván, hogy annak decisiója maradjon jövendő sessióra.

Ezen sessióban determináltattanak gravamenek compilatori, az Clerus és Mágnásokon kívül, Nemes Vármegyék részéről: Szent-Pétery Imre és Görgey János uraimék; ex quarto Statu: kettő ama Királyi és Bánya-Városok követei közzül, ezen Nemes Városoktúl pedig Váncsay István és Ulik uram.

Die 5. Junÿ. Depultáltatván pro compilatione gravaminum, és portáknak Nemes Királyi Városoktúl eltávoztatása végett Felséges Fejedelemhez formálandó memorialis iránt Váncsay István uram és Péchy Ádám, — ezen napon abban fáradoztanak.

Die 6. Junÿ. Publica sessio celebráltatott reggeli nyolcz órakor. Öszvegyűlvén annakokáért az Ország sátorában a Nemes Statusok, Felséges Fejedelem csakhamar ezután az Méltóságos Senatussal megjelent. Emlékezvén legelőszer is, hogy legközelebb való sessióban az rézpénz iránt való végezés felhagyatván ezen gyülekezetre: szükségesnek mondá azért ő Felsége, hogy legelőszer is az Nemes Statusok azon rézpénznek dolgát eligazítsák, reménlvén, hogy a Nemes Vármegyék arról bővségessen gondolkodtanak; előszámlálván, mi okokért annak teljességgel való abrogatiója — nem lévén ezüstpénz az országban, — meg nem lehet. Ellenben az közölebbvaló sessióban Méltóságos Gróff Fő-Generális Bercsényi Miklós uram ő Excellentiája szavaira térvén, mondá, hogy ha azt tanáljáik fel a Nemes Statusok, hogy

folyjon, már akármiben is: de bõcsit is kell csinálnia, hogy mindent lehessen rajta venni. Békeveredvén azért újonnan az jószágoknak rézpénzen való váltásnak mivolta: felállott váczi praepost (Berkess András) pap úr, ki is az tizenhárom vármegye nevével szólott, mondván, hogy azon tizenhárom vármegye opiniója, hogy említett rézpénznek ha folyása lészen: az jószágok kiváltásában és adósságok kifizetésében ne folyjon. Ezt subsummálván Méltóságos Fő-Generális uram: az közelebbvaló sessióban mondott ratióit előszámlálván, mondotta, hogy privatumokat itten nem lehet tekinteni; jobb-é némely embereknek ebben kedvezni, vagy egész országnak? jobb-é az magok privatumát kereső dúsgazdagoknak, — vagyis az egész országbelieknek és az közügynek? melynek folytatásának is meg kell szűnni, ha az rézpénznek, *ha* folynia kell, teljes bõcsi nem lenne. És mintegy cum protestatione jelentette, hogy, hogy vagyon az, hogy említett praepost úr tizenhárom vármegye nevével szól: azonban ő Excellentiája Nemes Ung Vármegyének főispánya lévén, — abban semmit sem tud? Valljon lehetett-é ő Excellentiáját excludálni?! Hasonlóképpen felkelvén, szóllott Méltóságos Generális Károlyi Sándor uram ő Nagysága, úgy, mint Szathmár Vármegyének, és Méltóságos Gróff Csáky István Generális-Commissarius uram ő Nagysága, úgy, mint Bereg Vármegyének főispányi. Mindezekből béjütt, hogy most vehetik — úgymond — a Nemes Statusok tapasztolva észre: mi okon az Felséges Fejedelem kívánta mindjárt egyeleintén is propositiók folytatásának alkalmatosságával, hogy az Nemes Vármegyék ne õtenkínt-hatonkínt, vagy districtualiter, hanem ki-ki az maga opinióját szabadossan jelentse meg ő

Felsége előtt; most gyű ki, hogy nem azt, a mit egész Nemes Vármegye tud : hanem a mit ednéhányan akarják, mondatják egynéhány Nemes Vármegye nevével egy-két emberrel, — és innét szoktak lenni scissiók, inducálván : legközelebb micsoda scissiót Nemes Túrócz Vármegye is akart tenni, hat vagy hét vármegyét disponálván, hogy egyetértsenek azon Nemes Vármegyével, írván az békesség tractájának továbbvaló folytatásáról nem Felséges Fejedelemnek, hanem alattomban az vármegyéknek, legelőszer is disponálván azokat, — annakutánna az Felséges Fejedelemnek is; — de, külembezőképpen inferálván ő Excellentiája, nemde-nem confoederationalis hitek ellen légyen-é az?!

Azután subsummálta ezen dolgot az Felséges Fejedelem nagy sok enarratióval : mikínt eleitől fogvást folytatta légyen az Haza dolgait, és most immár, midőn kelletnék reménlenie, hogy ennyi éjjeli s nappali nyughatatlansági után legalább köszönetet érdemül fogja venni, — tyrannusnak neveztetik: feltévén megírtt Túrócz Vármegye az maga, némely vármegyéknek irott leveleiben, hogy nagyobb iga ez a mostani, mintsem német igája vala, és hogy császár idejében lehetett recurrálni és instálni a császár előtt: most pedig instantiának semmi hellye nincsen. Inferálván ő Felsége : nemde-nem ez az, és azt kell kihozni belőle, hogy, ha mondhatjuk, hogy tyrannice bánt német ezen magyar Hazával: nagyobb tyrannus az Fejedelem! Explicálván magát ő Felsége : álljon elő az, valakit meg nem hallgatott volna; vagy, ha szemben akart volna valaki lenni ő Felségével, maga eleiben kit nem admittálta? Avagy micsoda onus, az kit imponált, és maga hasznára avagy erszényjében

fordította volna-é, avagy Nemes Országnak közjavára, s ügyünk boldogúlására?!

Ezeket nagy fájdalmas szívvel exaggerálván bővebben: előállott azon Túrócz Vármegyének táblabeli assessora Rakovszky Menyhért, — ki is mentségére azon Nemes Vármegyének kifejezni ügyekezte azon dolgot, hogy semmi gonosz végre nem cselekedte azt azon Nemes Vármegye. Azután, sok kérdések s feleletek után, előszólíttatott azon vármegyének vice-ispánya Okolicsányi Kristóf; ki is előállván, producáltattanak vele feljűlírt írásoknak copiái: mind az vármegyéknek, mind az, mellyet Felséges Fejedelemnek irattatott vala azon vármegye; mellyek is publice Secretarius Krucsay István uram által előolvastattanak.*) Elolvastatása után azoknak; annál is inkább exaggerálta Felséges Fejedelem a dolgot, — annyira elkeseredvén, hogy sok beszédi között könyves szemmel — sok keserves szavai között — illyen szókra fakadott: Édes Nemzetem! Hát ezt érdemlettem sok szíves, Hazám ügye mellett való fáradságim után?!... Vagy öljetek meg, avagy nyeljen el az föld; készebb vagyok az országnak egyik szegletiben megvonnom magamot, mintsem — reménlett köszönet helyett — tyrannusnak mondatnom! .... Mindezeket hallván Cancellarius Sennyey István uram ő Nagysága, opinióképpen szólván, mondá, hogy azon Nemes Vármegye adigáltassék az egész Confoederatiónak ereivel, inquisitione mediante, hogy azokat, kik azon dolognak fabricatori, jelentse ki, és azok kitudódván: törvé-

*) Itt még e sor van közbe toldva: „kiknek valóságos pariája comprehendáltatik sub Literis *C* és *D*", azonban ezen okmányok ma már nincsenek itt a napló mellett, hanem az 1707-iki egyéb acták közt. Különben Szalay Lászlónál (VI. köt.) már máshonnét kiadvák.

nyessen revideáltassék dolgok. De mivelhogy az Statusok többire hallgatással voltanak : csaknem az okozta, hogy Felséges Fejedelem sok, könyves szemeivel tött panaszi után egyszersmind felkölvén, valedicálva Vezérlő-Fejedelemségének, — ki akart vala menni az sátorbúl: de nekiesvén Méltóságos Gróff Fő-Generális Bercsényi Miklós uram ő Nagysága és más főbb Urak, nagy sok instantiákkal tartóztatták. Azalatt az sok körűl s belől álló fegyveres nép, reméntelen, nagy villámlásával kivont szablyáknak nekirohanván az adstáló feljebbemlített Nemes Túrócz Vármegye embereinek: úgymint vice-ispányának Okolicsányi Kristófnak, és táblabéli assessorának Rakovszky Menyhértnek, — kik is szaladásra vévén magokat, de nem használván semmit, kirohanván az Ország sátorábúl az sok nép, azok után sokan futamodván, említett Rakovszkyt annyira elsebesítettenek, hogy mindjárt meghala, az másikán pedig, Okolicsányin, négy alkalmas vágást töttenek. Ezután valamennyire csendesedvén azon indúlás, s Felséges Fejedelem is engeszteltetvén, kiküldöttenek említett Okolicsányihoz, hogy minekelőtte meghalna, fassióját vehessenek : kik voltanak complexek azon dologban? Azalatt az is végeztetett, hogy az egész Nemes Túrócz vármegyeieknek árestom indicáltassék, — az mint a még el nem oszlott az sessió : elküldöttenek az kik mind az árestomot indicáltanak azon Nemes Vármegyének, mind az kik az istrázsákot ottan kiállítottanak.*)

---

*) Említést érdemel, hogy azon főhadi-tiszt (ezredes), a ki ekkor Túróczba indúlt, udvari lovas haddal, s ott a vén Okolicsányi Pált és a többi gyanús nemeseket nagy buzgalommal összefogdostatva, az egri vár börtönibe hurczolá : a szintén elfogott — s e rab-

Die 7. Juny. Publica sessió újobban tartatott, mely is tíz óra tájban állott bé; minekelőtte pedig béállott volna: testi feljűlnevezett Rakovszky Menyhértnek, az mely az hellyen, az hol ölettetett vala meg, hagyatott, — levetkeztetvén egy gatyaszárig, két ökör után, lábon fogva, hóhér által hurczoltattatott ki az táborhelyről.

Béállván az sessió, emlékezett Felséges Fejedelem előtti napon incurrált állapotokról, hogy senki is azon meg ne ütkezzék: mert gondolatjában sem volt, és meg sem tudta gondolni, hogy azok történjenek. Azomban így tetszvén az Nemes Statusoknak, hogy mind az megsebesíttetett Okolicsányi Kristófnak fassióját vegyék, s mind az egész Túrócz vármegyebelieknek is hogy árestom imponáltassék: az mind az kettő végben menvén, már mikínt fog tetszeni az Nemes Confoederált Statusoknak tovább procedálni? — Ehhez hozzászólt legelőszer is Generális Károlyi Sándor uram ő Nagysága, ez után Méltóságos Gróff Generális Bercsényi Miklós uram ő Excellentiája, ki is többi között azt inferálta, hogy Isten ő Szent Felsége csudálatosképpen ezen casusnak történetével kinyilatkoztatta azt, hogy azon esett, a ki fabricatora volt azon írásoknak: fateálván azt Okolicsányi, a ki még él, hogy azon megöletett concipiálta az írásokat, de notariusa vármegyének írta. Mindezekhez képpest concludáltatott, hogy inquisitione ac investigatione mediante az egész, árestomban lévő nemesség között ki kell tudni: tudtak-é mindnyájan és consentiáltanak-é azon írásoknak? — Valamellyik abban tanáltatik: mindenik reus est

---

sigában meg is halt — túróczi főispán b. Révay Ferencz fia, Révay Imre volt.

mortis, kimondattatott, úgy, mint contra Confoederationem se erigens. Ezen indagatio Cancellarius Senyney István uramra ő Nagyságára bizattatott. Azontúl Nemes Vármegyék négy vagy öt zászlótartói által — hozattatott egyenlő végezésből — azon Túrócz Vármegyének zászlója, a mely az Ország sátora előtt öszveszaggattatott, és kópiája törettetett diribrül-darabra, — pecsétje pedig Felséges Fejedelemnek adinveniáltatott, hogy resignáltassék.

Discursusokbúl jütt bé azontúl, hogy investigálnia kelletik az Nemes Vármegyékben: az Confoederatióra esküdtenek-é mindnyájan az Nemes Vármegyékben valók? Mellyekben hogy kikerestessenek mind az ollyanok, a kik nem esküdtenek volna, és hogy azoknak seriesét Felséges Fejedelemnek hat hétnek forgása alatt küldjék meg Tekintetes Nemes Vármegyék vice-ispányi, végeztetett.

Az otthonn contumaciter maradt nemességnek, és innet is visszamenteknek büntetésekről szó esvén, Méltóságos Gróff Fő-Generális Bercsényi uram ő Excellentiája projectuma vala: az szegény, hadakban deficiensekre, avagy bénulás (által), vagy máskínt a kik élhetetlenné maradnak, — azoknak fundatio, említett contumax nemességnek büntetésekből rendeltessék. Az büntetésről illyen discursus is esett, hogy jószágok foglaltassék el, és egy esztendeig annak bírásától s hasznaitól el legyenek.

Ezután rézpénzről projectáltatott. Sokféle discursusok után mintegy inclinálni látszattanak a Nemes Statusok, hogy négy póturában folyjon az Libertás, és igenis, mind jószágok kiváltásában — az holott ezüstpénz nem extál az contractusokban, — mind az adósságoknak kifizetésében folyjon, néme-

lyek sentimentuma lévén: két-háromezer forintokig, némellyeknek pedig: ad summam infinitam. Úgy látszott az sessiónak evvel való eloszlásával, hogy azon pénznek mivolta kövétkezendő sessióra haladott.

Die 8. Junÿ. Minekelőtte az publica sessió beállott volna: árestomban tétetett Túrócz vármegyei nemesség az karabéllyosok által Cancellarius Sennyey István uram ő Nagysága sátorához késértetett, holott is examenjek tartatott; mely végben menvén, újobban visszakésírtettenek. Béállván pedig az publica sessió: Felséges Fejedelem az rézpénznek dolgát újobban előhozván, azon rézpénznek folyamatjáról csaknem az egész sessió tartott, sokféleképpen deducáltatván s projectáltatván: micsoda módokkal devalvatiójával immár introducáltassék? hogy folyása kívánatos lehessen. Az valora ugyan csak azon maradott, hogy Libertásnak négy pótura légyen. Hogy pedig az rézpénz ügyekezett summán felül ne maradjon: az végeztetett, hogy incassáltatván contributiók által a pénz, bélyegeztessék meg a pénzverő-házakban. Az ollyanok ellen, a kik azon rézpénzt elvenni nem akarnák: minden helységeken bizonyos emberek rendeltessenek, a kinek erejek légyen az panaszló félt meghallgatni, és annak, a ki jószágát rézpénzen nem akarná adni, elvenni, és pénz nélkül az vévőnek adni, magának pedig fáradságáért kik mondottak, hogy harmadrész essék, mások pedig, hogy hatodik. Továbbá az Uraság és Nemesség contributió kiszedésének mivoltáról lévén az discursus: abban maradott meg, hogy bizonyos dicatorok denomináltattak minden vármegyéből, kik az dicákot conscribálják; azok dicáknak pedig bizonyos taxájok lészen, mely taxa szerint contributiók beszedésének kelletik meglennie,

az pedig két holnapok elfolyása alatt kétszáz forintoknak poenája alatt, ha dicatorok negligentiája miá meg nem lenne a munka. Azontúl Királyi Városokban lévő kereskedőknek dolga hozattatott bé, ez lévén iránt ok az discursus, hogy azok is törvény szerint taxáltassanak.

Az religiók dolga is emlékezetben vala, jelentvén Felséges Fejedelem, hogy lennének még némely panaszok, mint egy, úgy más és harmadik részről is, az mellyeket componálni s egyességre hozni kelletnék; de valamint az kalmárok, úgy ezen querulansok dolga csak abban maradott. Végre Felséges Fejedelem emlékeztette azokat, az kik az gravameneket bé nem adták vala, hogy azoknak béadását ne halasszák, — és evvel oszlott el ezen napi gyülekezet.

Die 9. Junij. Nemes Királyi Városok memorialisa Cancellarius Úrnak nyújtatott, az mely porták iránt concinnáltatott vala,*) — úgy Nemes Városok gravameni is Klobusiczky Ferencz Úrnak ő Nagyságának, úgymint denominált compilator uraimék praesessének.

Midőn pedig szinte publica sessióban gyültenek volna az Statusok: akkor az granatérosok késérték ki feljebbemlített Okolicsányi Kristófot, ki is megsebesíttetett vala az minapi casuskor, és mivel magával nem bírt: ednéhány parasztember pokróczban vitte; kivívén az táborbúl jó puska- mintegy lövísnyére, ottan kivonva lévén egy sátor, s mellette tűz, abban pedig sínvasak, — két ízben sütttettetvén, de nem sokáig, azután feje vétetett hóhér által, székben, nem bírván máskínt magával.

*) A lap szélén: „Litera E.", de e melléklet ma már nincs meg, sem itt, sem az acták közt.

Öszvegyülvén azalatt az Ország sátorában Nemes Statusok: Cancellarius Sennyey uram ő Nagysága megjelent, Felséges Fejedelem szavával jelentvén, hogy dicator uraimék mellé rendeltettenek Prileczky, Bulyoszky és Kovács János uraimék ő Kegyelmek; kik is hogy ezen a napon az dicáknak megcsinállásában az több Nemes Vármegyék dicator uraimékkal fáradozzanak, végben vívén pedig az munkát, következendő napi sessióban elővétethessék. Melyre nézve azon következendő napra jelenvaló sessió is haladott, és eloszlottanak az Statusok.

A megírtt munkának végbenvitelében pedig, Klobusiczky uramnál ő Nagyságával öszvegyűlvén deputatus uraimék, fáradoztanak. Délután pedig három hóra félmilliomot is repartiálták porták szerint. Mely midőn innotescált volna Nemes Városok követjeinek: Nemes Kassa Városa követjeihez confluáltanak, mind relatiót hallgatván: az porták iránt nyújtott memorialisnak mivolta miben maradott? s mind pedig, azon repartiált munka iránt tovább mit kellessék elkövetni az Nemes Városok részéről? Deputáltanak azért e medio sui mind Cancellarius Úrhoz, úgy Klobusiczky Úrhoz ő Nagyságokhoz ezen declaratióval, hogy illyen reménség táplálta az Nemes Városok követjeit, hogy Felséges Fejedelem az portáknak nevezetit eltávoztatja azoktúl, — az mint is bíztatások is volt; most pedig nem tudják mire vélni, hogy illy reméntelen ugyan csak portákra reducáltatnak. Minekokáért elméjeket hogy vegyék megírtt Uraknak, s Cancellarius uramtól pedig végére menni ügyekezzenek: resolváltatott-é benyújtott memorialis? — Megjüvén deputatus uraimék, referálták, hogy mind az két Úr egyformában mondotta, hogy ennek

az félmilliombeli három holnapi repartitiónak máskint nem lehetett, — az mint az Uraságra és Nemessekre is lõtt repartitióban portákra volt reflexio, — nem lévén készen az projectált dicák; és hogy Felséges Fejedelem, igenis, nem kívánja az portáknak mivoltával az Királyi Városokat illetni : hanem ez a félmilliombeli contributio is csak mintegy kõcsenadás, úgy, hogy ha az dicák conscribálva lésznek, azoknak számához képpest az további fizetés regulláltatni fog, és ha mely város többet tanálna adni, annak refusióját várhatja. Ezeket értvén Városok követjei, azt tanálták fel, bár csak azt efficiálhatnák Cancellarius uramnál : az bényújtott memorialist indorsáltatná, hogy Felséges Fejedelem kegyelmes resolutiója e lenne : ezentúl Királyi Városok az portákkal nem fognak oneráltatni, — mely is pro futura cautela szolgálna az Városoknak. Újobban azért deputáltattanak említett Cancellarius Úrhoz ezen instantiával.

Die 10. Junÿ. Tekintetes és Nagyságos Klobusiczky Ferencz uramnál õ Nagyságánál deputatus uraimék mind az dicák megcsinállásában, úgy az félmilliónak az országra való repartitiójában fáradoztanak. Végben menvén pedig, az Úr Klobusiczky uram õ Nagysága azon munkát sessió elõtt bévitte Felséges Fejedelemnek; mellyet is reprobálván õ Felsége : újabb munkához nyúltanak azon deputatus uraimék, melyben is foglalatoskodtanak circiter déli 12 óráig. Azon idõ alatt pedig Cancellarius Sennyey uram jelent meg, értekezvén : megírtt munka miben légyen, és hamar-é elkészül? azon lévén Felséges Fejedelem : az midõn deputatus uraimék az munkával elõjûnek, õ Felsége is kijûn az Ország sátorában. Ezt is kérdésképpen említette megírtt Cancellarius

uram: nem occurrál-é még valami az Confoederált Statusoknak, a mi difficultást valamellyet hozhatna? Jütt bé ezután discursusban az rézpénznek dolga, melyről sokféle discursusok után ebben difficultások occurráltanak, hogy ez volt az egész Confoederált Statusoknak intentiója, hogy csak két milliom az országba maradjon, a többi, per reliquorum millionum liquefactionem egyik része, másik része pedig per devalvationem, csak két milliomra szálljon; calculálván pedig négy póturára reductióját az Libertásnak, jün ki, hogy ugyan négy millió maradni fog az országban. Eztet fontolván, oda tendált az Nemes Statusoknak elméje, — ha az Méltóságos Senatus jónak fogja ítélni, — hogy az Libertás csak két póturára reducáltassék. Ezen túl jütt bé in discursum, hogy illenik Felséges Fejedelemnek, sok éjjeli s nappali fáradságira nézve, valamivel kedveskedni ő Felségének. Mellyet igen illendőnek ítélvén közönségessen lenni: azon nyúgodtanak meg, hogy százezer tallér annuatim offeráltassék ő Felséginek, kérvén azon Cancellarius uramot, hogy visszatérésével az Méltóságos Senatushoz, annak elméjét ez iránt s consensussát vegye, — s ha ennél is többet ítélne az Méltóságos Senatus: az Nemes Statusok készek comportálni magokat az Méltóságos Sennatussal, megírtt summán felül az egész Udvarának kitartását is offerálván. Azon alkalmatossággal azt is concludáltanak, hogy Méltóságos Gróff Fő-Generális Úrnak ő Excellentiajának compromittáltassék említett summának az fele, úgymint ötvenezer tallér, és hasonlójúl Udvarának kitartása gratuito. Ezek meglévén, Cancellarius uram Felséges Fejedelemhez conferálta magát. Azontúl mintegy délyesti egy óra tájban az repartitióbeli

munkával megjelenvén Klobusiczky Ferencz uram ő Nagysága az több deputatus urakkal az Ország sátorában : csakhamar Felséges Fejedelem az Méltóságos Senatussal előjütt, s consideált. Minekelőtte pedig consideált volna : Cancellarius uram először érkezvén, jelentette, hogy az Méltóságos Senatus elméjét vévén ő Nagysága azon oblatiókban, — tetszik, azt hozzáadván, hogy az lovaknak intertentióját is illik offerálni, és hogy ezen oblatiót úgy értik-é a Nemes Statusok, hogy annuatim? Jelentette azt is, hogy rézpénznek négy póturán alól való szállását nem akarja érteni a Méltóságos Senatus. Felséges Fejedelem engedelméből azért az Úr Klobusiczky Ferencz uram ő Nagysága relatiót tött az deputatiónak munkája iránt, jelentvén, hogy kétféle munkát tött azon deputatio. Az mely repartitiónak munkáit vizsgálván ő Felsége és az Confoederált Nemes Statusok *) : jóljóllehet egyike olvastatott is vala, de az sem tetszvén, ezen okból, hogy az egész summa, úgymint 500,000 forint repartiáltatott vala az egész országra palatinalis porták szerint, azon particularis Nemes Vármegyékre esett summákból pedig azon Nemes Vármegyéknek, az mellyek az ellenségnek motusihoz képpest vagy tűz által, vagy máskint megkárosodván, defalcatiót érdemleni ítéltettenek, defalcálván bizonyos summákat, azon summákot újobban az egész országra repartiáltanak vala; mely repartitio szerint sok vármegyékre több obveniált, mintsem az első repartitióból emanáltatott vala, és ez okon nem jónak tanáltatván : ottan azon publica sessióban illyen munka tétetett, hogy ollyan Nemes Várme-

*) A lap szélére jegyezve : „Sub Litera G", — de e mellék-let ma már nincs sem itt, sem az egyéb levéltári acták között.

gyék, az kik tanáltattak, hogy defalcatát érdemlenek, llyen suppositummal, hogy ezen felvetés csak mintgy kőcsenadás, — annak adjustatiója minthogy jövendő dicatióbúl meglészen : tehát putative a menynyit gondoltak a Nemes Statusok, mellyik hány ezer forintot praestálhat? aztat feltétették, az supernatans defalcált summát azután öszvevetvén, az egész országra felvetett porták után való summáknak — úgy, hogy az 500-ezer forint kiteljék — hozzátoldatott. Az egész Királyi Városokra, úgy az Privilegiata Oppidumokra excindáltatott — noha palatinalis porták szerint nem obveniált volna csak valamennyivel több 38-ezernél — ötvenezer forint, melynek repartitiója csak függőben hagyatott. Végben menvén pedig a Nemes Vármegyékre való repartitio : csinált avagy compilált dicáknak Ideája olvastatni kezdetett, — az mellyekben egy jó ideig fáradoztanak, modificálván azokat, az mellyeket modificatióra szükségeseknek ítéltek lenni. Egykor felkelvén az Felséges Fejedelem, mondá, hogy azon munkát lehet folytatni ő Felsége és Méltóságos Senatus absentiájában is, praeficiálván azon munkának Cancellarius uramot, és hogy idő elfolyván, másnap öt órakor foghatnak azon munkához, melly a midőn készen lészen : kész ő Felsége, sessióban jövén, aztat meghallgatni. Eloszolván evvel az Nemes Statusok, az Királyi Városok követjei sopánkodással lévén az Nemes Városok dolgában, repartitió nélkül maradván az említett Városokra felvetett 50-ezer forint, és Városok dicáiról is nem lévén semmi emlékezet : conferentiát tartani estvéli 6 órakor végeztenek. Confluálván ez okáért nevezett órára kassai uraimékhoz, sokféle quaestiók és discursusok voltanak mind az 50-ezer forintoknak

repartitiójáról, mind pedig az dicáknak mivoltáról; és noha sokféle projectálások voltanak: mindazáltal végtére csak abban oszlottanak el az Királyi Városoknak követjei, hogy az dicák állapotjában experiálni kell: az több Nemes Statusok dicái miképen constituáltatnak? az mellyekhez lehet osztán regulálni magokat és hozzá is szólni az Nemes Királyi Városok követjeinek. Az repartitió iránt pedig illyen beszédek estenek, hogy pro hic et nunc más methodussal aztat repartiálni nem occurál, hanem portákképpen, mely is csak interimalis lészen; mindezekben pedig következendő napi munkától, hogy reguláltatni magokat fog lehetni az Nemes Királyi Városoknak. Ezzel el is oszlottanak követ uraimék.

Die 11. Junij. Reggeli 7 óra tájban az Ország sátorában öszvegyűlvén a Nemes Statusok, a dicáknak compilatiójában fáradoztanak, melly munkát majd 12 óráig Cancellarius uram praesideálásával folytattanak. Azt elvégezvén: dicator uraimék, Felséges Fejedelem tött üzenetihez képpest, kettő-kettő minden vármegyében és városokban, denomináltattanak. Az meglévén, Felséges Fejedelem is az Méltóságos Senatussal megjelent. Elolvastatott annakokáért azon munka, és némellyekben modificáltatott is *); azontúl determinált dicatorok is elolvastattanak, — midőn pedig az Királyi Városok dicatoraira deveniáltanak volna: ez prothocoláltatott, hogy Királyi Városokban constituált dicator uraimék Nemes Vármegye részéről constituált egyik dicator jelenlétében az dicatiót vigyék végben.

Ez meglévén, Tekintetes és Nagyságos Prinyi Familiának memorialisa elolvastatott, kiben is azon

*) A lap szélén: „Sub Litera K."; az acták között megvan.

Familia exponáltatta, mikínt Nemes Abaúj Vármegyének örökös-főispánsága azon Tekintetes és Nagyságos régi Familiától az Austriai Háznak birodalma alatt elvétetvén, másnak conferáltatott; instálván, hogy redeáljon azon Tekintetes Familiára. Igazságos instantiának ítélvén az Nemes Confoederált Statusok lenni, — informáltatván először magát azon Nemes Vármegye tagjaitól, kik recognoscáltanak, hogy előttek nem constál : mi okon az Bécsi Udvar másnak conferálta vala azon főispánságot, — decidáltatott, hogy condálandó Articulusokban inseráltassék azon főispánságnak visszaadása.

Elolvastatott azután a Nemes Militiának memorialisa : némely instantiákat és mintegy gravameneket, militiát illetőket, a potiori füzetésének, egyéb subsistentiáinak, és az rézpénznek mivoltát foglalván magában. Ezen memorialisra resolutio függőben hagyatott.

Végtére ezen sessiónak, religiónak állapotja az quaerulansok iránt előfordúlván, melynek memorialisi deputatióra is bocsáttattanak vala, hogy azon deputatio extractust csinálván, relatiót tegyen azokról; tetszett közönségessen, hogy azon quaerulansok dolga Cancellarius uramra ő Nagyságára bizattassék, és meghallgatván mind az quaerulansokat, mind az constituált commissarius uraimékot : mi okon mindazok, valamellyek Szécsénynél végeztettenek, nem effectuáltattanak? pennára vévén, arról Nemes Confoederált Statusok előtt relatiót tegyen említett Cancellarius uram.

Die 12. Junÿ. Áldott pünkösdi üdnepeknek első üdnepe lévén, az isteni-szolgálatban töltetett el.

Die 13. Publica sessióban bégyűlvén az Nemes

Confoederál Statusok, Cancellarius uram ő Nagysága is megjelent, — először is dicator uraiméknak hitet feladatván. Az meglévén, előhozta Felséges Fejedelemnek és Méltóságos Fő-Generális Bercsényi Úrnak ő Excellentiájának Statusok által tött ígéreteket, hogy ez lenne a Méltóságos Senatus opiniója, hogy azokon kívül még az téli qvártély is lovoknak compromittáltatnék, — kinek is consentiáltanak a Statusok. Megjelenvén pedig az Felséges Fejedelem azalatt a Méltóságos Senatussal, legelőször is (elővétette) az törvényes folyásának mivoltát; az melyben ő Felsége és az Méltóságos Senatus opiniója die 1. Junÿ celebrált ezen írások seriessében bővebben explicáltatott. Ezen törvények folytatásának leendő processusok iránt sokféle kérdések, disputatiók intercedáltanak; végtére pedig admittáltatván azon methodus, nyúgodtanak meg közönségessen rajta, bizonyos causákat attúl és annak cursussától eximálván, az mellyek condálandó Articulusban exprimálva lesznek.

Azután dicator uraimék salariumja avagy fizetések iránt voltanak discursusok: némellyek fizetések hogy légyen, voxolván, — mások pedig az ellen szólván. Fő-Generális uram is némely consequentiáknak s acclamatióknak eltávoztatására nézve ezekkel tartván, mondá, hogy hazafiúságoktól viseltetvén, nem fognak kapdosni azon dicator uraimék, becsületért sokszor szolgálván sokszor sokan; ha pedig tanálkoznék valaki dicator uraimék közzül, a ki nem akarná becsületért azon munkában fáradozni, jelentse meg magát. — Ebben azért hagyatott a dolog, hogy, ha ki mit eltagad: annak contrabandumának harmadik része dicatoré legyen, második része delatoré, a ki bémondaná dicatoroknak, egyik része pedig az Or

-zágé. Ha ki tanálkoznék, a ki az dicatiónak opponálná magát: jószágát hogy veszítse el, mondatott.

Ezen gyülekezet conclusiói iránt, leendő Articulusok compilálására bizonyos deputatusok constituáltattanak, mind e gremio Senatus, mind pedig a Nemes Vármegyék közzűl.

Ezen sessióban hosszú beszéddel legelső propositióinak summáját, — azoknak tudniillik, az melyekben az Haza ügye eddigvaló folytatásának mivolta kifejeztetett, újabban Secretarius (Krucsay) uram által való elolvastatásával is — az Nemes Confoederált Statusok eleiben Felséges Fejedelem terjesztett, explicálván mindenképpen: ezen Haza ügyének mivolta miben légyen, és mikínt az Austriai Ház, az mely ezen Haza fiai által színesen folytatni kezdette vala az békességnek tractáját, ugyanazok által álnokúl hálójában keríteni ügyekezvén az Magyarországnak szabadságit, az projectált színes tractáival is csak eludálta az Nemes Confoederált Statusokat. Minekokáért igen szükségesnek lenni mondotta, hogy látja s ítéli Felséges Fejedelem, hogy a Nemes Confoederált Statusok Austriai Ház s József királyságának abrenunciatiót tegyenek. Melyhez hozzászólván bővebb beszéddel Méltóságos Gróff Fő-Generális Bercsényi Miklós uram, mondá, hogy semmi újnak ne ítéljék ezen propositiót lenni az Nemes Confoederált Statusok: mivel ezen abrenunciatiót még szécsényi gyűléskor töttenek, akkor tudniillik mindjárt, valamikor confoederáltanak; hogy pedig annak publicatiója eddig halladott: okozta aztat reménlett békesség tractájának kívánatos vége. Mivel pedig valóságossan tapasztolva tapasztalni lehet, hogy az Austriai Háznak nem volt semmi igaz intentiója az békesség tractájá-

hoz, s nincs is : azért igenis, szükség, Articulus condáltassék ezen abrenunciatiórúl ; — úgy reménlhetjük ezen magyar Hazának jóakaróitúl : több királyoktúl s fejedelmektúl inkább confoederatiót is, ha szabadosoknak Magyar Confoederált Statusokat lenni megértik. És noha, az mint emlékeztetett, ezen abrenunciatiónak kiterjesztése eddig jó reménség alatt halasztatott : de mindeddig is még az békesség tractájának alkalmatosságával úgy moderáltattanak az dolgok, hogy semmiben, sem az tractának punctumiban, magyarországi királynak József király lenni nem recognoscáltatott. — Mely abrenunciatiórúl hogy említett Articulus condáltassék, consentiáltanak az Nemes Confoederált Statusok.

Die 14. Publica sessio celebráltatott, melyben is az törvényes processusok iránt újobban sokféle discursusok voltanak, Felséges Fejedelem előhozván azoknak mivoltát. És noha ki egyet, ki mást az assessorok száma iránt (mondott) volt : de látszott, hogy ugyan az 24 személy mellett kívánták a Nemes Statusok magok opinióját határoztatni, — noha az Méltóságos Senatus táblájánál említett 16 személy egy-egy táblán hogy légyen, az exmittálandók helyett, in juridicis revisionibus, vagy más expeditiókban hogy szám adimpleáltassék.

Azután gravamenek olvastattanak, mellyeknek explanatiójával nagy-hosszúra prolongáltatott azon sessio, — nem lévén avagy nem tartván egy sessio is oly sokáig. Ezen gravamenek olvasásában látszott, hogy az bényújtott Királyi Városok gravameni kihagyattattanak ; minekokáért sessio után Klobusiczky Ferencz uram ő Nagysága — kire bizattattanak vala azon gravamenek — requiráltatott : miképpen lenne

az, hogy azok úgy kimaradtanak? Ő Nagysága Okolicsányi Mihály uramra provocálta magát, mondván, hogy ő Kegyelmének azon gravamenek concinnatiója concredáltatott vala; ő Kegyelme is azért requiráltatván, reponálta, hogy az Nemes Városok gravamenit való, hogy a parte fel nem tötte: de Nemes Vármegyék gravamenjébe comprehendálta azokat is. Azon elolvastatott gravamenekre a Nemes Statusoknak egyéb consolatio nem adatott, hanem, hogy az kiadandó Regulamentumban caveáltatni fog, hogy ezentúl effélék praecaveáltassanak s ne történjenek.

Ezen sessióban az is proponáltatott, hogy az harminczadok restringáltassanak.

Die 15. Instituáltatott vala sessio, de abban Felséges Fejedelem, sem pedig Méltóságos Gróff Fő-Generális Bercsényi uram nem voltanak jelen. Cancellarius uram ő Nagysága ez okáért az Nemes Statusok eleiben terjesztette Felséges Fejedelem tetszéséből az árestomban lévő Nemes Túrócz vármegyei nemesség dolgát; mely felől sok discursusok után végeztetett, hogy meglévén immár az examen: az mellyek közűlek tanáltatnak büntetleneknek, azok bocsáttattassanak el, — az otthonn elmaradt nemességről is pedig hogy inquisitió tartassék, és ha kik vétkesek tanáltatnak, azoknak dolgát Méltóságos Senatus revideálja. És mivel az examenből úgy gyütt ki, hogy azon írásoknak mivolta két, Nemes Vármegyének gyűlésekor proponáltatott, és az első gyűlésben maga is az főispán Révay Ferencz uram ő Nagysága jelen volt, — mivel azért suspicione az főispán is non caret: az végeztetett, hogy a még nem purgálná elégségessen magát, suspendáltassék az főispánságtúl, rendelvén az ideig is Felséges Fejedelem commissariust az vár-

megye tiszteinek restauratiójára. Constituáltatván pedig vice-ispán: az vármegye pecsétje resignáltassék neki, s azontúl zászlót is szabad légyen csináltatni azon Nemes Vármegyének.

Az confiscálandó jószágok iránt ezután volt beszéd, úgy, hogy mindazoknak, valakiknek jószágok fog confiscáltatni: feleségekre s gyermekekre légyen reflexio, és azok törvény szerint őket illető részjószágokban hagyattassanak meg.

Utóljára Tekintetes Hadi Commissariatus gravameni olvastattanak el; mely meglévén, jelentette Cancellarius uram, hogy actu fáradoznának bizonyos deputatusok az Articulusoknak megcsinálásában, — mely okon ezen sessiót is nem kívánta Felséges Fejedelem vontatni, hogy azon munka hamarább véghez mehessen; azok pedig papírosra feltétetvén, az egész Nemes Statusok előtt fognak elolvastatni. És evvel azon sessio solváltatott.

Die 16. Midőn az Confoederált Statusok öszvegyűltenek volna az Ország sátorában: Cancellarius uram is megjelent; holott is proponálta, hogy jóllehet az Articulusok concinnálásában bizonyos deputatusok fáradoznának, mivel pedig azokat szükség excoquálni: azért még eddig el nem készülhettenek; mely okon kívánván Felséges Fejedelem azoknak admaturatióját, sessiót nem fog jelenvaló, sőt következendő napon is tartatni, hanem azon két napot azon Articulusoknak készületire hadni fogja. Az idő alatt pedig ez az Felséges Fejedelem akaratja, hogy dicator uraimék egy közelebb való helyre kimenvén pro capienda aequali idea, az dicatiónak praxisnak módját vegyék fel, — kívánván ezenkívül, hogy az Nemes Vármegyék deputatussoknak, kik az hátramaradt dolgoknak

eligazításában fáradozni fognak, adják bé neveket. Mellyek iránt discurálván az Nemes Statusok, rendeltenek, hogy Bulyovszky és Kovács János uraimékkal dicator uraimék Medgyaszóra menjenek ki pro dicatione capienda; deputatusok neveit pedig hogy minden Nemes Vármegye adja bé még a jelenvaló napon, kimondatott. Proponálta azt is Méltóságos Cancellarius uram : Felséges Fejedelem eleiben deveniált, hogy az Királyi Városok, azokra limitált 50.000 forintoknak magok közt való repartitiójában meg nem alkhatván, Felséges Fejedelem azon summának köztök való repartitióját Klobusiczky Ferencz uramra ő Nagyságára bízta.

Ezentúl, minekelőtte eloszlottanak volna : az pénznek cursussa iránt sok pro et contra való discursusok voltanak; mellyeket referálni hogy fogja Cancellarius uram Felséges Fejedelemnek, megígérte, — s evvel eloszlottanak Nemes Statusok.

Die 17. Junij. Azelőtti napon való közvégezés szerint, constituált dicator uraimék Berzék nevű faluban kimenvén : ottan az dicatio ideájának egyiránsó formában leendő folytatásának praxissában múlattanak. Az 50,000 forintokat is ezen a napon, említett Klobusiczky Ferencz uram ő Nagysága, defalcatiót alkalmast tévén némely városoknak, csak putative, ideát nem tekintvén benne, repartiálta; melynek repartitiója extal sub Litera *H.*, dicatiónak ideája pedig sub Litera *I.**)

Die 18. Junij. Publica sessio tartatott az Ország sátorában; holott is legelőszer egri Káptolomnak praepostja Petes András uram ő Nagysága relatiót

*) Ma már nincsenek sem mellékelve, sem az acták között.

tött szécsényi Articulus szerint maga Erdélyországában való ablegatiójáról, jelentvén, hogy noha mind Méltóságos Gróff üdősbbik Barkóczy Ferencz uram ő Nagysága, úgy Tekintetes Nemzetes Galambos Ferencz uram is coablegatusok valának: de megbetegedvén említett Méltóságos Gróff Uram, csak Galambos urammal kelletett végben vinnie az követséget, mely is abból állott, hogy az Felséges Erdélyi Fejedelmet és azon Nemes Országnak Statusit invitálják az Confoederatióra. Relatio pedig abból állott, hogy sok példákkal, argumentumokkal és ratiókkal midőn állatták volna: mely hasznos légyen ezen két, egy nemzetségő Országnak az egyesség, kit nemcsak historiákkal bizonyítottanak, de egyiránsó ügye lévén említett kívánt Confoederatió is. (Így.) Mely historiákkal, példákkal s ratiókkal indíttatván: nemcsak az Confoederatióra, mellyet ezelőtt immár hiteles kötölességgel amplectáltak vala, ofteráltak és kötöleztenek magokat azon Nemes Erdélyországának Statusi: de magok követjeit is annak bizonyítására, úgymint Mikes Mihály és Andrásy István uraimékot ő Nagyságokat ablegáltanak, — ezen követségéről említett praepost uram mind Felséges Erdélyi Fejedelem s mind pedig azon Nemes Ország Statussinak credentiáit producálván.

Ennekutánna ezen gyülekezetben végezett dolgokról való Articulusok Felséges Fejedelem akaratjából olvastattanak el, az mellyek még csak in projecto valának, mondván ő Felsége, hogy mivelhogy azokat rövid üdőnek mivoltára nézve nem lehetett purizálni: azért, ha mi nem tetszenék, s correctióra lenne azokban, azoknak actu lenne ideje. Az mint is azon Articulusok seriatim olvastattanak és modificál-

tattanak. Mellyeknek alkalmatosságával discursusban Felséges Fejedelem szavaira nézve jüvén, hogy midőn Nemes Erdélyország kötölességéhez való indúlattúl — szükség úgy hozván — azon Nemes Országnak dolgaira nézve el kelletnék mennie : nem volna-é jó, ha a Nemes Confoederált Statusok oly Locumtenensről gondolkodnának, a melly az ő Felsége ollyatén távúl való létében is mind juridica, politica, bellica, et oeconomica ezen Haza dolgait folytathatná? — Tetszett Nemes Statusoknak ezen ő Felsége propositiója, és conclamáltanak Méltóságos Gróff Fő-Generális Bercsényi Miklós uram ő Excellentiája személlyére, kérvén ő Nagyságát, hogy magára venné azon Locumtenensségnek becsületit; tekintvén is ő Nagysága a Nemes Statusok abban egyezett akaratját: magára vállalta, — kinek közönségessen aggratulálván, azon hivatalban üdvezlették.

Azontúl az gravamenek concinnálandó Regulamentum által leendő sublatiója, és az hadi törvényeknek s processusoknak országunk törvényeibűl kikeresése s azoknak seriesben kimunkálkodásra nézve jelenté Felséges Fejedelem, hogy bizonyos deputatusok hogy neveztessenek, szükséges lenne. Az mint is abban állapodott meg az dolog, hogy egy felűl az gravamenek mivoltában Nemes Vármegyék deputatusi constituáltassanak, más felűl az hadi törvényeknek kimunkálódásához bizonyos személlyek rendeltessenek.

Továbbat az elgondolt numero 24 személyből rendelendő — törvényes processusoknak folytatására — Táblának felállításában sok hosszas pro et contra való beszédek után abban állott meg az dolog, hogy igenis, meglégyen, — mindazon személlyek egy bi-

zonyos esztendőnek részén Eperjestt, más részén esztendőnek Korponán folytatván az törvényeket, micsoda módokkal? ugyanakkor, stante sessione, annak mivólta kimunkálkodtatott. Az Királyi Városokról a lévén, hogy az mely Királyi Városok Personalis Táblájára szokták vala magok appellátáit deducálni: azok ezen introducálandó Táblának alkalmatosságával, ha mi ollyan appellata causa occurrálna, előszer aztat ezen Táblára, innét pedig Felséges Fejedelem és az Méltóságos Senatus eleiben deducálják; — ellenben az mely Városok Tárnokmester Székére szokták vala magok causáit appellálni: azok egyenessen Felséges Fejedelem és Méltóságos Senatus eleiben deducálják.

Végtére azon Articulusokban az harminczadok proventussinak duplicatiója is feltéve lévén: hogy az harminczadok kevesebb számra vétessenek, és száraz vámok aboliáltassanak, végeztetett. Megolvastatván az Articulusok: azoknak purizate elolvastatása, pecsétlése, s kiadása kövétkezendő harmadnapra hagyatott Felséges Fejedelem szavai szerint, — intvén ő Felsége, hogy ki-ki magát addig contineálja.

Die 19. Juny. Áldott vasárnapi nap lévén, jóllehet publica sessio az Ország sátorában nem tartatott: privata mindazáltal sessiói mind az Méltóságos Senatusnak, Felséges Fejedelem sátorában, s mind pedig az Tekintetes Oeconomicum Consiliumnak, Praeses Klobusiczky uramnál ő Nagyságánál, tartattanak.

Die 20. Reggel Nemes Királyi Városok követjei — ezen districtusbeliek — kassai követ uraimékhoz confluáltanak; mely alkalmatossággal mivel mind az porták sublatiójában Felséges Fejedelemnél Cancellarius Sennyey István uram ő Nagysága által folytat-

ták az dolgokat, mind pedig az gravamenek orvoslásában ő Nagyságához bizakodtanak, — ő Nagyságán fordúlván másféle dolgok is a potiori : in signum gratitudinis, és hogy ezután is annál jobb accessussok s Városok dolgainak folytatása lehessen ő Nagysága előtt, rendelvén ő Nagyságának 24 aranyat, azokat azonnal comportáltanak is, végezvén, hogy egy, követ uraimék közzűl, azoknak praesentatióján jelen légyen. És mivel némely elmaradt dolgoknak és gravamenek eligazításának okáért Felséges Fejedelem dispositiójából Nemes Vármegyéktől deputatusok rendeltettenek : kívántak volna ezen Királyi Városok részéről is vagy kettőt hasonlójúl rendelni, — de kassai uraimékon kívűl senki is nem akarta felvállalni, hogy elmaradjon.

Eloszolván evvel, szinte akkor rendeltettenek seregek, kópiás székelyekbűl, karabélyosokbúl, és Nemes Vármegyék színesseibűl, s részint udvariakbúl állók, három hintóval, közelebb lévő Csécs nevű faluban, holott is Erdélyországának követei, úgymint: Mikes Mihály és Kemény Simon uraimék ő Nagyságok, más két adjunctus követ uraimékkal subsistáltanak vala, — azoknak táborban való békésérésekre. Mellyek a még táborhelyre érkeztenek volna : az Ország sátorában az Nemes Statusok confluáltanak. Azalatt azon követ urak is pompáson béhozatván, az Ország sátorához közel kirendelt sátorokban szállíttattattanak. Az meglévén, Felséges Fejedelem Méltóságos Senatussal az Nemes Statusok közzé megjelenvén : azon követ urak invitatiójára és Ország sátorában békésérésekre rendeltettenek nagy-szombati pap úr Mirrhay, Andrásy György uraimék, és Nemes Vármegyék részéről ezenkívűl ketten, ő Nagyságok s ő

Kegyelmek, — kikkel is csakhamar megírtt követ urak béjüttenek az Ország sátorában. Proponált követségnek summája a vala, hogy valamint ezen magyarországi Nemes Confoederált Statusok az Confoederatióra Nemes Erdélyországának Statusit invitáltanak, és (ezek) azon Confoederatióban már is béléptenek: úgy viszont emlékeztetvén Nemes Statusokat ezen Szövetségre, hogy az inviolabiliter tovább is megtartassék, kívánták. Mellyeknek Cancellarius uram ő Nagysága felelvén Felséges Vezérlő-Fejedelem és az Confoederált Statusok nevével, mondotta, hogy valamint ezen Confoederatióra invitáltattanak: úgy ezen Országos Gyülekezetben is micsoda legjobb módokkal azon Szövetség continuáltassék, ezen Nemes Confoederált Statusok fáradozni elmúlatói nem lésznek. Ezzel sátorokban visszakésértettenek azon követ urak.

Annakutánna az compilált Articulusok olvastattanak; melyek noha purizálva voltanak, de sokban reformáltatván, az sokféle materiákbúl avagy állapotokbúl való pro et contra való kérdések s disputatiók után csaknem estvéli hat óráig azoknak olvasása és modificatiója halladott s vontattatott. Ezen sessio pedig avval solváltatott, hogy másnap idején, — mivelhogy az egész Articulusoknak purizatiója oly hirtelen meg nem lehet: azért nem kívánván Felséges Fejedelem egészen az Nemes Vármegyéket és egyéb Statusokat is tartóztatni, deputatusokon kívül, — Articulus de Abrenunciatione Regiminis Domus Austriacae, specialis párokban tétettessék fel, s leirattasék, mellyet pecsételvén és subscribálván a Statusok, — az mint feljebb emlékeztetett: deputatusok itten maradásával, — el fognak mehetni.

Ezen sessióban Oeconomici Consilÿ Praeses Klobusiczky Ferencz uram ő Nagysága publice proponálta: hogy kelletnék — mondván — azt is orvosolni, hogy Királyi Városok akár micsoda embert, göröget avagy másrendő kereskedőt concivilitasban admittálják, melynek erejivel az Ország harminczadjának csak harmadrészit füzetnek; az ollyatén pedig sokszor megtöltvén erszényét, csak kimégyen pénzzel együtt az országból. Mi okon pedig nagyobb szabadságának kellene lenni az városi embernek, mint valamely úrnak, avagy nemesembernek? Ezen dolog felindíttatott vala, és az bor pro exemplo adducáltatott, — de explicáltatván, hogy az bortúl a concivisek is úgy füzetik az harminczadot, mint akárki más: evvel látszott valamennyire csendesedni a dolog, a mellyet subsummálta is vala a Felséges Fejedelem, és megindúlt vala említett Praeses uram propositióján, — de csak függőben hagyatott eziránt valamely teendő decisio.

Die 21. Junÿ. Ezen napon is publica sessio tartatott, a melyben, Cancellarius uram ő Nagysága jelenlétében, projectált avagy elaborált Regulamentumnak punctumi és hadi törvények olvastattanak, lévén jelen Senator Kajali Pál uram is*), vége felí pedig Senator és Udvari Kapitány Vay Ádám uram is megjelent. Vége lévén pedig az olvasásnak: előhivattattanak Túrócz vármegyebeliek, kik árestom alatt addig voltanak, úgymint: Plathy Sándor, Huszár Imre és Beniczky Gábor uraimék, — kiknek eleikben Cancellarius uram által adatott, hogy noha Felséges Fejedelem és Confoederált Statusoknak továbbvaló

*) Generális-Fő-Hadi-Biró.

animadversiójok lehetett volna azok ellen, hogy hallván a minap azon írásokat, mellyek Túrócz Vármegye neve alatt olvastattanak: csak sükött füllel praetereálván, csak egy szót is se egyike nem mondott, hogy nem hírével avagy consensussával löttenek volna, mely okon igenis suspicióban hozták magokat, láttatván avval azoknak consentiálni; de ezen vétkek megengedtetik, úgy, hogy publice deprecálják, s kövessék meg az egész Confoederatiót. Mellyek, principaliter pedig Plathy Sándor uram avval mentegette magát, hogy azért — úgymond — hallgatott, látván, hogy mind Felséges Fejedelem, mind pedig Méltóságos Gróff Fő-Generális Bercsényi uram ő Excellentiája igen megindúlt vala, és ha hozzá szóllott volna: netaláltán gondolták volna, hogy hírével löttenek azon írások, — holott Felséges Fejedelemre provocálta magát, mondván: elébb nem tudta azon írásokat, hanem midőn maga Felséges Fejedelem mondotta volna neki; — ama kettő is mondotta, hogy nem tudták azon írásokat. Azontúl pedig mind az hárman megkövették publice az Confoederált Statusokat. Megmondatván pedig, hogy az Felséges Fejedelmet is kövessék meg, — evvel eloszlott azon sessio.

Utánna pedig sessiónak comportálván az 24 aranyat, mellyeket Cancellarius uramnak deputáltanak vala az Királyi Városok: azokat bizonyos deputatusok által praesentáltatták is az Királyi, ezen districtusbeli Városoknak követjei.

Die 22. Junij. Publica sessio az Ország sátorában tartatott; holott is az Felséges Fejedelem az Méltóságos Senatussal is megjelenvén: de Abrenunciatione Regiminis Josephi ac praetensionis in Regiam Dignitatem Domus Austriacae condált Articu-

lus, — az mely három párban leirattatott vala, — olvastatott el; az meglévén, aztat legelőszer is, azaz mind az három párt, Felséges Fejedelem, azután az Senator Urak subscribálták és pecsétlették. Hosszúra vontatódván pedig az pecsétlés, minthogy Felséges Fejedelem Te Deum Laudamust celebráltatott azon a napon: azért azon subscriptiók félben-hagyattattanak, illyenképpen, hogy meglévén megírtt devotio: az Ország sátorában gyülekezzenek minden Nemes Vármegyéknek deputatusi, s nevezetessebben vice-ispán és notarius uraimék, kik nomine totius Universitatis ki-ki Nemes Vármegyéinek pecsétjét azon exemplárokra feltévén, subscribálják, — nemkülemben az Királyi Városoknak követei is.

Ezentúl discursusban hozattattanak, először: ha nem szükséges lenne-é az Országnak peculiaris pecsétet csináltatni? Kiről bővebb discursusok után abban maradt az dolog, hogy csak abba-hagyattassék az pecsét dolga: mivel ha, az mint volt beszéd, hogy az ollyatén pecséten Ország czímerének kellene lenni, s körül Felséges Fejedelem Vezérlő titulussának — subsummálván aztat Felséges Fejedelem, — láttatnék az Felséges Fejedelem az királyságot kívánni, mely iránt mondá, hogy ne adja Isten, hogy csak gondolkodni is kívánna felőle. Ha pedig pure az Ország pecsétje csak lenne: abban magának az Felséges Fejedelemnek derogálna, mivel Ország Cancellariusának így láttatnék lenni.

Másodszor titulusok mivolta előhozódott, melylyekben igen abutálnának sokan, nevezetessen „Méltóságos“ titulussal akármelly Colonellust is avval illetvén. Ebben noha azon voltanak némellyek, hogy büntetés statuáltassék ez ellen: de Méltóságos Gróff

Fő-Generális Bercsényi uram ő Excellentiája szavár nyúgodtanak meg az Statusok, hogy csak atyafiságosan s barátságosan intsék meg egymást, hogy kiki nem rendéhez való titulusnak békét hagyjon.

Harmadszor az öltezetnek állapotja beszédbe jütt bé, hogy annak is rendi nem lévén: bársonyos ruhát is akármely renden való ember is felvenni hozzája illendőnek tartaná. Ebben is sok beszéd volt: de az is csak abban-hagyatott, illyen discursusok lévén, hogy némellyek ex parsimonia az fényes ruházatnak békét hadnak, mások pedig, ha nem értékekhez való is, de avval akarják mutogatni magokat, hogy ők is értékesseknek tartassanak. Azért talám az köz-contributiónak mivolta fog praescribálni mind afféléknek törvényt, — ha mindenrendű ember fizetvén, számot fog vetni erszényével.*)

Ezek után felállván az Felséges Fejedelem, valedicált, mondván, hogy valaminémő örömmel azon Ország sátorában lépett bé: annál nagyobb örömmel abból menne ki, látván, hogy Isten ő Szent Felsége az Nemes Confoederált Statusoknak szíveket egyességben megtartván, ezen Országos Confluxust szerencséssen terminálni is engedte. Apprecálván, hogy tovább is azon egyességben Isten azon Nemes Statusokat tartsa meg, melyre intette is, declarálván tovább is magát az Felséges Fejedelem, hogy semmi egyéb czélja nem lenne az egy édes nemzete boldogúlása keresésénél; mellyet — nem kétli — megadja Isten, ha azon egyesség és synceritas meg fog maradni az Nemes Confoederált Statusoknak szívekben.

---

*) Az ónodi gyülés t. i., támaszkodva némely régibb törvényekre, elhatározá, hogy a háború költségeire az egyházi, úri, és nemesi rendet is megadóztatja.

Ezen sessióban az religiók állapotja is béhozattatott vala; mellyek iránt ez vala az Felséges Fejedelem expectoratiója, hogy ne gondolja senki is, hogy mivelhogy mind az három religión valók részéről vadnak panaszok: azokat hogy nem kívánná ő Felsége orvosoltatni, és eddigis deputatiókat azoknak megvizsgálására rendelt vala; ítélvén pedig, hogy szécsényi generalis megegyezés s alku után nem lenne tovább differentia inter Statum Catholicum et Helveticum, és per consequens az harmadik religio között, et e conversa in generali, — hanem ezen avagy amaz hellyek között, az holott az szécsényi végezések avagy nem effectuáltattanak, avagy azok ellen némellyek cselekedtenek volna; és úgy vélné, hogy senkisem tanáltatik az, hogy az szécsényi végezéseket valaki kívánná bontogatni, mivel így annak soha vége nem lenne, hanem azokat, az mellyek azon végezésekhez képpest orvoslásra valók. Kihez képpest — mondá az Felséges Fejedelem — hogy mindjárt devotio után is kész lenne elővenni azon religiók dolgát, noha délután nem igen jónak ítéli azokat elővenni, experiálván aztat Szécsény alatt: iván némellyek, micsoda acclamatiókkal jüttenek elő és alkalmatlankodtanak. Abban maradott azért a dolog, hogy az Confoederált Statusok deputatusi az devotio után Ország sátorában, feljebbemlített Articulus copiáinak subscriptiójában s pecsétlésekben fáradozzanak, — Felséges Fejedelem sátorában pedig délyesti négy órakor religiók mivoltában panaszló felek gyüljenek; holott is elővétetvén panaszokat: a mi fog lehetni, ezen nap, de reliquo következendő harmadnap, úgymint 24. Junÿ denominálтatott, hogy pure csak azoknak eligazítására fordíttassék.

Eloszolván azon sessio, nagy solennitással ugyanazon Ország sátorában Te Deum Laudamus, énekes nagy missével, — melyen egri praepost s titularis Püspek Petes András uram ő Nagysága pontificált, — jeles lövésekkel celebráltatott. Délután megirtt subscriptiók s pecsétlések subsequálván, egész setét estig tartottanak; azomban az religiók állapotja is az Felséges Fejedelem előtt elővétetett.

Die 23. Juny. Meglévén immár az pecsétlés is: az Felséges Udvar, Senatus, és Tekintetes Oeconomicum Consiliumon kívül csak némely deputatusok hagyattatván az Tekintetes Commissariatus béadott gravamenjeinek eligazítására: az Nemes Vármegyék emberei és Királyi Városok követei — azokon kívül, a kiknek valamely particularis dolgok lett volna — mind eloszoltanak. Mivel pedig Kassa Városának követei ottan maradtanak el: azért tetszett ezen districtusbeli Királyi Városok követeinek három-három forintokat költségre comportálni, és azoknak hadni, ezen kéréssel: ha mi ezentúl elő tanálna fordúlni ollyas, a mely Királyi Városokat illethetné, vigyázzanak az Városok dolgaira.

GR. TELEKI MIHÁLY ÉS PÁPAI JÁNOS

NÁNDOR-FEJÉRVÁRI KÖVETSÉGÉNEK DIARIUMA.

— 1709. —

GRÓF TELEKI MIHÁLY ÉS PÁPAI JÁNOS

NÁNDOR-FEJÉRVÁRI KÖVETSÉGI NAPLÓJA ÉS IROMÁNYAI.

— 1709. —

Fasciculus 160. —Negociatio Nandor-Albensis, Joannes Pápaiana. 1709. — Regestratum 5. 9-bris. *)

I.

Instructio.

Pro Illustri Comite Michaële Telekÿ de Szék, Intimo Consiliario Nostro, Comitatus Kolosiensis Comite, Arcisque et Praesidÿ nostri Kőváriensis Capitaneo, utrobique Supremo, — necnon Generoso Joanne Pápaÿ, universorum Bonorum Nostrorum in Transylvania et Partibus eidem annexis Praefecto, ad Illustrissimum Seraschérium Nandor-Albensem expeditis Legatis Nostris data, Punctis sequentibus.

Primo. Kegyelmetek magát a Passánál insinuálván pro audientia, a midőn admittáltatnak, legyen szemben vele, Credentionalis Levelünket megadván; kit is első audientiájának alkalmatosságával mostani Tisztiben köszöntvén nevünkkel : az tokban levő kávéeszközöket s úgy az ezer aranyat praesentálja; ki is ha kérdezősködik de statu rerum Hungaricalium,

*) Ezen egykorú czímirat Beniczky Gáspárnak, II. Rákóczi Ferencz fejedelem magántitkárának és titkos levéltára őrének kezeirása, az ezen levéltár 160-ik csomagát képezett jelen ügyiratok fellapján.

brevibus Kegyelmetek declarálja : úgy vagyon, valamely confusiója lett az hadaknak az elmúlt campánia alkalmatosságával, s feljebb, hogysem mint az igazság s valóság vólt, dicsekedett is az ellenség ellenünk lett triumphusával; de minthogy actu is Styria, Austria széliben qvártélyoznak hádaink túl a Dunán, s innen is mindenütt elégséges erővel vagyunk, a melly miatt is nem bátorkodott tovább egy Vármegyén kívül progediálni ellenünk; sőt actu felesszámú hadak verbováltatnak s appromptáltatnak is az armistitium alatt, s Istenben vetett reménségünk bíztat következendő operatiónknak szerencsés progressussa iránt. S Kegyelmetek ezen audientián tanúlja ki, avagy csak praeliminariter : micsoda affectióval viseltetik dolgaink s személlyünk iránt? hogy ahhozképpest moderálhassa maga discursusit továbbra is a Passa előtt.

Secundo. Másodszori audientiát impetrálván Kegyelmetek, mondja meg, három esztendővel s egynehány holnappal ezelőtt küldetvén egy Kegyelmetek közzűl, úgymint Nemzetes Vitézlő Pápay János Hívünk a Portára : hosszas várakozásunk után resolvált a Porta minekünk küldött levelében, s mind szóval említett Hívünk által, hogy a Porta minden dolgokat relegálván a Nándor-Fejérvári Passára, s azért is a Fejedelem mind titkos s mind nyilvánvaló dolgaiban Követje s Levelei által correspondeáljon a Nándor-Fejérvári Passával. Akarván azért a Porta akaratjához alkalmaztatni magunkat : kívántunk Kegyelmetek által a Passánál megjelennünk, a Portához Eleinktűl reánkszállott affectiónknak s valóságos szeretetünknek megbizonyítására, kérvén a Passát, így értvén a Porta elméjét, nem is kételkedvén benne, hogy Ibrahim Passának s nemkülömben neki is pa-

rancsolatja vagyon a Portárúl a velünk folytatandó jó correspondentia s egyéb dolgok iránt. Vegye kezére dolgainkat, s folytassa a Fényes Portán, melybúl mind maga promotiója s dicsírete, s mind a Fényes Portának nagy haszna következik, mellyet Kegyelmetek declarálhat azon Memorialekbúl, mellyek Constanczinápolyban béadattattak, s várja el Kegyelmetek válaszszát; s ha a Portára relegál, s onnan vár választ : azt is várja meg, mindazonáltal, hogy ő is a Portát informálhassa genuine, s Kegyelmetek is expectorálhassa elménket neki : declarálja aztat is, ha a Porta vagy egy, vagy más úton nem kívánja secundálni dolgainkat, hanem tovább is politice bánik velünk : micsoda consequentiája leszen contemptusunknak, s a Magyar Nemzet rejectiójának; az mint is kiváltképpen ezen armistitium a végre instituáltatott részünkrúl, hogy azalatt a Portának vehessük categorica resolutióját, s maga megítélheti, Kegyelmetek is szóval declarálja a constanczinápolyi actákbúl, ebbúl következendő kárát a Birodalomnak.

Tertio. Ha kérdi : specificálja Kegyelmetek, miben kívánjuk a Porta jóakaratját? Elsőben, hogy secrete azon Propositiók szerint, a mint proponáltattak az Athnámé punctumi a Portának : a Porta adjon secrete Protectionalist, mellyre elég okok inducálhatják, mellyek Kegyelmeteknél constálnak. Másodszor, adjon pénzünkért a Porta addig is, míg a Protectió meglenne, bizonyosszámú hadakat, nevezetessen Arnóthokat secrete. Itt már neki ígéretet kell tenni : ha ezt effectuálja a Portán, 10,000 talléra esztendőnként megadatik, míg azon hadak szolgálatunkban lesznek, s most mindjárást az első administratió meglészen Kegyelmetek jelenlétében;

sőt várja a dolgok boldogúlásával nagyobb jóakaratunkat is.

Quarto. Ha mondja : Talám azon segítség-adással aperte involválna a Porta a Békesség felbontására? Declarálja Kegyelmetek neki : Az Német ezt szemére nem vetheti az Portának sem egyszer, sem másszor, s nem is praejudicál a Békességnek, mert nem a Porta kezdette ezen oeconomiát, hanem a Keresztyének között régtűl fogva practicáltatik. A Dániai Király barátja szintén úgy a Franczia Királynak, mint szintén a Német Császárnak, Anglusoknak s Hollandusoknak, az mint mindazoknak követjeit is magánál tartja : mindazonáltal, mivel azzal nem kívánhatja senki is, hogy maga hasznát s oeconomiáját rövidítse : mind az Anglusoknak s Németeknek pénzért ád hadakat; kérjen a Franczia : s neki is ad, mivel ha egy magános ember eladhatja valakinek esztendeig maga szolgálatját : miért egy Király s Császár ezt nem practicálhatná maga s országa hasznára? Ugyanis, ha abát s egyéb portékát azért hordonak ki a Birodalombúl, hogy az pénzbeli oeconomia ampliálódjék, a kereskedő rend gazdagodjék, a Császár Tárháza s Birodalma kincsesedjék : inkább kell embert adni, mivel ezen hasznán kívűl az Birodalomnak ez is resultál, hogy az militia nem sordescál, a factióknak, tumultuatióknak taplója — melly a heverés — megoltatik; idővel, exerceáltatván, alkalmatossabb lehet azon militia a Birodalom szolgálatjára, mellyet készen adunk s bocsátunk vissza. Accedál ezen ratió is : ha a Német a Törököket levágatván Kecskeméten, contra Pacificationem, s ma is negligálja az satisfactiót : szintén jól visszaadatódhatik ezzel azon injuriáltatása a Birodalomnak. Ezen segít-

ségadásnak titkon kelletvén meglenni, mintha a Pasa nem is tudna ebben semmit is — melynek modalitasárúl Kegyelmetek informálhatja — úgy kell ezt véghez vinni; ha midőn osztán általjővén zászló s egyéb militaris jelek nélkűl, a Német kezdene panaszolkodni : mentheti magát a Porta : valamint eddig sokan általmenvén a Kuruczok közzé, szabadságot adtunk vi Articuli Pacificationis, most sem praejudicál a Német Birodalomnak; ölesse, vágassa — ha kapattathatja, mivel széles s nagy lévén a Birodalom, nem coarctálhatni úgy a népet, hogy másuvá ne excurráljon; osztán, maga a Német Császár örömest nem adná hadát, elhiszszük, a Magyaroknak : de általszökvén, nem refroenálhatja őket. Mindazonáltal

Quinto. Ezen Arnóth segítségrűl úgy tegyen Kegyelmetek s akkor emlékezetet, ha ugyan látja, hogy a Nandor-Fejérvári Szerdár jóakaratja s assistentiája nélkűl Omer Aga által nem procedálhat, vagyis a Dunán, Száván s Dráván non erit practicabile jóakaratja nélkűl általjövetelek, — melly iránt Kegyelmetek elsőben minden modalitásokat kövessen el, s igen caute is procedáljon ezen Punctum iránt: valamint praecipitantiával ne romoljon falban intentiónk.

Sexto. Ha pedig a Porta megengedné azon Arnóthok conductióját : Kegyelmetek végezze el azt is a Pasával, 1-mo. Szorgalmatossan vigyáztasson, s valakik az mi passusunk nélkűl visszamennek s szöknek, vagy egyszer vagy másszor, azokat megfogatja, oly praetextus alatt, minthogy hire nélkűl ment el, tudván : nem szabad az Pacificatió ellen, s azért fogatja meg. 2-do. Mivel itt a Birodalomnak is majd azon haszna forog, melly az Magyar Nemzetnek : a

mikor Magyarország stabiliáltatván, antemuraléja leszen a Birodalomnak, több s nagyobb hasznok is következnek belőlle a Birodalom javára, mellyet Kegyelmetek már in praemissis szóval declarálhat bőven; azért ne kénszeríttessünk azon Arnóthoknak 12 holnapra fizetni, hanem legyenek contentussok az hat holnapi fizetéssel s quártélylyal.

Septimo. Az midőn Kegyelmetek taposztalja a Passának valóságos synceritássát: in discursu hozza elő, kivált ha továbbra is verificálódik, hogy Moesia ellen szándékozik: jó volna a Portának most azon elméjét változtatni, azon ratiókra nézve, mellyek Kegyelmeteknél constálnak.

Octavo. Omer Aga által folytatandó dolgokban pedig Kegyelmetek így procedáljon: 1-mo. Késedelem nélkül küldje Arnóthországban, kezében adván azon hadak fogadása iránt kiadott capitulatiónkat. Kivel 2-do, arra rendelt postánk által titkon folytassa a correspondentiákat. 3-tio. Azon legyen minden úton s módon, hogy az már specificatióban letett s kiadott discretióval s fizetéssel legyenek mind az Tisztek s mind a Gregariusok contentussok, és hogy usque ad primam Maÿ megindúlhassonak, abban Kegyelmetek szorgalmatos hűségét kívánjuk. 4-to. Minden igyekezetivel munkálódja Kegyelmetek, hogy az míg vagy a Száván, Dráván, vagy a Dunán által nem költöznek, semmi pénz nekik ne fizettessék, se discretio; mindazáltal, haugyan csak semmiképpen azt nem effectuálhatná Kegyelmetek: azon pénzből, melly vagyon Alboërnél, avagy csak a Főtiszteknek Omer Aga assecuratiójára valamelly részt adattasson anticipato Omer Aga mellé rendelt Hívünk (Chilko Keresztély?) által; de arra semmiképpen ne condescendáljon, hogy

az Gregariusoknak valami adattassék ante Lustram, — hanem ha másként semmiképpen is nem inducálhatnák, úgyis Omer Aga assecuratiójára, — melly leszen az mi részünkről való földön. 5-to. Ha mikor megindúlnak azon hadak : Kegyelmetek Nemzetes Vitézlő Csáki András Hívünket küldje közikbe, vagy addigis, úgy kívánván a szükség; kinek is Kegyelmetek mindenekről adjon szoros instructiót, nevezetessen, mihelyen az Száván általkelvén, az ellenség földére mennek : fogjon vélek az operatióhoz, és módot keressen a velünk való correspondentiára, s minket az occurrentiákról tudósítson, kivált: mikor érkezik a Dunához? hol alkalmatossabb általköltözések? Ahhozképpest tehessünk rendelést innen a Dunán, általköltöztetések iránt.

Nono. Correspondenter legyen Kegyelmetek Nemzetes Vitézlő Horváth Ferencz constanczinápolyi Residensünkkel, és a mely dolgok communicatiót kívánnak: ebben is Kegyelmetek kötelességének tegyen eleget.

Decimo. Ha látja Kegyelmetek, hogy praemittált kívánságinkra Kegyelmetek választ nem vehet, avagy nem is reménlhet, vagyis halogattatik naprúlnapra: szakaszsza fel Kegyelmetek azon parancsolatunkat, melly vagyon sub Nro 2-do, s azt proponálja s urgeálja.

Undecimo. Az mely pénzünk Alboërnál leszen: azt Kegyelmetek együtt percipiálja, s a szerint is quietálja Alboërt Kegyelmetek; kirűl megkívánjuk annak idejében : mit hova erogáltatott szolgálatunknak promotiójára? rendes relatiót tegyen Kegyelmetek mind de perceptis, s mind de erogatis.

Duodecimo. Kegyelmeteknek megkötve nem lévén keze s elméje : ha mit jobbat a dolgoknak statusához

képpest ezen intentiónknak boldogabb s hasznossabb continuatiójára elkövethet, megnyúgodván Kegyelmetek hűségében, kövesse el; mindazonáltal, ha mi ezen praemittált difficultasokon feljül is fontossan occurrálna in tractatu Athnámae, — minekelőtte concludáltatnék az dolog, tempestive adja tudtunkra, s resolutiónktól várjon.

Decimatertio. Diariumot írván mindenekrül Kegyelmetek, megkívánjuk: visszajövetele alkalmatosságával, a mikor egész reportumot teszen, a Diariumot is exhibeálja, s Bennünket addigis gyakran tudósítson.

Mindezek után kívánunk Istentül szerencsés utazást, és dolgainknak kívánt végekre való hajtásában boldogúlást Kegyelmeteknek. Datum in Castello Nostro Munkácsiensi, Die Vigesima Mensis Januarÿ, Anno Millesimo Septingentesimo Nono.

F. P. Rákóczi m. p. (P. H.)

Franciscus Aszalay m. p.*)

II.**)

Franciscus II. Dei gratia Sacri Romani Imperÿ et Transylvaniae Princeps RÁKÓCZI, Partium Regni Hungariae Dominus, Siculorum Comes, et Pater Patriae, Pro Libertate Comfoederati Regni Hungariae, necnon Munkácsiensis, Makovicziensisque Dux, Perpetuus Comes de Sáros, Haereditarius Dominus in

*) Eredeti, ívrét, a fejedelem által sajátkezűleg aláírva, különben pedig egész szövegében Aszalay kezével két ívre írva, s e két ív finom vörös-zöld selyemzsinórral összevarrva. E zsinór végei a nagy ostyapecséttel lepecsételvék.

**) Az előbbi okmányban említett, s külsején „Nro 2-do"-val jelölt titkos utasítás.

Sáros-Patak, Tokaj, Regécz, Ecsed, Somlyó, Lednicze, Szerencs, Ónod etc.

Illustris Comes, ac Generose, Fideles Nobis syncere dilecti! Salutem et Principalis gratiae Nostrae propensionem. Minekutánna Kegyelmetek Instructiójában bőven declarált dolgainkat hűségessen urgeálván, ugyan csak, reménségünk kívül, kívánatos végekre nem hajthatja: minthogy ellenségünknek ellenünk végképpen való veszedelmünkre eltökéllett gonoszsága és kegyetlensége miatt megeshetik, — kit az Úr-Isten távoztasson el, — hogy édes Hazánkbúl, ennek velünk egy szívet-lelket viselő, és az ellenség csalárd ígéretit s ámító hitegetésit nemes vérekbűl, buzgó indúlatjokbúl megvető fiaival, míg Isten kegyelmességének napjára virradhatunk és annak melegétűl megerősíttetvén, feltett czélunkat consequálhatjuk: netaláltán idegen földre is nagyobb csendességgel s örömestebb bujdosunk inkább, mintsem gyalázatban kevernénk ellenségünk kegyetlen jármának nyakunkra vételében magunk jó hírét-nevét és emlékezetit; az honnan ellenségünket lehessen szűntelen Hazánkban való bécsapásokkal ostromlanunk: arra legjobb, és mind az szomszédságra s mind sok egyéb ratiókra nézve alkalmatossabb földnek látván Moldvát, az holott sok puszta territoriumok s praediumok lévén, azokon felekezetinket megtelepítvén, hogy, ha az Fényes Porta jóakaratja járúlna hozzánk, bátorságos subsistentiájokrúl provideálhatnánk; arra nézve declarálván Kegyelmetek a Nándor-Fejérvári Szerdár előtt: melly nagy haszna következnék abbúl az Portának, proponálja és urgeálja, vigye végben azt a Portán, hogy in illo casu, — olly cautio alatt, hogy az puszta helyeket megűlvén, az meddig szükségünk leszen az ott

való bujdosásra, sem ellenségünk kezében nem adatunk, sem Isten Hazánkban való visszajövetelre útat mutatván, tovább meg nem tartóztattatik sem egyik sem másik közzülünk, — szabad oda való menetelünk engedtessék, s a Porta protectiója alá bévétetődvén, arrúl Athnáménk avagy Fermánunk adattassék; offerálván azt a Szerdár előtt, hogy a míg azon földön nyúgovásunk lenne : az idő alatt, ha másként nem inducáltatnék azon jóakaratjának velünk való közlésére a Porta, — készek lennénk az illendő harácsot megfizetni; mellyre mit fog válaszúl tenni, sietséggel tudósítson bennünket Kegyelmetek. De egyébaránt ezen legutóljára tartandó propositióban felette igen cautusoknak kelletik lenni Kegyelmeteknek. Caeterum Eisdem gratia Nostra Principali propensi manentes, prosperos desideramus rerum omnium successus. Datum Munkács, die 20. Mensis Januarÿ, Anno 1709. F. P. Rákóczi m. p.

Külczím : Illustri Comiti Michaëli Teleki de Szék, Intimo Consiliario Nostro, Comitatus Colosiensis Comiti, Arcis, Praesidÿ item et Districtus Kőváriensis Capitaneo, necnon Militiae Nostrae Unius Regiminis Equestris Ordinis Colonello, ubique Supremo, etc., et Generoso Joanni Pápai, Universorum Bonorum Nostrorum in Transylvania et Partibus eidem annexis Fiscalium Praefecto, Fidelibus Nobis syncere dilectis, etc. P. H. *)

III.

Instructio

Pro Illustri Comite Michaële Teleki de Szék, Consiliario Nostro, necnon Comitatus Kolos Comite,

*) Eredeti, ívrét, s. k. aláírás és nagy ostyapecsét alatt. A szöveg Aszalay írása.

Arcisque et Praesidij Nostri Kőváriensis Capitaneo, utrobique Supremo, et Generoso Joanne Pápay, Universorum Bonorum Nostrorum Fiscalium in Transylvania et Partibus Eidem annexis existentium Praefecto, ad Illustrissimum Serascherium Nandor-Albensem, necnon Magnificum Passam Tömösváriensem expeditis Legatis Nostris data, Punctis sequentibus.

1-mo. Kegyelmetek siettesse útját minden industriával Tömösvárra, s az midőn közelít Kegyelmetek Tömösvárhoz : insinuálja magát előre az Tömösvári Passánál.

2-do. Bémenvén Tömösvárra, siessen szemben lenni az Passával, kinek is az audientia alkalmatosságával levelünket megadván, mostani Tisztiben szerencséltesse, s kérje nevünkkel : az mint azelőtt egész confidentiával vólt Hozzánk, mostani Tisztiben is continuálja Hozzánk való jóakaratját.

3-tio. Az melly Erdélyi Nemesség az Tömösvári Districtusban vagyon : vegye őket specialis Protectiójában, s a Porta akaratja s resolutiója ellen haráccsal s egyéb exactiókkal terheltetni ne engedje.

4-to. Mivel az Marosmellyéki Ráczság, ki már a Birodalom Protectiója alá ment, gyakori, a Porta földérűl lett kicsapásával hűségünkben levő lakosoknak sok károkat tett, consociálván magokat a praedáért a Német párton levő Ráczokkal : az olly vagabundus Ráczokat zabolázza meg, sőt azokat is, az kik az ollyaknak pártfogói, compescálja, s tartson a végre a szélekben jó strásákot.

5-to. Kegyelmetek elbúcsúzván a Pasától, menjen Nándor-Fejérvárra, hová is az midőn érkezik : szakaszsza fel pecsétünk alatt lévő orderünket, s alkal-

maztassa ahhoz magát mindenekben. Datum Munkács, Die 20. Januarÿ, Anno 1709.

F. P. Rákóczi m. p. P. H.

Franciscus Aszalay m. p. *)

IV.

Franciscus II. Dei gratia Sacri Romani Imperij et Transylvaniae Princeps Rákóczi, Partium Regni Hungariae Dominus, Siculorum Comes, et Pater Patriae, Pro Libertate Confoederati Regni Hungariae, necnon Munkácsiensis, Makoviczien sisque Dux, Perpetuus Comes de Sáros, Haereditarius Dominus in Sáros-Patak, Tokaj, Regécz, Ecsed, Somlyó, Lednicze, Szerencs, Ónod, etc.

Illustris Comes, ac Generose, Fideles Nobis syncere dilecti! Salutem et Principalis gratiae Nostrae propensionem. Hadaink ruházatjára legalkalmatossabbnak tartván a Törökországból szállíttatni szokott abát: Kegyelmetekre kívántuk aziránt Alboërral vagy más kereskedővel megalkuvást és egyezést is concredálnunk; az mint is Kegyelmetek ebben is Hozzánk s Hazája javához való szeretetit előtte viselvén, olly punctumokkal ineálja az contractust, — mellyet elsőben, minekelőtte finaliter concludálna, velünk communicáljon, és aziránt veendő parancsolatunktúl várjon, — az mellyek szerint legjutalmassabban (legjutányosabban) eshetik azon abának beszállíttatása, s hasznossabb mind az két Hazának; kiváltképpen azt igyekezze Kegyelmetek véghez vinni, hogy alkalmatos időkben azon abák nem Kecskemétre, hanem Egerben szállíttattassonak azon factor által, az kivel contra-

*) Eredeti, ívrét, s. k. aláírás és ostyapecsét alatt. A szöveg itt is Aszalay kezével iratott.

hálni fog Kegyelmetek, s addigis hogyha valamiként az ellenség részérűl megkárosítása történne : annak refusiójára kötelesseknek nem tartván bennünket. Caeterum Eosdem feliciter valere desideramus. Datum Munkács, die 20. Januarÿ. Anno 1709.

F. P. Rákóczi m. p.

Külczím : Illustri Comiti Michaëli Teleki de Szék, Intimo Consiliario Nostro, Comitatus Colosiensis Comiti, Arcis, Praesidij, item Districtus Kőváriensis Capitaneo, necnon Militiae Nostrae unius Regiminis Equestris Ordinis Colonello, ubique Supremo, etc., et Generoso Joanni Pápai, Universorum Bonorum Nostrorum in Transylvania et Partibus eidem annexis Fiscalium Praefecto, Fidelibus Nobis syncere dilectis.

P. H. A pecsét mellé Pápai János kezével odajegyezve: Al-Boerral való alku iránt az abákrúl.*)

V.

Formula Juramenti.

Én T. T. esküszöm az élő Istenre, ki Atya, Fiú, Szent-Lélek, teljes Szent-Háromság, egy bizony Örök Isten, hogy Instructióm, s úgy annakutánna jövendő Orderek szerint folytatom mindenekben Felséges Urunk s a két Confoederált Haza dolgait, és azokban senkinek, sem titkon, sem nyilván, sem ott, sem visszajövetelem alkalmatosságával írás vagy discursus által ki nem jelentek, azokon kívűl, a kikkel Instructióm szerint kell negociálódnom, valamíg az Felséges Fejedelem titokban kívánja tartani; különben, ha comperiáltatom Instructiómban letett hitem

*) Eredeti, ívrét, stb. mint az előbbiek.

ellen impingálni: pro publico notorio tartatván. annak érdemes büntetése consequálja személlyemet.*)

VI.

Kegyelmes Urunk!

Fájlaljuk Felséged s nemzetünk szolgálatjában történt remorát: de minthogy Omer Aga mindeddigis el nem érkezett, kivel is kelletik útunkat bizonyos ideig continuálnunk, — késése oka remoránknak: küldöttünk mindazonáltal eleiben, hogy accelerálhassuk ide való jövetelét: de félünk attúl: a Maros jege felbomolván, azon által való menetelben is akadályunk lészen. Mindazonáltal Méltóságos Generális Károlyi Sándor Úr tett dispositiója által reménljük, meghaladjuk azon dificultást. Értettük Bagosi Uram levelibűl, hogy Pápai Gáspár Uram is eddig valamely török követekkel, (hihető, a landor-fejérvári szerdár emberei) Szent-Jóbra érkezett; írtunk ő Kegyelmének: siessen hozzánk, hogy valamely informatiót vehessünk ő Kegyelmétűl, — a minthogy, mihelyen érkezik, postán expediáljuk Felségedhez, sőt, ha az dolog úgy kívánja, talám várakozunk is Felséged továbbvaló dispositiójáig, reflectálván arra magunkat, hogy ő Kegyelme is talám conjunctus Felséged szolgálatjában velünk. Mi penig maradunk

Felségednek

Debreczen, 1. Februarÿ, 1709.

igaz hívei,
alázatos szolgái:
Teleki Mihály m. k.
Pápai János m. k.**)

*) Eredeti, ívrét, Aszalay írása.
**) Eredeti, mindkét aláírás sajátkezű, a szöveg Pápáé.

VII.

Kegyelmes Uram!

Felséged 15. currentis Ungvárrúl datált kegyelmes parancsolatját alázatoson vettem. Az én Istenem is pótolja ki azt az idegenyek által, a mit eddig csak reménsíggel tapasztalt Felséged a keresztényekbe. Ha Christus Urunknak Aegyptum volt securitása, Dávidnak elöd-dedi (így) állopotjába Achis király volt protectora : semmit sem praejudicál Felséged is keresztényi vallásunknak, ha kereszténytúl prosequáltatván, a philisteusoknál lel manutentiót; kívánom is, az én jó Istenem ezen Felséged igyekezetit nemzetünk javára consumálja.

Gróff Turnonak (Velenczébe) Felséged parancsolatja szerént a plenipotentiát, instructiót megküldöm, a mostani occurrentiákrúl instructióm szerint késedelem nélkül tudósítom, — bízom is oly securitásra azon expeditiókat, hogy periculumba ne forogjanak. Tovább kellessík-e azon útra magamat resolválnom? az ott fennforgó conjuncturák, a fejíri (landor-fejérvári) szerdárnál lévő dolgok progressusinak mivolta, s úgy ezután következendő Felséged parancsolati újabb instructióim lesznek.

Bajoson megyünk, mivel immár az ellenség Solyomkűnél vagyon, mely is annonázni akarja Váradot; mindazonáltal mi holnap megindúlunk, lévén Sarkadig majd ötszázig való comitivánk, ott penig annál több hadat vévén magunk mellé, annál is bátorságossabban követjük a Marosig s azon túl

útunkat, Isten az időt is megkeményétvén. Én penig maradok

Felségednek

Debreczen, 18. Februarÿ, 1709.

alázatos hív szolgája

Pápai János m. k. *)

VIII.

Felséges Urunk!

Úgy vagyon, Felséged kegyelmessen parancsolt adatni kezünkhöz az aranyokon kívül 1475 rhénes forintokat máriás-pénzül: de megolvastatván azon summát itt, (kit pecsét alatt adtak kezünkhöz az Udvarnál) volt csak 1464 rhénes forint. Melly summából is kivévén az mi úti-költségünket, mely 500 tallér, — marad az arnótok fizetésére azon summából 564 rhénes forint; de minthogy Omer Aga itt máskínt declarálta maga praetensióit, a mint az includált listából Felséged méltóztatik meglátni, — úgy, hogy ő miolta Felséged szolgálatjában volt, addig az ideig, míg Munkácsrúl kiindúlt, annak elmúlt 14 holnapja; Felséged fizettetvén nekiek már eddig 6 holnapra: még restál 8 holnapi fizetések. Eléggé mondottuk, hogy azért rendeltetett nekiek a karabélyosok fizetése, hogy 6 nyári holnapra pénz, 6 téli holnapokra pedig qvártély adatik nekiek, — de arra ő azt felelte: Igenis, Szatmártt így volt mondva nékiek, de a midőn Méltóságos Generális Károlyi Sándor Úr assecuratiója mellett Felséged szolgálatjára állottak: akkor nékiek azt mondotta, hogy 12 holnapra lészen azon rend fizetések. Itt bi-

*) Eredeti, egészen s. k.

zony eléggé alterálódtunk is vélle, de mivel kevéssel nagyobb kárt sem akartunk tenni: kénteleníttettünk Dobozy István (debreczeni főbíró) Uramtúl leválni exolutiójokra 900 rhénes forintokat, oly assecuratióval, hogy Felséged elsőbb alkalmatossággal excontentálja ő Kegyelmét azon summa iránt.

Az arnolt tisztek a remek*)-köntössel is nem voltanak contentusok, hanem kénteleníttettünk a Nemes Városstúl 42 ing vörös fajlondist kérni mentéjeknek, dolmányoknak, a nadrágokat pótolván az remekbűl.

A több remeket pedig és londist hová erogálhattuk, mellyet Zachariás cancellista hozott Kassárúl, s mi maradt meg benne? annak accludált listájábúl kitetszik, — mellyet is Felséged továbbvaló dispositiójáig Pápai János Kállóban küldött.

Ez a város panasz nélkül alkalmaztatta magát hozzánk, s promoveálta Felséged mostani szolgálatját. Való, nincs kevés költségével: de hiszszük, mindezekkel is nevelik Felséged ezen városhoz eleitűl fogva fenntartott kegyelmességit.

Az ellenség Várad felé való közelítésére nézve talám tartózkodnunk kellett volna: de minthogy tudjuk expeditiónknak sietö voltát, annakfelette mind innen jó comitivával indúlunk, mind Sarkadrúl szaporítjuk az ott lévő praesidiummal, — Istenre bízván utazásunk sorsát, megindúlunk Sarkad felé, tudván, azon ellenség most innen nem distrahálja magát, ha szintén Váradhoz jö is.

Az csausz rosszúl vagyon, — mindazonáltal minthogy maga is siet, mi sem kedvezünk néki az

*) „Remek-posztó", altisztek ruhájára való féldurva szövet.

indúlásban. — Ezzel Isten oltalmában ajánljuk Felségedet, s maradunk

Felségednek

Debreczen, 19. Februarij, Anno 1709.

alázatos hívei, szolgái
Teleki Mihály m. k.
Pápai János m. k.*)

IX.

1-mo. Az húsz arnolt gregariusoknak, kik Egerből elmentenek, négy holnapi restantiájoknak exolutiójára, per fl. Rh. 4 computando, kívántatott fl. Rh.	320
2-do. Omer Agának tavali esztendőbéli 8 holnapi restantiájának exolutiójára, per fl. Rh. 64 computando, fl. Rh. . . .	512
3-io. Egy zászlótartónak 8 holnapi restantiájának exolutiójára, per fl. Rh. 32 computando, fl. Rh.	256
4-to. Két corporalisnak 8 holnapi restantiájának exolutiójára, per fl. Rh. 8 computando, facit fl. Rh.	128
5-to. Egy strázsamesternek 8 holnapi restantiájának exolutiójára, per fl. Rh. 18 computando, facit fl. Rh.	144
6-to. Három gregariusnak 8 holnapi restantiájának exolutiójára, per fl. Rh. 4 singillatim computando, facit fl. Rh. . .	96
Summa universa facit fl. Rh.	1456

Teleki Mihály m. k.
Pápai János m. k.**)

*) Eredeti, mindkét aláírás s. k., a szöveg Telekié.

**) Eredeti, a VIII. sz. a. közölt levélhez csatolva. Mindkét aláírás s. k., a szöveg Telekié.

X.

Az mely vörös remek- és közlondis posztó Kegyelmes Urunk ő Felsége parancsolatjából idehozattatott, ment fel e szerint :

1-mo. A Méltóságos Úr Teleki Mihály Uram ő Kegyelme tizenegy szolgáinak mente, dolmány, nadrág.

2. Pápai János Uram ő Kegyelme öt szolgái számára mente, dolmány, nadrág.

3. Csáki András Uram két szolgáinak mente, dolmány, nadrág.

4. Omer Aga két szolgái számára arnolt hosszú köntösnek, mentének, dolmánynak, nadrágnak.

5. Hat arnolt tiszteknek külön-külön egy-egy arnolt nadrág.

6. Achmet török tolmács szolgájának hat sing londis posztó.

7. Haszán strázsamester szolgájának egy nadrágnak való remek.

8. Miskolczi Uramnak egy nadrágnak való remek.

Maradott még ezen posztóból 24 sing 3 fertály, londisból 5 sing 3 fertály, melyeket Pápai János Uram Kállóban küldött, Felséges Urunk ő Felsége továbbvaló dispositiójáig.

9. Az hat arnolt tiszteknek, hosszú arnolt dolmánynak, mentének való vörös fajlondis-posztót, 42 singet egy fertályt, item 6 arnolt süvegnek való zöld angliai posztót két singet s egy fertályt, annak kitoldására egy sing zöld közlondis-posztót, és az urak szolgáinak mentéjek alá való béléssel együtt, s ezek-

nek megcsináltatásokat, hozzátartozandó requisitumokkal együtt, Nemes Debreczen Városa alumni-ráltatott és készíttetett el.*)

XI.

Felséges Fejedelem!

Természet szerint való jó Kegyelmes Uram!

Az arnótok alkalmatlankodása miatt Felségel méltóságának sérelmét, és netalám Nemes Országunk szolgálatjának is rövidségét akarván hívséggel evitálnom: dolgaik complanatiójára erogáltam fl. 1080, melynek is visszafizettetését alázatossan recommendálom Felségednek.

Mi valóban nagy félelemben és rettegésben vagyunk mind az Erdélyből kijött, s mind a Szegedhez érkezett németség miatt; várjuk szempillantásonként siralmas végünket.

Két rendbeli alázatos udvarlásom alkalmatosságával is említette Felséged, hogy most könnyen légyen ezen városnak dolga, kinek is csak ez új esztendőnek első napjától fogva ez mai napig, csak gyengén calculálván, Nemes Ország szolgálatjának promotiója áll legalább is 15,000 forintokban; melyet nem panaszképpen kívántam Felségednek repraesentálnom, úgy a felsőbb esztendőkben ehhez képest, melyet a minthogy örömmel s kész szívvel cselekedtünk, úgy tovább is elkövetni minden tehetségünkig készek leszünk, — csak az Úr-Isten ellenségünk vasigájától mentené meg nyakunkat, kihez — félő — ne közelít-

*) A VIII. sz. a. közölt levélhez mellékelve. Teleki s. k. írása.

sünk. Ezzel Felséged kegyelmességében ajánlván magamat, maradok

Felségednek

Debreczen, 19. Februarÿ 1709.

alázatos igaz híve

Dobozi István, m. k.

Külczím: Felséges Rákóczi Ferencz Fejedelemnek, természet szerint való jó Kegyelmes Uramnak ő Fölségének alázatossan. (P. H.)*)

XII.

Tömösvári Legatio Seriessse pro Anno 1709. a diebus ultimis Februarÿ, usque ad 6-tum Martÿ.

Kegyelmes Urunk!

Elsőben Omer Aga, azután Pápai Gáspár Uram és az Landor-Fejérvárrúl Felségedhez expediált Csauz után kelletvén várakoznunk, a die 26. Januarÿ usque ad 19· Februarÿ Debreczenben subsistáltunk; ugyanaz nap indúltunk meg Krucsai János Uram regimenjebeli 200, és nagy-kúnsági 100 lovasokkal; kik minthogy nagyobbára visszaszöktenek, kénteleníttettünk Óbester Sötér Tamás Uramat mellénk venni 6 companiájával. 24. Februarÿ Csongrádnál az Tiszán rész szerint hidason, rész szerint az jégen általköltözvén, étszaka jöttünk Szentesre. 25., az midőn Makó s Vásárhely között jöttünk volna: valamely kóborló négy Ráczok akadván az oldaljárók eleiben, annak egyikét hamar levágják, hármát penig elfogják. Ét-

*) Eredeti, egészen s. k. írva, s gr. Teleki ás Pápai VIII. sz. alatti levelével együttesen elküldve.

szaka Makóra menvén, ugyanazon étszaka virradtig általköltöztünk az Maroson, az Török földére. 26. Somborra menvén, onnan expediáltuk Omer Agát, kezében adván az szükséges leveleket; ugyanonnan előreküldöttük levéllel Hasszánt az Tömösvári Passához, az Instructiónk szerint, tudósítván érkezésünk felől. 27. ebédre Megyre, hálni Lovenben, 28. ebédre Petskerőkre (Becskerek) érkezvén, az midőn ebédelni akarnánk, az ott lakos Ráczok megrészegedvén: ördögadta, teremtette! szitkokkal szidtanak; magunk s cselédink elvonván magunkat, Amhet tolmács az midőn csitította, öszvevesznek vélle, kardot rántván hozzájok, úgy salválja magát elsőben, való, azután az kardot is kivették az kezébűl. Minthogy tudtuk: az Töröknek nem mernek ártani, annyival is inkább megsérteni: nem mertük megsegíttetni, mivel nagy helység lévén, félhettünk méltán attúl: az mentőkön seb eshetett volna, és talám egy lábig is ott vesztünk volna, tudván azonkívűl is, megleszen az satisfactió, — az mint idealább meglészen rólla az emlékezet. — Ugyanaz nap Tömösvárrá érkezvén, útunkban eleinkben jött Horvát Péter, Felséged Residense, Mulykóval együtt, úgy Hasszán; holott is szállottunk magunk az Passa-Aga házához, melyben lakik, Csáki András az Cavallérokkal együtt az Gyömli Agához.

1. Martii. Passa-Agának és Gyömli Agának kívántatott discretiót megadván, insinuáltuk magunkat az Passánál pro audientia; ki is délután 4 órakor 4 öltöztetett Török-lovakat szállásunkra küld, kikre mi, Csáki András és Amhet tolmács ülvén, 12 Csauz menvén előttünk az Passa residentiájáig, az Cavallérok s több szolgarendek előttünk lévén, az szerint bémentünk az Passa udvarában, holott is 8 sipos, 6

trombitás, egy rézdobos, két öreg Török-Dobos, és négy apróbb dobosok renddel készen várván az udvar közepin, beljebb penig az Passa háza előtt az udvari népe czifra liberiákban excipiálván, ugyanott az grádicsnál szállottunk le az lovakrúl, s mentünk fel az palotára; az palotárúl bemenvén más egy kis házban: ott excipiált az Tihája, sok Török Agák praesentiájában; holott is veres posztóval borított székeket tévén kettőnk alá, az midőn leűltünk, azonnal az muzsikások elkezdvén az muzsikálást, majd félóráig muzsikáltanak; — ezen muzsikálás jóllehet mindenkor az Dívány véghezmenetele után meg szokott lenni: de, hogy nekünk complaceálhassanak ezzel is, azért halasztották ekkora audientiánkot. Ezalatt izente az Passa: minthogy rövid az idő, most sokat velünk nem beszélhet, hanem az bővebb beszélgetést holnapra halaszszuk. Itt cafét iván, azután csakhamar felmentünk egy rövid grádicson, azon házban, az melyben az Passa volt, ki előtt is magunkat meghajtván, Hosgeldi Csafageldit monda reá, azután kettőnk alá veres posztókkal borított székeket adván, leűlénk, egy-egy csontkalán lictariumot bokály-csészékbűl ettünk, cafét adtanak, és kérdezte tőllünk: az Fejedelem mint és hol vagyon? Melyre, az Felséged nevével köszöntvén, az credentionalis-levelet neki praesentáltuk, örvendeztünk rajta, hogy illy jóakarója Felségednek szomszédságában rendeltetett Passának, szerencséltettük, promotióját kívántuk, és jó egészségben hollétit Felségednek megmondottuk. Serbetet adának, aranyas kezkenővel megtörlöttük az ő szokások szerint az szánkot, megrózsavizeztek, és füstölvén bennünket, tőlle eljöttünk, magunkot meghajtottuk, és innen mentünk az Tihájához; ott is hasonló

ceremoniát praestálának. Ott lovakra ülvén, az szállásunkra jöttünk, az ő alánk küldött, czifrán felöltöztetett Török lovakon.

2-da (Martÿ.) Ugyanazon felöltöztetett lovakon ismét felmenvén az Passához, midőn lictariumot ettünk és cafét ittünk volna, kiküldötte az Agákot és szolgákot; köszöntettük újobban is Felséged nevével, s praesentáltuk az 100 aranyat néki, szerencséltettük mostani tisztiben, s kértük: mutassa eleitül fogva contestált jóakaratját Felségedhez. Igenis ajánlotta magát, hozzá tévén: az mint Desalőr (Des Alleurs) ő Excja kimenetele alkalmatosságával megizente Felségednek, továbbra is azon affectióbúl származott szavait reiterálja, az mely ez: Botot s zászlót kérjen az Fejedelem az Portátúl, úgy maradhat meg az Erdéllyi Fejedelemségben. Kire feleltünk: Az mint akkor, úgy most is kedvessen veszi az Felséges Fejedelem tanácsadását, sőtt kéri is az Felséges Fejedelem általunk: minthogy most közelebb vagyon ő Felségéhez, minden kitelhető dologban segítse az ő Felsége dolgait.

Kérdezte: Meddig megyünk? Feleltünk: Landor-Fejérvárig. S hát tovább? Feleltünk: Megtanít az idő és az alkalmatosság. Itt mondotta: Valamint az Landor-Fejérvári Passára, úgy, és még nagyobban, bizattak énreám az végbeli dolgok, az minthogy Moldváig s Havasalföldig én inspiciálok az Birodalom dolgaira, sőtt az mikor tőllem elment az mostani L.-Fejérvári Passa is, tőllem kérdett tanácsot: mit cselekedjék? s én instruáltam. Mi feleltünk: Az lévén az rendi, hogy azon Passát is meglátogassuk, már oda is elmegyünk. Felelt erre: Peké,*) igen jól vagyon.

*) Igen jól van.

Proponáltuk itt neki Instructiónknak 3-dik és 4-dik punctumát; proponáltuk Andrássy és Ubrízy javainak elharácsoltatását, adván okúl: ha ezt követik el az Felséged embereivel, mi is ezt elkövethetjük azon Törökökkel, kik Porta dolgaiban járnak és ott halnak meg; proponáltuk egyszersmind az pecskeriek (így) rajtunk elkövetett insolentiáját. Kikre is minden jóval ajánlotta magát, közelebb penig az pecskereki (így) Ráczok iránt ígért satisfactiót. Az midőn ezen beszélgetést elvégeztük volna: jöttenek egynehány Görögök s Törökök be, kiknek abájok, egyéb portékájok elvétetődvén, maig is contentumok nincsen; kért bennünket, legyen contentumok; melyre mi feleltünk: Igenis, — valakiknek Felséged igazságát látja, azoknak contentumok leszen minden bizonnyal; nevezetessen Halil Oda-Bassát recommendálta, kit is ha az Fejedelem meg nem szán, ki is most is rab lévén az kölcsön felvött pénzéért, melylyel az abákot vette, ott vész az rabságban; in casu kénteleníttetik az Portának is ezt értésére adni, melyet örömest távoztatna. Feleltük: Volt már az Portán, azért az mit cselekszik az Fejedelem, az ő barátságáért cselekszi. Serbetet s egyéb accessoriumokat praesentálván, elbúcsúztunk az Passától, és mentünk az Tihájához, kinek is megadván az három tízes-aranyokat: hasonló ceremoniákot praestáltanak ott is, és elbúcsúztunk tőlle, mentünk az szállásunkra.

3-tia. Egy Agát rendelvén mellénk 12 lovas Törökökkel és egy Csauzzal, hálni mentünk Sibelben. *4-ta* hálni Margitára. *5-ta* hálni Pancsovára. *6-ta.* Az Dunánál az mellénk rendelt Agától, Törököktől elbúcsúztunk, nekik discretiót adtunk, az Dunán által-

mentünk, és ettünk ebédet Visnyiczén. — Ezzel maradunk

Felségednek, jó Kegyelmes Urunknak

Visnyicze, 6. Martÿ 1709.

alázatos igaz szolgái s hívei

Teleki Mihály m. k.

Pápai János m. k.*)

XIII.

Felséges Urunk!

Ultima Februarÿ érkezvén Tömösvárra, másnap, úgymint 1-a Martÿ, lettünk szembe Haszán Passával elsőben, másodszor 2-da, — ki is minden tisztességgel fogadott. Holott is véghez vivén dolgainkat, 6-ta jöttünk Landor-Fejérvárra. Háromszor levén szembe a nándor-fejérvári Passával, írhatjuk: Omer Aga által folytatandó dolgai Felségednek secundáltatnak, csakhogy nem oly modalitással, hogy azon had egy corpusba Szerémségre általmenjen, hanem három- s négyszázonként a Maros, Tisza felé jőnek, ott költöznek által, — melynek modalitásáról coram egész declaratiót teszünk. Most az Athnámé dolga el nem igazodhatik, hosszabb időt kíván, mi penig 5—6 nap alatt innen visszaindúlunk, s megyünk Temesvárra, úgy kívánván a Passa is; oda várjuk Felséged dispositióját: hova, mely napra menjünk? hogy a comitiva is azon napra odaérkezvén, akadály nélkül indúlhassunk, mehessünk Felségedhez; sőt, minthogy ezen jó munka késedelmet nem kíván: mi sem írhatunk so-

*) Eredeti, piros selyemmel összefűzött másfél íven. Mindkét aláírás sajátkezű, — különben az egész szöveg Pápai János írása

kat, az időnek rövidségéhez képest. Pápai Gáspár magánoson addigis Ribiczei László Uram assistentiája által elsiet Felségedhez, hogy egész informatiót vihessen. Ez a Passa Felségednek, a mint erős hittel meg is esküdt, Atyja egészen, — a circumstantiákbúl is ezt tanúljuk ki. Mi penig maradunk

Felségednek

Landor-Fejérvár, 14. Martÿ, 1709.

alázatos hív szolgái

Teleki Mihály m. k.

Pápai János m. k.*)

XIV.

Ezerhétszázkilencz esztendőbeli martiusi Landor-Fejérvári Publica Legatiónak Reportuma.

Kegyelmes Urunk!

Sexta Martÿ Landor-Fejérvárrá, s ott az Erdéllyi Házhoz, az előnkben Visnyiczére, — melly is egy mértföld — küldött négy tollas Csauzokkal ebéd után 4 órakor béérkezvén, azonnal az Passa s Tÿhája, Ábrahám Alboër Franczia tolmács maga belső kedves emberek által láttattak: mint vagyunk, s hogy vagyunk, mennyin vagyunk? S kinek is replicálván, —

Septima. Felséged Tömösvári kiadott Instructiója szerint Instructiónk copertáját felszakasztván, mindketten, úgy Pápai Gáspár Uram is velünk, az annectált hitnek formulája szerint**) élő nyelvvel meges-

*) Eredeti, mindkét aláírás s. k. A részben titkos-jegyekkel irt szöveg Pápaié.

**) L. fölebb, V-ik sz. a.

küdtünk, s ugyanakkor egyikünk, úgymint Teleki Mihály, szállásán az Instructiót megolvasván: minthogy Instructiónknak első punctuma azt tartja, hogy az 1000 arany az Landor-Fejérvári Passának első audientia alkalmatosságával az pisztolyokkal — mellyek az caféhoz való eszközök helyett vadnak — együtt praesentáltassék, — de minthogy az első audientia publice szokott lenni: netalántám, akkor praesentálván azon 1000 aranyat, az Passa is megszégyellje annyi sok emberek előtt magát, az ellenség is megtudván az ajándéknak mivoltát, terhessebb ajándokkal a fontban le ne nyomja: tetszett secreta audientiánkon — adván erre hatalmat Instructiónknak 12-dik punctuma — az 1000 aranyat praesentálni, az pár pisztolyt penig publice megadni, tudván akárki is, hogy Felséged militaris személly lévén, egy Confiniarius Passának s Generálisnak méltán kedveskedhetik illy militaris ajándokkal, s kedveskedik is.

Ugyanez nap jó reggel hivatván Alboërt, általa kérettünk az Passától audientiát; s azonnal visszajövén Alboër, általa az Passa így replicált: holnap szemben leszek vélek délután, az midőn véghezviszem az Dívánt, annak utánna, hanem arra kérem, minthogy sok németes emberek vadnak itt is, az kik sok képpen informálják az Németet: ahhozképest cautusoknak kelletvén lennünk, én azon Publica Audientián csak ezeket kérdezem s nem többet: 1-mo. Az Fejedelmet mint és hol hagyták? magok az követek mint vadnak? 2-do. Eddig-é, vagy tovább szándékoztatok-é? 3-tio. Miért nem békéllik meg az Fejedelem az Némettel?

Octava. Öt öltöztetett Török lovakat küldvén az szállásunkra 6 tollas Csauzzal s egy Agával együtt,

azokon mi : Teleki Mihály, Pápai János, Pápai Gáspár, Bagosÿ László, Csákÿ András Uraimék megindúltunk az vár felé, az holott is az Passa resideál, előttünk bocsátván az két Cavallért, más szolgarendeket kettőtkettőt egymás mellett szép renddel; azok előtt mentenek az Csauzok gyalog, úgy Amhet tolmács az maga lován. Bémenvén az várban : az várnak különös kerítésében, az hol az Passa s Tihája residentiájok vagyon, minekelőtte bémentünk volna, leszállottunk az lovakrúl, s gyalog mentünk elsőben is az Passa Divány-ülő palotájára, holott is csizmáinkat levetvén, papucsban mentünk az Passa házában, melyben maga volt, velünk lévén azon személlyek, kik velünk lovon ültenek; meghajtván magunkat az ajtóban, addig is, míg közelítettünk volna az Passához, arra Horgeltit s Csafageltit*) monda. Közzellyebb menvén hozzá, ott is viszontag magunkat meghajtottuk mind neki, mind penig az Jancsár-Agának, — ki is azon audientián sok förend Török Urakkal az házban jelen volt, ő úlvén egy kereveten az Passával; az többi mind felállottanak, egy keveset fennállván, azonnal kettőnk, úgymint Teleki Mihály és Pápai János alá széket töttenek, veres posztóval borítottakat, lictariumot az ő szokások szerint, csontkalánnal, mázas bokály-csészébül praesentáltanak, melybül is egy-egy kalánnal vettünk s ettünk, melyre is egy-egy filcsán (így) cafét is adtanak azoknak is, kik velünk benn voltanak.

Kérdezte : Mint vagytok, s hogy vagytok? Feleltünk : Istennek hála, jól; örülünk mi is az Hatalmas Passa jó egészségének, és az midőn az Felséges

*) Szerencsével jöttetek, Istenhozott!

Fejedelem nevével köszöntjük, az credentionalis-levelet exhibeáljuk, kívánunk mind mostani méltóságában való jó szerencsét, mind nagyobbakra való nevelkedést, és friss jó egészséget. Kérdezte tőllünk: Mint vagyon az Fejedelem, s hol vagyon? Feleltünk: Egészségben hagytuk el ő Felségét Munkácson. Itt elévén az egy pár pisztolyt, mondottuk: Hadakozó ember lévén az Felséges Fejedelem, az Hatalmas Császár egy ily Szerdárjának, szomszéd kedves barátjának, illy katona-ajándékkal kedveskedik; viselje egészséggel! S ekkor Pápai Gáspár Uram maga előtt adta egy Passa-főember-szolgája kezében, maga intvén az Passa, hogy venné el. Felelé erre az Passa: Az Fejedelemnek ezzel magát nem kellett volna terhelni, magának lévén erre szüksége, mint hadakozó embernek. Feleltünk: Illy eszközök forogván most az Felséges Fejedelem kezén: azokból is, az melly kedvessebb fegyvere volt, kívánta az Hatalmas Passát tiszteltetni.

Kevés idő múlva kérdezte: Kívánunk-é innen tovább menni? Feleltünk: Az idő s az alkalmatosság megtanít.

Kérdezte: Miért nem békéllik az Fejedelem az Némettel? Feleltünk: Az Felséges Fejedelem mégeddig csak gyűjtötte, oktatta, tanította hadait, — már ezután akar inkább azon tanúlt haddal hadakozni.

Javallotta, hogy békéljék meg, mert jobb az békesség. Feleltünk: Ennyi esztendőktül fogva exerceáltatott had az békességben meg' eltunyúlna, azért jobb az Felséges Fejedelemnek ezen exercitiumát vinni egész perfectióra.

Ezután serbetet hoztanak mindenikünknek különkülön bokály-csészében; abbúl iván, aranyas-kezke-

nőkkel, az itt való szokás szerint — mellyet is az csésze mellett tartanak s praesentálnak — szájunkat megtörölvén, az kezkenőt elvitték; annakutánna egy csúcsos, szoros szájú aranyas-edényben rózsavizet hoztanak, s kezeink alá széles bokály-csészét tartván, azon edénybűl úgy harmatozták meg kezeinket, melylyel az ittvaló szokás szerint orczánkat is kezeinkkel megdörgöltük. Utoljára hozták az füstölőt aranyas-edényben; azon füstöt menténk gallér-végei között az állunk alá tartván, az szakáll helyett az állunkat füstölték. Felkelvén, magunk meghajtásával elbúcsúztunk az Passátúl; lemenvén palotájárúl, mindjárást mentünk az Tÿhája házában, ki is veres posztós székekre leültetvén, kérdezett: mint vagyunk? Neki is megfelelvén, Felséged nevével köszöntvén, Felséged levelét néki megadtuk; ez is lictariumot, cafét, serbetet, rózsavizet, füstölőt, mint az Passa, azon ceremoniákkal praesentáltatván; azután tőlle elbúcsúzván, mentünk az szállásunkra azon felöltöztetett lovakon, azon renddel, az mint felmentünk.

Nona. Szállásunkon lévén, Alboër praesentált az Passa nevével tíz szekér szénát, 200 Török abrakot, mely is tészen 100 kassai vékát. Izentünk egyszersmind az Passának: Tovább is akarnánk az Passával szemben lenni, az mikor időt adna; s itt ígérte magát, de azt megmondotta az Passa szavával: Egyáltaljában Amhet az tolmácsságban nem admittáltatik.

Hivattatván az Tÿhája is Pápai Gáspár Uramat, maga Csuadárja által: szemben lött az Passa Hasznadárja házánál az Tÿhája, ő Kegyelmével. Tudakozta: mint vadnak s hogy vadnak az vendégek? Kire ő Kegyelme felelt: szállásokon vadnak, s magok dolgokhoz látnak. Leülteti az Tÿhája ő Kegyelmét, s

kérdi: Ugyan mondd meg, mi dologgal jöttenek? Kire ő Kegyelme felelt: Magok meg fogják mondani az Hatalmas Szerdárnak, audientiájok alkalmatosságával; azt énreám nem bízták. Ismét azt kérdi az Tyhája: Mikor akarnak az Passával szemben lenni? Kire ő Kegyelme felelt: Valamelly órában az Hatalmas Passa parancsolni fogja. Kire felelt az Tyhája: Majd mindjárt az Passa ide fog jőni ebben az házban, hozzád, hogy beszéljen veled, hanem itt légy, s innen sohová ne menj! Ismét mondja: Omer Aga jövetelit és dolgát, tudom, te is tudod, mert mi neki passust is adtunk; de, melly felé gondolnád hogy ő kimehetne Magyarországra lárma nélkül? Mert sokkal könnyebben véghezmehetne az illy dolog, ha Aradot, Szegedet az Fejedelem magájévá tenné, vagy penig ha Eszék táján valamelly Magyar hadak az Dráva mellett találtatván, csak szekereken is hordoztatnának oly hajókat, kikkel az Dráván hidat kötvén, szaporán megegyezhetnének, és minémű nyereségek lehetne az Szerémségen, az Ráczságnak is ott lévén az gyükere, igen nagy hasznot tehetnének arra is. Kire ő Kegyelme felelt: Igaz dolog, tudom én is Omer Aga eljövetelit: de én őtet az Felséges Udvarnál nem tanáltam, egészlen mégeddig informatus nem voltam minden ő dolgaiban; reméllem, annak idejében ha minek kellenék is, fog függeni az Hatalmas Passa gratiájától.

Ezen alkalmatossággal praesentáltattunk az Tyhájának 100 aranyat. Ezzel kimenvén, Pápai Gáspár Uramat ott hagyta, hogy ott várja meg az Passát. Kevés idő alatt az Passa odamégyen, és ő Kegyelmét közel, eleiben állítja, titkos audientiát adván; s kérdi az Passa: Mit csinálnak az vendégek, s mikor akar-

nak velünk szemben lenni? Kire ő Kegyelme felelt: Valamikor az Hatalmas Passa kívánja, készen vadnak. Kire felel az Passa: Gyöszte, tudod, mi dologgal jöttek, hanem mondd meg! Kire ő Kegyelme felelt: Az én számban semmi dolgot nem adott az Fejedelem, mert már ezen követeket megindította volt, — hanem engem utánnok küldött, hogy mentűl hamarébb beérvén, alkalmaztassam magamat az Felséges Fejedelem az követeknek kiadott parancsolatjához. Erre kérdi az Passa: Vagyon inkább valami ollyas dolog nállok? mert hiszem, az kinek titkos dolga vagyon, az maga dolgát az világ eleiben nem terjeszti. Láddé, Landor-Fejérvár olly helly, az hol az széles világ füle mindent meghall; mi megvalljuk Törökök, hogy titeket Magyarokat sokkalinkább szeretünk egyéb Nemzeteknél, s kivált az Németnél: de az mostani időben csak az szívünkben, belől, titkon kell benneteket szeretnünk, mert publice, világ láttára való szeretetünket most nincs egykevéssé módunk benne, hogy hozzátok mutathassuk; elhiszed-é, hogy az ellenségnek régen megvitték ide való pompás érkezésteket, és hogy hogy excipiáltanak benneteket? Tudjátok meg, hogy az ellenség eddig csak aludt az ágyában: de már erre nézve felugrik az talpára, és mindkét füleire készen vagyon; illy titkos dologgal nem kellett volna annyin jönetek.

Azonban azt is kérdi: Hányan akarnak audientiára jöni? mert én két emberrel contentus leszek. Amhet tolmácslását penig absolute meg nem engedhetem, mert nem hiszek neki, hanem magad légy az tolmács! Kire ismét Pápai Uram felelt: Lehetetlenség, mert én azokat az nagy importantiájú dolgokat ki nem tudom mondani. *Melyre nézve* mond az Passa:

Menj el azért, és mindjárt hozz választ ezen négy dologra : 1-mo. Meddig akarnak itt múlatni? 2-do. Ha olly nagy dolgok nincsen : jobb, hogy fel se jőjjenek, hanem általad izenjék meg; ha penig titkos dolgok vagyon : sokan ne jőjjenek, elég legyen kettő. 3-tio. Mikor kívánnak audientiát? 4-to. Amhet nem admittáltatik az titkos tolmácslásban, mert nem hiszünk néki.

Ezekkel lejővén hozzánk Pápai Gáspár Uram, és referálván az Passa izenetit, ment vissza illyen válasz-adásunkkal : 1-mo. Meddig leszen itt múlatások az követeknek, akkor válik az el, mikor az proponálandó dolgokra válaszszát veszik és megértik az Hatalmas Passának. 2-do. Az mikor az követekre valamelly dolgot bíznak; akármely országban is az szokta azt megmondani, az kinek szájában adják az dolgot, és más által meg nem izenheti. 3-tio. Igenis, titkos és nagy dolgokkal expeditusok : de, hogy egyike proponáljon, s az másik elmaradjon, — nem a rendi. Azonban az Hatalmas Passa az Győzhetetlen Császárok kapujárúl való lévén, experiálhatta sok követek alkalmatosságával : ha egyedűl csak egy tolmácscsal valamelly követ proponálta-é maga követségét? sőtt inkább úgy látta, hogy nemcsak ketten, de tőbben is compareáltanak az Vezérek előtt, és az illy követeknek mind tolmácsai, mind penig az Fényes Portán levő kapitihájaival együtt, ötön-haton is ollykor, az szükséghez képest. 2-do. Minthogy az mi Fejedelmünk két ország : Magyar- és Erdély-országának Fejedelme, mind az két ország különös ország lévén: különös követet is kellett küldeni, az régi bévőtt jó szokás szerint; azért, ha kiket az Felséges Fejedelem meghitt maga dolgaiban : nem illik, hogy az Hatal-

mas Passa azokban kételkedjék. Ad 4-tum. Ha Amhetet nem admittálja az tolmácslásban : sem az követek az magok propositiójiban, sem az Hatalmas Passa az Fényes Porta hasznára való dolgokban nem procedálhat, nem értvén meg jól egymást. Ha penig az Passának van olly magyarúl tudó hív embere, az kire meri bízni ezen tolmácslást : álljon az Passa akaratjában. Felelt az Passa ő Kegyelmének : Holnap Ikindi (dél) tájban jőjj fel, megizenem, hogy (mikor) jőjjenek fel, és mindenekrűl beszéljünk, — de az tolmács magad légy !

Decima. A Passa vadászatra menvén, azalatt újobban felküldöttük Pápai Gáspár Uramat a Tihájához, s megizentük : Minthogy az Fejedelem megnyúgodt Amhet hűségében, egyébaránt se magának olly magyarúl tudó tolmácsa nincsen, se penig Kegyelmed — úgymint Pápai Gáspár — nem tudván jól törökűl, az dolgokat jól meg nem mondhatja : tartunk attúl, sem az Passa minket, sem mi az Passát jól meg nem értvén : az hibás tolmácslás miatt az Portára adandó informatiókban hiba, s úgy az Porta resolutiójában ahhozképest fogyatkozás esik; azért kérjük, effectuálja az Passánál : admittálja Amhetet. Az minthogy eziránt annuálván az Passa, —

Délután 3 órakort magunk lovainkon felmentünk az Passához, mivel csak akkor jött meg az vadászatból; hozzá egyenessen nem mehettünk, hanem megállapodtunk az Tihája házában, — onnan hivatott. Bementünk hárman, Amhet is velünk lévén; kit is köszöntvén magunk meghajtásával : ő is reciprocálta. Széket tétetett alánk, cafét adatott. Midőn az szolgák mind kitakarodtak az házbúl, mondottuk : Minthogy kirekedtünk az időbűl, most mindeneket meg nem

mondhatunk; azért ne legyen neki nehéz, ha továbbra is alkalmatlankodunk. Felelt : Illy későn ne is alkalmatlankodtunk volna magunknak. Instantiánknak második punctumát proponálván, az Passa ezt felelte: Mi a Magyarokat is szeretjük, az Némettel is most barátságunk vagyon; az minthogy ezen szeretetünket meg is mutattuk, az midőn húsz esztendeig hadakoztunk a Magyar Nemzet mellett, noha az Isten meg nem áldott. Feleltünk : Az mint az Török Nemzet hadakozott a Magyar Nemzet mellett : úgy a Magyar is a Török mellett tehetsége szerint forgolódott; s osztán, hogy valamelly nyilas czélt akarván lőni, nem találja egyszerre, abban hagyja-é? Nem, hanem mindaddig lövöldöz, míg feltött czélját feltalálja!

Felelt az Passa : Nem tudván egy ismeretlen ember valamely városra az útat, kalaúzt fogad; beviszi az kalaúz az városban : de az sem tudván megmutatni az vendégfogadó házának kapuját, kiáll az vendég fogadó, s az szállítja el. Azonban az Doctor látván az beteget, örömest orvosolná : de nem mondván meg nyavalyáját, nem orvosolhatja. Feleltünk: Az jó Doctor phisiognomiáját, szemeit megnézvén az betegnek : azonnal tudja mind az nyavalyát, mind az orvoslást ahhoz alkalmaztatni.

Az Passa szóllott : Egyszer egy Doctor volt, az ki midőn meglátott volna egy halottat, azt mondotta, hogy ha eret vágnának rajta, mivel az véri elaludt, meggyógyúlna; ezt én csak hallottam, de nem láttam.

Feleltünk : Az Passa úgy látszik sok Doctorok felett való Doctor lévén, nem is kétljük, ő is tud az orvosláshoz. (Méllyen nem akartunk felelni s bővön, mivel vettük észre : ismeri erőtlenségünket). Azért mi is megmondjuk nyavalyánkat, ha kívánja.

Egy beteg ember itt feküvén : Német, Magyar, Franczia Doctort kívánnak hozzá, ki az csillagokbúl, ki az napbúl, ki az holdbúl nézi nyavalyáját; néktek is három nyavalyátok vagyon: egyik az Német, másik az Rácz, harmadik magatok közt vagyon.

Feleltünk: Magunk sem tagadhatjuk nyavalyáinkat, azért is jöttünk orvoshoz, hogy régi barátságárúl megemlékezvén, orvoslást nyújt; máskint, minthogy kínál az Német a békességgel : bizony, meg kell békéllenünk; idővel tapasztalja az Porta abbúl következendő kárát, az midőn az Magyarnak conjungálni kell magát az Némettel.

Szóllott ő : Ennek az várnak segítségre s élésre volna szüksége, s Vég-Szendrőben volna egy jóakarója, az ki meg akarná segíteni; el is vitte az kapuig az élést, ezen várbeliek penig kaput nem nyitván meg: az segítség hasztalan ott várakozott. Az Magyarok is az szélekben nem akarván kaput nyitni : más felé hadakoznak, sánczokat, erősségeket vesznek. Az midőn Károlyi Sándor megszállotta Aradot: akkor megijedve jött egy Német hozzám Aradrúl Tömösvárra, mondván : Megveszi az Magyar Aradot! Én feleltem neki: Nem veszi, megládd! Azalatt jő hozzám Károlyi Sándor adjutántja, ki is azt mondotta : Megveszi az Magyar Aradot; annak is megmondottam: Nem veszi!

Feleltünk : Az ki ellenségét meg akarja győzni: az feje körül kereskedik az annak; nekünk is Bécs tájékán lévén felessebb ellenségünk, s ott is lévén feje az hadakozásnak : eddig ott kellett munkálódnunk, tudván : az fejét megrontván, az lába is megromol; most penig, minthogy erősödik ellenségünk feje, az mint ezelőtt három esztendővel : úgy most is recurrálunk az Török *Nemzethez, assistáljon*, hozzánk való

szeretetinek megmutatására, hadd azon fő ellen hathatóssabban progrediálhassunk, — máskint, ha barátságában nem bíznánk az Portának : nem is recurrálnánk hozzá, az midőn szükségünk vagyon reá.

Itt mondottunk egy fabulát : Két Török tejet szerzett, abban kenyeret hánt; az harmadik is az készhez oda akart ülni; azt mondották — s nem is hagyták kalánozni, — szerezz kenyeret és tejet, azután egyél te is velünk!

Felelt ő : Jusson eszetekben, mikor elsőben veletek szemben voltam, azt is mondottam : Békéljetek meg a Némettel. Ti azt feleltétek : Még most kezditek ti az hadakozást.

Feleltünk : Akkor publice úgy kellett felelnünk; most penig privatim azt feleljük, az mit elébb is mondottunk : Ha az Porta jóakaratjához bízhatunk, továbbra is folytatjuk; ha penig nem, megbékéllünk. Mi consequentiája leszen békességünknek : megítélheti az Passa, — kit azután bővebben declaráltuk.

Szóllott az Passa : Az ki valamelly barátjához akar menni : annak házának meg kell kapuit nyítni, úgy kell várni. Azonban, az ki valakit meg akar látni: elveszi az superlátot, az mely köztök vagyon.

Feleltünk : Az ki barátjához akar menni, ha igen vágy hozzá, s szereti: kapu nélkül is bémegyen hozzá, kivált ha látja, hogy más is lakatot tart az kapuján.

Szóllott errül az Passa : Az kapurúl gondolkozzunk, hogy lehessen meg? Adjuk tudtára. Most elmehetünk. Serbetezvén, rózsavizezvén, megfüstölvén bennünket, eljövénk.

Minekutánna mi az Passától elbúcsúztunk volna: hátramaradván Pápai Gáspár Uram, — de ezt Amhet sem tudja — megcsókolván az Passa köntösét, és az

1000 aranyat az lába közzé vetette; mellyen, mivel hirtelen esett, maga is elijjedett belé.

Undecima. Hivatván Pápai Gáspár Uramat az Tihája, ő Kegyelme felmenvén, azonnal hivatta az Tihája házától az Passa magához.

Elsőben is az discretiót exprobálta : miért kellett annyit adni? Ő contentus lött volna csak azon pár puskával is; s látja Isten, nem is várt ennyit, mert tudja : az Fejedelemnek is sokra vagyon szüksége, minthogy ingyen kívánok szolgálni, nem penig pénzért. Felelt Pápai Gáspár Uram : Ezt az Felséges Fejedelem hozzád való szeretetiből cselekedte, de csak mutasd jóakaratodat : többet is várhatsz.

Izente az Passa : Köszönts szómmal az követeket; itt, ha lehetséges, ne múlassanak sokáig; mégegyszer szemben leszek véllek titkon, azután egy Publica Audientiát adok, hadd legyen az az híre : elbocsáttattak az követek; mert, ha az követek itt sokáig múlatnak : az aluvó ellenséget is felköltjük.

Másodszor : Az Magyar Nemzetet hogy megsegithesse az Porta: egyenessebb útat nem lát, ha vagy Aradot, vagy penig Szegedet megveszi az Fejedelem, az melyből ez az jó következik : az Magyar tábor közel lévén az Török határhoz, akkor menne parancsolatja az Arnóth Passának, hogy egész erejével menne az határ őrzésére, melyből az lenne, hogy alattomban megengedtetnék : ezer, kétezer, s több is menne által az Magyarokhoz. Akkor Omer Aga is véghezvihetné az maga dolgát; de másként hogy csoportossan mehessenek, — módunk nincsen benne, mert az békességnek praejudicálna; hanem százanként-százanként elmehetnek.

Tertio. Ha penig így az dolog nem succedálhat, hogy Aradot vagy penig Szegedet megvehessétek, — mondok még egyet: Rácz-Tökölyit küldje az Fejedelem kezemben, mivel engemet ő már egynehány ízben requirált, és tudom, hogy az Németnek is nem szintén igaz szíves akaratja, — én ő vélle végezvén, úgy kötnék vélle, hogy mind Aradot, Szegedet kezetekben adná.

4-to. Az mely Törökök Gyöngyösön, Egerben, Szakmártt, vagy más egyéb helyeken találtatnak, az kik az elmúlt hadakozáskort rabságra esvén, most is Törökök, nem változtatták vallásokat: az Fejedelem is, ha akarnak az Török földére jőni, bocsássa el, az Török Nemzet barátságáért; ezzel igen nagy hírt-nevet, kedvességet szerez az Fejedelem magának az Török Nemzet előtt.

5-to. Minthogy az követek elmenetele után megindúl az titkos negociatió: szükséges itt az Fejedelemnek olly emberének lenni, az kivel titkossan folytatván az dolgokat, az reportálhassa az Fejedelemnek.

Kire egymás között beszélgetvén, replicáltunk.

Ad 1-mum. Szemben lévén az Passával, meghallgatván propositióinkat: micsoda feleleti leszen: ahhozképest determinálják magokot itt maradások vagy elmenetelek iránt.

Ad 2-dum. Az mikor az Passával szemben leszünk: akkor magunk együtt beszéllünk az Passával.

Ad 3-tium. Minthogy az Német Császárral az Magyar Nemzetnek olly végezése vagyon, hogy akármelly részről essék rab, azt elcserélhessék; azért, ha Tökölit az Fejedelem kiküldené az Országból: felbomlana azon végezés, az melly is az Franczia Király interpositiója által menvén véghez, azt is offendálnók.

Ad 4-tum. Hogy ebben is megmutassa az Passához való barátságát az Felséges Fejedelem : valakik ollyak találtatnak, hogy most is Török valláson vadnak, ez lévén első kérése is az Passának, — szabadságot enged nekik, hogy általjöhetnek.

Ad 5-tum. Erre magunk praesentiánkban felelünk meg.

Pápai Gáspár Uram által mi ezt izenjük az Passának :

Elsőben. Tegnap is vettük észre, hogy az ajtók mellett szolgái hallgatóztak; prohibeálja : az többé ne legyen.

Secundo. Minthogy az Felséges Fejedelemnek az Arnóthok fogadása iránt egész resolutiót kell vinni : telik-é benne valami, vagy sem az armistitium alatt, mely harmadfél holnapig tart; másként is, ha reménsége nem leszen az Felséges Fejedelemnek s az Magyar Nemzetnek : absolute nem tartóztathatja az békességtűl. Mutassa azért jóakaratját : hadd az Felséges Fejedelem intentiója az szerint, az mint fogjuk repraesentálni előtte, menjen véghez három holnap alatt; mert mihelyen azon hadak Magyarországra általmennek : az nap elkezdi az Felséges Fejedelem 4000 aranyat adni az Passának, sőtt esztendőnként az Passának ezen discretiót továbbra is az Felséges Fejedelem megadja, míg azon hadak az Felséges Fejedelem szolgálatjában lesznek.

Tertio. Ezt Pápai Gáspár Uram magátúl mondja meg : Uram! ha szintén ezen követeknek vissza kelletik is menni, — ne menjenek vissza illy fáradságok után csak száraz ággal, s valami reménséggel; mert 4 esztendőktűl fogva jártatván az Portára, ide is, maga embereit az Felséges Fejedelem : bizony, már

száraz reménységgel teli az hasa, — azzal penig ellenségit le nem vágja!

Pápai Gáspár Uram felmenvén az Passához, az mi resolutiónkat, megmondván, igen tetszett; csakhogy továbbra is — úgylátszik — inhaereál Tököli iránt lõtt opiniójának, s gondoljuk azt az okát, hogy, ha Tökölit kaphatná: az Birodalom szolgálatjára applicálván, azzal az egész Magyarországban levõ Rácságot az Törõk Birodalomban általcsalná; mindazáltal bizonyossan elméjét nem tudjuk. Declarálván izenetünket is Pápai Gáspár Uram, így replicált: 1-mo. Tudtomra eddig sem hallgatódzottak az ajtómon: ezentúl annálinkább nem hallgatódzanak, midõn audientián nállam lesznek; az minthogy holnap jõjjenek fel az követek, beszélgessünk mindenekrûl, és az mi legjobb, azt cselekedjük. 2-do. Nem szolgálok pénzért, hanem az Fejedelemnek, mint az Törõk jóakarójának, ajándékon; de ne legyetek arrúl sollicitusok: nekem mit adtok? hanem mit fogtok adni az Császárnak? — Erre Pápai Gáspár Uram felelt: Az midõn feljõnek az követek, errûl beszélnek az követek az Passával. 3-tio. Isten adja, üres szóval nem bocsátom az követeket. Amhetet penig, minthogy az követek is megnyúgodtanak hûségében és tolmácslásában: nem bánom, hozzák fel az követek magokkal.

Ugyan ma estve Alboér által izent az Tihája, hogy igen jó hajnalban, kapunyitáskor menjünk bé az várban az Tyhája szállására, onnan penig idején az Passához, míg az sok Kalabulok oda nem tódúl, hogy annál csendessebb idõnk lehessen az dolgok propositiójára.

Duodecima. És így az Passa Tihájához felmenvén jó reggel, találtuk az maga házánál, nem az Tihája

szállásán. Az café-italt elvégezvén, kezdett titkossan beszélni velünk.

Kérdezte, nyilván : hadat kívánunk? Az meg is leszen. Másodszor: micsoda securitást ígérünk az Portának, hogy, ha velünk barátkoznék, barátságunk állandóságához képest bízhatnék? Harmadszor kér : az melly dolgok itt agáltatnak, legyen titokban nállunk, sőtt hirdessük ez felől az Passa felől, hogy nem jóakarónk, — mivel (másként) az ellenséget felköltjük.

Feleltünk : Tagadhatatlan dolog, nekünk segítségre vagyon szükségünk, kirűl az Passával bővebben beszéllünk. Az mi pedig iránt unk való securitássát illeti az Portának : arrúl is beszéllünk az Passával; ugyanis, ha szabad discurálnunk, mintha csak az caféházban volnánk. Micsoda securitás kívántatik jobb az Portának, az midőn az Magyar elszakadván az Némettűl, az Portával consociálja magát? Hiszem, tudja azt, hogy majd 200 esztendőktűl, az János Király idejétűl az Porta jóakaratja által prosperálta maga dolgait, és hogy az Német örökös ellensége lévén, annak barátsága, az mikor megbékéllett is vélle, soha nem volt állandó. Ha midőn az Porta barátságától elállana az Magyar : akkor az Némettel csatolná őszve magát, — akkor már inter malleum et in cudem levén az Magyar, keresné az Német ezen mesterségét, mely által az Magyarral való barátságát felbontaná, tudván : az Török is megbántódván az Magyar Nemzettűl, nem segíti, bátran azt cselekedné vélle, az mit akarna, — ezen az úton örökösítené meg magát Magyarországban. Osztán, forgassuk elé mindazt az időket, az mellyek János Királytúl fogva ezideig elfolytanak: nem hányhat az Magyar Nemzet szemére az Porta semmi állhatatlanságot, sőtt talám mi pana-

szolkodhatnának. Ugyanis, ifjú János Királyt Szultán Szulimán megsegítette Ferdinandus Császár ellen; kivette kezéből Budát olly praetextussal, hogy gyermek lévén, meg nem oltalmazhatja, hanem mind magát és mind várát protectiójában veszi, akkor, az mikor felnevelkedik, visszaadja. — de soha János Király fel nem nevelkedheték, — mindaddig, míg az Német ki nem vevé kezéből az Portának, sőtt magának János Királynak az Erdélyi Fejedelemséget adván, Magyarországot kivette kezéből. Bocskai, Betthlen Gábor micsoda kedves emberei voltanak az Portának, s mennyit szolgáltanak: mégis contra capitulationem rész szerint az várakot kifoglalták kezéből, rész szerint azoknak birodalmában háborgatták; Betthlen Gábort egy rossz ember Szombathi nevű kamaraispán hazugságára majd kiveték az Fejedelemségből. Apaffi Mihály Fejedelem hogy elállott az Porta barátságától, nem oka volt; mert az Lotharingus Herczeg 20-ezer emberrel menvén bé Erdélyben, recurrált az Portához segítségért; az Porta maga követjét küldvén az Fejedelemhez, megengedte: hogysem mint az országot elveszesse, — hódoljon bé.

Ám Tökölyi Imreh Fejedelem holtával pecsétlé hűségét; ezt (őt) is az Athnámé punctuma szerint includálni kellett volna az békesség punctumiban: de semmisem tölt benne.

Felelt ő: Nám az Székelyek elállottak volt Tökölyitől Erdélyben. Megmondjuk ennek is historiáját: Az midőn Tökölyi Fejedelem Erdélyben megverte Hejszlert, akkor eléggé kérte azon Passát: maradjon vélle Erdélyben, assecurálja: ha szintén az ellenség megsegíti is Erdélyt, Erdélyben egynehány holnapig elhordozza az ellenség előtt is, hogy semmi vesze-

delemtűl nem félhet, sőtt in casu kiviszi bátorságos úton Várad felé. De az Passa az Havasalföldi Vajdának akarván inkább tanácsán járni, ott hagyta az Fejedelmet, az mint való, meg is bűnhődött érette: mind az Passa levettetett mind az Zainok jószága elvétetett. In hoc casu nem lévén elégséges ereje az Fejedelemnek: kénteleníttetett Erdélybűl kinyomúlni, az mikor látta, hogy Badensis az egész Landor-Fejérvárnál levő armádával ellene nyomúl Erdélyben. Valóban, az igen jól esett; mert azalatt Küprüli megszállván Landor-Fejérvártt: nem érkezhetvén Badensis Erdélybűl segítségére, meg is vette, — ekkor fejet kelletett hajtani az Székelységnek, nem lévén elégséges resistálni. De akkor is az Erdélyi Urak kijőttenek az Fejedelemmel, itt is halának meg nagyobbára az bújdosásban. Felelt ő: Azt recognoscáljuk: sokat szolgált nékünk az Magyarság az elmúlt hadakozáskor, — de ugyan csak odahagyták Tökölyit is.

Feleltünk: Ne csudáld! Az midőn Sejtán Ibrahim megfogatván Váradon az Fejedelmet: nem volt fejek, el kellett oszlaniok; de nám azután, mihelyt kiszabadúlt az Fejedelem, visszajőttek hozzá. Mindezen szenvedési után is, az békesség tractája előtt egy Vezér elvégezte, hogy megölesse: de találkozván jóakarója az Portán, az Császárnak megmondotta, — úgy menekedett meg élete, maga fejével fizetvén az Vezér érette.

Kérdeztük: Mit gondol, felbontja-é az Porta az békességet, vagy csak titkon akar segíteni? Felelt ő: Azt sem én, sem az Passa nem tudjuk; hanem ezt akarja az Porta: mint az melly gazda csorgót akar csináltatni, megalkuszik az mesterrel, amaz azt mondja: 200 tallér kívántatik azon munkára; de hozzáfogván

azon munkához : nem elég azon költség, hanem szaporodton szaporodik. Feleltünk : Jó ; de minthogy az Passa Doctor, látjuk, nem ács, vagy Inzenier, — jóllehet semmi szóllónk nem volna Ideájához, de megmondjuk. Az gazda másutt úgy fog az oly munkához, hogy az delineatióbúl kitanúlja elsőben egészlen egy kőig : mennyi költség kívántatik azon munkára ? Úgy is fog az munkához, hogy azután az költség többre ne extendálódjék. Valamint az Portának azon ne járjon az elméje, hogy az békességet felbontván, egész erővel agáljon az Német ellen : mert félhet azon kártúl, melly követte az elmúlt hadakozásban. Itt jobb leszen azon praxis, melly volt Bocskai, Betthlen Gábor, az öreg Rákóczi Fejedelem idejében, az midőn 10-ezer — 15-ezer emberbűl álló segítséggel secundálták az Magyar fegyvert, úgy is ment véghez, — azomban fel nem bomlott az Császárok közt való békesség, hanem ugyan csak az Német Császár Residense Constanczinápolyban lakott, ott lakván az Fejedelmeké is. Másként az egész Kereszténység feltámad az Német Császár mellett.

Szóllott ő : Ha az Passával beszéltek, ne beszéljetek ollyat, az kin megharagudjék. Feleltünk : Az Passának pro informatione mindeneket meg kell hallgatni, publicus Minister lévén, hogy az szerint tudhassa Principalisit is informálni ; mi is publicus szolgák lévén, meg kell mondanunk, az mi reánk bizatott, de nem haragbúl, — hanem az dolog úgy kívánván. Sőtt téged kérünk, kérjed az Passát : ha mi olly kedvetlen discursusink volnának, interpraetálja kötelességünknek, mint publicus Minister, ne apprehendálja.

Felelt ő : Igenis, azt cselekszi. Felkelvén, tőlünk elment az Passához.

Az Passa maga Csauzzát küldvén, csakhamar hivatott bennünket magához.

Kívánt becsületünket megadván, leültetvén, kérdezte : Mint vagyunk? Panaszolkodott : Tegnapi napon kinnjárván az mezőn lovon, alterálódott. Mondottuk : Ez az holnap ártalmas, az föld páráinak gőzölgési miatt, kik is megvesztegetvén az beszívó levegőeget, az causálja az alteratiót.

Ezen discursus közben lictariumot és cafét hozván : azután fogtunk az titkos discursushoz.

Mondotta az Passa : Az mi dolgaink vadnak, proponáljuk kevés szóval, hadd ő is az szerint informálhassa az Portát; azután, minthogy praesentiánkkal az fekvő ellenséget felköltjük : jobb leszen, menjünk vissza; azután, míg az ő embere megjárja az Portát : jöhet az Fejedelemnek is más embere hozzá.

Mondottuk : Hát nem volna-é jó, ha egyikünk az szolgákkal elmenne? ketten, csak kevesed magunkkal maradnánk itt. Felelt elsőben : Jó leszen, csakhogy az is menjen el Tömösvárig, s onnan jőjjön vissza. Újabban gondolkozván, mondotta : Minthogy csak megtudatik úgyis, hogy vagyon valamelly negociatio köztünk : jobb, menjen el az is.

Proponáltuk elsőben az segítség dolgát s annak modalitássát, instructiónk szerint. Felelt : Az segítségadás meglehet titkon; három- és négyszázanként menjenek; de olly csoportosson nem lehet, mert azt semmi úton nem titkolhatnók.

Mondottuk az Dániai Király példáját, de arra csak azt felelte : Az keresztények között ha úgy practicáltatik is azon mód, — mi azt nem követjük.

Mondottuk az más modalitást is : Ez csak keres-

kedés, az melylyel pénz jő be az Birodalomban, sőtt a mi nagyobb, exerceáltatik is az militia.

Felelt : Csak involválnánk aperte az békesség felbontására.

Mondottuk : Hiszem az Száva tulsó partján csordakokat *) erigálván az Német : mintha annak elrontására küldenétek azon hadat. Felelt : Ez sem lehet úgy csoportossan ; hanem, mikor az Magyar hadak Szerémségre általjőnének s ott csinálnának lármát: akkor én is azon lármára hadat állítván azon Arnótokból, Bosznyákokból : az Száva partjára általszökhetnének, így is lehet meg! Mondottuk : Az Felséges Fejedelemnek sokfelé való distractiója lévén, arra nem érkezik, hogy oda hadat küldhessen.

Szóllott : Vadnak-é az Dunán innen hadaitok? Feleltünk : Vadnak. Szóllott ő : Hiszem azok az Dráván Eszék felé általjővén, tehetnének lármát. Feleltünk : Még azoknak is előttök vagyon Eszék s az Dráva; mesterség általjőni. **) Más az, hogy Austria, Styria ellen kell operálniok, az holott feles ellenség vagyon; és ha azon földet pusztán hadnák : az ellenség hátok megé nyomúlna Eszék felűl, amott az Szerémségben eleiben kerűlvén az Rácz : az két fél ellenség között elveszne azon had.

Mondottuk : Uram! nem alábbvaló jóakarója vagy az Felséges Fejedelemnek, mint Ibraim Passa, azt izented is az Felséges Fejedelemnek; ő penig azt izente az Felséges Fejedelemnek : Ád az Szerémségre

*) Csardak : őrtanya, őrház, a végeken.

**) Megtehetett volna biz az; hisz Bottyán tábornok hasonló körülmények között kétszer barangolá fel Szlavoniát, egész a Száváig, 1703. tavaszán, s 1706. elején, nemkülönben Károlyi hadai is 1704-ben átkeltek a Dráván a páli réven, Verőcze mellett.

által 5—6-ezer hadat az Ráczok ellen. Hiszem, Uram! ezen az úton adhatnátok vissza az kecskeméti casust az Ráczoknak!

Felelt : Ibraim Passa mire ígérte magát, azt nem tudom, de én inpracticabilitast látok benne; nem cselekedhetem. Hanem, a hol, minthogy sohult kaput nem nyitottatok, haugyan az Szerémségre hadat nem küldhettek : küldjetek Tételhez, oda is, — correspondenter lévén az Fejedelem velem — mikor érkeznek az hadak, az Tisza partjára elég hadat küldök, s ott is általszökhetnek az Arnótok. De, hiszem, nem volna jobb practicabilitas azon segítségadásban, mint, hogy vagy Aradot, vagy Szegedet megszállaná az Fejedelem : akkor én is az Tisza, Marus partjára küldvén egy Passát : Omer Agának is egy-két boncsokot szereznék, — onnan általszökhetnének. Feleltünk : Azon várak megszállásában nem volt módja, nincs is az Fejedelemnek, — mert az ország szívében s közepin lévén az két erősség: mind Erdélyből, mind onnan-feljűl oda contrahálnók az ellenséget, és akkor, az mely részét még csendessen bírnók Eger, Kassa felé az országnak : abban is interturbálna, ha elnyomna azon várak alól. Azonban nekünk az Dunán innen Pozson táján, — az hol az feje vagyon az ellenségnek, — úgy Erdélyben, az közepin az országnak, hadat kelletvén tartanunk : azon várak megszállására nem szakadozhatunk; hanem azon vagyunk s voltunk eleitűl fogva, hogy egy helyen derék erejét az ellenségnek megvervén: azután érkezhetnénk az illy operatiókra. Járúl ehhez az is : elpusztúlt állapottal lévén az ország, ahhozképest ereje felett kelletvén költeni most is : elégséges porunk nem volna azon várak megszállására,

az minthogy kevés port csinálván az országban, más szomszéd országokbúl pénzen kell az hadak mezei operatiójára is succurrálni.

Felelt az Passa : Nem hiheti, hogy eddig, ha akartuk volna, vagy Szegedet meg ne szállottuk volna. Feleltük, megmutatván s mondván : az Fejedelem Szegedet az más Ali Tömösvári Passa idejében is (1704) megszállotta : de halálra betegedvén az Fejedelem, azalatt az hadak eloszlottanak, — kénteleníttetett elszállani alólla, jóllehet szerencséssen megvette az várossát. Generális Károlyi Sándor Uram is harmad-idén ám megszállá Aradot. Felelt ő : Tudom, három nap alatt meg is vette volna — ha az lött volna akaratja; de csak szín volt, akkor is megmondottam. Feleltünk : Nem szín, hanem valóság; mindazáltal, ha ex sinceritate valaki megmondotta volna Károlyi uramnak : bizony, elvárakozott volna harmadnapig; de minthogy Rabutín feles erővel jött ellene : elnyomúlt ez végre alólla, hogy consociálván magát az Erdéllyi Generálissal (Pekryvel), mely ellen magának elégséges ereje nem volt, ott Erdélyben megvervén, akkor mind Erdélyt kézhez vehette volna, mind újabban Arad megszállására elkérkezett volna. De az Generálisok között való egyenetlenség miatt ezen munka is nem succedálhatott. Most penig, az midőn mind Erdélyben megfelesedett az ellenség, mind oda-fel majd 17-ezer emberbűl álló corpussa vagyon, úgy, hogy azon két erő több 25-ezer embernél, bizony, az ellen kell agálnunk; másként, ha azokat elhagyván, azon várok szállásához fogunk : Erdélybűl kijő, az Tiszán túl való földet elfoglalja, onnanfeljűl is lenyomúl, Kassa, Eger tájával hasonlót cselekszik, minket Szegedhez s Aradhoz szorítván : sem

Eger felé, sem más felé nem mehetünk előtte. Itt felelt továbbra is : Ha akartuk volna, eddig Arad, Szeged megszállásában lőtt volna módunk, — de nem hiszi. Kire egyikünk, Pápai János, megszomorodván, mondotta : Látja ő, én azon megszomorodtam, de ő bizony igazat mond. En, Pápai János, feleltem : Megszomorodtam, mert igazságot szóllok. Mondotta : Ő bizony igaz lélekkel kíván szolgálni az Fejedelemnek, de azon az úton, az mellyet mutattunk, nem secundálhatja az Fejedelem intentióját; másként, hitesse el az Fejedelem (magával), kész volna maga is kimenni az Fejedelem segítségére, igaz Török hitire mondja, csak volna practicabilitas az dologban. — Mi ezt ebben hagytuk, — hanem kezdettük az Athnámé punctumit proponálni. Az elsőt meghallgatván, mondotta : küldjük fel írásban holnap. Feleltünk : Igenis. Ezután rózsavizet, füstölőt hozván be és serbetet, azzal megtisztelvén, — tőlle elbúcsúztunk.

Erre kért mindazáltal : Siessünk visszamenni, valamint az aluvó ellenséget fel ne költsük!

Decima tertia. Az Passa úgy kívánván, az tegnapi discursus szerint, hogy kívánságunkat írásban tegyük, küldjük fel Pápai Gáspár Uram és Amhet által, nevezetessen az segítség kívánásának modalitássát és az Athnámé punctumit : tegnap megfordíttatván Törökre az Athnámé punctumit is, felküldöttük, úgy az segítség iránt való kívánságunkat, mely ez szórúl szóra :

1-mo. Adjon az Passa 9000 Arnót, Bosnyák gyalogot segítséget az Felséges Fejedelemnek, titkon, mely akár az Szerémségre, akár az Maruson, Tiszán által jőjön csoporton : álljon az Porta dispositiójában; ezen hadaknak penig az Felséges Fejedelem adjon fizetést.

2-do. Ha az Felséges Fejedelem bízván ezen segítséghez, Aradot vagy Szegedet megszállja: azon szükségre adasson az Passa puskaport, élést, bombákat; sőtt, hogy az Ráczság ne segítse éléssel azon várakat: szállítsák el azon közel való hellyekről.

Szóval penig ezeket izentük Pápai Gáspár Uram által az Passának:

1-mo. Hasszánnak, ki is Bosznyában megyen, adjon passust.

2-do. Omer Agával való negociatió hogy félben ne omoljon: Pápai Gáspár Uramnak hadd legyen szabad vélle correspondeálni.

3-tio. Az Passának mondja meg: meg ne ijedjen azon punctumoktúl, mellyek az Athnámé iránt projectáltattanak, mert az még csak vásár (alku).

4-to. Admaturálja az választ az Portárúl, hadd az Fejedelemnek idejövén embere, vehesse egész válaszszát az Passának, vihesse is meg.

5-to. Az az segítség olly készen legyen, hogy cointelligendo legyen az Fejedelemmel: mihelyen vagy Aradot, vagy Szegedet megszállják, mehessen által az Felséges Fejedelemhez; másként, az Dunántúl 17-ezer, Erdélyben 8-ezer embere lévén az Német Császárnak, könnyen concurrálnak az várak segítségére, — mi penig teljes erőnket azon várak obsidiójára nem fordíthatjuk: mivel mind odafel az bányavárosok felé, mind Erdélyben operálni kell az ellenség ellen, oda penig erő kell. Az Dunán innen való hadat nem distrahálhatni: mivel annak is elég munkája légyen azon földön, Austria, Stýria, és az szerémségi Rácz ellen.

6-to. Az Fejedelem barátságáért vigye véghez, hadd lehessen Omer Agának két boncsokja.

7-mo. Ha kívánja, mely szerint végeztünk Omer Agával : hogy megmutassuk hozzá való sinceritásunkat, communicáljuk vélle azon capitulatiót.

8-vo. Az mint Ibraim Passa sokszor kívánta constanczinápolyi actánkat magával communicáltatni : minthogy mindeneket vélle nem communicálhattunk, nem lévén ideje, készek vagyunk vélle communicálni, — lássa meg : eleitől fogva mely sinceritással kívánt az Felséges Fejedelem az Portával agálni, mely jó legyen s következzék az velünk való barátságból.

9-no. Nagyobb sinceritássának contestatiójára az Felséges Fejedelem Apjának fogadja általunk, — ő is fogadja Fiának.

10-mo. Adja opinióját : micsoda kedveskedéssel legyen az Felséges Fejedelem az Fővezérhez? Jó volna-é valamely tisztességes, jójáró lovat küldeni szerszámostúl, vagy valamely olyan zsebben való ajándékot?

11-mo. Hamar kívántatván ezen segítség : Tót-Váradgyát az Felséges Fejedelem elébb is mint Aradot megvetetheti, — oda általjöhet az segítség, az lehet első kapu.

Pápai Gáspár Uram együtt menvén be az Passa szarájjában Amhettel, az Passa egy közönséges köntösben, — az kiben házában szokott járni, — az komornyíkja házában szemben lévén ő Kegyelmekkel, — sőtt megmondván nekik : az mikor elmentek, én elsőben innen kimenvén, azután egymásután, — mintha együtt sem löttetek volna, — menjetek ki, sokkal elébb egyik, mint az másik!

Holott is praesentálván mind az Athnámé punctumit, mind az segítség iránt való modalitásokat

Török írásban, — az segítség iránt azt felelte : Most tértenek jó útra, az szerint meg is lehet, megengedem. Mondotta itt Amhet : Úgy de, Uram, az Tömösvári Passa impediálni fogja azon munkát! Felelt az Passa : Leszen nekem gondom, írok én az Tömösvári Passának, nem impediálja. Az por, golyóbis, élés iránt azt felelte : Magától meg nem felelhet, az Portának hírt ad. Mondotta Pápai Gáspár Uram : Ibraim Passa ígérte, hogy ád. Felelte : Ő neki arrúl nincsen parancsolatja. 2-do. Az Athnámé iránt felelt : Ti ketten mit mondotok erre : ez-é az útja, vagy nem? Feleltek : Az Hatalmas Passa tudja; mindazáltal az követek feljövén az Passához, magok errúl bővebben beszélnek és felelnek az Passával, — mindazáltal az Passa tanácsát kedvessen fogják venni. Felelt : Én már az követekkel titkon nem beszélhetek, nem is akarok, mivel nem rendi; hanem ez estvén errúl gondolkozzanak, vagy itt adjanak választ, vagy penig az Fejedelem adjon választ. Az mint is itt mondotta Amhetnek : Te tudsz írni s olvasni, itt leszen Pápai Gáspár, ő általa folyjon az dolog, más senki se tudja. Az minthogy erőssen, Török hitire, — kinél feljebb az Törökök nem eskedhetnek — fogadta : ő maga leszen kapitihája az Fejedelemnek, agál igaz synceritással az Fejedelemnél (így) úgy, hogy, ha mely titkokat vélle communicál az Fejedelem, valamíg titokban kívánja az Fejedelem tartani : az Portának, sem másnak senkinek is meg nem jelenti; csakhogy ő is azt kívánja az Fejedelemtűl : az mit ő is titkoson communicál az Fejedelemmel, az Fejedelemnél is titokban maradjon; erre assecuratiót is vár az Fejedelemtűl.

Ezen Athnámé dolga ollyan, mint az ki valamely [illegible]lenodiumot megszeret : kéri barátját, szerezze néki;

amaz megmondja : azon clenodium 1000 tallért ér, azért így s így adják; mondd meg nekem, mit adsz érte? Ha másként meg nem lehet az vásár, — mondja az vevő, — ha 1000 tallérbúl semmit is el nem engednek, azt is megadja. Azonban ezt hallotta, még mikor Tömösvári Passa nem volt, az Franczia Beszáde*), az ki ott általment Magyarországra, azt beszéllette volna Hasszán akkori Sophiai Passának, hogy az Franczia Király megsegíti az Magyarokat, hogy (ha) az minémű várakat, erősségeket az Töröktűl az Német elfoglalt Magyarországban, mindazokat az Törököknek visszabocsátják. Valameddig Tömösvárra nem jöttem, mind úgy hittem azon Beszáde szavait; de az midőn láttam : Aradot, Szegedet nem akarja az Magyar megvenni, és hogy itt is az Karlovicziai Capitulatio szerint kívánják az Magyarok az erősségeket manuteneálni, — már nem hiszem azon Bexáde szavait, mert nem igaz volt.

Az Karlovicziai Capitulatio szerint akarván manuteneálni az országot : mégis csak oly keveset ígérnek, az mely Szultán Szulimán idejében csak csizmapénz volt; megvagyon penig az Török Császár tefterjében : micsoda s mennyi jövedelmi voltak azoknak az váraknak. Azért ítélje meg akárki : Török Császár segítségével akarnak élni, azon határokat akarván bírni, — mégis csak 140 erszény pénzzel akarják az Török szemit kitolni! Pápai János Constanczinápolyban lévén, ezért nem adtak választ, hanem ide relegálták.

Itt az én tanácsom kettőbűl áll : 1-mo. Azokat az erősségeket, az mellyeket ezelőtt bírt az Török,

*) Követ; név szerint Des Alleurs őrgróf.

vagy visszabocsátja, 2-do. vagy penig alku szerint bizonyos summát ad érette. Ugyanis olyan oblatiónak kell lenni ez illy alkalmatossággal, az mely inducálhassa az Portát, hogy kapjon az szeme valamin. Én mindazáltal ezen punctumokat leküldöm; tíz nap odamegyen, három nap időt vesznek magoknak, megolvassák: tudom, csak elvetik, semmisem leszen ezen negociatióbúl, — mert csak hidegen verik az vasat. Ha az Német tudta volna: igaz az Bexáde szava, maga Péter-Váradgyát, Eszéket az Szerémséggel odaígérte volna az Birodalomnak, — talám még behódította volna az Portát; de innen veszem észre, hogy nem igaz volt az Bexáde szava.

Az több, szóval lött izenetek iránt ezt felelte:

1-mo. Hasszánnak megadatik az passus; sőtt az illy színű dolgokban hozzátok az Arzoált, fogyatkozástok nem leszen.

2-do. Szabadon correspondeálhat Pápai Gáspár Omer Agával.

3-tio. Teljes tehetségével azon leszen, hogy az válasz mentűlhamarébb megjőjjön az Portárúl.

4-to. Errűl nem is búsítom az Portát. Szabadon mehetnek az Arnóthok — cointelligenter lévén az Fejedelem velem — az mikor kívántatnak, csakhogy cum strepitu ne menjenek.

5-to. Az Fejedelem barátságáért, ha kívánja, Omer Agának az két boncsokot megszerzi.

6-to. Megkívánja, hogy láthassa azon capitulatiót.

7-mo. Kívánja, hogy azon constanczinápolyi actákot Törökre fordíttatván, communicáljuk vélle.

8-vo. Nemcsak Apja, kapithihája leszek, hanem olyan, mint maga magához, — melyre, mint azelőtt,

Császár lévén, még csak az alkudott volna, — hanem [illegible], hogy az Vezér körül nem volt olly jóakarója az [illegible]ségos Fejedelemnek, az ki az Magyar s Fejedelem [illegible]olgait az Vezérnek értésére adta volna. Ám, mihelyen [illegible]araly az Tihája — ki most Misztandzsi — ki is egész [illegible]nformatiót vett volt már azelőtt Tefterdárságában ezen Magyari dolgokrúl, s Tihájı Tisztiben ment, — azonnal 6 nap alatt megolvastattanak minden beadott irásink az Császár s Vezér előtt, azonnal az Fényes Porta, szokása szerint, eleitűl fogva az lévén rendtartása, az Landor-Fejérvári Szerdárra relegáltak. Az minthogy az Magyar Nemzet dolgai mindenkor az Budai s más végbeli Hatalmas Passák által eleintén elkezdődvén, úgy kezdettek folyamatot venni.

3-tio. Az mi elmenetelünk is hogy ne haladjon, magunk is kérjük: szombaton vagy vasárnap adjon nekünk búcsúzó-audientiát.

4-to. Az Omer Agával való capitulatiót fel kell az Passának vinni: de az constanczinápoli actáknak Törökre való fordítása időt kívánván, — kire most nem érkezünk — hanem itt maradván Amhet, fordítsa meg, és communicálni kell minélhamarébb az Passával.

Iterato is kérjük az Passát: az puskapor és élés iránt succurráljon, másként non est practicabile, hogy megszállják. Kínálja meg az 4000 aranyakkal, melly is Alboérnél készen leszen.

Pápai Gáspár Uram felmenvén az Passához: most is ott, az hol tegnap, lőtt szemben ő Kegyelmével. — Amhet is jelen lévén. Az midőn mindeneket proponált volna ő Kegyelme, felelt az Passa:

Ad 1-mum. Mondotta Pápai Gáspár Uram: Megsomorodtanak az Követek, hogy olly két nehéz

1-mo. Az Felséges Fejedelemhez látjuk nagy affectióját, azért is bízvást izenjük : Olly két nagy Projectum ez, mellytől elijjed az Felséges Fejedelem; mert, ha az várakat visszaadja : újobban azon veszedelemben forog az Török Nemzettel együtt az Német szomszédságában az Magyar, mint Tököllyi Fejedelem idejében s azelőtt; osztán, ha azon várak az Portának adatnak : az ki Király leszen, minek leszen Királyja? Ha penig azon summát ígérné, melly azon váraktúl obveniál : ollyanra ígérné magát az Felséges Fejedelem, az melly lehetetlenség, elpusztúlván az ország. Mert ugyanis Budától fogva Váradig majd inkább mind Rácz lakván azon várak földét : azok már az Török földére általjöttenek nagyobbára, az pusztáknak senkisem veszi hasznát.

2-do. Az Felséges Fejedelemnek azon várakban pénzzel kell hadat tartani, az melly úgy az Birodalomnak, mint az Magyarországnak erőssége leszen; az honnan telik ki? 3-tio. Hiszen az Haza lakosinak, magának az Felséges Fejedelemnek, vagy az ki már Király lenne, élés kellenék az országból. Ítélje meg ezt is : az Felséges Fejedelem azon Arnóth hadakra is mennyit költ, az kiknek szolgálatjok úgy szintén az Birodalomnak, mint az Felséges Fejedelemnek használ. Ez semmiképpen ki nem telik; hanem inkább restringálja maga elméjét : mondja meg közelebb, hol jár az elméje? bizony, azt köszöni meg az Felséges Fejedelem. Kérjük is, míg az Felséges Fejedelem válaszszát nem vészi : addig ne küldje azon Athnámé punctumit az Portára, — legyen csak magánál az Passánál.

2-do. Pápai Jánost az Portán nem azon Punctumok késleltették; mert ha kérdésre vették volna,

vásár lévén, még csak az alkudott volna, — hanem az, hogy az Vezér körül nem volt olly jóakarója az Felséges Fejedelemnek, az ki az Magyar s Fejedelem dolgait az Vezérnek értésére adta volna. Ám, mihelyen tavaly az Tihája — ki most Misztandzsi — ki is egész informatiót vett volt már azelőtt Tefterdárságában ezen Magyari dolgokrúl, s Tiháji Tisztiben ment, — azonnal 6 nap alatt megolvastattanak minden beadott írásink az Császár s Vezér előtt, azonnal az Fényes Porta, szokása szerint, eleitűl fogva az lévén rendtartása, az Landor-Fejérvári Szerdárra relegáltak. Az minthogy az Magyar Nemzet dolgai mindenkor az Budai s más végbeli Hatalmas Passák által eleintén elkezdődvén, úgy kezdettek folyamatot venni.

3-tio. Az mi elmenetelünk is hogy ne haladjon, magunk is kérjük: szombaton vagy vasárnap adjon nekünk búcsúzó-audientiát.

4-to. Az Omer Agával való capitulatiót fel kell az Passának vinni: de az constanczinápoli actáknak Törökre való fordítása időt kívánván, — kire most nem érkezünk — hanem itt maradván Amhet, fordítsa meg, és communicálni kell minélhamarébb az Passával.

Iterato is kérjük az Passát: az puskapor és élés iránt succurráljon, másként non est practicabile, hogy megszállják. Kínálja meg az 4000 aranyakkal, melly is Alboérnél készen leszen.

Pápai Gáspár Uram felmenvén az Passához: most is ott, az hol tegnap, lőtt szemben ő Kegyelmével. — Amhet is jelen lévén. Az midőn mindeneket proponált volna ő Kegyelme, felelt az Passa:

Ad 1-mum. Mondotta Pápai Gáspár Uram: Megszomorodtanak az Követek, hogy olly két nehéz

dologrúl izentél az Athnámé véghezmenetele iránt. Felelt az Passa : Ha szomorkodnak, inkább nem szóllok az dologhoz, ha neheztelnek s nehézségekre vagyon : mert énreám semmit is nem bíztak ezen dologban; akarnám is, ha valamit bíztak volna. Felelt Pápai Gáspár Uram : Nem neheztelnek, hanem megszomorodtanak; az Felséges Fejedelem is megszomorodik rajta, hogy illy két nagy terhes dolgot kívántak. Felelt : Én nem kívántam, hanem igyekezném valamire mehetnénk; azt én mind tudom, hogy Magyarországnak illy méltó okai lehetnek. Leszen is dolga; és, hogy olly impossibilitas vagyon az dologban, — de mit tudjak mondani? Ha az dologhoz akarunk nyúlni : ezen az úton lehet negociálódni. Az minthogy kívánságtok szerint le sem küldöm az punctumokat mindaddig, míg az Fejedelem arrúl való tudósítását veszem. Én penig mindezekben csak ahhozképest beszéllek, az mint az már mondott Bexáde beszéllette, — az melynek beszédével mind Landor-Fejérvár és Tömösvár tele volt. Budát az Török nehezen felejti; valamikor, akkor, — de Budához praetensióját tartja; akár Német, akár Magyar bírja: de azt az Török nehezen felejti, abban belé is kap. Érsek-Újvár minthogy távulykán vagyon, nemkülömben Kanizsa : azt nem kívánja. Egret magáévá kívánja tenni. — Felelt Pápai Gáspár Uram : Hiszem, Eger Ortha-Magyarország, avagy Tisza s Duna között való. Felelt az Passa : Landor-Fejérvárt az Törökök Császárja bírja, mégis Ortha-Magyarországnak tartják. Felelt Pápai Gáspár Uram : Magyarországnak három része vagyon : 1. Az Dunán innen való föld. 2. Az melly az Duna s Tisza között vagyon: ez az Ortha-Magyarország. 3. Az melly az Tiszán

Száva partjára hadat rendelhessek; az többit bízzátok reám!

Izente az Passa : Az Fejedelem csak levele által folytassa az correspondentiákat. Folyjon hármunk között; annak idejében, az mikor solennizálni kell a követséget, többen is lehetnek.

Decima quinta. Újobban felküldöttük Pápai Gáspár Uramat Amhettel, mivel tegnap izente az Passa, hogy Omer Aga dolgát értésére adja az Portának. Minthogy az Passa ezen dolgoknak folytatásában sinceritást kíván tőllünk s az Felséges Fejedelemtűl : azon okbúl adtuk ki, communicáltuk vélle az Omer Agával lött capitulatiót. — máskint mi azt elhallgathattuk volna, mivel tőllünk nem kívánta, nem is tudott semmit is benne; de akartunk az egyenes úton járni: netalántán idővel is megtudván, az Felséges Fejedelem sinceritássát kétségben hozta volna. Kérjük azért, minthogy azon capitulatió olly titkossan vagyon Omer Agával, — tudván maga is publicatiójának ártalmas consequentiáját, — hogy publicáltatásátúl az Passa nem félhet : ne adja értésére az Portának ezen capitulatiót; mi azt nem úgy communicáltuk az Passával, hogy az Portára küldje, hanem mint kedves Atyja az Felséges Fejedelemnek, tudja az dolgoknak valóságát. Attúl félünk, sok külömböző elméjű emberek lévén az Portán, ezen az úton rontják el az kezdett negociatiónkat; hiszem, maga assecurálta az Felséges Fejedelmet : az mit titokban akar tartani, mindaddig titokban tartja, míg az Felséges Fejedelem kívánja. Nincs is ott semmi olly, melly ártalmára lehetne az Birodalomnak, hanem csak az, az mi az Porta intentuma az titkos segítség iránt; tudván penig az Felséges Fejedelem, hogy ingyen nem szol-

Felelt Amhet : Erre nem tudok semmit is mondani Felelt az Passa : Ez nagy dolog. Kérdette az Passa Omer Aga mutatja ezt mindennek? Felelt Amhet Nem; ez csak maga assecuratiója, hogy az kike elviszen magával, azoknak fizetések iránt meg nem csalatkozik. Szóllott az Passa : Ez nagy dolog, ezt a Portának értésére kell adni. Omer Agának is, ifjú ember lévén, ártalmára lenne; ha én nem tudtam volna: nem gondoltam volna vélle; de minthogy má tudom, értésére kell adnom az Portának.

Ad 5-tum. Igen nehéz az puskapor dolga; de hogy küldjük el? Felelt Pápai Gáspár Uram: Hiszem, az lisztet szabad hordóval eladni, — liszt alkalmatosságával az pornak elszállítása legkönnyebb. Felelt az Passa : Csak legyen hírünkkel annak idejében az Fejedelem szándéka, — találunk abban módot, hogy elszállíthassuk, mert hajón is felküldhetjük innen most, csak Tétel táján legyünk jó vigyázással, és ha valami félelem volna : bevihetnék az nádas közzé, ott napolhatnának vélle.

Ad 6-tum. Megmondottam, hogy 200 aranynyal contentus lõttem volna : azért vidd vissza az tõbbit, mert én reá nem szolgáltam;*) hátha meg sem szolgálhatom? Felelt Pápai Gáspár Uram : Nem viszem, mert az én Uram neked többel tartozik, bízván szolgálatodhoz. Az Passa mondotta : Te légy az bizonyság : én nem kívántam.

Mondotta maga az Passa : Mondjátok meg az követeknek : Ha szintén az hidat a Dráván által nem köthetnék is, csak csináljanak valamely lármát az Szerémségen, — legyen okom arra, hogy az

*) Így, tán tollhibából, szorúltam helyett.

Száva partjára hadat rendelhessek; az többit bízzátok reám!

Izente az Passa: Az Fejedelem csak levele által folytassa az correspondentiákat. Folyjon hármunk között; annak idejében, az mikor solennizálni kell a követséget, többen is lehetnek.

Decima quinta. Újobban felküldöttük Pápai Gáspár Uramat Amhettel, mivel tegnap izente az Passa, hogy Omer Aga dolgát értésére adja az Portának. Minthogy az Passa ezen dolgoknak folytatásában sinceritást kíván tőllünk s az Felséges Fejedelemtűl: azon okból adtuk ki, communicáltuk vélle az Omer Agával lött capitulatiót. — máskínt mi azt elhallgathattuk volna, mivel tőllünk nem kívánta, nem is tudott semmit is benne; de akartunk az egyenes úton járni: netalántán idővel is megtudván, az Felséges Fejedelem sinceritássát kétségben hozta volna. Kérjük azért, minthogy azon capitulatió olly titkossan vagyon Omer Agával, — tudván maga is publicatiójának ártalmas consequentiáját, — hogy publicáltatásátúl az Passa nem félhet: ne adja értésére az Portának ezen capitulatiót; mi azt nem úgy communicáltuk az Passával, hogy az Portára küldje, hanem mint kedves Atyja az Felséges Fejedelemnek, tudja az dolgoknak valóságát. Attúl félünk, sok külömböző elméjű emberek lévén az Portán, ezen az úton rontják el az kezdett negociatiónkat; hiszem, maga assecurálta az Felséges Fejedelmet: az mit titokban akar tartani, mindaddig titokban tartja, míg az Felséges Fejedelem kívánja. Nincs is ott semmi olly, melly ártalmára lehetne az Birodalomnak, hanem csak az, az mi az Porta intentuma az titkos segítség iránt; tudván penig az Felséges Fejedelem, hogy ingyen nem szol-

Porta arra behúnyva tartsa az szemét. 3. Pénzt élést, puskaport adasson a Porta az Felséges Fejedelem szükségére.

Felelt az Passa: Igenis, megírom, mondd meg a követeknek! Én ollyanformán írom meg: Az Fejedelem Rákóczy Ferencz küldötte maga becsületes levetjeit hozzám, az kik által is kíván az Porta barátságához folyamodni: semmi olly lehetetlen, vagy importantiájú kívánságok nem volt előttem, — hanem valami puskapor, élés iránt, és hogy nem lévén olly hüteles embere, az kihez bízhatnék az harcz (Ezt azért írom olly subtiliter, hogy penetrálják az okossabbak, hogy segítséget kíván az Fejedelem). Az puskapor iránt tandem ez lesz válaszom: Annak administratiójának modalitássa reám relegáltatik. És akkor módot találok abban: egy étszaka az várhoz szállíttatom az hajókat, megrakatom éléssel, csepkenéval avagy munitióval, — valamelly kevés kő praetextussa alatt elküldöm bizonyos emberem által.

Itt mondottuk az Passának: Látjuk és tapasztaljuk, inhaereálsz azon Franczia Bexáde szavainak — holott ítéld meg, ha az Felséges Fejedelem Residense, melly most az Franczia Király mellett vagyon ezen általmenvén, azt mondaná, hogy az Franczia Király az Portának adja Párist: el kellenék-e hinni szavait? Hiszem, az Franczia, ha ïmi dolga vagyon veletek: nem bízza Magyarra, — sem az Magyar bizony nem bízza Francziára, hanem magok emberei által tractálják magok dolgokat; azaz: azt csak semminek tarts! Más az, hogy mit is kaptok Budán Egren? Hiszem, azoknak emberei, lakossi körösköröl nyûl mind az földeteken vagyon, — puszta földön penig, tudjuk, nem kaptok, mert elég vagy

szintén Szultán Szulimán canonja szerint az Porta bírná is Erdélyt külön, mégis nehezen felejthetné Budát s Egret. Azt tudjátok : hijában rázzuk az ló előtt az üres tarisznyát, hacsak valami nincsen benne!

Ad 2-dum, felelt : Eleintén clavissal meg lehet írni némely dolgokat, de mikor az meritumára jüttök az dolognak : akkor azon ember eljöhet harmadmagával ide; úgy lehet, magát az Vezérhez is béküldöm azon embert. Talál az Vezér abban módot : egyszer is, másszor is beszél vélle.

Pápai Gáspár Uram mondotta : Hogy most illy számossan jöttenek az követek, tégedet akart az Felséges Fejedelem tisztelni.

Erre felelt : Igen jól vagyon! Ezt az Porta is igen kedvessen fogja venni.

Izente : Búcsúzó-audientiára holnap 3 órakor menjünk fel nap feljötte után; azután elmehetnek. Izente: Az Német már emberét küldte ezen dologban az Portára.

Decima sexta. Kilencz órakor reggel felmenvén az várban, felmentünk az Passához, kit is magunk meghajtásával köszöntvén, kérdezte : mint vagyunk? Panaszolkodott, hogy az étszaka roszszúl volt. Azután lictariumot és cafét ettünk s ittunk. Kimenvén az Passa szolgái, mi is Bagossi László Uramat is kiküldöttük az házból.

Kérdezte: No, mit kívántok hát, hogy megírjam az Portára? Írja meg, — Instructiónknak 2-dik punctumában az mint bővebben declaráltuk, — hogy az Porta az miért ide relegálta az Felséges Fejedelmet, az végre küldettünk hozzád. 2. Az Felséges Fejedelem titkon segítséget kíván, olly modalitással, hogy az

Porta arra behúnyva tartsa az szemét. 3. Pénzért élést, puskaport adasson a Porta az Felséges Fejedelem szükségére.

Felelt az Passa: Igenis, megírom, mondd meg az követeknek! Én ollyanformán írom meg: Az Fejedelem Rákóczy Ferencz küldötte maga becsületes követjeit hozzám, az kik által is kíván az Porta barátságához folyamodni; semmi olly lehetetlen, nagy importantiájú kívánságok nem volt előttem, — hanem valami puskapor, élés iránt, és hogy nem lévén olly hiteles embere, az kihez bízhatnék az harczon. (Ezt azért írom olly subtiliter, hogy penetrálják az okossabbak, hogy segítséget kíván az Fejedelem). Az puskapor iránt tandem ez lesz válaszom: Annak administratiójának modalitássa reám relegáltatik. Én akkor módot találok abban: egy étszaka az várhoz szállíttatom az hajókat, megrakatom éléssel, csepkanéval avagy munitióval, — valamelly kevés kő praetextussa alatt elküldöm bizonyos emberem által.

Itt mondottuk az Passának: Látjuk és tapasztaljuk, inhaereálsz azon Franczia Bexáde szavainak. — holott ítéld meg, ha az Felséges Fejedelem Residense, melly most az Franczia Király mellett vagyon. ezen általmenvén, azt mondaná, hogy az Franczia Király az Portának adja Párist: el kellenék-e hinni szavait? Hiszem, az Franczia, ha mi dolga vagyon veletek: nem bízza Magyarra, — sem az Magyar bizony nem bízza Francziára, hanem magok emberek által tractálják magok dolgokat; azaz: azt csak semminek tarts! Más az, hogy mit is kaptok Budán. Egren? Hiszem, azoknak emberei, lakossi köröskörnyűl mind az földeteken vagyon, — puszta földön penig, tudjuk, nem kaptok, mert elég vagyon

ollyan az Birodalom jurisdictiójában. Az kövein sincs mit kapni azon váraknak : mivel követek is elég vagyon.

Felelt az Passa : Én sem hiszem az Bexáde szavait, annyivalisinkább, az midőn látom az Athnámé punctumit. Az mit mondottam is, magamtúl mondottam. Az minthogy kérem is az Fejedelmet : adja utólsó resolutióját, írja meg, — másként csak hidegen verjük az vasat. Én is csak annyit vásárolhatok, az mennyi pénzem leszen.

Mondánk : Minekünk ugyan volt authoritásunk engedve az tractára, de mivel az Passának nincsen : nem is kívánjuk tovább azon tracta iránt untatni; tudjuk, az Felséges Fejedelem mindezekrül maga végez az Passával. Felelt az Passa : Igen jól vagyon!

Recommendáltuk Pápai Gáspár Uramat, tolmács Amhet Cselebit is, — hallgassa meg ezután is. Felelt az Passa : Igenis! Reiterálta továbbra is azon Törökök iránt minapi izenetit, az kik Magyarországban még Törökök; nevezetessen két leány iránt kéri az Fejedelmet, — sőtt, ha mit költ az Fejedelem kiváltásokra, refundálja.

Feleltünk : Ezelőtt is megmondottuk, most aziránt assecuráljuk is; nem is pénzért, mivel nincsen kalmár Fia, hanem fiúi affectiójának készségébűl. Felelt az Passa : Tudom, az Fejedelem nem Bazargán, de azt gondolom, az Fejedelem is az olly privatus emberektűl ingyen el nem veszi. Feleltünk : Talál ebben az Felséges Fejedelem módot. Követett az Passa bennünket, hogy úgy nem acceptálhatott, az mint kívántatott volna, az mostani időhez képest; de az

pore nostri discessus accepimus. Accludimus Literas Serenissimi nostri Principis, simul cum Literis Cambionalibus super 50,000 talleris, et taliter hoc in negotio Excellentiam Vestram informamus: spes ea erat ex parte Serenissimi Principis, quod Muszi Alboër totam illam summam pecuniae hic nobis exolvendo, taliter ex illo fundo plenariam exconteutationem haberet; sed quia tantam summam pecuniae in promptu non habet, itaque nihil nobis ex isto fundo persolvit; rogamus Excellentiam Vestram, quamvis Serenissimus Princeps taliter scripserit Excellentiae Vestrae, ut illam summam 50,000 tallerorum Muszi Alboër exolvi faciat: nihilominus intellecta praemissa nostra declaratione et informatione, nihil ex ista summa Muszi Alboër aut istius hominibus exolvi permittat, nec exolvatur, sed reservet Vestra Excellentia ad ulteriores Dispositiones Suae Serenitatis totam illam summam, cum ea, si quae adhuc praeterea apud Vestram Excellentiam ad exolvendum restaret. Et quia post quatuor menses, ut opinamur, exolvenda esset ista summa, vigore istarum Concambionalium Literarum, urgens tamen necessitas Serenissimi Principis istum terminum neutiquam praestolatur, et rogamus Excellentiam Vestram profundo cum respectu, imo et obtestamur ad eum affectum et sincerum candorem, quibus erga res Serenissimi Principis et Nationis Hungaricae ferventer ducitur, considerando simul, quantum emolumenti accedet etiam promovendis servitÿs Suae Majestatis ex celeriori exolutione istius summae: dignetur illam adhibere industriam, ut ante terminum, uno aut altero mense, eadem summa ita appromptetur, ut circa exolutionem Serenissimo Principi nulla accidere possit difficultas,

nt ob moram damnum. Caeterum, Excellentiam estram, etc. *)

XVI.

Sub Litera B. Horváth Ferencz Uramnak Constancinápolyban illyen levelet írtunk, die 15. Martÿ, 1709. Landor-Fejérvártt.

Akartuk Kegyelmednek értésére adnunk: mi ide küldetvén az Passához, tisztiben való szerencsélte-tésre, úgy egyéb dolgok végett, érkeztünk ide 6. Martÿ. Itt elvégezvén dolgainkat, 4 nap múlva visz-szaindúlunk az Felséges Fejedelemhez. Addigis penig kivántuk Kegyelmednek ezen alkalmatossággal az ő Felsége levelét megküldenünk, s egyszersmind informálnunk: most megyen az Oratorra 50,000 tal-lérrúl való concambionalis-levél, mellyet 4 hólnap múlva kell exolválni, azon 4 hólnapot számlálván azon concambionalis-levélnek exhibitiójától fogva. Olly reménséggel volt az Felséges Fejedelem, hogy Alboérnál találván annyi summa pénzt: azt mi per-cipiálhatjuk tőlle; ahhoz bízván az Felséges Fejede-lem. assignálta levelében azon summát egészlen Alboérnak. De minthogy Alboér semmit is azon sum-mából nekünk itt nem exolvált, nem lévén annyi tehetsége: Kegyelmed mondja meg az Oratornak, — magunk is megírtuk, az mint ex acclusis paribus Kegyelmed megláthatja, — Alboérnak azon summá-ból semmit is ne fizessen, ha szintén úgy van írva az Felséges Fejedelem levelében is, — hanem tartsa azon

*) Egykorú másolat Pápai János iródeákjának a konstanczinápolyi levelekből ismert szép gömbölyű betűivel. A czím azonban maga Pápai János kezeírása.

summát egészlen az Felséges Fejedelem továbbvaló dispositiójáig olly készen, hogy az hová fogja kívánni, administráltathassék. Mindazáltal az summával, az mely még az Oratornál azon kívül is ad exolvendum restantiában vagyon, vagy lehet: kérjük Kegyelmedet, obtestáljuk is Kegyelmes Urához, Nemzetéhez való hűségére, — disponálja az Oratort hathatós argumentumokkal arra: hadd ante terminum azon pénz 2 hólnappal legyen készen, mert bizony azon pénzzel oly szolgálatja promoveáltatik ő Felségének, melynek haszna az Felséges Franczia Király szolgálatjának hathatós promotiójára is kiárad; ellenben ezen pénznek exolutiójának halogatásával bizony egészen confundálhatjuk Nemzetünk boldogúlására siettető Kegyelmes Urunk ő Felsége munkáját. Kegyelmedet kérjük is: mi választ ad az Orator? Kegyelmed Urunkat ezen visszajövő posta által tudósítsa, vagy más hamarébbvaló alkalmatossággal. Tudjuk is, Kegyelmednek nem kell az ösztön illy munkára, mivel kívánja mind azon modalitásokat szívessen folytatni, mellyek mind Kegyelmed buzgó hazafiúságát nagyobban is czímerezik, mind abból folyó Nemzetünk dolgait elésegíllik. *)

XVII.

Omer Agának irott levelünknek párja. Die 14. Martÿ. 1709.

Köszönetem után. Ha Kegyelmed idevaló dologrúl akar tudni: az Fejedelem kívánsága szerint itt mindent jól véghezvittünk. Kegyelmed titkosson az

*) Egykorú más, Pápai János kezével irva.

dologhoz — melly reá bízatott — jól hozzálásson. Az melly levél Kegyelmednél vagyon: azt Kegyelmed senkinek is ne mutassa, hanem, ha kívántatik: magárúl adjon Kegyelmed írást; mert azon levél az Felséges Fejedelem részérűl arra való, hogy Kegyelmed annyivalisinkább bátorságossabban vihesse véghez az reábízott dolgot. — Az Felséges Fejedelem tekintetiért Kegyelmednek egy vagy két boncsokot is megígértenek. Azért Kegyelmed legyen csendes elmével, csak Kegyelmed okossan és titkossan folytassa az reábízott dolgokat: hogy itt megengedtetett az dolog: senkinek Kegyelmed ne jelentse. Az Kegyelmed szolgálatja és fáradsága haszontalan nem leszen, hanem megjutalmaztatik.

Mi penig Isten kegyelmességébűl visszamegyűnk; Pápai Gáspár Uram s Cselebi Amhet Aga tolmács itt marad, és minden dolgokat Kegyelmed értésekre adjon.

Száván-é, Maroson-é, Tiszán-é leszen az általmenetel? — az még nem bizonyos; de addig Kegyelmed egy felé se indítsa az hadat, míg az Fejedelemtűl dispositió nem jön rólla, mellyet Pápai Gáspár Uram Amhet Aga írásával megírja, — annak az írásnak és ne másnak adjon hitelt: mert ez az dolog már az Felséges Fejedelemtűl Pápai Gáspár Uramra vagyon bízattatva. Hasszon Agának is Fermánya vagyon, és Bosznára el is ment. Az mikor penig ezen munka készen leszen: Kegyelmed tegyen hírt Pápai Gáspár Uramnak, és Fermányok lészen, nem úgy, mint hadi-személyeknek, — hanem mint kereskedő rendeknek.*)

*) Egykorú másolat, Pápai János kezével.

XVIII.

Contractus Alboërianus. *)

Nos infrascripti damus pro memoria per praesentes, quod vigore literarum plenipotentialium a Serenissimo Nostro Principe, nobis in negotio conventionis super abis indultarum cum infrascripto Mirzi Abrahamo Alboër usque ad ratificationem Serenissimi nostri Principis accordavimus, punctis sequentibus:

1-mo. Annuatim quot petias abarum ordines Serenissimi Principis ab Abrahamo Alboër desiderabunt, easdem petias seorsim et singillatim pro florenis Hungaricalibus 2, den. 95. in Agria ad manus Serenissimi Principis ad id deputati Commissarii administrabit, et quidem ista conditione, ut singulae petiae abarum sexdecem ulnus continerant, aut si quoad istum numerum in aliquibus petiis contingeret defectus, ex aliis istum defectum supplebit.

2-do. Quicquid seu ratione tricesimarum, nauli, seu vecturarum, aut aliarum sub quovis titulo fiendarum expensarum, praeter tricesimam Kecskemétiensem, ubi nihil solvere tenebitur, usque Agriam solvendum obveniet, Abrahami Alboër sint omnes istae expensae, imo si fors in administratione istarum abarum aliquod damnum contingeret, illud quoque damnum Abrahami Alboër esto, nisi illud damnum a militia Serenissimi Principis, aut aliis quibusvis Fidelibus Suae Serenitatis causaretur. — istius damni adjustatio Serenissimi Principis gratiae submittitur.

3-tio. Cooperturae abarum nec numerum, nec

*) E czímirat a Rákóczi titkos levéltárát rendezett Beniczky Gáspár kezeírása.

dologhoz — melly reá bízatott — jól hozzálásson. Az melly levél Kegyelmednél vagyon: azt Kegyelmed senkinek is ne mutassa, hanem, ha kívántatik: magárúl adjon Kegyelmed írást; mert azon levél az Felséges Fejedelem részérűl arra való, hogy Kegyelmed annyivalisinkább bátorságossabban vihesse véghez az reábízott dolgot. — Az Felséges Fejedelem tekintetiért Kegyelmednek egy vagy két boncsokot is megígértenek. Azért Kegyelmed legyen csendes elmével, csak Kegyelmed okossan és titkossan folytassa az reábízott dolgokat; hogy itt megengedtetett az dolog: senkinek Kegyelmed ne jelentse. Az Kegyelmed szolgálatja és fáradsága haszontalan nem leszen, hanem megjutalmaztatik.

Mi penig Isten kegyelmességébűl visszamegyünk; Pápai Gáspár Uram s Cselebi Amhet Aga tolmács itt marad, és minden dolgokat Kegyelmed értésekre adjon.

Száván-é, Maroson-é, Tiszán-é leszen az általmenetel? — az még nem bizonyos; de addig Kegyelmed egy felé se indítsa az hadat, míg az Fejedelemtűl dispositió nem jön rólla, mellyet Pápai Gáspár Uram Amhet Aga írásával megírja, — annak az írásnak és ne másnak adjon hitelt: mert ez az dolog már az Felséges Fejedelemtűl Pápai Gáspár Uramra vagyon bízattatva. Hasszon Agának is Fermánya vagyon, és Bosznára el is ment. Az mikor penig ezen munka készen leszen: Kegyelmed tegyen hírt Pápai Gáspár Uramnak, és Fermányok lészen, nem úgy, mint hadi-személyeknek, — hanem mint kereskedő rendeknek. *)

*) Egykorú másolat, Pápai János kezével.

XVIII.

Contractus Alboërianus.*)

Nos infrascripti damus pro memoria per praesentes, quod vigore literarum plenipotentialium a Serenissimo Nostro Principe, nobis in negotio conventionis super abis indultarum cum infrascripto Muzsi Abrahamo Alboër usque ad ratificationem Serenissimi nostri Principis accordavimus, punctis sequentibus:

1-mo. Annuatim quot petias abarum ordines Serenissimi Principis ab Abrahamo Alboër desiderabunt, easdem petias seorsim et singillatim pro florenis Hungaricalibus 2, den. 95. in Agria ad manus Serenissimi Principis ad id deputati Commissarii administrabit, et quidem ista conditione, ut singulae petiae abarum sexdecem ulnus continerant, aut si quoad istum numerum in aliquibus petiis contingeret defectus, ex aliis istum defectum supplebit.

2-do. Quicquid seu ratione tricesimarum, nauli, seu vecturarum, aut aliarum sub quovis titulo fiendarum expensarum, praeter tricesimam Kecskemétiensem, ubi nihil solvere tenebitur, usque Agriam solvendum obveniet, Abrahami Alboër sint omnes istae expensae, imo si fors in administratione istarum abarum aliquod damnum contingeret, illud quoque damnum Abrahami Alboër esto, nisi illud damnum a militia Serenissimi Principis, aut aliis quibusvis Fidelibus Suae Serenitatis causaretur. — istius damni adjustatio Serenissimi Principis gratiae submittitur.

3-tio. Cooperturae abarum nec numerum, nec

*) E czímirat a Rákóczi titkos levéltárát rendezett Beniczky Gáspár kezeirása.

praetium reliquarum petiarum abarum ingrediuntur, itaque istae gratis Serenissimo Principi obveniunt.

4-to. Quot millia petiarum abarum, et qualis puta: rubri, viridis et cerulei, aut alterius coloris, ad quem terminum juxta ordines Serenissimi Principis administranda erunt citra auctionem jam praespecificati praetii ad praefixum terminum, illa citra ullam moram aut dilationem administrabit; hoc tamen per expressum declaratur, quod, si coloratae abae administrandae erunt: antea tribus, quatuor mensibus, acceptis ordinibus de coloratione abarum, easdem coloratas abas appromptare tenebitur.

5-to. Quod si autem ad Marusium, aut ad Tybiscum successu temporis aperietur aliqua securitas transeundi cum praedictis abis, siquidem isto tempore nec pro vectura, nec pro tricesima tantum solvendum esset, pro tempore contractus praesens renovandus erit.

6-to. Assecuratur ex parte Serenissimi Principis dictus Abrahamus Alboër, quod seu in Hungaria, seu in Transylvania existentes exercitus Serenissimi Principis abis indigeant, et pro supplenda ipsa necessitate per Generales, aut alios quosvis Officiales, abae emendae forent: a nullo, vel Graeco, vel Turca aut alio quovis nomine nuncupato mercatore mercabuntur, praeter ipsum.

7-mo. Quot mille abae in manus jam praedeputati Commissarii administrabit aut per se, aut per suos ad id deputatos: aut ibi parata pecunia statim exolvetur, aut assignationem in cartha sub nomine Serenissimi Principis per manus Commissarii accipiet.

8-vo. Vel si fors cuprum aut quidpiam aliud vendibile in praetium dictarum abarum offerentur, juxta

currens in Hungaria aut Transylvania praetium dabuntur, et per dictum Abrahamum Alboër acceptabuntur.

9-no. Assecurabitur semel pro semper: habebit in mandatis tricesimator aut arendator Kecskemétiensis, quod a praespecificatis abis quascunque Agriam administrabit aut per se, aut per suos ad manus deputati Commissarii, nihil in exolutionem tricesimae in pecunia, aut in natura, aut alio quovis munere, sub quovis titulo aut praetextu exigetur ab ipso, aut ipsius hominibus. Datum Nándor-Albae, die 20-ma Martÿ Anno 1709.

Michaël Teleki m. p.
(L. S.)
Joannes Pápai m. p.
(L. S.)
Abraham Alboher m. p.*)
(L. S.)

XIX.

Puncta Athname.

1-mum. Serenissimum Principem Franciscum Secundum Rákóczi, Eiusque Posteros, necnon Inclyta Regna Hungariae et Transylvaniae, Potentissimus Imperator, Eiusque Successores, et Fulgida Porta, sub suam protectionem recipient, ac etiam in omnibus suis Libertatibus, Legibus, et Privilegÿs sancte et inviolabiliter conseruabunt, protegent, et contra quosvis impetitores, turbatoresque earundem tuebuntur, atque defendent.

*) Eredeti, Teleki Mihály kezeírásával írva. Az alá'rások sajátkezűek, s a pecsétek a legépebb állapotban rajta vannak.

2-dum. Si vero Regnum Hungariae unanimi voto et consensu, novum sibi Regem, elegerit: eandem Electionem (quae iuxta antiquas Regni Constitutiones et Decreta libera est) nullis sub praetextibus, via et modalitatibus iam praefatus Imperator, Successoresque Eius et Fulgida Porta impedire sibi praesument, vel impedient; imo similiter Eundem quoque Regem, in suam recipient confoederationem et protectionem.

3-tium. Si ea Hungariae aut Transylvaniae Regnis, aut alio quovis Regno, quispiam citra unanimem dictorum Regnorum consensum, in praeiudiciumque Legum eorundem, se in Regem et Principem potentiose, et authoritate propria erigere volens, ad Potentissimum Imperatorem, Successoresque Eius, et Fulgidam Portam, pro impetrando patrocinio et assistentia, aut qualicunque ope, quibuscunque oblationibus et promissis, sive in persona, seu per alios sibi faventes, quocunque successivo tempore recurrerit, eidem nullo modo, et nullo sub praetextu patrocinabuntur vel promovebunt.

4-tum. Occasione Pacis Karlovicziensis, qui limites, termini, et lineae Regni Hungariae et Transylvaniae a limitibus Excelsi Imperÿ Ottomanici disterminarunt: statutos eosdem terminos, limites, et lineas sancte, et inviolabiliter observabunt, et per suos observari facient, nec ultra arces, fortalitia, aut alia quaelibet quae possunt, saltem speciem fortalitiorum exhibere, extruere, aedificare, reparare, prope limites (prout de iis in Pacificatione praespecificata ex utraque parte conventum est) intendent, aut extruent, aedificabunt, et reparabunt, per se, aut per suos. In praenominatis vero Hungariae aut Transylvaniae

Regnis (quicquid seu arcium, fortalitiorum, civitatum, oppidorum, pagorum, villarum, territoriorum, sive tandem cuiuscunque terrae nomine obveniant) ex potestate Imperatore Germanorum ad Hungariam, Transylvaniam, vel Partes Hungariae, Transylvaniae annexas per Altenominatum Principem et Regnicolas occupata hactenus et restituta sunt, vel imposterum occupabuntur et restituentur, nihil ex ÿs unquam et ullo sub praetextu Potentissimus Imperator, Ejus Successores et Fulgida Porta praetendent, aut sibi restitui desiderabunt, vel vi et potentia mediante occupabunt, nec per suos occupari permittent.

5-tum. Quadraginta ab Hungariae, triginta vero a Transylvaniae Regnis millium tallerorum summa, titulo honorarÿ, annuatim sit administranda. Potentissimus Imperator, Successores Ejus et Fulgida Porta erunt contenti, nec imposterum successivis temporibus ultra specificatam summam desiderabunt et praetendent, nec praedicta Regna, sub ullo aliquali praetextu, ad auctionem nominatae et specificatae summae, potentiose minis vel territamentis adigent et compellent.

6-tum. Princeps Altefatus honoraria praespecificata ab utroque Regno praestanda et administranda, per Legatus utriusque Regni annuatim administrare tenebitur; ÿdemque Legatis, tanquam alÿs extraordinarÿs Legatis, competens honor exhibebitur.

7-mum. Si Hungariae et Transylvaniae Regnis adversus quamcunque gentem belligerendum foret: sufficientibus viribus auxiliaribus declarato Principi et toties iteratis Regnis succurrent et auxiliabuntur. Dum vero cum suis inimicis et hostibus paciscendum erit: Potentissimus Imperator, Successoresque Eius

et Fulgida Porta, citra Principis Regnorum praescriptorum consensum, neutiquam paciscentur.

8-vum. Si Imperator Germanorum aliquando successu temporis, contra Potentissimum Imperatorem, Eius Successores et Fulgidam Portam bellum ordiri et bellare praesumeret: omnem viam et transitum per Hungariae et Transylvaniae Regna, Princeps et Regnicolae praepedient, imo cum Potentissimo Imperatore, Eius Successoribus et Fulgida Porta, adversus praescriptum Imperatorem Germanorum arma sumere, et conjunctim belligerare obligabuntur, nec cum eodem Imperatore Germanorum citra consensum Potentissimi Imperatoris, Eius Successorum et Fulgidae Portae, nunc vel imposterum successivis temporibus paciscentur.

9-num. Liberum commercium Hungariae et Transylvaniae cujuscunque status et conditionis incolis, per Excelsum Imperium, erga alias Excelsi Imperij amicas nationes practicari solitam tricesimae et nauli solutionem permittitur. Quaestoresque praescriptorum Regnorum, praeter proxime declaratam tricesimae et nauli solutionem, per Confiniarios Passas, Agas, aut alios quoslibet et ubivis Excelsi Imperij dignitates et officia maiora, vel minutissima quaevis tenentes, ad alias extraordinarias datcas, honoraria, et taxas praestandum nullo unquam successivo tempore compellentur.

10-mum. Hoc autem Athname temporibus Potentissimi Imperatoris, eius Successorum, duret sancte et inviolabiliter in perpetuum, nec expost successive quovis tempore pro confirmatione et renovatione hujus Athname recurrendum sit declarato Principi, Eiusque Posteris, Regnisque praedeclaratis.*)

*) Gr. Teleki és Pápai részére kiadott egykorú másolat.

XX.

Látván, hogy reménségünk kívül is succedálnak itt a Felséged dolgai, — tudván azt is, visszamenetelem alkalmatosságával kelletik magamnak Felséged előtt teljes informatiót tennem: velenczei utazásomat elhalasztottam; hanem bizonyos alkalmatossággal holnapután, minthogy eddig olyat nem kaphattam, azon velenczei expeditiókat elküldöm.*) Nem is késleltetik az úton, oly bizonyos ember által expediálom. Én penig maradok

Felséged

alázatos szolgája
Pápai János m. k.**)

---

*) Gr. Tournonnak és b. Vajnovichnak, Rákóczi velenczei ügyvivőinek.

**) Eredeti, egészen titkos jegyekkel írva.

IFJABB

TSÉTSI JÁNOS
HAVI KRÓNIKÁJA
A RÁKÓCZI-HÁBORÚ
TÖRTÉNETEIRŐL.

1703—1709.

HISTORIA

REBELLIONIS RÁKÓCZIANAE,

seu

MEMORIA

Rerum quarundam Belli Hungarici adversus Domum Austriacam,

Anno MDCCIII suscepti,

Descripta per JOANNEM TSÉTSI, Sáros-Patakini,

Anno Domini 1705.

Deducta in forma Diarii ab Anno 1703 usque 1709.

S. Augustinus:
Stultum est in tempore vivere, et quid in tempore contingat, ignorare.

In nomine Domini nostri Jesu Christi, regnante Imperatore Leopoldo, ac Germaniae, Hungariae, Bohemiaeque Rege, avita Inclyti Regni Hungariae Libertate oppressa, Rebellionem meditari coepit Hungaria, aut saltem magna pars ejusdem, occasione captivitatis Principis Francisci Rákóczy cum alÿs, Anno Domini 1701. Mense Aprili, per Domum Austriacam factae. Quo Neostadÿ in gravissima captivitate et Aresto duriori retento, Annoque eodem secunda Novembris mirabiliter liberato, Hungariamque Anno 1703. Mense Majo ingresso, adjuncto Comite Nicolao Bercsényio, metu ejusdem captivitatis e Regno profugo:

Anno ergo 1703., ante ingressum in Regnum Celsissimi Principis, aliqui Colonorum Hungarorum in

Comitatu Szathmáriensi, necnon ejus vicinitatibus Rebellionem movendo et arma capiendo, cum scitu tamen et consilio Principis confluxerunt, et pro Libertate Patriae suae dimicaturi insurrexerunt, Mense hujus Anni Majo; qui jam numeroso Exercitu Capitaneo Thoma Esze et alÿs Principis Colonis e Possessione Ejusdem oriundis arma capientes, nec amplius Domus Austriacae jugum ferre volentes, quaqua versum versando suum auxerunt Exercitum; contra quos Mense Junio Inclytus Comitatus Szathmáriensis cum alÿs insurrexit, Duce Barone Alexandro Károlyi, ejusdem Comitatus Supremo Comite, a quibus Exercitus Hungarorum insperato in Possessione Dolha obrutus et profligatus est, occisis ex iis usque 200., captisque aliquot ex eorum numero.

Quo facto, non parvus timor Hungaris incussus est; tamen iidem semet ipsos recolligentes, ad eosdem Princeps praefatus advenit, et cum iisdem ad Dominium proprium Munkács consedit, aucto quotidie ejusdem Exercitus numero.

In Junio. Percipientibus hoc Germanis Regiminis Comitis de Montecuculi in Hungaria commorantis, aliqua pars Hungaros, Munkácsini residentes, debellare volens, non parum sibi damnum intulit, occisis per Hungaros Germanis bono numero.

Post hoc Germanus tremefactus, totum hoc Regimen ad Munkács se ipsum invallavit, combusto prius Oppido Munkácsiensi, residentibus Hungaris circa Munkács, et augentibus quotidie suum Exercitum.

Mense Julio. Confluentibus undique Hungaris, Arx Munkácsiensis est levi obsidione obsessa per Hungaros, veniente etiam ad eos Comite Bercsényio, qui cum Principe 20. Julÿ Munkácsino moti versus Szatth-

már, plurimos Nobiles ceperunt et sibi adduxerunt, occupata etiam salis fodina Marmatziensi, cum periculo aliquot Germanorum.

Mense Augusto. Arx Szathmárina per Hungaros obsessa, Arx Kisvárda iisdem detita, cum Arce Kálló, positis et sitis in Comitatu Szabolchensi, dimissis libere ex iis Praesidiariis Germanis, plurimisque Hungaris Dominis Nobilibus, Rusticisque ad Castra Principis transeuntibus : quorumque numero Militia universa Germanica residens in Hungaria exterrita, Arcesque clausae, Dominorum plurimi Arces et fortalitia, Urbesque ingressi sunt, metuentes irruptiones Hungarorum. Hoc etiam Mense Regimen Montecuculianum, ad Munkács residens, venit ad Tokaÿ, et inde ad Urbem Cassoviam, eam defensurum consedit.

Mense Septembri. Expugnata Arx Szathmárina majorem subiit obsidionem, venientes ex Transylvania Germani Szathmárinum, sunt plurimi per Hungaros in sylvania acri predio debellati; venientibus tamen ad Szathmár, ab iis, ibique multis utrinque caesis, Civitas combusta est, et Hungari Arcem oppugnare volentes, multi occisi, Rascianique Hungaros adorti, multi profligati circa Várad duabus vicibus. Item Arx Tokaÿensis obsessa, Generalisque Cassoviensis Octavius Nigrelli defunctus 23. Septembris, Alexander Károlyi Cassovia clam ad Hungaros discessit, similiter Comes Antonius Eszterházÿ eorum Castra salutavit.

Mensi Octobri. Transcendentibus in Augusto et Septembri Tybiscum, Hungaris Superior etiam Hungariae Pars eis cessit, deditionem faciente Urbe Késmárk, cum aliis hic et ibi fortalitiis minoris momenti; eodem Mense Rasciani noviter, incitatione

Germanorum insurrexerunt, et Gentem Hungaricam severissime occiderunt, devastantes Oppida et Pagos, et omnibus in iis occisis et incaptivatis. Sed per Hungaros acri praelio fusi et debellati ad Oppidum Halas. occisis ex eorundem numero plurimis. Superior etiam Hungariae per Hungaros visitata, et ex Regimine Montecuculiano occisi ad Cassoviam circiter 16, ad Fragopolim 30. In Transylvaniam etiam sunt missae aliquae Hungarorum Centuriae.

Mense Novembri. Vallum Bihariense Hungaris refertum est per Germanos expugnatum, plurimis Hungaris et tribus Capitaneis caesis. Szathmárienses etiam Germani erumpentes, magnam Hungarorum oppugnantium stragem fecerunt, Hungarorum Generale Barone Stephano Szegnyei (Sennyei). Urbs etiam Bartfensis deditionem fecit Hungaris. 26. Novembris magna Imperatoris Armada Generale Slik et Simone Forgács Comite, est per Hungaros profligata et dissipata ad Arcem Zólyom, et sic intentio eorundem fracta Duce Hungarorum Comite Nicolao Bercsényio, qui etiam post hoc bellum et praelium, adjunctis aliquot millibus, venit ad Superiores Hungariae Partes, et ad Partes Trans-Danubianas feliciter ubique rem gerens, plurimis ad Castra Ejusdem undique concurrentibus.

Mense Decembri. Vallum Váradiense per Hungaros expugnatum et occupatum, Rascianis et Germanis superatis; ita etiam Urbs Leutschovia deditionem fecit Hungaris. Hungari Arcem Tokaÿ expugnare volentes, multi ab propugnantibus sunt occisi, egressisque ex Arce Germanis insperato, similiter. multi interfecti sunt ex Hungaris. Cassovienses Germani, equites et pedites, pabulatum egressi, ab intervenien-

tibus Hungaris sunt occisi, plus 60., a quo tempore in obsidionem arctiorem cepit venire Cassovia. Eodem Mense magno numero Hungari ingressi sunt Transylvaniam, et acri praelio fuderunt Germanos Transylvanos circiter 580. ad Bonczida, et subegerunt Partes quasdam Regni.

Anno 1704. Mense Januario. In Transylvania sunt caesi Siculorum plurimi Generale Paulo Orosz. 13-ia Januarÿ deditionem fecit Arx Tokay, venientibus inde praesidiarÿs Budam; ita Arx Murány, Arx Szepes, Arx Ungvár fecerunt deditionem. Hoc Mense plurima Rascianorum millia congregata, et Regnum Hungariae vastando, in Gentem Hungaricam crudelissime saeviendo, volentes debellare Hungaros, sunt per Hungaros caesi, dissipati, et repulsi, et tota illorum Regio Mense hoc et sequenti Februario vastata et combusta est; ita etiam in locis alÿs a Germanis quoque Cassoviensibus Pagi integri depraedati, Bonaque depraedata, et unus totus combustus est, nomine Misloka. Oppida etiam Montana seu Fodinalia, hoc et praeterito Mense subacta et occupata.

Mense Februario. Hoc Mense non absimiliter ac in Januario Rascianorum contra Hungaros insurgentium Provincia est depraedata et devastata per Hungaros, saepius erumpentibus etiam Rascianis, et Hungariae damnum inferentibus, non sine periculo militum Hungarorum. Arx Munkácsiensis, in Comitatu Bereg sita, Dominium Principis, cum ab initio horum motuum obsessa fuisset : est dedita, et subiit deditionem transeuntibus inde Germanis praesidiarÿs Budam. In Partibus Superioribus Hungariae per Nicolaum Bercsényi bene etiam res tractata, congregatis undique copiis metum incussit Germanis, infestando saepe

Moraviam, et accedens finibis Austriae, captisque ex Rascianorum Castris quodam Colonello Germano, nominato Krajcz. Princeps Mense hoc et sequenti in Quarterio erat in Oppido Miskólcz, hyememque ibi transegit, dedita Arce Tokaÿ.

Mense Martio. Continuato Generale Paulo Orosz bloquadae Cassoviensis, militia Germanica Cassoviensis est per Hungaros exteriores infestata, repulsis illis aut saltem exterritis, cum occasione et gratia pabulationis excursionem fecissent in Possessionem Uÿfalu dictam, adjacentem Cassoviae, fusis aliquot militibus ex numero Germanorum, et sic alÿs etiam vicibus factum, et aliquando in pari etiam eventu, et sic etiam Fragopuli factum, et in Transylvania progredientibus Hungaris, et aliqua fortalitia sibi subjicientibus, res bene cessit. Sic et circa Moraviam aliqui Imperatoris Germanici Exercitus sunt fugati, aliquibus caesis, aliquibus captis, per Comitem Nicolaum Bercsényium irrumpentem etiam aliquando per milites Hungaros finitimas Moraviae Partes.

Mense Aprili. Collecturae aliquae militantes de parte Imperatoris ex Provinciis Haereditaris collectae bono numero cum Hungaris tentare voluissent et meditati fuissent : per Alexandrum Károlyi, jam partium Hungaricarum Generalem, adortae sunt, et tanquam Coloni et Incolae terrae et bellandi rudes dispersi sunt, non paucis ex illis more belli et praelii occisis, necnon captis, caeteris dispersis. Saevientibus identidem in Gentem Hungaricam Rascianis, et in Partes Hungarorum excursiones facientibus, bonaque eorum depraedantibus, occisis quibuslibet Hungaris sexus masculini ; similiter infestantibus illosve Hungaris, et vicem pro vice more solito illis multoties reddentibus,

Mense Majo. Hoc Mense Celsissimus Princeps Arcem Szegedinam, sitam ad confluentes Tybisci et Marusii, Rascianis et Germanis copiose refertam obsedit, et acriter oppugnare cepit, Rascianorumque excursiones aliquantum compescuit. Comes ab Haister, Imperatoris Germanici Generalis, cum multis millibus militum Germanorum, necnon Croatorum et Rascianorum est expeditus ab Imperatore in Hungariam, subigendam eam, et compescendos motus hos in Hungaria, gravissimo severae Commissionis modo instructus, sed ab Hungaris multoties valde male acceptus, irruentibus saepius illius exercitibus, et eos valde male tractantibus. Haister tamen, juxta Instructionem suam, venit cum Copiis suis in Hungariam.

Mense Junio. Praedictus Romanorum Imperatoris Generalis cum Copiis, superando fines Germaniae et Austriae in Hungaria, est per Hungaros ad Jaurinum praelio victus et superatus, amissis multis ex Castris Germanicis, die 13-tia hujus Mensis; tandem Germanus se inde movens ad Partes Inferiores Trans-Danubianae Hungariae se ipsum contulit, ibique sperans se Hungaros superaturum. Germani Cassovienses, deductis Fragopoli Germanis Montecuculianis 28. Mensis hujus Urbe erumpentes, Hungaros insperato obruerunt ad Vicum dictum Szakally, uno a Cassovia milliari distantem, et plus 40. ex Hungaris occiderunt, Generale Hungarorum Paulo Orosz.

Mense Julio. Ad auxiliandum hunc Generalem praefatum cum Copiis Germanicis non satis bene et non juxta suum animum procedentem, est expeditus et missus Generalis nomine Ricsan, cum Copiis Moravicis et Germanicis, qui ab Hungaris insperato obrutis Generale Nicolao Bercsényi circa Montem-Album

acri Marte est debellatus, exercitibus ejus partim occisis, partim captis, partim vero fugatis; ipsemet Generalis per Hungaros est captus, exercitusque ejus dispersi, hac et illac oberrantes et fugientes, per rusticos sunt trucidati, cum et ipse antea Hungaros ad Oppidum Szakolcza magnis cruciatibus interfecerat, et caeteris idem minabatur. Cassovienses Germani Fragopoli multo sale deducto, non sine suo damno Pagum Pány cum armento depraedati sunt.

Mense Augusto. Crescente in dies potentia Hungarorum, auditisque egregÿs eorundem de Germano victoriis, Praesidiarii in Hungaria ceperunt meditari; ita etiam Cassovienses cum Hungaris Armistitium, Commendante eorum Barone Jacobo Dusart (qui post hoc brevi tempore morbo extinctus est) equitumque Colonello Comite Montecuculi. Die ergo Mensis hujus decima Armistitium cum Hungaris exterioribus inierunt, Generale eorum, saepius memorato Paulo Orosz, missis ad Principem Legatis suis, qui Comitem Simonem Forgács, jam Generalem partium Hungaricarum, ad paciscendum et componendum cum iis misit. Quo audito Arx Szendrőviensis, deditionem fecit Hungaris, Germanis praeter Commendantem cum 7. alÿs, amplectentibus partes Hungarorum.

Mense Septembri. Ad succurrendum iterum Generali Haister, cum suis Copiis ab Hungaris constrictum, est expeditus ab Imperatore Generalis Rabata, cum exercitibus Stÿrionum; qui ante ingressum in Hungariam, per Hungaros amiciose est requisitus de avertendo suo exercitu de Hungaria: sed ille ambitiose contemnens Hungaros, in Hungariam irruit, et Alexander Károlyi cum Hungaris magnum cum eo

praelium iniit in finibus Styriae, dispersis omnibus illius exercitibus, plurimisque occisis, jure belli ejus exercitus dispersos in Styriam persecutus est, ibi omnia depraedans, vastans et incendens, et plurimos Styrios metu ipsius aufugientes depraedabatur. Germani Szathmáriensis Arce erumpentes, magnam devastationem, multis Hungaris occisis, fecerunt. Quaquaversum Princeps a Vallo Földvár movit se, et consedit ad Gyöngyösinum.

Mense Novembri. Veniente undique fama victoriae Germanicae in Transylvania, et multos interficiente ibi Generale Rabatin : ex Hungaria per Principem est ablegatus et expeditus Comes Simon Forgács cum aliquot millibus Hungarorum, ad resistendum illis Germanis, et eos debellandum. Princeps Arcem Neuhauselianam, vulgo Érsek-Újvár, obsedit et acriter oppugnavit, et 26-ta hujus Mensis miro stratagemate, per portas subterraneas intrantibus Hungaris cepit, sine periculo Hungarorum et Germanorum. Qua Arce capta, Princeps obsedit Arcem Leopoldstadianam, per ipsum Imperatorem fundatam et aedificatam. Imperator et Hajzter Armistitium cum Hungaris ineundo, Pacificationem Schemnicii praetextebant, ut sub ejus praetextu Hungaros invaderet et imparatos debellaret, sed impari eventu. Arx etiam Vácziensis deditionem fecit Hungaris, et aliae etiam Arces.

Anno 1705. Mense Januario. Rerum potientibus Germanis Princeps venit ad Castellum Kis-Tapolcsány, unde emissis quaquaversum Literis, personalem cujusque Nobilis Hungari insurrectionem exposcens et praecipiens. 2. Januarÿ Arx Szathmáriensis, ab initio motuum horum obsessa, est dedita Simoni Forgács, et Capitaneo eam oppugnenti Andreae Bóné,

Equitibus missis in Transylvaniam. Commendante Lövenburg et peditibus venientibus Budam, Colonello Dettrich. In Transylvania sub Arce Szász-Meggyes est reportata Germanorum de Hungaris victoria, insperato illos obruentibus Germanis, et bono numero ex Hungaris occumbentibus, Generale Paulo Gyürkÿ. Rasciani iterum insurgentes, circa fluvium Berettyó devastationes fecerunt, multis armentis abactis, et duobus Pagis depraedatis, praedamque Váradinum et Aradinum deferentibus.

Mense Februario. Post victoriam Germanorum noviter etiam ad Tyrnaviam factam, moventibus se inde Hungaris, duae aut tres Hungarorum Centuriae per Germanos in loco quodam inaccesso circumdatae, qui Germanis ad fidem ipsorum deditionem facientes, per Germanos sunt interfecti; qua ratione irati Hungari: Germanos Fragopolitanos, in itinere adhuc commorantes, adgrediuntur, et similiter interficiunt et omnes trucidant. Armada Germanica, cum post pugnam ab Hungaris valde infestata et multum injuriata fuisset, circumdantibus eos Hungaris et ad angustias redigentibus, cum amplius foris manere non posset, ad Civitates Szent-György, Modor, Bazin et Tyrnavia pro quarterio se contulit, ibique valde multum male accepta ab Hungaris. Magnates quidam Germani circa Viennam sunt capti per Hungaros fortuito.

Mense Martio. Arx Tokaj ex Principis et Regni consensu et consilio, hoc et praeterio Mense tota demolitur et disjicitur, Colonis ex Comitatibus ad ejus demolitionem expeditis et missis. Armada Germanica, quae se in Civitates praememoratas contulit, multo suo damno per et propter Hungaros aliquamdiu

ibi consedit, donec Hungari eos circumdando, ipsis munitas Germanis expugnassent, plurimis ex numero Germanorum caesis et captis, et ad magnum ipsorum dedecus, duo millia Germanorum armis omnibus spoliarunt, et sic Viennam versus miserunt; quorum plurimos inarmatos Rustici Hungari in viis et montibus concusserunt et trucidarunt, reliquis Germanis ad Insulam Csallókőz se ipsos referentibus. Váradienses Germani et Rasciani erumpentes insperato, Hungaros oppugnantes obruerunt, et multos ex illis, cum praeda magna, occiderunt.

Mense Aprili. Princeps venit in Arcem Agriam, ibique diu commoratus, Leges omnes Bellicas compilatas exhibuit, cum rerum aliarum dispositione et ordinatione. Hungari circa Danubium aliquid periculi Germano inferentes, cum praedam inter se partiti essent: Germani aggrediuntur, et aliquot ex illis bono numero Hungaros occidunt, cum morte et periculo Colonelli Ladislai Ibrányi. Alexander Károlyi valde infensus Germanis, multa damna, devastationes in Austria circa Viennam intulit, comburens Civitates, Pagos et Oppida, et omnia vastans et dissipans, Imperatoriaeque Aulae inferens injuriam et tristitiam. Circa hoc tempus mittuntur per Germanos quaqua versum Literae, ÿs se Hungaros funditus dispersos, per Castra sua manentes, significantes et mentientes.

Mense Majo. Imperator, Romanorum ac Hungariae Rex, Leopoldus I., fatalem suum obiit diem, Viennae, die 5-ta Maÿ, cum vixisset Annos 65, regnassetque in Hungaria Annos 50., diu propter suas tristitias et injurias infirmatus, quas undique sibi adhaerentes habuit, aetatisque ingravescentia et corporis non eadem sanitate exstinctus est. Cui successit

Josephus I-us, filius, jam electus Imperator, Hungariae, Germaniae, Bohemiae Rex, etc. Arx Szász-Meggyes dicta in Transylvania, cum jam diu obsessa fuisset, fecit deditionem Hungaris oppugnantibus. Unde praesidiarii Germani libere emissi in Hungariam, et ibi quaquaversum, sursum-deorsum portati et ducti per Hungaros diutissime, Hungaricas partes amplexi sunt, et sic et Cibinium graviorem subiit obsidionem Hungarorum.

Mense Junio. Arx Szathmáriensis diutissime per Hungaros obsessa, et tandem post multa eorum pericula dedita, per Principem est jussa demoliri, et demolita hoc et sequentibus Mensibus per Colonos Comitatuum, Capitaneo Arcis Francisco Galambos. Arx vero Ecsediensis, Possessio Principis, quae per Germanos destructa est, aedificari et restaurari caepta est, jussu etiam Principis. Noviter ex Hungaris circa Dunubium ad Insulam Csallóköz aliquot sunt desiderati, per Germanos ibidem commorantes et Castra metantes. In Transylvania excursiones Germanorum Cibiniensium sunt cohibitae per Hungaros expugnatione fortalitÿ Veres-Torony dicti, et passus Moldaviensis est occupatus, totumque Cibinium est per Hungaros circumdatum, et Germani constricti.

Mense Julio. Germani et Rasciani ad Danubium Vallum quoddam Sóthiense dictum Hungaris refertum expugnant cum periculo Hungarorum, qui tamen videntes sibi periculum imminere, egressi sunt, et Vallum Germanis cessit cum praeda aliqua; quod tamen Hungari paulo post recuperant, excussis inde Germanis; aliud etiam quoddam Praesidium per Germanos acceptum, per Hungaros recipitur. Germani valde augentur circa Danubium, et illis praeficitur

Generalis novus, dictus Herbe-Ville, remoto Hajztero Generale. Ad Leopoldstadium Germanorum de Hungaris fit victoria, qui alimenta pro Praesidio intulerunt, occisis multis Hungaris, per proditionem Colonelli Bremer Germani, sed partium Hungaricarum, qui captus, et in Conventu ad Szécsén, 23-a Septembris, modo militari, ut proditor, occisus est.

Mense Augusto. Conventus Regni Generalis indicitur, primum ad Campestria Rákos, quod propter Rascianos et Germanos illuc considentes impeditum, postea ad Szécsén, in Comitatu Nográd, ad 1. Septembris, ad quum undique conflixerunt Magnates et Nobiles Hungariae. Princeps Emericus Tökölyi, olim Hungarorum pro Libertate pugnantium Dux, denatus est in Turcia, Anno aetatis 50, exilii sui 20. cum magna Hungarorum tristitia; magna et Hungaris minime laeta ad Arcem Vereskő Germanorum de Hungaris victoria, praesente ipso Principe, ex conniventia infidelium Hungarorum quorundam, ubi plurimi Hungari occumbendo, praesentes ibi fugati sunt; quo facto Nicolaus Bercsényi fines Moraviae non parum est depraedatus, domando et mulctando eam, non parvis damnis commissis.

Mense Septembri. Conventus durabat, totoque Mense continuabatur praesente Principe et omnibus Regni Statibus. Armada Caesarea, circiter 18,000 constans Germanorum, Thracum, et Croatarum aliquorum, Generale Herba-Ville transcendit Danubium circa Budam, et venit ad Campestria Pesth, succursum adferre tendens Transylvaniae; plurimi etiam ex Hungaris Trans-Danubianis insurrexerunt pro parte Germanorum, adversus Hungaros. Comes Johannes Pálfi Caesareanus venit ad Regionem Rascianorum. eos

cogens insurgere. 21-a Septembris ex Germanis pabulatoribus sunt caesi per Hungaros semel 30., alias 70. 26-a Septembris sunt caesi ex iisdem circiter 500; et Armada Germanica venit ad Oppida Kőrös et Kecskemét, quae iis portiones suas biennales neglectas solverunt, cum multis discretionibus et mortificationibus. Iidem Germani sunt constricti in haec Oppida per Hungaros Generales: Alexander Károlyi, Antonius Eszterházy, Johannes Bottyán, Franciscus Barkóczy. Circa Posonium Generalis Ladislaus Ocskay expugnavit duo fortalitia, Élesků et Detrekű a Germanis.

Mense Octobri. Princeps 10-ma Octobris Szécsényino motus, venit in Transylvaniam, et ibi, ut jam electus Transylvaniae Princeps, est confirmatus per Hungaros partis exterioris. 20-ma Octobris Armada Germanica venit ad Oppidum Szoboszló. Ita 20-ma Octobris residentes Angli et Hollandi venerunt Tyrnaviam, ad pacificationem cum Hungaris, praesente Nicolao Bercsényio, — sed non optato eventu. 21-ma Octobris sunt caesi Germanorum pabulatores ad Debreczen. 25-ta Octobris Armada Germanica venit ad Urbem Debreczen, fugientibus inde omnibus Incolis, et vacua relicta Urbe, omnibus bonis referta, consedit Germanus penes Urbem ad Lacum Tóczó dictum, quotidie depraedans Urbem, et damnificans circumcirca in Pagis et Oppidis commorantibus Hungaris, et eventum rei expectantibus. Germanorum eorundem pabulatores sunt caesi per Hungaros, Rasciani et Germani 110, totaque illa Provincia Cis-Debreczina et Trans-Tybiscana est tremefacta, adventum Germanorum valde metuens, undiquaque ad illos.

Mense Novembri. Germani Debreczino moti versus Várad, in Transylvaniam multum infestantibus undi-

que, eos Hungaris per equites suos plurimum alimenti immiserunt Varadinum et Aradinum pro praesidiarÿs ibi existentibus. Ipsimet vero versus Somjó venerunt ad Transylvaniam, ubi Princeps in omnibus eorum viis ac angustÿs valla exstrui curavit, unum in passu Meszes, aliud in passu Karika, aliud in passu Zsibó dicto. Germani ex conniventia Hungarorum quorundam infidelium venerunt ad vallum Zsibó, adhuc inperfectum, nec Hungaris adeo refertum; et multis suis fatigiis, multo periculo, multa suorum morte expugnarunt 8. Novembris, plurimis ex Germanorum numero caesis et Rascianorum, multisque ex Hungaris occumbentibus ex Regimine Johannis Roth et aliorum; sicque magno suo damno Germanus ingressus est in Transylvaniam.

Mense Decembri. Omnes Comitatuum, Oppidorum, Pagorum Incolae sunt coacti venire ad vallum Rakamaz, ut Germanis metum incutiant, Generale Francisco Barkóczi. Comes Johannes Pálfi Caesareanus, cum aliquibus Germanis circa Mosonium est profligatus, occisis Germanis illius; ita Caspar Eszterházy Caesareanus, cum suo Regimine Hungarico est profligatus per Nicolaum Bercsényi, multique Trans-Danubianorum Hungarorum partes Rákóczianas secuti sunt. Ingressi Transylvaniam Germani, eam totam citissime occuparunt et sibi subjecerunt, et totum Regnum iis subcubuit. Fortalitia multa, exceptis paucissimis apud Hungaros manentibus, Hungaricque milites omnes ex Transylvania veniendo, circa fines Transylvaniae commorati sunt, rerum potientibus undique in Transylvania Germanis et eam possidentibus. Arx Tata, penes Danubium, est capta per Nicolaum Bercsényi (Joannem Bottyán) a Germanis interioribus.

Anno 1706. Mense Januario. Ingressi in Transylvaniam Mense Novembri Anni praeteriti Germani, cum Germanis ibidem adhuc Cibinii, alibique existentibus se conjungentes, totam longe lateque Transylvaniam subjugant, omnibus in potestatem suam subjectis; Copiae vero Hungaricae in finibus Transylvaniae commorantur. Hoc ad resignanda Templa, Scholas, omniaque bona Ecclesiastica Evangelicorum a Pontificiis ab Anno 1685. possessa, et nunc vigore Conventus Szécséniani propter bonum pacis restituta, sunt exmissi a Principe et Statibus Regni Commissarÿ, numero ternario, juxta aequalitatem Religionis; in Comitatibus Zemplenyiensi, Abaújvariensi erant; Johannes Guldenfinger Catholicus, Johannes Szathmári Reformatus, Johannes Brezinaÿ Lutheranus, qui Templa omnia, eorumque appertinentias, Evangelico Statui in praefatis Comitatibus et in Regni Partibus alÿs alii restituti erunt; qui se durius et aliter quam deberent gerentes: ad inquirendum contra ipsos iterum sunt 3. Deputati Commissarÿ, pariter juxta aequalitatem Religionis, cum Litteris Principis, die 26. Januarÿ Tokajino datis. — Princeps indicit novum Conventum, aut saltem Generalem Commissionem, Miskolczinum in Comitatu Borsod situm, ad 25. Januarÿ et sequentes dies; quo congregati 13 Comitatus Superiores, Magnatum plurimi, ipse quoque Princeps, ibi de varÿs Regni rebus tractatum, deque Regni negotiis dispositum, et nihil magni momenti aut memorabilis conclusum. In Transylvania jam rerum potientibus Germani sese in quarteria dividunt, majori tamen militiae mole Cibini relicta; propter Germanos hos magnus toti Transylvaniae timor incutitur. Hi enim severe et durissime se gerentes, illosque

supra modum tractantes, plurimi Magnatum Transylvanicorum, Nobilium, Civium, Incolarum, relictis suis Oppidis, Civitatibus, Pagis, in Moldaviam et Transalpinam, ad Turcici Imperatoris et Vajvodarum Moldaviae et Transalpinae clientelam se recipiunt, magna omnium bonorum suorum jactura, quae Germanis, ibidem grassantibus, praedae et alimento fiunt.

Mense Februario. Conventus Miskolcziensis hoc etiam Mense aliquot diebus durans, dissolutus est, Dominis ad Aedes suas redeuntibus, Principeque Agriam veniente ad consummendam ibidem residuam in quarterio hyemis partem. Aliquot millia Hungarorum sunt ad Transylvaniam ordinata, ad resistendum aut saltem obsistendum ibi Germanis. Ad Scepusium etiam sunt aliquot millia Hungarorum commenderisata, in occursum Saxonum ex Polonia erumpere volentium, et ad auxilium Caesaris venire tendentium, ut itaqe illis resistatur, sunt ordinata aliquot Hungarorum illuc Regimina; nullam tamen Saxones in Hungariam eruptionem fecerunt, propter jam ad extremitatem properantia Saxonis negotia et Regis Sueciae ibidem triumphos et victorias, quibus Regni maximam partem sibi adhaerere fecit, paucis finitis fidelitate Saxonisque erat Rex Poloniae permanentibus. Ita ergo haec intentio Saxonum his de causis interrupta est, et evanuit. Res etiam Trans-Danubianae optime procedunt rerum potientibus ibi ubique Hungaris, et magnum Germanis timorem incutientibus, Moraviam, Styriam, Austriamque depraedantibus, omnia longe lateque loca igne, ferroque vastantibus et solo aequantibus Generali Bercsénio et Ladislao Ocskay, ita, ut ipsius quoque Viennae Portae ob metum Hungarorum clausae et obseratae sunt,

omnia Viennae vicina loca comburentibus Hungaris, imo ipsius Viennae suburbia et vicos incendentibus. Et vix abfuit, quin ipsum Imperatorem Josephum, cum multis Ministris et Magnatibus extra Viennam commorantem, vivum non interceperunt Hungari: et nisi fuga citissime sibi consuluisset : in manus Hungarorum incidisset. Ex Armada Germanica in Transylvaniam ingressa, aliquot millia versus Budam circa Lippam ad Szeged itura egressa sunt, quorum pars aliqua ultra Danubium profligata, Generalis quoque Leslie (?) in Transylvania cum ad occupandas auri fodinas cum aliquot Germanorum Centuriis ivisset, magno cum pudore et plurimo suorum militum damno, per Hungaros sine fructu repulsus est.

Mense Martio. Princeps cum aliquamdiu in Agriam commoratus fuisset, venit in Tapolcsán. Ab Imperatore Armistitium rogatur ab Hungaris, hoc praetextu, ut sub Armistitio Hungaros circumvenire et defraudare possit; quod tamen ab Hungaris non est concessum, nec ab iis ad Armistitium deventum est. In Transylvania cum Germanus omnia ferme fortalitia subigeret, aliqua tamen ipsis deditionem non fecerunt, graves eorum obsidiones et multas miserias tolerando, ex quibus et inter quae excellit Arx Déva, quae diutissime obsidionem Germanorum sustinuit, paucissimis in Arce existentibus praesidiarÿs; ad cujus Arcis expugnationem cum integro apparatu Germanus venisset, ab Hungaris exterioribus et praesidiariis se viriliter gerentibus, sub Arce hac ad 800 sunt dissipati, plurimis occisis, plurimis captis (inter quos fuere eminentes Officiales) et ad Principem delatis, multisque apparatibus bellicis in Hungarorum potestatem devenientibus. Hac potiti sub Arce Déva in Transyl-

vania Hungari victoria, plures iterum intrarunt ex Hungaris, ut Arx illa, ut et aliae in potestatem Germanorum non deveniant; alimentisque post hanc victoriam hoc fortalitium est copiose refertum, necnon munitionibus et alÿs apparatibus bellicis. Rasciani in Provinciis suis se in ordinem redigentes, ad succurrendum Germanis in Transylvaniam ituri, cum in Inferiori Hungaria omnia igne ferroque vastarent, homines, pecora, omniaque eorum bona abigerent et depraedarentur, magnumque ubique timorem Incolis Hungaris incuterent: ab Hungaris circa Kecskemét insperato circumventi, cum praeda sua onusti et victoria laeti essent adorti, plurimos ex illis interficiunt, capiunt, magnamque praedae vim ab ipsis eripiunt, ipsosque dissipant, persequuntur, — donec saluti suae consulentes aliqui in interiora Provinciarum suarum loca, aliqui in fortalitia Germani semet ipsos reciperent. In Transylvania ab innatam Hungaris inconstantiam et perfidiam, Germanus quotidie majorum rerum potitur.

Mense Aprili. Rerum potientibus in Transylvania Germanis, cum amplius Arx Déva eorum obsidionem durissimam sustinere non potuisset: deditionem fecit, emissis inde praesidiarÿs absque ullo damno. Capitaneus valde viriliter se gerens, Andreas Csáki, amplis a Principe honoribus extollitur; semel usque alias plurimi Germanorum sub hac Arce desiderati sunt, ibidem in Transylvania omnia intemperanter depraedantes et devastantes, magnam et intolerabilem faciunt omnium rerum inopiam; qua ratione non se amplius ibi subsistere posse credens Germanus: egressum inde meditatur, magnum toti Hungariae metum incutiens. — Ex alia parte Tyrnaviae Armistitium

tractatur et initur, ut sub Armistitio isto de pacificatione tractare possint Imperator et Hungari; Residentesque Angliae Reginae et Ordinum Hollandiae, qui se interposuerunt inter Hungaros et Imperatorem, et Mediatores facti sunt, totoque animo pacem inter Domum Austriacam et Magnates Hungaros ad Hungarorum commodum facere conantur, eodem Tyrnaviam scilicet veniunt Vienna, ad quos etiam aliqui Magnatum Hungarorum venerunt, Princepsque eo exspectatur. In Transylvania ex Germanis bono numero desiderantur Hungari, eos insperato adgredientes, qui non longo post tempore vicem in vice Hungaris rependerunt. Rascianique adversus Hungaros tum in Hungaria, tum in Transylvania dira moliuntur. Circa Viennam, ut antea, iisdem passibus procedunt Hungari, valde optime procedentibus, ibi rebus nihil Germanorum perfidie credere volentes. Ad Várad ex Hungaris Caesareanis et Rascianis multi sunt per Hungaros profligati et capti; Arx quoque Váradiensis in arctiorem et duriorem obsidionem devenit, ita, ut amplius cum Germanis Transylvanicis correspondentiam habere non possit. Germani Transylvanienses tum fame (quae tunc in Transylvania maxima), tum peste, quae inter Germanos grassari solet, valde deficiunt, plurimis quotidie ex iis morientibus, tum ob aërem illis inasvetum, tum ob egestatem ab illis paratam.

Mense Majo. Armadae hujus Germanicae Campestris Generalis Comes de Herbeville, — qui eandem introduxit in Transylvaniam, — cum Rabatino Generale Transylvaniae male conveniens, Transylvaniam deserit, et cum 30 sibi adjunctis, versus Arad, Lippa, Szeged, ad Partes Trans-Danubianas, et inde Viennam ad Imperatorem venit;

sicque totius hujus Armadae, ut et ejus quae erat in Transylvania, Supremus Commendans Rabatin constituitur, qui ex fortalitiis et quarterÿs ad Cibinium Castra metatur, in unum corpus redacta tota militia Germanica, ibique parvum praelium cum Hungaris initur, caesis aliquot Germanis, pax ubique promulgatur. Princeps quoque ex Kis-Tapolcsány in Novisolium venit, ubi de Armistitio tractatur. Armistitium ergo ex Consensu Principis et Statuum Regni Hungariae inter Imperatorem et Hungaros est conclusum ibidem Neosolii, vulgo Érsek-Újvár, ab hoc Mense, ad diem 1-mam Mensis Julÿ, ut sub decursu illius temporis de pace futura tractare possint Mediatores et Ministri Imperatoris cum Hungaris. Qua ratione Imperator etiam in Transylvaniam mittit suos Legatos, ut ibi quoque Rabatin cum Hungaris Armistitium ineat; quo Legati versus Tokaj cum praesidio Hungarorum venerunt in Transylvaniam. Tyrnaviam ergo venerunt Residentes Angliae et Hollandiae, et cum illis alii quoque Confoederatorum Legati, qui a Christianis Regibus et Principibus ad compositionem cum Imperatore et Hungaris sunt expediti, — Magnatesque Hungari huc congregantur, Castraque ex utrisque partibus, tum ex parte Hungarorum, tum Germanorum valde prompta et parata sunt, ut tractatio de pace fiat sub armis, ut ne dolus et fraus aliqua rei subsit; multa millia ergo ex Inferioribus Partibus ad Partes illas Cis-Danubianas migrarunt, Generale a Rege Galliae expedito, Antonio de Lemothe. Cassovia quoque plurima tormenta et munitiones sunt ducta sub Arcem Leopolstadianam, jam pridem et aliquot vicibus obsessam, quae etiam deditionem facere inmittit, ut et Arx aut Civitas Semproniensis.

Mense Junio. Conclusum est Mense Majo Armistitium sub toto Mense Junio ad 1-mum scilicet Julÿ duraturum, quod Armistitium in Transylvania etiam publicatum est, et Armada Germanica in quiete fuit sub effluxu Armistitii, sic etiam in Partibus Trans-Danubianis, et Moraviae, Austriaeque finibus. Princepsque in omnia fortalitia in tota Hungaria Germanis adhuc referta suos immisit Commissarios Hungaros, qui ubique in fortalitiis fiant pignora, et reciproce ex omnibus illis sunt emissi e parte quoque Germanorum. Sub hoc Armistitio ergo Tyrnaviae est tractata pax, ubi erat praesens ipsemet Princeps, Senatores Regni, in Conventu Szécsényiano constituti, aliique Magnates et Comitatus, aut eorum Deputati, Mediatoresque Reginae scilicet Angliae et Praepotentium Ordinum Hollandiae, cum aliis Regum, ut Sveci, Poloni, Galli, — Ducum, ut Brandenburgi, Reipublicae Venetae Legatis, qui toto conamine propter universalem Christianis pacem intendebant compositionem facere inter Hungaros et Imperatorem. Ipsius quoque Imperatoris Ministri Legati, ut Cancellarius Bohemiae, Minister Harag (Harrach), et alii, cum Stephano Szirmay, Okolicsányi, et alii; punctaque pacificationis jam typis erant vulgata, et toti Christianitati ad videndum proposita. Uxor quoque Principis, cum liberis suis a discessu Principis Neostadio, sub specie honesti aresti, Viennae sub tutela Imperatoris Tyrnaviam est emissa, magna et pomposa Germanorum comitiva, indeque cum simili pompa Viennam remissa. Et hoc Mense parum abfuit, quin pax inter Imperatorem et Hungaros conclusa fuit, ita, ut liber passus Hungarorum in Viennam et ad omnia loca Caesareanis referta, et inde reciproce ad

Hungaros; sed Imperator nullomodo haereditatem, quae ipsi in Coronatione sui Anno 1687. est data, concedere, sic et Transylvaniam, utpote quam armis subjugavit propriis, — Hungari vero haec duo maxime urgentes. Caetera Germanica et postulata Hungarorum amicabiliter composita sunt.

Mense Julio. Cum toto Mense Junio compositio de negotio pacis absolvi non potuisset: Armistitium a 1-ma Julÿ protractum est ad 24. Julÿ, Mediatoresque et Legati Imperatoris Viennam euntes redeunt cum plenaria authoritate ab Imperatore ipsis data, — iterum ergo adgrediuntur rem pacificationis Imperatore semper urgente maxime haereditatem et Transylvaniam. A Principe et Hungaris jam ad hoc deventum est, ut Transylvania cedatur Imperatori, non multum curante Principe principia cum Transylvaniae; sed haereditas nullo modo est concessa, utpote pro quo actu militatur et propter quam tanta Hungarici sangvinis effusio facta est. Si enim haereditas concessa fuisset Imperatori, utpote haereditarius Hungariae Dominus, pro lubitu gubernasset et administrasset Hungariam, et penes haereditatem caetera etiam omnia ad eum redivissent. Hoc etiam tempore ergo tractatur negotium pacis per Principem et Senatores, Magnatesque Hungariae. Interim profligatus per Svecum Saxo, cum in Polonia jam mansionem suam habere posse rite crederet, ad Scepusium se continuo parabat cum eruptione, et sic trans Scepusium per Hungariam in Moraviam et Austriam se recipere posset. Qua ratione magna in Superiori Hungaria trepidatio orta est, metuentes undique hunc Saxonem, utpote jam cum ultimo sui periculo colluctantem; ideoque certa regimina Hungarorum in occursum

eorum ad Scepusium sunt missa. Sed Deus nunc etiam, ut antehac, hanc ejus intentionem praepedivit. Penes Neosolium etiam in promptu erant Copiae Hungaricae magno numero, invigilantes, ne Armistitio fraus succumbat, cui sunt maxime dediti Germani. Antoniusque Eszterházi cum aliquot regiminibus, et Antonius de Lemothe Generalis cum 9000 valde promptis et instructis ad Neosolium veniunt, et ad Partes Cis-Cassovianas. Cum hoc etiam temporis decursu nihil certi concludi possit in negotio pacis: iterum a 24. Julÿ ad ultimum ejusdem Mensis Armistitium est protensum. Sed tunc etiam inhaerente prioribus continuo Imperatore, nihil certi sub illo quoque tempore conclusum, — et sic eventum Armistitii (quod ipsimet Germani Hungaris praedixerunt) in nihilum abiit, et tractatio pacis, quae jam ab omnibus adesse credebatur, tantum potuit. Germanus enim valde elatus triumpho, quem recenter Confoederati Angli et Hollandi de Gallo reportarunt, Hungaros contempsit, Armistitium violavit, nec amplius de pace tractare, aut saltem verba facere volens. Residentesque Neosolio discedunt, admirantes magnam Imperatoris inconstantiam, et abeuntibus Principi et Magnatibus res Hungarorum et Imperatoris domi detegunt, promittentes se posthac etiam ut antehac servituros, et omni conamine pacem allaboraturos. Legati etiam, quos Caesar miserat, abeunt, Princepsque inde dimovetur, Magnatesque dissipantur, et Armistitium penitus annihilatur, et noviter ubique, tum in Hungaria, tum in Transylvania, hostilitas exercetur, ad Arma conclamatur. Rabatin totam Transylvaniam omnibus Thesauris, Bonis, Armis, Pecubus, Curribus, et omnibus penitus ad extremitatem spolians, cum

tota militia Germanica ad Bonczida Castra metatur, magna Regni parte in Moldaviam et Transalpinam ob metum eorum peregrinante.

Mense Augusto. Rebus se ergo ita habentibus, Rabatin ad Bonczida Castra metans, et ingenti apparatu, utpote 10,000 Germanorum et Rascianorum Exercitu, 7000 Curruum, plus quam 40 Tormentis et alÿs apparatibus bellicis, relicto pauco in fortalitiis Transylvaniae praesidio, egreditur, hoc fine, ut Agriam, Cassoviam et Fragopolim obsideat et expugnet, quibus expugnatis, totam Hungariam ac Transylvaniam subjuget, quod etiam se effecturum, Rabatin per Deum et per Diabolum jurat. Cujus egressus ex Transylvania magnum toti Hungariae timorem peperit, trepidabatur enim in universo Regno Hungariae ad rumorem hujus Exercitus aufugientibus integris Civitatibus, Oppidis, Pagis ob metum Germanorum et maxime Rascianorum, qui erant magno numero, usque ad 2000, adjuncti huic Armadae; ipsa quoque Urbs Debreczina jam ut Anno praeterito aufugit, relicta Urbe vacua hominibus, referta tamen et plenissima omnibus bonis ad hanc vitam spectantibus. Ita faciunt et omnia longe late loca, volentes magis omnium suarum rerum jacturam facere, quam denuo crudelissimo jugo Germanico colla sua subdere; militesque plurimi Hungari, relictis Armis, suisque Officialibus, ad domos suos redeunt, multis millibus Castra minuentes. Magnatesque et Nobiles multi cum sua familia in fortalitia, Urbes Arcesque recipiunt se, aut ad loca hostibus non tam obvia, remotiora abeunt. Germanus eadem, qua intrabat, via, egressus est, ad passum scilicet Karika dictum, multorum Saxonum et Valachorum, ad 12,000 millia, aurigarum

secum vehens, ubi ad Karika Hungari eos adgrediuntur, circiter 600 ex Germanis occisis, multos Currus illis eripiunt. Hungari, qui bono numero se cum hac Armada ibidem conjungere volebant, per Generalem Alexandrum Károlyi dissipantur, multis ex illis internecione datis. Trans-Danubium Joannes Pálfi et Generalis Storemberg cum nova Armada Germanica, Hungarisque Caesareanis et Croatis, Rascianisque volebant se cum hac Armada Rabatiniana conjungere: sed per Generalem Comitem Bercsényi insperate sunt adorti, et ex parte dissipati, ex parte caesi, — non parvo Imperatoris damno. Rabatin a Karika versus Margita veniens, consedit ad stationem Pocsaj dictam, inter Várad et Debreczen sitam, quo ibi considente : Hungari ex omni parte ingenti numero advolant, et circa illos Castra metantur, augentes quotidie sua Castra Hungari, et se in ordinem redigentes. Rasciani etiam magno numero adjunxerunt se Germanis, qui sunt infetissimi Hungarorum hostes, et jam desperati latrones. Populus ubique hanc Armadam metuit, et relictis suis domibus, ad loca remotiora aufugit. Germani vero ab Hungaris perpetuo infestantur, aliquot ex suis propter Hungarorum insultum amittentes, qua ratione vallum ibi sibi Germanus exstruere cogitat : sed iterum alio veniente consilio, negligit. Princeps vero cum universa peditum Hungarorum Copia Neosolio motus, Arcem et Urbem Strigoniensem obsidet, et illam acerrime nocte dieque tormentis grassans, oppugnat, ut passus et portus ille quoque commodissimus, et fortalitium robustissimum Germanis eripiatur; ibidemque prope Strigonium vallum ad ripas Danubÿ situm fortissimum a Germanis possessum, praesidioque forti munitum, per Hungaros, Gene-

rale Antonio Eszterházÿ est reoccupatum, excussis inde Germanis et interfectis plurimis. — Arx quoque Strigoniensis, Principe generose obsidente, deditionem fecit, occupata prius per insultum Hungarorum Civitas etiam Strigoniensis, multis ibi inventis tormentis, machinisque bellicis. Germanique circa Posoninm Castra metantes, sunt profligati per Hungaros, multis amissis, captisque, et ad Principem deductis. Armada vero Germanica ex Transylvania egressa, ad Arcem Szeged, fortissimo Imperatoris praesidio munita, venit, ibique superato Tybisco, penes fluvium ejusdem cum aliquando ibi commoratus fuisset, ad Szólnokinam Arcem venit; cujus adventu Hungari praesidiarii tremefacti, Arcem prius exustam relinquunt, et sic Germani Arcem vacuam occuparunt, relicto ibi suo Germanorum Arcem custodientium praesidio.

Mense Septembri. Diu circa Szólnokinum, ad flumen Tybiscanum situm commorantes, ob Hungarorum metum et insultum Germani, proditione quorundam Hungarorum Dominorum et falsorum Patriae filiorum, ad quorum etiam vocationem, assecurationem et proditionem ex Transylvania erant egressi, qui Arcem Agriam, Urbesque Cassoviam et Fragopolim illis se dedituros promittebant, — inde a Szólnokino moti versus Arcem Agriam, ad eam occupandam, ut jam proditione illa deditam; ita enim cum quibusdam Magnatum Hungarorum, hic non nominandorum, erat compositum. Sed cognita prius, quam Germani illuc advenissent, hoc factione, Rasciani praesidiarii, qui jam partes Hungarorum tenebant quidem: sed factionis erant conscii, per Comitem Bercsényium Arce sunt ejecti, eorum Officiales comprehensi, Capitaneus incaptivatus, Domini proditores partim incaptivati, partim

sub praetextu alterius alicujus rei, Arce emissi, — et sic omnes proditionis conscii absque ullo disturbio et periculo remoti, et novum usque ad 2000 militum peditum, fortissimum praesidium immissum est. Nihil in hac re Germani scientes, utpote qui perpetuam cum proditoribus his correspondentiam habebant, more suo solito velites usque ad 300 praemittunt, Arcem ipsi quoque intraturi; qui absque ullo metu hostis advenientes: per praesidiarios hostiliter, tormentis et sclopetis sunt infestati et obruti, et plurimi ex illis, utpote nullum metum habentes, occisi, praesidiariis eos usque ad ipsa plane Germanorum Castra persequentibus, — ita, ut paucissimi ad Castra salvi ex illis redirent. Qua re summe exterriti Germani, statim Rabatini de rebus suis dubitare cepit, itaque spe sua frustratus, iter ab Agria, cui vicinus erat, versus Urbem Cassoviam recta dirigunt, idem cum Cassovia facturi, quod Agriae facere conabantur; quod et fecissent, nisi Deus ipsos et ipsorum clancularium factionem hocmodo elusisset. Moti itaque ex statione Madár (quae per Hungaros, ut et Civitas Agriensis exterior, combusta est) ad Pagum Keresztes dictum perveniunt. Eheu infelicem multis Hungariae Partibus Mensem hunc! Eheu memorandum Septembrem! Unum enim vae, alterum vae sequitur. — Audita enim appropinquatione Germanorum: magna et maxima magnis Regni Hungariae Partibus consternatio facta est, aufugientibus quaquaversum Civitatibus. Pagis, Oppidis relictis, integrisque suis domibus ac omnibus suis domesticis supellectilibus, et ad sylvas dentissimas, ad ingentia montium juga, ad convalles atque loca abdita, et hostibus non tam facile obvia se recipientibus, ad Partesque Regni ulteriores et loca

remotiora proficiscentibus, et magno cum metu, magna omnium rerum jactura, magna cum consternatione, magnis cum lacrymis fugientibus, cogentibus eos, et urgentibus exire militibus Hungaris, nolentibus, ut hostis ab iis expectetur. Inde moti Germani, ad Civitatem totius Comitatus Borsodiensis florentissimam, nobilissimam et populosissimam Miskolcz perveniunt, eamque vacuam hominibus reperiunt; ubi aliquamdiu commorati, totam Civitatem devastant, omnia bona, omnesque facultates terrae ab Incolis impositas eximunt, omnes acervos assummunt, partim combustis, partim in alimento direptis, totam miseris Incolis vindemiam eripiunt, omnes vinearum fructus nobilissimos intemperanter depascentes, et omni ingenio, omni molimine damnum et periculum Genti Hungariae inferentes. Ibi ergo omnibus bonis, alimentis, victualÿsque repleti, dum inde pedes suos movere vellent : totam Civitatam Die 21-ma exurunt, combustis praeter Templum omnibus aedibus, et in cinerem redactis, ut nocturno tempore ardens Civitas, adinstar facis ipsis inde egredientibus lucere possit, hominibusque Gentilium instar crudelissime excoriatis, liberisque eorum ad unum usque interfectis. Inde ad Oppidum Comitatus Abaúj Szikszó perveniunt, eamque hominibus pariter vacuam, omnibus bonis spoliant, et die 23-a similiter in cineres et favillas, una cum Templo redigunt, Hungaris aliquibus circum ipsos equitantibus, exspectato succursu Hungarorum majori nondum satiata tantis damnis inaestimabilibus. Gens haec crudelissima, ipsis Turcis crudelior, et sangvisuga, versus Cassoviam ad eam occupandam vel oppugnandam moti, penes fluvium Hernáth Pagos plurimos, bonis, Incolis refertos, ut Aszaló, Csanálos, Halmaj, Deme-

cser, Encs, Szurdok, Németi, etc. crudelissime exurunt, nullis parcentes hominibus, quos comprehendere poterant, imo nullis mulieribus, vae! nullis infantibus, sed omnes absque ullo personarum respectu, excoriando occidunt. Congressis ad Pagum Szent-András cum eorum velitibus Hungaris, ubi ex Rascianis nonnulli occubuerunt, et die 26-ta ad Perény Hungari numero 4000, qui erant ab eorum velitibus, sunt profligati, occisis multis ex Hungaris. Advenientibus undique Hungarorum Copiis Comite Bercsényio, Cassovia praesidio forti 3000 peditum est munita, a cujus portis die 26. eorum velites sunt tormentis repercussi, ii tamen e Regione Cassoviae die 29. ad Pagum Barcza Castra metatur, die 30. ad Misloka, ad Occidentem et Meridiem a Cassovia, inde infestantes Cassoviam, — et sic Urbem obsident, de tribus partibus eam oppugnaturi, circundantibus eos undiquaque Hungarorum Copiis. Militia Germanica Trans-Danubium ad succursum horum Germanorum ventura est infligata magno Hungarorum triumpho, postquam triumphum multarum rerum ibi potiti Hungari, et sic metus his Germanis major incussus; Princepsque cum multis peditum millibus a Strigonio de Germanis triumphans, propter quos tam diu commorari debuit, ad Germanos hos, ad Cassoviam scilicet Castra metantes, citissime adproperat. Obsidentes Urbem Cassoviam Germani continuo, nocte dieque valde accerrime infestarunt, vallum tribus in locis Urbi objiciendo, et octenis uno ictu tormentis explosis Urbem quatiendo, magnumque urbensibus et praesidiarÿs interioribus timorem injiciendo, sed tamen semper tormentorum et sclopetorum ejaculationibus indesinenter factis ab urbensibus repulso, et die 3. ex vallo, quod Urbi ad Occidentem obja-

ceret, ab exterioribus Hungaris militibus et praesidiariorum tormentorum ejaculationibus expulsi, excisi, magno numero Germanico, et die 5. ab Hungaris militibus de nocte aggressi, multi captivorum et aurigarum Saxonum, Valachorum sunt liberati, Cassovienses valde viriliter se gerentes, ipsum quoque tibicinem, qui de nocte ad petendam Urbem a Rabatino erat ablegatus, globo tormentario trajecerunt; legesque bellicae et puncta ab urbensibus sunt promulgata, ut scilicet nemo ne minimam cum hoste correspondentiam habeat, secus facturis mors sine ullo personarum respectu certa. Germani vero die 9. insultum Urbi adferre volentes : Urbem expugnaturi nondum tamen ausi facere. Rabatin autem, ut ipsimet Germani tandem Hungaris fassi sunt, tribus vicibus omnes Officiales convōcavit Germanos, intimans illis, ut scilicet si cum felici successu Urbi insultum fecerint : tribus continuo diebus praedam in Urbe militibus permittet; sed nec Officiales, nec Gregarii milites ullomodo volentes et audientes pertentare dixerunt, omnes illos et totam hanc Armadam esse perituros, si scilicet insultus apparabitur. Et sic valde ab interioribus desperata audiata, aut magis temeritate exterriti; bombis saltem et tormentis muros et Urbem debilitabant, sed a praesidiarÿs et Civibus fortissime semper sunt repulsi, plurimis Germanorum Centuriis amissis, multisque eorum Officialibus desideratis. Princeps quoque cum Hungaricis peditum Copiis appulit, de hoste Trans-Danubiano triumphans, et cum Bercsényio se conjunxit, Károlyi cum aliquot millibus continuo circa Germanorum Castra residens, et eos continuo infestans et dilacerans. Quo Principis adventu Germani valde exterriti, abitum inde medi-

tantur, injectis die 9. et 10. in Urbem Cassoviam 345 bombis bellicis, praeter plurimos globos tormentarios, qui ad 1000 numerati sunt. Quibus Urbs tantopere est debilitata, ut magna pars propugnaculi fortissimi Folgász dicti, cum muro adjacente dirueret, magnaque pars plateae Folgász conflagraret propter bombas saepissime injectas, plurimaeque domorum in tota Urbe corruerunt, imo Templum magnum Cathedrale ictu bombae est trajectum, et Altare maximum dilaceratum, multorum millium florenorum damno. Sed et Urbs et urbani ab iis tormentis sunt infestati: pariter ex Urbe de muris et propugnaculis bombis, ignibus, tormentis et sclopetis sunt Germani exteriores agitati, et ex vallo aliquoties expulsi, et ab Urbe repulsi; quae ejaculationes ex Urbe indesinenter nocte dieque, totis 10 diebus fiebant. His multis Germanorum exteriorum infestationibus praesidiarii et urbani jam tantopere erant debilitati, ut vix amplius obsidionem tolerare valuissent, — cum vallum Germanorum ab Urbe adjactum saltem sclopi distabat, ita, ut Germani de propugnaculis splodere nec possent tormentis, sed solis sclopetis manualibus, et corbes, quorum ope Germanus insultum facere volebat, aliquot centeni ingentis adinstar currus unius magnitudinis ad fossam exterioris Urbis jam erant compositi, et parum abfuit, quin de Urbe actum esset. Sed Deus mirabili suo judicio eos terrefecit, et audita fama adventus Principis, sunt exterriti, tunc plane, cum insultum urbani maxime metuunt, et succursum externorum anhelant. Die 11. Octobris tota Armada de nocte e Castris suis, spe sua frustrata, discedit, relictis ibi omnibus ad expugnationem Urbis praeparatis, vallo scilicet, corbibus pluribus curribus in-

strumentis, ad faciendum vallum idoneis, et aliis plurimis rebus, Germanorum occisorum corporibus, qui obsidione Urbis tum ab urbanis tormentis agitati, tum ab externis militibus per insultus identidem infestati, usque ad mille occubuerunt, et si ad insultum res devenisset : pauci ex tota Armada salvi remansissent ; erant enim tum Cives, tum praesidiarii animo plane desperato, qui usque ad ultimum vitae halitum aequo se animo pugnaturos decreverunt. Ex urbanis vero (omnibus testantibus) 16. tantum desiderati sunt. — Princeps ergo cum Comite Bercsényio approperans, die 14. Urbem, obsidione solutam, ingreditur, ibique rebus dispositis, Officiales, Commendantem scilicet nomine Andream Radics, Capitaneosque peditum Thomam Esze, Joannem Ölyvös, et alios Officiales amplis honoribus et donariis, facta eorum admirans, ornat, — militesque pedites Urbem satis accurate defendentes, stipendio bimenstruo donat ; sicque Urbe eductis his militibus, die 15. Urbe egreditur. Germanus vero a Cassovia discedens, consedit die 11. ad stationem Csány, inde 12. ad fluvium Hernáth, 13. ad Oppidum Göncz, quo Oppido ex toto combusto, curribusque Incolarum aliquibus depraedatis, combustis etiam Pagis circumvicinis, die 15. inde se movet ad Tállya Oppidum, quod etiam cum alÿs Oppidis nobilissimis Szántó, Mád, Szerencs, ab Hungaris ipsis comburitur, qui jam a Cassovia sub ductu Alexandri Károlyi alia via jam Germanos antecesserunt ; die 16. horis matutinis Antecessores, vulgo Repor, Germanorum, Hungaros ad Oppidum Keresztúr, otio praedae potuique deditos adgrediuntur, et magnam Hungarorum stragem insperato faciunt, sub Brigadiro Ladislao de Szemere, occisis ex Hun-

garis plus quam 200 equitibus, et usque ad 500 equorum ad eorum manus devenerunt, totaque Castra Károlyiana et ipsummet Károlyium inde a Kereszttúr usque ad Patak per duo milliaria fugere coëgerunt. Die 16. occupata Hungarorum statione, hoc Oppidum intactum remansit, eo plane tempore Hungaris, comburere volentibus, cum Germani et Rasciani eos adorti sunt. Germanus die 16. venit ad Tokaj, ibique Oppida, vini optimi feracissima Tokaj, Tarczal et Kereszttúr usque ad diem 25. depopulatus est, absque omni timore vindemias, sibique aliquot centena vasa vini optimi congerens, juxta antiquum sui desiderium, vineasque corrumpens, et semper memorali damno non solum Incolarum, sed et Principis et Magnatum ex toto devastans et penitus corrumpens. Hoc Germani factum, e longinquo prospicientibus Copüs Hungaricis, Principe et Bercsényio, quorum Castra ad 30,000 numerabantur, a statione Méra, tribus inde milliaribus distita, Károlyi usque a Sáros-Patak, — jam juxta antiquum sui desiderium vinis optimis horum Oppidorum oneratus : die 25. ponte duplici strato super Tybisco eum transcendit penes Tokaj, non combustis his Oppidis Tokajino, Tarczalino, Kereszttúrino, omnemque praedam secum aufert, cum quibus non potest celerrime transire pontem, ubi ab Hungaris totis diebus 24. et 25. est pugnatum, nondum tamen ipsis eripi potuit, licet non absque damno Germanorum per Károlyium facto. Germani die 26. circa Tybiscum commorantes, 27. veniunt ab Lök Pagum, 28. ad stationem Dada, 29. ad Eszlár, 30. ad Oppidum Szent-Mihály, 31. ad Polgár, circa Tybiscum situm, ubique [illegible]t saltem per insidias et insultus infestati ab Hun[illegible]ris, semper eos comitantibus, nec ut pabulatum

egrediantur, permittentibus, loca vero omnia vucua relicta sunt, Incolae per Hungaris expulsi, bona eorum, antequam Germanus adveniret, per Hunngaros depraedata, et loca eorum combusta sunt, ne scilicet alimento ex illis sibi succurrere possit; quod tamen parum, vel nihil profuit Hungaris, habentibus ubique alimenta Germanis. Arx Strigoniensis, quae per Dei gratiam Principe diu obsidente ab Hungaris post 1000 circiter Germanorum mortem erat occupata: nunc per Germanos est reoccupata, per incuriam Hungarorum, Generale Germanico Storembergh, qui parvo suorum periculo, ad maximum vero Hungarorum opprobrium, eam Caesari denuo recuperavit. Expulsis itaque inde Hungaris : magna pars iterum Hungariae Trans-Danubianae Caesareanas amplexa est partes, et Castra Germanorum Trans-Danubiana aucta et corroborata Generale etiam Comite Joanne Pálfio, volente semetipsum et partem Castrorum Trans-Danubianorum cum Armada hac Rabatiana conjungere. Cujus in occursum ire molitus cum Copiis Hungaricis Princeps, Transilvanique omnes, usque ad multa millia, Generale Comite Laurentio Pekry inanimes insurrexunt, non amplius intromittere in Transylvaniam Germanos volentes, nec amplius illius jugum ferre et subire. Utpote qui omnibus suis per Germanos bonis et thesauris sunt emuncti, et quorum magna pars nunc quoque in peregrinatione in Moldavia et Transalpina delitescit; fortalitia autem Transylvanica adhuc a Germanibus ibi relictis praesidiarÿs fortissime custodiuntur, demolito per Hungaros Medgyesino et Szász-Sebesino. Quorum omnium quis eventus? Deus et tempus docebunt.

Mense Novembri. Septembri et Octobri forsan aliquo felicior November aliquibus. Incolae enim

magna parte quaqua versum ad loca remotiora dispersi, ad aedes suas, aliqui vero ad cineres et favillas aedium suarum redeunt etiamnum et illic vagantibus, redeunt ergo ad suos Lares, quorum loca divina providentia, aut ab hostium injuria, aut ab Hungarorum crudeli incendio liberavit; ab Urbe Cassovia enim adusque plane Tybiscum, seu Oppida Tarczal, Tokaj, nullum Oppidum, nullus Pagus intactus : omnes aut ex toto, aut ex parte combusti, omnes desolati et crudelissime devastati, omnes acervi Vulcano dicati, omnia bona intemperanter depraedata, in locis omnibus, in paucioribus per hostes, in plurimis per ipsosmet Hungaros, qui ipso hoste crudelius adversus Gentem suam semetipsos gesserunt, nihil illis parcentes, ac si ipsissimi hostes ipsorum fuissent, tali consilio, ut ne hostium alimento et receptaculo sint, combusta, vindemiandique aliquibus data licentia, licet satis paucis; potiorem enim vindemiae partem hostium crudelitas et Hungarorum effrenata licentia perdidit et abstulit, eorumque latrocinium consumpsit, intemperanter omnia ubique depascentes, magnamque uti Regno inopiam, sibique egestatem maximam parantes, et annonae caritatem gignentes. Haec obiter Germanus, a statione praecedenti, ad Szólnokinum et ultra pervenit, Rascianis cum innumera praeda vinorum, pecudum, aliarumque rerum omnium innumerabili mole ad Partes Rascianas, scilicet Provincias Rascianis refertas dimissis, qui abeuntes, multos centenos curruum plena praedarum secum vexerunt, qui donec aberant, et praedam hanc domi suae dislocarunt, aut dilapidarunt, toto illo temporis decursu. Minora fuit ibidem circa Szólnok Armada Germanica, ad terrorem et tutiorem toti miserae

Parti Trans-Tibiscanae. Urbs enim Regia Debreczina tota tertio aufugit. relicta Urbe vacua, cum innumeris alÿs Pagis et Oppidis, cujus molendina omnia per Hungaros non parvum Civium damno, exusta sunt. Onere ergo suo disposito Rasciani ad Castra Germanorum redeunt. et sic Germani a statione diutina 18. Novembris moventur, et 20. ad Debreczeny veniunt, non tamen Urbem cum Castris ingressi sunt, sed tamen quotidianis excursionibus crudelissime devastarunt, curruum fugitivorum Debreczenyiensium, Szoboszloviensium et aliorum usque ad 300 insperato iis superveniendo abigunt. nullos tamen ex illis speciali Dei providentia occidunt, aut, ut antecedenter faciebant, excoriant. — sed ad captivitatem ducunt, spoliatis omnibus illis, bonaque omnia illorum in currubus retenta, sibi accipiunt. pauperiores vero prius plagis verberatos, libere dimittunt. Generalis quoque Károlyi aliquam illorum pabulantium Germanorum stragem facit, aliquot currubus et vinis ab ipsis ereptis. Copiarum, quae adhuc supererant, Danicarum Generalis cum Rabatino concertat, non amplius contra Hungaros dimicare volens, plurimis jam ex suis amissis, utpote qui non ad Hungaros, sed etiam Gallos, ad succurrendum Caesari est missus; quem Rabatin incaptivat, sed tandem dimittit. ipsi quoque Dani abierunt, relictis ibi Germanorum Castris. Rascianorumque plurimi, multarum molestiarum, injuriarum et Germanorum perfidiae magnae pertaesi, nec ii amplius dimicare volentes, in Patriam suam clam noctu abierunt, qui occisis vigilÿs Germanicis discedunt, relictis ibi saltem 400 Rascianis. — Quo facto, Rabatin iratus, ipsorum Generalem aut Colonellum Tökölÿ nominandum incaptivat, et diutissime in duro aresto

detinet. Iterum Germanus Castra metatur ad Bátor, anxius de eventu rerum suarum; Transylvani enim omnes unanimes consurrexerunt, non amplius Germanum in Transylvaniam intromittere, et iis se subjicere volentes. Armada vero Caesarea Trans-Danubiana Generalis Storembergh et Pálfiana, se cum hac Armada conjungere ab initio volens, per casum est profligata; milites enim Hungari unanimes hos Germanos adgressi sunt, et plus quam 3000 ex illis occidunt, multis centenis captis, totisque Castris dissipatis; haec autem Armada erat maxime Viennensis. In hoc praelio Generalis Commendans Comes ab Haiszter captus, et ad Principem adductus est, cum alÿs eminentibus Officialibus Germanis. Ex Hungaris occubuerunt 150; erat Hungarorum Commendo Baro Stephanus Andrásy, supremi Officiales Hungari: Emericus Bezerédÿ, Adamus Balogh, Gregorius Kis, Ladislaus Kisfaludy, et alii Colonelli. Qua ratione Princeps cum Armada sua in occursum eorum approperans, rediit, et venit ad Rozsnyó. Comes Simonius Forgács et Antonius Eszterházi, circa Moraviam Castra metantes: ne aliquis succursus inde novus egrediatur, invigilantes circa Posonÿ, — Comes ergo Simonius Forgács de rebus aliquibus consultaturus, ad Principem venit; qui per Principem statim est arestatus, non sine crimine proditionis, utpote persona omnium suspectissima. Paulus vero Okolicsányi, partes adhuc tenens Germanicas, a Domo Austriaca ad Principem est ablegatus: qua ratione iterum rumor de tractanda pace spargitur in Regno, Baroque Stephanus Szirmaÿ in simili negotio a Principe ad Caesarem exspectatur. Quam, ut pacem optimam Deus ipse efficiat et roboret, et quantotius adferat, et ne tradat ad gaudium

et refocillationem innumerorum spirituum. — omnes unanimes rogemus et anhelemus! Amen.

Mense Decembri. A statione, quam Germanus sibi acceperat, Debreczinum redit, Urbemque cum universa Armada ingressus, se in quarteria dividit, ibi scilicet hyematurus, Urbemque fossis circummunit, innumeramque undique alimenti copiam ex circumvicinis Pagis et Oppidis congerit; cujus eo adventus magnum iterum timorem incutit toti illi Hungariae Parti, aufugientibus rursus omnibus Oppidis Hajdonicalibus, Civitatibus, Oppidis et Pagis juxta defluxum Tybisci sitis, aufugiunt integri Comitatus Szabolcsiensis, Bihariensis, Szathmáriensis, totaque, ut vocatur, Betulia universa sylvania, et omnis terra prope sita rumore ejus exterrita. Innumera ergo hominum multitudo plenis suis domibus omnibus, bonis suis mobilibus et immobilibus, quae adeo acceperunt relictis, intensissima aufugiunt hÿeme, opulentiores curribus et jumentis, pauperiores vero pedibus suis, liberos suos humeris bajulantes, persequentibus eos continuo militibus Hungaris, ut scilicet ne a hoste supervenirentur, innumeris invia, fame, egestate, frigore, alicubi etiam hostium superventu insperato mortuis, ad loca jam ab hoste vel relicta, vel nondum tacta aufugiunt, in Comitatus scilicet Zempliniensem, Beregiensem, Ungensem, Marmaciensem et alios, aliqui vero in montibus, in sylvis, in nemoribus latitantes, et ibi vitam suam miserrimam, morte ipsa duriorem et asperiorem transigentes, eventum rei exspectant. Magnamque in toto regno omnium rerum inopiam et annonae charitatem parant, iis etiam, qui amplissimam domi habebant supellectilem, mendicorum instar ostiatim et domatim mendicantibus. Trans-Danubium gloriosa po-

titi Hungari victoria, aliqua loca a Germanis occupata recuperant, sed nondum ex toto depressis ibi ejusdem Armadae Germanicae viribus; ideoque Comitatus Trans-Danubiani et tota illa Provincia, Principi Statibusque Regni libellum suplicem exhibent, quo significant se jam bis a Caesare ad Hungaros defecisse et Hungarorum partes tenuisse, et penes eos militasse, propter quod omnibus suis bonis, quae habebant, per hostes emunctos esse, devastata tota eorum terra, eosque num etiam persequuntur hostes. Itaque Hungaris placet eos jam retinere in sua protectione, nec amplius permittant illis hostes supervenire; secus enim ipsi penitus ab Hungaris deficient, partesque Caesareanas amplectentur. Idem faciunt etiam Transylvani.

Armada Rabatina Debreczini commorans, fame, frigore, egestate, peste, et aliquando etiam Hungarorum insultu, incredibili modo defecit, Rascianique ab illis abeuntes, nec ulla, quam ad 6000 Germanorum et aliquot Centurias Rascianorum, omnibus computatis, 6000 et 160 numerantur. Hi ergo undiquaque Provinciam Cis-Debreczinensem miserrime depraedantes, omnia pecora currus fugientes abigentes, totoque Decembri hoc indesinenter facientes integras excursiones: memorabilis quae accidit diebus 14. et 15. Decembris, quo ipse Rabatin cum 2000 Germanorum et Rascianorum, multisque curribus, trans Oppida Hajdonicana ad Tokaj usque penetrat. Ipso tamen ad Nánás usque veniente, et omnia longe lateque juxta lubitum depraedatur, usque ad 20.000 pecorum abigens, innumeros currus, quos fugientes insecutus est, innumeros homines captivos secum aufert, Pagosque circa Tybiscum aliquot miserrime comburit. Et

nisi Tybiscum obstitisset, vae etiam Tokaino et toti Provinciae suo montanae fuisset! Quem miserabilem casum e longinquo prospectat Princeps, Magnates et Militia Hungarica, nihil hosti huic nocere audentes; quo facto, Trans-Tybiscanae etiam Hungariae magnus iterum timor incutitur. Rabatin patentes suas Templo Nánásiensi affigi curat, quo omnibus pacem et gratiam permittit, omnesque ad Imperatoris fidelitatem revocat, etc. Quae Literae inde per Hungaros decerptae et ad Principem delatae sunt. Princeps Rosnaviae commorans, Comitia iterum pro sequentis Anni 1707. die 18. Januarÿ indicit, omnesque Magnates Hungaros et Nobiles eo cogit, et personalem omnium insurrectionem urget; aliquid iterum de pace tractatur, rogante Armistitium Imperatore. Princeps Rosnavia movet, et die 28. Cassoviae commorans, die 29. motus Cassovia, venit Munkácsinum, cum paucissimis sibi adjunctis, propter rationes aliquot suas privatas in Dominio suo perfici debitas. Aliquae Hungarorum Copiae circa Germanos Debreczini distente Castra metantur, hic et ibi in Pagis et Oppidis delitescentes, Gentemque suam miserrime emungentes, omnemque annonam ab hostibus relictam, intemperanter depascentes, Generale Károlyio. Germanus de eventu rerum suarum valde dubitans, nec se Debreczini hyemare posse credens : relicto Debreczino abit, partim in fortalitia se recepturus, Caesareanis adhuc munita praesidiarÿs, ut Várad, Arad, Gyula, Szeged, et ibidem hyematurus, — partim vero cum maxima Castrorum suorum mole Transylvaniam intraturus, ad tutiorem suarum rerum gubernationem. Multis enim miserÿs, frigore, egestateque Armada illa Germanica est nimium attrita, et pedites ejus semi quasi mortui. a

Transylvanis etiam exspectantur. Germani cum iis conflictaturi, qui in finibus Transylvaniae Castra metantes, se forti animo resolverunt nunquam amplius iis servituros, sed cum iis aut conflicturos, aut Regno vacuo relicto, omnes discessuros; qua ratione etiam, postquam Germanus Debreczino venisset, ex Hungaria multa millia Hungarorum in occursum Transylvaniae iverunt. Comes Simonius Forgács Agriam prius ducendus, in Arcem Krasznahorkam, in Comitatu Gömöriensi sitam, deducitur in captivitatem; ubi, cum aliquamdiu detentus, fune mediante se de muro Arcis demittere volens, percipitur, duriorique aresto injicitur, urgens semper causam aresti sui, conscius ipse sibi. Sic etiam Comes ab Hajszter, Generalis nuper in praelio Trans-Danubiano captus, in Arcem Murány deducitur in captivitatem. Et ut loco Clausulae hujus Anni 1706. addam : Haec semper memorabilis in Hungaria Inferiori, Germani vastatioque Hungarorum effrenata licentia, et inconsultum Consilium, quo decuplo plus damni Regno quam ipse hostis intulerunt, tantam in Hungaria egestatem peperit, ut magna et maxima omnium rerum, praesertim annonae caritas, ut vix talis unquam antea audita fuit, quam tunc rationes praedictae, tam monetae novae ab Hungaris ab initio horum motuum cusae cupreae, cui titulus „Pro Libertate“ vilitas et contemptus peperit. Ita, ut omnia in Regno quintuplo aut sextuplo vendantur praetio, et haec moneta vili cupro constans, in tantam abiit vilitatem, ut una, quae de Principis Magnatumque limitatione 30 denarum valere deberet : vix 3 aestimatur, imo nihili a plurimis praesertim opulentioribus reputatur, ipso ferro multi minoris aestimantes. Principe tamen et

Magnatibus semper hujus generis monetam in salarium universae militie et omnium in Regno Officialium, et pro omni annona et omnibus necessariis exhibentibus, relictis sibimet innumeri auri et argenti copia, qua moneta nihil exotici, imo nec ejus, quod Regnum in maxima copia fert, emi potest. Ita, ut vas vini ordinarii vendatur florenis 100, imo supra ab iis, quorum conscientia libera cum de jure non valeret ultra florenos 20-vel 25. Ulna panni Anglici flor. 40., cum deberet vendi 6.; Libra carnis denar. 15., panis unus denar. 120. praeterea ducatus unus per cambium mutatur flor. 24., cum deberet 480. den. Cujus monetae negotium plurimos ad extremitatem coëgit, et Principe, Magnatibus, totaque hac causa moderna abalienavit penitus; ita, ut Princeps male a multis audiat, et multi ad multas execrationes et maledictiones in modernum hunc rerum statum erumpunt, itaque Regnum totum ita perdidit, ut multi fateantur: si per Annos 10. Imperatore contributionem solvissent, non tamen ita ac Germani hujus, aut magis Hungarorum devastatione, et hujus monetae vilitate emunctos fuisse.

Anno 1707. Mense Januario. Anni praeteriti die 26. X-bris Urbe Debreczina egressi Germani, magna cum consternatione, tali, ut vix unquam inter eos visa sit. Eos enim tum Deus speciali suo Iudicio, tum adventu et appropinquatione Hungarorum, qui Trans-Danubium Castra metabantur, ad illos, tum vero fama profligationis Generalis Hajszteri et Copiarum omnium istius Trans-Danubium infortunium terrefecit. Ita, ut relictis suis multis in Urbe impedimentis, apparatibus bellicis, victualibus, annona scilicet innumera, quam ex circumvicinis Pagis et Oppidis per

pabulationes eo congesserat, citissime ex Urbe egreditur, et tota Armada Generalis Rabatin, quae a fame, peste, et bello relicta erat, ad Pagum Berettyó-Újfalu Castra metatur, et sic magnum iterum toti illi Provinciae incutit timorem, fugam, et magnam omnium rerum jacturam. Quo facto, statim Copiae Hungaricae ibi circa Castra metantes, jussu Principis se movent ad Provincias Transylvaniae vicinas, ad alpes scilicet et montes Transylvaniam ex omni parte circumdantes. Germánus vero in statione sua praememorata diutius commoratur, anxius de eventu rerum suarum se in 3 partes dividit: aliquot Centurias peditum Germanorum ad manendum praesidium Váradiense cum parte aliqua munitionum suarum mittit. Duo millia vero Germanorum et Rascianos in Transylvaniam ablegat, noviter eam subigendam. Quibus Baronem Vilhelmum de Tis Marescallum praeficit; qui inde moti, ad fines plane Transylvaniae veniunt, et ibi licet multum tentati ab Hungaris, eos circumdantibus: tamen fraude proditoris cujusdam, eos 200 viris incognitis per montium cacumina et convalles, salvi Cibinium usque perveniunt, nullibi iis nocentibus Hungaris, aut iis obstantibus, vel iis confligere volentibus. Armada vero reliqua Germanica, cum ipso Generali Rabatin, totaque praeda, quam tum ex Transylvania, tum ex Hungaria congesserat, multisque curribus, munitionibus, et apparatibus suis bellicis, ex statione sua ad Imperatoris vocationem, versus Tibiscum movetur, ad Szólnok usque penetrans, inde per Tibiscum ad portum Csongrád transtulit, eadem via, qua Herbeville Germanos in Transylvaniam duxerat; ibi aliquamdiu commorans, ad stationem Sarkad ab Hungaris circumdatur, ubi non parvum damnum Ger-

manis illatum est. Constricti enim Germani per Hungaros in locum quemdam intromittunt, ubi tum fame, tum armis Hungaris, tum veris inclementia eos corripiente et infestante, desiderati sunt multi; reliqui cum curribus 500 ibi relictis, iterum ab Hungaris circumveniuntur, desideratis aliquot ex iis. Caeteri quoque circumveniuntur ac superveniuntur ab Hungaris, qui plurimos currus, vino onustos, illis eripiunt, currusque alios plurimos, — ubi multi Germanorum Rascianorum a Germanis ad Hungaros deficiunt. Hinc ergo a Tibisco ad Danubium usque ad stationem Pest perveniunt.

In Transylvaniam vero ingressi cum Hungaris confligunt, eventu Hungarorum plane infelici. Trans-Danubium vero Armadae profligatae Haiszterianae reliquiae Jaurinum alimentum inferre volentes, ab Hungaris profligantur, ereptis illis praeter-propter 100 currubus, magno Germanorum et Officialium eorundem damno. In quo et ipse insignis Hungarorum Colonellus Emericus Bezerédi sauciatus est. Princeps, dispositis Munkácsini rebus suis, cum sorore sua Palatini Szinyavszki Poloni conjuge, Rosnaviam venit, ibique Conventus ille ab Hungaris circumvicinis eo congregatis Magnatibus tractatur, totoque hoc Mense Januario ad affuturi Mensis Februarÿ die 2. tractatur et connuatur, ubi nihil memorabile a parte Hungarorum conclusum, aut si conclusum, nihil deliberatum, — praeter quam, quod 3 milliones florenorum Rhenensium pecuniae cupreae per Regnum exolvendae, (exemplo adhuc hoc moderno rerum statu plane novo) ut pecunia cuprea jam plane per Hungaros contempta, in majus suum praeterito redeat; denique rebus aliis varie est tractatum. Comes Simonius Forgács incaptivatus, adhuc in aresto deti-

netur in fortalitio Krasznahorka, multis Hungarorum Magnatum ejus causam suscipientibus et tractantibus, Principe quoque hanc causam toti Regno deliberandam committente, et nihil a se deliberare volente. De pace etiam tractanda aliquid modo spargitur. Quorum omnium quis eventus? — solus Deus novit.

Mense Februario. In statione circa Pesthinum aliquamdiu commorantibus Germanis, se inde movent, atque penes Pesthinum, ad Budam, loca adhuc utraque Caesareanis munita praesidiarÿs, Danubium pontibus transcendunt cum toto suo exercitu seu Armada, omnesque currus, tormenta, machinas bellicas, omnesque praedas ex Hungaria et Transylvania raptas transferunt, ubi tres integrae Germanorum turmae ponto propter advenientem glaciei multitudinem subverso, Danubio immerguntur, atque aquas Danubianas omnes lethaliter degustant. Armada tamen aliqua Danubium transcendit, ibique cum iis ab Hungaris confligitur, multique Germani occumbunt, currus illis multi eripiuntur, vina ex Hungaria congesta, cum pecoribus ad Hungarorum, tanquam legitimorum possessorum, potestatem deveniunt. Sed tamen hoc etiam damno non perterrita. Partes Danubianas petit Armada Germanica; propter quorum adventum magnus toti illi Provinciae incutitur timor, atque ex Partibus cis et hinc Danubianis ad Partes illas Trans-Danubianas migrat. Timor, tremor et trepidatio similiter media hyeme aufugientibus ibi terrae illius inhabitatoribus, et jacturam omnium suorum bonorum et facultatem facientibus, ita, ut illi quoque terrae multis semper malis expositae, magna consternatio nata sit. Celsissimus Princeps, cum Comite Bercsényio, absolutis omnibus Rosnyaviae negotiis, dissolutaque ibi illa quali

Congregatiuncula, et omnibus ad suos Lares redeuntibus, — se inde movet dicti Anni Februario, et trans Comitatum Abaújensem, in Possessionem suam, suorumque Parentum et Avorum suorum Sáros-Patakinam, in Comitatu Zempleniensi ad fluvium Bodrogh sitam venit die 11. Mensis Februarÿ. Ibi commoratus 2 dies, se simul cum Bercsényio Comite movet Ungvárinum versus, inde Munkácsinum, iturus in Transylvaniam, praetendens adhuc Principatum Transylvaniae et ad inaugurationem sui et deponendum Homagium properans; ante se tamen mittit ad Status Transylvaniae Aulae suae Marschallum Adamum Vaÿ, ut res ibi cum Transylvanis perficiat, et liberiorem ad intrandum eo, et capescendum Principatum Principi viam adaperiat. Transylvani vero omnes unanimi consensu ad exercitum unum se congerentes, Generale Comite Laurentio Pekri, magnam stragem Germanorum cum Colonello Barone Tis ingressorum faciunt; iterum 2-do idem faciunt, 3-tio quoque Germanos insperato adorte, usque ad 1000 ex illis trucidant, multis ex illis captis, multis ipsis currubus, jumentis, et omnibus praedis ereptis, magnum ipsis damnum inferunt. Et sic Germanus in Transylvania existens, dubius de eventu rerum suarum Cibinium se recipit, quod Hungarorum circa circum vicinorum Castra metantium intromitti patiuntur, et omnem illis ad pabulandum licentiam refrenant, et sic elatum in Transylvania Germanum aliquantisper deprimumt. Trans Danubium vero iterum omnium rerum potiuntur, omnesque Comitatus illos sibi subjiciunt et ad fidelitatem Caesaris revocant (?) et magnum Copiis Hungarorum militaribus ibi Castra metantibus metum infligunt (?); quo facto, nulli ibi manere metu eorum Hungari audent (?). sed

omnes (??) relictis istis Partibus, ad Partes hinc Danubianas veniunt, Generalibus Johanne Bottyán et Emerico Bezerédi, qui novum a Principe succursum implorant, Germanos aggressuri. Hic ergo recollectis noviter suis viribus: Germanos jam integra ista Provincia positos adgredinutur, et insperato obruunt, Commendante Hungaro praememorato Emerico Bezerédi, et usque 1500 ex Germanis delent, quatuor eorum turmas ad suam fidelitatem redigunt, innumeros currus, jumenta, tormenta, signa militaria, apparatusque bellicos illis eripiumt, magno Hungarorum triumpho, et sic erigentem ibi quoque sua cornua, Germanum maxime deprimunt, et in miseros Regni Incolas saevire non permittunt. In Partibus etiam Inferioribus res Hungaris bene cessit; nam ad Aradinum Castrum Germanis et Rascianis munitum, usque ad 500 Germanorum et Rascianorum caduntur, exiguo manente in Arce praesidio, totaque Civitas externa Rascianis referta, per Hungaros comburitur, relicta sola Arce, pecora etiam abacta, illis cum currubus multis et vinis ex Hungaria congestis, magna cum victoria eripiuntur.

Mense Martio. Celsissimus Dominus Princeps aliquamdiu Munkácsini considens, Soror ejus, Polonici Palatini Sziniavszki conjux, cum trecentorum militum Polonorum comitiva, multis praeterea Magnatibus, eorumque uxoribus, ad Principem cum Comite Bercsényio ibi considentem venit, et non paucis diebus de rebus variis cum illa tractatur, Princeps habens cum ea privata sua negotia. Sicque rebus ibi cum Principe, Fratre suo, peractis, in Poloniam redit, cum omnibus iis, cum quibus egressa fuit, cum comitiva pariter Hungarorum militum a Principe missorum, ob metum Moschovitarum, hoc tempore contra Regem

Sveciae in Polonia cum Saxone belligerantem, cum 100 et 50 suorum millibus totam Poloniam adimplerunt, et multis Magnatibus Polonis injurias intulerunt, praesenti ipsomet etiam illorum Imperatore, seu bono, ejus filio, multisque Imperii Moscovitici Proceribus.

Celsissimus itaque Princeps cum Comite Domino Bercsényio Munkácsino veniunt Ungvárinum, in Possessionem ejusdem Domini Comitis Bercsényi ab Imperatore ipsi datam, indeque ut antea, ita et nunc ad omnem Confoederationem Legatos suos emittit, Regnique negotia disponit. Comitem Bercsényium Bistricinum ad nonnullas de pacificatione et alia Regni negotia, consultationes, tractationes et dispositiones, cum parte Senatorum Regni dimittit. Ipsemet vero in Transylvaniam ad optinendum Principatum (in quem pridem inhiaverat) cum nonnullis Magnatibus venit, et sic primo Munkácsino motus, venit Ecsedinum, inde in Marmatiam, inde Aranyos-Medgyesinum, et sic in Transylvaniam, ibique ab iisdem Dominis Magnatibus, qui ipsi adhaerebant, et ipsi vocationem dabant Sáros-Patakini, in Principem eligitur, Princeps declaratur, installatur, corroboratur, et a Porta Ottomanica confirmatur, missis ab Imperatore Ottomanico ipsi omnibus muneribus, quae aliis Principibus dare consveverat, ut vexillum, tympanum, pileum etc.; ipseque, ut alii ejus praedecessores Principes Transylvani, se Turcicae tutelae committit, imo submittit, et pensum illud, quod alii annuatim, tamquam Protectori suo dare solebant, — se quoque redditurum promittit, scilicet 80.000 Imperialium. Et sic iterum etiam magno Christianorum damno et fatigio Hungarorum et Transylvanorum expulso Turca ad subigendum successu temporis viam aperit. Hoc

tamen res plurimis Magnatum Transylvanicorum non placuit, et sua via contradixerunt, illi scilicet, qui sunt in obsidione Cibiniensi adhaerentes legitimo Principi Apafio, Viennae adhuc manenti; sic ergo taliter-qualiter obtento Principatu, Princeps hactenus nomine jam re Transylvania egreditur, properans in Hungariam ad disponendas ibi noviter res Regni plurimas. Ut auditur, in Transylvania ingressi eo Germani de Hungaris triumphant, vel saltem eos superant, insperato adorti. Legatumque illum Regis Galliae aut Oratorem, insperato inconsulti milites Hungari occidunt, hacque ratione ibi pugnam et triumphum perdidisse dicuntur; pro quo facto Capitaneus (?) Hungarus Andreas Baÿ incaptivatur, et in severissimum, arctistimum arestum Munkácsinum ducitur. Comes Simonius Forgács a Mense Novembri Anni praeteriti in aresto continuo detentus, ex Arce Krasznahorka in fortalitium Scepusiense, in simile aut majus arestum deducitur, instantibus pro ipsius libertate plurimis Magnatum Hungarorum; Princeps tamen, ne aliquid a se ipso facere videatur: negotium illud, et illius eliberationem non a se, sed a Regno pendere dicens, liberationem illius dispositioni Regni et Regno commisit. In Transylvaniam plura regimina Hungarorum ingrediuntur, ad agendum aliquid ibi cum Germano. Trans-Danubium vero res optime Germanis procedit (?), Rabatino ibi quoque grassante, et Neosolium (?) obsidere tendente. Circa Viennam Hungari milites incursionem ex vicinis Hungariae Partibus faciunt, cum aliqua Germanicorum strage, occisis, captisque nonnullis ex Germanis, et ad Principem adductis. Germani Rabatiani Danubium pontibus sternere incipiunt, ut transcendere ad Partes hinc Danubianas possint, in

quo tamen opere multum ab Hungaris militibus, non sine utriusque partis damno infestantur. Aliquid iterum de pace spargitur, eo, quod Angli et Hollandi Armistitium cum Gallo contraxerunt. Arx Szendrő, antiquissimum et fortissimum (?) in Comitatu Borsod fortalitium, quod nec ipsis gloriosis Transylvaniae Principibus Bethlehemo, Rákóczioque deditionem fecit: modo, nescitur, quo Consilio, an bono, an malo? per Principem demolitur, ut ne amplius circumjacentibus Regni Partibus inde malum suboriatur.

Mense Aprili. Mense Martio electus jam a Transylvaniae finibus Princeps, Transylvaniae die 5. Aprilis Maros-Vásárhelyinum pervenit, ibi a parte Regni magna exspectatus, Regnum et omnes Status Regni ipsi adhaerentes, homagium deponunt, et ita noviter majori solemnitate, deposito utrinque juramento, et homagio praestito in Principem declaratur, confirmatur, corroboratur, et titulus Serenitatis et Majestatis per Comitem Laurentium Pekry, ipsius partem maxime inhaerentem illi imponitur, — quam quidem primum recusare et renuere visus est, quam servitutem utinam Deus corroboraret, ubique throno pro ipso constructo elevatur et confirmatur pariter magna pompa et solemnitate principali. Ejusque titulis Regiae Majestatis ubique per Regnum Hungariae et Transylvaniae promulgatur, a quo tempore semper hoc titulo: Serenissime Princeps et Sua Majestas Principalis ac Ducalis intitulatur. Hic aliquamdiu commorans, suum Locumtenentem eundem Pekrium, qui omnium Magnatum Hungarorum, Transylvanicorum maxime introductione illius ad Principatum allaborat, reliquit, et multa millia militum Hungarorum intromittit. Praesidia enim et fortalitia, ut plurimum

Germanis longe lateque omnia depraedantibus, coelum terraeque miscentibus sunt referta; ad coërcendos ergo illos, aut saltem aut resistendum illis sunt immissa praedicta aliquot Hungarorum regimina, cum Colonello magni nominis Thoma Esze et aliis Officialibus Hungaris. Egresso ergo Principe una cum parte sibi addictorum Magnatum et militum, Ecsedini ab illo conseditur, et ibi per universum Regnum Hungariae perque omnes ejusdem Comitatus longe lateque dimisso suis literis ad omnes Status Regni, Praelatos, Magnates, Comites, Barones, Generalem-Conventum seu Diaetam totius Regni indicat ad campestria Harangod, ad praesidium Ónod et Köröm, in Comitatu Borsodiensi, primo ad 1. diem Maÿ, demum ad 16. ejusdem Mensis Maÿ, quo etiam exspectantur Legati a Porta Austriaca, de tractatione pacificationis, quam Deus quo citius adferet, anhelamus. Audito hoc Imperator, nova Regni Comitia a parte sui indicit, et Palatino Hungariae Paulo Eszterházi (ipsius partes adhuc tenenti) indicit de convocatione omnium Praelatorum, Baronum, Magnatum et Nobilium, Germanis addictorum, ut in praesentia Palatini Comitia Regni celebrentur, (Comitia illegitima sine praesidio Regis, aut ejus Locumtenentis Palatini esse asserens.) Contra haec Hungarorum ut tandem ex Generalibus utriusque partis Conventibus conferentias quam plurimas habere possint, de tractatione pacificationis. Germani Rabatiniani (ipsomet Rabatino Viennam veniente) circa Budam, ultra Danubium commorantur, ibique hic et ibi dispersi, aliquando ab Hungaris non sine periculo infestantur, aliquando vero ab suis pariter afficiuntur, expectantes ulteriorum dispositionem Regni meliorem, aut tractam aliquam de pacificatione,

redire tendentes in patriam. Rasciani tamen infensissimi, et jurati semper Hungarorum hostes, tum ex his Castris Germanicis, tum interioribus suis Provincÿs in aliquot Centurias congregati, magnam Hungariae Inferiori molestiam inferunt, et quod maxime memorabile, florentissimum Hungariae Inferioris Oppidum Aegopolitanum incendunt ipso die Dominico 3. Aprilis, et plurimos Incolarum, usque ad 400 homines, interimunt, absque ulla personarum electione; plurimos ad captivitatem usque ad 200. abducunt, alios fugant, reliquos, ut et totum Oppidum, expilant, depraedantur, et sic omnibus bonis onusti, ad sedes suas redeunt; ibi et aliquot Hungarorum militum in velitatione occubuerunt. Hoc facto, in tota Provincia ista ad rumorem hujus maxime trepidabatur, et Debreczini quoque summe metuebatur, et vix quin relictis Oppidis, Pagisque omnibus non aufugerunt omnes illius Provinciae Incolae. Idem Rasciani Gyöngyösinum quoque perveniunt : sed ibi exterriti propinquitate Hungarorum, parvo Incolarum damno redeunt. Tales miserabiles casus e longinquo prospicientibus nostris Magnatibus et militibus.

Patres Jesuitae, omnium malorum in Hungaria fons et disturbiorum fomites, vigore Decreti Szécsényiani toto Regno excedere jubentur, nullis eorum pollicitationibus eos remanere posse facientibus. Ex omnibus ergo residentiis suis, magna sui injuria, hoc mense exire jubentur, et exeunt alii in Poloniam, aliqui aliorsum, praeterquam ex consilio Magnatum illis summe favorisantium, Cassoviae et Tyrnaviae aliqui in institutione scholarum relinquuntur. Quos etiam Deus optimus maximus post alios auferat!

Mense Majo. Magnam injuriam sibi inferri aut

illatam esse videntes Jesuitae: contra Principem, Magnates deliberatores totius Regni solenniter protestantur in Capitulo Strigoniensi, injustam, illegitimam et illicitam sui proscriptionem praetendentes, etc. Quorum protestatione ex Aula Principali aliquis grafice reposuit, etc.

Celsissimus, aut jam Serenissimus Princeps Transylvania egressus, postquam primum Ecsedinum, tandem Munkácsinum aliquamdiu consedisset, et res suas privatas, publicasque Regni peregisset, — se inde movet, et ad diem 12. Maÿ venit Szerencsinum, in Possessionem suam, Castrum et Oppidum in Comitatu Zempleniensi situm, ibique aliquantulum commorans ob absentiam adhuc tum Magnatum Dominorum, tum vero Comitatuum, qui difficulter neglecta domestica supellectili, valde aegre abeunt ad Conventum istum, ut et alias semper difficulter insurgebant tempore Personalium Insurrectionum, tum viri militum aliquot Regiminum, quos illuc expectantes non parvo numero ad Partes Cis-Danubianas et Budae, Pestique vicinas, ad Rascianos, — ibi omnia igni ferroque vastantes et coelum terrae miscentes — coërcendos, qui a populi quoque plus quam 200 captivorum civium adduxerunt, ibique loca depraedati sunt crudeliter. His itaque peractis, Princeps Szerencsino motus, venit ad locum antedictum Congregationis Generalis, ibi quoque praesens Comes Bercsényius, tota Senatoria Deputatio Praelatorum, Magnatum non parva Copia, qui ad locum illum ad Ónod sunt congregati, licet plurimi ob inundationem amnis nomini vulgo Sajó inaudibiliter se exundantis et aquas suas ad partes Congregationis illius loco vicinas effundentis, inde avocati, esse congregati; qui licet ex Partibus Superioribus

illuc meare ob aquarum ingentem copiam non poterant; qua ratione etiam terminus illius Congregationis a termino supradicto est aliquantulum revocatus. Occasione hac memorabile, quid accidit. Comes Ladislaus Szent-Iványi, antea Camerae Praesidentis Praefectus, vocatus per Principem ad Conventum hunc, cum omni sua familia et bonis mobilibus, Cassovia clam trans Poloniam, simul cum Barone Michaële Splinio discessit, et inde se Viennam in Austriam ad Imperatorem recepit, non parvo Hungarorum detrimento et incommodo, non quidem ob absentiam illius: sed ratione ejus, quanto scilicet ille hostes et contra Hungaros consilio adjuvare possit. Hic quoque explorator quidam Hungarus Caesareanus Vienna ad explorandum hunc Conventum missus, est per Principem comprehensus et Munkácsinum in arestum severissimum missus. Trans-Danubia egregia Hungarorum de Germanis Rabatianis victoria, quae obtenta per Hungaros ibidem Castra metantes, ut Bottyánium, Bezerédium, et alios, — quo facto Germanus crudelissime omnes illas Partes Trans-Danubianas, plurimis jam vicibus miserrime exhaustas et depraedatas, omnibus bonis privavit, emunxit, et ad ultimum sui exitii statum redegit. Quo tempore et ad Komárominum, ad Insulam Danubii Csallókõz, sua Castra cogit, plurimis Rascianis augens suum Exercitum, dira noviter Hungaris moliens, seque totam Hungariam aestate hac simul cum Transylvania debellaturum dicens et jurans, Arcem Neosolam obsidere molitur; qua ratione Arx haec jam magis ut expugnari vi bellica possit, fortificata, magno militum praesidio et ingenti annonae, munitionumque copia roborata, Commendans ei optimus, bellicosusque vir Stephanus Berthóthy praeficitur,

Germanusque ad obsidendum et expugnandum eo hilariter exspectatur. Cassovia quoque per Gallos Principis duplo, ut alius fuerat, fortius roboratur, vallo exstrinsecus structo, fortissimo et stupendi roboris. Circa Várad et Szeged multi Rascianorum ab inferis fors revocatorum reliquiae colliguntur, qui sese cum Armada Rabatiniana conjungere moliuntur, atque in bloquada Váradiensi 3 Centuriae Germanorum, jamjam Hungaris addictorum, infidelissime clam in Arcem ad Germanos cum Capitaneo quodam Hungaro fugiunt, non parvo Hungarorum et causae ipsorum detrimento, damno et periculo. Causam, ut Deus ipse quoque assummat et dirigat supra spes, vota, ac desideria nostra, sincere ac cordicitus anhelo! In Transylvania quoque omnis Armada Germanica in praesidia se recipit. Qui in campo per Hungaros alicubi aliquando profligati, ab iisdem et Cibinii et Coronae sunt obsessi, obsidente Barone Generali Stephano Andrásy. Caesar quoque Gubernio Transylvanico, illius partes adhuc tenenti, Cibinii obsesso et obsidionem Hungarorum qualem-qualem toleranti, totique Regno Transylvaniae (quod scilicet ipsi, aut Patri ipsius ab ipsis Transylvaniae proceribus sponte est datum et oblatum) omnibusque ejus Statibus solenniter illorum Principem electum, declaratum, inauguratum et confirmatum tum a Domo Austriaca, tum a Porta Ottomannica, Michaëlem scilicet Apafium II-dum, per 10 jam plus-minus Annos Viennae in aresto honesto detentum promittit, et se immissurum et inauguraturum noviter Regno pollicetur, eosque rogat, ut contempto Rákóczio, ut qui nec consenserunt in ipsius electionem, illum amplectantur, et pro Principe suo legitimo agnoscant. Quod etiam illos facile omni

animo facere credit, utpote hostes antiquos et perpetuos totius Domus Rákóczianae, ob multa ab illis Transylvaniae damna et pericula illata, quae praesertim Georgio II. Principe contigerunt, etc.

Mense Junio. Ob rationes aliquas jam supramemoratas, tempus Comitiorum aut magis Conventus ad 1. Junÿ est restrictum. Die 1. Junÿ sunt incepta Comitia, ubi ad Ónod, circa Pagum Köröm, quae Comitia ad ultimum plane hujus Mensis diem sunt protensa. In quibus varia varie a variis sunt tractata, ubi etiam praeprimis cupreae hujus pecuniae, Libertas dictae, jam ex toto contemptae et exstinctae, ut uno scilicet denario plus non valeret, cum deberet de jure valere 30 plenaria, depositio et abolitio urgebatur ab universis Regni Statibus, de qua diu et multum est disceptatum. Nobilibus popularibus, militiaeque totalis illius pecuniae abolitio placuit : Magnatibus vero, ex quibus Comes Bercsényi (quibus magna privati fori et supellectilis cura, utpote, qui a toto quadriennio omne Regni Hungariae aurum et argentum deglutiverunt) placuit, ut antiquo suo permaneat statu et valore, et ad antiquum a Regno (vel potius uno atque altero Magnatum avarissimorum) determinatum suum pretium habeat. Princeps nihil a se et sua authoritate deliberans : totum hoc negotium deliberandum Regno commisit, et post multas disceptationes et altercationes, svasu et consilio Principis (ut nec Regno, nec Regnicolis immanius adhuc damnum inde suboriatur) est conclusum, ut ad tertiam saltem determinati valoris partem hujus pecuniae pretium redeat, moneta valens denar 30. valeat 12, valens 60. valeat 24, et porro, (quoniam maximum inde Regno dam-

num et periculum) ad supplementum hujus, Regnum ad intertentionem 70000 militum, toto hoc rerum statu durante, 4 milliones hujusce pecuniae juxta valorem ipsius modo determinatum ac defalcatum, donec haec moneta viguerit, conferat; quod etiam se effecturum Regnum promisit, ita, ut haec moneta trium saltem mensium spatio vigeat. Quantumque seu Contributio memorata hujus Anni de cuprea hacce moneta sit, adeoque tempus praedictum exsolvatur. Qua ratione ad omnes Comitatus certi et selecti viri per aequalitatem Regionis sunt electi et delecti ad conscribenda omnium Magnatum, Clericorum, Nobilium, Civium, Rusticorum, et omnium denique Regni Incolarum, (ne mendicis aut Zingaris exceptis) bona, omnesque possessiones, solutiones, et omnes cujusque proventus, ut sic omni cuique proportionate haec contributio, Dica dicta, imponatur, pro florenis scilicet 30, aut bonis tantum valentibus, Dica una, a denariis 12 de pecunia cuprea. Quod etiam factum est. Res etiam Ecclesiasticae in hoc Conventu sunt peractae, et quae nondum fuerant (praesertim in Partibus Trans-Danubianis) utcunque complanatae. Praeter haec memorabilis res 6. die in his Comitiis accidit. Christophorus enim Okolicsányi et Melchior Rakovszky, viri nobiles, hic Jurassor, ille vero Vice-Comes Comitatus Túróczienſis, ob notam Infidelitatis et Rebellionis clancularíae et occultae, ad quam jam etiam 7 Comitatus Superioris Hungariae pertraxerant, et pacis ineundae semper obstacula fuerant : cum per Principem et Magnates acerrimis verbis accersiti fuissent, et Principem ad fletum verbis suis contumeliosis se se deduxissent, — primum a Comite Bercsényi, dein a toto

Conventu magna consternatione concisi sunt, unico quidem statim mortuo, altero vero lethaliter sauciato, qui per Carnificem eripitur, torturae imponitur, sed nihil fassus, et sequenti die capite privatus, utrique insepulti, in notam Infidelitatis relicti. Quo facto, 15 statim ex eodem Comitatu viri Nobiles capiuntur, in certa aresta conjiciuntur, Comitatusque ille Túróczensis, exemplo apud posteros quoque parentes, degradatur, loco et cathalogo Comitatuum in memoriam Infidelitatis ejicitur, vexillum, antiquae nobilitatis Hunnicae signum, discerpitur, tympanum, sigillum, et aliae praerogativae antiquae nobilitatis rumpuntur, perduntur, et annihilantur. Occisique Oklocsányi pater, Paulus Okolicsányi, partes adhuc tuens Caesareas, ob aliqua tamen negotia ex permissu Hungarorum in Hungaria commorans, — capitur, et ad mortem in arestum detinetur. Munkácsinum cum aliqua parte praefattorum captivorum deducitur, magnaque in omnes Regni Partes Inquisitio emittitur. Cum hic ita insaniunt et delirant Hungarorum consilia: Germanus maxime rerum potitur, Trans-Danubium congregans suum Exercitum, ad Arcem Neosolianam obsidionem minitans. In Transylvania tamen Hungaris bene cessit; passum enim Transalpinae Veres-Torony a Germanis occupatum, aliquot suorum, magno vero Germanorum damno expugnant et recipiunt, et sic correspondentiam illorum cum Vajvoda Transalpinensi intercipiunt, et Cibinienses Germanos obsidione circumdant. In Comitiis his Ónodini, consilio et eventu nescio quo? (Deus tamen is, qui sapientissime gubernat, in bonam partem vergere faciat) ab universis Hungariae Statibus, Magnatibusque, Josephus Imperator et haereditarius Hungarorum Rex, cum

[illegible] et ipsi publice ac [illegible] est, nunquam amplius illis [illegible] Hungaris; et [illegible] qui jam titulum [illegible] a Transylvania, [illegible] et officium [illegible] ad ulteriorem Regni [illegible] omnibus Regni [illegible] Domus Austriacae ad Hungaros [illegible]. Illis ita actis, ad finem [illegible] Comitia dissolvuntur, dissi-patis omnibus Nobilibus. Rasciani circa Arad magnam Hungarorum stragem faciunt, vix fuga elapso etiam [illegible] — contra quos e Superioribus Partibus ali-quot [illegible] munitionibus [illegible] magno numero exportatis.

Mense Julio. Peractis infeliciter Hungarorum ad [illegible] rebus, postquam major rei hujus suprame-moratae disquisitio peracta fuisset, et Nobilium, Mag-natumque arrestatorum aliqua pars dimissa, aliqua vero ad ulteriorem dispositionem aresto detenta fuis-set. — Conventus ille dissolvitur, dispersis quaqua-versum Nobilibus, Comitibus, Magnatibus, Principe etiam tendente primum ad expugnationem Arcis Arad, pluribus Germanorum et Rascianorum praesidÿs re-fertae, ad eundem Agriam. Sed hic etiam conatus est interruptus: Princeps enim 2. July resolvit se iterum in Transylvaniam ad obtinendum et corroborandum Principatum Transylvaniae, utpote jam scilicet ibi rerum *potiretur*, tamquam Princeps electus, declaratus et *confirmatus*. Hoc ergo proposito Princeps die 3. July Regno ejusque Statibus, valedicit, guberniumque ad tempus illud, quo ibi commorari Principi licebit, Domino Comiti Bercsényio, Supremo prius militiae

Hungaricae Generali-Commendanti committens. Sic ergo magna Conventus illius Parte Principem ad Szerencsinum usque comitante, venit ad Szerencs die 3. Julÿ; inde remissis suis comitativis, die 5. Julÿ ibi est commoratus, et die 6. Julÿ venit in Possessionem suam Sáros-Patak, ibique ob multas supplicantium instantias et querelas commoratus unam diem, die 7. Julÿ ante ortum solis inde pedem movit (nullo Magnatum cum Principe existente aut eum comitante) iterum Munkácsinum, quo etiam die 9. Julÿ pervenit, Transylvaniam ob aliquas rationes non iturus, sed per integrum et amplius mensem ibi ad Ungvárini commorans, et accedente individuo suo Comite Bercsényio, cui cura Regni commissa fuerat, continui epulationibus, compotationibus et venationibus et id genus aliis, tempus ibi peregit, (interveniente licet aliquando Regni quoque negotio). Cum Princeps noster et Magnates nostri incumbunt choris tripudiis et epulationibus: attentae Germanorum aures valde proficiunt; ad Montem enim Album Armada Germanica Generale Storembergio partem aliquam Exercitus Hungarici opprimit, ita, ut dignas invigilantiae suae poenas dederint Hungarorum tum praefecti, tum milites; alia vero ex Parte Moraviae egressus Germanicus Colonellus Hercules Comes de Montecuculi cum aliquot millibus Germanorum conjungere se cum Storembergio volens, ab Hungaris, duce Ladislao Ocskay, est male acceptatus: plus-minus enim 300 ex ejus exercitu sunt desiderati. Pars vero exercitus residua consedit circa Montem Album. Exercitus vero Storembergianus molitur transitum per Danubium. Arx Arad cum aliquamdiu ob Hungarorum cum aliquot millibus, duce Alexandro Károlyi Generale,

obsessa fuisset, tota illa Armada exterior vel bloquada ab interioribus Rascianis et Germanis praesidiariis est repercussa, plurimis Hungaris desideratis. Quo facto, obsidio fortalitii ejusdem soluta est, aliqua parte exercitus illius obsidentis dispersa, aliqua parte ad Principem veniente, parte vero magna ad Lares redeunte. Et sic numero Germani illi et Rasciani fortuna sua elati, omnia ibi late longeque ferro igneque dissiparunt, omnibus ad internecionem deletis, multis armentorum cohortibus abactis, multisque alimentis Aradinum congestis. Tremorem iterum toti illi incutiunt Hungariae, nullo tali, qui illis resisteret, ob invigilantiam et socordiam Gentis Hungaricae innatam existente. Quo audito Generalis in Transylvania Baron Tis Vilhelmus, exercitus moderni Transylvanici Germani Commendator, aliquot Centuriis suorum Cibinio egressus, consedit ad stationem Tövis, qui tamen ibi aliquamdiu moram traxisset: Pannico quorundam terrore repulsus Cibinium petiit; post haec alacriores facti Hungari et Transylvani milites, eorumque officiales, Cibinium arctiori obsidione cingere ceperunt, Generalibus militiae Comite Laurentio Pekry et Barone Stephano Andrásy. Illiusque exercitus Hungarici, qui Aradino est repulsus, pars aliqua illuc est intromissa, a Principe etiam aliquot Gallorum et Turcarum stipendiariarum Centuriae sunt eo missae; quibus magis exterritus Germanus : non amplius egressionem Cibinio audebat tentare. Hoc mense toto Dicatores, illi a Regno in omnibus Comitatibus in Comitiis antedicti constituti, sportam suam perfecerunt, omnibus quibuslibet Regni Statibus, (Ecclesiasticis Ministris, mendicis, Zingarisque exceptis), tributum juxta gradum sui officii

status fortunarum. Proventus negociationis, quae imponendo de pecunia hac cuprea, his ergo omnibus computatis, cum nondum summa Regno promissa expleta esset ; iterum initur consilium de imponendo noviter hoc Tributo et Dica hac imposita iterum renovanda, usque ad complanationem millionum a Regno promissorum; prius tamen hoc modernum Tributum, Dicam scilicet primo impositam, exigentes, et sic eo finito consequenter procedentes.

N. B. Hoc toto Mense maxima in tota Hungaria fuit siccitas, ita, ut flumina, lacus, fontes, putei exsiccati sunt, et multa pecora passim enecata propter sitim ob defectum aquae ortam exemplo raro et semper memorabili.

Mense Augusto. Articuli Regni in Conventu Generali ad Campum Ónodiensem a die 16. Mensis Maÿ usque ad 20. Junÿ celebrato deliberati exhibentur et imprimuntur, simul cum patentibus literis Principis, Senatorum, Magnatum, Nobilium, omniumque Comitatuum Comitum, Vice-Comitum et Deputatorum subscriptionibus et sigillis propriis munitis, quae ad omnes Christianos Reges, Principes et Respublicas dimittuntur, ipsi quoque Imperatori Josepho, in quibus plenaria Domus Austriacae Dominii abrenunciatio, jugi Germanici excussio, haereditatis abnegatio, et spontanea inter Regni constitutio, cum solemni ac generali proclamatione et protestatione continerentur. Dii meliora! . . . . . Hoc Mense Princeps inaudito et inexspectato nuntio ab aliqua parte Polonicae Reipublicae, discutientis et altercantis ad Regni Poloniae Regimen invitatur, et Corona Regni ejusdem Eidem offertur, venientibus ad Principem Legatis Polonicis Munkácsinum, ubi adhuc Princeps

residebat. Quibus Legatis honorificentissime exceptis, Princeps non sine dolo et practica Polonica hoc negotium esse apertissime videns, non statim plenarium eis responsum dedit: sed consultis suis, ad Colligationem seu Confoederationem magnam istam versutiam Polonorum, Brandenburgum et habendum: a parte sui Nicolaum Bercsényi, Generalem et suum in Hungaria Locumtenentem, a parte Regni Hungariae Baronem Franciscum Klobusiczky, antea Personalis Praesentiae Caesareae Regiaeque in Iudiciis Locumtenentem, nunc vero Consilÿ Oeconomici Praesidem, et Franciscum Berthótÿ Commendantem Leucsoviensem et Superioris Hungariae Vice-Generalem, — a parte Transylvaniae vero Paulum Ráday, Cancellariae Directorem Supremum, plena authoritate et plenipotentia ablegat. Qua ratione Princeps ab ingressu in Transylvaniam ad capescendum Principatum intercluditur, sed loco sui Adamum Vay, Supremum Aulae Suae Marschallum, pro Locumtenente intromittit. Ipse vero Munkácsini amplius manere nolens, Unghvárinum venit, ubi aliquamdiu Legatos ex Polonia exspectavit, venit Homonnam, ubi habito ad dirigenda aliqua Regni negotia Conventiculo de Regno Poloniae, cum sibi addictis consultat, indeque stationem sui movet ad Oppidum Terebes, in Comitatu Zempliniensi situm. Cum Princeps noster nondum superata Aquila Austriaca, et nondum superatis et subjugatis Hungariae et Transylvaniae latifundiis, aspirat Regnum: Armada Imperatoris (omnia Hungarorum redeunte) in duobus validissimis Exercitibus magna mole, magnoque apparatu instructis, eidem ignem ferrumque minatur Hungariae. Pars enim una, Generale Storemberg, ad Leopoldstadium sita, cum 8000 Ger-

manorum Exercitu, intendit Civitates Montanas seu fodinales, tamquam prima et maxima hujus Regni munimenta obruere, et iterum eadem adferre Hungariae Superiori. Pars vero alia Exercitus Germanici Albam-Regalem, Generale Rabatino (subjugata jam Hungaria Trans-Danubium (??) sita, 2000 suorum ad Jaurinum expedit, majorem vero Exercitus sui molem, plus quam 4000 constantem, ad Budam ducit; ubi coacervatis navibus, plurimis 3000 peditum navibus imponit, 1000 vero equitum ad dextram Danubii ripam, tormenta vero et omnia impedimenta bellica ad sinistram collocat, et ita mediante Danubio flumine, tutissime progreditur, volens iterum succursum adferre Regno Transylvaniae, et periculum, damnum ac timorem Hungariae, quae etiam, ob scissuram Hungaris innatam, Generale ibi Barone Tisch magnam Partem est subjugata ope saltem praesidii Cibiniensis : quo magno ausu paucis suorum Centuriis totam Bloquadam Hungaricam Cibiniensem dissipat, ita, ut ad quinque quaquaversum a Cibinio milliaria ne rumor quidem Hungarorum audiatur, et iterum se annona copiosissime refecit, Legatumque Imperatoris Vienna venientem liberrime excipit, Bloquadam pariter Dévaiensem longo tractu a Cibinio dissitam dissipat, plurimi Hungarorum damno aeque maximam alimenti et annonae copiam introducit, alibique idem ferme practicat, nihil obstare illis volentibus Hungaris sub tribus Generalibus : Stephano Andrásÿ, Laurentio Pekrÿ et Michaële Telekÿ, horum Comitum, illius Baronis, sitis. Armada etiam ipsa Storembergii, Leopolstadio mota, Hungaros cum Generali Comite Antonio Eszterházÿ ibi delitescentes nomine suo movit suo loco, ferentibus Germanos post tergum suum

garis, ad quos Colonellus Stainville Vienna cum aliquot Centuriis fortissimorum militum venit, quorum tamen maxima pars per Ladislaum Ocskaÿ, Campi-Marschallum (?) Hungarorum, est dissipata, occisis plus quam 300, captisque aliquot Officialibus, et ad Principem inde Munkácsinum deductis. Quo facto, Armada illa Storembergiana primo Civitatibus Montanis imminens, non ultra pedem movere audet, sed ibidem consedit et constitit. Vae unum transiit, et aliud sequitur; ibi aqua, hic ignis, ibi Germani, hic Rasciani Aradienses, Váradienses, Szegedienses, Gyulenses, Jeneienses, dispulsa Bloquada Aradiensi elati, quaquaversum miseram et plane afflictissimam, plurimisque hostium telis expositam Hungariam Inferiorem quaquaversum expilant, vastant, praedantur, igne ferroque, et uno verbo dicam coelum terrae miscere videntur, grassare severissime, tanquam hostes desperati, quorum vita et mors venalis habetur, extremum sui exitium sentientes; contra quos maxima pars militum Hungarorum expeditur cum Officialibus optimis et bellicae artis peritis, et sic omnia illa fortalicia acriter obsidentur. Pars vero Exercituum Hungarorum ad Hatvan se congregat, itura contra Germanum Storembergianum, aut saltem iis obstitura. Urbs Cassovia majus aut simile, ut Anno praeterito, malum simile metuens, circumjecto ingentissimo et fortissimo vallo, stupendo plane robore plus quam 2000 hominum continuo operantium labore munitur et optime laboratur, mirabilique modo contra insultus omnes hostiles fortificatur, ob sparsum rumorem Germanorum, iterum hoc quoque Anno Cassoviam obsidere et expugnare volentium.

Mense Septembri. Moneta supradicta cuprea, Li-

bertas nuncupata, cum post varias Regni et Regnicolarum disceptationes magis depreciata et exinanita fuisset, nullis Principiis Regni, Comitiorum, Comitatuum, Officialiumque nimis pollicitationibus, premiisque obstare valentibus: hoc Mense similiter depreciata est, magno et inaestimabili omnium Regnicolarum, praeprimis mercatorum et negociatorum damno, magnoque totius Regni detrimento, et tuto Regno enim omne aurum et argentum ad avara Dominorum gazophÿlacia est reconditum; militibus vero sola Libertas stipendio cessit. Sic ergo tota vis pecuniae ejus, quae de optimatum relatione ad 24 milliones excreverat, annihilata est, non edicto Principis aut Regni deposita, sed solo Regnicolarum dolo dietim sepulta et inhumata, relictis aliquamdiu aliquot millibus apud manus militarium, quae certo signo notata fuerat. Sed cum nullus in Regno amplius ejus valor superesset, aut superesse posset, nihil obsistente vigore Conventus Ónodini Mensibus Majo et Junio habiti, similiter periit, magno plurimorum damno, upote quae apud plurimos plenis cistis saccisque relicta est. Rabatin cum 4 millium Germanorum Copia, hoc tempore clam et timide mediante Danubio vectus, jam palam, audacter, absque ullo timore, per latissima Hungariae Campestria vehitur, nihil circumjacentes Hungarorum Centurias curans, cum paucis horum Regiminibus via jam alia quoque a se lustrata veniens, timorem iterum toti incutit Inferiori Hungariae, quam iterum igne ferroque vastat, et ad Várad pervenit, ibi adjuncta magna Rascianorum manu, praesidia ista sibi vicina annona copiosissima replet. quod Libera Regiaque Civitas Debreczina jam loco suo mota aufugit, vacua relicta Ur

iterum Incolarum damno. Germanus, cum circa Várad res suas ageret, Incolae Pagorum eo vicinorum in vallum Várad vicinum Sarkad dictum confugiunt, quod quoniam et natura, et arte et Marte aliquo corroboratum est : ei praevalere tota illa Germanorum copia non potuit, resistentibus in loco illo exili, inferioribus contra insultus Germanorum, nihil ipsis nocere, aut eos invadere Germanis valentibus. Ubi magna copia hominum, pecorum, rerumque preciosissimarum ob insultus immanissimi hostis mirabiliter conservata est. Rasciani multorum laborum fastigii, periculi, et perfidiae Germanorum pertaesi, ab iis magnam partem deficiunt, remanentibus penes Germanos paucis, iisque invitis et nolentibus, et ad intrandum Transylvaniam verberibus actis. Cum Rabatin hic in hac Hungaria Transylvaniam intrare molitur : Armada alia Germanorum ad Leopoldstadium sita, Generale supradicto Storembergio, loco sua mota, fortalicium Szered, in Superiori Hungaria situm, expugnat, non resistentibus iis Hungarorum Generalibus Antonio Eszterházÿ et Ladislao Ocskaÿ. Pars vero aliae Armadae Germanicae in Partibus Trans-Danubianis ad Jaurinum Castra metans, licet parvo suorum numero, magna tamen Parti illi Trans-Danubianae infert pericula, quippe Papam et alia florentissima Hungariae Inferioris Oppida incendio dat, et longe-late Hungariam illam miserrime depraedat, post multas jam sui his bellorum turbinibus factas depraedationes, devastationes, expilationes, caedes, et incendiae quam plurima. Transylvani Hungari simul cum militibus copiis ibi commorantibus magis, quam Castra metantibus, Germanos intraturos intromittere nolentes, universaliter insurgunt, non amplius jugum Germanicum ferre

volentes. Generalisque Baro Tis Cibinio cum praesidio egressus, in occursum introëuntium Germanorum venire volens, cum magnam Cibinio sui praesidii partem eduxisset, ab Hungaris in Transylvaniam profligatur, plurimis optimorum suorum militum desideratis, ita, ut cum superstitibus fuga sibi consulens, Cibinium redire coactus est. In Hungaria tamen haec victoria in malam partem cessit; Germanus enim ad Portam Ferream ingressum moliens, magnam Hungarorum stragem facit, et sic nulla pars victoriam obtinuit, ibi Germanis, hic Hungaris praevalentibus. Collegatio ipsa, ad quam aliqui Dominorum Hungarorum ablegati erant, adhucdum durat Varsaviae, et nonnisi hujus Mensis limitans, Serenissimus Princeps cum aliquot diebus Terebes, in Comitatu Zemplén sito, commoratus fuisset, et ut res in Transylvania Aulae suae Marschallo Adamo Vaÿ commisisset, cum tota Aulicorum suorum turba, Legatusque Regis Galliae, ex statione modo dicta motus, die 19. 7-bris et 20. ejusdem Mensis venit in Patakinum, in fortalitium proprium, abhinc sexennium a Germanis demolitum, ubi totum hunc et amplius Mensem transigens, exspectat cum bona relatione Dominum Comitem Bercsényium, caeterosque Dominos Ablegatos ad colligationem Polonicam supramemoratam.

Mense Octobri. Comes Bercsényius, caeterique Domini Hungari ad Colligationem a Principe Regnisque Hungariae et Transylvaniae ablegati, dissoluta illa Congregatione, re infecta redeunt. Nicolaus enim Comes Bercsényi Unghvárinum magno metu et trepidatione advenit die 1. Octobris, utpote qui vix mortem aut manum hostium in Imperium Caesaris eum dare volentium, praeprimis Marschalli Lubomirszky

effugere potuit, et nisi a quodam Dominorum admonitus fuisset : de facto in potestatem ipsi insidientium devenisset; unde constat totum illud, quod Princeps creatus est in Regem Poloniae, meram Imperatoris et Saxonis eum perdere volentium factionem fuisse, et bonum, quia non intravit; tale enim ei evenisset, quale Avo ipsius Anno superioris saeculi 57. Caeterique Ablegati 2. 8-bris ad Principem Patakinum re pariter infecta redeuntes, contemptis aut magis delusis ibi Hungaris, qui magis tamen elusi fuissent, nisi Principi domi manere opportuisset. Infecta ex horum relatione audita Princeps die 3. Octobris: die 5. Octobris cum aliqua suorum Aulicorum parte, Unghvárinum ad Comitem Bercsényium venit, ibique nihil certi aut alicujus momenti, praeter nihil vae et metum ab illo habens, cum totam ibi hebdomadam transegisset, die 12. iterum Patakinum rediit, ubi uti hactenus, ita post singulos dies venationibus ferarum, non vero hostium impendit, usque quo 18. Octobris Comes Bercsényi Patakinum venit, cum quo deserta et relicta statione cum parte suorum militum, magna tamen parte hic relicta, Szerencsinum fortalitium, pariter aut meliori jure Castrum, ipsius, in eodem Comitatu situm, venit die 19. Octobris. Cum Princeps noster otioso venatur Patakini, et desidiose res suas hic et ibi peragit, Magnatesque nostri in propriis Aulis conviviis et tripudiis delectantur : Germanus per Portam Ferream viam alias quoque jam ab ipsis tentatam ingreditur Transylvaniam, nullo ei resistere valente, nihil curans circumjacentia Hungarorum agmina, universalem Transylvanicarum insurrectionem, militumque in Transylvania aliquot Centurias, stragemque nuper praesidio Cibiniensi illatam. contra

quos magna militum, equitum et peditum vis ex Hungaria intromittitur, nec illam quoque formidante Germano coactam et audatiam Hungarorum jam probe sciente. Quae etiam ingressa, satis magna moles non aliud melius aut majus factura, quam Forgácsiana (qui adhuc tunc in aresto severissimo Arcis Scepusiensis detinetur) creditur. Ecce, ergo repentino et inexspectato cursu et nuncio 4 Germanorum millia Transylvaniam audacissime ingreditur, totum Regnum, totaque Regni Nobilitas jam capescens, nec amplius Germanum intromittere volens : Hungarorumque 3 Generales plus quam 8000 militum fortissimorum, non visu, sed auditu solum illius parvae molis Germanicae, pannico terrore percussi, arma abjiciunt, magna trepidatione ex universo Regno (?) profugiunt. Et ecce, Germanus totum illud, quod Hungari toto sub quadriennio multorum millium sangvinis effusione, multo labore, sudore et sumptibus comparaverant, introgressus Germanus, unius septimanae decursu, parvo compendio, nullo damno, minimo labore recuperat, expulsis ad angulos Transylvaniae reductis Hungarorum millibus et Transylvanorum Copiis. Quo facto, tanta in universo Regno Transylvaniae trepidatio orta est, quantam et qualem vix adhuc audire licuit; omnes enim Nobiles, Ignobiles, Cives, Ecclesiastici, et omnes, relictis suis Civitatibus, Oppidis, Pagis, Castellis, Aulis, Domibus, omnibus annonis suis et proventibus, totisque suis familijs, uxoribus et liberis: magno metu et trepidatione aliqui in Turciam, aliqui in Transalpinam, Moldaviamque, aliqui vero in Hungariamque, semimortui similes, cum multis lamentis et damnis effugiunt, nullis enim Nobilibus, Ignobilibus, aut Ecclesiasticis Aquila pepercit, ob inauditam ejus Mense

Junio in Conventu Ónodiensi abrenunciationem Regiam; aliqui vero, quibus effugiendi libertas non est, cum plebe et Incolis totoque Regno Transylvanico Germanico jugo se dederunt, Principique suo jam electo et confirmato grafice renunciarunt. Sic ergo ad Cibinium Rabatin perveniens, praesidium ibi cum Barone Tisch nuperrime ab Hungaris male acceptum valde exhilarat, totoque Regno potitus annona celerrime reficit, et in Regno longe-lateque pro lubitu divagatur, illudque foedissime devastat, nulli parcens, aut Nobili, aut Ignobili, simul cum foedissima Rascianorum colluvie, et inter caetera Oppidum florentissimum Nagy-Enyed, quod alias pariter nefanda nece abhinc triennio tractaverat, devastans, plurimos ibi homines interficit, habens flagellum punitorium ipsius Dei in manu sua, ad effrenum et durissimum Gentis hujus extremitatem refrenandam puniendam, vix ne dicam : delendam. Ecce rabioso huic hosti non sufficit Transylvania, sed velites suos usque ad 1000 etiam extra Transylvaniam ad Regni Hungariae limites depraedandos emisit, qui circa et in Civitate Nagy-Bánya tÿrannicam suam exercet Tÿrannidem, cum ineffabili miserrimae cum afflictissimae hujus Gentis damno; qua 1000 hominum excussione in Hungaria exaudita : ecce! totum Hungariae Regnum tanto pavore et metu contremiscit, ut coelum quasi sibi irruere videbatur. Ecce! iterum fugam meditatur Hungaria, et trement Pannoniae Incolae. Eheu nefandum Magnatum nostrorum facinus! Mille homines vastissimum Hungariae Regnum, quod a duobus et amplius seculis potentissimam Ottomanicam potentiam feliciter sustinuit, et non paucis superavit, et totius Orbis Christiani propugnaculum dictum est,

deformidat; quam tamen Deus aliquantulum lenivit, — nam illi excursiones ab aliquibus Hungarorum ibi latentium Copiis exterriti, non amplius pedes suos ad Hungariam movent, sed via sua Cibinium redeunt. Cum itaque ab Oriente parum gauderemus: ecce! a Septemtrione excitavit Deus nequissimum turbinem, qui etiam muros Superioris Hungariae grávissime quassat. Marschallus enim ille Regni Poloniae Lubomirszki, 13 Oppidorum Scepusiensium a 3 jam Annorum Centuriis Regni Poloniae oppignoratorum hypothecarius Princeps, homo intemperatus et libidinosus, cum nuper spe sua Comitem Bercsényium, caeterosque Ablegatos comprehendere nequiens, frustratus fuerit, nec Principem ad id pellicere, ut Regnum Poloniae adfectasset, aut ad capescendum Regium thronum intrasset: statim ad Imperatorem, spe sua frustratus, discessit, et ibi omnibus exagitatis suis consiljs, cum aliquot ibi dies exegisset, ab eo aliquot Germanorum Centurias accipit, quibus suos quoque milites Polonicos et Saxonicos adjungit, et praeterea Cives illarum 13 Civitatum ad bellum cogit, et ita cum numerosa militum Copia, bellum Principi Regno Hungariae indicit, et prius Civitates illas sibi subjectas, et postea Partes Hungaris subditas irrumpit, et aliquam Hungarorum Copiam obruens, usque ad 70 ex eorundem numero Nobiles obtruncat, et longelateque grassatur, Nobiles omnes insequendo et trucidando, Urbisque Késmárk suburbia et latifundia devastando. Cujus etiam rumor et aggressio magnum Hungaris dedit negotium. Omnes enim Nobiles Comitatuum Poloniae viciniorum in Urbes et fortalitia se recipiunt, et Urbes Leucsoviae, Fragopolis, Cassovia munitione, armisque et praesidio firmantur. Dum

haec ita hic aguntur, Generalis Storemberg cum magna Armadae suae copia, audiens successum Germani Rabatiniani in Transylvania, loco suo movetur, et ad obruendam Hungariam citissime properat insequentibus tamen eum Hungaris, pro more ab Hungaris aut bene aut male recepto; quo novo nuntio maximé iterum exterritis Hungaris, Comes Bercsényi una cum Principe de variis rebus consultaturus, Szerencsinum venisset, post tridie inde discedit in occursum eorundem iturus et cum iis conflicturus, ut saltem ita, ut amplius progredi nequeant, indicturus. Comes etiam Pálfi cum aliquot Germanorum et Hungarorum collectura, Trans-Danubium severissime grassatur, et florentissimas Civitates incendit, igne et ferro vastat, et iterum miserrimum illum et plurimis in dies calamitatibus expositum Hungariae tractum ad partes Caesaris cogit (?); quo facto (?), multi ex Hungarorum Nobilibus et militibus, multarum mediarum calamitatum, frigorum, miseriarum Officialiumque suorum perfidiae et avaritiae pertaesi et ad extremum redacti, ad partes Germanorum transfugiunt, et magnum numerum eorundem ex numero suo faciunt (?), eventu tali, qualem Deus in secreto suo habet, et quem debellanda aut finaliter delenda Gente Hungarica deliberavit. Hic etiam non videtur praetermittendum : hoc Mense, diebus quoque hujus 20. et 21-mum, tota tecta est nivibus terra, algore, frigore et glacie, — exemplo in hac regione plane inaudibili et hoc tempore memoria digno. Quod etiam, cujus signum esse possit? Deus novit.

Mense Novembri. Cum a die 19-a Octobris Serenissimus Princeps Szerencsini commoratus fuisset, die 1. 9-bris inde ad stationem, ubi majorem Aulae

et impedimentorum suorum partem habuit, rediit Patakinum, pro hoc Mense Novembri ibi commoraturus, et ad Mensem Decembrem Cassoviam ad Conventum Generalem ibi celebrandum, iturus; ad quem cum multi Transylvanorum Nobilium et Dominorum, metu Germanorum instroëuntium et ingressorum, Patria sua profugi venissent: eos ad certas stationes et quarteria dividit, Copias militares in Transylvaniam magno numero immissurus; in occursum vero Principis Marschalli Lubomirszky aliquot Comitatus Superioris Hungariae, cum Gallis sibi adhaerentibus, et aliquibus etiam militibus castrensibus expediuntur, quibus adjungit die 10. 9-bris etiam Corporis sui Custodes Equites, continuo sibi adhaerentes; quo etiam die 10. 9-bris insignis belli dux Ladislaus Ocskaÿ, cum aliqua Copiarum suarum manu, ex Hungariae Partibus Superioribus Austriae et Moraviae vicinis appulit, pro aliqua hostium parte expediendus. Sic ergo cum undique hostis et calamitates obstant et instant: omnes et ubique Comitatus, Civitatum, Oppidorum, Pagorumque Incolae Nobiles et Ignobiles, ad personalem Insurrectionem, et quidem universalem coguntur, ut cum hostibus undique, et ex oriente, et ex occidente, et ex septemtrione, necnon ex meridie imminentibus confluunt, saltem ut illis resistatur, et Regnum multis pavoribus et timoribus expositum, trepidatione eorundem horribili tutius redditur. In Partibus vero Superioribus Castra metans, magno numero Armada Germanica Storembergiana longelateque rerum potitur, et totam Provinciam seu Comitatus et loca omnia ab Austria et Moravia ad flumen Vagum usque subjugat et occupat, praeter fortalitium unum atque alterum. Principis et Hun-

9-bris, post duorum Mensium et 10 dierum ipsius et Aulae ipsius (magno Incolarum et locorum circumjacentium damno et detrimento) commorationem.

Mense Decembri. Sic ergo ablatis Patakino ipsius Principis impedimentis Aulicis, et Cassoviam deportatis, Princeps quoque Kis-Várda per Comitatum Zempléniensem trajecto, fluvio Bodrogo, versus Semlény cum parte militiae suorum Aulicorum, necnon aliorum ipsum comitantium Nobilium et Dominorum, tum ad Comitia venientium, tum vero comitiva honorem ipsi Principali exhibentium, die 1. Decembris appulit in Urbem Cassoviam, in Comitatu Abaújvárienſi sitam, Anno praeterito ab hostibus magna et maxima vi frustra tentatam et obsessam, hoc vero Anno toto mirabili robore et stupendo opere munitam; quo tum ante Principis eo adventum, tum post, usque ad diem determinatum Comitiorum, juxta tenorem et vigorem exmissarum Principis Literarum Convocatoriarum, Regni Senatores in Conventu Generali 1705. ad Szécsény constituti, omnes Regni Status, Nobiles, Magnates, Comes Bercsényius, Clericī, omnium Comitatuum Deputati, Vice-Comites et caeteri Officiales, Civitatum Liberarum Regiarumque Ablegati, tum ad privata sua negotia, tum ad publica Regni negotia, ipsis incumbentia ibi peragenda, magno numero confluxerant. Qui congregati, primum in Urbem per Commendantem et Officiales tum Regni et Principis, tum Urbis Cassoviensis, omnis generis alimentis, ex circumvicinis (licet Anno praeterito extreme desolatis) agris, hominibus et jumentis valentibus incerta hospitia et quarteria in Urbe juxta graduum honoris et Officii sui, licet non parvo Civium jam multis malis expositorum, et multas cala-

mitates et obsidiones non sine tolerantium molestia. Ibi, juxta praescriptum Principis patentum, praesentibus omnibus Principe, Regnoque Statibus, die 5. X-bris Comitia adgrediuntur, seu tractare res eas, quarum causa Generalis ille Conventus est indictus, incipiunt. A quo die usque ad ultimum plane diem ejusdem Mensis X-bris totus ille Conventus Principe, Senatoribus, Magnatibus, totiusque Regni Nobilium Deputatis constans: nihil certi, nihil memorabilis, nihil alicujus momenti, nihil tale, quod hic inferatur et posteritati reponatur, peregit, — praeterquam Princeps cum Senatoribus, Senatores cum Magnatibus, Magnates cum Nobilibus, Nobiles cum Civibus, Cives cum Militibus totum hunc Mensem nativitati Domini nostri Jesu Christi destinatum, per multis et detestandis epulationibus, libidinosis commessationibus, choreis, compotationibus consummunt. Vah pudendum foedus! nec ipsi parcentes festo nativitatis Domini nostri servatoris, sed illud quoque nefanda barbaries Bacho ventrique dedicat, et cum negotia Regni tractare et de eorum felici successu Divinam opem implorare deberent: Bacho et delicatissimis conviviis ex ore miserorum Regnicolarum ereptis indulgent, et cum Deo servire deberent, Diabolo serviunt, Principe tamquam magno hujus Regni mancipio, venationibus et aucupiis dedito et Regni negotio neglecto (?), Dei timore ejecto, sacris abalienatis, Religione eliminata, et Diabolo introducto. O Deus, Jehovah Exercituum! cur non exurgis, et non confundis hos nominis Tui inimicos? cur non praecipis omnibus Coeli fulminibus, ut haec monstra consumerent? cur non praecipis terrae, ut eos absorberent? cur sol hoc aspicere potest? Oh infamem hujus Regni barbariem! Cur non

vult Deus auxilio Genti huic subvenire? cur non confundit hujus inimicos? Non mirare; quin memorandum, cur Jehovah vindex nominis sui hucusque Gentem suam hanc sinit procedere, et in via sua non confregit totam hanc Nationem, propter eximii sui nominis irreverentiam Sabathi ipsius contemptum, propter nefandam Tyrannidem, propter inauditas blasphemias, propter horrida scelera, propter injustam Regnicolarum oppressionem, propter elatam magnam superbiam, avaritiam, injustitiam, ambitionem, crudelitatem et effrenatam licentiam. Sed, ut eo redeam, unde parum aberraverum: in famoso ergo hoc Conventu nihil certi Serenissimus Princeps cum Inclyto Hungariae Regno, praeter: ede, bibe, cras morieris! deliberavit. Pecuniae quidem cupreae causa multum est agitata: sed de eo nihil certi est deliberatum, nolens amplius Regno eam recipere, praeterquam, quod moneta minor, poltura dicta, valens de jure 3 den., valorem duorum subeat, et circa monetas argenteas hic et ibi vigeat. Dux aut Princeps Lubomirszky, multis Copiis Hungarorum ipsum oppugnaturis exterritus, despondet animum, et pedes ex Hungaria in Poloniam retrahit, seque non esse Hungarorum falsissime dicit, correspondentiam tamen cum Imperatore per Literas et Legatus continuam exercet; contra negotium Hungarorum copiae circa Poloniam Castra metantur, exploratores suos in Silesiam dimittunt, ibi hoc tempore Imperator in Inferiori Silesia 4000 militum habet, in Superiori vero 7000, successu temporis, (si fortuna ipsis favebit) in Hungariam ducendos. Quorum spe cepit movere turbas homo ille nequissimus et seditiosus Lubomirszky, — hae tamen Copiae ab Hungaris vix metui possunt. Rex enim

Sveciae cum tota sua Armada die 1. X-bris in tota Silesia consedit, totam suam Armadam ibi hyematurus, in quarteria dividens. Avari Hungari nihil in Conventu Cassoviensi deliberant, nisi qua ratione pecunia argentea (sublata cuprea) ad intertentionem militiae ipsorumque crumenas implendas congeri possit; qua ratione, non sufficiente jam ipsorum avaritiae fodinarum omnium proventu: iterum Dica seu Quantum aut Contributio non de pecunia cuprea, sed de argentea, et quidem non in tanta, sed in maxima copia et summa imperatur, et per Deputatos ei officio per omnes Comitatus iterum Dica haec argenteae pecuniae exigitur, quod omnibus Regnicolis iterum incipit esse valde molestum, et statui sub Imperio Germanorum aut majus, aut simile, ut qui non saltem pecuniam, sed omnium generis naturalia, alimenta et victualia expendere cogatur, et praeterea opulentam Principis et Magnatum et Officialium arcam implere, non ad debitum, sed ad luxuriam indefesse ab initio horum motuum. In Inferiori Hungaria aliquae Rascianorum Copiae, egregia sane victoria ab Hungarorum nonnullis Capitaneis conscinduntur, non pauca ipsis praeda adempta, aliquot etiam Hungaris desideratis; et sic fortunato hoc suorum Armorum in fine hujus Anni successu, Annum hunc, licet non satis latum, aliquantulum tamen felicem concludunt.

Anno 1708. Ejus *Mense Januario.* Annum hunc (qui felix faustus, Deoque gloriosus, omnibus salvus, Genti huic Hungaricae salvus et pacificus, ab Armis quietus, cum Marte benignatus, omniumque bellorum et gladiorum terminus sit) aggredior. Cujus Anni initio, Mense Januario, Conventu sub finem Anni praeteriti satis rigide memorato, magnam partem

dissoluto, Dominis scilicet Magnatibus, Praelatis, Nobilibusque relicta Cassovia, ad Lares suos ut plurimum redeuntibus, decernitur, ut Serenissimus Princeps cum Domino Comite Bercsényio iter Transylvaniam versus moveatur, ad Comitatum scilicet Szathmáriensem, et inde aliquot militarium Hungarorum Regimina magno numero et pleno apparatu ad Oppidum Tasnád conveniant pro die 21-a Januarÿ noviter ibi Conventus Generalis instituatur de expediendis in Transylvaniam, ex consensu totius Regni et Principis militaribus Copiis, contra Rabatinum, Armadamque Germanicam, toto Regno Transylvaniae jam-jam potitum. His ita Cassoviae deliberatis, Princepsque adjunctis, magno cum apparatu itineri sese accingente, in effectum res et interea haec deduci non potuit. Princeps enim jam in procinctu se habens, ob incommodam itineris tempestatem et intemperiem, imbresque et pluvias toto hoc Mense grassantes, intinerisque incommoda efficientes, terram et omnia campestria inundantes, et sic ab itinere hoc reclusus: cum Comite Bercsényio, aliquot Senatorum, Magnatum, Nobiliumque adjunctura, se Cassoviae continere coactus est. Dum ergo Princeps hac ratione totum hunc Mensem Cassoviae commoraretur: Comitatus Regno Transylvaniae vicinus, Germanorum Transylvanicorum furiis exponitur; utpote Szatmár, Marmatiensis, Ugocsensis et caeteri Comitatus, Legatos suos unanimiter ad Principem mittunt, ad rogandum aliquot subsidium et succursum aliquem, auxiliumque militare implorandum contra insultus Germanorum in Transylvania latelongeque grassantium, et omnia ubique coelum terrae miscentium, et eorum excursiones, qui excursionibus suis non solum Transylvaniam devastant, sed

etiam ad Partes Hungariae Transylvaniae viciniores penetrant, et Comitatus hos memoratos miserrime depraedantur, omnibus eorum Marti sacratis et direptis, bonis dissipatis, armentis abactis, hominibus, incolis partim nefarie occisis, partim barbarica tyrannide ad captivitatem deductis, Oppidisque et Pagis Turcica plus quam barbarie Divo Vulcano sacratis et igne concrematis, et sic timorem et terrorem aliis quoque remotioribus Hungariae terminis incutiendo. Quibus juxta etc. replica talis-qualis datur, atque ad futuram prope diem in loco antedicto Congregationem relegantur. Hoc etiam Mense Cassoviam ad Principem Legati aliqui ab Imperatore (aut magis exploratores dicam) missi veniunt, cum salvo Hungarorum in Superioribus Hungariae Partibus, Austriae et Moraviae vicinis, necnon Trans-Danubianis Castra metantium conductu, quorum tamen adventus, quoniam nihil certi aut magni momenti propter Hungarorum et Germanorum meum et tuum, Germanorum superbiam et Hungarorum temeritatem, necnon utriusque partis duriciem secum importabat. Hi tantum in venerem remittuntur, et quantum tulerant, tantundem referunt. Et horum adventus in Regno nec adeo percrebescit, et quasi res horum saltem in occulto habita, nec admodum diffamata est. Dux Lubomirszky hactenus non tam apertus, quam clancularius hostis, multis Hungarorum militum in Scepusium contra ipsum, ipsius exercitus, et ipsius Oppida hypothecaria (quae illo in hostilitate perseverante, penitus delenda et solo adaequanda Hungari communiter deliberaverunt) secus ut plurimum Hungaris referta missis exterritus se Hungarorum non hostem, sed amicum benevolum et confoederatum esse Principi Magnatibusque nun-

ciat; qua ratione Princeps duos Magnates ad ipsum cum omni servitiorum oblatione missit, exercitusque in Scepusio contra ipsum Castra metati, magnam partem inde dimoventur, et versus Transylvaniam, eo ingressuri, expediuntur. Princepsque suos Legatos ad Regem Sveciae, nunc in Bohemia et Silesia hyemantem, ad bonam vicinitatem et confoederationem cum Hungaris adtestandam mittit. Quibus etiam se benigne resolvens, possibilium succursum et servitium pollicetur. Dum haec hic ita agerentur, in Superioribus Hungariae, Moraviae vicinae Partis immanissimus hostis Germanus nefarie grassatur, et pro more ab ipsis satis pessime et Hungaris miserabiliter recepto, omnia late-longeque vastat, licet Hungaris maximam eorum curam habentibus, nec ubique eos pro lubitu agere permittentibus. Inter alia memorabile est hoc: quod Germanum hoc Oppidum Kis-Tapolcsány Hungaris non animadvertentibus adgreditur, obruit, quadriennales portiones ab incolis exigit, eos miserrime cruciat, Oppidumque florentissimum devastat, flore incolarum ad captivitatem ducto. Qua fama audita Hungari ibi castra metantes, eos adgrediuntur, cum iis confligunt, eos superant, omnem illis praedam et captivos eripiunt, multosque centenorum Germanos occidunt, paucis suorum desideratis; et sic elata ibi ipsorum Corona, hac satis insigni victoria reprimitur. In Transylvania etiam nefarius hostis Rabatin, totius jam se Transylvaniae Dominum et Principem Imperatorem jactat; toto Regno — paucis fortalitiis exceptis — in postestatem suam redacto, atque quaquaversum Literas suas Patentes Convocatorias dimittit, omnes ad fidem et obsequium Imperatoris redigere volens, absque ullo vel bonorum vel personae detri-

mento. Cujus etiam excursores Rasciani et Germani usque ad 400 ab Hungaris, extra omnem Germanorum opinionem adorti, insigniter profligantur, nec ad populandum emittuntur. Similiter etiam in Inferiori Hungaria, circa Váradinum, Rascianis pabulantibus ab Hungaris evenit. Et ut de naturali statu etiam hujus Mensis, ut initii Anni, aliquid addam: hoc toto Mense tam multis, tam magnis, tamque inaudibilibus aquarum inundationibus aflixit Deus Superiores Hungariae Partes, cui similis nunquam adhuc visa est, quasi diluvium Comitatum Zempléniensem obruit; quae inaudibilis inundatio omnes segetes perdidit. Quod tamen benignissimus Deus vertat in meliorem partem!

Mense Februario. Cum Anni hujus Mensis prius ob incommodas itinerationes a Celsissimo Principe, aliisque Magnatibus, aliqua scilicet Senatorum Regni manu, caeterisque Nobilibus, praeter eos scilicet, qui finita tali-quali Congregatione, ad Lares suos redierant, Cassoviae transactus fuisset, in quo scilicet ab initio Mensis X-bris Anni 1707., sequentisque Anni 1708. Mense Januario Congregatio Generalis Statuum et Ordinum Regni Hungariae Confoederatorum ex authoritate Principis Celsissimi, Inclyti Senatus, Regno, aliorumque ipsi adhaerentium indicta fuerat, et ibi pro more Hungarorum Magnatum, Nobilium, Militumque (ne ipso quidem excepto) consveto, Congregatio indicta, utcunque tractata fuisset, imo multis epulationibus, coreis, tripudiis, commessationibusque transiisset; cum hostis, ut dictum est, in Transylvania omnia late-longeque devastans, horribili et terribili nomine suo, et ingredibili suo et multifario ausu, et ingentibus facinoribus non totam solum Transylvaniam, sibi jam toto subjectam, implevisset, sed uni-

versam Hungariam, totam ne dicam Germaniam, imo omnes Europae angulos inundasset. Princeps, ut ad praecedentem Mensem Januarium dictum est, ad Congregationem istam, quae pro die 15-a Januarÿ indicta fuerat, cum non contemnenda Magnatum et ipsi adhaerentium copia properat, qua ratione missis iterum Patentibus suis Literis, Congregationem iterum in locum Tasnád indicit, ut ibi de rebus in vicinia Transylvaniae agendis aliquid deliberetur, et de militum Castris aliqui eo immittuntur ad eum, si non compescendum, saltem exterrendum Germanum effreniem. Sic ergo Princeps Cassovia die 1. Februarÿ movetur, atque per Comitatum Abaújvárіensem, et deinde Zempléniensem, ad locum supradictum properat, figens terminum Congregationis Literis suis Convocatorÿs pro 15. Februarÿ, ubi a Principe et ei adhaerentibus Magnatibus initi praesentibus deliberatum: ut aliquot millia Hungarorum militum equitum et peditum ad Transylvaniam expediantur, ut oppresso ibi per Germanos misserrime Regno et Regnicolis utcunque subvenire queant. Qua ratione militibus, eorumque Officialibus cum numero magno in quarterÿs delitescentibus eo ire imponitur, Regnicolisque Transylvanis praenunciatur, ut bona spe exspectantes, aut succursum Hungaricum, aut pacificationem: Germanico hosti ne succumbant, sed exemplo Hungariae jam non semel practisato, fuga sibi consulere, relictis potius omnibus suis impedimentis. Dii boni! vigore Congregationis Cassoviensis magnam partem hanc in rem constitutae monetae cupreae minoris valoris usus iterum invalescere incipit, ut scilicet moneta ista ternaria poltura vulgo dicta, iterum jam in Regno vigeat, sed amissa tertia sui parte, duorum

saltem denariorum valorem subeat; qua ratione in Conventibus omnium Comitatuum promulgatur, et Tributum, seu Portio, Dica dicta, de hac et hujus generis pecunia exigitur, imposito cuique juxta deliberationem Regni tributo de pecunia hac aenea persolvendo, quod aliquibus gaudium, aliquibus vero peperit tristitiam; gaudebant equidem nonnulli reducto hujus monetae valore, qui scilicet magnum hujus generis monetae jam depretiatae possidebunt, ut qui jam in Tributum Regni non argenteam, verum hancce dare cogerentur; tristitiam vero habebant aliqui, hoc pacto, quod exacta ab incolis ejusmodi moneta, militibus in stipendium cadat, qua ratione iterum Regno magnum malum, omnemque charitatem et timendum ne exitium quoque paretur. Interim in Transylvania imanissimus hostis Germanus, eorumque Princeps Rabatin late-longeque tyrannice dominatur, expulsis aut saltem fugatis in Transylvania militibus, praeter unum Regimen, quod hic et ibi inter montes latitans, multa saepe clam Germanis pabulantibus damna intulit, iisque, quo ad Görgény constringeretur, et aliquot ex suorum numero desideratis, fuga sibi consulendo in Hungariam venire, nec amplius in Transylvania manere, et cum tanto hoste colludere audere cogeretur. Contra quem tamen hostem ex Hungariae Castris multae sunt ingressurae militum Centuriae, ut paulo altius dictum est, hostis etiam Germanus in Superiori Hungariae Castra metans, dira molitur Hungaris, promittit ignem ferrumque Hungariae, quod etiam in plurimis Trans-Danubianis Partibus miserrime nobis et lamentabiliter exercet. Idem quoque faciens in illis Hungariae Partibus, quae sunt Austriae et Moraviae vicinae, idem etiam circa fluvium Vágum,

et per Rascianos in Inferiori Hungaria in vicinitatibus fortalitiorum Germanis praesidiariis munitorum; in quibus tamen Castris mirabili Dei superbiam Germanorum deprimentis judicio, egregia Hungaris cessit laus, et virtus magis, quam victoria. Supremus autem totius illius Armadae Germanicae Commendo, trans fluvium Vág positae, Generalis Storemberg, jam pridem Hungaris infensus et juratus cum Rabatino et omnibus ipsi aut paribus, aut similibus Hungarorum hostis, cum Castra metantium circa illum Copiarum Hungaricarum vires pro parvo aut nihilo habuisset, 20 sibi adjunctis e Castris suis Viennam ire cogitat: sed ab insidiantibus ipsi, aliquot scilicet 14 equitibus Hungaris cum insperato adortus fuisset, et sine ullo Hungarorum damno, magnam partem suae comitivae sclopis deturbatam et fugatam vidisset, manibus Hungarorum comprehenditur, et ad Castra Hungarorum ibi metantium, Generalis scilicet Joannis de Bottyán, cujus illis saltem diebus plurimos Pagos exusserat, deducitur, et inde Cassoviam ad arestum tali heroi dignum deducitur; duobus jam Imperatoris Marschallis apud Hungarorum manus detentis: Haistero scilicet, qui a toto et quod excurrit Anno in fortalitio totius Hungariae firmissimo Murány in aresto severissimo detinetur, et hinc, qui jam Cassoviam in arestum arctum deducitur, — adde et Comitem Simonem Forgács, aresto jam pridem marcescentem, eundemque magnum Imperatoris in destruendis Hungarorum moliminibus operarium, in fortalitio Scepusiensi miserrime et lamentabiliter, quo ad magnificam ipsius naturam, detentum. His visis, et his similibus multis, sana mente et sano judicio, oculisque intentis perlustrans: Imperator Josephus incipit animum suum lapi-

deum, et effrenem suam licentiam emollire et flecti ad Hungaros, quos hactenus contempsit et pro nihilo habuit, et illis dira quaeque minatus est, et incipit cogitare de bona pacificatione, et nunciat Hungaris de tractanda et ineunda pace, ut ne amplius tanta sangvinis Hungarici effusio esset, sed omnia sancta pace ad unionem omnium componerentur. Qua ratione Comitia pro auctoritate sua Imperatoria indicit Posonium, illorum scilicet, qui sunt ipsi adhaerentes, ut in iis de pace tractetur; ea ratione vult, ut omnes Hungari belligerantes armati in unum Corpus eo conveniant, ut in isto eorum numero ex utraque parte optimis modis pax constitueretur. Sed haec ipsius intentio ab Hungaris metuentibus: ne hujus aliqua fraus subsit, non permittitur, neminem Hungarorum illuc ire permittentibus Principe et Magnatibus, scientibus Germanorum infidelem parolam. Inundatio aquarum, superiori Mense memorata, Regni has Partes miserrime affligens, hoc etiam Mense brumali (cum hyems saevire deberet) durat, nihil decrescentibus, imo superbientibus continuo aquis omnia loca, Oppida Pagosque inundantibus, instar alicujus Diluvii magno Dei hanc Gentem plurimis signis exterrentis judicio. Quae aquae omnis annonae, omniumque segetum sunt corruptrices, et ingentis caritatis in Regno introductrices, quo Regnum hoc omnibus malis expositum miserrime punitur, affligente non solum diutissime hoste, sed etiam puniente eos elementis, ex nostro ori annonam eripientibus. Jehovah! Deus noster! Miserere Gentis suae!

Mense Martio. Rebus ita se habentibus, cum ut dictum, ad Congregationem illam Princeps cum aliqua Regni Statuum parte confluxisset, et ibi de expedien-

dis in Transylvaniam contra hostem immanissimum aliquot Hungarorum Regiminibus deliberatum fuisset. Princeps inde motus, et trajecto amne Tybisco, Cassoviam die 2. Martÿ rediit, ubi excipit Regni Transylvaniae afflictissimi et tot malis jam expositi Legatos, ab iis scilicet, qui Regno non effugerant, nec hosti se toto subdiderant, sed aut clam montibus, aut locis abditis, aut sub praetextu aliquo palam latitabant; qui per Legatos suos Principi aut Regni Statibus ibi praesentibus omnia mala sua praeterita et praesentia denunciant, et quantis jam malis sint enervati, quoties devastato Regno expulsi, omnibus bonis exhausti, et extremam damni sint repositi, exponunt, discentes: jam totum ferme Regnum suum secus florentissimum, opulentissimum et quibuslibet sane Europaeis Regnis aut Provinciis aequiparandum, ultimo laborare exitio, utpote ubi immanissimus hostis Germanus et nequissimi eorum vasalli aliquot Rascianorum, juratorum et Hungarorum et Hungariae hostium, tamquam desperatorum et rabidorum canum et furiosarum bestiarum turcisantium et tartarisantium Centuriae omnia devastarent, nulli parcentes, Nobili vel Ignobili omnes trucidant tam viros, quam foeminas, nulla ducuntur clementia, tam erga senes, quam erga juvenes, utpote qui nullomodo, vel prece, vel pretio tamquam jam-jam perituri flecti possunt, et porro quod jam tertium Regnum hoc devastatur; hoc infelici rerum statu saltem a Germanis ab Anno 1705., a Comitiis scilicet Szécsényianis et a tempore illo, a quo Princeps Rákóczi est declaratus Transylvaniae Princeps, et a Regno introductus, Mense scilicet 9-bri Anni 1705., primum scilicet tunc Anno 1705. ingentem et horridam Caesaris Armadam introducente

erale de Herbeville; 2-do saeviente ibi Anno 1706.
atino, et antequam egrederetur, Regno extrema
rente, et egresso, Barone Tis intrante; 3-tium
esso noviter Rabatino, et jam 3-tio egresso, sed
periturum, aut Transylvaniam et Hungariam ad
sarem reducturum et subjugaturum iniquissime
nte. Porro omnia Regni mala declarant, multa
inum millia occisi, multum sangvinis Hungarici
ransylvanici effusum, plurimos Nobiles et Magna-
aut occisos, aut captos in aresto detentos, aut
ibus suis facultatibus relictis, fuga sibi consu-
lo in Moldaviam, Bulgariam, sub clientelam Tur-
m, aut in Hungariam ad periculum et miseriam
tos esse. Oh Deus, in quo nos tempore reservasti!
ic a Principe, tamquam Domino et Principe suo
m implorant, et ne amplius tantis malis exponi
atur: sed aut immani Germanorum potentiae sub-
t, aut conjunctis viribus Hungaricis et Transylva-
s superadeant, aut relicto Regno ad exilium et
eriam, alienamque terram ignotam abeant. Oh
pus! Ad hanc ipsorum omni Christiano, ne dicam
tili deplorabilem instantiam, juxta consvetum
ngarorum morem datur replica. Oh miseri, pro-
tinatione et dilatione plena et vanis promissis,
e nisi splendidis mendaciis referta, utpote qui
ti illi devincendo sunt impares, imo jam-jam ne
m ab illo devincti, utpote qui Hungarorum auda-
n et bellicam virtutem edoctus jam contemnit,
non cum tota Armada, nec cum Regimine uno:
100, aut 200-tis, 50-a, 60-a in toto Regno
am grassatur, e longinquo aut aspicientibus, aut
em aspectu quoque fugientibus, ita, ut Regnum
a quinquennio ferme non Hungarorum Armis,

non Magnatum virtute bellica : sed sola Divina Clementia et lamentantium piorum preces contra tam immanissimos hostes conservaretur, et hoc saltem fundamento Regnum hoc substitit, quod ubi hostis uno Anno devastat, pars altera supermanet, et Divina Clementia sequenti Anno hanc partem quoque hoste depraedante, partem illam depraedatam iterum florescere faciat, non ut solum immanissimis hostibus, sed et perversis Hungarorum militibus eo exmissis, Magnatibus et Officialibus miserum hoc Regnum sufficiat. Haec ita rebus ergo se ita habentibus, Princeps aliquamdiu Cassoviae commorato, et Conventum aliquot Comitatuum in Oppidum Gál-Szécs indicit pro 20-a Mensis Martÿ; ubi congregatis Nobilibus, de nullo, nisi de contributione et portione Regno noviter imponenda deliberatur, ut scilicet pro more jam bis aut ter practisato, iterum conscriptores illi Anno superiori in Conventu Ónodiensi constituti, juxta quantitatem facultatum proventuum bonorum cujuscunque, cuique Dicas imponunt, quod etiam hoc Mense ex toto practisatum. Sed ecce! cupream monetam, vigore Conventus Ónodiensis pro Dica exhibendas, tamquam jam inutiles, svasu avarissimorum Consiliariorum Princeps rejicit, nec amplius se recipere dicit; ita ergo posthabita pecunia cuprea argentum et aurum exigitur, ut sic opulentissimis et ditissimis fodinarum Hungaricarum proventibus ad gazophilatium Rákóczianum et Bercsényium deductis, pro intertentione militiae ab afflictissimis Regnicolis propter ingentes exactiones et plurima damna, multasque Officialium discretiones eligatur. Cum tamen Magnatum multis fatentibus ab integro seculo tanta venarum auri et argenti copia, ac ab hoc quinquennio

in auri fodinis et argenti fodinis Hungaricis toto orbe celebribus inventa non est, quae res tantam in Hungaria Regnicolis mutationem movit, ut det proelium Deus! Rebus ita fluentibus, maximum malum et intestinum bellum metuendum, juxta vaticinium Archi-Episcopi Strigoniensis et Colonics identidem praedicentis, — Caesar Josephus Comitia seu Diaëtam Generalem Posonium indicit, qua ratione Patentes Literae Principis Palatini Pauli Eszterházÿ (licet illis nulla authoritas modo inter arma silentibus legibus) ad Regnum quaquaversum mittit, ad Principem quoque, ad Status Regni, Magnates, quibus invitat Hungaros noviter nomine Imperatoris ad Comitia, ad deliberandum de pace, de statu Regni; sed notata jam ab Hungaris Germanorum infideli parola: nullus ex Hungaris eo dimittitur. Iterumque inde Patentes mittuntur: sed nec illis ullus Hungarorum aut in praesentia, aut per Legatos, illic allici potuit. Et sic eludentibus illos Hungaris, sicut illi Hungaros aliquoties jam insigniter eluderant, Comitia dissolvuntur, anathemisati pro more illorum ejus magna cum injuria omnibus Hungaris. Ad Patentes has Literas Imperatoris fertur dixisse Dominus Comes Bercsényi: Si tantae quantitatis, ut pallium ipsius, literis mihi mitteret, et eas tanto sigillo, ut ipsius pileus est, muniret: nondum tamen illuc iret, nec ullum Hungarum mitteret! — Magnarum aquarum multitudo a fine Decembris usque ad finem Mensis hujus instar Diluvii saeviens, misere hoc Regnum oppressit, et multa mala, damnaque sterilitatem scilicet huic intulit, unde magna annonae caristia, ob perditas ab aqua segetes sequitur, quod male de hoc Anno ominatur.

Mense Aprili. Rebus ita se ex omni parte in misera hac Hungaria habentibus, cum nullus ad Comitia Caesarea Posoniensia ex Hungaris ad multas licet illorum parolas compareret: Comitia ipsa, ut erant incoata, ita sunt soluta, anathemisatis ibidem Hungaris remotis per Germanos. Princeps Serenissimus et Hungari Confoederati, ob res aliquas disponi Regni debitas, quibus Princeps, Senatus et Magnates continuo ab instantibus urgentur, in rerum Politicarum, Oeconomicarum, Ecclesiasticarum scilicet complanatione, Conventum indicunt in Oppidum Corpona, ut ibi rerum aliquarum difficilium et gravaminum Regnicolarum de Bonis multorum occupatis restituendis, de nimia Dicarum emollitione, de aliisque rebus peragendis, bellicisque discursibus habendis decisio fiat. In quem particularem Conventum Princeps non comparuit, sed Comes Bercsényi Supremus Regni Generalis cum aliquibus Senatoribus, Magnatibus, Nobilibusque et Comitatum Deputatis eo venit, et non multis diebus ibi statione continuata, et rebus aliquibus non tam tractatis, quam propositis, mox Hungaricus ille Conventulus dissolvitur, longe minor et minoris momenti factus, quam sperabatur, et vix dignus, ut memorabilibus his, ob nullam ejus rem memorabilem introscribatur. Cum Deus pro abundantia bonitatis suae magnam Partem Hungariae aquis obsessam post longum tempus liberasset, et tota itinera, terramque aridam clementissime redidisset: ecce, hac bonitate Dei accepta, eodem modo malum aliud supervenit miserrimae Hungariae. Cum enim ab ingentibus aquis misella Patria liberaretur: alia manus Dei aquas comitatur. Rasciani enim, ferocissimi et jurati Hungarorum hostes, cum toto Anno

Hungaros ob exundationes aggredi non poterant, et ob eorum excursiones Hungaria tota quieta fuerat: ecce, aquis exsiccatis animati, viam et occasionem Superioris Hungariae Partes depraedandi et depopulandi sibi accipiunt; ex fortalitiis enim Inferioris Hungariae Germanicis et Rascianis Praesidijs fortissime munitis, magno numero et apparatu erumpunt, et ad Tybiscum fluvium populantur, omnia caede et incendio devastantes, et magnum afflictissimae Hungariae Interiori tot et tantis vicibus jam-jam expilatae terrorem incutientes; sed non solum Partem Trans-Tybiscanam hoemodo tractant: sed et ob defectum aquarum liberum jam passum habentes, fluvium Tybiscum superius transcendentes, ad stationem Csege, et sic ipso die Paschatis 8. Aprilis terras quoque hinc Tybiscanas, per aliquot suorum Centurias (relictis reliquis ad stationèm supradictam) populantur, exterritis plurimis Oppidis et Pagis, quorum Incolarum plurimos fugientes aggrediuntur, aliquibus captis, multis occisis, et bonis eorum depraedatis; quibus cum magno numero existentibus, ibi commorans insignis Hungarorum Colonellus Franciscus Deák, cum paucis suorum obsistit, qui a Rascianis magnam partem caesi et capti sunt, ipse quoque Colonellus satis illustris et multis victoryś jam celebris captus est, et per eosdem cum ingenti praeda et multis captivis Aradinum, ad similem jam ibidem eorundem captivum Stephanum Krucsaÿ itidem insignem Colonellum ducitur. His auditis Serenissimus Princeps: cum tota sua Aula et militibus sibi adjacentibus, ex statione sua hactenus continuata, Szerencsinum, Castrum et Oppidum proprium venit, ita, ut inde rebus his Inferioris Hungariae, Transylvaniae

felicius invigilare possit; qua ratione multae militum Hungarorum Copiae, in quarteriis hactenus commorantes, versus Transylvaniam et hos Rascianos expediuntur. — In Transylvania res omnis stat penes Hungaros minime, sed penes Germanos; illi enim jam toto Regno potiti sunt, tota Armada Germanica in fortalitia dissoluta, et toto Regno subjugato, ita, ut nullus militum Hungarorum Transylvaniam ingredi audeat, sed se tantum in limitibus Transylvaniae continere cogatur, plurima in montibus et itineribus furta et latrocinia exercentes. Rabatin Generalis totius Transylvaniae commendans, cum tribus suorum Centuriis relicta Transylvania, ob aliquas rationes Viennam rediit, in finibus Transylvaniae per Imperium Turcicum iter illud superaturus, relicto usque ad adventum suum, Regno Vicario seu Locumtenente. Aquae fine Mensis praeteriti deficientes, hoc Mense iterum augescunt, exundantibus similiter omnibus fluminibus, ut hyeme maxime praeterita, pariter terram totam inundantibus similiter, quae inundatio aquarum omnem fructuum terrae ab exundatione hyeme praeterita facta relictum deperdidit, et omnibus malis expositam Hungariam foedissime corrupit, et malis ejus plus mali addidit. — Oh Deus omnipotens! quando Gentis hujus miseraberis? et an ne perdes justos cum injustis?

Mense Majo. Serenissimus Princeps auditis et perceptis tot malis Regni, ex statione sua Szerencs venit in Agriam, fortalitium Agriae munitissimum, ubi accersito Comite Bercsényio et aliis pluribus Senatoribus et Magnatibus, ad varia Regni negotia disponenda, Conventum Generalem indicit in locum eundem Agriam, Oppidum in Comitatu Heves situm,

ad diem 28. Maÿ Anni 1708., ut ibi in Congregatione illa Generali, plurima negotia Regni, Principi, Senatoribus, Magnatibusque incumbentia disponantur, complanantur, dirigantur, ratione solutionis militum et Officialium, ratione Congregationis plurium ac modo sunt Regiminum, ratione complanationis Dicarum Regni intolerabilium, et aliorum quam plurimorum Regni negotiorum. Quare ad totum Regnum, omnesque totius Regni Comitatus exmissae Patentes Principis Literae Convocatoriae ad Praelatos, Magnates, Nobiles, Urbesque Liberas ac Civitates, necnon Oppida Privilegiata Hajdonicalia, ut ad praedictum Concursum omnes compareant, sub gravissima animadversionis Principalis poena; ad quam etiam Congregationem multi horum Senatorum, Magnatum et Nobilium comparent. Hoc Mense in Transylvania Germani maxime rerum potiuntur, exclusis ex toto Regno omnibus militaribus Hungarorum Copiis, qui non tantum in Transylvania ipsis jam ex tota subjecta praedantur: sed cum aliquot suorum equitum Centuriis superatis Transylvaniae limitibus, et ad Hungariam contendunt, Partes miserrime Hungariae, Transylvaniae nequissime vicinas depraedantes, ut in Marmatia, Sylvania et aliis Partibus Hungariae ipsis vicinioribus, praeprimis, quod maxime memorabile, florentissimum Marmatiae Interioris Oppidum Privalinum (?) cum aliquot suorum ut et Rascianorum Centuryis aggrediuntur, et Oppidum illud exterrent, aliquibus Incolarum caesis, multis captis, et agris vicinis depraedatis, unde tamen ob adventum Hungarorum militum haud procul commorantium, re magnam partem infecta discedere coguntur. Quae solemnis ipsorum irruptio (eo quod in egressu et [illegible] multa loca incendio dato devastarent, et

Incolarum caperent, non sine morte plurimorum) magnum timorem et tremorem toti illi Parti incussit, imo et toti Hungariae Superiori, pro more Hungarorum solito trepidantibus omnibus Hungariae Incolis et adventum Germanorum summopere expaventibus, ita, ut vix quin fuga sibi ipsis plurimi confugere coacti non sint, nullam spem in militantibus copiis suis habendo, scientes egregiam jam illorum bellicam virtutem et in bellando peritiam et audaciam. Hunc tamen Gentis Hungaricae timorem aliquantulum leniit, quod Rasciani, pro more suo pessime solito, in Partibus Inferioribus Hungariae praedantes et populantes, cum aliquot Oppidis et Pagis expilatis, Hungaros adoriri voluissent: ab Hungaris adoriuntur, et multi illorum per Hungaros caeduntur, captivi liberantur, et Hungari magna praeda et victoria potiuntur, ita, ut fortalitia sua Aradinum et Szegedinum magno timore et terrore coacti sint Rasciani pedem retrahere; idem etiam evenit in Transylvania praedantibus Rascianis et Germanis, per Hungaros illos insperato obruentes.

Ad finem hujus Mensis aquae et inundationes a Mense praeterito Patriam et terram hanc iterum affligentes, multaque mala et damna huic inferentes, per beneplacitum ipsius Dei cessant, et terram hanc amplius affligere sinunt, et sic hoc Mense eam ex toto aridam reddunt. Et ut memorabilibus hujus Mensis hoc quoque addam : hujus Mensis 14., die inter horam 12. et 1. meridianam moritur Admodum Reverendus Clarissimus, ac Eruditus Dei Vir Dominus Joannes Tsétsi de Szakály, natus Anno 1649. 24. Junÿ, hora 6. matutina, illustris scholae Sáros-Patakiensis in tribus exiliis, Gönczini, Cassoviae in Urbe, ibidem-

que in Suburbio Rector dexterrimus, in iisdemque scholis omnium facultatum, puta: Sacro-Sancto Theologiae, omnium partium Philosophiae sanioris et Sanctae Philologiae Professor celeberrimus, facundissimus, acutissimus, diligentissimus, optime de Patria sua Hungaria meritus, praeprimis de Ecclesia Dei et Republica Literaria Scholisque Hungaricis magnus Athleta Jesu-Christi, et adversariorum malleus, Orthodoxiaeque ac Aeternae Veritatis Propagator, Doctor, Ductor, Propugnator, Protector dignus, quem universa Patria Hungarorum mortuum lugeat, et nomen ejus imo quoque posteritas laudibus celebrando extollat.

Inter haec Patriae memorabilia, hujusque memoriam memoro: quod Thomas Esze per suos (?) misere occiditur. Vir sane immortalitate dignus.

Mense Junio. Conventus Regni Generalis, authoritate Principali et Senatoria indictus, cum a Mense Majo avocatus fuisset: hujus Mensis die 5. inchoatur Agriae, quo jam pridem Serenissimus Princeps secesserat; ubi praesentibus Senatoribus, Magnatibus, Praelatis, Nobilibus, et Comitatuum Urbiumque Liberarum Regiarum ac Hajdonicalium Deputatis, ab hoc die, subsequentibus aliquot diebus tractata sunt, non tamen juxta spem Regnicolarum de negotio optimae et optatissimae pacis, quam licet tractandam praetendebant, nomen ejus continuo in ore habentes: sed de eo, quod maxime Magnates nostri anhelant et toto nisu habere desiderant, avara sua gazophylacia implere studentes, miserumque et multis malorum telis expositum Regnum emungere satagentes, scilicet valorem pecuniae universae, in qua jam-jam ineffabilia damna omnes Regnicolae passi sunt, immane pressi

et oppressi per Magnates, pecuniae illius cupreae, vulgo Libertatis Hungaricae (quae equidem jam pridem est cuprea, et omnes desideramus aurcam) usuatione immane et horrendum immutantes, ideo, ut miseram plebem et militiam pecunia in magno valore exhibita, avariori methodo et manu continere possint; quod videat sera et miretur posteritas: qualia tolerat et videt infelici hoc seculo infelicissima Hungaria tum propter hostes, tum propter infelicissimos suos Protectores, (aut magis Praedatores; felicius Roma, cum sub paucioribus Diis viveret!) In hoc enim Conventiculo aureus Hungaricus est elevatus in praetium denariorum 720., cum deberet valere, et ut valuit, denarios 480., imo olim solum 400. Aureus Belgicus et alii peregrini 600., cum deberet 480, aut minus. Tallerus Imperialis 300., cum deberet 240., imo olim 200. Florenus Rhenensis 150., cum deberet 120, aut minus. Grossus Polonicus, valens denarios 34, in 36. Grossus Mariatus dictus, valens denarios 34, in 36. Grossus valens 14, in 15. Grossus valens 12, in 14. Ex qua horrendae pecuniae metamorphosi quanta Regni jactura futura est: quisque facile conjicere potest, et quod magis, pecunia minus cuprea, Libertatis cupreae filia, Poltura dicta, post multa Regni mala, Anno maxime praeterito deposita, vigore hujus Conventus iterum est reassumpta, ita tamen, ut amissa sui tertia parte, duos solum denarios valeat, quod etiam magnam in Regno omnium rerum caristiam peperit: nolentibus quibuslibet quilibet infelici hac moneta venundare, Regno tamen et Magnatibus omnia magni Gentis monetis mercantibus et militiae solventibus. Secundus hujus Conventus foetus est hic, ut Quantum Regni, vulgo Dica dicta, Contributionis Germanico

Imperatori factis, sicut major, neutiquam minimo jam aliquoties exsoluta, iterum exsolvatur; qua ratione omnibus iterum Regnicolis a Principe ad mendicum exolutio hujus Dicae imperatur, et tam avara imponendi methodo, ut plurimi nihil habentium omnibus suis suppellectilibus plus Dicae dare debeant, ita, ut multi liberos et sese, vah pudor! exigentibus offerant. In his Comitiis die 6. Junÿ memorabile accidit: taberna enim Secretarium Principis (haud procul a tentorio Ejusdem) judicio Dei fulmine icta est, magna consternatione affectis omnibus, cum duorum Secretariorum morte, etc. Sic ergo his deliberatis, Conventus hic dissolutus est, Magnatibus et Nobilibus ad aedes suas redeuntibus, Serenissimus quoque Princeps noster inde cum tota sua Aulica suppelleetili discessit. Pluviae praeterito cessantes, iterum pluere incipiunt, Deo hunc Annum totum multis pluviis et inde sequentibus aquarum inundationibus, ejusque successore: caristia magna affligere volente. Deus miserere!

Mense Julio. Cum his deliberatis, Conventiculum hoc dissolutum fuisset, et Magnatum quilibet ad Lares suos rediissent: Serenissimus Princeps quoque stationem suam mutare cogitat, atque relicta Agria, pedem Occidentem versus movit, et circa antiquum Vetero-Solium, vulgo Zólyom, aliquamdiu considet, una cum Excellentissimo Generali Domino Comite Bercsényio et tota sua Aula; ubi deliberatum est, ut convocato totius Regni exercitu, tota militia seu Armada Hungarica in tres partes discindatur. Pars maxima et prima cum Serenissimo Principe et Domino Comite Bercsényio, Austriam et Moraviam versus properet, ad expugnanda fortalitia cis et trans amnem Vagum, Austriae et Moraviae vicina, Germanicis adhuc prae-

sidiis fortissime munita, et multum negotii Hungaris adhuc facessura. Pars 2-da cum Domino Károlyi in Transylvaniam ducatur, contra Copias Germanicas et Rabatinum ibidem Castra metantem. Pars 3-tia vero cum Generali Comite Antonio Eszterházÿ, Trans-Danubium expeditur, contra Germanos et Rascianos ibidem grassantes. Quo deliberato, militia undiquaque cogitur, et congregata ad diruptum Castrum Hatvan et omnibus quarteriis et bloquadis, ubi aliquamdiu commorantibus Castris, quisque Officialium suam spartam eligitur. Princeps enim cum Comite Bercsényio, cum 27 equitum et peditum regiminibus, toto chavalleriatu, adjunctis quoque Gallis eorumque Generale Antonio de Lamot, Generale quoque Laurentio Pekrÿ, Vagum versus progreditur. Baro Alexander Károlyi cum 15 Regiminibus iter suum Transylvaniam confert. Reliquam vero militiae partem Comes Antonius Eszterházÿ cum Joanne Bottyán Trans-Danubium ducit. Et sic Princeps moto pede ex statione supradicta, circa Vagum castra metatur, anxius de oppugnatione minorum fortalitiorum, aut fortalitii Trincseniensis, in finibus Moraviae et Hungariae siti; Alexandro Károlyi quoque Transylvaniam intrante, res parum meliores evadere incipiunt, et Germanus hactenus ibi dira faciens, magis emolliri et extenuari, exterrerique incipit. Quo facto, Nobiles et Magnates, caeterique e Transylvania exules, ab Anno praeterito in Hungaria commorantes, intrare cogitant, ad videnda suarum facultatum rudera. Rabatin vero negotio Regni suis Officialibus commisso, cum tribus Germanorum fortissimorum Centuriis, quasi furto, versus Turciae fines, Transylvania egressum adhuc in Aprili [illegible]ediante, iter in Austriam vertit. Hungari vero in

Transylvania rerum magnarum potiti: iteratis vicibus Germanorum velites, qui ad 5000 armatorum adhuc ibi relicti sunt, vincunt, caesis et captis ex iis non contemnendo numero, Claudiopolim quoque Urbem, totius Transylvaniae celebrem, his motibus a Rabatino magnam partem demolitam, modoque exiguo saltem Germanorum praesidio munitam, expugnant, praesidiariis internecioni datis. Rascianos armis jam saepe numero attritos, hoc Mense Deus peste affligere incipit, ita, ut relictis fortalitiis suis, ubi magno numero adhuc delitescebant, ad loca, ob aëre tutiora, se recipere coacti sunt, paucis saltem fortalitiis, ut Aradini, Szegedini, Váradini, Gyulae, Pécsíni et alibi relictis, iis quoque exstinctis aut saltem debilitatis, exminutis propter nimiam pestem inter ipsos grassantem, multaque ipsorum millia per totum ipsorum Regimen sufferentem. Qua re ita se habente, cum Supremus eorum Generalis Tökölÿ non amplius in fortalitio manere audens, in tugurium suum super arbore quadam exstructum, vitandae mortis causa venisset, a supervenientibus aliquot saltem Hungarorum peditibus propudiose capitur, simul cum fratre suo, quem secum habebat consangvineo; et sic mortem fugiens, mortem invenit, aut saltem statum morte similem: nam captivus, ad Principem est deductus, et inde in arestum fortalitii Munkácsiensis. Hoc Mense res talis, cui similis nondum audita fuit vel accidit; multi enim militum, multarum inediarum, paupertatis, crudelitatis Dominorum et stipendii illorum abstractionis, Dicarumque seu Contributionum intolerabilem pertaesi: nec amplius ingentes has molestias ferre valentes, usque ad aliquot Centurias e Castris se proripiunt, et conjunctis viribus, nunquam

se amplius bellaturos jurant, sicque in montibus hic et ibi vagantes, Dominis Officialibus et multis Regni Partibus dira minantur, Oppidisque et Pagis caedem et flamen; qua res non tam Principi et Dominis, quam Terricolis, jam stridorem saltem pennarum vulturis inermibus, magnum metum incussit, ita, ut armis contra hos multis in locis Incolae se defendere coacti sint. Quae res satis admiranda, ut non Schisma et Rebellionem inter Hungaros faciat, — Deus ipse solus avertat! -

Mense Augusto. Pereleganter aliquando Poëta: „Passibus ambiguis fortuna volubilis errat, Et manet in nullo certa tenaxque loco." Cum Serenissimus Princeps cum Excellente Comite, juxta praedictam deliberationem, cum 27 Regiminibus circa Vagum castra metans, multumque diuque consultat: an fortalitia minoris momenti, ut Beczkó, etc. circa et trans Vagum sita expugnentur? an vero fortalitium Trincsény! deliberantur, ut relictis minoribus, majus, Trincsény scilicet, obsideatur. Quo deliberato, Princeps jam Vagum superat versus Trincsény, cum ingenti apparatu, multis curruum millibus, et tormentis, caeterisque munitionibus iturus. Et ecce! dormientem leonem loco suo excitat; octo enim Regimina ex Moravia Generale Comite Johanne Pálfi erant exmissa ad fines ejusdem custodiendos, nec ad pedem in Hungariam inferendum; quos Hungari, multitudine sua tumidi, et ante victoriam triumphabundi, loco suo turbant per velites suos contendentes cum iis, ut ii et tales, qui jam in manibus habent victoriam; qui licet commissionem sibi ab Imperatore de invadendis aut Hungaris, aut Hungaria non habuerant: (?) tamen se ad pugnam parant, provocati ad hoc ab Hungaris, et die

1. Augusti adorti, 2. et velites Hungarorum superant, et 3. Augusti juxta flumen Vagum cum Hungaris confligunt. Audi et mirare! Hungaricos ad bellum provocantes, repentine terrore exterriti: cum in acie multorum suorum occisos viderunt, post exiguam temporis moram, omnes et universi, 27 scilicet Regimina, horrendum aufugiunt. Quos cum Princeps omnes fugientes retrahere et cum hoste certare vellet: repente equo suo, delabitur, ita, ut mortuo equo, ipseque parum, quin vitam cum morte non commutavit, durissime allisa facie sua terrae et facie; quo facto, in totis Castris fugientibus clamatur: cecidit Princeps! Quod omnes de morte ejus interpretati, inaudito plane pavore et timore perculsi, pedem retrahere non audent, ipso quoque Comite Bercsényio equo delapso, simul cum Marschallo Aulae Adamo Vay et Generale Laurentio Pekryo. Quo facto, Germanus visa Hungarorum incredibili fuga et timore, eos insequitur, et peditem circa tormenta constitutum, miserrime trucidat ad 3000, captis usque ad 200 vel 700, et trucidatis insignibus Ducibus et militibus, praeprimis cavalleriatu et custodibus Principis. Quo Hungari magis territi, iterum ad sylvam, montesque recipiunt, reliqui vero nullo observato ordine, nullo ducente aut regente, per denos, vicenos, centenos etc. quaquaversum oculis solis ducentibus redeunt, omnibus impedimentis, tormentisque ad manus hostiles devenientibus, — quorum aliquot Centuriae Hungaros ad multa milliaria fugientes insequuntur, et toti Regno timorem incredibilem induunt. Princeps tamen incolumis cum Comite Bercsényio Agriam venit, lamentabiliter miserum hunc Hungarorum casum deplorans; Germanus vero, cum amplius Hungaros prosequi non posset, pedem ad

Vagum retrahit, et a Szered castra metatur, elatus magna hacce victoria, cujus signa Viennam ad Imperatorem transmittit, oppugnare et obsidere volens Érsek-Újvárinum, fortissimo licet Hungarorum praesidio munitum. Princeps ergo Agriam appellens, emissis quaquaversum suis literis et legatis, omnes milites de hac pugna profugos ad Szécsény venire cogit, praeficiens eis Comitem Bercsényium. — omnes vero Comitatus et Nobiles ad Agriam, praefecto iisque Generale Paulo Orosz, Magnatesque et Dominos ad se cogit Agriam, cum iis consultaturus, et conjunctis viribus cum Germano hoc conflicturus. Quo audito, et Rasciani hactenus metu pestis in fortalitiis et alibi serpentes, novo apparatu erumpunt Aradino, et circa fluvium Hortobágy, Hungarorum aliquos caedunt, et ad Portum Tybisci Csege dictum, plane veniunt; contra quos tamen Incolis Debreczinensibus et aliis Oppidis Hajdonicalibus egressis, retrocedere coguntur, nec amplius moliri. In Transylvania audito Domino Károlyi hoc rumore, inde egreditur, commissa militia suis Praefectis, quo Germanorum aliquot caedunt, iterumque ab iis caeduntur, et Urbem non plane munitam Segesvár (?) capiunt, et sic stationem contra Hungariam ad Albam-Juliam movent, indeque aliquos Germanos ibi commorantes removent. Trans-Danubium Comes Antonius Eszterházy, 3-iam partem militiae Hungaricae commendans, insignibus potitur victoriis de Germanis et Rascianis, aliquot vicibus eos ex fortalitiis erumpentes et populantes repellendo, cum non parva praeda. Emericus quoque Bezerédi Brigaderus, Generalem hujus subjectus, in finibus Austriae 500 Germanorum in vallo quodam caedit, qui ad custodienda quaedam Oppida, ab Hungarorum partibus ad

Germanos transfuga, expediti erant. Comitia Posoniensia a parte Imperatoris Mense Martio indicta, adhuc dum durant, multis Magnatibus Hungaris Caesareanis ad partes Confoederatorum inclinantibus et illorum praetensiones urgentibus: nullo tamen ex Hungaris eo veniente aut misso, praesidente iis Comitiis Regni Hungariae Palatino Paulo Eszterházy. Latrones, superiori Mense exorti, ad 700 ad Partes Poloniae viciniores se conferunt, et adhuc dum semper latitantes, die 24. Augusti se videndos praebent, atque circa Bártpham Urbem, Poloniae vicinam, multa loca crudeliter depraedantur, Castella, Aulas, Pagos et Oppida misere devastant, et suburbia Urbis Bártphensis igni dant; contra quos certa militum manus mittitur ex quarteriis et praesidy's, qui aliquot horum obtruncant, duobus ex eorum Officialibus captis, reliquis se alio recipientibus, qui tamen hoc ipso animum suum non despondent: sed aggregatis plurimis suis sociis, dira et diriora (si ita loqui liceat) moliuntur et uniuntur. Da pacem Jehovah Principi, dum Titulus novus Pater Patriae ei datur!

Mense Septembri. Post infelicem casum hunc militum, labefactare caepit status Hungariae; multorum enim Magnatum et militum corda, a causa hac sunt abalienata, ita, ut multorum ore sit depraedicata extrema Gentis hujus ruina, quod maxime completum est, in maximi et insignis nominis authoritatisque Generali-Campi-Marschallo (??) Hungarorum Ladislao Ocskay, qui infelici Regni hujus statu viso: hactenus animum suum imperterritum immutavit, et vires suas hactenus penes Gentem Hungaricam indefessas, alio transtulit. Extra enim omnium exspectationem, magno et inaestimabili totius *Regni* damno et detrimento,

Sydus hoc fulgidissimum ex Coelo Hungarico decedit et ad firmamentum Austriacum translatum est, cum multis sibi addictorum. Insignis hic Heros, cui parem in virtute bellica vix ostendere potest Hungaria, ejurata Rákóczii fidelitate et rejecta Confoederatione, ad Germanos transfugit, — magnum certe (cuilibet sane dicere liceat) futurorum malorum praesagium. Cujus negotium tantum Hungaris timorem incussit, ut vix eloqui liceat, et ita animos Hungarorum imminuit, hostium vero auxit, laboravit, et postea viribus, opibus, consilio horrendum adjuvit; cui ad hostes transfugo, non solum in Castris Germanicis letabatur: sed ejus fama etiam Budae letissime excipiebatur, et non solum in Hungaria: sed et Viennae ad rumorem tanti boni gaudebatur, qui statim Officio Generalatus (?) ibi est insignitus, tribus Regiminibus extemplo Marschallus (?) praefectus. Tam infelici nuncio ab occidente veniente: Princeps cum Hungaris Agriae considens, Dicas Regni saevissime exigit, et emissis quaquaversum exactoribus, non solum pecuniam, sed et frumenta, jumenta, equos, boves, et omnes facultates miserorum, barbara impietate extorquet, onerans Incolas et Regnicolas inaudibilibus contributionibus, quae non Regni solum necessitatibus, sed Principibus et Magnatum Gazophylaciis, Officialiumque crumenis implendis sunt destinatae. Legatus Moschovitarum Czari, cum plena et magna legatione misit ad Principem, Agriam venit, qui ibi ingenti solemnitate excipitur, et praesentibus Magnatum plurimis, die 5. legationem suam exponit. Quo facto, praesentium Statuum Confluxus fit die 6. praesentis, cum quibus Princeps aliquot sequentibus diebus ibidem Comitia celebrat; qui Legatus sub tempus ejusdem Conventus, ibidem repentina morte

moritur, non sine suspicione veneni, responsum Principis et Hungarorum exspectante ejusdem Vicario. Quibus Comitÿs durantibus, omnes Comitatus personaliter, ingenti frequentia, juxta Convocatorias Principis et deliberatum hujus Conventus congregantur, contra hostem ituri: similiter omnes Copiae militares, a Clade Trincsiniensi profugae, in quarteriis delitescentes, et privata domi sua negotia tractantes, cum omnibus voluntariis ad Castrum Szécsény congregantur, ut illis similiter obviam hostibus eat. Armada Germanica cum hactenus magna sua mole ad Vagum juxta Szered castra metata fuisset, et per velitos suos magna terrae circumvicinae damna intulisset: unde pedem suum movet, et cum ingenti apparatu Neuheuselium, secus optime munitum, Hungaris tamen praesidiariis non satis bene refertum, obsidet, et tormentis quassat, dira minitans fortalitio et omni praesidio. Emericus Bezerédi, insignis Hungarorum Confoederatorum Brigaderus et a quinquennio plurimis victoriis et memorandis facinoribus inclytissimus, magnam hostis fortunam quaquaversum videns: Ocskaium ad Germanos nuper transfugam sequi cogitat, ac abjecta Hungarorum fidelitate, occultam cum Germanis compositionem init, et occulte totis viribus omnes suos Officiales a parte Hungarorum retrahere conatur, immemor multae gratiae Rákóczianae et favoris Hungarorum in ipsum collati. Deus tamen hujus et illius conatui obsistit, totam ejusdem et conspirationem occultam manifestando, et intimioribus ejus Officialibus patefaciendo, qui cum (licet optimum suum Ducem) cum plane ad Germanos transfugere vellet: in cubili suo obruunt et inopinate comprehendunt, et omnibus suis facultatibus exutum. cum 5

intimioribus Officialibus saevissime colligant, et ad Castra Generalis Joannis Bottyán deducunt. Qui cum omnibus suis complicibus vinctum et arestatum, ad Principem, Agriae commorantem, cum ingenti et fortissima comitiva mittit; qui eum dure prius examinaturus, cum sociis suis Cassoviam in durissimum arestum similiter mittit. Germanus Neuheuselium obsidens, Castra sua in 3 partes dividit; unica et maxima pars sub Neuheuselio manens, obsidens eam continue; pars 2-da Danubium superat, et ad Partes Trans-Danubianas penetrat, quos Generalis Comes Antonius Eszterházy magna clade afficit et profligat, nec amplius proficisci permittit, passum ei ad fortalitia Germanicis praesidiis munita intercipiens. Pars Armadae Germanicae 3-tia, ad Insulam Danubii Csalóköz venit, invigilans Hungaris Austriae et Moraviae imminentibus; qui cum ubique barbare grassaretur: Generalis Hungarorum Johannes Bottyán eos insperato adgreditur, et ingenti clade affectos, in eadem Insula considere cogit. Comes Antonius Eszterházy Copias suas magis adaugens, iterum ingentem Germanis cladem infert, qui se in vallum quoddam recipiunt, non parvo damno ab Hungaris affecti. Quo facto, Germanorum superbia et potentia aliquantum depressa est, Comite vero Bercsényio cum magnis Exercitibus versus Neuheuselium properante. In Hungaricis feliciter rebus Germanorum succedentibus, et Alexandro Károlyio, Supremo Transylvaniae Generale. Transylvania egresso, cum Hungari ibi susque-deque peragerent: tota Transylvania iterum ad Imperatorem rediit, nec ullus ibi Kurucz reperitur, omnibus Hungaris inde egressis, totum Regnum homagium Imperatori iterum deponens, ejurato Rákóczianismo;

quorum fidelitate audita Imperator : eis omnimode Principatum Rákóczij disvadet et annihilare studet, et per suos Duces allaborat, offerens eis in Principem Comitem Nicolaum Bethlen, Cancellarium Supremum totius Transylvaniae, virum literatissimum et consultissimum, Guberniique Transylvanici Supremum Senatorem, qui a quinquennio per Rabatinum gravissimo aresto inclusus fuerat, et recenter cum eodem Viennam ad Imperatorem ductus, ac inde magno accepto favore, Imperatoris reductus; quae fama plurimum movit Principem Rákóczium, et bilem ei magnam excitavit. Princeps Rákóczi hoc cum Mense toto Agriae moratus fuisset, post unum Mensem inde se movet, iturus in Transylvaniam, auditis Principiis Principatus Bethlenii, qui ad extremum sangvinem penes Principatum ipsi datum, et in quo solemniter confirmatus erat, permansurum se pollicetur, et sic Agria motus cum magno apparatu, venit ad Castrum Szerencs, ubi etiam hebdomadas iterato duas moratus, partem Comitatuum, qui nondum ad Agriam congregati fuerant, ad se cogit, cum militibus in quarteriis et domi suae latentibus, unde Magnates et Nobiles majoris momenti, ad domos suas liberos remittit, caeteris missis ad stationem Hatvan.

Pluviis cessantibus, magna his Mensibus ex praeprimis praesens et inaudibilis terrae siccitas, quae universam Hungariam egestate est afflictura, post enim multas pluvias multa praesens est siccitas; post unum malum, alterum malum.

Mense Octobri. Magna Germanorum parte fortalitium Hungarorum Confoederatorum durissimum et tutissimum Neuheuselium obsidente, cum Arx optime licet munita, praesidio tamen non satis plena esset:

Comes Nicolaus Bercsényi, Supremus Regni Generalis, plurimis Hungarorum militum roboratus, insperato per tota Germanorum obsidentium Castra, cum ingenti et robustissimo praesidio Arcem intrat die 4. Octobris, et in ingressu magnam oppugnantiam et ipsi obsistentium Germanorum stragem facit, multas illorum Centurias delens, missis ad Principem Szerencsinum victoriae signis. Quo facto, videns Germanus Arcem ingenti praesidio munitam, vix a se expugnabilem et magnum damnum sibi illatum: obsidionem Arcis deserit, et cum totis Castris obsidentibus ad Vagum Castra metatur. Comes Bercsényi, relicto Neuheuselio firmissimo praesidio, inde egreditur. Princeps Rákóczius, cum duarum ferme hebdomadum decursu, in Castro Szerencs moratus fuisset, inde se movet, et venit Tokainum, ubi superato Tybisco, parat iter versus Transylvaniam a Germanis ferme penitus occupatam. Comes Storembergius Generalis Caesareanus Campi-Marschallus captivus toto hoc ferme Anno Hungarorum, in Arcem Scepusiensem captivus deducitur, ubi diriori aresto impositus, demandata infideli Arcis Commendanti ejus custodia, qui auro ipsius et factione Germanorum raptus, captivum Storembergium Generalem, Arce ex aresto se cum tribus adjunctis proripere fecit, qui magno Hungarorum opprobrio, ad suos salvus evadens: Commendas infidelis captus, et in durissimum arestum Cassoviam missus est; et sic insigni hoc suo captivo Hungari liberati sunt. Comes Simon Forgács, antiquus jam Hungarorum captivus, hactenus in eadem Arce Scepusiensi detentus, metu ejusdem mali, quod in Storembergio completum est, in durius, firmius et in acerbius fortalitium Munkácsinum ducitur. Similiter Brigadirus

Emericus Bezerédi, cum adjunctis suis ad suspicionem proditionis arestatus et Cassoviae detentus captivus, in idem fortalitium Munkácsinum plurimis jam et insignibus Germanicis et Hungaricis captivis refertum ducitur. Princeps apud Tokaj transcenso Tybisco, ad stationem et vallum antiquum Rakamaz juxta Tybiscum aliquamdiu residet, unde motus, venit in Károly, Oppidum Comitatus Szathmáriensis, indeque motus, venit in Erdőd, ibique paulum residens, venit et consedit in Szathmár, nuper fortalitio inclytum, sed ante triennium, et quod excurrit, jussu Principali demolitum; ubi, et in Oppido Szathmár-Németi vicino considens, cum tota sua Aula integro Mense ibi moratur, Transylvaniam nec ingressus. Supremus Rascianorum Generalis Tökölÿ, aestate hac ridicule ab Hungaris captus, ex aresto Agriensi, quo primum ductus fuerat, dure prius per Hungaros examinatus, simul cum fratre suo captivo et tribus suis Officialibus, per Castrum Szerencs et Oppidum Sáros-Patak, superato fluvio Bodrog et Districtu Bodrogköz, in Arcem Munkácsinum ad durissimum arestum mittitur. Duae partes Germanorum superiori Mense ex Castris ad Vágum et Szered, ad Csalóköz et Trans-Danubium missae, ibique ab Hungaris eorumque Generalibus Antonio Eszterházy et Johanne Bottyán iteratis vicibus male tractatae, factis eruptionibus multa loca circa Danubium diripiunt, incendunt et expilant, multis Incolarum occisis et ad captivitatem ductis, et tandem congesta multa praeda et annona, ad Castra sua, juxta Vágum Castra metantia Pálfiana veniunt, et se cum iis conjungunt, ibique conjunctis viribus circa Vágum late-longeque plurima loca depraedantes et barbare igni dantes. Imperator

Josephus per Legatos suos a Principe et ab Hungaris pacem rogat, quam tamen ab Hungaris, superbas illius Conditiones admitterre et acceptare nolentibus, non impetrat; quo facto, se frustratum Imperator videns: Armadam suam, ad Vágum Castra metantem, loco moveri et ad Hungariam opprimendam citissime venire jubet; quae ingenti apparatu, conjunctis omnibus suis viribus, totam Provinciam et Partem Hungariae trans Vágum amnem occupat et omnia longelateque praedatur, ignem ferrumque minitans toti Hungariae. Quo audito Generalis Hungarorum Comes Antonius Eszterházÿ, ex Partibus Trans-Danubianis citissime cum plurimis Hungarorum advolat, et aliquoties manus cum hoste conserens, cum juxta lubitum progredi non potuit: Imperator iterum ab Hungaris pacem rogat, sed eam iterato rogatam iisdem Conditionibus, iterato non impetrat. Unde exacerbatus Imperator: Armadam suam contra Hungariam iterum ire arctissime jubet; unde Germani mox totis viribus euntes, maxima Hungariae fortalitia et gazophÿlatia, supremaque Armamentaria: Oppida et Urbes Montanas seu fodinales Regni Hungariae praecipuas, inaestimabili Hungarorum et hujusce causae damno occupant, nihil obstare valentibus Hungarorum militibus; quorum Oppidorum amissione 3-ia Regni Pars periisse visa est. Regnum Transylvaniae contra Principem et Hungaros penitus rebellat; unde omnes Hungari milites toto Regno excedere jussi sunt, nec amplius iis in Regno permanere missum est, undique rerum potientibus Germanis, et toto Regno Imperatori Germanisqne adhaerente. Cujus Regni amissio magnum etiam huic Regno damnum attulit, accedente eo quoque, quod Trans-Danubium paucum sit

jam Hungarorum Imperium. (?) Princeps toto hoc Mense in Szathmár, cum tota sua Aula moratur, trepidante secus ubique Regni multitudine. Cum aliquot his Mensibus praeteritis, toto scilicet vere et aestate pluvia non fuisset, die 18. hujus Mensis incipit pluere, et are factissima tellus Dei beneficio irrigari, quae tamen non diu durans, iterum siccitas terrae subsecuta est, non solum hominibus, sed et aëre in perniciem Regni hujus conjurante. Deus, cito veni!

Mense Novembri. Generalis (?) Ladislaus Ocskay, olim Hungarorum inclytissimus, nunc quoque Germanorum insignis Campi-Marschallus (?), magnus transfuga Hungarorum, ab Imperatoria Majestate Titulo Baronatus insignitur (?), et aureo vellere donatus, Eques aurei velleris constituitur. (?) Princeps Generalem totius Regni Conventum indicit pro die 29. 9-bris in Oppidum Tálya, emissis quaquaversum ad omnes Regni Status, Magnates, Praelatos, Barones, Nobiles, Comitatus et Urbes Liberas, Literis Convocatoryis. Germani omnes Civitates fodinales, superiori Mense ex parte occupatas expugnant et occupant, Cremnitium, Bistritium, Altensolium, Neosolium et alias minoris momenti, et cives omnes ad suam fidelitatem redigunt, nihil curantes Hungaros, circum Castra metantes; quibus occupatis, auri, argenti, aeris et ferri fodinas cum inaestimabili metallorum in materia et cussorum quantitate intercipiunt, et omnes Hungarorum apparatus occupant, cum tormentis aliquot ibidem fusis. Quibus occupatis, terrorem toti incutiunt Superiori Hungariae, hoc et praeterito Anno per Dei gratiam ab hostibus intactae. In quibus Civitatibus dominantibus Germanis, Comitatum Túrócziensem, Anno praeterito annihilatum et vigore Conventus Ónodien-

sis Comitatuum cathalogo expunctum, revera amittunt, adhaerente toto isto Comitatu Germanis; quem Comitatum Germani cum aliis circumvicinis sibi subjiciunt, per velites suos eos subinde infestantes et ad parendum ipsis cogentes. Quo facto, et longius dissiti Comitatus, ut Gömörienses et Scepusiensis, contremiscunt, appropinquante Germano versus Urbem Leucsoviam, quae Urbs secus non satis munita, nec praesidio bene referta, exterrita est, metuens et exspectans adventum hostium, ita, ut si hostis advenisset: statim Urbs illa in hostium manus devenisset, et non solum illa Urbs, sed totus Comitatus Scepusiensis ac Oppida et Urbes in eo sitae, cum vicinis Comitatibus Sárosiensi, Tornensi, Abaújváriensi et caeteris.

Joannes Pápai residens ex Turcia redit, cui substituitur Franciscus Horváth. Visa magna hostium Germanorum fortuna: multi Nobilium Hungarorum ex Comitatibus Superioribus Hungariae, et militum, Officialiumque Hungarorum ad Germanos transfugiunt, ejurata Confoederatione ante triennium in Generali Conventu 1-mo Szécsényiensi facta; inter quos vir magni nominis et authoritatis I. Consultus Alexander Platÿ, Consilii Oeconomici Senator, Confessionis Lutheristicae, e Comitatu Túrócziensi oriundus, adventibus Germanis se adjungit, apud quos insignibus Officiis: 1-mo Commissariatus, ac tandem Secretariatus honore insignitur; quem plurimi ex Hungaris sequuntur, ita, ut saltem Colonelli 10 et amplius transfugae apud Germanos reperti sint (?) cum aliquot millibus militum. Quo audito, Germani in Transylvania rerum potientes, erumpunt in Comitatum Marmatiensem, et ibi plurima Hungaris et Hungariae dam-

na inferunt, plurimis populationibus et praedationibus miserandum peractis, praeda onusti redeuntes. Germani ex Oppidis fodinalibus multas vastationes faciunt, quorum velitibus, qui erant 400 (?), Hungarorum, 4000 obsistunt: Germani tamen illos ingenti victoria dissipant (?), nec ipsis obsistere permittunt. Princeps hactenus Szathmárini commorans, venit in Oppidum vicinum Szathmár-Németi, unde cum tota sua Aula motus, venit versus Comitatum Zempliniensem, Oppidum Tállya, sed svasu Consiliariorum, ob incommoditatem Oppidi Tállya, locum Generalis Conventus mutat, et quamvis plurimi Fragopolim transferendum Conventum intimarent: sed Princeps Patakinum transfert, et emissis iterato quaquaversum suis Patentibus, Conventum Generalem pro die 22. 9-bris Patakinum indicit, annona et omni apparatu Patakinum de Tállya transportato. Quo Princeps cum tota sua Aula Szathmár-Németino motus, die 18. 9-bris, hora 2. meridiana appellit, dies qui erat Dominicus, et sequenti die 19. 9-bris assignatis cuilibet Magnatum certis hospitiis, magno miserorum Civium incommodo, locus Conventus futurus Oppidum Patak designatur. Eodem die Legatus Caesareus Gabriel Tolvaj, olim Protho-Notarius Hungariae, cum plena Legatione Imperatoria Vienna advenit, rogans per illum Imperator Armistitium ab Hungaris. Cui Princeps et ei adjuncti, certa Puncta et Conditiones Armistitii proponentes, redit die 21. 9-bris. Principem, jam Patakini considentem sequitur Comes Bercsényi, qui 21. 9-bris magna solemnitate intrat, die 22. Franciscus Klobusiczky, Juris Oeconomici Praeses, 23. Comes Stephanus Csáky, Generalis-Commissarius, 24. Alexander Károlyi, Generalis Campi-Marschallus,

et Stephanus Segnyey, Supremus Regni Cancellarius ac Godefridus de Hellembach, Supremus Fodinarum Administrator, quos alii Magnates, Praelati et Nobiles sequuntur, tanta frequentia, ut vix ipsis in Oppido locus datus sit, tantam afferentes Oppido huic stricturam et egestatem, ut vix similem aliquando audivisse licuit. Die 22. privata Sessio nondum praesentibus omnibus convocatis instituitur. Die 24. Comes Bercsényi in occursum uxoris suae Christinae Csáky venit cum ingenti apparatu et frequentia, Aulaque sua impiissima redit. Quo praesente, et plurimis Regni Statibus praesentibus, Legatis Civitatum et Comitatuum ad Pagos vicinos et Oppida relegatis: die 28. praesentis Conventus inchoatur et Sessio 1-ma habita est, Principe insigni oratione coram Regno in Palatio Arcis interioris perorante, et causas hujus Conventus detegente. Die 29. de Dica Regni fuit tractatum, multis volentibus ulteriorem Dicae continuationem, pluribus vero volentibus ejus abolitionem; sed tamen superante eorum suffragio, quibus abolitio placuit, et Principe eorum partes tenente: nomen Dicae annihilatum est, valor non. Item, die 30. Sessione 3-tia de intertentione militum fuit tractatus, quatenus est deliberatum: Universa Hungarica militia 75 Regiminibus constet, pro quorum intertentione expendantur frumenti metretae menstruatim 56,250; carnis centenaria 11,250; avenae et hordei pro pabulo metretae 113,685; currus ordinarie mutandi 2,030; ac pro solutione menstrua, seu stipendio equitibus Rhenensium florenorum 4., peditibus Hungaricis florenorum 3. Caeterum, Principi pro multis fatigiis annuatim florenorum 100,000, Comiti Bercsé- [illegible] 50,000, Comiti Stephano Csáky 25,000, Supremo

Aulae Marschallo Adamo Vay 20,000, Senatoribus 12,000, — et sic caeteris Officialibus, juxta quantitatem Officii sui. Die 29. Novembris Ladislaus Vay, Supremus hoc tempore, absente Károlyio, Transylvaniae Brigadirus — cum jam paucissimis Hungarorum Militum in Transylvania, ob Germanorum potentiam, Centenis Hungariam salutare vellet, et cum 15 suorum Transylvania egreditur: juxta Oppidum Abruk-Bánya, in finibus Transylvaniae, a supervenientibus aliquot Rascianis capitur, cum ingenti monetae aureae gravitate, tum communis, tum privatae propriae, qui 5 suorum occisis, cum caeteris captus, miserrime Váradinum versus ducitur, — magnam Principi, cui charus erat, (utpote Anno 1701. cum eo Neostadio captivus) et fratri Adamo Vaÿ, caeterisque Magnatibus de se sollicitudinem et tristitiam creans, tum ob se captum, tum ob amissum ingentem per illum thesaurum. De cujus captivitate multum letabantur Hungari ad Germanos transfugae.

Mense Decembri. Germani, magnis viribus instructi, Comitatum Gömöriensem, ipsis in Civitatibus montanis seu fodinalibus residentibus vicinum invadunt, et aliquot Pagis exustis, et toto Comitatu exterrito, per velites suos ad Rosnyaviam usque penetrant, quod Oppidum metu eorundem loco movetur. Sic et Oppida circumvicina Csetnek, Pelsőcz, etc.; — sed non solum hic Comitatus metu ejus exterretur, sed omnes vicini: Neogradiensis, Nagy-Hontensis, Kis-Hontensis, et Tornensis. Hungari, more suo, Oppidi Losoncz magnam partem: ne hostis praeda fiat, exurunt; Hungari iterum Bistritium Urbem, tunc Germanis non copiose refertum, pari modo exurunt, — unde a supervenientibus hostibus egregie repelluntur. Ger-

mani in his Comitatibus vagantur, grassantur et praedantur, multis Hungarorum dietim ad ipsos deficientibus, nec Hungari ipsis obsistere valentibus; qui magnum timorem toti Hungariae incutiunt, ita, ut Comitia Patakini celebrantes Magnates, vix quin Comitiis dissolutis non aufugerint, aut Comitia Fragopolini transportaverint. Qua ratione habita, 1-ma X-bris Sessione de Insurrectione tractatum est, et ut omnes contra hostem, nullis exceptis veniant, deliberatum, et severrime, authoritate Principali, omnibus impositum. Die 3-tia X-bris Sessio fuit de Armistitio cum Domo Austriaca ineundo, quo die rediit Vienna Legatus Gabriel Tolvaj, quod aliquibus placuit, aliquibus displicuit; post multas altercationes est deliberatum, ut Armistitium Imperatore expetente ineatur, et sub eodem tractatio de pacificatione instituatur, quod si vero non esset, et in eo frustrarentur: Generalis fiat omnium Insurrectio; quo deliberato, Gabriel Tolvaj iterum ad Caesarem remittitur, qui ab eo inde nec rediit. Die 4. X-bris Sessio fuit de valore pecuniae: an inaudita haec elevatio pecuniae amplius duret, vel annihiletur? De quo etiam plurimum disputatum est. Die 5. Sessione habita, elevatio haecce pecuniae, Principe quoque assentiente, annihilata est, et omnis generis moneta ad antiquum valorem rediit. — Die 6. Comes Nicolaus Bercsényi diem suum natalem cum Principe et omnibus Magnatibus, inaudibili pompa, solemnitate et luxu celebrat, neglecta communi Sessione. Eodem die Emericus Bezerédÿ cum 4 adjunctis, captivus Munkácsino Patakinum ducitur, ad causam ejus hoc Conventu revidendam. Eodemque die Nobilium Reformatorum fuit confluxus in Gÿmnasio Patakiensi, parum utili et

exspectato eventu. Die 7. Sessio fuit de Contributione, quatenus Dicae nomen penitus abolitum est, et alia Contributio Regnicolis imposita. Die 8. Sessio fuit de liberatione captivi Ladislai Vaÿ nuper capti, pro quo est deliberatum, ut Tökölyi per cambium pro ipso remittatur; sed is paucis post diebus per suos milites liberatur, cum magna parte praedae, et ad Principem Patakinum venit. Die 10. Sessio habita est de causa Emerici Bezerédÿ et complicum ejus, — cujus deliberationem Princeps Regno commisit. Eodemque die Tracta de Contributionibus Comitatuum; quatenus est deliberatum, ut abolito nomine Dicae, singuli Comitatus per minores et minutiores summas contribuant, ita, ut Comitatus Zempléniensis debeat contribuere 30,000 florenos, Borsodiensis 23,000, Unghváriensis 20,000, Tornensis 6,000; cum hactenus Comitatus Zempléniensis solverit Dicarum 80,000, quarum singulae faciunt florenos Germanicos 3., et sic Dica est mitigata. Die 11. iterum fuit Sessio de causa Bezerédÿ, quatenus: an occidatur, an ei parcatur? Aliqui volebant vitam ejus, aliqui — praeprimis Comes Bercsényi — mortem. Die 12. fuit Sessio de Contributionibus caeterorum Comitatuum. Die 13. Sessio, tertium jam de causa Bezerédÿ, Principe quasi volente vitam ejus, Regno vero contradicente. Die 14. Sessio fuit, in qua Contributiones Comitatuum sunt absolutae, executione earundem demandata Districtuali-Commissario Alexandro Ketzer, sic Commissario Francisco Darvas. Die 15. Sessio habita, in qua Princeps solemni declamatione satis accurata intimavit Regno electionem alicujus diei in cÿclo hebdomadario pro jejunio, quod toti Regno maxime placuit, et communiter est conclusum, ut posthac in toto Regno,

ad finem hujus belligerationis, ab omnibus, ne infantibus quidem exceptis jejunetur feria 6-ta, seu die Veneris, (licet dies ille Evangelicis non parum displicuit, eo quod videatur esse ad opprobrium Religionis Evangelicae.) Die 17. Sessione quarta vice de causa Bezerédÿ habita, est conclusum, ut moriatur. Et sic morti adjudicatus, sententia ad ipsum est delata, ut capite plectatur; qui die sequenti, die 18., qui erat dies Martis, hora 10., in Arce exteriori Sáros-Patakina, praesente ingenti hominum multitudine, per carnificem Tavernaviensem, — curante ipsum Confessario Plebano Patakiensi Andrea Székely, — capite plectitur, cum Adamo Botka, Supremo ejusdem Vigiliarum Praefecto, curante ipsum Confessario Georgio Tihani, Plebano Comitis Stephani Csáky; qui capite plexi, in Templo Patakiensi ad latus septemtrionale humati sunt, caeteris tribus ejus Officialibus, inter quos Rascianus (?) Ignatius Szegedi, ad intercessionem aliquorum vita donatis, ad annuos carceres damnatis. Quibus sepultis, fama ingens spargebatur de Bezerédio in sepulcro vivente, quae ad Principem plane devenit; qui missis ad eum effodiendum 20 peditibus, ejus corpus omnibus inspiciendum exponi jussit, — sed cum nihil in se esset, iterum humatus est. Die 19. ultima Sessio habita, in qua totius Conventus conclusio habita est, omnibus Articulis, qui in toto hoc Conventu deliberati sunt, communiter perlectis, roboratis et authentisatis. — Quibus peractis, Princeps insigni oratione concludit, et valedixit praesentibus Regni Statibus. Die 20. Senatorum cum Principe confluxus habitus est, ubi Principis cum Senatoribus praesentibus facta tractatio; qua finita, Princeps Senatoribus quoque valedixit, et se ad omnia Regni

servitia iterum solemniter compromisit, et Senatores prandio excepit. Die 21. (abitu Principis) a die praecedentis in diem hunc translato, Princeps hora 7. cum tota sua Aula discessit, postquam miserrimum Oppidum Patak, per 34 totos dies barbare afflixisset; simul cum eo abiit Nicolaus Bercsényi, Baro Alexander Károlyi, quos secutus est Comes Stephanus Csáky Generalis Commissarius, qui hospitium meum per 29 dies possedit, et cum 80 suorum Aulicorum turba miserrime devastavit et Scÿthica barbarie attrivit, magnam infamis sui nominis memoriam relinquens. Quos in abeundo praecesserunt, qui prius abierunt: 17. Alexander Ketzer, 18. Baro Stephanus Senyey, 19. Franciscus Klobusiczky, 20. Paulus Ráday, Cancellariae Principalis Director et Consilÿ Oeconomici Senator, etc. Sic totus Conventus hic dissolutus est, qui Comitatum hunc Zempléniensem et Oppidum Patak misere et foede attrivit, omni Civium annona, pabulo, foeno dissipato, et omnibus saepimentis et plurimis aedificiis exustis, plurimis furtis, verberibus et caeteris insolentiis peractis, extrusis omnibus aedibus Civibus suis, ne ipsis quidem Ecclesiis exceptis. Adde plurimorum circumvicinorum Oppidorum et Pagorum exhaustionem, ita, ut ad 7. quaquaversum milliaria singuli Dominorum Pagos binos etc., aut singula Oppida pro quarteriis possederint et exagitarint per unum Mensem, et quod excurrit, secus parvi Regno bono commessationibus, ebrietatibus, luxu, maledictionibus, blasphemiis, et omni impia vivendi ratione dies transigentes, Incolas affligentes et omnibus facultatibus emungentes. Princeps ergo Patakino discedens, venit eodem die in Pagum Bacskó, ubi a Supremo Aulae Marschallo Adamo Vaÿ, Pagi

ejus Domino, coena cum tota ejus Aula exceptus est. Die 22. X-bris superato Districtu Bolrogkőz, die 23. X-bris Munkácsinum pervenit, ubi tota Aula in Comitatum Beregiensem distributa, idem Comitatus pro trium Mensium quarterio Aulae ipsius assignatus est. Germani ex Civitatibus Montanis, paucis ibi relictis egressi, ad Arcem usque Gács per velites suos penetrant; omnia late-longeque fugant loca. Comes Antonius Eszterházy Generalis, cum multis Hungarorum millibus Arcem Leopoldstadianam obsidet, et severrime oppugnat; ad cujus Arcis succursum properantes Germani, obsidionem tamen solvere nequiverunt, fortissime se gerentibus Hungaris oppugnantibus; Germani ergo magna prius vastatione commissa, ad Civitates fodinales redeunt. Váradinum diutissime hactenus per Hungaros molliter obsessum, iis modo quoque obsidentibus, in ingentem annonae penuriam pervenit, ita, ut multi praesidiariorum fame exstincti sint, qua ratione succursum vix habere queant, spem Hungaris deditionem Arcis exspectandi dederunt. Jejunium, die 15. X-bris totius Regni suffragio deliberatum, in magnis Regni Partibus promulgatur et incipitur. Die 25 X-bris in Ecclesia Sáros-Patakiensi ipso die Nativitatis Christi publicatur et promulgatur, ut in Comitatu toto Zempléniensi et vicinis locis atque hoc insigni facto et deliberato (quod hactenus neglectum est) hic Annus infelix 1708. clauditur. Transylvani exules iterum in quarteria diversa ab iis, in quibus ab Anno et amplius latuerant, distribuuntur. Toto hoc Mense ingentissimo luto molestatur Superior Hungaria, ita, ut nullum frigus, nullum ge[illegible] in toto X-bri habitum est, et loco nivium aqua [illegible] voenum molestissimum post magnam hujus An[illegible]

siccitatem magna terrae mollities et itineratoribus incommoda, jumentisque fatalis. Deus corona Annum sequentem, et da videre feliciora oculis nostris! Da quietem et pacem populo Tuo enervato et defatigato, da consolationem afflictis, ut Te colant unum Deum Liberatorem! Amen.

Anno 1709. Mense Januario. Anno hoc praesenti 1709., quem sectum horum motuum infelicissimorum felicem et optabilem omnis, quem boni publici causa tangit et angit, optet maximum Conventus famosi Patakiensis bonum: jejunium scilicet, Principe summe consentiente, et Statibus svadentibus pro salute Israëlis Hungaricae excogitatum, feria 6-ta cujuslibet hebdomadis celebrandum toto in Regno recipitur, et ubique publicatur, quod omnes, praeprimis Evangelici, Augustanae scilicet et Helveticae Confessionibus addicti, jam arrectis auribus a pridem exspectantes arripiunt avidi, et recipiunt perlubentes totum diem praefixum jejunio dicatum, sacris cultibus impendentes, omni penitus cibo et potu, ne infantibus quidem alicubi exceptis abstinentes, nullaque opera servilia agentes.

Per totum Regnum Hungariae ingens rumor spargitur de fortalitio Leopoldstadiensi, a Comite Generali Antonio Eszterházÿ felicissime expugnato; quae fortuna, ut vera, jam in Novellis hic et ibi spargebatur, et ut vera credabatur; eaedem Novellae eundem affirmabant Arcem quoque Szered, ad flumen Vágum per eundem expugnatum; — cum tamen nihil in re fuerit, praeterquam, quod pontem ejus loci decantatum, a Germanis transire volentibus, insigniter defenderit, cum aliquot Germanorum periculo. Idem Generalis Urbem Strigoniensem obsidet, non tamen optato

eventu. In Transylvania Germanus longe-late dominando, omnium rerum potitur, nihil jurisdictionis ibi Hungaris habentibus; ibidem Hungari aliquot Transylvani pabulantes, a tumido Germanorum cohorte superantur, non contemnenda victoria, quae etiam non parum horum animos juvit et promovit victoriolam; eam iterum alia subsequitur, ibi quoque Hungarorum aliquibus turpissime victis et confusis, quibus elati victoriolis hostes, emissis quaquaversum Patentibus Literis, cogebant Hungaros ad redeundum ad fidelitatem Imperatoris. Germani in Civitatibus Montanis hybernantes, et inde Hungariae ferrum igneque immittentes, saepius ad 5, 6, 7 milliaria excurrunt, captivando et cremando. Cujus metu tota Hungaria circumvicina ad aliquot circum milliaria, media hyeme eaque durissima, omnibus relictis facultatibus aufugit, praeprimis Tractus Rima-Szombatiensis, et ipsum Oppidum Rima-Szombatiense; qui Germani ad Oppidum usque Losoncz perveniunt, quod etiam fuga sibi consulens, ex parte ab Hungaris barbare comburitur. Germanus tamen ad suam redit stationem. Iidem Germani per velites suos circumvicinos Hungaros non parva clade afficiunt, ita, ut magna in Hungaria trepidatio orta sit. Princeps toto hoc Mense Munkácsini cum tota sua Aula moratur. Germani iterum ingenti apparatu ex Montanis Civitatibus erumpunt, et ad Scepusium usque penetrant, Leutschoviae, Késmárkino, et Arci Scepusiensi obsidionem minantur; quae fortalitia magno terrore, metu ipsorum clauduntur, toto Tractu Scepusiensi aufugiente, et in montes, Poloniamque recipiente. Hungari in Scepusio a Germanis profligati et magna clade affecti, caeteris timorem faciunt. Antonius Eszterházy

Trans-Danubium de hostibus iterum victoriolam reportat. Acta Conventus Patakiensis toto Regno publicantur et Articuli recipiuntur. Milites Hungari et Hungarizantes Germani, in quarteria toto Regno distributi, valde nefaria in quarteriis peragunt, miselos Incolas turpiter tractantes, obvios spoliantes, imo occidentes, et omne illiciti et indebiti barbare exercentes; propter quod incolarum animi non parum ab iis alienati sunt.

Legatus Caesareus Gabriel Tolvaj redit, sed sine omni fructu. Hoc Mense toto Regno magna contentio orta de pecunia Bavarica, faciente denarios XXX., quae quia erant multum suspectae bonitatis: primum amisso ex sui pretio 12 den., numero 18 valuit denarios; sed cum nec ita tolerare quiret, communiter deposita et annihilata est, ita, ut nihil amplius valeat. Cum tot mala hoc tempore circumdent Hungariam, in toto Regno magnum trepidatur, hostem exspectante Regno ab Oriente et Occidente, imo a Septemtrione, non ipso Meridie exclusi, unde omnia fortalitia aedificari incipiunt, praeprimis Urbs Cassovia, quae obsidioni Germanicae est obnoxia, munitur, praesidÿs introductis et commeatu congesto. Praeter hoc ubique in toto Regno Copiae novae conscribuntur, cogentes ubique Officiales magnam militum novorum Copiam. Accedente eo, quoque Generalis Hungarorum Insurrectio publicatur et promulgatur et omnibus ad Castra eundum proclamatur, ut his praesidÿs tutius hostis exspectari, aut ipsi obviam iri possit. Hoc toto Mense exemplo plane novo et raro frigus intentissimum fuit, ita, ut ingentissimi fluvii ad terram usque congelaverint, terra inditum algorem conceperit, ingentes arbores radicitus exsic-

catae, multa pecorum millia (ne dicam, homines) mortua; verbo : hyems fuit valde dura et inaudibilis, non parum Regnum affligens.

Mense Februario. Vigore Conventus Patakiensis annihilata famosa Dica, Quantum, seu Contributio a Regno tunc promissa, omnibus Regni Civibus imponitur et per competentes Commissarios in omnibus Comitatibus durissime exigitur, de stiva ad aratrum venientibus Hungaris, de Dica ad Portionem. Dii boni! Quibus item Contributionibus non parum afficitur miserrima Hungaria, multorum Nobilium et Ignobilium animis concidentibus et labefactatis, qui multis ab initio horum motuum malis et adversis fracti, fere ultimo sunt expositi malo, et colluctantur cum novissimo suo exitio, una cum tota Hungaria. Imperator Josephus sub gravi animadversione cogit suam Armadam in Civitatibus Montanis residentem, venire adversus Hungaros et Hungariam, praeprimis ad obsidendam Urbem Cassoviam, firmissimum et maximum Superioris Hungariae a parte Hungarorum Confoederatorum fortalitium. Quo audito rumore, iterum magna in Hungaria consternatio orta est, ita, ut plurimi Nobilium et Militum Hungaricorum ad partes eorum defecerint, maxime distrahentes Principis et Magnatum animum. In Transylvania etiam Germanus triumphans, omnium rerum potitur, exclusis omnibus Hungarorum Copiis, saepissime affligens afflictissimos Transylvanos, et terrens perniciosissime Hungaros. Vigore Conventus Patakiensis omnes Nobiles Hungari suam Nobilitatem in Congregationibus Comitatuum docere coguntur, iis omnibus, qui Literas Armales suae Nobilitatis adferre nequibant, ad Ordinem Rusticorum degradatis; quod tamen sponte

plurimis facere volupe fuit, liberos se eo facientes a Personali Insurrectione, omnibus Nobilibus severrime incumbente. Jejunium, optimus Conventus Patakiensis foetus, cum hactenus utcunque durasset, et quasi coacte plurimi illud recepissent, Dii boni! jam taediosum esse incipit, ita, ut plurimi Scÿthicae barbariei alumni, contempto Regni solemni Deliberato, illud abrumpere cogitarunt, nec eum diem sacris, nisi ventri mancipantes; cui etiam Magnatum perplurimi consenserunt, ita, ut in Comitatibus mandatum exhibitum sit, quatenus hocce die omnia opera servilia peragere, sed edere non liceat, nisi ad serum diei, Evangelicorum tamen cordatioribus, contempta hoc Epicuri lege, vere jejunantibus, et diem hunc Deo sacrantibus. Quod etiam enorme factum, Deus hujusce Gentis verus ultor, etiam vindicare cogitat. Germanus enim ex suis stationibus ad Leutschoviam excurrere jubet, qui Urbis ejus suburbiis incensis, multis Oppidis et Pagis expilatis, plurimis hominum et pecorum abactis, foedissimas minas Regno faciunt, es saeviente hyeme inaudita perpetrant, toti Hungariae idem minitantes. Juxta hoc Princeps Sandomiriensis Polonus, adhaerens partibus Caesareis, bellum contra Hungaros movet, multis suorum millibus volens erumpere in Hungariam, et conjungere se cum Germanis, in Scepusio constitutis. Quod etiam non absimiliter facit Comes Georgius Lubomirszki Polonus, famosi illius Hungarorum hostis Theodori Lubomirszki, 13 Civitatum Domini frater, qui etiam multis millibus conjungere se cum Germano meditantur, omni passu Hungarorum in Poloniam intercepto. Princeps Rákóczi Patakinum venire cogitat Munkácsino : sed ibidem Munkácsini ob certas suas

rationes permanet. Insignis Hungarorum Generalis: Laurentius Comes Pekry Transylvanus, multis victoriis ab initio horum motuum illustris, moritur in Oppido Homonna, post uxorem suam, hoc eodem Anno mortuam. Milites Hungari, in quarteriis delitescentes, inaudibilia patrant : non miseros solum, quibus incumbunt in Pagis et Oppidis, Cives et Colonos barbarrime (ut ita dicam) tractantes et omnibus dolendum eos facultatibus emungentes, excarnificantes et mortificantes, — sed omnia itinera intuta et calamitosa reddentes, Urbes, Oppida et Pagos lamentis et ejulationibus inplentes, nundinas, commercia spoliantes, homines itineratores expilantes et mortificantes et multis locis occidentes, omnibus eorum facultatibus direptis. Hungari in Scepusio contra Germanos saepissimis excursionibus terram vastantes, insigniter triumphant, 500 enim ex iis occidunt, insperato adorti eos, intercludendo viam iis saepissime excurrentibus. Trans-Danubium etiam Hungari aliquot Germanorum et Rascianorum caedunt. Et sic duabus ex partibus uno fere tempore laetus in Hungaria interiora et ad Principem nuntius advolat. Germani tamen a suis excursionibus non abstinent, quaquaversum barbara quaevis barbare peragentes. Captivi nota Infidelitatis et perjurii in Patriam magno numero, in natura et arte munitissimo fortalitio Murány detenti, varÿs mortis generibus exequuntur, aliis in eorum locum succedentibus.

Initio hujus etiam Mensis frigus intensissimum, Januario non absimile grassatur, quod repentissime dissolutis glaciebus, ingentissima aquarum exundatio subsecuta est, inundationi Anni praeteriti fere similis, quae omnes agros et vias inundans, minatur

futuram magnam annonae caristiam. Qua exundatione praeprimis fluvius Bodrogus abundans, pontem ligneum Patakiensem, exemplo plane novo disjecit et corrupit, ita, ut Princeps transcendere et Patakinum volens, Munkácsini remanere coactus fuerit, aquis insuper totum Tractum Bodrogköz abunde inundantibus.

Mense Martio. Hoc Mense, quem antiquitas fatalem esse vero similius censuit: a triumphantibus de Hungaris semper Germanis, Hungari portantes magna clade profligantur juxta Civitates Montanas, in quibus eos lacessere et subinde mala eis inferre Hungari circum militantes contendebant; unde iterum magnum sui timorem induunt Germani Hungariae. Soror Principis nostri Rákóczii, Comitis Szinavszki Poloni, Regni Poloniae Ensiferi uxor, magno cum apparatu ad Principem venit Munkácsinum, qui ipsam cum omnibus adjunctis principaliter et regaliter excipit, pluribus largis conviviis cum ea deditans, simul cum Comite Nicolao Bercsényio, Supremo Regni Generale; quae etiam consumtis aliquot diebus, cum omnibus sibi adhaerentibus in Poloniam redit, magna comitiva a fratre suo Principe Rákóczio in Poloniam deducta. Princeps vero Rákóczi, cum tum ob frigus Mensis Januarii intensissimum, tum ob exundationes aquarum Februarii maximas, et hujus Mensis etiam aquosa et impervia itinera, a statione sua (licet multum cogitasset) Munkácsino moveri non potuisset: ibi moratur, et totam hyemem ibi transigit, frustra volens venire iteratis vicibus Patakinum aut Fragopolim, ibi enim Munkácsini manere cogitur cum omni sua Aula, quae totum illum Tractum horrende devastat et ad maximam miseriam redigit, ingenti ibi

patrata omnium rerum detestanda inopia. Comes Generalis Antonius Eszterházy, omnium hoc tempore Generalium Hungarorum gloriosissimus, Trans-Danubium de Germanis et Rascianis insigniter triumphat, aliquot Centurias ipsorum memorabili strage delens, nec excursiones amplius ex confiniis et fortalitiis Germanis Rascianisque refertis, ipsis permittens; quae victoriola etiam in Hungaria Superiori militantium animum persvasit, cogitantes id quoque sibi posse fieri de Germanis in Superiori Hungaria, in Oppidis Montanis residentibus. Sed in Transylvania non aequatae res Hungarorum procedunt; nam ibi nihil juris Hungaris habentibus triumphabundus, et multis victoriis tumidus Germanus hostis longe-lateque rerum potitur, ubique imperat, diripit, vastat, incendit, Contributiones barbare exigit, Nobiles capit, incaptivat, occidit, et ne quid dicam facit, omne injustum peragit, — quod non avidis auribus excipit vicina Hungaria, simili malo exposita, et similibus aut quoque illis majoribus obnoxia et vicina, quae omnia hicce Annus praesens omnibus rotundo ore ita praesagentibus, minitatur. Contributio seu Quantum, Regni Conventus decantati Patakiensis genuinus filius, cum Mensibus praeteritis publicata et multis locis imposita et exacta fuisset : hocce Mense per deputatos iterum a Principe et Magnatibus Commissarios non paulo, quam Dica praeteritorum Annorum mitius in omnibus Hungariae Comitatibus omnibus Incolis imponitur, et vix imposita, jam mox barbare exigitur. Qua Contributione plurimi penitus emuncti remanserunt, sperantes eam Dica nefaria fore multo mitiorem : sed multi testati sunt eam multo esse majorem et intolerabiliorem, ita, ut vacuis relictis

miserorum Incolarum Domibus, Magnatum sacci repleti sint; propter quos ingentes calumniae et maledicta in Magnates sunt injecta ab oppressis penitus miserrimis Colonis. Vix hoc malo magno et intolerabili transeunte, ecce, succedit aliud huic simile. Milites enim Germani Hungaris jam inhaerentes, quorum tamen nihil, praeter solam vestem, Hungaricum est, hactenus contra Germanos bella gerentes, jam hoc Mense in quibusdam Regni Comitatibus in quarteria dividuntur, pro transigenda reliqua hyemis parte; qui vix oblitis antiquis suae perfidiae et iniquitatis : mox ab omni morum et honoris regula discedunt, et misellos Pagenses et Oppidanos pessime tractant, eos mortificant, et omnibus facultatibus emungunt, qui tamen et ab Hungaris Civibus male alicubi tractantur, nam aliquot illorum mala patrantium clam occiduntur. Germanus toto nisu Cassoviam obsidere conatur, quae firmissime aedificatur, munitur et roboratur. Magni Muschorum Imperatoris Legatus ad Principem venit Munkácsinum, amicitiam initam volens inter Hungaros et Russos. Frigus etiam hocce Mense durat, quod iterum magna aquae inundatio sequitur, iterum frigus, et die 18. Martÿ ingentes nivis copiae ceciderunt, ita, ut vix huic similis hyems aliquando visa sit. Jejunium jam aliquantum tantum durat, imo vacillat, multis jam Evangelicis laborantibus, imo copiose etiam tripudiantibus, et quaevis illicita peragentibus. Deus veni! Perditio tua ex Te Izraël!

Mense Aprili. Exeunte hocce infelici Mense Martio, cum omnes Regnicolarum tantis malis pertaesis, attriti et fere consumpti fuissent, omnes suas facultates pro Quanto Regni exolventes, et a furioso

milite hybernante fere emuncti: cum jam plane amplius molestias et mortificationes ferre non possent, contemptis omnibus suis, cum liberis et uxoribus relictis, Pagis et Oppidis aufugiunt, desertis domibus, agris et vineis, et caeteris bonis immobilibus. Quod in universa Hungaria non unus aut alter, sed centeni vel milleni quoque praestant, nefandae tyrannidis pertaesi, ita, ut praeprimis Pagi vix aliqui, qui remanserunt, conspiciuntur, Incolis aut in sylvis et montibus, aliisque locis latentibus, aut de vico in vicum dietim pedando victitantibus et infelicem spiritum trahentibus, — non tamen saevus et iniquus miles exequutor et Tyranni Magnates ab iis affligendis desistunt: eos enim in montibus persequuntur, domos eorum exurunt, vineta, agros occupant, relictas uxores aut alicubi liberos captivant, mortificant. Ex quorum numero Princeps in ingenti aliqua sylva iter faciens, cum eos sibi ibi insperato reperisset: crudeliter aliquot occidi jussit. Iniquissimi milites Hungari et cane angueque pejores Germani Hungarizantes, attrita sub tota hyeme multorum locorum copia, ad mandatum Principis quarteriis exire coguntur, quod dum non facerent: iterum atque iterum Princeps eos cogit. Qui aeternam infamis sui nominis memoriam relinquentes, abeunt, vacuis relictis Pagis et Oppidis, plurimum pro viatico ab Incolis nequissime exigentes. Princeps Munkácsino venit Unghvárimum, ubi cum Comite Bercsényio festum Paschatis, aliosque sequentes dies peragit, volens venire Patakinum, — ab aquarum tamen inundationibus reclusus. A triennio fere detentus Hungarorum captivus Comes Simon Forgács, dum hactenus durissimo aresto conclusus fuisset, arestum illius mitigatur, ita, ut in Arce Munkács se

recreare, uxorem, amicos, cognatos accedere liceat, ingenti fama de finali ejus liberatione sparsa. Fragopoli plurimae causae et litigationes a parte plurimorum Magnatum et Nobilium, et a parte Fisci Regii ab initio fere horum motuum annotatae, per juristas deputatos tractantur, aguntur, coram certis personis a Principe et Regno constitutis. Princeps Rákóczi, cum aliquamdiu Unghvárinum fuisset, nec inde amplius movere quivisset: redit cum tota sua Aula ad pristinam stationem Munkácsinum, ibi adhuc tempus aliquot transacturus, ubi jam totum illum Tractum Aula ejus sumptuosa foede depaverat, ut vix alimenti aliquid pro homine aut jumento superfuerit. Comes Nicolaus Bercsényi in Unghvár remanet, ibi deditus epulis et conviviis, pro more solito, caeterisque Magnatibus, aut Munkácsini cum Principe feriantibus, aut in privatis aedibus otiantibus, et clausis oculis strictoque naso infelicem Regni statum prospectantibus. Soror Principis Szinavszki Poloni uxor, iterum cum ingenti apparatu egreditur, et multum diuque cum Fratre suo convivatur et epulatur, illa quoque affligente miseras hujusce Gentis afflictae reliquias. Princeps Sandomiriensis Polonus, cum hactenus Hungaris bellum et toti Hungariae cladem ruinamque minatus fuisset, hostemque Principis et Regni se aperte declarasset, nunciisque suis se cum Germanis conjungere velle et in interiora Hungariae penetrare innuisset: cum Hungaris pacem init, armaque abjicit, et se perpetuum et aeternum Hungarorum fore amicum Polonica fide jurat; Lubomirszkÿ tamen, ejusdem farinae, adhuc minatur clades et bellum Hungariae. Germanica Armada, cum hactenus totam hÿemem in Civitatibus Montanis consumpsisset, ereptis ejus omni-

bus thesauris, et depredatis quaquaversum Oppidis et Pagis, magna onustus praeda, abitum inde meditatur, ita, ut curribus omnibus paratis et instructis, omnibus suis exercitibus discessus ejus quotidie exspectatur, quo tamen, et qua se et animum suum vertat? nemine sciente. Unde in omnibus Hungariae Partibus et locis maxima trepidatio orta est, omnibus exspectantibus nefarium hunc hostem, ut qui nihil jam Hungaros timet, omnium eorum arcanorum probe conscius. Multa, ut tota hyeme, ita nunc in Superiore Hungaria latrocinia patrans, ita, ut iterum nulla tota, sed latronibus referta sint. Princeps iterum Szerencsinum venire cogitat, ubi ipsi statio disponitur. Trans-Danubium Hungari insigniter plurimarum rerum potiuntur. In Transylvania etiam Germani regnant, et Hungariae multa mala promittunt. Quantum iterum imponitur et exigitur a Regnicolis jam penitus exhaustis. Jejunium jam plane est in finali et in senectute sua, ita, ut paucissimi etiam cordatiorum illud observent, immo plurimis locis nec cultus sacri hoc die vigent. Inundationes aquarum ad finem Mensis deficiunt, quae segetes valde paucas pepererunt, ita, ut Annus hic annonae plane rigidissimus et sterilissimus praesagiatur; propter quod magna jam egestas in Regno ob mala multa fieri incipit, ita, ut modius tritici supra flor. 4 vendatur.

Conclusio.

Haec est brevis historiarum sub decursu 6 Annorum ab initio horum motuum facta narratio, quae hic breviter: tamen ut fieri quivit, accurate, et ut per relationes fidedignorum haberi potuit, juxta rei veritatem annotantur. In initio haec Historiola est valde compendiosa, tum ob id, quod non statim in limine motuum horum est cogitata harum rerum descriptio, sed post duos fere Annos, Anno 1705; tum quod puerilis aetas, Annorum scilicet 14. vix observandis aut methodice describendis par fuerit. Tamen hic habentur plurima talia, quae ipsa quoque Posteritas approbare et industriam scriptoris propterea laudare poterit. Hic autem scriptor non egit historicum, ut nec potuit superioribus se id demandans: sed solum curiositati suae consulere volens, per pauca annotare cogitavit, ut aliquando eorum memoriam habeat. Ergo non ut superciliosa ingenia his rodendo se oblectent, sed ut rudiores multa mala hujus Regni suo ordine et tempore perpendentes, subinde in animum revocent:

Quantae molis erat tot mala posse pati! . . . .

Continuatio Historiae hujus est intermissa obsiter scriptoris parantis se ad Regna exotica.

Ergo, si vis his recte utere, nec scriptorem malevolis excipere velis. Vale! — Patakini, die 23. Aprilis, Anno 1709. Tui studiosissimus: J. Tseétsi J. F.

Tu vero aeternum venerande, summe potens, misericors et maxime DEUS, qui adflixisti juxta merita ipsius Gentem hancce: propter Te, succurre huic, ostende ei bonitatem Tuam, et libera Izraëlem

Tuum in salutari Tuo, ut laetetur Jaakob et Izraël. Esto Deus propitius Genti huic, propter Ecclesiam Tuam in hacce agonizantem calamitatum copia, et benedic reliquis hujus, qui solus es potens, misericors et summe clemens. Amen. Amen.

Veni, veni cito, Domine Deus Jehova!

BIVOLÍNYI ISTVÁN

NAPLÓTÖREDÉKE

1710—1711.

BIVOLÍNYI ISTVÁNNAK

BÁRÓ EBERGÉNYI LÁSZLÓ CS. K. ALTÁBORNAGY TITKÁRÁNAK

1710—1711-iki TÖREDÉK-NAPLÓJA.

Fragmentum Diarii Expeditionis Bellicae contra Rakoczy, per Stephanum Bivolínyi Secretarium Ebergényianum concinnati.

Anno 1710. die 12-a 9-bris Conscriptum Diarium.

12-a Novembris movimus ex Kis-Tapolcsán cum tota bagasia, in itinere Generalem Prajner, versus Nagy-Tapolcsán et S.-Benedicto marsiritzantem, obvium habuimus. Excellentissimus Generalis (Ebergényi) in pago Kovácsi modice substitit, ubi cum praefecto S.-Benedicti in persona convenit, postmodum per trajectum Macskarév transeundo, ad pagum Keszi, ubi commendirizati Prajneriani manserunt, nos vero in Podlusán substitimus, noctem ibi egimus; non procul ab hinc, utpote in Csejkeő, pestis summopere grassatur, non secus Léva quoque simili lue infecta asseritur.

13-a. Ex Podlusán, Fölső-Kereskény versus movimus, ibidem nullus inhabitare repertus, nam pagus totus desertus est. In Szántó subsistere voluimus, sed ibidem solummodo praeterita die pestis est exorta, adeoque in Magyarad stationem nostram habuimus, ibidemque noctavimus.

14-a. Summo mane moventes, per pagos Deménd, in quo infectio pestifera actualiter grassatur, inde Százd, Szete, penes Szakállos, ibidem quoque lue

pestifera infecti esse dicebantur, penes Bél et Pásztoha et Kis-Kesze, indeque ad Szalkam penetravimus; in praedicto pago Szalka post festum Nativitatis B. M. Virginis substitit, nec ab eo tempore grassabatur. Ibidem quoque cum summa difficultate substitimus ac noctem egimus.

15-a. Ex Szalka, per Letkés penes Damásd, non procul a Helemba, penes desertam possessionem Szob, ubi vallum in ipsa rippa Danubÿ erectum, inde per Maros ivimus, ac sub vineis Marosiensibus, ubi horrea sua pagenses habent, pernoctavimus. In hocce pago tempore messis in pestifera lue 350 sunt mortui, ab illo tempore, utpote a festo Nativitatis B. Virginis, cessavit contagio.

16-a. Inde summo mane moventes, penes Verőcze, Váczium penetravimus, ibidem sacro audito et brevi prandio sumpto, postmodum nonnulli cum Excellentissimo Domino Generali adhuc illa die Pestinum penetravimus. Bagasia vero in pago Hartyán cum Domino Aulae Praefecto substitit. Pestinum advenientes, Budae rursus contagionem grassari inaudivimus, in qua plerique Generalis Pfefershoffen famuli et servi repente mortui; ob quod Budensibus Pestinum instituendus transitus est indictus. Pestini Excellentissimum Dominum Marschallum Pálffy, Generalem Gavalleriae Guzani, et Generalem Vigiliarum Praefectum Veterani reperimus. Agriam adhuc in manibus Kuruczonum esse, verum in spe deditionis audivimus, Guzanium Viennam abiturum, in Commenda vero nostrum Excellentissimum Dominum Generalem (Ebergényi) successurum.

17-a. Tota die ibidem morati sumus, qua ante pontem cum Domino Affine Emerico Zlinszky ac

Uxore ejusdem, ejusque sorore Vidua Domini Daróczÿ filiabus conveni. In prandio Excellentissimus Dominus Generalis apud Supremum Mareschallum fuit. Bagasia huc transferenda demandatur.

18-a. Dominus Vice-Comes Joannes Imre apud Excellentissimum Dominum Generalem fuit, 25 millia in hoc Comitatu Pest, Pilis, Soltiensi, in peste esse mortua retulit. Hac die ex Hartyán Bagasia nostra appulit, ac in domo deserta salinaria ante ipsam portam substitit. Excellentissimus Dominus apud Campi-Mareschalium prandium sumpsit.

19-a. Etiam tota die ibidem morati sumus; ego ad prandium Budam ad Arcem superiorem per Dominum Affinem Emericum Zlinszky sum invitatus, ubi existens, etiam cum Dominis Affinissabus, utpote Relicta Petrovaiana et Affinis uxore conveni, inde circa horam 5-tam pomeridianam Pestinum sum reversus. Budae actualiter, verum solummodo in Domo Generalis Pfefershoffen pestis pullulare incepit, Pestini quoque ante aliquot dies in simili morbo filia Dominae Sŭtírianae (Sŏtérianae) est mortua. Hac die cista Excellentissimi Domini Generalis mei pecuniaria, in Domo Domini Joannis Huszár, protunc actualis Judlium ac substituti Vice-Comitis, pro conservatione est deposita; pariformiter Dominus Aulae Praefectus Georgius Vesztendorfer quoque suam unam cistam ibidem reliquit, superinde recognitionales sunt praefato Domino Judlium mihi extradatae.

20-a. Pestino cum Bagasia versus Kecskemét moventes, per pagum Üllő, ab inde duobus bonis milliaribus distantem pergentes, usque ad pagum Monor perreximus, ibidemque noctem egimus; in Üllő ante annum usque ad festum Vincentÿ 300, in Monor

vero 400 homines in peste sunt mortui. Confoÿ certos Dragoneros cum Comite Carolo Pálffy commendatos habuimus.

21-a. Ex Monor euntes, per nullum pagum transiimus, verum post iter 4 milliarium perfectum, in Oppidum Czegléd pervenimus, ibidemque noctem egimus, ubi Inclytum Regimen Ulfeldianum stationem suum habet; ibidem Generalis Vigiliarum Praefectus Veterani commendirizat. Ulfeldiani Regiminis Colonellus Commendans Montecseli etiam in Loco eodem residet. Excellentissimus Dominus Generalis meus in hospitio Generalis Veterani, nos vero apud Calvinistarum praedicantem noctem egimus.

22-a. Abinde mane moventes, Bagasiam praemisimus, nos vero post duorum milliarium iter perfectum, ad Oppidum Kűrös pervenimus. Bagasia nullibi morando, usque Kecskeméthinum progressa est, Excellentissimus Dominus Generalis autem in Kűrös prandium apud Generalem Vigiliarum Praefectum à Croa sumpsit, ubi etiam Principis Eugenÿ Fratruelis, ipse quoque Eugenius, praesens fuit; prandio sumpto, nos quoque ad Kecskemét ante vesperum pervenimus. In Kűrös Regimen Principis de Saffoja equorum stativam habet, in Kecskemét vero Althamianum. Hoc vespere venerunt Suae Majestatis Literarum ad Palatinum scriptarum Copiae, in quibus declaratur etiam post proscriptione venientibus Rakoczianis gratiam vitae imo et Bona collata pro priori ad tales aut successores eorundem pertinentia remittenda ac ÿsdem resignanda esse, propter bonum publicum.

23-a. In Kecskemét stationem figentes, ibidem morabamur. Ante prandium, in praesentia Colonelli Suchknecht ac ejusdem Vice-Colonelli, discursus super

praeterita die adventis Suae Majestatis Literis motus, inter reliqua ac in summa nihil pro consolatione fidelium continue in homagiali obligatione Suae Majestatis perseverantium, ibidem contineri dictum est.

24-a. Nihil notabile occurrit. Stationes hic in Loco continuare caepimus. In prandio apud nostrum Excellentissimum Dominum Generalem, Colonellus Suchknecht, cum Vice-Colonello ac nonnullis Officialibus erant.

25-a. Excellentissimus Dominus Generalis apud Comitem Carolum Pálffy prandium sumpsit, praeterea nihil notabilis contigit.

26-a. Excellentissimus Dominus Generalis rationes, ob quas post proscriptionem redeuntes gratia vitae et Bonorum donantur, recensuit: utpote Svecum in causa esse asseruit, quem Aula Turcarum etsi indirecte, verum sat periculose, contra Domum Austriacam commoturum opinatur; qua occasione Turcam contra Moscovitam, ipsum vero Poloniam igressurum, ac inde cum Ungaris se conjuncturum, ac sic bellum gesturos opinatur; ne itaque Rakoczy cum suis intentionem eandem secundare valeat: ex eo ÿsdem gratiam impertiri, si redierint; per expressum dixit Rakoczium, Karolyium, quacunque tandem hocce hoc tempore redierint, gratiam acquisituros esse, Bercsínium difficile: nam magis malitiosus supponitur. — Post hoc, valla Oppidi Kecskemét circumÿmus, postea prandium in hospitio suo cum nonnullis Officialibus Excellentissimus Dominus sumpsit. Hac die summo mane Bagazia Guzaniana Pestinum versus abÿt.

27-a. Literae Excellentissimi Domini Generalis Mareschallis Joannis Pálffy, Excellentissimo nostro

sonantes venerunt, in quibus amphibologice scriptum erat, quasi vero hinc abeundum esset nobis, quas siquidem sua Excellentia non intellexisset, in originali remisit. Praeterea nihil notabilis contigit, praeterquam examinati sunt Tisza-Kürtienses et Sassienses homines, qui nihil aliud retulerunt, quam quod in Szoboszló Petrus Halász cum suo Regimine subsisteret de die, pro nocte vero in campum exiret.

28-a. Excellentissimus Dominus Literas responsorias concinnari per me curavit.

29-a. Excellentissimus Dominus in suo hospitio prandium sumpsit. A Domino Pálffy responsum advenit: priores Literas praeter intentionem suam expeditas esse.

30-a. Nihil notabile contigit. Excellentissimus in hospitio cum quibusdam Regiminis Officialibus prandium sumpsit.

1-a X-bris. Generalis Kroja, cum Principe Eugenio de Szafója Juniori, Kürössino huc visitandi gratia advenit, hac die ad Colonellum Schuchknecht ad prandium invitatus existens noster Dominus Generalis, etiam praefati hospites ibi prandium sumpserunt: inter reliqua Generalis Kroja Rakoczium hinc ex Hungaria profugisse ac ad Venetos (!!) se recepisse. Bercsínium quoque in Polonia existere retulit.

2-a. Tota die in Literis scribendis laborabamus, quas postea, post medium noctis, Dominus Capitaneus Vogner et Dominus Gőcze secum abstulerunt; qua occasione pro huc adducendo adhuc ad Érsek-Újvárinum profuge Lokaj Stephano Antal, jam vero Pestini capto, unus Corporalis cum decem Dragoneris sunt exmissi; non secus restans pretium sonipedis a Domino Pálffy empti, aurei in specie 50, per Dominum Vogner, debitum vero Tobacae Hyspanicae Domino

Kessinger fl. 48 per Dominum Gőcze sunt transmissi. Praefata tota die Excellentissimus Dominus Generalis nihil comedit.

3-a. Excellentissimus Dominus Generalis domi sumpsit prandium; Vice-Colonellus Kempis ac nonnulli Officiales ibidem erant. Hac die, post prandium, duo Tisza-Kürthienses hinc 3-bus magnis milliaribus existentes advenerunt; unus eorum in Szoboszló existens praeteritis diebus, ibidem Petrum Halász Vice-Colonellum Károlianum, cum suo Regimine subsistere retulit, per noctem etiam ibidem manere eundem, ac apud quamlibet portam unam et unam Companiam, in toto duas vigilare asseruit; alter vero diei praeteritae vespere, quondam Gregorium Szira circiter cum Equis 300-tis in pago Túr, a Kürt 4 milliaribus existente, fuisse, inde alio abivisse retulit. Prior circa Szoboszló Karolyianam Equestrem Militiam, uti in Oppidis Hajdonicalibus ac alibi in pagis Qvarteria agere dixit. Hac die praefectus Szögödiensis Pestino huc veniendo, Adamum Balog Rakoczianum Brigaderum ante duas septimanas apud Sexard captum ac Pestinum adductum, inde ad Arcem Budensem transmissum esse, ac malle eundem Rakocziánum porcorum pastorem, quam Suae Majestatis aliquem Officialem mansurum retulit.

4-a. Ex Turcia, Civitate Bender, ubi pronunc Rex Sveciae delitescit, ejusdem unius Regiminis Vice-Colonellus Oër nomine, ante decem septimanas abinde movens, per Transsylvaniam, Szegedinum [illegible] officiscendo, huc Kecskemétinum adve[illegible] cursu ibidem existentis Regis Sveci[illegible] icherorum ac reliquorum Turca[illegible] ad Bender circumquaque in pr[illegible]

plures adhuc Regem praestolari, cum hacque Militia affutura aestate in Junio contra Mosquam movere, ex Svecia etiam per suos milites proprios eodem tempore ex alia parte aggredi curare intendere retulit. Hicce Vice-Colonellus ibidem Officium quietando, huc ad partes Caesareas rediit, ipse quoque Imperialis Germanus et non Svecus existens, qui apud Excellentissimum Dominum Generalem in prandio fuit.

5-ta. Comes ab Eck, Commendans-Colonnellus Inclyti Regiminis Montecuculiani, ex Transsylvania cum passu Generalis Gavalleriae Stajnvill huc advenit, hinc Viennam versus profecturus. Retulit hesternum Vice-Colonellum Svecicum a Rege profugum esse, in Transsylvania pestem cessasse, interim tamen multa hominum millia in illa lue demortua esse. Hac die Excellentissimus Dominus Generalis ordinarie nihil comedit.

6-ta. Dedicatio Templi Franciscanorum celebrata est, ubi et nos praesentes fuimus. Postmodum prandium sumptum, ubi hesternus Colonellus quoque praesens erat, de nomine et prosapia aestimabilis, sed in alÿs non adeo videbatur. Hac die Comaromio antehac scriptae Literae Domini Lábadi sunt allatae, in quibus denuo exortam contagionem ibidem, in totoque Comitatu grassantem per expressum est appositum. Ex Partibus Trans-Danubianis similis rumor allatus. Deus nos omnes ab hoc flagello liberet! Strigonium etiam in simili lue constitutum asseritur.

7-a. Pro computu cum Militia hicce existente ineundo, Dominus Commissarius Bellicus ex Kŭrŏs, necnon Dominus Vice-Comes substitutus Joannes Huszár, ac Judlium Dominus Emericus Zlinszky advenerunt; verum jam hic tam ex parte Militiae, quam

nostri Excellentissimi Domini Generalis negotium est accomodatum. Nam Colonellus statim ab initio cum Oppido taliter convenit, quatenus Oppidani ejusdem Milites domatim, prout quis poterit, interteneat, panem, foenum et avenam Quietantÿs, coeteram vero intertentionem in paratis regulamentaliter contentandam iri. Pro hac autem etsi duo Cruciferi praefato modo dietim pro una portione obvenirent: interim tamen Oppidanis tantum per unam polturam exolvit. Praefati Domini Vice-Comes ac Judlium, apud Excellentissimum Dominum Campi-Mareschallum Dominum Comitem Joannem Pálffÿ, cum punctis Capitulationis praeteritis diebus cum Agriensibus initae, Franciscum Rétey, praefati praesidÿ Agriensis Rakoczianum Vice-Commendantem, ac Alexandrum Csala, ejusdem professionis Provincialem Commissarium, elapso die Veneris fuisse, eaque puncta praefatos pro ratificatione ad Suam Excellentiam attulisse, ex quo sequenti die summo mane Sua Excellentia Agriam versus discessit; inter reliqua, Budae pestem cessasse, adeoque jam cuilibet eodem pergere concessum esse, Adami Balog negocium judicialiter revideri, in summoque vitae periculo, non qua Kuruczonem, verum qua fidefragum ac fidelitatis Suae Majestatis semel amplexae desertorem, asseruerunt. Hac die prandium apud Colonellum Suchknecht per Excellentissimum Dominum nostrum sumptum. Computus cum Regimine Althaniano initus, Commissarÿs et Deputatis repraesentatus, Regiminis Lustra facta est. Vespere, circa horam 7-mam noctis, Dominus Capitaneus Vogner, cum Domino Gőcze, Pestinum per prius exmissi, advenerunt, ac secum profugum Lokaj Stephanum Antal,

secundum Commissionem adduxerunt. Hac die Oppidum attestatione de complanatis expensis per nos causatis extradedit.

8-va X-bris. Ex mandato mei Excellentissimi Domini, attestationem praefatam coram Dominis Deputatis produxi, quae per eosdem subscriptione nominum suorum corroborata, per Bellicum vero Commissarium in originali detenta est. Interim par ejusdem conforme, una cum recognitione sua iterata Dominus Commissarius extradedit, quod prae manibus meis habetur. Hac die ad Trans-Tÿbiscanas Partes, utpote Comitatus Szatmár et Szabolcs, Civitatem Dõbrõczeniensem, Oppida septem Hajdonicalia: Szoboszló, Bõszermény, Dorogh, Nánás, Polgárd, Hatház et Vámos-Pécs (sic) vocata, ratione per Ablegatos fiendae comparitionis ac apud Dominum Campi-Mareschallum Joannem Pálffy instituendae insinuationis, sub dato 30. 9-bris scriptae Intimatoriae, per Tisza-Kürthienses duos homines: Andream Ócsay et Joannem Tóth sunt transmissae, quas omnes Dõbrõczinum Iudex Tisza-Kürtiensis expedire debet.

9-a. Actionem contra Stephanum Antal profugum Lokaj formavi, Auditori Regiminis revisio causae per Excellentissimum commissa. Domini pro computu Ablegati, utpote Dominus Huszár et Zlinszky, hinc post horam duodecimam meridianam Kürösinum versus discesserunt.

10. Unus homicida Germanus, qui hujatem Incolam transfoditante triduum, hodierna die est archibuzirozatus. Examen Stephani Antal peractum. 4 Companiae, ad hoc Regimen Ulfeldianum spectantes, ad hucusque in Montanis existentes, cum ejusdem Regiminis Supremo Vigiliarum Praefecto Volff adve-

nerunt. Officiales ad has spectantes apud Excellentissimum prandebant. Comitatui Comarom, Lábadi et Baranyai, ratione restantiae Literae scriptae.

11-a. Nudius-tertius Dőbrőczinum sonantes Literae ex Kürt sunt relatae, quas propter metum Kuruczonum circum quaque Trans-Tybiscum vagantium, eodem deferre non sunt ausi. Hac commoditate Georgÿ Palocsay, Cseplés, Kuruczonum Officialium Currentales, ratione portionum suarum exmissae, abinde ex Kürth sunt in originali allatae, eaedemque Excellentissimo Domino Mareschallo Pálffy in originali, sequenti die trasmissae.

12-a. Dominus Affinis Emericus Zlinszky, cum Filio substituti Domini Vice-Comitis, Kűrősino huc in suis negotÿs advenit. Commissarius etiam, qui ante quatriduum hic in Computu praesens erat, huc advenerat, post prandium post Excellentissimum Mareschallum, profectus est. Hac die Bercsínium Homonnae cum suo Regimine subsistentiam habere retulerunt.

13-a X-bris. Excellentissimus Dominus in hospitio suo se continuit. In prandio apud suam Excellentiam Colonellus cum alÿs Officialibus exstitit. Nil notabile factum aut auditum, praeterquam Excellentissimum Dominum Campi-Mareschallum Joannem Pálffy ante aliquot dies Agriam profectum, ex Literis ejusdem hic de dato 10-a currentis abinde scriptis, 11-a rursus Pestinum rediturum percepi. Praeter hoc etiam omnes Generales et Officiales suae Majestatis, ratione Bagasiae, quanto numero intertenendae, ab Aula circumscriptos esse intellexi, — quod ne uni quidem grato accidit animo, in portionum hac hyeme plenaria exolutione, vel maxime equilium summa difficultas; spargitur nam, super totum Regnum non plus 40

millibus sunt repartitae, eae vero tantum orales tali numero pronunc hic in Hungaria existentes reperiuntur; haec et similia ordinarie cessante bello aliqua, in illa Provincia ubi exarserat, censuigene assolent, effervescente autem, cuilibet militi pro contento fere in omnibus accomodatio exhibetur. Hodie mirabilis casus relatus est; nam Commendans Leopoldopoliensis, Generalis Scherzer, tam forma, pietate, quam alÿs moribus elegantem uxorem, 10 prolium matrem, praeterito Mense sese ipsum suspendio affecisse pro certo assertum est.

14-a. Oppidi Kecskemétiensis Incolae, antehac hoc revolutionis tempore arma tractantes, per me ac Generalem Adjutantium nostrum examinati: ultra 70 reperti sunt. Excellentissimus tota die in hospitio se continuit, aliquot hospites more ordinario ad mensam habuit.

15-a. Summo mane Curírius Pestino hic advenit, qui cum Ordinibus usque in Transsylvaniam, ad ibidem existentem Commendantem Generalem a Stajnvill proficiscitur; adhuc ante meridiem, circa horam 10-mam abÿt, Szegedinum versus iter sumens. Hesterna die examinatorum potiorem partem ad Fidelitatem Suae Majestatis adjuravi. Hodie hic apud nos Generalis Kroa, Kűrösino veniens, prandium sumpsit, illoque absoluto, iterum ad sua stativa redÿt.

16-a. Tota die in scribendarum Literarum expeditione laborabamus. Hac die Excellentissimus nihil comedit.

17-ma. Profugus Lokaj judicialiter condemnatus, super eoque institutus per Regiminis Althaniani Officiales processus Excellentissimo Domino praesentatus. Post hoc adhuc plures dictatae sunt Literae; pariter

lustrissimum Dominum Comitem Carolum Pálffy, hic existentis Regiminis Capitaneum, sumus invitati. De die in diem paramus abitum.

29-a. Abitum paramus, Szólnokinum versus.

30-a. Literas ad postam Pestinum vesperi hora 7-a expedivimus. Kűrösiensibus scripsi, quatenus ex senioribus huc advenirent, qui de praedÿs Familiam Gellén concernentibus, jam vero etiam Excellentissimum meum Dominum, per successionem Illustrissimae Dominae Consortis suae, relationem facerent; super quo mihi etiam hic a loci hujus Judice percontanti relatum est omnino hinc non adeo procul praefatam familiam concernentia praedia, imo integros Pagos desertos Kis-Kűrös, Akasztó vocatos, alios quoque ipsi ignotos versus Halas numerosos existere.

31-a X-bris. Cum oppidonis de intertentione nostra convenimus, super quo etiam attestationem accepimus usque ad 10-mum Januarÿ Anni subsequentis inclusive. Hac die Dominus Ladislaus Laczkovics, Inclyti Comitatus Pestiensis Notarius, ac Emericus Zlinszky Judlium, fuerunt apud nos.

Anno 1711-o, die 1-a Januarÿ. Summopere parabamus iter. Excellentissimum Dominum Campi-Mareschallum ea die Kűrösinum pervenisse accepimus.

2-a Januarÿ. Meus Excellentissimus Dominus Generalis, cum Domino Colonello Schuchknecht Kűrösinum, ad inserviendum Excellentissimo Domino Mareschallo divertit, unde hora 4-ta diana reversus est. Demandatum nobis [illegible] sequenti die cum omnibus para[illegible] matutina futurum pro cert[illegible]

Praefectus Georgius Vesz

21-a. Meus Collega, Germanicus Secretarius Dimissionales Viennam versus obtinuit, cum quo parvus Laidinantius Volenterius ad Excellentissimam Dominam Sopronium versus est expeditus, cum Literis eodem sonantibus.

22-a. Secretarius Germanicus, cum praefato Laidinantio hinc hora 8-va matutina moverunt Pestinum versus. Venit rumor nostrum Jager praeterita nocte per 6 Kuruczones captum, ac ad Hajdonicalia Oppida ductum esse, — qua die etiam de eliberatione ejusdem scriptum.

23-a. Ex Transylvania Excellentissimi Generalis Gavalleriae Stajnvill Adjutantius huc penetravit, hic non diu moratus est, Pestinum movit; qui Regimina ad Hungariam egressura in procinctu esse retulit, multos Kuruczones in Valachia ac Moldavia eruptionem Turcae ac Tartarorum praestolantes, eademque occasione ÿsdem sese adjuncturos asseruit. Circa vesperum ex Partibus Munkácsiensibus unus hujas homo advenit, qui Rakoczium in Kis-Várda esse retulit, — ob suspitionem exploratoratus ad vigilias est positus.

24-a. Idem homo ad vigilias positus, hodierna die post Excellentissimum Dominum Mareschallum est Pestinum transmissus, qui ibidem ore tenus audita et visa referet.

25-a. Nuper Pestinum profectus Stainvillianus Adjutantius redÿt, hincque rursus Transsylvaniam versus abÿt.

26-a. Excellentissimus Dominus apud Vice-Colonellum prandium sumpsit. Spargebatur communiter nos brevi abituros.

27-a. Nil notabile factum, nec auditum.

28-a. Ego cum Domino Aulae Praefecto ad Il-

lustrissimum Dominum Comitem Carolum Pálffy, hic existentis Regiminis Capitaneum, sumus invitati. De die in diem paramus abitum.

29-a. Abitum paramus, Szólnokinum versus.

30-a. Literas ad postam Pestinum vesperi hora 7-a expedivimus. Kűrösiensibus scripsi, quatenus ex senioribus huc advenirent, qui de praedÿs Familiam Gellén concernentibus, jam vero etiam Excellentissimum meum Dominum, per successionem Illustrissimae Dominae Consortis suae, relationem facerent; super quo mihi etiam hic a loci hujus Judice percontanti relatum est omnino hinc non adeo procul praefatam familiam concernentia praedia, imo integros Pagos desertos Kis-Kűrös, Akasztó vocatos, alios quoque ipsi ignotos versus Halas numerosos existere.

31-a X-bris. Cum oppidonis de intertentione nostra convenimus, super quo etiam attestationem accepimus usque ad 10-mum Januarÿ Anni subsequentis inclusive. Hac die Dominus Ladislaus Laczkovics, Inclyti Comitatus Pestiensis Notarius, ac Emericus Zlinszky Judlium, fuerunt apud nos.

Anno 1711-o, die 1-a Januarÿ. Summopere parabamus iter. Excellentissimum Dominum Campi-Mareschallum ea die Kűrösinum pervenisse accepimus.

2-a Januarÿ. Meus Excellentissimus Dominus Generalis, cum Domino Colonello Schuchknecht Kűrösinum, ad inserviendum Excellentissimo Domino Mareschallo divertit, unde hora 4-ta pomeridiana reversus est. Demandatum nobis est, quatenus pro sequenti die cum omnibus parati essemus, hora octava matutina futurum pro certo abitum. Dominus Aulae Praefectus Georgius Vesztendorfer, cum majori Bagasia

9-a. Kuruczones adhuc in Böszörmín existere, de dieque ibidem morari, ante vel vesperum vero qualibet die exire inaudivimus. Nudius-tertius Károlyi a Döbröczöniensibus 2 millia florenorum extorsit. Militia Transylvanica jam Diószeginum appulit. Nos quoque Döbröczinum paramus.

10-a. Commendirizati Döbröczinum versus, pro faciendis ibidem Quarterÿs, praevie exmissi, cum quibus ego quoque proficiscor. Recte cum dimidium iter absolveremus: portam Kuruczonicam, cum Petro Halász ac Nyúzó Capitaneis ex 700 Equitibus constantem, obviam habuimus; quam non tantum feliciter repulimus, verum etiam unum Ductorem Kuruczonicum, Joannem Bátory, Döbröczeniensem incolam caepimus, captumque, ad Campi-Mareschallum remisimus. Noster protunc Commendans Dominus Colonellus a Schuchknecht fuerat. Post haec in Civitatem pervenientes, dispositis ad septem portas vigilÿs, ac reliqua militia in foro Civitatis, penes Templum ordinata, etiam tunc ab inimico tentabamur: nam praefati Kuruczonici Capitanei, una cum suis, ante ipsam portam Magnum Nemes existentem veniendo, vellitabant nobiscum, unumque ex nostris militibus Hungaris caeperunt, post brevi abierunt; nos tota nocte in foro vigilabamus, interim autem etiam Quarteria dislocabamus. Meo Excellentissimo Domino hospitium apud Dominum Stephanum Komáromi est assignatum.

11-a. Militia Transsylvanica circa horam 10-mam matutinam advenit, pro cujus in hospitatione media Civitatis est relicta et ordinata; Commendans ejusdem Generalis-Campi-Mareschalli-Locumtenens Comes a Montecuculi, qui in Rang cum meo Excellentissimo Domino competebat, verum remonstratis Decretis,

compertum nostrum Excellentissimum Dominum diebus aliquot Montecuculium praecedere. Post introitum militiae hujus, etiam nostrum Corpus ipso meridie advenit. Excellentissimus prandium apud Mareschallum sumpsit.

12-a. Nil notabile occurrit, praeterquam, quod tres portas Civitatis obstrui curaverit Mareschallus, 4 relictis. Meus Excellentissimus domi se continuit, habitisque nonnullis hospitibus, prandium domi sumpsit, ubi etiam Judex Civitatis Georgius Komáromi praesens erat.

13-a. Duo vasa vini Tokaiani, Iudex Excellentissimo Domino dono dedit, ÿsque Suae Excellentiae gratificatus est.

14-a. Excellentissimus Dominus tota die nihil comedit, domi suae se continuit. Hajdonicalia Oppida denuo 6 boves Excellentissimo Domino obtulerunt. In Kálló 6 Regimina Kuruczonum actu existere, Rakoczium in Munkács, Bercsínium in Polonia est auditum.

15-a Jan. Excellentissimus, Comitem Franciscum Barkóczy fidelitatem Suae Majestatis amplexum, praesidiumque Caesareum in Castrum suum (Csicsva) suscepisse, multos alios ad gratiam redÿsse cum eodem retulit. Homonnae ac in circumferentia pestis valde grassatur, hic quoque Dŏbrŏczini actualiter adhuc virus suum effundit, quamvis non tam graviter, interim tamen quot-quot homines moriuntur, in tali lue extinquuntur, ac vita privantur.

16-a. Accinximus nos expeditioni Literarum.

17-a. Easdem expedivimus.

18-a. Excellentissimus Campi-Mareschallum, Generales Montecuculi, Kroa, Grafen, ac nonnullos alios Officiales tractavit.

19-a. Nil memorabile his diebus contigit. Hodie omnes Generales apud Dominem Judicem Georgium Komáromi prandebant.

20-a. Parabamus fere omnes abitum, nonnulli milites pro custodia in Civitate relicti.

21-a. Movimus Döbröczino, ac ad Oppidum Hajdonicale Hatház penetravimus; tempore introitus Adjutantius Károlyianus cum uno Tubicine advenit, qui ipsum quoque Karolium eodem ad parolam ad Campi-Mareschallum venturum retulit; prout non longum ad eo post tempus, idem centesimo semet, cum Capitaneo Nyúzó nonnullisque suis Officialibus comparuit, dę quanam retractaverit? id adhuc ignotum; supponitur tamen gratiam tam sibi, quam Rakoczio quaerere intendere. Bercsínius etiam in praedicamento tali-quali est, qui pronunc cum tota Aula sua in Polonia residet; Kuruczones eundem suppetias quaerere, ac super eo apud Czarum Moscovitarum instare supponunt, — verum falluntur, nam ille tantummodo securioris permansionis gratia eodem se contulit, quod per nostros validis ex rationibus comprobatur. — Karolius in hospitio apud nos pernoctavit.

22-a. Inde moventes, ad Kálló pervenimus, unde ante ipsum adventum nostrum duo Regimina Kuruczonica, utpote Dragulianum et Pikó Dömöterianum, sub Commenda Generalis Francisci Sennyei existentia, abscesserunt, nulla hostilitate aut velitatione interventa; in hospitÿs ubique paratus cibus repertus. Eadem unus ex militia nostra, Regiminis Montecuculiani Supremus Vigiliarum Praefectus, in Mars ob frigoris asperitatem spiritibus vitalibus privatus, ex Equo decedens, paulo post vita functus est.

23-a. Tota die in Kálló morati sumus, nil notabile accidit. Die Lunae Rakoczium cum Karolio ad parolam apud nos compariturum intellexi. Hesternus demortuus in Ruthenorum Templo cum pompa militari est sepultus; quem aliunde etiam fere septuagenarium percepi: non mirum itaque tam atroci in frigore spiritus ejusdem vitales dissolutos esse. Post medium noctis, non procul a hospitio Excellentissimi exortum incendium est, tres domus cum supellectili combustae.

24-a. Ratione debiti apud Comitatum Comaromiensem haerentis Domino Lábady binas, Inclyto Comitatui, necnon Domino Georgio Baraṇyai Vice-Comiti Comitatus ejusdem scripsimus, quae Literae vesperi expeditae. Totam diem itidem in Kallo morantes transegimus. Armorum suspensio ab utrinque observatur.

25-a Januarÿ, die Dominico. Excellentissimus apud Mareschallum prandebat. Responsum a Karolio praestolatum, circa vesperum cum Literis Campi-Mareschalli sonantibus ac per Karolium scriptis, Rakoczianus Generalis-Adjutantius Grabarics vocatus aliquod semet Munkacsino advenit, medio cujus ac quarum Dominus Károlyi Principem Rákóczy inopinate obviam Uxoris suae ad pagum Zavadkam vocatum ac in Confinÿs Poloniae existentem profectum enarrat, adeoque secundum datam parolam crastina die se comparere non posse excusat, prolongationem termini expostulando, prout etiam eidem rescriptum ad summum adhuc usque affuturum diem Veneris suspensionem armorum duraturam, praesentiamque aut ultimarium responsum tam Rákóczÿ, quam ejusdem praestolari, quibus minus succedentibus, opera-

tiones bellicas continuandas iri resolutum. Hac die Vice-Comes Comitatus Szatmáriensis, Zoltán vocatus advenit.

26-a. Summo mane cum his responsorÿs praefatus Adjutantius reversus est, qui crastina die Munkácsinum se perventurum appromisit.

27-a. Excellentissimus in hospitio suo tractavit, Generalis Croa, Graffen, Colonellus Suchknecht, Junior Princeps Eugenius protunc Saffoiani Regiminis unius Compagniae Capitaneus, ac nonnulli alÿ Officiales illi erant. Munkácsino Excellentissimo Mareschallo Literae allatae, in quibus Dominus Károlyi scribit se mirari Militiam Caesaream ad Partes Ungvarienses progredi, quo sic habito, vix se posse comparere asseverat. Contributiones naturalium ex Comitatu Szabolcsensi advehuntur. Militia nostra vel maxime ob frigus valde misere subsistit. Döbröczeniensis Judex hesterna die huc advenerat, hodie rursus reversus est.

28-a Januarÿ, die Mercurÿ. Excellentissimus nihil comedit. Rexkron cum Kissinger inopinate advenerunt; inter reliqua Rexkron Gvidonem Stormbergh, nunc in Catalonia existentem, Bellici Consilÿ Praesidem futurum asseveravit. Praeterea nil notabile.

29-a, die Jovis. Praestolabamur adventum Károlianum, et quasi dubitabamus de eodem, supponentes Rákóczium tantummodo tempus protahere velle; verum circa horam 9-am matutinam Adjutantius Rakoczianus Grabarics vocatus comparuit, ac tam Rakoczium, quam Karolium pro certo Olcsvam crastina die compariturum asseveravit, iterumque, sumpto apud me modico prandio, ad suos redÿt.

30-a, die Veneris. Adjutantius Karolianus Jonas Körösskényi huc adveniendo, suum Principalem quo-

que brevi compariturum retulit; prout etiam pro prandio aliquot semet appulit, apudque Campi-Mareschallum prandium sumpsit. Rákóczium in Jánd actu esse, ac crastina die Olcsvae praesentem futurum, inde, quo Mareschallo libuerit, venturum retulit. Noctem (Károlyi) hic in Calló in hospitio mei Excellentissimi Domini Generalis egit. Generalis Montecuculi cum Brigadero (Rakocziano) Szent-Pétery ad Rakoczium praemissus.

31-a, die Sabbathi. Hora 8-a matutina hinc Campi-Mareschallus cum Karolio, Generali Kroja ac Colonello Acton, necnon ducentis circiter Dragoneris Vajam versus movit; ego quoque, habita ab Excellentissimo meo licentia, non obstante eo, quod sua Excellentia hic remanserit, cum Campi-Mareschallo abÿ. Vajam hora circiter 2-a pomeridiana penetravimus. Princeps Rákóczy eodem adhuc non advenerat; post mediae horae tempus spatium ipse quoque, parvo comitatu stipatus advenit. Ex praecipuis cum eodem: Adamus Vay, Emericus Szent-Pétery, Colonelli: Thomas Sűtér, Cseplész, Joannes Krucsay, Ladislaus Bagosy, Demetrius Pikó, Dragula, Stephanus Sámboky, Supremus Vigiliarum Magister Alexander Ottlik, Adjutantius Ejusdem (i. e. Rakoczii) Adamus Máriásy, — alÿsque nonnulli Officiales aderant, sui Regiminis Svecici Colonellus Sallér, Svecus, cum circiter 200 Dragoneris. Ubi ad id cubiculum, in quo Campi-Mareschallus erat, advenisset, repetita parola, ad invicem se salutarunt, postmodum in cubiculo soli duo remanentes, multa pro et contra discurrebant; post longum tempus nostri reliqui Generales ac Colonellus Acton intro vocati, protunc quidnam decreverint? ignoratur. Postmodum coena sumpta apud Principem,

in sanitatem Suae Majestatis per Rakoczium prospinatum, aliaque id genus intervenerunt. Post coenam iterum in Principis cubiculo, Campi-Mareschallus usque 12-am noctis moratus est.

1-a Februarÿ. Mane ad invicem iterum convenerunt, Armorumque suspensionem ad 2-rum septimanarum spatium concluserunt, quod Rakoczius sat difficulter a Campi-Mareschallo impetravit. Postmodum eadem die ad Kálló reversi sumus, Rakoczius vero cum Karolio Olcsvam redÿt. In Kálló ad prandium assidens Campi-Mareschallus, retulit Rakoczium nullam aliam praetensionem, praeterquam gratiam vitae et bonorum in communi omnium suorum erexisse; ipsius, Karolÿ, nonnullorumque aliorum negotium non adeo, verum reliquorum valde difficultatur ab Aula. Rakoczius gratiam Suae Majestatis se amplexurum appromisit, etiamsi suppetias in promptu haberet, verum amplius nec Domum Austriacam disgustare, nec vero Regnum Belli incommoditatibus extenuare non cuperet; super quo etiam ad suos eadem die in Olcsva specialem adhortationem habuit.

2-a. Ex Kálló cum tota Militia Dŏbrŏczinum versus movimus, eodemque circa horam 4-tam pomeridianam penetravimus. In via Adjutantius Karolianus cum Literis per Rakoczium scriptis comparuit, quĭusque Dŏbrŏczinum nobiscum profectus est, cum responso circa horam 10-mam noctis remissus, per expressum transscriptum, quod, si die Mercurÿ, ad summum die Jovis affuturo, a Rakoczio Literae, Suae Majestatis sonantes, non advenerint, aut cum ÿsdem Karolius non comparuerit: Armistitium solvetur, operationesque incipient. Hac commoditate meus

quoque Dominus Generalis, Domino Károlyi valde ponderosas Literas scripsit.

3-tia Februarÿ in Döbröczen morabamur; dispositiones super hinc fiendo duorum Regiminum, utpote Montecuculiano ac Althaniano, abitu factae.

4-ta, die Mercurÿ. Althani (Regimen) ad Beszermen, Montecuculi autem ad Szoboszló abÿt. Cum responso a Principe Rakoczy ac Alexandro Károlyi, Rakoczianus Generalis-Adjutant ac Colonellus Adamus Máriásy circa vesperum advenit, meo quoque Excellentissimo Domino Generali a Karolio scriptas attulit; qua occasione Suae Majestati per Rakoczium scriptas Literas apportavit, in quibus ex parte clementiae petitio, ac Rakoczÿ cum suis talis-qualis submissio: sed etiam bonorum omnium restitutione non subseactura ac amnistia generali, protestatio ejusdem continebatur, — quod plus, Cortesia quoque in subscriptione Literarum difficultabatur ac controvertebatur: nam Suae Majestatis „Servitorem" se subscripsit, ubi hoc suo rerum statu submissiori termîno uti debuisset. Adeoque desperatum eundem aliquid favorabilis aquisiturum.

5-ta. Praefatus Adamus Máriásy tota die hic moratus. Literae Rakoczianae Viennam transmissae; tam Rakoczio, quam Karolio responsum. Meus Dominus Generalis binas Karolio exaravit, rogando, quatenus submissiores Literas, siquid impetrare voluerint, Suae Majestati scriberent, breviterque supplicando, tantummodo clementiae Suae Majestatis se, suosque submitterent, — tali modalitate eosdem plus obtinere posse, quam praetensiones erigendo. Post haec exarata, ac manibus Máriásÿ assignata, ipse hora 11-a noctis hinc Munkacsinum versus discessit.

6-a Februarij. Excellentissimus Dominus Campi-Mareschallus, relicta parte Bagasiae suae, hinc mane hora 8-a Tokainum versus movit, inde Pestinum, aliunde vero Viennam profecturus. Commando immediate meo Excellentissimo Domino Generali concreditum.

7-a Februarij, die Sabbathi. Excellentissimus Dominus, cum Generali Graffen, nonnullisque Officialibus, prandium domi sumpsit. Qua die duo cadavera Ungarica in trahis ad portam Civitatis sunt advecta; an nostrates, an Kuruczones fuerint hi duo occisi? ignorabatur. Postmodum ad Kis-Pércs sunt devecta, quo rusticis in Campo existentibus per homicidas horum est demandatum.

8-a Februarij. Comitatibus Szabolcsensi et Bihariensi, necnon Oppidis Hajdonicalibus pro ineundo computu super comparitione cum documentis necessarÿs fienda, Fiscalitatumque inquisitione scriptum. Excellentissimus apud Generalem Graffen prandebat. Hospitia familiae hic existentis unde intertenebuntur, dislocata. Hac die a Karolio Sámboki advenit, cum Stephano Szabó.

9-a. Quidam Kuruczonum cum Literis Karolianis hujati Judici scriptis advenerunt. Excellentissimus domi prandebat.

10-a, die Martis. Nil notabile accidit. Excellentissimus vix aliquibus hospitibus praesentibus, domi prandebat. A Szathmáriensibus partem hÿbernal obtingentis Excellentissimi Domini Generalis, utpot fl. Rhen. 973 percepi; qui per Dominum Commissarium Siess sunt quietati, ipse vero per Excellentissimum Dominum.

11-a. Excellentissimus tota die nil comedit. Literae pro respondendo collatae.

12-a. Pars earundem dictata, ac expedita.

13-a Februarÿ. Stephano Bene, in Poroszló existenti Capitaneo, assignatio pro hyemali Quarterio transmissa. Eadem cum Literis Karolianis Nicolaus Domokos hujas senator, Pestinum expeditus est ad Campi-Mareschallum. Capitaneo Granatiriorum Salmis, cum Capitaneo Kurdis ordines scripsi, quatenus Ecsedinum pro Gvarnizone proficiscerentur.

14-a, die Sabbathi. Praefata militia mane Ecsedinum versus movit. Excellentissimus prandium domi sumpsit. Literae etiam responsoriae sat multae dictatae. Rakoczÿ et Karolÿ Literae per Vetési allatae.

15-a, die Dominico. Prandium apud Dominum nostrum Generalem sumptum, pompose tractatum, saltatum, etc. Sámboki, Stephanus Szabó, Vetési quoque praesens erat.

16-a, die Lunae. Apud Generalem Graffen tractatum. Literae Rakoczianae allatae.

17-a. In domo Civica (tractatum), ubi ego pro hospite constitutus fueram, per Dominum Judicem Georgium Komáromi.

18-a, die Mercurÿ. Sámboki obtento passu Tokajinum, Stephanus Szabó vero Gyöngyössinum versus moverunt; N. B. cum ÿsdem Secretarius condam Bottyánianus quoque.

19-a, die Jovis. Cum responso Vetési ad Károlium remissus. Excellentissimus apud Bellicum Commissarium prandium sumpsit.

20-a. Károlio ratione obtingentis Szatmáriensis, ipsi quoque Comitatui intimatum, quod si illam summam secundum promissum non deposuerint intra 6 dies, executione mediante exigatur.

21-ma, die Sabbathi. Excellentissimus domi mansit.

22-a, die Dominico. Excellentissimus apud Generalem-Adjutantium Krajcz prandium sumpsit. Ante prandium unus Corporalis Rabutinianus cum Literis ad Campi-Mareschallum est expeditus.

23-a, die Lunae. Apud Acton tractatum. Campi-Mareschallo Literae recommendatoriae in negotio Comitatus Szabolcsensis scriptae. Kuruczones cum passu Karoliano hinc inde vagari significatum: Officiali cum ÿsdem existenti Michaëli Kovács intimatum, quatenus quantocius sese in Comitatum Szatmáriensem reciperet, nec ullus Kuruczonis in Comitatu Szabolcsiensi aut Bihariensi vagaretur, — secus armis repellendus.

24-a. Mane iterum post Excellentissimum Campi-Mareschallum hujas Incola missus. Nuper dierum eodem profectus Dominus Stephanus Szúnyogh reddÿt, responsum attulit. Resolutionem solum Excellentissimum Dominum Mareschallum Rákóczio et Károlio allaturum significatum literaliter.

Usque ad 5-tum Martÿ non adeo notabilia acciderunt.

5-a Martÿ. Excellentissimus Dominus Campi-Mareschallus Dominus Joannes Pálffy, cum Suae Majestatis Secretario: Referendario Domino Locherer (quem ad tractandum cum Rakoczio et Karolio exmissum dicunt) et Conthorale sua advenit, prandium in hospitio mei Excellentissimi Domini Generalis sumpsit. Stephanus Sámboky cum Stephano Szabó etiam ex Partibus Gyöngyösiensis huc appulerunt; post moram Adjutantius Karolianus Gabriel Nagy quoque cum Literis Principalis sui, Excellentissimo Domino Mareschallo scriptis comparuit, et adhuc illa die cum responso reversus est. Tam literaliter, quam ore tenus

4 aut 5 dierum spatium adhuc comparendum Karolius sibi exoptabat, quod et obtinuit.

6-a. Dominus Judex Civitatis Georgius Komáromÿ quoque ad Karolium ad eundem huc admovendum exmissus.

7-a, 8-a, 9-a nil notabile.

10-a. Joannes Kereskéni, Adjutantius Károlianus, aliquot semet crastina die sui Principalis subsequendum adventum apportans, advenit.

11-a. Circa horam decimam matutinam ipse Károli, cum nonnullis Kuruczonicis Officialibus advenit; inter quos Alexander Otlik quoque fuit. Hospitium in Domo Domini Judicis eidem ordinatum, in prandium apud Campi-Mareschallum fuit.

12-a. Campi-Mareschallus cum Conjuge sua, General Graffen, Locherer, ac nonnulli alÿ Officiales, Alexander Károlyi hic apud nos in prandio erant. Ante prandium cum Károlio tractatum. Ratione pacis bona spes affulget.

13-a. Tota die Excellentissimus jejunabat, Károlio prandium offerebat, verum etiam ille, pro caeptorum negotiorum felici successu, nil comedit. Excellentissimus apud eundem fuit.

14-a, die Sabbathi. Karolius expeditionibus ac resolutionibus adhuc sub secreto existentibus acceptis, circa hora 10-a matutina hinc Ocsvam versus movit. Apud Grafen comestum.

15-a. Nil notabile accidit. Szatmáriensis Judex apud Excellentissimum fuit. Excellentissimus apud Campi-Mareschallum prandium sumpsit. Unius Laidinantÿ Safoiani servus, 400 florenis ablatis, profugit.

16-a. Excellentissimus apud Acton prandium sumpsit, etiam Campi-Mareschallus. Qua die a Karolio

quidam Ductor cum nuncio advenit, quod qualenam fuerit? ignoratur.

17-a. Excellentissimus domi tractavit. Praetera nil notabile.

18-a. Ratione carnis una poltura vendendae, ac pro intertentione per militem pro unius diei intertentione uno crucifero fiendae bonificationis, cum Civitate conclusum. A Karolio cum Literis ex Károly scriptis quidem ejusdem Ductor Váradinum proficisci volens advenit: verum licentiam non obtinuit. Literae ad postam dictatae.

19-a Martÿ. Excellentissimus Dominus Campi-Mareschallus omnes Generales tractavit. Inter alias nonnullae dissensiones exortae inter Montecuculi, Grafen et Montecseli; quae etiam taliter-qualiter protunc sopitae.

20-a. Erat auditum, quod hi tres se ad invicem evocaverint; interim exinde nihil factum. Excellentissimus nihil comedit, Literas ad postam dictavit. *)

21-a. Excellentissimus domi suae se patientavit. Hajdonicalium Oppidorum cum Bihariensi et Szabolcsensi Comitatibus consopita, conclusum persoluto, quanto proportionali ad priores suas portiones redeant.

22-a. Excellentissimus apud Campi-Mareschallum prandium sumpsit. Cum Domino Capitaneo Vogner, ratione argenteae frameae conveni, in qua 50 unciae argenti reperiuntur; pro qua unum Equum ac 10 Imperiales dedi.

29-am Martÿ usque nil notabile accidit. 29-a cum Literis a Karolio quidam Michaël Bagosy Supremus-Vigiliarum-Magister advenit.

---

*) E pont a „Literae" szótól kezdve keresztülhúzatott.

31-a Martÿ. Iterum Gabriel Nagy, Karolianus Adjutantius, cum Literis Campi-Mareschallo scriptis supervenit.

1-a Aprilis. Hi ambo summo mane abierunt. Gabriel Nagy per Comitem Simonem Forgács, Filiae in Claustro Clarissarum Tÿrnaviensum existenti, 50 id est quinquaginta Aureos specie eidem transmittendos, cum Literis ipsi sonantibus, manibus meis assignavit.

Usque ad 22-dum nil notabile, praeterquam, quod cum Kuruczonibus tracta continuata sit.

22-a Aprilis. Movit meus Excellentissimus Cassoviam versus, cum plenipotentia tractandi cum inclusis, ubi Supremus Commendans Comes Daniel Eszterházi fuerat. Döbröczino ante ipsum vesperum itineri nos accessimus, tota nocte pergentes, ac per Böszörmén, Nánás transeuntes, mane circa horam 7-mam Cassovienses ablegati: Georgius Nikházi, Stephanus Palásti, Michaël Szűke nobis obviarunt, qui in Campo Karoliensi congregatos Ungaros cum Karolio Kuruczones accedere volebant, ac quidnam ibi agatur, concludaturve, expiscari; quos Excellentissimus Dominus revertit, ac secum remigrare fecit.

23-a. Tokainum penetrantes ac post prandium moventes, Gönczinum de media nocte, ad Generalem Lefelholcz pervenimus.

24-a. Ex Göncz cum militia ibidem existente moventes, Enyiczkam penetravimus, ibique pernoctavimus.

25-a. Ex Enyiczka Cassoviam versus progrediebamur; in via Cassovienses ablegati: Georgius Nikházi, Trencséni et Zámory nobis obviarunt, referentes se actualiter in sessione esse, ac super deditione Arcis consulere, concludereque velle, adeoque adhuc ultima-

21-a. In ÿsdem Castris permansimus. Palatinum mortuum esse allatum.

22-a. Inde moventes, ad Oros venimus, ibidemque Castra non procul a pago fiximus.

23-a, die Sabbathi. Excellentissimus in tentorio suo tractavit Generalem Gavalleriae Montecuculi. Daniel Eszterházi eadem die advenit, etiam hic prandebat.

24-a. Dominus Aulae Praefectus ante dimidium noctis Pestinum versus expeditus. Munkácsinum se subdere nolle auditum usque ad Coronationem Regis.

25-a. Excellentissimus suo tentorio remansit. Post Aulae Praefectum ad Rácz-Fejértó, horeaeque epistolae expeditae. — 4 soles 17-a Aprilis in Italia apparuisse retulerunt.

26-a. Expedivi parvum Laidinantium, cum novo servo ac duobus neo-conductis recrutis Kis-Várdam versus, pro victualium per Comitatum limitatorum adductione.

27-a. Generalis Gavalleriae Guzanj apud nos prandebat. Nil notabile accidit.

28-a. Dictatae ad postam Literae quamplurimae.

RITTER GYÖRGY JÁNOS

SOPRONYI POLGÁR KRÓNIKÁJA.

1701—1719.

RITTER GYÖRGY JÁNOS

SOPRONYI POLGÁR KRÓNIKÁJA.

1701—1719.

Beschreibung und Geschichte der Königlich Freien Stadt Oedenburg vom Jahre 1701. bis 1719, samt den Rákóczischen Unruhen.

In diesen Buch ist beschriebener zu finden von den Ungarischen Rebellischen Krieg, so der Fürst Rakoczy, welcher in der Neustadt gefangen war, und nachmahls daraus mit Vortheil entkommen ist, und angefangen wider unsern Allergnädigsten Kaijser, König und Herrn Herrn LEOPOLDUM was sich hie und da zugetragen, und endlich für einen Ausgang genohmen hat, absonderlich was unter diesen Krieg unsere arme Stadt Oedenburg, die Bürger, und Einwohner derselben dabei dulden und ausstehen haben müssen, welcher sich recht angefangen hat Anno 1703, und von mir

JOHANN GEORG RITTER

beschrieben worden, so viel als mir ist wissend gewesen. Auch ist dabei beschrieben etwas von den letzten Türken-Krieg, so sich angefangen Anno 1716, und etliche Jahre gewähret hat.

Eine kurze Vorrede.

Wann Gott Land und Leute um ihrer übermachten Sünden willen heimsuchen und Strafen will: so straft er dasselbige mit Krieg, Theurung und Pestilenz; und dieser grosser Strafen und Plagen hat unser geliebtes Vaterland nur schon zimlich erlitten und ist denenselben unterworfen gewesen noch bis anhero, aber doch keiner besser und stärker, als der Krieg, und welche Straf auch die gröste ist, da wird nun nichts geachtet und geschonet, wie es dann dort in einen bekandten Lied stehet: Es ist gross Ellend und Gefahr wo Pestilenz regiret, — aber viel grösser ist fürwahr wo Krieg geführet wird, da wird veracht und nicht betracht, was recht und Löblich wäre. Diese Straf und Züchtigung, sag ich, hat unser armes Ungerland von Anfang und Ursprung desselben zimlich genossen: dann es hat sich angefangen mit Krieg, und währet noch bis auf den heutigen Tag also, dass es fast wenig Ruhe und Friede hat, bald von ihren üblen und bösen Nachbarn den Türken, bald von ihren eigenen Einwohnern, — wiedann man solches genugsam in der Historie der Kronick findet, dass man es gleich eine Ruhe und Frieden gehabt hätte von den Türken oder anderen Feinden: so hat sich gleich hie und da bald von ihren eigenen Einwohnern Krieg und Entböhrung erhoben und dadurch das Land verwüstet und in Schaden gebracht, als man

dessen die Menge könnte anführen; allein ich will nur etlicher Entpöhrungen gedenken, so von 100 Jahren her geschehen sind, als Anno 1605. bis 1606., da eben ein solcher Krieg im Land gewesen, als wie nun jetzt gehabt. Zu dieser Zeit aber hat doch sogar lang nicht gewähret, als dieser jetzige, da Stephan Bocskay mit einen grossen Hauffen Kriegs-Volk das Land überzogen, und dasselbe zimlich verheeret und verzehret, auch um das Fürstenthum Siebenbürgen willen, dass Er desselben Herr seyn wollen, endlich auch durch einen Vergleich und Frieden Kontrakt dasselbe erhalten. Da hat es unsere arme Stadt Oedenburg dazumahl auch wohl erfahren, indeme dieselbe von ihnen (als die Vorstadt) ist in die Asche völlig, bis auf etliche wenige Häuser, geleget und nochmahls ausgeblindert worden. Doch aber der ineren Stadt sich nicht bemächtigen können; nachdem ist aber durch Gottes Hilf diese Entböhrung bald gestillet und durch einen Vergleich und Friedens-Kontrakt von beeden Seiten hinterlegt worden, als von Ihro Kayserlichen Majestät Rudolpho II-do, und mit ihme Stephan Bocskay, Anno 1606. den 23-ten Juny beederseits unterschrieben und bekräftiget; und wurde eben diesen Dato mit dem Türkischen Kayser, welcher auch dazumahl wider die Christenheit war, der Friede getroffen, wurde also das Land von beeden Seiten in Ruhe und Siherheit gebracht. Darauf Anno 1631. erhebet sich wiederum im Ober-Ungarn ein Bauern-Krieg, wurde aber bald wiederum gestillet, und die Radlführer bestrafet. Item, Anno 1678. haben sich die Krutzen in grosser Menge zusammengerottet, und mit Französischen und Polnischen Völkern in Ober-Ungarn eingefallen und grossen Schaden gethan.

mit Rauben, Sengen und Brennen. Nachmahls gar in die Bergstädte eingefallen, woselbst Sie nur grosse Bäute von Silber und Gold bekommen, auch viel vornehme Bürger mit sich hinweggeführet, welche sich hernach mit einen zimmlichen Stück Geld ransioniren müssen; und diese Rebellion hat gar nur eine geraume Zeit angehalten, dadurch grosse Verwüstung geschehen. In Ober-Ungarn haben sie auch unterschiedliche Städte, als Kaschau samt der Citadella, Eperies, Leutschau, nebst noch anderen kleinen Oertern einbekommen, und ob Ihnen schon von denen Kayserlichen hie und da zimlicher Abbruch und Widerstand geschehen: so haben Sie doch wenig mit ihnen ausrichten können, dann Sie häuften sich immer mehr und mehr, bis endlich gar der Türk ihnen auch zu ihrem Ziel muste helfen, welcher auch das arme Land mit einer unglaublichen grossen Macht überzogen, Anno 1683., und zwar erstens gleich die vielberühmte Kayserliche Residenz-Stadt Wien in Oesterreich belagert den 14-ten Julÿ; da hat abermahl das gute Ungerland samt Oesterreich eine zimmliche Niederlage, grossen Schaden und Verwüstungen leiden und ausstehen müssen, auch viele Tausend Menschen, jung und alt in ihre grausame Dienstbarkeit geschlepet und mitgeführt, ja viele so jämmerlich hingerichtet worden, dass es ein grosses Ellend und Jammer zu sehen und zu hören gewesen war. Unseres Orts hier habens schon auch erfahren, was wir dazumahlen haben erdulden und ausstehen müssen: indeme wir uns auch unter ihre Bottmässigkeit haben werfen müssen, und also alle Augenblick fast gewärtig seÿn, was sie mit uns werden vornehmen und uns etwan gar in Grund und Boden ver-

wüsten und verderben, wann es Gott nach seinen Vornehmen hätte ausgehen lassen; aber Gott hat Ihme seinen stolzen Hochmuth bald gedämpfet, dass Er nicht lange ist vor Wien gelassen worden: sondern wurde durch Christlicher Potentaten Waffen den 12-ten Septembris wieder abgetrieben mit Schimpf und Spott, und mit einen unschezbahren Verlust. Allein, der Krieg hatte gleichwohl noch kein Ende, sondern gieng erst rechtschaffen an, und ist es dann das arme Land zimlich gewahr worden durch grosse und unerträgliche Plagen, Auflag, Durchzügen, Porzionen, Vorspänen und Winterqvartiren, auch vielmahls noch dabeÿ grosse Theurung erdulden und ausstehen müssen, dass also kein Wunder wäre, dass das Land fast in Grund und Boden verwüstet und ausgesauget werde über den so vielfältigen langwährigen Kriegen: wan es Gott nicht wiederum oftmahls aus Gnaden gesegnet und viel fruchtbare Jahre darunter gegeben hätte, dass also die Einwohner desselben, Theils in Wein, Theils Getraid und in anderen unterschiedlichen Gaben Gottes sind gesegnet worden, und damit wiederum ihre Gaben und Auflagen verrichten und geben können.

Aber wie den allen, so hat dieser Türkische Krieg halt gar zu lang gewähret, und die Portiones nahmen auch immer mehr und mehr zu, also dass das Land fast ausgesogen und gar Viele nichts mehr geben konnten, also immer zugeseufzet zu Gott, und gebetten, dass Er uns doch den lieben Frieden einmahl aus Gnaden schenken und bescheeren wolle; welchen sehnlichen Seufzer der Armen und Nothleidenden Gott dann in Gnaden gewähret, und hat die hohen Häupter dahin gelenket, dass sie doch einmahl

zum Frieden getrachtet, und wurde zu Carlovicz ein schönes Conferenz-Hauss gebauet, allwo hernach alle Pottschafter zusammen kamen, und den lieben Frieden beschlossen haben, — welches geschehen Anno 1699. den 26-ten Jäner, und wurde solcher Frieden auf 25 Jahr verlängert und bestättiget.

Was nun vor eine sonderliche Freude daraus entstanden, ist Jedermann bewusst über diesen schon lange gewünschten Frieden, und gedachte Jedermann: nun werden wir einmahl in guter Ruhe und Frieden leben können, und uns wiederum in etwas erhollen über die lange Unruhe und unfriedliche Zeit, so wir gehabt; aber leider Gott! es währte gar nur kurze Zeit: dann es liesse sich bald eine neue Rebellion und Empöhrung verführen und anmerken, wiederum von ihren eigenen Einwohnern, gedachten aber solches noch in der Stille zu halten; allein, es komme doch am Tag, und wurden etliche verdächtige Persohnen gefangen und nach Neustadt in Arrest überbracht, von welchen allen dann folgends etwas wird zu vernehmen seÿn: wie es ferner ergangen, und was hernach vor ein grosser Krieg daraus entstanden, endlich auch vor einen Ausgang genohmen, — soviel mir undzwar nur das wenigste von diesen allen wissend worden ist.

Erstens folget die Beschreibung von den Fürsten Rakoczy: wie derselbe in den Arrest nach Neustadt gebracht und auch wieder daraus entkommen ist.

Anno 1701. In den Monat Maÿ wurde Fürst Rakoczy und Baron Szirmay, nebst noch anderen Drey Vajvoden*) aus Ober-Ungarn nach Neustadt gebracht, und allda in Arrest gethan worden; Ursach dessen, weil sie sind beschuldiget worden, als ob sie in den Land eine Rebellion hätten anfangen wollen, und dabeÿ auch unseren allergnädigsten Kaÿser und König nach den Leben gestanden; also hat man sie da scharf verarrestiret und verwahret, bis auf fernere Verhör. Es wurde also ein Hauptman dazugestellet, der das Commando gehabt über die Arrestanten und über die, so sie verwachen musten, nebst noch einen Lieutenant, und wurde ihnen scharfe Wacht zu halten anbefohlen, — welches wohl auch eine Zeit lang geschah; allein, es währet nicht gar lange diese ihre Treue, die sie ihren Allergnädigsten Herrn geschworen haben, sondern sie liessen sich bald der Arrestanten ihre Seite ziehen und bereden, und berathschlagten sich unter einander: wie sie es angreiffen sollen, dass sie den Fürsten Rakóczy heraus helfen und fortpraktiziren könnten aus den Arrest? und alle Anstalten machten: auf was weiss Er heraus könnte

*) A Rákóczival egyidejűleg elfogott három Vay (Mihály, Ádám, László) nevéből eltorzítva.

gebracht werden. Endlich hernach auf einen Tag, da sie ihre Gelegenheit ersahen: da haben sie Ihm Abends beim Thor-Speeren, verkleiter, als ein Reitknecht, mit einen Futter-Sack durch alle Wachen herausgeführet, und gleich zum Thor hinaus, allwo dann schon vor den Thor sein Knecht mit einen Pferd gewartet, wie auch des Hauptman, der Ihm hinausgeholfen, sein Bruder, ein Lieutenant, welcher dann mit Ihm auch gleich fort ist; und wie wohl die andern beede, als der Hauptman und Lieutenant auch gedachten: sie wollen den andern Tag in der Stille auch hernach, es wird so geschwind nicht an Tag kommen, und wo sie dann ihr Loos zusammen gaben, alldort antreffen; allein, ihr Anschlag müsslinget ihnen, und gieng ihnen nicht allerdings von Staten: dann es muste noch denselben Tag offenbahr werden; als man Ihm in seinen Qvartier nicht gehöret oder vermüsset hat, und gleich nach Ihm fragte, hat der Hauptman zur Antwort geben: Er wäre aller übel auf, Er lieget drine! Da man ihm aber keinen Glauben geben wolte, und schon fast gemündelt: es möchte nicht recht zugehen, und die Sache dann weiters angezeiget, — so hat man hernach visitiret, und Niemand gefunden in den Zimmer wo der Rakoczy gewesen. Er, der Hauptmann, aber wollte sich wohl gleich excusiren: Er wüste nicht, auf was Art solches geschehen wäre, Er wäre unschuldig daran. Alleine, die Entschuldigung half wenig: sondern Er wurde gleich samt den Lieutenant in Arrest genohmen, nachmahls examiniret und befraget, welche dann dieses alles nicht läugnen, sondern gestehen müssen; und endlich, nach genugsamen Verhör, wurde ihnen ihr Urtheil gefället: dass nähmlichen den Hauptmann, mit Nahmen N. Lehmann, solle erstli-

chen der Degen zerbrochen, und vor die Füsse geworfen werden, nachmahls der Kopf abgeschlagen und der Leib geviertelt werden, hernach sollen die Viertln samt den Kopf vor die Stadt-Thör hinausgestekt werden; welche Execution dann den 24-ten Decembris noch selbigen Jahres mit den Hauptmann vollzogen worden. Dem Lieutenant aber wurde ein Urtheil gefället, dass ihme der Degen auch zerbrochen, und vor die Füsse geworfen werden solle, und der Kopf abgeschlagen, — allein, weilen Er nicht gar so viel Schuld dabeÿ gehabt: so wurde Er begnadet, und auf 6 Jahr lang nach Raab verwiesen, als ein Gefangener alldorten in Eisen zu arbeiten.

Nachdem aber der Fürst Rakoczy hinausgekommen: hat Er gar nicht lange gewartet, sondern nur fortgeeilet noch bei Nacht seinen Weg, den Er Ihm schon vorher wird auserwählt haben, da man Ihm nicht viel wird antreffen; dann, wiewohlen man Ihm gleich auf allen Strassen nachgesetzet und nachgeforschet hat, durch gewisse Leuthe, die geschwind dazu bestellet worden, dass sie Ihm sollen nacheilen, auch versprochen worden viel Geld, ja bis 10,000 Thaller, der ihm lebendig, oder nur seinen Kopf nach Neustadt oder Wien brächte, — so hat man Ihme doch nicht bekommen können, und ist also ungehindert fortgekommen, und nach Pohlen zu, auf ein gewiss Ort, da Er gedachte sicher zu seÿn, allda sich eine Zeit lang aufgehalten, und hin und wieder sich um Hilfe beworben. Und weilen eben dazumahl der König in Frankreich wider unsern allergnädigsten Kaÿser und König einen Krieg angefangen, wegen des Königreichs Spanien, — nachdem selbiger König mit Todt abgegangen, und der König in Frankreich

dasselbe behaupten wollen, auch mit Hilfe des Pabstens seinen Sohn würklich dareingesetzet, von rechtswegen aber es den Erzherzog Karl, als unsern allergnädigsten Kaÿserlichen Prinzen, zugehöret: so muste solches schon von beeden Theilen mit Schwerd ausgefochten werden.

Also gedachte der König in Frankreich: die Sache würde Ihm wohl zu seinen Handel dienen, wan Er es könnte dahin bringen, dass das Ungarland aufrírisch würde, oder einen Krieg anfienge, dass alsdann der Kaÿser dahin auch sein Theil Volk oder eine Armee haben müste, — so könnte Er demnach besser mit Ihm kriegen; versprache dannenhero dem Rakoczy Hilf: Er solle nur sehen, wie Er das Land könne aufwiklen, Er werde Ihm schon an die Hand gehen und auf alle Weis und Weg helfen. Wie es auch geschehen, — dann Er schickte Ihm nicht allein gleich viel Geld: sondern auch hernach allerhand Kriegserfahrne Officiers, Konstäbler,*) und dergleichen Leuthe, die Ihm konnten von ein und anderen berichten: wie das und jenes anzugreifen, und was zu einer Armee von Nöthen dieselbe aufzurichten, oder in Ordnung zu bringen? Machte Ihm also der Rakoczyer stens einen Anfang in Ober-Ungarn von etlichen hundert Mann, und zwar die meisten (wie mann vernohmen) zu Debreczin, die sich immer mehreten; hernach schrieb Er in ganz Ober-Ungarn an alle Gespanschaften, und ermahnet alle und Jede, Hohe und Niedere Edl und Unedl, wer die auch seÿn, dass sie sollen mit Ihm halten und sich zu Ihm schlagen, die uralten Freÿheiten des Landes wiederum zu suchen, — wohl

*) Tüzér, hadmérnök.

wissend: wie das ganze Land bishero ihrer alten Freÿheiten und Gerechtigkeiten beraubet worden, mit grossen Auflagen, Contribution, Qvartiren, und noch anderen dergleichen harten Beschwerungen mehr, und haben also von Jahr zu Jahr zugenohmen, da man immer gehofet: es soll abnehmen, oder gar wiederum aufhören; weil aber solches nicht geschehen noch bis anhero, und den Land fast unerträglich war mehr länger auszustehen: also wollen sie sehen, dass sie mit der Hilfe Gottes sich dessen können befreÿet machen. Mit diesen und anderen dergleichen Beredungen mehr hat Er sich Ihme immer mehr und mehr anhängig gemacht, dass sie Ihm dann mit Freuden Hauffenweis zugefallen, und also schon zimlich Volk zusammgebracht, machte Er alle Anstalten eine rechte Armee aufzurichten, und dem Krieg mit ernst anzufangen, — wie hernach zu vernehmen seÿn wird.

Der Anfang des Krieges.

Anno 1703, bald zu Anfang des Jahres, da nun Fürst Rakoczy schon einen zimlichen Haufen Kriegsvolk beÿsammen gehabt: fielen Sie in Ober-Ungarn ein, thaten allda grossen Schaden, wer sich ihnen widersezte, mit Blindern und Rauben. Es kam auch der Bercsényÿ zu ihnen, samt noch andern Grossen und Edlleuthen, die Ihme dann auch zu seinen Handl dienen halfen. Dem Bercsényÿ machte Er zu einen Generalen, und gab Ihm die Armee über zu führen; und brachten dann immer weiter und weiter, bekommen dann auch manches Ort und Stadt ein, fielen auch hernach in Siebenbürgen ein, ein Theil von ihnen, und bekommen dann auch mit der Zeit unterschiedliche Städte; und obwohlen von denen Kaÿserlichen ihnen gleich hie und da Widerstand geschahe, und gedachten sie zu hindern in ihren Vornehmen, und manchen Scharmitzl mit ihnen hatten: so fragten sie doch wenig darnach, und half nichts, dann sie mehreten sich von Tag zu Tag, und hielt fast alles mit ihnen, was auf den Land oder in geringen Orten war. Ja, sie bezwungen wohl auch die Städte und Festungen, dass sie es einsperten und so lange plockirten, bis sie sich ergaben; wie sie dann noch dieses Jahr nach Leutschau, Eperies, Caschau, Tockay, Munkats, und fast das ganze Ober-Ungarn einbekommen, hernach sich vertheilet, also dass der Rakoczy in Siebenbürgen mit einen Hauffen geblie-

ben, und Theils in Ober-Ungarn, — die anderen sind heraus in die Bergstädte mit den Bercsényÿ gegangen, nachmahls auch derselben sich bemächtiget und bekommen, da eine zimliche Beuthe von Silber und Gold, und hernach den völligen Genuss davon; die Kaÿserlichen versuchten zwar vielmahls denselben zu widerstehen, und sie davon zu vertreiben, und hatten manchen blutigen Scharmitzl mit ihnen an unterschiedlichen Orten, absonderlich zu Altsohl und Levenz, — aber richteten nichts mit ihnen. Und wie man gehöret hat, dass das Bergwerk zu dieser Zeit, da sie es inne gehabt, überaus reich soll gewesen seÿn: so haben sie doch diesen Vortheil zu ihren sonderlichen Nutzen erdacht, und haben Kupfergeld schlagen lassen, und ihre Leuthe damit ausgezahlet, und Jederman, wo sie schon zu gebiethen gehabt, hat selbiges auch von ihnen nehmen müssen; das Silber und Gold haben die Vornehmen für sich gesparet und weggeführet.*) Nach diesen kamen sie noch weiter heraus, und war ihre Meinung, dass sie auch über die Waag kommen möchten; da ihnen dann erstlich der Forgats zimlich mit den Kaÿserlichen Widerstand hielte und sie immer gut zurücktriebe: aber Er wurde hernach auch falsch, und gienge zu die Krutzen über. Endlich, da sie gar zu stark kamen, und die Kaÿserlichen nicht mehr sie erwähren konnten: kommen sie doch bei Freÿstadl herüber, — worauf sich dann hernach Tyrnau, Modern, Besing und Sanct-Georgen, bis auf Pressburg ihnen alles huldigte. Sie

*) Alaptalan vád, mert az arany- és ezüstpénz — mint eléggé be van bizonyítva, — fegyver, posztó, ón, kén, és más itthon föl nem található hadiszerek vásárlására, úgy idegen regularis hadak fogadására s fizetésére, továbbá diplomatiai költségekre fordíttatott.

sezten auch der Leopoldstadt zu unterschiedlichen mahlen zimlich zu, nachmahls bekommen sie auch im Winter die grosse und kleine Schütt ein, und thaten allda grossen Schaden; dass also dann beÿ uns eine Forcht entstanden ist, und die Bürgerschaft bei den äussern Thören wachen und den Anfang machen müssen den 5-ten Decembris 1703, Tag und Nacht eine Korparalschaft.

Anno 1704. Da nun der Winter mit Gewalt eindrang, und die Wässer allenthalben, wie auch die Donau hart zugefrohren war: ist ein Theil von diesen ungebettenen Gästen auch herüber auf diesen Boden gekommen mit den Karolÿ, als ihren Generalen, der sie herüber comandirt hat, welcher zwar erstlich auch gut Kaÿserlich gesint gewesen, und ihnen in Anfang hie und da zimlich Abbruch thate mit seinen Volk, aber hernach von den Kruzen um all das seinige gekommen; da Er aber hernach kein andere Hilf gesehen: hat Er sich auch zu ihnen geschlagen. Als sie nun herüberkommen sind, und gleich Papa und selbige Örter herum einbekommen: hat der Karolÿ gleich zu Papa sein Hauptqvartier gemacht, von dannen an alle Gespanschaften geschrieben, und sie ermahnet mit Ihm zu halten, und sich nicht zu widersetzen. Da Ihm dann gleich die ganze Raabau und der ganze Boden herauf zugefallen, und sich gehuldiget, und die meisten mit Freiden mitgegangen, welche ohnedem mit Verlangen auf Sie gewartet haben. Bis auf unsere Stadt war alles gehuldiget herauf, ohne was die Festungen waren.

Den 17-ten Junÿ hat der Karolÿ auch zu uns herauf geschickt den Ocskay und den Tallián Ferencz, wie auch den Bezerédy, und die Stadt auffor-

dern lassen, und befragen: was wir thun wollen? Sind bis 2 Tag hier gewesen; weil sie aber gar ein grosses Begehren gethan, und unsere Herrn dadurch eine Ausrede gethan: sie wollen gewisse Herrn mit hinunter schicken, die mit den Karolÿ selbsten accordiren und sich bereden werden mit Ihm, und dann zwei Herrn deputirt, als Titulirter Herr Kovacsits des inneren Rathes, und Herr Reichenhaller des äusseren Rathes, nur unterdessen zum Schein, — darauf gleich in der Stille sind auch gewisse Herrn nach Wien zu Ihro Majestät in der Eile abgeschickt worden, und gebetten: wo es möglich wäre Hilfe zu schaffen. Da ist dann gleich befohlen worden nacher Pruck, allwo die Kaÿserliche Armee gestanden, 400 Mann herunter zu beordern, nebst einen Kaÿserlichen Comandanten, so ein Hauptman gewesen, als Baron von Blumenberg, mit noch einen Hauptman Prikovits genant, als Plaz-Major, nebst zwei Lieutenant, ein Wachtmeister-Lieutenant, und noch anderen Officiern. Den 26-ten Januarÿ 1704. sind sie allhier in grossen Schnee und Ungewitter angekommen. Eben diesen Tag sind auch die Kruzen hier angekommen, ein Truppen, und fast zugleich etwas ehender, — dann sie haben ihnen gewiss eingebildet: die Stadt ist schon ihnen, es wird sich huldigen, alldieweilen unsere Herrn beÿ ihnen sind; wie sich dann auch der Karolÿ soll verlauten haben lassen: Er getraue Ihm Oedenburg mit den Korbatsch einzunehmen, — dann Er gedachte nichts anders, als die Huldigung von uns. Als die Kruzen aber um die Stadt herumritten, und bei den Wiener Thor auf den Berg etwas hinauskommen, und sahen die Deutschen hereinmarschiren: so haben sie sich nicht lang umgesehen, sondern

gleich ihren Weg zurückgenohmen von der Stadt weg, und nach Kreuz hinunter. Als aber die Ungarn hernach gesehen und vernohmen haben, dass wir Kayserliches Volk in die Stadt bekommen: haben sie gleich unsere Herrn verarrestiret und nicht zurückgelassen, und mit sich herumgeführet, wo sie hinkommen. Als aber der Kayserliche Comandant samt den Volk in die Stadt hereinkommen: ist er geschwind auf alle Posten und zu die Thöre gegangen, und ringsherum besichtiget: wie alles stehet? und gleich alle Anstalten gemacht, wie dies und jenes kann befestiget und verwahret werden; und sind ihm gleich von unseren Bürgermeister Herrn Ferdinand Dobner alle Schlüsseln übergeben worden. Es wurde auch befohlen, nichts mehr zu verschonen, wie vor geschehen, — wann man anders einen kann erlangen mit Stucken oder klein Gewehr, — sondern Feuer geben auf sie.

Darauf musten die Bauern von unsern Dörfern viel Schanz-Korb, Faschinen und kleine Spierkörb in grosser Menge machen, gros und klein Bauholz und Brenholz hereinbringen, so viel sie gekönt haben. Es wurden in der Inneren-Stadt alle Pasteyen erhöhet so viel mann gekönt hat, und Schanz-Körb neben den Stucken gesezt. In der Vorstadt wurden auch auf vier Örtern Paterien gebauet, und hernach Stuck darauf geführet, nähmlich auf den Michaëlis Friedhof, auf der alten sogenanten Fleischhackers Kirchen: da wurden zweÿ grosse eiserne Stuck aufgeführet, denselben Thall hinunter, und gegen den steinenen Brücke damit zu bestreichen. Item beÿ den Potschÿ-Thor wurden auch 2 Stuck aufgeführet. Item auf unsern Evangelischen Friedhof, in den äusseren, am Eck

rechter Hand, wurden auch 2 aufgeführet, wegen des Langen-Zeiler-Grabens. Item, in den sogenanten Fodorischen Hauss, bei den darauf sogenanten Scharfen-Eck, auf den Zimmer, welches auf der Stadt-Mauer angebauet ist, sind auch 3 kleine eiserne Stuck aufgeführet worden, und aussen mit Faschinen und Erd dazwischen vermacht zur Brustwähr. Es wurden auch um die äussere Stadt ringsherum, — etwa 2, oder 3 Häuser-breit von einander, darnach man es dann immer an manchen Ort von Nöthen gehabt, — Bablatschen gebauet, damit man sich in Fall der Noth über die Mauer hinauswähren und schüssen könne. Auch in denen Roundellen wurden überall dergleichen Bablatschen und Schilterhauseln darauf gebauet. Vor die äusseren Thöre wurden auch noch vor der runden Mauer, Palisaten rundherum gesezt, und ein Spanischer Reiter davor gemacht. Es wurden in allen Gässen nach zwerch herüber Palisaten, und ein Spanischer Reiter davor gesetzet. Die Bürgerschaft, welche vormahls in die Rotte eingetheilet gewesen, wurde jetzo in die Korparalschaften getheilet, und nach Soldaten-Manier eingerichtet. Die in der Ritterschaft waren zu Officier gemacht, und 11, 12, oder 13 Mann (so wie es dann hat seyn können) in eine Korparalschaft getheilet. Ich wurde auch erstens zu einen Korparal gemacht, ohnerachtet aber, da die Stuck bey den Scharfen-Eck in Fodorischen Hauss sind aufgeführet worden: habe ich zu denselben als ein Konstabler, mit Hans Kollmann hin müssen, und dieselben versehen. — Hernach hat man zum Schanzen anfangen müssen, um die äussere Vorstadt-Mauer einen Graben machen, und da muste alles zugreifen: Hauer, Bauer, und was herinnen war, die

Bürger und Inwohner, und täglich einen Menschen auf die Schanz schicken, — da giengen dann zimlich schon die Plagen an. Der Wirth auf der Wacht, hat er einen Gesellen gehabt: die haben auch hernach wachten müssen, einen Menschen in der Robath, dem Soldaten zu Haus sein Qvartier und auch sein Essen geben im Anfang; und das Schanzen hat zimlich lang gewähret: den ganzen Winter und Frühling, ja wohl bis nach Pfingsten hin: dann auf manchen Ort hat es gar nicht wollen recht von Statten gehen, wo es so lenig oder wässerich war, und immer manches Ort zusammen gefallen, dass man es gar hat ausmauern müssen, dass es gehalten hat; ja es fiel wohl auch bisweilen manches Stuck von der Stadt-Mauer in den Graben, allwo die Erd weggerutschet ist: dann die Grundfestung von der Mauer war etwas leicht, und der Graben nahe hinbeÿ, — so muste mann hernach immer vorbauen und Pfeiler ansetzen, wo man gesehen hat, dass die Mauer schlecht ist. Als man aber verkundschaftet hat, dass der Feind stark heraufgieng: da gieng das Flehen fast Tag und Nacht an, die Bürgerschaft von der Vorstadt in die Innere-Stadt, und die Bauern von denen Dörfern, sowohl von anderen, als von den Stadt-Dörfern, herein erschröcklich, dass alles, sowohl die Innere-, als die Vorstadt voll angefühlet wurde von Mehl, Getraid, Fleisch, und anderen Esswaaren; auch von Wein wurde nur allein bis 15,500 und etliche 20 Emmer dies Jahr hereingeflehet, und wurde ein jedes Fassl, so hereingeführet, bemerket mit einen grossen Eisen, welches hiezu gemacht worden, mit zweÿ Buchstaben F. W. als Fleh-Wein, und wurden auch gewisse Herrn dazu deputiret, die solche Weine anbrennen musten, wovon

man Ihnen, der den Wein hereingeführet hat, von jeden Emmer 2 Denar geben müssen.

Item, brachten die Bauern Kundschaft herein, dass die Kruzen ganz in der Nähe herum auf den Dörfern alles völligen und sich zusamen ziehen; da muste die Bürgerschaft gleich stärker auf die Wacht aufziehen. Es wurden auch die Hauer in die Korparalschaft getheilt, samt den Fremden, die von den Dörfern sich hereingemacht haben, derer dann diesesmahl eine zimliche Anzahl waren, und musten hernach auch nebst der Bürgerschaft wachten. Die Handwerks-Purschen wurden gleichfalls beschrieben, und in die Korparalschaften getheilet, welche dann hernach bei den vordern Thor Wacht gehabt. Die Thöre in der Vorstadt wurden gleich alle, bis auf das Wiener- und Potschÿ-Thor, vermacht, mit Bäumen und Steinen inwendig verlegt, und wohl verwahret; denen Leithen wurde allenthalben Pulver und Munition, auch Gewähr ausgetheilet, denen Hauern Musqveten, Pantalier, und Säbel; es wurden auch die Morgen-Stern aus den Zeughaus herausgegeben und zur Mauer gelehnet, in Fall eines Sturms zu gebrauchen; Doppelhaggen, Geschifte, und andere wurden auch zu den Thören und anderen gefährlichen Orthen gegeben, und so viel als möglich, alle mögliche Vorsehung gethan.

Den 15-ten Februarÿ sind die Kruzen in grosser Anzahl, bis auf 12,000 Mann stark geschäzt, auf die Stadt zu, aber sind vorbei, und auf die Unterwiesen zu, wobei dann der Karolÿ selbst gewesen, und haben hernach allda ihr Lager geschlagen auf den Unterwiesen, und auf den Äckern gegen Schattendorf hinüber; auf den Abend sahe man schon die Menge Feuer im Lager, und höret nichts als Trompeten und

Paucken, — und sonst diesen Abend nichts verübet, und still gelegen. Der Comandant allhier liesse ihnen gleich zum Troz auf den Thurm bei den Windlichtern trompeten und paucken, auch sonst allerhand Musick machen, mit Schallmeyen den Türkischen Einzug, und mit der Trompeten den Dragonern, und andere Marsch, und so vermischt bald diesen, bald andren, Trompeten und Paucken dazwischen; und das geschahe alle Nacht, so lange, als sie draussen gelegen und daherum waren, dass es dann den Karolÿ hernach hart verdrossen hat, und gräulich gedrohet: Er wolle uns noch dies und das thun!

Den 18-ten Februarÿ haben sich ein Trup von ihnen herfür gethan, und nahe gegen Wiener-Thor geritten; unsere Leuthe aber sind bald zu Pferd, bald zu Fus hinaus, und mit ihnen gescharmitzelt, — allein, sie waren zu stark, und konnten nichts mit ihnen richten; haben einen Deutschen Mann zwischen denen Gärten erwüscht, und Todt gehauen, wie auch ein hiesigen Bürgers-Sohn, welcher draussen im Schanzen war, und sich etwas hindan begeben, gefangen, und mit sich in ihr Lager geführet, doch den anderen Tag haben sie ihm wiederum zurück hereingelassen. Item, diesen Tag, auf den Abend, da es schon ganz finster war, kommen etliche von ihnen unter das Bräuhaus herein, bis zu der jezt sogenannten Rittmeister Voglischen Mühle, und allda ausgespehet; als sie aber von unsern Leuthen bemerket wurden, und auf sie hinaus Feuer geben: da gieng es dick an herein mit Schüssen. Es wurde aber gleich Lärm gemacht und die Leuthe auf die Mauer getrieben: dann man wuste nicht, wie viel ihrer etwa sind, — sie stekten alle zwichen den Zaun und den Ställen in den

Bräuhaus, und schossen herein, und gewähret also eine gute Weile, welches aber gleich wohl bei uns, Gott seÿ Dank, ohne Schaden abgegangen, weiss nicht wie beÿ ihnen. Als sie hernach gesehen, dass sie nicht viel ausrichteten, — haben sie sich wieder in der Stille fortgemacht.

Den 19-ten Februarÿ darauf, als mann nun gedachte, das sie allda ihren Vortheil suchen, — indeme noch viel Zaun. Ställe und anderes Gestrip bei den Bräuhaus und in Garten herum war, — wurden die Leuthe von allen Viertln hinauscommandirt, gleich Früh, die Zäume und Ställe nieder zu reissen und alles wegzuräumen, auch von den Bräuhaus, von der Bräuhaus-Mühl, und von des Herrn Engels Haus in Garten die Dächer abzubrechen; und haben nicht einmahl davon recht fertig werden können: als die Kruzen dieses gesehen, sind sie ganz dick zu Pferd und zu Fus herüberkommen zwischen 9 und 10 Uhr. Ob man zwar ihnen gleich mit Stucken hinaus begegnet: haben sie sich doch nicht abschröcken lassen, sondern nur auf die Neuhellerische Mühle zu, hinter derselben sich in den Langen-Zeiler-Graben begeben, die zu Fus, die Reiter aber blieben hinter der Mühle stehen. Die Neuhellerische Mühle wurde gleich erstens von ihnen angezündet, und die Talpatschen machten sich alle in Langen-Zeiller-Graben, hinter den Tschaikischen Garten, allwo noch eine Mauer gestanden, — da konnte man ihnen mit keinen Schus zukommen. Es stunden auch viele Bäume und mehrere Stück Zäune noch dort, und da dass sie sich aufhalten konnten, und immer unter derselben herein feuerten. Hernach haben sie auch in den Tschaÿkischen Garten das Haus angezündet, auch den Engli-

schen Garten, und wo nur ein Lusthaus oder etwas von Holz gewesen, den Ziegl-Stadl alles angezündet, und haben sich um und um die Stadt gemacht; das Lazareth, und die Mühle des Herrn Stadtrichters Egidi Prisomann auch angezündet, und haben gemeint dadurch ein Feuer in die Stadt zu bringen, und wann die Stadt also in Feuer wäre: wollten sie stürmen, dann sie haben schon die Leitern und alles bereit gehabt, auf den Dörfern haben sie den Bauern die Leitern weggenohmen, wie sie es gefunden haben: Greb-Leitern, Heu-Leitern und andere Steig-Leitern, wie sie es antrafen, und haben sie zusammengeführt. Allein, Gott hat ihnen ihr Vornehmen gehindert, dass es nicht nach ihren Willen ist hinausgeloffen; und ist denselben ganzen Tag ganz still gewesen, und kein Wind gegangen, bis um Mitternacht: da hat sich ein schröcklicher Wind erhoben, — allein, das Feuer ist schon meistens ausgeloschen, und hat keinen Schaden thun können. Unterdessen gieng das Schüssen immer fort hinaus, und wo nur einer erblicket wurde: so wurde nichts verschonet; sie ingleichen auch herein geschossen, aber Gott seÿ Dank, ohne sonderlichen Schaden; nicht mehr als zweÿ Persohnen sind von uns getroffen worden, ein Student herinner der Mauer in Kopf, welcher den anderen Tag darauf gestorben, und von den Soldaten ein Fourier, welcher mit anderen Soldaten und Bürgern hinaus auf sie gefallen ist, von ihnen auch getroffen worden, und gleich Todt geblieben; doch hat derselbe, der ihm erschossen, auch gleich von den Bürger Nahmens List, sein Rest bekommen. Hat also das Schüssen von 10 Uhr an, bis Mitternacht gewähret gegen einander, auch das Brennen beÿ ihnen; das gröste Glück war, dass das Bräu-

haus und die Mühle allda vorhero abgebrochen worden, — sonsten hätten sie durch dieselbe gar leicht ein Feuer hereinbringen können. Als sie nun gesehen, das sie nichts richten, und nach Mitternacht auch sehr kalt worden : haben sie sich gegen den Tag in der Stille weggemacht und wegmarschirt; den anderen Tag darauf Frühmorgens, als den 20-ten Februarÿ, ihr ganzes Lager auf den Unterwiesen angezündet, und davon Theils auf Wandorf zu, und andere Dörfer sich ausgestreuet. Der Karolÿ aber selbst, ist mit den meisten und grösten Trup auf Eisenstadt zu, — aus Zorn, weil Er hier nichts gerichtet hat, — welche sich Ihme dann gleich ergaben, und gedachten nicht, dass es ihnen so ergehen wird, als hernach geschehen: dann sie haben sehr übel mit ihnen gehauset, alles ausgeblindert, aufgesucht, wo nur was verstekt gewesen ist, und mit weggeführet. Die zu Wandorf sind immer liegen geblieben, und haben sich also fast alle Tag sehen lassen, ein Trup heraus auf die Äcker, und immer weiter herunter, und haben mit unseren Herumreitern gescharmitzelt; allein, in die Nähe haben sie sich nicht recht herzugetrauet, dann sie fürchteten die Stuck sehr. Indessen hat man immer Nachricht und Hofnung von Kaÿserlichen Volk, dass es kommen soll, und sie wiederum von hieraus wegjagen, und von Eisenstadt, — welche dann auch am Grünen-Donnerstag geschehen, dass sie da, zu Eisenstadt, mit den Kruzen geschlagen und sie verjagt haben.

Eben diesen Tag kam Kundschaft herein, dass bis 180 Kruzische Wägen mit Proviant zu Wandorf wären, und auch nicht viel Krutzen dabeÿ seÿen; unsere Leuthe wurden aber nicht geschwind hinausgelassen, bis die rechte Nachricht kam. Endlich

Nachmittag zwischen 3 und 4 Uhr wurden zu Pferd und zu Fus hinausgelassen, wer da wolt, — aber es ware schon zu späth, dann die meisten Wägen waren schon heraus und gegen Schattendorf zu. Unsere Leuthe giengen dann gleich auf sie los, als die Kruzen sie zu Wandorf ersehen, sind sie gleich heraus die Wägen zu secundiren, — aber unsere Leuthe drehten sich gleich auf sie zu, und scharmitzelten eine Weile mit einander. Die Kruzen aber hielten nicht lang, sondern giengen wieder zurück nach Wandorf; unsere Leuthe setzen ihnen auch gleich nach, dass sie sich in Häusern überall versteckten, und auf unsere Leuthe herausbrenneten. Da sie aber sahen, dass immer mehr und mehr Volk hernachkam von der Stadt hinauf: so sind sie durch die Gärten aus in den Wald hinausgegangen; aber unsere Leuthe haben sie wacker begleitet, und sollen bis gegen 40 Kruzen Todt geblieben seyn. Diesmahl ist von unseren Leuthen keiner gleich Todt geblieben, als der sogenannte Lutherische Stephan, welcher von einen Kruzen mit einen Tchackan zum Kopf getroffen, und auch in etlichen Tagen darauf sterben müssen; auch ist ein Kroatischer Schuster in Fus blessirt worden. Die Wägen draussen sind unterdessen durchgegangen, aber sind von Bauern aufgefangen und geblindert worden gegen der Eisenstadt zu, welche schon gewusst haben, dass die Kruzen geschlagen sind. Unsere Leuthe traffen zu Wandorf noch viel an von Ochsen, Kühe und Kälber, auf die 50 Stück, und viel Pferd, auch von Waizen und Getraid, etliche 70 Metzen Haber, und was noch von anderen Graflwerk ist gewesen, eine zimmliche Beute, dass sie es diesen Tag nicht alles gar haben herunterbringen können. Den

anderen Tag sind sie wiederum hinauf, und hat der Comandant auch Kayserliches Volk mitgeben, und brachten das übrige gar herunter, — aber das meiste war schon in der Nacht verzogen und weggebracht in Dorf. Hernach ist dieses alles verkauft und zu Geld gemacht worden, um diejenigen, so sein Leib und Leben gewagt den ersten Tag, denselben ausgetheilet worden, es mag seyn gewesen Bürger, Hauer, oder Fremder : jeder 4—17 kr. werthes; und hätten wohl mehr bekommen sollen : aber die Officire haben das meiste in ihren Beutel gestekt. Ein Fahnl haben wir diesmahl auch von die Kruzen bekommen.

Als nun der Comandant allhier vernohmen, dass die Kruzen würklich von Eisenstadt verjagt worden, hat Er erlaubt : wer nun Lust und Belieben hat, hinaus den Feind aufzupassen, oder denselben zu verfolgen, der solle nur hinaus; und weil absonderlich Nachricht kommen, dass zu Kolnhof noch eine Trup ist, welche zwar erst dahin kommen, und haben auch auf Eisenstadt sollen den Karoly zum Succurs zukommen, und wusten also nichts davon, dass sie weg waren von Eisenstadt, — kam also die Nachricht am heiligen Christtag Früh herein, dass sie da zu Kolnhof noch wären : also hat der Comandant eilends die Bürger und Inwohner, und wer nur Lust hatte, hinunter, dieselben zu verjagen ermahnen lassen. Und sind die Leuthe dann aus der Kirchen wieder heraus Theils, und mit hinunter; und kam dann eine zimliche Anzahl zu Pferd und zu Fus zusammen, — allein, der Comandant liess nicht mehr dann, bis 500 Mann, ohne des Deutschen Kayserlichen Volkes; und zogen gleich fort hinunter unter der Früh-Predigt am heiligen Tag, und traffen die Kruzen

noch da an, bis 300 Mann Talpatschen : welche sich aber gleich tapfer währten, dass unsere Leuthe Anfangs nicht viel konnten schaffen mit ihnen. Sie reterirten sich in die Zimmer, auf die Böden, und gaben wacker Feuer auf unsere Leuthe, wann sie hinzu wollten; und da sie da nicht mehr sich erhalten konnten : sind sie in die Stadt hinein zusammen und sich gewehrt. Als nun unsere Leuthe sahen, dass sie dort auch nichts mit ihnen schaffen können: haben sie sich in eine grosse Gruben salvirt, und da sich auch eine gute Weile gewehret, und viel von unseren Leuthen blessirt : endlich haben sie unsere Leuthe doch übermeistert und in der Gruben zusammenschossen und umgebracht; auch die andern, die noch dort und da in Zimmern, und auf den Boden versteckt waren, aufgesucht, und niedergemacht, — doch bis 60 haben sie aber gefangen mit sich herauf gebracht, worunter dan viele blessirt, Theils ja tödlich blessirt waren, dass sie auch hier starben. Von unseren Leuthen sind nicht mehr als zwey gleich auf der Stelle Todt geblieben, als ein Zischmenmachermeister Nahmens Kifjaczy, und ein fremder Koch, aber bis 10 oder 12 sind blessirt worden, worunter auch Theils gestorben sind. An Beut war nicht viel da, als was eher an Gewehr bekommen hat; etwas von Pferden war da, aber nicht viel Rindvieh, dann sie haben sich nicht viel vorgesehen, — werden also wenig von diesen dazumahl seyn durchkommen, dann unsere Reiterey hat gleich das ganze Dorf umrungen, dass keiner hat hinauskommen können. Die Gefangenen hier mussten hernach schanzen, bis sie wieder ausgelöst wurden. Diesmahl haben wir auch 3 Fahnen von ihnen bekommen.

Den 20-ten April ist der Platz-Major von hier weg, mit 200 Mann nach Güns hinunter, dasselbe mit dieser Mannschaft zu besetzen, und Er als Comandant da zu seÿn. Im Maÿ haben sich die Kruzen wieder stark gesamlet und heraufkommen bis nach Kreuz. Weil mann aber unter dieser Zeit immer mit den Friedens-Contract umging : also wurde der Oculitsanÿ nebst den Bischof von Simegh nacher Wien geschikt, wegen diesen Friedens-Contract, und sind den 27-ten Maÿ hier angelangt, als dahin zu reisen. Eben diesen Tag Vormittag zwischen 7 und 8 Uhr, ehe sie hier ankommen sind : sind von den Kruzen, welche zu Kreuz gelegen, ein Trup vorhero herauf, und haben die ganze Kühehalt aus den letzten Viertl, und auch der Kolnhofer ihre Halt weggetrieben, ohne anderen Vieh, Ochsen und Pferde, deren sie auch wenig antraffen und bekommen, dann man versahe sich nichts solches, dieweil man hörte, dass diese Leuthe hier ankommen sollen; ob man wohl gleich mit Stucken nach sie schoss, — so war es alles umsonst. Nach diesen kommen beede Herrn Abgesandte hier an; unsere Herrn, nebst den Comandanten, haben ihnen alles beÿgebracht, und geklaget : warum sie dieses gethan haben? So ist gleich ein Schreiben von ihnen beeden, und auch von unseren Herrn abgefertiget worden : ob sie dieses Vieh alles wieder erfolgen lassen wollten auf Ablösung? So haben sie geantwortet : wann sich die Stadt erkläret zu huldigen und mit ihnen zu halten, — so solls ihnen alles wieder werden, wo aber nicht, so wird auch das geringste Stück Vieh nicht mehr zurückkommen. Und ist auch so geschehen, dass wir nichts mehr bekommen haben, weil wir in ihren Willen nicht eingewil-

liget; und haben uns diesesmahl ein ziemliches versetzet, bis auf 1000 Stück Vieh, wie mans geschäzt hat, bekommen, und also ihren Schaden, den man ihnen zweÿmahl gethan, wiederum eingebracht. Nach diesen haben sie fast alle Tage herum um die Stadt gesträuft, dass fast kein Mensch recht sicher gewesen auf dem Feld; absonderlich in den Wäldern haben sie immer gepasst, und auf das Vieh gelauert, so noch in anderen Viertln gewesen, — allein, man hat das Vieh allezeit ganz späth, um 7, 8 bis 9 Uhr ausgetrieben, und nur in der Nähe, unter den Stucken gehalten, auch wohl manchen Tag, da man sie verkundschaftet, gar nicht ausgetrieben.

Den 20-ten Junÿ zwischen 8 und 9 Uhr ist wieder Lärm entstanden, und sind die Krutzen von Wolfs herein auf das ganze Weingebürg geritten, und die Leuthe so darinen waren, aufgesucht, und welche sie da angetroffen haben, erschlagen, ausgezogen, ja viele niedergehauet, geschossen, und verwundet. Hernach sind sie in grosser Anzahl vor der Stadt vorbeÿ, und auf Eisenstadt zu, weil sie vermeinten: sie werden sie gleich wieder hineinlassen, wie das vorigemahl geschehen; weil sie ihnen aber gleich mit den Stucken begegnet und sie bewillkommet haben: so haben sie dann leicht können abnehmen, wessen sie gesinnet sind gegen ihnen die Herrn Eisenstädter, — haben also hernach aus Zorn ihnen herausten die Stadl angezunden, und auch dort herum etliche Oerter abgebrennt und geblindert. Hernach sind sie wiederum zurück, und übernacht bey Klingenbach auf den Unterwiesen gelegen. Den anderen Tag ist wieder ein Lärm geworden, und sind diese Gäste in aller Frühe aufgebrochen, und von der Unten hereinmar-

schirt, ganz späth; Theils sind gleich hinüber auf ihren alten Weg gegen Wandorf zu, — sind aber nicht hinein, sondern gleich auf die Löwer in die Weingärten geritten, und die Leuthe aufgesucht, von da neben der Stadt vorbeÿ; als man ihnen aber mit den Stucken wacker begegnet: sind sie auf die Feld heraus und vorbeÿ gesprengt. Der andere grosse Hauffen aber ist ganz langsam marschirt gegen den Gericht herein, auch manchmal stilgestanden, und sich recht in Parade gestellt, dass man also würklich geklaubet: es ist etwa noch was in Hinterhalt, und sind Willens auf die Stadt anzurücken; haben hier desswegen gleich alle Anstalten gemacht und sich vorgesehen, aber es war nur eine Blendereÿ und vermeinte Schröckung beÿ ihnen, — dann, als sie gesehen, dass man auf die andern mit Stucken zugeschossen und durchgegangen sind: haben sich diese auch auf den Berg hinter den Gericht hinaufgelengt, in Thal hinüber bei den Tiefenwegen, und auf die Angerer-Weingärten zu. Als nun der Comandant allhier gesehen, dass sie durchgehen: hat Er gleich von seiner Miliz einige, nebst den Freÿreitern, und auch anderen, so gerne mitgewolt, hinaus comandirt, ihnen vorzupassen und den Pass abzuschneiden, — aber sie haben nicht gehalten, dann je weiter ihnen unsere Leuthe entgegen giengen: desto weiter sind sie gewichen, und gar zu weit hat sich das Fussvolk auch nicht begeben dürfen; doch sind sie gleichwohl zimlich auf den Hals gekommen, dass sie mit den Schus einander gelengen konnten, haben auch eine Weil mit einander Kugl gewechslet, und einige von ihnen blessirt, den unsrigen aber ist kein Schaden geschehen. Wie sie also den Ernst gesehen, haben sie sich durch

den Zaschalm-Wald durch begeben, wiederum auf ihr ordinari Nest: auf Kreuz hinunter, und auch da nicht lange aufgehalten, sondern weiter hinunter, gegen Nicolai und Steinamanger gegangen.

Den 13-ten Junÿ hat der General Heuster mit den Kruzen ohnweit Raab geschlagen, wobei dann der Forgats sie comandiret hat; und wurden die Kruzen bei 5 oder 6000 Mann geschlagen, und viele Fahnen, Stuck, und Bagage erorbert.

Den 22-ten Junÿ darauf wurde allhier aus Befehl des Herrn Comandanten das TE DEUM LAUDAMUS abgehalten, wegen dieser Victoria; in der Früh Predigt, Nachmittag aber, Abends um 5 Uhr, musste die ganze Bürgerschaft nebst der Garnison, die Handwerks-Purschen, Freÿreiter, die Fremden, Bauern, und auch die so unsere Dörfer haben geben müssen, samt den Soldaten, wie auch die Hauer, und alles was wehrhaft war, bei den Potschÿ-Thor hinausmarschiren und auf den Leonhards-Berg sich in Ordnung stellen, gegen Ungarn hinunter dreÿmahl alle zugleich Salve geben; es wurden auch 2 Böller hinausgeführet, und diese waren allezeit der Anfang, nach diesen um die Innere-Stadt um und um, hernach in der Vorstadt die Stuck, so heraussen stehen, 10, und also jedesmahl 50 Stück Schuss; nachdeme gieng es draussen mit den kleinen Geschoss alles zugleich an, und auf diese Weis geschah es dreÿmahl, — hernach marschirten sie wieder alle herein, und jeder in sein Quartier.

Den 24-ten Junÿ, als am Tag Johannis, wurde jeden Bürger von gemeiner Stadt 2 Halbe Wein und 2 Ungarische Brod ausgetheilet, hernach den andern allen, so mit draussen waren, jeden 1 Halb Wein und 1 Ungarisches Brod, den Konstablern aber jeden, wie

vorhero auch gebräuchlich war, 3 Halb Wein, 2 Ungarische Brod, und ein Pfund Fleisch gegeben.

Den 25-ten Junÿ Nachmittag ist der Oculitsányÿ nebst den Bischof von Simegh wieder von Wien hier angelangt, und gewisse Punkten mitgebracht, so der Kayser denen Ungarn verwilliget hat, wann sie damit wollen zufrieden seÿn, und darauf eingehen; und sind über Nacht hier geblieben.

Den 26-ten Junÿ Früh sind sie wieder von hier weg, und hinunter zum Rakoczÿ, welcher mit seinen Volk bei Földvár stehet, Ihm solches zu offenbahren; musten also die Kruzen, welche da herum waren, auch gleich alle mit Sie hinunter bis unter die Raab, und soll sich keiner da herum blicken lassen, bis zu Ausgang dieser Sachen. Allein, es hat gar nicht lang gewähret: dann die Kruzen samleten sich wieder allenthalben sehr zusammen, und nachdem die Kayserlichen nach der Schlacht ein Corps die Raabau durchstreiften und zu Kapuvár wieder von den Kruzen einen Trup antrafen und mit ihnen scharmitzelten, — auch von dannen gar hierherkommen und herauf weichen müssen; und sind den 29-ten Junÿ in der Nacht hier ankommen bis 2000 Mann Deutsche Reiter, und Fus-Volk, auch Krobathen und Razen zu Pferd, und haben ihr Lager herober Kolnhof, auf der Wiesen geschlagen. Den anderen Tag darauf sind ihnen die Kruzen gleich nachkommen, und auf Kreuz, als ihren gewöhnlichen Aufenthalt, begeben; und musten dann die Kayserlichen ihr Lager da wiederum aufheben, und ganz zur Stadt vor den Potschÿ-Thor auf den Viehmarkt hin machen.

Den 2-ten Julÿ aber brachen die Kayserlichen wieder auf, und gingen zur Armee; allein, bis 170

Mann Reiter behilte der Commandant von ihnen hier, um den Feind mehreren Abbruch zu thun und nachzusetzen, auch wegen des Feldbaues, damit man es sicher hereinbringen kann, — und wurden gleich in der Vorstadt, in ersten und letzten Viertl einqvartirt. Von den Kruzen hatten wir hernach fast alle Tag Lärmen, dass sie um die Stadt herumstraiften, die Leuthe aufsuchten und von Feld hereinjagten, auch auf das Vieh lauerten.

Den 13-ten Julÿ Abends zwischen 6 und 7 Uhr ist ein Lärm worden, und haben die Kruzen den Kolnhofern ihr weniges von Ochsen und anderen Vieh, was sie vormahls nicht bekommen, gar weggetrieben, auch von der Stadt etliche Stück Ochsen, was sie in der Eil erhaschen konnten, mitgenohmen; unsere Reitereÿ hat ihnen gleich nachgesezt, fast bis nach Kreuz, — aber das Vieh nicht mehr bekommen können.

Den 14-ten Julÿ zwischen 6 und 7 Uhr ist abermahl Lärmen worden von diesen Viehtreibern, und haben von den letzten Viertl auch die Schweinhalt weggetrieben, und also das arme Viertl mit ihren Vieh sauber ausgepuzt. Sie sind auch ganz nahe an die Stadt kommen, vor die Feldwacht vorbei, welche allemahl auf den Leonhardts-Berg gestanden, und gedachten noch etwas zu bekommen, — allein, unsere Reitereÿ ist ihnen gleich nachgeeilet, und auch eine gute Weile mit ihnen geschlagen; aber sie haben gar nicht lange Stand gehalten, und sind durchgegangen. Doch gleichwohl ist in diesen Gefecht von unserer Reitereÿ der Rittmeister und ein Reiter in den Arm blessirt worden; aber von ihnen sind bis 12 oder 15 Mann, — wie man Nachricht bekommen, — Todt

geblieben, und wohl auch so viel, oder noch mehr blessirt worden; das Vieh aber haben sie fortgejaget und fortgetrieben.

Den 22-ten Julÿ ist allhier wieder ein Freudenfest gehalten worden wegen der Victoria, so zu zweymahlen im Reich auf Kayserlicher Seite wider den Franzosen und Baÿr-Fürsten geschehen, die erste den 2-ten Julÿ, da der Bayer-Fürst aus seinen vortheilhaft verschanzten Lager geschlagen und alle Stuck und Munition erbeutet, und bis 16,000 Mann in Niederland auf den Plaz geblieben, ohne vieler Gefangenen; die andere ist etliche Täg darnach geschehen bey den Schwarzwald, da der Franzos den Bayer-Fürsten einen Succurs schicken wollte: wurde aber allda auch geschlagen, und bis 8000 Mann in Stich lassen, und die übrigen in der Flucht zurückgetrieben worden.

Den 28-ten Julÿ Früh um 5 Uhr ist abermahl Lärmen geworden, und haben die Kruzen unseren Leuthen auf 3 oder 4 Örter aufgepasst, in der Meinung: sie werden wieder nach Kolnhof um Getraid fahren, und solches heraufbringen, als wie schon vor etlichen Tagen geschehen; als aber unsere Reiterey auf die Wache hinausgezogen ist, — sind ihrer bis 18 recognosciren geritten, und da sie unter der Nattlischen-Mühle über den Bach gekommen: da sind die Kruzen, derer beÿ 200 waren, aus dem Langischen Haus und dem Lazareth auf sie herausgefallen; unsere Reiterey aber, die sich gegen ihnen zu schwach befand, muste die Flucht nehmen, — jedoch hat sich die Reiterey bisweilen umgewendet, und gegen sie gesetzt: da wurde aber von ihnen einer mit Pferd gefangen, ein anderer gleich auf der Stelle

geschossen, und 2 blessirt; die übrigen nahmen dann die Flucht zur Stadt, welche die Kruzen auch zimlich nahe herzu begleiteten, als aber die übrige Reiterey ihnen hinaus zu Hilfe gekommen, — da wichen die Kruzen wiederum zurück.

Den 29-ten Julÿ Nachmittag zwischen 5 und 6 Uhr geschah abermahl ein Lärm; weilen die Kruzen ersehen, dass unsere Leuthe viel Vieh auf den Äckern ausser den Langen-Zeiler-Graben gehalten, und gedachten ganz sicher zu seÿn: da sind sie plötzlich, ehe man sichs versah, aus den Wald herausgefallen, gegen 42 Stück Ochsen weggetrieben, auch einen alten Bürgersmann, Nahmens Saller, welcher von seinen Vieh nicht weggehen und dasselbe verlassen wollte, erschossen.

Den 4-ten August, gleich um Mittag, entstand abermals ein Lärmen; und gedachten die Kruzen: es wird ihnen mit dem Vieh wegtreiben wiederum so wie vorhin gelingen, dann unsere Leuthe hielten das Vieh auf den Äckern bei den Zieglofen hinauf; und als die Kruzen dieses ersehen: fielen sie auch plezlich bei den alten Walchstampf und zwischen den Mühlen heraus, und auf das Vieh los, und erhaschten in der Eile bey 30 Stück Ochsen, und sprengten damit fort. Weilen aber die Kayserliche Reiterey gleich vor den Neustift-Thor in Parade stand, und solches gesehen hat: ist sie gleich ihnen nachgesprengt, und ausser Wandorf ihnen das Vieh alles abgenohmen, zwei von den Kruzen sind gleich auf der Stelle Todt geblieben, worunter ein Lieutenant war, auch zweÿ als Gefangene hereingebracht, worunter ein Wachtmeister war, so tödlich verwundet gewesen, jedoch noch hier curiret worden. Die Reiterey hat ihnen noch weiter nach-

gesezt, aber sie haben sich gleich in den Wald verschloffen, und sind durchgegangen. In einer Stund darauf haben sie sich wieder auf den Potschÿ-Berg sehen lassen, und sich in etwas hereinbegeben: sobald aber unsere Reiterey auf sie losgegangen, — so haben sie gleich die Flucht ergriffen, und sich nicht mehr viel umgesehen. Aber unsere Reiterey hat ihnen nachgesezt und sie verfolgt bis auf Zinkendorf hinunter, bis sie sich alle in die Wälder verschloffen haben.

Den 6-ten Augusti in der Nacht um 10 Uhr ist in der Vorstadt, beÿ den sogenannten Juden-Friedhof, ein grosses Stück Mauer bei 20 Klafter in der Länge eingefallen, wegen des Schanz-Graben, dass er so nahe an die Mauer gemacht worden, — aber es muste gleich alles zusammenhelfen, damit dieselbe wieder auf das schleinigste gemacht wurde.

Den 12-ten Augusti Nachmittag um 5 Uhr wurde abermahl Lärm; weil unsere Leuthe das Vieh wiederum auf den Äckern beÿ den Zieglofen herum gehalten: sind die Kruzen wiederum bei des Herrn Kampel-, anjetzo Wallherrischen-Mühle herausgefallen, und etwelche 30 Stück Ochsen fortgetrieben, dabey auch einen Knecht erschossen, welcher auch den andern Tag gestorben ist; und vorher haben sie auch den Wandorfern die Kühhalt und Ochsen, was sie haben konnten, weggetrieben. Als aber gleich Lärmen worden, und die Reiterey die Reserve vor den Potschÿ-Thor hatten wegen des Getraids, so von Kolnhof herauf eingeführet wurde, — dann die meisten waren mit denen Wägen in Kolnhof, und dieses haben die Kruzen gewusst, dass sie einen gewohnenen Handel hatten, — so ist ihnen doch die Reiterey die auf der Reserve war, eilends nachgejagt, ehe sie noch mit

denen Stadt-Ochsen hinter der Wandorfer ihren Gärten waren, hat sie ihnen selbe wieder abgejagt; der Wandorfer ihr Vieh aber, welches sie lange vorhero fortgetrieben, wurde ihnen gleichwohl ein Theil abgejagt, das übrige aber nicht mehr bekommen können, obwohl sie ihnen bis auf das nächste Dorf hinter Neckenmarkt nachgesezt hat, weilen sie aber die Nacht überfahlen, hat sie müssen umkehren, und ist erst um 11 Uhr in der Nacht zurükkommen. Das übrige Vieh haben die Wandorfer hernach von den Kruzen lösen müssen. Diesesmahl haben die Krutzen den Meister Zimmermann zu Wandorf erwischt und mitgenohmen.

Den 19-ten Augusti ist mehr ein grosser Lärm worden, und sind der Kruzen bis 2000 Mann (wie man es nachher erfahren hat) auf den Potschÿ-Berg hergezogen; als aber die Kayserlichen Reiter — welche noch vor Tags recognosciren geritten. — den Feind auskundschaftet haben: so haben sie eilends hereingeschikt zu den Commandanten, und ihm wissen lassen: er möchte Anstalten machen, wie den Feind zu begegnen wäre? Als aber die übrige Reitereÿ, nebst den Fus-Volk, welches hinaus commandirt wurde, allda angekommen ist: machte der Herr Rittmeister von der Reitereÿ alle Anstalt, und beorderte gleich einen Trup von seinen Leuthen: sie sollen ihnen entgegen gehen, und sehen, dass sie es auf das freÿe Feld hinauslocken könnten, und dann wolle Er mit den andern Reitern, mit welchen Er versteckter im Wald stunde, von hintenher auf sie zukommen, und das Volk zu Fus solle alsdann vorne ihnen entgegen gehen, und wollen sie also in die Kluppen bringen. Aber ihr Anschlag that ihnen misslingen; dann, als der Coman-

dant mit den Fus-Volk herauskam, da sind etliche Reiter und auch etliche Bürger fortgesprengt, und sehen wollen: wo der Feind ist? und sind den Comandanten vorkommen; und als sie auf den Berg zum Kreuz hinaufkamen und ersahen etliche Kruzen, wollten sie denenselben nachjagen, — da fielen sie von beeden Seiten heraus auf unsere Leuthe, und haben etliche zu Schanden gemacht und verwundet. Der Jakob Mayer, ein Fleisehhacker allhier, war auch dabey; dieser als Er sich übermant sahe, und die Flucht zurück nehmen wollte: ist das Pferd mit ihm über einen Graben gefallen, und Er hernach von ihnen erschossen und zerhauen worden, nebst einen Reiter, welcher auch gleich Todt geblieben, und 3 wurden tödtlich verwundet hereingebracht, doch hier wieder curiret worden. Als ihnen aber die andern Reitern und Fus-Volk zum Succurs kommen, und eine Weile mit ihnen gefochten haben, — haben sie die Flucht wieder zurückgenohmen mit etlichen Todten und blessirten, und unsere Leute auch ein Fahnl diesmahl von ihnen bekommen.

Den 21-ten Augusti kam Nachricht herein, dass die Kruzen eilends daherum und bis unter die Raab weggewesen sind. Ursach dessen, weil der General Heuster wieder Volk bekommen und in die Raabau eingefallen ist; haben allsogleich Günns, Saarvar und Kapuvar verlassen, und sich weggemacht, — welche Oerter dann hernach alle mit Kayserlichen Volk besezt worden, und hat der General Heuster sein Lager bey Saarwar aufgeschlagen.

Den 25-ten Augusti darauf sind unsere Reiter, welche wir schon etliche Wochen hier gehabt, auch zur Armee hinunter gerückt, mit denen dann viel

fremde Fleischhacker und hiesige Bürger mit Wein und anderen Sachen mit zur Armee hinuntergegangen sind, und dachten einen guten Handel zu haben, — aber es gelunge ihnen zum Theil gar schlecht; dann als die Fleischhacker allda Vich eingekauft und heraufftreiben wollten: sind die Kruzen, welche sich noch hie und da in den Wald verstekt und verhalten haben, auf sie herausgefallen, und etliche gefangen genohmen, auch etliche erschossen, als den Kroÿspäcker und Margarether Fleischhacker, und sonst noch einen; die andern mussten sich hernach ransioniren, wie dann 5 Baadner, welche sie auch bekommen, allein 300 fl. geben mussten, und viel andere Fremde, mehr die sie bekommen haben, welche ihnen dann wacker Geld geben mussten. Den Csiszar von Holling haben sie diesmahl auch gefangen und hernach erschossen, weil Er sich nicht geschwind hat lösen wollen. Das Vieh aber haben sie dennoch das meiste heraufgebracht; es ist auch sonst viel Vieh durch die Soldaten heraufgetrieben und verkauft worden. Als aber der Commandant solches vernohmen: hat Er einen Verboth darauf gelegt, und auch was verkauft gewesen, in den Häusern aufsuchen, wegnehmen, und nach seinen Gefallen verkaufen lassen.

Item, ist der General Heuster wiederum von Saarvar aufgebrochen und bis nach Papa hinuntergeruckt, allda sein Lager augeschlagen, die Kruzen überall aufgesucht, und die meisten Rebellen auf diesen Boden gedämpft.

Den 27-ten Augusti ist allhier wiederum ein TE DEUM LAUDAMUS gehalten worden, wegen der herrlich Victoria, so den 13-ten August wider den Franzosen und Baÿr-Fürsten geschehen, und bis

20,000 Mann auf den Platz geblieben, alle Stuck, Pagage und Munition erobert, und etliche Officiers gefangen bekommen.

Item, in den beeden Monathen September und October, bis auf Leopoldi, ist von beeden Seiten Waffenstillstand gehalten worden, unter dieser Zeit wegen eines Frieden zu accordiren, — wie dann auch dessentwegen der Kayserliche, Englische, und Holländische Gesandte nach Schemnicz abgeschicket worden, allwo sie die Zusammenkunft gehalten, und sind auch mit einer solchen Pracht empfangen worden, dass es nicht zu sagen ist; den 10-ten Novembris aber sind sie wiederum unverrichteter Sache von einander gegangen, und haben sich nicht vergleichen können.

Der General Heuster hat mit seinen Volk bey Papa herum die Winter-Quartiere bezogen, — doch allda auch nicht lang verbleiben können, weil sie wieder fremde Gäste beforchten; sind also von da aufgebrochen, und sich in einer Abtheilung herober der Raab, bis auf Heilingstein einqvartirt, der andere Theil aber neben der Donau hinnuter, um den Pass zu besetzen, dass sie nicht sollen herüber kommen. Unter dieser Zeit musten die Ungarn auf diesen Boden herunter, von Dorf zu Dorf, — es sey Edlmann oder Bauer, — alles Gewehr, so sie gehabt, hergeben, und durften bey hoher Strafe keines verschweigen; und wurde alles hieher in das Zeughaus gebracht, und aufbewahret.

Den 23-ten Novembris auf den Abend ist ein anderer Comandant hieher gekommen, als der Hauptman Kemertin, und den 25-ten dito darauf ist der Vorige, sammt den Fähnrich, so mit Ihm hier war, mit 200 Mann abmarschirt, und sind auf Presspurg zu, allwo

mehr Volk soll zusammen kommen. Und muste auch alles Volk, so von der Raab herauf in Qvartier gelegen, hinüberziehen, und wollen mit den Kruzen eines wagen.

Item, ist dieses Monath auch Neuhäusel von den Kruzen erobert und eingenohmen worden.

Den 14-ten Decembris ist allhier ein TE DEUM LAUDAMUS abgehalten worden wegen Landau, so den 18-ten Novembris wiederum von den Franzosen ist erobert und eingenohmen, mit Accord; und sind die Franzosen mit 1800 Mann abgezogen. Bey welcher Belagerung und Übergab Ihro Königliche Majestät Josephus selbst in hoher Person zugegen war. Bei diesen Freudenfest ist ein Weib, die Letenmacherin genannt, aus den Orgeln *) erschossen worden, welche gleich hat wollen in die Kirchen gehen, und da der Comandant diesen Tag gastirt hat, und bei den Rund-Trinken allezeit eine von den Orgeln angezunden worden, und vielleicht eine ist übersehen worden, als ein Lauf auszuladen, und etwa auf einen Stein die Kugl aufgeprelt hat, — dann sie sind ganz nieder gestanden, und hätten ohnmöglich sogleich sie zum Kopf treffen können, als sie getroffen worden und gleich Todt geblieben ist. Gott hab sie seelig, und verzeihe es dem, der daran Schuld ist! Die Orgel zwar hab ich selbst angezunden, aber nicht geladet.

Den 17-ten Decembris ist Ihro Königliche Majestät Josephus nach Eroberung Landau wieder aus den Reich nach Wien zurückgekommen.

Item, haben die Kruzen Leopoldstadl schon

*) Seregbontó, orgona-löveg.

zimliche Zeit belagert, mit Stuck und Bomben hart beängstiget und plockirt gehalten, — dass schon ein zimlicher Mangl an Proviant und Munition entstanden, und sich nicht allzulange mehr halten können; darauf zoge der General Heuster sein Volk zusammen, und griff die Kruzische Armee an, welche ohnweit bey Tyrnau stunde, zertrennet dieselbe, und schlug sie endlich in die Flucht, dass ihrer bey 3000 Mann Todt geblieben, *) ohne den Officiern, und auch ein Französischer Minister gefangen worden, und viel Deutsche Gefangene erlediget, — wiewohl auf Kayserlicher Seite auch viel geblieben sind: doch aber sie das Feld erhalten, und Leopoldstadl entsetzet und dabey viel Stuck, Proviant und Munition, und vieles Vieh bekommen, und Leopoldstadl hernach wiederum mit Proviant, Munition, und was ihnen nöthig war, stark versehen. Diese Schlacht geschahe am Stephani-Tag, als den 26-ten Decembris, und wir haben dabey bis 30 Fahnen von den Kruzen bekommen.

1705-er Jahr.

Den 18-ten Jäner ist allhier auf Befehl des Herrn Comandantens wegen dieser Schlacht, so bei Tyrnau geschehen, ein TE DEUM LAUDAMUS abgehalten, und wurden unter den Gottesdienst Vormittag 12 der grösten Stucke dreymal abgefeuret.

Den letzten Jäner sind unsere Musqvetier, so noch hier gewesen, alle sammt den Comandanten Kemertin wegmarschirt, und sind nach Presspurg hinüber zur Armee.

*) Csak 185, — de a győző Heister hadából (ki nem sok híjja, hogy meg nem veretett) vagy 1000. L. részletesen, Thaly Kálmán: „A nagyszombati Harcz." Pest, 1869. Lauffer Vilmos kiadása.

Item, diesen nähmlichen Tag sind dagegen wieder 308 Mann Rekruten, nebst zweyer Hauptleuten, wovon einer davon Comandant worden, daher kommen, sind aus Steÿrmarkt herausgebracht worden, und waren Steÿrer, Kraner, und Böhmen durcheinander, und ganz unexercirtes und ungeschicktes Volk, als einmahl hier war.

Den 3-ten Februarÿ beÿ der Nacht, sind die Kruzen wiederum stark um die Gegend bei Altenburg herüberkommen, weil die Donau daselbst einen Eisstoss gemacht; und sollen, wie man vernohmen hat, bei 12,000 Mann herübergegangen seÿn, und sind gleich den 4-ten Februarÿ auf Wieselburg zumarschirt seyn, und dachten allda Kayserliches Volk anzutreffen: aber sie sind ehender herauskommen, — welches die Kruzen hernach abgebrent haben, die Kayserlichen zimlich versprenget und verjaget haben, auch von Fürstlicher Herrschaft Proviant-Wägen angetroffen, welche zur Kayserlichen Armee es liefern sollten, und ihnen dasselbe weggenohmen.

Den 5-ten Februarÿ sind etliche 100 Mann Kruzen bei der Nacht von den See her, und auf Schrolen und andere Oerter daselbst gekommen, und überall die Edlleute und Soldaten aufgesucht; wo sie Soldaten antrafen: haben sie selbe gleich niedergehauen, und die Edlleute, welche sie erwischt haben, haben sie mit sich geführet, welche sie aber nicht zu Hause antrafen, oder ihnen entsprungen sind: denen haben sie ihre Güter geplindert. Darauf sind etliche Tausend ins Oestereich hinausgegangen, und allda bis ober Wien gesengt und gebrent, und erbärmlich gehauset, viel Menschen niedergehauen, bis 32 Oerter abgebrent und geplindert, und innerhalb 4 oder 5 Tagen

mit einen grossen Raub, auf die 500 Wägen wieder hinüber mit sich über die Donau geführet.

Den 23-ten Februarÿ ist plezlich ein Lärmen in die Stadt hereinkommen, dass die Kruzen in grosser Menge zu Kreuz wären, wie es dann auch in Wahrheit gewesen ist; und hätte man sich eher was anderes eingebildet, als einen Kruzen zu sehen, wie gähling sie heraufkommen sind. Und solle der Karolÿ wiederum mit 16,000 Mann bey Comorn seyn herüberkommen, welcher dann gleich auf alle Gespanschaften ausgeschrieben und ihnen die Huldigung anbiethen lassen, und was sie gesinnet sind, — die dann von Ihme etwas verlangen, die sollen nach Sanct-Martins-Berg kommen, allda wird Er an zu treffen seÿn.

Den 26-ten Februarÿ wurden die Konstabler auf das Rathhaus gefordert und wieder auf das neue erinnert ihrer Pflicht und Schuldigkeit, wie sie sich verhalten sollen; dann wurde auf Befehl des Herrn Comandantens angeordnet, dass man alle wehrhafte Mannschaft beschreiben und Ihm eingeben solle.

Es sollte auch von den Stadt-Dörfern die wehrhafte Mannschaft hereinkommen: weilen aber die Bauern sich dessen stark geweigeret, — so musten sie doch von jeden Dorf gewisse Manschaft hereinstellen, die ihre Dienst und Wachten herinnen verrichten, und sie dieselben bezahlten; aber es währte nicht lang, sondern da die Arbeit im Feld anging, wurden sie wieder entlassen. Es wurde auch befohlen allen Proviant-, Mehl-, und Getraid-Vorrath, so die Bürger und Inwohner besitzen, oder hereingefleht worden, zu beschreiben. Es wurde denen Saillern befohlen 1000 Stück Bechkränz auf das eheste zu machen und zu verfertigen.

Ferners wurde befohlen, dass bei denen 2 Thören, als Wiener- und Potschÿ-Thor, weilen dieselben offen bleiben müssen, ein guter tiefer Graben gemacht, und mit einer Aufzugbrücke versehen werden solle; die anderen 3 Thöre aber sollen gut verpolwerkt und mit Steinen verlegt werden.

In Ansehung des Feuers (welches Gott in Gnaden verhütten wolle) ist dieses beschlossen worden: dass wenn die bösen Leute Feuer hereinbrächten, in der Meinung, alsdann uns zu bemeistern: so solle bei Leib- und Lebens-Strafe keiner von der Wacht, oder seinen Posten lauffen, sondern dabeÿ bleiben. Denen Zimmerleuten, Maurer, Schlosser, Schmidt, Sporern, und dergleichen Leuten, die in Feuer und anderer Arbeit begriffen sind, ist ebenfalls bei Leib- und Lebens-Strafe anbefohlen worden, den Feuer zuzulaufen, und so viel als möglich, Rettung zu verschaffen.

Nicht minder wurde auch im Falle eines feindlichen Anfalles oder Sturmes verordnet und öffentlich Kundt gemacht, dass auf jener Seite oder Ort, wo der Feind angreiffen sollte: auf den Stadt-Thurme beim Tag ein rother Fahn, bei Nacht aber eine Laterne mit einen Licht ausgestekt werden solle, — und wo diese Zeihen hinsagen, dahin soll man sich begeben.

Item, muste jeder Bürger einen Sack hergeben, und wurden alle auf das Rathhause zusammengetragen.

Den 27-ten und 28-ten Februarÿ haben die hiesigen Schneidermeister ihre Gesellen und Lehrjungen, so viel sie hatten, auf das Rathhaus stellen müssen, allda aus den Säcken Sand-Säck zu machen; sie wur-

den bei der Mitt entzweÿ-geschnitten und zusammengenäht, hernach mit Sand angefühlet, und auf die Mauern zu einer Kopfwehr gelegt. Vor ihre Mühe haben diese Leute jeder des Tages ein Seitl Wein und ein Paar Semeln bekommen.

Den 4-ten März sind allhier bis 900 Mann Reiter ankommen, nebst einen Obrist-Lieutenant, und meistens Cuirassier-Reiter, commandirtes Volk; die meisten gleich einqvartirt worden, theils in Würthshäusern, die andern in den Bürgershäusern in der Vorstadt, und bekommen von der Stadt ihr Brod, Fleisch, und Wein, auch für ihre Pferde die Futerasche, — allein sie waren nicht damit zufrieden, und forderten noch mehr von ihren Würth an Speiss und Trank.

Den 5-ten März bei der Nacht sind 300 Mann von ihnen zu recognosciren: wo etwa der Feind stehet? abgeschickt worden; so sind sie nur bis Nikitsch gekommen, und allda erfahren, dass nicht weit davon etliche 1000 Mann Kruzen stehen, — sind also wieder zurück- und nach Haus kommen.

Den 9-ten März Nachmittag ist auch das Bareÿtische Dragoner-Regiment angekommen bis 200 (?) Mann stark; diese sind auch gleich einqvartirt worden, sowohl in der inneren als äusseren Stadt, 5, 8, 10, 12 und mehr Mann in einem Haus, darnach die Stallung war, und wurden also zimlich überlegt. Sie bekommen zwar von der Stadt Brod, Fleisch, und Wein, und Futter vor die Pferde: doch waren die wenigsten damit zufrieden, sondern der Würth muste ihnen noch mehr, und nur genug Essen und Trinken verschaffen; und mancher Würth, welcher schlimme Kerls hatte, wurde mit Schlägen und spöttischen

auf ihr Begehren, dieweil sie grossen Anstoss leiden von den Kruzen.

Den 11-ten März zwischen 4 und 5 Uhr Nachmittag ist wieder Lärm geworden; und haben sich der Kruzen etliche Fahnlein auf der Unterwiesen und gegen den Schattendorfer Weg gezeiget: aber sie hielten sich nicht lange auf, dann als sie sahen, dass unsere Reiterey ihnen gleich entgegen kam, sind sie wieder durchgegangen, und die Nacht war auch schon vorhanden, dass sie ihnen nicht mehr weiter nachsetzen konnten. Unter dessen sind unsere Herrn nach Wien, und haben sich bey Seiner Majestät beklaget wegen dieser überlegten Mannschaft, so wir hier hatten, dass uns ohnmöglich ist so viel Leute zu erhalten, und sie von hier abmarschiren sollen.

Den 13-ten März kam Ordre, dass sie marschiren sollen, — sind aber den 14-ten Früh um 7 Uhr erst abmarschirt, und auf Purbach, Dundelskirchen und selbige Gegend herum etliche Tag gelegen; nachdem sind sie wieder herkommen und wieder etliche Tag hier gelegen, und grosse Unkosten der Stadt und Bürgerschaft gemacht, — bis der General Pálfy angekommen, und sie mit Ihme auf die untere Gegend marschirt, und auf solche Art ihrer losgeworden. Dann haben unsere Herrn so viel ausgebracht, dass Seine Majestät uns die Gnad ertheilet hat, dass hinführo kein Qvartier mehr allhier gemacht werden solle, — sondern sie sollen hier vorbey, und anderwärtig einqvartirt werden; darum wurde die ganze Bürgerschaft den 6-ten April auf das Rathhaus berufen, und ihnen dieser gnädige Befehl vorgelesen. Item, als die Kayserlichen auf diesen Boden hinunter bis in die Raabau gingen: gedachte man, dass jetzt kein

Kruz in unserer Gegen mehr seÿn werde, und man sicher allenthalben reisen könne; und nachdem zu Weltendorf am Christi Himmelffahrts Tag der Jahrmarkt einfiehle, wagten sich unsere Kaufleute auch dahin, und gedachten etwas zu lösen; allein, es zeugte sich schon zimlich an, dass es ihnen nicht gar gut gehen werde, indem die Kruzen auf den Markt aus- und einritten und ausspeheten, und den ganzen Markt verderbten, dass alles nach Haus liefe, was auf den Markt war. Als aber unsere Leute auch gleich hernach hereinfahren wollten: haben ihnen des Bezerédy sein räuberisches Gesindl ausser Schapring aufgepasst, sie allda angefallen, und weil sich unsere auch gleich gegen sie wehrten, absonderlich der junge Klem, Kaufmann allhier, und der junge Danapf auf die Kruzen schossen: haben sie diese beede erschossen und umgebracht, weil sie sich gegen sie gewehrt hatten, und etliche blessirt; die andern musten die Flucht nehmen und sich im Wald verstecken. Darauf haben sie gleich alles Preis gemacht, die Trugen aufgeschlagen, und was sie an Geld und Waaren fanden, auf die Pferd gepackt und weggeführet. Dieser Schaden, so die Kaufleute dermahlen erlitten, wurde über 15,000 fl. geschätzet, dann es waren allerhand Leute, sowohl Tuchmacher, als andere Handwerksleute und Kaufleute beysammen, wie auch der Michaël Kasper, Tuchhändler allhier, soll allein an seinen Waaren bis 5000 fl. Schaden gehabt haben. Die zweÿ erschossene sind nach Schapring gebracht und allda begraben worden, die blessirten aber haben sie heraufgeführet.

Den 24-ten September Früh zwischen 6 und 7 Uhr haben uns die Kruzen pletzlich überfallen, und

das Vieh gleich vorn Potschÿ-Thor weggetrieben: und weil viel Leute im Feld beÿm Ackern und Anbauen waren, und sich dessen gar nicht versahen: haben sie dieselben schröcklich herumgesprengt, sie ausgezogen, das Vieh ausgespant. 13 Persohnen erschossen, worunter zweÿ Bürger waren, nähmlich der Georg Lang beym Teucht, und der junge Gruber in der Langen-Zeil, und einen Hauer, auch etliche blessirt. Das Vieh haben sie nebst der Kolnhofer ihren, welches sie auch diessmahl mit- und auf Kreuz getrieben haben, bis 1000 Stück alles zusammen, wie mans geschätzet hat; hernach haben sie von da Post hereingeschikt: ob man es wolle auslösen? so wollen sie es zurückgeben. Da haben unsere Herrn gleich zweÿ Franziskaner hinuntergeschikt, dass sie mit ihnen handeln sollen, was sie begehren, nebst den Gyürfy zu Kreuz; und haben sich also mit ihnen verglichen, dass man vor das Vieh hat geben müssen 1800 fl., ohne was noch an Tuch, Schnüren und Zischmen ihnen a parte hat müssen gegeben werden. Was aber die Gaiss waren, diese haben sie gleich fortgetrieben, und sind nicht mehr zurükgegeben worden: es ist wohl von andern Vieh auch viel abgegangen: aber unsere Herrn haben dafür was zurückbehalten. Hernach ist das gerechnet worden, was auf ein Stück Ochsen oder Kuhe kommet? So hat dann, wer etwas dabey gehabt, dasselbe müssen erlegen, damit das Geld ist zusammengebracht worden.

Item, ist Titulirter Herr Graf Kaspar Esterházy mit einen Trup Reiterey *) anherkommen, und in die Würthshäuser einqvartirt worden: darauf kam Nach-

*) Styriai vasasok, a stájer rendek zsoldos katonái, kiknek ez a labancz főúr szegődött ezredesük vala.

richt herein, dass der Bezerédy zu Salamonfa solle Hochzeit halten: wurden also den 9-ten Octobris 200 Mann von der Reiterey und 100 Mann Fus-Volk hinuntercomandirt, — dass Fus-Volk musten die Bauern auf den Wägen hinunterführen, und gedachten also sie auf der Hochzeit zu überfallen; allein, sie kamen nicht weiter als bis Nikits, und erhielten allda Nachricht, dass die Kruzen sehr stark sind, und sie mit ihnen nichts würden ausrichten können, — blieben also über Nacht in Nikits, und den andern Tag Früh marschirten sie wieder herauf. Und nachdeme die Kruzen unsere Leute auskundschaftet: hat der Bezzerédy mit seinen Volk ausser Kreuz in dem Tiefenweg ihnen aufpassen lassen, und als die Deutschen dahin kommen, und sich nichts weniger als dieses eingebildet, — fielen die Kruzen hind und vorne auf beeden Seiten auf sie zu, dass ihnen fast keiner sollte entkommen können. Die Reiterey, welche sich übermant sahe, wollte sich wohl gleich mit der Flucht salviren: aber sie sezten ihnen nach, und kamen gar wenig von ihnen davon, ohne was sich etwa hie und da in das Gebüsch oder Gesträuch verschlieffen konnte; und die Musqvetier, welche sich auch von der Reiterey verlassen sahen, wussten nichts anders, — weilen von ihnen auch schon viele umgekommen sind, — als dass sie um Pardon bathen, welches ihnen auch der Bezzerédy versprach, und führet sie gefangen mit, deren noch bis 80 waren, welche endlich auch bald wieder erlediget waren in etlichen Wochen, von General Heuster.

Es ist vorhero vergessen worden anzumerken, dass dieses Jahr 1705, den 5-ten May Seine Majestät der Kayser Leopold, unser allergnädigster Landes-

fürst, in 65. Jahr seines Alters das Zeitliche gesegnet hat.

Den 26-ten October sind die Gesandten, als der Englische und Holländische, wieder nach Tyrnau gekommen, allwo die Zusammenkunft wegen eines Friedens zu tractiren war, — aber es wurde abermahl nichts darauss.

Item, haben die Kruzen die Stadt ermahnen lassen, wegen des Weinlösens sich zu vergleichen.

Den 2-ten Novembris in der Nacht zwischen 12 und 1 Uhr wurde mit 3 grossen Stucken geschossen, weil Nachricht eingelauffen, dass 2 Meilen von hier 3000 Kruzen sich befinden sollen; man aber nicht wissen kann: wo sie aus wollten, oder was sie vornehmen werden? ist also zur Wahrnung geschehen, dass sich die Leute auf denen herumliegenden Oertern und auch in Oestreich vorsehen können.

Den 5-ten Novembris, da die Leute schon zum Lösen anfangen wollten, wurde in der Früh um 7 Uhr Lärm gemacht, die Paucken geschlagen, und 3 starke Stuck-Schuss gethan: weil sich die Kruzen hie und da stark liessen sehen, und auch aus einigen Wägen das Vieh ausspanten, — doch aber wiederum still wurde. Um Mittag wurde abermahl mif 3 Stucken geschossen, und liessen sich wieder einige Kruzen sehen, haben aber doch niemahl etwas gethan, und geschahe von ihnen nur dessentwegen, dass wir uns mit ihnen wegen des Lösens vergleichen sollen.

Den 6-ten und 7-ten Novembris ist bey allen Thoren verbothen worden Niemanden hinaus zu lassen, unter dieser Zeit kamen wieder Briefe herein, und ermahnten die Stadt, dass sie sich wegen des Lösens vergleichen solle: widrigens solle kein Mensch auf de

Feld sicher seyn, und wer ihnen wird unterkommen, den werden sie in Stücke zerhauen. Also wurden unsere Herrn bemust sich mit ihnen zu vergleichen, nachdeme uns keine Hilfe gekommen, wie wir gehoft haben, und dessentwegen mit den Accord so lange verzogen haben; weil aber die Zeit zum Lösen schon zimlich nahe war, auch Schnee und Regen zugleich zimlich einfielen, — wurden also gezwungen mit ihnen zu accordiren, und musten ihnen 2000 fl. in Geld, nebst anderen Accidentien, als: Zischmen, Borten, viele Ellen Schnür, zwey Stück Zobel, und dergleichen geben, und ist der Termin bis auf Nikolai (6. Decembris) gemacht worden.

Item, diesen Herbst gieng auch eine Armee von den Kayserlichen in Siebenbürgen hinein, und schlugen die Kruzen aus ihren vortheilhaften Schanzen, und nahmen ihnen nachmals fast das ganze Siebenbürgen wieder weg, und verprofiantirten die Städte und Festungen wieder, und legten frische Besatzung hinein.

Unterdessen mehrten sich die Kruzen auf diesen Boden fast täglich, und sammelten sich, — wie dann hernach der Vak-Bottyán mit noch mehreren Volk hinüber kommen, und auf diesen Boden commandirt hat bey ihnen, und zu Pápa sind Qvartire gemacht, von daher hat Er ein Patent an alle Gespanschaften ergehen lassen, dasselbe aber lautet also:

Ich Johann von Bottyán, der Löblichen Confoederirten Ungarischen Ständen, wie auch Ihro Hochfürstlichen Durchlaucht Franz Rákóczy von Felső-Vadász in Siebenbürgen, meines gnädigsten Herrn, General-Feldwachtmeister, Obrist über ein Regiment zu Pferd, und diesseits der Donau Commandirender-

General. Fiege hiemit zu wissen, allen und jed
Standes und Würthen, adelichen und unadelic
bedrängten Vaterlandes Inwohnern, Markt-
und Dörfern meinen Gruss.

Und fiege zu wissen, dass demnach G
Allmächtige unsere gerechte Waffen, wider de
so weit gesegnet hat, dass Ihro Hochgräfliche
lenz, Herr Graf Nicolaus Bercsényi von Szék
Löblichen Confoederirten Ungarischen Ständ
Ihro Hochgemelten Fürstlichen Durchlaucht
Rakoczy Senator und mit Ihme ertheilter Vo
Commandirender Generalissimus, rathsam erach
denen diesseits der Donau liegenden Gespann
und getreuen Landes-Einwohnern, die Zeit u
feindlichen Joch seufzenden, zu Hilf zu k
ihnen zur Ergreiffung der rechtmässigen Waffe
die drückende ausländische unrechtmässige
Luft zu machen, und zur Eintrettung in d
Verbindnüss, so zur Wiederbringung der uralt
des-Freiheiten aufgerichtet, Gelegenheit zu
mich neben anderen Generalen und Obristen n
considerablen Armee und einer vollständigen
rie, — welche Kraft und Würkung die wi
stige Schlösser und Städte, als des lieben Vat
Verräther, wider die mit Feuer und Schwer
lässig zu agiren, mit Gottes Hilfe spühren we
hieher geschikt habe, mit scharfer Ordre, s
des armen Landmans tragenden, und zu Vers
auch Erhaltung derselben gerichteten Liebe
dass Ich, wie auch alle, bei dieser Armee coma
hohe und niedrige Officiers, eine scharfe Krie
und Disciplin halten, keinen, — er möge
oder Unadl, von Ungarischer, Deutscher, Cro

oder anderer, was immer wolle, Nation seÿn, wenn er nur ruhig im Lande wohnet und keine Waffen wider uns ergreiffet, — ohne Unterschied kein Leid zufügen zu lassen, auch alle Handlung mit denen Protectional-Briefen auf zu heben, und generaliter der ganzen Soldatesca an zu befehlen, damit alle in Königreich Hungarn liegende offene Plätze, — sie mögen Nation seÿn, was sie immer wollen, ausgenohmen, die sich verschliessen oder gar die Waffen wider uns ergreiffen, — welche hiemit zu finden, erkläret nicht als Feinde, sondern als Freunde und unsere liebe Landsleuthe zu erachten: weilen man keine Waffen wider die Deutsche, Croatische, oder andere Nation, die vermög der Ungarischen Rechte im Lande ruhig zu wohnen gelitten, — sondern wider das Oestreichische, uns hart drückende Joch ergriffen hat. Also wahrne alle und jedwede obbemelte, damit ein jeder ruhig in seinen Haus verbleibe, weder sich, noch seine Sachen in verschlossene und feindliche Oerter begebe, vielweniger wider uns die Waffen ergreiffe, keine Victualien und Kundschaften dem Feind überbringe, oder Correspondenz mit ihme pflegen: sondern sich ein aufrichtiges Landeskind erweisen, wohl bedenkend, dass das unbarmherzig regierende Haus Oesterreich mit Auflagen oder unerträglichen sogenannten Portionen und Monath-Geldern, auch andere, wider Rechte des Königreiches laufende, des armen Landmans Haab und Guth Aussäugung der Auflagen und unerträglichen Proceduren keinen Unterschied zwischen Ungarn, Deutschen, und anderen Nationen gemacht, — sondern einen und den anderen ohne Unterschied hergenohmen: welche gewaltsame Regierung, reife Überlegung ohne Zweifel alle zu würken, die Wiederbringung der Freyheiten

billig aufmuntern wird; versichernd anbei alle und jede ob angezogene, sowohl adeliche als unadeliche, dass Ich, soviel als möglich, eine gute Disciplin und Kriegs-Zucht zu halten, auch alle Excessen, so von mir oder den Commandirenden Officiren bei Zeiten eingebracht werden, dergestalt abhelfen, und die bosshaften Excedenten strafen werde, damit jedermäniglich meinen Commando belieblich mache, wie auch Ihro Excellenz Titulirter Herr Generalissimus Bercsényÿ, der aus einer angebohrnen Liebe zu den armen Landmann, Vaterland, und Söhne, sucht dieselbe nicht nur in Flur zu setzen, sondern auch, so viel immer möglich, schadlos zu halten sich eifrigst bemühet, und über das genaue Obsicht hat, dass Er von meinen Thun und Lassen, Red und Antwort geben könne.

Damit sich nun die Oerter und deroselben Einwohner zu richten wissen: so haben sie zu vernehmen, dass alle Protectional-Briefe, wie gemeldet, aufgehoben, und sie von Niemand gelöst, noch ausgetheilt werden sollen, indeme solche in Königreich Hungarn nicht von Nöthen sind. Was aber in des Feindes Land liegende offene und keine Waffen ergreiffende Oerter anbelanget: denen wird man auf ihr Begehren, gegen vorhergehende Huldigung, den gegenwärtigen Protectional-Brief aus Christlicher Liebe nicht versagen, welches ihnen mit nächsten zu Wissen gemacht wird. Es soll auch keiner, keinen Generalen, Obristen, noch andern was immer Nahmens habenden Officier Wein, Geld, oder Gaben, unter was immer vor einen Vorwand, zu geben schuldig seÿn, hat auch keine Privat-Persohn solche zu fordern oder zu erpressen die Macht. Alle die Güter, so Fiscalisch sind, oder denen sogenanten Lobonczen zugehören: sollen von Niemanden

distrahirt, sondern zur Verpflegung der Miliz und Verschonung des armen Landmannes angewendet werden. Es sollen auch keine Auflagen an Verpflegung der Miliz, noch auf Jemand andern, ohne der dazu deputirten Herrn und Kriegs-Commissariats Befehl (denen zu gehorchen) gereicht werden; ohne, wo die Miliz hinkommt: so sollen sie die Oerter mässig, doch ohne Trunk, — welches Niemand zu begehren hat, — verpflegen, bis auf weitere Ordnung, dass nähmlichen die hiesige Miliz kann eingerichtet werden. So aber, welche Officiere, oder Gemeine, wider dieses Patent handeln, einige Protection umb Geld ertheilen, Gelder erpressen, oder Pferd, Vieh, Kleider, oder sonst etwas weg zu nehmen sich unterstünden: so soll man solche, soferne man sie nicht Handfest machen und ergreiffen kann, — welches bei Verübung der Gewalt allen und jeden erlaubt, — und sollen solche als Räuber, zu mir, oder den nächst Commandirenden Officier gebracht, und mit Pferd und Gewehr, zu gebührender Strafe eingehändiget werden, — fleissig aufmerken: wer, und aus was für einen Regiment sie seÿnd? und mir, wie auch denen Herrn Deputirten, und Kriegs-Comissariat, aber zur Erstattung deren Schaden, beÿ des Excedenten Monath-Solt bey zu bringen. Hingegen wird allen Richtern und Inwohnern ernstlich anbefohlen: Gegenwärtiges ihme so viel als möglich explaniren, hin und her ab zu schreiben, damit überall Kundt werde, ab zu schicken, damit jedweder, wo er es hingeschickt, sich gegen ihme verantworten könne, und also ein jedweder zu Haus ruhig wohnen könne, — bei Leib- und Lebens-Straf wider die, so Solches vertuschen *) wollten, oder eher als überall publiciret

*) *Más példányban: verhalten.*

wurde, zum Feinde überbrächten. — Gegeben zu Pápa, den 9-ten Decembris 1705.

Idem, qvi supra:

Joannes Bottyán m. p.,
der Confoederirten Hungarischen
Ständen dieseits der Donau Com-
mandirender General.

Weil nun die Kruzen sich so stark sammelten: sind sie gleich auf Güns zu, mit völligen Gewalt, und haben den 8-ten Decembris 1705 die Vorstadt berennet, und selbe meistens abgebrent, hernach mit Gewalt hineingedrungen, und alles was ihnen unterkam, niedergehauet; und sollen bis 300 Personen umgekommen seÿn. Auch den Fridelÿ, Geistlichen zu Csoba, haben sie ermordet; nur Bürger allein sollen bis 80 umgekommen seÿn, ohne den andern Leuten und Kindern. Hernach haben sie in der Vorstadt das meiste was sie antrafen, geplindert und geraubt; die Innere-Stadt aber hat sich gehalten samt den Schloss bis auf den 3-ten Tag, und dann, den 10-ten Decembris, ist selbe auch mit Accord übergangen.

Unterdessen kam wieder ein anderer Comandant hieher, der Obrist von Weitersheim genannt, den vorigen Obrist-Lieutenant zu Hilf, weil derselbe schon ein alter Herr war, und nicht mehr zu Fus ist gewesen, und nicht so fortkommen konnte, wie es zu solcher Zeit erfordert wird. Wurde also allenthalben auf das heftigste Anstalt gemacht: wie alles verwahret und befestiget werde; es wurden von Wien herab auch noch 6 Stuck geschicket, eisene Haubitzen, zwar ohne Laveten und Räder, samt vielen Granaten und

Kartatschen, Pulver, Bley, und Lunten. Die Stuck wurden befohlen auf das schleinigste einzufassen. Es wurden auch noch mehr Baterien gemacht: in der Vorstadt, als beÿm Schlipper-Thor eine, und 2 Stuck darauf geführet, — item, auf der Sandgruben, gegen den Tiefenweg hinunter ein Blockhaus errichtet, und 2 Stuck aufgeführet. Es wurden auch gleich Freyreiter gemacht: wer Pferde hatte, muste eines hergeben, oder selbst aufsitzen, dass dieselben bisweilen um die Stadt herum recognoscirten, auch in der Stadt herinnen hatten sie ihre Posten, wo sie stunden, dass man sie gleich brauchen konnte. Die Handwerks-Purschen wurden auch alle beschrieben und in Korparalschaften eingetheilet, auch jeden Gewehr und Munition gegeben; auch was vom fremden Bauern und Volk herinnen war, wurden jeden Gewehr und Munition ausgetheilet; dann wurden auch die Hauer allhier in Korparalschaften eingetheilet, und jeden eine Musqveten, Pantalier, Pulver, Kugl und Lunten gegeben. Nachdem, als die Nachricht kam, dass der Feind sehr stark sich zusammenziehe und heraufginge: wurden auch alle äussere Thöre stark verpolverckt, bis auf das Wiener-Thor; aussen wurden vor jeden Thor ein Graben gemacht, und die Erde herein zwischen das Thor geworfen, und vor den Wiener-Thor auch ein Graben und ein Aufzug-Brucken davor gemacht. Die Morgenstern wurden auch ausgebessert und viel neue gemacht.

Den 23-ten Decembris kam Kundtschaft herein, dass der Feind ringsherum sich stark zusammenziehe, — die Infanterie war in Kolnhof, Kreuz, und Harkau, die Cavallerie aber in Obern-District: Wandorf, Agendorf, und Klingenbach versamlet, — also hat man die Thore geschlossen, und Niemand aus- und

eingelassen, übrigens zu einer mannbahren Gegenwehr alle nur ersinliche Anstalt gemacht, die Mannschaft rings um die Mauer gestellet, und selbe die ganze Nacht hindurch mit Munition hinlänglich versehen: allein, diese Nacht ist nichts erfolget, sondern alles still gewesen.

Den 24-ten Decembris, mit anbrechenden Tag. kam wieder Kundschaft herein, dass der Feind in Willens seÿe, mit voller Macht auf die Stadt los zu gehen; so hat man die Thore nicht geöffnet, und alle Posten, wie auch die Mauern wohl versehen mit Mannschaft, und einer Qvantität Granaten an diejenigen Posten, wo der Feind praesumirlich eindrüngen sollte, ausgetheilet, — wobeÿ Titulirter Herr Comandant von Weitersheim, und Titulirter Herr Bürgermeister, an Animirung der Bürgerschaft in geringsten nichts ermangeln lassen, auf allen Posten.

Indessen ist der Feind gegen 11 Uhr Mittags von allen Seiten hereingeruckt, die Infanterie zwar, — in Talpatschen, und bis 200 Mann Deserteur bestehend, mit 2 Fahnen auf den Leonhardtsberg Posten gefast, die bei sich habende 4 Stuck und 2 Mörser, auch sich selbst in die Steinbruchgrube daselbst vortheilhaft postiret; und so wurde auch gleich hier auf den Stadt-Thurme durch den Paukenschlag Lärm gemacht, und was von Kindern und Weibern war, in die Stadt hereingeflohen, was aber von Manspersohnen und übrigen wehrhaften Menschen war; lief alles der Mauer und ihren Posten zu. Die Kruzen aber haben gleich mit Stucken kreuzweis zu canoniren und Bomben einzuwerfen angefangen, wovon die ersten zwar meistens auf die Pfarwiesen und die daran stossenden Gärten niedergefallen, und dahero keinen sonderlichen

Schaden verursachet, die Feurigen-Kugeln aber haben gleich, — nach ein und den andern vergeblichen Schuss, — entlich leider den Effect gethan: indeme erstlich um ¾-tel auf 2 Uhr in des Meister Adam Steiner bürgerlichen Schuhmachers allhier Behausung eine niedergefallen, und angezindet, von welcher auch der meiste Theil der Fischer und Schlippergassse in Rauch aufgegangen. Darauf ist eine Bombe in gemeiner Stadt-Maÿrhof auf den Plaz, eine in der Schlippergasse, und eine in Roth-Ochsen-Würthshaus niedergefallen, — und ist demnach so zu sagen, fast in einer Stund ein solch erschrökliches Feuer aufgegangen, welches bis gegen den Abend die ganze Fischer- und Schlippergasse, die Häuser auf den Plaz, von gemeiner Stadt Maÿrhof an, bis zum Goldenen Hirschen-Würthshaus, auf den meisten Theil der Silber-, und Klein-Potschÿ-Gasse in die Asche geleget, nicht minder alles in denen Städl vorhanden geweste Korn, nebst anderen, den Feuer unterworfenen Sachen. Ohngeachtet um die, an den Mauern damahls stehenden Bürgerschaft ihren Ruin mit Augen ansehen müssen, auch das Feuer in ihren, ihnen angewiesenen Posten sie zimlich incomodiret, anbeÿ der Feind auch an ein und anderen Orten Minnen gemacht, — so hat sie doch weder der grosse Verlust, noch die augenscheinliche Gefahr dahin bringen können, dass nur ein einziger seinen Posten verlassen, und denen seinigen zuspringen sollen oder wollen; vielmehr hat dieselbe mit continuirlichen Schüssen aus Stucken und kleinen Geschüz eifrigst angehalten. Man hat auch angefangen die Dächer abzuschlagen, sowohl in der Vor- als Inneren-Stadt, um noch ein grösseren Unheil vor zu beigen. Worüber der Feind, nach Aussage eines

Überläufers, der hernach hereingekommen, nicht allein bestürzt, sondern daraus eine desperate Gegenwehr beschlossen. Und hat sich auch der Effect dieses Schlusses bald hernach gezeiget: indeme in der Nacht um 11 Uhr eine Feuer-Kugl auf den Kornmarkt, eine in der Neustiftgasse, mehr eine andere in der Langen-Zeil, und die lezte in der Inneren-Stadt in Herrn Pogatschens, gewest Hackstockischen, anjetzo Nonnenhaus würklich gezündet, und Frau Gansslin, Herrn Daniel Dobners, Herrn Paul Liebezeit, und Herrn Rieders Hausen, — in der Vorstadt aber fast die ganze Lange-Zeil, der Kornmarkt, und ein zimlicher Theil der daselbst gewesten Städln und der sich darin befundenen Fourage in Rauch aufgegangen. Und weilen durch vorbesagtes Feuer, so in der Langen-Zeil aufgegangen, alles bis an das Potschÿ-Thor, ja sogar einerseits Herrn Liebezeits Maÿrhof, und dann des Lukas Kleschitsch Haus andrer Seits, item die Halter-Häuseln und des Feldhütters Máttyás Wohnung und Stallung bis an den Zaun, — welcher Theils weggebrochen, Theils geblieben, — daraufgegangen, mithin auch die Feuersflammen und der Rauch gegen den Potschÿ-Thor häufig zugedrungen; in Erwägung nun der augenscheinlichen, von innen fürgewesten Feuers, von aussen aber Feindes-Gefahr: hat Herr Bürgermeister Ferdinand Dobner, nebst anderen Kayserlichen Offiziern, in Abwesenheit des Herrn Comandantens befohlen, alsobald den nächsten Zaun an Thor wegzubrechen, das Dach auf den Wachthäuseln, so weit es nöthig, abreissen, die Munition, als Pulver und Granaten, in die Erd zu vergraben, — so auch geschehen. Hierauf hat Herr Bürgermeister zur Resis-

stenz des Feindes alle mögliche Anstalten gemacht: die Bürgerschaft und Inwohnern an denen Mauern, herumreitend angeeifert, ihrer Treue und Schuldigkeit erinnert, sich nicht zu entsetzen, sondern tapfer zu streiten ermahnet, das gewöhnliche Wacht- und Nacht-Geschreÿ: Ha, ha, ha!... stets mit lauter Stimme fortzusetzen, um den Feind zu zeugen, dass die Bürgerschaft, des Feindes ohngeachtet, von den Mauern nicht weichet, sondern sich festhalte.

Es hat aber die zeitliche Abschlagung der Dächer in der Inneren-Stadt merklichen Nutzen geschaft; denn daferne man sich nicht zeitlich dazu resolviret hätte: wäre theils durch häufig hereingeschossenen Feuer-Kugeln von den in Brandt gestekten Kornmarkt hauffenweis durch den Wind herumgetragene Brändte, selbige an vielen Orten zugleich angestekt, und dadurch ein noch grösseres Jammer verursachet worden wäre, — indeme alle Weiber und Kinder, und alles was zur Gegenwehr nicht tauglich war, sich in die Stadt hereingeflichtet hat, und dadurch die Innere-Stadt gleichsam mit Menschen angefühlet gewesen. Zu allen Glück hat der Feind diesen ganzen Tag und Nacht (keine Bomben) deren er doch über 20 geworfen, in die Innere-Stadt hereinbringen können, sondern sie sind meistentheils in der Vorstadt in denen Gärten und auf der Stadt-Pfarwiesen, ohne sonderlichen Effect krepiret. So haben auch die heut, sowohl bei Tag, als in der Nacht bey 200 hereingeschikte Feuer-Kugeln Niemand an Leib und Leben durch Gottes Gnad einen Schaden zugefüget, ingleichen alle auf der Mauer, durch den Feind geschehene Schüsse aus kleinen Gewehr, leer und fruchtlos abgeloffen. So ist auch, Gottlob, von allen diesen Feuer kein Mensch Todt geblie-

ben, auch nicht mehr als drey Persohnen blessirt worden, so von den Dächern in Abschlagen gefallen.

Ob der Feind des Nachts oder beÿm anbrechenden Tag einen Versuch oder Sturm auf die Stadt etwa tentiren möchte: also ist alles, was nur wehrhaft war, in Waffen bey den Mauern geblieben; da indessen die hierzu bestimmten Zimmerleute und Weibs-Volk in Abschlagung der Dächer die ganze Nacht hindurch beschäftigt gewesen, — und also die ganze heilige Christ-Nacht in so jammerlichen und elenden Zustand zugebracht worden. Diesen Tag hindurch sollen von unsern groben und kleinen Geschüz unterschiedliche vom Feinde Todt geblieben, auch sehr viele verwundet worden seÿn, worunter auch ein Konstabler von einer Stuck-Kugl im Fus blessirt seÿn solle. Nach Mitternacht hielt der Feind mit Schüssen und Feuer-Einwerfen ein wenig inne.

Den 25-ten Decembris, als am heiligen Christ-Tag, zwischen 7 und 8 Uhr Früh Morgens fing der Feind abermahl mit Einwerfung vieler Bomben und Feuer-Kugeln an, — konnte aber den ganzen Vormittag so viel, als Nachts tentiren: massen die meisten Städl und Häuser hinweg, die Innere-Stadt abgedeckt. auch sonsten hin und wieder, wo noch Dächer waren, gute Anstalten zur Löschung der Feuer-Kugeln gemacht worden. Worauf gegen 11 Uhr Vormittag ein Bauer von Kreuz mit einen Stäbl in der Hand, und daran gebundenen Tüchel, mit folgenden Brief, an Titulirten Herrn Commandanten lautend, beÿ den Potschÿ-Thor hereingekommen:

Illustrissimo Domino Domino N. N. Caesareae Regiaeque Majestatis Gvarnisonis Soproniensis Su-

premo Commendanti, Domino in licitis observandissimo.

Datum Harka, die 25-ta Decembris. 1705.

Der Brief lautet also:

Illustrissime Domine Commendans, in licitis mihi observandissime!

Salutem et benevolentiae meae propensionem. Praesentibus denuo intimandum duxi Illustrissimae Dominationi Vestrae, ne tam praeclara Civitas in favillas redigatur, pereatque tantae effusione sangvinis et tam horrendo periculo, — submittatur; ad fidem polliceor Christianam, cupientes abire intactos, incolumesque me dimissurum, Comitivas me quoque daturum.

Rusticum cum Literis ex Kereszthúr intromissum, cum praesentium latore dimittat, quia hoc est contra Jus Gentium detinere Legatos. Praeterea nullum speret Illustrissima Dominatio Vestra succursum. Ego, Deum testor, ab obsidione hujus Urbis non recedam, si se non dediderint, donec solo aeqvabitur; et certo certius sibi persvasum habeat sequenti nocte igne, ferroque omnia deleturum.

His maneo

Praetitulatae Dominationis Vestrae

ad serviendum paratus

Generalis Commendans:

Joannes Bottyán m. p.

P. S. Sacratissima Sua Majestas Caesarea, Principalis Suae Dominationis, credo, quod tam clemens Princeps sit: videns tantum periculum Civitatis et hominum, — si se subdiderint, non errori, sed prudentiae imputabit.

Nach Erhaltung dieses Briefes hat
Herr Commandant selbigen mit einen Ehrsa
communiciret, und mündlich dem Herrn
meister auf das Rathhaus sagen lassen : V
Stadt einen Commandanten verlanget, und E
Ihro Majestät verordnet worden, — sie
ferner in Ihro Majestäts Treue, dieser Auf
ohngeachtet, beständig verbleiben. Darau
Ehrsamer Rath mit folgenden Formalen gea
Ein Ehrsamer Rath verbleibet in der Fideli
Ihro Kayserlichen Majestät, unseren Allerg
Herrn, und kehret sich an des Brenners Vak
Drohungen nichts; will sich neben Titulir
Obrist von Weitersheim, als Commandant
den letzten Bluts-Tropfen wehren.

Ihro Gnaden Herr Commandant hat
Brief concipiren und überschreiben lassen,
obbesagten Kreuzer Bauern nachher Harl
sendet:

Illustrissime Domine Generalis!

Ex quo Sacratissimae Suae Caesareae
Majestati, Domino Domino meo Clementis
defendendo peculio Liberae Regiaeque Civita
niensis contra hostes suos, Commendante
signare clementissime placuisset : idcirco s
sima Dominatio Vestra semet hostem alt
Sacratissimae Suae Majestatis porro oste
experietur me Ejusdem Mandatum Caesare
omnino executurum. Quibus maneo

Illustrissimae Dominationis Vestrae

ad servitia pa
von Weitershei

n noch folgende Reimen zu dieser
nd den Vak-Bottyán zum Schimpf
ezt worden:

tyán, du Teufelsbrutt —
un ist Gott zuwider!
die Stadt in seiner Hut,
rzet dich darnieder.
pack und trolle dich davon,
t du den verdienten Lohn:
Nahm wird ewig stinken.

noch mehr, so gemacht worden, welche
ch zu finden sind.*)
6-ten Decembris, als am Tag Stephani,
Tags, sind diese lose Gäste mit Stuck und
gezogen, die Belagerung aufgehoben, und
n zumarschirt, mit Bedrohung: sie wollen
iederum heimsuchen, aber auf eine andere,
re Weise, weilen sie anjetzo nichts ausge-
en.
dieser Zeit ist ein Büchsenmeister, benant-
h Enten-Feldner, bürgerlicher Fasbinder-
llhier umkommen; welchem sein Stuck im
hinaus unter die Feinde, zersprungen,
leich erstossen hat.
30-ten Decembris haben unsere Freyreiter,
wegen Kundschaft ausgeritten, um die
n ohngefähr 15 Wagen angetroffen, so von
rf gegen Wandorf herübergefahren, und
ihr geraubtes Guth sollen herunterführen,

senek hátrább sem följegyezve, — egyébiránt a fön-
ságos verseményből következtetve, nem is nagy kár,
itak.

bey welchen auch eine Convoy von 200 Mann war, — allein, diese war ganz sicher vorausgegangen, und schon zu Wandorf gewesen; als aber unsere Freyreiter dieselbe angetastet und herunter zur Stadt getrieben, und sie es verkundschaftet: die Kruzen haben ihnen wohl gleich bis Kreuz herunter nachgesezt und vermeint wiederum ab zu jagen, — allein, da man mit den Stucken wacker unter sie hinausgefeuret: haben sie zuruckweichen, und dieselben verlassen müssen. Bey diesen Wägen sind 4 Kruzen mitgefangen worden, worunter einer sehr krank war, und auf den Wagen gelegen, auch den anderen Tag gestorben ist. Auf diesen Wägen waren meistens Haber, Gersten, theils Getraid und Waizen, etliche Fass Wein, — das übrige ist allerhand Eisenwerk gewesen.

Diese Wägen waren theils von Osslopp, theils von anderen Orten, und wurden hernach lange Zeit hindurch nicht hinausgelassen, und musten die guten Leute, samt ihren Vieh, viel Noth mit uns leiden und ausstehen.

Den 31-ten Decembris kam abermahl Kundschaft herein, dass der Feind sehr stark auf den Dörfern um die Stadt herum sich zusammenziehe, und also man mit der Wacht auch stark anhalten müssen, und wurde Niemand hinausgelassen.

Anno 1706.

Am heiligen Neuen-Jahres-Tag wurde plezlich Lärm, gleich unter Mittag, und kam der Feind abermahl mit starker Macht von steinenen Brückl hergezogen, und marschirte zu Pferd und zu Fus über den Sand herauf, und hinüber gegen den Zarhalm-Wald zu, — allda, neben denselben und den Hutbiegl

im Thal sich postirt, bis hernach in der Nacht, da er sich wiederum auf das alte Ort auf den Leonhardsberg begeben und sich allda verschantzet, was die Talpatschen waren, samt denen mit sich gebrachten 8 Stuck [worunter das gröste bis 8 ℔ Geschossen*)] nebst 5 Mörscher. Die Reiterey bliebe aber meistens hinter den Hutbiegl im Thal und unter der Nattlischen-Mühl liegen, ausser den Posten und Wachten, welche sie um die Stadt an verschiedenen Orten austheilten, wie dann auch bei den Gericht eine grosse Wacht von der Reiterey war.

Den 2-ten Jäner Fruh, zwischen 4 und 5 Uhr, fing er schon an wiederum zu canoniren, und Bomben einzuwerfen, — dass die Stadt durch das Feuer abermahl an etlichen Orten ist in Brandt gerathen, doch gleichwohl mit Gotteshilfe, durch die Leute, so dazu deputirt gewesen, allemahl bald gelöschet worden, dass es nicht zu weit greiffen hat können. Aber mit den Bomben hat er die Stadt so erschröcklich geängstiget und verwüstet, dass kein Mensch mehr in Zimmer sich getrauet aufzuhalten, sondern sich meistens in die Keller salviren und sich aufhalten müssen, um da einige Sicherheit zu haben vor den vielfältigen Bomben und Kartätschen, so hereingeworfen worden; welche meistens in die Innere-Stadt, und zwar nur in die Jesuitter-Kirche allein über 13 Bomben hineingefallen sind, und zimlichen Schaden gethan. Und dieses Bombardiren und Schüssen wehrte so fort Tag und Nacht etwelche Täge hindurch, ohne gar in der Nacht, da er etwa um 9 oder 10 Uhr auf-

*) Ez volt Bottyánnak legnagyobb baja; nem lévén faltörő ágyúi, 6—8 fontos tábori taraczkokkal kelle a bástyákat — természetesen, nem sok eredménynyel — lövetnie.

hörte, zu Morgens aber um 4 oder 5 Uhr schon wiederum anfinge. Dahingegen unsererseits auch nicht gefeiert worden, sondern allmöglichster Fleis angewendet worden: wie ihnen hie und da mit den Stucken und kleinen Geschüz könne Abbruch und Schaden gethan worden; absonderlich da man mit den Stucken wacker in ihre Approschen und aus die Baterien zuschosse, und wie man verkundschaftet. zimlichen Schaden in denselben thaten. Unterdessen muste täglich die ganze Bürgerschaft, auch Holden (?). Handwerks-Purschen, und alles, was wehr- und waffenfähig war oder wenigstens einen Morgenstern oder Kolm regiren konnte, auf ihren Posten Tag und Nacht stehen bleiben, — wie ingleichen auch von den Dörfern viel Leute und Manspersonen herinnen waren, welchen auch Gewehr gegeben wurde, die dazu geschickt waren, und musten auch nebst anderen bei der Mauer stehen, in Beförchtung, dass der Feind in währenden Feuer anlaufen und etwas probiren möchte; und also keiner, ob er schon gesehen, dass sein Haus würklich brenne, ihme nicht verlangt wegzugehen und etwas zu retten, — sondern die Bürger waren vielmehr also erbittert über diese losen Brenner, dass sie nur gewünschet an sie zu rächen, aus was Art es auch wäre, dass sie entweder anliefen mit Stürmen, oder wan man ihnen freÿgebe: mit tausend Freuden alle gleich hinausgefallen, und diese Mordbrenner aus ihren Schanzen und Approschen herausgeschlagen würden haben. (?!!!)

Den 5-ten Jäner wurden alle Posten visitiret, und überall gute Vorsehung gemacht, mit Pulver, Bleÿ, Hand-Granaten, und anderen Nothwendigkeiten, was etwa dort und da abgegangen, versehen. Item,

die Kayserlichen Grenadir wurden meistens in der sogenannte Kolbite-, nachhin Pochische-, anjetzo Martonische-Mühl genannt, — hinunter commandirt, wo die Handwerks-Purschen waren, und man sich immer allda eines Angriffes und Sturmes beförchtete. Diesen Tag gegen Abend wurde es ganz still mit den feindlichen Hereinschüssen, und die ganze Nacht hindurch nichts feindliches verübet; und zogen auch ihre Fahnl ein, welche sie ausser ihren Approschen gegen die Stadt hereingestekt hatten, — dass man also in den Gedanken gestanden: Er werde vielleicht abmarschiren, und uns wiederum einstens eine ruhige Nacht geben. Allein, ihr falscher Anschlag, den sie in der Stille machten, erzeugte sich folgends, und wurde bald offenbahr: indeme sie Morgens Früh, den 6-ten Jäner, als am heiligen Dreÿ-Königs-Tag, zwischen 5 und 6 Uhr 2 Bomben hereinwurfen, nachmahls mit 3 Trompeten-Blasen und Pauckenschläge die Loosung gaben zum Sturm, — und dann in der grösten Furie und grösten Geschrey auf 3 Seiten anfingen und anlaufen zum Sturmen. Und ware der erste Angrif neben den Neustift-Thor, an den sogenannten Scharfen-Eck in den Fodorischen Haus; da kamen sie von den Langen-Zeiler-Graben, allwo sie sich in der Nacht in der Stille hingemacht, plezlich her. Der anderte Angrif geschahe nachdem neben den Wiener-Thor am Eck; da kamen sie von den Tiefenweg herauf. Und der 3-te und letzte Angrif war neben den Schlipper-Thor hinter den Bayrischen Haus, — und dieses sollte der General-Sturm seÿn,*) wie sie dann bey densel-

*) Megjegyzendő, hogy mind a három helyütt minden réstörés nélkül, ép falak ellen történt a kiváló bravourral végbevitt roham, csupán faschínák és létrák segélyével.

ben bis 400 Deserteurs hatten, welche alle vorne anlaufen musten, und einen jeden von Vak-Bottyán 100 fl. versprochen worden, welcher in die Stadt komme in diesen Sturm; auch sie, und alle andere, vorhero mit Brandwein zimlich angezecht hatte,*) damit sie also unerschrocken und desto hitziger seyn sollten, — wie sie dann auch, und ehe man sichs versah, oder die Leute so geschwind auf den Bablatschen seyn konnten: sie schon in den Graben vor der Mauer waren, die Leitern an die Mauern anwurfen, mit ihren Hand-Granaten wacker hereinspielten, und viele schon auf den Leitern waren, theils Fahnl aufsteckten in den Mauern, — und gedachten also schon Meister zu seyn. Allein, weilen vorhero alles wohl versehen und gute Anstalten allenthalben gemacht waren von denen Herrn Viertl-Hauptleuten, wie dann bey jeden Thor ein Rathsherr als Commandant aufgestellt war, (welche hernach sollen benennet werden), also wurde gleich überall Lärm geschlagen, und die Bürger und andere Mannschaft, welche ohnedem allert (allarmírt? animírt?) und wie vorhero schon gemeldet, begiehrig waren: lieffe alles gleich mit grosser Begierde und Unerschrockenheit den Mauern zu, schossen tapfer auf den Feind hinaus, wurfen ihnen ihre Hand-Granaten meistens wieder zurück hinaus, ehe sie herinnen ihren Effect thatten, — theils mit den Mor-

*) Valami kis melegítő szeszes italt bizonyára kellett a téli hideg éjszakát a szabad ég alatt ébren töltő e vitézek közt kiosztani: de, hogy ez igen mérsékelt adagokban és gondos elővigyázattal történt, élénken tanúsítja az a nagy csendesség, melylyel magokat elrendelt és titkon elfoglalt rejtekhelyeiken az egész éjen át viselték, a praecisió, melylyel a rohamra megindúltak, s végre az a példás hidegvérűség, melylyel halottaikat, sebesüket, és létráikat a falak alól, úgy szólván egytől egyig, magokkal visszavitték. Ily tényeket csak józan tővel s a legnagyobb fegyelemtartással lehet felmutatni.

genstern wacker wehrten und schlugen, dass keiner sich getraute über die Mauer herein zu steigen, und also endlich abgetrieben mit Schimpf und Spoth (?), und zimlichen Verlust der ihrigen. Das gröste Glück und Vortheil war auf ihrer Seite, dass es noch finster war, und sie auch nicht lange anhielten mit den Sturm, — sonst würden sie zimlich gepuzt seÿn worden.

Von unseren Leuten herinnen sind nicht mehr umkommen, als 4 Bürger, 2 Hauer, und 5 Hauer blessirt, doch nicht tödtlich. Todte Bürger waren nehmlich der Meister Hans-Graf, deutscher Riemer, den 3-ten Tag darauf gestorben. Item, der Meister Hahn, ein Leinweber, gleich Todt geblieben; der junge Meister Gratzer, ein Binder, und ein Goldschmidt in der Rosengasse, beede auch sterben müssen an Blessuren. Und diese Leute waren meistens durch die Schusslöcher getroffen worden, welche in der Mauer waren, und uns zum Nutzen seÿn sollten: allein, diese lose Leuthe haben sichs zu ihren Vortheil gemacht, — dann, als unsere Leuthe der Mauer wollten zulauffen: waren sie schon bei der Mauer, und schossen herein, und traffen also diese guten Leute. Nach diesen aber wurden diese Löcher um und um zugemauert, und ist herauskommen, wie man pflegt zu sagen: Nach dem Schaden wird man Klug. Item, ist sonsten in dieser ganzen Belagerung weder von Stuck-Kugeln, noch Bomben jemand getroffen worden oder umkommen, als ein Landkutscher-Knecht ist in des Herrn Komáromy's Haus in der Stadt von einer Bomben erschlagen worden, wie auch ein Kind; item, auf den Ruckther zu, hinter den Bäyrischen Haus, sollten zweÿ Hauer eine Leiter auf ein anderes Ort tragen, wo man sie besser brauchte: da

wurden sie beede durch eine Stuck-Kugl getroffen, und gänzlich Todt geschossen;*) dahingegen von den Kruzen beÿ dieser Belagerung und Sturm, — wie Meszlényÿ Janos von ihnen selbst die Relation von sich gab, — dass sie bei der Musterung, welche sie in Kroyspach gehalten haben, über 1000 Todte vermüsset haben.**) Und wiezwar bei jeder Post, wo der Sturm war, von ihnen nicht mehr als 5 oder 6 vor, oder in den Graben todt gefunden worden, — und unter diesen auch bei den Scharfen-Eck ihr Capitän Nahmens Horváth Mihály,***) welcher sie mit Gewalt hinantrieb zum Sturm; als aber dieser gefallen war: ist ihnen der Muth gesunken, — so hat man doch von jeder Post weithingemerket, wie sie die Todten weggeschleppet und gezogen haben, wie auch das Blut zimlich gesehen, und voraus die Deserteurs, die meisten darauf sollen gegangen seÿn.

Die Herrn Comandanten des Raths, und die Herrn Viertl-Hauptleute, so bei jeden Thor waren, sind folgende, als:

1-mo. Beÿ den Neustift-Thor, Herr Ehrenreich-Ränner Commendant, und Herr Adam Steiner Hauptmann.

2-do. Beÿ den Wiener-Thor Herr Paul Greiner Commendant, und Herr Mäsch Hauptmann.

---

*) Itt csak a polgári rend elesetteiről van szó, — de, hogy mennyien estek el a tulajdonképeni védők közül, t. i. a rendes katonaságból állott helyőrségből? arról hallgat. Lehet, hogy erről nem is volt biztos tudomása.

**) Képtelenül túlzott szám; egykorú levelek csak „300-ig valót" említenek. L. Thaly: Bottyán tábornok Élete, 106. és 505. l.

***) Ez Bezerédy Imre ezredében vala főhadnagy, vagyis — az akkori szokás szerint — századparancsnok.

3-tio. Beÿ den Michaëlis-Thor Herr Kolleis Commendant, und Herr Ursprung Hauptmann.

4-to. Beÿ den Schlipper-Thor Herr Horváth Commendant, und Herr Peter Reisch Hauptmann.

5-to. Beÿ den Potschÿ-Thor, Herr Georg Poch Commendant, und Herr Nicolaus Hackelberger Hauptmann.

Item, wurden auch täglich aus der Inneren-Stadt von denen Bürgern zu jeden Thor etliche herauscomamndirt, die neben uns die Wacht hatten und alle 24 Stund ablösten, und wiederum andere aufzogen, aber sie hielten theils, wie der Haass bey der Trommel; dann als sie bemerkten, dass es ernst will werden, und der Sturm anginge : da wollten einige den Reisaus machen, und unterschiedliche Einwendungen vorwenden, — allein sie wurden wieder zurückgeführet und nicht entlassen.

Item, an diesen Tag, an welchen der Sturm war, kam von denen Kruzen ein Capitain-Lieutenant auf Parolle zur Mauer, um etliche Wort zu melden, mit deme dann ein Kayserlicher Officier gesprochen, und seine Worte angehöret. Er sprach, wie dass er von den Bercsényÿ, welcher ohnlängst zu Rust angelanget ist, hereingeschickt worden, und vermelden läst: wie Ihm herzlich leid wäre für uns, dass wir so verwüstet und verbrennet worden, und wäre mit seinen Willen oder Consens nicht geschehen; doch werde Morgen schon durch Briefe selbst mit unsere Herrn und den Herrn Commandanten sprechen, sollten unterdessen mit den Schüssen auf beiden Seiten innehalten, — welches auch geschehen. Unterdessen wurde bei den Scharfen-Eck, allwo sie in Sturm angeloffen,

eine Batterie gebauet, und etliche Stuck und 2 Haubitzen mit Kartatschen darauf gestellet.

Den 7-ten Jäner schickte der Beresényĭ Briefe herein, an die Stadt und an Herrn Commandanten, worinnen gleichfalls uns, wie vor, bedauert, aber wie es von Herzen gangen seÿn mag? das weis Gott; und dabeÿ meldet: es wäre unsere eigene Schuld und Hartnäckigkeit, dass wir uns nicht ergeben wollten, so würde uns solches alles nicht geschehen seÿn; auch nochmahlen ermahnen läst: die Stadt möchte sich doch eines besseren bedenken, damit wir nicht noch ärger verwüstet, und unsere Weiber und Kinder in noch grösseres Verderben brächten; und sollten uns nur bald und ehestens resolviren, was wir thun wollten?

Deme darauf wieder geantwortet worden: Mann könne sogleich sich nicht bedenken oder resolviren, sondern sie sollen uns 2 oder 3 Täge Bedenk-Zeit geben, und unterdessen solle von beeden Seiten ein Waffen-Stillstandt seÿn, — welches dann auch wiederum geschehen. Und weil man immer eines Succurses vertröstet worden: dachte man denselben unter dieser Zeit etwa zu erhalten; doch dabeÿ resolvirten sich unsere Herrn sammt der ganzen Bürgerschaft nur kurz: es käme ein Succurs, oder nicht, sich zu wehren bis auf den lezten Mann, weil wir ohnedem schon das Gute verlohren, auch das Blut mit aussogen; — und gaben Ihme also den 8-ten Jäner die Antwort gegen Mittag mit unseren Stucken in ihr Lager wacker hinaus, da sie also leichtlich konnten abnehmen, was unsere Intention ist; wie sie uns dann darauf auch wiederum mit ihren Stucken und Bomben hereinantworteten, allein, der Mangel an Pulver und Muni-

tion, der bey ihnen war, (wie man verkundtschaftet) machet, dass sie nicht mehr so stark anhielten mit den Schüssen, als vorhin, sondern thaten nur immer ein und 2 Schuss. Und weil sie gesehen, dass sie mit Gewalt nichts richten, und endlich nicht lange mehr werden dauern können mit Munition: kamen sie abermahlen mit Briefen angezogen, mit Bedrohungen, wo wir uns nicht ergeben werden mit guten, — so werden sie dies und das vornehmen, und den grösten Gewalt brauchen, und (wenn) sie uns bemeistern werden, sie das Kind in Mutter-Leib nicht verschonen; deme allen aber wurde wenig Gehör gegeben, sondern nur mit Schüssen ihnen wacker geantwortet. Da sie nun gesehen, dass sie mit ihrer Drohung auch nichts richten: haben sie noch eines probiren wollen, und den 9-ten Jäner Abends einen Lärm gemacht, die Zoringhäusische-, jezt Tschürlische-Mühl, aussern Schlipper-Thor, welche ehe schon das meiste abgebrochen war, dieselbe angezündet, nachmahls bei den Schlipper-Thor auf unsere Leute hereingeschossen, und sich wiederum gestellt: als wollten sie mit Gewalt ansetzen und angreiffen; da sie aber gesehen haben den tapfern Widerstand von uns: sind sie bald wieder zurückgewichen in ihre Löcher, und folgends drauf ihrer Fahnen eingezogen, die sie ausser ihren Lager herumgesteckt hatten, und sich also ganz fertig zum Abzug gemacht.

Den 10-ten Jäner Früh hat man schon bemerket, dass einige von denenselben abmarschiren; darauf hat man gesehen, dass sie ihr Lager angezündet, und nachdeme aus ihren Lager und Approschen ordentlich ausgezogen die Talpatschen, auch bei den Gericht, und wo sie ihre Feldwachten gehabt, ihr Lager ange-

zündet, und abmarschiret, und sich überall auf die nahen Dörfer herumgelegt, damit sie uns gleichfalls eingespeert hielten; wie sie dann täglich herumflangiret, und sich sehen lassen, und also Niemand auf den Feld sicher war.

Unter dieser Zeit der Belagerung war überaus schöne warme Witterung, dass nicht zu sagen ist, bis auf den lezten Tag, ehe sie abzogen, — da ist recht kalt worden, und hat vielleicht auch geholfen und den Abzug befördert.

Darauf wurden gleich Maurer- und Zimmerleute hinauscommandirt, die Kruzische Schanzen zu zerstöhren und zu verwüsten. Und also hat Gott uns zum drittenmahl die Belagerung überwinden helfen; und was vor Trangsahl, Kummer, Angst und Strapatzen wir ausgestanden, — ist leicht zu erachten. Tag und Nacht bei der Mauer in grosser Kälte, dass Niemand zu den seinigen nach Haus dörfen oder gehen konnte, ja nur essen, vielweniger zu ruhen oder schlaffen, dass man in 8, 10, und mehr Wochen nicht in sein Bett zu Hause gelegen, solang vor und nach der Belagerung eine Gefahr gewesen. So hat Gott die Bürger und Einwohner recht gestärket und muthig gemacht; ohngeacht aller Gefahr und Ellend, so sie vor Augen sahen, sie nichts abschröckete oder kleinmüthig machte, da das Feuer fast allenthalben die Häuser verzehrte, und der Commandant selbst hierüber das Herz und Muth sinken lies, und so zu sagen, ein Schwaben-Herz hatte, seine Soldaten alle schon mit ihren Ranzen bereit stunden bei den Stadt-Thor, und nur gewartet auf die Ordre: wo sie hinmarschiren sollten? und die Bürger heraust zu verlassen. Er selbst der Commandant kame zu den Potschy-

Thor geritten, allwo vor dem Thor 3 oder 4 Stucke stunden, und befohlen dieselben zu vernageln und von der Baterie herunter zu werfen, die Munition weg zu tragen oder zu vergraben, und gesagt: Es ist nunmehr aus! — Aber die Bürger haben ihm hernach zimlich geantwortet, und gesagt: ob das einen Commandanten zustehet? Er solle vielmehr die Bürgerschaft anfrischen, und zur Beständigkeit ermahnen, und sich zu wehren; so hält er sie nicht allein ab, sondern will selbst auch von ihnen weichen; allein, er soll wissen, dass sie beständig seÿen, und sich so lang wehren wollen, als ein Athem in ihnen ist; weil sie fast ihr Haab und Guth, so zu sagen verlohren, — also auch ihr Blut daransetzen wollen.

Als aber der Herr Bürgermeister Titulirter Herr Ferdinand Dobner, so ebenfalls zugegen gewesen, solches angehöret, sprach er: Nun, ihr lieben Bürger! ihr thut recht daran, dass ihr beständig bleibt, und euch noch ferner treu erzeugen wollet. Ich will bei euch bleiben, und mein Leben auch mit euren daransetzen, solang ein Bluts-Tropfen in mir ist! — Und auf solche Weiss hat der Commandant auch selbst wiederum müssen ein Herz fassen, und sich mit ihnen wehren.

Dass aber diesen Unheil gleich Anfangs hätte vorgebeugt oder gar abgeholfen werden können: habe ich auch wollen anerkennen; dann, ehe die Kruzen angezogen sind; haben sie von Harkau herein an die Stadt geschrieben, dieselbe ermahnet um eine Brandschätzung, — und so man ihnen ein Stück Geld gegeben hätte, sie gar gerne abgezogen, und die Stadt unangetast gelassen hätten. Dann, das hat man gar wohl gewust, dass es den räuberischen

Gesindl (?!!!) um nichts zu thun war, als nur um Geld und Guth rauben und plindern zu können: also wann man ihnen ein Stück Geld gegeben hätte, — sie gar gerne abgezogen wären; und wann auch auf einen Bürger etliche Gulden gekommen wären: hätte er es leichter geben und verschmerzen können, als hernach Haus und Hof sammt allen Victualien verbrent ansehen. Aber man hat ihnen keinen Glauben gegeben, sondern nur ausgelachet, und gesagt: Was werden sie uns wohl thun? Sie haben kein Stuck bei sich, und dergleichen; — aber wir haben es hernach in der That erfahren, und Gott verzeihe es dem, der daran Schuld ist, dann der Bürgerschaft ist von dem allen nichts entdeckt worden.

Man hat die Bürgerschaft in währenden Feuer zwar wohl getröstet, und gesagt: Last nur brennen ihr lieben Bürger, es wird euch alles doppelt ersezt und bezahlt werden, ihr werdet solche Freyheiten bekommen, das eure Kindes-Kinder davon zu sagen haben!... Jawohl, werden sie zu sagen haben, — und wir erfahren es selbst schon, dass die Gaben, Portionen und Qvartier von Jahr zu Jahr grösser werden, und des vorigen vergessen wird. Etc., etc., etc.

Item, ist vor der Belagerung die Frau Riemerin aus Schlessien, von Jägendorf, nachher Mittlacherin genannt, mit 8 Wägen hiehergekommen, um Wein wegzuführen: aber das Unglück hat sie betroffen, dass sie auch sammt den Wägen mit uns ist eingespeert worden, und die guten Leute sammt uns, etliche Wochen leiden musten, absonderlich mit den Pferden, w[illegible] Mangel des Futters, dass fast ein Pferd das [illegible]aufgefressen; doch haben sie dann und wann [illegible] Bürgerschaft und von der Stadt etwas zu

Proviant bekommen, und musten eben auch mit den Gewehr beÿ der Mauer stehen.

Item, kam Nachricht herein, dass die Kruzen mit ihren Stucken und den grösten Schwarmen nach Rust, — allwo sie ihr Hauptqvartier hatten, — gezogen, und von dannen dann weiters sich nach der Leuthia zerstreuet haben, — doch daherum auf den nahen Dörfern ein guter Theil geblieben, damit sie uns eingespert halten können, dass wir nicht hinaus, auch Niemand etwas her zu bringen könnte.

Item, habe ich vorhero vergessen, dass in der Belagerung, nach den Sturm, der Kruzen ihr Konstabler, welcher die Stadt so grausam beschossen und bombardirt hatte,*) ist von ihnen durchgegangen und in die Stadt hereingekommen, nebst noch einen Kameraden. Der Konstabler aber war ein Savoier, und hat Pardon bekommen, auch nachmals Dienst beÿ uns gethan, und alle Kundtschaften von den Kruzen überbracht, wie es mit ihnen stehet?

Den 23-ten Jäner in der Nacht ist ein Kaÿserlicher Musqvetier bei den Schlipper-Thor über die Mauer gesprungen und zu den Kruzen übergangen. Unterdessen war ein Ehrsamer Rath bedacht auf die Leute, welche Tag und Nacht beÿ der Mauer stehen musten, und verordnet, dass zu Zeiten der Bürgerschaft, Soldaten, Hauern und Handwerks-Purschen, Wein und Fleisch, bisweilen auch nur Wein allein ausgetheilet werde, jeden Mann eine Halb Wein und ein Pfund Fleisch.

---

*) Ez csakis valami kisebbrendű tüzértiszt, vagy épen tűzmester lehetett, mert a bombázásnak főintézője maga Bottyán tábornok tüzérségének jeles főnöke: de la Rivière, franczia (hugonotta) tüzér-alezredes — később ezredes — volt.

Den 24-ten Jäner wurde unter den Gottesdienst Lärmen. und kam ein grosser Trupp Kruzen über den Sand herauf. von den steinenen Brückl her zumarschirt, und über den Hutbiegl gegen der Nattlischen Mühle zu; einige aber von denenselben ritten blizschnell auf den Leonhardtsberg *) ihren gewesten Schanzen zu. und sind lange hin und wieder gesprengt, und dieselben besichtiget, — dass man also glaubte: sie wollen wieder ihr Lager allda aufschlagen, und ein Vortrab etwan schon vorhero seÿe. Endlich, da man mit den Stucken unter sie hinausgebrent, sind sie mit den anderen durchgangen, und gegen Harkau zu. Item, wurden wir immer eines Succurses vertröstet, — wie dann unsere Herrn immerzu heimlich in der Nacht Bothen nach Wien abschickten, und darum anhielten.

Den 26-ten Jäner Abends zwischen 4 und 5 Uhr sind zweÿ Studenten, neben den Evangelischen Friedhof, sammt den Gewehr über die Mauer gesprungen. und als die Wacht nach sie hinausgeschossen: haben sie auch zurück hereingeschossen, und durchgangen.

Den 28-ten Jäner, als unsere Freÿreiter auf Kundtschaft ausgeritten, traffen sie beÿ denen Seegenshütten 2 Mörbischer Bauern an, welche von den Kruzen kommen waren, und brachten sie mit herein: diese sagten: wenn sie um eine halbe Stunde eher kommen wären, dass sie bis 40 Kruzische Wägen beladen angetroffen, und gar leicht mitbringen könnten, massen sie wenig Convoi dabeÿ gehabt. Diese Bauern

*) E hegyet Bottyán ostroma óta mai napig „Kuruczhegy“-nek (Kruzenberg) hívják a sopronyiak, és régibb „Lénárthegy“ neve teljesen feledésbe ment.

musten hernach auf der Handmühle mahlen, mit den gefangenen Kruzen.

Item, Nachmittag brachten die Freÿreiter wiederum 2 Bauern herein, als den Richter und einen Geschwornen von Klingenbach, welche zu Kreuz waren, allwo die Kruzen einen Landstuhl gehabt, und Anschläge gemacht auf alle Städte, Märkte und Dörfer, über die sie zu gebiethen gehabt, dass nähmlichen jedes Ort nach den Portionen ihre gewisse Mannschaft stellen, oder aber dieselben mit Geld bezahlen sollen; und also wurden dieselben, sammt etlichen Briefen — so sie von den Kruzen hatten — hereingebracht, und nebst den vorigen zween in die Eisen geschlagen und in Arrest gethan. Ursach dessen: weilen sie gar niemahls eine Kundtschaft von den Kruzen hereinbrachten, — und also lieber mit ihnen, dann mit der Stadt hielten.

Unterdessen wurden wir noch immer eingespeert, dass sie uns nicht hinausliessen, oder was hereinbringen, und mit der Wacht noch stark anhalten, also, dass bei der Nacht die ganze Mannschaft, beÿ Tag aber nur die halbe Mannschaft wachen muste; nebst deme wurde alle Wochen einmahl der ganzen Mannschaft, — wie auch denen Freÿreitern, — Wein, und Fleisch ausgetheilet, jeden ein Pfund Fleisch, und ein Seitl Wein, den Officiern aber eine Halbe Wein. Endlichen, auf die lezt etwan 8 oder 12 Tag, bis auf den Fasching-Tag, wurde jeden, was nur vor eine Mannschaft herinnen war, auch den Soldaten, alle Tag ein Seitl Wein gegeben; und muste auf Befehl des Herrn Commandantens, jedweder der einen Keller-Wein hatte in der Stadt, oder wo hereingefehrter Wein war — auch die *Geistlichen* — Wein hergeben, dass beÿ man-

chen ein Fas Wein aufging; wie dann auch viel Ungarn Wein herinnen hatten und hergeben musten, — und gingen fast alle Tage 12 bis 14 Emmer auf.

Den 3-ten Februarÿ kam Kundtschaft herein, dass bis 2000 Mann Kruzen durch Kroÿspach und Wolfs durchmarschirt sind, mit zweÿ Stücke, unten aus; wohin? weis man nicht.

Den 8-ten Februarÿ Nachmittag kamen bis 100 Mann Kruzen über den Sand heraufmarschirt, dann wieder ihrer 5 mit einen Trompeter, worunter ein Obrist-Wachtmeister war, diese naheten sich geschwind der Stadt, und der Trompeter gab mit der Trompeten — woran ein weisses Tüchel hieng, — ein Zeichen, deme man her zugelassen: aber den anderen befohlen worden, dass sie sollen zurückbleiben von der Stadt, und nicht in die Nähe kommen. Der Trompeter aber wurde von den Kaÿserlichen Hauptman Koch, als Plaz-Major, gefragt: was sein begehren seÿe? Welcher geantwortet: Er hätte Briefe von seinen Fürsten den Rakoczy, der Obrist-Wachtmeister aber hätte mündlich von den Graf Csáky,*) welcher zu Rust ist, etwas aus zu richten. Da man dann die Briefe von ihm genohmen, aber mündlich zu sprechen ihm kein Gehör gegeben: so passeten sie dann hernach bis gegen 4 oder 5 Uhr unter den Berg, und warteten auf eine Antwort; weilen sie aber keine erwarten konnten, und man sie nichts soviel würdigte, sind sie wieder zurück auf Rust. In denen Briefen aber haben sie gedroht: sie wollen uns in den besten Weingebürgen die Stöck ausschneiden, wenn wir ihnen

*) Gr. Csáky Mihály tábornok, ki az időközben gr. Schlick [illegible] fogadására és a ráczok megzabolázására a Drávántúlra indult Bottyán [illegible] átvette a vezényletet.

nicht Geld geben, oder uns ihnen ergeben wollen. Darauf

Den 11-ten Februarÿ brachten die Bauern Kundtschaft herein von Wolfs, dass beÿ ihnen schon bis 1000 Mann mit Hacken angekommen sind, und heute noch mehr erwarten, und morgen sollen sie anfangen zum Stöck-ausschlagen, weilen sie von der Leutha herunter in allen Dörfern aufgebothen, und die Leute dazu zusammengetrieben. Dann haben unsere Herrn einen Gemeine-Tag gehalten, und sich unterredet, hernach mit Consens des Herrn Commandantens an sie geschrieben und ihnen zu Gemüth geführt: ob das auch Christlich wäre, wenn sie das an den leblosen Creaturen ausübeten? — sondern sie sollen in etwas Geduld haben, man wird sich darüber bedenken, und sich schon mit ihnen weiters bereden, oder abfinden; auf solche Art ist also ihr Vorhaben hinterstellich gemacht worden.

Unterdessen wurde in der Stadt grosser Mangl an Holz: weil man beÿ denen Wachten vieles brauchte; und wurde dahero mit der Wacht allenthalben visitiret: wo noch ein Holz vorhanden ist? und wo 3 F. hren waren, 2 oder wenigtens die Helfte weggenohmen, und auf die Wacht, oder an die Mauer geführet. Es wurde auch von den Kruzischen Lager viel Holz unter Bedeckung hereingeführet. Nachdeme aber dasselbe noch nicht hinlänglich war: hat man weiters um Holz umsehen müssen, und etliche Tage 2 oder 3 Stund Nachmittag, die Freÿreiter, nebst Kaÿserlichen Soldaten und Bürgerschaft, hinaus vor das Thor commandirt und Leute mit Hacken mitgeschickt, und wo sie etwas in der Nähe an Nuss-, Kästen- und anderen Bäumen antrafen, geschwind zusammen zu

hacken, und herein zu führen. Das meiste wurde in den Tiefenweg gefunden, und hereingebracht; es wurden auch hier in der Stadt die noch befindlichen Zäune ab zu reisen und auf denen Wachten zu verbrennen erlaubt.

Den 12-ten Februarÿ, als unsere Leute abermahl wegen Holz hinausgefahren, und die Freÿreiter, wie gewöhnlich, bei den Gericht die Wacht hielten: kommen bis 100 Mann Kruzen von Wandorf heraus, und gerade hinüber, als ob sie auf dieselben zu wollten; aber unsere Leute versamleten sich geschwind, — als sie dieselben sahen herüberreiten, — zimlich heraus ihnen zu Hilfe. Da die Kruzen aber das bemerkten, haben sie sich gar nicht über den Bach zu kommen getrauet, sondern ihren Marsch wieder zurückgenohmen; unsere Freÿreiter aber haben ihnen gleich wacker bis nach Wandorf nachgesezt, und etliche von ihnen in das Dorf hineingeritten, und auskundtschaftet: ob diese, oder noch mehrere daselbst wären? Da sie dann weder Kruzen, noch Bauern angetroffen, und mit einander in der Wald hinausgangen.

Den 13-ten Februarÿ Nachmittag, als unsere Leute abermahls Holz hereinbrachten, so ritten die Freÿreiter wiederum auf Kundtschaft nach Wandorf, wegen die Kruzen, — aber es war Niemand da, als 3 Bauern, welche sie angetroffen und mit sich hereinbrachten: weilen die Wandorfer nach Rust sollen geschickt haben, und 100 Mann von den Kruzen — Ursach dessen, weil sie vorgaben, dass sie von denen Freÿreitern keine Ruhe hätten, — verlangt haben.

Item, wurde anbefohlen rings um die Vorstadt inwendig etwan 4 oder 5 Häuser-Breit von einander Säulen auf zu setzen, und auf dieselben Pechpfanen und

Pechkränze auf zu stecken, um selbe in Fall der Noth anzünden zu können. Es wurden dahero neue Pechkränz, Sturm-Häfferl und Kartätschen verfertiget, wie auch Granaten gefühlet, und auf alle Posten, wo es nöthig war, zu einer Vorsorge ausgetheilet. Es wurden auch alle Bablatschen um die Mauer herum ausgebessert, und auf der Mauer die Kopfwehr mit guten, dicken Bäumen versehen und eingemauret, darunter Schuslöcher gelassen, und ausgemauret.

Den 16-ten Februarÿ bei der Nacht sind zweÿ Oesterreicher anher kommen, welche beÿ Neustadt von den Kruzen gefangen worden, und dieselben nach Rust gebracht, — alldort aber ihnen über die Mauer gesprungen, und hieher geloffen.

Den 19-ten Februarÿ in der Nacht ist von den Kruzen ein Trupp zu Pferd kommen, auf das Potschÿ-Thor zu, und auf die Wacht geschossen, und probirt: ob sie allärt sind? Als aber unsere ihnen solches gezeiget, und wacker auf sie hinaus Feuer gaben, — sind sie wiederum zurückgewichen.

Den 20-ten Februarÿ hat sich mehr ein Trupp von ihnen sehen lassen, und nahe beÿm Potschÿ-Thor, auf den Leonhardts-Berg zumarschirt, alldort eine Weile herumgesprengt; da aber unsere Leute wacker mit den Stucken unter sie geschossen, sind sie wieder unt ausmarschirt.

Unter Zeit aber haben unsere Herrn Nachricht bekommen, dass der schon solange gehoffte Succurs von den Kaÿserlichen auf das eheste zu hoffen, und der General Pálfy mit etlichen 1000 Mann schon zu Neustadt und dort herum liege, und warten nur, dass Proviant, Munition, und was sie brauchen, noch zusammengebracht werde, nachmahls sie gleich ihren

Marsch herunter nehmen. Unterdessen wurde hier auch Anstalt gemacht, und wer Lust hat mit zu gehen? befraget — und erlaubet, auf freÿe Beuth; auch wurden 2 Stückel bereit mit zu nehmen, und 2 Konstabler darzu, — mit denen dann ginge Herr Adam Pogats und der Savoier, welcher von den Kruzen übergінge und zu uns hereinkam.

Den lezten Februarÿ nach Mitternacht sind von den Kruzen ein grosser Trupp fast um die ganze Stadt herumgeritten, auch etliche von denenselben an einigen Orten nache an die Stadt her zugekommen und hereingeschossen; aber sie wurden von unseren Leuten gleich wieder mit denen Stucken und kleinen Geschüz empfangen und vertrieben, und etliche von ihnen, wie man vernohmen, blessiret worden, denn es hat der Mond gar schön geschienen.

Den 1-ten Martÿ Nachmittag liess sich mehr ein Trupp von ihnen sehen auf den Leonhardts-Berg, aber in der Nattlischen-Mühle war ein grosser Schwarm in Hinterhalt; da aber unsere Freÿreiter ihnen bis an die Mühle nachgesezt: da kamen die anderen Hauffenweis heraus, und verfolgten dann unsere Freÿreiter wiederum bis nahe an die Stadt-Mauer. Einer von denen Kruzen vermeinete denen unsrigen den Pass ab zu schneiden, und sprengte vor ihnen her, — diesen haben sie vom Pferd geschossen, und das Pferd mit hereingebracht, welches auf 50 Rh. fl. geschäzet worden.

Item, beÿ der Nacht sind sie wiederum beÿ den Evangelischen Friedhof, und am Scharfen-Eck hinzugeritten, und hereingeschossen, aber sie wurden bald wiederum vertrieben.

Den 2-ten Martÿ liessen sie sich mehr hin und

wieder sehen, absonderlich aber trieben sie von den steinenen Brückl und über den Sand herauf viel Ochsen, und nahe an Zarhalm-Wald vorbeÿ; aber dieses geschah nur, dass sie unsere Freÿreiter gerne herauslocken wollten, dann — obwohlen nicht viel von ihnen beÿ den Vieh waren, — so werden schon in Wald desto mehr gestecket seÿn; man bemerket also ihre Schelmereÿ, und der Commandant liess Niemand hinaus, sondern liess mit den Stucken unter sie hinausfeuern.

Den 3-ten und 4-ten Martÿ wurde überall, wo übriges Mehl war unter der Bürgerschaft, gesuchet, auch was fremdes hereingeflehet worden, und der 3-te Metzen davon genohmen, und musten alle Bäcken Proviant davon backen, vor das Volk, welches täglich erwartet wird; und wurde alles Mehl gewogen: wie viel Centner oder Pfund von einen genohmen wurde? damit dasselbe hat wiederum von der Stadt bezahlt werden können, — welches auch bald darauf geschehen, und bezahlet worden.

Den 5-ten Martÿ Vormittag um 10 Uhr wurden zu Forchtenstein 6 Stuck gelöset: und dieses war die Loosung, dass der verhofte Succurs schon aufbreche, und in Marsch begriffen seÿe; worauf dann hier auch gleich mit 6 grossen Stucken geantwortet worden.

Den 6-ten Martÿ zwischen 9 und 10 Uhr kame der General Pálfy mit 6000 Mann anmarschirt, von der unten herein, und meistens Reitereÿ, mit 4 Stuck; welcher sodann mit Lösung der Stucke, sowohl in der Vorstadt, als Inneren-Stadt empfangen worden. Sie marschirten aber gleich beÿm Wiener-Thor vorbeÿ, und auf das Potschÿ-Thor zu, und nach Kreuz hinun-

ter. Unsere Freÿreiter, sammt den Razen und den Ocskay, welcher auf Kaÿserlicher Seiten war (?) und sie anführte, (?) diese ritten geschwind voraus, und versahen sich gar nichts bōses; als sie aber hinunter gegen den Wald kommen: da fiehlen die Kruzen ganz dick aus den Wald heraus, und schossen gleich von unseren Freÿreitern einen Todt, bekommen auch den Ocskay gefangen, welchen hernach sein eigener Knecht den Kopf abschlagen muste;*) die übrigen aber musten sich in die Flucht begebeñ, welche ihnen zimlich nachsezten, bis ihnen die Armee nachkam und sie secundirte. Aber die Kruzen, als sie diese sahen: sind sie gleich, sammt den übrigen, so noch zu Kreuz waren, entflohen. Dieses Kaÿserliche Corps ist über Nacht zu Kreuz und auf den umliegenden Oertern gelegen, den anderen Tag aber wiederum aufgebrochen, und weiter hinuntergerūckt; von hier gingen auch einige Personen mit ihnen, wie vorgemeldet, nehmlich: Herr Adam Pogats, und der Savoier, so auch zweÿ kleine Stūcke mitgenohmen haben.

Nach diesen hatten wir allhier in etwas Luft bekommen, dass wir doch vor die Stadt hinaus durften; und weilen ein zimlicher Mangel an Holz war: so wurde in der Nähe gleich ausser den Potschÿ-Thor, beÿ jeden Bürger, der eines verlanget, auf 3 oder 4 Fuhren eine Maiss gegeben, dasselbe zu hacken, und geschwind hereinzuführen, dann man befōrchtet: es mōchte nicht lang sicher seÿn. — wie es dann auch geschehen. Indeme die Kaÿserlichen nur

*) Itt nyilván valami kisebb jelentőségű egyezést tévesztenek össze a krónikás Ocskayval, kinek labanczczá létele nem ekkor 1706-ban, hanem 1708-ban, s elfogatása és lefejeztetése 1710-ben történt.

bis 2 oder 3 Meilen hinunterkamen: so streiften diese schon wiederum herum, dass Niemand mehr sicher war hinaus zu gehen; und schlug mit den Holzhereinbringen einstmahl unglücklich aus: dann, als den 12-ten Martÿ, die Leute abermahl dahin gehen wollten Holz zu hacken und herein zu führen, und die Wägen nur erst auf den Berg bei den Kreuz waren, — fiehlen die Kruzen aus den Gesträuch heraus auf unsere Leute, und als solches hier von der Stadt hinausgesehen wurde: resolvirten sich gleich etliche Bürger, so beÿm Potschÿ-Thor auf der Wacht waren, ihnen zur Hilfe zu kommen, und glaubten: es werden so gar viel nicht seÿn, wie sich dann auch nur wenige sehen liessen in Anfang, als aber die mit den Gewehr hinauskommen, — da fielen die anderen erst recht dick heraus, schossen und haueten schröcklich unter sie herum, wie sich unsere Leute dann auch desperat wehrten; aber zu viel Hund sind des Hasens Tod, und wurden 5 von denen Bürgern, und ein Hauer erschossen, und etliche Hauer gefangen und mit sich geführet, welche sich hernach rancioniren musten. Die Ochsen haben sie auch ausgespant, und weggetrieben. Von denen Kruzen sind etliche plessirt worden, und einer ist sammt den Pferd durch einen Stuckschuss erschossen worden. Die Bürger, welche Todtgeblieben, sind folgende: als der Michaël Unger, der N. Fröhlich ein Riemer, der Fidler, und der Fandler in der Potschÿ-Gasse, dann ein Deutscher Hutterer. An diesen Tag ist der Kruzen ihr vornehmster Konstabler, Ingenieur und Bombader: Obrist-Lieutenant Rivier anhero gebracht worden, welchen unsere Freÿreiter unten aufgefangen, und welcher auch unsere Stadt verbrennen geholfen. Von hier wurde er in etlichen

Wochen nach Neustadt geführet und in Arrest genohmen, aber in kurzer Zeit aus den Arrest durchgegangen. *) Er war ein Franzose.

Item, wurde von der Stadt zu dem vorgen Holzhacken jeden Bürger 4 Holz-Zeichen, und 2 Bürtl-Zeichen; einen Hauer oder Inwohner 2 Holz-Zeichen und ein Bürtl-Zeichen, ohnentgeldlich gegeben, da sonst vor ein Holz-Zeichen 8 Groschen, und vor ein Bürtl-Zeichen 7 kr. bezahlet wurde, auch ohne den kein Holz hereingelassen wurde.

Den 20-ten Martÿ wurden wiederum durch die Kruzen 11 Hauer, so in denen Weingärten arbeiteten, gefänglich mitgetrieben; davon sie die vier jüngsten mit sich genohmen, die anderen haben sich jeder mit 11 fl. rancioniren müssen. Item, ein Hauer ist von ihnen erschossen, und Todter hereingebracht worden.

Nachdeme die Kaÿserlichen bereits unten-aus in Hungarn in der Rabau waren, sind die Kruzen in das Oesterreich hinausgegangen, allda gesenget und gebrennet, und grossen Schaden gethan, bis 15 Oerter abgebrennet, — und sollen auch in der Kaÿserlichen Jägereÿ grossen Schaden gethan haben, als nähmlich in den Neugebau, daselbst die Löwen und Tiger erschossen, und die Häute mitgenohmen. **) Nach diesen belagerten sie auch Altenburg (Magyar-Óvár), beschossen und beängstigen dasselbe so hart, dass sich endlich der Markt ergeben muste, und Geschloss auch hart zusezten. Darauf kam von Ihro Majestät eilends ein ernstlicher Befehl an die Generäle Pálfy und Heuster, dass sie mit der Armee, — welche

*) Rákóczi Emlékiratai szerint Rivière csere útján szabadíttatott ki rabságából, a pozsonyi várból. (1706.)

**) Ez korábban, még Leopold császár életében történt, t. i. ama nagy vadak lelövöldözése.

bis 15,000 Mann stark war, und von Deutschen, Kroaten, und Razen zusammengestossen war, — sollen ihnen zu Hilf kommen, und Altenburg entsetzen; welche dann in April hier vorbey marschirten, und die 4 Generäle, als: Graf Pálfy, Heuster, Draskovics, und Ebergény hier zu Mittag speiseten, aber sich nicht lange aufhielten, sondern marschirten bald nach mit den Trup, so auf ihnen gewartet hat, — nahmen auch das Proviant mit, was allhier gebacken wurde auf 8000 Portionen. Diesmahl muste auch unser voriger Commandant der Obrist von Weitersheim mit ihnen abmarschiren; dagegen hat der General Pálfy einen Obrist-Lieutenanten, Graf von Wallis genant, hier gelassen.

Nach diesen Abmarsch der Kayserlichen, haben wir die Kruzen wieder stärker allhier gehabt, dass also kein Mensch hinaus durfte; geschah es dann, dass die Leute in den Weingebürg oder auf den Äckern in Arbeit waren, — weil die Arbeits-Zeit schon herannahete, und die Witterung schön war, und in den Weingärten nicht einmahl die Stöcken gezogen, vielweniger das Schneiden und Hauen verrichtet war: dann, sobald das Lösen vorbey gewesen, wurden wir gleich von den Kruzen eingespeert, und konnten nicht mehr hinaus, — wo sie also wem antraffen: der wurde zerhauet oder erschossen. wie solches auch öfters geschehen; und haben in der ganzen Belagerung nicht so viele Leute eingebüsset, als auf den Feld zu unterschiedlichen Mahlen geschehen, und mancher braver Bürger und Einwohner sein Leben so lüderlicher Weise aufgeben müssen. Wir hatten itzo fast alle Tag Lärmen. Unterdessen sind sechse von unseren Herrn nach Wien zum Kayser abgereiset,

alldort um gewisse Freÿheiten anzuhalten; und wurde ihnen von Ihro Majestät die Gnad und Freÿheit ertheilet, dass sie das allhiesige Dreÿsigst durch zehen Jahre geniessen sollen.

Den 13-ten April gegen Mittag wurde ein Lärmen, und jagten die Kruzen die Leute von den Feld herein. Nachdeme die Kruzen weg waren, gedachten die Leute: nun werden wir heut schon sicher seÿn und arbeiten können, — dann sie sonst selten an einen Tag zweÿmahl kommen sind; allein, so ungewiss, wann sie ihren Vortheil ersehen haben: sind sie bald Vormittag, bald unter Mittag, bald Nachmittag gekommen. Aber diesesmahl haben sie die Leute das erstemahl nur so schröcken wollen, — da aber dann die Leute wiederum in die nächste Gebürge hinausgingen, und sich gar nicht einbildeten, dass sie noch diesen Tag kommen sollten: da kamen sie wieder plezlich nach 2 Uhr daher, überfiehlen die Leute, besonders in den Angerer-Weingärten, und haueten den Vogl, einen Ungarischen Hutterer, und 3 Hauer zusammen, dass sie gleich Todt blieben. In anderen Gebürgen entliefen ihnen die Leute, und versteckten sich, dass sie Niemanden mehr konnten bekommen. Von den gefangenen Hauern schickte der Kruzische General einen herein, und befahl ihm mündlich: Er solle es unseren Herrn ausrichten, und sagen, sie sollen sich wegen der Arbeit mit ihnen vergleichen, so wollen sie Niemanden beunruhigen, und sollen friedlich arbeiten können; wofern aber solches nicht geschieht, — so soll kein Mensch auf den Feld sicher seÿn, sondern alles, was ihnen unterkommt, soll niedergemacht werden; und sollen ihnen nur bald die Antwort zurucksagen lassen. Weil aber schon Bothen ab-

geschickt waren mit Briefen zu Ihro Majestät, und auch zum General Pálfy: was zu thun ist, oder wie sich unsere Herrn verhalten sollen? — absonderlich, da man schon stark von einen Waffenstillstand geredet: so wurde den Kruzen zur Antwort gegeben, sie sollen sich in etwas gedulden.

Den 15-ten April, um 1 Uhr Nachmittag, wurde mehr Lärmen, und ritten die Kruzen fast das ganze Gebürg ab, und jagten die Leute hin und wieder, thaten ihnen aber nichts Leides, als bei den Unter-Lõwern: da haben des Stephan Acsády Landkutschers seine Leute geackert, denen sie 3 Ross davon geritten, das 4-te aber hat der Knecht davon gebracht, und einen Hauer haben sie in den Kopf gehauen, aber nicht tödtlich. Diesen Tag, bei der Nacht, sind Briefe angekommen von Ihro Majestät, wie auch von General Pálfy, worinnen berichtet wird, dass von beiden Seiten der Waffenstillstand getroffen und bewilliget worden auf 14 Tag, von 15-ten dieses angerechnet. Welches sodann unser Herr Commendant gleich folgenden Tag, als den 16-ten April, in der ganzen Stadt unter Trommelschlag publiciren liess.

Den 17-ten April wurden zweÿ Kruzen von ihren Generalen, Graf Csáky, daher geschickt, welche auch den Waffenstillstand berichtigten, und dabeÿ versicherten, das wir nun ungehindert hinaus auf das Feld gehen dürfen und arbeiten können, — es solle keinen etwas Leids geschehen, er stehe vor alles gut; aber dabeÿ haben sie doch nichts herzuführen lassen in die Stadt zum Verkauf.*) Unter dieser Zeit hat

*) Mintán a megszállott vagy körűlzárolt erősségekbe, a fegyverszünet pontjai értelmében, csakis a kuruczok engedelmével lehetett, tőlük pénzen vásárlott gabonát stb. szállítani.

man die Kruzen gleichwohl, aber nicht zu viel auf einmahl, in die Stadt hereinlassen, etwas einzukaufen.

Den 1-ten Maÿ wurde durch öffentlichen Trommelschlag das Armistitium auf den 5-ten Maÿ wiederum verlängeret. Am heiligen Pfingst-Abend, als den 22-ten Maÿ, wurde abermahl öffentlich Kundt gemacht, dass das Armistitium bis Ende Junÿ fürdaure, dass also unter dieser Zeit jedermann in Feld arbeiten könne, oder sonsten handeln und wandeln möge. Und musten die Kruzen alle hinunter weichen, und nicht weiter heraufkommen, als bis Kreuz: die Kaÿserlichen aber wurden auf Wolfs, Harkau, Neckenmarkt und auf die Dörfer beÿ der Stadt herum geleget. Nachdem ist auch von hier der Commendant Herr von Wallis mit seinen Leuten abmarschirt, und dagegen wieder andere angekommen, nebst einen Obristen zum Commendanten, mit Nahmen Lamberg. Item, ist unter diesen Waffenstillstand verwilliget worden, dass in allen Kaÿserlichen Festungen und Städten, wo Kaÿserliches Volk lieget, dasselbe zu verstärken oder zu verwechseln, und auch mit Munition und Proviant zu versehen verordnet worden.

Den 13-ten und 14-ten Junÿ wurde allhier ein TE DEUM LAUDAMUS abgehalten, wegen der doppelten Victoria gegen den Franzosen, zu Land und zu Wasser, da auch die Franzosen vor Barcellona sind weggeschlagen worden, als sie dasselbe mit Feuer und Bomben beängstiget haben.

Den 15-ten Junÿ ist der Herzog von Lotringen von den Kaÿser nach Prespurg abgeschickt worden, wegen den Frieden mit den Ungarn oder Kruzen zu unterhandeln. Item, hat man unter dieser Zeit auch

Linien gezogen und an See (Fertő) her, ausser Wolfs, neben den Sauerbrunn angefangen, auf die Kircher-Hütten zu, und durch Herrn Kramers Magerler Weingarten, über die Greiter und auf den Leonhardsberg, an Thal, bis herober den Potschÿ-Thor, an die Stadt-Mauer; und unter diesen wurden auch 4 Redouten gemacht, und ein Graben herum, und von dicken Bäumen Palisaten im Graben herumgesezt und verwahret; und weil unter der Stadt der Langen-Zeiler-Graben bis an die Neuhellerische Mühle, izt Herrn Plazer zugehörig, anginge: also wurde unter derselben Mühle, von der Mauer an, wieder eine Linie gezogen, ober den Kloster und ober Wandorf vorbeÿ, und so nacheinander fort durch Berg und Thal und durch die Wälder, bis nach Forchtenstein. Es wurden von der ganzen Gespanschaft und Fürsten-Herrschaft die Leute zusammengetrieben und aufgebothen, dass sie musten daran arbeiten, — dass manchmahl 4 bis 5000 Mann beÿsammen waren, und FeÿErtag und Werktag daran gearbeitet haben. In den Wäldern zwar wurde es nur verhackt. Und haben die guten Leute in der besten, gnädigsten Zeit, da die Erndte und andere Arbeit häufig war, ihr Arbeit müssen stehen lassen und daher kommen, oder andere geschicket, — und auf unsere Stadt so geflucht und gescholden, als wann wir daran Schuld wären, oder grossen Nutzen und Vortheil dabeÿ hätten; da wir vielmehr den grösten Schaden litten, und unsere Weingärten, Äcker, und andere Grundstücke dadurch verwüstet worden sind, und auch die Redouten der Stadt viel Unkösten und Mühe gemacht haben. Wie dann um die Stadt auch noch andere dreÿ grosse Redouten sind gemacht worden, die zur Defendirung

der Stadt haben seÿn müssen, als eine grosse auf den Leonhardsberg, auf den Ort, wo die Kruzen beschossen haben, mit 3 Zimmer (Casamata), aussen einen tiefen Graben und Palisaten herum, und die bis an die Stadt-Mauer auf beiden Seiten herabgesezt, mit den Graben neben her. — dass man also sicher hin und wieder in dieselben gehen können, und mit einer Aufziehbrucken versehen war. Es wurden auch etliche Stuck hinausgeführt, und mit Munition wohl versehen, auch alle Tag gewisse Mannschaft von der Stadt, und zwar Bürger, auf die Wacht deputiret, die Tag und Nacht wechselweis da seÿn musten, nebst zweÿ Büchsenmeistern, (tüzér). Item, wurde vor den Wiener-Thor auf den Berg, und des Stadtpfarers-Acker vom Tiefenweg herauf auch eine Redoute gebauet, und mit Palisaten und Graben wohl verwahret; auf diese beeden aber wurden nur Doppelhaggen gethan, und von der Soldatesca verwahret, bisweilen ihnen auch andere Mannschaft zu Hilf gegeben. Und gab also dieses Redouten-Bauen und Linien-Ziehen eine schlechte Anzeige eines Friedens, den wir unter diesen Wafenstillstand hoffeten; und nachdeme von beeden Seiten kein Vergleich hat getroffen werden können, — wiewohlen der Stillstand bis 24-en Julÿ fürgedauret hat, — so ist gleich wieder das Streiten und Scharmizeln angegangen. Dann es wurden hernach von etlichen Regimentern Volk her commandirt, als von Darmstädtischen und von anderen Regimentern Dragoner, item Razen und Kroaten zu Pferd und zu Fuss, Legrader Freÿssassler, — alle zur Bedeckung der Linien, und machten ihr Lager auch neben denselben, von der Neuhellerischen Mühle an, bis an die Kamplische Mühle hinauf; die Le-

grader aber musten ihr Lager neben der Nattlischen Mühle, auf der Wiesen, neben der Linie machen. Aber die Darmstädtischen musten bald zur Armee zurück, welche in Deutsch-Jagendorf gelegen. Und also konnte man herüber der Linie gleichwohl täglich in Weingärten und auf den Äckern arbeiten: aber ausser derselben war man nicht sicher, wie dann die Reiterey immer zu thun hatte mit den Kruzen. An der Linie aber wurde täglich nachgearbeitet und nachgebessert, absonderlich an den drey Redouten, die um die Stadt gemacht wurden, hatte man ganzen Sommer und Herbst zu thun; ja die lezte vor den Potschy-Thor wurde erst nach Martini fertig, in welcher ein ganzes Haus hineingebauet worden, mit 3 Zimmern, als eines für die Herrn Officiers, das andere vor die Büchsenmeister, und das 3-te vor die Wacht.

Als nun die Redouten zwischen der Linie von See herauf, bis zu die Potzmann ganz fertig und wohl versehen waren: wurden dieselben auch wohl mit Kayserlichen Fus-Volk besezt. Die Kruzen aber thaten täglich wacker herumflangiren, und versuchten immer zu: wie sie sich der Linie bemächtigen könten? Thaten auch zu unterschiedlichenmahlen anranten, — als einstmahl wollten sie in das Kayserliche Lager, herunter der Kamplischen Mühle, einbrechen über die Linie, und bei Wolfs auch etlichemahlen angesezt: aber doch allezeit vergebens, — bis ihnen doch einmahl ihr listiger Anschlag gelungen; als:

Den 18-ten Augusti zwischen 7 und 8 Uhr kamen sie mit etlichen 1000 an, und untersuchten mit Faschinen auf 3 oder 4 Orten, warfen dieselben in die Gräben, und waren also geschwind trüben:

alles, was ihnen unterkam, wurde niedergehauen, der Legrader ihr ganze Pagage, so auf etliche tausend Gulden geschäzt worden, erbeutet, und die meisten, so nicht entfliehen konnten, niedergemacht. Die in den 4 Redouten wollten sich wohl wehren : aber es war umsonst; in der ersten wurden sie alle niedergemacht, — in der zweÿten war ein Feldwäbel : die gaben sich zu Gefangen, nahmen auch hernach Dienst bey ihnen; auf der Potzmann-Redouten waren 50—60 Razen : denen gaben sie gar keine Pardon, sondern haueten alle zusammen. In der 4-ten aber, so in der Mitte war, ist ein Hauptmann gewesen, — dieser hat sich mit seinen Leuten zimlich lange gewehret, und sich nicht ergeben wollen, bis ihm der Bezzerédy selbst zugeruffen : Er soll sich nur ergeben, er solle Pardon haben und mit seinen Leuten abziehen können; es ist alles umsonst sein Wehren! Darauf hat er sich auch ergeben, weil auch keine Hofnung war eines Succurses, dann vor der grossen Menge hat man die aus den Lager nicht herabgelassen, — und also zogen diese ohne Gewehr ab, und hat sie der Bezerédy mit seinen Leuten bis ober die Nattlische Mühle herauf convoiret; und haben diesesmahl schönes Gewehr und Beute bekommen, auch die Doppelhaggen, so auf denen Redouten waren. Die Linien haben sie auch gleich, auf etlichen Orten, wo ihr Weg war, ziehen lassen, wie auch die Redouten ganz zerschleifen, und die Palisaten verbrennen lassen.*) Diesesmahl haben sie auch den Neiherr, Bä-

*) A császáriak e nagy erőfeszítéssel készült erődítési művének ritka vitézséggel, fényes nappal, nyilt rohammal történt megvételét, Bottyán János tábornok személyesen vezényelte, ki is midőn Bezerédyvel gr. Stahrenberg Miksa cs. altábornagynak a rédműve-

ckermeister in der Neustiftgasse gefangen und mit sich geführt, welcher sich hernach mit 160 fl., in lauter Groschen, lösen muste.

Das gröste Glück war an diesen Tag, dass es in der Früh regnete : sonst würden viele Leute ausgegangen, und ihnen unterkommen seÿn. Nach diesen wurden die Darmstädtischen wieder her commandirt, wie auch die Hanowerischen 3 Compagnie, und machten sammt den andern, so noch hier waren, ihr Lager hinter die Stadt, zwischen den Neustift- und Wiener-Thor, beÿ den Kaÿserbrunn und auf den Krautäckern, bis an Jesuiter-Garten an. Zu dieser Zeit waren 3 Generäle hier, als : Maximilian Stahrenberg, Ebergényÿ, und Herberstein, und also war die Stadt von beeden Seiten geplagt; die Kruzen waren täglich stark um uns, dass Niemand auf den Feld sicher war und sich in die Arbeit hinausgetrauet; — die Kayserlichen thaten der Stadt auch grossen Schaden : erstlich haben sie das meiste an Kraut und Rüben, was auf den Feld war, selbst verzehret und abgehalten, dass mancher Hauswürth nicht ein Hapel bekommen hat; hernach, als die Weinbeer ein wenig weig waren, dieselbe Stockweiss aus den Weingärten in ihr Lager getragen, da sie doch nicht einmahl die Helfte davon geniessen konnten; ja in den Löwern, der sich 10, 15 Emmer geschäzt : nicht einmahl 4 oder 5 Emmer bekommen hat, — und als sie diese aufgezehret hatten : sind sie

---

ken belől táborozó hadait is megszalasztotta és a sopronyi kapukig vágta volna: mindjárt a csatatéren több mint 400 németnek és horvátnak holttestét rakatá halomba, s 104-et foglyúl ejtve és a beveti sáncokat levonatva, a mellvédeket fölégettetve, azonnal Bécs alá száguldoztatá sereny lovasságát. (L. Bottyán Életét, 119—124. l.)

in die Äussern-Gebürg vor den Wiener-Thor gekommen. Und obwohlen ein Ehrenfester Rath bei den Obristen Salve-Garde ausgebethen hat, und zu jeder Hütten ein oder zwey Reiter gestellet hat, denselben jeden des Tags 17 kr. und ihr Essen gegeben : so haben sie es doch nicht erwehren können ; ja die Hütter haben gar nichts sagen dürfen, oder sich fast recht sehen lassen. Und sind leztlich auch wohl gar in die Untern-Gebürge kommen, absonderlich von denen Wachten, die sie allda gehabt, thatten grossen Schaden, — bis sie endlich dann alle von hier weg musten. Und ist dieser Schaden, den sie nur in denen Weingärten thaten, bis auf 2000 Emmer geschäzt worden, und an Kraut und Ruben auch auf 2000 fl., ohne des anderen Schaden, so hie und da geschehen an Holz und anderen Sachen; die schönsten Obstbäumen, was ihnen unterkam, abgehauen, und in ihren Lager verbrennet, etliche Stadt-Dörfer hergenohmen, und was sie fanden auch an Fourage, weggeführt. Und ist zu bedauern die schöne Zeit, dass Heuer ein solcher Wein gewachsen wäre, der vor vielen Jahren nicht gewesen, wenn die Weinbeer noch länger hätten stehen bleiben können, und wir wegen diesen Leuten nicht so Früh dörften zum Lösen anfangen, — dann sonst hätten sie noch grösseren Schaden gethan. Und ist bei Martini immer schöne Zeit gewesen.

Den 20-ten Octobris ist das ganze Lager aufgebrochen, wie auch die drey Generalen, so hier waren, nebst den Commendanten Lamberg, und sind zur Armee in die Raabau abmarschirt; und weilen die Kruzen Kapuvar und Günss verlassen : wurden dieselben Oerter durch die Kayserlichen besezt. Aber kaum dass sie recht hinabkommen, — waren die

Kruzen schon wiederum stärker da, dass man also wenig sicher war im Lösen, und vieles Vieh und Leut mit sich wegtrieben, die sich hernach auslösen musten; wie es dann auch den Johann Kampel ergangen, dem sie auch im Lösen erwüschten, und ihnen hernach 50 fl. zahlen muste; item, wiederum den Christoph Kampel mit Ross und Wagen, dieser muste ihnen vor sich und 3 Ross 100 fl. geben. Und ginge fast alle Tag so her, dass sie entweder Vieh oder Leute aus denen Weingärten wegtrieben, zu 8, 9, und 10 Hauer, die ihnen einer zu 9 und 10 fl. geben musten. Auf dieses war also ein Ehrsamer Rath und Gemeinde benöthiget gewisse Leute aufzunehmen, welche alle Tage mit den Gewehr hinausgingen und dieselben an gewissen Oerter stelleten, und aufpasten, — und wurde jeden des Tags 17 kr. gegeben, und das übrige Lösen also nach Haus gebracht, da nicht gar viel mehr zu lösen war.

Den 2-ten Novembris haben die Kruzen den Wandorfern ihr Vieh, was auf der Halt war, an Ochsen und Kühen bis 180 Stück weggetrieben, weil sie diesen Tag von der Stadt nichts haben bekommen können, — und haben kaum mehr die Helfte zurück bekommen.

Den 8-ten Novembris lief Kundtschaft ein, dass sie zu Rohrbach und März alles Vieh weggetrieben haben, und viel Häuser geplindert haben, den Richter zu Walberstorf erschossen, und den Richter zu Harkau gefangen mitgeführt, welcher ihnen hernach 100 fl. geben muste.

Im Monath December sind die Kayserlichen wiederum von Güns weg, und mit Sack und Pak hiehergekommen, und sich auf Kreuz, Harkau, und Ne-

kenmarkt ausgetheilet, und sich allda verschanzet, wie auch in Koberstorf in das Schlos einige hineingelegt worden; die übrigen sind bei Altenburg neben der Linie geblieben, — aber die da herum waren, hatten wenig Frieden von den Kruzen: sondern sie musten immer mit ihnen scharmizeln, dass sie ihnen gar an den Wachten ankamen, ja auch wohl hernach zur Nachts-Zeit unsere Dörfer, eines nach den anderen ausplinderten und ihr Vieh wegtrieben, als zu Kolnhof, Mörbisch und Klingenbach geschehen, in Klingenbach das meiste ausgebrent, und ihr Vieh auslösen musten. *)

Anno 1707.

Als die Zeit herzu kam mit der Weingarts-Arbeit, und die Leute sich dann und wann in dieselben und auf die Äcker zu gehen sich wagten: wurden auch zimlich bisweilen herumgejagt und gefangen mitgeführet, und sich demnach lösen musten.

Unterdessen kam immer Nachricht an, dass der General Rabatin mit seinen Corps bald ankommen soll aus Siebenbürgen, mit welchen er in vorigen Jahr hineingegangen, und wurde täglich erwartet, damit die Armee, die da herum war, besser verstärket, und die Kruzen besser angegriffen werden können. Allein, dieser Marsch ginge langsam her: weilen die Kruzen dieselben hin und wieder verhinderten, dergestalten, dass wann einige etwas zurückblieben,

*) Ez azért történt, mert a Soprony városához tartozó és azon fölül fekvő falvak nemcsak a hódolást, de az adófizetést is megtagadták (a császáriak tilalma folytán) a kuruczoknak: a kik tehát mint ellenséggel bántak velök, — valamint viszont a németek a vármegye alsó részein lévő, a kuruczoknak hódolt helységekkel, ha t. i. szerét tehették.

— so sahen sie die anderen nicht mehr; auch musten diese guten Leute grosse Kälte, Hunger und Noth ausstehen, nicht nur wegen des Feindes, sondern wegen der Kälte, da viele davon gestorben, und zurückbleiben musten.

Als nun in Martÿ die drey Generalen, so hier waren, als Maximilian Stahrenberg, Cziginÿ (Sickingen?) und Ebergényÿ vernohmen hatten, dass der General Rabatin schon heraufgehet: sind sie mit den Commendanten hinab, ihm entgegen, denselben zu empfangen und ihm in die Raabau herein zu begleiten, — und theils von denselben zu Kapuvár und Saarvar und theils auf andere Oerter verlegt.

Die Generalen aber kamen hernach wiederum herauf, und machten Anstalten, dass das Volk, welches zu Kreuz, Harkau, Neckenmarkt und auf den benachbarten Oertern gelegen, sich fertig mache aufzubrechen, und ihren Marsch hinunter in die Raabau zu nehmen, um die Rabatinischen abzulösen, und allda den Pass zu besetzen, — welches auch den 7-ten Martÿ geschehen, dass sie sammt den drey Generalen abmarschirten.

Als die Kruzen aber vernohmen, dass der General Rabatin heraufrucket zu den anderen Volk: verlohren sie sich alle da herum, und gingen durch, ohne den räuberischen Gesind, so sich hie und da in denen Wäldern aufhielt, und hin und wieder Schaden machten. Und als dieses Volk hinunter kam in die Raabau: gingen die Rabatinischen herauf, und marschirten den 15-ten März, als an unseren Fastenmarkt allhier vorbeÿ; welche noch, wie mans beschrieben, 4 oder 5000 Mann stark sollen gewesen seÿn; welche zimlich auf den Rabatin gescholten

und geflucht haben, dass er sie so hereingeführet hat, und so viel Hunger und Noth ausstehen musten, und viele Pferd und Ochsen, so an denen Wägen angespant waren, zu Grunde gehen musten, und die Pferde, wie man erzehlet, wo sie nur ein Stuck Holz bekommen, oder wo sie an denen Wägen angespant waren: dieselben abgenaget und gefressen haben, dann keine Fourage ware zu bekommen, weilen auf allen Seiten wo sie heraufmarschirten, die Kruzen standen, und also nirgends etwas bekommen konnten. Sie gingen von hier nach Wien hinauf, hernach wurden theils wiederum nach Raab in die Quartier verlegt.

Den 18-ten März Nachmittag zwischen 3 und 4 Uhr kam der General Rabatin selbst hier an, mit einen Trup Reiter und vielen Pagage-Wägen, — deme man zu Ehren um die Innere-Stadt dreÿmahl die Stuck lösete. Er hielte sich aber nicht lange hier auf, sondern ginge den anderen Tag Früh um 7 Uhr wieder fort, da man dann wiederum rings um die Stadt 12 Stuck dreymahl lösete, und 2 auf der Potschÿ-Redoute. Die Kayserlichen machten unterdessen denen Kruzen hie und da grossen Abbruch und Schaden, — bis sie sich wiederum sehr verstärkten, und die Kayserlichen nach und nach weichen musten, und kommen kurz vor Pfingsten wiederum hier an, und haben ihr Lager wieder auf den Krautäckern, hinter der Stadt gemacht; auch musten die Bauern sie aussen herum verschanzen, und wo sie aus- oder einritten, Spanische Reiter*) da vorma-

*) Spanyol tövis: egymással közös tengelyben keresztbe ékelt hegyes karókból álló hadi készülék, a lovasok járhatásának megakadályozására.

chen, mit den Vorwand, dass nicht so viel Leute von ihnen können durchgehen, weil fast täglich einige übergingen zu die Kruzen. — aber es war doch von den Kruzen eine Furcht auch dabeÿ, dass sie nicht sollten in das Lager einbrechen können.

Den 3-ten Junÿ, als der Georg Hüttenberger, der junge Johann Angermaÿr und der Paul Kern Früh ausgefahren sind, in Willens, in der Neustadt Bauholz einzukaufen: da überfielen sie die Kruzen auf der Unterwiesen, spanneten ihnen gleich die Pferde aus, liessen das Kalless stehen, und nahmen ihnen alles, was sie an Geld hatten, weg, das Gewand, so ihnen gefallen, ausgezogen, so wie auch das Angermaÿr seinen Rock mit silbernen Knöpfen, und haben sie alle drey mit sich nach Frauenhaid geführt, mit ihnen accordiren: und (haben) versprechen müssen, dass sie ihnen in baaren Geld alle dreÿ, 1000 Kayserliche Gulden, 7 Ellen Tuch Scarlatin, 300 Ellen Silber-Schnür zu 17 kr. die Ellen, dann eine Tigerhaut per 80 fl. und 3 Loth Seiden geben wollen.

Als nun vor Regenwetter und grossen Gestank wegen den Mist, das Volk auf den Krautäckern in den Lager nicht mehr bleiben konnte: haben sie Lager auf der Spittalwiesen aufgeschlagen; und als sie nun da eine Zeit lang gelegen, hernach wegen des anhaltenden Regenwetters auch allda nicht mehr bleiben konnten, sind sie den 1-ten October in der Stadt einquartirt worden.

Den 2-ten Octobris, an einen Sontag, Früh unter der Vormittag-Predigt, wurde Lärmen; und liessen sich von den Kruzen ein Trup sehen, trieben auch etliche Stuck Vieh hinweg, was ihnen unterkam. Und als ihnen von den Kayserlichen gleich nachgesezt

ausser den Stadt-Thoren sicher vor denen Kruzen; also war die Stadt abermahl gezwungen, mit Zulassung und Bewilligung der Generalität, so hier war, sich mit ihnen zu vergleichen. Und wurde mit ihnen accordiret, dass die Zeit vom April soll angehen, und bis Ende Junÿ dauern, dass wir ungehindert auf unseren Territorium sollen arbeiten können, auch Holz aus den Wald führen mögen; dafür hat ihnen die Stadt bis 1000 Rh. fl. geben müssen, und die Bürgerschaft hat gleich zweÿ Viertl Steuer zusammentragen und geben müssen.

Item, hat der General Nadostÿ auch ein Regiment Hussarn errichtet, und den ganzen Winter hier und in Raab geworben; diese sind hernach immer zusammen mit den Deutschen Reitern entweder in der Stadt, oder aber vor der Stadt bis gegen 2000 Mann gelegen, und bald auf den Krautäckern, bald auf der Spittalwiesen, immer auch beÿ den steinenen Brückl, und auf der Wiesen beÿ Kolnhof gelegen; ist dann eine Gefahr gewesen, — so sind sie in die Stadt hereingerückt.

Den 20-ten Maÿ ist diese Reitereÿ ganz von hier abmarschirt, aber nicht lange ausgeblieben, und bald wieder hieherkommen, also diese Zeit lang wiederum auf den Furthwiesen gelegen, und alldort sich nicht mehr getrauet zu bleiben: weil Nachricht gekommen, dass sich die Kruzen in der Nähe stark versamleten, — so sind sie am Jacobi Tag in die Stadt hereingerückt, und in der Stadt bis 2000 Mann stark sind einqvartirt worden, worunter Hanowerische, Preinerische, Kroaten, und Nadastische Husarn waren.

Als sie aber den anderen Tag wiederum hinaus auf die nehmliche Wiesen futeraschiren ritten, und

auch mit Wagen nachfahreten, — sind sie von den Kruzen auf 3 Seiten überfallen worden; welche dann gute Pferde hatten, oder noch hintnach ritten oder fahreten, dieselben sind durchkommen: die anderen aber erschröcklich zusammengehauen und erschossen worden, über 200 Mann. Theils wurden auch gefangen mitgeführet; und haben Ochsen und Pferd, so an den Wägen waren, bekommen. Unter denen Todten waren etliche Officiere, worunter auch ein Obrist-Lieutenant von die Hanower war, welcher bey sich bis 2000 Dukaten solle gehabt haben, nebst einer kostbaren silbernen Uhr. Die Kruzen waren zimlich stark diesmahl.*)

Auf diese Action getraueten sich die Deutschen hernach nicht mehr hinaus zu futraschiren; und muste dann die Bürgerschaft wo ein Heu war, den halben Theil hergeben, auch die Bauern von nahen Ortschaften musten Heu hereinbringen. Allein, dieses war alles noch zu wenig, — derohalben sie den 28-ten Julÿ Nachmittag in einer Eile alle zugleich ausgingen was nur reiten und fahren konnte, mit all ihren Wägen, ja auch wo sie Burger- und Bauer-Wägen antrafen, mit sich nahmen, und auf den Schattendorfer, Agendorfer, theils Baumgarten-, und was zur Stadt den Bürgern ihre Felder und Äcker waren, und Geschnittenes antrafen, — es seÿ Waiz, Getraid, Haber, Gersten, oder Linzen gewesen, — auf die Wägen geworfen, oder auf die Pferde gebunden, und weggeführet, dass es ein Ellend, und mit vielen Bejammern d- Leute, so es betroffen, anzusehen war, dass manc kein Bissen Brod zu Hause gehabt, und eines

*) A kuruczok e szép győzedelmét Bezerédi vívta.

kommen keinen Hofnung hatte: dann sie haben die Wägen so beladen, dass theils auf den Weg zusammenbrachen, und viel tausend Schöberl in die Stadt hereingeführet, theils verfuttert, und theils ausgetroschen, und hernach verkauft. Und dieses hat der General Nadastÿ angestellet; nach diesen haben ihnen die Bauern dennoch wiederum Heu und Haber hereinbringen müssen.

In diesen Jahr ist auch ein Landtag zu Prespurg gehalten worden, von Frühling an bis gegen Michaëlÿ, da dann, was Kayserlich war, alles hinkam; von unserer Stadt war Herr Ferdinand Dobner und Herr Matthias Trimel deputiret. Wurde aber hernach unverrichteter Sache wieder aufgehoben.

Den 20-ten Julÿ sind die Kruzen bis 12,000 Mann stark zu Pferd und zu Fus *), auch mit Stucken, nach den See heraufkommen, erstlich auf Rust zu, dasselbe belagert, weil Kayserliches Volk darinnen war; sobald sie aber nur 3- oder 4-mahl mit den Stucken hineingeschossen, — haben sie ihnen dieselbe übergeben, und die Kayserlichen abziehen lassen. Nach diesen haben sich die Kruzen nach Neusiedl gezogen, und theils von ihnen ins Oesterreich hinaufgegangen, und allda mit Rauben und Plindern grossen Schaden gethan, auch viel hundert Stück Vieh weggetrieben. Neusiedl aber, welches sich gewehret, — weil auch Kayserliches Volk darinnen war, — haben sie mit Sturm eingenohmen, alles was ihnen an Menschen unterkam, niedergehauet, und viel Schaden gethan; die Kayserlichen, als von Hanowerischen Regiment bis 100 Mann, so darinen waren, nebst einen

*) Gr. Eszterházy Antal tábornok hadteste.

Rittmeister und anderen Officiern zusammengehauet, und theils gefangen mitgeführet. Der Rittmeister selbst hat einen Schus bekommen, und am 3-ten Tag gestorben. Und haben die guten Neusiedler diesesmahl nmlich auch gelitten und ausgestanden. Auf den herumliegenden Oertern haben die Kruzen wacker gethan, und dann mit einer zimlichen Beute durchgegangen: weilen sie Nachricht bekommen, dass wieder n Regiment Reiter ankomme und schon würklich zu Druck stehe, als das Prinz Eugenische Dragoner-Regiment *); wie dann auch hernach die hiesige Reiterey den 4-ten Augusti von hier aufgebrochen, und sie allda abgehollet, und den 5-ten Augusti wieder allhier angekommen, hernach alle in der Vorstadt eingelegt worden, — und also in jeden Haus 8, 10, und mehr Mann gelegen, weil bis 4 Regimenter waren, und sind auch 4 Generalen dabey gewesen: als der Vadostÿ, Preiner, Veteranÿ, und mit den Eugenischen ist der General Croix mitgekommen; sind aber nur über Nacht hier geblieben, und den 6-ten Augusti darauf nach Eisenstadt marschirt, und ihr Lager allda aufgeschlagen.

Unterdessen, weil wir abermahl auf den Feld und in den Weingärten nicht sicher waren, also waren unsere Herrn bedacht: wie sich wiederum mit den Kruzen vergleichen konnten? Haben also drey Herrn Untergeschickt zu ihnen, als Herrn Petrak des Inneren-Rathes, dann Herrn Reichenhaller, und Herrn Sailler des Äussern-Raths; sind auch den

*) Nem egyedül ezért: hanem másfelől a horvátok és ráczok rettele miatt vonúlt Eszterházy a roppant zsákmánynyal Rohonig vissza, a három oldalról közeledő ellenség egyesülését meggátoló.

1-ten Augusti wiederum zurückkommen, und sich also mit ihnen verglichen, dass von diesen 1-ten Augusti 1708 an, bis Ende Januarÿ künftigen Jahres 1709 der Accord von ihnen festgehalten werden solle, dass wir ungehindert die Arbeit auf den Feld und in denen Weingärten sollen verrichten können, auch das Vieh zu weiden, Holz aus den Wald zu bringen, wie auch das Lösen, und was noch zu thun gibt, hereinzuführen. Dafür musten wir ihnen aber geben in Geld und anderen Sachen, so in allen betragen hat 6000 fl., und dasselbe ihnen auch baar erlegen müssen.

Den 15-ten Augusti ist das ganze Lager mit Pagage und Mannschaft wieder hieherkommen; in der Nacht sind sie alle ins Ungarn hinabgegangen, die Pagage und Kranken aber haben sie hier gelassen; sind aber kaum 2 oder 3 Meile hinunterkommen, — und wiederum wegen vielen Kruzen zurück müssen, und sind den 3-ten Tag wieder hier angekommen, ihr Lager auch wiederum dahin gemacht, wo es vorhin gewesen.

Den 25-ten Augusti sind sie wieder mit Pagage und aller Mannschaft von hier weg, und sich auf die Birnhaid bey Purbach gelagert.

Item, in diesen Monath hat die Kayserliche Armee, so über der Donau war, auf die Kruzische gestossen, und zwischen Böhmisch-Neustadl *) und Trentschin mit ihnen geschlagen; wobei dann die Kruzen die Flucht nehmen musten, und bis 5000 **) auf den Plaz geblieben, ohne denen Plessirten und Gefangenen. Er selbst der Rakoczy solle dabey zwey Pferde haben zu Schanden geritten, worunter eines

*) Hibásan, Tót- vagyis Vág-Újhely helyett.
**) Csak 2—3000.

sein bestes und schönstes gewesen seÿn solle, und sehr hoch geschäzt seÿn worden. Die Kayserlichen haben auch viel Stuck diesesmahl von ihnen bekommen, und über 40 Fahnen erorbert. Die Kruzen sollen bis 30,000 Mann stark gewesen seÿn. *)

Den 4-ten Septembris sind die Kayserlichen, so auf der Birnhaidt gelegen, wiederum herumgerücket, und sich auf die Übermas-Äcker gelagert, herunter des Wassers.

Den 5-ten Septembris in der Nacht sind bis 1000 Mann nach Güns commandirt worden, den Bezzerédy abzuhollen, — welcher mit seiner Frau allda ihrer gewartet, und würklich zu den Kayserlichen übergehen wollen, nebst noch anderen zweÿen oder dreyen Officiern. Weilen aber solches vorhero den Kis Balko **) veroffenbahret, und denselben auch dazu bereden wollen, welcher aber keine Lust dazu hatte, sondern vielmehr den Bezerédy verrathen hat, — worauf dann die Kruzen in Eil dahingekommen, ihm sammt der Frau und den anderen Officiern abgehollet und nach Csobáncz in Arrest geführet haben, und dann der Bezerédy durch den Freÿman enthauptet worden, — also musten die Deutschen wieder, unverrichteter Sache, zurück auf Kreuz zumarschiren, da dann die übrigen aus ihren Lager von hier aufgebrochen sind, und ihr Lager ausser Kreuz, auf der Wiesen aufgeschlagen haben.

Nachdeme aber der General Heuster mit seinen [illegible] in die Raaban eingefallen: sind diese auch zu [illegible] und haben miteinander die [illegible]ch Bauern

in den Dörfern oder sonsten wo angetroffen: weil sie sich alle in die Wälder verloffen und allda sich zerstreuet haben. Und ist diese Mannschaft nach etlichen Tagen wieder auf Kreuz in ihr Lager gekommen, und auch die anderen mit den General Heuster zurückgekommen. Auf der anderen Seite über die Donau aber mehrete sich die Kayserliche Armee täglich, und ging viel Volk hinunter, und wurden alle Anstalten gemacht, Neuhäusl zu belagern, welches auch noch dieses Monath geschehen; und wurde dasselbe mit Bomben und Stucken hart beängstiget: weil sie aber nichts ausrichten konnten, und fast noch zu schwach waren, so zogen sie innerhalb 14 Tagen wiederum davon ab.

Unterdessen aber, als diese davor lagen, so streifte General Heuster mit seinen Corps auch in der Rabau und da herauf hin und wieder herum, — traffen aber wenig Kruzen an, sondern wurde nur gleich wiederum viel verwüstet und verheeret. Und währet dieses Streifen hin und wieder den ganzen Sommer und Herbst: dann die Kruzen hielten ihnen nicht, wann sie nicht ihren Vortheil ersahen; gingen die Deutschen dahin, — so gingen die Kruzen dorthin, und wichen ihnen überall aus; und war also nur eine grosse Verwüstung des Landes von beeden Seiten.

Item, als der Bezerédy gefangen worden: wurde sein Regiment auch ganz zerstreuet, und hielten ihren Accord wenig, den sie mit der Stadt gemacht haben: sondern dies liederliche Gesindl passirte fast täglich in Weingärten, Wäldern und Strassen herum, trieben Leut und Vieh weg, was ihnen unterkam, dass also kein Bürger sich mehr hinaus trauete: haben denen Fleischhackern das Schlachtvieh weggetrieben,

welche ihnen davor wiederum 300 fl. geben musten. Item, den Hans Kastner, Bürger allhier, mitsamt Wagen und Ochsen weggetrieben, — muste ihnen auch 234 fl. geben und 6 Ellen Seiden-Tuch. Item, des Herrn Komáromys Sohn in den Weingarten gefangen, muste ihnen auch 100 fl. geben, und anderes vielmehr, so sie hin und wieder ausgeübet haben. Darauf haben unsere Herrn an den Anton Esterházy geschrieben, welcher auch mit ihm in den Accord begriffen war, und ihm solches alles berichtet: warum sie ihren Accord so schlecht halten? Welcher vorgab: es wären nur meistens Räuber, welche unter keinen Fähnlein stünden, und auch des Bezerédy seÿn Volk, die noch keinen commandirenden Officier haben. Und weil das Weinlösen auch schon an der Hand war, dass man täglich hinaus sollte, dasselbe hereinzubringen: also hat man bei ihm angehalten um Salva-Gvardia, welche er dann auch hergeben, und wurde auf alle unsere Dörfer, so um die Stadt waren und man hinzugehen hatte, einer gelegt, und jeden muste die Stadt täglich 17 kr. geben, und die Bauern auch sie verpflegen mit Kost und Qvartier.

Item, diesen Herbst im October haben die Kayserlichen die Bergstädte auch wieder einbekommen, aber an den Berg-Seegen wenig Nutzen bekommen Anfangs: weil von den Kruzen alles verwüstet worden, ehe sie es verlassen haben.

Den 17-ten Novembris sind von den General Heuster zweÿ Regimenter Dänisch Volk anhero kommen in die Qvartire, und den ganzen Winter hier liegen geblieben, begehrten an [illegible] ihnen es der Kayser versprochen [illegible] ch ein Obrister mit als C[illegible]

täglich ein Pfund Fleisch und ein Comiss-Brod gegeben.

Den 18-ten Novembris musten die andern, so vorhero hier waren, weg, als die Ziginischen Mosqvetier, sammt den Commandanten, zum Heuster, anstatt den anderen.

Den 19-ten Novembris sind auch die Eugenischen Reiter, so noch hier waren, zum Heuster in die Rabau abmarschirt; nachdem sind unsere Herrn nach Wien, und haben sich beÿ Ihro Majestät beklaget, dass wir also sehr überlegt und geplagt sind von den Dänischen, und uns unmöglich ist soviel Leute auszuhalten, — so haben sie auch solches erhalten, dass sie weg musten.

Den 11-ten Decembris kamen wiederum von Dänischen bis 400an, mit rother Montour, nebst einen Obrist-Lieutenant und einen Obrist-Wachtmeister, und diese sollten hier in Qvartier bleiben; und bekommen alle Tag 4 kr. und ihr Comiss-Brod, nebst den Servis.

Den 13-ten Decembris darauf musten die andern zwey Regimenter wieder von hier wegmarschiren; und war dazumahl sehr grosse Kälte und Schnee dass unterwegs von diesen Leuten diesen Tag bis 36 Personen, ohne Weib und Kinder, sollen erfrohren seÿn; und haben nicht weiter kommen können, als bis Ockau, dann es hat auch sehr gewähet dabeÿ.

Item, vor den Weinachtfeÿertägen kam Kundtschaft herein, dass die Kruzen bis auf Kreuz herauf, auf allen Dörfern sich stark versamlen; also haben alle Wachten wiederum sehr verstärket werden müssen, und damit anhalten.

Item, wurde die Kruzische Salva-Gvardia auf denen

Dörfern abgeschaft und bezahlet, weil sie uns nicht viel mehr dienen und helfen konnte.

Anno 1709.

Den 2-ten Jäner kam Kundtschaft herein, dass bis 14 Fähnl Kruzen in der Macht in Oesterreich hinaufgegangen, auch allda wiederum sehr gehausset, viel Vieh weggetrieben, und sonst eine zimliche Beute bekommen; haben auch den Postmeister und einen Fleischhacker von Wimpassing mit sich geführet, und auch von unseren Fleischhackern viel Vieh bekommen, welches sie nach Wien treiben wollten.

Den 11-ten Jäner kam Kundtschaft herein, dass sich die Kruzen zu Steinberg wiederum stark versamlen, und also Willens sind etwas zu probiren und einen Streifzug zu machen, wo aber hinaus? kann man nicht wissen. Also wurde noch selben Tag Abends um 7 Uhr mit 3 Stuckschus Loosung gegeben, dass sich die Leute hinauf, vorsehen, und in Acht nehmen sollen.

Den anderen Tag darauf aber sind sie über den See auf die Haide nach Walla und andere Oerter zu, wo sie wusten, dass Kayserliches Volk verschanzt war, und suchten dieselben mit Gewalt zu bestürmen und zu bemeistern. — aber sie wurden allenthalben durch tapfern Wiederstand und zimlichen Verlust der ihrigen zurückgetrieben *); die Kayserliche Reiterey aber, welche sich Anfangs etwas herauslocken liess, büssete theils ein. Als nun die Kruzen sahen, dass sie nichts richten: da sind sie aus Zorn über dieselben Dörfer heruntergewischet und sie ausgeplindert, und davongegangen. Unterdessen hat man starke Hoffnung

*) Nem áll, mert az erős ballai sánczokat megvítták. L. Esterházy Antal tábori könyvét a nemzeti muzeumban.

von einen Waffenstillstand; wie dann derselbe von beeden Theilen ist würklich ausgemacht gewesen, und befohlen worden, dass von beeden Seiten die Qvartier sollen ausgemacht werden: wie weit die Kruzen sollen bleiben, und auch die Kayserlichen, wo dieselben seÿn, oder hinrücken sollen? Und kamen den 26-ten Jäner zu Széplak zusammen, nehmlich von Kruzischer Seite der Esterházy Antal, und andere mehr, und von Kayserlicher Seite auch gewisse Officier. Allein, weilen sie sich wegen die Qvartier nicht vergleichen konnten: so gingen sie bald wiederum von einander, und wurde gar aufgehoben, und aus den Waffenstilstand nichts geworden.

Den 4-ten Februarÿ ist von den Dänischen der General Wedl hier angekommen; unterwegen aber, als er von Rust in der grösten Kälte und Wähwetter hereinmarschiren wollen: sind ihme von den Leuten, so ihm convoiren musten, viele zurückgeblieben und erfrohren. Er selbst der General hat nicht weiter können, und kaum die Teicht-Mühl erreichen können, und da über Nacht geblieben, den anderen Tag Früh hernach hereingekommen; die Bauern aber musten die Todten überall unter den Schnee hervorsuchen und hereinbringen. Und war diesesmahl ein erschröckliches Wähwetter und Kälte, dass in viel Jahren nicht gewesen, auch zimlich angehalten. Item. wegen so grosser Kälte und Schnee haben die Kruzen in Monath Februar und März nicht viel ausrichten können, bis gegen Ostern, da man wieder hinaus in das Feld in die Arbeit gehen sollte: da liessen sich diese wieder stark sehen, und war Niemand mehr recht sicher draussen. Item, am heiligen Osterabend machten sich etliche Herrn und Bürger zusammen,

und gingen in Dudles-Wald hinaus; jedweder hatte sein gutes Gewehr, und gedachten sich nicht zu förchten, wann auch etwas auf sie kommen sollte, dann ihrer bis 17 Mann waren. Allein, da sie noch nicht beÿ den Wald, und nur beÿ den Greisser-Weingärten waren: überfielen sie die Kruzen mit starker Macht, und nahmen alle gefangen, bis auf etliche, die ihnen noch ehender entkommen und sich verschloffen haben, als der Baron Gänger, welcher auch mit war, dann der Titsch, die zwey Waldhütter. Ihr gröstes Unglück war, dass sie zerstreut, und nicht beÿsammen waren oder miteinander gingen, — sonst hätten sie sich wohl villeicht erwehren können, aber sie haben nicht mehr können zusammenkommen. Die aber gefangen worden, ist erstlich des Baron Gänger sein Jäger, nebst noch eines Hauptmans Jäger gewesen, item der junge Herr Prisomann, der junge Herr Hackstock, der junge Herr Leopold Krammer, Herr Fockler, Herr Hackelberger der jüngere, Herr Ränner, Herr Komáromys Sohn, Samuel Kern, und Johann Maÿer. Diese haben sie alle mitgeführt und ihnen ihr Gewehr genohmen, und erstlich nach Lutschmanspurg, hernach von dannen nach Sanct-Gergvár gebracht, allda verwahret, bis sie sich nach und nach ranzioniren konnten. Weil sie aber gar viel von ihnen begehrten: so ging es etwas langsam her mit den Vergleich, — doch innerhalb 3 Wochen sind ihrer 5 los geworden, als Herr Prisomann, welcher bis 600 fl. geben muste, der junge Hac[illegible] ge Herr Kramer, jeder 400 fl., der F[illegible] fl. Des Komáromys Sohn soll [illegible], weil ihm der Sigmu[illegible] die übrigen aber,

was sie, die Kruzen nehmlich, begehrten: musten noch länger in Arrest verbleiben, bis sie 14 Tag nach Pfingsten auch los worden, — als der junge Hackelberger muste über 200 fl., wie auch der junge Räner 150 fl., Samuel Kern 100 fl., und Johann Mayer 100 fl. Die Flinten, so die Kruzen von ihnen bekommen, sind auch bis 200 fl. den Werth nach geschätzt worden.

Den 2-ten April, als des den lezten Osterfeyertag, sind abermahl viele Kruzen ins Oesterreich hinausgegangen, und viel Vieh herunter getrieben, auch viel gefangene Leute: Richter und dergleichen, mitgeführet. Item,

Den 3-ten April, als unsere Leute in den äusseren näheren Weingarten waren zu arbeiten, haben sie dieselben plözlich überfallen und etliche Hauer mit sich geführet, welche ihnen dann zu 20, und mehr Gulden einer geben müssen; auch trafen sie viel Wägen an, und führten selbe mit sich weg, welche Haber', Mehl und dergleichen anher contribuiren sollten. Und so lauerten sie täglich auf uns, dass also Niemand auch in den nächsten Gebürgen sicher war, — wie sie dann die Leute aus denen Erdburger- und Tiefenweg-Weingärten wegtrieben, die hiesigen Hauer abfingen, und die Weiber, sammt den fremden Hauern schlugen, ihnen die Hauen wegnahmen, und wegjagten. Item, das Vieh dörfte man auch nicht Schusweit hinaustreiben, so war es hin; dann wir hatten diesesmahl keine Reiterey hier, wegen Mangel der Fourage, die ihnen könnten Widerstand thun, — und mit ihnen zu accordiren wurde uns auch nicht erlaubt von General Heuster, weilen er immer Willens war hinunter zu gehen, sie aufzusuchen und zu verjagen, und uns

also frey zu machen; allein, weilen noch kein rechte Fourage in Feld war: so ginge es etwas langsam her. Endlich doch, weilen der General Heuster gesehen, dass er uns nicht helfen kann, — so erlaubete er, dass wir uns vergleichen können mit den Kruzen; aber diese wollten sich auch hernach stolz machen, und zimlich bedenket, weil wir uns erstlich auf den General Heuster berufen, — doch endlich sich verwilliget. Und wurden von der Stadt abgeordnet Herr Petrak des Inneren-Raths, und Herrn Reichenhaller als Ungarischer Notär, nach Steinamanger zu gehen, und nahmen den Kraxner, so Feldhütter war, mit sich, damit er die Antworten oder die Posten hin und wieder bringen könnte, und sind den 22-ten April hinuntergegangen.

Item, in den Frühjahr wurde der Landtag wieder fortgesetzet, und gingen von der Stadt die vorigen beeden Herrn, als Titulirter Herr Ferdinand Dobner und Herr Matthias Trimel wieder hinunter; und man hoffete immer einen guten erwünschten Frieden, — aber es war alles vergebens, weil von Krutzischer Seite Niemand kam; währete doch bis Augusti allda zu Prespurg dieser Landtag, und wurde wenig oder gar nichts ausgerichtet, nur dass das Land, Stadt, und Dörfer in grosse Unkosten und Ausgaben gekommen: dann unsere Herrn hatten alle Tag einen Ducaten zu verzehren von der Stadt bekommen.

Item, wurden zwey Regimenter von der Reiterey, als das Prinz Eugenische und das Kur-Mainzische, welche in Oesterreich hin und wieder herumlagen, zusammengezogen, und den 6-ten A[illegible] d[illegible] in der Nacht, in Eile herunter co[illegible]
einen Abbruch machen

ten: wie stark er seye? und ob sie mit denen Kruzen was ausrichten, und ihnen mächtig werden können? Aber sind nicht gar auf Güns hinunter kommen, — und haben gleich wieder umkehren müssen: weil die Kruzen zu stark waren, auch sich gleich versamleten und ihnen nachsezten bis auf Kreuz herauf, da dann die Deutschen ihre Pferde zimlich abgejagt haben, dass sie ihnen gleichwohl noch entkommen sind.

Den 28-ten April darauf, um Mittag, sind sie hier angekommen, und in der Stadt einqvartirt worden; haben ihnen Essen und Trinken geben müssen, und haben der Bürgerschaft wiederum Unkösten gemacht.

Den 29-ten April sind sie wieder von hier aufgebrochen, und hinauf ins Oesterreich marschirt. Unterdessen hatten wir wiederum alle Tag Lärmen, und jagten die Leute herum, die in den Weingärten und auf den Feld arbeiteten, bekamen auch immer Leute und Vieh, die sie wegtrieben; und mancher armer Hauer, der gerne etwas aus Noth verdienen wollte, ihnen unterkommen, der nicht 20 oder 30 Ung. fl. in Vermögen hatte, ihnen gleichwohl so viel Gulden geben müssen, — er habe es genohmen, wo er wolle. Und mit den Accord verzog es sich auch lange, und ging hart her; Ursach dessen, weil die Kruzen stolz waren und sehr viel von der Stadt verlangten, doch endlich sich verglichen haben, dass ihnen die Stadt von Dato an, bis künftiges neues Jahr 6000 fl. geben muss, — und absonderlich wegen der Schlesinger, dass diese auch sicher hieher fahren dörfen um Wein, und denselben wegführen können, sollen ihnen auch 300 fl. gegeben werden. Dagegen wurde hernach ein Anschlag auf diese gemacht, dass jeder Wagen,

der von ihnen herkommt und Wein wegführt, einen Gulden geben muste. Und also kamen unsere Herrn nach den Accord den 7-ten Maÿ erst von Steinamanger zurück, hier an, — auf welche dann jederman mit höchsten Verlangen gewartet hat: Ursach dessen, weilen sowohl das Feld ungebauet, als auch die Weingärten unbearbeitet waren, die meisten noch nicht geschnitten, viel weniger gehauet waren, und also ein Elend anzusehen gewest, dass alle die Arbeit in den grösten Botzen hat mussen verrichtet werden, und grosser Schaden geschehen ist, dass die Botzen also dick hinter die Hauen gelegen, und auch die Tagwerk nachmahls gross worden: dann jedermann wollte seine Arbeit verrichtet haben, weil es schon über die Zeit war. Item, sind zu unterschiedlichen mahlen die Kruzen wiederum ins Oesterreich hinausgegangen, und haben viel Vieh heruntergetrieben. Item, wurde viel Proviant von Mehl und Haber, über 100 Wagen anhero geführet, und erwartet man täglich den General Heuster. Endlich kam die Nachricht, dass der General Heuster schon würklich in der Rabau stehe mit etlichen Regimentern, worunter auch Polacken waren, als des Lubomirsky sein Volk, und Razen mitsammen vermischt waren.

Den 21-ten Junÿ kamen auch hier zwey Regimenter an von der Reitereÿ, und schlugen ihr Lager bei den steinenen Brückel, über den Wasser auf den Berg, auf. Mit diesen kamen auch bis 200 Mann Fusvolk von Tierheimischen Regiment hier an, welche in der Stadt in die Qvartiere verleget worden, worunter zweÿ Hauptleute waren, deren einer Commanda
wurde. Theils aber von diesen Leuten bis 50 od
Mann wurden nach Mattersdorf commandi

die Deutschen, Dänischen ab zu lösen; dann es war allda auch immer ein Posto von die Kayserlichen, die da verschanzt waren. Und als diese hieher gekommen: sind die abgelösten den 23-ten dito Fruh, sammt den allhiesigen Dänischen, welche hier in Qvartier waren. mitsammen abmarschirt. und nach Prespurg zu ihren Regiment abgegangen. In der Nacht aber ist die Reiterey. so bei den steinenen Brückl lag, auch aufgebrochen, und viel Wägen mit Proviant und Munition mit sich genohmen, und erstlich auf Saarvár zu. dasselbe damit zu versehen, — dieweil es schon grossen Mangel an denselben gehabt, — nachdem sind sie zu den General Heuster gestossen, und miteinander den Feind allenthalben nachgegangen und aufgesucht haben, auch einmahls mit ihnen geschlagen (Körmendnél), und viele, welche nicht geschwind die Flucht nehmen konnten, niedergemacht, auch 5 schöne Fähnl von ihnen bekommen, welche den 1-ten July hiedurch und nach Wien geführet worden.

Item, nachdem der General Heuster mit der Armee bereits unten war: waren die Kruzen wieder heroben bei uns, streiften gar bis in das Oesterreich hinauf, und machten grossen Schaden; absonderlich aber gab es viele solche räuberische Schelmen, die unter keinen Fähnl waren, und zu 8, 10, und mehreren in denen Wäldern und Weingärten herumgingen. denen Leuten aufpasten. und abfingen. Wie sie dann im Wald unter anderen auch Bindergesellen abfingen. welche für gemeine Stadt-Binder Holz schlugen. — musten ihnen bis 110 fl. geben, aber weil sie in der Stadt-Arbeit waren: so hat die Stadt vor sie bezahlet. und sie frey gemacht.

Item, den 5-ten July. als der Thomas Zwissel

Fleischhacker, und der Wischÿ-Bäck allhier, jeder mit einen Wagen Heu, nach Haus fahren wollten und sich nicht böses vorsahen, sondern vielmehr sich des gemachten Accordes vertrösteten: haben sie dieselben auf den Potschy-Berg angetastet, geschlagen, und hart gebundener mit sich geführet, sammt den Vieh; und muste ihnen der Zwissel aus grossen Gebitt vor sich und seine Ochsen 80 fl., der Wischÿ aber 100 fl. geben.

Item, wurde Günss und Steinamanger von General Heuster wieder mit Kaÿserlichen besezt, sammt noch anderen Oertern. Darauf liesse er ein Corps bey Saarvár stehen, mit den anderen aber ging er weiter, und streifte herum, bis er endlich mit Ende Julÿ auf Simegh losginge, und nach wenig Tagen von den Commandanten, so darinnen war, ihm übergeben worden, auch mit allen, so darinnen war, Kayserlichen Pardon und Dienste annahmen. Er bekam auch nach sie Simonytornya, Vesprin, sammt noch anderen Oertern zurück.

Item, wurde der General (Brigadier) Ladislaus Fodor, von General Heuster gefangen und nach Raab gebracht, allwo er sammt den Wohlfahrt enthauptet worden (1710).

Den 29-ten Julÿ wollte der Herr Freudenbacher mit seiner Frau auf einen Kalesch, — nebst noch einen Kalesch, worauf die Frau Doctor Lövin und andere Frauen auch waren, — nach Baaden ins Baad fahren; und als sie ausser Klingenbach waren: überfielen sie die Kruzen, und nahmen ihnen alles weg, was sie beÿ sich hatten an Geld und anderen Sachen, — absonderlich bei denen Grauen schönen Geschmuck gefunden; den Herrn Freudenbacher

aber, mit seinen Kalesch, sammt zwey Pferden, und den Knecht mit sich genohmen, — welcher ihnen dann vor sich und diesen allen bis 600 fl. geben muste. Item, diesen Tag auch vorhero noch haben sie den Praelaten von Neustadt mit seinen Hofmeister und Laqweÿen erwüscht und bekommen; den Praelaten haben sie zwar nichts gethan: aber den Hofmeister. Laqweÿ, und zwey Pferde mit sich geführet und mitgenohmen. Und dieses alles haben des Barbél Gáspár seine Leute von der Freÿ-Compagnie gethan.

Den 1-ten Augusti gingen mehr bis 300 Mann Kruzen bey der Stadt vorbeÿ, und trieben den Melchior Kern 4 Ochsen und den Wedl zweÿ Ochsen weg, welche drausten ackerten. Item, wiederum Nachmittag dem Kramer in der Schlippergasse 4, und der Schildbergerin 3 Ochsen weggeführt auf den Felde, der vierte ist ihnen entsprungen, und nach Haus geloffen. Item, den Reschl Landkutscher, welcher von Prespurg herüber fuhr, haben die Kruzen auch alle fünf Pferde ausgespant, und die Leute, so Er geführet hat, ausgeraubt, und ihnen alles was sie immer nur bey sich hatten, weggenohmen.

Item, den 5-ten dito, da unsere Leute theils in Ackern, theils auf den Heu waren, und gedachten ganz sicher zu seÿn: fiehlen die Kruzen auch auf sie. schon gegen Abend, gegen 6 und 7 Uhr, trieben sie der Schlippergässler ihre Ochsenhalt hinweg, und sonst auch viel Vieh ausgespant und weggetrieben. über 70 Stück Ochsen. Item, der Herr Pogats mit seinen Stiefsohn war auch darunter auf der Wiese. Heu nach Haus zu führen, — diesen haben sie auch 6 Ochsen und den Sohn, nebst 4 Flinten, so sie bey sich hatten, weggenohmen. Er selbst aber hat sich

ehender verschloffen, hat ihnen aber hernach vor den Sohn und 4 Ochsen im baaren Geld 250 fl., 100 Ellen Silber-Schnür, und 100 Ellen Goldene-Schnür, und ein Stück Seidentuch geben müssen, die zweÿ Ochsen aber nicht mehr bekommen. Es waren dazumahl von der Reiterey Rekruten allhier, welche erst angekommen sind, und auch Hussarn: diese sezten ihnen wohl gleich wacker nach, — sie konnten sie aber nicht mehr einholen und davon etwas bekommen.

Den 11-ten ditto bekamen wir wiederum in die Stadt bis 40 Mann Reiter von den Hanowerischen, nebst einen Lieutenant, nur zur Bedeckung, wegen Unsicherheit der Kruzen. Item, hat diesen Sommer die Gespanschaft auch Husarn aufgenohmen, bis 360 Mann, und ihnen Kleidung, Pferd, Sattl und Zeig nebst Gewehr gegeben, — worunter ein getaufter Jud Officier, und Herr Madarász Rittmeister war, der sie commandirte; und diese wurden wegen den räuberischen Gesindl aufgenohmen, die hie und da in den Wäldern lauerten und grossen Schaden thaten, dass Niemand recht sicher war zu reisen, und unter keinen Fähnl stunden, oder rechte Kruzen waren. Also sollte diese Manschaft sie überall aufsuchen, und ihnen Wiederstand thun. Item, hat die Stadt auch gewisse Mannschaft aufgenohmen, zu Fus; wer ein Lust hatte hinaus zu gehen mit den Gewehr: dem gaben sie täglich 17 kr.; und gingen alle Tag bis 20 und 30 Mann aus, — die hielten also Posto unterschiedlich: bald bei der gewesten Potzman-Redouten, bald bei Kolnhof auf den Berg, und so hin und wieder in den Gebüsche, dass man sie nicht auskundtschaften konnte, und stellten ihre gewisse Wachten aus, die Achtung geben musten, wann etwas käme, damit sie

geschwind Lärmen machen, und sich die Leute, welche in Feld und Weingärten wären, etwa noch eher reteriren und verstecken könnten. Aber es kam einsmahl ein unglücklicher Tag auf sie, dann wie nun die Kruzen alle Kundtschaft von uns bekommen, Ursach dessen: weilen sie viele solche Freunde bei uns herinnen hatten, die ihnen geflehet sind und sich hier aufhielten, daneben gleichwohl mit ihnen hielten, und ihnen alles was in der Stadt geschieht, heimlich zuschickten, haben sie also dieses auch erfahren, und gingen den 18-ten. dito bis 2000 Mann plözlich über die Raab, und als man sich hier gar nichts böses eingebildet oder besorget hat, das Vieh den anderen Tag gleich ausgetrieben, und in Feld geackert und gearbeitet haben, auch nicht die geringste Kundtschaft hereingekommen ist, — überfielen die Kruzen diesen Tag Früh gleich unsere Leute; und zwar erstlich liess sich nur ein Trupp heraussehen, und kam auf die Küh- und Ochsenhalt von lezten Viertl zu, wie auch von den Ackers-Leuthen das Vieh ausgespant, und weggetrieben. Von denen Husarn aber, so hier waren, sezte ihnen gleich ein Trupp nach, wie auch von der Deutschen Reiterey bis 20 Mann Hanower, — von diesen kamen also wenig davon, theils wurden niedergemacht, theils gefangen.

Item, unsere Fusgänger, so von der Stadt aufgenohmen waren, als sie sahen diesen Trupp so viel Vieh wegtreiben: wollten ihnen auch zugleich beyspringen, und helfen das Vieh abjagen, — und dachten nicht, dass ihrer mehr seyn konnten; aber als sie recht auf das freye Feld hinauskamen, bis unter Kolnhof: überfielen sie dieselbe auf allen Seiten, und umrungen sie; und weil sowohl sich unsere Leute

eine Weile tapfer wehrten und viel Schaden unter sie thaten, — besonders einen vornehmen Lieutenant von ihnen, den sie sehr bedauerten, erschossen, — so könnten sie sich doch in die Länge nicht mehr erwehren von der grossen Menge, die um sie gleich wie ein Bienen-Schwarm war, sondern hieben und schossen sie erbärmlich zusammen, zogen sie mutternackend aus, und liessen sie also liegen. Unter diesen allen, derer doch bis 20 waren, sind nicht mehr davon, als der Mitecker und ein Hauer, welche in diesen Scharmitzl einen Kruzischen Officier zugesprungen, und ihme so viel gebethen, dass er ihnen Pardon gab, — doch mit harter und grosser Mühe dieselben kaum erretten und erhalten können vor den anderen rasenden Gesind, welche wie die Bärn erbittert waren, und mit den armen Leuten erschröcklich umgingen, dieselben zerhauet und zerfetzet, dass man manchen kaum hat erkennen können. *) Item, des Christian Schmacher sein Sohn wurde auch mit vielen Wunden unter den Todten noch lebendig gefunden und hereingebracht, und ist endlich doch kuriret worden.

Unterdessen waren wohl noch mehr Reiterey und Hussarn nachgerückt: aber als die Deutschen Reiter gesehen haben, dass die Kruzen zu stark sind, die nur sachte hinten nachgegangen, blieben sie stehen; die Hussarn aber mit den getauften Juden, — sprangen nur immer fort voraus, bis sie auch unter die Kruzen kamen, und zusammengehauet worden, dass dieser Officier, als der gedaufte Jude, kaum als

*) A kuruczok ezen elkeseredettségét Heisternek bajtársaikon ugyanekkor tájban elkövetett embertelen, durva kegyetlenségei idézték elő, melyekért, ők is igyekeztek, a hol módját ejthették, bosszút állani.

Selbstritter davon ist kommen, — aber sein Knecht sammt den Handpferd war auch dahin. Die Deutsche Reiterey ginge aber nicht nach, sonst wäre es ihnen auch nicht besser ergangen.

Von unseren Leuten zu Fus, die zusammengehauen worden, und zwar unserer Religion, waren meistens Bürger und Bürgers-Söhne, als nehmlichen:

Der alte Michaël Schön, seines Alters 59 Jahr 3 Monath; Hans Schön, alt 53 Jahr, des vorigen Bruder; Georg Edlhofer, alt 34 Jahr; Andreas Nöltinger, alt 33 Jahr; Hans Karl Hausser, alt 31 Jahr, — diese fünf waren verheyrathet; Lorenz Hausser, des vorigen Bruder, alt 27 Jahr; Georg Blässwetter, alt 23 Jabr; Hans Bierbaum, alt 20 Jahr; Michaël Fidler, alt 19 Jahr; Georg Lintzer, alt 20 Jahr; Matthias Fridl, alt 25 Jahr, — diese sechs waren noch alle ledig und unverheyrathet.

Item, war auch dabey ein Schneider-Gesell unseres Glaubens: aber weil er so unkenbar, voller Wunden und Blut war, — wurde er sammt vielen anderen bei denen Katholischen begraben.

Die eilf beschriebenen aber wurden auf unseren Evangelischen Gottesacker mit grosser und volksreicher Versamlung beerdiget, und zwey und zwey in ein Grab gelegt, in eines aber drey zusammen; und Herr Christian Serpily hat ihnen die Sermon gemacht, und angefangen: Ach dass ich Wasser genug hätte in meinen Augen, dass ich beweinen möchte die Erschlagenen in meinen Volck!

Den 23-ten ditto haben die Kruzen wiederum etliche Stück Vieh hier von der Stadt weggetrieben.

Den 24-ten ditto war der Termin aus, dass ihnen die Stadt noch 3000 fl. erlegen sollte, wegen des gemachten Contracts mit den Kruzen: weil sie aber ihr Wort also schlecht hielten und so viel Schaden thaten unter dieser Zeit, — also hielte man ihnen dieses Versprechen auch nicht, und wurde ihnen nichts gegeben; nichts destoweniger aber sezten sie uns hernach desto besser zu, und lauerten täglich in Wäldern und um die Stadt herum auf das Vieh und Leute. Allein, es wurde von diesen Dato an verbothen einiges Vieh aus zu treiben, und wurde auch kein Mensch vor die Thore und vor die Stadt hinausgelassen, und musten Leute und Vieh einstweilen wieder in der Stadt verbleiben.

Den 26-ten ditto kam Kundtschaft herein, dass wiederum viel Kruzen in der Nacht ins Oesterreich hinausgegangen sind, und wurde alsogleich mit drey Stuck-Schüssen die Loosung gegeben.

Item, kam in diesen Monath der Pohlnische Fürst Lubomirsky hier an, welcher etliche Compagnien Dragoner dem Kayser gegeben, und auch schon würklich bei den General Heuster auf diesen Boden stunden. Er hielt sich also etliche Täge hier auf, bis ein Commando heraufkam um Proviant abzuholen,— mit welchen er dann hernach den 2-ten Septembris mit hinunterging.

Den 24-ten ditto haben die Kruzen wiederum bis 27 Stück Ochsen weggetrieben, wie auch den Fidler in der Schlippergasse gefangen, welcher sich dann mit 100 fl. ranzioniren muste; das Vieh aber war alles hin.

Den 6-ten Octobris war allhier TE DEUM LAUDAMUS abgehalten, wegen der Victoria in Spanisch-

Dreÿ Wochen nacheinander wurde allezeit in jeder Woche der Mittwoch bestimmet, welche waren der 23-te und 30-te Julÿ, dann der 6-te Augusti, und musten sowohl der Stadt ihre Dörfer solche feÿern, und Niemand nichts arbeiten, noch essen oder trinken, bis auf die Nacht, es seÿe dann Kinder oder Kranke, auch Niemand nichts feil haben, und weder Wein, noch Bier ausgeben, beÿ hoher Strafe. Beÿ uns Evangelischen wurde Vor- und Nachmittag eine Predigt gehalten, und mit grosser Andacht celebriret, mit grosser volkreicher Versamlung, sowohl hiesigen, als von Land herein vielen Volke, — wie solches in meinen Haus-Protockoll ausführlich beschrieben ist : was an jeden Tag vor ein Text oder Epistel gewesen ist, und sonst gehalten worden.

Item, sind die Kruzen wiederum auf diesen Boden herunterkommen, und sich stark gesamlet; doch hat man, Gottlob, noch eher was von Heu und Getraid was da war, das meiste noch eingebracht. Unterdessen hat der General Heuster auch zimlich Volck zusammengebracht, und ist auf Neuhäussl zumarschirt und diese Festung belagert, und mit Bomben, Stuck und Feuer stark beängstiget. Die Kruzen aber mehrten sich täglich, und thaten wieder allenthalben grossen Schaden, weil kein Widerstand da war, in der Meinung : die Deutschen herüber zu locken, und die Belagerten zu befreÿen; allein, die Deutschen liessen ihnen nur ihren Muth, und sezten der Festung besser zu, in der Hofnung, dieselbe bald zu bekommen, und dann mit ihnen den Kehraus gar zu spielen.

Den 6-ten Septembris Vormittag zwischen 9 und 10 Uhr wurde allhier Lärm, und kamen die

Kruzen plötzlich herauf, und trieben viel Leut und Vieh weg, was sie antrafen auf den Feldern und in den Weingärten, wie auch den lezten Viertl die ganze Kühhalt, und sonst unterschiedlich viel Ochsen. Item, des Herrn Petrak beede Söhne, sammt Ochsen und Zug erwischt und weggetrieben; vor die beeden Söhne hernach geben müssen bis 120 fl. Den Feldhütter Gstettner haben sie auch bekommen, vor welchen die Stadt 40 fl. geben muste, — item, viel arme Hauer und Mahder, die auch zu 8, 9 und 10 fl. geben musten. Item, haben sie auch den Schaibel, Bürger in der Michaëlis-Gasse, ohnweit vor der Stadt gefangen mitführen wollen : als ihnen aber nachgesezt wurde, und er nicht so stark neben ihnen herlaufen können, haben sie ihm erschossen und liegen lassen. Das Vieh, welches alles zusammen 280 Stück war, so sie weggetrieben, haben sie wieder verwilliget herzugeben: aber für jedes Stuck durch und durch 4 fl. verlangt, — welches sodann auch ausgelöst wurde, und dagegen ein Anschlag gemacht, dass wer ein Vieh dabeÿ hatte, schuldig seÿe vor einen Ochsen 7 fl., vor eine Kuh 4 fl., vor einen Sterzen 2 fl., und vor eine Gaiss 10 Groschen. Und haben sie also wiederum ein gutes Trinckgeld bekommen.

Den 8-ten ditto sind mehrere Lärmen-Schuss hier gethan worden, nachdem Kundtschaft hereinkommen, dass viel Kruzen wiederum ins Oesterreich hinaufgegangen sind, — wie sie dann den anderen Tag darauf vieles Vieh neben den See heruntergetrieben haben. Item, Herr Madarász mit einer bey sich habenden Mannschaft, als Freÿreitern, muste immer herumreiten recognosciren : dieser wurde von denen Kruzen einstmahl angetastet und bis nach Siplak

(Széplak) verfolget, allwo er sich mit seiner Mannschaft in die Castelle reterirte; allein, die Kruzen drungen ihnen Hauffenweiss nach, und ermahneten sie sich zu ergeben, — oder sie wollen den Ort sammt der Castelle anzünden und verbrennen. Diese, weil sie keine andere Hilf wusten. und sich also verlassen sahen, musten sich ihnen ergeben; welche dann von den Kruzen den 29-ten Julÿ auf den Abend hieher transportirt wurden, ohne Gewehr und Pferd. Darauf wurde hier gleich Lärmen geschossen mit 3 Stucken, dann bei der Nacht um 12 Uhr mehr mit 3 Stuck geschossen, damit sich die Leute auf den Dörfern und in Oesterreich können vorsehen, — wie dann viel Bürgers-Leute von hier diesesmahl allda auf den Wasser mahlen gewesen, — aber die Kruzen kamen diesmahl keiner hinauf.

Den 14-ten Septembris ist allhier TE DEUM LAUDAMUS gehalten worden, wegen der Victoria in Spanien, da der Franzos zu Wasser und zu Land geschlagen worden ist. Es wurden alle grosse und kleine Stuck, sowohl in der Inneren-, als Vorstadt und auf der Redouten dreÿmahl gelöset unter den Gottesdienst, und auch 200 Mann von der Bürgerschaft mit Gewehr aufgezogen, und dreÿmahl Salve gegeben.

Den 25-ten ditto und untere Herrn etwelche ausgeritten in die Weingärten, und gar nach Mörbisch und Kroyspach kommen; bey den lezten traffen sie ungefehr etliche Kruzen an, die aber bald durchgingen, jedoch einer davon, welcher zu langsam war und zurückgeblieben ist, — den haben sie erschossen, und sein Pferd und Sachen mit hereingebracht. Sie haben aber dieses zimlich gerächet. und bald wiederum eingebracht.

Den anderen Tag darauf, als den 26-ten ditto, lauerten sie schon wiederum auf unser Vieh; und wurde Nachmittag Lärmen, fiehlen auf die Übermass auf der Schlippergässler ihre Kuhhalt, trieben dieselbe weg, — ritten auch von Wolfs herauf die Weingärten kreuzweis ab, und suchten die Leute auf; haben auch etliche Weiber, die sie angetroffen, ausgezogen. Item, traffen sie auch den Herrn Samuel Unger an, auf welchen sie gleich geschossen, obwohlen er auf das heftigste flehete und um sein Leben batte: so haben sie ihm doch kein Gehör gegeben, sondern allso erbittert, unbarmherzig zerhauet und ausgezogen, und als Todter liegen lassen. Item, auch an den Weintrauben grossen Schaden gethan, dieselben zertretten und verwüstet, als jehmals geschehen.

Der Balogh Adam hat auch gleich hereingeschrieben: wir wollen uns wegen des Lösens vergleichen, und gedrohet: Er wolle sonst dies und das thun! Darauf wurde Niemand hinausgelassen vor die Stadt. Das Vieh aber, welches sie diesmahl weggetrieben haben, ist lange nicht bekommen worden, — bis endlich einmahl in einer Action die Freyreiter ihnen dasselbe abgejagt und bekommen haben, und den 9-ten Octobris dasselbe (wiewohl nicht gar alles) hieher gebracht, und davor ist ihnen geben worden von einer Kuh 1 fl., und von einer Gaiss 4 Groschen.

Item, sind die Kruzen in vollen Schwarm auf Güns zumarschirt, und die arme Stadt, — welche ohnedem mit einer grossen Plag, nähmlich mit der Pest von Gott heimgesucht, sehr allda geherrschet und grosse Noth litte, — sie den 27-ten Septembris auf etlichen Oertern anzündeten, dass sowohl der meiste Theil in der Inneren- und Vorstadt abgebren-

net und erschröcklich verwüstet; auch solches hier zu sehen war der Rauch, und wie der Wind die Brändt von Rohr und Stroh heraufgetragen in unsere Stadt. In der Vorstadt haben sie auch die armen Leute ausgeplindert.

Den 29-ten Septembris, als an Michaëli Tag, wurde allhier abermahl ein TE DEUM LAUDAMUS abgehalten wegen Einnahme der fast unüberwindlichen Festung Bentheim (Bethuna) in Spanisch-Niederland; und wurden um die Innere-Stadt die Stuck dreÿmahl gelöset. — Nachdeme schon eine Zeit herum uns der Pass ins Oesterreich hinauf wegen der Pest versperret war, auch Niemand herunter dörfen oder gelassen worden, sowohl auch die Schlesinger: so haben doch unsere Herrn dahin gearbeitet, dass der Pass hinaus ins Oesterreich wiederum offen worden bis auf unsere Stadt; jedoch wer hinauf hat wollen, der muste einen Pass von Wien herunter haben oder vorhero bringen lassen: wie viel Personen, wie sie heissen, und wie viel Wägen und Pferd sie haben? und dann von hieraus gleichfalls einen Pass mitnehmen, zu zeigen, dass sie von keinen verdächtigen Ort kommen, oder aber hier die Contumaz ausgestanden haben. Dann, wer unten heraufkam und herein wollte, oder der ins Oesterreich hinausreisen wollte: muste vor der Stadt auf denen Redouten, oder in Feld, die Contumaz aushalten 2, 3, oder 4 Wochen, demnach er von einen verdächtigen Ort kam; wie dann auch unsere Hauer, welche unten in Ungarn in Schneiden und Dreschen waren, musten sammt ihren Körndl vor der Stadt bleiben, und gewisse Zeit die Contumaz ausstehen, ehe sie hereingelassen werden. Dagegen durften wir auch nicht unter der Stadt hinunter, und von

denselben auch Niemand herein, wie auch unsere Stadt-Dörfer nicht, die unter der Stadt liegen, und bis auf unsere Stadt alles gespeert. Von 14-ten Septembris an wurden auch die Thore unter der Stadt alle gespeert und zugehalten. Item, in Herbst sind unterschiedliche Grafen und Generâle anhero kommen, und ihr Contumaz gehalten theils auf der Potschÿ-Redouten und theils in der Neuhellerischen Mühle, welche von der Stadt dazu verordnet und bezahlet wurde, und Niemand anderer auf derselben wohnen dörfen. Nach ausgestandener Contumaz sind sie hernach nach Wien. Item, nachdem es etwas leidentlicher worden wegen der Pest: wurde in December der Pass bis auf Zinkendorf, Kreuz, Harkau, Neckenmarkt, und bis Roberstorf die Revier herum die Stadt alles offen und passirt, das Potschÿ-Thor aber noch immer zugehalten, und bei den Schlipper-Thor genaue Obsicht durch die Commisarien gepflogen.

Anno 1711.

Den 20-ten Jäner wurde allhier wiederum ein grosser Bustag gehalten, um Abhaltung der leidigen Pest und anderen Landes-Plagen; und durfte auch Niemand Speiss und Trank zu sich nehmen, (die Kranken und Kinder jedoch ausgenohmen,) wie dann auch unsere Stadt-Dörfer denselben mitfeyern und halten musten.

Den 17-ten April hat Ihro K. K. Majestät Josephus, unser allergnädigster König und Herr, zu grossen Leidwesen seiner Königreiche und Erbländer, dieses Zeitliche gesegnet, und die Schuld der Natur bezahlet, in gar kurzer Zeit seiner Regierung.

Darauf wurden allhier in unseren lieben Betthaus

den 29-ten und 30-ten ditto zweÿ grosse Trauer-Täge gehalten, mit volckreicher Versammlung, und jeder Tag mit einer Predigt und traurigen Musick celebriret.

Nach den Tod dieses Durchlauchtigsten Monarchens ist an seine statt dessen Durchlauchtigster Herr Bruder gekommen und erwählet worden; weilen aber derselbe in Spanien schon König, und zu der Zeit auch da war: muste er also bald heraus nach Frankfurt kommen, allwo ein grosser Reichstag gehalten worden, — ist auch glücklich im Herbst allda ankommen.

Den 12-ten Octobris war der Kayser-Wahltag, wobeÿ vier Churfürsten selbst in hoher Person zugegen waren, und Alba Carolus zum Kayser erwählet worden.

Den 8-ten November wurde allhier ein TE DEUM LAUDAMUS abgehalten, wegen der Erwählung Seiner Majestät Caroli zum Kaÿser.

Den 26-ten Decembris darauf geschahe allda die Kayserliche Krönung. Gott gebe ihme glückliche Regierung, und siegreiche Waffen wider alle seine Feinde, dass er sich auch als ein treuer Landes-Vater der armen Unterthanen getreulich annehmen wolle!

Nach dieser Krönung ist er hernach bald weg, und nach Wien ankommen.

Von den Kruzen noch leztlich zu gedenken, wie derselbe gar gedämpfet worden? Nachdem nun der General Heuster die Festung Neuhäussl bezwang und einbekommen: hat er manchmahl die Kruzen stark verfolget und aufgesucht, und andere etliche Oerter — so noch unter den Kruzischen Joch waren, — auch bald nacheinander einbekommen: also verlohren sich nach und nach die Kruzen (túl a Dunán); welche sich aber hie und da in denen Wäldern und

Puschwerk aufhielten, und als Räuber viel Schaden thaten: wurden stark aufgesucht, und Bandlweis gefangen und ohne vielen Ceremonien hingerichtet, theils geköpft, und ganze Galgen-voll aufgehänkt, hier auf diesen Boden.

In Ober-Ungarn aber stunde der Karolÿ noch mit einen grossen Hauffen; über diese war der General Palfy, jedoch hatte Er Befehl von der alten Kayserin, — welche nach den Tod Josephi bishero regiret hat, bis Carolus heraus aus Spanien gekommen, und gekrönet worden, — dieselben mit guten zu besänftigen, und ihnen General-Pardon anzubiethen: wann sie in guten werden das Gewehr niederlegen, so soll ihnen nichts geschehen, sie sollten ihre Freyheiten geniessen, wie bishero, und ihre Güter, so ihnen genohmen worden, alle wieder zurückbekommen, und in Summa, alles dieses ihnen vergessen und verziehen werden was bishero geschehen und durch sie ausgeübet worden ist. Welches sodann der Károlÿ mit allen seinen grossen Hauffen in höchster Unterthänigkeit angenohmen, und alle zugleich das Gewehr niedergelegt, nachdem sich voneinander gezogen, zerstreuet, und nach Haus zu die ihrigen zurückgekehret.

Der Rákóczy, Bercsénÿ, Esterházy Antal, Forgács, Adam Vay, Michaël Csáky und noch andere aber, diese haben sich nicht ergeben oder getrauen wollen, — sondern sind durchgegangen und anderwärtig Huldschaft gesucht, endlich gar zu den Türken kommen, und sich allda müssen aufhalten. Und also ist dieses grosse Feuer, welches schon etliche Jahr gewähret und viel Städte und Oerter ruiniret, auf einmahl gelöschet und gedämpfet worden; davor den höchsten Gott ewig Preiss und Dank gesagt

seÿe, und zu bitten, dass Er uns ferner von dergleichen und anderen Plagen in Gnaden verschonen und behütten wolle, in Jesu Christi Nahmen, Amen!

Anno 1712.

Den 5-ten Jäner ist auf Befehl eines Wohl-Edlen Raths allhier abermahlen ein grosser Fast-Buss-, und Bettag angestellet und gehalten worden, wegen bevorstehender Gefahr der Pest, so hin und wieder im Land grassirte.

Den 25-ten Jäner, als am Tag Pauli Bekehrung, wurde allhier TE DEUM LAUDAMUS gehalten, wegen der Krönung Caroli zum Kaÿser, so zu Frankfurt geschehen ist. Wurden unter den Gottesdienst 15 der grösten Stuck dreÿmahl gelöset um die Stadt, nebst noch anderen kleinen Geschüz.

Den 26-ten Jäner sind Seine Majestät Kayser Karl ganz spath zu Wien angekommen.

Darauf wurde auch bald ein Landtag nach Prespurg ausgeschrieben, auf den April, welcher auch zu Anfang des Aprils anging, und sind von ganzen Land zusammengekommen. Von unserer Stadt wurden dahin abgeordnet Herr Ferdinand Dobner und Herr Horváth.

Den 19-ten Maÿ ist Seine Majestät Kayser Karl zu Prespurg auf den Landtag angekommen, welchen die ganzen Landstände und Bürgerschaft allda gar schön empfangen und in schönster und prächtigster Ordnung aufgewartet haben, — absonderlich aber der Adel ihme prächtig entgegengegangen und eingeholet haben. Darauf

Den 23-ten Maÿ, als am heiligen Dreyfaltigkeit-Sontag, wurde Seine Majestät Carolus VI-tus zum

Ungarischen König gekrönet. Gott gebe ihm langes Leben und glückliche Regierung!

Der 5-ten Junÿ ist allhier TE DEUM LAUDAMUS gehalten worden, wegen der Krönung Seiner Majestät Caroli VI-ti zum Ungarischen König: und wurden unter den Gottesdienst 12 der grösten Stuck dreymahl gelöset. Zu Ende Novembris wurde der Landtag zu Prespurg aufgehoben: weilen absonderlich ein Geschreÿ auskommen, als ob etwas von verdächtigen Krankheit sich allda verspühren liesse; wie dann hierauf alle Pässe ins Oesterreich hinauf gespeert wurden, dass Niemand nach Wien, oder da hinauf konnte. Er habe dann hier Contumaz gehalten, und von Wien herunter einen Pass bekommen. — er seÿe, wer er wolle.

Anno 1713.

Diesen Sommer ist der Fürst Paul Esterházy, als Ungarischer Palatin, gestorben, und hat die Schuld der Natur bezahlt. Item, kam Kundtschaft, dass zu Wien die Pest stark einreisset; weswegen dann viele hundert Wägen wegflehen und viele auch zu unserer Stadt anherokommen. Und zu Prespurg solle die Pest auch stark grassiren.

Den 22-ten Julÿ, als den Tag Maria-Magdalena, wurde auf Anordnung eines Wohlweisen Stadt-Raths allhier wiederum ein grosser Fast-Buss- und Bett-Tag gehalten, sowohl die ganze Stadt, als auch dero Dörfer, Gott zu bitten und in die Ruthen zu fal- [illegible] dass Er doch unser in Gnaden verschonen wolle [illegible] dieser und anderen Plagen.

Item, [illegible] Monaths die Pässe nach Wien und [illegible] auf wiederum gänzlich gespeeret; auch [illegible] eingeloffen, dass zu Wien es so

schröcklich niederginge, und allda schon bis 18,772 Personen gestorben, worunter auch 10 Doctors und 50 Barbierer waren, die sich zu dieser Zeit gebrauchen liessen.

Anno 1714.

Nachdeme nun die Pest am meisten sich gestillet, und Gott diese Plag gelindert hat: also ginge der Landtag im Septembri zu Prespurg wieder an, und wurden von hier abgeordnet Titulirter Herr Ferdinand Dobner und Herr Matthias Trimel.

Den 12-ten Octobris ist Seine Majestät Kayser Karl, samt dero Gemahlin, von Wien aufgebrochen, sich dahin nach Prespurg zu verfügen, und den 13-ten dito Nachmittag zwichen 3 und 4 Uhr den Einzug gehalten.

Den 18-ten dito darauf sind Ihro Majestät die Kayserin Elisabetha-Christina zur Ungarischen Königin gekrönet worden.

Item, wurde auf diesen Landtag Seine Excellenz Graf Nicolaus Pálfy zum Palatinus erwählet.

Den 24-ten dito Sind Ihro Majestät der Kayser und die Kayserin wiederum von Prespurg nach Wien abgereiset. Dieses Jahr hat der Kayser auch mit Frankreich Friede gemacht, und in Herbst darauf ist der König von Schweden mit seinen Volk aus der Türkey heraus, vor Weynachten. Und die gesammten Landtangs Stände von den Landtag zu Prespurg wieder bis auf weitern Befehl von einander gegangen.

Anno 1715.

Im July und Augusti sind in ganzen Ober- und Nieder-Ungarn, sowohl deren Städte als deren Dörfer

ihre Grundstücke durch gewisse Commissarios beschrieben und specifisch aufgenohmen worden.

Anno 1716.

Hat der Türk die Venetianer schon zwey Jahr her bekrieget und denenselben viele schöne Städte und Festungen weggenohmen und grossen Schaden gethan. Und weilen Seine Majestät in einer beständigen Defensiv-Alianz mit Venedig gegen die Türken stand, — man auch überdies erfahren müssen, dass diese ohnehin aufgeblassene, stolze Nation durch diese glückliche Progressen noch weit hochmüthiger werde, und wann sie mit den Venetianern vollends in Dalmatien in denen noch übrigen zugehörigen Inseln Zante, Corfu und Cefalonia fertig ist, sich gar in Sinn kommen lassen möchte, etwas gegen Neapel oder Ungarn und angränzenden Ländern zu tentiren: so ist man bishero Kayserlicher Seits eifrig bemühet gewesen, sich allendhalben in gute Position zu setzen, um wan entweder dieser Erbfeind Christlichen Nahmens mit Venedig sich vergleichen Schwierigkeit machen, oder aber die Kayserlichen Erblande selbst anzufallen sich unterstehen sollte, — selbigen mit gebührenden Nachdruck begegnen zu können. Zu diesen Ende hat man an Reparirung der Festungen Ofen, Essek, Szegedin, Canisa, Klausenburg, und anderen mehr, beständig gearbeitet. Man hat ferner hie und da grosse Magazine aufgerichtet und selbe mit allen nöthigen zu versorgen getrachtet. Zur Sicherheit der Schiffahrt auf der Donau, und die Armee zu verstärken, auch die Brucken und Fuhrwesen zur Transportirung der Truppen und Pagage, Munition, und anderen zu versorgen: hat man zu Wien verschieden

grosse Kriegs-Schiffe zu erbauen angefangen und dann unablässig gearbeitet; wozu ein jedes Kloster, so in der Länge hinab Wälder hatte, seinen Antheil an Eichenholz beÿtragen musste. Und weilen dergleichen grosse Wasser-Magazinen nichts taugen, wenn sie nicht mit nöthigen Schifleuten und Matrosen versehen sind: so hat man ferner deren eine gute Anzahl, nebst verschiedenen erfahrenen Schifs-Capitains zu Hamburg, Brehmen und in Holland angeworben, und diese Schiffe damit versehen und bestens bestellen lassen.

Von denen Kriegs-Schiffen, so in diesen 1716-ten Jahr angefertiget und gemacht worden, sind folgende bekannt und benamset, als:

I-mo. das Admiral-Schiff Maria, mit 64 Canonen.

II-do. Sanct-Leopoldus, mit 54 Canonen.

III-tio. Sanct-Elisabeth, mit 50 Canonen.

IV-to. Sanct-Joseph, mit 40 Canonen.

V-to. Sanct-Carolus Boromaeus, mit 40 Canonen.

VI-to. Sanct-Franciscus, mit 40 Canonen.

VII-mo. Sanct-Stephanus, mit 30 Canonen.

Diese sieben Kriegs-Schiffe sind den 15-ten Julÿ durch den Grafen und Erz-Bischof von Kolonits eingeweihet, und sodann abgeschicket worden und abgesegelt.

Die Kaÿserliche Armee desgleichen, so damahls bestand in 92,000 Combatanten, hat sich gleichfalls zu Anfang Maÿ zu Felde begeben, und formirte beÿ Ónod, (Arad?) Peterwardein, Futak, Pest-Ofen, Szegedin, Essek, Csongrád, und in Siebenbürgen 9 verschiedene Corps, um allendhalben beÿ der Hand zu seÿn und den Türken widerstehen zu können, in

Fall er unvermuthet auf den Kayserlichen Gränzen etwas unternehmen sollte. Damit es aber bei allen diesen Anstalten nicht an den nöthigen, als an dem Geld, man auch die Kayserliche Armee der übergrossen Macht der Türken allein nicht exponiren möchte, gezwungen werden: so ist man, was das erste betrift, bishero eifrig bemühet gewest den ohnlängst zu Wien aufgerichteten Banco in besseren Stand zu bringen, worinnen man dann zimlich revüssiret. Seine Päbstliche Heiligkeit haben auch um Seine Kayserliche Majestät desto eher zum Türkenkrieg zu vermögen und zu bewegen, Deroselben den Zehenten-Theil von allen geistlichen Gütern zu erheben accordiret, und von den Reich hofft man gleichfalls eine ergiebige Türken-Steuer zu erhalten. Wegen des zweyten Punkts aber hat man sich mit verschiedenen Reichs-Ständen in Handlungen eingelassen, und von selbigen einige tausend Mann zu übernehmen getrachtet.

Bei allen diesen Anstalten und Verfassungen aber hat man Kayserlicher Seits vor rathsam erachtet: ehe es in diesen allen zu zeitlichen Thätigkeiten kommt, nochmahls die Güte zu versuchen, und der Ottomanischen Pforte durch den Herrn Residenten Fleischmann eine nähere Vorschläge und Vergleichs-Punkten der Republik Venedig halber proponiren zu lassen, und wie vermuthet worden, dass diese leztere sich würklich resolviret hat den Türken nicht allein Morea zu überlassen, sondern überdies auch sie wegen ihrer übrigen Praetension mit einen guten Stuck Goldes zu befriedigen. Nachdeme aber alles dieses eben so wenig, als die angebothene Englische Mediation verfangen wollen, und die Türkische Armee unter Anführung ihres Gros-Vesirs in vollen Marsch nach

Belegrad würklich begriffen war: so sind endlich Seine Hochfürstliche Durchlaucht Prinz Eugenius von Savoie den 30-ten Juny von Wien zu Wasser nach Ungarn ebenfalls aufgebrochen, um daselbst die Kayserliche Armee zu commandiren. Der Türke aber, ehe man sichs versahe, hat er sich mit grosser Macht nach Peterwardein gezogen, sich vor derselben verschantzet, und war Willens dieselbe eilends zu bezwingen und einzunehmen; allein, als unsere Armee solches erfahren: hat sich selbe auch nicht lange gesaumt, sondern ihme eilends nachgegangen, und allda in seinen verschanzten Lager, zwischen Peterwardein und Karlovicz angegriffen. Welches geschahe den 5-ten Augusti so glücklich, dass er alles verlassen musste, was in seinen Lager war, an vielen kostbaren Zelten, die ganze Kanzley, sammt aller Munition, wie die Specification beweiset, so hier nachfolget, und in der Kriegs-Kanzley zu Peterwardein beschrieben worden.

Den 10-ten Augusti 1716.

Erstlich. 4000 Centner Bley. 10,000 metallene Hand-Granaten, ½ ℔ dicke. 10,000 Krampen und Schaufeln. 60 Centner Lunten. 500 Centner Salnitter. Miner-Zeich 30,000 Centner. Türkische Huf-Eisen 800 Centner. Kamel- und Ochsenhaar 300 Centner. Pulver 14,000 Centner. Schmeer und Inschlicht 100 Centner. Ungearbeitetes Eisen 50 Centner. Brandkugeln 20,000 Stuck. Ein Halb Million Centner Leinöhl. Haarene Sand-Säck 22,000. Schaaffell 14,000. Helleparten 12,000. Sensen 4000. Neue Janitscharn-Röhr 15,000. Gesponnene und ungesponnene Baumwoll 5000 Stuck. 1000 angefühlte Wollsäck. Janitscharen-Pulver-

Taschen 20,000. Blassbalck zu kliehenden Kohlen-Wägen 6000. Leere Munitions-Wägen 8000. Hölzene Wägen-Wünder 2000. Unterschiedliche Kugeln 50,000. Grosse und kleine Brandröhren 20,000. Grosse Schmidt-Ambass 60 Stuck. Ganze Kartaunen 5 Stuck. Pöller und Mörser 15 Stuck. Grosse und kleine Canonen 160 Stuck. Fahren 152 Stuck. Paucken 5 Paar. Ganze und gebrochene Rosschweif 9 Stuck. Bifelochsen 2500 Stuck. 160 Camel, und eine grosse Menge Schlepp-Sall. — Was aber von Schaafen und anderen Vieh in diesen Türkischen Lager vorfunden worden, wie auch an Victualien, als Schaaf, Reiss, Zwibach, Weinberln, Zibeben, Honig und anderen Esswaaren: war ohnmöglich gewest zu beschreiben. Item, sind auch gefunden worden 25 eiserne Trügeln, und in jeden waren 25,000 Stuck Ducaten gelegen. Item, in einen anderen Kästl zweÿ Stuck Geschmuck, welche man nicht hat schätzen können. Item, des Mohameth sein Bildniss war auch in puren Gold, auch der grosse Fahn mit 4 Rosschweifen gefunden. Item, ein Gahren mit Pfeilen von puren Gold gestickt und mit Edelgestein besezt, gefunden worden.

Von Türkischer Seite sind geblieben bis 30,000 Mann, Christlicher Seits aber bis 6000 Mann, worunter auch viele tapfere Soldaten und Officiere, wie auch Generalen waren, als der General Preiner, und mehr andere.

Den 23-ten Augusti wurde allhier ein TE DEUM LAUDAMUS wegen dieser Victoria gehalten.

Nach dieser Schlacht aber wurde von den Kayserlichen gleich Temesvár belagert, und denselben dergestalten hart zugesetzet mit Stucken und Bomben, — wobeÿ dann das beste war, dass ein warmer,

trockener Sommer war, und also der Marast, so um diese Festung war, zimlich ausgetrocknet, und man desto besser hinzu haben kommen können. Türkischer Seits auch kein Succurs zu hoffen war: also mussten sie sich endlich ergeben, den 10-ten Octobris. Welche Festung schon bis 160 Jahr in den Türkischen Klauen gewesen, und unter dieser Zeit schon das viertemahl von Christlicher Seite vergeblich belagert worden, anjetzo aber durch Gottes Hilf bezwungen worden. Und wurde ihnen erlaubt freÿ abzuziehen inerhalb dreÿ Tagen, woraus darnach bis 24,000 grosse und kleine Personen sollen abgezogen seÿn. Diese Festung wurde darnach gleich mit 10,000 Mann Kayserlichen Volk besetzt, und den Prinzen Alexander von Würtemberg als Commendanten anvertrauet. Die Pässe wurden auch überall stark besetzt, und die übrigen gingen in die Qvartire.

Den 25-ten dito wurde allhier wegen Übergab dieser Festung ein TE DEUM LAUDAMUS abgehalten; und wurden die Stuck um die Innere-Stadt dreÿmahl gelöset, auch haben von der Bürgerschaft 200 Mann aufziehen müssen, und in Michaëlis-Friedhof viermahl Salve geben müssen. Darauf wurde denselben Bürgern jeden eine Halbe Wein und Brod ausgetheilet, wie auch denen Bürgerlichen Officiern ihr Gebühr gegeben, den Büchsenmeistern auch, wie sonst gebräuchlich, jeden 3 Halbe Wein, und 2 Ungarisches Brod. Auch wurde jeden Raths-Herrn, und die in der Gemeinde sind, jeden 5 Halbe Wein und ein grosses Kipfel gegeben, — alles zur Freude und zum Andenken.

Unterdessen hat der Türk diesen Winter hindurch die Festung Bellegrad unglaublich befestiget und

verschantzet, auch mit allerhand Nothwendigkeit versehen, — weil er sich wohl die Rehnung machen konnte, dass aufs künftige Jahr mit derselben auch nicht anders ergehen möchte; wie es auch hernach würklich geschehen ist.

Anno 1717.

Nachdeme nun diesen Winter bei den Christlich-Kayserlichen Hof allerhand Anstalten und Kriegsverfassungen gemacht wurden, den Erbfeind Christlichen Nahmens noch besser und stärker anzugreifen, — wie dann eine so schöne Armee ins Feld gestellet worden, als man einmahl gesehen; welche nach und nach im Frühjahr hinabrucken, und beÿ Futak meistens zusammenkam.

An Kriegs-Schiffen wurden auch dieses Jahr drey verfertiget, und zwar das erste Sanct-Eugenius genannt, mit 52 Canonen, das zweÿte Sanct-Theresia, das dritte Sanct-Joannes Capistranus, welche aber erst im Monath Junÿ eingeweihet, und von Wien nicht eher als im Monath Julÿ abstossen konnten, und den 7-ten Augusti beÿ Peterwardein angelanget sind.

Item, als nun das Haupt-Absehen war, Bellegrad (Griechisch-Weissenburg) zu belagern: so reiseten Seine Durchlaucht Prinz Eugenius von Savoyen den 15-ten Maÿ von Wien zu Wasser ab, und kommet den 21-ten dito im Lager zu Futak glücklick an, veranstaltete allda eines und das andere, liess auch die Haupt-Armee von Peterwardein aufbrechen, und wurde den 9-ten Junÿ das neue Lager zu Kobila aufgeschlagen, von da des anderen Tages ferner sämmtliche Truppen bis an die Villoaer Commmi-

cations-Brücke aufmarschieren, wo zugleich der Herr General von Mercy eingetroffen ist.

Den 11-ten dito passirte die gesammte Kayserliche Armee die Villoaer-, beÿ Titul Theiss- und Beger-Brücken, — unterdessen die Kaÿserlichen Schiffe Sanct-Leopold, Sanct-Elisabeth und Sanct-Joseph, sammt denen zu Peterwardein gemachten Reqvisiten, in die Donauwitz abgeschickt worden.

Den 12-ten dito aber Herrn General-Feldwachtmeister Freyherr von Diesbach nach den Einfluss der Donau anzulegen, und die dort zur Bedeckung der Communication angehörigen Schiffen Sanct-Francisci und Sanct-Stephan von Land zu sontemiren.

Den 13-ten dito trafen sämmtliche Armeen zu Orsova ein, allwo gedachter General Mercy sein zur Passirung bestimmtes Fuss-Volk eingeschiffet hatte und solches aus der Donauwitz in die Temesch vorrucken liesse, wohin des anderen Tages von Pancsova ebenfalls alles dahinruckte, um die Passirung etwan anderthalb Stund weiter hinunter von Pancsova zu versuchen; zu welchen Ende, denen in 27 Batailonen und 24 Grenadier-Compagnien unter den Commando des Herrn General der Reiterey Grafen von Moercy und anderer Truppen das Brod auf einige Tage, wie auch die erforderliche Munition, und denen Grenadiers die Granaten ausgetheilt wurden.

Den 15-ten dito, mit anbrechenden Tage, ohnerachtet der Feind die ganze Nacht hindurch auf denen Höhen aller Orten mit Machung vieller Feuer sich hatte sehen lassen: so geschahe doch die
der- und vortheilhafte Passage über die Don

Bedeckung der Kayserlichen Kriegs-Schiffen, wovon mehrgedachter Kayserlicher General der Reiterey Graf von Moercy den Anfang gemacht; undzwar sobald derselbe das hohe Wasser erreichet: hatte er durch einen Canonen-Schuss das Zeichen gegeben, darauf die Kriegs-Truppen die Fahnen fliehen und sofort alle Trommeln auf einmahl rühren lassen, welches ein grausames Getös gemacht, und dabey den Türken einen solchen Schröcken verursacht, dass sie ihr über der Donau gehabtes Lager ohne Verzug verlassen, und über Hals und Kopf nach Bellegrad sich reteriret haben. Mithin war gedachter Herr General jenseits der Donau, am Türkischen Gebieth — ohne den geringsten Widerstand — gelandet und ausgestiegen. Gleichwie nun der Commandirende Herr General-Lieutenant Hochfürstliche Durchlaucht an den Ort der Übersetzung sich eingefunden: also unterliesse er den Befehl, dass das sämmtliche Fussvolk anrucken solle, um allsogleich folgen zu können, — sofort das übrige der Kayserlichen Armee übersezte, und wurde das Lager anderthalb Stund unter Bellegrad, auf denen Höhen von Visznicza aufgeschlagen.

Den 17-ten dito folgte die Pagage. Inzwischen hat sich der Feind zwar ober gedachten Visznicza zu Wasser und zu Land sehen lassen: nachdeme aber 4 Canonen auf einer Anhöhe aufgepflanzet wurden, sind sie allsogleich wieder reteriret, — hiernächst nicht nur allein die Festung Bellegrad zu Land, sondern auch zu Wasser sammt den daselbst befindlichen Schiff-Armament eingespeert wurde.

Den 18-ten dito hatte der Commandirende General-Lieutenant unter Bedeckung 6 Regimenter, dann allen Grenadier-Carabinier-Compagnien das

Erdreich zwischen der Donau und der Sau in Augenschein genohmen: wo das Lager am füglichsten vor Bellegrad geschlagen werden könnte.

Den 19-ten dito langte die sämmtliche Kayserliche Armee vor Bellegrad an, und hatte sich der linke Flügl bis an die Sau, wo ohnverzüglich eine Batterie von etlichen Canonen angelegt, — wie nicht weniger, nachdeme der rechte Flügl bis gegen die Donau sich hinausbreitet und angeschlossen, eine dergleichen Batterie an das Ufer dahin gesetzet, und das am Einflus der Temesch gestandene Kriegs-Schiff vor Ancker dazugelegt, um die feindliche Tschaicken und Gallere auf- und abzuhalten, und folglich das gänzliche Lager geschlagen.

Den 20-ten dito wurde die Schiff-Brücke aufwerts gezogen, und die Kriegs-Schiffe Sanct-Elisabeth und Sanct-Joseph am Einfluss der Temesch postirt, wovon das dritte, Sanct-Leopold, zu den rechten Flügl hinaufwerts geschicket worden.

Den 21-ten dito wurde angefangen an denen Circum- und Contravallations-Linien zu arbeiten, darauf sowohl in das Lager den Feind sehr stark kanonirte. Den anderen Tag liesse der Feind, in der Meinung, dass die Schiff-Brücken schon geschlagen wären, drey Schiff-Mühlen herunterlaufen, — selbige wurden aber von den Kayserlichen Tschaiken aufgefangen.

Von denen Regimentern, so würklich vor Bellegrad ins Feld gestellet worden, sind nachfolgende, ohne die anderen, so hie und da in Besatzung geblieben:

Infanterie.

	Köpfe.
Graf Heuster	2400
Qvido von Stahrenberg	2300
Nicolaus Pálfy	2350
Gchwindt	2360
Alt Würtenberg	2250
Neuburg	2280
Regall	2300
Löffelholz	2350
Jung Daun	2300
Jung Lotthringen	2300
Baaden-Durlach	2300
Fridrich von Würtenberg	2350
Trautson	2300
Ottocar von Stahrenberg	2400
Maximilian von Stahrenberg	2380
Harrach	2350
Alexander Würtenberg	2300
Virmondt	2350
Broune	2300
Hessen-Cassel	2300
Anspach	2300
Wetzell	2300
Bagnÿ	2370
Herberstein	2500
Hohlstein-Bek	2400
Sikingen	2380
Weltzek	2350
Faber	1500
Summa : 28 Regimenter.	Summa: 64,870

Cuirassier-Regimenter.

	Köpfe.
Caraffa	1000
Hanover	1000
Darmstadt	1000
Gondrecourt	900
Palfy	1000
Falkenstein	950
Montecucoli	950
Moercy	1000
Croix	1000
Wiardt	980
Hohenzollern-Gronsfeldt	900
Lobkovitz	900
Emanuel Savoyen	900
Haubois	1000
Martigni	980
Schultzbach	1000
Cordua	900
Graven	1000
Vasqvez	950
Summa : 20 Regimenter. Summa:	18,310

Dragoner-Regimenter.

Prinz Eugen	1000
Batter	1000
Würtemberg	1000
Althan	980
Jörger	950
Wehlen	1000
Rhabuthin	2000
Latus : 7 Regimenter. Latus:	7930

		Köpf.
Translatus : 7 Regimenter	Translatus :	7930
Beyreuth		1000
Schönborn		1000
Galbes		600
Summa : 10 Regimenter.	Summa :	10,530

Husarn-Regimenter.

Ebergényi	644
Nadasty	644
Splényi	644
Babotsay	644
Esterházy	644
Summa : 5 Regimenter.	Summa : 3,220
Cur-Bayrische Regimenter	6000
Summa der ganzen Kayserlichen Armee:	102,930

Ob diese jezt beschriebene Regimenter eben alle complet, und ob nicht einige Batailons hie und da in Festungen gestanden? will ich nicht sagen, ohngeachtet sich es beyi der Haupt-Action ausgewiesen, dass die Armee so stark nie könne gewesen seyn; jedoch ist nicht zu läugnen, dass eine so starke und wohlversehene Armee, von so auserlösenen Leuthen, zu Ungarn noch wenig gesehen worden seye.

Zu Neuhäussl, Ofen, Essek, Peterwardein, Temesvár, und in übrigen Festungen wurden grosse Magazine errichtet und mit allen Erfordernissen für Mann und Pferd dermassen angefühlet, dass man alles zu verwahren fast nicht Raum genug hatte. Zu dieser ansehnlichen Armee und Belagerung kommen auch noch hohe Fürstliche Personen mehr als 50, die zu sehen waren, welche diesen gloriosen Feldzug und

glücklichen Belagerung Bellegrads wollten beÿwohnen, so theils von fremden Landen und aus Deutschland kamen. Als

Eugenius, Herzog von Savoyen, als Chef der Armee; Don Emanuel, Infant von Portugal, welchen Seine Majestät wegen bezeugten sonderlichen Favor (Bravour?) in voriger Campagnie, zu dero General-Major ernennet; Constantin Sobiesky, Königlicher Prinz aus Pohlen; Prinz Ludvig von Dombes, Sohn des Herzogs von Mainne.

Carolus, Chur-Prinz aus Baÿern; Ferdinand, dessen Herr Bruder; Wilhelm-Gustav, Erbprinz von Anhalt-Dessau, nebst seinen Herrn Bruder Leopold-Maximilian; Wilhelm, Prinz von Sachsen-Salfeld, und dessen Herr Bruder Carolus-Ernestus; Emanuel, Prinz von Savoyen; Wilhelm-Gustav, Prinz von Hessen-Cassel, mit seinen Herrn Bruder Leopold-Maximilian; Georg, Prinz von Hessen-Cassel, Königlich Preisischer General.

Alexander, Prinz von Würtemberg;
Fridrich, Prinz von Würtemberg;
Ludvig, Prinz von Würtemberg;
Georg-Fridrich, Prinz von Kalnberg;
Amoralt, Prinz von Taxis;
Joseph-Anton, Prinz von Lobkowitz;
Georg-Christian, dessen Herr Bruder;
Wilhelm, Prinz von Schwarzburg;
Prinz von Lewern;
Zweÿ Prinzen von Lothringen;
Dreÿ Prinzen von Hohlstein-Beck;
Duc D'Aremberg;
Zweÿ Prinzen aus Moskau;
Prinz Cursie;

Prinz Lubomirszky, General-Major von der Sachsischen Garde de Corps;

Prinz von Hohenzollern;

Prinz von Lichtenstein;

Prinz Pignatelli, — der anderen Nahmen zu geschweigen, wie auch der Grafen und anderen vornehmen Cavalliers, so sich in grosser Menge bei dieser Belagerung eingefunden.

Den 25-ten Junÿ wurde die Donau-Brücke von 127 Schiffen verfertiget, davor zur Bedeckung die Kaÿserlichen Kriegs-Schiffe Sanct-Elisabeth und Sanct-Carolus Boromaeus gestellet worden, zugleich das Haubische Corps sich an die Sau, ober der Donau-Brücke gelagert, und eine Redoute an den Einfluss der Oranovitz mit 10 Canonen angeleget.

Den 13-ten Julÿ Abends entstunde ein solcher Sturm-Wind, dass nicht nur allein die Donau-Brücke fast die Helfte zerrissen, sondern auch jene über die Sau gesenket; bei welcher Gelegenheit auch eine feindliche Halb-Gallere aufgefangen worden, mit vielen Canonen. Die Brucken wurden zwar gleich wieder repariret, wiewohlen verschiedene Scharmitzln mit den Feind waren.

Den 22-ten dito wurde angefangen die Stadt Bellegrad zu beschissen und zu bombardiren, den 26-ten dito die Transchäen gegen die Festung eröfnet.

Den 28-ten dito, weilen in Erfahrung gebracht worden, dass der Feind zu Semendria sich gelagert hatte: wurden in den Lager und in Linien die Canonen aufgeführet, vor der ganzen Armee die Munition ausgetheilet, und alle mögliche Anstalten gemacht, um der feindlichen Macht allenfalls begegnen zu kön-

nen, — zugleich den Martignischen Corps von Semlin an die Sau zurückzumarschiren der Befehl ertheilet.

Den 1-ten Augusti kam der Feind mit voller Macht an, und schlug sein Lager auf, mit lauter schönen, nun grünen und rothen Zelten in der Menge, so sich von Kayserlichen linken Flügl durch ein Thal, bis auf die Höhe des rechten Flügels über extendiret, bezogen, auch sich gleich stark verschantzet; und weil er zum Vortheil hatte, dass unsere im Thal lagen und er eine Anhöhe vor sich hatte, und seine Batterien und Canonen aufpflanzen konnte, und alsogleich den 2-ten und 3-ten dito darauf von 3 Batterien zu canoniren anfinge auf unser Lager, und zimlichen Schaden that, dass viele Zelter von hohen Persohnen musten umgesezt und anderwärtig hin verzogen und versichert werden, — ja viele sich in die Erden vergraben, an dergleichen gefährlichen Orten, wo er so stark konnte zufeuern; machte auch den Futraschirern und anderen grossen Schaden.

Item, wurde ein Muskavitischer Prinz im Zelt, von einer Canon-Kugl getroffen und gleich Todt geblieben, wie auch der Obrist von Regiment Regall an Fus hart blessirt und darüber auch gestorben, und viel andere alle Tag umkommen, sowohl von Ausfallen aus der Festung, als auch von Lager. Indessen die jenseits der Sau geführte Attaque auch mit guten Success fortgeführet wurde, dass mittelst Hineinwerfung deren Bomben ein Magazin angezündet worden, und grosses Feuer erwecket hat.

Den 6-ten dito wurde die Vorstadt eingenohmen.

Den 11-ten dito, unter Commando des Herrn

General der Reiterey Grafen von Moercy, in Beyseyn des Herrn Feldmarschall Fürsten von Lobkovitz, durch Anführung des Herrn Obristen Baron von Neuberg, mit 5 Battalionen und 6 Grenadier-Compagnien, dann 350 Mann zu Pferd, wurde die mit 2000 Feinden besezte, in der Kleinen-Donauvez gerade der Festung über innegehabte Insul-Schanzen — mit einen Steinwerk und 2 Redouten — den Verlust mit 600 Mann, auch unterschiedlicher schöner Leute, mit einer Fregate von 10 Canonen erobert.

Den 14-ten dito waren aus der jenseitigen Attaque wieder einige Bomben so glücklich gefallen, dass ein grosses feindliches Pulver-Magazin in der Festung angezündet, und mit solcher Gewalt in Angesicht der feindlichen Armee in die Luft gesprenget, dass mehr als 3000 Persohnen verschüttet worden.

Den 15-ten dito ware der Feind so weit angeruckt mit ordentlicher Approschen und Vergrabung, dass derselbe innerhalb 24 Stunden in den Graben hatte logiren können, mithin gar üble Folgen zu befürchten stunden. Dannenhero liessen Ihro Hochfürstliche Durchlaucht Prinz Eugenius sämtliche hohe Generalität zu sich berufen, und derselben vorgestellet, dass sie den Feind in seinen eigenen Vortheil anzugreifen fest entschlossen wären? Wie nun solches für gut befunden worden: so wurde noch selbigen Abend die Ordre de Battalie fest gestellet, und die eingetheilte Reiterey und Infanterie des Nachts um 10 Uhr hinausgeruckt, um gegen Tag in Gottes Nahmen den sich dessen gar nicht vorsehenden Feind in seinen Approschen anzugreifen, aus seinen Vortheilen herauszujagen, und zuvörderst der viel feindlichen Bat-

terien sich zu bemächtigen trachten anbefohlen worden, — gleichwie nun dies höchst wichtige Werk geheim gehalten worden.

Also ist der Angriff den 16-ten dito des Morgens um 4 Uhr, unter Begünstigung eines dicken Nebels, am rechten Flügl mit einer grossen Tapferkeit geschehen, und der Feind wurde zum Weichen gebracht. Da es immittelst am linken Flügl hart zugegangen, dennoch, — da die lieben Sohnenstrahlen wieder hervorleuchteten und den dicken Nebel zur Erde brachten, auch das hitzige Gefecht 5 ganzer Stund gedauert, — die Kayserliche Armee nach 9 Uhr den Meister zu spielen angefangen, allermassen der Feind in möglichster Eile, mit Hinterlassung vieler tausend Todten, aller Gezelten, Canonen und Munition, die Flucht genohmen, und über Hals und Kopf, über Berg und Wälder, in der grösten Unordnung reteriret.

Den 19-ten dito langte Herr Graf Andreas von Hainicton mit 6 blasenden Postilionen zu Wien an, und brachte die erfreuliche Zeitung mit von diesen glorreichen Sieg, wider die Türken. Darauf, als nun die in der Festung Bellegrad die grosse Niederlag und Verlust ihrer zum Succurs gekommenen Armee wahrgenohmen haben, — sie sich auch nicht lange bedenket, und zu capituliren verlanget, welches auch endlich dahin getroffen worden, den 18-ten dito darauf, 2 Tage nach der Schlacht, und zwar gleich wie zu Temeschwar, jedoch mit Hinterlassung des Schiffs-Armaments und aller Artillerie sowohl in der Stadt, Festung, als gedacht ent. Worauf noch selben Tag die äu Kayserlichen besezt word

Den 19-ten

Gros-Vesiers Zelten ein solennes TE DEUM LAUDAMUS abgehalten.

Den 22-ten dito ware die feindliche Besatzung, so in und über 2000 Mann noch bestanden, wehrhafter Männer, ausgezogen, auch was andere ohne den gewesen, die Einwohner mit Weib und Kinder, Sack und Pack, — was sie haben können mitbringen, wurde ihnen alles erlaubt — mit Ober- und Unter-Gewehr, klingenden Spiel und fliehenden Fahnen, theils zu Land bis Nissza, theils zu Wasser bis an die Eiserne Pforte wurden sie convoiret, — worauf die Festung mit Kayserlichen Garnison, wie ingleichen das verlassene Orsova, Ram, und Semendria besetzet worden.

Eodem kame aus den Lager vor Bellegrad zu Wien an Titulirter Herr Graf von Rabutin mit fünf blasenden Postilions und der erfreulichen Nachricht, dass den 18-ten dito gedachte importante Festung per Accord an die Kayserlichen übergangen.

Vor Bellegrad nach der Schlacht fande man, nebst den verzeichneten Canonen, Mörsern, 300 Wagen mit Proviant, 600 Fässer Pulver, 300 Kasten Bley, 3000 Bomben, 3000 Hand-Granaten und bis 20,000 Stuck-Kugeln und an Ehrenzeichen 57 Fahnen, ohne diejenigen, so zertretten, zerrissen, und verlohren worden; 9 Ros-Schweife, worunter zwey sehr grosse waren; ein Paar der grösten Türkischen Paucken, nebst noch 2 Paar grossen und 2 Paar kleinen; auch vielen Tromeln, und 5 grossen Janitscharen-Trompeten. Mit diesen Ehrenzeichen ist nachgehends der Kayserliche General-Adjutant Titulirter Herr Graf Leopold von Styrumb den 24-ten dito von Bellegrad nach

Wien abgeschickt worden, und den 30-ten dito allda angelanget. Der Camele, Ochsen und anderen Viehes war nicht eine geringe Anzahl. An Geschüz zählete man — in allen, mit denen, so aus den feindlichen Lager bekommen worden, — 456 metallene und 209 eisene Canonen, 130 metallene Feuer-Mörser, und eisene Haubitzen. In der Festung 175 metallene und 25 eisene Canonen, 49 metallene Feuer-Mörser und eisene Haubitzen. Auf denen Fregaten, Tschaiken und Insuln in der Donau, 150 metallene und 184 eisene Canonen, eine metallene Steinbüchsen, dann 3 zweÿpfündige Orgeln, und 6 Pöller.

Von deren Türken Verlust in dieser Schlacht kann man die Anzahl so genau nicht wissen : jedoch sollen in den Lager und auf der Wahlstatt geblieben seÿn bis 4000 Mann, und auf den Weg gegen Nissza beÿ 5000 Todte, an blessirten und verwundeten aber bis 20,000 Mann gefunden worden seÿn, — massen unsere Husarn und Razen ihnen zimlich nachgesezt und verfolget haben. Von Kaÿserlicher Seiten aber hats auch manchen betroffen, sowohl hohe, als niedere; und zählete man von der Cavallerie an Todten 1044 Mann, an blessirten 1582 Mann, welche das meiste gelitten; beÿ der Infanterie 810 Todte, und 1830 blessirte, Dienstpferde todte 2747, blessirte 1358. Beÿ der Cavallerie todte hohe Officiers : der General-Feldmarschal-Lieutenant Graf von Hauben; der Obrist Marquis de Bona, die Herrn Obrist-Lieutenants Prinz Amorat von Taxis und Johann Palfy; der Obrist-Wachtmeister Graf von Venlen, nebst 22 Rittmeistern und Hauptleuten, auch 21 Lieutenants. 15 Cornets und Fähnrich,

Blessirte beÿ der Cavallerie: die Herrn Generals der Reiterey Graf Montecucoli und Ebergényi, die Herrn Feldmarschal-Lieutenants Fürst von Lobkovitz, so auch an der Wunde gestorben, und Graf von Gontrecourt und Valmerode; die Herrn General-Wachtmeister Graf von Eky, Lokatellÿ, Roten, Han, und Aragonÿ; der Herr Obrist Schuchknecht, die Herrn Oberst-Lieutenants Du Buison, Klemmerman, Karl Graf Palfy, Wiedersperg, Trento, und Weiss; die Herrn Obrist Wachtmeister Graf von Stubek, Talaczko, Roger, und Forster, nebst 34 Rittmeister und Hauptleuten, eben soviel Lieutenants, 32 Cornet und Fähnriche.

Beÿ der Infanterie Todte: der Obrist Marcheche Coretÿ, und Obrist-Wachtmeister Ehmondt, 9 Hauptleute, und 13 Lieutenants, 1 Fähnrich.

Blessirte beÿ der Infanterie: General-Wachtmeister Freÿherr von Dahlberg, der auch in seiner Wunde gestorben; der junge Herr Graf von Wallis, und Graf Ottocar von Stharenberg; die Herrn Obristen de Kühn, und Rutsteph; die Herrn Obrist-Lieutenants Specht, Dalbon, und Moldek; die Herrn Obrist-Wachtmeister De Warth, und Haslingen, nebst 35 Hauptleuten, 48 Lieutenante, und 24 Fähnrich.

Den 29-ten Augusti darauf wurde hier, sowohl bei die Evangelischen im Betthaus, als bei denen Catholischen in der Michaëlis Pfarkirche, ein feuerliches TE DEUM LAUDAMUS gehalten, und unter denen Gottes-Diensten wurden um die Innere-Stadt herum dreÿmahl die Canonen gelöst, allezeit 24 Schuss, und von der Bürgerschaft musten 200 Mann aufziehen mit Gewehr in den Michaëlis-Friedhof, u.

allda unter währenden Gottes-Dienst viermahl Salve geben. Nachmittag aber wurde auf Anordnung eines Wohlweisen Stadt-Raths allhier, eine herrliche Mahlzeit und Freudenfest auf den grossen Saal in Rathhaus angestellt, wozu auf den Abend um 4 Uhr der ganze Rath und die ganze Gemeinde kamen, und unter Trompeten- und Paukenschall speiseten. Aussen an den Rathaus wurden 6 schöne Bilder aufgemacht, worauf die Festung Bellegrad, die Schlacht, und andere Figuren abgemahlet waren, mit Lateinischen Reimen, — welche etliche Tage stehen geblieben und zu sehen waren. Es wurden auch die 3 Orgeln *) aufgeführet vor das Rathhaus auf den Platzl, und musten die Büchsenmeister bei denenselben seÿn, und so oft eine Gesundheit getrunken wurde, eine davon losbrennen. Auf die Nacht wurden 10 bis 12 Windlichter angezunden und vor das Rathhaus-Fenster herausgestellet, damit jederman sehen konnte; und gewährte die Mahlzeit und Freudenfest bis 12 Uhr in der Nacht, da alles von Speiss und Trank auf das herrlichste zu sehen und aufgetragen worden, und jederman, so dabei war, oder dazu hat kommen dörfen, sein Vergnügen gehabt, — auch mancher den Weg nach Haus kaum recht gefunden. Und wurde also diese Freude leztlich, nach der Mahlzeit, noch mit einen Ehren-Tanz auf den Rathhaus-Saal beschlossen und zugebracht, und Gott seÿ gedankt, alles in Frieden und Einigkeit vollendet. Des anderen Tages aber wurde jedw zum Schiessen aufgezogen, ein Halbe ern aber doppelt gegeben, w eine

*) Seregh

Halbe Wein, und Büchsenmeistern jeden 3 Halbe, und was sonst gebräuchlich an Fleisch und Brodt. Und also nahme dieser glorreiche Feldzug auf dieses Jahr ein Ende; nachdem alles wohl besetzet, und versehen wurde: marschirte das übrige Volk in die Qvartire.

Den 19-ten Octobris langte der Durchlauchtigste Prinz Eugenius von Savoyen et Piemont aus den glorreichen Feldzug zu Wien glücklich an, begabe sich sogleich nach der Favoritte,*) und stattete daselbst beÿ Seiner Kaÿserlichen Majestät von ein und anderen mündlichen Bericht ab, und wurde von Seiner Kaÿserlichen Majestät mit einen sehr kostbaren, mit Diamanten reich besezten Degen allergnädigst beschänket und verehret.

Anno 1718.

Nachdeme nun der Türk den grossen Schaden und Verlust, so er die zweÿ Jahre hindurch erlitten, gesehen und wahrgenohmen hat: ist er wiederum den Frieden zu erbitten bewogen worden. Es ruckte zwar das Volk im Frujahr alles ordentlich wieder in das Feld: wurde aber dahin gearbeitet, dass der durch die zweÿ Jahre her zu Carlovicz gemachte Friede zerstöhret gewesen, wiederum erneuert worden; also sind nunmehro die eigentlich dazu bevollmächtigte Herrn Ministers und Bottschafters von Seiten Seiner Kaÿserlich Königlichen Majestät abgeordnet worden; als: Seine Excellenz der Hochwohlgebohrne Herr Hugo Damian Graf von Vier-

*) A mai Theresianum, a Favorita-utczában, akkor császári nyári palota, — melyben 1704-ben Károlyi Sándor kuruczai is tanyáztak.

mont, als erster Kayserlicher Bottschafter, dann Seine Excellenz der Hochwohlgeborne Herr Michaël Talmann, als zweyter Kayserlicher Botschafter; von Seiten der Durchlauchtigen Republik Venedig: Titulirter Herr Signor Cavalian Rosini; im Nahmen aber der Ottomanischen Pforte: beede vornehme Türkische Staats-Minister Ibrahim Aga und Mehmet Aga; von Ihro Gross-Brittanischen Königlichen Majestät, und dero Hochmögenden General-Staaten in Holland, als Mediatoren, Titulirter Herr Rupertus de Suton, und Titulirter Herr Graf Coliers, — in den Monath May in Passarovicz in Servien zusammengetretten, und nach vielen Beschwernissen durch die Gnade Gottes dahin gebracht, dass den 21-ten July von aller Seits zur Abhandlung deren Friedens-Tractaten hochermelte Botschafter zur Unterschreibung und Auswechsslung deren so glücklich abgehandelten Tractaten bestimmet worden; und sollte dieser Frieden von der Unterschreibung auf 24 volle Jahre dauern, mit den König von Pohlen und der Pohlnischen Republik solle der Carloviczer Frieden unveränderlich verbleiben, den Crimischen Kahin (khán) und allen Tartarn solle alle Feindlichkeit auf das schärfeste verbothen seyn; ingleichen solle alsogleich an alle entlegene Commandanten der scharfe Befehl ergehen, dass längstens innerhalb 20 Tagen alle Feindseligkeiten eingestellet seyen. Auch stehet beeden Theilen frey, nach verflossenen 24 Jahren, oder auch noch ehender, belieben, diesen Frieden-Tractat zu erneuern oder zu verlängern. Zu mehrerer Bestättigung der Freundschaft der beeden Kayßern, sollen künftiges Frujahr bevollmächtigte Botschafter gegeneinander abgeschickt werden.

Anno 1719.

Darauf wurden gleich alle Anstalten am Kayserlichen Hof getroffen, den Grosgesandten abzufertigen; wie dann zu dem Ende allerhand kostbahre Uhren, grosse schöne Spigel, und unzählich viel köstliches Geschier von Silber und Gold bereitet und zugerichtet worden, zum Praesent für den Türkischen Kayser, den Gros-Vesier, und anderen Unter-Vesieren. Worauf nachmahls der Christliche Kayserliche Gesandte und Extraordinär-Ambasadeur Titulirter Herr Graf von Virmondt, im Monathe May mit 72 Schiffen von Wien auf der Donau abgegangen, und den 31-ten July in Constantinopel bereits angelanget, den 2-ten Augusti hielte er seinen öffentlichen Einzug in schönster Ordnung, wie er zu Wien gehalten worden, in prächtiger Deutscher Kleidung und Livereyen. Den 5-ten dito besuchte er den Gross-Vesier, und den 8-ten dito erhielt er Audienz bey den Gross-Sultan, und die Praesente überreichet. Nachdem hat derselbe die Französischen, Englischen und Holländischen Minister besucht, und endlich auch den Mufti eine Visite abgestattet.

Den 3-ten Septembris nahm derselbe die Gegen-Visite von dem Gross-Vesier an, welcher sich unter Begleitung von vielen Bassen, und mehr als 1500 Reitern und Fuss-Volk zu den Qvartier des Herrn Gesandten begab; dieser begab sich gleich darauf in das Zelt, welches zur Empfangung des Gross-Vesiers aufgeschlagen worden. Hier wurde der leztere prächtig tractiret, und gab den Herrn Gesandten ein kostbahres Pferd, worauf er den Rükweg nach Constantinopel genohmen.

Den 14-ten Augusti hielte der Türkische Gross-Botschafter Ibrahim Bassa zu Wien auch seinen Einzug, und wurde in die Leopold-Stadt begleitet, allda zu logiren.

Den 7-ten Septembris erhielte er beÿ Ihro Fürstlichen Durchlaucht den Prinzen Eugenio Audienz, wobeÿ er die, von den Gross-Sultan und Gross-Vesier überschickte Praesenter überantwortete. Als nun diese von den Gross-Sultan übersandte kostbahre Praesenter überbracht worden: legte der Graf Sinczendorf ein kurzes Dancksagungs-Complement ab.

Gleichwie nun am beeden Kaÿserlichen Höffen oft erwähnten Abgesandten alle ersinliche Ehre und Höflichkeit erwiesen wurde: so haben doch beide ein Verlangen bezeiget, ein Ende dieser grossen Ehre zu sehen, und nach Hause zurück zu kehren; welches sodann darauf erfolget, als den 15-ten Junÿ geschahe die Auswechslung der hohen Deutsch- und Türkischen Herrn Bottschafter, beÿ den dreÿ steinenen Gränz-Säulen.

Den 28-ten dito darauf um Mittag sind sie allhier angekommen, und in der Stadt ein Qvartier gemacht worden.

(Ende.)

TARTALOM.

Lap

Előszó V

Felső-Ozoróczi és Kohanóczi *Ottlyk György* önéletírása, 1663—1711 1

Szab. kir. *Bártfa* városa követeinek naplója az *ónodi gyűlésről*, 1707 121

Gr. Teleki Mihály és *Pápai János* nándor-fejérvári követségének diariuma, 1709 175

Ifjabb *Tsétsi János* havi krónikája a Rákóczi-háború történeteiről, 1703—1709 257

Bivolányi István naplótöredéke, 1710—1711 397

Ritter György János sopronyi polgár krónikája, 1701—1719 437

ELSŐ OSZTÁLY: OKMÁNYTÁRAK.

MAGYAR TÖRTÉNELMI OKMÁNYTÁR, a brüsseli országos levéltárból és a [illegible]gundi könyvtárból. Összeszedte s lemásolta Hatvani Mihály (Horváth Mihály). [illegible] KÖT. 1441—1538. Pest 1857. XXI és 387. — II. KÖT. 1538—1555. Pest. VIII és 367. [illegible] III. KÖT. 1553—1609. Pest 1859. VIII. és 324 l. — IV. KÖT. 1609—1652. Pest 1859. [illegible] és 328 l. I. Ferdinánd kir. hasonmásolt levelével. — *Monum. Diplom. I—IV. kötet.*

MAGYAR TÖRTÉNELMI OKMÁNYTÁR, londoni könyv- és levéltárakból. [illegible] és lemásolta Simonyi Ernő. 1521—1717. Pest, 1859. VII és 418. l. — *Monum. Diplom. V. kötet.*

ÁRPÁDKORI ÚJ OKMÁNYTÁR (Fejér György Codex Diplomaticusának folytatása). Közzé teszi Wenzel Gusztáv. I. KÖT. 1001—1235 és Függelékül: *Kritikai jegyzetek Fejér György „Codex Dipl. Hungariae Ecclesiasticus et Civilis" czimű munkájának a árpádi kurszakot illető részé felett.* Pest 1860. XLII. és 405 l. — II. KÖT. 1234—1260. és Függelékül: *Az Árpádkori Új Okmánytár és a kapcsolt országok okmányai.* Pest 1861. [illegible] és 402. l. — III. KÖT. 1261—1272. és Függelékül: *Olászban levéltárai, a magyar [illegible] szempontjából.* Pest 1862. XV és 363 l. — IV. KÖT. 1272—1290. Pest 1862. [illegible] és 414 l. — V. KÖT. 1290—1301. és Függelékül: *Thesner Ágoston „Vetera Monumenta Historica Hungariam Sacram illustrantia" czimű munkájáról.* Pest 1864. XXI [illegible] l. — VI. KÖT. v. a második folyam I. kötete. 890—123. Pest 1867. XXXVI [illegible] l. — VII. KÖT. v. a második folyam II. kötete. 1235—1260. Pest 1869. XXVI [illegible] l. — VIII. köt. vagy a második folyam III. kötete. 1261—1272. Pest 1870. XXII [illegible] l. — IX. köt. vagy a második folyam IV. kötete. 1272—1290. Pest 1871. XXX. [illegible] l. — X. köt. vagy a második folyam V. kötete. — *Monum. Diplom. VI—XVII. XIII és XVIII. köt.*

ALVINCZI PÉTER OKMÁNYTÁRA. Erdély visszacsatolása felett a m. királyi folytatott alkudozások történetéhez. 1685—1688. Közzé tette Szilágyi Sándor. Pest. VI és 421 l. — II. köt. 338 és LVIII. — *Monum. Diplom. XIV. XV. kötet.*

PÁZMÁNY PÉTER LEVELEZÉSE. Közzé teszi Franki Vilmos. I. kötet. [illegible]—1625. Budapest 1873. XVI és 480 l. — *Monum. Diplom. XIX. kötet.*

OKMÁNYTÁR I. RÁKÓCZY GYÖRGY avéd. és francziá szövetkezéseinek [illegible]ténetéhez, jegyzetekkel ellátta Szilágyi Sándor. Budapest, 1873. XI és 491 l. — *Mon. Diplom. XXI. kötet.*

MÁSODIK OSZTÁLY: ÍRÓK.

SZÉRÉMI GYÖRGY. II. Lajos és János királyok házi káplánja EMLÉKIRATA [illegible]TARORSZÁG ROMLÁSÁRÓL. 1484—1549. Közli Wenzel Gusztáv. Pest 1857. XXIV és 410 l. — *Monum. Script. I. kötet.*

VERANCSICS ANTAL, m. kir. helytartó, esztergomi érsek ÖSSZES MUNKAI. [illegible] Szalay László (1—7.) és Wenzel Gusztáv (8.) I. KÖT. Történelmi dolgozatok [illegible] deák nyelven. Pest 1857. XX. és 370 l. — II. KÖT. Történelmi dolgozatok [illegible] nyelven, és Vegyesek. Pest 1857. XV és 321 l. — III. KÖT. Első portai követség 1553—1554. Pest 1859. XII és 463 l. — IV. KÖT. 1555—1557. Pest 1859. XI [illegible] 104 l. — V. KÖT. Második portai követség 1567—1568. Pest 1860. VIII és 396 l. — VI. KÖT. Vegyes Levelek 1538—1549. Pest 1860. VI és 373 l. — VII. KÖT. Vegyes [illegible] 1549—1559. Pest 1865. VI és [illegible] l. — VIII. KÖT. Vegyes Levelek 1559—1562. [illegible] 1863. XIV és 390 l. — IX. KÖT. [illegible] Levelek 1563—15[illegible] [illegible] 1870. VI és

TARTALOM.

	Lap.
Előszó	V
Felső-Ozoróczi és Kohanóczi *Ottlyk György* önéletírása, 1663—1711	1
Szab. kir. *Bártfa* városa követeinek naplója az *ónodi* gyűlésről, 1707	121
Gr. Teleki Mihály és *Pápai János* nándor-fejérvári követségének diariuma, 1709	175
Ifjabb *Tsétsi János* havi krónikája a Rákóczi-háború történeteiről, 1703—1709	257
Bivolányi István naplótöredéke, 1710—1711	397
Ritter György János sopronyi polgár krónikája, 1701—1719	433

ELSŐ OSZTÁLY: OKMÁNYTÁRAK

MAGYAR TÖRTÉNELMI OKMÁNYTÁR, a brüsszeli országos levéltárból és [illegible] könyvtárból. Összeszedte s lemásolta Hatvani Mihály (Horváth Mihály). I. KÖT. 1441—1652. Pest 1857. XXI és 367 l. — II. KÖT. 1553—1558. Pest, VIII és 367 l. — III. KÖT. 1558—1608. Pest 1859. VIII és 324 l. — IV. KÖT. 1609—1652. Pest 1859. [illegible] és 329 l. I. Ferdinánd kor. [illegible] leveleivel. — Monum. Diplom. I—IV. kötet.

MAGYAR TÖRTÉNELMI OKMÁNYTÁR, londoni könyv- és levéltárakból [illegible] és lemásolta Simonyi Ernő. 1521—1717. Pest, 1859. VII és 318 l. — [illegible] Diplom. V. kötet.

ÁRPÁDKORI ÚJ OKMÁNYTÁR (Fejér György Codex Diplomaticusának folytatása). Közzé teszi Wenzel Gusztáv. I. KÖT. 1001—1235 és Függelékül: Kritikai [illegible] [illegible] „Codex Diplomaticus [illegible]" [illegible] [illegible]. Pest 1860. XLII és [illegible] l. — II. KÖT. 1234—1260. Függelékül: Az Árpádkori Új Okmánytár [illegible] okmányai. Pest 1861. X. és 402. l. — III. KÖT. 1261—1272. s Függelékül: [illegible] a magyar [illegible]. Pest 1862. XV és 362 l. — IV. KÖT. 1272—1290. Pest 1862. [illegible] és 414 l. — V. KÖT. 1290—1301 és Függelékül: [illegible] „[illegible] Hungariam [illegible]" [illegible]. Pest 1864. XXI [illegible] l. — VI. KÖT. vagy a második folyam I. kötete. 890—1235. Pest 1867. XXXV [illegible] l. — VII. KÖT. vagy a második folyam II. kötete. 1235—1260. Pest 1869. XXVI [illegible] l. — VIII. köt. vagy a második folyam III. kötete. 1261—1272. Pest 1870. XXII [illegible] l. — IX. köt. vagy a második folyam IV. kötete. 1272—1290. Pest 1871. XXX [illegible] l. — X. köt. vagy a második folyam V. kötete. — Monum. Diplom. VI—XVII. [illegible] és XVIII. köt.

[illegible] PÉTER OKMÁNYTÁRA. [illegible] [illegible] a m. [illegible] [illegible] történetéhez. [illegible]—[illegible]. Közzé teszi Szilágyi Sándor. [illegible] VI és 437 l. — II. köt. [illegible] és LVIII. — Monum. Diplom. XII., XV. kötet.

PÁZMÁNY PÉTER LEVELEZÉSE. Közzé teszi Frankl Vilmos. I. kötet. [illegible]—[illegible]. Budapest 1873. XVI és 480 l. — Monum. Diplom. XIX. kötet.

OKMÁNYTÁR I. RÁKÓCZY GYÖRGY svéd és francia szövetkezéseinek [illegible] [illegible] [illegible] Szilágyi Sándor. Budapest, 1873. XI és 491 l. — Mon. Diplom. XXI. kötet.

MÁSODIK OSZTÁLY: ÍRÓK.

[illegible] SZERÉMI GYÖRGY, II. Lajos és János királyok [illegible] EMLÉKIRATA MAGYARORSZÁG ROMLÁSÁRÓL. 1484—1543. Közli Wenzel Gusztáv. Pest 1857. XIV és 410 l. — Monum. Script. I. kötet.

VERANCSICS ANTAL, m. kir. helytartó, esztergomi érsek ÖSSZES MUNKÁI. [illegible] Szalay László [illegible] Wenzel Gusztáv [illegible]. I. KÖT. Történelmi [illegible] [illegible] nyelven. Pest 1857. XX és 370 l. — II. KÖT. Történelmi dolgozatok [illegible] nyelven és Vegyesek. Pest 1857. XV és 321 l. — III. KÖT. Első portai követség 1553—1554. Pest 1858. XII és 463 l. — IV. KÖT. 1555—1567. Pest 1860. [illegible] [illegible] l. — V. KÖT. Második portai követség 1567—1568. Pest 1860. VIII és [illegible] l. — VI. KÖT. Vegyes levelek 1536—1549. Pest 1860. VI és 378 l. — VII. KÖT. Vegyes levelek 1549—1558. Pest 1860. VI és [illegible] l. — VIII. KÖT. Vegyes levelek 1558—[illegible] [illegible]. XIV és [illegible] l. — IX. KÖT. Vegyes levelek 1565—1569. Pest 1870. XX [illegible]

STANFORD LIBRARIES

OCT [illegible] 1970

MONUMENTA HUNGARIAE HISTORICA.

MAGYAR TÖRTÉNELMI EMLÉKEK.

[illegible]

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

[illegible]

MÁSODIK OSZTÁLY: ÍRÓK.

[illegible]

[illegible]

[illegible]

BUDAPEST, [illegible]
A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
KÖNYVKIADÓ HIVATALÁBAN.

STANFORD LIBRARIES

MONUMENTA

HUNGARIAE HISTORICA.

SCRIPTORES.

XXVIII.

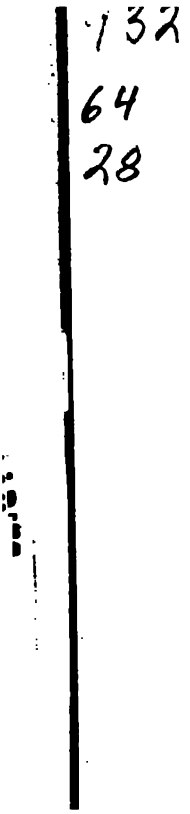
132
64
28

Előszó

a II-ik kötethez.

Jelen második kötetet a Történelmi Bizottság meghagyásából még boldogúlt Toldy Ferencz rendezte sajtó alá: azonban a munka befejezésében meggátolta közbejött halála. Hagyományai közt a tizenkét első ivet (1—192 l.) kinyomva, s a 13—15 ivet és a 16-ik ivnek felét (a IV-ik liberig: 193—265 l.) kiszedve, s részben meg is corrigálva találta a bizottság, mely ekkor alulirottat bizta meg a munka folytatásával, befejezésével. Én annyival szivesebben engedtem a megtisztelő bizalomnak, mert az elhunythoz a hála és tisztelet érzése csatolt, és teljesen osztoztam azon felfogásában, hogy Szamosközy közrebocsátásával kutfő-irodalmunknak jelentékeny szolgálatot teszünk.

Átvevén Szamosközy azon kézirati példányait, melyekből a boldogúlt a kiadást rendezte, a kinyomott iveket s a kiszedetteknek correcturáit, azon tapasztalásra jutottam, hogy ő nem használta sem az eredeti példányt, sem a gróf Teleki Sámuel által az eredetiről vett másolatot — mely utóbbi, mint arról meggyőződtem, csak mult évi september hóban jutott kezéhez.*) Bámulva láttam azon rendkivüli szorgalmat, mély tudományosságot s a legcsekélyebb részletekre kiterjedő lelkiismeretességet, melylyel a

*) Ezen körülmény magyarázza meg, hogy Toldy a Pentasokat kezdette nyomatni. A Rerum Vng. Libri Quatuorról még akkor nem bírt tudomással.

XVII-ik századi másolatok értelmetlenségeit tisztába hozni, hibáit kiigazitani, vastag tudatlanságainak nyomait jóvátenni törekedet; — hasonlatos eljárás volt ez ahhoz, melyet Decsyvel szemben követett. Minden arra mutat, hogy a mint a vásárhelyi példány kezéhez jött, ő is tisztában volt a kezénél levő példányok használhatlanságával, s épen ezért függeszté fel sept. 10-én a munka tovább nyomtatását.

Ezen vásárhelyi példány czimiratán következő megjegyzés olvasható: »Ex Codice Kollariano optimae notae M. S. ut videtur Seculi XVII. qui in Tabulario Sanctiori Domus Augustae adservatur descripti. Viennae Austriae MDCCCXII.« Ez útbaigazított, hogy hol keressem az eredetit, s nem minden fáradság nélkül — mert az iró neve a titkos levéltár czímtárában nem volt feltéve — a levéltári tisztviselő urak buzgalma s Károlyi Árpád urnak szíves közvetítése folytán sikerült azt feltalálni. A kinyomott ivek összehasonlitása folytán az eredetivel, kitünt, hogy azokba sok értelmet zavaró hiba csúszott be, s néhol egész sorok hagyattak ki. Bemutatván az ekkép kiigazitott iveket a bizottságnak, ez elhatározá, hogy azon lapok, melyeken értelemzavaró hibák s hosszabb kihagyások vannak, nyomattassanak ujra, a többi lapok hiánya egyszerű hibaigazitással pótoltassék, az eredeti példány oldaljegyzetei pedig hasonlag külön sorozatban adassanak ez előszó függelékéül.

Ez oldaljegyzeteket s a hibaigazitásokat az előszóhoz mellékelve veszi az olvasó — ki ugyanazon körülményben, hogy jelen második kötetnek 12 első ive már ki volt nyomva, megtalálandja annak is a mentségét, hogy mig az 1-ső és III-ik kötetben az

eredetinek ortographiája is betühiven adatott, azt a II-ik kötetnél nem lehetett alkalmazni. De megjegyzem, hogy ezen eltérés csak az orthographiára vonatkozik: maga a szöveg teljesen az eredetihez van szabva. *Szilágyi Sándor.*

I.

Oldaljegyzetek Szamosközy Pentásaihoz a bécsi codexben

A nyomtatványban:

23. laphoz alól, a Lázár J.-ról mondottakhoz: Találnának ma is ilyan szolgát.
24. » felül: Sok volt az relatio, de semmit sem használt az szegény Jósikának, mint maga megmondta: Haec sunt praemia amicitiae Regum.
24. » alább: Nem kévánta volna ezt az böcsületes Jósika.
25. lap közepéhez, hol Jósika Pezzen kezébe adatik: Az eb keziben adták az hájat.
26. » hol Jósika a csász. követek kezébe adatott: Az farkasok köziben esett az bárány.
26. » alól: igy szokták ezt nálunk.
27. » Bizony jobb is lött volna Dévában ülni.
28. lap 5. sorhoz: Nem újság ez ma is.
28. » 9. » Ez volt az veszedelemnek oka Erdélyben.
28. laphoz legalól: Hiszem rút dolog volt ez Erdélyben, de ma vajjon nem igy van-e.
47. lap közepéhez: Haj bolond ifju elme! Kár volt ám ez!
62. » alsó soraihoz: Ha Váradon is ezt követték volna, ma ir mienk volna Várad; de ott az szegény magya csak az prédának esett.
65. » közepéhez (. . . . binorum hominum capax): Én az győri káptalanok templomában láttam azt az kaput nem régen, de nincs olyan nagy lyuk rajta, egy ember ugyan jól befér. Ergo . . . historia
67. » aljához: Maga is megvallja Svarcemberg az magyarok virtusát.
69. » » Bizony ember módon megrakták volt éléssel é munitióval az várat Török Jánosék (érti a törököt.
154. » » Szamosközy munkája megtetszik.
167. » alólról 6. sz. sorhoz Pray jegyzete: Videtur auctor ex hoc loco orthodoxus fuisse, qui cultum SS. priscae Religionis fuisse memorat.

187. lap legaljához: Prorsus enim militari jactatum sit joco: Deum apud Budam Turcicarum fuisse partium, apud Varadinum Christianorum, Eundem ad Budam Christianorum hostis, ad Váradinum Turcarum.
320. » a kikezdés végéhez: Jó deákból jó katona.
321. » az utolsó sorhoz: Ember volt az talpán.
330. » aljához: Aha kutya oláh fia mint vesztetted az szegény erdélyieket.
336. » a rubrica (Victoria nesciuit uti Transilvanus) alá: Scivit nefandissimus Valachus.
341. laphoz: Ma is meglátszik Szeben és Szeljenberg közt (t. i. a nagy sírdomb).

Ez oldaljegyzetek két kéztől, de a XVII. sz.-ból erednek (kivéve természetesen Prayt).

A 67. és 154. laphoz jövő oldaljegyzetek az egyik, a többiek a másik kézirásai.

II.

Javítandók.

3-ik	lap	felül	6-ik	sor:	nuncii helyett olv. internuncii
»	»	alól	9-ik	»	locum mutaturus h. olv. et locum immutaturus
4-ik	»	»	9-ik	»	difficilis h. olv. difficile
»	»	»	7-ik	»	dulce h. olv. dulcis
»	»	»	3-ik	»	turbido h. olv. turbida
»	»	»	2-ik	»	Jósika h. olv. Josicam (valamint utóbb mindenütt latinosan van írva az eredeti codexben)
6-ik	»	»	6-ik	»	coeptis h. olv. incoeptis
»	»	»	2-ik	»	annis, quae h olv. annis. Quae
8-ik	»	felül	4-ik	»	vacuum et remotus helyett olv. remotus,
»	»	»	17-ik	»	curnam h. olv. cur nam
10-ik	»	»	10-ik	»	Carillus h. olv. Carillius
»	»	alól	15-ik	»	Isalo h. olv. Italo
11-ik	»	felül	5-ik	»	coiematorium h. olv. coccinnatorum
»	»	»	12-ik	»	cardinalitici h. olv. Cardinalei
19-ik	»	»	9-ik	»	pactatum h. olv. iactatum
»	»	alól	14-ik	»	captando h. olv. cooptando
»	»	»	19-ik	»	brutorum h. olv. Brutorum
»	»	»	9-ik	»	corrigantur. Haud h. olv. corrigantur, haud

19. lap alól 1. sor: sublevandus h. olv. sublevanda
20. » felül 9. » Szuhaius h. olv. Zuhaius (s utóbb is mindenütt így írva)
» » » 16. » Quum h. olv. Quam
» » alól 5. » Hinc h. olv. Hic
22. » » 14. » principis h. olv. proprincipis
» » » 9. » ore h. olv. ne
» » » 8. » quidem után kimaradt amplius
24. » felül 8. » tamque h. olv. tamquam
» » » 14. » bullatis h. olv. belluatis
» » » 16. » claviculos h. olv. clavulos
26. » alól 16. » Prorsus után kimaradt ut
» » » 10. » ostentata tantum h. olv. tantum ostentata
27. » felül 2. » Füziorum h. olv. Fwziorum
» » » 8. » Marusium h. olv. Marisum
» » alól 16. » asserum ita gradivi h. olv. assium ita gradarij
» » » 11. » a »quendam« szó nincs ben az eredeti példányban
28. » felül 10. » deiicere h. olv. conijicere.
29. » » 2. » sutores h. olv. sectores
» » alól 5. » pervaserunt, quo circa h. olv. pervaserunt. Quocirca
» » » 2. » aequi h. olv. aeque
» » » 1. » attentatum h. olv. assentatum
» » az oldalírásban: consilia h. olv. impetus
33. » felül I-sö sor: Quae propter h. olv. Quapropter
34. » » 3. » id ipsum h. olv. ad eum ipsum usum
35. » » 2. » quo h. olv. qua
» » » 3. » nomine után kimaradt pariter
» » alól 11. » suffragia h. olv. synapha
39. » » 4. » in h. olv. et
40. » » 10. » massam h. olv. nassam
41. » » 16. » Haeraclio h. olv. Heraclio
» » » 7. » Et h. olv. At
» » » 6. » Transylvaniae h. olv. Transylvania
44. » » 9. » clementissimo után kimaradt Principe
45. » felül 17. » paterentque h. olv. patereque
46. » » 2. » valeque h. olv. valeteque
47. » » 1. » quibus h. olv. qua
» » » 13. » Reconditas h. olv. Reconditiores
» » alól 13. » Et h. olv. eae
48. » felül 2. » verrerat h. olv. everterat
» » » 4. » possit h. olv. posset

48. lap alól 3. sor: infamis h. olv. infimis
49. » felül 10. » crimine h. olv. discrimine
» » alól 17. » quaesitorum h. olv. quaesitaru
» » » 15. » acta h. olv. nactus
» » » 3. » animine h. olv. animi ne
51. » » 14. » caeteros h. olv. exteros
54. » felül 11. » Sed után kimaradt et
55. » » 12. » Svarcembergii h. olv. Svarce burgii (és azután is mindenütt az eresl ben így irva)
58. » » 7. » coniunxerat h. olv. coniungit
» » alól 13. » helepolim h. olv. Helepolim
59. » felül 7. » cataphractorum vexilla; h. o cataphractorum. Vexilla
» » alól 7. » Czönczonem h. olv. Socubsam
61. » » 17. » Oberbergiannas h. olv. Obenbu giannas
62. » felül 8. » Huyn h. olv. Huyz
63. » » 10. » machinis után kimaradt ipse
64. » » 8. » intuitu h. olv. intuiti
» » alól 18. » forte h. olv. fere
72. » felül 4. » In iis rerum h. olv. In iis, rerum h
» » alól 1. » praevisa h. olv. provisa
73. » felül 2. » merces, esculenta h. olv. merce esculentae
74. » » 18. » Michaelem után kimaradt in
» » » 17. » connecteret h. olv. connecteren
» » » 13. » promptum, tanti h. olv. promptum Tanti
75. lap. az oldalirásban: Romam h. olv. romanizare
77. lap felül 4. sor: Mehemede h. olv. Mahomede
78. » » 5. » procuratore h. olv. percussore
» » » 6. » captivi h. olv. capit
» » » » » ciacanam h. olv. ciacanum
» » » 7. » vertici h. olv. vertice
» » » 8. » et momento h. olv. e mento
80. » » 3. » rehabitum h. olv. habitum
» » alul 4. » differtur. h. olv. differretur.
81. » » 10. » conductis h. olv. conductisque
82. » » 13. » fieri szó elhagyandó
83. » felül 6. » infigi h. olv. infligi
85. » » 6. » inserta h. olv. infarta
86. » » 10. » par h. olv. per
» » » 11. » Bereskeium h. olv. Dereskeium
» » alul 11. » senatusque után kimaradt decreto

87. lap felül 2. sor: concessione h. olv. consensione
» » » 5. » Hanc h. olv. Nunc
» » alul 11. » Principis h. olv. principio
88. » » 9. » atque után kimaradt e
» » » 1. » fuisse h. olv. fuisse?
89. » » 15. » Hac non h. olv. Nec
» » » 13. » conatus ne h. olv. conatusve
90. » » 12. » Kelugrainum h. olv. Kalugrainum
» » » 11. » Abailam h. olv. Brailam
» » » 9. » Gergivum h. olv. Girgiovum
» » » 5. » Agnano h. olv. Agriano
91. » felül 14. » a Marisi ripa h. olv. ad Marisi ripam
92. » » 4. » a Lippa h. olv. ad Lippam
» » alul 1. » quia után kimaradt ea
97. » felül 11. » jussui h. olv. jusso
» » alul 17. » Cefersha h. olv. Cefersah s alább is ekkép
» » » 11. » in spicie quidem alia h. olv. in speciem quidem alia, alia
98. » felül 1. » Transylvanico h. olv. Transilvaniae
» » » 5. » a h. olv. annona
» » alól 11. » re, vel szavak elhagyandók
99. » felül 15. » Proinde h. olv. Porro
» » » 16. » Aegypti h. olv. Epyri
101. » » 1. » omnibus h. olv. omnibusque
» » » 5. » quin h. olv. quem
» » alól 14. » ominatione h. olv. divinatione
» » » 7. » saltem szó elmarad
102. » felül 13. » roris után kimaradt vix
103. » » 1. » totus után kimaradt omnino
104. » » 10. és 11. sor: ad salutem h. olv. de salute
» » » 13. sor: eruptae h. olv. erupturae
» » alól 12. » navim h. olv. navem
105. » felül 4. » hoc h. olv. sive
» » alól 17. » (ad) kimarad
» » » 16. » militem tum pecuniam h. olv. milite cum pecunia
» » » 10. » Nonne h. olv. Non
» » » 7. » cum peracta sunt publico periculo; h. olv. cum patrata sunt: publico periculo
106. » felül 3. » Maximilianus után kimaradt Transsilvani

107. lap felül 2. sor: fortunae után kimaradt suae
» » alól 6. » otiosum h. olv. exitiosum
108. » felül 4. » possint sui h. olv. possint. Su
stirpis sui
109. » alól 16. » patrant h. olv. patrantur
110. » felül 9. » vestrum h. olv. vester
111. » alól 17. » queritando h. olv. quiritando
» » » 16. és 15. sor: innitantur: queritare, h. o
innitantur, queritare;
» » » 12. sor: angeret h. olv. tangeret
112. » felül 7. » dum h. olv. cum
» » » 8. » impericulosi h. olv. periculosi
» » » 9. » animum h. olv. animam
» » alól 17. » Machielium h. olv. Machiedium
később is így
117. » felül 2. » abeundo h. olv. abeuntes
» » » 12. » singulari h. olv. figulari
» » » 13. » possessionis sponte sua h. o
possessione sponte
» » alól 11., 12. sor: immineret szó elhagyandó
118. » » 11., 12. » Melithei h. olv. Melithii
» » » 10. » demissa h. olv. demissis
119. » felül 4. » legatorum után kimaradt annuente
» » » 10. » conscii h. olv. inconscii
» » » 6. » Sigismundus h. olv. Si Sigismund
121. » » 10. » constitutum h. olv. constitum
122. » alól 17. » Sabesum h. olv. Sebesum
» » » 3. » paterni regis h. olv. paterni, patr
regis
» » » 1. » solueretur h. olv. soluerentur
123. » » 8. » incuratione h. olv. inclinatione
125. » » 7. » Peterdius h. olv. Pelerdius
» » » 13. » opibus után kimaradt et honorib
» » » 16. » et h. olv. est
129. » » 12. » quas h. olv. quam
» » » 15. » conservandas h. olv. conservanda
» » » 18. » collocaveram után kimaradt et
» » » 19. » patrem h. olv. patris
» » legalsó sor: casas h. olv. cazas
131. lap alól 10. sor: Gabriel után kimaradt quidam
» » » 8. » quorumque után kimaradt e
132. » felül 15. » Quidquid est, id. h. olv. Quidquid ide
135. » alól 12. » aliás h. olv. alios
139. » » 9. » non denuo reciperent h. olv. n
Principem denuo reciperunt

140.	lap	felül	1.	sor: cum után kimaradt in
»	»	»	7.	» quam h. olv. qua
»	»	»	»	» Germanis után kimaradt sese
141.	»	alól	13.	» attinet h. olv. attineret
142.	»	»	3.	» ut sint elhagyandó.
143.	»	»	10.	» publici nuncii (munere) h. olv. publicis munijs
144.	»	»	18.	» Suis után kimaradt rebus
»	»	»	14.	» quam h. olv. quae i
145.	»	felül	2.	» redierunt, et h. olv. red crunt. Et
146.	»	»	4.	» praefectus h. olv. profectus
»	»	»	12.	» coeptum h. olv. incoeptum
148.	»	alól	16.	» Morizza h. olv. Morincza
»	»	»	14.	» et után kimaradt: in
»	»	»	8.	» practoria manu h. olv. practoriam manum
149.	»	felül	6.	» decumanc h. olv. decumano
150.	»	»	3.	» pareret h. olv. par erat
»	»	alól	13.	» sub h. olv. suo
158.	»	»	9.	» potione után kimaradt semel
159.	»	felül	16.	» in h. olv. ni
159.	»	alól	2.	» Hinc h. olv. Hic
163.	»	felül	4.	» alternisque után kimaradt uiuaces
»	»	»	10.	» intertectis h. olv. interiectis
1»	»	alól	5.	» Bastanisque h. olv. Bastanis
165.	»	felül	3.	» hocce h. olv. hoc sex
66.	»	»	10.	» e vallibus h. olv. conuallibus
»	»	alól	17.	» gravitate h. olv. gracitate
»	»	»	10.	» kimaradt az oldaliras: Sigismundum oblique taxat
169.	»	»	8.	» discordi Transilvaniae h. olv discordia Transiluana
170.	»	felül	1.	» pugillatorius h. olv. pugillatoria
»	»	»	7.	» existimatationis h. olv. existimationis
»	»	»	14.	» Vicariaeque h. olv. Vicanaeque
»	»	»	»	» in h. olv. et
»	»	»	18.	» fugam, alii h. olv. fugam. Alii
171.	»	»	3.	» potest, nam h. olv. potest. Nam
172.	»	»	1.	» ruinam, proinde h. olv. ruinam. Proinde
»	»	»	«	14. dux et h. olv. dux
173.	lap	felül	10.	sor: antequam h. olv. ante quam
»	»	alól	11.	» obiere h. olv. obiuerant
»	»	»	1.	» hostis h. olv. hastis

174.	lap	alól	8.	» contexit, ad h. olv. contexit. Ad
179.	»	felül	10.	» impressa után kimaradt: tenaci
180.	»	»	3.	» tentata est. Cameleorum h. o sustentata est. Porro cameleorum
»	»	alól	1.	» exspiravit h. olv. expiavit
181.	»	felül	13.	» Petse h. olv. Petoe
183.	»	»	7.	» in h. olv. ad
»	»	»	14.	» Imminent. A h. olv. imminent, a
»	»	»	15.	» quae h. olv. quia
188.	»	»	1.	» His után elhagyandó itaque
»	»	alól	2.	» jubetur, quos h. olv. jubetur. Quos
189.	»	felül	10.	» Vices Mehum h. olv. Vice Merhu
190.	»	»	11, 12.	» acuant, his h. olv. acuant. Fit
192.	»	»	1.	» ignarum h. olv. ignaram
193.	»	alól	10.	» proterit ad h. olv. proterit. Ad
»	»	»	9.	» est. Eius h. olv. est, eius
194.	»	felül	15.	» persicas, tapetia pretiosa, h. persicae, tapetia, practiosa
204.	»	alól	12.	» Lestomits h. olv. Leitomies és al is mindenütt igy.
206.	»	felül	6.	» practerito h. olv. practerita
»	»	alól	9.	» Transilvaniae h. olv. Transvaniam
210.	»	»	11.	» suspecta esse quomodo h. olv. ti suspecta esse quoquo modo
211.	felül		3.	» concodiam h. olv. concordiam
232.	»	»	11.	» munitarum h. olv. minutarum
250.	»	»	11.	» Budaens h. olv. Budaeus
254.	»	»	10.	» ac szó kihagyandó
»	»	»	8.	» destinuerat h. olv. destinaver

STEPHANI SZAMOSKÖZI

RERVM TRANSYLVANARVM

PENTAS QVINTA.

RERVM TRANSYLVANARVM

PENTADIS QVINTAE LIBER I.

ARGVMENTVM.

Sigismundus Princeps, pertaesus suae Transyluaniae, Opuliae et Ratiboriae ducatibus Rodolpho Caesari eam permutat. Qua de re frequentes antea nuncii ad eum a Caesare missi. In iis Martinus Pete Episcopus, Adamus Gallus Poppel atque alii per vices, qui cunctanti illi et mentem alternanti, ut in coepto constanter perseveraret, sedulo inculcabant; nec deerant adulatores, perpetua regum pestis, atque ipsi Sigismundo intimi contubernales, qui assiduis assentationibus, emigrandi propositum apud illum alebant. His instructus cogitationibus Sigismundus tandem comitia Albam indicit. Vbi non liberis, sed metu extortis, suffragiis, in sententiam eius ab omnibus provincialibus itur, atque ita universa nobilitas et Ordines in verba Rodolphi Caesaris iure iurando adiguntur. Sigismundus luculenta habita concione, causas suscepti consilii reddit. Andreas Cardinalis per Mathiam Syllam frustra Sigismundum ab incepto revocare conatur. Inde exhausto aerario, in Opuliam Sigismundus excedit, brevi mentem, pariter locum mutaturus, cancellarius Stephanus Jósika, magnae vir dignitatis, ob affectatum Transyluaniae principatum in custodiam datur, et Zakmarum vinctus deportatur, ubi postea capitali supplicio est affectus. Iaurinum, munitissima Vngariae arx, quadriennium abhinc a Sinane Passa expugnatum, strategemate Adolphi Svarcemburgii et Nicolai Pálffii recuperatur. Haec mensibus Ianuario, Februario, Martio et Aprili gesta, anni millesimi quingentesimi nonagesimi octavi.

Ineunte anno millesimo quingentesimo nonagesimo octavo, insignis ad omnem posteritatis memoriam rerum mutatio Transyluaniam incessit; in quo temporum motu, velut fatalis eius conversio advenisset, pene in extremum adducta discrimen est. Nec quicquam propius fuit, quam ut variarum concursu calamitatum funditus everteretur. Quae mali moles, quibus initiis ortum, quibus progressibus incrementum, quo denique exitu finem habuerit, ad caetera, quae retulimus, summatim subiungemus. Sigismundus Princeps, novissima ad Caesarem Rodolphum profectione, quam superiore anno susceperat, sponte se principatu Transyluaniae abdicare, ac totam provinciam in fidem ac potestatem Caesaris tradere obligaverat. Reversus Praga, cum res suas, et irrita oppugnatione Temesvari arcis, et provinciae statu nonnihil quassato, longe infra spem suam esse, ac multum detrimenti accepisse, adeoque pessumire sentiret, eo magis in proposito permanere, ac secundum pactionem, in quam inter se et Caesarem pridem convenerat, principatu quam tempestive abire voluit. Sed ut in re magni momenti, et inconsulte coepta solet, animo per se fluctuanti multa occurrebant offendicula, quae paulatim refrigeratum prioris consilii ardorem, posterioribus cogitationibus corrigere suaderent. Nam etiam annus a temere facto promisso effluxerat: proinde ipse non difficilis conventorum fidem, si per se solum stetisset, exolescere patiebatur, et dulce patriae desiderium animum ab incepto ad exitum perducendo remorabatur. Cum Sigismundus his cogitationibus anxius, animum per omnia consilia circumfert, atque ambigit, quid facto sit opus: omni [illegible] in turbido haerente deliberatione, assumit in [illegible]tatem mentis suae Stephanum Jósika, epistolarum [illegible] annuli magistrum, quem cancellarium vocant,

Sigismundus Transyluaniam Rodolpho Caesari tradit.

quod munus secundum principalem dignitatem et maiestatem pene summum est in Transyluania honorum omnium fastigium, et tamquam reliquorum magistratuum apex. Et Jósika quidem invidiosis opibus pridem a Sigismundo excultus, non in publicis modo de republica consultationibus, sed et in secretioribus illius consiliis primas tenere suo quodam iure videbatur. Etsi enim vixdum ille maturae iuventae annos esset egressus, vigebat tamen virebatque in vegeto pectore animus quantaecunque fortunae capax, ingeniumque solers ac vividum; quamobrem proclivem non magis aetatis quam ingenii tyrocinio ad quaelibet flectenda Principem nactus, ita sibi illius mores obnoxios fecerat, ut ipse solus Principem in potestate habere diceretur. Accedebat ad conciliandum sibi favorem, consequendosque honores, honestarum litterarum non mediocris usus, rarum in Vngaris proceribus ornamentum, quo ille tantus evaserat, ut nemo esset qui Stephani Jósika gratiam et favorem plenioribus obsequiis demereri inter prospera non duceret. Ergo Sigismundus, ambiguus consilii ac quasi poenitens incepti, cum secum statuere non posset, num e re sua reipublicaeque esset, Transyluania cedere, Rodolphoque potentissimo Principi illam resignare, haesitabundam mentem, atque inter manendi cedendique propositum ancipitem, soli Stephano Jósika, exclusis aliis senatoribus, patefecit. Jósika ad omnes eius cogitationes intentus, nutantem in proposito roborasse, atque ad ea, quae cum Rodolpho Caesare pridem pepigisset, perficienda, frigidam suffudisse ferebatur, non tam Sigismundi rebus et fortunae consulens, quam ut se in hac rerum novitate, per eblandita populi suffragia, in principatum quoquo modo ingerere posset. Tantam enim ille auctoritatem apud omnes, fa-

Cum Jósika consilium communicat.

vorem apud Principem comparaverat, ut pene omnes Transyluanos proceres gratia fortunisque antevertere. unus Jósika omnia gereret, unus ipse instar omnium esset; nec sane obscure prae se ferre auderet, sibi ofte delatum iri principalis successionis gradum, quantum libet Sigismundus se administratione provinciae abdicato, successorem sibi Germanum designare contenderet. Tanta erat in illo caeca ac temeraria dominatrix animi cupiditas, tanta ad res novandas audacia, ut dejectis ab omni spe aliis competitoribus, novus homo, et nec genere, nec aetate, nec maiorum nobilitate conspicuus, animum in spem adipiscendi dominatum tam turbulentae provinciae erigere auderet. Quamquam autem illum maiorum virtus ac splendor non commendaret, videbatur tamen ab ingenio suo, allaturus ad eius honoris, cuius erat candidatus, sublimitatem, omnia digna indole et prudentia sua: tum vero a rebus et fortunis suis, quas iam in immensum amplificaverat, convenientia ad tuendum principalem splendorem praesidia. Dum his cogitationibus ambigui Sigismundus et Jósika haerent, interea Rodolphus Caesar, secundum conventa, quae superiore anno cum Sigismundo de principatu Transyluaniae resignando Pragae coram pepigerat, certisque conditionibus inter se transegerat, mittit in Transyluaniam Martinum Pete episcopi Varadinensis titulum ferentem, et Adamum Gallum Poppel, magnae authoritatis et prudentiae consiliarios, qui Sigismundi versatilem animum et in coeptis cunctantem atque restitantem, ad perseverantiam et constantiam acuisse ferebantur. Commemorabant ius imperatoris in imperio Transyluaniae, quae provincia Vngariae fuisset individuum quoddam membrum iam a quingentis amplius annis, quae quidem regio superiorum principum turbulenta audacia seces-

Caesarei legati in Transyluaniam.

sionem a Germanorum imperatore legitimo, suoque adeo rege faciens, in partes discessisset, peculiaremque dominatum sibi usurpasset. Quae illorum pertinacia postquam novum dominatum fundasset, in alios post alios magistratus delapsum, se totam a genuino suo corpore, Vngariae imperio, divortio foederis Turcici, Transyluania abscidisset, magno cum Vngariae discrimine, Caesarisque Vngariae Regis insigni dolore. Etsi autem Sigismundus Princeps legitimum dominatum in Transyluania ex indulgentia Rodolphi Caesaris sibi stabilivisset, quia tamen regionis status ita Turcarum vicinitati et potentiae esset obnoxius, ut nisi armis Germani imperatoris protegatur, vix sibi diuturnam, nedum perpetuam pacem spondere possit: plurimum in rem et salutem omnium conducere videretur, si provincia Imperatori et Regi suo restitueretur, quo alter fratrum Caesareorum cum imperio missus, maioribus animis, maioribusque armis adversus omnem vim Turcarum eam protegeret, ac tamquam pro arce Vngarici imperii, tam vero maxime pro salute fratris germani, qui Transyluaniam administraturus esset, nihil ab ulla parte curae et laboris Caesar remitteret. Iam vero quum apud neminem sit obscura Sigismundi Principis orbitas, quippe cuius imperium nullus haeres ex se prognatus exceptu-rus sit, quis non videret, vivente adhuc, adeoque spirante Sigismundo, Caesari Regi Hungariae, Transyluaniam etiam secundum nuper icti foederis tabulas deberi? Et haec cum ita sint, ne tamen Imperator iustissimus inique regnum a Sigismundo emungere videatur, paratus esset binos Silesiae ducatus Sigismundo dare, Opuliam et Ratiboriam, quas Ioannis quoque Regis filio et Isabellae matri similibus de causis olim dedisset. Et ducatus quidem illos, siquis locorum temporum-

que statum consideret, multo quam Transyluaniam, pacatiores tranquillioresque habiturus esset Sigismundus, ubi vacuus curis et sollicitudinibus, tum vero a bellorum tumultibus vacuus et remotus quietus in otio paceque vitam degeret; non ibi incensiones oppidorum, non clades civium suorum, non vastitatem regionum, non ferrum et flammam, in viscera regni Turcarum crudelitate grassantem, videret. Quae mala in cervicem Transyluaniae non tantum impendentia, sed iam pene inhaerentia depellere, Imperatoris curae futurum esset, qui sane pro hac provincia, tamquam pro suis ipsius aris et focis, nihil ab ulla parte diligentiae et laboris remissurus esset. Proinde aut hanc esse tutandae provinciae rationem, aut nullam aliam fore. Iam vero Sigismundus divortio castissimae uxoris, cognatae Imperatoris, non magis connubium quam initi foederis tabulas convellet dirimetque; curnam in tutandam hanc regionem Imperator tantam vim argenti, qua Turcarum insolentia a regione averti queat, erogare videbitur? unde utilitatis nihil, laborum, impensarum et molestiarum ingens accessurum sit illi incrementum? An ut immensis sumptibus, non cognatam suam, quae dirempto connubio Transyluania excedet, sed Sigismundi sterilitatem foveat? cuius vita, quamdiu prorogabitur, tamdiu de successore deligendo non magis ipse fuerit sollicitus quam Imperator, qui non modo secundum conventionis tabulas, sed et iure haereditario, provinciae huius possessionem sit excepturus. Quia vero multa interim contingere poterunt, quae tam Sigismundo, alienis auxiliis innitenti. quam Imperatori spem pretio ementi possessionem successionemque Transyluaniae intervertere poterunt; sane consentaneum aequo fuerit, si Sigismundus in tempore provinciam Caesari resignaverit, id quod proce-

dente tempore, multis etiam superatis discriminibus, nolit velit resignaturus sit. Nec est ulli obscurum, Rodolphum Caesarem plus opis ad tutandum hoc regnum adferre posse, quam Sigismundum alienis adminiculis suam publicamque fortunam sustentantem. Etenim Imperator, non modo spem, sed prope certam fiduciam salutis praebere poterit; quippe, qui et opum magnitudine, et militum multitudine, et omnium rerum, quae ad bellum usui sunt, immensa facultate Transyluaniam provinciam adversus quoslibet hostes defendere poterit. Accedebat ad loco dimovendum Sigismundum pollicitationum insuper aliarum amplissimum illectamentum: Imperatorem Rodolphum quotannis quinquaginta florenorum Vngaricorum millia, ad Opuliae et Ratiboriae annuos proventus ex aerario suo adiecturum: unde Sigismundo, non modo ad praesentis fortunae statum ferendum, sed et familiae suae, principalisque splendoris dignitatem tuendam honesta vitae sustentandae facultas suppeditaretur. His Pontifex Summus, ubi divortio cum uxore Maria Christierna facto in coelibem vitam agendam animum Sigismundus traduceret, punicei galeri summum honorem pollicitus erat se adiecturum; quae conditio dignitate et authoritate magnos reges merito praeverteret. Ne vero Pontifex inanem tantummodo tanti fastigii titulum donare Sigismundo videretur, qui ad demulcendos solum ambitiosorum animos faceret, opimum insuper episcopatum Olmucensem aut Vratislaviensem in Silesiae terra, vel finitimis provinciis prima quaque occasione illi se daturum promiserat; quae quidem omnia potiora et splendidiora essent Transyluaniae oneroso, multisque discriminibus obnoxio principatu. His aliisque artibus expugnatus, menteque dimotus Sigismundus, nullam moram consultationi reliquam fecit,

Ingentibus promissis Sigismundus de mente deturbatur.

seque in potestate eorum, qui tam honesta salutariaque suaderent, futurum pollicitus est. Sed enimvero non videbat imprudens ac parum in futurum prospiciens, quantum latentis periculi contineret haec actio, quam inauspicato haec iniret consilia, quam se ipse capite diminueret, quam ad suae fortunae incrementa viam intercluderet, in quantum denique malorum pelagus hac rerum mutatione provinciam praecipitaret. Accenderat spem hominis suapte natura consilia quaeque saniora profligantis, Alphonsus Carillus, natione Hispanus, ex eo sacerdotum sodalitio, cui ab Iesu cognomen datum est; vir summa prudentia, multa etiam doctrina ornatissimus, qui iam pridem in intimam Sigismundi consuetudinem insinuatus, ob dexteritatem ingenii charus illi imprimis erat. Quamobrem homini et natura et disciplina multarum rerum usu pollenti, et in regum principumque secretioribus negotiis iam diu versato, ita fidem suam Sigismundus addixerat, ut nefas duceret ab eius consiliis vel latum unguem discedere. Hic ab urbe Roma cum comite Sigismundo a Turre Isalo, viro et splendore familiae et prudentia clarissimo, in Transyluaniam mense Ianuario rediens, ita omnem dubitationem titubanti adhuc Sigismundo discussit, ut firmitudinem animi constantiamque plane duraturam, ut rebatur, in animum illius inspiraverit. Erat denique per id tempus apud Sigismundum, Albae, Alphonsus Ceviensis episcopus, nuncius pontificius, e Vicecomitum olim Mediolanensium, ducum stirpe oriundus, qui, nescio quibus ambagibus Ioannem secundum, divi Ioannis Regis Vngariae filium et Isabellam eius matrem cognatione attingere ferebatur; fortasse quod Sforciades Duces, unde Ioannes secundus maternum genus duxit, Vicecomitibus consanguinei fuerunt. Hic episcopus iam per triennium in Tran-

Alphonsus Carillus.

Sigismundus a Turre Comes.

Alphonsus Visconte.

syluania Pontificis negotia procurabat, homo maioris dignitatis quam eruditionis, quippe qui praeter fastum et bifidam mitram, nihil episcopo conveniens in Transyluaniam tulerat. Et cum talis esset, tamen statim ubi Romam rediit, bona Pontificis gratia in coiematorium patrum senatum est allectus, numerumque sacrosancti ordinis uno et ipse galero auxit. Hi duo Alphonsi, alter episcopus alter iesuita, quo maiorem a Pontifice Romano et Rodolpho Caesare inirent gratiam, communicatis inter se consiliis, Sigismundo subinde inculcare, atque id authores esse non desistebant, uti tradita Imperatori provincia, cardinalitii honoris apicem, Opuliaeque et Ratiboriae tranquillissimos ducatus, laborioso et discriminis pleno Transyluaniae principatui praeponeret. Nec deerant adulatores, apposita semper regum vanitati pestis, qui concitatum, et ad deteriora proclivem Sigismundi impetum potius quam ingenium, ad nescio quam spem ingentium honorum accenderent. Maxime autem iam toto quinquennio circumfusus illi Italorum grex, incautis atque improbis illectamentis mentem eius corruperant. Hi ex ultima fece Italiae, alii post alios, ad eius profusionem confluxerant, quorum ille non barbarum tantum sermonem assiduo usu familiarem sibi fecerat, sed et mores non satis a meliore nota commendatos, imbiberat. Istis nobilissimae nationis purgamentis non solum aulam patefecerat, sed etiam in partem domesticae consuetudinis eos asciverat, eodemque secum contubernio noctes atque dies fovebat: in quos potius, quam in salutem reipublicae, vim opum maximam effundere solitus erat. Videre erat permultos eorum, nescio e quibus Italiae latebris, sentos, squalidos, omni egestate coopertos adventare. Qui postmodum ubi se ad caeterorum popularium suorum coetum aggregarunt,

Italorum adulatio pessum dedit Sigismundum.

ac subinde eorundem opera in Sigismundi notitiam, atque inde in consuetudinem, ac tandem blandiente conversatione in intimam familiaritatem sese ingesserunt, subito veluti Glauci gramine comesto, aut Circes poculo praegustato, immutatos, holosericatos ac bene nummatos incedere; omnem squalorem et senectam egestatis velut angues vernatione posita exuisse. Neve externo splendori claritas generis aut rerum gestarum gloria deesset, ementitam stirpem, cum ingenti maiorum ac suae fortitudinis praedicatione coniungebant, qua credulas Principis aures ita implebant, ut quo virtutis praemio domi a suis fraudati essent, peregre in Transyluania tamquam hic ea merita patrata essent, iure optimo a Principe reposcere, ac remuneranda esse aeque consentaneum ducerent. Vnde fiebat, ut nemo ex iis indonatus abiret: potiorem rationem ille confictarum virtutum in exteris haberet, quam expertarum in suis. Itaque ex Italorum hac farragine alios a consilio habebat, alios cubicularios fecerat, alios aliis muneribus afficiebat, plerosque omnes ad honestiora aulae ministeria cooptaverat. Ex quo factum est, ut reiectis aut negligenter habitis nobilissimorum adolescentium gentilium et popularium suorum famularibus servitiis, semper Italos circa se excubare vellet; soli pene Itali illi apparerent, soli omnia administrarent, uni illi instar essent omnium; cum iis venatum exire, ludere, frequens esse, ac velut in sinu fovere; cum iis pilam ampullatam iactare, omnia oblectamenta, otia denique atque negotia cum iis communicata habere; caeterum praeter insolentiam linguae et vestitus, nominum quoque a profanitate Romanorum petita novitas aures Vngarorum radebat Pompeiorum, Fabiorum, Fuluiorum, Flaminiorum, Iuliorum, Zenobiorum, Mezentiorum, Zephyrorum, V[illegible]

liorum, idque genus aliorum. Quae linguae et nominum, vestiumque diversitas, licet per se parum favorabilis, nihil tamen Vngarorum animos offendisset, cum exteris comiter et modeste convivere solitorum, nisi alienigenas indigenis, exteros popularibus suis nullis virtutibus magis commendabiles praeposuisset, ac de illis potius, quam de suis bene mereri Sigismundus studuisset: opes e tenuitate plebis collectas in illos cupidius, quam in communem salutem profligasset. Siquis insanam eius effusionem damnare atque incusare auderet, vectigalia in res vanas et futiles minime eroganda esse diceret, parsimoniam et frugalitatem illi inculcaret, non modo salutaribus monitis nullum ille dabat locum, sed et authorem ipsum cum consilio pariter repudiabat, nec raro funem aut exitium opportuna suadenti intentabat. Ad quaslibet offensas non minus rerum, quam minarum prodigus erat. Ob huiusmodi admonitionem, lenemque prodigentiae obiurgationem, tantum non periit olim summi consilii et virtutis compos Stephanus eius avunculus. Haec dissoluta vitae eius ratio dici vix potest quantopere in oculos omnium incurrerit: quae res (et quid magis?) ad obloquendum conflandamque invidiam tam ipsi quam Italis ingentem suppeditabat materiam: praesertim cum indignos ex Italis pariter atque Vngaris plerosque opibus et honoribus cumularet: benemeritis non modo iusta praemia non redderet, sed ne digna quidem aestimatione afficeret. Nec vero eruditione, aut aliquo officio nobili commendatos Italos recipiebat ac fovebat, medicos, poëtas, oratores, mathematicos, caelatores, architectos, quorum ingenii ac industriae fructum aliquem ipse pariter atque respublica perciperet; sed ut quisque for[illegible]tia duce ad eius [illegible]ctudinem perven[illegible]tum apud illum [illegible]e-

bat: qui aliqua virtutis aut doctrinae opinione peregre ad eum veniebant, longe miseriores musas quam attulerant, referebant, adeousque illecebra conversandi, fallaciter comitatem et humanitatem imitando, illi imposuerat, ut omnes eius sensus, animumque adulteraverit, et ad solam delectationem, excluso omni decoro, transversum egerit. Proinde plerosque omnes duntaxat suae voluptatis, non publicae utilitatis gratia, in contubernium aggregaverat, insanisque profusionibus alebat: cantores citharoedes, psallocitharistas, monaulas, choraulas, sacerdotes ad sacra decantanda apprime vocales, caeteros semiasinos; conducti etiam olitores, hortorum cultores, coci, cupediarum mangones, et qui botulos farcirent, quique caseos ad formulas Italicas pressarent; adiecti ludiones, histriones, mimi, moriones, saltatores, sartores, iocularij, gladiatores, follis pugilatorij ventilatores aliique item profligatae nequitiae artifices, quibuscum ita indulsit, ut quotidianus cum illis viseretur. Nec defuerunt magi et necromantici, quorum nefandissima opera animas Ioannis Hunniadis in aede maiore Albensi, atque etiam aliorum pridem defunctorum umbras excitaret, et ab ijs eventa actionum suarum exquireret: et haec quidem sine insectatione eius, quem nuper principem habuimus, dicta velimus. Recens harum omnium rerum memoria est, nec fama tam obsoleta, quin constanti authore atque omnium sermone celebretur, viventiumque adhuc testimoniis et fide comprobetur. Hanc hominum foecem postquam Sigismundus in familiaritatem adeoque familiam suam ascivit, vix facile est dictu, quantum se illis obnoxium fecerit. Proinde his artificiosis assentationibus, toti ad eius vultum et nutum compositi, tum vitia eius blandiendo alebant, tum favorem eius adulabantur, largitionibusque inhiabant. Amoenitatem Italiae,

urbium excellentiam, principum splendorem, cardinalium maiestatem, totius denique Italicae nationis claritatem et amplitudinem subinde illi praedicabant: contra, Vngarorum mores, ab omni verborum comitate, affabilitateque sermonis alienos, ab omni politioris cultus lenocinio remotos ad Principis aures elevabant. Durum et asperum horum ingenium, severitatemque ingenii facilitate et lenitate aspergendam esse volebant, provinciam Turcarum faucibus obiectam quamprimum deserendam. Hanc barbariam, cum politissimis Italorum moribus commutandam. Talem principem ad decus et delicias generis humani natum, minime decere in hac Vngarorum barbarie vitam traducere. In Italiae luce, aut Imperatoriae aulae splendore, velut in theatro virtutum omnium, ingenij et divinae mentis indolem exserere debere. Hanc provinciam, velut exiguum gurgustium, amplitudinis eius et gloriae capacem non esse. Haec et talia evanidae gloriae irritamenta mentibus atque auribus (quae regum vanitas est) avidissime hauriebat Sigismundus, eoque adulatorum invitamentis provectus est, ut nihil in mente haberet, nisi Italiam, Romam, cardinales, pontificatus, uno verbo auram cuiusdam impotentis et futilis ambitionis, uanaque honorum ludibria. Horum Italorum instinctu vestimenta quoque exotica concinnari curaverat, follicatas caligas, cancellatos calceos, tunicas multifariam lancinatas, thoraces ampullatas, quibus indutus, quo tectius falleret, extra intraque urbem Italorum sodalitio immixtus saepe divagabatur. Quia vero ex Caesareae commendationis spe cardinalea dignitate se propediem ornatum iri persuaserat, statim ad primam pollicitationis Caesareae famam eius honoris candidatum se gessit. Vtque in eo magistratu iucundo augustior videretur, vestimenta cardinalitia, ex satura-

vorem apud Principem comparaverat, ut pene omnes Transyluanos proceres gratia fortunisque anteverteret, unus Jósika omnia gereret, unus ipse instar omnium esset; nec sane obscure prae se ferre auderet, sibi olim delatum iri principalis successionis gradum, quantumlibet Sigismundus se administratione provinciae abdicato, successorem sibi Germanum designare contenderet. Tanta erat in illo caeca ac temeraria dominatrix animi cupiditas, tanta ad res novandas audacia, ut deiectis ab omni spe aliis competitoribus, novus homo, et nec genere, nec aetate, nec maiorum nobilitate conspicuus, animum in spem adipiscendi dominatum tam turbulentae provinciae erigere auderet. Quamquam autem illum maiorum virtus ac splendor non commendaret, videbatur tamen ab ingenio suo, allaturus ad eius honoris, cuius erat candidatus, sublimitatem, omnia digna indole et prudentia sua: tum vero a rebus et fortunis suis, quas iam in immensum amplificaverat, convenientia ad tuendum principalem splendorem praesidia. Dum his cogitationibus ambigui Sigismundus et Jósika haerent, interea Rodolphus Caesar, secundum conventa, quae superiore anno cum Sigismundo de principatu Transyluaniae resignando Pragae coram pepigerat, certisque conditionibus inter se transegerat, mittit in Transyluaniam Martinum Pete episcopi Varadinensis titulum ferentem, et Adamum Gallum Poppel, magnae authoritatis et prudentiae consiliarios, qui Sigismundi versatilem animum et in coeptis cunctantem atque restitantem, ad perseverantiam et constantiam acuisse ferebantur. Commemorabant ius imperatoris in imperio Transyluaniae, quae provincia Vngariae fuisset individuum quoddam membrum iam a quingentis amplius annis, quae quidem regio superiorum principum turbulenta audacia seces-

Caesarei legati in Transyluaniam.

sionem a Germanorum imperatore legitimo, suoque adeo rege faciens, in partes discessisset, peculiaremque dominatum sibi usurpasset. Quae illorum pertinacia postquam novum dominatum fundasset, in alios post alios magistratus delapsum, se totam a genuino suo corpore, Vngariae imperio, divortio foederis Turcici, Transyluania abscidisset, magno cum Vngariae discrimine, Caesarisque Vngariae Regis insigni dolore. Etsi autem Sigismundus Princeps legitimum dominatum in Transyluania ex indulgentia Rodolphi Caesaris sibi stabilivisset, quia tamen regionis status ita Turcarum vicinitati et potentiae esset obnoxius, ut nisi armis Germani imperatoris protegatur, vix sibi diuturnam, nedum perpetuam pacem spondere possit: plurimum in rem et salutem omnium conducere videretur, si provincia Imperatori et Regi suo restitueretur, quo alter fratrum Caesareorum cum imperio missus, maioribus animis, maioribusque armis adversus omnem vim Turcarum eam protegeret, ac tamquam pro arce Vngarici imperii, tam vero maxime pro salute fratris germani, qui Transyluaniam administraturus esset, nihil ab ulla parte curae et laboris Caesar remitteret. Iam vero quum apud neminem sit obscura Sigismundi Principis orbitas, quippe cuius imperium nullus haeres ex se prognatus exceptu-rus sit, quis non videret, vivente adhuc, adeoque spirante Sigismundo, Caesari Regi Hungariae, Transyluaniam etiam secundum nuper icti foederis tabulas deberi? Et haec cum ita sint, ne tamen Imperator iustissimus inique regnum a Sigismundo emungere videatur, paratus esset binos Silesiae ducatus Sigismundo dare, Opuliam et Ratiboriam, quas Ioannis quoque Regis filio et Isabellae matri similibus de causis olim dedisset. Et ducatus quidem illos, siquis locorum temporum-

ac subinde eorundem opera in Sigismundi notitiam, atque inde in consuetudinem, ac tandem blandiente conversatione in intimam familiaritatem sese ingesserunt, subito veluti Glauci gramine comesto, aut Circes poculo praegustato, immutatos, holosericatos ac bene nummatos incedere; omnem squalorem et senectam egestatis velut angues vernatione posita exuisse. Neve externo splendori claritas generis aut rerum gestarum gloria deesset, ementitam stirpem, cum ingenti maiorum ac suae fortitudinis praedicatione coniungebant, qua credulas Principis aures ita implebant, ut quo virtutis praemio domi a suis fraudati essent, peregre in Transyluania tamquam hic ea merita patrata essent, iure optimo a Principe reposcere, ac remuneranda esse aeque consentaneum ducerent. Vnde fiebat, ut nemo ex iis indonatus abiret: potiorem rationem ille confictarum virtutum in exteris haberet, quam expertarum in suis. Itaque ex Italorum hac farragine alios a consilio habebat, alios cubicularios fecerat, alios aliis muneribus afficiebat, plerosque omnes ad honestiora aulae ministeria cooptaverat. Ex quo factum est, ut reiectis aut negligenter habitis nobilissimorum adolescentium gentilium et popularium suorum famularibus servitiis, semper Italos circa se excubare vellet; soli pene Itali illi apparerent, soli omnia administrarent, uni illi instar essent omnium; cum iis venatum exire, ludere, frequens esse, ac velut in sinu fovere; cum iis pilam ampullatam iactare, omnia oblectamenta, otia denique atque negotia cum iis communicata habere; caeterum praeter insolentiam linguae et vestitus, nominum quoque a profanitate Romanorum petita novitas aures Vngarorum radebat: Pompeiorum, Fabiorum, Fuluiorum, Flamineorum, Iuliorum, Zenobiorum, Mezentiorum, Zephyrorum, Virgi-

spersit. Ad Albam Marusius, suburbia urbana, quae Valachi inhabitant, octonis stadiis a flumine remota, pene obruit. Nam glacies vasta firmitudine, alueo incumbens, cum vi intumescentium undarum in partes fracta divulsaque esset, ita earum congeriem magna mole in maeandrum quendam infra urbem, ad sublicium pontem coacervavit, ut obstructo fluvii alueo, indignabundae undae passim sic erga urbem multos dies grassarentur, donec liquato obice sinus glacie obsessi paulatim soluerentur. Hoc, superstitione devinctis animis, non temere in prodigium vertit, insolito aquarum diluvio rerum mutationem portendi augurantibus. Certe nostrates senes diuturno rerum aetatisque usu ad praevidendas temporum vicissitudines eruditi, insana amnium eluvione, ante aequinoctium vernum, grandine ante Vergiliarum ortum contingente, quae aequinoctia undequinquagesimo die sequuntur, magnos rerum motus publicique status mutationem portendi profitentur. Quasi ipsa aeris et coeli constitutio e fixis legibus statisque cursibus exorbitans rerum quoque humanarum alterationem inducat, nec fieri posse putetur, ut turbatis superioribus, non etiam inferiora turbentur, ordineque suo dimoveantur; et sane huius inundationis tempestatem, quanta rerum Transyluanarum immutatio exceperit, miserabilibus ad omnem posteritatem exemplis comprobavit eventus. Iam Sigismundus Princeps, his instructus ad evertendam patriam cogitationibus, ne qua mora propositum suum, initumque cum legatis caesareis consilium, ut saepe fit, corrumperet, frequentem ordinum conventum Albam indixit, ad pridie non. Apr. anni millesimi duodesexcentesimi, in quo ipse principatu se abdicans, Caesari Rodolphō [illegible] traderet. Vbi frequens nobilit[illegible]

1538. Sigismundus comitia Albae indixit.

rum Transyluaniae populorum, Vngarorum, Saxonum et Siculorum, qui et ipsi Vngari sunt, ordines ad dictam diem convenissent, comitium senatusque habendi locus non in aede urbis angustiore, ut antea, sed in palatio principali, pene pro foribus conclavis constitutus est. Nec liber aditus omnibus patefactus est, ut semper alias, sed iis tantum, qui latifundiis et colonis locupletes, in ordine nobilitatis censerentur. Quapropter repulsis servitiis conductitijs, et clientelis obaeratis, aliisque stipendia merentibus, inermes in palatium e primoribus quique ab armatis ianitoribus, intromittebantur. Praetoriani milites sexcenti, quos ab habitu caeruleatos vocant, ad aulae et Principis ministeria destinati, explicatis pro more aliis, introeuntibus senatoribus et potioribus proceribus viam aperiebant: tormentis humeralibus, gladiis et securibus ita armati, fomitibusque ignitis ad aenea tormenta ita instructi, ac si manus e vestigio cum iuratis hostibus esset conserenda: iam tum prudentioribus ominantibus, his initiis parum secundos rerum exitus successuros. Haec res quo magis erat insueta nobilitatisque oculis obiecta, tanto formidini et terrori erat omnibus; plerique deploratam vulgo dicere libertatem, nec comitia isthaec, sed ingentium malorum esse praeludia: non libera, sed violenta imperari suffragia. Curiam ipsam, vindicem alias iniuriae, assertricem libertatis, moderatricem officii, aram iustitiae, non iam amplius comitium sed carcerem esse factam. Praetorianos in defensionem iuris publici, bonorumque tutelam auctoratos, non custodes esse aequitatis, sed senatus populique universi iugulis tamquam carnifices publico stipendio conductos imminere. Hinc metus in nobilitatem a senatoribus derivatus. Proinde connivere ad omnia, patres aeque ac

populos plerique tacite inter se intueri, obliquum aspicere, tacendo quid displiceret, indicare velle, prodigii prorsus genus, in tanto populo, ita animos servili admodum et degeneri timore victos esse, ut nemo sit inventus qui iniquitati decreti libera voce obloqueretur, qui salutem provinciae pluris faceret, quam unius inconsulti invenis ad evertendam patriam armatam libidinem. Videres eos, tamquam statuas ad ferenda suffragia in comitio locatos, quapropter non insulse pactatum est, ut olim Amyclas stolido silentio ita Transyluanos meticulosa taciturnitate pessumituros. Hoc modo videre erat, procerum et nobilitatis inermi agmine comitium consertum, ac pariter praetorianorum satellitum vi insolitoque armorum apparatu, aulam atque eandem curiam obsessam, totam regiam ad aspectum magnificam et frequentem, ad sensum et recordationem rerum praesentium futurorumque eventum, tristem et lugubrem. Quae omnia Sigismundus Princeps eo consilio instruxerat, ne quisquam in rogatione de Caesare Rodolpho ad Ordines referenda, eoque successore captando mutire vel verbum auderet, enimvero ita plerumque usu venit, ut principes violenti, maiorem semper, quam aequum et ius est, licentiam sibi usurpent, quorum bruta et perniciosa incepta nisi brutorum severioribus factis corrigantur. Haud sane cuiquam dubium est, quin oriens unum malum multorum accessione malorum cumuletur. Vt in capitalibus morbis, ita in exitiosis adversus patriam machinationibus, principiis quantum potest occurrendum est. Surgentem et ad exitium properantem flammam in ipso fumo, pullulantes sentes in ipsa herba opprimere opus est. Ruinam minitans paries, antequam funditus corruat, tibicine ac fulcris sublevandus est, procumbentem in-

Suffragia violenta.

ac subinde eorundem opera in Sigismundi notitiam, atque inde in consuetudinem, ac tandem blandiente conversatione in intimam familiaritatem sese ingesserunt, subito veluti Glauci gramine comesto, aut Circes poculo praegustato, immutatos, holosericatos ac bene nummatos incedere; omnem squalorem et senectam egestatis velut angues vernatione posita exuisse. Neve externo splendori claritas generis aut rerum gestarum gloria deesset, ementitam stirpem, cum ingenti maiorum ac suae fortitudinis praedicatione coniungebant, qua credulas Principis aures ita implebant, ut quo virtutis praemio domi a suis fraudati essent, peregre in Transyluania tamquam hic ea merita patrata essent, iure optimo a Principe reposcere, ac remuneranda esse aeque consentaneum ducerent. Vnde fiebat, ut nemo ex iis indonatus abiret: potiorem rationem ille confictarum virtutum in exteris haberet, quam expertarum in suis. Itaque ex Italorum hac farragine alios a consilio habebat, alios cubicularios fecerat, alios aliis muneribus afficiebat, plerosque omnes ad honestiora aulae ministeria cooptaverat. Ex quo factum est, ut reiectis aut negligenter habitis nobilissimorum adolescentium gentilium et popularium suorum famularibus servitiis, semper Italos circa se excubare vellet; soli pene Itali illi apparerent, soli omnia administrarent, uni illi instar essent omnium; cum iis venatum exire, ludere, frequens esse, ac velut in sinu fovere; cum iis pilam ampullatam iactare, omnia oblectamenta, otia denique atque negotia cum iis communicata habere; caeterum praeter insolentiam linguae et vestitus, nominum quoque a profanitate Romanorum petita novitas aures Vngarorum radebat: Pompeiorum, Fabiorum, Fuluiorum, Flaminiorum, Iuliorum, Zenobiorum, Mezentiorum, Zephyrorum, Virgi-

ctare videretur, se in principatum Transyluaniae ingerere voluisse, iamque nonnullos per eblandita suffragia in partes traxisse; satagere ne Germanus provinciam involet, cuius dominationem in odium omnium vocaverit; proinde id omnino dare operam ne Ordines patiantur alienigenum principem cervicibus provinciae imponi: ea pacta et conventa, quae clam a Sigismundo et caesareis legatis, invitis inconsciisque provincialibus conflata essent, pro irrito haberi, abrogarique deberi; ante libera omnium suffragia minime conveniens esse, praeiudiciis violentis, uniusque aut alterius furtivis conspirationibus reipublicae statum labefactari. Et hic quidem erat sub specie libertatis tuendae Stephani Jósika praetextus, scilicet ut ipse interregni occasione per emendicata studia, emtosque aliorum favores principatum invadere posset; quo se aliorum ut putabat iudicio dignum et suo non indignum esse arbitrabatur. At vel excluso Germano vix unquam Jósika voti compos futurus putabatur. Quasi vero, quem per paucos annos cancellarium Transyluania concoquere non poterat, eundem ferret principem, cui nec sua, nec maiorum virtus, non splendor domesticus, non natales, non favor populi ad eam capessendam dignitatem viam patefacerent. Porro Jósika antequam caesarei legati Szuhaius, Istvánfius, et Pezzen in Transyluaniam appulissent, suo quidem solius nomine, sed Sigismundo Principe conscio et authore, ad proregem Cassoviensem, Christophorum Tiffenpachium clandestinas litteras miserat, quae illi postea in exitium verterunt. Nam iam Sigismundus sive Stephani Jósika impulsu, sive suopte motus ingenio, incepti poenit[illegible] ad novaque iterum consilia animum applicuisse f[illegible]tur. Litterarum sententia erat: Ne Maximilianus A[illegible]

Josicae clandestinae litterae ad Tiffenpachium.

[illegible] opinione peregre
[illegible] musas quam attule-
[illegible] conversandi, falla-
[illegible] mirando. illi imposue-
[illegible] adulteraverit, et
[illegible] foro, transver-
[illegible] tantaxat suae vo-
[illegible] in contubernium
[illegible] alebat: cantores
[illegible] choraulas, sa-
[illegible] vocales, caeteri
[illegible] cultores,
[illegible] farcirent,
[illegible] pressarent: adiecti
[illegible] saltatores, sarto-
[illegible] ventilatores
[illegible] quibuscum ita
[illegible] Nec defuerunt
[illegible] opera ani-
[illegible] Albensi, atque
[illegible] excitaret,
[illegible] et haec
[illegible] principem
[illegible] rerum
[illegible] constanti au-
[illegible] viventiumque
[illegible] Hanc hominum
[illegible] familiaritatem adeo-
[illegible] quantum
[illegible] assenta-
[illegible] compositi, tum
[illegible] favorem eius adula-
[illegible] Amoenitatem Italiae,

urbium excellentiam, principum splendorem, cardinalium maiestatem, totius denique Italicae nationis claritatem et amplitudinem subinde illi praedicabant: contra, Vngarorum mores, ab omni verborum comitate, affabilitateque sermonis alienos, ab omni politioris cultus lenocinio remotos ad Principis aures elevabant. Durum et asperum horum ingenium, severitatemque ingenii facilitate et lenitate aspergendam esse volebant, provinciam Turcarum faucibus obiectam quamprimum deserendam. Hanc barbariam, cum politissimis Italorum moribus commutandam. Talem principem ad decus et delicias generis humani natum, minime decere in hac Vngarorum barbarie vitam traducere. In Italiae luce, aut Imperatoriae aulae splendore, velut in theatro virtutum omnium, ingenij et divinae mentis indolem exserere debere. Hanc provinciam, velut exiguum gurgustium, amplitudinis eius et gloriae capacem non esse. Haec et talia evanidae gloriae irritamenta mentibus atque auribus (quae regum vanitas est) avidissime hauriebat Sigismundus, eoque adulatorum invitamentis provectus est, ut nihil in mente haberet, nisi Italiam, Romam, cardinales, pontificatus, uno verbo auram cuiusdam impotentis et futilis ambitionis, uanaque honorum ludibria. Horum Italorum instinctu vestimenta quoque exotica concinnari curaverat, follicatas caligas, cancellatos calceos, tunicas multifariam lancinatas, thoraces ampullatas, quibus indutus, quo tectius falleret, extra intraque urbem Italorum sodalitio immixtus saepe divagabatur. Quia vero ex Caesareae commendationis spe cardinalea dignitate se propediem ornatum iri persuaserat, statim ad primam pollicitationis Caesareae famam eius honoris candidatum se gessit. Vtque in eo magistratu incundo augustior videretur, vestimenta cardinalitia, ex satura-

lae nomine addictus, sed et arcta necessitudine coniunctus. Nam et cognatam eius in matrimonium habebat, et filium ex ea natum sacris christianis Sigismundus initiaverat, ac lustralibus undis expiatum solemni ritu in tutelam adoptaverat; quae tamen coniunctio affinitatis, sacrae sodalitatis, publici muneris eiusdem, pontificiae religionis, itemque mutua secretorum omnium conscientia, ac summa utriusque tamque fraterna copulatio, nihil illi nedum ad libertatem, sed ne ad salutem quidem recuperandam adiumenti attulit. Caeterum quo festivius captivo Sigismundus illuderet, fornicem in arce ad custodiam eius legit popinae suae impendentem. Neve quid ad honorem captivitatis illi deesset, bullatis tapetibus, aulaeisque elaboratissimis fuliginosos parietes vestivit, ipse sua manu malleorum beneficio claviculos parieti affigens, quibus peristromata late suspenderet, scilicet ut extremum officii munus amico bene merenti pro dignitate persolueret. His ita comparatis, totus procerum et nobilitatis ordo talis viri casu commotus, ad Sigismundum mittunt summae dignitatis viros: Franciscum Teke et Albertum Pileum, iudicem regium Cibiniensem (ita alter consulum eius urbis vocatur), per quos orant, precanturque, uti primarium e nobilitate virum, et publico munere fungentem, tum vero arcta necessitudine non reipublicae tantum Transyluaniae, sed et ipsi Principi coniunctum, custodia soluendum curaret. Si quid esset, in quo vel Caesaris, vel ipsius Sigismundi maiestatem laesisset, curaret legitima iuris cognitione experiendum, nec libertatem nobilium virorum tam aperta violentia iret oppugnatum. Cuius potius fuerat publicum omnium ius et salutem sartum tectumque habere. Se omnes pro Jósika, quantolibet rerum et fidei pignore

Sigismundus compater Josicae.

deposito, vades futuros, eiusque ad diem sistendi vadimonium suscepturos, obligatosque nullam certam causae suae cognitionem eum unquam subfugiturum. Atque Sigismundus ita respondit, ut diceret in potestate Augustalium legatorum Josicam esse; nec se iubente captum esse, cuius vicem sane quam pro eo, ac deberet, vehementer doleret. Se ut provinciam, ita iurisdictionem omnem et potestatem commissariis caesareis resignasse. Proinde in se sitam non esse, eius vel comprehendendi, vel absoluendi facultatem. Quod solum posset, de soluendo ac in libertatem restituendo illo, summo studio ac diligentia ad Caesarem elaboraturum. Hoc modo Jósika, ubi dies aliquot in ea custodia fuisset, tandem exeuntibus diebus comitialibus in potestatem Bartholomaei Pezzen est traditus. Eductus custodia cum currum intempesta nocte esset conscensurus, assistenti Eustachio Gyulaffio, cum quo et necessitudinis et eruditionis communicata habebat studia, et aliis e clientela sua, fortunam eius miserantibus: Haec sunt, inquit, praemia amicitiae regum. Ferunt Sigismundum Josicam iis conditionibus in principatum Transyluaniae substituere voluisse, ut postquam inde ipse excederet, totamque potestatem Josicae resignaret, decem aureum nummum millia quotannis Sigismundo, ubicunque locorum tandem is vitam degeret, Jósika dependeret. Nec conditionem atque principatus spem Josicam abnuisse. Quae res nihil a fide alienum iis videbitur, qui recte secum expendent Sigismundo semper hanc provinciam venalem fuisse. Qui tamquam fastidiosus aliquis propola, putidam mercem quibuslibet luentibus extrudere constitutum habuerit; nam et Balthasari Bathorio patrueli suo, quartum ab hinc annum in Italiam peregrinatum iturus, eodem pr[illegible]

Transyluaniam tamquam rem promercalem, ac nullius usus, addixerat. Sed postea ab hoc quoque incepto, desultoria levitate, in alia iterum consilia revolaverat. Vnde factum sit, ut quibus dolis Balthasarem fratrem, iisdem omnino Josicam circumvenerit, ac tunc illius, nunc huius exitio labem existimationis detergere voluerit suae. His artibus Jósika suaque sive crudelitate, sive ambitione captus atque irretitus, in carcerem est conditus: moxque compedibus oneratus, atque in potestatem legatorum caesareorum traditus; quae quidem eo omnino consilio potissimum fiebant, ut oppresso tam vel ipsi Principi gratioso viro, qui sane apud Sigismundum plurimum antea poterat, caeteris, qui infra huius magnitudinem essent, terror incuteretur, nec ulli, qui a Germanis recipiendis animo essent aversi, liberiora suffragia exposcerent, quam quae illis a Principe obtruderentur, cuius solius praeiudicium pro omnium iudiciis esset. Prorsus totum hunc conventum non comitia, sed furiosam quandam, et nulla lege, nulla aequitate, nullisque rationibus innitentem populi confusionem esse agnosceret, in qua vetus ille et verus consiliandi, deque republica constituenda tractandi modus nullus appareret, pro libertate adumbrata quaedam, ac in speciem ostentata tantum, non quae velles dicendi voluntas, sed quae nolles audiendi assentiendique violentia regnaret. Itaque ergo Stephanus Jósika ex summo olim favore et gratia in maximam invidiam subito deiectus, Sigismundo paulo post Transyluania excedente, Zakmarum Vngariae ditionis arcem est deportatus, ubi non multo post iuvenis optimus, nec illa clade dignus, vitam supplicio finiit. Omnis eius bona, res mancipi, praedia, possessiones, arces, latifundia, quibus ad invidiam usque a Sigismundo

Comitiorum foeda servitus.

erat amplificatus, in fiscum sunt redacta. Vxori Barbarae e Füziorum nobilissima stirpe prognatae, quae Principem cognatione attingere ferebatur, et filiolo Sigismundo, Gerend castellum cum quibusdam pagis est attributum, unde nobilis matrona, et praesentis fortunae acerbitatem ferret, vitamque sustentaret, et praeteritae sortis desiderium leniret. Erat in ditione Josicae arx Déva, ad Marusium edito loco sita, ac munitissima, quo si se ille recepisset, sane saluti suae melius consuluisset, sed enimvero paucis datum est prospicere et cavere impendentes casus. Multos fati vis inexorabilis in exitium trahit. Nec infelix omen illi defuit. Antequam in comitium intraret, primo statim mane comitialis diei, eques extra suburbia animi gratia deambulatum ire perrexit, ac dum per demissitia Georgianae portae tabulata ingreditur, quae subductaria catena subtolli atque deiici vicissim solet, forte in hiantem rimam asserum ita gradivi equi pedes implicati sunt, ut ipse sessor luctanti ac sese expedire conanti equo, e vestigio effunderetur. Infaustum omen ipso eventu comprobatum est. Capto atque in vincula condito Jósika, quo ab eius poena terror ad omnes permanaret, Sigismundus insuper Thomam quemdam cognomento Magni stipatorem, iuvenem e militari ordine, domi bellique non obscurum, ob nonnulla verba in oppressam comitiorum libertatem ab illo prolata, ac delatorum opera, quorum plena aula erat, ad Sigismundum perlata, nocte intempesta capiendum, ac nulla interiecta mora, eodem silentio tenebrarum, in patibulo sontibus extra urbem erecto, afficiendum suspendio curavit. Praeclaram scilicet rem facturum se opinatus, si auspicia comitiorum a caedibus ordiri[illegible] modum non meliori eventu, quam omine,

Consilia sanguinaria et comitia.

dolpho Caesari resignaret; ipse nuperrima, recentique suorum caede cruentus in Opuliam proficisceretur. Quae omnia quam ingenti cum omnium dolore patrarentur, dici satis non potest, tacite querentium liberos homines, qui ex antiquo maiorum decreto, receptoque iure patrio inviolabiles essent, indicta causa, nec vel momento temporis ad cognoscendum crimen interiecto, pro unius libidine carceribus, suspendio, capite plecti; quos nisi citatos, convictos et damnatos, nefas fuerat quacunque de causa, nedum in capitis discrimen deiicere, sed ne in vincula quidem rapere; sed haec quiritatio frustra fiebat. Non solum enim omnis legitima iuris actio sublata erat, sed ne favor quidem ullius in oppressorum auxilium subveniebat. Vbi si libera vox alicui excidisset, is erat rerum status, ut confestim in eius necem funes ac secures a praetorianis carnificibus expedirentur, plane ut civile ac intestinum malum, in viscera reipublicae grassans, sed in fumo adhuc haerens, totam eam congregationem videre esset; bellum sine hoste conspiceres, populorum fremitum, non suffragia, extortum non ultroneum assensum esse cognosceres, et quod factu atrox, visu miserabile erat, more Sigismundianis temporibus usitato, damnatorum poenas, qui vel in vincula coniiciebantur, vel securibus indicta causa caedebantur, ne simplex esset crudelitas, bonorum direptio et confiscatio sequebatur. Quo sordido et infami quaestu ita rem suam infames Principis asseclae locupletare didicerant, ut nihil in tota supellectili haberent, nisi rapinis et maleficio partas, e sanguineque suorum civium raptas opes. Vidimus indignas proscriptionum tabulas in archivis cudi, vidimus procerum bona, veluti quaesita ex hostibus spolia, in fiscum coacervari; vidimus cruentarum pecunia-

Pacis imago quovis bello atrocior.

rum parricidiali collatione parasitos, ciniflones, sycophantas, sutores, cinaedos, quadruplatores ditari: et quod visu miserrimum erat, ipsos patriae carnifices sanguinariis opibus locupletari. Et cum haec indigna toto iam quinquennio fierent, ita bonis senatoribus et aliis proceribus, quorum intererat ad reipublicae salutem invigilare, silentiarius Harpocrates linguam obsignaverat, ut in tanta rerum ruina omnium, ne minimum quidem facere auderent, plerisque argentangina fauces obstruxerat: nemo erat, qui publicam salutem privata gratia commutare vellet. Quae foeda ad omnem memoriam formido, privatique commodi studium effecit, ut divina humanaque omnia postmodum everterentur. Haec mihi dissimulanda non fuerunt, etiamsi scirem ingrata eorum auribus futura, qui his nefariis artibus per illa aerumnosa reipublicae tempora turpem quaestum fecerunt, ac victum quaeritarunt; utque fidem, sic linguam, quae pars hominis ad foedas quasque servitutes prona est, ad nutum principum venalem habuerunt. — Atque utinam in his narrandis ego potius mentiendo laberer, quam ii, qui in has miserias rempublicam praecipitarunt a fide et constantia decedendo lapsi essent. Sane si ii, quorum superciliis inniti publica salus videbatur, a firmitudine animi convenienter instructi fuissent, non tot haberemus intestinarum aerumnarum, non fidei existimationis iacturam irreparabilem, non cladis publicae, non privatorum malorum tantum pelagus, quae iam ad extremam usque reipublicae perniciem pervaserunt, quocirca statim, ubi furenti iuveni atque in exitium suum et patriae ruenti, laxatae sunt ad quidlibet audendum habenae, et quod nihil aequi factu promptum erat, serviliter attentatum est: tum [illegible] imminentium malo-

Iuvenum consilia seniorum consiliis coercenda

rum fundamenta iacta sunt, tunc primum apertus campus ad ruinam patefactus. Praeceps ille Principis inconsulti animus, tarditate et gravitate seniorum sufflaminandus erat, temeritas et pertinacia firmitate animi, maturisque consiliis frangenda. Si haec nihil proderant, a brutis fuerat exemplum capiendum, scimus omnes duo esse consultationibus valde inimica: celeritatem et violentiam, quarum haec nihil ex ratione, neque ex libero arbitrio quidquam fieri vult; illa temere et inconsiderate praecipitat consilia. Horum utrumque cum fit, non potest nisi apertum reipublicae discrimen, malum vergere. Nam coactum praecipitatumque suffragium poenitentia comes subsequitur, mox indignatio, dissensio, voluntatum commutatio poenitentiae succedit; ac tandem (id quod fieri necesse est) a privatis dissidiis et simultatibus in rempublicam redundat pernicies. His ita constitutis, cum Sigismundus Princeps propositum de Transylvania Rodolpho Caesari tradenda ad senatum retulisset, ad rogationemque accipiendam Ordines cohortatus esset, non defuerunt, quos tam insolens facti novitas vehementer perturbaret. Proinde, ne quid temere decidere viderentur, placuit animum Sigismundi iterum periclitari, et ab emigrandi, patriamque deserendi proposito, si posset, dimovere. Aut si ea omnino illi sententia stetisset, saltem ne traditam, atque a maioribus acceptam libertatem in eligendo voluntariis suffragiis principe adimeret. Videbant ex Principis inconsiderantia et meticuloso plerorumque assensu, rem in funestum discrimen vocari; ex quo non posset, nisi ingens animorum dissensio, atque ex hoc intestinum ac domesticum ingens malum exoriri. Quodsi rem pulcram venustamque Sigismundus duceret alieno servitio se submittere, id exemplum

Non suffragiis sed vi Princeps imponitur.

sibi soli induceret, non etiam populi cervicibus, praeter omne ius et fas, imponeret. Multum interesse reipublicae, salutis publicae, communisque concordiae, principem habere non per vim intrusum, sed consentiente omnium mente atque voluntate accitum, volentibus ac liberis liberum imperare: iret Sigismundus, ageret, faceret peregre, quidquid ipsi libido esset, modo libertatem publicam missam faceret. Nec Rodolphum Imperatorem recte et ordine facere, qui per unius inconsulti iuvenis circumscriptionem clam regnum sibi parare contenderet. Furari hoc esse principatum, non suffragio adipisci. Non pacem et quietem provinciae his artibus, sed perpetua discordiae fomenta, seri. Iisdem artibus retineri regna, quibus pararentur; experientiam rerum omnium magistram dictare, vim et dolum non diuturni magistrum officii esse. Haec sapientiores quique inter se queri, iam tum eorum praesagi quae postea acciderunt. Ne vero quicquam intentatum relinquerent, missus est denuo ad Sigismundum Franciscus Teke, e primaria nobilitate vir eximius et prudens, ac comitis Thordensis honoraria praefectura fungens. Precatus est omnium provincialium nomine, ne tam alieno tempore patriam derelinqueret; consilia, quae ea de re coepisset, consideratissimis rationibus expenderet; delectum, non impetum aliquem animi in tanti re momenti ad agendum proponeret. Omnibus in rebus temeritatem et inconsiderantiam damnosam esse, sed quae cum patriae discrimine coniungitur, multo omnium periculosissimam esse. Si vero popularium suorum et gentis tantum taedium cepisset, ut nemine abdicante ipse sponte magistratu abiret, saltem libertatem, qua hactenus in principibus creandis usa provincia esset, illibatam [illegible] que relinqueret; non ita a prudenti[illegible]

Franciscus Teke.

Transyluaniam, quin sibi tam de principe providere, quam de salute publica consulere in medium, ac prospicere possit. Sanctiones divi Andreae Regis, in cuius verba iam inde ab eo saeculo omnes Vngariae reges, omnisque nobilitas iurare soliti essent, sartas tectasque haberet, ad earum normam ac praescriptionem more maiorum et iuramentum et fidelitatis obsequium exigeretur. Ad ea Sigismundus, non sine indignationis significatione ita respondit: ut negaret se ad aliorum, sed ad suum arbitrium rem gerere. Hanc esse stabilem ad salutem viam, quam ipse moliretur, et non aliam ullam. Non esse hoc suum solius praeiudicium, sed sapientissimorum aliorum principum, Rodolphi Caesaris, senatorumque eius consilium. Nolle se inconsultos arbitratus vulgi sequi, sententiam salutarem ab opinione multitudinis seiunctam se velle amplecti. Qui initum foedus et conventa non solum ad conservationem huius patriae, sed totum orbem christianum utilia detrectaverit, communi omnium consensioni se subduxerit, videat ne dum pertinaciam suam contradicendo fovet, prius eam amittat, quam ad poenitendum tempus habeat. His ita minaciter a Sigismundo nunciatis, cum nulla cuiquam amplius via sese subtrahendi, imperataque detractandi superesset, non tam sponte, quam potentia iubentis, linguaque magis quam mente, in sententiam illius primum senatores et primores quique, ac mox universa nobilitas, reliqui auctoritatem priorum pro ratione sequentes, eodem omnes pedibus et quidem cothurnatis abierunt. Ancipitibus periculis circumventi, non audebant se aperto eius furori dissentiendo obiicere. Nempe admonebat singulos propriae salutis, Josicae aliorumque casus. Malebat quisque tacendo iugulo cavere, quam loquendo

patriae, libertati, consulere. Quae propter confestim edictum promulgatum: quilibet nobilis, eques, optimas, imus, medioximus, qui vel a se partum, vel avitum patrimonium, fundum, possessionem, praedium, donatione, inscriptione, emtione, usucapione, quomodocunque acquisitum immunitateque donatum, veluti certae nobilitatis insigne; aut villam, fidelitatis et obsequii praedam, municipaliumque officiorum quodlibet pignus in hoc regno Transyluaniae vel in adiunctis eius regionibus habuerit, possederitque, e vestigio, in verba Rodolphi Caesaris, Regis Vngariae iuret. Qui abnuerit, detrectaverit, senatus consulto se subduxerit, capitis ac bonorum omnium reus erit; nec secus perduellionis tenebitur, damnabitur, plectetur, acsi ferrum et ignem in patriam immisisset. Ad tam minax edictum, neque fausta admurmuratio populi, neque favorabilis assensus est sequutus, sed moestum potius silentium animos omnium suspendit; adeoque omnes decretum e vestigio abrogaturi, si in libera suffragia itum fuisset, quam probaturi videbantur. Nihilominus pro se quisque, privato servitio, publico iussu satisfacturi, dixerunt omnes sacramentum, primi senatores, subinde proceres alii, ad postremum nobilitas, et Ordines, sed nec vultu, nec animo satis affirmantes, adeoque titubante atque ambigente conscientia. Qui litterarum saltem vernacularum gnari erant, recitatis de scripto verbis iuraverunt. Litterarum ignaris, concepti iurisiurandi verba ad formulam praeivit auspex. Absentes qui essent, conventu extemporario in singulis provinciae tractibus, quos comitatus vocant, habito ad eandem normam et praescriptum, ut quisque iurarent praeceptum est. Ne vero levitatis motu provinciales ad Ingenium redire, fidemque iuramento alligatam [illegible] ulla fallere

Amyclaei senatores silentio et se et patriam perdiderunt

Iuratur in verba Rodolphi Caesaris.

atque eludere possent, pro se quisque suae manus subscriptione, sigilloque adiecto, solenne sacramentum, quod dixerant, ingenti, ad id ipsum volumine confecto, muniverunt. Quod postea ad Imperatorem Rodolphum, per Bartholomaeum Pezzen, iuris utriusque doctorem et consiliarium Caesareum delatum est, sempiternum Transyluanici nexus monumentum. Haec etsi non sine tacito fremitu necessitas captivis ad parendum mentibus imposuerat, nemo tamen ita ingenium in potestate habuit, quin decreti violentiam clam palamve non carperet, sanctionemque iuramenti in praesens non cavillaretur; plane ut iam tum praesagire quisque animo posset, eum rerum statum non diu duraturum, ac dominationem germanicam propediem provinciales cum fide exuturos. Capita pactionum, in quae conventum est, haec fuerunt: „Vt postquam Sigismundus Princeps, tam nunc e provincia, quam olim e vivis discederet, hoc statim temporis articulo, Transyluaniam in potestatem Rodolphi Caesaris tradito; proceres, nobilitas, universique Ordines, ipsum Caesarem, legitimosque eius successores, qui reges Vngariae essent futuri, pro iusto legitimoque principe agnoscunto, et colunto, fidem qua illi iuramento se alligassent, sancte conservanto; eosdem pariter utrique amicos, eosdemque inimicos habento; nec vel manifesta vel clandestina consilia adversus illum publice privatimque capiunto, conflantove; quamcunque formam gubernandae provinciae Caesar praescripserit, eam non gravate suscipiunto; omnia quae eius famam violare viderentur, aut sive eius, sive provinciae in discrimen vocarent salutem, pro viribus propulsanto“. Quo vero mutuum iuramentum inter partes firmius coalesceret, ipsi quoque legati Caesarei, Episcopus Szuhaius, Istvánfius, et

Nullum violentum perpetuum.

Caesari legati iurant.

zzen praeeunte verba Demetrio Episcopo, per illud iculum fidei, quo Caesar regno Vngariae esset oblitus, ipsius Caesaris nomine iurauerunt, fidemque am ac Caesaris in conditiones suas obstrinxerunt. aprimis uti Caesar Rodolphus omnibus optimatibus, oceribus, antistitibus, nobilibus, sacrisque omnibus profanis huius provinciae inquilinis atque indigeis, privilegia, libertates, status, publicaque omnia ac rivata iura, quae a divis regibus et principibus proanassent, servaturus esset, donationes, immunitates, iplomata decessorum principum, ipsiusque Sigismundi, ata, firmaque habiturus, quatuor diversa religionum genera, Pontificium, Calvinianum, Lutheranum, Arrianumque, uti mala bene posita, tranquillitatis publicae ergo toleraturus: omnia provinciae munia, praecipuarumque arcium praefecturas Vngaris demandaturus. Consiliarios, senatores, in regni aut aulae administratione, nonnisi Vngaros habiturus. His ita patratis, conventionis tabulae, Alberto Pileo, consuli urbis Cibiniensis, viro multis magnisque animi et fortunae dotibus conspicuo, sunt traditae, quas in eius urbis archivo, sub fideli custodia deponeret. Hinc etiam initae cum Sigismundo pactionis suffragia descripta. Et Sigismundus quidem Transyluaniam Caesari, eidemque Regi Vngariae, eiusque legitimis successoribus, iure sempiterno, irrevocabilique permutatione traditurum se obstrinxit; cui contra ex Caesaris benignitate, Opuliae, Ratiboriaeque ducatus regionum, quamdiu Sigismundo vita suppeteret, pleno iure cederet: defuncto eo, totum ius, totaque eorum potestas ad Caesarem postliminio rediret. His in hunc modum actis atque peractis, ne quid temere Sigismundus fecisse videretur, cuius invidia ad omnes, infamia ad se

Diomedis et Glauci commutatio.

Oratio Sigismundi Principis Transyluaniam Rodolpho resignare in Opuliam abituri.

inclinatura esset, decimo a conventu die, postquam omnia pacta conventa inter se ad exitum deducta essent, frequenti omnium Ordinum concione, hora undecima meridiana in comitium non sine ingenti doloris significatione prodiens, patrio sermone, ut ab omnibus intelligi posset, latinis raro intermixtis, in hunc modum verba facere auditus est: „Quod felix ac faustum esset, mihique, inquit, ac reipublicae Transyluanicae bene eveniret atque feliciter, novam, et antea a paucis tentatam, gubernandi Transyluaniae rationem, vestro omnium, fideles nobis dilecti, consensu, in praesentia sanximus, nosque et nostra omnia in fidem Romani Caesaris, optimi ac potentissimi patroni, tradidimus. Enimvero omnis temeritas vitiosa est, sed quae cum discrimine patriae coniungitur, longe perniciosissima habenda est. Maxime autem quod a principibus, rerum humanarum primoribus peccatur, plane capitale, nulloque supplicio expiabile censeri debet. Quae quoties mihi in mentem veniunt (veniunt enim saepissime), toties mecum omni sollicitudine, cura, animique intentione trutino, ecquaenam esset periclitantis patriae salutarior et tutior gubernandi ratio. In qua quidem tutanda, et in meliorem statum reponenda, si mihi non modo vires, verum etiam vita deficiat, id mihi praeclarum et iucundum putarem. Dubitemne ego enim pro patria mortem occumbere, quod Codri, Cecropes, Curtii, aliique non dubitaverunt sponte facere? Si vitam pro patria honestum est ponere, cur non et ea, quae vitam comitantur, relinquere? Cum autem ipse a vobis, optimates amantissimi, ob nostri, familiaeque amorem, pene ab ipsa infantia, electus a vobis, creatus fuerim princeps huius provinciae, ecquidnihil ipse quoque unquam ad immortalitatem com-

mei praestabilius et optabilius duxi, quam ut vobis in amore responderem, meamque salutem cum vestra coniungerem. Ecce autem dum his cogitationibus animum intendo, omniaque consilia ad salutem patriae conformo, nova rerum facies rempublicam invasit, non illa quidem ex Dei benignitate hactenus poenitenda, sed discriminis et laborum plena. Proinde ut hic rerum status salutariore fine clauderetur, ad nova rursus consilia animum revocare placuit; atque ita iam fere a quinque annis, in hoc turbulentissimo Otthomannici et Christiani Imperii statu, cum nihil mihi magis in votis esset, quam ut inter hos duos monarchas, qui nec vincere nec vinci sine meo periculo poterant, patriae meae providerem: effugere non potui, quin alterum amicum, alterum hostem haberem. Nam quod nonnulli tamquam mediam et tutissimam consilii viam, ut quiescerem ab armis, ostendebant, ea non media sed nulla fuisset, — quid enim aliud, quam neutro gratia stabili, velut qui eventum expectando, fortunae applicarem mea consilia, praeda victoris fuissem? Vidimus, et videbimus (ita nunc Europae status) eos, qui ignavia aut prava calliditate armis abstinuerunt, acerbissimas poenas soluisse. Ieci, velut ille ad Rubiconem aleam, eo proposito, ut maluerim me cuicunque fortunae submittere, quam vel minimum quidem contra leges religionis et conscientiae facere. Christianus Christianas secutus sum partes, quod quantum et commodi et emolumenti toti Christianitati attulerit, apud omnes in confesso est. Quanto Transylvaniae honori, familiae Bátoriae gloriae fuerit, ab ipsa veritate coacti inimici etiam ipsi confitentur. Magnum est, quod dico, absit verbo iactantia, nec vero illud ipse mihi, sed Deo soli tribuo: Transyluania me ducente, de

stimationis iactura coniungeret; facultates et opes, quas antea verrerat, ad postremum incenderet, demoliturus et ipsos aulae parietes, ne quis unquam praeter se iis amplius potiri, frui, atque uti possit, si potestas id faciendi penes se solum fuisset. Aulaea tamen e Turcia Venetiisque insano sumtu conquisita, quibus parietes penetralium domorum superbissime vestiti erant, pene sola successori sibique adeo reliquit. Ipse tribus duntaxat actuariis rhedis, iis quae ad usus quotidianos domi peregreque pertinere videbantur, instructis, in Vngariam paucis post diebus, atque inde nulla interiecta mora in Opuliam, non diu illi fato destinatam, excessit. Secuti sunt illum e domesticis aulicis pauci admodum, nec alii, quam quos ipse sui exilii comites adoptaverat, octo aut decem numero! In iis Franciscus Hunniadinus, medicae artis, quam in Italiae luce diu comparaverat, doctissimus, poeta item nostri temporis excellens, qui iam per multos annos Sigismundo fidelissimam navaverat operam, et Emericus quidam ab oppido Vngariae Sixo oriundus, aulicorum redituum Albae promus condus, quem provisorem vocant, homo alieni appetens, sui tenax, et ut in eo munere fieri solet, ex aliorum incommodis sua gnarus parare commoda. Hic alter Veres, in Vngaria ob Agriae et Tokay opulentarum arcium male gestam administrationem, repetundarum postulatus, cum rationes ad aerarium referre non posset, peculatus damnatus fuerat, utque se supplicio exolueret, in Transyluaniam furtim profugerat: nec multo interiecto tempore, ita se malis artibus in Batoriorum Principum notitiam ingesserat, ut ab infamis aulae ministeriis, per alia atque alia ut solet, servitia, sensim ad altiora subrepens, tandem provisoratus, ut vocant

cium adipisceretur, unde anhelantem inopiam nonnihil recreavit. Hic igitur ob admissum antea transfugium non ausus in Transyluania remanere, quae iam in Germanorum potestatem erat redacta, Sigismundo se applicuit, cuius patrocinio protectus, destinatum nequitiae suae supplicium subterfugeret. Caeterum quae fuerit causa, cur Sigismundus maiorum suorum virtute ac fortitudine partam, habitatam, excultam possessamque provinciam, tam alieno tempore, tam temere, tam nullo certo evidentique crimine adactus, reliquerit, scio multi requirent. Nec ab re sane. Stabile enim et constans imperium; coniugium ex imperatorio sanguine, pene supra genus et meritum suum; nominis famam ob Turcarum vires fractas, Sinanumque profligatum; opulentam provinciam, ad bene beateque vivendum habilem, vim opum maximam, si modo tenax quaesitorum fuisset, fidum suorum obsequium, patrocinium potentissimi Caesaris, aliaque omnia ex sententia acta: ille tamen nescio qua animi intemperie concitatus, maluit liberum dominatum exilio commutare, initum coniugium nulla certa de causa divortio convellere, late evagantem, et virtute partam nominis famam humo affligere, patrimonium suum donativo, proprium alieno, perpetuum temporario, liberum principatum beneficiario, popularem cognatamque gentem peregrina commutare. Et quum caeteri mortales, prae cupiditate gloriae et imperii omnium rerum humanarum, atque adeo etiam vitae suae obliviscantur; quae ad honores, et vitam beate degendam ducunt, per ignem et ferrum, perque omnia discrimina petant: hic ea omnia, animine magnitudine, haud scio, an egestate sprevit, abiecit, conculcavit, uno verbo Diomedis et Glauci fortunam commutationem renovavit. Quod sane

Cur Sigismundus Transyluaniam fastidiverit.

tam insolens ac inauditum exemplum, multi ad posteritatem admirabuntur. Nam iam et ipsa vitia ab aetatis tyrocinio hausta, rerum gestarum gloria obscurari coeperant, omnis in eo naturae vitiositas senescebat, virtutes maturescere videbantur. Nunc cur pulcherrima rerum initia, tam pudendo exitu clauserit, ac tamquam plena mulctralia calcibus everterit, nemo magis quam ipse, si modo et ipse, novit. Non raro enim homines coeco impetu duntaxat, non consilio, certaque ratione ad aliquid faciendum rapiuntur, id quod fieri necesse est, ubi suo ingenio confidentes, ex se tantum non ex aliis consilium capiunt, quum se plus quam alios mente valere putant, suique amore capti in Narcissum vertuntur, temeritate in Phaethontem, cupiditate animi in Midam, sera poenitentia in Epimetheum, furore denique ac mentis coecitate in Orestem, aut Athamantem. — Quamquam autem varias causas ipse Sigismundus deserendae Transyluaniae praetexuerit, nihil tamen magis eum, ut in hos laqueos se indueret, impulit, quam iuvenilis ardor ad omnia praeceps, inconsulta crudelitas, spes nescio quae honorum et gloriae, in summa ea omnia, quae adolescentium animos, calore aetatis in alia atque alia consilia desultoria levitate raptos, in constantia perseverare non sinunt. Sed maxime instigabat illum divortii faciendi praeceps voluntas, nam cum nulla iusta de causa, castissimae coniugis imperatoriae neptis parum secunda Iunone ductae consuetudinem aspernaretur, putabat faciliore via nuncium illi remittere posse, si se Transyluania abdicaret, eamque Rodolpho Caesari regendam et possidendam traderet. H[illegible]um in hunc modum non sine ingenti [illegible]nsylu[illegible]nium dolore administrantur, [illegible]ud[illegible]lis Báthorius.

Deslit in piscem mulier formosa superne.

cum fratre germano Stephano natu maiore in Polonia degebat, ubi audisset Sigismundum patruelem suum Transyluaniae renunciare velle, eamque in potestatem Rodolphi Caesaris tradere destinasse, ingentem animo concipiens dolorem, in eundem conventum Albensem ad Sigismundum, antequam provincia excederet, legatum cum litteris misit, Mathiam cognomento Syllam, iuvenem liberali doctrina politissimum, natione quidem Illyricum, sed ita linguae Vngaricae gnarum, ut pene pro Vngaro haberetur. Intercesserat Cardinali cum Sigismundo Principe, patruele suo, iam quartum annum, ob domesticas caedes a Sigismundo patratas, capitale, ac plane Vatinianum odium. Nam Sigismundus Balthasarem Bátorium, patruelem suum, et Cardinalis fratrem germanum, cum praestantissimis aliis procerum luminibus indicta causa pridem extinxerat, nec solum parricidio potitus erat, sed etiam insuper ingentem praedam, ex sanguine clarissimorum civium congesserat; ob quam importunam crudelitatem, non apud domesticos tantum, sed apud caeteros quoque ingentibus invidiae flammis flagrabat. Cardinalis cum Stephano fratre germano exul in Polonia agens, quo fraternam caedem, quocunque tandem modo ultum iret, ardens odio atque ira impotentissimum et superbum Sigismundi dominatum, libidinibus, paricidiis, caedibus, rapinis, avaritia foedatum, per ora omnium principum Poloniae, Italiae, atque Germaniae, acerrimis philippicis, omnibusque verborum dehonestamentis laceraverat, ad ipsumque summum Pontificem traduxerat. Nec Sigismundus inflictam infamiam, quo animo tulit, paribus Cardinalem vituperationi- esserat. Quidquid in tota vita, ab avaritia et ab omni denique crimine offendisset, ad

Andreae Cardinalis ad Sigismundum nuncius.

Sigismundi et Cardinalis inimicitiae.

splendore, virtute, multae inferiores, paucae pares, haud scio an ulla praestantior fuerit, ex qua viri generosi et fortes, qui multis laboribus exantlatis, multo et suo et suorum sanguine profuso, ad id semper adnixi sunt, ut de patria quam optime mererentur, non ut Transyluaniam in perpetuum sibi suoque imperio vindicarent, sed ut eius amorem tamquam patriae sibi devincirent. Quibus ex illis regni gubernacula concessa, sciebant civium non servitutem sibi traditam, sed tutelam, nec rempublicam suam esse, sed eos reipublicae. Proinde non perpetua, haereditariaque fuit illis haec provincia. Sed temporaria, suisque conditionibus et limitibus circumscripta. Porro non desunt aliae quoque causae, quae me hanc provinciam Rodolpho Caesari resignare iubent, quas suo cuiusque iudicio perpendendas relinquo. Postremo quia non ignoro tum ob aetatis tyrocinium, tum ob tantarum rerum molem, cui sustinendae par esse vix potui, multa me deliquisse, ob quae mihi vel crudelitatis vel impotentis animi, inconsultique facti crimen impingi poterat, peto a vobis ne id, quidquid non tam data opera, quam lubricae aetatis vitio, in tanta rerum magnitudine peccavi, fraudi mihi criminique detur. Enimvero eorum, qui in alto aliquo gradu sunt positi, ea conditio est, ut non possint omnia ex aequilibrio ad certam semper lenitatis et aequabilitatis normam temperare. Saepe affectus, principes, saepe subiectorum inmoderata ingenia, saepe licentia popularis, ad vindictam acuit. Hinc factum est, ut partim minis, partim severitate, ad ea perficienda sim ipse quoque uti coactus, quae mihi Christianisque populis salutaria fore, et honesta videbam. Idque maxime cavere volui, ne (quod aiunt) bovem currus traheret, atque auriga

invitus equis ferretur. Oportuit putrida membra re- Sigismundus perorat.
secare, ne pars sincera traheretur. Ad extremum vos peto, ne fidem eam, qua vos in praesentia Caesari clementissimo et optimo patrono obstrinxistis, violetis, sed ad omne tempus integram et incorruptam conservetis." In hunc modum Sigismundus Princeps, uberiore verborum complexu, pro concione verba fecit. Erat enim vernaculae pariter latinaeque linguae expedita facultate praeditus, orationeque ad vulgarem popularemque sensum accommodata locuples, ita, ut ex ea aetate (agebat tunc annum XXV.) promptam dicendi copiam, non ab re omnes admirarentur. Ex qua quidem eius oratione, in hanc omnino sententiam habita (nam singula pene verba ex ore dicentis, memoria excepimus) non obscurum fuit colligere, quae illum spes, quaeve fiducia, ad tradendum Rodolpho Caesari regnum impulerit: quamquam multa alia animi sensa dissimulatione presserit. Cum finem fecisset, varie audientium animos illius sermo confudit, eoque magis, quod in eo mentem dolore impeditam, vocem gemitu debilitatam omnes viderent. Nam sive iam incepti poeniteret, sive discedentem patriae suorumque desiderium torqueret, fluctuantisque animi consilia mentem alternarent: sane non potuit sui compos esse, affectumque in potestate habere. Perorantem Stephanus Episcopus, legatus Caesareus excepit, praemissisque nonnullis, quae in rem erant, culta sermonis ubertate respondit, petivitque tum Caesaris, tum omnium provincialium nomine, ut, quoniam Caesar quoque Rodolphus, datis ad eum litteris obnixe rogaverit, hortatusque fuerit, uti damnato in praesens profectionis consilio, in gubernanda regendaque provincia perseveraret, se quoque communibus omnium precibus obsecrare, propositum dif-

ret, nec tantam incepto obstinationem adiungeret: nec tam alieno tempore, cum hostis Turca et Tartarus iam prae foribus ad rerum mutationem invigilaret, novi alicuius periculi occasionem praeberet. Provinciam, quam tanta virtute, tamque egregie hactenus defendisset, sua praesentia stabiliret. Si vero penitus statutum cum animo ac deliberatum haberet regno se abdicare, eam saltem aestatem, dum exeat, opperiretur. Bellum quod felicibus auspiciis inchoasset, feliciore victoria terminaret. Satis superfuturum temporis, quo regionem in potestatem Rodolphi clementissimi Imperatoris tradere possit, si ea omnino sententia sederit. Ad haec verba Sigismundus, altum ab imo pectore trahens suspirium: sero sapiunt Phryges, inquit. Quo adagio non obscure indicabat se poenitere quidem incepti, sed iam inconsultum propositum corrigere salua dignitate et existimatione sua integrum non esse. Stephanus caetera subtexens: „quandoquidem, inquit, Serenissime Princeps, videmus tibi sententiam stetisse, pergere, ire, fixumque ac destinatum in animo esse provincia sponte excedere, non dubitamus, quin haec, quae moliris, singulari quadam numinis providentia fiant, cuius instinctus te ad maiora quaedam et salutaria reipublicae Christianae negotia trahit. Proinde nos quoque de Caesare clementissimo spondemus, nihil illum curae, nihil laboris, nihil denique omnium omissurum, quae in rem tuam, Serenissime Princeps, Transyluaniaeque salutem fore iudicaverit.“ Hoc dialogismo finito, Demetrius Episcopus Transyluanus ad orationem Principis, communi Ordinum nomine responsurus, breviter quidem, sed sapienter ita sermonem temperavit, ut diceret, omnem ordinem, omnemque statum acerbe nimis, ingentique animi dolore ferre, tam intem-

Demetrius Napragi.

pestivum Sigismundi Principis e gremio suorum discessum, quem cum ad magnas spes, ad regni huius haereditariam possessionem, ad gentiliciam patrui, maiorumque suorum gloriam augendam velut in finibus suis educavissent, summo animi desiderio cupivissent, si propositum animi immutare posset: ne patriae statum in altum pelagus deductum, in mediis procellis destitueret, eo maxime tempore, cum illi sua ope succurrendum fuerit. Verum cum haec Deo authore (ut credi par est) gerantur, generosamque eius mentem coelesti quodam afflatu concitatam videant, minime se profectionis rationes excutere accuratius velle. Proinde liberam discedendi potestatem (id quod necessitas imponeret) in medio se relicturos, acturosque illi gratias pro eo, quod hactenus in communem omnium salutem impendisset, officio et benignitate, peterentque veniam delictorum omnium, et offensionum: polliceri insuper fore, ut apud Deum obsecrationibus pro eius incolumitate instarent; omni denique religione sacramenti, quo se olim Ordinibus obligasset, exsolueret. Ad haec Sigismundus: „Ego, inquit, quantumlibet sortis humanae exemplum specter, ibo, in fidemque Caesaris optimi, me provinciamque trado. Nec tamen ubicunque fuero, vestri curam studiumque ulla ex parte deponam. Nec mihi unquam patriae, vestrique charitas exolescet. Sentietis me patriae conservandae gratia in hanc peregrinationem induisse, nec mihi quicquam prius fuisse, quam ut vestram salutem, vel cum iactura vitae meae, si ita in fatis est, redimere queam. Habebitis igitur me posthac non Principem vestrum, et dominum, cuius tituli dignatione me nunc exsoluo, sed amicum, et in omnes casus paratum, vestrique studiosum necessarium.“ Haec dicenti

moeror lacrimaeque simul spiritum et vocem interclusserunt, valeque omnibus dicto, se in conclave recepit. Populum moestum diu silentium tenuit, reputantem secum, quid ille ageret, quam infelix toti orbi spectaculum sese exponeret, quam temere propositum iuvenili ardore raptus praecipitasset, cuius ingenium quovis turbine versatilius, et ad omnia velox, ruens magis quam procedens, sufflaminandum potius, maturisque consiliis velut freno coercendum, quam calcaribus instigandum fuerat. Alii illius sortem, tantamque capitis diminutionem miserari: plerique omnis provinciae immutatum statum gemere, male sibi publice privatimque ominari. His ita peractis Sigismundus triduo, postquam perorasset, compositis omnibus convasatisque, quae ad profectionem necessaria erant, non sine ingenti dolore Alba excessit. Iam tum curis cogitationibusque ita anxius, ut plerique augurarentur, non fore diuturnum id animi propositum, quod in praesentiam tam pertinaciter tutatus esset. Adeo usque quod inconsultum et praeceps est, diuturnum esse non potest. Nam cum paucos menses absentem, temere initum consilium, in quod se solo authore, ut semper solitus ingurgitaverat, non sine magna inconstantiae nota ab exilio retraxit, ineluctabiliumque malorum ansam praebuit. Quidquid in aerario facti infectique auri atque argenti fuerat; quidquid in publicis exactionibus iam multo tempore coactum fuerat, ne stipendio quidem militibus ac bene merentibus servitiis reddito, exhausit, ac partim in Stephani avunculi sui arcem Görginum avexit, partim Claudiopoli fidei Emerici Bognerii Chiliani magnarii negotiatoris credidit, ut inde commodiore opportunitate, alio, quo visum esset, asportandum curaret; ut autem hic quoque sui similis apparet, immen-

Sigismundus Alba excedit.

sam aliarum rerum supellectilem, quibus aerarium principum, diligentia et parsimonia refertum erat, cum asportandi facultas non suppeteret, ne cui amplius usui esset, tamquam successori, sibique adeo invidens, protrivit, ac varie profligavit: thoraces, cassides, enses, aera, ebora, chlamides, paludamenta, exoleta militiae instrumenta, ac belli pacisque ornamenta, a priscis regibus velut illustria quaedam anathemata et monumenta, ad eam aetatem transmissa, nec magis a materia, quam a vetustate eximia, detracto, si quid inerat, auro et argento, aut comminuta, latrinis immersit, aut in usum mediastinorum apparitorum dissipavit. Reconditas litteras a Turcarum Imperatoribus iam inde a principio initorum foederum missitatas, aliaque regum et principum diplomata, maximarum rerum momenta continentia, in acervum congesta, iniecto igne concremavit. Pigmeorum quinque calvarias, ovi gallinacei magnitudine, a Solymano Turcarum Imperatore Ioanni secundo Principi olim missas, in puerorum plebeorum ludicra oblectamenta cessisse vidimus. Et tanta infirmitate et levitate erant, ut ex ebore caelatas esse diceres, nisi subtilissimae suturae, totaque ossis facies, genuinum cranium esse indicio fuissent. Mathiae Regis inclyti gladio et balteo gregarius miles accinctus est. Ioannis Hunniadis, et Skenderbegi Epirotarum Principis, ad vivum expressi olim vultus, confractis tabulis, inter purgamenta aulae computruerunt. Infinitum esset omnia arma, signa, tabulas, quae ille varie profligavit, recensere, prorsus ut qualis tota vita fuerit, hic temporis articulus, quo Transyluaniam reliquit, liquido ostenderit; qui non satis habuit prodigendo tantam rei familiaris lacunam acquirere, nisi eam cum fama et exi-

Aerarium proteritur

stimationis iactura coniungeret; facultates et opes, quas antea verrerat, ad postremum incenderet, demoliturus et ipsos aulae parietes, ne quis unquam praeter se iis amplius potiri, frui, atque uti possit, si potestas id faciendi penes se solum fuisset. Aulaea tamen e Turcia Venetiisque insano sumtu conquisita, quibus parietes penetralium domorum superbissime vestiti erant, pene sola successori sibique adeo reliquit. Ipse tribus duntaxat actuariis rhedis, iis quae ad usus quotidianos domi peregreque pertinere videbantur, instructis, in Vngariam paucis post diebus, atque inde nulla interiecta mora in Opuliam, non diu illi fato destinatam, excessit. Secuti sunt illum e domesticis aulicis pauci admodum, nec alii, quam quos ipse sui exilii comites adoptaverat, octo aut decem numero! In iis Franciscus Hunniadinus, medicae artis, quam in Italiae luce diu comparaverat, doctissimus, poeta item nostri temporis excellens, qui iam per multos annos Sigismundo fidelissimam navaverat operam, et Emericus quidam ab oppido Vngariae Sixo oriundus, aulicorum redituum Albae promus condus, quem provisorem vocant, homo alieni appetens, sui tenax, et ut in eo munere fieri solet, ex aliorum incommodis sua gnarus parare commoda. Hic alter Veres, in Vngaria ob Agriae et Tokay opulentarum arcium male gestam administrationem, repetundarum postulatus, cum rationes ad aerarium referre non posset, peculatus damnatus fuerat, utque se supplicio exolueret, in Transyluaniam furtim profugerat: nec multo interiecto tempore, ita se malis artibus in Batoriorum Principum notitiam ingesserat, ut ab infamis aulae ministeriis, per alia atque alia ut solet, servitia, sensim ad altiora subrepens, tandem provisoratus, ut vocant, offi-

cium adipisceretur, unde anhelantem inopiam nonnihil recreavit. Hic igitur ob admissum antea transfugium non ausus in Transyluania remanere, quae iam in Germanorum potestatem erat redacta, Sigismundo se applicuit, cuius patrocinio protectus, destinatum nequitiae suae supplicium subterfugeret. Caeterum quae fuerit causa, cur Sigismundus maiorum suorum virtute ac fortitudine partam, habitatam, excultam possessamque provinciam, tam alieno tempore, tam temere, tam nullo certo evidentique crimine adactus, reliquerit, scio multi requirent. Nec ab re sane. Stabile enim et constans imperium; coniugium ex imperatorio sanguine, pene supra genus et meritum suum; nominis famam ob Turcarum vires fractas, Sinanumque profligatum; opulentam provinciam, ad bene beateque vivendum habilem, vim opum maximam, si modo tenax quaesitorum fuisset, fidum suorum obsequium, patrocinium potentissimi Caesaris, aliaque omnia ex sententia acta: ille tamen nescio qua animi intemperie concitatus, maluit liberum dominatum exilio commutare, initum coniugium nulla certa de causa divortio convellere, late evagantem, et virtute partam nominis famam humo affligere, patrimonium suum donativo, proprium alieno, perpetuum temporario, liberum principatum beneficiario, popularem cognatamque gentem peregrina commutare. Et quum caeteri mortales, prae cupiditate gloriae et imperii omnium rerum humanarum, atque adeo etiam vitae suae obliviscantur; quae ad honores, et vitam beate degendam ducunt, per ignem et ferrum, perque omnia discrimina petant: hic ea omnia, animine magnitudine, haud scio, an egestate sprevit, abiecit, conculcavit, uno verbo Diomedis et Glauci famosam permutationem renovavit. Quod sane

Cur Sigismundus Transyluaniam fastidiverit.

tam insolens ac inauditum exemplum, multi ad posteritatem admirabuntur. Nam iam et ipsa vitia ab aetatis tyrocinio hausta, rerum gestarum gloria obscurari coeperant, omnis in eo naturae vitiositas senescebat, virtutes maturescere videbantur. Nunc cur pulcherrima rerum initia, tam pudendo exitu clauserit, ac tamquam plena mulctralia calcibus everterit, nemo magis quam ipse, si modo et ipse, novit. Non raro enim homines coeco impetu duntaxat, non consilio, certaque ratione ad aliquid faciendum rapiuntur, id quod fieri necesse est, ubi suo ingenio confidentes, ex se tantum non ex aliis consilium capiunt, quum se plus quam alios mente valere putant, suique amore capti in Narcissum vertuntur, temeritate in Phaethontem, cupiditate animi in Midam, sera poenitentia in Epimetheum, furore denique ac mentis coecitate in Orestem, aut Athamantem. — Quamquam autem varias causas ipse Sigismundus deserendae Transyluaniae praetexuerit, nihil tamen magis eum, ut in hos laqueos se indueret, impulit, quam iuvenilis ardor ad omnia praeceps, inconsulta crudelitas, spes nescio quae honorum et gloriae, in summa ea omnia, quae adolescentium animos, calore aetatis in alia atque alia consilia desultoria levitate raptos, in constantia perseverare non sinunt. Sed maxime instigabat illum divortii faciendi praeceps voluntas, nam cum nulla iusta de causa, castissimae coniugis imperatoriae neptis parum secunda Iunone ductae consuetudinem aspernaretur, putabat faciliore via nuncium illi remittere posse, si se Transyluania abdicaret, eamque Rodolpho Caesari regendam et possidendam traderet. Haec dum in hunc modum non sine ingenti Transyluanorum omnium dolore administrantur, interea Andreas Cardinalis Báthorius, qui

Desiit in piscem mulier formosa superne.

cum fratre germano Stephano natu maiore in Polonia degebat, ubi audisset Sigismundum patruelem suum Transyluaniae renunciare velle, eamque in potestatem Rodolphi Caesaris tradere destinasse, ingentem animo concipiens dolorem, in eundem conventum Albensem ad Sigismundum, antequam provincia excederet, legatum cum litteris misit, Mathiam cognomento Syllam, iuvenem liberali doctrina politissimum, natione quidem Illyricum, sed ita linguae Vngaricae gnarum, ut pene pro Vngaro haberetur. Intercesserat Cardinali cum Sigismundo Principe, patruele suo, iam quartum annum, ob domesticas caedes a Sigismundo patratas, capitale, ac plane Vatinianum odium. Nam Sigismundus Balthasarem Bátorium, patruelem suum, et Cardinalis fratrem germanum, cum praestantissimis aliis procerum luminibus indicta causa pridem extinxerat, nec solum parricidio potitus erat, sed etiam insuper ingentem praedam, ex sanguine clarissimorum civium congesserat; ob quam importunam crudelitatem, non apud domesticos tantum, sed apud caeteros quoque ingentibus invidiae flammis flagrabat. Cardinalis cum Stephano fratre germano exul in Polonia agens, quo fraternam caedem, quocunque tandem modo ultum iret, ardens odio atque ira impotentissimum et superbum Sigismundi dominatum, libidinibus, paricidiis, caedibus, rapinis, avaritia foedatum, per ora omnium principum Poloniae, Italiae, atque Germaniae, acerrimis philippicis, omnibusque verborum dehonestamentis laceraverat, ad ipsumque summum Pontificem traduxerat. Nec Sigismundus inflictam infamiam, aequo animo tulit, paribus Cardinalem vituperationibus incesserat. Quidquid in tota vita, ab avaritia et ambitione, ab omni denique crimine offendisset, ad

Andreae Cardinalis ad Sigismundum nuncius.

Sigismundi et Cardinalis inimicitiae.

Pontificem et Cardinales nudaverat. Hoc mutuum odium totos iam quatuor annos tenuerat, et quanto antea ardentiore charitate inter se amaverant, tanto nunc infestior alter alteri imminebat. Ad postremum Cardinalis ubi audisset Sigismundum avitum patrimonium Transyluaniae externo dominatui subiugaturum, simultatem, quam spatium temporis non nihil iam diminuerat, deponere, et ad reconciliandam gratiam animum adiungere constituit, memor cum inter omnes, tum potissimum inter fratres, amorem immortalem, odium mortale esse debere. Proinde inimicitias, quae hactenus eos exercuissent, satius duxit tum ad dignitatem et existimationem utriusque recolligendam, tum ad publicam incolumitatem erigendam extinguere et in perpetuum oblitterare, quam perpetuis fomentis et flabello iniuriarum exagitare. Magni esse animi, iniurias pietati donare, seque vincere; contra imbecillis esse ingenii, perpetuis simultatibus aestuare, nec animum in potestate habere posse. Quo magis igitur Cardinalis fraternam charitatem ex inimicitiis revocasse in gratiam demonstraret, misit ad Sigismundum Syllam cum summa amoris et fidei testificatione. Is Albam Iuliam appellens, ac semel atque iterum potestatem cum Sigismundo colloquendi adeptus, multa tum praesenti oratione, tum scripto, quae ad rem videbantur fore, cum illo tractavit; sed irrito conatu, cum iam Sigismundus resignato magistratu, in legatorum Caesareorum potestatem totam regni administrationem tradidisset. Et Cardinalis quidem literae in hanc sententiam erant scriptae: se, etsi intellexerit Sigismundum Principem de Transyluania deserenda cogitare, adduci tamen, ut crederet, non potuisse; eo quod subinde oculis suis obversaretur eius virtus, et

Cardinalis literae ad Sigismundum.

labores, quos in acquirenda Transyluania tum ipse, tum maiores eius indefessos subiissent. Nunc, quando certis authoribus acceperit eius de patria derelinquenda voluntatem, quam hactenus maiores eius contra omnes hostes virtute tutati essent, non potuerit vehementer non commoveri et ingemiscere, quod a tam praeclara Bátoriorum familia tantum Dei donum abalienaretur, et quod ipse se in discrimen, patriam in periculum, familiam in ludibrium vocare pergeret. Quapropter pro communi et patriae et familiae suae bono, vehementer se rogatum velle, adeoque precibus instare, ut a proposito desisteret, ac potius patriae periclitanti sua prudentia et magnanimitate subveniret. Si vero ulterius in patria persistere nollet (quod illi sane ruinae futurum esset) saltem quid sibi, quid familiae, quid patriae ac omnibus bonis expediret, diligenter secum expenderet. Videret sedulo quid ageret, quo progrederetur; sciret nihil in rem suam, honorem, existimationem magis pertinere, quam patriam veluti nidum suum promovere, hanc augere, hanc ornare, ex qua ipsemet virtutes plane regias acceperit. Qui vero vel tractatus essent magis tuti, vel conditiones magis firmae et durabiles, quam quae cum cognatis veluti sua carne et sanguine inirentur? Haec se pro suo in illum et patriam amore et fide significare voluisse, ne ullo unquam tempore honori, dignitati, et utilitati eius deesset. Proinde rogare se, ne de re tanti momenti, de patria, de tota familia, consilia sua praecipitaret. Quae si secum accuratius perpenderet, non dubitare se, quin animadverteret, omnia ex re et dignitate atque utilitate sua futura. Haec ad Sigismundum Cardinalis, quibus, ut videtur, tacite sibi, aut fratrum cuipiam viam struere ad Transyluaniam acquirendam putaba-

Zamoscyus. tur. Et Sylla quidem Cardinalis, ac Ioannis Zamoscy cancellarii Poloniae nomine: omnibus ad persuadendum explicatis argumentis, nihil ab ulla parte laboris omisit, ut Sigismundum a tam inconsulta mente dimoveret. Sed frustra omnia. Amens pertinacia, quam ille constantiae nomine venditabat, ita illum devinctum tenebat, ut patriam Transyluaniam non visa, non explorata, sed auditione tantum accepta Opulia, idest aurea aereis permutaverit, easque spes ratas esse iusserit, quas postmodum poenitentia iacturaque famae redimeret. Sed in proximis comitiis toties ab eo petitum atque obsecratum erat; si bene consultum rationibus suis vellet, mitteret saltem aliquem e suis, qui de Opulia certa omnia referret, qui fundi, qui reditus, quae civitas, qui populi, denique quis rerum status isthic esset, bona fide renunciaret. Caveret ne solis pollicitationibus fidem haberet, coecos impetus considerantia et providentia regeret, ex re prius sibi quam ex tempore consuleret, hoc modo et famae et commodis et saluti suae optime esset prospecturus: verum ille nihil horum in animum inducere: dicere ad haec consilia manum se non versurum. Vsque adeo omni bonorum opulentia satiatus, ne cogitando quidem exquirere volebat, quid esset frui, et quid item carere. Porro Mathiae Syllae nihil aliud a Sigismundo responsum, quam conventa ea et pacta, quae inter se et Rodolphum Caesarem intercessissent, iam ad exitum perducta esse. Quocirca quum iam mutare consilium nec honestum, nec integrum sibi sit, malle se provinciam, quam pacti foederis fidem deserere. Destinatae quoque erant ad Cardinalem literae, sed legatus Sylla rerum omni circumstantia expensa, satisque sibi responsum esse arbitratus, ne quid adversi a Germanicis

Sigismundus cum ratione insanit.

gatis, potestatis iam compotibus pateretur, composi- Sylla clam discedit.
s clam ad profectionem omnibus, intempesta nocte ex
aburbio, ubi ille iussu Principis comi hospitio a Ste-
hano Nyírio, cive nobilitate et virtute honestissimo
xceptus fuerat, nullam amplius praestolatus dimit-
endi atque expediendi se veniam, occupata opportu-
aitate, silentio noctis se cum suis subduxit, cuius
fuga ubi illucescente die cognita esset, protinus a
Caesareis legatis missi sunt, qui illum reprehenderent.
Verum Sylla cautior insequentium incitatissimos omnes
cursus perpulcre elusit, atque in tutum recessit. In hoc
conventu Albensi de Iaurino, Adolphi Svarcembergii Iaurinum recuperat Svarcemberg.
et Nicolai Pálffi strategemate capto, maxima fama in-
crepuit, quae primum quidem, ut fieri solet, cum fidem
multitudini non faceret, auribusque magis quam ani-
mis acciperetur, atque ideo ob turbatum Transylua-
niae statum, quo melius componi posset fictam esse,
ut saepe alias, plerique suspicarentur. Postmodum
tamen certioribus res nunciis adlata, non plus famae
quam fidei apud omnes habere coepit. Quapropter, ne
quid laetitiae omnium communi deesset, ingentibus
tormentorum tonitribus, spectabilis ac pauco militum
sanguine partae victoriae monumentum cohonestandum
Sigismundus Princeps et legati Caesarei curaverunt.
Id oppidum Turcae Ianok vocant, idest combustum
ex eo, quod Solimano ad Viennam expugnandam
olim appropinquante, fortuito incendio suborto confla-
gratum esse perhibeatur. Captae urbis argumentum,
ex literis ipsius Svarcembergii ad Rodolphum Cae-
sarem septimo post recuperatam arcem die datis, at-
que postea a Rodolpho ad Sigismundum Principem
missis, bona ex parte accepimus, verbis nonnihil mu-
tatis, ne solennis aularum dictio frequentibus soloe-

ciemis offendens, tenorem orationis deformaret: nihilominus verborum sensu ea religione et fide tractato, ut nihil de sententia detereretur. Miserat cum Imperio Rodolphus Caesar Adolphum Svarcembergium clarissimum hac tempestate ducem, reique militaris imprimis peritissimum, in eam Vngariae superioris partem, quae Turcarum incursionibus prae aliis obnoxia est: negotiumque illi dederat, uti hostium consilia, acris animi vigilantia, quoad eius fieri posset, exploraret; si quid infestius molirentur, fortitudine propulsaret, adeoque ad recuperandas arces, quae superioribus annis amissae essent, acrem curam, diligentiamque quocunque tandem modo posset, adhiberet. Iret, ageret, faceret, quidquid in rem fore arbitraretur. In labore perferendo industriam cum summa prudentia, prudentiam cum fortitudine coniungeret. Laborum suorum praeter gloriam et laudem, ingens praemium esset reportaturus. Quia vero simplex consilium raro sortitur felices successus, Diomedis Vlyssisque exemplo, Svarcembergio Nicolaum Pálfium, Vngarum magni peraeque nominis, magnaeque virtutis ducem adiungit, uti duobus pariter euntibus, viresque ac consilia conferentibus, tutior conatus, feliciorque eventus adversus vafrum bellacemque hostem succederet. Accepto Svarcembergius et Pálffius imperio, cum viderent praeter alia castella Iaurinum, magni momenti arcem, quadriennio ante, a Sinano Basa deditione occupatam, magno non minus Vngariae quam Austriae esse impedimento, universos ingenii viriumque nervos, ad eam strategemate recuperandam, intendere constituerunt. Vix enim eo obice incolumi in comparanda adversus Turcas victoria ullos progressus fieri posse spes erat, quantumlibet duces Caesarei numerosis legionibus accincti

Svarcembergio Pálfius adiungitur.

belli fortunam periclitarentur. Ac primum quidem Svarcembergius captivorum tam Turcarum quam Christianorum opera, quibus redimendae libertatis gratia, ultro citroque oberrare, ex indulta utrinque potestate fas est; tum vero rusticorum, negotiatorumque ministerio, qui commeatus importandi, vel mercium gratia, quae urbanis usui sunt, tuto commeare solent, omnia prius exploravit, ac quo in statu portae, propugnacula, traiectus, viae, pontes, semitae, urbanique angiportus essent, luculenter didicit. In his Matthaeus quidam Felnémeti Vngarus erat, Pálffii quondam miles manipularis. sed qui praelio quodam interceptus, totos tres annos Iaurini in vinculis atque verberibus misere vitam traxerat. Is tunc primum lytro depenso in libertatem se asseruerat, et ad Pálffium rursus merendi stipendii gratia redierat. Hic Svarcembergium et Pálffium non urbis statum duntaxat, sed etiam omnia, ut res se habeat, edocet ordine. Animos Turcarum summa securitate languentes, et nihil hostile suspicantes, cessatione et otio torpere: excubias male haberi, loci fiducia, pene omnes omni cura defensandae urbis supersedisse. Ad haec quae vis Turcarum in praesidio, quis locorum situs, aditus, propugnacula, moenia, portae, omnem denique arcis figuram exponit. Ne vero tanti rem momenti, ex horum aut illorum tantum fide quae plerumque fluxa aut dubia est, tentare Svarcembergius videretur, fidissimis insuper militibus negotium dat, ut ignoto, speculatorioque habitu, intra extraque urbem omnia perlustrarent, explorarentque stationes, vigilias, excubias, praesidia, cohortes, arma, tum vero quam diligenter sua quique munia pensaque in urbis custodia peragerent, accuratissime observarent, ut tandem ex oculorum suorum fide omnia referentes, aleam

iaceret. His ita comparatis, quum iam ad expeditionem omnia essent in procinctu, proxime Komárom Svarcembergius copias duxit. Vbi Nicolaus quoque Pálffius, cum lecta militum manu, quos pro tempore et pro re tum e praesidio Komáromiensi, cui cum imperio praeerat, tum e vicinis castellis ad signa contraxerat, Svarcembergio se coniunxerat. Quamquam autem superioribus diebus, turbinibus, nivibus, torrentiumque incursu auctis amnibus, aliaque veris intemperie nonnihil a proposito ambo duces retardati essent, ne qua tamen amplius mora incepto impedimento esset, ad VI. calendas apr. quod felix et faustum esset, ab Komáro munitissima Danubii arce, circiter horam primam pomeridianam Iaurinum versus moverunt. Komári totos duos menses in Petardis (alii Petarras vocant) conflandis et aedificandis aedilis Lamarche, qui et Lamars, vacavit, cui Svarcembergius adhibitis paucis e domesticis suis, frequens affuit. Ea machina recens Gallorum inventum est, ad demoliendas portas, urbesque furtim capiendas, imprimis opportunum; recentiores quidam helepolim ex Ammiano Marcellino nuncuparunt; quamquam nonnihil a veterum helepoli diversum. Porro ne Danubii traiectus (nam Komárum in ingentem Danubii insulam, qua divortium fluminis coit, insinuatum est) ullam moram exercitui iniiceret, superiore nocte, quam inde moverent, complures naves, rudentum catenarumque vinculis connexas, ac superne tabulatis constratas, Danubio imponendum duces curaverant, cuius pontis beneficio totum agmen per otium traiici absque mora posset. Ne vero socordia architecti, cui pontis aedificandi cura credita erat, aliquid remorae inceptis faceret, restim atque suspendium illi interminatus est Svar-

Petarda machina.

l. XXIII.

cembergius, nisi eadem, qua inchoasset, nocte summam manum universo operi imponeret. Copiarum numerus Gallos nongentos habuit; Valesios milites, quos Vallones vocant, totidem; Germani e praesidio Strigoniensi trecenti accesserant, e Komáromiensi quinquaginta. Vngarici nominis mille equites, totidemque pedites, quibus accedebant septem turmae cataphractorum vexilla; tubae, tympana, tibiae, et quidquid ad acuendos in pugna militum animos, cum aperto Marte res geritur, usurpari solet, adhibita quidem sunt, sed edicto severissimo cautum, ne quis, nisi signo a ducibus dato uteretur, capitale esset, qui vel tormentum manuale exploderet. Iam vero duces quam Komáro moverent, quatuor ante horis expeditos milites diversis in locis, qua eundum erat, in statione locaverant, ne transfugarum exploratorumque opera, ullam clandestinae molitionis indicium ad hostem pervenire posset. Danubio traiecto, nihil prius Svarcembergius duxit, quam ut universum agmen in certos ordines dirigeret, non ignarus nihil in re militari potius esse, quam ordinis rationem, cui si virtus accederet, ita demum verae militiae muneribus exercitus perfungi posset. Quapropter ducibus cohortium, praefectisque singulis, suum ordinem, suasque stationes certis legibus designat, et nequid errare in functione possent, charta descriptam rerum officiorumque seriem tradit. Ita progredientes eodem die ad amnem Czonczonem perveneruntquem, quia vadabilis non erat, navium, lintriumque commoditate, quas antea isthuc magno numero duces submiserant, non difficile transmittunt. Eo superato circiter horam nonam, silentio crepusculi usi, ad alium amnem duxerunt; cuius vadum, quia traiectus patiens erat, nullam moram maturantibus iniecit. Hic

quia aquandi commoditas suppetebat, eam noctem traducere libuit, postero die, profundo statim diluculo, tenebris sensim remittentibus, inceptum iter prosequuntur. Vbi milliare Vngaricum progressi essent, ne directum ubique iter sequentes, hostibus sui videndi copiam forte facerent, diverticulo versus Németium pagum ad dexteram usi sunt, ac in quadam valle delituerunt ad quartam usque illius diei pomeridianam horam. Hic loci, quum quidam eques tormentulum aeneum incautius forte tractans casu explosisset, vix commilitonum deprecatione evasit, quin e vestigio suspendio plecteretur. Ea die complures ciconiae supra tacitum agmen volitantes, ac inter se quasi ludibundae, tum vero multi angues in itinere visi et occisi, militibus fausto omini fuerunt. In eadem valle, dum in stativis haeretur, ne inconsciis aliis tanti rem momenti Svarcenbergius aggrederetur, praesente Pálffio, caeterisque ducibus consilium suum de Iaurino strategemate tentando aperit, ac situm Iaurini ad amussim in lintea tabula delineatum, praefectis cohortium, omnibusque adeo qui ordines ducerent et quorum id scire multum interesset, luculenter proponit; omnia loca ad invadendum occupandumque opportuna illos edocet, sua cuique munia, suas partes, ordinem, modum, viam invadendae urbis sedulo inculcat; et ne quid a praescripto aberrari posset, ad hanc normam per membra digerit, primum omnium postquam urbi successum fuerit Gempius Badacurtius (vulgo Baupcourt) cum centuriis suis primas tenebit, secundisque auspiciis oppugnationem inchoabit, machinam Petardam cataractae seu clathratis foribus ingressum grandioris portae claudentibus admovebit, illaque inflammata ita cancellatum obicem feriet, ut latum irrumpen-

Ordo invadendi Iaurinum.

bus iter aperiatur. Iis patefactis aedilis Lamars earum machinarum fabricator, grandiorem petardam in demanam portam diriget, eamque subito ictu ita demolietur, ut Gempius post principia latens, cum suis centuriis recta irrumpere, ad interioremque portarum partem pervadere possit. Hoc modo occupato derepente omni portarum introitu, in vestigio V. Generalis Obenburgius cum quatuor cohortibus Gallorum et Vallonum, Gempio suppetias accurat, coniunctisque viribus hosti fortiter resistunt, donec ipse quoque Babacurtius cum suis centuriis se illis adiungens, ad omnem bene gerendae rei opportunitatem intenti alteram platearum, quae forum ad dexteram respicit, repente occupent. Quia vero iam in urbem penetratis maioribus opus fuerit viribus, cum ipse quoque hostis periculo animadverso, ad propulsandum impetum omnes vires intensurus sit, Oberbergianas cohortes e vestigio sequantur duae aliae Gallorum turmae, Vallonum duce; qui ubi primum portae insinuati in apertum urbis irruperint, dexteram petent, et plateam forum versus porrectam ipsi quoque occupabunt, occupatam tuebuntur, idque maxime dabunt operam, ut postquam foro ipso, urbis loco primario, potiti fuerint, proximos insuper vicos, omnesque angiportus fortiter obtineant. Dehinc totus Vngarorum peditatus, a dextera laevaque parte summa adhibita celeritate, huc omnem curam et industriam intendat, uti bina propugnacula, Vngaricum et Caesareum, quae Albam Regalem versus vergunt, in potestatem redigant, atque inde omnes vicinas munitiones in aggeribus occupent. Vngaris succedat cum Italicis cohortibus Don Lopez, qui, similiter ut Vngari aggeres capessent, Vngarisque auxilio succurrant. Hoc sequetur agmen domini Stras-

soldo, qui ubi primum urbem ingressus fuerit, proximo ad laevam in patenti aliquo loco consistat, nec inde, nisi iussus quoquam decedat. Tandem cum universo Gallorum Vallonumque exercitu residuo peditatuque Germano ipse Svarcembergius ingrediatur, et recta in forum contendat, ut inde laborantibus rebus, quaecunque necessitas tulerit, opem ferre possit. Eius agmen subsequetur cohors Gallica equitum domini de Huyn, qui et ipse recta in forum maturet, summoque studio adnitatur, uti illud barbaris remotis, si qui forte isthuc confluxerint, occupet. Hos dominus de Verleine cum suis turmis sequetur, qui, ubi portam ingressus fuerit, spatium inter domos et aggerem occupabit, et ad Danubium, nisi pugnae necessitate impeditus fuerit, enitatur, idque imprimis operam dabit, ne hostis in ulla urbis parte se se reparet, viresque dissipatas globo facto recolligat; Nicolaus Pálffius cum Vngarico equitatu, cum curribus, aliisque impedimentis, cum tribus insuper cataphractorum turmis in campo, in utriusque fortunae eventum extra urbis portas consistet, invigilabitque, ne vel oppidani Turcae desperatione adacti erumpant, atque evadant, vel finitimi suppetias laborantibus afferant. His in hunc modum ordinatis, ubi duces in tractum Tatae arci finitimum exercitum duxissent, proposito edicto severe interdixerunt, ne quisquam in ullam villam, ullamve domum rapiendi cuiuslibet rei gratia divertat, omnem vim, omnemve iniuriam a vicanis et paganis abstineat, ordinem, qui in procedendo praescriptus esset, sedulo observet: locum, stationemque suam firmiter quisque tueatur, ubi urbi successum fuerit, rerumque status praesentem pugnam poposcerit, ducum, praefectorumque iussis obtemperent: capitale fuerit, quicunque ad col-

ligendam praedam se converteret, liberum impunitumque sit, tam intempestivum raptorem, tormento, gladioque in vestigio, vel a quolibet commilitone confodi. Communem victoriam, communem praedam fore, aequaliterque in singula capita distributum iri, modo quod fortium virorum officium fuerit, strenue fungantur. Quibus ita constitutis, summo quam potuit tenebrarum silentio, exercitum Svarcenbergius porro agit, ac relicto post tergum omni equitatu, cum expeditissimo peditatu et machinis praecessit. Qui cum coenosas paludes, locaque alia caricosa, foedaque sentina squallentia, ac femorum tenus pertinentia, non sine ingenti difficultate, militumque gravi colluctatione superasset, tandem ad Racemberg appulit, atque inde hora noctis undecima, procul a Iaurino constitit; ne vero hostium excubiis strepitum equestrium tumultus, aut hinnitus ullam insidiarum suspicionem iniicere posset, totum equestre agmen, uti praescriptum erat, duce Pálffio in proximo campo, ad omnem occasionem intentum, restare iussum est. Ipse Svarcembergius cum delectis peditibus propius urbem contendit, omnes machinas portis admoturus, tamque audacibus et praeclaris coeptis, singulari numinis providentia feliciter eventus respondit. Nempe tanti est prudentia tum in omnibus actionibus, tum in re militari, ut unius ducis ingenium et industria pro multis sit armatorum millibus. Haec moliens Svarcembergius, quo vigilum Turcarum mentes ab observanda porta aliorsum traduceret, submittit quinque Vngaros habitu Turcico adornatos, et linguae illorum gnaros, qui ab aversa urbis parte cum excubitoribus sermonem miscerent, ac subsidiariam manum, quae a Turcis per eos dies expectabatur, iam iam affore nunciarent. His illinc colloquio vacantibus, Svarcem-

bergius silenti admodum opere machinas expediri iubet. Quum autem per id tempus luna quidem pernox esset, sed ita nubibus obtecta, ut plus tenebrarum quam lucis haberet, subito omni caligine discussa, puro, spectabilique lumine disserenavit. Quae res importuna non parvo nostris terrori fuit, verentibus ne Turcae, qui in excubiis erant, Christianorum adventum perspicacius, intuitu ad lunae radios persentiscerent; quem tamen eorum pavorem, ingruentia paulo post nubila et orbem lunae densa caligine veluti quodam operimento obducentia nonnihil discusserunt. Adversa quoque aura, ab urbe leniter spirans, sonos, qui in eo conatu excitarentur, opportuno reflatu differebat, nec ad excubiarum aures pervenire sinebat. Omnia accommoda ad explicandas insidias fortuna fecerat, itaque tenebris se se intendentibus, secunda omnino noctis vigilia, cum tuta nempe, tranquillaque omnia hostes putarent, Svarcembergius suas cohortes ad centenos forte et vicenos quinos passus proxime pontem admovet, ac statim, uti praescriptum erat, Babacurtius petardam minorem ad portam pensilem intendit. Sed enimvero ubi sulphureo pulvere, ad vestibulum foraminis arctioris extanti, ignitum funiculum admovisset; vix exigua edita flamma reliquam materiam in viscere machinae latentem, ignis non corripuit, nec penetravit ad intestina. Proinde omnis conatus hic quidem in irritum abiit, quod sane ad rem conducibile et salutare putatum est. Nam exaudito fragore primae petardae magno numero Turcae protinus ad portam advolassent, ac procul dubio ea adhuc superstite ingressum cohibuissent. Hoc itaque frustratus conatu Babacurtius, protinus aedilis Lamars, ingenti sane animo, ac imperterrito accurrens, cancellatam catara-

Adoritur Iaurinum Svarcembergius.

stam, in quam machina frustra directa erat, ligneo tantum vecte adhibito recludit, fragore edito non magno. Hic statim adolescens Turca, qui in excubiis erat, primus omnium animadversis insidiis, ad arma, quam potest, omnia praesidia conclamat, atque eodem momento, omnem moram vincente celeritate, aedilis grandiorem petardam portae decumanae admovet, eamque Babacurtius inflammat, tantoque impetu vastis tabulatis impingit (nam id genus tormenti tamquam fulmen, solida, et ictibus renitentia validius perrumpit) ut protinus foramen aperuerit, binorum hominum capax: per id cavum Babacurtius primus irruit, ac post eum alii etiam securibus ac bipennibus armati atque ad portam convellendam destinati irrumpentes cardinali scapo ac valuis eversis, caeteris cohortibus latum ad ingrediendum iter patefecerunt. In ipso limine tres aut quatuor Turcae, qui primi ad insolentem strepitum accurrerant, hasta sunt confossi. Ac protinus ingenti tormentorum portarumque ruina caeteri excubitores perterrefacti, ad arma omnem reliquam Turcarum militiam altissimo clamore concitant, hostesque adesse nunciant. Turcae hos dies, quibus inopinata clade affecti sunt, festos habuerunt, proinde religione inducti omni genere comessationis et laetitiae transegerant. Sunt qui solennia sponsalium nobilissimi cuiusdam Turcae celebrata esse referant. Sed potissimum ob loci securitatem, hostisque distantiam, omni formidine vacui in utramque aurem dormiebant. Praecerat arci Arzlan Passa, gravi tunc veterno obrutus, qui ab uxore, quam ex Vngarica stirpe ortam, belli iure ut solet, captivam in matrimonium habebat, ad insolitum tumultum excitatus, vix animi compos lecto exilit, tunicaque raptim, ut trepida in re, indutus, arma corripit,

laurinum capitur.

ac torto circum brachia pallio, cum domestico agmine portam versus contendit. Is praesenti periculo consternatus, postquam cohortatione, quam tempus et necessitas suggerebat, suos ad subsistendum propulsandumque hostem aliquamdiu animasset, victus necessitate, tandem ad propugnaculum, quod secundum portam erat, reiectus est, ibi postmodum a milite quodam gallo, tormenti globo traiectus, occubuit, triginta circum corporum selectissimorum agmine stipatus. Caput iacenti ademptum, ac deflagrante pugna in propugnaculi prima suspensum. Vxor et filiolus Viennam postea deportati. Interea Turcae globo facto, turmatim manipulatimque, semivestiti, semique armati, prout eos repentinus pavor congregaverat, alii ad portam quae petarda deiecta fuerat, alii ad forum, locum urbis primarium, denso agmine convolant, ac formam aliquam iusti exercitus conflare conantur, ut validioribus viribus hosti resistant. Sed quum ad occupata a Svarcembergianis loca, difficile se aggregare possent, in ipso conatu passim iumentorum more mactabantur. Quibus desperatio fiduciam, moriendique cupiditas animos suppeditabat, hi laudabiliter moriebantur. Et sane bona eorum pars viriliter pugnam inibat. Proinde nostri quoque hostem ferocem, nec facile iniuriae opportunum nacti, maiore vi, qua quisque agminatim confluxerat, in Turcas irruebant. Foeda strages ubique oritur, alii super alios afflicti cumulatim cadunt, clamor et strepitus ingens, consternatio et gemitus, eiulatus, minae, cohortationes, plangores, armorum conflictus, adeoque horrenda noctis facies, omnia atrociora faciebant, nec Turcae quicquam cedebant. Cum enim evadendi facultatem nullam superesse viderent, Danubii circumplexu, arcisque munitione tamquam

aves cavea undequaque clausi, ipsisque portis et aggerum minis densa manu Vngarorum stipatis, vel inviti pugnare cogebantur, necessitatemque in audaciam converterant. Adeo autem moriendi ardor illos in pugnam acuerat, ut terni quaternive, ex omni numero, veluti rabie quadam perciti, ac stricto ferro viam sibi per medios hostes aperturi, tanto impetu in Svarcemburgianos se se intulerunt, ut aliquot centurias portam versus in fugam converterint. Nec minore ferocia in Gallos, Vallones, Germanos, Vngaros, qui iam magno numero omnia urbis aperta loca occupaverant, desaevierunt. Tres ferme horas nostri cum iis acri certamine depugnantes, vix tandem agmen illorum fregerunt. Neque id impune: nam cum occumbendae mortis species prae oculis obversaretur, summo quam potuerant conatu enitebantur, ne inulti caderent. Itaque ducentos e christianis quodam in loco occiderunt, ac pariter et ipsi immoderatae fortitudinis poenam luerunt. Sane omnibus ducibus maximam admirationem movit insignis Turcarum audacia, tanta enim animi praesentia ac robore in mortem ruerunt, ut quidam ex iis lanceis et pilo per ilia transfossi, nihil tamen a pugnando desisterent, et vel semineces ac moribundi alios e Svarcemburgianis vulnerarent, alios occiderent, victorque pariter et victus eodem in loco mortem occumberent. Magno impedimento Gallis, Germanis, Vallonibusque ac morae fuit, quod tormenta manuaria (ut in repentinis incursibus solet) ad ictum tardius excutere potuerint, praesentis pugnae festinatione omne onerandi tempus eripiente. Quapropter cominus gladiis, contis et lanceis res agebatur. Ipsi Vngari gladiis recurvis, quos acinaces vocant, [illegible] rendum magis, quam ad confodiend[illegible]

TARTALOM.

Lap.

Előszó V

Felső-Ozoróczi és Kohanóczi *Ottlyk György* önéletírása, 1663—1711 1

Szab. kir. *Bártfa* városa követeinek naplója az *ónodi* gyűlésről, 1707 121

Gr. Teleki Mihály és *Pápai János* nándor-fejérvári követségének diariuma, 1709 175

Ifjabb *Tsétsi János* havi krónikája a Rákóczi-háború történeteiről, 1703—1709 257

Bivolinyi István naplótöredéke, 1710—1711 397

Ritter György János sopronyi polgár krónikája, 1701—1719 435

ELSŐ OSZTÁLY: OKMÁNYTÁRAK.

MAGYAR TÖRTÉNELMI OKMÁNYTÁR, a brüsseli országos levéltárból és [illegible] könyvtárból. Összeszedte s lemásolta Horváth Mihály (Horváth Mihály). [illegible] KÖT. 1441—1652. Pest 1857. XXI és 287. — II. KÖT. 1553—1555. Pest. VIII és 367. — III. KÖT. 1555—1600. Pest 1859. VIII. és 324 l. — IV. KÖT. 1603—1652. Pest 1859. [illegible] és 228 l. (Ferdinánd kir. [illegible] levelezés). — Monum. Diplom. I—IV. kötet.

MAGYAR TÖRTÉNELMI OKMÁNYTÁR, londoni könyv- és levéltárakból [illegible] és lemásolta Simonyi Ernő, 1521—1717. Pest. 1859. VII és 418 l. — [illegible] Diplom. V. kötet.

ÁRPÁDKORI ÚJ OKMÁNYTÁR (Codex Diplomaticus Arpadianus Continuatus). Közzé teszi Wenzel Gusztáv. I. KÖT. 1001—1235 és Függelékül: [illegible] [illegible] „Codex Dipl. Hungariae Ecclesiasticus et Civilis" czímű munkájának [illegible] kiegészítésül. Pest 1860. XIII. és 405 l. — II. KÖT. 1234—1260, Függelékül: [illegible] Pest 1861. [illegible] és 402 l. — III. KÖT. 1261—1272, Függelékül: [illegible] Pest 1862. XV és 363 l. — IV. KÖT. 1272—1290. Pest 1862. [illegible] és 444 l. — V. KÖT. 1290—1301, és Függelékül: Theiner Ágoston „Vetera Monumenta Historica Hungariam Sacram illustrantia" czímű munkájához. Pest 1864. XXI [illegible] l. — VI. KÖT. v. a második folyam I. kötete: 890—1235. Pest 1867. XXXVI [illegible] l. — VII. KÖT. v. a második folyam II. kötete: 1235—1260. Pest 1869. XXVI [illegible] l. — VIII. köt. vagy a második folyam III. kötete: 1261—1272. Pest 1870. XXII [illegible] l. — IX. köt. vagy a második folyam IV. kötete: 1272—1290. Pest 1871. XXX [illegible] l. — X. köt. vagy a második folyam V. kötete. — Monum. Diplom. VI. XVII. [illegible] és XVIII. köt.

ALVINCZI PÉTER OKMÁNYTÁRA, Rudolf [illegible] s a m. kir. [illegible] [illegible] történetéhez 1603—1628. Közzé tette Szilágyi Sándor. [illegible] VI és 420 l. — II. köt. [illegible] és LVIII. — Monum. Diplom. XIV. XV. kötet.

PÁZMÁNY PÉTER LEVELEZÉSE. Közzé teszi Frankl Vilmos. I. kötet: 1605—1625. Budapest 1873. XVI és 490 l. — Monum. Diplom. XIX. kötet.

OKMÁNYTÁR I. RÁKÓCZY GYÖRGY [illegible] és [illegible] [illegible], jegyzetekkel ellátta Szilágyi Sándor. Budapest 1873. XI és 491 l. — Monum. Diplom. XXI. kötet.

MÁSODIK OSZTÁLY: ÍRÓK.

SZERÉMI GYÖRGY, II. Lajos és János királyok házi káplánja EMLÉKIRATA MAGYARORSZÁG ROMLÁSÁRÓL, 1484—1543. Közli Wenzel Gusztáv. Pest 1857. [illegible] és 410 l. — Monum. Script. I. kötet.

VERANCSICS ANTAL, m. kir. helytartó, esztergomi érsek ÖSSZES MUNKÁI. [illegible] Szalay László (1—?) és Wenzel Gusztáv [illegible] I. KÖT. Történelmi [illegible] deák nyelven. Pest 1857. XX. és 370 l. — II. KÖT. Történelmi dolgozatok [illegible] nyelven, s Vegyesek. Pest 1857. XV és 321 l. — III. KÖT. Első posta[illegible] 1553—1554. Pest 1858. XII és 402 l. — IV. KÖT. 1555—1560. Pest 1860. XI [illegible] l. — V. KÖT. Második posta levelezés 1563—1566. Pest 1860. VIII és 396 l. [illegible] KÖT. Vegyes Levelek 1536—1549. Pest 1860. XI és 373 l. — VII. KÖT. Vegyes [illegible] 1549—1560. Pest 1865. XI és 360 l. — [illegible] KÖT. Vegyes Levelek 1560—[illegible] [illegible] XII és [illegible] l. — IX. KÖT. Vegyes Levelek 1568—1569. Pest 1870.

STANFORD LIBRARIES

OCT 8 9 1970

sent, angustiamque suam diuturna patientia sustinerent. Saepe auditus est Sigismundus dicere: sibi totam Europam satis non esse ad explendum liberalis voluntatis suae desiderium. Quo sane verbo non e satis moderato animo prolato insanam cupiditatem cum summa effundendi libidine coniunctam indicasse videtur. Quid enim satis esse potest immoderate profuso, ac aerarii loco Danaidum dolia habenti, nam certe non minus est, cui nihil satis esse potest, quam qui nihil habet. Caeterum quia Sigismundi discessu, foedus inter eum et Michaelem Transmontanae Valachiae Principem, quem Vaivodam Thracum lingua, idest: militarem ducem vocant, interruptum irritumque factum esse videbatur, placuit commissariis et patribus, ut nulla interiecta mora, quam posset tempestivius, Michaelem idem cum Rodolpho Caesare et Transylvanis foedus connecteret. Nec enim ab re verebantur, ne homo novitatis cupidus, et in rem suam plus aequo intentus, in tanta mutatione domi vel peregre aliquid turbaret, quod illi non minus sperare quam facere fuerat promptum, tanti rem momenti non e senatoribus demandandam uni aut alteri censuerunt, sed ipsi omnino duumviri Caesarei eo officio defungi voluerunt, Casparo Kornis uno e duodecim virum senatorum in societatem negotii assumpto. Exierat iam eius anni ver, aestasque in solstitium adoleverat, cum Stephanus Episcopus et Istvánfius, in Transmontanam Valachiam, quam Transalpinam non satis probo verbo vulgus vocat, profecti, Michaelem in civitate sua primaria Tergovistia convenerunt, cui, qui rerum status esset, quae consilia pro tempore ineunda, in rem sapienter consulendo exposuerunt. Nec ille moram salutaribus admonitionibus interposuit. Iuravit in verba Rodolphi Im-

Sigismundi insanabilis animus.

Commissarii Michaelem Valachum Rodolpho Caesari foederant.

MONUMENTA

HUNGARIAE HISTORICA.

SCRIPTORES.

XXVIII.

Michaele foedere, cum tres dierum hebdomades commissarii abfuissent, Albam redierunt, caetera domi, quae ad quietem reipublicae pertinerent, compositurі. Eodem omnino tempore Ioannes Bernátfius, Sigismundi Principis secretarius, vir summo ingenio, rerumque usu praeditus, cum Ioanne Posonio, viro peraeque acri et industrio, ex Tartaria Tauricana, quae ultra Bosporum Cimmerium spatiosis in campis late fusa est (unde et nomen Cremmiorum accolae habent) reversi sunt. Missi erant hi superiore bruma a Sigismundo Principe, conciliandae amicitiae, foederisque sanciendi gratia, ad Alipem Keraium Tartarorum hoc temporis Hanem (sic illi regem vocant) qui ab opinione fortitudinis Gazi, idest miles animosus cognominatur. Haec Tauricana Tartaria Europae atque Asiae colliminio includitur, ac cis et ultra Boristhenem, ad Tanais usque ostia evagatur. A Selimo Turcarum Imperatore, Solimani patre subiugata, imperioque Turcarum iam fere centum annos obnoxia facta. Regia stirps antiquissima et nobilissima istic Kerai est, alii Kirai sive Girai pro soni affinitate pronunciant. Mathias Michovius, qui centum abhinc annos vixit, in libro de utraque Sarmatia, Kirei dicit, ex qua familia id temporis Mehemed Kirei Han fuerit. Porro huic Alipi cum Turcarum Imperatore Mehemede non levis intercesserat hac tempestate simultas, parato ad omnem opportunitatem imperium eius excutere, si parem voluntati facultatem nactus esset. Nam Keraium Mehemed Turcarum Imperator, ob recusata sibi superiore anno in expeditione Vngarica ad Agriam auxilia, imperio Tatarico abdicaverat, ac fratrem eius Fetin illi substituerat. Nec Feti tam potentis heri patrocinio fultus, imperium recusavit. Proinde suae libidini ma-

Bernátfi et Posoni a Tartaro redeunt.

Alip Kerai Tatarorum Han.

Tartaria intestino dissidio laborat.

gis, quae regum natura est, quam aequitati morem gesturus, maiore animo, quam spe regni eripiendi, copias conflat, auxiliaque undique tum e suis, quos in partes traxerat, tum ab Imperatore Mehemede subrogat, uti fratrem Alipem imperio abire sponte nolentem, per vim deiiciat. Sed dum Feti vitam fratris per nefas appetit, ipse propriam, ut assolet, amisit. Siquidem Alip tam importunae fratris ambitioni obviam iturus, nulla in re sibi defuit, ad omnes casus auxilia providit, impiamque illius audaciam bello refutare constituit. Ita instructa acie congressi cum utrinque magna caede pugnatum esset, Feti victus, eque suorum funere elapsus, in tutum evasit. Idem postea fractis rebus suis fratri reconciliatus, non diu ingenium in potestate habuit. Sive enim Turcarum Imperatoris, sive suorum instigatione, suaque adeo impotentia stimulatus, homo sua sponte levis, pacem involat, novumque de integro bellum adversus fratrem Alipem conflat. Sed neque repetitus eius conatus felicius cessit, victus enim, ac ferro, manibusque fratris elapsus, ubi salutem suam exilio redemisset, ad novam cum fratre reconciliationem animum iterum adiecit, confisus post binas etiam capitales hostilitates, locum aliquem reconciliandae gratiae superesse. Alip timens ne recusatam veniam frater in desperationem verteret, et in successionem regni, quod aliter non potest, tertio quoque armis se ingerere anniteretur, extremaque omnia tentaturus esset, quando ultima desperatio cogit homines omnia audere: ipse similiter fraternae perfidiae exemplum secutus, assimulatam gratiam fraude velare constituit. Cum enim videret aliter insidiis opprimi non posse hominem, tam ad salutem suam circumspectum, quam apud Imperatorem Turcarum gratiosum

XVII-ik századi másolatok értelmetlenségeit tisztába hozni, hibáit kiigazitani, vastag tudatlanságainak nyomait jóvátenni törekedet; — hasonlatos eljárás volt ez ahhoz, melyet Decsyvel szemben követett. Minden arra mutat, hogy a mint a vásárhelyi példány kezéhez jött, ő is tisztában volt a kezénél levő példányok használhatlanságával, s épen ezért függeszté fel sept. 10-én a munka tovább nyomtatását.

Ezen vásárhelyi példány czimiratán következő megjegyzés olvasható: »Ex Codice Kollariano optimae notae M. S. ut videtur Seculi XVII. qui in Tabulario Sanctiori Domus Augustae adservatur descripti. Viennae Austriae MDCCCXII.« Ez útbaigazított, hogy hol keressem az eredetit, s nem minden fáradság nélkül — mert az iró neve a titkos levéltár czímtárában nem volt feltéve — a levéltári tisztviselő urak buzgalma s Károlyi Árpád urnak szíves közvetítése folytán sikerült azt feltalálni. A kinyomott ivek összehasonlitása folytán az eredetivel, kitünt, hogy azokba sok értelmet zavaró hiba csúszott be, s néhol egész sorok hagyattak ki. Bemutatván az ekkép kiigazitott iveket a bizottságnak, ez elhatározá, hogy azon lapok, melyeken értelemzavaró hibák s hosszabb kihagyások vannak, nyomattassanak ujra, a többi lapok hiánya egyszerű hibaigazitással pótoltassék, az eredeti példány oldaljegyzetei pedig hasonlag külön sorozatban adassanak ez előszó függelékéül.

Ez oldaljegyzeteket s a hibaigazitásokat az előszóhoz mellékelve veszi az olvasó — ki ugyanazon körülményben, hogy jelen második kötetnek 12 első ive már ki volt nyomva, megtalálandja annak is a mentségét, hogy mig az 1-ső és III-ik kötetben az

eredetinek ortographiája is betühiven adatott, azt a II-ik kötetnél nem lehetett alkalmazni. De megjegyzem, hogy ezen eltérés csak az orthographiára vonatkozik: maga a szöveg teljesen az eredetihez van szabva. *Szilágyi Sándor.*

I.

Oldaljegyzetek Szamosközy Pentásaihoz a bécsi codexben

A nyomtatványban:

23. laphoz alól, a Lázár J.-ról mondottakhoz: Találnának ma is ilyan szolgát.
24. » felül: Sok volt az relatio, de semmit sem használt az szegény Jósikának, mint maga megmondta: Haec sunt praemia amicitiae Regum.
24. » alább: Nem kévánta volna ezt az böcsületes Jósika.
25. lap közepéhez, hol Jósika Pezzen kezébe adatik: Az eb keziben adták az hájat.
26. » hol Jósika a csász. követek kezébe adatott: Az farkasok köziben esett az bárány.
26. » alól: igy szokták ezt nálunk.
27. » Bizony jobb is lött volna Dévában ülni.
28. lap 5. sorhoz: Nem újság ez ma is.
28. » 9. » Ez volt az veszedelemnek oka Erdélyben.
28. laphoz legalól: Hiszem rút dolog volt ez Erdélyben, de ma vajjon nem igy van-e.
47. lap közepéhez: Haj bolond ifju elme! Kár volt ám ez!
62. » alsó soraihoz: Ha Váradon is ezt követték volna, ma ir mienk volna Várad; de ott az szegény magya csak az prédának esett.
65. » közepéhez (. . . . binorum hominum capax): Én az győri káptalanok templomában láttam azt az kaput nem régen, de nincs olyan nagy lyuk rajta, egy ember ugyan jól befér. Ergo . . . historia
67. » aljához: Maga is megvallja Svarcemberg az magyarok virtusát.
69. » » Bizony ember módon megrakták volt élléssel é munitióval az várat Török Jánosék (érti a törököt.
154. » » Szamosközy munkája megtetszik.
167. » alólról 6. sz. sorhoz Pray jegyzete: Videtur auctor ex hoc loco orthodoxus fuisse, qui cultum SS. priscae Religionis fuisse memorat.

aliisque condimentis fartum, botuli vice, regiae mensae, et legatorum, illatum, atque inter opiparas epulas rehabitum. Caeterum Bernátfius et Posonius eo rem apud Alipem deduxerunt, ut pollicitus fuerit fore, ut si penitus a Turcarum societate se subducere non posset, tantopere illius potentiae obnoxius, daturus tamen esset operam, in eamque rem fidem suam interpositurus, ut nullo unquam tempore Transyluaniae esset nociturus, haecque promissa sancte servaturus. Aliorum quoque Christiani nominis principum amicitiam, si ita res ferrent eorum secundiores, pollicitus est se culturum, utque omnia illi de se meliora sperarent, enixe elaboraturum. Haec summa totius legationis, aut non multum his diversa. Ne vero cum Christianis hanc principibus factam consensionem, a fide quoquo modo laborare, aut aliquid fraudis habere suspicari quis posset, diploma foederis iureiurando firmatum per Hazanem Agham stabuli regii magistrum, summae dignitatis virum Tatarem, ad Michaelem Vaivodam Alip misit. Atque idem Michael per Petrum et nomine et natione Armenum, virum praestantissimum, et eundem Hazanem Agham, easdem conventionis tabulas ad commissarios Caesareos in Transyluaniam transmisit. Quo vero magis hic prolixus in rem Christianam Alipis animus praemio aliquo obstringeretur, ita inter eum, et Michaelem, ac commissarios conventum est, ut quotannis ab his quinquaginta florenorum millia Alipi soluerentur; cuius summae dimidium praesenti pecunia adolescente statim aestate dependeretur, reliquum in exeuntem autumnum differtur. His ita inter se pactis, videbatur conventis utrinque statum iri, nisi Sigismundi ex Opulia reditio, temporumque status immutatus barbari quoque animum simul im-

Petrus Armenus.

19. lap alól 1. sor: sublevandus h. olv. sublevanda
20. » felül 9. » Szuhaius h. olv. Zuhaius (s utóbb is mindenütt igy irva)
» » » 16. » Quum h. olv. Quam
» » alól 5. » Hinc h. olv. Hic
22. » » 14. » principis h. olv. proprincipis
» » » 9. » ore h. olv. ne
» » » 8. » quidem után kimaradt amplius
24. » felül 8. » tamque h. olv. tamquam
» » » 14. » bullatis h. olv. belluatis
» » » 16. » claviculos h. olv. clavulos
26. » alól 16. » Prorsus után kimaradt ut
» » » 10. » ostentata tantum h. olv. tantum ostentata
27. » felül 2. » Füziorum h. olv. Fwziorum
» » » 8. » Marusium h. olv. Marisum
» » alól 16. » asserum ita gradivi h. olv. assium ita gradarij
» » » 11. » a »quendam« szó nincs ben az eredeti példányban
28. » felül 10. » deiicere h. olv. conijicere.
29. » » 2. » sutores h. olv. sectores
» » alól 5. » pervaserunt, quo circa h. olv. pervaserunt. Quocirca
» » » 2. » acqui h. olv. aeque
» » » 1. » attentatum h. olv. assentatum
» » az oldalirásban: consilia h. olv. impetus
33. » felül I-sö sor: Quae propter h. olv. Quapropter
34. » » 3. » id ipsum h. olv. ad eum ipsum usum
35. » » 2. » quo h. olv. qua
» » » 3. » nomine után kimaradt pariter
» » alól 11. » suffragia h. olv. synapha
39. » » 4. » in h. olv. et
40. » » 10. » massam h. olv. nassam
41. » » 16. » Haeraclio h. olv. Heraclio
» » » 7. » Et h. olv. At
» » » 6. » Transylvaniae h. olv. Transylvania
44. » » 9. » clementissimo után kimaradt Principe
45. » felül 17. » paterentque h. olv. patereque
46. » » 2. » valeque h. olv. valeteque
47. » » 1. » quibus h. olv. qua
» » » 13. » Reconditas h. olv. Reconditiores
» » alól 13. » Et h. olv. eae
48. » felül 2. » verrerat h. olv. everterat
» » » 4. » possit h. olv. posset

nobilissimae familiae, luculentaeque fortunae homines tres: Gasparem Darabotem, et duos Georgios, alterum cognomenti Sartorem praetorem urbis, alterum Deacum, idest Literatorem, civem Varadiensem. Horum primus Darabos, totius eius Regionis, quam comitatum Bihariensem vocant, Sartor, nobilitatis universae, Diacus, senatus plebisque urbanae nomine venerant. Qui ubi potestatem adeundi Sigismundi impetrassent, supplices oraverunt, ne pateretur Pontificios sacerdotes contra tot regni decreta, sua ipsius Sigismundi manu, signo, iuramentoque confirmata, sedem in urbe figere. Satius fore discordiam omnium malorum ansam, semel amoveri, quantum posset, quam Pontificiis istis in civitatem per illicitos cuniculos insinuatis, discordiae sempiternae fomitem accendere, et cum publicis regni constitutionibus cautum toties fuerit, ne Romanae religionis sacrifici, non modo delubrum non erigerent, sed ne sacra quidem sua, neve ullas ceremonias in urbe peragerent, quaenam licentia, quod ius esset privatas cuiusdam aedes praetextu emptitii fundi in sacellum convertere? collegiumque ibi fieri erigere, ubi nulli maiores rem divinam fieri unquam vidissent? Orare itaque summa animi submissione, uti illos in pagum vicinum extra urbem illis destinatum, totque iam annis inhabitatum amandaret. Futurum id esset, non urbis solum tranquillitati, sed et ipsis quieti et emolumento. His, et talibus precibus, tantum abest ut aliquid impetrassent, ut potius Sigismundus Princeps iam antea accusatione eorundem sacerdotum, in Varadienses inflammatus, legatos eorum verberibus in aulae porta Albae male mulctatos ignominiosissime remiserit, litterasque dederit ad praefectum arcis Georgium Kiralem, ad nobilitatem, ad omnem denique

Sigismundus legatos Varadienses male mulctat.

p felül 1. sor: cum után kimaradt in
» 7. » quam h. olv. qua
» » » Germanis után kimaradt sese
alól 13. » attinet h. olv. attineret
» 3. » ut sint elhagyandó.
» 10. » publici nuncii (munere) h. olv. publicis munijs
» 18. » Suis után kimaradt rebus
» 14. » quam h. olv. quae i
felül 2. » redierunt, et h. olv. red erunt. Et
» 4. » praefectus h. olv. profectus
» 12. » coeptum h. olv. incoeptum
alól 16. » Morizza h. olv. Morincza
» 14. » et után kimaradt: in
» 8. » praetoria manu h. olv. praetoriam manum
felül 6. » decumane h. olv. decumano
» 3. » pareret h. olv. par erat
alól 13. » sub h. olv. suo
» 9. » potione után kimaradt semel
felül 16. » in h. olv. ni
alól 2. » Hinc h. olv. Hic
felül 4. » alternisque után kimaradt uiuaces
» 10. » intertectis h. olv. interiectis
alól 5. » Bastanisque h. olv. Bastanis
felül 3. » hocce h. olv. hoc sex
» 10. » e vallibus h. olv. conuallibus
alól 17. » gravitate h. olv. gracitate
» 10. » kimaradt az oldalirás: Sigismundum oblique taxat
» 8. » discordi Transilvaniae h. olv discordia Transiluana
felül 1. » pugillatorius h. olv. pugillatoria
» 7. » existimatationis h. olv. existimationis
» 14. » Vicariaeque h. olv. Vicanaeque
» » » in h. olv. et
» 18. » fugam, alii h. olv. fugam. Alii
» 3. » potest, uam h. olv. potest. Nam
» 1. » ruinam, proinde h. olv. ruinam. Proinde
» « 14. dux et h. olv. dux
felül 10. sor: antequam h. olv. ante quam
alól 11. » obiere h. olv. obiuerant
» 1. » hostis h. olv. hastis

174.	lap	alól	8.	»	contexit. ad h. olv. contexit. Ad
179.	»	felül	10.	»	impressa után kimaradt: tenaci
180.	»	»	3.	»	tentata est. Cameleorum h. ol sustentata est. Porro cameleorum
»	»	alól	1.	»	exspiravit h. olv. expiavit
181.	»	felül	13.	»	Petse h. olv. Petoe
183.	»	»	7.	»	in h. olv. ad
»	»	»	14.	»	Imminent. A h. olv. imminent, a
»	»	»	15.	»	quae h. olv. quia
188.	»	»	1.	»	His után elhagyandó itaque
»	»	alól	2.	»	jubetur. quos h. olv. jubetur. Quos
189.	»	felül	10.	»	Vices Mehum h. olv. Vice Merhu
190.	»	»	11, 12.	»	acuant. his h. olv. acuant. Fit
192.	»	»	1.	»	ignarum h. olv. ignaram
193.	»	alól	10.	»	proterit ad h. olv. proterit. Ad
»	»	»	9.	»	est. Eius h. olv. est, eius
194.	»	felül	15.	»	persicas, tapetia pretiosa, h. ol persicae, tapetia, praetiosa
204.	»	alól	12.	»	Lestomits h. olv. Leitomies és alá is mindenütt igy.
206.	»	felül	6.	»	praeterito h. olv. praeterita
»	»	alól	9.	»	Transilvaniae h. olv. Transi vaniam
210.	»	»	11.	»	suspecta esse quomodo h. olv. tib suspecta esse quoquo modo
211.	felül		3.	»	concodiam h. olv. concordiam
232.	»	»	11.	»	munitarum h. olv. minutarum
250.	»	»	11.	»	Budaens h. olv. Budaeus
254.	»	»	10.	»	ac szó kihagyandó
»	»	»	8.	»	destinuerat h. olv. destinaver

STEPHANI SZAMOSKÖZI

RERVM TRANSYLVANARVM

PENTAS QVINTA.

Caesari obstrinxissent, violatum esse, nec sane satis praeclarum initium fidelis obsequii eos praebuisse. Quietem exiguam foris ab hoste indultam esse, domi tranquillitatem publicam, a quibus minime conveniebat, interpellatam esse. Seditionem ordinum civitatis venenum esse, intestinamque discordiam, externis bellis occasionem subministrare solere. Ea longe atrociora haberi, quae non a iuratis hostibus, non licentia militari, non more belli, non iure victoriae committerentur, sed a domesticis et indigenis par factionem patrarentur. Non esse sibi obscurum, Ambrosium Bereskeium, eius loci ministrum vafrum et seditiosum hominem totius eius conspirationis authorem fuisse, quem ut brevi suae audaciae poeniteat, legumque et magistratus severitatem sentiat, summam se daturos operam nunciarunt; quapropter monere se, petereque adeo, ne sacerdotes Catholici urbe removeantur; suus illis locus, suusque ordo maneat sacrosanctus, id delubrum, quod evertissent, denuo restauraretur: nihil illis molestiae crearetur, saltem dum Maximilianus Princeps, qui brevi affuturus esset, principatum ingrederetur; qui de his et aliis, ex communi omnium bono senatusque statuturus esset. Ni huic salutari admonitioni, in praesentia parerent, fore ut sacerdotes per vim exturbati, si a nolentibus nunc nequeant, ab invitis non multo post, sint ius suum laesamque dignitatem repetituri. Haec ad Varadienses domina Princeps, et commissarii. Verum illi in consilium cogitationum suarum confidentiam et rationem adhibentes, legatis respondent, literasque ad Principem Mariam dant, hoc argumento scriptas, ut dicerent, se nullius discordiae authores exstitisse, Pontificios sacerdotes primos omnium turbandae tranquillitati urbanae ansam prae-

RERVM TRANSYLVANARVM

PENTADIS QVINTAE LIBER I.

ARGVMENTVM.

Sigismundus Princeps, pertaesus suae Transyluaniae, Opuliae et Ratiboriae ducatibus Rodolpho Caesari eam permutat. Qua de re frequentes antea nuncii ad eum a Caesare missi. In iis Martinus Pete Episcopus, Adamus Gallus Poppel atque alii per vices, qui cunctanti illi et mentem alternanti, ut in coepto constanter perseveraret, sedulo inculcabant; nec deerant adulatores, perpetua regum pestis, atque ipsi Sigismundo intimi contubernales, qui assiduis assentationibus, emigrandi propositum apud illum alebant. His instructus cogitationibus Sigismundus tandem comitia Albam indicit. Vbi non liberis, sed metu extortis, suffragiis, in sententiam eius ab omnibus provincialibus itur, atque ita universa nobilitas et Ordines in verba Rodolphi Caesaris iure iurando adiguntur. Sigismundus luculenta habita concione, causas suscepti consilii reddit. Andreas Cardinalis per Mathiam Syllam frustra Sigismundum ab incepto revocare conatur. Inde exhausto aerario, in Opuliam Sigismundus excedit, brevi mentem, pariter locum mutaturus, cancellarius Stephanus Jósika, magnae vir dignitatis, ob affectatum Transyluaniae principatum in custodiam datur, et Zakmarum vinctus deportatur, ubi postea capitali supplicio est affectus. Iaurinum, munitissima Vngariae arx, quadriennium abhinc a Sinane Passa expugnatum, strategemate Adolphi Svarcemburgii et Nicolai Pálffii recuperatur. Haec mensibus Ianuario, Februario, Martio et Aprili gesta, anni millesimi quingentesimi nonagesimi octavi.

quis, inquiunt, temere hoc nos fecisse, criminari posset, extant tria ordinum, patrumque decreta, diversis annis in publicis regni comitiis promulgata, ipsiusque Principis Sigismundi manu, sigillo, iuramento, diplomateque confirmata, in quibus peculiari sanctione senatusque consulto cavetur, ne pontificiae religionis sacerdotes ullo iure, praetextu, titulo in regni penetralia recipiantur. Omnis eorum insociabilis societas exitio sempiterno plectatur. Nominatim autem ne Varadinum ullius vi, aut potentia inferrentur. Illatos sive magistratu sive populari manu fas esse impune propulsare. Authores, qui id unquam ausuri essent, non fortunarum modo, sed vitae etiam discrimen subirent. Haec universae provinciae conclusa consultaque, istos temerario ausu contempsisse, delubrumque in penetralibus urbis frivolo praetextu erexisse, se in urbem per nefas ingessisse, quietem populi turbasse, ferendum bene moratae reipublicae non fuerat. Sigismundi Principis aequitatem et benignitatem ad amoliendum malum supplices imploravimus: non modo preces nostras abiecit, sed insuper legatos nostros viros honestissimos et nobilissimos contra omnium ius gentium, summa cum omnium nostrum ignominia publice fustibus caedendos Albae curavit, literasque ad nos dedit, insolentibus conviciis, e plaustro atque stabulo haustis, ac maiestate principali prorsus indignis, refertas. Quis animus tam abiectus, patientia tam servilis, populus ullus tam ad miseram servitutem natus, qui haec aequo animo sustinuerit? si primum istorum sacerdotum apud nos contubernium furibundi Principis patrocinio innixorum, tam infestum, tam atrox fuerat, quid putemus reliquum aetatis futurum fuisse, funestum nempe et multo sanguine redundans.

quod munus secundum principalem dignitatem et maiestatem pene summum est in Transyluania honorum omnium fastigium, et tamquam reliquorum magistratuum apex. Et Jósika quidem invidiosis opibus pridem a Sigismundo excultus, non in publicis modo de republica consultationibus, sed et in secretioribus illius consiliis primas tenere suo quodam iure videbatur. Etsi enim vixdum ille maturae iuventae annos esset egressus, vigebat tamen virebatque in vegeto pectore animus quantaecunque fortunae capax, ingeniumque solers ac vividum; quamobrem proclivem non magis aetatis quam ingenii tyrocinio ad quaelibet flectenda Principem nactus, ita sibi illius mores obnoxios fecerat, ut ipse solus Principem in potestate habere diceretur. Accedebat ad conciliandum sibi favorem, consequendosque honores, honestarum litterarum non mediocris usus, rarum in Vngaris proceribus ornamentum, quo ille tantus evaserat, ut nemo esset qui Stephani Jósika gratiam et favorem plenioribus obsequiis demereri inter prospera non duceret. Ergo Sigismundus, ambiguus consilii ac quasi poenitens incepti, cum secum statuere non posset, num e re sua reipublicaeque esset, Transyluania cedere, Rodolphoque potentissimo Principi illam resignare, haesitabundam mentem, atque inter manendi cedendique propositum ancipitem, soli Stephano Jósika, exclusis aliis senatoribus, patefecit. Jósika ad omnes eius cogitationes intentus, nutantem in proposito roborasse, atque ad ea, quae cum Rodolpho Caesare pridem pepigisset, perficienda, frigidam suffudisse ferebatur, non tam Sigismundi rebus et fortunae consulens, quam ut se in hac rerum novitate, per eblandita populi suffragia, in principatum quoquo modo ingerere posset. Tantam enim ille auctoritatem apud omnes, fa-

Cum Jósika consilium communicat.

tior ad capessendum magistratum veniret, multa tum domi, tum foris timebantur, ne in hoc periculosum interregnum incurrerent, praesertim cum a Turcis quoque et Tartaribus, omnem belli procellam in Transyluanos incubituram plerique ariolarentur. His die-
Albertus Király mortuus. bus mortuus est Varadini Albertus, cognomento Király, id est Rex; Georgii, arcis eius praefecti frater germanus, vir sine controversia rei militaris non modo scientissimus, sed etiam peritissimus, eius virtus, in bello Moscovitico primum, dum stipendia sub divo Stephano Poloniae Rege facit, enituit, inde in patriam reversus, vix ullum praelium his quinque annorum spatiis exstitit, quorum ille magna pars non fuerit, nomenque suum praeclaris facinoribus non nobilitaverit. In Valachia Michaele Vaivoda duce, Tartaris Hanis ex sorore nepotem, ingenti praeda, mancipiorumque opulentia onustum, ex Vngaria a capto Iaurino per Valachiam, in Tartariam redire contendentem, ad Serpetes pagum non solum castris exuit, sed et ipsum Hanis nepotem cum praecipuis quibusque Tataribus delevit. Sinanem Passam formidabili apparatu Transmontanam Valachiam ingressum apud Kelugrainum pagum, memorabili illata strage retardavit. Abailam Turtokaium Ciernavodam (id nominis nigram aquam interpretamur) Nicopolim, Gergivum, aliaque Valachiae castella, Turcarum deiectis inde praesidiis, Valachiae cervicibus detraxit. Ad Temesvarum bis irrito licet successu oppugnatum, insignia tamen virtutis suae documenta reliquit; in Agnano bello, cum Mahomede Turcarum Imperatore commisso, magnam laudem fortitudinis, vel summorum ducum testimonio tulit. Moriturus acinacem (gladium vocant, falcis instar recurvum) quo tot res bello praeclare gestas obiverat.

onem a Germanorum imperatore legitimo, suoque deo rege faciens, in partes discessisset, peculiaremque dominatum sibi usurpasset. Quae illorum pertinacia postquam novum dominatum fundasset, in alios post alios magistratus delapsum, se totam a genuino suo corpore, Vngariae imperio, divortio foederis Turcici, Transyluania abscidisset, magno cum Vngariae discrimine, Caesarisque Vngariae Regis insigni dolore. Etsi autem Sigismundus Princeps legitimum dominatum in Transyluania ex indulgentia Rodolphi Caesaris sibi stabilivisset, quia tamen regionis status ita Turcarum vicinitati et potentiae esset obnoxius, ut nisi armis Germani imperatoris protegatur, vix sibi diuturnam, nedum perpetuam pacem spondere possit: plurimum in rem et salutem omnium conducere videretur, si provincia Imperatori et Regi suo restitueretur, quo alter fratrum Caesareorum cum imperio missus, maioribus animis, maioribusque armis adversus omnem vim Turcarum eam protegeret, ac tamquam pro arce Vngarici imperii, tam vero maxime pro salute fratris germani, qui Transyluaniam administraturus esset, nihil ab ulla parte curae et laboris Caesar remitteret. Iam vero quum apud neminem sit obscura Sigismundi Principis orbitas, quippe cuius imperium nullus haeres ex se prognatus exceptu-rus sit, quis non videret, vivente adhuc, adeoque spirante Sigismundo, Caesari Regi Hungariae, Transyluaniam etiam secundum nuper icti foederis tabulas deberi? Et haec cum ita sint, ne tamen Imperator iustissimus inique regnum a Sigismundo emungere videatur, paratus esset binos Silesiae ducatus Sigismundo dare, Opuliam et Ratiboriam, quas Ioannis quoque Regis filio et Isabellae matri similibus de causis olim dedisset. Et ducatus quidem illos, siquis locorum temporum-

dit, quam ad ipsa omnino suburbia Passa constitisset. Iam et hoc ducum oppidanorum mentem vehementer percusserat, quod ex qua oppidi parte, hostilis irruptio nunciata fuerat, et ubi validam peditum cohortem ad excipiendos primos impetus locaverat Andreas, repente hostis ad aliud oppidi latus ex necopinato irruit, ubi cum binas aedes incendissent, quo maiorem oppidianis terrorem incuterent, nostri ad vim arcendam tum prompti expeditique accurrerunt, ut caesis nonnullis validius inferentes gradum, extra suburbia Turcas protruserint. Interea Andreas Banus, qui in insidiis Passam praestolabatur, accepto licet serius, quam par erat, tormenti fragore, suos ad pugnam educit, ac mox Passam aggreditur, qui nullas foris insidias latere suspicabatur, sed securus proxime oppidum expeditissimis stipatus armatorum millibus, eventum oppidanae pugnae opperiebatur. Tanto impetu Andreas in hostem fertur, ut non diu anciptiti Marte sit pugnatum: Lugasini virtute, Turca numero praestabant, eaque res effecit, ut primum quidem ambiguo praelio vires utrique periclitarentur, ad postremum tamen non dubio eventu rem nostri expediverint. Itaque dum pedites stannearum pillularum tormentis excussarum procella Turcas impetunt: tum etiam equites praelongis hastis armati, ordines disturbant, ita confertam Turcerum aciem dissiparunt, ut pene primo statim impulsu, desperatione secundioris pugnae, fugam viderentur meditari. Nec multum operae et temporis intercessit, cum loco illos submovent, submotos fugant, fugientes late consternunt. Ipse Passa cum primoribus trepidus per alia, atque alia compendia iter permutans, Temesvarum evasit, nec postea praegustata Andreae virtute, aleam cum eo est periclitatus; suo malo edoctus, audaciam contra audaces non semper esse tutam. Magnum

dente tempore, multis etiam superatis discriminibus, nolit velit resignaturus sit. Nec est ulli obscurum, Rodolphum Caesarem plus opis ad tutandum hoc regnum adferre posse, quam Sigismundum alienis adminiculis suam publicamque fortunam sustentantem. Etenim Imperator, non modo spem, sed prope certam fiduciam salutis praebere poterit; quippe, qui et opum magnitudine, et militum multitudine, et omnium rerum, quae ad bellum usui sunt, immensa facultate Transyluaniam provinciam adversus quoslibet hostes defendere poterit. Accedebat ad loco dimovendum Sigismundum pollicitationum insuper aliarum amplissimum illectamentum: Imperatorem Rodolphum quotannis quinquaginta florenorum Vngaricorum millia, ad Opuliae et Ratiboriae annuos proventus ex aerario suo adiecturum: unde Sigismundo, non modo ad praesentis fortunae statum ferendum, sed et familiae suae, principalisque splendoris dignitatem tuendam honesta vitae sustentandae facultas suppeditaretur. His Pontifex Summus, ubi divortio cum uxore Maria Christierna facto in coelibem vitam agendam animum Sigismundus traduceret, punicei galeri summum honorem pollicitus erat se adiecturum; quae conditio dignitate et authoritate magnos reges merito praeverteret. Ne vero Pontifex inanem tantummodo tanti fastigii titulum donare Sigismundo videretur, qui ad demulcendos solum ambitiosorum animos faceret, opimum insuper episcopatum Olmucensem aut Vratislaviensem in Silesiae terra, vel finitimis provinciis prima quaque occasione illi se daturum promiserat; quae quidem omnia potiora et splendidiora essent Transyluaniae oneroso, multisque discriminibus obnoxio principatu. His aliisque artibus expugnatus, menteque dimotus Sigismundus, nullam moram consultationi reliquam fecit,

Ingentibus promissis Sigismundus de mente deturbatur.

ria tempestate repensaret; tanta pluvia terras sub messem obruit, ut arva passim diluvio stagnarent. Fulmina ad terrendos magis, quam plectendos mortales a natura comparata plerisque in locis non exiguam cladem intulerint. Claudiopolis urbis suburbium ultra Samosum amnem fulminea culpa magna ex parte conflagravit. Monasterium magnae Matri Virgini sacrum, ad primum supra urbem lapidem, sacrilegus Iupiter totum combussit, nec coelite patrona, nec ope humana vim incendii restinguente. Albae quoque nonnullas aedes, sed sine flamma perstrinxit. Nec ulla aestas fuit coelesti igni magis obnoxia. Eadem aestas et autumnus infamis fuit, memorabili ad posteritatem peste bubuli generis pecorum. Mali vis non erat peregre advena, sed a partibus Valachiae in Transyluania exoriens occidentem versus sensim proserpsit. Nec usquam limites egressa, velut indigena provinciae imminente bruma in natali suo solo extincta est. Omne pecus aliud a contagione immune fuit. Bubulum genus duntaxat, et id quidem domesticum, clades stravit: trecenta amplius boum millia hac clade absumpta esse, (ut tunc erat Transyluania admodum pecorosa) constans omnium opinio est, quod miserorum colonorum fortunas vehementer afflixit. Febris venas et vitalia inflammabat, quapropter malo correptae, insedabili siti torquebantur et cum ad lacus atque amnes bibendo implerentur e vestigio concidebant, vitamque misere exhalabant. Vix ulla tertium diem a morbo superabat. Medicamenta, ut in re misera meticulosa credulitas solet, varia adhibita, sed parvo cum successu. Fuerunt cap religione animi, qui hoc quoque in prodigium verterint, et cladem ab his pecubus ad heros perventuram augurarentur, cui infausto omini anno insequenti.

Pestis pecorum in Transyluania.

postea eventus sane respondit. Quae dum in hunc modum fiunt, interea Turca et Tatar, fatales Vngarorum pestes, e Thracia et Scythia ingentibus copiis exciti, in Vngariamque venturi, ad Danubium appropinquaverant. Alip Keraius Tatarum Imperator transmisso Euxino Ponto, in Bulgaria residerat, vires cum Turcis coniuncturus. Qui etsi prioris iniuriae memor, ut supra diximus, difficulter ad Turcarum societatem se aggregaret, tamen cum se tantopere illius potentiae obnoxium videt, ne ante tempus ex dubio hostem manifestum se faceret, iussui Imperatoris Turcarum morem gerere constituit; ne vero eam, quam cum Transyluanis pepigerat necessitudinem ulla de causa abrogaret, irritamque faceret, unde forte sibi inconstantiae crimen merito impingi posset, legatos ad commissarios Caesareos in Transyluaniam mittit, praestantes viros, quorum alteri Cefersha, alteri Alexandri erat nomen; et ille quidem Tatar, hic autem Graecus origine erat, sed ipsi Hani penitiorum uterque consiliorum conscii, una cum his Ioannes quoque Posonius et Georgius Thrax, quos superioribus mensibus commissarios ex Transyluania ad illum missos fuisse diximus, retroversi sunt. Legatio Tatarica in specie quidem alia re ipsa fuit, eo omnino consilio rem utrique iis ambagibus involuentes, ne Turca aliquo indicio hanc Transyluanorum et Michaelis Vaivodae cum Alipe Tatare clandestinam consensionem persentisceret. Nam in literis, quas Alip dederat, pollicebatur se interpretem conciliatoremque pacis apud Imperatorem Turcarum futurum, si modo Transyluani, ipseque Rodolphus Caesar ad firmam, constantemque pacis durabilis necessitudinem animum adiicere vellent. Caeterum quae per legatos verbis nunciaverat, ea talia erant, ut diceret, se

Alip Tatar legatos ad consiliarios mittit.

seque in potestate eorum, qui tam honesta salutariaque suaderent, futurum pollicitus est. Sed enimvero non videbat imprudens ac parum in futurum prospiciens, quantum latentis periculi contineret haec actio, quam inauspicato haec iniret consilia, quam se ipse capite diminueret, quam ad suae fortunae incrementa viam intercluderet, in quantum denique malorum pelagus hac rerum mutatione provinciam praecipitaret. Accenderat spem hominis suapte natura consilia quaeque saniora profligantis, Alphonsus Carillus, natione Hispanus, ex eo sacerdotum sodalitio, cui ab Iesu cognomen datum est; vir summa prudentia, multa etiam doctrina ornatissimus, qui iam pridem in intimam Sigismundi consuetudinem insinuatus, ob dexteritatem ingenii charus illi imprimis erat. Quamobrem homini et natura et disciplina multarum rerum usu pollenti, et in regum principumque secretioribus negotiis iam diu versato, ita fidem suam Sigismundus addixerat, ut nefas duceret ab eius consiliis vel latum unguem discedere. Hic ab urbe Roma cum comite Sigismundo a Turre Isalo, viro et splendore familiae et prudentia clarissimo, in Transyluaniam mense Ianuario rediens, ita omnem dubitationem titubanti adhuc Sigismundo discussit, ut firmitudinem animi constantiamque plane duraturam, ut rebatur, in animum illius inspiraverit. Erat denique per id tempus apud Sigismundum, Albae, Alphonsus Ceviensis episcopus, nuncius pontificius, e Vicecomitum olim Mediolanensium, ducum stirpe oriundus, qui, nescio quibus ambagibus Ioannem secundum, divi Ioannis Regis Vngariae filium et Isabellam eius matrem cognatione attingere ferebatur; fortasse quod Sforciades Duces, unde Ioannes secundus maternum genus duxit, Vicecomitibus consanguinei fuerunt. Hic episcopus iam per triennium in Tran-

Alphonsus Carillus.

Sigismundus a Turre Comes.

Alphonsus Visconte.

gentili Turcarum lingua machaeram lanioniam significat, quod nominis non ideo a vulgo traxit, quod lanius fuerit, sed militaris ferociae et fortitudinis elogium est. Quippe qui dimicando tam ingentibus vulneribus hostem conscindat, quam lanii solent bubulos artus dolabra insecare: talia cognomenta Turcae non ipsi sibi adsciscunt, sed militare vulgus solet primoribus, quorum fortitudo cognita est, indere: uti saepe nomina fortuito acquiruntur non eliguntur, casu imponuntur non ratione. Sic Ferhad Passa, quem proximis annis Turcarum tyrannis interficiendum curavit, et cui Sinan in bello Valachiano successor datus est, niger serpens adpellatus est, ob formidinem scilicet, quam hostibus incuteret, aut ob astutiam, qua illos circumveniret. Proinde hic Zatarci Aulona, urbe Albaniae Adriaticae, fuit oriundus, quae regio Aegypti strenuissimorum a principio virorum fuit velut equus Troianus, nec genus infra virtutem habuit. Fuit enim cognatus Mehemedis illius Passae, qui olim Temesvarum irrito conatu oppugnavit; et qui postea mortem Sulimani sub Zigetha arce prudentissimo astu, ne ad aures Ianizarorum penetraret, celavit. Is Zatarci, corporis atque animi viribus praepollens, omnis militiae imperatoriae summus magister, quem Serdarem persico verbo vocant, plena cum potestate creatus est. Proinde immensis totius pene Orientis atque Europae viribus accinctus, formidabilis in Vngariam advenitabat. Satis certum atque exploratum est, in pectore Imperatoris consilio, quod divinum vocant, fixum ac deliberatum stetisse, uti Zatarci, omni relicta expeditione, totam eam belli molem in Transylvaniam expugnandam convertat, quidquid valeret ad eam delendam, omnes vires admoveat; tanta mala, quae Transylvani

ac subinde eorundem opera in Sigismundi notitiam, atque inde in consuetudinem, ac tandem blandiente conversatione in intimam familiaritatem sese ingesserunt, subito veluti Glauci gramine comesto, aut Circes poculo praegustato, immutatos, holosericatos ac bene nummatos incedere; omnem squalorem et senectam egestatis velut angues vernatione posita exuisse. Neve externo splendori claritas generis aut rerum gestarum gloria deesset, ementitam stirpem, cum ingenti maiorum ac suae fortitudinis praedicatione coniungebant, qua credulas Principis aures ita implebant, ut quo virtutis praemio domi a suis fraudati essent, peregre in Transyluania tamquam hic ea merita patrata essent, iure optimo a Principe reposcere, ac remuneranda esse aeque consentaneum ducerent. Vnde fiebat, ut nemo ex iis indonatus abiret: potiorem rationem ille confictarum virtutum in exteris haberet, quam expertarum in suis. Itaque ex Italorum hac farragine alios a consilio habebat, alios cubicularios fecerat, alios aliis muneribus afficiebat, plerosque omnes ad honestiora aulae ministeria cooptaverat. Ex quo factum est, ut reiectis aut negligenter habitis nobilissimorum adolescentium gentilium et popularium suorum famularibus servitiis, semper Italos circa se excubare vellet; soli pene Itali illi apparerent, soli omnia administrarent, uni illi instar essent omnium; cum iis venatum exire, ludere, frequens esse, ac velut in sinu fovere; cum iis pilam ampullatam iactare, omnia oblectamenta, otia denique atque negotia cum iis communicata habere; caeterum praeter insolentiam linguae et vestitus, nominum quoque a profanitate Romanorum petita novitas aures Vngarorum radebat: Pompeiorum, Fabiorum, Fuluiorum, Flaminiorum, Iuliorum, Zenobiorum, Mezentiorum, Zephyrorum, Virgi-

liorum, idque genus aliorum. Quae linguae et nominum, vestiumque diversitas, licet per se parum favorabilis, nihil tamen Vngarorum animos offendisset, cum exteris comiter et modeste convivere solitorum, nisi alienigenas indigenis, exteros popularibus suis nullis virtutibus magis commendabiles praeposuisset, ac de illis potius, quam de suis bene mereri Sigismundus studuisset: opes e tenuitate plebis collectas in illos cupidius, quam in communem salutem profligasset. Siquis insanam eius effusionem damnare atque incusare auderet, vectigalia in res vanas et futiles minime eroganda esse diceret, parsimoniam et frugalitatem illi inculcaret, non modo salutaribus monitis nullum ille dabat locum, sed et authorem ipsum cum consilio pariter repudiabat, nec raro funem aut exitium opportuna suadenti intentabat. Ad quaslibet offensas non minus rerum, quam minarum prodigus erat. Ob huiusmodi admonitionem, lenemque prodigentiae obiurgationem, tantum non periit olim summi consilii et virtutis compos Stephanus eius avunculus. Haec dissoluta vitae eius ratio dici vix potest quantopere in oculos omnium incurrerit: quae res et quid magis? ad obloquendum conflandamque invidiam tam ipsi quam Italis ingentem suppeditabat materiam: praesertim cum indignos ex Italis pariter atque Vngaris plerosque opibus et honoribus cumularet: benemeritis non modo iusta praemia non redderet, sed [illegible] quidem aestimatione afficeret. Ne vero [illegible] aliquo officio [illegible] Italos [illegible] fovebat. medi[illegible] latores, architect[illegible] tum aliquem [illegible] sed ut quisque [illegible] linem pervenerat [illegible]

bat: qui aliqua virtutis aut doctrinae opinione peregre ad eum veniebant, longe miseriores musas quam attulerant, referebant, adeousque illecebra conversandi, fallaciter comitatem et humanitatem imitando, illi imposuerat, ut omnes eius sensus, animumque adulteraverit, et ad solam delectationem, excluso omni decoro, transversum egerit. Proinde plerosque omnes duntaxat suae voluptatis, non publicae utilitatis gratia, in contubernium aggregaverat, insanisque profusionibus alebat: cantores citharoedes, psallocitharistas, monaulas, choraulas, sacerdotes ad sacra decantanda apprime vocales, caeteraque semiasinos; conducti etiam olitores, hortorum cultores, coci, cupediarum mangones, et qui botulos farcirent, quique caseos ad formulas Italicas pressarent; adiecti ludiones, histriones, mimi, moriones, saltatores, sartores, iocularij, gladiatores, follis pugilatorij ventilatores aliique item profligatae nequitiae artifices, quibuscum ita indulsit, ut quotidianus cum illis viseretur. Nec defuerunt magi et necromantici, quorum nefandissima opera animas Ioannis Hunniadis in aede maiore Albensi, atque etiam aliorum pridem defunctorum umbras excitaret, et ab ijs eventa actionum suarum exquireret: et haec quidem sine insectatione eius, quem nuper principem habuimus, dicta velimus. Recens harum omnium rerum memoria est, nec fama tam obsoleta, quin constanti authore atque omnium sermone celebretur, viventiumque adhuc testimoniis et fide comprobetur. Hanc hominum foecem postquam Sigismundus in familiaritatem adeoque familiam suam ascivit, vix facile est dictu, quantum se illis obnoxium fecerit. Proinde his artificiosis assentationibus, toti ad eius vultum et nutum compositi, tum vitia eius blandiendo alebant, tum favorem eius adulabantur, largitionibusque inhiabant. Amoenitatem Italiae,

urbium excellentiam, principum splendorem, cardinalium maiestatem, totius denique Italicae nationis claritatem et amplitudinem subinde illi praedicabant: contra, Vngarorum mores, ab omni verborum comitate, affabilitateque sermonis alienos, ab omni politioris cultus lenocinio remotos ad Principis aures elevabant. Durum et asperum horum ingenium, severitatemque ingenii facilitate et lenitate aspergendam esse volebant, provinciam Turcarum faucibus obiectam quamprimum deserendam. Hanc barbariam, cum politissimis Italorum moribus commutandam. Talem principem ad decus et delicias generis humani natum, minime decere in hac Vngarorum barbarie vitam traducere. In Italiae luce, aut Imperatoriae aulae splendore, velut in theatro virtutum omnium, ingenij et divinae mentis indolem exserere debere. Hanc provinciam, velut exiguum gurgustium, amplitudinis eius et gloriae capacem non esse. Haec et talia evanidae gloriae irritamenta mentibus atque auribus (quae regum vanitas est) avidissime hauriebat Sigismundus, eoque adulatorum invitamentis provectus est, ut nihil in mente haberet, nisi Italiam, Romam, cardinales, pontificatus, uno verbo auram cuiusdam impotentis et futilis ambitionis, uanaque honorum ludibria. Horum Italorum instinctu vestimenta quoque exotica concinnari curaverat, follicatas caligas, cancellatos calceos, tunicas multifariam lancinatas, thoraces ampullatas, quibus indutus, quo tectius falleret, extra intraque urbem Italorum sodalitio immixtus saepe divagabatur. Quia vero ex Caesareae commendationis spe cardinalea dignitate se propediem ornatum iri persuaserat, statim ad primam pollicitationis Caesareae famam eius honoris candidatum se gessit. Vtque in eo magistratu ineundo augustior videretur, vestimenta cardinalitia, ex satura-

tissimi ruboris coccineo panno, quem scarlatum vocant, consarciri fecerat; quibus quandoque indutus, in aulae penetralibus secum spatiabatur, prolixum syrma trahens, ac ne solum contingeret, pedisequi pueri manu sublevatum. Hoc modo ad pontificiam maiestatem conformatus, ad Italorum censuram sese componebat. Tum illi solita vanitate divinam oris effigiem laudere, habitum dîs quam hominibus congruentiorem commendare: deierare, Pontificem sanctissimum, augustalium maiestatum omnium verticem infra hunc corporis et habitus decorem esse. Nec Sigismundus abnuere haec conditamenta laudum suarum; proinde assentationibus illorum ita sibi placebat, ut coelum digitis contingere videretur, eoque vanissimis illorum promissis deductus est, ut maluerit in ignobilem ac tristem Opuliae solitudinem demigrare, quam in natali solo atque amoenitate Transyluaniae vitam degere. Haec fuerunt initia, hae causae, haec irritamenta relinquendae Transyluaniae, et in Germanorum potestatem mancipandae. His ita se habentibus Sigismundus Princeps, suopte furore pariter atque adulatorum instinctu concitatus, destinata, quae mente diu foverat, tandem explicuit. Sub hoc tempus, media omnino bruma, mense Ianuario, Marusius ac caetera quoque Transyluaniae flumina, praeruptas ubique ripas superantia, tanta inundatione agros perfuderunt, quanta ab ulla hominum memoria vix audita unquam visaque est. Nam resolutis derepente ex assiduo imbre montanis nivibus, cum ruentium torrentium aluei praecipitantium undarum capaces non essent, lati per omnes campos insanum diluvium diffuderunt, triticeam sementem, quae magna ex parte autumnali satione terrae creditur, aut eluvione unda corrupit, aut corrosam una cum glebis herbescentem frugem, rapaci impetu in profundum di-

Inundatio in Transyluania.

spersit. Ad Albam Marusius, suburbia urbana, quae Valachi inhabitant, octonis stadiis a flumine remota, pene obruit. Nam glacies vasta firmitudine, alueo incumbens, cum vi intumescentium undarum in partes fracta divulsaque esset, ita earum congeriem magna mole in maeandrum quendam infra urbem, ad sublicium pontem coacervavit, ut obstructo fluvii alueo, indignabundae undae passim sic erga urbem multos dies grassarentur, donec liquato obice sinus glacie obsessi paulatim soluerentur. Hoc, superstitione devinctis animis, non temere in prodigium vertit, insolito aquarum diluvio rerum mutationem portendi augurantibus. Certe nostrates senes diuturno rerum aetatisque usu ad praevidendas temporum vicissitudines eruditi, insana amnium eluvione, ante aequinoctium vernum, grandine ante Vergiliarum ortum contingente, quae aequinoctia undequinquagesimo die sequuntur, magnos rerum motus publicique status mutationem portendi profitentur. Quasi ipsa aeris et coeli constitutio e fixis legibus statisque cursibus exorbitans rerum quoque humanarum alterationem inducat, nec fieri posse putetur, ut turbatis superioribus, non etiam inferiora turbentur, ordineque suo dimoveantur; et sane huius inundationis tempestatem, quanta rerum Transyluanarum immutatio exceperit, miserabilibus ad omnem posteritatem exemplis comprobavit eventus. Iam Sigismundus Princeps, his instructus ad evertendam patriam cogitationibus, ne qua mora propositum suum, initumque cum legatis caesareis consilium, ut saepe fit, corrumperet, frequentem ordinum conventum Albam indixit, ad pridie non. Apr. anni millesimi duodesexcentesimi, in quo ipse principatu se abdicans, Caesari Rodolpho regnum Transyluaniae traderet. Vbi frequens nobilitas, omnesque tripartito-

1598 Sigismundus regnum Albae [illegible]

[illegible] Vngarorum, Saxonum [illegible] sunt. ordines ad dictam [illegible] senatusque habendi locus [illegible] antea, sed in palatio [illegible] clavis constitutus est. [illegible] est. ut semper alias. [illegible] nis locupletes, in or- [illegible] propter repulsis servi- [illegible] aliisque stipendia [illegible] primoribus quique ab [illegible] Praetoriani mili- [illegible] aculeatos vocant, ad [illegible] destinati. explicatis pro [illegible] senatoribus et potioribus [illegible] tis humeralibus, [illegible] fomitibusque igni- [illegible] instructi. ac si manus [illegible] esset conserenda: [illegible] his initiis pa- [illegible] Haec res [illegible] oculis obiecta, [illegible] plerique de- [illegible] comitia isthaec. [illegible] non libera. [illegible] ipsam. vindi- [illegible] moderatricem [illegible] amplius comitium sed [illegible] in defensionem [illegible] auctoratos. non [illegible] que universi [illegible] stipendio conductos [illegible] minere. Hinc [illegible] a senatoribus de- [illegible] atus. Proinde connivere ad omnia. patres aeque ac

populos plerique tacite inter se intueri, obliquum aspicere, tacendo quid displiceret, indicare velle, prodigii prorsus genus, in tanto populo, ita animos servili admodum et degeneri timore victos esse, ut nemo sit inventus qui iniquitati decreti libera voce obloqueretur, qui salutem provinciae pluris faceret, quam unius inconsulti iuvenis ad evertendam patriam armatam libidinem. Videres eos, tamquam statuas ad ferenda suffragia in comitio locatos, quapropter non insulse pactatum est, ut olim Amyclas stolido silentio ita Transyluanos meticulosa taciturnitate pessumituros. Hoc modo videre erat, procerum et nobilitatis inermi agmine comitium consertum, ac pariter praetorianorum satellitum vi insolitoque armorum apparatu, aulam atque eandem curiam obsessam, totam regiam ad aspectum magnificam et frequentem, ad sensum et recordationem rerum praesentium futurorumque eventum, tristem et lugubrem. Quae omnia Sigismundus Princeps eo consilio instruxerat, ne quisquam in rogatione de Caesare Rodolpho ad Ordines referenda, eoque successore captando mutire vel verbum auderet, enimvero ita plerumque usu venit, ut principes violenti, maiorem semper, quam aequum et ius est, licentiam sibi usurpent, quorum bruta et perniciosa incepta nisi brutorum severioribus factis corrigantur. Haud sane cuiquam dubium est, quin oriens unum malum multorum accessione malorum cumuletur. Vt in capitalibus morbis, ita in exitiosis adversus patriam machinationibus, principiis quantum potest occurrendum est. Surgentem et ad exitium properantem flammam in ipso fumo, pullulantes sentes in ipsa herba opprimere opus est. Ruinam minitans paries, antequam funditus corruat, tibicine ac fulcris sublevandus est, procumbentem in-

Suffragia violenta.

totum tibi in praesentia ante oculos propone, id intuere. In gremio vestro sum natus, vos me educastis, aluistis, instituistis, ad principale fastigium promovistis, unde vana credulitate captus, eo angustiarum sum redactus, ut rerum humanarum vile spectaculum habear; tot honoris nominisque insignia et ornamenta, quibus me decoraveratis, mea culpa, mea unius temeritate missa occiderint. Non possum itaque non fateri, quantopere dulcis patriae desiderium, conspectus vestrum iucundissimus, contubernium meorum, vestrorumque omnium charitas, redeundi animum sollicitet, urgeat, laceret. Si amastis me puerum, si adolescentem, ne committite, ut is amor vester in difficillimis temporibus, ad patriam recuperandam, remorae mihi sit atque impedimento. Scio me aetatis et ingenii lapsu, ob assiduas eius regni procellas, fecisse nonnulla, quae me ab amore vestro excludere possent, sed ea talia fuerunt, ut nisi vel lacessitus iniuria, vel publici emolumenti spe ductus fuissem, nunquam sane fecissem. Nam quod ad alia vitae meae officia attinet, ubi primum aetas consilii compos fuit, vestraque omnium benevolentia in id fastigium sum evectus, unde mé inconsiderantia mea praecipitem dedit: nihil feci, credo, quod non fuerit idem rationibus vestris conforme, nihil quod non ex usu reipublicae, nihil denique quod non ab omni sorde et iniuria alienum. Si nonnullis dignitatis meae amicis, referre hactenus eam quam debui gratiam non potui: certe dabo operam, ut posthac referam; habebo quidem semper dum vivam. Quae omnia, si quam de me spem in reliquum vobis facere poterunt, per id omne, per quidquid vobis charum est, per nomen Batorium, quod semper venerabile fuit ei provinciae, vos precor, date operam, ne hoc exilium, in quod meo errore deductus

sum, perpetuo mihi dolori, exitioque sit. Vestram fidem, vestrum consensum imploro, qui mihi omnis opis indigo salutaris portus, tutumque refugium fuerit. Id si mihi praestiteritis, quidquid vitae posthac supererit, quidquid fortunarum, quidquid dignitatis, vestrae fidei, summaeque in me charitati, grato animo, grataque memoria, omni tempore referam acceptum. Haec et talia Sigismundus ad avunculum suum Stephanum, in quo omnis spes eius reliqua erat; etsi enim Bocskaius ab rerum novandarum materia vehementer abhorrebat, tamen cum videret praesentem rerum et temporum conditionem eam esse, ut nisi ipse tempestiva spe succurrat, per aliorum cunctationem extremum provinciae Transyluaniae excidium instaret: noluit deesse et patriae et nepotis sui saluti: videbat immensas Turcarum vires ad delendam Transyluaniam incubuisse, omnium animos ingenti metu suspensos, queritando atque ingemiscendo opis aliquid, cui innitantur; queritare, omnia initia consequentis ruinae prae foribus esse; Maximiliani ducis tarditatem nihil ad salutem publicam conferre: quem si ulla provinciae cura angeret, in tempore veniendum esse, non post tempus, sanc conveniebat. His anxiis curis Bocskaius satius duxit Sigismundum restituere, ac praesens periculum, quod a Turca impendebat, eius praesentia avertere, quam dum alienam oscitantiam sequitur, periculum provinciae accensere. Rem cum Demetrio Episcopo Transyluano communicat, sensit eum quoque a Sigismundo recipiendo non esse alienum, nam et huic non satis recte cum legatis Caesareis conveniebat, et Bocskaius nonnullas offensiones dissimulatione secum premebat. Etenim, cum a Sigismundo superioribus annis summus militiae magister, quem generalem vocant, lectus esset,

Bocskaius Sigismundum reducere contendit.

dux ingressum in Transyluaniam festinaret: nam Sigismundo Principi nondum sententiam ad plenum stetisse provincia sua emigrare, ac Rodolpho Caesari eam renunciare. Expectaret Maximilianus dum pacta conventa solidioribus firmamentis stabilirentur. Evanidis siquidem stipulationibus et verbis rem hactenus tractatam; nihil adhuc conclusum definitumque esse. Ipsum Sigismundum ad Caesarem profecturum, ac coram propositurum, atque decisurum, neve pactio, vel Caesari, vel sibi, vel provinciae fraudi esset, cautione qua debet provisurum. Haec et talia Jósika ex Sigismundi mente commiserat litteris. Ita autem Sigismundus de emigrando consilium cum Jósika coxerat, ut Transyluaniae imperium principis aut gubernatoris titulo in Jósikam tantisper reiiceret, dum ipse desponsam sibi Opuliam ingrederetur. Cui si Opulianus rerum status non ex animi sententia succederet, commutata voluntate rediens ac refugiens, principatum a Jósika, veluti vicaria potestate fungente, postliminio reciperet. Atque ita Germanus, et absente Sigismundo, et postea praesente ab omni possessione Transyluaniae excluderetur. Hoc vafrum Sigismundi commentum Jósika suis rebus accommodare molitus erat, ita ut abscedente in Opuliam Sigismundo, vacuum principatum, excluso Germano, ipse involaret, ac ore Sigismundum quidem in eius possessionem intromitteret, vi armorum utrumque repelleret. Sed his ineptis ac frivolis technis Sigismundus iuxta atque Jósika quam falsi fuerint, eventus postmodum ostendit. Nam hae subdolae machinationes, et plus stoliditatis quam artis prae se ferentes Josicae vitam eripuerunt, Sigismundo perpetuam famae atque existimationis maculam inusserunt. Caeterum has Josicae litteras ad Caesarem

Sigismundus et Jósika in texendis technis pene gemelli.

Rodolphum a prorege Cassoviensi missas, legati caesarei novissime in Transyluaniam missi ad Sigismundum retulerant, quae testimonio essent inventum esse e proceribus Transyluanis, qui initarum pactionum tabulas, in quas Caesar et Sigismundus pridem convenissent, convellere moliretur, concordiamque sanctissimo foedere ictam, tam alieno tempore intervertere conaretur. Turbulentam molitionem ad remorandum Maximilianum Rodolphique Caesaris animum a Sigismundo Principe et provincia abalienandum coeptavisse. Tantam confidentiam quemquam ausum esse, minime ferendum clamabant. Hic Sigismundus cum detectum dolum videret, quo inconstantiae suspicionem a se removeret, eas litteras se minime conscio scriptas esse dicebat, totamque invidiae molem, quae ob turbata consilia in se, eius machinationis authorem, incumbere videbatur, in Jósikam reiecerat; eum solum clandestinae conspirationis architectum insimulabat; eum tanti flagitii reum postulabat; Caesaris, reipublicaeque hostem declarabat; litteras fictas et ementitas suo nomini supposuisse dictabat, neve tantum scelus impune esset, perniciosumque factum exemplo latius serperet, condigno supplicio se puniturum minabatur. Adeoque derepente Jósika odio et indignatione Principis ac legatorum caesareorum obrutus est, ut praetorianis militibus exemto illi admotis, in ipso comitio captus, et in custodiam sit conditus; id fuit IV. nonas aprilis. Stephanus Lázár, eorundem militum tribunus, homo omnium bonarum rerum, praeter militaris confidentiae, expers, atque ad omnem principum nutum proclivis, paratus uno ictu vel cervicem reipublicae trucidare, horum aliorumque iussorum feralis minister erat. Erat Jósika Sigismundo non solum cliente-

Jósika in custodiam datus.

lae nomine addictus, sed et arcta necessitudine coniunctus. Nam et cognatam eius in matrimonium habebat, et filium ex ea natum sacris christianis Sigismundus initiaverat, ac lustralibus undis expiatum solemni ritu in tutelam adoptaverat; quae tamen coniunctio affinitatis, sacrae sodalitatis, publici muneris eiusdem, pontificiae religionis, itemque mutua secretorum omnium conscientia, ac summa utriusque tamque fraterna copulatio, nihil illi nedum ad libertatem, sed ne ad salutem quidem recuperandam adiumenti attulit. Caeterum quo festivius captivo Sigismundus illuderet, fornicem in arce ad custodiam eius legit popinae suae impendentem. Neve quid ad honorem captivitatis illi deesset, bullatis tapetibus, aulaeisque elaboratissimis fuliginosos parietes vestivit, ipse sua manu malleorum beneficio claviculos parieti affigens, quibus peristromata late suspenderet, scilicet ut extremum officii munus amico bene merenti pro dignitate persolueret. His ita comparatis, totus procerum et nobilitatis ordo talis viri casu commotus, ad Sigismundum mittunt summae dignitatis viros: Franciscum Teke et Albertum Pileum, iudicem regium Cibiniensem (ita alter consulum eius urbis vocatur), per quos orant, precanturque, uti primarium e nobilitate virum, et publico munere fungentem, tum vero arcta necessitudine non reipublicae tantum Transyluaniae, sed et ipsi Principi coniunctum, custodia soluendum curaret. Si quid esset, in quo vel Caesaris, vel ipsius Sigismundi maiestatem laesisset, curaret legitima iuris cognitione experiendum, nec libertatem nobilium virorum tam aperta violentia iret oppugnatum. Cuius potius fuerat publicum omnium ius et salutem sartum tectumque habere. Se omnes pro Jósika, quantolibet rerum et fidei pignore

Sigismundus compater Josicae.

posito, vades futuros, eiusque ad diem sistendi va-
imonium suscepturos, obligatosque nullam certam
ausae suae cognitionem eum unquam subfugiturum.
tque Sigismundus ita respondit, ut diceret in pote-
tate Augustalium legatorum Josicam esse; nec se
ubente captum esse, cuius vicem sane quam pro eo,
c deberet, vehementer doleret. Se ut provinciam, ita
urisdictionem omnem et potestatem commissariis cae-
areis resignasse. Proinde in se sitam non esse, eius
el comprehendendi, vel absoluendi facultatem. Quod
olum posset, de soluendo ac in libertatem restituendo
illo, summo studio ac diligentia ad Caesarem elabora-
turum. Hoc modo Jósika, ubi dies aliquot in ea cu-
stodia fuisset, tandem exeuntibus diebus comitialibus
in potestatem Bartholomaei Pezzen est traditus. Edu-
ctus custodia cum currum intempesta nocte esset con-
scensurus, assistenti Eustachio Gyulaffio, cum quo et
necessitudinis et eruditionis communicata habebat stu-
dia, et aliis e clientela sua, fortunam eius miserantibus:
Haec sunt, inquit, praemia amicitiae regum. Ferunt
Sigismundum Josicam iis conditionibus in principatum
Transyluaniae substituere voluisse, ut postquam inde
ipse excederet, totamque potestatem Josicae resigna-
ret, decem aureum nummum millia quotannis Sigis-
mundo, ubicunque locorum tandem is vitam degeret,
Jósika dependeret. Nec conditionem atque principatus
spem Josicam abnuisse. Quae res nihil a fide alienum
iis videbitur, qui recte secum expendent Sigismundo
semper hanc provinciam venalem fuisse. Qui tamquam
fastidiosus aliquis propola, putidam mercem quibus-
libet luentibus extrudere constitutum habuerit; nam et Sigismundi artes
Balthasari Bathorio patrueli suo, quartum ab hinc
annum in Italiam peregrinatum iturus, eodem pretio

Transyluaniam tamquam rem promercalem, ac nullius usus, addixerat. Sed postea ab hoc quoque incepto, desultoria levitate, in alia iterum consilia revolaverat. Vnde factum sit, ut quibus dolis Balthasarem fratrem, iisdem omnino Josicam circumvenerit, ac tunc illius, nunc huius exitio labem existimationis detergere voluerit suae. His artibus Jósika suaque sive crudelitate, sive ambitione captus atque irretitus, in carcerem est conditus: moxque compedibus oneratus, atque in potestatem legatorum caesarcorum traditus; quae quidem eo omnino consilio potissimum fiebant, ut oppresso tam vel ipsi Principi gratioso viro, qui sane apud Sigismundum plurimum antea poterat, caeteris, qui infra huius magnitudinem essent, terror incuteretur, nec ulli, qui a Germanis recipiendis animo essent aversi, liberiora suffragia exposcerent, quam quae illis a Principe obtruderentur, cuius solius praeiudicium pro omnium iudiciis esset. Prorsus totum hunc conventum non comitia, sed furiosam quandam, et nulla lege, nulla aequitate, nullisque rationibus innitentem populi confusionem esse agnosceret, in qua vetus ille et verus consiliandi, deque republica constituenda tractandi modus nullus appareret, pro libertate adumbrata quaedam, ac in speciem ostentata tantum, non quae velles dicendi voluntas, sed quae nolles audiendi assentiendique violentia regnaret. Itaque ergo Stephanus Jósika ex summo olim favore et gratia in maximam invidiam subito deiectus, Sigismundo paulo post Transyluania excedente, Zakmarum Vngariae ditionis arcem est deportatus, ubi non multo post iuvenis optimus, nec illa clade dignus, vitam supplicio finiit. Omnia eius bona, res mancipi, praedia, possessiones, arces, latifundia, quibus ad invidiam usque a Sigismundo

Comitiorum foeda servitus.

erat amplificatus, in fiscum sunt redacta. Vxori Barbarae e Füziorum nobilissima stirpe prognatae, quae Principem cognatione attingere ferebatur, et filiolo Sigismundo, Gerend castellum cum quibusdam pagis est attributum, unde nobilis matrona, et praesentis fortunae acerbitatem ferret, vitamque sustentaret, et praeteritae sortis desiderium leniret. Erat in ditione Josicae arx Déva, ad Marusium edito loco sita, ac munitissima, quo si se ille recepisset, sane saluti suae melius consuluisset, sed enimvero paucis datum est prospicere et cavere impendentes casus. Multos fati vis inexorabilis in exitium trahit. Nec infelix omen illi defuit. Antequam in comitium intraret, primo statim mane comitialis diei, eques extra suburbia animi gratia deambulatum ire perrexit, ac dum per demissitia Georgianae portae tabulata ingreditur, quae subductaria catena subtolli atque deiici vicissim solet, forte in hiantem rimam asserum ita gradivi equi pedes implicati sunt, ut ipse sessor luctanti ac sese expedire conanti equo, e vestigio effunderetur. Infaustum omen ipso eventu comprobatum est. Capto atque in vincula condito Jósika, quo ab eius poena terror ad omnes permanaret, Sigismundus insuper Thomam quemdam cognomento Magni stipatorem, iuvenem e militari ordine, domi bellique non obscurum, ob nonnulla verba in oppressam comitiorum libertatem ab illo prolata, ac delatorum opera, quorum plena aula erat, ad Sigismundum perlata, nocte intempesta capiendum, ac nulla interiecta mora, eodem silentio tenebrarum, in patibulo sontibus extra urbem erecto, afficiendum suspendio curavit. Praeclaram scilicet rem facturum se opinatus, si auspicia comitiorum a caedibus ordiretur, ac postmodum non meliori eventu, quam omine, regnum Ro-

Consilia sanguinaria et comitia.

rum Transyluaniae populorum, Vngarorum, Saxonum et Siculorum, qui et ipsi Vngari sunt, ordines ad dictam diem convenissent, comitium senatusque habendi locus non in aede urbis angustiore, ut antea, sed in palatio principali, pene pro foribus conclavis constitutus est. Nec liber aditus omnibus patefactus est, ut semper alias, sed iis tantum, qui latifundiis et colonis locupletes, in ordine nobilitatis censerentur. Quapropter repulsis servitiis conductitijs, et clientelis obaeratis, aliisque stipendia merentibus, inermes in palatium e primoribus quique ab armatis ianitoribus, intromittebantur. Praetoriani milites sexcenti, quos ab habitu caeruleatos vocant, ad aulae et Principis ministeria destinati, explicatis pro more aliis, introeuntibus senatoribus et potioribus proceribus viam aperiebant: tormentis humeralibus, gladiis et securibus ita armati, fomitibusque ignitis ad aenea tormenta ita instructi, ac si manus e vestigio cum iuratis hostibus esset conserenda: iam tum prudentioribus ominantibus, his initiis parum secundos rerum exitus successuros. Haec res quo magis erat insueta nobilitatisque oculis obiecta, tanto formidini et terrori erat omnibus; plerique deploratam vulgo dicere libertatem, nec comitia isthaec, sed ingentium malorum esse praeludia: non libera, sed violenta imperari suffragia. Curiam ipsam, vindicem alias iniuriae, assertricem libertatis, moderatricem officii, aram institiae, non iam amplius comitium sed carcerem esse factam. Praetorianos in defensionem iuris publici, bonorumque tutelam auctoratos, non custodes esse aequitatis, sed senatus populique universi iugulis tamquam carnifices publico stipendio conductos imminere. Hinc metus in nobilitatem a senatoribus derivatus. Proinde connivere ad omnia, patres aeque ac

rum parricidiali collatione parasitos, ciniflones, sycophantas, sutores, cinaedos, quadruplatores ditari: et quod visu miserrimum erat, ipsos patriae carnifices sanguinariis opibus locupletari. Et cum haec indigna toto iam quinquennio fierent, ita bonis senatoribus et aliis proceribus, quorum intererat ad reipublicae salutem invigilare, silentiarius Harpocrates linguam obsignaverat, ut in tanta rerum ruina omnium, ne minimum quidem facere auderent, plerisque argentangina fauces obstruxerat: nemo erat, qui publicam salutem privata gratia commutare vellet. Quae foeda ad omnem memoriam formido, privatique commodi studium effecit, ut divina humanaque omnia postmodum everterentur. Haec mihi dissimulanda non fuerunt, etiamsi scirem ingrata eorum auribus futura, qui his nefariis artibus per illa aerumnosa reipublicae tempora turpem quaestum fecerunt, ac victum quaeritarunt; utque fidem, sic linguam, quae pars hominis ad foedas quasque servitutes prona est, ad nutum principum venalem habuerunt. — Atque utinam in his narrandis ego potius mentiendo laberer, quam ii, qui in has miserias rempublicam praecipitarunt a fide et constantia decedendo lapsi essent. Sane si ii, quorum superciliis inniti publica salus videbatur, a firmitudine animi convenienter instructi fuissent, non tot haberemus intestinarum aerumnarum, non fidei existimationis iacturam irreparabilem, non cladis publicae, non privatorum malorum tantum pelagus, quae iam ad extremam usque reipublicae perniciem pervaserunt, quocirca statim, ubi furenti iuveni atque in exitium suum et patriae ruenti, laxatae sunt ad quidlibet audendum habenae, et quod nihil aequi factu promptum erat, serviliter attentatum est: tunc primum imminentium malo-

Iuvenum consilia seniorum consiliis coercenda

cassum eriges. Si furtis aut patrandis homicidiis, aliisque idgenus maleficiis, antequam eveniant, obviam itur: multo magis in salute patriae, non secus atque anima tutanda orientia discrimina propulsare ipsa ratio suadet. Siquidem in principiis omnium rerum status fundatur, non secus atque in exiguo seminio ingens arborum moles consistit. Ad haec Transyluana comitia a Caesare quoque Rodolpho legati advenerunt: Stephanus Szuhaius Episcopus Vacensis, Nicolaus Istvánfius regni Vngariae vicarius Palatinus, magni illius Erasmi Rotterodami olim auditor, vir gravis, et ipsa senectute venerabilis, et Bartholomaeus Pezzen, caesarei consiliarii, viri summo loco nati, et in rebus gerendis acres atque industrii, quorum genus et eximiam virtutem honestarum quoque litterarum excellens commendabat opinio. Quum vero hi appellerent, triduo ante, Episcopus Alphonsus, nuncius Pontificius legationis munere defunctus, Alba excesserat in Italiam rediturus. Huic cum cancellario Jósika mutua amicitia summaque necessitudo iam per triennium intercesserat, sed uterque ita in rem suam intentus, ut hoc solo nomine a sese dissentire viderentur. Nam Jósika ingenii et morum provinciae principisque prudens, favorem illorum assidue captabat, omniaque consilia ad acquirendum Transyluaniae dominatum intenderat; et Alphonsus Episcopus ad Pontificis gratiam et emolumentum, Rodolphique Caesaris dignitatem augendam atque amplificandam velut ad quandam amussim omnes actiones suas directas volebat. Hinc Transylvaniā excessurus, ubi Thordae legatos caesareos obviam habuisset, omnia Stephani Jósika consilia, quae adversus Imperatorem conflata ab illo erant, eis aperit. Jósika superioribus diebus cum res ad integrum spe-

Legati caesarei in Transyl.

Alphonsus Visconti Transyluaniam excedit.

Jósika proditur.

ctare videretur, se in principatum Transyluaniae ingerere voluisse, iamque nonnullos per eblandita suffragia in partes traxisse; satagere ne Germanus provinciam involet, cuius dominationem in odium omnium vocaverit; proinde id omnino dare operam ne Ordines patiantur alienigenum principem cervicibus provinciae imponi: ea pacta et conventa, quae clam a Sigismundo et caesareis legatis, invitis inconsciisque provincialibus conflata essent, pro irrito haberi, abrogarique deberi; ante libera omnium suffragia minime conveniens esse, praeiudiciis violentis, uniusque aut alterius furtivis conspirationibus reipublicae statum labefactari. Et hic quidem erat sub specie libertatis tuendae Stephani Jósika praetextus, scilicet ut ipse interregni occasione per emendicata studia, emtosque aliorum favores principatum invadere posset; quo se aliorum ut putabat iudicio dignum et suo non indignum esse arbitrabatur. At vel excluso Germano vix unquam Jósika voti compos futurus putabatur. Quasi vero, quem per paucos annos cancellarium Transyluania concoquere non poterat, eundem ferret principem, cui nec sua, nec maiorum virtus, non splendor domesticus, non natales, non favor populi ad eam capessendam dignitatem viam patefacerent. Porro Jósika antequam caesarei legati Szuhaius, Istvánfius, et Pezzen in Transyluaniam appulissent, suo quidem solius nomine, sed Sigismundo Principe conscio et authore, ad proregem Cassoviensem, Christophorum Tiffenpachium clandestinas litteras miserat, quae illi postea in exitium verterunt. Nam iam Sigismundus sive Stephani Jósika impulsu, sive suopte motus ingenio, incepti poenitere, ad novaque iterum consilia animum applicuisse ferebatur. Litterarum sententia erat: Ne Maximilianus Archi-

Josicae clandestinae litterae ad Tiffenpachium.

Transyluaniam, quin sibi tam de principe providere, quam de salute publica consulere in medium, ac prospicere possit. Sanctiones divi Andreae Regis, in cuius verba iam inde ab eo saeculo omnes Vngariae reges, omnisque nobilitas iurare soliti essent, sartas tectasque haberet, ad earum normam ac praescriptionem more maiorum et iuramentum et fidelitatis obsequium exigeretur. Ad ea Sigismundus, non sine indignationis significatione ita respondit: ut negaret se ad aliorum, sed ad suum arbitrium rem gerere. Hanc esse stabilem ad salutem viam, quam ipse moliretur, et non aliam ullam. Non esse hoc suum solius praeiudicium, sed sapientissimorum aliorum principum, Rodolphi Caesaris, senatorumque eius consilium. Nolle se inconsultos arbitratus vulgi sequi, sententiam salutarem ab opinione multitudinis seiunctam se velle amplecti. Qui initum foedus et conventa non solum ad conservationem huius patriae, sed totum orbem christianum utilia detrectaverit, communi omnium consensioni se subduxerit, videat ne dum pertinaciam suam contradicendo fovet, prius eam amittat, quam ad poenitendum tempus habeat. His ita minaciter a Sigismundo nunciatis, cum nulla cuiquam amplius via sese subtrahendi, imperataque detractandi superesset, non tam sponte, quam potentia iubentis, linguaque magis quam mente, in sententiam illius primum senatores et primores quique, ac mox universa nobilitas, reliqui auctoritatem priorum pro ratione sequentes, eodem omnes pedibus et quidem cothurnatis abierunt. Ancipitibus periculis circumventi, non audebant se aperto eius furori dissentiendo obiicere. Nempe admonebat singulos propriae salutis, Josicae aliorumque casus. Malebat quisque tacendo iugulo cavere, quam loquendo

patriae, libertati, consulere. Quae propter confestim edictum promulgatum: quilibet nobilis, eques, optimas, imus, medioximus, qui vel a se partum, vel avitum patrimonium, fundum, possessionem, praedium, donatione, inscriptione, emtione, usucapione, quomodocunque acquisitum immunitateque donatum, veluti certae nobilitatis insigne; aut villam, fidelitatis et obsequii praedam, municipaliumque officiorum quodlibet pignus in hoc regno Transyluaniae vel in adiunctis eius regionibus habuerit, possederitque, e vestigio, in verba Rodolphi Caesaris, Regis Vngariae iuret. Qui abnuerit, detrectaverit, senatus consulto se subduxerit, capitis ac bonorum omnium reus erit; nec secus perduellionis tenebitur, damnabitur, plectetur, acsi ferrum et ignem in patriam immisisset. Ad tam minax edictum, neque fausta admurmuratio populi, neque favorabilis assensus est sequutus, sed moestum potius silentium animos omnium suspendit; adeoque omnes decretum e vestigio abrogaturi, si in libera suffragia itum fuisset, quam probaturi videbantur. Nihilominus pro se quisque, privato servitio, publico iussu satisfacturi, dixerunt omnes sacramentum, primi senatores, subinde proceres alii, ad postremum nobilitas, et Ordines, sed nec vultu, nec animo satis affirmantes, adeoque titubante atque ambigente conscientia. Qui litterarum saltem vernacularum gnari erant, recitatis de scripto verbis iuraverunt. Litterarum ignaris, concepti iurisiurandi verba ad formulam praeivit auspex. Absentes qui essent, conventu extemporario in singulis provinciae tractibus, quos comitatus vocant, habito ad eandem normam et praescriptum, ut quisque iurarent praeceptum est. Ne vero levitatis motu provinciales ad ingenium redire, fidemque iuramento alligatam tergiversatione ulla fallere

Amyclaei senatores silentio et se et patriam perdiderunt

Iuratur in verba Rodolphi Caesaris.

[illegible]

[illegible] privatim que [illegible] formam gubernandae [illegible] Caesar praes[illegible] eam non gravate suscipiunto: omnia quae eius famam violare viderentur aut [illegible] sive provinciae in discrimen vocarent salutem, pro viribus propulsanto". Quo vero mutuum iuramentum inter partes firmius coalesceret, ipsi quoque legati Caesarei, Episcopus Szuhaius, Istvánfius, et

Pezzen praeeunte verba Demetrio Episcopo, per illud vinculum fidei, quo Caesar regno Vngariae esset obligatus, ipsius Caesaris nomine iurauerunt, fidemque suam ac Caesaris in conditiones suas obstrinxerunt. Imprimis uti Caesar Rodolphus omnibus optimatibus, proceribus, antistitibus, nobilibus, sacrisque omnibus et profanis huius provinciae inquilinis atque indigenis, privilegia, libertates, status, publicaque omnia ac privata iura, quae a divis regibus et principibus promanassent, servaturus esset, donationes, immunitates, diplomata decessorum principum, ipsiusque Sigismundi, rata, firmaque habiturus, quatuor diversa religionum genera, Pontificium, Calvinianum, Lutheranum, Arrianumque, uti mala bene posita, tranquillitatis publicae ergo toleraturus: omnia provinciae munia, praecipuarumque arcium praefecturas Vngaris demandaturus. Consiliarios, senatores, in regni aut aulae administratione, nonnisi Vngaros habiturus. His ita patratis, conventionis tabulae, Alberto Pileo, consuli urbis Cibiniensis, viro multis magnisque animi et fortunae dotibus conspicuo, sunt traditae, quas in eius urbis archivo, sub fideli custodia deponeret. Hinc etiam initae cum Sigismundo pactionis suffragia descripta. Et Sigismundus quidem Transyluaniam Caesari, eidemque Regi Vngariae, eiusque legitimis successoribus, iure sempiterno, irrevocabilique permutatione traditurum se obstrinxit; cui contra ex Caesaris benignitate, Opuliae, Ratiboriaeque ducatus regionum, quamdiu Sigismundo vita suppeteret, pleno iure cederet: defuncto eo, totum ius, totaque eorum potestas ad Caesarem postliminio rediret. His in hunc modum actis atque peractis, ne quid temere Sigismundus fecisse videretur, cuius invidia ad omnes, infamia ad se

Diomedis et Glauci commutatio.

Oratio Sigismundi Principis Transyluaniam Rodolpho resignare in Opuliam abituri.

inclinatura esset, decimo a conventu die, postquam omnia pacta conventa inter se ad exitum deducta essent, frequenti omnium Ordinum concione, hora undecima meridiana in comitium non sine ingenti doloris significatione prodiens, patrio sermone, ut ab omnibus intelligi posset, latinis raro intermixtis, in hunc modum verba facere auditus est: „Quod felix ac faustum esset, mihique, inquit, ac reipublicae Transyluanicae bene eveniret atque feliciter, novam, et antea a paucis tentatam, gubernandi Transyluaniae rationem, vestro omnium, fideles nobis dilecti, consensu, in praesentia sanximus, nosque et nostra omnia in fidem Romani Caesaris, optimi ac potentissimi patroni, tradidimus. Enimvero omnis temeritas vitiosa est, sed quae cum discrimine patriae coniungitur, longe perniciosissima habenda est. Maxime autem quod a principibus, rerum humanarum primoribus peccatur, plane capitale, nulloque supplicio expiabile censeri debet. Quae quoties mihi in mentem veniunt (veniunt enim saepissime), toties mecum omni sollicitudine, cura, animique intentione trutino, ecquaenam esset periclitantis patriae salutarior et tutior gubernandi ratio. In qua quidem tutanda, et in meliorem statum reponenda, si mihi non modo vires, verum etiam vita deficiat, id mihi praeclarum et iucundum putarem. Dubitemne ego enim pro patria mortem occumbere, quod Codri, Cecropes, Curtii, aliique non dubitaverunt sponte facere? Si vitam pro patria honestum est ponere, cur non et ea, quae vitam comitantur, relinquere? Cum autem ipse a vobis, optimates amantissimi, ob nostri, familiaeque amorem, pene ab ipsa infantia, electus a vobis, et creatus fuerim princeps huius provinciae, ecquidem nihil ipse quoque unquam ad immortalitatem nominis

mei praestabilius et optabilius duxi, quam ut vobis in amore responderem, meamque salutem cum vestra coniungerem. Ecce autem dum his cogitationibus animum intendo, omniaque consilia ad salutem patriae conformo, nova rerum facies rempublicam invasit, non illa quidem ex Dei benignitate hactenus poenitenda, sed discriminis et laborum plena. Proinde ut hic rerum status salutariore fine clauderetur, ad nova rursus consilia animum revocare placuit; atque ita iam fere a quinque annis, in hoc turbulentissimo Otthomannici et Christiani Imperii statu, cum nihil mihi magis in votis esset, quam ut inter hos duos monarchas, qui nec vincere nec vinci sine meo periculo poterant, patriae meae providerem: effugere non potui, quin alterum amicum, alterum hostem haberem. Nam quod nonnulli tamquam mediam et tutissimam consilii viam, ut quiescerem ab armis, ostendebant, ea non media sed nulla fuisset, — quid enim aliud, quam neutro gratia stabili, velut qui eventum expectando, fortunae applicarem mea consilia, praeda victoris fuissem? Vidimus, et videbimus (ita nunc Europae status) eos, qui ignavia aut prava calliditate armis abstinuerunt, acerbissimas poenas soluisse. Ieci, velut ille ad Rubiconem aleam, eo proposito, ut maluerim me cuicunque fortunae submittere, quam vel minimum quidem contra leges religionis et conscientiae facere. Christianus Christianas secutus sum partes, quod quantum et commodi et emolumenti toti Christianitati attulerit, apud omnes in confesso est. Quanto Transylvaniae honori, familiae Bátoriae gloriae fuerit, ab ipsa veritate coacti inimici etiam ipsi confitentur. Magnum est, quod dico, absit verbo iactantia, nec vero illud ipse mihi, sed Deo soli tribuo: Transyluania me ducente, de

Zinano, triumphatore fere totius mundi (testantur Asia, Africa et Europa) uno eodemque tempore quasi de toto terrarum orbe Dei beneficio triumphavit, ita ut videamus ad amplitudinem et gloriam, et ad res magnas bene gerendas fortunam divinitus adiunctam fuisse. Taceo cives liberatos, patriam conservatam, auctam, amplificatam opibus, oppidis, castris, arcibus, civitatibus, tractibus, regnis. Hoc unum potuit immortale contingere mortalibus, ut immortalitatem nominis, cum felicitate animae una coniunxerimus. Quae cum ita sint, veniunt mihi saepius in mentem, qui fiat, ut nulla unquam sit laetitia, nulla animi quies, nulla felicitas, quae non habeat sibi adiunctam vicissitudinem cuiusque fortunam mutari, consilia corrumpi, ita ut omnia perpetuae alterationi obnoxia esse videamus. Quos diu prosecuta est fortuna, repente velut fatigata destituit, et quos plurimis beneficiis ornaverat, ad duriores casus solet reservare, quibus quidem casibus, prae caeteris omnibus principes sunt obnoxii, et certe utinam soli: sed cum sint publici, in publicum etiam haec vicissitudo transit, ut causa unius omnes patiantur. Comperimus siquidem manum iniicientibus fatis, hebetari sensus hominum et obtundi, et fit, quod est miserrimum, ut quod accidit, merito accidisse videatur, casusque in culpam transeat. Quo itaque salutarius, fatis quoque non adversantibus, patriae afflictae consulam, Imperatori Romano Rodolpho secundo, Regi Vngariae, Transyluaniam, patriam scilicet meam trado, voveoque commodi causa, non lucri et dignitatis maioris expectatione, ac velut lenocinante ambitione, non timore adductus, tamquam pusillanimus dux populorum, non taedio curarum, non — quid ergo? honore divino, amore Christianitatis, patriae et propinquorum,

salutisque publicae causa facio. Qui hucusque bene de patria meritus, nolim fortunae cum mea exiguitate coniunctae, patriam a me conservatam et auctam committere. Nolim mea debilitate, fortuitoque aliquo casu accidere posse, ut quod Christianus Orbis iam fere a quinque annis maximo cum commodo sensit suo, salus patriae, fidesque in discrimen vocetur. Nolo patriae meae ita in vita deesse, ut post mortem iure de me conqueri possit. Nolo ut in ea pericula incidat, unde et dissensiones, et semina belli civilis, et alia pleraque mala oriri possint. Volo bono publico consulere, vel cum ipsa etiam diminutione et rerum mearum et capitis. Patria enim est cui me totum, res, vitam denique ipsam debeo. Et haec non immerito, quod enim cum maximo animi dolore dicere cogor, vident omnes meam orbitatem, advertunt humanae vitae fragilitatem, tempora belli prae oculis sunt omnibus, varios casus et periodos vitae hominum intuentur: quis me non ignavum, inquam, ducem populorum accusaret, si modo in vita ipsa de successore non inquirerem? et siquid subito humanitus mihi accideret; quis non videt, in quantas angustias, pericula, et miserias totum hoc regnum involueretur? Non deessent profecto publicae pacis turbatores, qui mallent rempublicam in periculum, quam privatam suam causam, coniicere. Atque ita ne omnia dicendo, nihil vestris animis videar cogitandum relinquere, dicam solum: per pericula perveniretur ad grandius periculum. Accedit illa insuper grati animi voluntas, quam certe debeo et Imperatori, tamquam Regi Vngariae, et ipsi regno Vngariae: in hanc patriam meam, qua gestio, ex qua quicquid sum, sum; ad authorem videlicet et cives meos, et regnum Vngariae gratum refero. Qua ratione divi

principes ante me, aut ego possederim, non disputo, sed qua possideam, iusta profecto ac legitima. Id et ex regni huius in me amore et benevolentia, quia electus, et ex clementia Romani Imperatoris, et coronae Vngariae, quia confirmatus sum, patet. Ego inquam ita barbaro et ingrato animo fuerim, ut patriae meae, propter me electum, securitatem non in vita procurem? Imperatori Romano, et coronae Vngariae propter confirmatum gratiam, fidelitatem et observantiam non demonstrem? Quod si nec pietatis in patriam causa, nec grati animi ergo in coronam Vngariae et Regem eius, Imperatorem Rodolphum hoc facerem, deberem tamen hoc vinculo iuramenti et ego, debet et mea patria, quod quidem volens iuravit. Nec vero a me primum tentatum est concordiae Germanicae vinculum. Meminisse poterunt eius temporis aequales, Ioannem quoque secundum Transyluaniae Principem, infidum illud Turcici foederis iugum e cervice Transyluaniae removere conatum fuisse; sed antequam salutaris ille cum Maximiliano Caesare syncretismus perficeretur, Ioannem Principem e vivis excessisse. Videbat nempe ille Turcicam amicitiam, non nisi fraudem, imposturam, ad Christianosque in perniciem alliciendos pedicam et massam esse foreque. Nec quemquam ita ab ingenio prudentiaque inopem esse arbitror, qui haec per sese non pervideat: hoc me movit, hoc ad praesentia consilia pro salute patriae in tempore capienda impulit. Salutem non temporariam Transyluaniae, sed perpetuam (modo Deus adsit) moliri volui, cedat solum ad nominis divini gloriam. Ego, qui et a patria ornatus, et a vobis conservatus, quibus vitam etiam debeo ipsam, libenter hoc onus et servitium subibo, deque iure meo decedo. Et sic fortu-

tunam, velut tunicam, magis concinnam probavero, quam longam. Nec desunt exempla optimorum regum et imperatorum: quidam ex illis hac eadem causa, quidam etiam de leviore hoc fecere. Hayto Rex Armeniae, Guibertus Princeps Lotharingiae, Bamba Rex Hispaniae, abdicato regno, monasticae vitae se consecrarunt. Alphonsus castus, eiusdem regni Rex, Carolum Magnum Imperatorem vocavit, cui cederet. Michael Curopalates Imperator, Orientis Imperium reliquit. Michael Parapinacius, ipse etiam Orientis Imperator, instituto Ludovico successore, monasticam vitam ingressus est. Theodosius Imperator Orientis Leoni Isauro volens cessit. Leo iunior Imperator, et ipse Orientis, diadema suum alterius capiti imposuit. Maximianus Imperator Romanus, abdicato magistratu, in vitam privatam se contulit. Diocletianus sponte imperiales fasces relinquens, in propriis agris consenuit: qui cum ab Haeraclio et Galerio ad iterum recipiendum imperium invitaretur, recusavit. Quid dicam de Carolo quinto, optimo et augustissimo Imperatore? Nonne is etiam volens se imperio abdicavit tempore nostro? Quod igitur tot reges, tot imperatores laudatissimi fecerunt, cur mihi patriae conservandae gratia idem facere non liceat? cur mihi vitio verti debeat, quod illis laudi ductum est? Ego potius officio videar magis mihi functus esse, cum hoc pacto patriae meae consulam. Et hoc modo omnis spes potiundi amplius Transyluaniae familiae Bátoriae adimitur. Quasi vero iam Transyluania pristinae libertatis oblita, et in servitutem perpetuam redacta, miseram degere debeat vitam, nisi uni familiae nolens volens subiecta fuerit. Fateor familiam Bátoriam a compluribus annis in Vngaria et Transyluania eam fuisse, cui magnificentia,

gerent. Non enim esse aequum, ut privatae dissensionis eorum incommodum in Christianam rempublicam redundaret. Cum haec Haller et Trausnerus Cassoviae perorarent, erant cum Maximiliano Archiduce primariae authoritatis viri, ac in bellicis rebus peritissimi duces, Georgius Basta, Paulus Nyarius, Melchior Rhederus et Ferdinandus a Rossis Italus, in quorum senatu, quum de iis rebus Maximilianus retulisset, benigne respondit: sibi numquam propositum fuisse, Christiano cruore gladium suum foedare, praesertim cum non desit atrocissimus hostis Turca, in quem quam par erat, una omnium consentiente voluntate, arma stringere, ac ne nunc quidem, inquit, licet indignis lacessitus iniuriis, ad vindicandas offensiones animum adiicere libet. Quidquid est, id mei magis quam alienae levitatis, Christianique emolumenti memor, voluntaria oblivione exstinguam. Eat Sigismundus, agat, turbet, quantumlibet: sua illum immoderatio olim castigabit. His ita apud Maximilianum transactis, non multo post, commissariis quoque Caesareis, Szuhaio Episcopo et Istvánfio, benigne et prolixe habitis donisque excultis, ad Caesarem potestas redeundi a Sigismundo data est. Ii si primum refugiente Sigismundo liberali custodia mensem circiter clausi essent Albae, tamen postmodum composita utcunque ac sopita transfugii illius invidia, in gratiam denuo restituti, ac utrinque reconciliati, incolumes dimissi sunt. Eorum etiam operam ad pristinam concordiam cum Caesare resarciendam, temperandasque icti nuperrimi foederis tabulas Sigismundus destinaverat. Quia vero suam unius salutem parum ad rem conducere vidit nisi esset cum salute reipublicae coniuncta, id quoque summo studio a Caesare per eosdem commissarios

Maximilianus placatur.

Szuhaius et Istvánfius dimittuntur.

invitus equis ferretur. Oportuit putrida membra resecare, ne pars sincera traheretur. Ad extremum vos peto, ne fidem eam, qua vos in praesentia Caesari clementissimo et optimo patrono obstrinxistis, violetis, sed ad omne tempus integram et incorruptam conservetis.“ In hunc modum Sigismundus Princeps, uberiore verborum complexu, pro concione verba fecit. Erat enim vernaculae pariter latinaeque linguae expedita facultate praeditus, orationeque ad vulgarem popularemque sensum accommodata locuples, ita, ut ex ea aetate (agebat tunc annum XXV.) promptam dicendi copiam, non ab re omnes admirarentur. Ex qua quidem eius oratione, in hanc omnino sententiam habita (nam singula pene verba ex ore dicentis, memoria excepimus) non obscurum fuit colligere, quae illum spes, quaeve fiducia, ad tradendum Rodolpho Caesari regnum impulerit; quamquam multa alia animi sensa dissimulatione presserit. Cum finem fecisset, varie audientium animos illius sermo confudit, eoque magis, quod in eo mentem dolore impeditam, vocem gemitu debilitatam omnes viderent. Nam sive iam incepti poeniteret, sive discedentem patriae suorumque desiderium torqueret, fluctuantisque animi consilia mentem alternarent: sane non potuit sui compos esse, affectumque in potestate habere. Perorantem Stephanus Episcopus, legatus Caesareus excepit, praemissisque nonnullis, quae in rem erant, culta sermonis ubertate respondit, petivitque tum Caesaris, tum omnium provincialium nomine, ut, quoniam Caesar quoque Rodolphus, datis ad eum litteris obnixe rogaverit, hortatusque fuerit, uti damnato in praesens profectionis consilio, in gubernanda regendaque provincia perseveraret, se quoque communibus omnium precibus obsecrare, propositum differ-

Sigismundus perorat.

ret, nec tantam incepto obstinationem adiungeret: ne tam alieno tempore, cum hostis Turca et Tartarus iam prae foribus ad rerum mutationem invigilaret, novi alicuius periculi occasionem praeberet. Provinciam, quam tanta virtute, tamque egregie hactenus defendisset, sua praesentia stabiliret. Si vero penitus statutum cum animo ac deliberatum haberet regno se abdicare, eam saltem aestatem, dum exeat, opperiretur. Bellum quod felicibus auspiciis inchoasset, feliciore victoria terminaret. Satis superfuturum temporis, quo regionem in potestatem Rodolphi clementissimi Imperatoris tradere possit, si ea omnino sententia sederit. Ad haec verba Sigismundus, altum ab imo pectore trahens suspirium: sero sapiunt Phryges, inquit. Quo adagio non obscure indicabat se poenitere quidem incepti, sed iam inconsultum propositum corrigere salua dignitate et existimatione sua integrum non esse. Stephanus caetera subtexens: „quandoquidem, inquit, Serenissime Princeps, videmus tibi sententiam stetisse, pergere, ire, fixumque ac destinatum in animo esse provincia sponte excedere, non dubitamus, quin haec, quae moliris, singulari quadam numinis providentia fiant, cuius instinctus te ad maiora quaedam et salutaria reipublicae Christianae negotia trahit. Proinde nos quoque de Caesare clementissimo spondemus, nihil illum curae, nihil laboris, nihil denique omnium omissurum, quae in rem tuam, Serenissime Princeps, Transyluaniaeque salutem fore iudicaverit.“ Hoc dialogismo finito, Demetrius Episcopus Transyluanus ad orationem Principis, communi Ordinum nomine responsurus, breviter quidem, sed sapienter ita sermonem temperavit, ut diceret, omnem ordinem, omnemque statum acerbe nimis, ingentique animi dolore ferre, tam intem-

Demetrius Napragi.

pestivum Sigismundi Principis e gremio suorum discessum, quem cum ad magnas spes, ad regni huius haereditariam possessionem, ad gentiliciam patrui, maiorumque suorum gloriam augendam velut in finibus suis educavissent, summo animi desiderio cupivissent, si propositum animi immutare posset: ne patriae statum in altum pelagus deductum, in mediis procellis destitueret, eo maxime tempore, cum illi sua ope succurrendum fuerit. Verum cum haec Deo authore (ut credi par est) gerantur, generosamque eius mentem coelesti quodam afflatu concitatam videant, minime se profectionis rationes excutere accuratius velle. Proinde liberam discedendi potestatem (id quod necessitas imponeret) in medio se relicturos, acturosque illi gratias pro eo, quod hactenus in communem omnium salutem impendisset, officio et benignitate, peterentque veniam delictorum omnium, et offensionum: polliceri insuper fore, ut apud Deum obsecrationibus pro eius incolumitate instarent; omni denique religione sacramenti, quo se olim Ordinibus obligasset, exsolueret. Ad haec Sigismundus: „Ego, inquit, quantumlibet sortis humanae exemplum specter, ibo, in fidemque Caesaris optimi, me provinciamque trado. Nec tamen ubicunque fuero, vestri curam studiumque ulla ex parte deponam. Nec mihi unquam patriae, vestrique charitas exolescet. Sentietis me patriae conservandae gratia in hanc peregrinationem induisse, nec mihi quicquam prius fuisse, quam ut vestram salutem, vel cum iactura vitae meae, si ita in fatis est, redimere queam. Habebitis igitur me posthac non Principem vestrum, et dominum, cuius tituli dignatione me nunc exsoluo, sed amicum, et in omnes casus paratum, vestrique studiosum necessarium.“ Haec dicenti

moeror lacrimaeque simul spiritum et vocem intercluserunt, valeque omnibus dicto, se in conclave recepit. Populum moestum diu silentium tenuit, reputantem secum, quid ille ageret, quam infelix toti orbi spectaculum sese exponeret, quam temere propositum iuvenili ardore raptus praecipitasset, cuius ingenium quovis turbine versatilius, et ad omnia velox, ruens magis quam procedens, sufflaminandum potius, maturisque consiliis velut freno coercendum, quam calcaribus instigandum fuerat. Alii illius sortem, tantamque capitis diminutionem miserari: plerique omnis provinciae immutatum statum gemere, male sibi publice privatimque ominari. His ita peractis Sigismundus triduo, postquam perorasset, compositis omnibus convasatisque, quae ad profectionem necessaria erant, non sine ingenti dolore Alba excessit. Iam tum curis cogitationibusque ita anxius, ut plerique augurarentur, non fore diuturnum id animi propositum, quod in praesentiam tam pertinaciter tutatus esset. Adeo usque quod inconsultum et praeceps est, diuturnum esse non potest. Nam cum paucos menses absentem, temere initum consilium, in quod se solo authore, ut semper solitus ingurgitaverat, non sine magna inconstantiae nota ab exilio retraxit, ineluctabiliumque malorum ansam praebuit. Quidquid in aerario facti infectique auri atque argenti fuerat; quidquid in publicis exactionibus iam multo tempore coactum fuerat, ne stipendio quidem militibus ac bene merentibus servitiis reddito, exhausit, ac partim in Stephani avunculi sui arcem Görginum avexit, partim Claudiopoli fidei Emerici Bognerii Chiliani magnarii negotiatoris credidit, ut inde commodiore opportunitate, alio, quo visum esset, asportandum curaret; ut autem hic quoque sui similis apparet, immen-

Sigismundus Alba excedit.

sam aliarum rerum supellectilem, quibus aerarium principum, diligentia et parsimonia refertum erat, cum asportandi facultas non suppeteret, ne cui amplius usui esset, tamquam successori, sibique adeo invidens, protrivit, ac varie profligavit: thoraces, cassides, enses, aera, ebora, chlamides, paludamenta, exoleta militiae instrumenta, ac belli pacisque ornamenta, a priscis regibus velut illustria quaedam anathemata et monumenta, ad eam aetatem transmissa, nec magis a materia, quam a vetustate eximia, detracto, si quid inerat, auro et argento, aut comminuta, latrinis immersit, aut in usum mediastinorum apparitorum dissipavit. Reconditas litteras a Turcarum Imperatoribus iam inde a principio initorum foederum missitatas, aliaque regum et principum diplomata, maximarum rerum momenta continentia, in acervum congesta, iniecto igne concremavit. Pigmeorum quinque calvarias, ovi gallinacei magnitudine, a Solymano Turcarum Imperatore Ioanni secundo Principi olim missas, in puerorum plebeorum ludicra oblectamenta cessisse vidimus. Et tanta infirmitate et levitate erant, ut ex ebore caelatas esse diceres, nisi subtilissimae suturae, totaque ossis facies, genuinum cranium esse indicio fuissent. Mathiae Regis inclyti gladio et balteo gregarius miles accinctus est. Ioannis Hunniadis, et Skenderbegi Epirotarum Principis, ad vivum expressi olim vultus, confractis tabulis, inter purgamenta aulae computruerunt. Infinitum esset omnia arma, signa, tabulas, quae ille varie profligavit, recensere, prorsus ut qualis tota vita fuerit, hic temporis articulus, quo Transyluaniam reliquit, liquido ostenderit; qui non satis habuit prodigendo tantam rei familiaris lacunam acquirere, nisi eam cum fama et exi-

Aerarium proteritur

stimationis iactura coniungeret; facultates et opes, quas antea verrerat, ad postremum incenderet, demoliturus et ipsos aulae parietes, ne quis unquam praeter se iis amplius potiri, frui, atque uti possit, si potestas id faciendi penes se solum fuisset. Aulaea tamen e Turcia Venetiisque insano sumtu conquisita, quibus parietes penetralium domorum superbissime vestiti erant, pene sola successori sibique adeo reliquit. Ipse tribus duntaxat actuariis rhedis, iis quae ad usus quotidianos domi peregreque pertinere videbantur, instructis, in Vngariam paucis post diebus, atque inde nulla interiecta mora in Opuliam, non diu illi fato destinatam, excessit. Secuti sunt illum e domesticis aulicis pauci admodum, nec alii, quam quos ipse sui exilii comites adoptaverat, octo aut decem numero! In iis Franciscus Hunniadinus, medicae artis, quam in Italiae luce diu comparaverat, doctissimus, poeta item nostri temporis excellens, qui iam per multos annos Sigismundo fidelissimam navaverat operam, et Emericus quidam ab oppido Vngariae Sixo oriundus, aulicorum redituum Albae promus condus, quem provisorem vocant, homo alieni appetens, sui tenax, et ut in eo munere fieri solet, ex aliorum incommodis sua gnarus parare commoda. Hic alter Veres, in Vngaria ob Agriae et Tokay opulentarum arcium male gestam administrationem, repetundarum postulatus, cum rationes ad aerarium referre non posset, peculatus damnatus fuerat, utque se supplicio exolueret, in Transyluaniam furtim profugerat: nec multo interiecto tempore, ita se malis artibus in Batoriorum Principum notitiam ingesserat, ut ab infamis aulae ministeriis, per alia atque alia ut solet, servitia, sensim ad altiora subrepens, tandem provisoratus, ut vocant, offi-

cium adipisceretur, unde anhelantem inopiam nonnihil recreavit. Hic igitur ob admissum antea transfugium non ausus in Transyluania remanere, quae iam in Germanorum potestatem erat redacta, Sigismundo se applicuit, cuius patrocinio protectus, destinatum nequitiae suae supplicium subterfugeret. Caeterum quae fuerit causa, cur Sigismundus maiorum suorum virtute ac fortitudine partam, habitatam, excultam possessamque provinciam, tam alieno tempore, tam temere, tam nullo certo evidentique crimine adactus, reliquerit, scio multi requirent. Nec ab re sane. Stabile enim et constans imperium; coniugium ex imperatorio sanguine, pene supra genus et meritum suum; nominis famam ob Turcarum vires fractas, Sinanumque profligatum; opulentam provinciam, ad bene beateque vivendum habilem, vim opum maximam, si modo tenax quaesitorum fuisset, fidum suorum obsequium, patrocinium potentissimi Caesaris, aliaque omnia ex sententia acta: ille tamen nescio qua animi intemperie concitatus, maluit liberum dominatum exilio commutare, initum coniugium nulla certa de causa divortio convellere, late evagantem, et virtute partam nominis famam humo affligere, patrimonium suum donativo, proprium alieno, perpetuum temporario, liberum principatum beneficiario, popularem cognatamque gentem peregrina commutare. Et quum caeteri mortales, prae cupiditate gloriae et imperii omnium rerum humanarum, atque adeo etiam vitae suae obliviscantur; quae ad honores, et vitam beate degendam ducunt, per ignem et ferrum, perque omnia discrimina petant: hic ea omnia, animine magnitudine, haud scio, an egestate sprevit, abiecit, conculcavit, uno verbo Diomedis et Glauci famosam permutationem renovavit. Quod sane

Cur Sigismundus Transyluaniam fastidiverit.

tam insolens ac inauditum exemplum, multi ad posteritatem admirabuntur. Nam iam et ipsa vitia ab aetatis tyrocinio hausta, rerum gestarum gloria obscurari coeperant, omnis in eo naturae vitiositas senescebat, virtutes maturescere videbantur. Nunc cur pulcherrima rerum initia, tam pudendo exitu clauserit, ac tamquam plena multralia calcibus everterit, nemo magis quam ipse, si modo et ipse, novit. Non raro enim homines coeco impetu duntaxat, non consilio, certaque ratione ad aliquid faciendum rapiuntur, id quod fieri necesse est, ubi suo ingenio confidentes, ex se tantum non ex aliis consilium capiunt, quum se plus quam alios mente valere putant, suique amore capti in Narcissum vertuntur, temeritate in Phaethontem, cupiditate animi in Midam, sera poenitentia in Epimetheum, furore denique ac mentis coecitate in Orestem, aut Athamantem. — Quamquam autem varias causas ipse Sigismundus deserendae Transyluaniae praetexuerit, nihil tamen magis eum, ut in hos laqueos se indueret, impulit, quam iuvenilis ardor ad omnia praeceps, inconsulta crudelitas, spes nescio quae honorum et gloriae, in summa ea omnia, quae adolescentium animos, calore aetatis in alia atque alia consilia desultoria levitate raptos, in constantia perseverare non sinunt. Sed maxime instigabat illum divortii faciendi praeceps voluntas, nam cum nulla iusta de causa, castissimae coniugis imperatoriae neptis parum secunda Iunone ductae consuetudinem aspernaretur, putabat faciliore via nuncium illi remittere posse, si se Transyluania abdicaret, eamque Rodolpho Caesari regendam et possidendam traderet. Haec dum in hunc modum non sine ingenti Transyluanorum omnium dolore administrantur, interea Andreas Cardinalis Báthorius, qui

Desilit in plerum mulier formosa superne.

cum fratre germano Stephano natu maiore in Polonia degebat, ubi audisset Sigismundum patruelem suum Transyluaniae renunciare velle, eamque in potestatem Rodolphi Caesaris tradere destinasse, ingentem animo concipiens dolorem, in eundem conventum Albensem ad Sigismundum, antequam provincia excederet, legatum cum litteris misit, Mathiam cognomento Syllam, iuvenem liberali doctrina politissimum, natione quidem Illyricum, sed ita linguae Vngaricae gnarum, ut pene pro Vngaro haberetur. Intercesserat Cardinali cum Sigismundo Principe, patruele suo, iam quartum annum, ob domesticas caedes a Sigismundo patratas, capitale, ac plane Vatinianum odium. Nam Sigismundus Balthasarem Bátorium, patruelem suum, et Cardinalis fratrem germanum, cum praestantissimis aliis procerum luminibus indicta causa pridem extinxerat, nec solum parricidio potitus erat, sed etiam insuper ingentem praedam, ex sanguine clarissimorum civium congesserat; ob quam importunam crudelitatem, non apud domesticos tantum, sed apud caeteros quoque ingentibus invidiae flammis flagrabat. Cardinalis cum Stephano fratre germano exul in Polonia agens, quo fraternam caedem, quocunque tandem modo ultum iret, ardens odio atque ira impotentissimum et superbum Sigismundi dominatum, libidinibus, paricidiis, caedibus, rapinis, avaritia foedatum, per ora omnium principum Poloniae, Italiae, atque Germaniae, acerrimis philippicis, omnibusque verborum dehonestamentis laceraverat, ad ipsumque summum Pontificem traduxerat. Nec Sigismundus inflictam infamiam, aequo animo tulit, paribus Cardinalem vituperationibus incesserat. Quidquid in tota vita, ab avaritia et ambitione, ab omni denique crimine offendisset, ad

Andreae Cardinalis ad Sigismundum nuncius.

Sigismundi et Cardinalis inimicitiae.

Pontificem et Cardinales nudaverat. Hoc mutuum odium totos iam quatuor annos tenuerat, et quanto antea ardentiore charitate inter se amaverant, tanto nunc infestior alter alteri imminebat. Ad postremum Cardinalis ubi audisset Sigismundum avitum patrimonium Transylvaniae externo dominatui subiugaturum, simultatem, quam spatium temporis non nihil iam diminuerat, deponere, et ad reconciliandam gratiam animum adiungere constituit, memor cum inter omnes, tum potissimum inter fratres, amorem immortalem, odium mortale esse debere. Proinde inimicitias, quae hactenus eos exercuissent, satius duxit tum ad dignitatem et existimationem utriusque recolligendam, tum ad publicam incolumitatem erigendam extinguere et in perpetuum oblitterare, quam perpetuis fomentis et flabello iniuriarum exagitare. Magni esse animi, iniurias pietati donare, seque vincere; contra imbecillis esse ingenii, perpetuis simultatibus aestuare, nec animum in potestate habere posse. Quo magis igitur Cardinalis fraternam charitatem ex inimicitiis revocasse in gratiam demonstraret, misit ad Sigismundum Syllam cum summa amoris et fidei testificatione. Is Albam Iuliam appellens, ac semel atque iterum potestatem cum Sigismundo colloquendi adeptus, multa tum praesenti oratione, tum scripto, quae ad rem videbantur fore, cum illo tractavit; sed irrito conatu, cum iam Sigismundus resignato magistratu, in legatorum Caesareorum potestatem totam regni administrationem tradidisset. Et Cardinalis quidem literae in hanc sententiam erant scriptae: se, etsi intellexerit Sigismundum Principem de Transylvania deserenda cogitare, adduci tamen, ut crederet, non potuisse; eo quod subinde oculis suis obversaretur eius virtus, et

Cardinalis literae ad Sigismundum.

labores, quos in acquirenda Transyluania tum ipse, tum maiores eius indefessos subiissent. Nunc, quando certis authoribus acceperit eius de patria derelinquenda voluntatem, quam hactenus maiores eius contra omnes hostes virtute tutati essent, non potuerit vehementer non commoveri et ingemiscere, quod a tam praeclara Bátoriorum familia tantum Dei donum abalienaretur, et quod ipse se in discrimen, patriam in periculum, familiam in ludibrium vocare pergeret. Quapropter pro communi et patriae et familiae suae bono, vehementer se rogatum velle, adeoque precibus instare, ut a proposito desisteret, ac potius patriae periclitanti sua prudentia et magnanimitate subveniret. Si vero ulterius in patria persistere nollet (quod illi sane ruinae futurum esset) saltem quid sibi, quid familiae, quid patriae ac omnibus bonis expediret, diligenter secum expenderet. Videret sedulo quid ageret, quo progrederetur; sciret nihil in rem suam, honorem, existimationem magis pertinere, quam patriam veluti nidum suum promovere, hanc augere, hanc ornare, ex qua ipsemet virtutes plane regias acceperit. Qui vero vel tractatus essent magis tuti, vel conditiones magis firmae et durabiles, quam quae cum cognatis veluti sua carne et sanguine inirentur? Haec se pro suo in illum et patriam amore et fide significare voluisse, ne ullo unquam tempore honori, dignitati, et utilitati eius deesset. Proinde rogare se, ne de re tanti momenti, de patria, de tota familia, consilia sua praecipitaret. Quae si secum accuratius perpenderet, non dubitare se, quin animadverteret, omnia ex re et dignitate atque utilitate sua futura. Haec ad Sigismundum Cardinalis, quibus, ut videtur, tacite sibi, aut fratrum cuipiam viam struere ad Transyluaniam acquirendam putaba-

Zamoscyus. tur. Et Sylla quidem Cardinalis, ac Ioannis Zamoscy cancellarii Poloniae nomine: omnibus ad persuadendum explicatis argumentis, nihil ab ulla parte laboris omisit, ut Sigismundum a tam inconsulta mente dimoveret. Sed frustra omnia. Amens pertinacia, quam ille constantiae nomine venditabat, ita illum devinctum tenebat, ut patriam Transyluaniam non visa, non explorata, sed auditione tantum accepta Opulia, idest aurea aereis permutaverit, easque spes ratas esse iusserit, quas postmodum poenitentia iacturaque famae redimeret. Sed in proximis comitiis toties ab eo petitum atque obsecratum erat; si bene consultum rationibus suis vellet, mitteret saltem aliquem e suis, qui de Opulia certa omnia referret, qui fundi, qui reditus, quae civitas, qui populi, denique quis rerum status isthic esset, bona fide renunciaret. Caveret ne solis pollicitationibus fidem haberet, coecos impetus considerantia et providentia regeret, ex re prius sibi quam ex tempore consuleret, hoc modo et famae et commodis et saluti suae optime esset prospecturus: verum ille nihil horum in animum inducere: dicere ad haec consilia manum se non versurum. Vsque adeo omni bonorum opulentia satiatus, ne cogitando quidem exquirere volebat, quid esset frui, et quid item carere. Porro Mathiae Syllae nihil aliud a Sigismundo responsum, quam conventa ea et pacta, quae inter se et Rodolphum Caesarem intercessissent, iam ad exitum perducta esse. Quocirca quum iam mutare consilium nec honestum, nec integrum sibi sit, malle se provinciam, quam pacti foederis fidem deserere. Destinatae quoque erant ad Cardinalem literae, sed legatus Sylla rerum omni circumstantia expensa, satisque sibi responsum esse arbitratus, ne quid adversi a Germanicis

Sigismundus cum ratione insanit.

cratius et Toldius irriti legationis paucis post diebus domos redierunt, et Varadinum munitissima urbs, totusque ille partis Vngariae tractus Krasznensis, Bihariensis, et Zolnok mediocris comitatuum nomine celebratus, qui pene dimidium Transyluaniae aequat, frequens populis, uber agris, crebris munitus castellis, Sigismundi turbulentis temerariisque artibus a corpore Transyluaniae abscissus, atque in Rodolphi Caesaris potestatem redactus est. Ne vero Sigismundus tanti rem momenti intentatam adhuc relinqueret, legatus est iterum eodem Stephanus Toldius et Petrus Giczius, per quos totam molem Turcicarum copiarum, quas Mehemed ductaret, ad Varadinum expugnandum intentam nunciavit. Cum itaque vix spes esset Varadienses sustinendis illis pares esse, salutarius fore, si urbem in potestatem Sigismundi committent. Id si facerent, Sigismundum, sicut a Transyluania, ita a Varadino alio vires barbarorum omni studio et conatu diversurum. Hoc si tam praesens ad salutem consilium repudiarent, propediem experimento discerent, hanc obstinationem manifestam ad eorum exitium viam futuram. Ne vero quid ad arcem tutandam praesidii deesset, missurum extemplo ad eos Stephanum Csakium cum validissima peditum equitumque manu et Moisem Szekelem, cum duobus Siculorum millibus, aliosque itidem militaribus laudibus claros duces, qui etiamsi quid a Turca immineret discriminis, ab omni parte incolumitati urbis providerent. Si vero se in fidem Germanorum contulerint, sciant se eosdem exitiales eventus habituros quos Agria, Zigetum, Gyula, Canisa, aliaeque arces habuissent. Nec sperarent Maximilianum Archiducem ulla ope eos sublevaturum, qui destinatam quoque eius tutelae Transyluaniam,

Varadinum e Transyluaniae corpore divellitur.

Toldius et Giczius iterum Varadinum missi.

iaceret. His ita comparatis, quum iam ad expeditionem omnia essent in procinctu, proxime Komárom Svarcembergius copias duxit. Vbi Nicolaus quoque Pálffius, cum lecta militum manu, quos pro tempore et pro re tum e praesidio Komáromiensi, cui cum imperio praeerat, tum e vicinis castellis ad signa contraxerat, Svarcembergio se coniunxerat. Quamquam autem superioribus diebus, turbinibus, nivibus, torrentiumque incursu auctis amnibus, aliaque veris intemperie nonnihil a proposito ambo duces retardati essent, ne qua tamen amplius mora incepto impedimento esset, ad VI. calendas apr. quod felix et faustum esset, ab Komáro munitissima Danubii arce, circiter horam primam pomeridianam Iaurinum versus moverunt. Komári totos duos menses in Petardis (alii Petarras vocant) conflandis et aedificandis aedilis Lamarche, qui et Lamars, vacavit, cui Svarcembergius adhibitis paucis e domesticis suis, frequens affuit. Ea machina recens Gallorum inventum est, ad demoliendas portas, urbesque furtim capiendas, imprimis opportunum; recentiores quidam helepolim ex Ammiano Marcellino nuncuparunt; quamquam nonnihil a veterum helepoli diversum. Porro ne Danubii traiectus (nam Komárum in ingentem Danubii insulam, qua divortium fluminis coit, insinuatum est) ullam moram exercitui iniiceret, superiore nocte, quam inde moverent, complures naves, rudentum catenarumque vinculis connexas, ac superne tabulatis constratas, Danubio imponendum duces curaverant, cuius pontis beneficio totum agmen per otium traiici absque mora posset. Ne vero socordia architecti, cui pontis aedificandi cura credita erat, aliquid remorae inceptis faceret, restim atque suspendium illi interminatus est Svar-

Petarda machina.

l. XXIII.

cembergius, nisi eadem, qua inchoasset, nocte summam manum universo operi imponeret. Copiarum numerus Gallos nongentos habuit; Valesios milites, quos Vallones vocant, totidem; Germani e praesidio Strigoniensi trecenti accesserant, e Komáromiensi quinquaginta. Vngarici nominis mille equites, totidemque pedites, quibus accedebant septem turmae cataphractorum vexilla; tubae, tympana, tibiae, et quidquid ad acuendos in pugna militum animos, cum aperto Marte res geritur, usurpari solet, adhibita quidem sunt, sed edicto severissimo cautum, ne quis, nisi signo a ducibus dato uteretur, capitale esset, qui vel tormentum manuale exploderet. Iam vero duces quam Komáro moverent, quatuor ante horis expeditos milites diversis in locis, qua eundum erat, in statione locaverant, ne transfugarum exploratorumque opera, ullam clandestinae molitionis indicium ad hostem pervenire posset. Danubio traiecto, nihil prius Svarcembergius duxit, quam ut universum agmen in certos ordines dirigeret, non ignarus nihil in re militari potius esse, quam ordinis rationem, cui si virtus accederet, ita demum verae militiae muneribus exercitus perfungi posset. Quapropter ducibus cohortium, praefectisque singulis, suum ordinem, suasque stationes certis legibus designat, et nequid errare in functione possent, charta descriptam rerum officiorumque seriem tradit. Ita progredientes eodem die ad amnem Czonczonem pervenerunt, quem, quia vadabilis non erat, navium, lintriumque commoditate, quas antea isthuc magno numero duces submiserant, non difficile transmittunt. Eo superato circiter horam nonam, silentio crepusculi usi, ad alium amnem duxerunt; cuius vadum, quia traiectus patiens erat, nullam moram maturantibus iniecit. Hic

quia aquandi commoditas suppetebat, eam noctem traducere libuit, postero die, profundo statim diluculo, tenebris sensim remittentibus, inceptum iter prosequuntur. Vbi milliare Vngaricum progressi essent, ne directum ubique iter sequentes, hostibus sui videndi copiam forte facerent, diverticulo versus Németium pagum ad dexteram usi sunt, ac in quadam valle delituerunt ad quartam usque illius diei pomeridianam horam. Hic loci, quum quidam eques tormentulum aeneum incautius forte tractans casu explosisset, vix commilitonum deprecatione evasit, quin e vestigio suspendio plecteretur. Ea die complures ciconiae supra tacitum agmen volitantes, ac inter se quasi ludibundae, tum vero multi angues in itinere visi et occisi, militibus fausto omini fuerunt. In eadem valle, dum in stativis haeretur, ne inconsciis aliis tanti rem momenti Svarcenbergius aggrederetur, praesente Pálffio, caeterisque ducibus consilium suum de Iaurino strategemate tentando aperit, ac situm Iaurini ad amussim in lintea tabula delineatum, praefectis cohortium, omnibusque adeo qui ordines ducerent et quorum id scire multum interesset, luculenter proponit; omnia loca ad invadendum occupandumque opportuna illos edocet, sua cuique munia, suas partes, ordinem, modum, viam invadendae urbis sedulo inculcat; et ne quid a praescripto aberrari posset, ad hanc normam per membra digerit, primum omnium postquam urbi successum fuerit Gempius Badacurtius (vulgo Baupcourt) cum centuriis suis primas tenebit, secundisque auspiciis oppugnationem inchoabit, machinam Petardam cataractae seu clathratis foribus ingressum grandioris portae claudentibus admovebit, illaque inflammata ita cancellatum obicem feriet, ut latum irrumpen-

Ordo invadendi Iaurinum.

tibus iter aperiatur. Iis patefactis aedilis Lamars earum machinarum fabricator, grandiorem petardam in decumanam portam diriget, eamque subito ictu ita demolietur, ut Gempius post principia latens, cum suis centuriis recta irrumpere, ad interioremque portarum partem pervadere possit. Hoc modo occupato derepente omni portarum introitu, in vestigio V. Generalis Obenburgius cum quatuor cohortibus Gallorum et Vallonum, Gempio suppetias accurat, coniunctisque viribus hosti fortiter resistunt, donec ipse quoque Babacurtius cum suis centuriis se illis adiungens, ad omnem bene gerendae rei opportunitatem intenti alteram platearum, quae forum ad dexteram respicit, repente occupent. Quia vero iam in urbem penetratis maioribus opus fuerit viribus, cum ipse quoque hostis periculo animadverso, ad propulsandum impetum omnes vires intensurus sit, Oberbergianas cohortes e vestigio sequantur duae aliae Gallorum turmae, Vallonum duce; qui ubi primum portae insinuati in apertum urbis irruperint, dexteram petent, et plateam forum versus porrectam ipsi quoque occupabunt, occupatam tuebuntur, idque maxime dabunt operam, ut postquam foro ipso, urbis loco primario, potiti fuerint, proximos insuper vicos, omnesque angiportus fortiter obtineant. Dehinc totus Vngarorum peditatus, a dextera laevaque parte summa adhibita celeritate, huc omnem curam et industriam intendat, uti bina propugnacula, Vngaricum et Caesareum, quae Albam Regalem versus vergunt, in potestatem redigant, atque inde omnes vicinas munitiones in aggeribus occupent. Vngaris succedat cum Italicis cohortibus Don Lopez, qui, similiter ut Vngari aggeres capessent, Vngarisque auxilio succurrant. Hoc sequetur agmen domini Stras-

soldo, qui ubi primum urbem ingressus fuerit, proxim
ad laevam in patenti aliquo loco consistat, nec inde,
nisi iussus quoquam decedat. Tandem cum univers
Gallorum Vallonumque exercitu residuo peditatuque
Germano ipse Svarcembergius ingrediatur, et recta in
forum contendat, ut inde laborantibus rebus, quaecun-
que necessitas tulerit, opem ferre possit. Eius agmen
subsequetur cohors Gallica equitum domini de Huyn,
qui et ipse recta in forum maturet, summoque studio
adnitatur, uti illud barbaris remotis, si qui forte ist-
huc confluxerint, occupet. Hos dominus de Verleine
cum suis turmis sequetur, qui, ubi portam ingressus
fuerit, spatium inter domos et aggerem occupabit, et
ad Danubium, nisi pugnae necessitate impeditus fuerit,
enitatur, idque imprimis operam dabit, ne hostis in
ulla urbis parte se se reparet, viresque dissipatas
globo facto recolligat; Nicolaus Pálffius cum Vngarico
equitatu, cum curribus, aliisque impedimentis, cum tri-
bus insuper cataphractorum turmis in campo, in
utriusque fortunae eventum extra urbis portas con-
sistet, invigilabitque, ne vel oppidani Turcae despera-
tione adacti erumpant, atque evadant, vel finitimi sup-
petias laborantibus afferant. His in hunc modum or-
dinatis, ubi duces in tractum Tatae arci finitimum exer-
citum duxissent, proposito edicto severe interdixerunt,
ne quisquam in ullam villam, ullamve domum ra-
piendi cuiuslibet rei gratia divertat, omnem vim,
omnemve iniuriam a vicanis et paganis abstineat, or-
dinem, qui in procedendo praescriptus esset, sedulo
observet: locum, stationemque suam firmiter quisque
tueatur, ubi urbi successum fuerit, rerumque status prae-
sentem pugnam poposcerit, ducum, praefectorumque
iussis obtemperent: capitale fuerit, quicunque ad col-

ligendam praedam se converteret, liberum impunitumque sit, tam intempestivum raptorem, tormento, gladioque in vestigio, vel a quolibet commilitone confodi. Communem victoriam, communem praedam fore, aequaliterque in singula capita distributum iri, modo quod fortium virorum officium fuerit, strenue fungantur. Quibus ita constitutis, summo quam potuit tenebrarum silentio, exercitum Svarcenbergius porro agit, ac relicto post tergum omni equitatu, cum expeditissimo peditatu et machinis praecessit. Qui cum coenosas paludes, locaque alia caricosa, foedaque sentina squallentia, ac femorum tenus pertinentia, non sine ingenti difficultate, militumque gravi colluctatione superasset, tandem ad Racemberg appulit, atque inde hora noctis undecima, procul a Iaurino constitit; ne vero hostium excubiis strepitum equestrium tumultus, aut hinnitus ullam insidiarum suspicionem iniicere posset, totum equestre agmen, uti praescriptum erat, duce Pálffio in proximo campo, ad omnem occasionem intentum, restare iussum est. Ipse Svarcembergius cum delectis peditibus propius urbem contendit, omnes machinas portis admoturus, tamque audacibus et praeclaris coeptis, singulari numinis providentia feliciter eventus respondit. Nempe tanti est prudentia tum in omnibus actionibus, tum in re militari, ut unius ducis ingenium et industria pro multis sit armatorum millibus. Haec moliens Svarcembergius, quo vigilum Turcarum mentes ab observanda porta aliorsum traduceret, submittit quinque Vngaros habitu Turcico adornatos, et linguae illorum gnaros, qui ab aversa urbis parte cum excubitoribus sermonem miscerent, ac subsidiariam manum, quae a Turcis per eos dies expectabatur, iam iam affore nunciarent. His illinc colloquio vacantibus, Svarcem-

bergius silenti admodum opere machinas expediri iubet. Quum autem per id tempus luna quidem pernox esset, sed ita nubibus obtecta, ut plus tenebrarum quam lucis haberet, subito omni caligine discussa, puro, spectabilique lumine disserenavit. Quae res importuna non parvo nostris terrori fuit, verentibus ne Turcae, qui in excubiis erant, Christianorum adventum perspicacius, intuitu ad lunae radios persentiscerent; quem tamen eorum pavorem, ingruentia paulo post nubila et orbem lunae densa caligine veluti quodam operimento obducentia nonnihil discusserunt. Adversa quoque aura, ab urbe leniter spirans, sonos, qui in eo conatu excitarentur, opportuno reflatu differebat, nec ad excubiarum aures pervenire sinebat. Omnia accommoda ad explicandas insidias fortuna fecerat, itaque tenebris se se intendentibus, secunda omnino noctis vigilia, cum tuta nempe, tranquillaque omnia hostes putarent, Svarcembergius suas cohortes ad centenos forte et vicenos quinos passus proxime pontem admovet, ac statim, uti praescriptum erat, Babacurtius petardam minorem ad portam pensilem intendit. Sed enimvero ubi sulphureo pulvere, ad vestibulum foraminis arctioris extanti, ignitum funiculum admovisset; vix exigua edita flamma reliquam materiam in viscere machinae latentem, ignis non corripuit, nec penetravit ad intestina. Proinde omnis conatus hic quidem in irritum abiit, quod sane ad rem conducibile et salutare putatum est. Nam exaudito fragore primae petardae magno numero Turcae protinus ad portam advolassent, ac procul dubio ea adhuc superstite ingressum cohibuissent. Hoc itaque frustratus conatu Babacurtius, protinus aedilis Lamars, ingenti sane animo, ac imperterrito accurrens, cancellatam catara-

Adoritur Iaurinum Svarcembergius.

ctam, in quam machina frustra directa erat, ligneo tantum vecte adhibito recludit, fragore edito non magno. Hic statim adolescens Turca, qui in excubiis erat, primus omnium animadversis insidiis, ad arma, quam potest, omnia praesidia conclamat, atque eodem momento, omnem moram vincente celeritate, aedilis grandiorem petardam portae decumanae admovet, eamque Babacurtius inflammat, tantoque impetu vastis tabulatis impingit (nam id genus tormenti tamquam fulmen, solida, et ictibus renitentia validius perrumpit) ut protinus foramen aperuerit, binorum hominum capax: per id cavum Babacurtius primus irruit, ac post eum alii etiam securibus ac bipennibus armati atque ad portam convellendam destinati irrumpentes cardinali scapo ac valuis eversis, caeteris cohortibus latum ad ingrediendum iter patefecerunt. In ipso limine tres aut quatuor Turcae, qui primi ad insolentem strepitum accurrerant, hasta sunt confossi. Ac protinus ingenti tormentorum portarumque ruina caeteri excubitores perterrefacti, ad arma omnem reliquam Turcarum militiam altissimo clamore concitant, hostesque adesse nunciant. Turcae hos dies, quibus inopinata clade affecti sunt, festos habuerunt, proinde religione inducti omni genere comessationis et laetitiae transegerant. Sunt qui solennia sponsalium nobilissimi cuiusdam Turcae celebrata esse referant. Sed potissimum ob loci securitatem, hostisque distantiam, omni formidine vacui in utramque aurem dormiebant. Praecerat arci Arzlan Passa, gravi tunc veterno obrutus, qui ab uxore, quam ex Vngarica stirpe ortam, belli iure ut solet, captivam in matrimonium habebat, ad insolitum tumultum excitatus, vix animi compos lecto exilit, tunicaque raptim, ut trepida in re, indutus, arma corripit,

Iaurinum capitur.

ac torto circum brachia pallio, cum domestico agmine portam versus contendit. Is praesenti periculo consternatus, postquam cohortatione, quam tempus et necessitas suggerebat, suos ad subsistendum propulsandumque hostem aliquamdiu animasset, victus necessitate, tandem ad propugnaculum, quod secundum portam erat, reiectus est, ibi postmodum a milite quodam gallo, tormenti globo traiectus, occubuit, triginta circum corporum selectissimorum agmine stipatus. Caput iacenti ademptum, ac deflagrante pugna in propugnaculi prima suspensum. Vxor et filiolus Viennam postea deportati. Interea Turcae globo facto, turmatim manipulatimque, semivestiti, semique armati, prout eos repentinus pavor congregaverat, alii ad portam quae petarda deiecta fuerat, alii ad forum, locum urbis primarium, denso agmine convolant, ac formam aliquam iusti exercitus conflare conantur, ut validioribus viribus hosti resistant. Sed quum ad occupata a Svarcembergianis loca, difficile se aggregare possent, in ipso conatu passim iumentorum more mactabantur. Quibus desperatio fiduciam, moriendique cupiditas animos suppeditabat, hi laudabiliter moriebantur. Et sane bona eorum pars viriliter pugnam inibat. Proinde nostri quoque hostem ferocem, nec facile iniuriae opportunum nacti, maiore vi, qua quisque agminatim confluxerat, in Turcas irruebant. Foeda strages ubique oritur, alii super alios afflicti cumulatim cadunt, clamor et strepitus ingens, consternatio et gemitus, eiulatus, minae, cohortationes, plangores, armorum conflictus, adeoque horrenda noctis facies, omnia atrociora faciebant, nec Turcae quicquam cedebant. Cum enim evadendi facultatem nullam superesse viderent, Danubii circumplexu, arcisque munitione tamquam

Postquam Mehemed Passa late belli terrore fuso ad Marisum pervenit, magnam virium suarum partem sublegit, qua Csanadum episcopium, olim oppidum, ubi commodus ad exercitum traiiciendum portus erat, in potestatem redigeret. Nam abhinc triennium a Sigismundo expugnatum, magno obstaculo remoraque Turcarum rebus fuerat, hinc enim ad Zegedienses, tria milliaria inde remotos, et Gyulenses, tum vero Temesvarienses Turcas, perpetuis excursionibus vexandos, summa erat iniecta opportunitas. Praeerat Csanado Franciscus Lugasius, praesentis vir animi, et militaribus exercitiis inter praecipuos quosque celebris. Is nec ingenio loci, nec opere munitum castellum turpe futurum arbitratus sine sudore et sanguine hostibus tradere, praeque ignavia subito cedere, primum omnia quae ad propugnandum usui essent, ad bellum instruit, praesidia per stationes disponit, tormenta expedit, nec quicquam sibi ad summam diligentiam reliqui facit. Bis centeno stipatus iuventutis tantummodo robore, potentissimi hostis vires si non frangere, certe morari atque ardorem illum pugnandi, quem prae se ferrent, debilitare statuit. Frondes carpere, si radicitus vastam arborem extirpare nequeat, in rem, famamque, atque etiam in solatium videbatur esse. Sciebat in tam perdito Transyluaniae statu nihil sibi auxilii a Sigismundo, nec a quoquam missum iri. Quocirca eam desperationem in fiduciam vertens, quod viribus deerat, animi constantia supplere constituit. Lippa quidem arx proxima erat, sed illa quoque eidem discrimini ita obnoxia, ut Csanado periclitanti nedum auxilium mittere, sed ipsa potius auxiliaribus subsidiis destituta, alienam opem implorare videretur. Ad oppidum itaque in potestatem redigendum

Csanadum per vim capit Turca.

tum momenti ad victoriam attulerunt. Deiectis e foro publicisque urbis locis Turcarum cohortibus, multi eorum ad propugnacula confugerunt, quos non minoris erat operae loco deturbare, quam munitissimum aliquod castellum admotis tormentis expugnare. Quod tamen refugium nihilo plus illis profuit, quam caeteri conatus. Nam Svarcemburgius adhibitis suis ipsorum tormentis, quorum iam aliquot in potestatem redegerat, ita eos turbavit, ac dissipavit, ut nullus amplius locus, ubi tuto consisterent, superesset. Primores Turcarum Gemliani, Besliani, Aghae, Alaj Beghi, Ianciar Aghae, ubi res perditas vidissent, in iisdem propugnaculis ei aggeribus magno edito virtutis documento interfecti sunt. Pars quaedam Turcarum in vastum quoddam propugnaculum sese receperant, qui desperatione melioris eventus, mortis magis, quam vitae cupidi, metum in rabiem verterunt, ac puluerem tormentarium, in propugnaculi complexu fornicibus clausum, repente inflammarunt, quo facinore se pariter ac e nostris plurimos praesenti exitio perdiderunt, ut nulla praeda liberorum corporum hostis victor, praeter cadaverum, disiectorumque caementorum potiretur. Occupatis et in potestatem redactis primoribus urbis locis, eodem tenore impetus in privatas Turcarum aedes factus, multi enim eorum desperata salute latebras ad conservandam vitam quaeritaverant. Sed differebant magis quam vitabant supplicium. Effractis valuis, disturbatisque obicibus omnibus, promiscue quique, mulieres ac parvuli, primo militum furore trucidati, tenebris omne aetatis et sexus discrimen confundentibus. Multi per urbis compita, perque angiportus procursando, dum caedem fugitant, caedi occurrebant. Reliqui Turcae tantae suorum cladi superstites,

postquam res desperatas vident, animis pariter et viribus succumbentes, sese in arbitrium victorum dediderunt, atque ita omnis Iauriensis militia Turcarum partim vivi, partim mortui, in potestatem Svarcemburgii cum ipsa arce est redacta. Cadavera caesorum in profluentem Danubium sparsa, ad bis mille fere, capti septingenti, qui latebris, subterraneisque cellis clausi, ubi debellatum esset, salute, sed captiva donati sunt. Caesi e Svarcemburgianis ducentis amplius, vulnerati ad quingentos. Multa mancipia christiana liberata. Nongenti equi melioris notae reperti, super haec immensa inaestimabilisque armorum supellex omnis generis. Tormenta bellica currulia, quorum nec magnitudo, nec forma eadem, ad quingenta, pulueris tormentarii quingenta doliola, plumbi librae quinquies mille, pilarum ferrearum diversae magnitudinis XXV millia. In turri quadam inventae plus quam tres auri argentique tonnae, tonnae singulae centum millibus thalerum constant. Praeterea septem fornices, farina, melle, oryza, butyro, carne, varioque commeatu referti, quae biennii obsidioni ferendae sufficere putata sunt. Et haec quidem fuit Iaurini nobilissimae arcis expugnatio, astu militari Svarcemburgii et Pálffi confecta, quae sane arx, nisi singularis numinis benignitate, horumque ducum industria recuperata fuisset, vix sane spes erat, aperto Marte, viribusque quantumlibet immensis, unquam expugnatum iri.

RERVM VNGARICARVM

PENTADIS V. LIBER II.

ARGVMENTVM.*)

Stephanus Episcopus, et Istvánfius, constituto Transyluaniae statu, Michaelem Valachiae Principem in fidem Rodolphi Caesaris foederant. Ad haec Tatarum Regem Alipem, in partes Christianorum pellicere nituntur. Nam quum Turcarum Imperator abdicato Alipe, Fetum fratrem illi in imperio Tatarico subrogasset, et parricidiali bello eos commisisset, plane aversum a Turcis animum Alip gerere ferebatur. Hanc occasionem in partes trahendi arripiendam rati commissarii Caesarei, Ioannis Bernátfi et aliorum missis legationibus, sollicite quidem claborarunt, sed ob turbatas postea Transyluauiae res, is conatus sperato successu caruit. Iesuitarum collegium Varadino exturbatur, frustra renitentibus commissariis Caesareis. Andreas Barchiay Turcas magna clade afficit. Zatarci Mehemed Bassa ingenti apparatu in Transyluaniam evertendam mittitur. Ad cuius adventum trepidare Transyluania, alia atque alia consilia capere, Maximilianum Archi-Ducem, quem Caesar ad Transyluaniae principatum legissé ferebatur, assiduis nunciis accersere. Sed dum ille cunctationem suam provincialiúm votis praeponit, Sigismundus Batorius interea, Opuliae pertaesús, dissimulata persona, ex nec opinato in Transyluaniam refugit atque a provincialibus, et uxore Maria Christierna, denuo in principatum recipitur, frustra commissariis reditui ejus intercedentibus. Inde Sigismundus litteras et legatos ad Maximilianum mittit, Gabrielem Hallerum et Lucam Trausnerum, per quos causas suae reditionis reddit, et Maximilianum placare satagit. Josica Zathmari capite plectitur. Haec gesta mensibus Maio, Iunio, Iulio, et Augusto, anni millesimi quingentesimi nonagesimi octavi.

---

*) Az argumentum későbbi kézzel — a XVII-ik század második felében iratott fel.

Interea dum haec in hunc modum in Vngaria, secunda nimium Vngarorum fortuna administrantur, discedente in Opuliam e Transyluania Sigismundo Principe, legati Caesarei, qui commissariorum titulum ferebant, Stephanus Szuhaius Episcopus, et Nicolaus Istvánfius, quos supra diximus, maiore authoritate quam multitudinis favore vicarium magistratum ingressi, nihil antiquius habuerunt, quam ut luxatum Sigismundi abitione provinciae statum corrigerent, conponerentque. Quapropter partim blandis sermonibus promissisque, partim modesta largitione, stipendiorum solutione, aliisque artibus, quae ad demulcendam, in officioque continendam multitudinem conducere arbitrabantur, sibi omnes demereri constituerunt. Videbant enim sapientissimi viri, quamlibet levem offensam in tam diversis hominum studiis, praecipitibusque ad res novandas provincialium animis periculis obnoxiam esse: leniter itaque in principio agendum esse censebant, dum coalitis ad concordiam hominum voluntatibus germanici dominatus plantarium firmiores radices ageret, ipsaque mutatio invidiam novitatis exueret, quod fieri aliter non poterat, nisi ipsi commissarii Caesarei, opinione mansuetudinis et moderationis, tum vero bene merendi studio et favore, maiorem gratiam ad populum colligerent. Ergo illi non ignari harum rerum, plebis statum, quam potuerunt, commodissime fundaverunt, ordinarios arcium praefectos, ne quid a se turbatum locoque motum videretur, eosdem quos Sigismundus constituerat, approbarunt; iurisdictiones per suos quosque tractus incolumes reliquerunt; magnam vim debiti stipendii, quod Sigismundus in nominibus reliquerat, profectioneque sua antiquaverat bene meritis servitiis bona ex parte soluerunt. Pro-

Stephanus Szuhai et Istvánfi incunt vicarium magistratum.

bus praetorianis caeruleatis, qui per omnes menses stipendiantur, ac per cohortes et manipulos divisi sunt, eosdem et duces, quos antea habuerant, permiserunt, et iisdem stipendiis affecerunt. In iis rerum temporibus gestarum qualemcunque consignatorem, maiori ad bene de patria merendum animo affectum, quam facultate praeditum, singulari benignitate sunt conplexi; quippe ipsi literarum studiis iuste atque doctissime eruditi, quid literae poscerent, optime norant. Proinde literatori illi, quamdiu his patronis uti licuit, nihil habenti nihil defuit. Codrus Croesum vixit, et nunc multa parcimonia illi pro divitiis est. Mundam inopiam patronorum inopia factam, eo animo fert, quo alii immensas opes vix ferre possent. Porro legati Caesarei quum nihil sibi reliqui ad summam diligentiam in republica bene constituenda fecissent, id insuper dederunt operam, ut non magis domi iustitia, quam foris fortitudine, rem administrarent. Nam cum Tartarorum Turcarumque palantia agmina ob immutatum Transyluaniae statum, ansam praedas agendi agrosque depopulandi se nactos esse arbitrarentur; opportunitatem rerum et temporum secuti, quidquid in rem suam conducere putabant, nihil eorum omittebant. Ne quid ergo ab illis detrimenti respublica acciperet, statim, ubi soluto Albae conventu, maiorum minorumve gentium omnis nobilitas domos repetiissent, commissarii edicto promulgato diem dixerunt, ad quam diem armati omnes convenirent. Locus ad castra contrahenda apud Sebesum Saxonum, oppidum Albae vicinum, captus est, ut inde qua usus posceret, ad omnes casus praesto essent. Huc tormenta, tela missilia, magno numero ex armamentario evecta. Stipendia commeatus alia tempestive praevisa. Commercia, rerumque venalium mercatus ad

Castra ad Sebes. Saxonum, oppidum.

certam aequabilitatem redactus, fora, macella, tabernae, merces, esculenta, quae ob aedilium incuriam neglecta dissolutaque erant, taxato pretio in iustam moderationem sunt redacta, omniaque alia legitime curata, quae domi, militiaeque essent necessaria. Iam vero quia Sigismundus immoderata effusione non solum aerarium ad faecem usque exhaustum erat, sed et publici omnes reditus in eas angustias redacti, ut abalienatis a fisco fundis, villis, pagis, oppidis, vectigalibus, redemturis, scripturis, fodinis, metallariis, salariis, quae antea iuris publici fuerant, vix superesset, unde saltem victus ad principalem dignitatem tuendam Maximiliano Archi-Duci, qui ingressurus provinciam ferebatur, suppeteret: constituerant commissarii Caesarei omnia ad certam aequabilitatem quandam redigere; inutiles sumtus circumcidere, iniquae fidei possessores ab involatis possessionibus depellere, inconvenientes Sigismundi donationes ad sua cuiusque promerita restringere, bona, quae iuris principalis fuissent et a Sigismundo non in usum reipublicae, sed in luxum privatorum nobilium collata erant, fisco vindicare. Verum enimvero honestissimum et utilissimum hoc propositum, temporum, quae postea secuta sunt, ratio penitus evertit. Nam quod non solum dolendum, sed etiam pudendum erat, tam multifariam distracta, atque in indignos dissipata erant pleraque omnia, ut complures nullis in rempublicam meritis, nec virtutis, sed coecae cuiusdam fortunae beneficio emergentes, in summas opes atque honores a Sigismundo conspicerentur evecti, quorum fastus, et acquisitus non satis honestis artibus splendor, dici non potest quantopere in oculos eorum incurrerit, qui suis et maiorum benefactis conspiciendi, praemio virtutis fraudati es-

Commissarii dissolutas provinciae res corrigere student.

barbariores Turcis Christiani memorabili clade deleverunt, tanto edito foedissimae crudelitatis argumento, ut cum insatiabilis eorum rabies vivorum sanguine expleri non posset, etiam in mortuorum defossa cadavera saevierit, et cum literariis chartis bellum gesserit. Itaque antiquissima diplomatum monumenta, unde certa eorum documenta temporum peti poterant, unde ad consignandas historias materia amplissima suppeditabat, unde maiorum clarissima facta ediscere promptum erat, varie dissipata, discerpta, irreparabilique ruina deleta sunt. Nec magis a barbarica militum rabie profectum est, ut haec labes praeclaris illis monumentis imprimeretur, ut incomparabilis thesaurus everteretur, ut antiquarum memoria rerum favilla obrueretur, denique ut lux rerum gestarum extingueretur, quam a principum et procerum nostrorum perdita incuria, qui maiorem rationem privati commodi, quam publici emolumenti habuerunt. Porro Orodium, ubi praeter veteres parietinas, et antiqua rudera nihil supererat, Scelesteius post recuperatam Lippam a Sigismundo Principe impetraverat possidendum, eumque locum novis munimentis, si non ad Turcarum vim immensam sustinendam, tamen ad velitationes eorum, repentinasque excursiones coercendas valide reparaverat, aggeribus, fossisque instruxerat, quod sane castellum Lippae maioris momenti oppido, non exiguo erat adiumento. Quia vero calcis atque caementi facultas non suppetebat, glebae cum gramine et aggere multo, in speciem quadratorum laterum, a cespite recisae, in latitudinem vicenum pedum coacervabantur, intra illas passim saligni suberinique stolones et virgulta ad radicandum accommoda inserebantur, ita ut fruticantes ramuli foras, radices autem implexis

Orodium restaurat Scelesteius.

peratoris, eandemque societatem, idem foedus, easdem pactorum conditiones cum Caesare se habiturum, conservaturumque pollicitus est, quas cum Sigismundo Batorio habuisset, in foederibus, in iudiciis, pace, bello ac denique omnibus quae Caesar Rodolphus cum Turcarum Imperatore pangeret, ad nutum eius solius se conformaturum. Sumturum se arma illius iussu, eiusdem iussu depositurum; pergeret modo susceptam Christiani Imperii causam tueri, atque ita suam quoque promovere, ne ipse Michael in mediis periculis destitueretur. Per idem tempus a Pontifice quoque Romano literas Michael accepit, in quibus admonebatur, ne a pia Christianorum causa secessionem faceret, sed in foedus et societatem Rodolphi Caesaris se aggregaret; perniciosum insuper schisma, quod omnium malorum causa esset, abiiceret, et ad unitatem Ecclesiae Catholicae Romanae toto animo se adiungeret; Deo enim placato et propitio, tum demum coeleste auxilium et prospera cuncta expectanda essent, adversus communem et infestissimum nominis Christiani hostem. Sed enimvero optimus Pontifex, hac quidem in parte oleum et operam apud barbarum perdidit, aethiopemque dealbare conatus est, inveterato errori mordicus adhaerentem, atque a suorum sacrificiorum placitis, ne transversum quidem unguem discedentem. Fertur Michael nonnihil caperato naso literas et monita Pontificis suscepisse; indignatus, dogma religionis, quam ipse profiteretur, ab eo carpi et improbari. Itaque ad ea Pontifici rescripsisse, ac vicissim monuisse, ut reiectis Italicis erroribus, ad veram communionem Graecarum Ecclesiarum se populumque Christianum reduceret: ita fore, ut pestilens Turca e cervicibus orbis Christiani propulsari posset. Patrato cum

Pontifex Michaelem Romam contendit.

Michaele foedere, cum tres dierum hebdomades commissarii abfuissent, Albam redierunt, caetera domi quae ad quietem reipublicae pertinerent, composituri. Eodem omnino tempore Ioannes Bernátfius, Sigismundi Principis secretarius, vir summo ingenio, rerumque usu praeditus, cum Ioanne Posonio, viro peraeque acri et industrio, ex Tartaria Tauricana, quae ultra Bosporum Cimmerium spatiosis in campis late fusa est (unde et nomen Cremmiorum accolae habent) reversi sunt. Missi erant hi superiore bruma a Sigismundo Principe, conciliandae amicitiae, foederisque sanciendi gratia, ad Alipem Keraium Tartarorum hoc temporis Hanem (sic illi regem vocant) qui ab opinione fortitudinis Gazi, idest miles animosus cognominatur. Haec Tauricana Tartaria Europae atque Asiae colliminio includitur, ac cis et ultra Boristhenem, ad Tanais usque ostia evagatur. A Selimo Turcarum Imperatore, Solimani patre subiugata, imperioque Turcarum iam fere centum annos obnoxia facta. Regia stirps antiquissima et nobilissima istic Kerai est, alii Kirai sive Girai pro soni affinitate pronunciant. Mathias Michovius, qui centum abhinc annos vixit, in libro de utraque Sarmatia, Kirei dicit, ex qua familia id temporis Mehemed Kirei Han fuerit. Porro huic Alipi cum Turcarum Imperatore Mehemede non levis intercesserat hac tempestate simultas, parato ad omnem opportunitatem imperium eius excutere, si parem voluntati facultatem nactus esset. Nam Keraium Mehemed Turcarum Imperator, ob recusata sibi superiore anno in expeditione Vngarica ad Agriam auxilia, imperio Tatarico abdicaverat, ac fratrem eius Fetin illi substituerat. Nec Feti tam potentis heri patrocinio [illegible]tus, imperium recusavit. Proinde suae libidini ma-

Bernátfii et Posoni a Tartaro redeunt.

Alip Kerai Tatarorum Han.

Tartaria intestino dissidio laborat.

gis, quae regum natura est, quam aequitati morem gesturus, maiore animo, quam spe regni eripiendi, copias conflat, auxiliaque undique tum e suis, quos in partes traxerat, tum ab Imperatore Mehemede subrogat, uti fratrem Alipem imperio abire sponte nolentem, per vim deiiciat. Sed dum Feti vitam fratris per nefas appetit, ipse propriam, ut assolet, amisit. Siquidem Alip tam importunae fratris ambitioni obviam iturus, nulla in re sibi defuit, ad omnes casus auxilia providit, impiamque illius audaciam bello refutare constituit. Ita instructa acie congressi cum utrinque magna caede pugnatum esset, Feti victus, eque suorum funere elapsus, in tutum evasit. Idem postea fractis rebus suis fratri reconciliatus, non diu ingenium in potestate habuit. Sive enim Turcarum Imperatoris, sive suorum instigatione, suaque adeo impotentia stimulatus, homo sua sponte levis, pacem involat, novumque de integro bellum adversus fratrem Alipem conflat. Sed neque repetitus eius conatus felicius cessit, victus enim, ac ferro, manibusque fratris elapsus, ubi salutem suam exilio redemisset, ad novam cum fratre reconciliationem animum iterum adiecit, confisus post binas etiam capitales hostilitates, locum aliquem reconciliandae gratiae superesse. Alip timens ne recusatam veniam frater in desperationem verteret, et in successionem regni, quod aliter non potest, tertio quoque armis se ingerere anniteretur, extremaque omnia tentaturus esset, quando ultima desperatio cogit homines omnia audere: ipse similiter fraternae perfidiae exemplum secutus, assimulatam gratiam fraude velare constituit. Cum enim videret aliter insidiis opprimi non posse hominem, tam ad salutem suam circumspectum, quam apud Imperatorem Turcarum gratiosum

blanditiis insidiosis benevolentiam ementitus, fratrem ad ineundam denuo concordiam, praesensque colloquium ad se pellexit. Quem ubi in penetralia cubiculi sui recepisset, ac velut in secretum sermonem sevocasset, subornato procursatore, protinus trucidandum curavit, captivi cuspidata securi militari, quam ciacanam nostri vocant, tanto impetu impacta, ut ea vertici impressa, derepente et momento irrumperet, atque ille e vestigio animam efflaret. Hoc perpetrato parricidio, ne simplex esset impietas, Alip super omnes fratris liberos et nepotes, qui septem fuisse dicuntur, consimili occidione trucidandos curavit, ne quisquam ex ea stirpe ad spem involandi imperii Tatarici animum erigere unquam posset. His ita confectis, Alip iniuriam non ferens, qua ab Imperatore erat affectus, quod fratrem in se armasset, imperiumque in illum transferre conatus esset, foedus, quod inter se ictum habebant, pro irrito habere constituit, clandestinamque conspirationem cum Christianis, ac primum cum Michaele Valacho, et mox cum Sigismundo Principe inire voluit, quorum innixus favoribus, in Turcam una cum illis arma caperet. Hanc materiem seditionis, occasionemque, quae fluxa admodum et volatica esset, in tempore arripiendam ratus Sigismundus, Bernátfium et Posonium cum donis submiserat, ut quae maxime ad rem conducere viderentur, cum illo tractarent. Huic legationi mittendae occasionem ipse Alip Tatár Hán suppeditaverat. Nam Sigismundo Principi praevalentem equum glaucum, una cum stratis pretiosissimis, anno superiore mense novembri dono miserat, cum literis, in quibus, forte an studio, Sigismundum fratrem et consanguineum suum scripserat. Tum Sigismundus eam rem in iocum vertens, laetari, exultare, gratulari sibi

Feti a fratre per insidias interficitur.

Alpis et Sigismundi mutua necessitudo.

tam insperata consanguineitate. Proinde vicissim literas ad eum dedit, benevolentiis plenas, et sacrarum literarum exemplis refertas. Eae a Luca Varadino secretario Principis erant contextae, eodemque idiomate Vngarico ad Hanem missae. Argumentum eiusmodi forte fuit: Qualiter ab uno conditore totius mundi, Deo, par hominum primum creatum fuerit, atque ex eorum seminio totum postea genus humanum propagatum. Hanc longinquam cognationem, coelo, ac hominibus rem fore gratissimam, si nova necessitudine utrique redintegrarent. Quod ita sane fieret, si mutua adoptione, alter alterum in fratrem et consanguineum adsciscceret, ut quos natura longo spatio diremisset, eosdem mutua voluntas in amore copularet. Petere itaque se, ne hanc fraternam coniunctionem ac primae stirpis, naturae et virtutum cognationem aversaretur, sed potius non tantum in idem foedus, sed in eandem omnino charitatem Sigismundum Principem pro fratre sibi adoptaret. Haec, et talia ad Tatarem Sigismundus. Quae ille, ut erat ad omnia quae machinaretur, ingenio imprimis apposito, simulatione tantum et ostentatione benevolentiae favorem barbari sibi demereri in animum induxerat. Ergo Bernátfius et Posonius, Moldavia superata, Boristheneque transmisso, ubi ad Baxezarai, regiam Tataris civitatem, quae gentili illorum lingua hortense palatium significat, adpulissent, comiter, uti par fuit, accepti sunt; nihil illis nonmodo ad honestum victum, sed nec ad laetitiam quoque defuit. Cibus illis arietina caro potissimum data est. Nam equinam, quae indigenis in deliciis est, ne attigerunt quidem. Ioculari sermone, ut reor relatum est, veretrum caballinum, nervis omnibus et tendinibus evisceratum, atque inde uva passa, butyro,

aliisque condimentis fartum, botuli vice, regiae mensae, et legatorum, illatum, atque inter opiparas epulas rehabitum. Caeterum Bernátfius et Posonius eo rem apud Alipem deduxerunt, ut pollicitus fuerit fore, ut si penitus a Turcarum societate se subducere non posset, tantopere illius potentiae obnoxius, daturus tamen esset operam, in eamque rem fidem suam interpositurus, ut nullo unquam tempore Transyluaniae esset nociturus, haecque promissa sancte servaturus. Aliorum quoque Christiani nominis principum amicitiam, si ita res ferrent eorum secundiores, pollicitus est se culturum, utque omnia illi de se meliora sperarent, enixe elaboraturum. Haec summa totius legationis, aut non multum his diversa. Ne vero cum Christianis hanc principibus factam consensionem, a fide quoquo modo laborare, aut aliquid fraudis habere suspicari quis posset, diploma foederis iureiurando firmatum per Hazanem Agham stabuli regii magistrum, summae dignitatis virum Tatarem, ad Michaelem Vaivodam Alip misit. Atque idem Michael per Petrum et nomine et natione Armenum, virum praestantissimum, et eundem Hazanem Agham, easdem conventionis tabulas ad commissarios Caesareos in Transyluaniam transmisit. Quo vero magis hic prolixus in rem Christianam Alipis animus praemio aliquo obstringeretur, ita inter eum, et Michaelem, ac commissarios conventum est, ut quotannis ab his quinquaginta florenorum millia Alipi soluerentur; cuius summae dimidium praesenti pecunia adolescente statim aestate dependeretur, reliquum in exeuntem autumnum differtur. His ita inter se pactis, videbatur conventis utrinque statum iri, nisi Sigismundi ex Opulia reditio, temporumque status immutatus barbari quoque animum simul im-

Petrus Armenus.

pugnaculis instructa, ab aquilone, portae (nam unicam tota arx habet) proximum propugnaculum bino nomine est: alii siquidem mancum vocant, quod in altum non usque adeo sit surrectum, alii Nyilas, eo quod a Michaele cognomento Nyilas id est Sagittario fuerit conditum. Propugnacula arcis Varadiensis. Hoc a Turcis puluere sulphurato in cuniculos adacto pene totum eversum fuit. Confine huic Aranyas, id est Auratum nuncupatur, a divo Stephano Poloniae Rege aedificatum, ideoque dictum, quod gentilitium insigne Batoriorum Principum, tridentes lupini, in aurato opere isthic fuerit asculptum. Hoc Chrysium ad bina stadia praeterfluentem respicit. Tertium ab oriente, Magni Thomae propugnaculum est, a conditore credo denominatum, id Venetias prospicit: ita ea suburbia vocantur, quod humecto loco sedeant. Regium propugnaculum austro obiacet, et nomen habet, quod ab Ioanne Transyluaniae Principe, Ioannis Regis filio fuerit exstructum. Id amniculum quemdam, qui Pece vocatur, e thermarum aquis ad agendas molas isthuc corrivatum, proxime intuetur. Hoc quoque a Turcis cunicularíis insidiis et puluere tentatum, atque etiam clade nonnulla affectum est. Quinto Terreno propugnaculo nomen est, idque occidenti obvertitur. In huius intestinis fundamentis egesta alte humo Turcae penitus inhabitarunt. Ergo Mehemed Passa, quod ille felix et faustum sibi fore sperabat, ex discordi Transyluaniae et Varadinensi, quae fama increbuerat, dissensione ansam obsidendi Varadinum arripiens, ad prid. Cal. Octobris, illuc duxit, eamque ita innumerabili multitudine undique cinxit, ut vix ulla spes esset expugnatum non iri. Quumprimum Sigismundus Princeps de tristi obsidione celeris tabellarii nuncio certior factus esset, id omnino temporis pila inflatili, quae Italica

Varadinum Zatarci Passa obsidet.

vocatur, veteribus follis pugillatorius, sese Albae oblectabat; collusores Italorum greges habebat, cum quibus in altum propulsam vesicam alternis iactabat, pendentemque pugnis incursabat. Ei oblectamento, Italorumque iocularibus dictis ac factis, quibus, supra quam conveniens eius dignitati esset, animum adiunxerat, non sine magno existimatationis dehonestamento totos dies vacabat. Accepto tristi nuncio, nihilo commotior Sigismundus, ac ne lusione quidem intermissa, quippe cui salus publica posterior esset frivolis nugis, non prius exercitatione ludicra discessit, quam tempus ad cibum et quietem capiendum, eum revocaret. Interea adventante Turcarum ingenti vi, plurima oppidanae, vicariaeque plebis multitudo Varadino, in finitimis circa tractibus, Turcici belli terrore perculsa, correptis ut potuit sarcinis, et in plaustra iniectis, ut quemque pavor impellebat, diverse abire, ac peregre rapere fugam, alii Zakmarum et Cassoviam versus, licet non satis tuta per Germanos et militum praedatoriam manum via, alii in Transyluaniam, alii alio, incertae ac periculosae viae se dare, sine rectore, sine duce, neque alienis consiliis, neque suis satis ad elabendum expediti. Imbellem familiam, aetatisque ac sexus imbecillem turbam, lacrymis, viae labore, fameque exhaustam secum per omnia discrimina raptare. Miserabile fugientium populorum agmen omnia itinera, saltus syluasque impleverat. Quorum fuga cognita, Tatares ad velitarias excursiones promti atque agiles, fugientium vestigia insequi, per omnes vias, saltus atque compendia trepidam multitudinem indagare, et quia ea ignara militiae, improvida mali, inopsque consilii, et nullo duce, sed inconsulta formidine ferebatur, a Tataribus capi, caedi, turmatim catervatimque prosterni.

Miserabilis fuga Varadinensis tractus.

Varadiensem ordinem probrosissimis conviciis et minis refertas. Quove magis supplicium cum infamia iungeretur, infamia denique et contumelia ad authores legationis redundaret, ternas plagas singulis legatis impingi iussit, qui numerus de more apud Vngaros nequam furciferis infigi solet, probrosiusque ducitur, quam si denis plagis, aut luculentiore fustuario quis afficeretur. At tunc quidem Varadienses impressum alte animis stomachum, totamque eam iniuriam per se satis indignam, silentio atque patientia presserunt. Profecto paucis post mensibus, in Opuliam Sigismundo, cum Varadienses illatam sibi legatisque ignominiam necdum concoxissent, Principis abitione metu levati, in magnamque spem erecti renunciant sacerdotibus Iesuiticis, cederent urbe, irent Zoeloes (is locus Varadiensis agri pagus est; urbi pene contiguus) ubi ipsis praestituta a principio esset statio. Non enim se passuros in urbe in cervice reipublicae eos ultra residere. Consultius fore, si eminus inter se amarent, quam cominus magnae alicuius defensionis ansam invicem praeberent. Verum illi non modo urbe se excessuros negarunt, sed insuper privata magis alicuius e suis petulantia (id quod fidei propius est) quam omnibus consciis atrocissimis conviciis, mordacibusque scommatis inscriptam chartam suggesto, unde Calvinianus sacerdos concionem habere solet, clam affixere, catulos Lutheri et Calvini intempestivo partu editos, demoniorum seminaria ex inferis enata zizania eos appellantes; brevi fore, ut quod exilium illis, quod malum minitarentur, in sua ipsorum capita rediret et recideret. Caeterum cum non modo diuturna iniuriae dissimulatione, sed et recenti irritatione dolor plebis accrevisset, conspiratione subito inita, concursuque

facto, populus plebsque furens, in sacellum unanimes irruunt, ac bipennibus, vectibus, dolabris, tuditibus, aliisque fabrilibus ferramentis, totum aedificium a fundamentis evertunt, arbores fructiferas succidunt, omniaque alia quae fano adiuncta erant, profanant: prorsus ut nullus isthic locus, ubi amplius haererent, superesset. Quia vero exasperatis vulgi animis nihil est impotentius, crudescente in maius ira, iam in ipsos etiam sacerdotes manum iniicere perrexerant, nisi praefectus arcis Georgius cognomento Király, id est Rex, missis militibus, tum vero e primoribus nonnulli, qui sedandum quam acuendum populi furorem malebant, vi, minisque illos ab incepto removissent. Erat Varadini Calvinianae sectae minister Ambrosius Dereskeius, vir populari eloquentia concionibusque facundus, eoque nomine plebi imprimis carus, qui totius huius seditionis invidiam commissarios Caesareos sustinebat, solus eius facinoris reus postulabatur, quippe cuius impulsu plebs ad tumultum ciendum semper proclivis, ad delubrum evertendum excitata fuisset. Sed ille partim concionibus, partim literis datis, publice privatimque omnem suspicionem eius criminis ab se removit, ut qui nedum author, sed ne conscius quidem inceptae turbae fuerit. Hac plebis intemperie accepta, Maria Christierna Princeps, et duumviri Caesarei, qui Albae adhuc degebant, ad quos constituendae reipublicae negotium pertinebat, ne haec seditionis fax in maius incendium spe impunitatis erumperet, habito super ea re senatu Demetrium Episcopum Transyluanum, Christophorum Keresztúrium et Stephanum Tholdium legatos Varadinum mittunt, Pontificiae religionis homines, magnaeque prudentiae ac virtutis senatores. Qui ubi isthuc appulerunt, ab

Legati commissariorum Varadinum.

omni senatu, urbanaque multitudine, magna officiorum frequentia sunt excepti. Appropinquantibus urbi honeste excultum militum atque civium agmen obviam honoris causa processit,tormentorum bombis ex arce gratulationis ergo illis applausum, quorum uni, cum maior vis pulveris quam pro captu tubi inserta esset, aenea moles violenta flamma in partes disrupta est. Quam rem inauspicatissimae legationis prodigium interpretatae sunt mentes superstitione devinctae. Per hos Maria et commissarii, quae in rem fore videbantur, Varadiensibus nunciarunt. Mirari se adeo cur tam alieno tempore tranquillitas publica, et quies civitatis ab illis turbata esset. Iesuitici sodalitii sacerdotes, qui depenso pretio emptam domum in delubrum rebus divinis destinatum, convertissent, per vim ab illis urbe eiectos sacellumque sacrilega plebis audacia eversum esse. In quod nihil iuris, plebem urbanam populumque usurpare, licitum fuisse, ratio ipsa et maiorum sanctiones, saerosanctique ordinis auctoritas sat argumento esset. Cum et a Sigismundo Principe, privilegio ipsis indulto, eorum incolumitas et immunitas roborata fuisset. Tum vero maiorum sanctorum hominum decreto, quod convellere nefas esset, fixum licitumque fuerit, privata profanaque loca cultui divino, ex sententia sacri ordinis vindicari, nec licere profanis manibus ullo pacto ea violare. Quid potuisset Turca vel Tatar atrocius patrare, quid animi ab omni Deo alieni crudelius audere? laesae maiestatis crimen sacrilegio cumulatum: sacrilegium ne conscientia quidem delictorum, et poenitentia expiatum; non solum ipsos homines, sed adeo deos immortales, contaminatissima rebellione esse violatos. Hoc facinore iurisiurandi sacramentum, quo se nunc primum Rodolpho

[illegible] esse. nec sane satis [illegible] praebuisse. Quietem [illegible] ab [illegible] esse. domi tranquillitatem publicam, a quibus minime conveniebat, interpellatam esse. Seditionem ordinum civitatis venenum esse, intestinamque discordiam, externis bellis occasionem subministrare solere. Ea longe atrociora haberi, quae non a iuratis hostibus, non licentia militari, non more belli, non iure victoriae committerentur, sed a domesticis et indigenis par factionem patrarentur. Non esse sibi obscurum, Ambrosium Bereskeium, eius loci ministrum vafrum et seditiosum hominem totius eius conspirationis authorem fuisse, quem ut brevi suae audaciae poeniteat, legumque et magistratus severitatem sentiat, summam se daturos operam nunciarunt: quapropter monere se, petereque adeo, ne sacerdotes Catholici urbe removeantur; suus illis locus, suusque ordo maneat sacrosanctus, id delubrum, quod evertissent, denuo restauraretur: nihil illis molestiae crearetur, saltem dum Maximilianus Princeps, qui brevi affuturus esset, principatum ingrederetur; qui de his et aliis, ex communi omnium bono senatusque statuturus esset. Ni huic salutari admonitioni, in praesentia parerent, fore ut sacerdotes per vim exturbati, si a nolentibus nunc nequeant, ab invitis non multo post, sint ius suum laesamque dignitatem repetituri. Haec ad Varadienses domina Princeps, et commissarii. Verum illi in consilium cogitationum suarum confidentiam et rationem adhibentes, legatis respondent, literasque ad Principem Mariam dant, hoc argumento scriptas, ut dicerent, se nullius discordiae authores exstitisse, Pontificios sacerdotes primos omnium turbandae tranquillitati urbanae ansam prae-

buisse. Toleratum his aliquot mensibus id malum in urbe fuisse, non tam confessione, quam patientia populi, caventis, ne incitata discordiae flamma, impotentia principum in maius incendium exardesceret. Hanc quum occasionem eiiciendi illos, sua ipsorum immodestia dederit, tempus suggesserit, necessitas iusserit, ius et aequum permiserit, se non potuisse ultra illos in cervicibus suis sustentare. Proinde non esse cur hoc factum crimini sibi daretur, se non recusaturos, quin aequi iuxta et iniqui causam cognoscerent. Delubrum illorum quod in urbe media fixissent, evertisse, ne a parvis principiis, ut solet ortum incrementum, vires diuturnitas conciperet, ac tamquam oculis fici, ita illi tandem formidolosi urbi incumberent. Non fuerat fas Italo Castaldo inconsulto senatu, insciisque civibus, clandestino extraneis hominibus, et religione, omnique vitae genere a nobis discriminatis, domum suam pretio addicere, ac institorio more, id, quod iuris urbani fuerat, ad quaestum furtim nundinari. Nec sacerdotibus istis ullum ius hic in urbe emendarum domuum fuerat, cuius mancipii colore ex aedibus aedem extruerent. Id ius mercandi indigenis civibus, non externis proprium a Principis peculiarique privilegio indultum esse. Cui non solum sanctio publica, sed ipsa adeo ratio, iusque gentium suffragatur. Nec defuissent ex civibus urbanis, qui vel tantidem vel pluris eam domum emissent, nisi mercatores isti venaliciam praedam contra leges urbis praeoccupassent. Si nemo popularium fuisset inventus qui emeret, ne sic quidem, in clandestinam mercem se illis ingerere licitum fuisset. Satius itaque duximus neutrius partis aedes esse, quam oppresso privilegio, et quiete urbis per vim ab illis perque nefas possideri. Ne vero

Varadiensium ad commissarios responsum.

quis, inquiunt, temere hoc nos fecisse, criminari posset, extant tria ordinum, patrumque decreta, diversis annis in publicis regni comitiis promulgata, ipsiusque Principis Sigismundi manu, sigillo, iuramento, diplomateque confirmata, in quibus peculiari sanctione senatusque consulto cavetur, ne pontificiae religionis sacerdotes ullo iure, praetextu, titulo in regni penetralia recipiantur. Omnis eorum insociabilis societas exitio sempiterno plectatur. Nominatim autem ne Varadinum ullius vi, aut potentia inferrentur. Illatos sive magistratu sive populari manu fas esse impune propulsare. Authores, qui id unquam ausuri essent, non fortunarum modo, sed vitae etiam discrimen subirent. Haec universae provinciae conclusa consultaque, istos temerario ausu contempsisse, delubrumque in penetralibus urbis frivolo praetextu erexisse, se in urbem per nefas ingessisse, quietem populi turbasse, ferendum bene moratae reipublicae non fuerat. Sigismundi Principis aequitatem et benignitatem ad amoliendum malum supplices imploravimus: non modo preces nostras abiecit, sed insuper legatos nostros viros honestissimos et nobilissimos contra omnium ius gentium, summa cum omnium nostrum ignominia publice fustibus caedendos Albae curavit, literasque ad nos dedit, insolentibus conviciis, e plaustro atque stabulo haustis, ac maiestate principali prorsus indignis, refertas. Quis animus tam abiectus, patientia tam servilis, populus ullus tam ad miseram servitutem natus, qui haec aequo animo sustinuerit? si primum istorum sacerdotum apud nos contubernium furibundi Principis patrocinio innixorum, tam infestum, tam atrox fuerat, quid putemus reliquum aetatis futurum fuisse, funestum nempe et multo sanguine redundans

Maluimus itaque damnosos sentes in herba evellere, quam postea radicibus actis frustra in iis eradicandis desudare. Maluimus serpentem in herba latentem antequam in draconem adolesceret, everso nido praeoccupare, quam postea irritis plagis in nostram perniciem irritare. Non sat erat Sigismundo Principi contra universi regni suaque adeo decreta, praeterque omne fas, Pontificios sacerdotes in oppida nonnulla Devam, Vincium, Borberecum, Zilahum, Benedictum, aliaque Transyluaniae loca, per vim cervicibus populi imponere, nisi hanc quoque civitatem liberam illorum iugo subiiceret. Tyrannidem in regni viscere exorsus, quam in finitima quoque late transferret, quod sine insectatione eius dignitatis dictum velimus. Quid igitur nobis crimini datur, si quod aequum et fas erat, tum vero ordinum, senatusque consultum non modo permittebat, sed et iubebat, Catholicos scilicet istos temere se in viscera civitatis ingerentes, excluderemus? Hac non Ambrosius concionator noster, vir pius et pacificus viam nobis in his exequendis praeivit, qui non modo facti, sed ne incepti quidem conatus, nec ullius conscius sane fuit. Nostrum omnium facinus, nostra culpa est, si modo culpa dici debet, quod fas et iura provinciae totius, non modo permittunt, sed et iubent. Haec et talia Varadienses ad Principis ac commissariorum mandata. Quae res postea maioribus ingruentibus periculis sensim elanguit, ac quidquid erat, silentio antiquatum est. Et commissarii cum sedandam potius, quam ultione exasperandam iniuriam consultius ducerent, ad formandum rerum praesentium statum, animum intenderunt. Nam cum Maximilianus Archidux, quem Caesar ad regendam Transyluaniam cum imperio missurus nunciabatur, tardior et cunctan-

tior ad capessendum magistratum veniret, multa tum domi, tum foris timebantur, ne in hoc periculosum interregnum incurrerent, praesertim cum a Turcis quoque et Tartaribus, omnem belli procellam in Transyluanos incubituram plerique ariolarentur. His diebus mortuus est Varadini Albertus, cognomento Király, id est Rex; Georgii, arcis eius praefecti frater germanus, vir sine controversia rei militaris non modo scientissimus, sed etiam peritissimus, eius virtus, in bello Moscovitico primum, dum stipendia sub divo Stephano Poloniae Rege facit, enituit, inde in patriam reversus, vix ullum praelium his quinque annorum spatiis extitit, quorum ille magna pars non fuerit, nomenque suum praeclaris facinoribus non nobilitaverit. In Valachia Michaele Vaivoda duce, Tartaris Hanis ex sorore nepotem, ingenti praeda, mancipiorumque opulentia onustum, ex Vngaria a capto Iaurino per Valachiam, in Tartariam redire contendentem, ad Serpetes pagum non solum castris exuit, sed et ipsum Hanis nepotem cum praecipuis quibusque Tataribus delevit. Sinanem Passam formidabili apparatu Transmontanam Valachiam ingressum apud Kelugrainum pagum, memorabili illata strage retardavit. Abailam Turtokaium Ciernavodam (id nominis nigram aquam interpretamur) Nicopolim, Gergivum, aliaque Valachiae castella, Turcarum deiectis inde praesidiis, Valachiae cervicibus detraxit. Ad Temesvarum bis irrito licet successu oppugnatum, insignia tamen virtutis suae documenta reliquit; in Agnano bello, cum Mahomede Turcarum Imperatore commisso, magnam laudem fortitudinis, vel summorum ducum testimonio tulit. Moriturus acinacem (gladium vocant, falcis instar recurvum) quo tot res bello praeclare gestas obiverat,

Albertus Király mortuus.

velut insigne quoddam anathema nominis sui, cum centum aureis nummis Sigismundo Principi, iam tunc in Opuliam emigranti, testamento dicavit. Quae cum ille accepisset, confestim uni e suis apparitori, nobili adolescenti Balthasari Eördög donavit. Inter haec dum Maximilianus Archidux, ad capessendum Transyluaniae principatum, sollicitis omnium votis expectatur, ne Turca otiosus spectator alienae cunctationis esset, fortunam audaci aliquo facinore experiri constituit. Quod illi rebus Transyluanicis ad interregnum redactis, tum sperare tum praestare proclive admodum fuit. Ex nec opinato igitur magna Turcarum moles, a Temesvaro, et circa praefecturis ad signa confluens, Chanadum a Marisi ripa situm, derepente obsedit, ut antequam Mehemed ingentibus cum copiis Constantinopoli in Vngariam appelleret, (nam iam adventare se rebatur) primum eo anno belli fortunam ipsi auspicarentur, victoriaeque imminentis, quam animo conceperant, florem primi delibarent, sed illos viribus confidentes fortuna non ex animi sententia affecit. Est Chanadum extra quidem Transyluaniam, sed Transyluaniae ditionis ad Marisum fluvium oppidum, quod tertio ab hinc anno cum Sigismundus Temesvarum oppugnatum iret, eiecto Turcarum praesidio, in potestatem redegerat. Id florentibus olim Vngariae rebus, episcopium nobile fuit oppidum, cum praesidio tenebat Ioannes More, vir animi promptus et impiger. Ioannes More.
Is cum adventantem hostem, auditione accepisset, quo maioris fiduciae significatione suis animum adderet, Turcis adimeret, obviam cum non magna sed valida militum manu illis occurrit. Vbi cum tumultuario praelio velitatus esset, seque imparem hosti vidisset, in oppidum revertit, ad propugnationisque artificium

omnes ingenii nervos intendit, sub exitum Iunii mensis obsidio tentata, eo omnino consilio, ut Mehemedi Passae universas Turcarum vires ductanti, Chanado in potestatem redacto, tutam viam a Lippa expugnandam, atque inde in Transyluaniam evertendam patefaceret. Septem duntaxat muralibus tormentis oppugnationem Turca periclitari voluit. Nec quicquam omisit, quod incutiendi terroris, dilapidandorum murorum, oppugnandaeque arcis esset, sed ut usu plerisque venit, si primus impetus ex sententia non cadit, fiducia corruat, animique desperatione meliores eventus frangantur; ita hic quoque Turca, constantiam cum virtute non coniunxit, ac quasi obsessum tantum atque oppugnatum, non etiam expugnatum venisset, non diu in proposito perseveravit. Amissis enim suis permultis, cum obsessorum animos, magno edito virtutis documento, ad omnia belli pericula ferenda promptos, ac expeditos cognovisset, collectis signis, conclamatisque vasis, qua venerat eodem, turpis ignaviae relicto ad Chanadum monumento, tacite rediit. Hanc repulsam ut magis memorabili facinore Turcae deluerent, vix binae dierum hebdomades intercesserant, cum Zuliman Passa Temesvariensis, cum duobus circiter Turcarum millibus, et septingentis, non tam bellum inferentis, quam latrocinantis more, diu dissimulatam ac secum coctam impressionem in Lugas oppidum fecit. Est Lugas Temesvaro oppositum castellum, triginta millibus passuum, idest quinque milliaribus Vngaricis, alterum ab altero dissitum. Quibus interiectum spatium cum sylvis, ac coenosa Temes amnis uligine, stagnantibusque lacunis obsideatur, non facile ultro citroque ob impedita et iniqua loca, excursionibus operam dare hostes possunt. Verum quia ac-

Andreas Barcsai ad Lugasum Turcas caedit.

stas torrida intemperie fervens, omnia loca humore exhauserat, Passa temporis opportunitatem secutus, non prius sperare, id quod ante mente conceperat, quam praestare potuit. Obtinebat Lugas cum praesidio Andreas Barchaij, vir ex nobilissima familia oriundus, et militaris virtutis laude vix ulli in Transyluania secundus. Ea praefectura Turcis finitima, post amissum centum abhinc annos Severinum, Banatus titulo a Transyluanis regitur, sed ubi nec potentiae, nec dignitatis ea est amplitudo, quae olim fuit, tam provincia, quam honoribus in angustos terminos redactis. Itaque ergo Andreas Banus, exploratorum opera (quae cura in rebus bellicis maximi res momenti est) Passae insidiantis mentem intellexerat, seque ita ad propulsandum hostem instruxerat, ut quem pari militum numero non vinceret, animis et pertinacia pugnandi vinceret. Primum omnium arcem, quae oppido adiuncta est, fida custodia munit, murorum minas et propugnacula tormentis instituit, ne si violentior impressio fieret, facultate pugnandi obsessi destituerentur. Peditum cohortes, qui tormentis humeralibus merent, per compita oppidi disponit: vicorum extrema, in quae Passa impressionem facturus nunciabatur, armatorum densa phalange munit. Ipse Andreas valida peditum equitumque manu, extra oppidum ad bina passuum millia in insidiis subsistit. Quibus ita ordinatis negotium dat Georgio cognomento Giuracae, aedili annonario, quem provisorem vocant, ut simulatque Passa ad primum ab oppido lapidem appropinquet, exploso e summa turri tormenti grandis tonitru indicium faciat proximantis hostis. Sed ille sive trepidatione turbatus, sive dum aliarum rerum sollicitus satagit, mandati immemor, appropinquantis hostis, non prius ullum documentum de-

dit, quam ad ipsa omnino suburbia Passa constitisset. Iam et hoc ducum oppidanorum mentem vehementer percusserat, quod ex qua oppidi parte, hostilis irruptio nunciata fuerat, et ubi validam peditum cohortem ad excipiendos primos impetus locaverat Andreas, repente hostis ad aliud oppidi latus ex necopinato irruit, ubi cum binas aedes incendissent, quo maiorem oppidianis terrorem inciterent, nostri ad vim arcendam tum prompti expeditique accurrerunt, ut caesis nonnullis validius inferentes gradum, extra suburbia Turcas protruserint. Interea Andreas Banus, qui in insidiis Passam praestolabatur, accepto licet serius, quam par erat, tormenti fragore, suos ad pugnam educit, ac mox Passam aggreditur, qui nullas foris insidias latere suspicabatur, sed securus proxime oppidum expeditissimis stipatus armatorum millibus, eventum oppidanae pugnae opperiebatur. Tanto impetu Andreas in hostem fertur, ut non diu ancipiti Marte sit pugnatum: Lugasini virtute, Turca numero praestabant, eaque res effecit, ut primum quidem ambiguo praelio vires utrique periclitarentur, ad postremum tamen non dubio eventu rem nostri expediverint. Itaque dum pedites stannearum pillularum tormentis excussarum procella Turcas impetunt: tum etiam equites praelongis hastis armati, ordines disturbant, ita confertam Turcerum aciem dissiparunt, ut pene primo statim impulsu, desperatione secundioris pugnae, fugam viderentur meditari. Nec multum operae et temporis intercessit, cum loco illos submovent, submotos fugant, fugientes late consternunt. Ipse Passa cum primoribus trepidus per alia, atque alia compendia iter permutans, Temesvarum evasit, nec postea praegustata Andreae virtute, aleam cum eo est periclitatus; suo malo edoctus, audaciam contra audaces non semper esse tutam. Magnum

se coactum, atque in orbem rotundatum ita se succinxit, ut aequatam planitiem urbi condendae indulserit; suburbia Danubiotenus descendunt, nullis quidem cincta muris, sed aedificiorum continua moenia instar murorum habent. Exiguis platearum et angiportuum portis intercluduntur, et vallorum obicibus muniuntur. Ab occasu remotis in bina, ternave passuum millia montibus valle magna lataque in hemicycli speciem cingitur, cuius vallis cornua ab ortu solis et septemtrione Danubio utrinque clauduntur. A meridie annexa est extremae urbi arx, splendidissimis tot retro regum aedificiis superba, cui, valle intercedente, mons divi Gerardi tota urbe atque arce praecelsior imminet. A Danubio, qui montis infima allambit, incisis rupibus praeceps. Quae vero ex Gerardino cacumine arx demissior obnoxia est tormentorum validiorum iactibus, non ut ad scopum figendum collimatis, sed ut ad percutienda fortuito obvia temere emissis: ideo Turcae ad removendum offendiculum superioribus annis, ab expugnato a Christianis Strigonio, mediocre castellum monti imposuerant, praesidioque muniverant, ne hostis Germanus occupato eo vertice, subiectae arci pilarum eiaculatarum procellis insultaret: Budanam et Pestanam ripam sex et sexaginta pontonibus iniectus pons utrinque complicat, qui bruma appetente quotannis convellitur, membratimque reponitur, ne conglaciato Danubio, hybernaque tempestate disiiciatur. Exeunte hyeme, ubi glacierum moles verno aëre soluta, flumini detracta est, operis adhibitis reparatur, magno mancipum et redemptorum, qui Iudaei plerumque sunt, lucro: quilibet enim commeantes, equites aeque ac pedites, quae magna semper turba est, tum vero plaustra oneraria, pro singulis iumento-

ria tempestate repensaret; tanta pluvia terras sub messem obruit, ut arva passim diluvio stagnarent. Fulmina ad terrendos magis, quam plectendos mortales a natura comparata plerisque in locis non exiguam cladem intulerint. Claudiopolis urbis suburbium ultra Samosum amnem fulminea culpa magna ex parte conflagravit. Monasterium magnae Matri Virgini sacrum, ad primum supra urbem lapidem, sacrilegus Iupiter totum combussit, nec coelite patrona, nec ope humana vim incendii restinguente. Albae quoque nonnullas aedes, sed sine flamma perstrinxit. Nec ulla aestas fuit coelesti igni magis obnoxia. Eadem aestas et autumnus infamis fuit, memorabili ad posteritatem peste bubuli generis pecorum. Mali vis non erat peregre advena, sed a partibus Valachiae in Transyluania exoriens. occidentem versus sensim proserpsit. Nec usquam limites egressa, velut indigena provinciae imminente bruma in natali suo solo extincta est. Omne pecus aliud a contagione immune fuit. Bubulum genus duntaxat, et id quidem domesticum, clades stravit: trecenta amplius boum millia hac clade absumpta esse, (ut tunc erat Transyluania admodum pecorosa) constans omnium opinio est, quod miserorum colonorum fortunas vehementer afflixit. Febris venas et vitalia inflammabat, quapropter malo correptae, insedabili siti torquebantur, et cum ad lacus atque amnes bibendo implerentur, e vestigio concidebant, vitamque misere exhalabant. Vix ulla tertium diem a morbo superabat. Medicamenta, ut in re misera meticulosa credulitas solet, varia adhibita, sed parvo cum successu. Fuerunt capti religione animi, qui hoc quoque in prodigium verterint, et cladem ab his pecubus ad heros perventuram augurarentur, cui infausto omini anno insequenti, et

Pestis pecorum in Transyluania.

futuro interitu vitam ponere. Reliquias castelli, ne amplius restaurari possit, a fundamentis Svarcembergius evertendum curat. Mox deinde ad urbem in potestatem redigendam se accingit; qua vetus Buda est, inde et castra ponit, et initium oppugnationis auspicatur. Cui dum summo studio ac diligentia vacat, ne qua pars urbis a belli clade immunis sit, suburbia, quae magna et frequentior urbis pars est, primum omnium expugnari ac diripi iubet. Ad faciendam impressionem Germanici nominis milites, Gallos, Valonesque adornat, eo omnino, ut putatum est, consilio, ut expugnati suburbii gloria et praeda penes hos potius resideat, aut ut divisis Germanorum et Vngarorum viribus, aemulatione inter se virtutis, alteri alterorum exemplo ad rem gerendam fortiter invicem accendantur. Itaque edicto cautum, ne quis Vngarus, Sclavo, aut congener quispiam Germanis sese misceat: qui secus fecerit, capite poenam luet Turcae suburbiorum angustias, aditus, portas, angiportus, valido tormentorum ordine, militumque robore muniverant. Nihilominus Germanus spe victoriae et praedae, validissimo impetu adoritur. Cruento certamine diu pugnatum. Ter irrumpentem Germanum, et in medias plateas et vicos penetrantem, ter Turca eiecit, et in castra redire coegit. Sub vesperam Vngaros eandem oppugnationem tentare Svarcembergius iubet. Hi firma incursione atque impetu armorum et animorum primum portarum munitiones evertunt, aditus patefaciunt, mox in medias Turcarum phalanges illati, magna eos strage fundunt. Inde ad Passae aedes, quae ad ripam Danubii regiae instar sita est, calore pugnandi provehuntur. Passae siquidem ex vetere Turcarum instituto, extra arcem, extrave urbem laxe et magnifice habitare solent. Nunc

Buda oppugnatur.

omnem vim, omnemque iniuriam a Transyluanico imperio amoturum, idque foederis rudimentum, quod superioribus mensibus cum eo commissarii et Michael pepigissent, pro sua modestia et humanitate sancte conservaturum. Interea, quia inopi exhaustoque a sole militem ductaret, iuxta ictas nuper conventionis tabulas, de donativo aliquo sibi provideri petebat, quod mutuae inter se concordiae esset documentum. His ita nunciatis, Alexander cum Georgio Thrace ad Rodolphum Caesarem missus est, qui initi foederis conventa illi enarrarent; Cefersha cum Ioanne Bernátfio ad Alipem Hanem cum denis millibus tallerum missus est, quam summam Michael totidem millibus auxit, adiuncto iisdem praecipui nominis Boiero suo, qui quae in rem et salutem Valachiae atque Transyluaniae pertinerent, summa diligentia perficerent. Quae quidem omnia prudentia et sapientia legatorum Caesareorum, Stephani Episcopi et Istvánfii, eo consilio administrabantur, ut dum Maximilianus, Princeps Transyluaniae a Rodolpho Caesare designatus, fastidiosa mora (nam iam quartum mensem ab exitu Sigismundi in dies singulos affuturus nunciabatur) spem provincialium destituit, animosque eorum longa sui exspectatione corrupit; Turca interea et Tatares nonnulla re, vel spe pacificationis suspensi, muneribusque deliniti, a vexanda populandaque Transyluania vim abstinerent, consiliaque sua segnius exequerentur: iam aestas inclinaverat, autumnusque appetebat, cum imminentis belli terror, quod a Turca impendebat, per omnium ora et mentes non sine sollicitudine ingenti pervagari, adeoque metus magis quam spes animos hominum versare coepit. Erat Mehemed e penitiorum consiliorum primoribus ordine sextus, cognomento Zatarci, quod

Tatar et Passa in Vngariam contendit.

gentili Turcarum lingua machaeram lanioniam significat, quod nominis non ideo a vulgo traxit, quod lanius fuerit, sed militaris ferociae et fortitudinis elogium est. Quippe qui dimicando tam ingentibus vulneribus hostem conscindat, quam lanii solent bubulos artus dolabra insecare; talia cognomenta Turcae non ipsi sibi adsciscunt, sed militare vulgus solet primoribus, quorum fortitudo cognita est, indere: uti saepe nomina fortuito acquiruntur non eliguntur, casu imponuntur non ratione. Sic Ferhad Passa, quem proximis annis Turcarum tyrannis interficiendum curavit, et cui Sinan in bello Valachiano successor datus est, niger serpens adpellatus est, ob formidinem scilicet, quam hostibus incuteret, aut ob astutiam, qua illos circumveniret. Proinde hic Zatarci Aulona, urbe Albaniae Adriaticae, fuit oriundus, quae regio Aegypti strenuissimorum a principio virorum fuit velut equus Troianus, nec genus infra virtutem habuit. Fuit enim cognatus Mehemedis illius Passae, qui olim Temesvarum irrito conatu oppugnavit; et qui postea mortem Sulimani sub Zigetha arce prudentissimo astu, ne ad aures Ianizarorum penetraret, celavit. Is Zatarci, corporis atque animi viribus praepollens, omnis militiae imperatoriae summus magister, quem Zerdarem persico verbo vocant, plena cum potestate creatus est. Proinde immensis totius pene Orientis atque Europae viribus accinctus, formidabilis in Vngariam adventabat. Satis certum atque exploratum est, in penitiore Imperatoris consilio, quod divinum vocant, fixum ac deliberatum stetisse, uti Zatarci, omni reiecta cunctatione, totam eam belli molem in Transyluaniam expugnandam convertat, quidquid valeret ad eam delendam, omnes vires admoveat; tanta mala, quae Transyluani

serint. His itaque ita utrinque administratis, Mehemed Passa, ob rem male ad Varadinum gestam, non ausus Constantinapolim ad suum tyrannum reverti, tota ea hyeme Belgradi delituit magis quam degit, donec vertente aestate, mense Iunio cum novus illi successor Ibrahim Passa, secretiorum Purpuratorum Princeps, esset substitutus, iussu Mehemedis Imperatoris, abscisis fauci-bus, usitato illis supplicii genere, strangulatus est. Crimini illi datum est, quod tanto cum apparatu, non ad evertendam Transyluaniam, quo fuerat universis consiliis suffragiisque destinatus, sed alio vires converterit, totamque spem bene gerendae rei sua ipse inconsiderantia fefellerit, a Sigismundo pacificationis fraude illudi sibi passus fuerit, copiasque Imperatoris ad Varadinum importunis cladibus obiecerit. Missus est cum literis ad necandum Passam Ianizarorum tribunus quem Agam vocant, cum delecta lictorum manu. Quum literas Imperatoris Mehemed accepisset, in quibus ultima sibi necessitas mandabatur, easque oculis legendo percurreret, simulac ad locum devenit, in quo denunciatio mortis continebatur, toto consternatus animo et corpore, ac tamquam repentino percussus sidere, pene exanimatus est, ac pariter nondum perlectis omnibus e trepidis manibus literae humi defluxerunt. Tyranni iussum erat, uti aequo animo Passa mortem ferret, neve obluctando ullum contumaciae signum ederet: quidquid de se statutum est, patientia et obsequio toleraret. Passa exspes vitae, ac praesenti mortis horrore perfusus, momentum temporis sibi dari precatus est, dum crimina sua ultimis precibus atque obsecrationibus ad Deum exspiraret. Id ubi datum est, ferali in sella, quae illi ultima fuit, insidere iubetur, quos enim Imperator hoc modo necari iubet, moderatiore quam

Mehemed Passa necatur.

ementer infensum esse, omnibus nervis exitium et estem meditari. Nam et Sinan Valachia profligatus, t Temesvarum bis oppugnatum, castella plurima ca-ta, copiae caesae, multa alia, ingentem Imperatori Turcarum bilem conciverant, quin non obscuris indi-ciis senserat Sigismundus, vertente anno, omnes vires in Transyluaniam intensurum. Videbat Sigismundus in se parum spei ad resistendum, nihilo plus in Germanorum auxilio positum esse. Maluit flagrantem lapidem, antequam consumatur, Germano tradere, ut ille potius quam ipse impendentis ruinae causa esse videretur. Et cum ita ineptiret, tamque aperte in voluntarium intentum et ipse rueret, et provinciam praecipitaret, coelestis tamen benignitas omnia eius furiosa consilia in meliores convertit eventus, exitiumque, quod ille sponte accersiverat, a capite provinciae avertit. In tam formidoloso Zatarciani belli conatu augebant populorum metum opiniosissimi homines, qui ad omnes calamitates animum submittere solent; in iis astrorum speculatores, quorum ominationes plenis saccis Cracovia, eius artis officina (si modo ars est, ac non potius artis ludibrium), per omnes terras evolarant: obnoxium fore eum annum gravissimorum bellorum motibus, quae plus illatura essent periculi, quam incussura timoris. Idque ex lunae binis deliquiis, solis item una eclipsi, tamquam horrendis et ingentibus totius mundi obscurationibus, dira quaeque et (saltem) superum omnium, inferumque deorum ope averruncanda denunciabantur. Accedebat ad iniiciendum timorem devinctis superstitione animis bicipitis vituli prodigium, quod Michael Valachiae Princeps, sub idem omnino tempus, ad Mariam Principem et legatos Caesareos miserat, tum etiam diversa ex regni parte equinus foetus iti-

Prodigia.

[illegible]

[illegible] Mehemed magni [illegible] Accedebat [illegible] XX millia, et quae turba maxima fuit praelongis hastis sarissas vocarunt Macedones, armatorum ad quinquaginta millia, alia militum farrag ex omnibus orbis partibus collecta multo numerosior, quibus sustinendis terra laborare videbatur. Nec minus ipse tanti exercitus dux, cautus, et ad rem circumspectus, secundaque semper militia adversus Persam et passim alibi rebus Turcarum administratis inexpugnabilis habebatur. Nec erat quisquam, qui virtutem eius, cum summa felicitate dexteritateque pugnandi coniunctam, in publicam Vngarorum cladem opinione non traheret. Tota non Europa modo et

Africa, sed totus insuper Oriens, veluti suis excitus sedibus, huc confluxisse videbatur. Certe in regia urbe Constantinopoli fuisse militum tantam infrequentiam accepimus, ut praeter inertem plebem vix ullus militiae idoneus Turca viseretur. Equidem non bos loquens: Cave tibi Roma, ut olim, sed praesentissimus atrocissimi belli strepitus in auribus Transyluanorum resonabat, nec mutum pecus dictabat, sed ipsa oculorum fides denunciabat: Cave tibi Transyluania. Quo circa in tanto ingentis belli terrore duumviri commissarii, ab animi magnitudine magis, quam a viribus parati, in rem sapienter consulendo nihil omittebant, quo et provincialium animi in fide retinerentur, et Turcarum immensis viribus obviam iretur. Ad Sebesum Saxonum oppidum conventus indictus est, quo omnes proceres, ordines et regni nobilitas, suis quisque militibus et armis pro more instructi, tum e plebe decimus quisque armis ferendis idoneus convenirent, proximeque oppidum in castris considerent, unde ad omnes casus, quos necessitas imponeret, praesenti ope praesto essent. Quia vero durissimis temporibus omnem opem arripere salus publica iubet, iussi sunt insuper pro numero hominum atque periculo e vicenis quibusque portis (portae singulae denas, quindenasque colonorum domos, plusve minusve, uti facultates et fortunae eorum habent, continent) singulos milites bene armatos ipsi eorundem tractuum comites in bellum legere, et ad constitutum diem praesentare. Quae manus etsi non tam ut caeteri valida, tamen non nihil ad rem conferret momenti. Nam et fama, quae res cunctas ex auditione magis, quam ex visu divulgat, conflatas e quibuscunque hominum generibus copias, pro armatorum millibus, adversariis renunciat. Vnde fit, ut si

Commissarii Caesarei rem satagunt.

virtute non terreri, multitudine tamen saepe [illegible] hostes soleant. Hoc modo commissarii cum [illegible] nullum habere putarentur, magnum repente [illegible] Iam et Maximilianum ducem, missis aliis super [illegible] nunciis orabant, obsecrabantque ut [illegible] aliis consiliis adventum maturaret: nec venire [illegible] sed repentinus advolaret, omnemque adhiberet celeritatem; rerum praesentium statum moram et cunctationem non ferre, provincialium animos inter metum Turcarum et eius exspectationem pendulos, pene ad salutem desperasse. Totam rem in tam periculosi interregno, ad defectionem spectare eoque rem praecipitatam, ut eruptae seditioni, iam pene dux magis desit, quam voluntas; properaret ipse occupare hominum studia suo adventu, antequam ad alia consilia animos adiicerent. Iam Csanadum, iam Lugasum, aliaque castella, obsidionibus, depopulationibus, incendiis tentata esse. Et haec nihil esse prae iis, quae imminerent ingentium malorum tempestas, non tantum auribus sed oculis perciperetur, occasionem arriperet, quando sciret, non rebus tempora, sed temporibus res servire, sicut navim absque gubernatore omnibus esse obnoxiam fluctibus; sic sane principe destitutos provinciales, in quem spem et fiduciam difficillimis suis temporibus convertere possent, ad omnes casus nutare, animum despondere, defectionem meditari: proinde vix posse in tanto impendentium malorum metu a damnosa aliqua secessione cohibere, nisi tempestivus ipse adveniret, cuius praesentia pro multis armatorum millibus esset; satis se certum atque exploratum habere, Mehemed Passam omnem Turcarum potentiam ad Transyluanos obtinendos conversurum: eaedem et extremum excidium toti provinciae spirare, hanc po-

Maximilianus Archidux ad quemquam accedit.

pulorum cladem, quae iam prae foribus esset, matura-
ret tempestivo adventu avertere. Haec et talia Stepha-
nus Episcopus, et Istvánfius, commissarii augustales
ad Maximilianum: sed Maximilianus hoc a milite et
pecunia imparatus, sive velut e specula contempla-
bundus, exspectabundusque, in quamnam Vngariae vel
Transyluaniae partem Mehemedis Passae innumerabi-
les copiae incumberent, ut illuc demum, si posset, prae-
senti ope accurreret, diem ex die trahere, ac penitus
adventum differre et procrastinare, quae sane eius cun-
ctatio, minime ab animi magnitudine profecta, mirum
in modum animos omnium affecit. Potissimum vero
primores provinciae de rerum summa solliciti ad com-
missarios instabant, creberrimis nunciis Caesarem in-
terpellandum esse, ne in tanto discrimine cunctationem
saluti omnium praeponeret; primum omnium, quod se
facturum recepisset, (ad) Maximilianum fratrem germa-
num tum militem tum pecuniam mitteret, ut saltem
primis hostium motibus occurri possit: neque exspecta-
ret, dum immanis hostis provinciam esset ingressus,
ac tum demum res Transyluanorum eversas respice-
ret. De capite totius provinciae, omniumque provin-
cialium agi, numquam Transyluaniam maioribus peri-
culis obiectam. Nonne eandem esse rationem privato-
rum malorum et publicorum discriminum: caetera
maleficia iuris remedio tunc coercentur, atque plectun-
tur, cum peracta sunt publico periculo; nisi ope tem-
pestiva provideris, ubi evenit, frustra demum Deum,
hominumque fidem implorabis. Dum salus in integro
est, tunc est saluti prospiciendum, recto consilio, ce-
leritate, auxilio. Vbi iacuerimus, conclamatum est de
nobis; ex nostris eventibus Maximilianum Archidu-
cem suis rationibus providere, nec ipsi honestum est,

nec nobis quicquam ad salutem opportunum; praesentem necessitatem non posse ferre tarda consilia. Videret Maximilianus ne patronorum cessatione ac vi hostium coacti, fidem cum tempore mutarent, positisque armis, honestas ab hoste conditiones, quod necessitas iuberet, accipere cogerentur; fides servanda esset, ubi utrique ex aequo servaretur, promissisque invicem staretur, cum fides utrosque mutua stipulatione obliget. Non adstringi eius religione, cum pars a conventis recederet, cupere se Rodolphi clementissimi et potensissimi Principis imperio regi, idque in votis semper magis habuisse, quam in tam potentis hostis vicinitate, ab augustis et imprudentibus principibus opem, cui ferendae impares essent, implorare aut humilibus obsequiis hostium perfidiosam indulgentiam adulari. Sed cum salutis tutandae ratio ultimum humanorum operum remedium flagitet, cogerentur Transyluanici inviti operam dare necessitati, cui nemo nisi insanus repugnaret, et cui venia merito danda esset. Haec et talia non sine gravi querela Transyluani persuasum plerique habuere, non fuisse animum Maximiliano prius ingredi Transyluaniam, quam videret, Mehemedis Passae ingentes copias in quamnam Vngariae partem oppugnandam se converterent. Proinde tantisper exspectatione sui decretique subsidii spe Transyluanos suspendere voluisse, donec ipse sua consilia, suasque vires eo converteret, quo maxime tandem reipublicae salus vocaret. Aut si cum Turca signa conferendi potestas non daretur, quod vix spes erat, futurum ad Cassoviam, aut Posonium, eminus fumum, et incendium Transyluaniae spectaret. Dum tam anxiis provincialium omnium votis Maximilianus Archidux ad capessendam Transyluaniam expectatur, Sigismundus Princeps interea, qui iam

Sigismundus Batorius refugit *Opulia.*

quartum mensem in Opulia exulabat magis, quam vitam agebat, non minus loci, quam fortunae pertaesus, coepit ad alia consilia animum adiicere, uti semper inconsultum, quodque factum poenitentia comes sequebatur, quo vitio iuventus, tum ob aetatis tyrocinium, tum consilii indigentiam, sed maxime ob ingenii desultoriam levitatem imprimis laborare solet. Ergo praecipitatum prius consilium consimili remedio emendaturus, clavumque impactum, quod aiunt, clavo excussurus, de repetenda Transyluania cogitare coepit, sero tandem animadvertit se Glaucum egisse, aurea, aereis permutasse, id quibus modis exequi posset, omnem eo cogitationem mentemque defixit. Redeundi ex Opulia mentem imprimis suggesserat illi Emericus, cui ab Sixo Vngariae oppidulo et patria et cognomen erat, fortunae Sigismundi et itineris comes, sed in rem suam magis quam illius rationes appositus. Nam quum desiderium amissorum in Transyluania bonorum, tum vero familiae suae filiorumque labentem se absente fortunam aequo animo ferre non posset, non suadere modo, sed summa etiam ope orare Sigismundum institit, ut damnatis omnibus, quae hactenus cum Germanis pepigisset commerciis, specie amplissimis, re inanibus, domum ad suos reverteretur. Huc si animum adiiceret, futurum dixit, ut ab omnibus Transyluanis, apud quos sancta adhuc eius memoria exstaret, gratissimis animis reciperetur. Reditum suum, quem hactenus tutum temporis ratio fecisset, rogabat, ne otiosum cunctando faceret, occasionem in tempore arripiendam docebat. Volucrem illam esse, nec semper ad res pro voto gerendas precibus hominum obnoxiam. Pactorum vim ac iuramentum, cuius religione Transyluanos violenter Germanus obstrinxisset, eodem astu quo ille invitis iniecit,

Emericus Sixai.

reiiciendum esse dictitabat. Satis siquidem certum est cum iniuria libertatis publicae factum, nec a volentibus susceptum. Ea indole generosos quosque animos esse, ut alienigenum dominum, maxime per vim atque cuniculos intrusum, minime ferre possint, sui sanguinis principes cupere, ad eum toto animi impetu rapi. Consideraret, quam indigne secum actum esset, non modo provinciam Transyluaniam, sed etiam salutem suam in quantum discrimen coniecisset, perpenderet secum quanto astu ab summo fastigio ad medium detractus esset; ut tandem a mediis ad ima praecipitaretur. In uno tugurio domi inter suos tutior esset, quam hic peregre inter alienos in munitissima qualibet urbe, corrigeret hunc errorem, quamprimum in patriam redeundo. Quid iuvaret alienam pollicitationem, exilio, aut certe exitio suo fovere? cum certissimis argumentis exploratum haberet, nunquam sibi hunc vitae statum, in quem se temere induisset, fore emolumento, nunquam fidem praemissorum, quibus circumscriptus esset, exsolutum iri. Ita enim usu comparatum esse, ut quo quisque regum aut caesarum maiore maiestatis opinione polleret, eo in promittendo, modo in rem suam conducat, splendidiore apparatu, tum vero tardiore, et quandoque nihil profuturo effectu, animos credulorum suspenderet. Sibi quidem defectionis a Christianorum partibus consilium non placere, nisi necessarium fuerit, sed hoc tantum dicere: hunc scrupulum, qui conscientiam eius affligeret, domi inter suos tutius, commodiusque tractari posse. Hic in eas ventum esse angustias, ut ne iustae quidem expostulationi, nedum corrigendi, siquid offenderet, tutus locus superesset. His et talibus querimoniis cum Emericus Sigismundi animum, inter redeundi, perseverandi consilium, dubium, iam-

que adeo sua sponte facti poenitentem, sibi obnoxium fecisset, non multum cunctatus Sigismundus, ne quis casus propositum turbaret, revertendi sententiam arripuit. Ante vero quam in eam se fugam indueret, statuit animos provincialium, sed maxime Stephani Bocskai avunculi sui mentem periclitari, quem sciebat semper alienum fuisse ab iis consiliis, quae ipse dudum de relinquenda Germanoque tradenda Transyluania coepisset. Hoc propositum quo commodius perficeret, misso clam ad illum in Transyluaniam Benedicto Machielio, viro singulari fide et industria praedito, quem e Transyluania pridem excedens comitem sui itineris, fortunaeque asseclam adoptaverat, verbis, literisque nunciat, se agnoscere errorem suum, poenitereque inconsulti facti, in qua Italorum Germanorumque vanis promissis praecipitatus esset. Sed cum mortalium delicta ex consilio, non ex casu aestimari soleant, nec ea quae ex errore, sed quae data opera patrant, pro criminibus habeantur; aequum sane fuerit, hic quoque commissae per imprudentiam culpae magnam partem sibi detrahi. Multa interdum vel a prudentissimis viris fiunt, cum vel spes, vel desiderium, vel gravis aliquis affectus mentem incessit, qui postea, ubi spe sua deiecti, exspectationeque delusi sunt, ad nova capienda consilia animum appellunt, erroremque commissum sapientioribus cogitationibus corrigere solent. Dei solius est eventus rerum respicere: homines dubiis opinionibus speque incerta aguntur. Tu itaque, inquit, cognate charissime, in quo totius vitae meae dignitatisque praesidium fixi, laboranti mihi obvenias precor, si qua mihi sanguinis tecum coniunctio intercedit; quam spem ab initio publice privatimque de me aluisti, siquid denique de te bene unquam sum meritus,

Sigismundi reditus ... tis ad B... kaium ... cius

totum tibi in praesentia ante oculos propone, id intuere. In gremio vestro sum natus, vos me educastis, aluistis, instituistis, ad principale fastigium promovistis, unde vana credulitate captus, eo angustiarum sum redactus, ut rerum humanarum vile spectaculum habear; tot honoris nominisque insignia et ornamenta, quibus me decoraveratis, mea culpa, mea unius temeritate missa occiderint. Non possum itaque non fateri, quantopere dulcis patriae desiderium, conspectus vestrum iucundissimus, contubernium meorum, vestrorumque omnium charitas, redeundi animum sollicitet, urgeat, laceret. Si amastis me puerum, si adolescentem, ne committite, ut is amor vester in difficillimis temporibus, ad patriam recuperandam, remorae mihi sit atque impedimento. Scio me aetatis et ingenii lapsu, ob assiduas eius regni procellas, fecisse nonnulla, quae me ab amore vestro excludere possent, sed ea talia fuerunt, ut nisi vel lacessitus iniuria, vel publici emolumenti spe ductus fuissem, nunquam sane fecissem. Nam quod ad alia vitae meae officia attinet, ubi primum aetas consilii compos fuit, vestraque omnium benevolentia in id fastigium sum evectus, unde mé inconsiderantia mea praecipitem dedit: nihil feci, credo, quod non fuerit idem rationibus vestris conforme, nihil quod non ex usu reipublicae, nihil denique quod non ab omni sorde et iniuria alienum. Si nonnullis dignitatis meae amicis, referre haetenus eam quam debui gratiam non potui: certe dabo operam, ut posthac referam; habebo quidem semper dum vivam. Quae omnia, si quam de me spem in reliquum vobis facere poterunt, per id omne, per quidquid vobis charum est, per nomen Batorium, quod semper venerabile fuit ei provinciae, vos precor, date operam, ne hoc exilium, in quod meo errore deductus

sum, perpetuo mihi dolori, exitioque sit. Vestram fidem, vestrum consensum imploro, qui mihi omnis opis indigo salutaris portus, tutumque refugium fuerit. Id si mihi praestiteritis, quidquid vitae posthac supererit, quidquid fortunarum, quidquid dignitatis, vestrae fidei, summaeque in me charitati, grato animo, grataque memoria, omni tempore referam acceptum. Haec et talia Sigismundus ad avunculum suum Stephanum, in quo omnis spes eius reliqua erat; etsi enim Bocskaius ab rerum novandarum materia vehementer abhorrebat, tamen cum videret praesentem rerum et temporum conditionem eam esse, ut nisi ipse tempestiva spe succurrat, per aliorum cunctationem extremum provinciae Transyluaniae excidium instaret: noluit deesse et patriae et nepotis sui saluti: videbat immensas Turcarum vires ad delendam Transyluaniam incubuisse, omnium animos ingenti metu suspensos, queritando atque ingemiscendo opis aliquid, cui innitantur; queritare, omnia initia consequentis ruinae prae foribus esse; Maximiliani ducis tarditatem nihil ad salutem publicam conferre: quem si ulla provinciae cura angeret, in tempore veniendum esse, non post tempus, sane conveniebat. His anxiis curis Bocskaius satius duxit Sigismundum restituere, ac praesens periculum, quod a Turca impendebat, eius praesentia avertere, quam dum alienam oscitantiam sequitur, periculum provinciae accensere. Rem cum Demetrio Episcopo Transyluano communicat, sensit eum quoque a Sigismundo recipiendo non esse alienum, nam et huic non satis recte cum legatis Caesareis conveniebat, et Bocskaius nonnullas offensiones dissimulatione secum premebat. Etenim, cum a Sigismundo superioribus annis summus militiae magister, quem generalem vocant, lectus esset,

Bocskaius Sigismundum reducere contendit.

commissarii, quasi de fide illius ambigui, munus illi abrogaverant, et in Casparum Kornis transtulerant. Sed neutrum privatae offensae a fide sane dimovissent, nisi Turcici belli formido et salus patriae ad nova consilia capienda illos traxisset. Plus se patriae, quam aliorum gratiae debere sciebant; iniquum esse putabant, ut dum ipsi in alios essent officiosi, in semetipsos sint impericulosi, et dum fidem incassum servare tenentur, animum cum patria perdant, ad cuius salutem, velut ad quandam amussim, et fides, et omnia quae vitam comitantur, essent conformanda. Non deesse in iis fidem dicebant, qui ad patriam conservandam omni studio contenderent: in iis deesse, qui cum in fidem suam alios receperint, fidem patrocinii desererent; dum ipsi salui sunt, quid de aliis fiat, parum curarent. Haec secum Bocskaius sollicite versans, Sigismundo per eundem Machielium renunciat, ac iubet eum omnia de se quantum in se esset, bene sperare, modo salua dignitate et aestimatione sua id fieri queat. Suffragabantur Bocskaio in restituendo Sigismundo e primore nobilitate duo insuper, Volphgangus Kornis, et Albertus Almasius, cui Literatoris ascititium nomen erat; ac praesertim Albertus, Sigismundi liberalitate in non contemnendas opes evectus, nihil non agebat, quo illum denuo Principem haberet, etiamsi Istvánfio legato Caesareo tam arcta necessitudine esset coniunctus, ut filius eius ex non legitimo thoro acquisitus putaretur. Quo vero Machielius aliquo integumento hunc suum in Transyluaniam reditum velaret, finxit se, rerum earum visendarum gratia, quas penes Bocskaium Sigismundus reliquerat, missum esse; imo partem illarum nonnullam se, uti visum esset, evehere velle. Quae omnia ita clam commissarios agebantur, ut nulla su-

spicione fucus animadverteretur. Et quia Sigismundi equi, quos in Opulia habebat, tyrunculi erant, et novelli, Machiedius quo expeditior ille esset ad redeundum, tulit ad illum gradarium firmum, et quamlibet longi itineris patientem. Hoc modo Sigismundus compositis clam, convasatisque omnibus, quae in opibus suis maioris momenti putabat, et quae facili onere secum avehere posse rebatur, unionum, gemmarumque thesaurum, assumptoque Benedicto Machiedio, cui ob perspectam fidem plurimum fidebat, et quem antea ad Bocskaium amandaverat, atque insuper agasone unico, singularibus equis, intempesta nocte Opulia egressi, quasi aliud negotium sequentes, recte Cracoviam in Poloniam rapuerunt iter. Quo cum Sigismundus clandestinus appulisset, Regem ad audienda sacra in templum solenni pompa euntem prosecutus est, ac omnem aulae, sacrorumque apparatum coram contemplatus. Nam quo fugam atque faciem tectius dissimularet, accensi personam ac pallium vilissimis rhenonibus suffultum indutus, in Machiedium personam suam, tum Cracoviae, tum alibi, toto eo itinere, transtulerat, uni Machiedio serviebat, illi uni ad omnia ministeria apparebat, eum solum observantia famulari et obsequio venerabatur. Reliquit in aula Opuliensi, cum potiore opum parte Franciscum Huniadinum medicum, virum gravem et doctrina insignem, nec ad eiusmodi versipellem fugam appositum, et Emericum Sixovium; quibus sedulo mandavit, ut quam tutioribus compendiosioribusque itineribus possent, eius fugientis vestigia insectarentur. Hi omnem vim auri atque argenti, facti vel infecti, caeliti vel rudis metalli secum traxerunt. Reliquum omne famulitium recta per Vngariam in Transyluaniam con-

tendere iussit. In his fuerunt nobiles adolescentes, satellites ac apparitores sui, Balthasar Eördögh et Ioannes Desoefi, qui duabus rhedis domesticae supellectilis partem vehebant. Sed hi, dum Transyluaniam contendunt, ad Tokaium in Vngaria reprehensi sunt, et ad Maximilianum ducti. Quos ille suae potius bonitatis et clementiae, quam alienae levitatis memor, saluos postmodum et incolumes una cum rebus omnibus dimisit. Huniadinus et Emericus per Sarmaticos saltus in Poloniam, ipsi insinuati, in Transyluaniam demum redierunt. Et Sigismundus quidem hoc tam ambitioso diverticulo, bifariamve ac trifariam dispertito itinere ideo usus est, ut si forte taciturnae abitionis fama emanaret, insequentium siqui forent, vim et manus effugere possent. Ita ille peregrino viatorisque habitu, quo tutius elaberetur, caelatus, paucis post diebus in Transyluaniae fines evasit saluus. Iam vero, antequam Opulia moveret Sigismundus, miserat ad Caesarem Rodolphum, Pragam, Alphonsum Carillium, summi ingenii sacerdotem Iesuitam, eique negocium dederat, ut summa quam posset contentione cum Caesare ageret de Episcopatu vel Vratislaviensi, vel Olmuciensi a Pontifice summo impetrando, uti spes iam pridem esset ostensa, et de quinquaginta florenum millibus, quae iuxta conventionis tabulas ipse Caesar ad diem annumeranda pollicitus esset. Et quia iam semissis anni ab resignata Caesari Transyluania effluxerit, aut totum, aut saltem eius summae dimidium Caesar in tempore redderet, ac felicia auspicia reliquae in posterum solutionis faceret. Deinde quia Opuliana aula fatiscentibus ob aetatem aedificiis, ita vitiata fuerit, ut vix aedes habeat mediocris fortunae homini accommodas, nedum principali dignitati idoneas, petere Sigis-

Sigismundus Rodolpho Caesari simulac Transyluaniae imponit.

mundum, diguaretur Caesar pro sua dignitate ruinosas has et male materiatas aedes convenientiore aliquo, et honestiore, atque ad habitandum magis opportuno palatio commutare. Esse in Boëmia oppidum Leithomis Mariae Manrichae, Vratislai Pernestaini viduae pignori inscriptum. Ea summa a Sigismundo depensa, iuberet Caesar viduam cedere loco, ac Sigismundo arcem cum oppido resignare. Ad quae Caesar benigne respondit, se hac quoque in parte morem petitioni eius gesturum, omnique studio et benevolentia commodis eius et dignitati in tempore provisurum. Nec multo post Sigismundus, quam Carillium ad Caesarem amandasset, Sigismundum quoque Sarmasaghium, quem e nobilitate Transyluana comitem itineris secum in Opuliam eduxerat, virum et generis claritudine, et doctrina liberali nobilissimum, ad Caesarem legat eandem pecuniae summam, et alia, quae conventionis fuerant, repetitum. Caesar Carillio et Sarmasaghio sollicite instantibus, ac Sigismundianarum offutiarum penitus inconscius, ne quam expostulandi de se materiam relinqueret, postulatis omnibus ita annuit, ut non libenter solum et prolixe, sed etiam in tempore voti compotem Sigismundum se facturum pollicitus fuerit. Ea autem viginti quinque florenum millia, quae ex convento, semestri deberentur, protinus per Lazarem Henkel, negociatorem magnarium Viennensem, praesenti pecunia Sigismundo anumeranda iussit. Ita Sarmasaghius accepta pecunia, in Opuliam, quam potest gnaviter contendit. Vbi cum ne vestigia quidem Sigismundi deprehendisset, eodem tenore, nullis usus viarum ambagibus, recta per Vngariam in Transyluaniam revertit, ac pecuniam Sigismundo exhibuit. Haec *ambagiosa fuga*, *pecunia* fallaciose emuncta, plus

Sigismundus Sarmasaghi ad Rodolphum

labis Sigismundo, exitii populis Transyluaniae, quam detrimenti Rodolpho, moderatissimo Caesari, inflixit. Cuius imminutae maiestatis noxiam per unius hominis mobilitatem commissam, memorabili ad omnem posteritatem documento, cumulatissimis sane suppliciis tota Transyluania postea luit. Dum hoc modo Sigismundus in Opulia, non satis felici ad futuros rerum eventus auspicio miscet, confundit, turbat: interea Maria Christierna Princeps, matrona ut corporis dotibus excellens, ita vita et moribus sanctissima, quae ab Sigismundi in Opuliam excessu Albae residere hucusque iussa fuerat, quod Maximilianus Archidux patruelis suus ad provinciae principatum lectus magistratum ingrederetur, redire ad matrem in Styriam constituit. Nam cunctationis eius et tarditatis pertaesa, tum vero Turcici adventus rumore perturbata, minime tutum sibi rebatur imbecillo opportuno iniuriae sexui in provincia, principe atque omni ope destituta, ulterius haerere. Quae iam antea iter ingressura fuerat, nisi ob Maximiliani frustra expectati absentiam vicariam potestatem obstinere iussa fuisset, uti nempe eius authoritate, praesentique maiestate, provincialium animi a novandis rebus inhiberentur, constantiusque in fide perseverarent; interregni tempus, quod Maximiliani cessatio fecerat, ipsa sua praesentia expleret. Iussi sunt discedentem dominam comitari cum lecto nobilitatis agmine, Demetrius Episcopus, idemque Cancellarius, et Christophorus Kereszturius, viri senatores, quorum hic magister aulae principalis erat, quem anteambulonem dicunt, diuque eo munere functos fidelissimam in omni fortuna dominae Principi operam navarat. Aderat his Sigismundus Comes a Turre, Italus, Maximiliani Ducis necessarius, et multis in Transyl-

Maria Christierna e Transyluania reditum parat in patriam sed occupatur a Sigismundo.

uaniam legationibus functus. Ita praeparatis ad profectionem omnibus Alba movere, cumque abeundo Claudiopoli substitissent, postera die ex destinato iter aggressuri, ecce nobis ex nec opinato Sigismundus Princeps, Opulia derelicta, Claudiopoli constitit, quo eadem insecuta nocte, qua Domina appulerat, furtim receptus fuerat, secunda omnino vigilia noctis incunte a consulibus urbis, Michaele Katonaio, et Emerico Bognero Chiliano, viris primariis, et in ea republica clarissimis; id fuit ad XII. Cal. Septembris. Hic Sigismundus singulari rota inconstantior, utriusque principatus possessionis sponte sua exutus ac velut in bivio haerens, ne fortunam suam omni fulcro carentem data opera praecipitaret, non se fortunae, quae caeca est, permisit, sed animi singulari magnitudine sublevavit. Primum omnium amborum consulum fidem, qui in ea republica plurimum poterant, sibi adstrinxit, subinde et eorum, apud quos gratam sui memoriam esse sciebat. Interea tamen consules Katonaius et Bognerus, quorum ille primarius, hic Iudex Regius vocatur, ne quid temere fecisse viderentur, unde in se fluxae fidei crimen, in rempublicam periculum aliquod immineret, vel redundaret, quando satis sibi conscii essent Rodolpho Caesari sacramento iuramenti sese obligatos esse, senatum confestim, ac centum viros patres, ad quos reipublicae constituendae negotium spectabat, eadem intempestae noctis hora convocandum curant, de Sigismundi reditu ad eos referunt, quid facto sit opus consultant. Rogantur sententiae, tandem in hanc ab omnibus itur: Sigismundo significandum esse, se, quod commodo eius fieri posset, Albam ad commissarios Caesareos totius reipublicae nomine nuncios missuros, qui de eius reditu certiores illos facerent, hoc,

rerum circumstantiam et statum temporum postulare. Non abnuit Sigismundus. Missi postera statim die Stephanus Seres, patria Zechi dictus, vir praetorius, et Ioannes Longus, perspectae virtutis et prudentiae cives. Hi profecti, cum legatos Caesareos convenissent, renunciant Sigismundum Opuliae Ducem, quem nuper Principem Transyluani habuissent, cum quatuor solum famulis inopinato ingressu in urbem se insinuasse, ac Dominae Mariae Principi denuo se adiunxisse, imperitare, atque ex principali dignitate omnia administrare. Scire se Rodolpho Caesari iurisiurandi vinculo obligatos esse. Proinde ne ea res civitati fraudi esset, totius reipublicae nomine se missos esse, uti exquirerent, quidnam in repentina atque improvisa re facto sit opus? Tum Szuhaius et Istvánfius novo et inexspectato malo perculsi, ac vix mentis compotes: quid aitis inquiunt, quid hoc est rei? quid factum? cur intromisistis, ac tamquam dubitando, identidem idem quaeritare. Tandem Seres, cum rei novitate maiorem sibi audientiam fecisset: Nos, inquit, Sigismundum Claudiopoli adesse nunciamus, idque ex oculorum nostrorum fide confirmamus. Heri pene concubia nocte, quum Pauli Melithei, Caesarei in Zacmar tribuni, oneraria rheda, demissa ductaria catena portis emitteretur, earundem silentio tenebrarum, oscitantibus custodiis, in urbem Sigismundum penetrasse, ac postmodum Sigismundo, comite Italo internuncio, ad dominam Principem se aggregasse, ac quod satis certum est, singulari illam affectu complecti. Haec narrantibus Claudiopolitis, Stephanus Bocskai et Caspar Kornis, penes quos secundum commissarios omnium rerum potestas erat, interveniunt, de Sigismundi reditu percontationem redintegrant, deliberant, quibus consiliis insperato discri-

Commissariis Sigismundi reditus renunciatur.

mini obviam eant, inquirunt. Tandem ad Claudiopolitas Szuhaius, tota etiam mente turbatus, Siquid, inquit, iussum fuerit, eritisne nobis dicto audientes, atque obedientes? Ad ea extempore altero legatorum, quidquid iussum fuerit, se publice facturos affirmante: imo nos, inquit, Seres, nuncii reipublicae vice adsumus, mandata ex fide exposuimus, extra id, quod nobis praescriptum erat ad dicendum, quid respondeamus, non habemus; siquidem ad ea cives absentes nostris verbis in praesentia obligare, quorum ipsi sint conscii, nec nostrae spontis est, nec muneris, et siquid privatim nos spoponderimus, id fortassis populus publice ratum minime sit habiturus. Proinde siquid nobis, quod referendum sit, a vobis mandabitur, id bona fide vicissim ut senatui nostro renunciemus, praestabimus: Vltra haec quicquam civitatis nomine polliceri nostrum non est. Ad extremum legati Caesarei producta in longum consultatione Claudiopolitis respondent, et quod, inquiunt, nos de refugo Sigismundo in tempore certiores fecistis, in eo sane fidei vestrae opportune consuluistis. Quod ille per incuriam vestram urbi successit, hac noxa non levem existimationi vestrae notam impressistis. Nos itaque pro ea authoritate, qua publice fungimur, vobis serio iniungimus, ac fidem vestram iurramento solemni pridem alligatam ad ea quae mandamus praestanda obstringimus, ne praeter Caesarem Rodolphum, Regem Vngariae, alium quempiam pro Principe agnoscatis, in neminis alterius nomen transitionem faciatis. Sigismundus Dux Opuliae, suarum rerum privatim agendarum gratia in provinciam venit, ut amicus, affinis Rodolphi, Caesari necessarius, bene hactenus quidem. Si vero tamquam Princeps in provinciae imperium se ingerere, ac novam rursus domi

nationem usurpare molitur, nec Sigismundo, nec Mariae Christiernae, quorum ille nuper, haec dudum, omni potestati renunciarunt, ulla in re obtemperetis, quidquid iusserint, reiiciatis, omnibus viribus, quantum in vobis est, obsistatis; in summa, ad id praescriptum, in quod paucis ante mensibus Rodolpho Caesari iurastis, in omnibus vos conformetis. Id ni feceritis, vobis cogitandum relinquimus, quae sera contemptorum iussorum poenitentia, quaeve poena comes vos consequatur. Iam vero Sigismundus, nullo instructus satellitio, nullisque opibus adiutus, postero statim diluculo, quam Claudiopolim appulisset, toto sordidus habitu, ne fortunam suam omnibus pene tutaminibus destitutam funditus corruere pateretur, quae iam in propinquum videbatur adducta discrimen, uno vel altero suorum comitatus, coniugem Mariam adiit, quae divortio credebatur separata. Illa insperato eius adventu turbata, cum vereretur, ne haec repentina facti novitas aliquam honestae suae famae maculam iniiceret, dubia aliquantulum restitit. Sed cum data fide significasset Sigismundus se, suaque omnia, in fidem et voluntatem Rodolphi Caesaris, ut antea permissurum, nec ab ea, quae inter se et illum intercessisset, sanctione vel latum unguem discessurum, nec a foedere Christianorum defecturum; tum vero coniugii fidem, pactaque mutua, in quae ambo, tactis utrinque sacris, ante convenissent, sancta illibataque servaturum, non difficulter Domina, quod iam ipsa quoque necessitas imponebat, in eius fidem coniugalisque amoris necessitudinem concessit. Huic amborum consensui cum frustra refragarentur Episcopus et Kereszturius, et se ad Sigismundum denuo applicare recusarent, dolentes delegatum sibi Dominae educendae comitandaeque munus, intempestivo eius interventu

Sigismundus ad coniugem se applicat.

turbari convellique, unde sibi negligentiae malaeque fidei crimen infligi posset, iussu Sigismundi in custodiam sunt conditi, qua tamen paucis post diebus soluti. Ita res tantis involuta ambagibus, Sigismundi opera sensim discussa atque expedita est. Quae omnia ille tamquam histrionis personam indutus ita agebat, ac si in theatro quopiam comicam fabulam lusum venisset, sed quae in exitialem tragoediam non multo post tempore verteretur. Idem Davus, qui in epitasi turbaverat catastrophen, tranquillare constitutum habuerit. Et Sigismundus quidem in tam eversis rebus ideo coniugii novam coniunctionem acquisiverat, ut apud Rodolphum Caesarem priorum offensionum memoriam deleret, et pristinae reconciliationem gratiae contraheret; sed enimvero tam desultoria nunc fide in coniuge recipienda usus est, qua pridem in tradenda Rodolpho Transyluania usus erat, dignus omnino, qui, ut olim Demetrius ille Rex, ita hic talis aureis ad exprobrationem puerilis levitatis notaretur. Equidem hoc receptae coniugis studium magnum protinus Sigismundo favorem omnium conciliaverat, praesertim eorum, qui illum intus et in cute nondum cognorant, sperabant hanc coniunctionem pignori fore, deinceps ad concordiam cum Caesare confirmandam, et coniugii fidem illibate servandam, tum vero ad provinciae res fidelius posthac administrandas felix incitamentum. Qua quidem opinione quam fuerimus decepti, tristissimus rerum eventus postea ostendit. Ac statim, quam non vero, sed ficto animi affectu coniugem optimam et pietate eximiam acceperit, manifeste declaravit. Nam etsi Albam eodem curru invehentes, omni coniugali amore illam prosequi simulaverit, paucis tamen post diebus, alio ipse atque alio divagatus, ab

omni eius consuetudine sese subtraxit, ac pene semividuam in toro geniali destituit, donec tandem Andreae Cardinali resignaverit totum principatum, atque ita provinciam simul, et ipsam dereliquerit, prorsus ut quam mobiliter Deae Constantiae illum, tam leviter Iunoni pronubae litasse manifestum fuerit. Tanta in illo ingenii mobilitas fuit, ut vicissim nunc coniugum, nunc viduum, nunc exulem, nunc Principem se mallet, ac tamquam tunicam exueret per vices atque indueret, coniugium simul et imperium habere et non habere perinde duceret. Nec quid Rodolpho tali Caesare dignum, nec quid suis commodis conveniens, quid provinciae salutare esset, satis cum animo expenderat, itaque fluctuantibus undis vacillantior, cum per omnia fortunae ludibria se ipsum atque alios versat, miserabilibus exitiis rempublicam involuit. Porro Sigismundus statim ubi Claudiopolim appulit, misso ad Stephanum avunculum uno e suis nuncio (is tunc in castris ad Sabesum aberat), renunciat se reversum in patriam; ageret, faceret, quidquid in rem suam conducere arbitraretur, favorem popularium, studium populorum, voluntatem omnium, propensionem, maxime autem procerum in se postliminio recipiendo, consensum, omnibus quibus posset modis eblandiretur, nihil hic ab ulla parte curarum laborisque remitteret. Quod quidem Bocskaius summa cum ingenii dexteritate perfecit. Erat siquidem per ea adhuc tempora Sigismundus mira quadam fortunae indulgentia in omnium animis gratiosus, et qui miseratione magis quam miseriis dignus iudicaretur. Quapropter tum recordatione paterni regis, maiorumque eius promeritorum, tum vero, ut odiosa Germanici nominis dominatione solueretur, vix quisquam erat, qui alienum ab

Sigismundus denuo recipitur.

eo recipiendo animum gereret. In iis Demetrius Episcopus et Cancellarius Transyluanus ferebatur, a Sigismundo Principe utraque nuper dignitate ornatus, et arcis Gyalu dominio donatus, cui omni officiorum constantia respondere aequum et conveniens ducebat. Etsi autem ad praesentem rerum et temporum rationem sese in speciem accommodare videretur, non obscura tamen induratione voluntatis, ad Sigismundum magis reducem, quam ad Germanorum dominationem propendebat, prorsus ut fama per ora hominum emanaverit, Sigismundum, cumprimum in Transyluaniam refugisset, quo tutius lateret, in arce Episcopi Gyalu, Claudiopoli vicina, dies aliquot tantisper commoratum fuisse, dum expediundi destinati occasio suppeditaret. Eo factum esse, ut Dominae Mariae Claudiopolim appellenti pene in vestigio Sigismundus affuerit, quippe e proximo omnia momenta temporis emigrandae Dominae velut e specula contemplatus, nam fortuitum fuisse utriusque occursum, et tanto loci intervallo, vix quisquam sibi persuadere poterat. Ergo Bocskaius, ubi reducem Sigismundum nepotem accepisset, nullam amplius consultationem de eo recipiendo interposuit. Coelestium benignitate ad salutem Transyluaniae illum reversum esse existimabat, eius praesentia omnem ruinam, quaecunque a Turca immineret, aversum iri praedicabat, eoque proclivius se illi applicuerat, quod totus a Germanica dominatione aversus, legatorumque Caesareorum potestatem non satis aequo animo ferebat. Idcirco neque consultationibus publicis, nisi raro, se adiungebat, nec militiae, ad ordines ductandos, publicaque munia capessenda animum adiiciebat: sed tamquam privatus aliquis suarum tantum rerum negotium agebat, promptus nihilominus et paratus

omnia officia obire, quae illi publice iniungerentur. Prorsus ut iam tum appareret solitariam eius sollicitudinem nonnihil ad novandas res, consiliaque alia cudenda vergere. Ergo Bocskaius cum reverso Sigismundo fidem et obsequium applicuisset, caeteri, qui infra eius magnitudinem erant, et qui aversum a Sigismundo animum gerere videbantur, inter se intueri, capita conferre, ac quidnam facto esset opus sollicite dispicere. Verum enimvero Sigismundi factio, ita reliquos ambiguos et haesitantes in partes vel invitos traxerat, ut paucis interiectis diebus, vix ullus existeret, qui ad orientem Sigismundi denuo fortunam se non aggregaret, non iurisiurandi, non Caesareae maiestatis, non sui, non aliorum memor. Nam etsi Caspar Kornis, secundum Bocskaium primae notae senator, et opibus atque hominum propensis studiis validus, penes quem copiarum omnium summum imperium erat, Caesareas partes enixe tueretur, quod illi postea apud Sigismundum in magnam invidiam vertit: ubi tamen ad conditiones ventum est, quod iam ab invito pene necessitas extorquebat, in eius fidem et obsequium se contulit. Ac commissarii Caesarei, tam subita animorum commutatione visa, quid in rem iam praecipitatam consulerent, quid facerent, omnibus praesidiis destituti quo se converterent, quorum fidem implorarent, plane ignorabant; in vadoque haerebant, si qui essent, qui nefas ducerent pati Transyluanum nomen tali perfidiae et inconstantiae nota perpetuo sigillari: eos sane potentiorum consensus ita oppresserat, in consiliisque capiendis subiecerat, ut non possent hi ab illorum sententiis, sine ingenti tum vitae, tum fortunarum, tumultusque discrimine diversi abire. Fuerunt etiam, qui cum spem omnem de reditu Sigismundi in perpetuum

abiecissent, ea fiducia freti, gravissimis criminationibus Sigismundum absentem in gratiam Germanorum prosciderint. Verum illo ex improviso revertente, timere sibi coeperunt, ne forte quidquid interea dictum in eius contumeliam, vel factum in iniuriam esset, ultione persequendum statueret, ac inter alios Petrus quidam Peterdius, homo dicax et linguae intemperantis, qui paucis ante annis ex Vngaria profugus in Sigismundi familiaritatem scurrilibus ineptiis se insinuaverat, quibus ille nimio plus aures et animum adiungere solebat, saluti suae consulturus, Transyluania clam effugit. Nam etsi a Sigismundo invidiosis opibus esset excultus, quippe qui palatii quoque vicaria praefectura supra suum meritum cohonestatus fuerit, multis tamen probris (ut et hominum genus Gnathonicum inconstans et desultorium) cum absentis Principis famam lacerasset, non ausus redeuntem exspectare, effugio salutem sibi quaesivit, sua prius conscientia, quam aliorum iudicio damnatus, in Vngariam elapsus, Cassoviensis camerae triumvir fuit designatus, qui tamen prius mortem quam munus obiit. Filius adolescens Adamus, quem unicum habuit, procerae staturae, adeoque longurio, ubi se denuo ad Sigismundum contulisset, tandem in clade ad Gorozlo occubuit. His ita se habentibus, cum totum Transyluanum nomen, alii etiam inviti aliorum vestigia secuti in fidem et obsequium reducis Sigismundi se contulissent, abrogatoque prioris iuramenti sacramento, quo se Rodolpho Caesari paucis ante mensibus adstrinxerant, denuo in verba Sigismundi iuraverunt. Eandem fidem, quam pridem Germano velut obsidem dederant, nihil sunt veriti Sigismundo tradere, ac tandem subtractum illi pignus huic vicissim oppignorare. Ipse quoque Sigismundus

Petrus Peterdius.

In Sigismundi verba iuratum.

veluti novis auguriis initiatus, solemni quidem ritu, sed parum auspicato iuravit: Se decreta regni, privilegia, senatus consulta, tum vero libertatem omnium ordinum sartam tectamque habiturum, religionum statum eo loco, quo in praesentia esset, toleraturum, Alba Iesuitici sacerdotes ordinis remoturum, a Varadiensibus illatam de nuper exclusis pontificiis sacerdotibus offensionem et iniuriam, in perpetuam oblivionem silentiumque deducturum, nec unquam eo illos reducturum; omnium aliorum dictorum et factorum, quae se absente, praesente, intercessissent, veniam omnibus facturum, modo posita pertinacia, tum Varadienses tum alii, ad Transyluanorum societatem eundemque principem se aggregarent; pacis denique et tranquillitatis reipublicae negotium omnibus viribus curaturum. Ad haec perficienda Sigismundus extemporarium primorum nobilium conventum Tordam ad certam diem indixerat, ubi rerum statum, insperato suo reditu non nihil interpellatum, communibus consiliis componeret, atque tranquillaret. Aderat huic principum consultationi, quae aliquot dies tenuit, Paulus Melithius Vngaricarum copiarum in oppido Zatmár praefectus, quem capitaneum dicunt. Siquidem in ipsis diebus, quibus Sigismundum ex Opulia refugisse nunciatum erat, collecto raptim citatoque agmine, in Transyluaniae fines Melithius ingressus fuerat, uti omnium studio prior ipse occuparet, aut conflata seditione animos provincialium ab reduce Sigismundo alio abstractos tamdiu in discordia detineret, dum maioribus copiis Maximilianus dissidentibus imminens, vel invitos vel volentes in suam potestatem redigeret. Sed omnis Melithii conatus in irritum cecidit. Prius enim quam ipse Transyluaniam attigisset, Sigismundus ita omnium voluntates praesentia sua

Paulus Melithius.

sibi conciliaverat, ut facile tamdiu exspectati candidati, adeoque ob damnosam taediosamque moram fastiditi conatus, consilio celeritateque sua praeverterit. Permissum Melithio ut relictis in finibus, quas secum duxisset copiis (mille armati qua equites, qua pedites ferebantur) ipse cum paucis Tordam occurreret, ubi una secum de omnibus, quae in usum reipublicae foedusque cum Rodolpho Caesare ictum facerent, ageretur. Adfuit Melithius, consultaque Principis et patrum audivit, redeuntemque Albam Sigismundum secutus, paucis post diebus, Zathmarum, unde venerat, revertit. Caeterum Sigismundus, ne ob derelictam nulla de causa Opuliam manifestis tacitisque criminationibus conscinderetur, querebatur tum apud Melithium, tum apud omnes sibi Opuliae et Ratiboriae traditione impositum esse. Nam cum quinquagena millia aureorum annua de ordinariis eius reditibus conflari posse promissum esset, vix octo millia spes esset colligi posse, etiamsi summa diligentia in extorquendo, cautio in pensitando adhiberetur. Esse quidem locum amplum et piscosum, qui exiguos illos reditus tribus aut quatuor florenum millibus augeat, si quando pisculenta merx vilitate fori non elevatur. Oppidum Falkenberg muro cinctum, aliaque loca, quae antea Opulianae ditionis fuerant, partim oppignorata, partim aliis titulis abalienata, proventus annuos vehementer imminuerint. Mille quingentis colonorum pene mendicorum capitibus vix universus ducatus habitetur. Tota regio plana, sterilis, ac ne feris quidem frequentata, rura nedum Baccho, sed ne sobriae quidem Cereri accommoda. Deinde nec Episcopa promissa, nec destinata quinquaginta millium florenum summa integre exsoluta, nec puniceus galerus a Pontifice, amissae Transyluaniae

Opuliae annui reditus.

praemia reddita essent, eumque esse statum horum promissorum, ut vix pollicitis unquam satisfactum iri putaretur. Quapropter noluisse se ulterius inanibus verbis circumscribi, ac spem praesenti iactura emere. Voluisse, dum in tuto esset certioribus stabilioribusque pactis vitam fortunamque suam munire: quae cum celeritate consiliorum temerariaque crudelitate in captiones inducta sit, aequum fasque fuerit, sanioribus cogitationibus corrigere; cuiuslibet esse errare, nonnisi insipientis in errore perseverare; nullum poenitenti meliorem portum esse, quam mutationem consilii, quae in sapientem quemque cadere possit. Prudentis esse cum astu sit circumspectus, quoquo modo se expedire, in libertatemque vindicare. Interea tamen minime se a salutari illo foedere, quod inter se et Caesarem ictum esset, recessurum, nec passurum, ut sua unius causa publicum decretum, iuramentumque omnium irritum reddatur, unde ad omnes, ignominia cum perfidia coniuncta, ad se labes existimationis, et dedecus redundaturum esset. Sunt qui Melithium a commissariis Szuhaio et Istvanfio, cum ea militum manu ante adventum Sigismundi accitum in Transyluaniam putent, uti nempe Bochkaius et Stephanus Ciakius, Sigismundi propinqui, tum etiam alii, qui de revocando illo consilia cepissent, in ipso incoepto opprimerentur; sed inter haec tarditatem Melithij a Sigismundi celeritate anteversam esse; et sane patefacta conspiratione, fama erat, latebras queritare coniuratos, quorum conatus Sigismundus si forte frustratus fuisset, ingens sibi periculum creassent omnes, quicunque de restituendo illo consensissent. Literas Sigismundi, quas tertio statim post die, quam Claudiopolim refugisset, ad Maximilianum Archiducem dedit, licet dictionis non

Literae Sigismundi refugi ad Maximilia-

satis limatae, ac nonnihil aculeatas, ad verbum subiecimus, in quibus videre est, quam ipse ab vana opinione imponi sibi passus est, ac tandem ab experientia, quae stultorum magistra dicitur, poenitentiam fuit mutuatus. Multis, inquit, et arduis causis incitatus, praesertim singulari illa promptitudine in augustam domum Austriacam, qua semper erga illam affectus fui, commodo reipublicae Christianae, desiderio integritatis Hungariae, quam pristino flori restituere omnibus artibus contendebam, salute et conservatione Transyluaniae, reliquarumque partium illi subiectarum permotus, quas sub imperio suae Maiestatis Caesareae et coronae Hungariae, unde avulsae erant, meo studio applicatas, sperabam facilius et tutius conservandas: quin etiam nonnullorum, praesertim suae Maiestatis Caesareae (in quo tamquam in piissimo patre et Imperatore iustissimo spem omnem collocaveram, in gremium eiusdem tamquam filius ad patrem, saltem ob solam animi mei inclinationem confugere debebam) pollicitationibus illectus, provincias meas partim sanguine meorum, partim a maioribus meis partas et conservatas, fertiles, populosas, nobilissimas, et paucis in Europa comparandas provinciis, sine ulla sanguinis iactura, sine caede, sine tumultu, et sine expensis ad manus suae Maiestatis assignavi, cum maximo honoris, dignitatis, familiaeque meae detrimento. Nudus ferę, tantis exutus bonis, ad pedes suae Maiestatis provolutus veni, et fabula omnium principum factus, negligens nominis mei, in sola suae Maiestatis clementia spem totam vitae meae posueram. Verum pro his omnibus quam indigne tractatus, et quam foede delusus sim, Vestra Serenitas pro sua prudentia sola considerabit. Pro tam insigni provincia casas, pro

fertili solo arenam, pro palatiis magnifice ornatis nudos ruentesque parietes, pro glorioso et laudabili facinore crimen insaniae, pro rerum egregie gestarum gloria infamiae turpitudinem et Christiano principe indigna convitia consequutus sum. Taceo reliqua cum tempore vestrae Serenitatis in notitiam ventura magis. Nunc autem tam inexspectatae mercedis impatiens redii ad meos in patriam, et cum Serenissima dilectissimaque coniuge mea, proprias res, et ad nos per pacta et conventiones ex parte suae Maiestatis ruptas et non servatas vicissim devolutas possideo. Quare Serenitas vestra non est quod gubernationis Transyluaniae ingentes molestias suscipere laboret, quin potius eam vim, quam ad custodiam corporis in Transyluaniam secum adducere decreverat, in partibus circa Agriam contra hostes vertat: sic hostis devictus in Thraciam profugiet. Caeterum me totum sicut antea iis legibus suae Maiestati, et augustissimae domui Austriacae commendo, ac Serenitati vestrae felicia omnia precor. Ex civitate nostra Claudiopoli XXII. die Augusti anno Domini MDXCVIII. Haec Sigismundus, animi vitium erroremque suum alienae culpae adscribens; qui semper maluerit se duce errare, quam aliorum consiliis ac monitis erudiri. Caeterum ne Sigismundus suo reditu Rodolpho Caesari ac Maximiliano Archiduci contumeliam, sibi inconstantiae notam, toti provinciae perfidiae crimen infligeret, statim ubi rediit, ex eodem conventu quem Tordam indixerat, solemni legatione mittit ad Maximilianum nobilissimos, et usu rerum prudentiaque eximios viros Gabrielem Hallerum et Lucam Trausnerum Claudiopolitanum, per quos rationem sui reditus immutatique consilii, quod tenue inivisset, reddidit, honestissimisque deprecatio-

Haller et Trausner missi ad Maximilianum.

nibus veniam ab eo si quid peccatum esset petiit, pollicitus totam eam causam se in eius bonitate repositurum, nec commissurum, ut a Christiano foedere, et ab Austriacae domus clientela, cui fidem et vitam suam devovisset, vel latum unguem discedere velit. Se diversum ab eo sentiendi animum, in rebus reipublicae Christianae conducibilibus, nec habere, nec habiturum, si modo eius quoque benevolentia rebus suis et aequissimis postulatis refragata non fuerit. Non diffiteri se errasse, et depravata sua iudicia fuisse, quum Transyluania excessurus, violenta populis indixisset comitia, suffragiorum illis ademisset libertatem, verum rogare, ne sibi fraudi foret, si nunc resipisceret, experientiamque ducem, quae rerum magistra esset in republica gubernanda, sequeretur. Videre se ex usu, huius provinciae fore, si popularis princeps suis populis imperaret, cuius lingua, mores, ingenium, habitus, tota denique actio, atque alia ad conciliandum subditorum favorem faciunt, nihil a populi usibus degeneraret. Petere se potius, uti apud Rodolphum Caesarem, benignissimum patronum, Maximilianus deprecator intercederet, ut siquid eius Maiestatis animum in hac rerum novitate offendisset, nostrae inconsiderantiae remitteret, condonaret. Et Gabriel et Trausnerus, non Principis modo Sigismundi nomine, sed etiam primorum quorumque nobilitate procerum, verbis et literis compluribus, eorundem signis obsignatis fidem et obsequium Maximiliano detulerunt, nec se a Chistianorum foedere defecturos nunciarunt; siquid simultatis in hac mutatione principibus intervenisset, qua pristina eorum necessitudo convulsa esse videretur, quidquid id esset, inter se ipsi ex aequo et bono componerent, et ad mutuae gratiae reconciliationem animum adiun-

gerent. Non enim esse aequum, ut privatae dissensionis eorum incommodum in Christianam rempublicam redundaret. Cum haec Haller et Trausnerus Cassoviae perorarent, erant cum Maximiliano Archiduce primariae authoritatis viri, ac in bellicis rebus peritissimi duces, Georgius Basta, Paulus Nyarius, Melchior Rhederus et Ferdinandus a Rossis Italus, in quorum senatu, quum de iis rebus Maximilianus retulisset, benigne respondit: sibi numquam propositum fuisse, Christiano cruore gladium suum foedare, praesertim cum non desit atrocissimus hostis Turca, in quem quam par erat, una omnium consentiente voluntate, arma stringere, ac ne nunc quidem, inquit, licet indignis lacessitus iniuriis, ad vindicandas offensiones animum adiicere libet. Quidquid est, id mei magis, quam alienae levitatis, Christianique emolumenti memor, voluntaria oblivione exstinguam. Eat Sigismundus, agat, turbet, quantumlibet: sua illum immoderatio olim castigabit. His ita apud Maximilianum transactis, non multo post, commissariis quoque Caesareis, Szuhaio Episcopo et Istvánfio, benigne et prolixe habitis donisque excultis, ad Caesarem potestas redeundi a Sigismundo data est. Ii si primum refugiente Sigismundo liberali custodia mensem circiter clausi essent Albae, tamen postmodum composita utcunque ac sopita transfugii illius invidia, in gratiam denuo restituti, ac utrinque reconciliati, incolumes dimissi sunt. Eorum etiam operam ad pristinam concordiam cum Caesare resarciendam, temperandasque icti nuperrimi foederis tabulas Sigismundus destinaverat. Quia vero suam unius salutem parum ad rem conducere vidit, nisi esset cum salute reipublicae coniuncta, id quoque summo studio a Caesare per eosdem commissarios

Maximilianus placatur.

Szuhaius et Istvánfius dimittuntur.

flictae patriae pararetur. Superest igitur ut vos petam et adhorter uti Principem Andream Cardinalem, matura aetate, sapientiaque inclytum, tum vero honoribus amplissimum, popularem ac gentilem nostrum, adeoque communem omnium dominum, ea qua convenit pietate excipite, honore afficite, studio et observántia colite, nec ullum officii obsequiique genus in colendo illo praetermittite. Sic fiet ut ille bene imperando, vos iustis imperiis parendo, tantum Transyluanas res opibus et tranquillitate augeatis, quantum fama et bellica virtute meo aliorumque ductu ad hunc diem crevere. Quum haec a Sigismundo in commune perorata essent, Cardinalis, in quem iam parendi non magis voluntas, quam necessitas incumbebat, quae ad praesentem rerum statum pertinere videbat, luculenter elocutus, eo tandem oratione provectus est, ut diceret: se nihil minus vel in spe vel in votis habuisse, cum in hanc provinciam, patriam suam, rediret, quam ad suscipiendum magistratum venire. Quia tamen non tam humana voluntate, quam divina providentia factum videat, ut ubi maiores sui iustitia et pietate inclyti Principes regnavissent, sibi quoque per eorum vestigia sit procedendum, daturum operam, ut quam de se spem populares concepissent, eam ad omnium vota, benignitate atque omni officiorum genere expleret, magnitudinem gubernandi regni diligentia et industria aequaret, omnia sua studia, omnes labores ad reipublicae commoda salutemque conformaret. Cum autem sciam, inquit, populares dilecti, nullum firmius principum munimentum esse, quam subditorum benevolentiam, par est ut in communi omnium salute tuenda, iisdem animis, iisdem favoribus principatum meum prosequamini, quibus ipse vos complector. Scio etenim ego

Cardinalis assummit Principatum.

oportere Principes magno erga patriam ergaque subditos amore affici, omnique benevolentia eos prosequi, cum bonus Princeps nihil differat a bono patrefamilias. Sed vicissim necesse est, subditos in amore respondere, Principemque suum omni observantia colere. Unde fiet, ut mutua charitas mutuam pariat concordiam, concordia res privatae publicaeque mirum in modum crescant, divitiae, decus, ac gloria ad votum affluant. Poteram quidem ipse, ut omnes scitis, in illustri fortuna natus, educatus, et pridem amplissimo loco positus, ab his splendoribus Principatus manum abstinere nisi mihi fratris patruelis, vesterque omnium consensus pene invito regimen reipublicae imposuisset. Verum ego in his omnibus divinam voluntatem potissimum intueor, cui non parere, ut irritum est, ita et impium. Quod vero ad privatas iniurias attinet, tantum abest, ut eo nomine sim cuiquam infestus, ut spondeam potius, me non solum omnium simultatum memoriam ex animo abiecturum, sempiternaque oblivione deleturum, sed etiam pro acceptis, si quae fuerunt iniuriis, beneficio sim eos, quibus fortuna nostra quandoque invidiosa fuit, prosecuturus. Quae cum ita habeant, vos populares amantissimi, peto et adhorter ut eam fidem ac studium, quod hactenus domi militiaeque clarissimis Principibus decessoribus nostris praestitistis, nunc quoque in hoc rerum statu praestare, et tueri velitis. Ita fiet, ut concordia nostra nos invictos reddat, discordia, odia, simultates, opinione citius pessumdent. Hac aut certe non multum dissimili oratione Cardinalis Princeps, iam tum impendentium casuum sollicitus, clementiae suae et moderationis opinionem ad populum conciliaturus, pro concione

que spiritum incesseret. Quem cum ab ineunte aetate constanti semper fide, observantia et amore coluisset, nunc per summam et inauditam fraudem, nullo suo merito in carcerem atque in mortem ab eo proiectus esset. Qui nondum saturatus tot praestantissimorum procerum sanguine, etiam publicam salutem in ineluctabilia mala praecipitare, patriamque externis prodere quicquam pensi habuerit, atque etiamnum per carnificinam bene merentium amicorum et ad patriae salutem devotorum civium sanguinariam manum foedaret, animique libidinem tyrannicam expleret; qui et suum in Opuliam discessum ab innocentium caede auspicatus fuerit, et foediorem regressum sanguine terminaverit: prorsus ut quocunque, malis furiis agitatus, mentis inconstantiam converteret, nonnisi suorum sanguine cruentus, ac turpissimis inconstantiae ac perfidiae notis inustus, per ora mortalium vagaretur. Praeterea Jósika, quum iam exspes vitae esset, ac ad mortem occumbendam se penitus devovisset, quo Sigismundum ultione quacunque posset persequeretur, cogente uti iussum erat Marino, omnia Sigismundi acta, facta, consilia, clandestinas molitiones, scelera, delicta, quae clam alias hactenus fuissent, vitae denique totius labem, ad extremas usque sodomiae atque necromantiae foeditates nudavit, quae omnia per actuarium scribam excepta, ad Rodolphum Caesarem ipse idem Marinus postea detulit. Ad postremum perductus Jósika, cum pauca pro sui purgatione dixisset, ac veniam pro more ab omnibus implorasset, prae arcis porta, adhibito ab ergastulis Turca carnifice plexus est, atque in aede oppidana, absque ullo funeris officio sepultus. Erat Jósika ex Karam Sebesso Valachorum oppido, quod extra limites Transyluaniae ad Danubium vergit, nobili quidem fa-

Josicae philippica in Sigismundum.

milia, sed neque opibus valenti, nec ullis claris facinoribus praestanti oriundus, iuvenis a principio infra mediocrem etiam fortunam constitutus. Sed propter singularem fortunae felicitatem, et Sigismundi Principis liberalitatem, nonnihil suo etiam ipse adiutus ingenio, ex infimo pene sortis gradu, in summos et amplissimos honores provectus fuerat, atque etiam cancellariatus quam vocant munere honestatus. Id honorum omnium, qui seu togato, seu sagato contingere in hac provincia possunt, pene summum est, officiorumque omnium secundum Principem tamquam solstitium. Talem adeptus Jósika dignitatem, ac blandientem fortunam tenaci cursu sequutus, ex illo honorum fastigio, cum iam quo ultra progrederetur, nisi ad principatum, nullus superesset locus, eamque maiestatem sorte sua longe augustiorem ambiret, fortuna illum retroegit, ac conatus eius refutavit. Ita siquidem usu quotidiano, naturaque ipsa comparata quaeque videmus, ut quae in summum provecta sunt, ac progredi ultra nequeunt, ruina quadam ut retro revoluantur necesse est. Batoriorum Principum, et Stephani Regis Poloniae, ab incunte aetate alumnus fuit. Qui una cum Andrea Batorio, primum in Poloniae Craccovia, deinde, Romae in Italiae luce, honestis disciplinis imbutus, magnam ab initio spem de se praebuit. Reversus ex Italia post memorabilem illam ad omnem posteritatem summorum Transyluaniae Procerum caedem, ita sensim apud Principem Sigismundum, ne quicquam aemulis remittentibus favore et gratia crevit, ut longo intervallo alios omnes post se reliquerit. Qua quidem fortuna (uti semper repentinam felicitatem invidia comitatur) non sine magna aliorum aemulatione fruebatur; eam tamen ipse magno animo contempsit, donec ex eo gradu ad longe

miserrimum statum, et mortem, magno cum rerum humanarum ludibrio deiiceretur. Subrogatus est Josicae in cancellariatus munere Demetrius Napragius, Episcopus Transyluanus, a Sigismundo superiore anno designatus. Hic in Vngaria Agriensi praepositura, quam vocant, cohonestatus, cum immanitas Turcarum urbem Agriam occupasset, honesta missione a Rodolpho Caesare impetrata in Transyluaniam se receperat, ubi illum Sigismundus vix alibi beneficium et operam commodius, positurus, primum Episcopali dignitate, hinc senatorii ordinis honore ac cancellariatus munere amplificavit *). Napragi succedit Josicae.

*) A 134-ik laphoz a hol Jósika lefejeztetéséről van szó, a bécsi codexben Szamosközy kezével irt következő jegyzet áll, külön papirlapon:

Immo quo crudelius Nobilissimo viro Josice, Germanorum procacitas illuderet ut est miseria quelibet ludibrijs exposita, truncatum corpus ne loculo quidem ullo dignantes pronum caverne iniecerunt, ac caput non cruici, sed ad Nates inter pedes proiecerunt, ac terra ingesta sepulchrum appleuerunt.

RERVM VNGARICARVM

PENTADIS V. LIBER III.

ARGVMEMTVM *).

Transyluania in Sigismundi ex Opulia refugi potestatem se conferente, praeter Keovár et Huzt finitimas arces, Varadienses quoque in fide Rodolphi Caesaris constanter perstiterunt. Missi nihilominus ad eos legati Pancratius Sennyeius, Stephanus Toldius, Petrus Giczius, et per vices alii, qui peterent ne Varadienses a reliquo corpore Transyluaniae se divellerent: in eiusdem Principis Sigismundi, in cuius antea fuissent, imperium concederent. Sed Georgio Király, praefecto arcis, et compluribus aliis pertinaciter renitentibus, operam legati luserunt. Haec dum fiunt, interea Mehemet Passa, ad delendam Transyluaniam, uti iussus fuerat, sensim appropinquat. Qua re Sigismundus et proceres, quando se impares illi viribus vident, tota mente consternati, legatos ad illum mittunt,Pancratium Sennyeium, Casparem Kornis, et Georgium Palaticz, qui multo simulationis artificio et pollicitationibus ad Varadinum obsidendum, a Transyluania amoverent. Quo dum ille pergit, Cianadum Transyluaniae ditionis opidum, frustra propugnante Francisco Lugasio, occupat. Orodium Ioannes Selestius incendit, ac se Varadinum cum suis confert. Mehemed ubi Varadinum copias admovit, etiamsi nihil sibi reliqui ad summum expugnandi conatum faceret, tamen assidua pluviarum tempestate impeditus, oleum et operam omnem perdidit. Quae res illi, sed potissimum quod a Transyluano se ludificari fuerit passus, in exitium postea vertit. Dum Mehemed apud Varadinum rerum satagit, sub idem omnino tempus Germanus et Vngarus Budam obsident, suburbia expilant, omnes ad expugnandam urbem virem explicant, sed idem exitus huius quoque oppugnationis, qui Meheme-

*) Az „Argumentum" — a XVII-ik század második felében került be a Codexbe.

danae ad Varadinum. Michael quoque Valachiae Princeps, occasione absentiae Turcicae utendum ratus, Bulgariam ad Haemum usque montem ingentibus cladibus evertit. Haec gesta ad exitum anni millesimi quingentesimi nonagesimi octavi, mensibus Septembris, Octobris, Novembris et Decembris.

Posteaquam ex Opulia inconsulte adita refugisset in Transyluaniam Sigismundus, ac denuo, velut excussus a foris Palinurus nondum convulsa penitus a naufragio carina, ad eadem gubernacula tractanda inauspicato admotus esset, omne statim Transyluanum nomen, partim voluntarium, partim invitum in eius fidem se contulit, sperans fore, ut a cuius temeritate in altum abrepta esset navis, eiusdem sanioribus consiliis in salutarem aliquem et tranquillum portum appelleretur. Etsi autem nemini erat obscurum, recenti adhuc earum rerum memoria in omnium animis haerente, quantis caedibus nobilitatem contaminasset, profusionibus opes publicas profligasset, totam denique patriam gravissimis tempestatibus involuisset; ne tamen maioribus motibus ansam praeberent, singulari quadam erga illum charitate ducti, sed coelestibus iratis, genioque admodum sinistro non denuo reciperent Principem, confidebant aetatis inconsultae vitia in meliorem frugem illum revocaturum, ac quicquid antea deliquisset, salutariore poenitentia correcturum. Verum enimvero, quam fuerint opinione falsi, quamve inaestimabili pretio spem eam Transyluani emerint, ingentium malorum moles, quibus postea ille ipse Transyluaniam obruit, satis demonstravit. Soli Varadienses extitere, qui non tam lippi fuerint in eo pervidendo, quam cae-

teri Transyluani, credo, quia cum ea urbe genitalem auram primum hauserit, initiumque vitae ceperit, populares eius qualis intus et in cute foret, acutius fuerint intuiti, tum vero ex praeteritis non absurde coniecturam fecerint eundem illum fore, qui hactenus fuisset, nec pilos, quos semel induisset, unquam mutaturum. Proinde fidem magis suam, quam ipso cogente Sigismundo Germanis obstrinxerant, quam fallaciosam eius gratiam secuti, in officio constanter perstiterunt, idque stomacho magis, rationibusque opportunis dederunt, quam novarum rerum odio. Nam cum iniuriam ob insertos urbi, Iesuitici ordinis sacerdotes, tum vero ablegatorum suorum ignominiosam plagam, qua nuperrime a Sigismundo Albae erant affecti, nondum concoxissent, plane aversissimum ab eo recipiendo animum gerebant, omnemque coniunctionem et necessitudinem, quam Sigismundus prius convellerat, repudiarunt. Nihilominus Sigismundus, ut illorum animos periclitaretur, atque in eandem cum Transyluanis societatem pertraheret, misit Varadinum ad eos pelliciendos Pancratium Sennyeium et Stephanum Toldium, senatorii ordinis homines, et in primore nobilitate, virtute et prudentia excellentes, qui eos pristinae fidelitatis et coniunctionis admonerent, neve committerent, ut ipsi soli defectionis a genuino haereditarioque Principe authores essent, unde inter cognatos populos armis disceptandi occasio emergeret. Principem Sigismundum, foederis cum Rodolpho Caesare initi pactum sartum tectumque habere velle, iuramenti religio, qua obstricti essent, ne cui ea res fraudi esset, se curaturum, ut quamprimum ad modestiores reducta conditiones aut temperaretur, aut antiquaretur. Petere itaque, ne reiecto populari Principe, alienigenae se applicarent, neve novos socios veteribus

Varadienses Sigismundum non recipiunt.

Legati Varadinum.

praeferrent, neve tam alieno tempore, cum Turca iam pene prae foribus haereret, ad occasionemque discordiae advigilaret, seditionis authores ipsi soli haberi velint, seque a Transyluanici imperii corpore resecarent, inter quos, eosdem omnino populos, dissidium civileque ac intestinum malum oriri, non minus impium esset, quam calamitosum. Polliceri se de Sigismundo Principe, parem officii gratiam relatum iri, nec commissurum, ut ulla in re benignitatem eius et favorem essent unquam desideraturi. Si quid Sigismundus Princeps opinionis errore, publicique emolumenti fiducia non satis prudenter fecisset, in quo spes eius delusa irritaque facta fuisset, nunc id aequum duxerit, patriae salute urgente, ipsaque adeo necessitate flagitante, corrigere. Nec dubium esset, quin ipse brevi ostenderet, hoc vestrum obsequium honestum vobis fore, multisque de causis utile. Nam et immensas Turcarum vires, qui viam ad vos invadendos urbemque expugnandam affectant, et iam pene prae postibus haererent, pacis conciliandae fiducia e cervicibus vestris alio esset aversurus. Iam vero quid attinet Sigismundi Principis virtutem et felicitatem ob oculos vestros proponere, quae duo nisi in illo iuvene opportune affuissent, satis exploratum est omnibus, non de finitimis arcibus duntaxat, sed de communi patria nos periclitaturos iam pridem fuisse. Nec sane cuiquam obscurum esse potest, quae in civitatem hanc merita Sigismundus contulerit. Huius Principis, patris, fratrum, patruique diligentia cum summa sapientia coniuncta, arx Varadiensis, immensis sumptibus, diversis temporibus exstructa, firmata, munita, feliciter gubernata, quietem vobis et otium peperit. Hic Jenő, Lippam, aliaque Turcarum castella cervicibus vestris detraxit, suoque imperio adiecit. Hic

one prospici, unde et suam fortunam in quam se
uisset, liberaliter et sine sorde foveret, et praete-
e felicitatis desiderium aequo animo ferret. Cui
dinalis Princeps, habito super ea re cum primore
atu consilio, in eodem conventu adhuc Meggiesiensi
ionem dedit, ut ubicunque e solidis regni bonis,
vitam honeste degendam, proximeque principalem
nitatem tuendam, partem sibi desumeret, de ea,
lomate communique omnium consensu probe cave-
ır. Sigismundus Bistricium, amplissimi proventus
ique uberrimi Saxonum oppidum cum adiacentibus
gis, usu fructuque eorum omni postulavit. Nec
dinalis postulatum renuit, modo bona Saxonum
ia id praestari posset. Est Bistricium muris firmata
conum Transylvanorum civitas, praeclaro ad aspe-
m loco posita. Tractum habet quaquaversum am-
ssimum, qui ab ortu Siculorum sedibus definitur, ab
asu Vngariae partem, qua Rivulum Dominarum si-
ı est, respicit. Quia vero et ab montium Siculicorum
eritate, qui Sarmatici sunt Ptolemaeo, remotior est,
Ungariae mitiori plagae appropinquat, frumenti vini-
fertilitate ad usum humanum satis exuberat. Et
um oppidum solertia et opibus civium in iustam
plitudinem rerumque omnium apparatum luculenter
revit. Non fuit olim iuris Saxonici, sed Regum Vnga-
um propria peculiarisque possessio. Eius tractus ad-
ıistrationem Ioannes Hunniades olim ex liberalitate
gis Ladislai Posthumi haereditaria ad omnem stir-
ı successione possedit, unde etiam Comitis Bistri-
ısis nomen tulit. Verum postea a Mathia Rege Hun-
dis filio Saxones, certa depensa argenti summa, in
ım ius, suumque municipium impetraverunt, et asci-
unt, ac demum in Saxonicarum urbium, quae nunc

ingenii documentum est! viventem Sigismundum et spirantem ab iis deseri, a quibus ne sepulcrum quidem mortui fuerat deserendum. Quapropter vos, viri Varadienses, per Dei hominumque fidem, per omnia officia, quae homines hominibus coniungunt, per quicquid vobis sanctum est, hortamur, petimusque, ne a partibus Transyluanorum, Principisque Sigismundi secessionem faciatis; sed potius bene meritum Principem omnibus obsequiis et necessitudinis officiis vobis adiungere pergatis, quod si feceritis, iam sentietis fidelis animi uberrimum vos praemium reportaturos. Haec et talia Pancratius et Toldius ad Varadienses; sed frustra omnia. Erant siquidem Varadini complures praecipuae authoritatis viri, quorum nutum caeteri intuebantur, qui Sigismundi dominationem ob immoderatum eius imperium iusto ac debito odio aversarentur. In his Georgius cognomento Király, id est rex, praefectus arcis, qui obscuro quidem loco, tenuique sorte, e pago Gijagy vel inquam Gagy Sixoviensis tractus in Vngaria oriundus, Batoriorum Principum munificentia, suaque industria et virtute adiutus in splendorem domesticum fortunasque non exiguas una cum fratre germano Alberto fuerat provectus. Secundum hunc publici nuncii (munere) fungebantur Stephanus Stephan et Georgius Korlattuith, portarum custodiae praepositi, Franciscus Maxai et Bartholomaeus Somogyi, cohortium ductores, non ignobiles, et Caspar Diacus, id est Literator, vir quaestorius, et stipendiis militum persoluendis praefectus, itemque praetor urbanus Georgius Sartor, quem legatum nuper Sigismundus clavis et fustibus male mulctandum, ut diximus, Albae curaverat, ac summa cum ignominia ad Varadienses remiserat. Hi non minus privata quam publica iniuria ex-

Georgius Király.

omni vectigali, quod fisco ex more deberetur, tum vero omni genere scripturae levata, ipsiusque Sigismundi ditioni subiecta sunt. Haec bina castella Stephano Bochkaio avunculo suo Sigismundus superioribus annis attribuerat, in quorum possessione iure optimo ipse posteritasque eius omnis, si qua futura esset, perpetuo haererent. At nunc idem Sigismundus permutationem facturus, Devam munitissimam, ad Marusium fluvium arcem, cum adiunctis magni proventus oppidis et pagis pro Vech et Saio a Cardinale Bochkaio impetravit, licet id temporis absenti et ad Rodolphum Caesarem legatione Sigismundiana fungenti. Convenit etiam inter ambos Principes ut vicena quaterna florenorum Vngaricorum millia Kalendis Ianuariis quotannis Cardinalis Sigismundo penderet, cuius pars dimidia mense Augusto, praesenti pecunia, antequam Sigismundus regno cederet, solveretur. Utque haec summa ubicunque gentium et locorum Sigismundus certam sibi stationem et sedem fixurus esset, iuxta eius praescriptum sibi vel suorum cuipiam prout ipse vellet, domi vel peregre ad diem solveretur. Praeterea conventum inter eos est, uti quidquid vini, frumenti, frugumque munitarum decumae, quae in his oppidis et pagis, Buzdi, Azonfalva, Bogach et Ekemezeo, ex more et usu iam pridem recepto quotannis percipi solent, Sigismundo liberae integraeque cederent: plenamque de iis disponendi, dispensandi, addicendique potestatem uti libet, haberet. His ita transactis diplomateque firmatis, ambo Principes eodem curru vecti Albam redierunt, ac ne quid ad publicam gratulationem, et auspicato initum atque abdicatum principatum deesset, solemnibus ingentium tormentorum bombis salutati sunt.

Sigismundi reditus annui in Transyluania.

Quae dum in hunc modum, parum fausto ad futuros rerum exitus consilio, a Sigismundo et Cardinali administrantur: interea Demetrius Episcopus et Bochkaius sanciendi foederis, concordiaeque gratia superiore bruma a Sigismundo ad Caesarem Pragam cum mandatis missi, cum nihil adhuc de Cardinali ad principatum promoto inaudivissent, renunciant Sigismundo, Caesarem omnia Transyluanorum postulata rata firmaque habiturum, nec commissurum ut quicquam eorum quae in rem ipsorum conducere sentiret, a se praetermitteretur, modo ipsi constantiam animi et fidem in incoeptis conservarent. Qui nuncius, quum praeter spem et expectationem Sigismundi contigisset (nec enim speraverat Caesarem postulatis suis assensurum) nonnihil confudit veteris et novi Principis mentes, reputantium secum, quantae molis res esset, offensionibus aliis super alias iteratis, Caesaris clementissimi et moderatissimi Principis animum tam alieno tempore incessisse. Quae qnidem inconstantia non minus iniuriae illius patientiae inflixit, quam Sigismundo Transyluanisque omnibus infamiae et ruboris. Enimvero ita res usu venire quandoque solet, ut cum non enucleatis consiliis, sed vel metu illato, vel favore ostenso, vel vecordia duce eblanditis, reipublicae negotia tractantur, adeoque quum non mentibus, sed pedibus ad sententiam alicuius cerebrosi itur, ingentium malorum fundamenta, ut ponantur, necesse est, et quemadmodum in seminibus inclusa moles arborum non cernitur, ita in exitialibus consiliis, quibus in speciem quidem exigui res momenti tegitur, ingentium dolorum rudimenta latent. Caeterum ut Sigismundus tam varie alternaret sua consilia, duabusque quod aiunt sellis insideret, haud dubie ratio temporum, patriaeque in

Cur Sigismundus in tanta in constantia laboraverit.

tranquilliorem statum reponendae desiderium efficiebat. Sed quominus voto potiretur, non a re ipsa, sed ab insipientia et sua et aliorum promanabat. Nam si ulla recti et sani consilii mica in iis fuisset, in quibus esse debebat, omnia ad salutariorem statum reduci potuissent. Imprimis autem illud Sigismundo occurrebat, se diu in armis adversus ingentem Turcarum potentiam perseverare non posse, praesertim cum in fronte Christianorum imperiorum positus, omnes insultus hostiles ipse primus excipere deberet; proinde clypeum magis sibi induendum auro munitum, quam obtusum ferrum capiendum arbitrabatur. Tyrannum exitium Christianis spirantem vix unquam vi frangi posse videbat, et in externis auxiliis quid spei esset ponendum, non coniecturis sed experientia didicerat. Sciebat se utrique Caesarum ita obnoxium esse, ut a neutro facile desciscere posset. Binos se lupos dextra atque sinistra tenere auribus videbat, quorum neutrum dimittere sine ingenti suo patriaeque periculo, retinereque tuto posset. Quapropter quum salutem in bello nullam repositam haberet, nec temere sumpta arma peraeque temere exuere se posse speraret, Cardinalem veluti succenturiatum pacis apud Turcam vel Rodolphum Caesarem conciliandae auctorem labanti reipublicae recte se subpositurum arbitrabatur. Tum et illud maxime versabant plerique in animo, Transyluaniam, superioribus annis praecipiti Sigismundi consilio Germanici iuris factam, amisisse praerogativam peculiaris dominationis, quae fuerit cum libertate coniuncta. Proinde eam ad veterem statum postliminio revocandam redigendamque vana contemplatione imaginabantur. In quibus quidem consiliis capiendis non ut modo cogitationem eorum eventus ludificatus est

diensium rebus deesset, sed in tam convulso et labefactato mutuae conventionis foedere non videre, qua ope, quibusve consiliis praesentem eorum statum sublevare posset. Melchior Varadinum ingressus, ac sub custodia habitus, omnique aliorum colloquio prohibitus, paucis post diebus ad Principem remissus est. Haec dum in hunc modum non satis secunda Transyluanorum fama atque fortuna administrantur, interea Zatarci Mehemed Passa, innumerabili Turcarum multitudine, totiusque pene Orientis et Europae viribus succinctus, Danubium superaverat, non minore omnium formidine, quam ille armatus esset militum multitudine. Ad Panciovam citerioris ripae accolam pagum infra Belgradum, veteribus Taurinum, ubi utraque ripa ab altera non totis senis stadiis distat, pontem partim ex navigiis tenaci catenarum et rudentum nodo connexis, partim sublicis, sicubi vortex earum patiens esset, in vado defixis, flumini imposuit. Nam iam toto ante anno materiam ad eum usum copiose congerendam curaverat. Centum viginti onerarii pontones molem pontis sustentabant, praeter sublicas quae ad utramque ripam fluminis vado per seriem incussae extabant. Inde codices ligonum, in grassos asses per quadrata dolati, ratiumque instar in latitudinem pontis adaequati, superne navibus instrati sunt. Neve vacillarent, roboreis, aut ferreis clavis trabium subiectarum dorsis affixi sunt. Totum id tabulatum tiliaceis axibus constabat, ne pontones gravarentur quernarum, aut aliarum solidiorum materiarum onere. In extremo utrinque ponte, ad fluminis crepidinem, castrorum instar munitionem ex aggregata humo ac fossa constituit, quam vallo ac fluvialis undae circumplexu confirmavit, ibique praesidium hinc atque illinc

Mehemed Passa copias Danubium traiicit.

vandam Caesari fidem adacti, in Transyluaniam redierunt, sperantes fore, ut Caesaris admonitione ad salutaria, seque digna consilia ambo Principes et proceres animum adiungerent.

Reversi legati omne suum studium et operam in id contulerunt, apudque Cardinalem Principem institerunt, ne a Germanorum, imo totius Christiani orbis partibus deficerent, neve ad novam cum Turcis concordiam ineundam animum applicarent, fore enim, ut haec incoepta non famae solum et nomini Transyluanorum, sed et reipublicae saluti magno futura essent detrimento. Nec visus est Cardinalis ab ea sententia abhorrere, etiamsi ad demulcendos in officioque retinendos popularium animos videretur nonnihil praesenti rerum commoditati et necessitati connivere. Dissimulabat animi propositum, dum firmiores radices recens principatus ageret, studioque populorum non repente sed sensim ad accipienda salutaria consulta consvescerent. Interea nec Episcopus nec Bochkaius sacramento fidei et obsequii se obstringere Andreae Principi voluerunt, sed medios se inter utrosque gesserunt, sperantes fore ut Cardinalis Princeps, totaque eius provincia, in fidem Rodolphi Caesaris denuo concederent. Sed Cardinalis actionem concordiae cum Caesare ineundae differre ac procrastinare, diem ex die prolatare, tempus et opportunitates corrumpere, Malaspinam Episcopum nuncium pontificium expectare, cuius interventu negocium pacis et foederis decideretur.

At Bochkaius importunae eorum tarditatis pertaesus, ac veritus ne haec res, quae celeritatis plurimum indigebat, Cardinalis cunctatione in periculum veniret: non expectato dum se ille apud Cae-

triste est oblatum prodigium. Quo viso hariolatores ostentorumque interpretes Turcae (ut est hoc hominum genus supra modum superstitiosum ac vanis religionibus deditum) nihil fausti de futuro belli eventu pronunciarunt. Repentinus turbo, sudo tranquilloque coelo coortus praetorium equitem, decumane vexillo spectabilem, in medium Danubii gurgitem e ponte deturbavit, qui subita fluvii voragine absorptus, nec vivus, nec mortuus amplius apparuit. Passa nihilominus, etiamsi eam rem in religionem apud Turcas vertisse sentiret, pergit exercitum porro agere. Copiae Turcarum uno omnium consensu, qui vel rem diligentius explorarunt, vel aliud negotium sequuti legati coniecturis numerum perscrutati sunt, supra ducenta millia fuisse feruntur. Qua immensa belli opulentia Passa exultans, fertur ex primoribus Turcarum percontatus, an tota Christianorum facultas esset tanti, ut tuto eam vim hominum expectare auderet: illorum quemdam respondisse: Christianorum quidem quamlibet magnas copias se scire non expectaturas, sed paucas tamen turmas, intrepide tantae multitudini se obiecturas. Quod sermonis aenigma cum Passae ad intelligendum non satis proclive esset, eundem Oedipum nodum explicasse, ac dixisse: multas superesse Christianorum arces, quibus inclusae paucae cohortes universam huius belli molem sint excepturae. Quod verbum etiamsi vere, parum tamen opportune de Turcarum virtute prolatum, non nihil Passae animum offendit. Nec vero dum haec ita geruntur, clausis quod aiunt oculis tantam belli procellam Transyluanus neglexit. Cum enim videret de Transyluaniae potissimum capite haec comitia agi, quod viribus non poterat, astu perficere constituit. Technam, qua paulo ante Germanum cir-

Transylvanus copias conflat.

cumscripserat, in Turcam denuo explicare destinavit, ac tamquam laqueo mentem barbari et consilia irretivit. Periculi itaque magnitudini serio ut pareret experrectus atque perculsus Sigismundus, cum videret alterutrum esse faciendum, ac aut pacificationis praetextu hostem potentem deliniret, aut iis viribus adventantem exciperet, quae boni et facilis exitus spem praeberent — equidem ita utriusque effectus rei erat deploratus, ut neutrum cum certa fiducia spes esset perfici posse — nihilominus fortioribus consiliis supersedens, consultius duxit, bellum trahendum, aut tantisper hostem detinendum, dum tempestas illa belli remitteret, temporisque opportunitas e manibus Passae eriperetur; aut si id non succederet, concordiae conciliandae praetextu barbarum alio amovendum, et simulationibus potius, quibus bella constant, vires eius enervandas, quam temere cum tam vasto hoste exiguas vires provinciae periclitari, quibus deletis (quod omen superi averterent!) tota protinus Transyluania hostilis victoriae praemium futura esset. Proinde cum a Caesare Rodolpho, ob turbatum sub reditu Transyluaniae statum, nec pecuniarium subsidium, nec militem missum iri videret, ad ea consilia quam primum explicanda, id quod necessitas videbat, animum appulit. Missus est itaque primum ad Passam Stephanus Óvárius, frequentibus legationibus in hostium rebus illorumque animis perscrutandis exercitatus, per quem Sigismundus nunciavit, se pacis negotium, quod varie hactenus interpellatum esset, sincere cum eo tractaturum, modo ad mitiora consilia animum Passa adiiceret, quorum consentiens voluntas, utrique non minus grata, quam salutaris esset futura. Óvárius non magis ad animum Passae perscrutandum, quam copias ex-

Stephanus Ovarius ad Zatarci Passam.

plorandas missus, ita munere perfunctus est, ut et mentem Passae cognoverit, et belli apparatum, sub specie legationis per otium speculatus fuerit. Enimvero tanta erat Turcarum fiducia, ut etiamsi sub legationis persona copias suas exploratum Óvárium missum esse suspicarentur, tamen illo nihil retardato, passim ut luberet, per diffusa late castra omnia investigandi, oculisque perlustrandi potestatem ultro concederent. Adeo Passa suis viribus confisus, in certa spe victoriae erat, ut ne hostes quidem latere suas copias voluerit. Redeunte Óvário, ac vix ullam spem pacis adferente, nihil tamen destitit Sigismundus, ut quocunque modo ingens discrimen a Transyluania dimoveret. Quapropter missi sunt iterum ad Mehemedem Passam Pancratius Senneius, palatii principalis praefectus, Georgius Palaticius, banatu, quem vocant Lugasiensi, superioribus annis, summa cum laude defunctus, et Volphgangus Kornis, magnae dignitatis et prudentiae viri, quibus negotium datum est, uti cum Passa, quam optimis possent conditionibus foedus et pacem saltem in speciem paciscerentur; munerum promissorum verborumque illecebris tantisper barbarum demulcerent, dum tempus et occasio, rerum gerendarum opifex, e manibus illi efflueret. Hi Lippam, finitimum Turcarum provinciae oppidum, ingressi, per internuncios cum Passa et Tatarum Hane Alipe, quem pacis interpretem conciliatoremque per Bernatfium ut supra diximus pridem conduxerant, quam accuratissime potuerunt, in certas conditiones foedus sancire non destiterunt. Quidquid artis, ingenii, pollicitationum, verborum habuerunt, id totum ad persuadendum explicuerunt, ac modo fidem facerent, ne fidei quidem pro more pepercerunt, se totos ac provinciam Transylua-

Senneius, Palaticius et Kornis ad Passam.

laboraremus, nec invidia urgeremur, incolumitate loci atque hostis longinquitate securi. Nunc quando necessitas locique conditio Turcarum potentiae nos obnoxios fecit, quid possumus aliud agere, nisi ut ad tam ingentia rerum momenta nova consilia in salute nostra tuenda induamus? Neque vero mutatio consiliorum crimen habet, sed mutationis causa, ut si quis ab eo facto, quod salutare reipublicae putaverat, errore falsus, transferat cogitationem suam ad meliora et magis salutaria incaepta: non solum non est reprehendendus, sed afficiendus etiam summa laude. Non enim haec inconstantia proditio partis, sed recta mutatio facti est, quae cum a certa ratione fit, hominis ab errore resipiscentis et ad salutem patriae sua cogitata conformantis, nemini sane vitio verti debet. Quapropter, optime Caesar, quum nos quoque superioribus temporibus de salute patriae nostrae agi videremus, cuius amor omnes alias charitates superat, nil mirum est, si animis iuxta et factis fluctuatum sit. Nam pro magnitudine rei, praesentique discrimine, quod nos sollicitos habebat, non facile promptum erat constituere, quid maxime in rem provinciae nostrae esset, praesertim quum rerum exitus soli Deo cognitus, a mentibus humanis esset absconditus. Atque ideo nunc huc, nunc illuc animum appellentes, quod imprimis salutare et conducibile patriae putavimus, id secuti sumus, eoque nos convertimus, non odio partis, sed studio conservandae reipublicae, pro qua non modo consilium variare honestum, sed etiam vitam ponere dulce fuerit. Et haec quidem singula ita temperata sunt, non ut tibi iniuria fieret Caesar potentissime, aut Christianis periculum crearetur: sed ut patriae salus integra quoad eius fieri posset, conservaretur. Eadem patriae servandae

dus cum universa suorum manu, qui ad XVI millia censebantur, apud Devam subsistens, ac velut e specula circumspectans, in quamnam Transyluaniae aut Vngariae partem vires Passa intenderet, id maxime dedit operam, ne ulla tam formidabilis exercitus pars in Transyluaniam per aliqua compendia irrumperet; nec irrupit sane. Nam Sigismundo sinceram fidem, constantiam Turcarum Imperatori summis atque extremis contestationibus spondente, omnem eam barbarorum molem, quae Transyluaniam primo statim impetu devoratura videbatur, ad Varadinum obsidendum dimovit. Qua re vix dici potest, quanto periculo universam provinciam levaverit. Cuius astus et in quamcunque partem versatile ingenium, vix unquam alias magis salutare patruae fuit. Hic pater et conservator patriae, in aliis idem eversor et desertor dici haberique potuit; remedium ab eadem hasta invenit, a qua Telephus vulnus acceperat. Itaque et in Transyluania evertenda Mehemedem, exitum populis spirantem, verborum lenociniis Sigismundus propulsavit; nec in Varadino expugnando fortuna voti compotem illum reddit. Porro Sigismundus ut ad haec belli discrimina aliquanto instructior accederet, pro magno negotio habuit Michaëlem quoque, Valachiae regulum, secum ad bellum sustinendum invitare; sed ille periculum, quod ipsi e Bulgaria a Turcis imminere posset, causatus, se quidem in praesentia suppetias venire posse negavit, missurum tamen auxiliares manus quas posset. Et miserat quidem ille, ut modo meminimus, non contemnendam Valachorum manum. Iam Zatarci Passa, relicta certis de causis Transyluania ad dextram, temporis, itinerisque rationem secutus, immensis copiis ad Tibiscum, amplissimum Vngariae fluvium, appulerat. Ea

Tibiscus ex omnibus fluviis, qui Danubio miscentur, nulli pene secundus. Oritur ex Sarmaticis montibus, qua parte maxime Vngaria assurgit, in tractu Maramarusiensi, Vngariae, Transyluaniae, et Poloniae finitimo. XV auctus fluminibus ita invalescit, ut sive opulentia aquarum, sive amnium affinitatibus, sive usibus humanis, post Danubium secundas in Vngaria obtineat; tribus statim a fonte milliaribus navigabilis est, sed usu eius abstinetur eo, quod navigiis pariter ac agris aeque sit infestus. Nam nimia amnium, qui in eum se ingurgitant, tum vero torrentium crapula temulentus, lymphatorum in morem furiose quandoque grassatur, riparumque angustias dedignatus, vicina quaeque devastat, syluas eradicat, in vadumque oblimat, pagos evertit, Turcarumque more foedera omnia rumpit, nec fidem ullam cum accolis servat incolumem. Quapropter plerisque in locis, perfidiosum et fallacem, vastis coërcent agricolae aggeribus, suoque illum alueo fluere cogunt, ne velitaribus eluvionibus, sata pascuaque accolarum colonorum depopulentur. Ni his vinclis illum versipellem Protea, agrestes castigarent, vix ullam sementem cum fructu percipere possent. Vbi ad Campaniam Vngariae per cautes et declivia fatigatus egressus est, modestius fluit, nec tam praecipitat fluxum, credo civium accolarum humanitatem imitatus, oppidorumque praesentiam reveritus. Piscossimus omnium habetur adeo, ut totius fluvii triens piscis vulgo putetur, sane tractus omnes, per quos delabitur, piscium praestantissimorum copia opulentat. Ad Tokaium oppidum, pigrum Bodrogum; ad Zolnocum, lutulentam Zagyvam; ad Namen lymphaticum Zamosum menm popularem; ad Ciongradum, ambitiosum Chrisium, ad Zegedinum denique vertumnum Marisum excipit.

Postquam Mehemed Passa late belli terrore fuso ad Marisum pervenit, magnam virium suarum partem sublegit, qua Csanadum episcopium, olim oppidum, ubi commodus ad exercitum traiiciendum portus erat, in potestatem redigeret. Nam abhinc triennium a Sigismundo expugnatum, magno obstaculo remoraque Turcarum rebus fuerat, hinc enim ad Zegedienses, tria milliaria inde remotos, et Gyulenses, tum vero Temesvarienses Turcas, perpetuis excursionibus vexandos, summa erat iniecta opportunitas. Praeerat Csanado Franciscus Lugasius, praesentis vir animi, et militaribus exercitiis inter praecipuos quosque celebris. Is nec ingenio loci, nec opere munitum castellum turpe futurum arbitratus sine sudore et sanguine hostibus tradere, praeque ignavia subito cedere, primum omnia quae ad propugnandum usui essent, ad bellum instruit, praesidia per stationes disponit, tormenta expedit, nec quicquam sibi ad summam diligentiam reliqui facit. Bis centeno stipatus iuventutis tantummodo robore, potentissimi hostis vires si non frangere, certe morari atque ardorem illum pugnandi, quem prae se ferrent, debilitare statuit. Frondes carpere, si radicitus vastam arborem extirpare nequeat, in rem, famamque, atque etiam in solatium videbatur esse. Sciebat in tam perdito Transyluaniae statu nihil sibi auxilii a Sigismundo, nec a quoquam missum iri. Quocirca eam desperationem in fiduciam vertens, quod viribus deerat, animi constantia supplere constituit. Lippa quidem arx proxima erat, sed illa quoque eidem discrimini ita obnoxia, ut Csanado periclitanti nedum auxilium mittere, sed ipsa potius auxiliaribus subsidiis destituta, alienam opem implorare videretur. Ad oppidum itaque in potestatem redigendum

Csanadum per vim capit Turca.

Turcae incubituri, rebantur fore ut Franciscus copiarum ingentium adventu deterritus, sua sponte oppido facesseret. Qua opinione cum multum falsi essent, viribusque ad id impetrandum opus esse vidissent, aliis protinus artibus rem aggrediuntur. Primum vineas proxime oppidum agere, mox tormentis, quorum summa erat apud Turcas facultas, muros dilapidare, propugnacula fenestrasque intercipere, omniaque adeo obsessis infesta facere. Franciscus contra vim maiore vi repellere, impressiones propulsare, quod viribus diminutum esset, animis et cohortatione integrare. Multi e Turcis, nonnulli e Franciscanis cadere, mirari Turcae hominum audaciam, nec coniectare poterant, quamnam spem tam pauci alerent, ut adversus tantam vim vel digitum extendere ausint. Ex quorum sane obstinatione ominari ceperunt, longe gravius, quam pro numero hominum, sibi instare discrimen: non tam muris, quam cum viris intercedere certamen. Totos septem dies in oppugnando Csanado immunito oppido Turcae consumpserant, cum Lugasius se, suosque ad meliora reipublicae tempora reservaturus, non pacisci deditionem, cuius conventa pro more Turcae violaturi essent, sed clandestina eruptione in tutiora secedere constituit. Proinde qua via quave vi incolumes abire possent, circumsidentibus oppidum Turcis, per omnesque exitus excubias agentibus, cum iis, quos penes se habebat, mutuae inter se virtutis stipatoribus et satellitibus sollicite consultavit. Erant qui deditionem faciendam dicerent, sed inconstantia et perfidia hostis, non uno experimento cognita, ab eo consilio omnes retrahebat. Conscientia patratae erga Turcas rebellionis, illatarum illis cladium, ereptarumque arcium recens memoria, desperationem praestan-

dae, quam Turcae sponderant, fidei, vehementer in animo Francisci augebant, nec videbat cur ultra ad certum exitium duraret, ac nulla cum spe auxilii, nulliusque emolumenti fiducia, fortissimorum virorum corpora ad praesentem lanienam obiiceret, praesertim cum iam non Csanadum tantum, sed omnis ille circumcirca tractus innumerabili Turcarum agmine esset obsessus, ut ne in fuga quidem ulla spes superesset. His angustiis constrictus, cum nullam rationem inire posset, quae certam salutem polliceretur, nec res dilationem ullam pateretur amplius, Franciscus aut magna pati, aut magna audere satius esse ratus, ita ad suos verba fecisse dicitur: Quanto in discrimine versemur, viri fortissimi, videtis omnes; quocunque oculorum mentisque aciem convertimus, omnia obsessa Turcarum agminibus videmus, nec durandi amplius, nec evadendi, nec auxilii spes superest: at superest infractus in periculis animus. Et cum omnibus aliis partibus victi simus, fortis animus vinci nondum potuit. Omnis deditio misera, sed quae ne salutem quidem pollicetur, miserrima. Nam cum hostis natura saevus et immitis, tantam suorum cladem et nunc et alias a nobis editam, reminiscatur; tum vero quod non tam vincendi spe, quam resistendi quadam obstinatione cursum victoriae eius remorari sumus ausi, ita in nos delendos exacerbatus est, ut si mille iuramentis incolumitatem nobis profiteatur, nihil omnino eorum sit praestaturus. Patientiam quamlibet militarem hae angustiae vicerunt. Dandus est igitur sanguis crudelissimo hosti, sed ita dandus, ne se impune accepisse sentiat. Ne vincti, acti, in compitis et agris distracti, inertium pecorum more iugulemur. Degenerum est talis occubitus, viri fortes fortiter mortem oppetunt.

Franciscus Lugasius suos milites cohortatur.

procellas instruxisse, pro se quisque isthuc accurrere, advigilare, propulsare vim, si qua inferretur, ac penitus nihil minus cogitare, quam obsessorum in tutiora receptum. Nec tamen absque ullo pugnae discrimine fortuna illis viam ad elabendum patefecit. Dum enim tenebris circumfusi pergunt, in stationem Turcarum forte incurrunt, et quia necessitas aut perrumpendum, aut retro cedendum, certoque exitio occumbendum instabat, armis viam facere constituunt, ac spem desperatione quaesitam, tamquam ducem fortissimum sequendum proponunt. Dabat et nox occasionem ad hostes loco profligandos, et animus. Ducenti viri mulieribus intermixtis, quingentorum hostium catervam irrumpunt, caedunt, sternuntque, non spe victoriae, sed mortis ultione in hostem grassantur. Nec diu obices hi Franciscum remorati sunt: Turcae siquidem pudorem tenebrarum velamento tegentes, loco cedunt, animumque abiicientes sensim palantur, putantes maiorem virorum numerum, quam revera esset, ipsis instare, atque ita abeunti Francisco, cum suis, ac uno tantum ex omni cohorte milite amisso, opportunum effugium subministrarunt. Quum Turcae illucescente die se falsos esse, hostesque oppido cessisse vidissent, cladem acceptam ad irritum cadere siverunt, vacuumque oppidum in potestatem redegerunt. Franciscus cum suis incolumis primum Lippam, atque inde in Transyluaniam rediit. Cum ob cives servatos debitum verae virtuti praemium a Sigismundo expectaret, nihil accepit, non nescius honores et opes in indignos semper illum, non in bene meritos patriae cives prodigere solitum. Quapropter benefactorum iucunda recordatione se ipse consolatus, recte putavit ex omnibus praemiis amplissimum fore praemium et fructum virtutis, ipsam laudem et gloriam. Hoc modo Francis-

cus ducenta fortissimorum virorum corpora, e Turcarum faucibus praesentique exitio eripuit, ac Sigismundo non exiguo imposterum futuro adiumento restituit. Tum vero, ne ad oppugnandum Varadinum integris viribus Mehemed Passa accederet, ingenti cum virtutis suae documento effecit; victoriae spem, quam ille sibi proposuerat intercepit, ac reiectarum a Varadino Turcicarum virium palmam Franciscus primus defloravit. Leonidae trecentorumque Spartanorum famam, ad Thermopylas, certiore fide, ipse in se transtulit. Eo maior et nobilior hic noster, quod et hostium audaciam fregit, illustrique facto et ipse supervixit, et generosae iuventutis robur, non in temerariam ac nihil profuturam mortem prodegit, sed laboranti patriae opportuno tempore reddidit. Nondum Cianadum a Turca occupatum erat, quum Ioannes Scelesteius, vir strenuus ac manu promptus, multisque certaminum experimentis in re militari clarus, Orodium, incenso eversoque praesidio, una cum suis omnibus reliquit, ac Varadinum se contulit. Est Orodium binis a Lippa, denis a Varadino milliaribus dissitum, perantiquum eius partis Vngariae oppidum, sed ruinis ac depopulationibus in superioribus Vngariae cladibus desolatum. Ab Orode Vngarorum olim duce conditum fertur, cuius nominis memoria in Parthorum Rege agnoscitur, qui Crassum Romanarum copiarum ducem cepit, et occidit. Fuit, dum res Vngariae felicius haberent, sacerdotalis praeposituae, quam vocant, nobilis sedes, instrumentorumque publicorum celeberrimum archivum; verum postea labentibus Vngarorum rebus, totum id tabularium, Turcarum iniuriae ereptum, Albamque Iuliam translatum fuit. Vbi quidquid antea Turcarum furori eorum hominum diligentia subtraxerat, id totum, perditis his temporibus,

Lugosii laus.

Orodium.

barbariores Turcis Christiani memorabili clade deleverunt, tanto edito foedissimae crudelitatis argumento, ut cum insatiabilis eorum rabies vivorum sanguine expleri non posset, etiam in mortuorum defossa cadavera saevierit, et cum literariis chartis bellum gesserit. Itaque antiquissima diplomatum monumenta, unde certa eorum documenta temporum peti poterant, unde ad consignandas historias materia amplissima suppeditabat, unde maiorum clarissima facta ediscere promptum erat, varie dissipata, discerpta, irreparabilique ruina deleta sunt. Nec magis a barbarica militum rabie profectum est, ut haec labes praeclaris illis monumentis imprimeretur, ut incomparabilis thesaurus everteretur, ut antiquarum memoria rerum favilla obrueretur, denique ut lux rerum gestarum extingueretur, quam a principum et procerum nostrorum perdita incuria, qui maiorem rationem privati commodi, quam publici emolumenti habuerunt. Porro Orodium, ubi praeter veteres parietinas, et antiqua rudera nihil supererat, Scelesteius post recuperatam Lippam a Sigismundo Principe impetraverat possidendum, eumque locum novis munimentis, si non ad Turcarum vim immensam sustinendam, tamen ad velitationes eorum, repentinasque excursiones coercendas valide reparaverat, aggeribus, fossisque instruxerat, quod sane castellum Lippae maioris momenti oppido, non exiguo erat adiumento. Quia vero calcis atque caementi facultas non suppetebat, glebae cum gramine et aggere multo, in speciem quadratorum laterum, a cespite recisae, in latitudinem vicenum pedum coacervabantur, intra illas passim saligni suberinique stolones et virgulta ad radicandum accommoda inserebantur, ita ut fruticantes ramuli foras, radices autem implexis

Orodium restaurat Scelesteius.

inter se fibris lateque diffusis propaginibus, aggerem introrsus catenatim atque reticulatim convincirent. Huic seriei alia atque alia glebarum manus iniiciebatur, alternisque rami substernebantur. Ex huiusmodi coagmentatione eductus Orodii murus adversus tormentorum concussiones validissime stabat, nec facile pilarum impetus admittebat, in ipsa virgultorum et glebae lenitudine globis intermorientibus. Quamquam autem is murus, terrena coacervatione, materiaque facile parabili compactus, pinnarum serie intertectisque propugnaculis urbici muri, speciem procul aspectantibus exhiberet, tamen adversus ingentes Imperatorias copias, arduis tormentorum molibus, et hominum viribus instructas, pauxillum ad propugnationem momenti conferre videbatur: Scelesteio praesidiariorum, tormentorumque aliorum, quae ad propugnandum usui essent, munimentis destituto. Cum itaque Scelesteius videret se castellumque suum minime tantis hostium viribus par futurum, everso incensoque illo, et ad habitandum plane inutili facto, Varadinum cum suis se contulit, ubi, maiore cum virtutis suae documento, parem viribus animum periclitaretur. Iure enim indignum arbitrabatur, vilis castelli cavea incluso nullam dari materiam fortitudinis ostentandae, ubi vel captus, vel interfectus, ignobili, nec ullo ad comune emolumentum conducibili, ad posteritatemque memorabili facto esset occasurus. Sequutus est Scelesteium Nicolaus Senneius, liberae militiae Vngarorum (Haidones hos vulgus vocat) in Bastanisque expeditionibus ductor non ignobilis. Qui etsi certo scirent omnem Turcici belli vim ad expugnandum Varadinum contendere, tamen nihil imminenti discrimine deterriti maluerunt fortis atque excelsi animi magnitudin

tamquam ducem cum ratione sequi, ac nemine iubente Varadinum sponte ingredi, quam ignavo timore perculsi dedecus aliquod in re militari committere. Capto, occupatoque Csanado, Lippa expugnanda Passae occurrebat, cui tunc Georgius Barbelus, captus quidem pedibus ac manibus ob valetudinis assiduos dolores, sed ingentis animi vir senex praecerat. Id oppidum Passa, etsi sciebat fore, ut si a tergo relinqueretur, non nihil sibi impedimenti creare posset, ne tentata quidem tamen eius oppugnatione, ad dextram incolume missum fecit. Idque eo omnino consilio, quod iam Sigismundus in pangendo pacis foedere abstinendaque Transyluania ad Passam elaboraret. Tum vero sperabat Passa futurum, ut capto Varadino, sine sudore et sanguine, profugiente inde praesidio, Lippa potiretur, si Transyluanus pacis conditiones forte pro more eluderet. Deinde vero magni dux nominis non temere arbitrabatur integras totius exercitus vires ad Varadinum magni momenti arcem adferendas esse, neque latebat eum minime convenire ingentibus apparatibus loca invadere parvi momenti, unde praeter opinionem ingens periculum creari, laus et gloria non magna comparari possit. Nam quemadmodum acutissima acies gladiorum, si in rebus minutis caedendis haberetur, fit inhabilis postea ad incidenda maiora, sic potentissimi exercitus vires et impetus si in exiguis rebus restringantur ac debilitentur, statim concidet illa fiducia et animi alacritas, adeo, ut ad magni postea momenti rem plane sit ille ingens apparatus impos, prius victus a desperatione, quam ab hoste. Ergo Mehemed Passa missa facta, et ad dexteram relicta Lippa et Jenő, Chrysioque ad pagum Fahid (id nomen sublicium pontem Vngaris valet) exercitu traiecto, ad Varadinum immensas copias ap-

pulit), ex qua expugnata ingentem sibi gloriam hariolabatur, tantamque Turcarum Imperio se adiecturum accessionem rebatur, quanta hocce annorum curriculo, abs quo Turcici belli tempestas Vngariam invasit, Christianis erepta non esset. Instigabat Passam non levis etiam occasio. Nam Varadiense praesidium, quod ex Germanis et Vngaris constabat, ingenti inter se dissidio laborare acceperat, quae res illi ad oppidum in potestatem redigendum imprimis erat opportuna. Hanc autem famam ex vano ortam, suspicio erat a Transyluanis disseminatam, quo nempe imminentis Passae vim, a suis iugulis alio diverterent. Est Varadinum ad extremas radices montium Carpaticorum, qui Transyluaniam in amphitheatri speciem cingunt, ad Chrysium amnem positum, qui Tacito Cusus dicitur, si modo vera est lectio; estque unus e sedecim, qui Tibiscum in Danubium, hunc denique in Euxinum Pontum involuunt. Tergemina origine Chrysius, totidemque alueis, longiusculo inter se intervallo distantibus, e Transyluanis montibus, qua occidentem spectant, in Vngariam effunditur, damnosa eluvione pagis pariter ac campis infestus, siquando imbrium torrentiumque insolentia irritatur, ac furore captus extra se rapitur, aquarumque impotentia late insanit. Omnesque adeo Transyluaniae fluvii, quia per spatia vallium prona atque derupta feruntur, plane fanatici sunt, inconsideratoque temeritate cerebrosas praecipitant undas. Tripartito fluens Chrysius, triplici quoque appellatione distinguitur. Nam qui Varadinum medium transit, Rapidi cognomento afficitur. Qui ad Gyulam tendit, Albus nuncupatur. Qui his intermedius fluit, Nigri Chrysii nomen habet, eo quod aquas obscuriores quam reliqui trahat. Et licet ita nominibus dividantur, tamen

Varadinum.

Chrysius fluvius.

pisces oberrant, edules quidem, sed fatui plane saporis; frigida illis praesentaneum exitium est. Vrbs est non ad usus modo humanos, sed ad delicias etiam condita. Nec vinetis optimi vini feracibus, nec latissimis arvis destituitur: dicas hic non Cererem tantum, et Bacchum habitare, sed totum copiae cornu effusum esse. Quae res facit, ut cives habeat humanissimos, solertes et facillime agentes, feminas eximia specie, sexum omnem atque aetatem generosa indole, negotiatores opulentos, tota denique civitas virorum morumque dignitate nulli urbium in Vngaria atque Transyluania postferenda. Quae tamen omnia hac Turcici belli tempestate extrema pene clade sunt deformata. Opulenti Episcopatus sedes a principio fuit. XLVII episcopos ad haec usque tempora ea urbs habuit. Primus Colomannus, Geyzae II. Regis Vngariae filius fuisse traditur, qui postea in summa regiae stirpis orbitate a Pontifice resecratus, sceptrum et coronam accepit. Hunc postea alii per seriem secuti sunt, illustris prosapiae viri. Nostra tempestate Martinus Pete, cancellarius regius eius dignitatis titulum habet, de genere polyplusio magis, quam (quod in ea muneris functione caput erat) polymusaeo. Arcem urbs habet in medio, domibus quaquaversum remotis validissimam, amplis, vastisque propugnaculis, tum vero fossa excultam. Ioannes, divi Ioannis Regis filius, et qui postea secuti sunt Transyluaniae Principes, singularem in ea munienda collocarunt operam, et novissime ab Octavio Baldagara, caesareo architecto, Stephani Poloniae Regis studio, ad eam normam est redacta, ut ad omnes casus pene inexpugnabilis fieret, et quod a natura non haberet, ab opere et industria acquireret munimentum. Quaterna circiter in circuitu stadia arx continet, ac quinque pro-

Martinus Pete.

pugnaculis instructa, ab aquilone, portae (nam unicam tota arx habet) proximum propugnaculum bino nomine est: alii siquidem mancum vocant, quod in altum non usque adeo sit surrectum, alii Nyilas, eo quod a Michaele cognomento Nyilas id est Sagittario fuerit conditum. Hoc a Turcis puluere sulphurato in cuniculos adacto pene totum eversum fuit. Confine huic Aranyas, id est Auratum nuncupatur, a divo Stephano Poloniae Rege aedificatum, ideoque dictum, quod gentilitium insigne Batoriorum Principum, tridentes lupini, in aurato opere isthic fuerit asculptum. Hoc Chrysium ad bina stadia praeterfluentem respicit. Tertium ab oriente, Magni Thomae propugnaculum est, a conditore credo denominatum, id Venetias prospicit: ita ea suburbia vocantur, quod humecto loco sedeant. Regium propugnaculum austro obiacet, et nomen habet, quod ab Ioanne Transyluaniae Principe, Ioannis Regis filio fuerit exstructum. Id amniculum quemdam, qui Pece vocatur, e thermarum aquis ad agendas molas isthuc corrivatum, proxime intuetur. Hoc quoque a Turcis cunicularíis insidiis et puluere tentatum, atque etiam clade nonnulla affectum est. Quinto Terreno propugnaculo nomen est, idque occidenti obvertitur. In huius intestinis fundamentis egesta alte humo Turcae penitus inhabitarunt. Ergo Mehemed Passa, quod ille felix et faustum sibi fore sperabat, ex discordi Transyluaniae et Varadinensi, quae fama increbuerat, dissensione ansam obsidendi Varadinum arripiens, ad prid. Cal. Octobris, illuc duxit, eamque ita innumerabili multitudine undique cinxit, ut vix ulla spes esset expugnatum non iri. Quumprimum Sigismundus Princeps de tristi obsidione celeris tabellarii nuncio certior factus esset, id omnino temporis pila inflatili, quae Italica

Propugnacula arcis Varadiensis.

Varadinum Zatarci Passa obsidet.

ne serum dilatumque in praesens officium ullius culpae suspicione abste insimuletur. Deinde scire illum grataque animi recordatione recolere velle, civem se regni Poloniae amplissimique ordinis et senatus quantamcunque esse partem, proinde harum rerum fiducia fretus, se suaque omnia in fidem et clientelam tuam permittere cupere. Ad postremum hoc quoque petit te rex Serenissime, uti apud Caesarem Rodolphum potentissimum Principem et ipsum Andream te Autore et interprete concordia sanciatur: neve tam alieno tempore suo potius affectui Caesar indulgere, quam tantae voluntatum omnium in Andream Principem propensioni populique consensui favere velit. Id si impetraret, denique futurum esset, ut non minus ipse Caesar, quam Andreas Princeps, felices rerum eventus sperare possent. Hunc in modum Gabriel et Stephanus, sed maiore cultioreque orationis amplitudine ad Regem Varsaviae verba fecisse auditi sunt. A quo benigne liberaliterque habiti postulatorum compotes ad Principem Andream reversi sunt,

Tenebat adhuc aestas quum ad summum Pontificem quoque, quem minime omnium praeterire conveniebat, observantiae in illum officiique munus exequendi gratia, ac Nicolaum Bogathium Transyluanum summo loco natum, omnique liberali doctrina politissimum virum, in urbem legare Andreas destinuerat. nisi tempestivo adventu Germanicus Malaspina Episcopus Sanseverinas et Marchio illustrissimus, e Polonia cum Mandatis Pontificis in Transyluaniam appellens Bogathii profectionem praeoccupasset. Is itaque quum nil reliqui sibi ad conciliandam concordiam fecisset, Cardinalem suapte sponte in Christianorum partes proclivem eo deduxit, ut se in potestate Pon-

Malaspina Episcopus in Transyluania.

retrahi, et in miseram servitutem rapi. Nulla satis diserta lingua, nullum ingenium tristissimum eorum temporum statum satis eloqui potest, nam et propinqua castellorum moenia, paucorum militum capacia, dare quidem spem ad refugium, sed ad resistendum, aut diu in obsidione adversus universi exercitus Turcici robur durandum, nullam dabat. Tam luctuosam foedamque rerum conditionem, tantam vastitatem ei Vngariae regioni illatam, iam inde a principio rerum nostrarum raro antea ulla aetas viderat. Et quod dictu acerbum, factu impium est, per principum furorem, per oscitantiam et foedam ignaviam primorum populi, omnis ea clades, aliaque inducta. Privatas cuiuscunque miserias recensere nec facultas est, nec potestas. Publica omnium clades, singulorum calamitates, animis satis suggeret. Georgius Sartor Praetor urbis Varadinensis, cum in Transyluaniam contenderet, cum familia ac nonnulla clientum suorum manu, et iam abeunte die, in cuiusdam sacerdotis Valachi aedes divertisset, fugae et lassitudinis remedium brevi quiete capturus, derepente denso Turcarum agmine circumvenitur; cumque obsessi tormentorum pilulis vim inferentium diu propulsassent, iniecta tandem flamma, a diro hoste omnes ibidem loci exusti sunt. Nec foederatis oppidis immanitas barbarica pepercit. Debrecinum, amplum et copiosum oppidum, ac vicinos circa tractus, multis ante annis Turcis vectigales, Tatar irrumpens rapinis et caedibus foede deformavit. Interea dum haec aguntur, missus est a Maximiliano Archiduce ad Sigismundum Principem nobilis vir Nicolaus Zagvai, urbanarum portarum Cassoviae praefectus, quem porcolabum vocant, per quem Maximilianus nunciavit, se miserari et non sine lacrymis intueri imminentem

Georgius Sartor praetor urbis Varadinensis.

Nicolaus Zagvai a Maximiliano ad Sigismundum legatus.

Christiano populo ruinam, proinde depositis offensionibus cupere se afflictas res Varadinensium ope aliqua sublevare. Cui rei ne Sigismundus quoque deesset, pro communi omnium salute quam posset elaboraret. Se Georgium Bastam, cum delecta copiarum parte propius Varadinum missurum, ut si solidum obsessis auxilium ferre nequeat, salutem hostiles copias lacessendo carpat, ac quidquid possit detrimenti illis inferat; ita futurum, ut infestatus assiduis hostis incursionibus a proposito diverteret, aut certe quantum de viribus illorum, tantum de animis quoque diminueret. Petere itaque, ut coniunctis si non viribus, saltem consiliis, ad oppugnandos barbaros Sigismundus quoque operam suam conferret. Et Basta quidem, summi dux et animi et consilii, Zakmaro egressus, Varadinum versus duxerat, atque idem Sigismundi dux quoque Moses Székelly fecerat (is qui postea ad Coronam, quam incuriose lacrymabilem Transyluaniae pugnam obierat, tam fortiter in ea mortem occubuerat) et cum Siculorum valida manu, ad Somlyo castellum in castris consederat. Dum hic haeret Moses, quarto nonas Octobris, septuagintaquinque Siculos submittit, qui Turcis insidias pararent. Ii profecti forte praedandi frumentandique causa, centum Turcas, totidemque Tatares ad Misle pagum evagatos, e proxima specula conspiciunt. Expectant dum omnia cilicia et saccos impleant, iumentaque onerent; id ubi factum est, ex improviso eos adoriuntur, centum amplius ex illis caedunt, quinque et viginti vivos capiunt, equos plus centum rapiunt, atque ita praeda onusti, ad Mosem redeunt. Ex iis Moses aliquot Turcas et Tatares Sigismundo, iam tum in castris ad Colosvarum haerenti, misit. Nam Sigismundus Princeps simulac Meheme-

Siculi Turcarum turrim caedunt.

dem ab Lippa iter divertisse, ac Varadinum obsedisse inaudivit, confestim motis ab Deva castris, per mediam Transyluaniam Varadinum versus, qua Chrysius amnis sinuoso praecipitique cursu evoluitur, copias deduxerat, quae ad XV armatorum millia accedere ferebantur, ad Sebesumque, Bánfiorum procerum castellum, residerat, non tam ut Varadinensibus auxilio subveniret, cui impar omnino erat, quam ut inde, si qua irruptio in provinciam fieret, aut propulsare, aut saltem retardare posset. Iam vero antequam Varadinum obsideretur, e nonnullis non magni momenti castellis, quae vi Turcarum sustinendae minime paria esse putabantur, et quae Varadinensis urbis fortuna ad alterutrum eventum secum trahebat, deserto praesidio, milites sese contulere Varadinum. In iis erat Sarkad castellum Gyulae proximum, ideoque hostili iniuriae supra modum obnoxium. Lucas cognomine Magnus castello, Martinus Angelus manipulo peditum praeerat. Hi recte arbitrati Varadinense praesidium sanguine suo potius tutandum esse,quam in vilis castelli cavea ignavo et nihil in commune profuturo fato occumbere, primorum ducum iussu Varadinum transiere, ubi cum insigni fortitudinis laude omnia militiae munia alacres obiere. Triduo ante, quam Mehemed cum universa Turcarum mole Varadinum applicaret, decem millia suorum praemiserat, qui et locum castris metandis idoneum legerent, et situm urbis contemplarentur, et animos oppidanorum tentarent. Vbi hostem adventare cognitum est, Paulus Nyarius pari potestate cum Redero, ut diximus Varadino praefectus, cum delecta militum manu ex urbe obviam Turcis occurrit, ac tumultuario certamine tamquam agonalia acturus, praeludium belli auspicatur. Cumque infestus inter se hostis singuli bini ternive concurris-

Sarkad deseritur subducto Varadinum praesidio.

[illegible] cominus eminusque [illegible] pugnam [illegible] intelligit. diremta [illegible] Ita utrinque virtutis [illegible] interfectis et sauciatis diversis [illegible]. Deinde Zaganus Passa Varadinum, quod [illegible] appellans, oppugnationem [illegible]. Principio oppidum, quod arci adiacet, non usque adeo firma munitione incuria superiorum temporum praeditum, adhibitis et machinis et viribus expugnat. unde reiecti praesidiarii in arcem se contulerunt, quae ad omnes casus invicta stabat. Potitus oppido Turca, vineas circum arcem agit, corbes ingesta humo adiungit, tormenta bellica propius admovet, ac intentissima cura omnes vires ad expugnandam arcem explicat. Adornatis in hunc modum omnibus machinamentis, moenia quatit, dilapidat, disiicit. Interea obsessis nulla quies, quippe qui interdiu tormentorum inflictas contrariis ictibus retundunt, vim ex aequo vi repellunt, et ad omnia obiecta pariter respondent: noctu adhibito ingenti studio quassata moenia reficiunt, hiatus aggesta terra refarciunt, aggerata materia et multa trabe refulciunt, ut omnes hostis conatus ad irritum cadant, obnixe operam dant. Cum Turca suas molitiones parum proficere, omnesque labores eludi videret, aliam confestim machinam contexit, ad suffodienda Regii propugnaculi fundamenta cuniculario opere aggreditur, ut ex improviso eversis moenibus, ad impressionem faciendam latum iter patefaciat. Senserunt obsessi fraudem Mehemedis, sed quibus obstaculis perfossioni obviam irent, magna vi Turcarum ad defensandam suorum manum assistente, vix ullam expedire poterant rationem. Id quod factu licet arduum, tamen ma-

[illegible]

gis promptum erat, contis et gladiis, tum vero tormentorum ictibus, fodientes intro extrave. commeantes incessebant. Martinus Angelus, vir magni roboris et animi, ac militari laude praestans, Turcam cuniculo erepentem, adacto in iugulum acinace, interfecit. Tandem ubi fundamenta satis perfossa essent, puluerem sulphuratum hostis facto cuniculo immittit. Sed hic quoque non satis ex animi sententia dolus successit, sive enim vastiora essent propugnaculi moenia, quam ut vis subiecta flammae subvertere posset, sive pauciore quam par erat immisso puluere, sive inperitiae molitorum artificum fuerit adscribendum, per ipsa cuniculorum ostia concitati ignis vehementia erupit atque expiravit; quod gravissimo quidem terrae motu concussit propugnaculum, sed sede sua minime exturbavit. Nihilominus ad impressionem faciendam classicum cani iubet Mehemed. Tum Turcae scalas applicare, tormentorum globis ad murorum minas collimare, propugnatores deiicere, caedere, ac nihil sibi reliqui ad occupanda moenia facere. Contra oppidani oneratos hostibus muros pro virili defensare, totis connixi viribus Turcas deturbare, subeuntes moenia tormentorum procellis dilaniare, omnia loca sanguina ac caede funestare. Multi conflata pice et sulphure confestim irruentes barbaros exurere, omnibus telis vim arcere. Nec defuere, qui apum crabronumque conquisita antea examina in medios ciacularentur, quorum aculeis impetitus hostis gravius discruciaretur. In hac et caeteris oppugnationibus Ioannis Scelesteij virtus imprimis enituit, qui novo machinamento puluerem sulphuratum ciliciis involuit, ac linteo funiculo ignescente per oras ita traiecit, ut simulac ciaculatus esset saccum, atque in confertos proiecisset, protinus in flammam puluis emicaret, sae-

voque incendio adstantes ambureret. Nec mulieres partes propugnandi suas segniter obivere. Congestum saxorum acervum in hostem densa procella depulerunt. Omne genus missilia, quae furentibus ardor pugnandi subpeditabat, exturbarunt, hostes obtriverunt, ac sane non leve momentum ad reiiciendam barbarorum vim adtulerunt. In iis Stephani Stepanis ancilla memoratur, Elisabetha nomine, ingentis animi virago, quae virorum quamlibet virilium munus, praeclaro ad alias sui sexus exemplo, sane obivit. Acinace accincta et lancea armata binos simul Turcas in murorum vertice pugnam cientes, uno impetu transfodit, ac foras praecipites dedit, nonnullos illatis vulneribus deturbavit. Tandem ipsa, dum pugnandi ardore incautius in hostem grassatur, oblita sui sexus et periculi, immoderati animi poenas dedit honestas, plumbeo tormenti globo per adversum pectus traiecta. Ibidem periit Thomas Budaeus Colosvariensis, Thomae filius, ingentis animi iuvenis, et plures alii ex Vngaris et Germanis. Elusa hac ad regium propugnaculum impressione, cum se Turca parum proficere videt, viribus obstinationem, huic denique artem iterum subiungit, ad subvertendum manenum propugnaculum spem convertit. Nihil ab ulla parte intentatum relinquit; quando satis intelligit, in potestatem redacto Varadino ingentem terrarum tractum Imperio Turcarum accessurum, adeoque ad Transyluaniam occupandam potentissimum aperiri campum. Quaterna Turcarum et Asaporum millia ad agendum cuniculum destinat. Asapi sunt operae rusticanae, ad omnia belli onera, quae usus expeditionis postulat, obeunda in bellum contracti. Magna pars Christiani sunt, et quia non fidunt illis, inermes. Hos per vices fossioni succedere, terram egerere, egesta fossam implere iubet. Iam cu-

niculus per obliquatos et tergiversantes anfractus ad ima fundamenta penetraverat. Sensere obsessi malum, sed quibus remediis avertenda pestis esset, plane nihil habebant. Itaque ergo nitrati et sulphurati pulueris centumpondium in penitiora viscera cavernarum Turca ingerit, linteum funiculum apponit, qui ad certam horam, lento igne ad puluerem proserpente, concitatissimum incendium ex nec opinato suscitet; exinde ostium pestilentissimi antri crassissimo muro obstruit. Hoc modo caecus ignis, in penetralibus cuniculi curvatisque giris antri aestuans, quum, quo sese effundat, nullum habet spatium, nictu oculi totum simul propugnaculum, non sine ingenti propugnatorum strage, late evertit. Tum ad ingentem motum tota arx concuti, inopinato fragore et ruina aures impleri, animi consternari, favilla et denso fumo omnia circum loca obnubilari. Hic repentina utendum occasione barbarus arbitratus, multa simul armatorum millia, quae antea ad expectam ruinam in pugnam instruxerat, fossam superare, arcique succedere iubet. Proinde pars per eversa fundamenta vi viam intro aperire, pars per scalas in muros arrepere, cominus iuxta atque eminus oppugnare, pro se quisque in fastigium eniti, aut per rudera fuligine atque sanguine horrentia in urbem penetrare. Primores Turcarum verbis pariter atque exemplo animare militem, precibus minas, minis denique plagas miscere. Ducenta asprorum millia proposita, qui princeps aut per hiatum ruinarum, aut muro superato signa in urbem intulisset, qui huic succederet, dimidium eius summae. Antesignanis idem praemium, quod signiferis [illegible] occupantibus. Nec obsessi praesenti [illegible] cumventi, ad quaelibet pericula propul[illegible] fuerunt. Omnia tela, quibus repellendi h[illegible]

explicant, caede, strage, cruore omnia miscentur. Hic Georgius Király, idest Rex, brachium tormenti ictu amisit, quo vulnere inter primam curationem animam expiravit. Erat Italus Comes Ioannes Marcus Insulanus Bononiensis, equestris vir dignitatis praeclarus, qui egregiam laudem fortitudinis inter primos retulit Sed dum incautius puluerem tormentarium tractat, tota facie ambustus, non leve periculum incurrit; cuius vulneris praeclara vestigia, ac verae virtutis signa, dum vixit, in facie prae se tulit; non deformatus iis cicatricibus, sed magni potius atque excelsi animi argumentis honestatus. Cum diu acerrimo marte depugnatum esset, tandem Turca hic quoque et animis et viribus fractus, victoriam obsessis reliquit. Tenente obsidione duces de rerum summa solliciti, Andream Sipos, idest Vtricularium, gregarium e peditibus militem, ad postulanda subsidia arce emiserant, qui falsis omnibus hostium custodiis, ubi saluus ad Bastam venisset, Varadinum vicissim remissus est. Quem propitia semel fortuna reversum cum iterum duces clandestino eodem submisissent, ad extremum altera legatione simul et vita defunctus est, nec usquam amplius vel visus vel auditus. Infiniti est operis, omnia momenta defensatae arcis singillatim describere. Satis fuerit generatim dixisse, ac summa rerum capita attigisse. Totos trigintaquinque dies urbs oppugnata, quo temporis spatio pene totidem cruentissimis impressionibus est impetita: quandoque in serum protracta dimicatio, quandoque per diem duplicata oppugnatio. Nec tantum humanis viribus arx defensa, sed ut profani hostis consilium penitus interciperetur, coeleste quoque numen praesto fuit, ne unicum Transyluaniae propugnaculum in immitissi-

mae gentis potestatem incideret. Quocirca continentes pluviae ac coelo defusus largius quam alias humor non solum Turcis urbem impressione aggredientibus humum coeno madefecerat, sed et campos ita inundatio torrentium et Chrysii obruerat, ut et carris ineluctabiles et iumentis inequitabiles fecerit. In ipsis Turcarum castris milites poplitumtenus cum limo luctabantur, foeda ubique illuvie omnia plena erant. Tormentorum moles aliaque bellorum impedimenta, foeda voragine impressa luto inhaerebant. Quae omnia ita divina benignitas Chistianis amica, barbaris infesta fecerat, ut coelum pariter ac terra in profanae gentis cladem conspirasse viderentur. Ex quo tandem Mehemed non solum spe potiundae arcis, sed et magna exercitus parte amissa, flens ac moerens ab oppugnatione recessit, malum ac pestem imprecatus Sigismundo, qui a Transyluania invadenda ad obsidendum Varadinum fallaciosis imposturis eum abegisset. Fama est, ex vero vel vano hausta incertum, apud Turcas rumore promulgatum fuisse (ut est huius gentis ingenium admodum religiosum) aereum equum divi Regis, quem diximus, hinnitum edidisse, idque Turcarum auribus exceptum, laetum, et victoriam obsessis prodigium eos interpretatum fuisse. Quae res effecerit ut ab obsidione, desperatione magis capiendae arcis impulsi, quam viribus exhausti, in tempore recesserint. Sed enimvero nihil aliud quam temporis importunitas Turcarum animos fregit, et declinans in hyemem autumnus eos a male suscepta expeditione retro signa referre coegit. Itaque postridie Kal. Novembres omnis oppugnatio intermissa, tormenta in castra revecta, vasa collecta, ac postero die, eodem quo venerant itinere, omnis multitudo Belgradum regressa est. Com-

PETADIS QVINTAE

LIBER QVINTVS

ARGVMENTVM*).

Michaël Vaivoda expeditionem in Transyluaniam furtim adornat.

Hos inceptae concordiae tractatus cum Michaël Valachiae Princeps, homo acri quidem, sed vafro admodum ingenio, et ad bellum magis quam ocium comparato aut nesciret, aut nescire se simularet, occasione ex tam varie alternatis Transyluaniae Principatibus arrepta, caepit animum ad Transyluanos in suam potestatem redigendos erigere, adiurataque prius, atquè inita cum Rodolpho Caesare pacta conventa, vel invitos redigere. Reputabat enim secum fore, ut si Transyluania Turcarum patrocinio se summitteret, certum inde sibi exitium immineret, et vel a Turcis, vel a Transyluanis, vel etiam a Moldavo propediem in periculum vocaretur, quum nec Germanus ob Transyluaniam interiectam, militibus pecuniaque illum iuvare, nec ipse bellum cum Turca integrare suis viribus posset, maximo locorum spati Valachiam a Germania et Vngaria dirimente. His intentus cogitationibus, caepit longe plures quam unquam antea milites ex finitimis undique provinciis atque etiam ex Transyluania contrahere: transfugas quoslibet famosis facinoribus nobiles, ac frauden capitalem ausos, aliosque id genus mercenarios Cares

*) Az „Argumentum“ hiányzik, csak a felirat áll; egy lapnyi üres hely van helyette.

reique familiaris negotium, ita et militaris ratio duplici imprimis vitio laborare solet: ignavia et stultitia. Ignavia est propter metum deserere praesidium, sicut ob inertiam deserere rei domesticae studium. Stultitia est propter temeritatem rem male gerere, sicut familiarem prodigere iuvenilis insipientiae est. Nec secus decoquit publicam salutem inconsideratus imperator, quam tiro haeres et per aetatem rudis rem familiarem. Iam et Telegdum, binis ad Chrysium supra Varadinum milliaribus, effugiente cum omni suo satellitio Blasio Telegdio, in cuius ditione arx erat, in hostium potestatem sine sudore et sanguine pervenisset, nisi a Francisco Petse generoso et magni animi iuvene servatum fuisset. Is enim rerum statu, qui nondum erat deploratus, animadverso, damnata trepidatione, confestim assummit e velitaribus turmis nonnullos, atque e castris Sigismundi Principis in desertum castellum migravit, adversusque omnes hostium incursiones fortiter conservavit. Hoc modo Transyluani clypeo magis quam armis toto hoc anno usi, defensioni tantum suae, non pugnae vacarunt, singulari numinis benignitate hostium animos ad deteriora consilia detorquente. Nam si infinitae illae Mehemedis copiae, ad Transyluaniam evertendam destinatae, constantioribus animis proposito incubuissent, in tam aegro, suaque sponte labente provinciae statu, haud cuiquam dubium esse potest, quin, si non extrema pernicies, ingens certe clades inferri provinciae potuisset. Soluti Turcici belli metu Transyluani, cum ferociam hostium magna ex parte remisisse vidissent, putarentque fore, ut nullam amplius eo anno molestiam provinciae facesserent, depositis armis, quieti se dederunt. Et Sigismundus Princeps copias, quas adversus

Mehemedem conflaverat, in hyberna dimisit, atque ipse simul Albam revertit. Vbi quia valetudini non satis erat compos, sive ex autumni intemperie, sive curis et molestiis, seu qua alia de causa in morbum lapsus, curando, medicandoque diu vacavit. Haec dum in Transyluanis partibus geruntur, nec Germani interea et Vngari strictim, et quasi per transennam tantam belli procellam spectarunt. Nam simulac Mehemedem ad Varadinum copias suas admouisse audierunt, utendum opportunitate hostisque absentia arbitrati, nulla interiecta mora, ipsi quoque ingenti cum apparatu, Kal. Octobris Budam obsederunt. Est Buda metropolis Vngariae, pulcherrimo ad aspectum loco posita. Nam ipsa modice edito monti incumbit, Danubiumque subter labentem, et Pestum, ab oriente flumine solo diremptum, e summo despicit. Citra Danubium, qua Pestum est, ingens campus panditur tamquam vasti maris planities, quam oculis terminare nequeas, nullis collibus, nisi coacervatis sabulosis molibus, totus is tractus interpellatur, aquarum omnium, praeter coelestium indigus, iciunus, ac sterilis, frequens tamen pagis et oppidis, nullo muro cinctis, quae putealibus aquis fontium defectum supplent. Vestitur crebris iuniperorum betularumque dumetis, atque aliis arborum fruticumque syluis, quae sabulosam humum amant. Tota regio armentorum incredibili ubertate pollet, isque solus quaestus indigenarum fortunas opulentat. Est e privatis Vngarorum civibus istic, qui decem boum millia in pecuariis habet, unde ingens Turcarum fisco accedit vectigal. Vltra Danubium ad Budam longe alia loci facies. Omnia amoeniora, montium, syluarum, vinetorum, camporum, fontium, amnium laeta frequentia. Ipsum urbis iugum in

Germanus Budam obsidet.

Budae situs.

se coactum, atque in orbem rotundatum ita se succinxit, ut aequatam planitiem urbi condendae indulserit; suburbia Danubiotenus descendunt, nullis quidem cincta muris, sed aedificiorum continua moenia instar murorum habent. Exiguis platearum et angiportuum portis intercluduntur, et vallorum obicibus muniuntur. Ab occasu remotis in bina, ternave passuum millia montibus valle magna lataque in hemicycli speciem cingitur, cuius vallis cornua ab ortu solis et septemtrione Danubio utrinque clauduntur. A meridie annexa est extremae urbi arx, splendidissimis tot retro regum aedificiis superba, cui, valle intercedente, mons divi Gerardi tota urbe atque arce praecelsior imminet. A Danubio, qui montis infima allambit, incisis rupibus praeceps. Quae vero ex Gerardino cacumine arx demissior obnoxia est tormentorum validiorum iactibus, non ut ad scopum figendum collimatis, sed ut ad percutienda fortuito obvia temere emissis: ideo Turcae ad removendum offendiculum superioribus annis, ab expugnato a Christianis Strigonio, mediocre castellum monti imposuerant, praesidioque muniverant, ne hostis Germanus occupato eo vertice, subiectae arci pilarum eiaculatarum procellis insultaret: Budanam et Pestanam ripam sex et sexaginta pontonibus iniectus pons utrinque complicat, qui bruma appetente quotannis convellitur, membratimque reponitur, ne conglaciato Danubio, hybernaque tempestate disiiciatur. Exeunte hyeme, ubi glacierum moles verno aëre soluta, flumini detracta est, operis adhibitis reparatur, magno mancipum et redemptorum, qui Iudaei plerumque sunt, lucro: quilibet enim commeantes, equites aeque ac pedites, quae magna semper turba est, tum vero plaustra oneraria, pro singulis iumento-

rum coniugiis singulos nummos ungaricos pendunt. Habet urbs subtus moenia ad Danubianam ripam, thermas aliquot natura calentes, elegantibus excultas aedificiis; earum uni, quae Passae balnea hoc tempore vocantur, olim Felheviz, id est supernates thermae duplici fonte scaturiunt, exiguis inter se spatiis discreto, quorum alter frigidissimas fundit aquas, et (quod mirere) odore sulphureo, alter ferventissimas odoris expertes. In huius undis, quarum vix vel digiti patientes sunt, palmares pisces oberrant, cibis inutiles, si quidem tanta est eorum teneritas, ut ad primam coctura in tabem liquescant. Horum duorum fontium rivuli, aequabiliter modificati atque inter se certa proportione temperati, structilibus tubis subter terram latenter ductis in eundem alueum, seu castellum balneorum infunduntur, ac Turcarum primoribus salutares praebent lotiones. Alterae thermae ripenses, et ipsae quinis stadiis a Passanis descendunt, ac pariter Gerardinum montem in arcem imminentem suspiciunt. Hae Vngarorum rebus florentibus Alheviz, id est infernates thermae sunt vocitatae. Sunt et aliae promiscuis vulgi usibus destinatae, quarum omnium aqua medicamentosa est, ob naturas metallicas sulphuris, aluminis, et chalcanthi, per quorum venas emanat. Ergo Adolphus Svarcembergius, cui Caesar totius exercitus imperium tradiderat, Budam ducens, nihil antiquius habuit, quam ut Gerardinum castellum in potestatem redigat, sed prius quam quod speraverat consequi efficeret, ipsi Turcae de sua locique salute desperabundi, incenso castello, in urbem se receperant, satius ducentes de rerum summa in urbe primaria vires periclitari, ac si ita fortuna ferret, occumbere, quam in vili castello nihil in commune pro-

futuro interitu vitam ponere. Reliquias castelli, ne amplius restaurari possit, a fundamentis Svarcembergius evertendum curat. Mox deinde ad urbem in potestatem redigendam se accingit; qua vetus Buda est, inde et castra ponit, et initium oppugnationis auspicatur. Cui dum summo studio ac diligentia vacat, ne qua pars urbis a belli clade immunis sit, suburbia, quae magna et frequentior urbis pars est, primum omnium expugnari ac diripi iubet. Ad faciendam impressionem Germanici nominis milites, Gallos, Valonesque adornat, eo omnino, ut putatum est, consilio, ut expugnati suburbii gloria et praeda penes hos potius resideat, aut ut divisis Germanorum et Vngarorum viribus, aemulatione inter se virtutis, alteri alterorum exemplo ad rem gerendam fortiter invicem accendantur. Itaque edicto cautum, ne quis Vngarus, Sclavo, aut congener quispiam Germanis sese misceat: qui secus fecerit, capite poenam luet Turcae suburbiorum angustias, aditus, portas, angiportus, valido tormentorum ordine, militumque robore muniverant. Nihilominus Germanus spe victoriae et praedae, validissimo impetu adoritur. Cruento certamine diu pugnatum. Ter irrumpentem Germanum, et in medias plateas et vicos penetrantem, ter Turca eiecit, et in castra redire coegit. Sub vesperam Vngaros eandem oppugnationem tentare Svarcembergius iubet. Hi firma incursione atque impetu armorum et animorum primum portarum munitiones evertunt, aditus patefaciunt, mox in medias Turcarum phalanges illati, magna eos strage fundunt. Inde ad Passae aedes, quae ad ripam Danubii regiae instar sita est, calore pugnandi provehuntur. Passae siquidem ex vetere Turcarum instituto, extra arcem, extrave urbem laxe et magnifice habitare solent. Nunc

Buda oppugnatur.

Ali Passa, qui urbi praerat, quia de totius civitatis capite agi videbat, intra moenia se receperat, plus ad summam rei conducere arbitratus, si urbem potius quam suburbia defendenda susciperet. Nihilominus aulam, omniaque circum loca, validissima armatorum manu obfirmaverat. Sed nullum isthic praesidium profuit, quin incensis late locis omnibus, in mediis fumorum flammarumque voluminibus, Passanam aulam Vngari expugnarent, omniaque caede et sanguine miscerent. Adeoque illos impetus animi, cupiditasque vincendi praecipites ad victoriam et gloriam egit, ut vastatis late suburbiis, et Passana aula, et thermis supernatibus a tergo relictis, ad Vizvár, idest aquarum castellum usque penetraverint. Est is locus moenibus inclusus, et ex arce per declive ad Danubium usque demissus, unde aquandi commoditas petitur, praesertim difficillimis urbis temporibus. Caesi hac et altera pugna e Turcis feruntur ad tria millia, tormenta aenea maiora et minora ad sexaginta parta. Ita occupatis suburbiis, proclivior ad occupanda urbis moenia opportunitas iniecta est. Quocirca ad diruendos muros intentissima cura Svarcembergius aggreditur. Ex adverso montis, cui Madárhegy, idest ab avibus nomen est, tormentorum aliquot versus urbem intendit, quibus ita eam partem dies ac noctes fatigat, quatit ac demolitur, ut multis millibus viam ad irrumpendum patefecerit. Verum enimvero uti fortuna similes eventus similibus saepe negotiis ministrat, ita sane quae causa Turcas a Varadinensi obsidione repulit, eadem omnino Christianos in Buda expugnanda frustrata est. Nam adversa tempestas, bellicis expeditionibus inimica, pluviisque continuis ac nivibus infesta, ita omnem spem acquirendae urbis Svarcembergio eripuit, ut nec tor-

mentis grandioribus ad muros dilapidandos, ut par esset, uti, nec per acclive montis latus, cuius dorso urbs imposita est, ad impressiones faciendas armati lubricitate soli impediti admoveri possent. Quantumlibet enim anniterentur, ipsa via lutulento madore imbuta omnes conatus interceperat, prorsus ut qua insisterent aut progrederentur, nullum locum sine casu et prolapsione haberent. Delecti nihilominus e singulis nationibus numerosa et validissima manus, qui urbi succederent, impressionemque tentarent; sed effectu parum profuturo res processit. Nam Turca eversorum murorum hiatus vastissimo intus aggere atque fossa resarserat, tum vero tormentis atque armatis ita instruxerat, ut multa simul ad invadendam urbem impedimenta Christianis obiiceret. Sed nostri Turcarum vim non ducebant tamen tanti, quin cum iis vires conferre auderent. Viae difficultas potissimum obstabat, cum qua magis, quam cum hostibus luctandum erat. Quum enim in fluente labe ob assiduum humorem liquescentis humi milites pedem ponere non possent, per singulos gressus fallente vestigio lapsantes, manibusque et pedibus reptantibus, quam procedentibus similes ad superandum arduum clivum eniterentur, nullum operae pretium faciebant, omnisque conatus ad irritum cadebat. Proinde necessitatibus humanis adversoque fato victi, id quod necesse factu fuerat, re infecta domos repetere sunt coacti, nec alium tantae expeditionis fructum reportavere, quam illatum suburbio detrimentum, eversasque Turcarum fortunas, qui istic magno numero sedes fixerant, quas tuto se inhabitare putabant. Hoc modo factum est, ut uno eodemque tempore Turca in Varadinensibus thermis, Vngarus in Budensibus laverint, illatum acceptumque vicissim damnum utrique pariter sen-

foederis, quod inter se et Valachum intercederet, vix ullam fidem nunciis et rumoribus habuerit, maluerit-que se in periculosae plenum opus aleae coniicere, quam fidem illius in dubium vocare. Et sane antiquum hoc suum obtinebat Cardinalis, ut natura tardus ad credendum esset. Saepe maluit credulitate decipi, quam alienam fidem infirmare. Quae culpa (si modo culpa est, ac non potius error quidam levis ingenii) cum in optimi cuiusque mentem facile cadere possit, huic tamen bono Principi non ab re vitio datum est. Nam in capitalibus discriminibus, et ubi de salute publica agitur, facile pati verba dari non levem stulticiae opinionem habet. In leviusculis rebus, facilitate credendi falli, minus habet criminis, quia minus periculi.

Iam vero Michaël quo Transyluaniae invadendae suspicionem verisimilibus rumoribus ad Cardinalem dilueret, sub exitum mensis Septembris misit ad eum duos legatos Boiëres, quorum alteri Damianus Vizter, alteri Braeda nomen erat, qui Michaëlis nomine tutum in Vngariam transitum per Transyluaniam petebant. Nam cum Ibraim Passa omnes Turcarum vires in Vngariam converterit, nec Christianorum copiae tantae multitudini hostium pares sint, se a Rodolpho ad auxilium ferendum laborantibus vocari: pollicitus se iter per provinciam sine ulla maleficentia, sineque ullo rerum detrimento facturum. Ad ea Cardinalis ita respondit, ut negaret tantum discriminis Christianis imminere, ut Vajvodam suppetias illis accurrere necesse fuerit. Proinde si Christianis auxiliari vellet, faciliore compendio exercitum in Transdanubianos Turcas traiiciat, ut a tergo cladem suorum illi percipientes, ad sua tutanda revocentur. Sed

credi posset, animo omnibus iussis obtemperant, non affectu, non aspectu, ullam indignationis speciem edunt, ac ne purgatione quidem sui tentata, incredibili patientia, acsi ad tribunal iudicis damnati ac manifesti criminis convicti essent, irrogatum supplicium subeunt. Ita iniecta gulae bubula chorda in eum usum parata, Passam lictores suffocant; omnia eius bona in fiscum illata Imperatoris. Huius Zatarci Passae memoriam grata recordatione colunt Turcae, a quibus etiam nunc cognominis vices Mehum, id est bonae memoriae Mehemed Passa vocatur. Sepultus est ibidem Belgradi, proxime monumentum Eucanis Begi. Hic Eucan summae authoritatis et prudentiae Beg fuit, Belgradi praefectura diu functus, sed ultimis temporibus parum prospere Mars illi aspiravit. Nam quartum abhinc annum Transyluanorum defectione, illatisque cladibus irritatus Eucan validam Turcarum conflaverat manum, Danubiumque quam potuit clandestino traiecerat, utque Transyluanis negotium facesseret, in tractum qui Halmos vocatur, ultra Caransebesium, Transyluaniae et Valachiae finitimum, duxerat. Quo cum inexpectatus hospes advolasset, ac late terrore fuso depopulationi vacaret, rusticae plebis multitudo, correptis derepente armis, quando de capite patriae agi videbant, ingenti numero e diversis locis concurrunt, hostemque adoriuntur. Quem saltibus inclusum, et inopinatis insidiis exceptum, magna strage fundunt, atque ibi Eucan exercitum pariter ac vitam amittit. Caput eius cana promissaque barba horridum, Albam ad Sigismundum Principem est missum, ubi in Georgiana porta pilo perfixum contabuit. In huius Eucanis aula, Zerdares Passae, qui copiarum Turcicarum lecti imperatores sunt, Belgradi adhuc hospitari solent. Truncatum Eucanis

Eucan Beg Belgradi.

corpus, multo auro redemptum, ac Belgradi sepultum. Porro licet crudele factu et tetrum, militari tamen more hoc tempore receptum est, ut hostium caesorum corpora, non solum exuviis spolientur, sed et capita a cervicibus avellentur: id a Turcis iam principio usurpatum, Christianis quoque in morem venit. Proinde ut pari facinore crudelitas eorum compensetur, ab Vngaris quoque, sed in Turcas tantum, eadem consuetudo observatur, id uterque deformi facto studentes, ut testimonium aliquod privatae fortitudinis secum deferant, aliorumque commilitonum animos ad virtutem acuant, his quandoque ut numeroso hoste caeso, ex congestis verticibus trophaea erigantur; quale genus supra memoravimus. Nec raro contingit, ut cum famosi alicuius ducis caput peregre mittendum est, ne ob multorum dierum iter aestivo calore corrumpatur, cute exuatur atque ipsa servata qualicunque oris effigie, palea aut foeno infarciatur, atque ita victoriae documentum ad principes viros mittatur. Apud Bonfinium, rerum Vngaricarum scriptorem, lego Ioannem Hunniadem onerarium plaustrum, quod vix decem equi traherent, Mezethi Beg, et filii eius, plurimorumque Turcarum capitibus onerasse, atque ex Transyluania Budam usque ad Regem prosperae pugnae documentum misisse. Quamquam autem haec ab humanitate, a iure naturae atque a ratione deflectere videantur, quae in exanimum corpus minime saeviendum suadet, tamen (ut sunt haec tempora et mores) longe hodie a Christianis non solum in Turcas, sed etiam in Christianos immaniora patrari videmus. Nam ut pene infinita alia praeteream, quis non detestetur barbaram carnificinam, quae in Turcas ad Hatvanum, Maximiliano Archiduce captum, a Valonibus et Germanis exercita est? Quis

Crudele est capita et demere et palea implere excoriata.

diram miserae plebis per omnia cruciatus genera mactatae lanienam, in Transyluania Georgio Basta bellum gerente, non abominetur? Quis hodiernorum Thracum, quos Rátz vocant, quavis bestiarum feritate tetriorem diritatem non execretur? qui, ne a maiorum suorum perenni ac contestata crudelitate vel latum unguem descivisse videantur, omnia tortorum munia his miserrimis temporibus in Transyluania excruciandа implevere, prorsus ut prae istis crudelissimus quivis carnifex misericors videri potuerit. Et cum haec facimus, Christiani audire et esse volumus, scilicet, cum tamen potius cum quovis carnifice conveniat, quam cum Christiano milite. Nihilominus sacrum bellum nuncupatur, eo credo modo, quo a poetis sacri auri fames dicitur, et ab Hebraeis mascula scorta sacri vocantur. Sed haec frustra ad duces militares et milites querimur, quorum animi iam plane ad haec foeda et immania exercenda, quovis aprugno callo solidiore duritia sunt obducti, qui tunc optime omnes verae militiae partes se obivisse credunt, si quam sint in alios immeritos sanguinarii. Interea dum Varadinum a Mehemede Passa, Buda ab Adolpho Svarcembergio oppugnantur, Transyluania per variorum casuum ludibria a Sigismundo exercetur. Ne Michael, Valachiae Princeps, quem Vajdam dicunt, vir animi excelsi atque invicti robore praeditus, alienorum negotiorum otiosus spectator esset, collecto undique et ad signa vocato milite, validissimum exercitum conflat, ac per Danubium omnes copias intrepide traiicit, nam in Bulgaria duo Passae valida custodia eos tractus observabant, ne scilicet Michael infestis armis Bulgariam (quam superiorem Mysiam veteres dixerunt) adoriretur. Passarum alteri Caramian no-

Michael Vajda Bulgar traiicitur.

Hafiz et Hadum.

men erat, alteri Hafiz Amhad, Hafiz autem barbara Turcarum lingua eunuchum significat, hoc ab Hadum differens, quod illis coles cum testibus et scroto a pectine penitus demetitur, ut nullum indicium, quo viri videantur, supersit. Hadum spado dicitur, eradicatis duntaxat testibus, pene incolumi, licet inerti. Hi Passae Valachiae ingenti cum manu Turcarum imminebant, et fama erat non ad propulsandum, sed ad inferendum Valachiae bellum eas copias conflavisse. Verum Michael satius ducens alienam terram quam suam belli sedem facere, non expectatis Passis, ut consilia sua promoveant, ipse prior invadere illos constituit, ita putans fore, ut si in hostico etiam parum prospere pugnaret, quod omen abominaretur, ipse tamen Danubius vel modicis praesidiis citra infestus, satis validus obex ad hostium conatus remorandos futurus esset. Quibus ita constitutis secunda militum voluntate navigiis et monoxylis lintribus mille quingentis ad eum usum antea praeparatis, Danubium improvisus traiicit, ac ad Nicopolim, Bulgariae oppidum, quam Valachiae Nigram Turrim nuncupant, ambobus Passis se in conspectum dedit. Erat lata planities, ad conserendum certamen imprimis accommoda. Passa XL millibus, Michael cum XXXII in aciem descenderant. Id Petrus Armenus, qui nonnullae militum cohorti in exercitu Michaelis praefuit, vere testatur, quem armatorum numerum, ne a fide laborare suspicer, non hominis solum authoritas persuadet, sed etiam non impedita dubitatione verisimilitudo. Nam sequenti anno idem Michael, in Andream Cardinalem, Transyluania submovendum, totidem fere armatorum millibus invaserat. Ducebat autem Michael delectam militum manum, nec ignarum belli artium; duces quoque et tri-

bunos multis proeliorum experimentis exercitatos, milites compluribus stipendiis, ad omnes belli casus induratos. Ita cum Caraimane et Amhade, altero viro, altero nec viro nec femina, aperto congressus marte, postquam ingenti illata clade eos stravisset, non exercitum tantum Turcarum delevit, sed et Caraimanem in acie interfecit, eunucho vix sibi salutem fuga redimente. Ingens equorum, camelorum, armorum, vexillorum, omnegenus spoliorum praeda parta. Hac fretus victoria, Michael confestim Nicopolim obsidet, tribus continue diebus tormentis, quae ad manum habebat, oppugnat, quassat, omnibus tentat viribus. Tandem, quia praeter spem ea contigerat oppugnatio, defectu sulphurati pulueris, obsidionem soluere cogitur, itaque ad depopulandam, pervastandamque Turcarum regionem animum adiecit. Cum autem profligatis Passis, vix quisquam esset, qui collecto denuo milite arma contra summeret, omnem equitatum late per Bulgariam effudit; ne vero quid a tergo fluviatilibus lembis adversi contingeret, tria militum millia ad riparum custodiam reliquit. Ipse decem dierum iter introrsus emensus, ad Haemi montis usque citimam partem, cui Zaridal nomen est, populabundus pervadit, ferro, flamma, omni belli clade Turcarum populos proterit ad Zaridalem, Dei oppidum est. Eius loci Passa omnem Turcarum, quam imperio regebat, rempublicam, et e plebe quoque Christiana armis ferendis idoneum quemque in castra contraxerat, Michaelem, ne ultra belli atrocitate evagaretur, prohibiturus. Verum Turca, pugnandi copiam alia atque alia subterfugia quaeritando detrectat, tandem fortunam, quocunque cadat, periclitaturus certamen conserit. Passa multis suorum millibus amissis, vix ipse in tutum evasit. Quocirca Michael ad Deum, et

Caraimanem et Amhadem Michael proelio sternit.

late circa omnem tractum, vasta depopulatione, totis quadraginta diebus evertens, tandem ad Cladovam Transistrianae ripae arcem, ingentibus cum spoliis revertit. Begum Cladovensem, nescio qua virium fiducia congredi ausum, fudit, atque fugavit. Bulgarorum et Thracum plebem, Christianae pietatis ritum licet graeca superstitione colentem, cum uxoribus et liberis, et qui in eo belli tumultu convehi poterant, facultatibus et currubus ad duodecim millia capitum collegit, et Turcarum tyrannidi eripiens, in Valachiam incolendam et inhabitandam traduxit. Ingens praeda coacta, armentorum, pecuniae, atque aliorum spoliorum, quae diuturnis vectigalibus et rapinis Turcae coacervaverant, vis maxima, argentea, aureaque vasa permulta, vestes persicas, tapetia pretiosa, supellex plurima asportata. Hoc modo Michael, post longam funestamque Turcarum cladem, reducto in Valachiam exercitu, antequam milites in hyberna dimitteret, opimae praedae vim ingentem in eos distribuit, e manubiali pecunia auctionibus quaesita, octogenos quinos talleros in capita divisit. Ne Sigismundum Principem quidem eius expertem victoriae destituit. Ei tunc oppugnationis Varadiensis eventum eminus Claudiopoli velut e specula contemplanti, ingens et insigne vexillum misit, quod Turcarum Imperator, alteri eorum Passarum, quos Michael ceciderat, veluti insigne officii et fortitudinis dederat, argenteo apice inaurato atque in cordis formam figurato, fastigiatum erat. Adiunxerat Michael spectabili vexillo, sicam insuper damasceni ferri elegantissimam, cuius vagina e mero auro conflato, rutilantibus gemmis illuminata erat. Quae quidem omnia e barbaricis spoliis nec dante, nec

accipiente Principe indigna, Michaël Sigismundo miserat, atque illustris et magni animi exemplum, ipsa re, veraeque virtutis testimonio ad imitandum illi proposuerat*).

*) A 194. laphoz a következő, Szamosközy kezével külön papirra irt s a bécsi codexbe bekötött jegyzet tartozik: Nem volt töb népe Mihaly vaidanak, hanem hatodfél ezer. Niolcz szaz magiar kopias volt, olah drabantok, curtanok, vgymint harom ezeren, kozakok, Raczok azon kiwwl. Nicapolnal keolt altal az Dunan. Nisz varost az hauasok keözeöt megh vöttek, vagtak le benne negyszaz törököt. Sok paraszt olahokat, Raczokat, Bolgarokat, vgymint tiz ezernel többet hozot altal az Dunan hauas alfeoldebe. Ha chyak tiz ezer embere lot volna akkor Mihaly vaidanak, Constantinapol ala szabadon el mehetet volna.

Egy más, XVII. száz., kéztől folytatva: Úgy, de meg vált volna mint jöhetett volna vissza. Talám mind aludtak volna akkor Török Jánosék?

RERVM VNGARICARVM

PENTADIS V. LIBER IV.

ARGVMENTVM *).

Desidente inter Turcam et Germanum bello, quod iure omnium gentium hyeme conquiescere solet, Sigismundus Batorius novam telam orditur. Simulata enim gratiae reconciliatione, et mutuae concordiae actione, legat ad Caesarem Rodolphum summae dignitatis viros, Stephanum Bocskaium propinquum suum, et Demetrium Napragium Episcopum, qui Transyluaniam denuo in potestatem Caesaris concessuram nunciarent, ac Sigismundum cum Maria coniuge in Opuliam rediturum, modo Caesar Opuliae ducatui oppidum Leitomist adijceret. Caesar ubi rata habuisset haec postulata, interim Sigismundus absente ad Caesarem Bocskaio et Episcopo, Cardinalem Andream patruelem suum e Polonia evocat, ac Principatum Transyluaniae, oscitantibus proceribus, et levitati eius suffragantibus, in illum traiicit. Bocskaius et Napragius tam importunam Transyluanorum inconstantiam in suum periculum interpretati, haesitare, trepidare, ac sollicite inquirere, quibusnam modis ab infelici legatione se expediant; tandem Caesar, suae potius clementiae, quam Sigismundi levitatis memor, legatos certis adstrictos conditionibus, liberos demum remittit. At Bocskaius fidem potius suam, qua Rodolpho Caesari obligatus erat, quam Andreae Principis gratiam sequutus, licet non sine ingenti bonorum iactura, in Vngariam emigrat. Sigismundus in Poloniam abscedit, et Maria Christierna

*) Az argumentum a XVII. század második felében pótoltatott a Codexben.

inauspicato Sigismundo nupta et ab eodem bis deserta, bisque recepta, Transyluaniam simul et maritum relinquit, ac in Styriam ad matrem redit. Jenenses Tatarum strategemate in insidias tracti caeduntur. Cardinalis legationes frequentat. Missi ad Tatarum Regem Alipem Stephanus Ovarius, ad Ieremiam Moldavum Ioannes Magnus, ad Michaelem Valachiae Principem Nicolaus Vitéz et Georgius Ravazdius, denique ad Regem Poloniae Sigismundum Gabriel Bánfi et Stephanus Kakas, et ad Rodolphum Caesarem Nicolaus Bogathius. Haec dum aguntur, Malaspina Episcopus in Transyluaniam a Clemente VIII. Pontifice Maximo missus Andream Principem in Christianorum partes traduxit. Classem Turcarum a Danubio Vngari disiiciunt. Tatares Vngariam foede depopulantur. Haec priore semestri gesta anno 1599.

Sequitur a salutifero natali Domini decimae sextae centuriae annus penultimus, qui Transyluaniae pene ultimus fuit. Quidquid enim hactenus perniciosis principum consiliis, clam palamve machinatum atque coctum fuerat, id totum in hunc et proxime insequentes annos, tamquam in communem miseriarum lacum fortuna effudit. Nec sane poterat perperam constitutis rebus, maleque iactis fundamentis aliquid superstrui, quod in salutem publicam firmum ac stabile esset. Quocirca quemadmodum male materiatae aedes, et a fundamento pariter et caemento prave constructae, ante tempus vitium faciunt, nec tam ob aetatem, quam ob architecti insciti am cito concidunt, ita ii, qui ad clavum reipublicae sedent, si regimini suo non rectam rationem et sana consilia, sed libidinem et coecu— animi furorem fundamenta ponant, sane quidqu superstruxerint, ingenti cum omnium ruina ant 1599.

corruet. Prius vero, quam hanc cum ab aliis, tum a Michaele Valacho illatam provinciae cladem attingamus, quaedam procerum Transyluaniae non consilia, quae nulla fuerunt, sed deliria et furores referemus, quibus ad insequentes calamitates lata ab illis via est patefacta.

Ergo Sigismundus Batorius, solutus Turcici belli metu, in hybernaque dimisso omni milite, ipse quoque hyematum Albam concessit. Vbi sollicitus cum de rerum suarum, tum de provinciae statu, quam superioribus diebus non minus inconsulta obligatione, quam temerario ex Opulia reditu, convulsum labefactumque esse videbat, ne ea res in magnum aliquod regni discrimen redundaret, habito super ea re consilio, constituit ad placandum, in magisque consentaneas, et tum sibi, tum provinciae conducibiles conditiones invitandum Caesarem Pragam mittere. Ad tanti rem momenti dextere obeundam destinavit Demetrium Napragium Episcopum Transyluanum designatum, et Stephanum Bochkaium avunculum suum, summae dignitatis et virtutis viros, quibus adiunxit Lucam quoque Trausnerum, Claudiopolitam, ortu Saxonem, virum eruditione et prudentia imprimis nobilissimum. His negotium dedit, ut omnia, quae tranquillandae provinciae, firmandaeque concordiae essent, intentissimo studio tractarent, atque deciderent. Ne vero metus publicis commodis obstaret, praemissus est Wolfgangus Kamuthius, vir e nobilitate Transyluana singulari ingenii dexteritate praeditus, qui publicae fidei literas impetraret, ac legatos impune ad Caesarem venire posse doceret. Nam quum Bochkaius refugientis ex Opulia ac recepti Sigismundi invidiam pene solus inter omnes proceres sustineret, eoque nomine Caesar

Sigismundus ad Caesarem Rodolphum legatos mittit.

illi nonnihil infensus esset, non pro minimo negotio habuit, de securitate ineundi itineris idonee sibi caveri. Proinde ne non omnia rite fieri putarentur, haud gravatim Caesar salvi commeatus diploma dedit, potestatemque ad se veniendi, et quaecumque vellent, libere tractandi concessit, atque ad omnia iusta et honesta, tum vero quae in rem Christianam conducerent, summa cum animi aequitate, propitioque favore descendit.

Ante vero quam Bochkaius cum collegis Alba iter ingrederetur, Sigismundus Princeps, ne e suo solius cerebro eam pacificationem moliri videretur, duodecim virum senatum, atque insuper primores quosque provinciae optimates Albam edicto convocat, ne scilicet quisquam queri postea posset, se inconsciis occulta etiam nunc consilia tractari, nec liberam populi suffragationem ad componendam discordiam, ac rite transigendum cum Caesare foedus adhiberi. Hoc modo in aulam Stephani Chakii congregatis omnibus, quum de mente sua Sigismundus in senatum eorum retulisset, facile ab omnibus impetravit, ut publico totius populi ac ordinum nomine, literae ad Caesarem scriberentur. Earum argumentum hoc omnino fuit: permitteret Caesar pro sua benignitate, Sigismundum hic in Transyluania, rerum, ut antea, potiri; neve eum cuperet exilio rursus patriam commutare. Ex Opulia illum reversum esse, sive locorum, sive permutationis, quam fecerat, pertaesum. Precari ne ea res illi, ac Transyluaniae fraudi esset. Rediisse Sigismundum, ut securiore ex loco constantioris conventionis negotium tractaret. Ne pergeret Caesar a Transyluanis ea postulare, quae incolumi libertate populi praestari non possent. Iam semel in animum Transyluanos induxisse, n vi, sed libertate suffragia sua in creando Princ

sibi in ullo genere flagitii nefas esse duceret. Hic erat praecipuum Vajvodae per se satis furenti ad invadendam Transyluaniam incitamentum et fax: prorsus ut agnosceres in eius crepundiis enutritum, eiusque disciplina inbutum. Nam sic fere comparatum videmus, ut quales sunt eorum qui regunt mores, tales sint etiam illorum, qui obsequium et fidem principibus adiunxerunt. Contra non deerant e Boieribus, quibus utriusque Michaëlis ambitio cum summa iniquitate coniuncta displiceret. In his Theodosius Logofet, idest λόγοδετυς quem cancellarium vocamus, vir provectae aetatis et probitatis opinione ad omnes commendatus; et ipsius Vajvodae uxor, foemina ut in illa barbarie matronalibus dotibus conspicua et a Michaëlis mariti moribus longe abhorrens. Haec Bani Michaëli supra modum erat infensa, eo quod malitiosis illius consiliis maritum regi, et ad quaeque nefaria impelli videret, et privatum eius probrum, cum suo et totius familiae administrationisque dedecore, coniunctum cerneret. Nam postea quum Transyluaniam Michaël Vajvoda occupasset, in tam effrenatam libidinem sese ingurgitavit, ut ablegata in Valachiam uxore et filio Petrascone, quem unicum habebat, perpetuis adulteriis se pollueret, quod Valachorum poene omnium Vajvodarum usu et consuetudine iam ab olim recepta corruptela est. Itaque illa consiliorum mariti de invadenda Transyluania non ignara, fertur saepe illum dehortata et gravi querimonia a proposito avocare conata, atque identidem maritum admonuisse: quid faceret, quo progrederetur, quantam nomini maculam, quantam perfidiae labem inureret? Cur non meminerit eius temporis, quum e Transalpina patria Mihnea furiis exul in Transyluaniam salutis suae asylum

Theodosius Logofet.

Coniux Vajvodae maritum a bello Transyluano dehortatur.

instruit: se Transyluaniam Caesari iuxta priora pacta conventa resignaturum, inde protinus excessurum, nec unquam reversurum, modo Caesar Opuliae et Ratiboriae ducatibus, locum aliquem, et suae, et coniugis Mariae dignitati magis convenientem adtribueret. Haec cum ille tam constanti fide videretur agere, in neutro tamen proposito permansit. Nam abeuntibus ad Caesarem legatis, paucis post diebus in Cardinalem Andream principatum traiecit. Ita uno eodemque tempore Sigismundus et Caesarem et ordines Transyluanos, et ipsos denique legatos foedo ad omnem memoriam flagitio ludificatus est. Diceres hominem sidere quopiam afflatum, ac vertumnis iniquis natum, nec ad aliud quidquam, quam ad hoc, quod ageret, a natura procreatum. Sigismundi levitas.

Porro legati Napragius, Bocskaius et Trausnerus, Sigismundi levitatis penitus ignari, antequam Alba moverent, ne ille ab unis consiliis ad alia, ut solet, derepente transfugium faceret, fideliter sibi de omnibus ab eo caveri voluerunt. Nec abnuit Sigismundus cautionem, sed cum solita vanitate coniunctam. Vt itaque ab hac quoque parte securos eos redderet, una cum senatorum suorum collegio, diploma illis dedit manu sua, signoque, ut semper solitus, obsignatum, se nihil eorum quae ad Caesarem per eos nunciasset, modo ea impetrarentur, quidquam immutaturum, sed rata omnia ac firma habiturum, foedera, inducias, pacem, ac denique omnia quae pagerent, sancte conservaturum. Neve quid in se desiderari posset, pollicitus est fore, ut totam eam causam pro sua virili, omni genere favoris et diligentiae, domi iuxta atque peregre promoveret. His multa asseverationc a Sigismundo affirmatis atque constitutis, legati [illegible]

relinquent, et quo poena tardior eo solet esse gravior. His et talibus coniux Vajvodae maritum a proposito avocare conata, nihil profecit: avaritia gloriae, et libidine dominandi transversum illum ad exequenda destinata rapiente.

Saxonicae urbes fautrices Valachi.

Conspirasse cum Michaële feruntur, ad profligandam e Transyluania Bathoriam dominationem urbes quoque nonnullae Saxonicae. Quae tamen dum fumum aversantur, in ignem incederunt: barbarus enim tyrannus ubi Transyluania potitus esset, nihilosecius Saxones quam caeteros provinciales primum ferro ac flamma, mox acerbissimis tributorum exactionibus vexavit. Eo autem praetextu Michaëli Saxones favebant, quod ipsi repudiare cupidi, ad Cardinalem iuratum novissime obsequium prae aliis observantiores prioris fidei videri volebant, qua superioribus annis sese ipsi, totaque provincia Rodolpho Caesari obligassent. Nam quum ipse Michaël Imperatoris Rodolphi nomen in occupanda, et ad fidem revocanda Transyluania praetenderet, non difficile ipsos quoque Saxones eiusdem partis studiosos prima statim rerum novitate ad se pellexit. Id satis constat, quod cum Michaël e suis Valachis non putaret tuto quemquam ad Caesarem mittere; veritus ne a Cardinalianis interciperetur, Christophorum Hersel civem Coronensem consulis eiusdem urbis fratrem delegisse, qui negociatoria specie Pragam ad Caesarem litteras perferret de exturbando e Transyluania Cardinale. Neve tanti rem momenti illius fidei gratis concrederet, centum aureos nummos viaticum illi dedisse dicitur. Ac Pragae quoque liberaliter remuneratum Caesar cum mandatis ad Michaëlem denuo remisisse.

inhumanam crudelitatem, pro amicitia hostilitatem, denique pro auxilio eversionem suis clientibus praestare; iisque omnibus, qui illorum fidei se unquam vel commiserunt, vel commissuri essent, extremam perniciem meditari. His rationibus Vngariam occupasse, nec unquam Turcam hanc Christianitatis opprimendae artem remissurum, nisi tempestive Christiani Principes salutari syncretismo illorum nequitiae obviam contendant. Cum itaque in Transyluania quoque occupanda id potissimum operam dare Turcam videant, ut eam a Christiano Principe spe pacis abscissam, in eosdem laqueos trahant; nunquam se commissuros, ut a clientela et patrocinio optimi Caesaris vel latum unguem discedant. Quod vero ad ipsum Sigismundum attineret, polliceri se rediturum iterum in Opuliam, nec fidem et obsequium, quo se obligasset, rescissurum, modo Caesar pro sua benignitate aliquod oppidum Opuliae ditioni adiiceret. Vnde Sigismundus non indecore eius fortunae, quam sponte susciperet, statum ferret, et dulcis patriae, quam relinqueret, desiderium leniret. Nam Opulienses reditus longe infra suam spem invenisse, nec sibi sufficere ad sustinendum vel mediocris conditionis gradum, principalisque honoris, quem solo pene titulo isthic gereret, dignitatem tuendam. Denique profiteri atque polliceri Sigismundum se coniugem Mariam Christiernam certo matrimonio copulatam, amore quo par esset, stabili complexurum, nec ullo amplius divortio coniugalem fidem divulsurum, eandem in Opuliam ducturum, ac vitae omnisque fortunae sociam atque comitem perpetuo habiturum. Ad extremum precari, ut si Sigismundus principatu Transyluaniae abiret, pateretur Caesar pro sua benignitate ra electione populum frui, in locumque Sigismundi

omne nefas laxamentum esse volebat. Michaël igitur bona copiarum suarum parte in oppidulum Plovest convocata, omnem Valachorum ac Thracum, quos Rascianos dicunt, turbam armis ita instructam, ac si protinus manus cum hoste conserenda esset, per omnia fora et vicos disponit, praetorianum equitatum, quos illi cortanos vocant, ac Polonorum manum, qui Cazaki vocantur oppido circumfundit. Peditatum, qui ad quinque millia erant, et quorum potiori parti Baba Noach dux praeerat, a foro, ad aulae usque vajvodanae vestibulum quintuplici ordine armatos consistere iubet. Per dispositas horum stationes primum Georgius Maco, vir fortissimus cum succenturiatis aliis ducibus, Stephano Tarcanio, Ioanne Tamasfalvio, Georgio Kis, idest Parvo, ac omnibus quos sub signis habebant, militibus Vngaris ad Michaëlem intro ducuntur, quos omnes ille prehensis dextris in sua verba per iusiurandum adigit. Capita iuramenti fuerunt: se, quocunque Michaël ducturus esset praesertim in hac quam nunc moliretur expeditione non invitos illum secuturos: in omnibus dicto audientes futuros, imperata facturos, nec a signis clam vel palam discessuros. Dimisso hunc in modum Macone ac militibus, mox etiam quingentos equites, et ipsos Vngaros, quibus Demetrius cognomento Magnus praeerat, cum substitutis ducibus Georgio Horváth, Ioanne Kis Petro Kidei, Ioanne Zindi et nonnullis aliis a Florest pago itidem Michaël accersit. Beslias quoque, quorum numerus ad ducentos accedebat eodem acciri iubet. Erant hi equites a Michaële instituti, ac Turcico cognomento donati, peculiare stipendium singularibus tantum equis merentes ac fortitudinis opinione prae aliis sese venditantes. Besliarum ductor Stephanus

mits ubi degat, commodabuntur. Vtique Sigismundus, et Maria eius coniux, si haec bona, pecunia aut industria sua augere, vel abalienata redimere, vel aliena emere voluerint, id in ducatibus Opuliae et Ratiboriae, atque etiam in Bohemia, de iure atque ex aequitate acquirere, atque iis uti, frui, potirique licebit; ac de iisdem bonis emptis, redemptis, et legitime comparatis, deque rebus omnibus mobilibus et caducis tam ex Transyluania, tempore ultimae cessionis exportatis, quam postea acquisitis, utrique principum plena disponendi facultas ex asse concedetur. Ducatum utrumque Opuliae et Ratiboriae, ac priorem illam quinquaginta millium tallerorum summam, Caesar Principi certam pollicebitur, praeter quam summam quotannis aliquot millia tallerorum ex liberali et benigna affectione, prout res Transyluanae successerint, et principum observantia et devotio merebitur, elargietur, idque autenthicis literis promittet. Literae mercatorum de quinquaginta millium tallerum summa, cum cessio fiet, Principi tradentur, sicut etiam reditus ultro citroque a tempore cessionis futurae percipiendi. Titulos quos antea Sigismundus obtinebat, uti nempe Sacri Romani Imperii Princeps, dux Opuliae et Ratiboriae, itemque aurei velleris eques dicatur et inscribatur. Vt autem Princeps absque metu ullo ac suspicione rursum sese in Caesaris gremium, et in pristinam Augustae Domus gratiam secure ac tuto dedere possit, literae salui conductus et omnium praeteritorum factorum nunquam a Caesare vel Domo Augusta, quocunque sive suo, sive successorum suorum, consanguineorumve, et quidem signanter Maximiliani Archiducis nomine vindicandorum, venia et asseeuratio promittetur. Status et ordines omnes Transyluaniae, co-

pitanei, officiales, praefecti minerarum ac fodinarum, iudices, nobiles, cives et cuiuscunque civitatis, gradus aut ordinis subditi, quantumcunque aut quomodocunque contra Caesarem, et Augustam Domum, sub inopinata illa mutatione deliquerint, absoluentur, et assecuratio generalis de ignoscendo praeterito, fide et verbo Caesareo expedietur. Literae privilegiales, donationales, et inscriptiones bonorum iuxta priora Pragensia et posteriora cessionis pacta, in omnibus confirmabuntur; privilegia, immunitates, ac iura dominorum, magnatum et nobilium, quemadmodum Caesar in omnibus suis regnis et ditionibus confirmat, etiam in Transyluania confirmabit. Donationes, alienationes, et occupationes quorumcunque bonorum mobilium et immobilium, dominorum terrestrium post reditum Principis utrinque factae, reciproce cassabuntur et annihilabuntur, et restitutio hinc inde tam in Vngaria, quam in Transyluania fiet. In Transyluania, qui rebus sibi praesit, aliquem e suis consanguineis Caesar mittere statuet. Commendationem apud Hispaniarum Regem Catholicum ad obtinendum subsidium aliquod pecuniarum Caesar continuabit. Pragensia priora et posteriora cessionis pacta conformabit. Harum conditionum confirmatio et impletio literis ac re, cum Caesareae Maiestati Princeps Transyluaniae, modo qui supra dictus est, cedet ac tradet, utrimque fiet. Haec totidem pene verbis, licet aulica latinitate sordentia, ex ipsis actis huc retulimus, unde promtum fuerit, Caesaris prolixum in Sigismundum animum cognoscere, nisi hic solita vanitate, vertumnum in hac atque alia parte egisset.

His itaque in hunc modum constitutis, ne non semper materiam rerum novarum suppeditaret Sigismundus, non expectatis legatis, dum a Caesare redi-

rent, ac vix dum reconciliata eius gratia, desultoria plane levitate, ad nova consilia animum iterato traduxit. Nam veluti veritus, ne ab ullo unquam, praeterquam a sese inconstantia vinceretur, novas in animo iterum coepit concenturiare ineptias. Itaque volubili mentis mutabilitate non minus a se toties, quam nunc ab omnibus discedens, eandem provinciam, in quam repetito principatu se ingesserat, quae nuper reducem ex Opulia summo favore complexa erat, quae sospitae eius fortunae gratulata fuerat, quae in fidem inauspicato se summiserat, uno eodemque anno pridem Germanis, nunc Poloniae Cardinali Andreae clandestino prodere constituit. Quae crebra actionum commutatio haud dubie demonstrat, non solum mobili illum, inconstantique ingenio fuisse, et ad omnes inconsultos affectus praecipiti: sed etiam tamquam excantato cerebro de mente ac sanitate exturbatum fuisse, ac quid de se vel praesentes, vel futuri sentirent, parum curasse; qui nihil sua ac reipublicae interesse putaverit, inconsideratissimam dementissimamque libidinem suam, cum periurio publico implicare, miseram patriam et existimationem suam, quam vita redimere debuerat, incendio pestilentissimo involuere; cum in tranquillo fuerit, in tempestatem ac malorum vortices se atque omnes ingurgitare. His atque aliis nihil secum expensis, postquam illi sententia sedit, turbare, miscere, evertere, nulla adhibita cum sanioribus consultatione, misit Poloniam ad Andream Batorium Cardinalem, patruelem suum, cum occultis mandatis Stephanum Cabosum, Vngarum Transyluanum, ac Iesuitici ordinis sacerdotem, per quem renunciat, se obliteratis omnibus offensionibus et simultatibus, quas hactenus nefariorum hominum opera mutuo exer-

Sigismundi levitas.

Cardinalem Batorium Sigismundus e Polonia evocat.

cuissent, sancta fraternaque concordiae iura cum eo renovaturum, ac perpetuo inviolabiliter culturum. Quamobrem rogare, uti damnatis omnibus aliis consiliis, quamprimum ad se in Transyluaniam veniret, ut quod dignitati et existimationi utriusque viderent conducere, paribus animis et consiliis constituerent. Ne quid vero ad securum iter Cardinali deesset, Sigismundus sua ipsius manu literas incolumitatis ad illum dedit, terna annularis sigilli impressione munitas, fraternique amoris et benevolentiae plenas. Haec in hunc modum Sigismundus; sed qui reconciliandae gratiae praetextu longe aliud moliebatur, idque simulationibus velaverat, ne ante tempus vel obscura suspicione animi propositum in vulgus emanaret, unde destinatis mora, impedimentum iniiceretur. Porro Sigismundus, Cardinalis, accersendi consilium, iam tum secum coxerat orsusque erat, quum Varadino per Turcas obsesso, ipse in faucibus Christianorum montium, ad arcem Sebes, ut diximus, Turcicae oppugnationis exitum eminus specularetur, quod constat tribus ante mensibus fuisse, quam Episcopum Demetrium et Bochkaium futili legatione instructos, ad Caesarem amandasset.

Et Cabos quidem inter Sigismundum et Cardinalem nuncius intercessit, solius reconciliationis ac concordiae inter eos ineundae gnarus, caeterum principatus in Cardinalem traiiciendi ne suspicione quidem ulla conscius. Ex quo satis animadverti potest, ideo fucata legatione Episcopum et Bochkaium a Sigismundo instructos, atque ad Caesarem missos esse, ne illi e Transyluania honesto aliquo praetextu explosi, Sigismundi conatibus intercederent, ac dum illi peregre absunt, hic interea domi in Cardinale promovendo liberiores progressus facere posset. Videbat enim Sigis-

peditionem quidquam retardarunt. Amicum illi numen contra Transyluanos infestum, omnia ad exequendum prona atque expedita fecerat. Non itinera arboribus deiectis obstructa invenit, non militibus obsessa, non praesidiis obfirmata, non denique rupes invias, quas ardenti aceto, putrefacere, ut ille olim, debuerit. Montes quamlibet asperos gladio, repentinoque milite aperuit.

Et cum haec ita a Michaële administrata sciamus, nihil tamen in accepta clade Principis aut senatorum atque ducum oscitantiae tributum velimus. Non prudentia illis in capiendo consilio, non animus in gerendo bello, non fortitudo in pugnando, non denique diligentia in cavendo periculo defuit. Nisi forte quod fama iactatum est, unius aut alterius e proceribus et urbibus fidelitas in faciendo officio defuerit. Quid dicam, fide aut potius perfidia hostis decepti, securaque fidencia falsi sunt? et quis facilius opprimi quam ab amico ac necessario potest? Qui cum sinceram fidem mentiatur derepente male credulum capitali fraude circumvenit. Haec certe clades eo facilius est Transyluanis illata, quo magis fuit inexpectata. Insidiatus est ille, non bellavit: oppressit, non vicit: grassatus est, non pugnavit: latrocinio, non bello provinciam subegit. Etsi autem Michaël tacitis admodum consiliis destinata moliebatur, adeo ut vel suos intimos ea celaverit, quando tamen difficulter magni arcana momenti coerceri possunt, non defuerunt qui haec a Valachia ipsa, unde illae fraudum minae intendebantur, clandestinis nunciis Andreae Principi patefacerent. In his Ioannes Maro*) origine et cogno- Ioannes Rácz.

*) Más példányokban Marco.

mine Thrax, qui e Transyluania in Valachiam a Michaële accitus, consiliorum eius non erat inconscius. partim quod Valachorum sermonem et litteras calleret quas a Thracibus Valachi, Thraces a Graecis usucapione olim habent; partim quod latinarum quoque literarum non esset ignarus. Cuius manu Michaël quia in scribendo utebatur, consiliorum quoque arcanorum sensu cum illo participabat. Is Vajvodae technas certis indiciis odoratus, ac simul patriae statum miseratus (nam Transyluanus videri esse volebat, eo quod hic educatus altusque esset) de omnibus Andream certiorem faciebat. Certo sibi persuaderet, Vajvodam nisi obviam eatur vafris eius molitionibus propediem duplicaturum imperium, omnes ingenii copiarumque vires in Transyluaniam occupandam intendisse. Caveret Cardinalis ne blanda eius verborum fallacia circumveniretur. Quidquid Michaël nunciaret affirmaret, iuraret, pro vano ac futili habendum esse: pluris illi libido sua, quam deorum hominumque fides esset. Haec et talia cum ille nunciasset, tamen Andreas fatali quodam suo malo, supinaque securitate fidem et Maronis nunciis et omnibus rumoribus derogabat.

Coronenses quoque, quorum plurimum inter erat ad vicinales molitiones advigilare, nimio emptam aut securitatem aut credulitatem curae et diligentiae praeposuerunt. Miserat Valentinus Hersel consul urbis Coronensis, vir industrius et luculentae fortunae, sub id omnino tempus, cum Michaël in Transyluaniam irrupit, literas ad Andream Principem, in quibus scripserat, in praesentia quidem tuta ac tranquilla esse omnia, nisi quod aliquot Polonorum velitum manipuli in vicino urbis tractu (Bozas loco nomen est) visi essent divagari, sed nulli, neque homini neque

Valentinus Hersel consul Coronensis.

mentissime Imperator, ad fratrem patruelem Sigismundum, fraterno vocatus amore ingredior, non ut eam, quam cum tua Maiestate pepigit concodiam toti Christiano orbi salutarem convellam, sed ut amorem, quem pietati fraternae debeo, consuetudine et praesentia mea arctiorem faciam. Scit ipse Sigismundus Transyluaniae Princeps, sciunt alii eius provinciae primores, nec te fugit, ut arbitror, potentissime Imperator, me nunquam fuisse alienum ab eo foedere, quod adversus Christiani orbis hostes Turcas, inter Te et Sigismundum Principem ictum fuit, imo si non primas, certe secundas obtinui partes, praesensque praesentem Sigismundum nuperrime, in tam salutare iuxta et arduum incoeptum incitavi. Nec sane nunc quoque ab eodem sensu et opinione cupio vel me deiicere vel ipsum avocare. Non ambio ullam accessionem fortunae et potentiae, cuius sustinendae me imparem video, nam vel hanc sortem, in quam me, optimus rex, patruus meus locavit, supra vires esse sentio. Satius ergo duxi maxime Imperator, hac pietatis, reconciliataeque gratiae necessitudine defungi, quam eius animum, qui me fraterne invitat, recusatione officii et tergiversatione a me abalienare. Sat simultati, sat odio datum est: omnis iniuria quae me hactenus exhaurire non potuit, remittenda. Videbam enim quam indigne facerem, perniciosoque exemplo peccarem, si fraternae charitati et patriae tranquillitati privatam iniuriam anteponerem, eoque libentius mutuam hanc reconciliationem concordiae, optime Caesar, arripiendam duxi, ut tibi in hac concordi sinceraque animorum coniunctione, ad omnia iussa et officia promtiores, si quando usus postulat, inveniamur."

His ita ad Caesarem e Polonia scriptis atque nunciatis Cardinalis nullam moram interponendam

intrandi in Transyluaniam arbitratus, sua et celeritate et fortuna usus, unica rheda vectus, exiguoque satellitio
99. 7. 18. stipatus, ad XII. Kalendas Martias, nec opinatus Claudiopoli adfuit, ea omnino die, qua Sigismundiani quoque legati Bochkaius et Episcopus vanis, futilibusque mandatis adornati Pragam fuissent ingressi. Quorum in eandem diem itineris hinc et illinc concursus tam fuit legatis infaustus, quam Cardinali exitiosus, a Sigismundo totique Transyluaniae infelicissimus.

Audito Sigismundus Cardinalem in Transyluaniam appulisse, continuo misit Claudiopolim Pancratium Senneium e proceribus unum, ac qui tunc aderant, dignatione omnes vincentem, qui Cardinalem ad se deduceret. Gratus eius adventus Sigismundo Principi fuit, quippe qui suae fortunae vix aliud deesse arbitrabatur, quam fraternae coniunctionis, amorisque mutui necessitudinem, quae superioribus temporibus, sive sua inconsulta credulitate, sive improborum calumniis in periculum coniecta diremtaque esset. Quamobrem maximum videndi fratris desiderium eius animum incessit. Cibinii Saxonum urbe tunc Sigismundus aberat, inde ad Meggies oppidum,
linalis Sigis- ndum nit. quo concilium populi indixerat, profecturus. Ibi Cardinalem, quum nonnihil spatii extra urbem obviam processisset, fraterna pietate complexus est, quumque mutua gratulatione functi essent, summa demum animi submissione veniam precatus Sigismundus, eo orationem inclinavit, ut diceret: se aetatis imprudentia deceptum, sycophantarumque nequissimis sermonibus persuasum, Balthasari fratri patrueli carissimo necem intulisse. Scire se omnem vim praeter ius et fas illatam criminosam, authorique invidiosam esse; sed maxime quae cognatis, sangvineque coniunctis infertur, detestabilem, nul-

laque venia expiabilem esse. Quae res eo longius a principibus viris abesse debet, quo illi quantum fortuna caeteris mortalibus praecellunt, tantum aequitate praestare debent, et innocentia. Verum enimvero quia quae semel facta sunt, infecta fieri nequeunt, adeoque praeteritorum poenitere mortales possunt, corrigere non possunt: rogare, perque omnia iura, quae fratres fratribus obstringunt, obsecrare, ne sibi nominique suo, ea res fraudi infamiaeque esset. Omnem patrati criminis poenitentiam, licet seram et inutilem, tempestivam tamen esse, veniaque dignam, modo a fido sinceroque pectore proficisceretur. Scire se vel a prudentissimis viris ea interdum iniri consilia, quum ira, aliusve affectus animi mentem praecipitem egit, ut cum ea ad exitum perducta sunt, seram patrato crimini poenitentiam impingant. Nec enim semper possunt homines, perturbata ratione, praesertim quum furori improbissimi homines facem accendunt, quid rectum sit, quidve honestum, intelligere. Proinde aequum, piumve esse, ut fraterna caritas parricidii inconsulti crimen vinceret, delictoque gratiam faceret. Se illum animi ardorem, quo Balthasarem iam complecti non posset, in Cardinalem translaturum, geminoque amoris et pietatis vinculo sibi devincturum. Oblivisceretur modo veteris simultatis, et si qua adhuc inde indignatio residua esset, domesticae illam pietati remitteret. Meminerit omnium humanarum actionum nullam magis esse irritam, quam fatali necessitati obviam ire. Haec et talia Sigismundus; cui Cardinalis verbis ad eum rerum statum accommodatis, summa cum benevolentiae et amoris significatione vicissim respondit, dolorique eius veniam tribuit.

Interea dum haec in Transyluania Sigismundo molitur, Demetrius Episcopus et Bochkaius, qui

Bochkai et Napragii ad ingressum Cardinalis turbati.

Cardinalis in Transyluaniam ingressu, tota mente turbati ac veriti, ne quid rerum novarum Sigismundus, se absentibus, pro more strueret, celerem nuncium cum literis stomachi et querelarum plenis Praga ad eum mittunt: quid esset? Cur Cardinalem inconsulto Caesare, insciisque omnibus in provinciae sinum recepisset? Sciret eo facto actionem pacis, quam cum Caesare inchoasset, eversam, irritamque factam esse? Cur Caesari iteratis aliis super alias offensionibus, tantam iniuriam infligeret, sibi ac nomini Transyluano sempiternam perfidiae notam inureret, toti provinciae ruinam crearet, legatis denique ipsis existimationis ac vitae certum periculum intendere pergeret? Quid faceret, quo progrederetur, serio secum expenderet?

Ad haec Sigismundus, nihil ab ingenio discedens responsum a consueta levitate mutuatus, legatis rescribit: se quidem Cardinalem fratrem patruelem ad se accersivisse, diuturnae inimicitiae, quibus Deum et homines hactenus offendisset, abolendae reconciliandaeque gratiae causa. Verum sperare se hoc ingenui animi factum nec provinciae detrimento, nec Caesari iniuriae, nec ipsis offensioni futurum. Imo, inquit, iniurius in nos, atque in omne ius humanum Caesar esset, si huic pietati et reconciliationi, qua erga fratrem fungor, intercederet, ac mallet perpetuis odiis nos mutuo conflictari, quam malevolentia hominum distractos, rursus in pristinam concordiam restitui. Si vero ingressum Cardinalis molestum Caesari fore sciret, tantum abest ut ab eius offensione aliquam sibi invidiam acquirere vellet, ut paratus sit potius vinctum Cardinalem protinus ad Caesarem mittere, ac quidquid liberet, de illo statuere, dummodo apud Pon-

tificem summum eius facti invidiam ipse Caesar deleret, patrociniumque culpae susciperet. Haec Sigismundi iusta, ut in speciem videbatur, purgatio, et offensionem concitatam ad Caesarem nonnihil leniit, et legatos ad mandata, quae a Sigismundo acceperant, persequenda denuo erexit.

Sed haec vafre ac simulate ab eo nunciata fuisse, paucis interiectis diebus, ad liquidum cognita sunt. Nam ille nihil a proposito discedens, imo maturandum furorem ratus, nulla interiecta mora, conventum ordinum, ad XIII. Kal. Apriles Meggiesum indixit. 1599. Marc. 20. Quum autem Cardinalem sibi in Principatu subrogandum decrevisset, et sciret eam rem nullis omnino primoribus plausibilem et favorabilem fore, non minus furtiva machinatione in eo creando usus est, quam pridem fuerat in accersendo usus. Totius populi ac ordinum concilium pollicitus fuerat Sigismundus se indicturum; verum ille, non universam nobilitatem, omnesque ordines, prout comitiorum generalium, ut vocant, ritus postulabat, edicto convocavit, sed nobilitatis partiunculas adesse iussit: ex singulis tractibus, quos comitatus vocant, comites cum quaternis nobilibus, liberarum civitatum praetores cum ternis civibus, ut praesto essent, praecepit. Comitia Medicnsia non legitima. Quibus ita convocatis, atque adesse iussis, eodem omnes Siculicae communitatis pedites, qui ad tria armatorum millia fuerant, congregat, praetorianos insuper milites fere quingentos, ac equitatum aulicum, cuius numerus sexcentos implebat, in eiusdem civitatis viscera ingessit. Omnia fora, plateas, compita, portas, comitium senatus habendi locum, praetoria, curiam, armatis obsedit. Quae tam insolens multitudo omnis ex ipsius solius Sigismundi nutu pependit: prorsus ut omnes hi, quidquid ille iussisset,

ad eius libidinem in omnibus sese accommodarent. Hoc modo nobilitati et ordinibus, quorum summa fuit infrequentia, ubi omne suffragii ferendi arbitrium Sigismundus eripuisset, quidquid effrenatus eius furor captivis propemodum animis et corporibus imponebat, id totum pro rato atque deliberato haberi voluit. Nemo e provincialibus liberam vocem protulit, nemo sententiam suapte, sponte atque candide dixit: solum praeiudicium Sigismundi pro iudiciis omnium fuit. Itaque vim paranti, caedesque agitanti, atque per omnium conscientias violenter grassanti Sigismundo, ut pro se quisque in praesens vitae conservandae studio cederet, ipsa necessitas iubebat. Alioqui reluctantes, eiusque voluntati morem non gerentes praesenti caede fuissent laniati. Ita pene gladio in omnium comitialium cervices districto, facta est electio Cardinalis, si modo electio dici potest furiosa unius hominis intemperies, armorum potentia et vi munita. Nam electionis propria quaedam praerogativa est libertas; vbi si violenta cogentur suffragia, et dicendi, quae ratio dictat, eripietur facultas, atque ad unius aut alterius furtivam conspirationem sententiae accommodabuntur: non electio erit illa, sed nefaria impositio, et brutorum generi coercenda tyrannis.

Cum in hunc modum iacta essent a Sigismundo praeclari scilicet conventus fundamenta, nihilominus in aedem urbanam, senatus habendi de more locum, nobilitas atque ordines convenerunt, ac primum, de ordinariis regni tributis actum, tum de aliis, quae ad praesentem rerum statum formandum pertinere videbantur, consultatum. Postea vero, quo Batoriae familiae maior authoritas et favor conciliaretur, Cardinalis et Stephanus, Balthasarque interfectus, frater

Batorii fratres criminis absolvuntur.

eorum germanus paucis ante annis Sigismundi crudelibus iussis, in comitiis Albensibus Maiestatis damnati, bonisque omnibus, quae in Transyluania ingentia possiderant, spoliati, nunc paribus omnium sententiis suspicione perduellionis, omnisque praevaricationis absoluti sunt, ac penitus a crimine perfidiae innocentes declarati. Quod senatus et ordinum testimonium inducto sententiae antelatae decreto, Stephano et Cardinali magno futurum erat ad recuperanda bona adiumento. Tum vero etiam ad stabiliendam in integrumque restituendam famam, quae superiorum temporum iniquitate plane iugulata videbatur, ea ordinum confessio multum adferebat praesidii, quando ea familia omnis culpae insons, animisque infamiae exors publice declararetur.

His ita constitutis, Sigismundus secreti licentiam nactus, mentem suam Cardinali detegit, se pertaesum curae, sollicitudinis et molestiarum, quibus haec provincia referta esset, a reipublicae administratione sponte abire atque in ordinem redigere velle, nec plenum discriminis regnum amplius gubernare. Proinde decrevisse se, familiam, opes, fortunas, ipsamque Transyluaniam et sui tutelam fraternae fidei committere; hactenus quidem, qua potui, inquit, diligentia, fluctuantis regni commoda promovi: novis nunc initiis opus est. Praesentis fortunae taedio, sponte me imperio abdico, non ut ignavus aut timidus, sed ut tranquillioris otii cupidus, et evanidae gloriae, vanorumque honorum contemtor. Periculosae ac difficillimae ad regendum provinciae, vel exilio commutatam vitam securam antepono. Tu itaque frater amplissime, quem non magis splendor domesticus, quam ingenita bonitas, quae in omnium ore versatur, ad huius regni regimen

Sigismundus Cardinali Principatum propinat.

vocat, perge quaeso hos fasces de manu accipere, rempublicam capessere, eamque ab omni iniuria tueri. Commendat mihi te, commendat toti provinciae spectatissima tua virtus, venerabilis sanctitas, eximia integritas; ipsa denique necessitudo sanguinis huc te non solum invitat, sed omnino trahit. Quod ad me attinet, satis gratiae abs te consecutus videbor, si in hoc temporum statu tua me benevolentia et pietate complecti non desieris. Non desunt universi populi concitata in te studia, futuro Principi maxime necessaria; non deest omnium ordinum secunda voluntas; favor, gratia, amor omnium ad votum tibi suppetunt. Meam contra apud hos gratiam animadverto iam plane consenuisse. Proinde ipse satius duxi privatam vitam agere, quam in hac luce hominum summa cum omnium invidia versari, curisque et molestiis sempiternis atteri. Ita sperans fore ut absente nobis tua Transylvania tot hactenus motibus quassata, dexteritate et virtute tua in meliorem atque antiquum statum reponi possit. Tu quod in me desideratum est, tua virtute et industria supple, ut ipsi cives, qui te suspiciunt, avideque excipiunt, patrem patriae duraturaeque incolumitatis authorem sentiant. Tu deinceps provinciae ordinumque statum formabis, tu nomen Transylvanum in antiquum decus restitues; penes te arbitrium pacis belliquc esto; tu tributa, vectigalia, decumas, scripturas, earumque magistros constitues, censebis, movebis; tu regionum, arcium, praesidiorum praefectos, duces, milites, inspicies, iudicabis, gubernabis, tota denique summa provinciae in tua potestate esto. Huiusmodi fere aut his non multum dissimilia Sigismundus ad Cardinalem.

Cardinalis detractat Principatum.

Hic Cardinalis cum audisset se a Sigismundo in provinciae regimen invitari, omnique contentione

substitui, turbatus tota mente et consilio, quidnam facto opus esset, diu in incerto habuit. Causabatur se fortunae suae nondum penituisse, excusabat conditionem temporum: satis sibi a Stephano Rege patruo sapientissimo provisum esse dicebat. Sibi accessionem hanc potentiae minime esse cordi. Potentissimae Austriacae familiae, a qua secessionem facere necesse esset, nolle se invidiae data opera exponere; mediocrem fortunam rebus suis magis conducere, quam excellentem, quae et ruinae et multorum odiis esset obnoxia. Sed ante omnia labefactatas iam et multis modis quassatas provinciae res vix spes esset a se in meliorem statum reponi posse. A Germano, a Turca, a Valacho periculum imminere, qui ad turbatas provinciae res animum iuxta ac spem erigentes, omnibus viribus in eam occupandam cogitationem intenderent. Se malle suae fortunae, qua nunc frueretur, licet mediocris, inquilinum esse, quam alius, licet splendidioris, transfugam. Deinde minime sibi honestum fore, inconscio Rege Poloniae, amplissimoque eius regni senatu inscio, quorum se consortem civem esse agnosceret, tam repente a statu suo desciscere, quibus poene plus quam patriae deberet. Quippe in quorum gremio altus, enutritus, patrocinio protectus, gratia ornatus, splendore vitae illustratus, omnique officiorum magnitudine sit excultus. Proinde sibi non videri consentaneum, non expensis viribus quid humeri ferre valeant, quid recusent, nec aliorum consiliis exploratis, tam difficili administratu provinciae sese succollare.

Cardinalis Princeps eligitur, imo obtruditur Transylvanis.

Haec et his similia quum Cardinalis recusabundus locutus esset, Sigismundus commotior: nisi, inquit, traditos meis manibus provinciae fasces ac-

tionem rapuerant, veriti, ne se absentibus Turca vel Tatarus, ex aliquibus orbis regionibus irrumpens, ac male focillatam pacificationem contemnens, inbellem turbam, et praesidio destitutam in suam praedam convertat. Matrem Theodoram provectae aetatis foeminam, quo valetudini eius Michaël consuleret, in coenobio sacerdotum Kozia dicto, quod cis Arges, ad aversas Carpati radices sita est, dum se haec belli tempestas frangat tuto in loco deposuit. Ea variabilem filii fortunam, secundosque iuxta atque adversos eius casus, ac ad extremum et iam tristem interitum animis et sensibus contemplata, quinto tandem ab hac expeditione anno eodem in coenobio vitam cum morte mutavit. Mense Septembri, Baba Noak, famosus id temporis praedo, ac non exiguum Vajvodiani exercitus momentum cum sex millium voluntariorum manu, quos Haidunes vocant, alia quam Michaël via per Rubram Turrim Cibiniensis ditionis castellum ingressum in Transyluaniam aperuit. Ita exercitum agens, ut quacunque veniret, caedibus et flammis omnes late tractus cooperiret. Is pridie pugnam, Vajvodae iam in procinctu stanti, tempestivo adventu se applicuit.

Dum haec apud Valachum aguntur, interea Cardinalis curarum et sollicitudinis plenus, cum videret hostem nullis vel litteris, vel nunciis retardatum sensim appropinquare, Alba illi obviam aggressurus, ad hospicium Episcopi Malaspinae vertit, qui tum aeger valetudine domi se continebat, atque ingressus gravissima quaerimonia cum eo expostulavit tam perfide suam reiquepublicae salutem sub pacis et foederis fraude in periculum vocari, si quid inde cladis in Christianam rempublicam redundaret, se testari Deum et omnes sanctos coelites, non se futurum in culpa.

Andreas Princeps obviam Michaëli vadit.

flictae patriae pararetur. Superest igitur ut vos petam et adhorter uti Principem Andream Cardinalem, matura aetate, sapientiaque inclytum, tum vero honoribus amplissimum, popularem ac gentilem nostrum, adeoque communem omnium dominum, ea qua convenit pietate excipite, honore afficite, studio et observántia colite, nec ullum officii obsequiique genus in colendo illo praetermittite. Sic fiet ut ille bene imperando, vos iustis imperiis parendo, tantum Transyluanas res opibus et tranquillitate augeatis, quantum fama et bellica virtute meo aliorumque ductu ad hunc diem crevere. Quum haec a Sigismundo in commune perorata essent, Cardinalis, in quem iam parendi non magis voluntas, quam necessitas incumbebat, quae ad praesentem rerum statum pertinere videbat, luculenter elocutus, eo tandem oratione provectus est, ut diceret: se nihil minus vel in spe vel in votis habuisse, cum in hanc provinciam, patriam suam, rediret, quam ad suscipiendum magistratum venire. Quia tamen non tam humana voluntate, quam divina providentia factum videat, ut ubi maiores sui iustitia et pietate inclyti Principes regnavissent, sibi quoque per eorum vestigia sit procedendum, daturum operam, ut quam de se spem populares concepissent, eam ad omnium vota, benignitate atque omni officiorum genere expleret, magnitudinem gubernandi regni diligentia et industria aequaret, omnia sua studia, omnes labores ad reipublicae commoda salutemque conformaret. Cum autem sciam, inquit, populares dilecti, nullum firmius principum munimentum esse, quam subditorum benevolentiam, par est ut in communi omnium salute tuenda, iisdem animis, iisdem favoribus principatum meum prosequamini, quibus ipse vos complector. Scio etenim ego

Cardinalis assumit Principatum.

oportere Principes magno erga patriam ergaque subditos amore affici, omnique benevolentia eos prosequi, cum bonus Princeps nihil differat a bono patrefamilias. Sed vicissim necesse est, subditos in amore respondere, Principemque suum omni observantia colere. Unde fiet, ut mutua charitas mutuam pariat concordiam, concordia res privatae publicaeque mirum in modum crescant, divitiae, decus, ac gloria ad votum affluant. Poteram quidem ipse, ut omnes scitis, in illustri fortuna natus, educatus, et pridem amplissimo loco positus, ab his splendoribus Principatus manum abstinere, nisi mihi fratris patruelis, vesterque omnium consensus pene invito regimen reipublicae imposuisset. Verum ego in his omnibus divinam voluntatem potissimum intueor, cui non parere, ut irritum est, ita et impium. Quod vero ad privatas iniurias attinet, tantum abest, ut eo nomine sim cuiquam infestus, ut spondeam potius, me non solum omnium simultatum memoriam ex animo abiecturum, sempiternaque oblivione deleturum, sed etiam pro acceptis, si quae fuerunt, iniuriis, beneficio sim eos, quibus fortuna nostra quandoque invidiosa fuit, prosecuturus. Quae cum ita habeant, vos populares amantissimi, peto et adhortor, ut eam fidem ac studium, quod hactenus domi militiaeque clarissimis Principibus decessoribus nostris praestitistis, nunc quoque in hoc rerum statu praestare, et tueri velitis. Ita fiet, ut concordia nostra nos invictos reddat, discordia, odia, simultates, opinione citius pessumdent. Hac aut certe non multum dissimili oratione Cardinalis Princeps, iam tum impendentium casuum sollicitus, clementiae suae et moderationis opinionem ad populum conciliaturus, pro concione

verba fecisse auditus est. Cuius sermo gratus omnibus iucundusque auditu accidit.

Obtrusus Cardinalis approbatur magis quam eligitur.

Etsi autem principio rei novitate omnes abhorrent, et cumulatae super alias ad Rodolphum Caesarem offensiones suspectam Cardinalis electionem facerent, tamen spem magis componendarum turbarum quam metum impendentium malorum plerique cum animis suis foventes, non gravatim Cardinalis Principatui manum dederunt. Pauci omnino fuerunt, in iis Caspar Kornis e primorum procerum ordine, et Georgius Ravazdius, uterque senatorio honore ornati, qui caeterorum consensui non facile suffragarentur, imo, quantum in ipsis esset, refragarentur. Videbant enim prudentissimi et in posterum prospicientes viri, hanc frequentem subitamque principatuum variationem certum aliquod universae reipublicae parituram esse exitium: nec vanum fuisse eorum praesagium ipsa experientia, quae stultorum magistra dicitur, cladibus aliis super alias ingruentibus manifeste postmodum comprobavit. Et Ravazdium quidem privatus magis metus quam rerum novarum odium, ne consentiret, a caeterorum sententia distraxerat. Nam quum is caedis Balthasaris Batorii male sibi conscius esset, malebat privatam formidinem absentia Cardinalis depellere, quam publico omnium voto applaudere. Nec enim persuadere poterat sibi Cardinalem, quibuscunque tandem posset modis, necem fraternam in ipso non vindicaturum. Cuius sane metus a Sigismundi Principis levitate promanabat. Nam Balthasaris a se interfecti invidiam, quo magis ipse insons criminis crederetur, totam ad Ravazdium Sigismundus reiiciebat, ipsum manu sua, se nec iubente nec volente, Balthasari necem intulisse ementiebatur,

Nonnulli difficulter consentiunt.

eoque nomine se ad Cardinalem semper purgare contendebat. Etsi autem hi, ne Cardinalis rerum summae praeficeretur, tacita magis quam aperta contentione intercederent: tamen ubi Cardinalis sollemni sacramento sese obstrinxit, omnium offensionum memoriam deleturum, nec caedem fraternam ultione unquam persecuturum, non difficile ii quoque, qui aversum ab ipso animum habebant, in publicam omnium sententiam pedibus magis quam animis concesserunt.

Enimvero tanta volubilitas fortunae, in his ambobus Principibus exiguo intervallo, suas vices alternavit, ut iidem Principes, alius post alium, nunc Principes nunc exules viderentur. Nec propter aliud regnum alter ab altero acciperet, quam ut vicissim ponerent acciperentque; Sigismundo veluti quopiam vertumno, in has illasque figuras regni statum pro sua mobilitate transformante. Quae omnia ille clam et insciis aliis patrare solitus erat. Erat enim propositi iuxta atque secreti tenacissimus, eaque omnia, quorum ipse conscius erat, pertinaci dissimulatione premere solitus. Quod quidem ubi intra limen mediocritatis fit, quae in confinio boni malique posita est, laude sane non caret. Ubi vero fines excessit, ut vitio, ita damno non caret. Praesertim autem ea, quae ab aliorum sensibus abhorrerent, adeo occulte agebat, simulationibusque celabat, ut non scribae, non proceres, non senatus, nec ulli publicorum consiliorum ministri, rem odorarentur. Ipse unus, omnibus amotis arbitris, horum munera obibat, ne quid eorum, quae facturus erat, ante diem proderetur. Namque ille sive diffisus suorum vel prudentiae, vel fidei, non prius evulgare suum consilium solitus erat, quam ubi iam ab se ipso pene ad extremum deductum

Sigismundi ingenium et mores.

fuisset, et quum iam nullius mutationis patiens res esset. Unde fiebat, ut cum sapientissimorum senatorum suorum monitis ad erratorum confessionem certissimis rationibus victus adigeretur, peccatum ipse quidem suum agnosceret, poenitentiaeque locum daret, sed tunc tandem, cum iam propositum mutare integrum non esset: nec de sententia, quam iam pene ad exitum adduxisset, nisi magna cum existimationis suae iactura, multorumque ruina discedere posset. His consiliis Transylvaniam Rodolpho Caesari mancipavit, his furoribus sedecim e primoribus procerum trucidavit, hac intemperie agitatus in Opuliam solum vertit, hac animi mobilitate inde refugit, hac inconsiderantia Principatum in Cardinalem transtulit, uno verbo: hac animi caecitate rempublicam evertit. Videre erat illum in consiliis concipiendis subitum ac ruentem; in tractandis, quae ipsi collibuissent, obfirmatam ac refractariam, in sermone fluentem, in recte exequendis rebus infelicem. Prorsus, ut intra verba illum sapere, extra ab omni recta ratione derelictum esse agnosceres. Consulta quaelibet sub manu illi nasci videres, sed plane inepta et nulla vel prudentia tincta, vel constantia firmata. Nihilominus cum haec et alia meditabatur, non fidelem a secretis ministrum, non ab epistolis servum, cuius manu in scribendo uteretur, non actuarios ullos scribas, quorum fidei animi sensa committeret, non cancellarium, secretorum omnium secundum se Principem, non alium quemquam intimorum operum suorum conscium adhibebat. Ipse sua manu epistolas secretiores scribebat, quamvis non adeo eleganti litterarum ductu polleret; ac chartam picatae cerae rubentis, quam Hispanicam vocant, glutine tenacissimo ferruminabat, neve revelli poss[illegible]

Sigismundi virtutes et vitia.

gilli annularis triplici munimento obsignare solebat. Habebat et in re litteraria promtissimam, ut dicendi ita et scribendi, facultatem. Nam latinam linguam ita ab ineunte aetate sibi familiarem fecerat, ut non minus in dicendo honesta oratione, quam in scribendo eleganti stilo sensa animi exprimeret: quibus adiutus adminiculis, destinata omnia nemine conscio exequebatur. Enimvero nisi inconsultae eius actiones et mores commendationem ingenii evertissent, inter clarissimos sane huius aevi Principes annumerari potuisset. Accedebat ad destinata tenacius in animo reticenda, quod luxuria conviviorum non diffluebat: parce ac sobrie bibebat, ad necessitatem non ad gulam potui indulgebat. Cuius ex omni vita nihil fuit honestius, quam quod nec multo, nec meraco vino se unquam ingurgitavit: quod vitium, si ad caeteram mentis intemperiem accessisset, dici non potest, quanta clade privata omnia atque publica inuoluisset. Abstinuit et alchymia (quae ars, si modo ars est, ac non potius vanissimi cuiusque impostoris ludibrium), multos hoc temporis homines ab opibus ac mente dimovit. Etsi autem non deessent, qui apud Sigismundum quoque ei vesaniae facem praepararent, tamen ille nec mentem, nec ullam opum partem ad eam accommodavit. Cui se si dedidisset, sane privata publicaque omnia in vanam spem et fuliginem decoxisset.

Ergo Sigismundus non coactus, non persuasus, non ulla vel vi, vel alieno consilio adductus, sed suo ipso ingenio, ut semper, incitatus, postquam se magistratu sponte abdicavit, ac Cardinalem rerum summae praefecit, confestim universi Ordines et nobilitas, qui aderant, Saxonicarumque urbium praetores, in obsequium novi Principis concesserunt. Ac primum

ipse Cardinalis Princeps III. Kal. Apriles, praeeunte verba Pancratio Senneio Ordinibus solenne dedit, et ab iisdem accepit iuramentum. Qui peregre essent, in eadem Principis verba per iusiurandum adacti sunt. Ita Sigismundus eiurato principatu, reiectisque omnibus fascibus, sese in ordinem redegit, ac privatum fecit, raro omnium seculorum exemplo. Tantum animi homini superfuit, ut qui tot clarissimorum senatorum caedibus nobilitatem antea cruentasset, tot iniuriosis factis omnium odia in se concivisset, multorum bona per summam iniuriam confiscasset, in Turcicum bellum temere se ingurgitasset, liberarum civitatum immunitates violasset, multos sedibus et fortunis indicta causa eiecisset, omnium procerum vitae atque bonis insidiatus fuisset, immeritos ad summos honores evexisset: in ordinem se cogi, eumque angustum sit passus, e tanta potestate inanem umbram, et sine honore nomen sibi reliquum fecerit. Qui denique imperium non filio aut sui amantissimo fratrum alicui, sed patrueli dubia incertaque reconciliatione male sartam gratiam prae se ferenti, tradidit. Cuius fratrem germanum Balthasarem indigne trucidasset, alterum Stephanum miserrimo exilio diu torsisset, parentem eorum viduam, filiosque caeteros matris miseriam secutos longa calamitate vexasset, complexu patriae, conspectuque suorum diu privasset. Nec timuit male focillatae gratiae immutationem, ulciscendique olim promptam facultatem. Verum enimvero haec, quae Sigismundus putaverat nunquam futura, vero propius est futura fuisse; sed ne fierent, fatalis necessitatis vis intercepit, quae Cardinalem tempestive e medio sustulit. Nec sane Sigismundo erant haec obscura, quum ad resignandam patrueli Transyluaniam animum appelleret: sed fiducia

1599 Marc. 30.

Cardinales et Ordines iurant.

Sigismundi magnanimitas.

nec confestim totius rei summam praecipiti pugnae committendum. Nihil esse tam capax fortuitorum quam bellum: nihil in quo magis fortunae inconstantia dominetur: nihil denique in quo maior rerum ruina existat. Hanc rerum varietatem perpendentes sapientissimi olim duces, nihil aeque magis periculosum esse duxerunt, nihilque maiori cautione vitandum, quam ne uno eodemque tempore, salus totius imperii caecae fortunae arbitrio committatur, ac velut tota cervix regni uni ictui subiiciatur. Ita sapientibus ducibus constitutum est, ut qui viribus et copiis hosti se inferiorem esse videt, studeat ingenio et calliditate superior esse. Saepe potentissimos hostes non robur sed ars vicit. Sic hodie adversus Turcam potentissimum hostem, ab imperatoribus belli scientissimis pugnatur, arte, non viribus, opportunitate cavendi, non aperto Marte congrediendi; dolo, non virtute praesertim contra formidolosum, adeoque dolosum et perfidum hostem. Quid erit factu stolidius, quam si in consulta pugna hosti huic Valacho nos obnoxios fecerimus? Nam etiamsi nos superiores proelio fuerimus praeter vilia Valachorum spolia et cadaverum stragem nihil amplius lucri faciemus. Contra si ille vicerit, quod abominamur, non iam spoliis tantum et manubiis potietur, sed totum hoc Transyluaniae regnum, tota respublica nostra, privatae publicaeque opes adeoque divina humanaque omnia victoriae eius praemium erunt, nosterque error secum trahet universam omnium ruinam. Quum igitur tanta dissimilitudine laboret illius et nostrae pugnae eventus, consultius fuerit non collatis signis dimicare, sed trahere, quantum eius fieri potest bellum, omnibusque modis id annitendum, ut ille sciat sibi non cum temerariis sed cum circum-

tum transversa incurreret misera fortuna reipublicae. Nec defuerunt e primoribus et nobilitate complures, qui per vim magis impositum, quam libere electum Principem tacite aversarentur, libertatemque suffragii a Sigismundo toties ereptam, ac vi, armis, dolo malo, caedibusque contaminatam cum animis suis indignarentur. Dolebant liberam electionis authoritatem, plurimo labore et sanguine a maioribus partam, posterisque traditam, tam turpiter venalem suae libidini Sigismundum fecisse, ac captivam per ora hominum traduxisse.

Proinde statim ubi Andreas regnum iniit, plures nimio simultates occultis cuniculis ad circumveniendum eum comparatae candidum Principem exercuerunt. Cuius rei tandem captata occasione Michael Valachiae Dynasta, Transyluaniae Principatum pariter cum Principe evertit. Quae clades ut Transylvanis exitio fuit, ita aliis omnibus documento esse poterit, nunquam ita fidendum rebus prosperis, ut non in adversum casum fortuna quaevis repente praecipitari possit. Nunc domestica haec clades, quibus progressibus in exitium adoleverit, operae pretium fuerit cognoscere.

Ergo Sigismundus traiecto ad Andream Principatu, ne penitus ad egestatis terminos, ultimumque ordinem redigeretur, ad precariam opem a Cardinale impetrandam animum convertit. Rari plane exempli res adeoque absurda, subsidium vitae ab eo orare, cui ipse antea dedisset: unciolam eorum bonorum poscere, quorum ipse exasse compos esset. Itaque licet imperio renunciasset, omnique non privato solum patrimonio, sed et publico sponte sua penitus se abdicasset, cupiebat nihilominus sibi de certa aliqua et idonea con-

Sigismundus a Cardinali petiit quod habuit.

ditione prospici, unde et suam fortunam in quam se induisset, liberaliter et sine sorde foveret, et praeteritae felicitatis desiderium aequo animo ferret. Cui Cardinalis Princeps, habito super ea re cum primore senatu consilio, in eodem conventu adhuc Meggiesiensi optionem dedit, ut ubicunque e solidis regni bonis, ad vitam honeste degendam, proximeque principalem dignitatem tuendam, partem sibi desumeret, de ea, diplomate communique omnium consensu probe caveretur. Sigismundus Bistricium, amplissimi proventus agrique uberrimi Saxonum oppidum cum adiacentibus pagis, usu fructuque eorum omni postulavit. Nec Cardinalis postulatum renuit, modo bona Saxonum venia id praestari posset. Est Bistricium muris firmata Saxonum Transylvanorum civitas, praeclaro ad aspectum loco posita. Tractum habet quaquaversum amplissimum, qui ab ortu Siculorum sedibus definitur, ab occasu Vngariae partem, qua Rivulum Dominarum situm est, respicit. Quia vero et ab montium Siculicorum asperitate, qui Sarmatici sunt Ptolemaeo, remotior est, et Vngariae mitiori plagae appropinquat, frumenti vinique fertilitate ad usum humanum satis exuberat. Et ipsum oppidum solertia et opibus civium in iustam amplitudinem rerumque omnium apparatum luculenter accrevit. Non fuit olim iuris Saxonici, sed Regum Vngarorum propria peculiarisque possessio. Eius tractus administrationem Ioannes Hunniades olim ex liberalitate Regis Ladislai Posthumi haereditaria ad omnem stirpem successione possedit, unde etiam Comitis Bistriciensis nomen tulit. Verum postea a Mathia Rege Hunniadis filio Saxones, certa depensa argenti summa, in suum ius, suumque municipium impetraverunt, et asciverunt, ac demum in Saxonicarum urbium, quae nunc

Bistricium petit Sigismundus sed non impetrat a Saxonibus.

septem numerantur, corpus cooptaverunt. Quia vero minime obscurum erat id oppidum Saxonici iuris, liberumque esse, nec pro arbitrio Principum donationibus obnoxium, in eodem conventu Meggiesiensi rem ad Saxones, qui aderant, referri Princeps Andreas iussit, petivitque ne a Sigismundi Principis voluntate ea in re diversum sentirent darent in urbe locum (monasterium erat, sed relegatis inde cucullatis flaminibus, ab habitatoribus diu vacabat) ubi Sigismundus commode degeret. Illi negarunt se in praesentia quidquam certi ea de re statuere posse: totius populi senatusque esse Saxonici, de re tanti momenti constituere. Quapropter ubi primum solutis comitiis rediretur, se eam postulationem in senatum suorum publicum relaturos, ac quicquid communi sententia statutum fuerit, Principi Andreae renunciaturos. Soluto principali conventu, postmodum Colosvarum, ubi tunc Princeps Andreas erat, Saxones ex senatus consulto renunciarunt: privilegia superiorum Regum et Principum indulgentia ei urbi concessa, neutiquam passura, nec Principi nec ulli alienigenae, praeter quam Saxoni, sedem intra urbem peculiaremque habitationem figere: nec se passuros libertatem socialis oppidi arbitratu principum enervari. Quae sane res manifeste non Bistricio tantum impedimento, sed universae Saxonum communitati turbandae dissoluendaeque esset. Quibus ita nunciatis, postmodum hoc Sigismundi postulatum, Saxonibus obstinate detrectantibus, non sine magna offensione Cardinalis, ut videri volebat, silentio antiquatum est. Bistricio non impetrato attributa sunt a Cardinale Sigismundo plena cum iurisdictione Vech et Saio, non tam munita quam pulchra ad habitandum castella, una [illegible] pagis aeque pulchris et fructuosis.

omnibus obstrinxeramus, divini humanique iuris omni vinculo rupto, nefarium bellum inopinatis intulit. In quo quidem nemini dubium est, quin ille Deum prius, cuius sacrosancto nomine tam perfide abusus est, quam nos offenderit, omnibus humanitatis officiis in eum defunctos. Proinde si Deus pie facta respicit, si iustam causam non aversatur, si numen illud coeleste tutelarisque Patrona Virgo genitrix Vngaros nondum deseruit, quod fidelibus animis certum persuasumque est, non deseruisse: sane sperandum esse, tam importunum Valachum, tam perfidum, et atrocem hostem, qui iam magnam provinciae partem ferro, flammaque delevit, tam ab omni humanitate remotum barbarum, dignas poenas perfidiae daturum. Si vero communes et incertos casus, quos vitare humana industria quandoque non potest, tacita quaedam fatorum asperitas nobis imponit, certa una illa res nos consolabitur, quod pro patria pro libertate tuenda, pro aris et focis bene meritum, vel de ingratis istis nostris hostibus spiritum, Deo ac hominibus reddemus. Has ille grates vobis rependet populares fortissimi: quem de Zinanis Passae faucibus ereptum, in libertatem patriamque restituistis. Qui nisi vestra virtute salutem acquisivisset, nunc aut in Turcarum ergastulis morte miseriorem vitam traheret, aut in extremis alicuius orbis angulis vagus, erro, exul vitam toleraret: aut certe unco ferreo in costas impacto, gratum Turcis spectaculum Constantinapoli exhiberet. Nam et quod monstrum illud hominis Principatu olim Transalpino potitus est, Sigismundi Principis, quod scitis, interventu apud Imperatorem Turcarum impetratum est. Ita homo barbarus, sordidoque loco natus, non contentus ad praefecturam Valachiae, sua sorte prorsus indi-

Quae dum in hunc modum, parum fausto ad futuros rerum exitus consilio, a Sigismundo et Cardinali administrantur: interea Demetrius Episcopus et Bochkaius sanciendi foederis, concordiaeque gratia superiore bruma a Sigismundo ad Caesarem Pragam cum mandatis missi, cum nihil adhuc de Cardinali ad principatum promoto inaudivissent, renunciant Sigismundo, Caesarem omnia Transyluanorum postulata rata firmaque habiturum, nec commissurum ut quicquam eorum quae in rem ipsorum conducere sentiret, a se praetermitteretur, modo ipsi constantiam animi et fidem in incoeptis conservarent. Qui nuncius, quum praeter spem et expectationem Sigismundi contigisset (nec enim speraverat Caesarem postulatis suis assensurum) nonnihil confudit veteris et novi Principis mentes, reputantium secum, quantae molis res esset, offensionibus aliis super alias iteratis, Caesaris clementissimi et moderatissimi Principis animum tam alieno tempore incessisse. Quae quidem inconstantia non minus iniuriae illius patientiae inflixit, quam Sigismundo Transyluanisque omnibus infamiae et ruboris. Enimvero ita res usu venire quandoque solet, ut cum non enucleatis consiliis, sed vel metu illato, vel favore ostenso, vel vecordia duce eblanditis, reipublicae negotia tractantur, adeoque quum non mentibus, sed pedibus ad sententiam alicuius cerebrosi itur, ingentium malorum fundamenta, ut ponantur, necesse est, et quemadmodum in seminibus inclusa moles arborum non cernitur, ita in exitialibus consiliis, quibus in speciem quidem exigui res momenti tegitur, ingentium dolorum rudimenta latent. Caeterum ut Sigismundus tam varie alternaret sua consilia, duabusque quod aiunt sellis insideret, haud dubie ratio temporum, patriaeque in

Cur Sigismundus in tanta inconstantia laboraverit.

humanique iuris contemptorem bellicae quam homini propriorem, cervicibus vestris insultare? ac non potius totis viribus, sanguine, vitaeque iactura quam primum e patria eliminare, atque exturbare? Nec ex quod foedissimae nationis arma timeatis, quam a multis seculis Vngaria sibi tributariam, et ad omnia iussa mancipatam habuit. Sunt hi Mysorum postremi, sunt tamquam mancipia e trivio sumpta; qui cum animadverterint, cum hominibus adeoque heris suis rem sibi esse, non armorum vi tantum, sed et dominorum iure vincentur: contra quos virgae potius et fustes, idque genus servilis metus instrumenta, quam ferrum erant intentanda: nec ut hostes gladio domandi, sed ut servi flagellis erant castigandi. Ite ergo duces, militesque fortissimi, et quod suapte sponte vobis veraeque virtuti daretis, petitioni et obsecrationi nostrae detis. Ne patiamini provinciam tanta indole hactenus a vobis conservatam, auctam, locupletatam in foedae gentis dominationem delabi. Nunc, nunc in lacertis, humerisque vestris salus patriae, fortunarumque vestrarum, laus et gloria sita est. Haec, aut his certe consentientia Princeps Andreas non sine ingenti affectu ad milites peroravit: imminentis cladis haud scio an praesagus, certe sui exitus adeo immemor, ut praesentiam animi, alacritatem, fiduciam et quidquid in optimo duce extrema necessitas requirit, omnibus numeris prae se tulerit.

Michaël suos ad proeliun animat.

Nec Valacho defuerant verba, quibus suos ad praeliandum animaret. Considerarent, quam inique a Transylvanis agatur, quam omnia divina humanaque ab illis misceantur, qui iuramentis pariter ac Principibus aliis super alia exaggeratis, ac per vices repudiatis, nec fidem cum diis superis, nec fidelitatem

cum Christianis, nec ius ullam cum amicis servent. Non esse dubium igitur, quin dii coelestes, hos iusta vindicta plectant. Victoria, inquit, quam dii per vestram virtutem, milites, nobis pollicentur, vestrum omnium erit emolumentum, vestra praeda. Ipsi hostes reddent stipendia diu vobis debita. Nullius erit tam avarus animus, nullius spes tam cupida, quam capta Transyluania cumulatissime non sit expletura. Neque vero vobis, commilites fortissimi, formidini esse debet horum exercitus. Qualis dux eorum, talis miles. Hic sacerdos, neque paci neque bello idoneus, quid sit bellum in libris fortassis per ocium contemplatus est. Caeterum sudorem et puluerem, micantes enses, belli labores, et pericula ferre, acies disponere, imperatoris munia obire, et alia talia defungi, tam vel nescit, vel non potest, quam mulier quaevis lanificio apposita. Quid? quod militares viros, gentiles et populares suos, quorum virtute ipse ac non sua Transyluania inniti potuisset, partim exauctoraverit ob aerarii angustiam, vacationibusque militiae impertiverit, partim ad nos ablegaverit, stipendiis nostris fovendos et exercendos. Sedet Transyluania omni praesidio, defensore ac Principe destituta. Proinde inbecillitatis suae conscia, viribusque diffisa, despondisse animum, herbamque nobis porrectura videtur. Ite ergo macti animis et virtute milites, et quo vos virtus, quo gloria, quo opum ingentium spes ducit, comitem laetam faventemque fortunam sequimini. Videbitis mox nihil ad certam speratamque victoriam vobis defuturam. Perorat.

His ita ab utroque Principum peroratis, Cardinalis ordines instrui atque in aciem componi iussit. Summus copiarum universarum dux secundum Cardinalem ipse Caspar Cornis erat, magni vir animi, et

duodecim virûm senatus princeps, vetus Bathoriorum Principum alumnus, et magni nominis praefecturis honoratisque magistratibus pridem perfunctus. Pugnae commissa in iniqua planitie, qui urbi Cibinio et Sellembergo pago interiacet. Eius planitiei campum amnis Cibinius diuturna alluvione ita in aequalem fecit, ut spatium, quod Sellembergo adiacet, depressius: quod ad Cibinium urbem vergit, editius appareat. Id intervallum ad quatuor millia passuum patet. Michaël orientem versus, et secundus, Cardinalis contra ad occidentem, et adversus flumini Cibinio stetit. A qua loci conditione iam tum non absurde augurabamur, dexteriorem fore pugnae eventum Valacho, quam Transyluanno. Porro totus exercitus Cardinalis ita forte constitutus erat, ut partem summissioris campi ipse occuparet, urbeque et amne Cibinio utrimque clauderetur. Michaël contra a Sellembergo partim humiliora camporum loca, partim editiora, quae scilicet supra Cibinium et Sellenbergum propius montana attingunt, late militibus conpleret, ita ut si commoditas expendatur, Vajvodae potiorem locum ad pugnandum sive a fortuna datum, sive suapte arbitrio lectum habuisse videatur; contra Andreas iniquiorem. Coeterum in fronte sui exercitus mille circiter equites Cardinalis constituerat. His trecenti adiecti erant Poloni levis armaturae, arcubus, tormentulis aereis et gladiis instructi. Hos populares suos ducebat nobilis Polonus *). Omnibus autem his praeerat Moses Zekel, vir singularis fidei et animi praestans, is qui postea frustra arreptum Transyluaniae principatum

Locus pugnae.

Ordo exercitus Cardinalis.

*) A névnek üres hely van hagyva, melyet a bécsi codexben egy XVII. századbeli kéz apró betükkel irt megjegyzéssel töltött be: kurva az anyja ő kegyelmének, elárulá az urát.

cum morte commutavit. Succedanei ductores erant Franciscus Levai et duo Thomae, uterque e Siculia oriundi, Ciomortanius cognomento et Becz, et ipsi non ignobiles militiae; his ad dexteram positi, pedites e praesidiis acciti, et e Saxonicis urbibus de more missi, ad octingentos. Hoc cornu tuendum datum Stephano Lazarii viro militaris rei peritissimo, et in Moscoviticis bellis Stephani Regis Poloniae summa laude versato. Cui adiunctus est Georgius Aradi Vngarus, Coronensium peditum celebris centurio. A laeva locati praetoriani pedites sexcenti, ab habitu caeruleati dicti, omnibus militiae laudibus, quibus id genus militum commendari possit, insignes. Horum dux Mathaeus Perussith, acris vir animi et praestabilis, quem Andreas Princeps abdicato Stephano Lazare, ab inito statim principatu ad id muneris statim allegerat. Vicarius ei additus Franciscus Thurius, multis praeliorum experimentis cognitus. Tripertitae huic aciei, quae in frontem pugnatura erat, subiuncta est subsidiaria manus quingentorum circiter aequitum, quibus praefecti e primore nobilitatis Petrus Huszar et Stephanus Tahi, viri ob eximiam in re militari laudem ex Vngaria superioribus paullo annis in Transyluaniam a Sigismundo acciti, multisque bonis locupletati, quibus secundae datae erant ab Andrea Principe in hac belli cura partes. Is adiuncti e nobilitate Nicolaus Zalasdi, Melchior Bogathi, ac frequentes alii, pro se quisque numeroso satellitio et autorato milite instructi. Horum latera a laeva claudebat Andreas Barciai Banus Lugasiensis, cum valida equitum cohorte. Cui adiunctus est Caspar Sibrik aulicae iuventutis ductor, ac praetoriani equitatus magister, quem capitaneum vocant. Horum agmen ad quadrin-

gentos. A dextra pedites fere totidem e rustica plebe collecti, aliaque hominum farrago, e portarum, quas vocant, delectu conflata. Quibus prae esse iussi Michaël Zemere, Volphgangus Petki et Stephanus Besennyei. Post hos phalanx, totum claudebat a tergo agmen, e comitatibus et promiscua nobilitate accumulata, qui ut eventus ostendit, apparatum magis et speciem quandam assimulatae virtutis, quam verum animi robur in bellum attulerat: contenti praesse esse, et formam quandam rei militaris adumbrare ac non potius rem pro virili gerere. In hunc numerum conflati sunt Pancratius Sennei, Benedictus Mincenti, Stephanus Toldi, Georgius Ravazdi, Stephanus Bodoni senatorii ordinis nobiles, itemque Ioannes Iffiu, et cognomento et aetate iuvenis, frater Andreae Principis, sed materno tantum utero germanus, quippe vitrici filius, eximiae indolis adolescens. Item Balthasar Cornis Casparis filius et plures alii. Tocius exercitus summa, aut minus aut summum quinquies mille. Nec elevo ad favorem numerum, ad cuius veritatem testificandam, et praesentium authoritas, et oculorum meorum fides suffragatur. Imo mirum plerisque visum est, in sex duntaxat dierum spatio, quam furtiva Vajvodae irruptio cognita est, hanc quoque manum e propinquis licet locis conflari derepente potuisse.

Cyrus Spontonus, nescio quis Italus, octona milia e Cardinalianis desiderata, e Vajvodanis bina scripsit. Sed quid facias istis hominibus, qui omnia e trivio atque e famae vanitate sumpta chartis praecipites illinunt, ac tamquam ad liquidum exploratam veritatem haberent, alienis auribus committunt. In ququidem in se ipsos iniqui, et in alios iniurii sunt. Nam quod ipsi verba dari sibi temere patiuntur, anim

charitas nunc quoque, sapientissime Caesar, ad te convertit, ad cuius potentiam per honesta foedera nos aggregare cupiamus: quod ut tua, ita nostra quantum intersit, tuae fuerit sapientiae aestimare. Nec sane temere, sed deliberato consilio ad te confugimus, rati fore, ut in praesidio potentiae et tutelae tuae res nostrae domi atque militiae optatos successus sortirentur. Nefas enim ducimus, illud fidei et pacis numen, quod te authore superioribus annis tecum pepigimus, ulla ex parte violare, defectionisque crimine nos infamare: si modo tua, maxime Caesar, bonitas, desiderio et precibus nostris refragata non fuerit. Nos interea expectabundi subsistemus, dum, licet tumultuantibus hostibus, quid tua sapientia in medium consulat, nos certiores fecerit. In cuius benignitate domi tranquillitatem, in fortitudine foris victoriam intuemur." Hanc epistolam in tumultuariis chartis Andreae caesi postea Principis invenimus, plus ut apparet verborum quam rerum complectentem. An autem hoc tenore per Bogathium, aut immutato postea argumento, ad Caesarem missa fuerit, nos nec negamus, nec affirmamus, quum archetypi videndi copia non suppeditaverit.

His ita inter Principes constitutis, Sigismundus, quia se in ordinem redigere, privatamque vitam agere vel domi, vel peregre fixum destinatumque habebat, Mariam Christiernam, uxorem suam, gravem ac sanctam feminam, iam triennium illi matrimonio coniunctam, domum remittere, divortiumque cum ea iterare constituit. Ipsa nullius probri conscia, ac ne malevolorum quidem ullis suspicionibus insimulata, sed ab omni labe famae poenitus intacta, incomparabili patientia, animique magnitudine [illegible] quam muliebri, omnem iniuriam nulla sua cu[illegible]

Maria Christiernae Transylvania in Styriam revertit et excedit.

collisorum ensium tinnitibus, fumo denique sulphureo, pilarum tormentis emicantium teterrimis ictibus cuncta personare, omnia caedis ac stragis compleri. Et quia Valachus commodiorem ad committendum praelium excutiendaque tormenta locum nactus erat, non exigue sane detrimento in Transylvanos saevire potuisset, si tormentariae artis magistros peritiores habuisset. Proinde plus terroris, quam cladis intulit, pilis altius libratis ac totum agmen supervolantibus, aut hastarum apices perstringentibus. Vix pugnae copia facta utrinque erat, quum et stationariis quidam (Daniel Zalasdi homini nomen) domo et origine Valachus, ipsa claudicate naevum animi et corporis prae se ferens, nulla certa de causa, ne ulla cuiuspiam quod constaret iniuria irritatus, e statione, ubi forte positus erat, de repente incitato equo ad Valachum transfugit. Itaque admirari omnes quae intemperies hominem transversum egerit, aut cur nominis famam, quae hactenus cum honestate fuerit coniuncta, tam foedo scelere faciat illustrem. Is non e Zalasdiorum magni nominis in Transylvania stirpe et familia oriundus, cum quo nihil, praeter cognominis a patrio vico ducti, similitudinem, commune sortitus est, sed Toeroekorum procerum, qui ad Hunyad castellum late dominantur, ab initio infra etiam mediocrem sortem servus fuit. Qui tandem suapte industria eo processerat, ut Batoriorum Principum benignitate, e servili et obscura conditione natalibus restitutus, in nobilium numerum aggregaretur: cuius venalem fidem, non est dubium, quo largis promissis Vajvoda Michaël sibi obnoxiam fecerit emeritque. Qua de causa Cardinalem extrema discrimine laborantem, tam foede prodiderit. Ad eius transfugium Michaël iam tunc de rerum summa sol-

Daniel Zalasdi ad Valachum transfugit.

omnem posteritatem cladibus postmodum expiavit. Comitatus est illam ipse Cardinalis Princeps ad Tewis usque pagum decem millibus passuum Alba remotum; tum primorum nobilium lecta manus ad Tasnadum usque limitaneum Transyluaniae oppidum; Balthasar autem Bornemisza summae dignitatis et prudentiae senator Zacmarum usque Caesareae ditionis arcem; Alphonsus denique Carillius, Iesuitici ordinis sacerdos, aliique ab Zacmaro primariae nobilitatis viri, in Styriam ad Graecium usque.

Porro Sigismundus dimissa uxore, imperiumque in Cardinalem patruelem suum translato, ne sibi omnem recuperandi olim regni spem abscidisse videretur, bona Cardinalis venia titulum dumtaxat, quo hactenus usus esset, reliquum facere voluit: ut nempe Princeps Transyluaniae, Transalpinae Valachiae et Moldaviae, tum vero partium nonnullarum regni Hungariae dominus, quae tamen Varadinensi defectione ad Germanum poenitus transierant: et aurei Velleris consors eques, quod Graeca voce χρυσομάλλον vocant, unusque e Romani Imperii Principibus inscriberetur; et ipse sibi eosdem titulos virtute sua et meritis partos merito vindicare videbatur. Tum et illud ambo inter se sanxerunt, ut uterque pro alterius salute quoad viverent, non minus quam pro sua laborarent. Secundum haec icta foedera Claudiopoli ambo Principes inter se invicem complexi summa cum amoris significatione diversi abierunt. Ac Sigismundus fluctuantibus undis instabilior, dum hic atque illic non diu in Transyluania commoratus fuisset, non multo post excessum vxoris, adulta omnino aestate in Poloniam, quo illum iam olim impetus animi rapiebat, se recepit. Ac primum ad Ioannem Zamoscium cancellarium eius regni

Sigismundus in Poloniam evagatur.

et secundum regem, summum militiae ducem, virum sapientissimum, cum quo affinitate sororiarum nuptiarum pridem coniunctus erat, se contulit. Inde in Prussiam ac nescio alio quo evagatus, tandem ingruente mense Octobri a Michaele Vajvoda, debellato atque trucidato Andrea Principe, penitus exclusus est, omniaque eius bona, quae in Transyluania luculenta reliquerat, in victoris Michaelis potestatem sunt redacta.

Haec dum in hunc modum non satis secundis Principum Transyluaniae auspiciis administrantur, Turcae interim et Tatares, occasione novatarum in Transyluania rerum, ad magnam spem praedandi erecti, coeperunt finitima assiduis excursionibus depopulationibusque infestare. Et Tatares quidem per id tempus, in tractu Chrysio et Mariso fluminibus interiecto, ingenti cum incolarum aerumna hibernaverant aestivarantque, qui ut secundioribus auspiciis rem tentarent, Turcas quoque e proximis arcibus in idem commilitium asciverunt ac Ienensibus insidias tendere constituerunt. Ac primum rarescentibus interventu matutini stellis, Jeneo oppidum propius sese insidias locant, ut quum bubulus grex in pascua exigitur eius rei opportunitate ad hostes arce eliciendos et in fraudem trahendos abutantur. Itaque ergo silvis ac dumetis frequens Tatar miles infunditur, ac taciturnus sese occulit. Inde triginta quinque suorum submittunt gregalibus indutos sagulis ac candidatos (nam hic color Tataribus inprimis acceptus), tum vero equis ad cursum potius, quam elegantiam compositis: ne scilicet vel habitus cultior, vel apparatus militaris speciosior, aliquam insidiarum suspicionem oppidanis iniiciat. Et nequid ad dolum deesset desultorios insuper equos iuxta agebant, ut

Jenenses a Tataribus caeduntur.

mos Tatarum, eosque pabulis et praeda vel oneraverant, vel se onerasse finxerant, ut nempe frumentorum et praedatorum veram speciem ementirentur. His ita compositis emissarii illi triceni quini, abigeorum habitu, in proximis campis pecora invadunt, ac citissimo tumultu removent. Neve ullum eius rei (ut videri volebant) ad oppidanos manaret indicium, pastores trucidant. Hoc inproviso barbarorum incursu conspecto praesidiarii, omnis fraudis securi, in arma protinus conclamant, ac contempta eorum paucitate in turmas conflantur. Hinc sublatis signis, nec quicquam reluctante vicario duce Petro Cziokas, (nam Michael Vér praefectus arcis Claudiopoli apud Andream Principem tunc aberat) temere atque incondite alii post alios ex arce et oppido proruunt. Velitares Tatares pro cursu hostium fugam simulantes, et serio etiam fugientes omissisque prae se agebant iumentis praedaticiis, atque etiam onerariis equis, in easdem, unde exierant silvas sese recipere ad suos contendunt. Oppidani eam fugam veri timoris indicem rati, per vestigia hostium sine ordine, sine duce, inter se tantum cohortantes, praecipites ruunt, ac barbarorum tergo violentius, quam cautius insultant. Demum in nemorosa quaedam tesqua insinuati, Turcarum et Tatarum agmen post se relinquunt. Tum Tatares suas insidias horum temeritati induunt: ac simul uno impetu nostros adorti, immutata pugnae facie, inordinatum eorum ordinem confundunt, cedunt confusos, eoque progrediuntur ut fugantes in fugam converterint. Itaque Jenenses cladem quam inferre barbaris paraverant, ita ipsi acceperunt, ut deserto campo, e ducentis partim caesis, partim captis vix pauci, atque ii quoque bona ex parte saucii in oppidum refugerint, inconsultaeque audaciae

patriam fuit, ad illaudati tyranni libidinem venalem habuisse suspicandum sit. Captus est sub hac eadem pugna Georgius quoque Rauazdius, e duodecim senatorum numero nobilitate et prudentia vir insignis, accepto in facie luculento vulnere. Qui simul ac ad Vajvodam est ductus, statim Siculis obiectus est trucidandus, summa contentione precantibus, ut licere sibi de Rauazdio, gravissimo ipsorum hoste, quidquid lubitum esset statuere. Nam quum Rauazdius in arce Vdvarhely Sigismundo Principe praefectus esset, gravem in se conciverat Siculorum invidiam, ob vexatam ut illi volebant avareque tractatam eorum rempublicam: uti plane vix ulla est administratio publica quae vulgo ab omni parte ad palatum sapiat. Tum vero etiam memores erant, quanta clade Rauazdius eos adfecisset, ob seditionem superioribus annis concitatam, Sigismundo Principe ad Caesarem Rodolphum Pragam absente. Nam quum ob ademptam libertatem denuo in arma ab iis itum esset, Stephanus Bochkaius, id temporis in provincia proprincipe, q. gliscentem tumultum in fumo opprimeret, Nicolaus Apafium et Rauazdium summiserat, per quos grav in eos animadverterat, eoque victos adduxerat, armis ab illorum vaesania detractis, alios perpetua s vitute, alios praesenti supplicio afficeret, omnes d que ad imperata facienda cogeret. Proinde in ul nem calamitatis tunc a Ravazdio acceptae, ani vindictae cupidum, praesenti eius caede nunc sa voluerunt. Eodem fato periit Gaspar Boliai cap experte virtutis nobilis eques, qui ubi ad Vajv est raptus, iussu eius e vestigio trucidatus. Ins hora pomeridiana tertia, ac tamquam poenitus d latum esset, post hanc Valachi impressionem An

Rauazdi trucidatur.

Nicolaus Apafi.

Andreas Princeps fugit.

Keraium, qui tunc infra Temesvarum in castris haerebat, duos Stephanos, Ovarium, et alterum ortu et cognomento Thracem, quorum uterque multis iam antea ad Turcas perfuncti legationibus, solertiam animi cum experientia ita coniunxerant, ut nec diligentiores iis, nec magis idoneos ad eam provinciam obeundam deligere in promtu esset. Munera erant vasa argentea, in Abaci usum formata, escariae patellae, et pocula convivalia non levis ponderis, nec vulgaria. Ea dum legati ad Tatarem ac Passam Temesvariensem, ut iussum erat deportant, etiamsi ad cavenda pericula prudentes ac circumspecti essent, vix tamen effugerunt, quin ingens non modo rerum, sed et vitae discrimen incurrerent. Nam cum vagabunda Vngarorum manus spe praedae passim per deserta, late per eas oras longeque fusa, furtim grassarentur forte in ambos Stephanos cum Turca Tatareque legato iter facientes incidunt: ac simul interfecto Turca Tatareque, donariisque magna ex parte interceptis, vix uterque Stephanus perniciem equorum beneficio, cum nonnulla vasorum parte Temesvarum evasit. De salute nihilominus isthic quoque periclitantes, quippe quos Turcae fraude Transyluanorum haec omnia geri criminabantur. Quod ubi Andreae Principi renunciatum est, indignatus haec ab iis impune auderi, negotium dedit protinus Deli Marconi, valenti et audaci Hajdonum Ductori, qui et ipse velitari Thracum voluntariorum globo armatus, in eo tractu quasi regnum exercebat, auspiciisque Transyluani Principis, prout res essent, his atque alteris insidiari solebat: uti nulla interiecta mora praedatorios illos militum manipulos, qui legatos expilassent, vel vivos, vel mortuos in potestatem redigeret. Et mandatis

Stephanus Ovarius et Stephanus Rácz ad Tatarem missi.

secum omnem Valachorum copiam traxerit. Quorum fuga usque adeo fuit pertinax, ut nullum fugiendi nec modum, nec finem fecissent, nisi ipse tandem Michaël a dolore simul et pudore animum recolligens sistere consternatos perrexisset. Quocirca praevalenti insidens equo, puluerulentus, ac belli squalore coopertus, huc illuc adequitans, vix adhortationibus, minis, plagis, autoritateque personae suae signa sistere, atque in fugam intentus inhibere potuerit; idem tidem ad ravim vociferans: quae haec ignavia viri quod inusitati pavoris exemplum? qua fronte partam victoriam e manibus elabi sinitis? a feliciter commisso praelio caesim itis? perterritum fusumque hostem denuo vires recipere permittitis? Vbi meus miles qui pridem Bulgariam pervastasti, qui Caraimanis et Amhadis copias delevisti, Barbaricis spoliis Valachiam ditasti? Cur caedem vestrae dextrae nunc torpuerunt, vires elanguerunt, animi conciderunt, et quod dictu pudendum, factu indignum est, armatae manus ab inermibus pedibus auxilium mutuantur? Sic ex Transyluania capta triumphare pergitis? Sic de hostis eius spoliis Poenates vestros implebitis? Sic consistitis et praesentem gloriam sempiterno dedecori praeponitis? Haec et talia alia Michaël clamitans intonabat. Verum illi vincente metu pudorem, non verba sed ne vulnera quidem et plagas curant. Erat a tergo Vajvodanorum castrorum collis non editus, tractus circumsylvosus, et dumetis consitus. Huc omnes trepidi referunt pedem. Atque quoque Vajvoda, latitantis similis, pauca suorum comitatus manu, ita se in receptus induerat, ut manifeste disse re ipsa testaretur, confessionemque vicit citius fuga sua atque suorum praebuerit. Fer-

Fugientem militem sistere conatur.

et in consequentes totidem quinque annos ab omni onere pensitandi immunem eam faceret. Vtique post hoc, partim elapsum, partim imminens decennium ad unam duntaxat myriadem aureum, tributum annuum redigeretur, eo omnino modo quo Solimanianis temporibus Turcarum fisco de more Principes expensum tulissent: abrogatis omnibus, quae in Vezires Passas, et alios minorum gentium aulicos irrogari hactenus solita essent munera. Utique Transyluanum populum liberum ab omni in Christianos expeditione faceret. Utique Valachiam, quae Transalpina dicitur, Transyluani iuris esse, ut ad praesens esset, pateretur. Haec si impetrata forent, tunc futurum ut cetera, ad percutiendum foedus facile convenirent.

Quibus quidem postulatis, et si spes non erat Turcas assensuros, Cardinalis nihilominus missis subinde legatis, rem urgebat, id solum dans operam, ut perpetuis prolatationibus, induciarumque novis pactionibus tempus extraheret, occasiones ad res gerendas illis corrumperet. Remissio decennis tributi facilior factu videbatur, quam arcium oppidorumque relaxatio. Nam quum Turcarum legibus, sacrorumque ritibus iam inde a principio cautum apud eos sit, ne ullum oppidum, arx, pagus ubicunque gentilibus eorum sacris operatum, delubrumque conditum fuerit, Christianis quibusvis tandem pactionibus restituantur, nisi armis per vim erepta fuerint: sane Cardinalis quoque Princeps eius sanctionis non ignarus, frustra se a Turcis Lippam ceteraque oppida, ut Transyluanorum imperio sponte adiicerentur petere sciebat. Nihilominus tamen nec dum sancta cum Rodolpho Caesare concordiae, foederisque iura tractantur Transyluanis illi infesti essent, reverso Ovario

deserto Transyluanorum commilitio, nec ullo amplius expectato pugnae fine, e castris Andreae Principis ad populares suos, qui apud Valachum merebant, transitionem fecerunt: rati iam actum omnino de Transyluanis esse, proinde satius in victoris Valachi potestatem et gratiam in tempore concedere. Quae res potissimum Transyluanos deterruit, ne ullam amplius aleam certaminis cum Vajvodanis periclitarentur.

Quamobrem stetit Vngarorum paucitas omnibus iam nudata aliis et subsidiis, occidente iam poene sole, ultimum discrimen exspectans. Nec tamen inspectanti hosti, aperta luce cedere, nec mali sui confessionem dare voluit, qua scilicet spem Valachi ad persequendam victoriam erigeret. Ita putans fore, ut imminentium tenebrarum beneficio, minori cum clade, se in tutum recipere posset.

Anceps Victoria.

Iam et in Michaëlis non tam castris, quam recollectis et densatis eodem fugientium agminibus omnia tumultus, pavorisque plena erant. Metuebant eos, qui non minus metuebant, alterque alterius formidine a pugna quiescebat: uterque ad colligenda vasa proclivior, quam ad proelium redintegrandum, quorum vires lassitudo nimia, alternaque certamine plurimum exhauserant. Proinde parendum nocti opportunum ducebant. Inter haec Vngari, qui Vajvodanis copiis ordines ductabant, Maco, Horvathus, Valentinus Magnus, Thomas Kaprontzai, Ioannes Zindi, atque item caeteri, quum viderent, absente Vajvoda omnia inordinata, discriminisque plena, cohortati invicem ardentius, damnata omni confessione timoris ac defatigationis, colligere se circa signa, atque alios, item socios verbis, minisque conflere: satis spei, satisque virium super esse dicere. Aggrediendum denuo hostem, ac

Vngari Vajvodani certamen repetunt.

sapiae et illustrem consilio et armis hominem Joannem Magnum ex oppido Körösbánya oriundum, virum fide et ingenio praestantem cum litteris misit: nec solum sempiternum foedus et amicitiam cum illo, sed et affinitatem molitus est, uti nempe Ieremias filiam suam, quam unicam habebat, Ioanni Iffiu fratri Cardinalis ex eadem matre germano, primario et magnae indolis iuveni nuptum daret. Eoque res deducta fuerat, ut de sponsalibus deque nuptiis ad certam diem adornandis, diplomate datisque arris inter se utrimque caveretur. Cautionis syngrapha his legibus fuit scripta, uti Ioannes Iffiu sponsus Ieremiae filiam ad diem duceret: si recusaret, repudiaret, pactumque matrimonii, in quod convenisset, antiquaret: tunc Cardinalis ipsi Ieremiae XX aureum nummum millia, mulctae nomine pendere teneretur; Iffiu vero dimidium eius summae. Atque haec eadem pensio ipsi quoque Ieremiae nisi sponsalibus staret, irrogaretur. Quo coniugio Cardinalis ignarus futuri, ad principatum Moldaviae viam struere Ioanni vitrici sui filio videbatur, quippe qui uxorio iure Ieremiae olim successor substitui crederetur. Sed haec eorum foedera paullo post Michael Valachus a fundamentis evertit, et Cardinale et Iffiu foede trucidato. Quae fortunae inconstantia magno ad omnes Principes fuerit documento, res mortalium quantumlibet sapientibus consiliis initas, ac tamquam trabali clavo confirmatas facile in tanta rerum humanarum mutabilitate everti intervertique posse.

Iam et ad Michaelem Vaivodam, cuius cum Transyluanis foedus ex Sigismundi instabilitate, alternatoque in aliam atque aliam faciem Transyluaniae statu, irritum factum videbatur, missi si
mense Iunio Georgius Ravazdi senatorum unu-

rem Vngarorum multa simul belli incommoda, praeliorum vicissitudo frequens, quae ob notabilem eorum paucitatem, maiori subinde cladi locum faciebat; tum vero locorum inportunitas, et ad eiaculandas pilas tormentorum incommoditas. Nam et ventus inflammati pulueris fumum in ora militum retorquebat, et sicubi aër nebula sulphurei vaporis immunis erat, adversi radii solares pugnantium lumina praestringebant, omniaque Vajvodae secunda, Transyluanis infesta fortuna fecerat.

Vtcumque fuerint haec comparata, sic saltem accidit, ut Valachus vinceret, Cardinalis vinceretur. Hunc spes fefellit, illi vel desperatio victoriae victoriam tribuerit. Quamquam ut, quod res est, fateamur ac ne ipsi quoque hostes silentio dissimularunt, in eo victoria se ad Vngarum inclinasse visa est, quod hic non expulsus castris, non statione sua dimotus, non in fugam sparsus est, ut Valachus. Pertinax in loco perduravit, pugnam per vices redintegravit, qui tamen ad extremum, reliquam bene gerendae rei occasionem per negligentiam amisit. Nec pauciore Valachorum quam Transyluanorum sanguine, ea stetit Michaëli victoria: quam cum poene in manibus nostri haberent, prae animi egestate Valacho tradiderunt. Ea quae potiti erant, sed uti nesciverant, hosti fruendam concesserunt bene gestae rei palmam. Et si quis recte aestimet, idem eventus huius pugnae, qui Christianorum cum Turca triennium ab hinc apud Agriam. Nempe neutris, semel caeptum victoriae tenorem constanter persequentibus, sed intercedentibus tenebris temere utrisque in medio reliquentibus. Nisi quod Michaël non tam fuga, quam discessu Transyluanorum feliciter ad suum votum usus est. A quibus quum

Victoria nescivit uti Transyluanus.

dederunt. Hoc modo Ravazdius et Vitéz quum duos circiter menses in Valachia abfuissent, reversi, ita securum ab hac parte Andream Principem reddiderunt, ut non diplomati tantum iurisiurandi confisus, sed et legatis omnia ex fide contestantibus credulus, nefas duxerit ulla amplius suspicione Michaëlis fidem in dubium vocare.

Gabriel Bánfi et Kakas ad regem Poloniae legati.

Sub idem tempus Cardinalis Princeps misit etiam ad Poloniae Regem Sigismundum, Gabrielem Bánfium senatorem unum splendore familiae, figura corporis et prudentia insignem virum, cui adiunxit Stephanum quoque Cocasum Claudiopolitam, virum eruditione praestantem et ad legationes dextre obeundas ob ingenii elegantiam inprimis idoneum. Per hos Regi sua officia, debitamque observantiam Cardinalis detulit, praecatusque est, ne sibi eas res vitio verteret, quod inscio Rege, nec consulto amplissimo senatu Polonico, quorum gravissimo iudicio in re tanti momenti inniti potuisset, Principatum Transyluaniae suscepisset. Subitaria, inopinataque electio, tum vero patrum ordinumque pertinax festinatio, temporisque angustia, non tam voluntatem sibi, quam occasionem praestandi officii eripuissent. Insultabat immanissimus hostis Turca et Tatar finitimis quaquaversum provinciae tractibus omnique belli clade eos vastabat: praesentia consilia, praesentemque Principem res afflictissimae pustulabant. Non erat consultum per tam adversa reipublicae tempora cunctationem saluti omnium praeponere. Aequum erat praeces patriae exaudire, principatumque per manus cupientissimo senatu a Sigismundo magistratu abire properante accipere. Quum itaque hic rerum status ad principatum tempestive ineundum non horteretur modo, sed et cogeret Andream Principem, petit te Rex serenissime,

duam fortissimorum militum manum ad meliora patriae tempora reservare, quam in nihil profuturam cladem coniicere. Dum his cogitationibus intenti haerent, commodum e castris Vajvodae bini transfugae, quorum alteri Abraham Racz nomine et origine Thrax, ac ducenariae cohortis ductor non ignobilis, alteri Ioannes Sipos (id nominis tibicinem sonat) in castra Transyluanorum accurrerunt, nunciantes Michaëlem abiecto omni pugnae successu, iam dudum in fugam se coniecisse: omnem eius exercitum, partim a signis discessisse, ac sparsum dispalatumque esse: partim habere in castris quidem, sed incompositum consternatumque vasa colligere, fugamque meditari. Nunc nunc instandum esse victis clamabant, urgendam victoriam, insectandum hostem; per omnes deos iurabant, audito tantum armorum Transyluanorum strepitu, nusquam staturos Valachos, sed recta in Valachiam fugam continuaturos. His ita a transfugis ad Vngaros nunciatis, haesitare alii, alii continuo invadendum hostem dicere, alii fidem levissimis hominibus abrogare: multi suspicari, commentitium esse transfugium, atque a perfido, et fallace Valacho subornatum: his fucis insidias machinari, tantas Valachorum copias transfugium conari, nedum fide, sed ne coniectura quidem assequi poterant. Sic olim Marcum Crassum in simulato transfuga in Parthia in insidias tractum; sic Gabios a Tarquinio Superbo in potestatem redactos. Plus valuit in ducibus desperatio, quam fiducia: plus potuit metus, quam fortis animus. Quapropter repudiato omni transfugarum testimonio, secunda statim noctis vigilia ineunte, non somno, nec cibo curatis corporibus, quum neque iam commeatu quippiam in castris, nec prae dolore animi, vescendi

Transfugae in castra Transyluanarum.

aliud quodam castellum tumultuaria oppugnatione capiunt, ubi XXXII tormentis actuariis et pulvere ad sufficientem usum aucti, formidabiles iam minimeque Turcis contemnendi, in iis partibus ad praedam agendam, infestendosque Turcas imminebant. Ne vero Turcis eorum copiae innotescerent, per cohortes divisi, palantesque passim hostium fortunas praedando, oppida incendio, agmina caedendo lacessebant. Interea Turcarum naves arduo conatu subvectae, ad Tolnam Baroniae oppidum amplissimum ad Danubii ripam situm appropinquaverant, quarum adventum Vngari in proximo operientes, quum caeteram suorum manum, qui varie divisi erant, expectare dum eodem coirent, in rem non fore putarent, ne occasionem praeterlabi sinerent, mille ducenti et quinquaginta octo, qui convenerant, impetum in Turcas iam imminente diluculo faciunt: aqua terraque ex improviso eos adoriuntur. Nam et Vngarorum pars in scaphas ac navigia impositis tormentis, telisque missilibus, biffariam eos aggressi fuerant. Non diu ancipiti praelio decertatum est. Terra iuxta atque flumine nostri vincunt. Itaque calore victoriae animatus, Vngarus in vestigio victis instat, hostem late in Danubio sparsum a tergo premit, turbat, convellit. Nec minore clade a terra peditatus, in ripam eiectos ac fugitantes Turcas caedit, sternit. Ita partim caesis, partim in Danubium demersis ad quatuor Turcarum millia perierunt. Ex celocibus XXV captae, ceterae evaserunt. Onerariae quoque gemiae XVII, cum biremi lyburnica in potestatem sunt redactae. Passa, qui classi praeerat, cum quinque Begis partim unda, partim ferro perierunt. Captus unus ex omnibus Begus cum XXXII Turcis. Decem florenorum millia parta. Caetera vis

landamque provinciam frequentia suorum agmina hinc inde dimittit. Et ne quid insidiarum alicubi lateret, aut dilapsi exercitus reliquiae vires recolligerent, intentissima cura provideri iussit. Licet autem nihil amplius superesset, quod timendum videretur, exploratores tamen quaquaversum, et potissimum Albam submittit, magnis propositis praemiis, quibus negocium dedit, ut omnem rerum statum accurate cognoscerent, atque in tempore renunciarent. Ita ipse Michaël compilatis castris, ac magna impedimentorum bellicorum copia, tormentisque triginta duobus auctus, quum accepisset nullas usquam esse copias, quae se vel aperta vi, vel clandestino opponere victori auderent, recta Albam contendit, ut licet vili et immunito oppido, primaria tamen Principum sede potitus, confidentius in provinciae possessione sese constabilire posset, ac nomen universum Transyluanum ad famam debellati Principis, occupatamque eius Regiam, in fidem et potestatem eius proclivius concederet.

Perierunt in hac pugna ex Transyluanis nobiliores, e Valachis gregarii poene omnes, aequo coeteroqui utrimque numero ad bis mille. E nobilitate Transyluana praeter eos quos diximus caesi: Franciscus Toldalagi, comes quem vocant comitatus Dobocensis: Ioannes Lascovius, eruditione singulari, iurisque Vngarici scientia vir excellens: itemque Michaël Kepeci, Ioannes Berendi, Daniel Baco, aliique non pauci egregii patriae cives. Quorum mors eo praeclarior ad sempiternam memoriam haberi debet, quod pro patria, cui non solum bona, sed extremum adeo spiritum debemus, non dubitaverunt mortem occumbere. Caesorum cadavera magna ex parte congesta-

siverit. Neque tamen fatalem calamitatem, quam tunc propitia fortuna subterfugerat, evitare postea potuit. Non multo enim post animi magis et otii, quam negotii gratia Buda egressus, dum a praesidio satellitum suorum exigua manu septus longius evagando provehitur, a temere vagabunda, in insidiis latente Vngarorum cohorte captus est, ac Rodolpho Caesari praesentatus.

Iam vero postea quam Turcica in Danubio classis ab Vngaris fuisset disiecta, et Passa Budensis fusus atque fugatus, ne quod hostes inexpertum relinquerent, hinc atque illinc conflati iterum, atque in signa vocati Turcarum pariter et Tatarum valida manus, denuo cum Vngaris proelium conseruerunt; sed irrito plane conatu. Quapropter fracti animis, et viribus non amplius aleam certaminis cum iis periclitari ausi sunt. Et Vngari impune centum amplius passuum millibus infra Budam, in ipso viscere Turcicae ditionis tamdiu infesta Turcis omnia fecerunt, dum Ibrahim Passa sanctioris consilii apud Imperatorem Princeps Vezir, innumerabili Turcarum multitudine armatus, Vngarorum paucitatem ab iis locis excluderet.

Ibraime in Vngariam ingresso, ne a Michaële Valachiae Transmontanae Principe, molestia ulla transistrianis regionibus crearetur, ut superiori anno factum erat Gireldzi Mahmud Passa apud Raczgradum (id verbi Thracum arcem sonat) in Bulgaria magno apparatu in procinctu stabat. Et Saban Passa ad ostia Danubii, qua in Euxinum illabitur, Moldaviae aeque Transmontanaeque Valachiae immi[nebat]. Fama etiam increbuerat, Murzam Ducem [cum] decem millibus Nahaicinorum Tartarum Turcis [ad]

RERVM TRANSYLVANARVM

PENTADIS SEXTAE LIBER I.

Fuso fugatoque Andrea Principe Bathorio, victor Michaël eius unius praelii successu omnes ingenii vires ad occupandam atque in potestatem redigendam provinciam intendit. Videbat se fractis ad Cibinum Transyluanorum viribus, ad veram et solidam gloriam parum adhuc praedicabile praestitisse, nisi laborum, inpensarum susceptorumque periculorum quasi mercedem atque amplissimum praemium Transyluaniam caperet, suaeque dominationi subiiceret: sensit ipse quoque Transyluanus cladem hanc altius in viscera adactam, quam unquam timere potuisset. Si quidem antea florentibus provinciae rebus, vix per transennam haec ingruentia mala contemplari apud animum poterat. Facile fumantia suorum vulnera et cadavera recens ad Cibinium strata, voluntaria oblivione extingui sinebat, modo acceptas clades alia acerbior ne exciperet. Proinde non contenta fortuna eos qui in acie adversus barbarum Valachum steterant, occidione aperta occidere, eos etiam insuper, quos pugnae discrimini subduxerat, alios aliis in locis non iam militibus armatis manifesto proelio, sed poene inermibus latronibus ex insidiis trucidandos obiecit. Et enim ad infelicis pugnae famam, quae ocyssime totam provinciam pervagata est, Valacho-

trabibus, validissime connexis constructum, aedificiorumque circumiacentium praesidio securum plane ad solum evertit. Pastores et viatores campis aut itineribus deprehensos, aut humi afflixit, aut quam longissime invitos raptavit. Constat permulta iumenta ruri pascentia in Marisum deturbata, ac fluctibus obsorpta: proceras ilices, arboresque fructiferas radicibus exstirpatas. Tenuit tempestas unam paullo minus horam, quae sane post hominum memoriam maxima, non temere multis in prodigium vertit, eique paucis post mensibus subsequentium malorum calamitas fidem fecit.

Iam aestas praecipitaverat, atque aequinoctium appetebat, quum Andreas Princeps Malaspinae Episcopi hortamentis ad Romani Caesaris societatem capessendam adductus est. Nec invitum in eas partes se traduci passus est. Iam enim pridem ad repudiandam Turcarum amicitiam proclivis, occasionem quaeritabat, qua id commodius perficere posset. Ad quod propositum exequendum, antequam universi populi studia conciliata acquireret, potiores e senatoribus, ad eadem consilia secretioribus sermonis adhibuerat. In his Casparum Cornis, Balthasarem Bornemissam, Franciscum Alardum paucis ante mensibus in senatum lectum, viros prudentissimos, et paucos alios, quos earum, quae agerentur rerum conscios esse voluerat. Nec divulgare senatusconsultum ante tempus comitiorum volebat, ne populus, cuius proprium est desipere, inconsultis tumultibus inopinato decreto obstreperet. Videbat autem Cardinalis Princeps, quantum in rem Christiani orbis, Transyluaniaeque emolumentum pertineret, si ad Romani Pontificis Caesarisque Augusti maiestatem, quam sacrosanctam observabat,

Cardinalis quibus de causis a Turcarum foedere se subducere voluerit

monii gradus, sceleratusque ullus campus aliis magis facinorosis quam Valachis funestabantur.

Fama erat Michaëlem iam ante ipsius ingressum totam plebem Valachorum Transyluanatium, clandestina opera sacerdotum suorum, (quos Calogeros, verbo a Graecis mutuato vocant, rectius Cacogeros dicendos) ad persequendam trucidandamque nobilitatem tacite instigasse, ut non solum manifestis armis ipse, sed et clandestinis occidionibus, ad perdendam nobilitatem Transyluanam grassaretur. Tantum erat in homine barbaro ad destinatam nequitiam exequendam animi, fraudis et audaciae; tanta Vngarici sanguinis sitis, ut maluerit universam provinciam benemeritorum civium sanguine funestare, quam de innata crudelitate sua quiquam reliqui facere. Hi quoque Transyluani, Vngari et Siculi, Cares mercenarii ac patriae carnifices, qui inpietatem suam Valacho ad evertendam provinciam accommodaverant, sceleratumque ferrum in viscera populorum suorum strinxerant, laeti de prospero belli eventu, non solum publicas miserias non levabant, sed quantum in se erat, multis accessionibus aggravabant. Vsque adeo belluam induit homo, postquam semel a rectae rationis pietatisque tramite transversum actus est, atque ad malitiam et perfidiam animum adiecit. Itaque praefecturas alii, alii pagos, villas, oppida, nobilium vel caesorum, vel superstitum adhuc bona, castella a Vajvoda petebant. Parricidialia sua merita enumerabant, quantum Transyluani sanguinis in bello hauserint, referebant: facinora omnia, quibus se de peiore nota nobilitassent, remunerari volebant. Nec ulli indonati abibant. Aliis vestimenta, aliis confiscatas opes, multis praedia, villas, pagos, tamquam verae virtutis praemia Vajvoda

suum reputasset, nec tantum secundas res, sed magis incerta casuum multa cogitatione expendisset, in eam tandem sententiam non dubius discessit, uti quam primum impiae et infidae Turcarum amicitiae nuncium remitteret, totoque animo ad Christianorum partes tuendas, se provinciamque Transyluaniam traduceret. In hac sententia permanere ita illi fixum destinatumque erat, ut etiamsi non ignoraret, nihil magis hominum favori inimicum esse, quam obstinationem, nisi tamen in proxime futuris comitiis populum ad eam rogationem accipiendam inducere posset, statutum cum animo ac deliberatum habuit, non per carnificinam hominum invitos ad bellum Turcicum cogere, ut Sigismundus fecerat, sed sponte principatu abire, ac de regno citius quam de sententia discedere velle, atque in Poloniam remigrare: permissurus Transyluanis alium quemcunque vellent sibi substituere. Ne vero hoc animi propositum ulla suspicione simulationis laborare posset, Mustafam legatum Turcarum Imperatoris cognomento Piscatorem, et Huzaim Ciausium genere Albanum Epirotam, Aulona oriundum, qui iam bis terue paciscendae concordiae fiducia Albam missi fuerant, et Princeps Cardinalis eiusdem rei vana spe diu eos luctaverat, praesente Malaspina Episcopo et senatoribus, accitos, irrito postulato domum remisit, ac penitus ex dubio apertum se hostem illis patefecit. Et quia, inquit, Imperator vester, finitimas arces Lippam et Jenő, quae iam inde ab antiquo nostri iuris fuerunt, nunc autem etiam armorum iure possidemus, ipse eas, tamquam proprias sibi vindicare nititur, nec tributa quae ratione suscepti utrimque belli irrita facta videri poterant, nobis remittere: nec aliis postulatis subscribere vult, mavultque bellum experiri.

Cardinalis Turcae bellum indicit.

occupandam contenderet, damnata omni spe defensandi loci, non vi sed precibus salutem a tyranno inpetrare constituerunt. Nam Stephanus Bathorius frater germanus Cardinalis et Ladislaus Gyulafius, magnae fortunae et dignitatis proceres, quos Cardinalis Albae reliquerat, tam spe servandae immunitae urbis, quam auxilii destituti, intempesta nocte, statim ubi atrocis cladis nuncium accepere, hic in Cieh, ille in Somlio, suarum uterque ditionum arces extra Transyluaniam sitas, ubi iniuriae victoris non tam facile essent obnoxii, trepidi diffugere. Ergo Albenses consultius duxerunt, uti prius si fieri posset, tyrannum donis et precibus placarent, quam ad urbem populabundus ac minax adveniret. Delecti e nobilitate civiumque numero tres prudentia et facundia eximii viri: Martinus Thurius, Stephanus Sartorius, cognomine in vulgo Inauritus, et Georgius Nadlábu ides crassipes. Hi cum aureis argenteisque pateris, aliisque donariis, ad eum temporis statum accommodatis citra Cibinium iam castra metatum, tyrannum convenerunt, precatique sunt, ut clementiae magis quam severitatis rationem haberet, a victa deditaque urbe iniuriam abstineret, ne Principalem sedem, ubi habitaturus esset, direptionibus atque incendiis faedaret. Mallet frequentem, quam nudatam civibus desolatamque incolere civitatem. Futurum hoc esset non solum ad emolumentum, tum publicum, tam suum, sed etiam ad clementiam et favorem, in hac, circumque vicinis provinciis conciliandum et demerendum conducibile. Principes divinitus dari tam certum est quam piis credere. Nec aliam ob causam mortalibus dari, quam ut aequitate, innocentia, et clementia cuncta moderentur, privatis iniuriis resistant, ne quid detrimenti re-

Albani sese Michaëli Vajvodae dedunt.

gentem tamque placabilem Caesarem praeter opinionem invenit, ut Andream Principem et Transyluanos ex maxima invidia, qua apud omnem Germaniam flagrabant, in summum favorem et gratiam adduxerit. Postulata Cardinalis fuerunt paulo liberiora, quae tamen ad justam aequabilitatem temperari non difficile potuissent. In iis ut si Cardinalis, absque haerede masculo e vivis excederet, ad foeminae quoque stirpis sobolem, non secus ac ad virilem, ius omne Transyluaniae et regimen pertineret. In aliis se pacta priora Pragensia in quae Sigismundus cum Caesare Rodolpho convenisset, rata omnia ac firma habiturum. Verum enim vero ante quam foederis huius capita a Caesare approbata, consensuque firmata videret Stephanus, Michaelis Valachi bellum perfidiosum intercessit, quod pendentem concordiae ineundae spem, magna cum Transyluaniae atque ipsius Principis Cardinalis ruina post modum evertit.

contenderent, longae in maius vitae et fortunarum discrimen inciderent. Idque eo proclivius faciebant, quod ipse quoque Michaël non solum Transyluaniam et Valachiam, sed se quoque ipsum in fidem et potestatem Rodolphi Caesaris contulisse profitebatur. Nec multo post, universa provincia fasces illi submisit, qui a multis retro seculis Vngarico nomini submiserat.

His in hunc modum constitutis, statim ubi cum Andrea Principe uno prelio debellatum esset, Michaël Albam contendit, eamque triumphanti similis ipsa die
1599. Nov. 1. Calendarum Novembris ingressus est. Processerat illi venienti obviam cum sacerdotum suorum pullata decuria Demetrius Episcopus, qui per id tempus Albae commorabatur, et fidelitatem ad Rodolphum Caesarem, in cuius verba superioribus temporibus adactus erat, enixe tuebatur. Eius adventui gratulatus, ac solemni salutatione facta illi omnia precatus, in adepta provinciae possessione, diuturnum illi imperium, et incolumitatem, cumulatasque aliis super alias victorias optavit. Ipse Michaël Albam Iuliam ingrediens, equo primae notae Thracico invehebatur, coloris glauci subcandidi. Prae ipso ad manum ducebantur alii octo pretiosissimis phaleris aurei, argenteique operis instrati. Ipse bombicina chlamide candida, aureis filis intertexta, et tunica ex eadem materia amictus erat. Accipitres aurei, qui eius insignia erant gentilitia, anteriores chlamidis oras, lati clavi instar, per multos versus adstringebant, ac se invicem veluti rostro incessebant. Acinacem gemmis rutilantibus ex auro obductam, baltheo suspenderat. Manipulus cristarum divite cultu exornatus ex atris cirris Balearicae gruis collectarum, caput pileo ungarico tectum honestabat. Calceus ex aluta quidem lutea, quod genus carmesi-

Michaël triumphabundus Albam Iuliam ingreditur.

robore aliquo corporis et animi conspicuos, in exercitum legere. Suppeditaverat illi ad eroganda stipendia ingentem vim pecuniae Rodolphus Caesar, infensus Sigismundo Batorio, Transyluanisque omnibus, quod aliis super alias offensionibus accumulatis, superiore anno Sigismundum Opulia refugientem, non modo recepissent, sed excluso Maximiliano Archiduce, in Principatum etiam iterato assumpsissent. Nec contenti semel atque iterum fidem fefellisse, Sigismundo insuper magistratu se abdicanti Andream Cardinalem suffecissent, successionis tabulis illis, quas superioribus annis cum Caesare icissent, iuramentoque firmassent, conculcatis et repudiatis. Quod vero factu non magis in Deum, icti foederis arbitrum, quam in homines inpium et nefarium esset, a Christianorum societate se subtrahere, ad novumque foedus cum Turcis ineundem redire suspicio esset. Ob quam quidem Sigismundi et Cardinalis intemperiem, Caesar tam fuit propositi tenax, ut maluerit Transyluaniam omni bellorum clade deformatam videre, quam ad defectiones iterandas atque multiplicandas ullius motus amplius crescenti dare copiam. Pecuniam a Caesare missam, quae septuaginta florenum millia ferebantur, bona Cardinalis et Sigismundi venia, accomodatis etiam Claudiopoli plaustris et custodiis ad Michaëlem Georgius Rácz idest Thrax mense Aprili detulit.

Ob haec itaque defectionum toties patratarum ludibria, Caesar ad iustam, ut videbatur, indignationem accensus, Michaëli Valacho negocium dedit, ut quam commodissimis occasionibus posset ad occupandam in officioque continendam Transyluaniam, omnes vires, omnesque cogitationes intendat. Nec

Andreae Principis inquit? nec dum ego victor? Ac parum abfuit quin barbarus pro verbis verberibus illum refutaret. Quamquam autem Michaëlis in urbem adventus ad omnem magnificentiam fuerit conformatus, id tamen potissimum defuit, quod adesse imprimis opportebat. Defuit publica omnium gratulatio, defuit secunda populi admurmuratio, laeta, ac solennis acclamatio, salutatio. Nemo manus sustulit, nemo piis votis diis coelestibus gratias egit. Nullus plebis adfuit concursus, intra privatos Lares latitantis, aut portarum, fenestrarumque transennis transeuntem barbarum aspectantis. Maestum silentium totam urbem tenuit. Tandem militaris turba postquam per contubernia in omnia hospitia, absque ullo civium discrimine diffusa esset, in re quidem familiari ob praesentiam Vajvodae non multum lacunae fecit, sed in penu exhauriendo et ad luxum prodigendo, nihil sibi reliqui barbara insolentia fecit.

Verum enimvero dum tam sollicite adventum Michaëlis narramus, publique detrimenta prosequimur, plus aequo fortassis fugam Andreae Principis distulimus. Andreas ubi inclinatum ad Vajvodam pugnae successum vidit, non expectandum ratus dum extrema bello manus inponeretur, trepida fuga provincia excedere, atque inde in Moldaviam, ac tandem in Poloniam, unde in Principatum malis avibus accesserat, redire constituit, ut inde occasione aliqua, quam tempus offerret, amissum regnum olim repeteret. Secuti sunt eum statim acie excedentem, praeter Siculicam nobilitatem alii quoque praestantes viri, mediterranei Transylvaniae loca incolentes. In iis Georgius Palitz, Nicolaus Zalasdi, et multi alii, qui quum se in cum Principe sponte solum vertere, et fortunae per-

Andreas victus e Transylvania effugere pergit.

troversiam sedare, atque ditimere. Inter haec Michaël morae inpatiens, non expectatis Germanicis auxiliis, suapta mole et cunctatione semper tardis, quo tantae rei gloriam ipse primus et solus defloraret, non iubente tunc quidem, sed non invito tamen Caesare, pugnae aleam iecit, feliciterque perfecit. Vidit Andreas, sed non vidit, quo hi expeditionum strepitus intenderentur, quid secum Rodolphus Caesar et Michaël coquerent. Et iam ante sub ipsis omnino vindemiationis feriis, quae ad divi Michaëlis diem ex more agi solent, propositum exequi utrinque destinatum fuerat, nisi Cardinalis et Malaspina misso ad Michaëlem Thoma Cziomortanio viro e nobilitate Sicula magni animi et prudentiae, illum tacita molitione in sententia persistentem, concordiae atque incundi cum Caesare foederis documento a proposito detraxissent. Quamvis autem haec ita nunciarentur, nihilominus Valachus incoepto obstinationem adiungere, quod statuisset fixum deliberatumque habere, consilia sua secum premere, simulationibus animum tegere, omnibus viribus bellum in Transyluanum tacite conari. Cziomortanius missus ad illum legatus, iussus erat tum foederis Germanici rationes illi exponere, tum animum eius quibuscunque tandem modis posset expiscari: ex sermone, oratione, vultu, nutu, quibus facile simulatio sustinetur, dictisque ac factis omnibus eruere, quonam tantis conflatis copiis oculos intendisset, quod velit, quid moliri pergat. Verum enimvero, cum nulla hominis pars aeque ad fucum faciendum sit apposita, quam frons, quae animi ianua est, vix potuit Cziomortanius ullis indiciis voluntatem eius perspicere, siquidem ille ostentatione castissimae amicitiae veteratoriam fraudem velabat, omnia ab illo inspeciem dice-

rum: si pendendum fuerat, ex digna saltem arbore pependisset. Id et dedecus victi populi elevaret, et victoris insolentia aequo animo tolerari posset. Vos itaque tamdiu servite, superbique victoris iugum ferte, donec liceat mihi fortunam belli cum eo iterum experiri, et si Deus coelestis me rursus non aversabitur, aut recuperare, quo nunc excedo, regnum, aut honesta morte defungi, eundemque ponere vitae et exilii finem. Ite igitur, et salutem, qua potestis, vobis quaerite: victori perfido, quia ita Deus immortalis voluit, vos dedite.

Andreas Arcem Vdvarhely divertit.

Sic illis dimissis Cardinalis ad arcem Vdvarhely in media fere Siculia sitam appulit, cogitationem per omnia consilia circumferens, quonam itinere (diversa enim occurrebant) in Moldaviam transmitteret. Ibi Siculiae nobilitatis praecipuos accersit, qui vel ex infeliciter inito proelio domos evaserant, vel excusatione quapiam absentiae domi remanserant, eosque securioris fugae gratia comites itineris sibi adscivit. Nec se difficile cum Cardinale sociari sunt passi. Nam quum capitali odio, tam apud Vajvodam, quam apud populares suos Siculos laborarent, minime sibi tutum fore putabant, si se illorum impotentiae obnoxios facerent. Et quia ob libertatem pristinam, Siculis a Vajvoda restitutam, omnibus possessionibus et bonis quae antea in fundo Siculico donationibus Principum acquisiverant, se exturbatum iri videbant, maluerunt Andreae Principis exilii comites esse, quam una cum bonis iam amissis, etiam vitam arbitrio impotenti tyranni committere. Dum haec nobilitas, ut intrepida et ad perniciem proclivi re, domestica negotia disponit, sarcinas componit, alia quae celerandae erant fugae expedit, diutiusque omnino, quam temporis in

inutili ocio et desidio tempus teri, se sumptibus peraegre exhauriri, iumenta macie attenuari. Ad convehendam annonam, ad curanda negocia domestica, nullum tempus suppetere. Indignum esse, quum secura omnia, tutaque ab hostibus undique sint, in castris veluti captos aestivare ac segnitia torpescere, nec militiae, quod in rem conducat fieri, nec domi, quod usus quotidianus posceret, quicquam perfici posse. Inter hos qui fericiores lingua quam animis essent, incessere verbis, incusareque Cardinalis et consiliorum cunctationem: pro sollicito timidum illum, vanoque metu perculsum, pro cauto inprudentem, pro cunctatione desidiosum, cessatoremque dicere: vicina virtutibus vitia effingere, qui sedendo, non bellendo hostem (si modo quis esset) vincere constitutum haberet. Ocio sacerdotali, umbratilique et delicatae vitae adsvetum, quid militaris, quid castrensis ratio, quid reipublicae usus posceret non videre. In Principatum se ingessisse, omnium eorum ignarum, quibus respublica conservari, bellaque administrari soleant. Et alia in hanc sententiam dicebantur, ab iis qui ocio languidi, ingenioque capti, nec maiestatem Principis, nec patrum auctoritatem reverebantur.

Inter haec Andreas Princeps Michaëlem subinde nunciis certiorem faciebat, se in Christianorum partes aggregasse, iam Turcis omnem concordiae spem renunciasse, ex dubio manifestum hostem se fecisse. Petere ne haec pacis actio, quam cum Rodolpho inisset, fraudi sibi foret: velle se una cum eo sancta inviolataque amicitiae et vicinitatis iura colere. Sed Michaël usu militari et fide Valachica, ad simulationem eruditus, ad omnia quae Cardinalis nunciaret, connivere: dicere mutuam se quoque cum illo concor-

Rege Poloniae, et a Sigismundo Principe superioribus annis non modo ex omni libertate exuti, sed et gravissimis cladibus, ob seditionem tentatam fuerant mulctati, atque insuper nobilitatis iugo, tamquam servi ad hastam empti subiecti. Ab hoc servitio omnibus se viribus explicare nitebantur. Itaque a superioribus Batoriis indignationem in Andream transtulerant, quo caeso, redditam a Vajvoda et reparatam libertatem perpetuam vindicatamque ex ignominiosa servitute fortunam suam fore sibi promittebant. Haec ratio Siculos impulit ut maluerint Cardinalem et Siculam nobilitatem semel perdere, quam ipsi perire aeternamque servitutem servire.

Accepimus ab iis, qui eius cladi super fuerunt, rem memoratu non prorsus indignam. Quum militari via nonnihil decedens Cardinalis (nam compendia tramitesque sequebatur, quo magis fuga occultior esset) in convalle quadam pergeret, fontem uberrimis aquis, et amoenitate conspicuum invenit, atque ibi loci desiderio tactus consedit. Ac mox constrato e militibus unius sagulo, panis et vini pauxillum apponi iubet, quo famem et sitim animique aegritudinem utcunque leniat. Vbi autem viatico ientaculo vescitur, alio atque alio sermone ad adsistentes habito: sicut, inquit, servator noster Christus cum se piacularem hostiam morti devovisset, ultimasque dapes cum sodalibus epularetur, a Iuda uno e sociis nefario proditus est, caput illius clandestinis insidiis impetente, cuius vel pedis vestigium adorare debuerat: ita quum salus mea adeoque omnium a nonnullis proditoribus et transfugis in extremum crimen adducta sit, ego quoque supremas fortassis has epulas meae ruinae quoddam solemne vobiscum summo.

Cardinalis ominosa verba.

Cardinalis senescere, ac rumores, qui de illo spargerentur exolescere. Sed imprimis fidebat iurati foederis diplomati, quod a Michaële acceperat, cuius fidem nefas ducebat in dubium vocare, ullaque suspicione ambigui animi ab se abalienare. Ita enim usu amoribus comparatum videmus, ut unus quisque velit sibi credi, nec existimationem in suspicionem vocari. Vnde fiat ut habita fides ipsam obliget fidem, mutuumque in credendo fiat. Nam quum in iuramento existimatio facientis includatur: sane iniuriosum fuerit, asseveranti, iurantique cuipiam fidem suspicione perfidiae derogare. Et sicut gratia gratiam parit, ita cum fide data et accepta paria facere convenit.

Certe Lugosium quem diximus ad merendum stipendium a Michaële vocatum, Cardinalis sinceritati Valachi innixus, amantissimis admonitum verbis, ad fideliter navandam Vajvodae operam dimisit: iret, ac spei de se conceptae bonos omnes compotes faceret. Multis insuper aliis qui apud Michaëlem stipendia vel equo, vel pedibus facere vellent, honesta missione exauthoratis, et ad Vajvodam abire volentibus, ignarus omnium quae pararentur, non gravate fecit merendi potestatem. Quae quidem omnia a Cardinali inpendentium malorum securo, tam sincere administrabantur, ut quum exploratores, aliique Cardinalis studiosi renunciarent, Michaëlem eo belli apparatu nonnisi Transyluaniam meditari, ad eamque occupandam, oculos pariter et animum intendisse: proinde Cardinalis tempestivis praesidiis omnia praemuniret: securitatem in capitalibus periculis, plenam discriminis esse videret, caveret ad salutem suam, patriaeque circumspiceret: Cardinalis tamen fretus vinculo eius

affectibus parcens, quam potest obnixe ad furentem suapte sponte plebem clamat, fore ut intercepto Cardinale tot malorum authore, amplissimam gratiam a Vajvoda inirent. Batorium nomen privatarum publicarumque cladium perpetuum fomentum penitus esse ex provincia exstirpandum. Sacerdotem luxui et ventris abdomini natum, nec belli, nec quietis compotem, e medio tollendum, ne de pessimo genere ullus extet amplius, cuius tyrannide provincia deflagret. Nec opus fuit multis, concitatos ad complectendam perfidiam impellere. Concurrunt e vestigio armati inermes, senes, iuvenes, furore duce, audacia comite. Sed maxime eos spes praedae ad scelus exequendum praecipites agebat. Putabant enim fore, ut penes Principem, et qui eius latera stiparent, cohortem nobilium luculentas opes invenirent. Nec omnino spe sua sunt falsi. Insequentium confluxus iam tandem non eraf Cardinali, et qui cum eo erant ignotus. Sed tantam multitudinem armari posse, quae illis incommodo detrimentoque fore putaretur, vix in animum inducere poterant.

Siculi Cardinalem fugientem adoriuntur.

His ita comparatis, Siculorum ingens manus Cardinalem sensim procedentem, ac sepibus, fossis, concissisque arborum itineribus identidem offendentem, comitatumque eius per varias salebras restitantem ac tergiversantem, iam crepusculo appetente, ad radices montis divi Thomae, quem diximus, aggrediuntur. Ex iis aliquot manipuli, tramitum non ignari, locum praeoccupaverunt, non dubii Cardinalem cum suis illac iter facturum. Tum vero etiam ante, quam Cardinalis istuc occurreret, Siculicana plebs, sepibus, fossa et aggere tumultuario angustiam loci obstruxerat, muniveratque. Idque e-

hi verborum nunciorumque fumi, quia e meris fallaciis constabant, sponte evanuerunt: fama nihilominus in dies increbescente, quae imminentium malorum vera saepe nuncia, omnium hominum aures rumoribus, ora sermonibus impleverat.

Quamobrem visum est Cardinali Principi ultimum adhuc misso nuncio sciscitari pariter atque explorare Vajvodae animum: ne dum pervulgatae famae fidem abrogat, tota provincia periclitetur, incautaque securitas, in seram tandem et nihil profuturam poenitentiam vertatur. Missus est Pancratius Sennïeius, senatorii ordinis vir, et aulae principalis magister, quem anteambulonem vocant, quem Vajvoda in regia sua Tergovistia militibus conflandis intentus magna officiorum frequentia, comiterque excepit. Petiit Sennieïus ne Cardinalem inter spem et sollicitudinem suspensum teneret, famam inclementem, quae iam non solum per Transyluaniam, sed etiam extra quaquaversum manasset, sincera animi declaratione dilueret: ne, dum in Germanico foedere sanciendo ancipites haerent Transyluani, inde aliquid adversi oriretur, unde et a quibus minime conveniret. Ad haec Vajvoda: enimvero inquit, infelici me genio natum esse comperio, cui ne iurato quidem fidem habere Princeps meus Cardinalis potest: quum tamen vix quemquam ex omni clientelae suae numero magis fidelem, magisque omni officiorum obsequiique genere illi deditum quam me habeat. Quam vero ego ingratus, quam ab omni humanitate, pietate, ac religione destitutus essem, si Transyluaniam, quae paterna me semper complexa est benevolentia, si Sigismundum Principem, qui me a Turcarum faucibus eripuit, si alios eius provinciae cives, qui me quondam exulem comiter

Sennïeus missus ad Valachum.

Insidiosa Valachi purgatio sui.

coniiciunt; qua cuique integrum fuit, diffugiunt. Siculi agrestes, agilitate pedum valentiores, et quia indigenae, locorum magis periti, facile aspera montium saltusque superant, ac nobiles delicatiore victu saginatos, paucos locorumque imperitos, multa indagine exquirunt, trucidant, omnia loca late caedibus funestant. Princeps ubi res perditas vidit, fugam cum paucis molitur. Qui non tam per compendia, quam errores viarum fugiens, quum bina fere passuum millia confecisset, equum praevalentem quo vehebatur, sed iam prae lassitudine, vix officii compotem, ob saxorum asperitatem, clivorumque praecipitia relinquere coactus est. Quapropter pedibus ardua superare, qua potest invia petere, in deserta loca occultam intendere fugam. Et iam proiectis omnibus quae cursum remorari poterant, quatuor duntaxat comitantibus, quos in fuga forte nactus erat, in penitiora montium se insinuare. In his Stephanus Fekete. Stephanus cognomento Niger, principis pernecessarius erat, quem quum ob sanguinis e vulnere accepto profluvium, non iam cursus tantum, sed et spiritus deficeret, ne ab insequentibus barbaris quod illi reliquum erat vitae, ferro hauriretur, in quodam luco caesis arborum ramis et iligneae frondis aridis foliis aggestis, ipse Cardinalis, comitesque semianimem cooperuerunt. Qui postea ex vulnere emergens, perque multa discrimina reversus, totae feralis huius caedis memoriam enarravit.

Ceterum Andreas Princeps alieni periculi socius, sui negligens, dum Nigro opitulatur, non nihil temporis hostibus ad insequendum se praebuit. Nam ab eo insepulta sepultura condito, quum sit aestu, cursuque languidus, aliquantum loci proces-

studio captare. Ac nequid ad voluptatem reliqui sibi faceret, excitata ibidem culina, generoso vino, opiparisque obsoniis convivium extruere. Quarum epularum suavitate avidius quam conveniret, genium semper oblectare consueverat. Nihilominus, quum domi esset quae ad reipublicae ac civitatis rationes pertinere videbantur nihil praetermittere, ruinas palatiorum restituere, dissolutos imbrices supplementis reficere, exedras in maiore aede atque orchestram, unde ipse sacras conciones audiret in laxam amplitudinem per columnas suspendere. Constituerat etiam Apuli amnis partem, qui ab urbe senis stadiis recedit, ducta a Sardo oppido per tria amplius passuum millia fossis in plateas urbanas prae siti tantum non animam agentes Albam corrivare. Et licet ille ad perficiendum destinatum omni studio connitteretur, imperatis ex omni circa vicinia rusticis operis, atque etiam architecto et aquilege, Simone Genga, Italo, ad ducendam fossam adhibito: tamen postea sive inscitia aquilegis, sive qua alia de causa remoratus, paulo ante quam Michaël irrumperet, ab incoepto destitit, postquam aliquot florenum millia in Simonem et operas frustra erogasset. Extatque adhuc inchoati operis vanum vestigium. Plane isthmum quod aiunt perfodere aggressus erat, nunquam non irrito labore tentatum, ac principum semper cladibus nobilitatum opus.

Curaverat etiam sepulcrum Balthasari Bathorio fratri fabricandum, quem quadriennio ante Sigismundus Princeps, in nova arce, quae ad Zamosum est, indicta causa necaverat, eiusque ossa Cardinalis Albam transferre solemnibus exequiis destinaverat, ut ex infami, ignobilique sepulcro erutum de integro in conditorium Bathoriorum Principum inferret, ac quae

Cardinalis sepulcrum sibi ipsi parat.

per omnes cruciatus male mulctatum exitio dabimus, furcifer. Ille agresti formidine tactus, atque ignarus eorum, quae retro patrata essent, ait: duos nonnullos ad se intrasse, nihil hic commoratos exiisse, sed qui hominum fuerint se poenitus ignorare; putare se in propinquo alicubi delitescere. Hos adventantium percontantiumque frenitus cum ex propinquo Mico accepisset, subito metu consternatus Principem excitat: hostes supervenisse nunciat, saluti quo potest, monet consulat. Quia vero sublustris luna circumfusas tenebras nonnihil discusserat, et Mico a Principis latere nusquam se dimovere constitutus habebat, quum se aliquandiu ferro tutatus esset, tandem multis affectus vulneribus vivus capitur. Ferunt hominem vitae abrumpendae cupidum, quum aciem rusticani gladii aerugine viciatam, obtusiorem sensisset, quam ut eo cito morte reliquum vitae haurire posset, suum ipse gladium, qui acutissimus erat porrexisse percussori: et utere, inquit, hoc in me sodes, nec me hebete tuo telo indignis vulneribus excarnifices. Hocque dicto gulam adversam ei denudasse, ne vir fortissimus, ac ferri amantissimus inertium quorumlibet more, per aversum iugulum ab occipitio necatus fuisse diceretur. Inter haec dum Mico capitur et obtruncatur, Blasius Siculus, quem supra diximus cognomento Oerdoeg dictus, id est diabolus, Volphgangi Lazaris e Sicula nobilitate nullo olim numero servus, Principem somno exoperrectum cum tribus adoritur. Hic Princeps praesenti periculo circumventus, desperationem in fiduciam vertens, quum videret sibi non cum hominibus sed cum feris bestiis rem esse, ne inultus moreretur stricta machaera furentium impetus praesenti ani-

Nicolaus Mico interficitur.

Blasius Zekel Cardinalem trucidat.

sulte positis principiis eventus spem hominum fallat, ad ea Zamoscius Senex sapientissimus pro re et tempore breviter in hunc modum rescripsit: quod eodem rerum et verborum tenore subiicere placuit. Ex litteris inquit, quas ad me scribit, tum etiam quae ad alios scriptae mihi communicantur, video celsitudinem tuam aestuare et modo huc, modo illuc inpelli. Nec miror. Agitur patriae salus, quae omnes charitates complectitur. Pietas igitur erga eam a Celsitudine vestra poscit, ut de ea recte nunc consulat. Nam si iudicio et consilio lapsa fuerit, iterum illi errare non dabitur. Suadeo igitur, ut nunc secretarium aliquem cum litteris Cracoviam ad diem 13. Octobris iustis funebribus divae Reginae dictam mittat ad Serenissimam Regiam Maiestatem, a qua se consilio et authoritate iuvari petat, et provinciae curam commendet. Ad comitia etiam in quibus tantum summis de rebus concludi novit, mittat maiorem cum iisdem postulatis legationem. Interim vero deliberationis summam sustineat. Vicina est Poloniae Transyluania: interest eius non parum, ne hic proximus paries ardeat. Haec ego pro senatario munere, et affinitate nostra ad Celsitudinem vestram, nec quod nunc amplius scribam habeo, benevaleat Celsitudo vestra. Datum Zamoscii die 23-ia Mensis Sept. anno MDXCIX. Ad haec exequenda destinari erant a Cardinali Pancratius Sennieïus, et Eustachius Giulafius permultis antea legationibus in Poloniam dextre atque honorifice defuncti: quorum conatus Michael superveniens paucis post diebus poenitus evertit. Zamoscij litterae

Haec dum in Poloniam cogitat Cardinalis, tum alias ob res, tum ut firmiore necessitudinis vinculo Michaelem sibi adstringat, mittit ad illum novissime

Qualis Andreas statura fuit.

summis principatibus excellentes. Procera fuit Andreas statura, flavo barbitio et capillitio, quae tamen ex religionis ritu, cui initiatus erat, ad forpicem rasitare consueverat. Aspectu denique tam liberali et ad promerendum favorem naturae beneficio comparato, ea morum jucunditate, ut nemo facilius singulorum animis illaberetur. Denique miti vir ingenio, et sacris magis quam armis tractandis idoneo. Quum Stephano Regi Poloniae ingenii eius ad sacerdotium proclivitas non esset obscura, id potissimum dedit rex patruus operam, ut ab ineunte aetate honestarum litterarum studiis deditum, tandem sacerdotio consecrandum curaret. Quapropter simul atque adolevit, primum Episcopatu Varmiensi in Polonia, subinde punicei galeri amplissimo magistratu decoravit. In quo si perseverasset, non ut caecias nubem, malum ad se attraxisset. Sed enimvero quis mortalium ita sui negligens est, quem avaritia gloriae et honorum, ad plura habendum non rapiat? Quae cum nullis terminis queat circumscribi, sane Cardinalis quoque communi cum omnibus hominibus vitio aegrotavit. Quamquam hic non immodesto ambitu, non malis artibus, non ferro et sanguine partum, ut alii solent, sed oblatum accepit a patruele populique suffragio imperium, idque haud scio, an ex animi sententia gratum et acceptum . . . . . luxuriam atque cupidines et . . . . . conjunctae vinolentiam visus est quandoque avidius consectatus . . . . . quia . . . . . tum . . . . . at . . . . . apposuisset preciosis vestimentis Albae ab eo remeneratum esse. Nec defuerunt qui eum non sat domi . . . . . continentiae fuisse criminarentur

Cibinium Valachiae finibus appropinquat) per quem, uti arcanorum omnium, secretiorisque eius consilii interpretem, quicquid vellet Cardinalis summa cum fiducia renunciaret. Atque ipse quoque una cum filio Petrascone et coniuge ad diem dictam ibidem praesto essem, totam meam familiam, cum potiore opum parte, in ipsius Cardinalis fidem et clientelam premissurus. Agnosceret ille nullum genus famularium officiorum me in eo colendo praetermissurum. Quibus ita per Sennïeium nunciatis, nihil aliud moliebatur Vajvoda, quam ut Stephano per fraudem in potestatem redacto, Andream quoque fratris regnique calamitate, tum vero inopinata rerum novitate perculsum commodius opprimeret. Nam Andrea debellato, haud facile universam provinciam suo imperio Michaël aquieturam putabat, nisi et Stephanum in potestatem redigeret, totumque Bathorium nomen e medio tolleret.

Interea dum haec astu, simulationibusque, quibus bella imprimis administrantur, a Michaële geruntur, Andreasque Princeps in nullam belli expectationem compositus, infelicem securitatem apud animum fovet, castraque apud Sebesum conflata diximus, sensim dilabi, ad sua curanda nobilium quique evagari, nulla disciplina coerceri, oscitanter omnia administrari. Ita constitutis rebus venerunt ad Principem a Michaële missi, Michaël Ban, a secretioribus eius consiliis insignis Boër et Georgius ortu, atque cognomento Thrax non tam alicuius alius rei, quam explorandi Andreae copias et mentem gratia. Hi paucis ante conflictum diebus, una cum Georgio Palaticz, quem Andreas pridem ad Valachum miserat, appellentes, veteratoria admodum oratione petiverunt, uti bona Cardinalis venia liceret Michaëli in Bulgariam

crimina, caedes, proscriptiones, profusiones, totis animis omnes ad extremum exosum habebant.

Caeterum Andrea Principe hoc modo caeso, Siculi cum per silvus et saltus, nobiles lato palatos in multam noctem insectati fuissent, et iam deletis poene ad internecionem omnibus, tempus receptui canendum dixissent, ad legenda spolia, ubi depugnatum erat, reversi sunt. Sed quam illis dexteritas in acquirenda praeda, tam in dividenda in continentia fuit. Parum enim consentientes, diuque rixis, et maledictis inter se incessentes, tantum non ad arma et mutuam perniciem ruerunt.

Ingens strages nobilium.

Caesi sunt partim in prelio cum Cardinale apud Nascalat, partim in fuga: Ioannes Beldi cum duobus filiis optimae indolis ephoebis, Paulo et Clemente. Petrus Miko, Thomas et Emerius Becz fratres. Franciscus Romani ipsius Principis Andrae armiger et apparitor, qui cum Principem poene ab hostibus circumventum objectu corporis tuetur, cum toto equo praecipitatus, sed celeriter se se in pedes statuens. Siculum ferro hausit Principi imminentem, idem mox et ipse fatum subiturus. Itemque Emericus Lazar. Franciscus cognomento Magnus, Michael Karacionius tormentariae artis magister peritissimus, aliique non pauci, viri fortunis amplissimis et virtute eximia. Qui cum in eadem Siculorum regione, in bonis avitis copiose habitarent, et rem familiarem abunde constituissent, non parvam invidiam popularibus suis creaverant, uti semper inferiores sorte et conditione homines, superiorum virtutes et commoda aegris intuentur oculis. Caesi sunt partim in hoc proelio, partim per avia et sylvas disspalati, ii potissimum quorum nobilitas in primis conspicua visebatur.

apud Vajvodam Michaëlem caedes grata futura putabatur. Tum vero etiam sibi persvasum habebant, nullam rem Siculae rei publicae fore magis salutarem, quam eorum nobilium necem, qui ipsos velut auctionibus comparata et subhastata mancipia servitute asperrima diu afflixissent. Qui nisi emedio tollerentur, minime sperabant Siculi ad pristinam conditionem se sisti posse, nec libertatem, ad quam recuperandum toto animo aspirarent illis viventibus stabilem fore. Quamobrem promiscue in omnes ferro saevitum est. Poene solus ex omnibus Thomas Cziomortanius, vir militari laude conspicuus in Moldaviam evasit. Ne tamen ex hac parricidiali praeda, ulla mancipia, monumentum victoriae Vajvodae praesentare viderentur, libuit locupletis conditionis nobiles quosdam conservare, quos revinctos post terga manibus ad ludibrium per frequentem Tyranni aulam traducerent. Itaque aliis frementibus, ut invisa detestandaque capita tollerentur, aliis contra servanda esse vociferantibus, praeter spem omnem in praesentia quidem occissio dilata est, non diu supervicturis. Proinde in custodiam rapti Ioannes Iffiu, frater Cardinalis, Stephanus Cabos, Caspar Palosi, Nicolaus Bertakuit, principalis stabuli magister, Franciscus Gereb, Volphgangus Lazar, Paulus Beldi, nobilissimi domi iuxta et militiae viri. Hos omnibus conviciorum plaustris oneratos (ut est vulgi ad maledicendum prona intemperies) Albam ad Michaëlem rapiunt.

Ante vero quam accurerent renunciant Vajvodase adventum suum, et quid de captivis statui velit, edoceri cupiunt. Vajvoda immanis et omnis expers humanitatis vinctos trucidari iubet. Nec satis

consulte fecisse ait, quod iam pridem eos e medio non sustulissent. Siculi non aegre imperata facturi, proxime Albam obtruncatos in cannetum quoddam proturbant. Capitibus dumtaxat eorum se onerant, quae etiam postea in urbem illata insepulta proiiciunt. Solum Ioannem Principis fratrem et Nicolai Miconis filium inpuberem, ipsumque Cardinalis cruentum caput, linteo involutum, Balasius Siculus, quem diximus, Vajvodae praesentat, VI. idus Novembris, decimo quarto ab inita apud Cibinium pugna die. Vajvoda caput mensae substrato panno impositum, tam gratanter inspexit, quam cupide, una cum conjuge et filio Parascone. Ferunt mulierem (ut est is sexus ad quoslibet affectus proclivis) obortis lachrymis, vicem talis Principis miseratam fuisse. Et Michaëli viro quaerenti, cur lacrymaret: quod, inquit, illi accidit, tibi peraeque atque huic (Petrasionem innuens) accidere potest. Quo dicto non levis ipsum quoque tyrannum tristitia incessit, memorem (quod credi par est) instabilitatis rerum humanarum. Quippe quod in quem fortuna in praesentia tam aspere grassata esset, in ipsum quoque eandem cladem, cum publico exitio conjunctam explicare olim posset.

Caput Cardinalis ad Vajvodam defertur.

1599. Nov. 8.

Authores caedis, praeter exuvias caesorum et manubias, non magni momenti, nihil adepti sunt, nec Michaël eos ullo alio premio remuneratus est. Imo auri quidquid fuit et argenti summa cura conquisitum, in aerarium inferri jussit. Cuius nonnullam nihilominus partem fidei propius est, parricidas quoque ipsos furtim involasse atque in suum commodum vertisse: nec tamen ita luculenter, ut rem familiarem inde constituere locupletareque potuerint.

profugerit? quanta comitate benevolentia, et favore sit exceptus, ac sub tutela Sigismundi Principis conservatus, ac ne quid ad summam beneficentiam reliqui esset, deprecatione Transyluanorum, ad Turcarum Imperatorem Amuradem, non modo in patriam sit restitutus, sed et vajvodali dignitate ornatus, eorundem interventu, et familia sua universa, et provincia Valachia sit conservata. Se Deum, hominumque fidem contestari, omnes huius belli authores scelus nefarium omnique detestatione dignum committere, qui ut apud mortales id flagitium impune ferrent, apud Deum certe maiori se scelere obligarent. Nam sive nobis, inquit, vincere illos, sive nos vinci ab illis contigerit, fortuna enim non mutat causam, inexpiabili nihilominus fraude apud Deos hominesque polluemur. Quid esset, cur non staretur per omnia sacra iurato foederi? Quid esset, in quo nobis Transyluania infesta unquam fuisset? Imo nisi illa periclitantibus nobis fide et ope succurrisset, iam olim de capitibus nostris actum fuisset. Et potes de illorum exitio tam perfide consilium inire? Audebis tu servatorum tuorum sanguine salutis tuae asylum conspergere? Sed fac de te nihil unquam Transyluanos esse meritos, quo tandem iure provinciam alienam invadis? Quam Deus, quam natura, quam hominum labores, tot oppositis montium et urbium obicibus abs tuo imperio diremerunt? Si non eorum merita, si non ancipitem fortunam, si non foedus execrabili iureiurando initum respicis, saltem Deos superos, inferos, divosque tutelares Nicolaum et Michaëlem vereare, qui praeter fas et aequum illatam aliis vim, iniuriam, commissamque perfidiam exitiabili calamitate vel statim, vel postmodum soliti sunt plectere: certe impunita nunquam

ter tuus, inquit, multo vino se ingurgitabat, tu ut magis sobrius fias, multum aquae bibas, opportet. Erat Joannes florenti aetate adolescens, ad omniaque summa et honesta natus, tunc primum bellorum discrimina parum propitiato Marte ingressus, qui in ipso et rerum et limine juventae incautum oppressit. Patre Joanne Ifju, Cardinalis vitrico genitus, matre Margaretha Maylad Stephani Maylad Principis olim Transylvaniae filia. Ipse Joannes pater, filio cognominis, assidua vinolentia aetatem exercuit: nec ulla magis re alia celebris apud alios fuit, licet duodecim virum senatui inscriptus. Georgius Thrax de quo loquimur, ab equis fricandis infimae sortis servus, diu apud illum vixit, atque inde a paternorum morum vitio morienti filio mordaci scommate illusit. Filius Joannes diu in Polonia cum Cardinale fratre vitam degit, nec multo ante quam haec Vajvodani belli feralis fax exardesceret, inauspicato in Transylvaniam reverterat, paternorumque bonorum magnam partem, ex qua pridem ob patrem, Majestatis, ut putatum est, a Sigismundo Principe indicta causa damnatum et interfectum, ipse filiusque exciderant, Cardinalis favore subnixus postliminio creverat.

Rácz György.

Caeterum capite Principis Andreae allato, jussit Michael reliquum quoque cadaveris inquiri, ex Theodosii Logofeti quem Cancellarium vocamus cohortatione qui svadebat, ut Andreae quamvis hosti exequias, supremum officii munus, justaque favere non gravaretur. Futurum esset id tum ad favorem gentis et nobilitatis conciliandum efficax, tum ad clementiae et misericordiae laudem colligendam appositum: denique etiam ad exeu-

Vajvoda exequias fieri iubet Cardinali.

tiendam spem eorum, qui illum in tutiora elapsum (nam et hoec fama erat) ad reparandas vires animum intendere, ad plebem vana crudelitate nunciarent. Ab his suspicionibus facile omnium animi avocarentur, si mortuum publicis exequiis cohonestandum curaret. Et ipsi provinciales a rerum novarum spe averterentur, constantioresque in fide perseverarent. Missi igitur, qui truncum conquirerent, quem ab omni volucrum, ferarumque laniatu intactum, licet omnibus induviis nudum, invenerunt. Vilique loculo, et plaustro invectum, Albam, nono post, quam caesus esset die, iidem Siculi attulerunt. Et ne cadaver nudum ad aspectum indecore prostraret, frondibus arborum virentium in loculum ingestis iidem pollinctores coopertum in urbem induxerunt. Semissis minimi digiti in reliquo corpore defuit, quem percussores praedae avidi, ut diximus, amputarant. Mox summa cura adhibita, ne quid iustis exequiis deesset, holosericis induviis adornatum cadaver, adiecto etiam capite, sandapilae ex materia affabre concinnatae impositum est, atra purpura superne constrata. Quae omnia Michaële annuente, e fisci impendio procurata sunt. Totis decem et quatuor diebus insepultum corpus, nullo notabili foetore inolevit, nec ullum tabis vestigium contraxit. Hoc modo praeparatis omnibus, frequentique procerum, militum, urbanaeque multitudinis pompa, funus prosequente, atque etiam ipso Vajvoda praesente, ac facem funeralem rite cum aliis praeferente, nobilissimisque juvenibus, feretro succollantibus, e minori aede, in augustius templum elatum, ac fornicato conditorio Albae Juliae illatum, ad VIII. Kalendas Decembres. 1599. Nov. 24. Tumuli vice, monumentum e materia non ineleganter

fabrefactum, quod ipse Cardinalis ad Balthasaris fratris funus decorandum, ut supra memoravimus, destinaverat, sepulturae inpositum est: jam tum scilicet ipse sibi viventi, ac spiranti exequias comparare, funusque suum ducere visus est, magno cum fortunae ac sortis humanae ludibrio.

Malaspina episcopus, qui ante redditas Principi exequias discesserat, caput Cardinalis penicillo et coloribus opera pictoris Nicolai Cretensis, ad mortui oris effigiem adumbratum, ne sine apophoreto discederet, Rodolpho Caesari, ac Pontifici Romano pertulit. Hoc pretium operae et legationis in Transylvania consecutus, quod non vivum dumtaxat Cardinalem ad mentem Pontificis et Rodolphi pertraxit, sed et mortui faciem ad oculorum aspectum eis subiecit.

Hoc modo Cardinalis, paci quam bello Princeps opportunior, Michaëlem Valachum successorem, quem nunquam putarat, reperit: mox et ipsum poene simili, aut etiam foediore supplicio mulctandum. Nec tamen fortuna Transyluana cavere potuit, quin tot perniciosis corrivalibus brevi tempore e medio sublatis, quietem et ocium rebus suis inveniret. Hae tantae clades magnis quibusdam et multis signis fuerunt divinitus praemonstratae. Quinto ante die, quam pugna apud Cibinium committeretur, tota poene nocte ingenti vi flammarum coelum exarsit, adeo ut exercitus ad prodigiosum lumen iter direxerit. Et ea aestate chasmata varii generis, igniti-que globi, id quod in torrida eius anni intemperie factu necesse fuerat, diversis in locis animos homi num conterruerunt. Lupi quingenti amplius eodem agmine, ex montibus, qui Mezes vocatur in pla-

Prodigia cladis Cibiniensis praenuncia.

Petnecházi erat. Hos omnes singulos citatos in idem sacramentum adigit: ignaros omnium quid iurarent, aut quonam illae iuramentorum tacitae ambages intenderentur. Qui quidem omnis iuris naturae expertes, atque a pietate, et recta ratione derelicti uno eodemque facto in Deum, atque homines iniurii fuerint, ac nonnisi in expiabili scelere sese obligarunt. Quod enim potest esse ullum, tam arctum iusiurandum, licet per omnes deos superos atque inferos iuratum, si id in exitium patriae intenditur, quod non violetur et pro nihilo ducatur? Nam cum patria nobismet ipsis et parentibus, omnique necessitudine carior esse debeat, quis fuerit tam inpius, tam ab omni deo alienus, qui eam parricidiali ferro, sive iuratus, sive iniuratus violare sustineat, cui non solum omnia, sed et ipsam debemus animam, inhumana audacia audeat contaminare? Fides iustitiae et aequitatis est vinculum, non impietatis. Caeterum non deerant, qui caeco huic iuramento et ad nullum aliquem certum scopum intento, cunctantius se obligari paterentur, ad quos Vajvoda conversus, ut erat, vultu natura torvo, importuno et intractabili: enimvero, inquit, faxo ut certo experimento discatis militum esse sequi Imperatorem, non Imperatoris milites. Mihi iubere, vobis parere aequum esse. Hoc dum Michaël molitur consulto rumorem in vulgus spargendum curaverat, se eo belli apparatu in Turcas confestim ducturum, quo scilicet in fide accipienda, militum animos obsequentiores haberet.

Vngarorum in vexanda patria impietas.

Quibus in hunc modum dispositis, tertio die, postquam in verba sua adegisset Vngaros, Michaël ad montium ulteriores radices, quibus Transyluania a Valachia dirimitur, castra ponit. Huc omnem mili-

Michaël fucum facit suae expeditioni.

Paucis ante diebus, quam Vajvoda occurreret, per quietem imaginatus est, se in hircorum infestos greges incidisse, unde elapso paludamentum et galerum coccineum, a suibus dilaniatum fuisse. Quam nocturnam imaginem nihil laeti ex ea sibi imminere ratus, Stephano fratri, aliisque tum adhuc Albae haerens retexerat. Nec est dubium quin eo insomnii schemate, proximae cladis species illius menti fuerit ingesta. Adeo nonnunquam hominum animi, ex suae originis divinitate futurorum redduntur participes. Ferebantur et alia non pauca, quae sive facta, sive ficta fuerint, animis religione inbutis fidem fecerunt ad publicamque miseriam significandam applicata sunt.

Initia ruinae Transyluaniae a domesticis Principibus.

Enimvero his superioribus aliquot annis, dum inconsulti Principes nostri libidinem potius suam quam rationem sequuntur, prima ruinae fundamenta posuerunt. Quorum effrenatus furor effecit, ut nulla belli rabies saevior eorum perditis consiliis fuerit. Itaque ubi domestica clade fracta omnia intus atque convulsa sunt, id quod fieri necesse erat, externis hostibus facile provincia patuit. Quis enim labor est quassatos parietes demoliri, aut corpus quantumvis giganteum incisis nervis debellare? Adeoque ab omni aevo discordia intestina efficit, quominus vel maximorum regnorum status fuerit aeternus. Hoc modo prima mali labes ab indigenis Principibus orta postquam provinciam enervavit, ac sublatis prudentibus consiliis tamquam exsanguinem fecit: paulo post Michaëli, aliisque per seriem tyrannis introitus in eam facile patefactus est. Eoque iam pernicies pervasit, ut poene animam agenti provinciae vix ipsa salus succurrere queat.

Georgenium et Devam Arces aliaque sua bona per summam iniuriam, a Cardinale indicta causa erepta esse. Cardinalis ut omnem quiritandi ansam adimeret, iure experiundi potestatem Bochkaio concessit. Neve metus ad persequendum iudicio bona illi obstaret, saluum commeatum dedit, ac publica fide de incolumitate eius cavit. Et Bochkaius quidem non venit, sed caussidicum misit, qui intentatae litis negotium procuraret. Iam et Stephanus Batorius bona Balthasaris fratris sui Germani, quae variis donationibus a Sigismundo Principe dissipata, atque alienis possessoribus mancipata erant, et quae Stephanus iure ad se pertinere putabat, omnes eos iudicio arcessiverat, qui praetextu perduellionis in Balthasarem intentatae, bona illius involaverant. In iis Gaspar Cornis, Georgius Ravazdi, atque item alii notabantur. Quos etsi Cardinalis et Stephanus non tam reos necis Balthasaris postulabant, quam ut maiorum suorum patrimonium sibi iustisque haeredibus iudicii beneficio recuperatum vellent: tamen ita res agebatur, ut non obscure a receptis et iure assertis possessionibus actio litis in causam necis et discrimen capitis eorum intenderetur. Itaque Cardinalis et Stephanus, frater eius, dubiis adhuc et fluctuantibus provinciae rebus ultionem meditantes, antequam invidiosa causa decideretur, ipsi litem pariter et caput perdiderunt. Ignari omnino simulationibus et dissimulationibus, iniuriarumque acceptarum oblivione, regna parari, atque iisdem administrari et retineri.

Vix biduum haberi caepta erant in urbis aede maiore comitia, cum ecce Michaël Valachus ingentibus cum copiis montes et saltus superans, in Transyluaniam duxisse auditus est. Nam cum a Michaële Bane,

Michaël Valachus Transyluaniam ingreditur.

ipsi sumus, a prima gentis origine, usi sunt. Nunc curta tunica, vix uno palmo infra cingulum demissa, pallium dimidiatum, angustum, succissum, ac tunicae suppar, atque conforme: manicis desectis, omnibusque sui partibus truncum, nullas in universum rugas habens, vix veretrum, dimidiasque tegit nates. Caligae perquam angustae, substrictae atque male et inconcinne femori cohaerentes, cynicam aut potius cinaedicam obscenitatem ad plenum exprimunt. Quam foeditatem satyricam, si triginta saltem abhinc annis, superiora tempora publice vidissent, non est dubium quin isti turpissimi et obsceni, in medio foro a pueris et morionibus putribus ovis et stercoribus fuissent lapidati. Equidem cicures iuxta et ferae bestiae istis honestiores videri possunt, quarum membra quae honeste ad aspectum prostare natura noluit, ita intra clunes sunt illatebrata, pilisque ac cauda velata, ut genuinus decor in iis manifeste appareat. Quum autem abominabilis hic usus ex vicinorum occidentalium contagione huc irrepserit, sane cuilibet recte aestimanti proclive ad coniecturam videri potest, idque a prudentissimis viris auditum est, Vngaros Transyluanos antiquato gentilitio habitu et novo asciticioque vestitu indutos eorum imperia olim subituros, quorum amictum tam indecore fuissent imitati. Quod omen de Dario quoque et Alexandro Magno memoriae proditum est. Sed haec quaerelae sunt fastidiosis auribus ingratae: ita tamen historiae temperatae, ut extra oleas ne putentur evagatae.

Siculi Transyluani qui et quales?

Porro, quia in his historiis frequens Siculorum mentio infertur, atque etiam deinceps inferetur, libuit semel de iis nonnulla in medium proponere. Sunt Siculi quos vocant, Vngarorum gentiles, sed moribus

peditionem quidquam retardarunt. Amicum illi numen contra Transyluanos infestum, omnia ad exequendum prona atque expedita fecerat. Non itinera arboribus deiectis obstructa invenit, non militibus obsessa, non praesidiis obfirmata, non denique rupes invias, quas ardenti aceto, putrefacere, ut ille olim, debuerit. Montes quamlibet asperos gladio, repentinoque milite aperuit.

Et cum haec ita a Michaële administrata sciamus, nihil tamen in accepta clade Principis aut senatorum atque ducum oscitantiae tributum velimus. Non prudentia illis in capiendo consilio, non animus in gerendo bello, non fortitudo in pugnando, non denique diligentia in cavendo periculo defuit. Nisi forte quod fama iactatum est, unius aut alterius e proceribus et urbibus fidelitas in faciendo officio defuerit. Quid dicam, fide aut potius perfidia hostis decepti, securaque fidencia falsi sunt? et quis facilius opprimi quam ab amico ac necessario potest? Qui cum sinceram fidem mentiatur derepente male credulum capitali fraude circumvenit. Haec certe clades eo facilius est Transyluanis illata, quo magis fuit inexpectata. Insidiatus est ille, non bellavit: oppressit, non vicit: grassatus est, non pugnavit: latrocinio, non bello provinciam subegit. Etsi autem Michaël tacitis admodum consiliis destinata moliebatur, adeo ut vel suos intimos ea celaverit, quando tamen difficulter magni arcana momenti coerceri possunt, non defuerunt qui haec a Valachia ipsa, unde illae fraudum minae intendebantur, clandestinis nunciis Andreae Principi patefacerent. In his Ioannes Maro*) origine et cogno- Ioannes Rácz.

*) Más példányokban Marco.

loco Bonfinij (Decadis I. L. 7.) satis apparet, vel a Brennero, vel a Sambuco, vel ab aliquo alio male feriato impositum esse. Nam nec genuinus loci sensus admittit captivos libere solum vertere potuisse, nec Turocius, unde Bonfinius haec hausit, id nominis habet. Quisquis is fuit, plagiarium egit, et Siculos liberrimos a principio populos, captivitatis, et mancipiorum nota sugillare voluit. Ad fidem propius est, eas Daciae plagas, quas etiam nunc incolunt, Siculos primitus occupasse, ut Hunnis idest Kunis commilitonibus suis et foederatis propinqui, conjunctis viribus, hosti, si quis eorum quietem turbaturus advenieret, resistere possent. Nam per id tempus Moldaviam Siculis conterminam, Hunni idest Kuni inhabitarunt, atque Vngaris eodem commilitioet foedere coniuncti fuerunt.

Caeterum Siculos pro Scythulos dictum esse, plane frivolum commentum est, etiamsi id multis arrisisse videam. Quis enim Vugarus non videt, nisi qui talpa caecior est Siculos deformatos esse ex Vngarorum idiotismo Zekel, quod nomen compositum est ab zek et hel, idest sedium locus. Cujus verbi originem, quum Italici sacerdotes, qui annales Vngarorum primitus in Vngaria compilarunt, ob linguae ignorantiam non viderent, Zekel purum putum Vugarorum verbum in Siculos nescio quos transformarunt. Ac postea errore latius proserpente, ex Siculis etiam facti sunt Caeculi, atque etiam Sacculi, ac fortassis olim dicentur Sacculi et Suculi. Deinde etiam hodie tota Siculorum Regio in VII. Sedes seu tractus dividitur, suamque ipsi rempublicum sedis appellatione afficiunt. Pagos caesariano verbo dixeris. Hoc ipsi quoque Saxones imi-

pecori infesti. Si quid deinceps esset, quod cognoscere operae pretium fuerit, daturum se operam, ut tempestive Princeps intelligeret. Haec litterarum summa. Acceptis litteris tabellarius vix ad alterum ab urbe lapidem processerat, cum ecce Transalpinus numeroso agmine urbis regionibus circumfusus, hostiliter omnia adoriri, minari, turbare, grassari. Tabellarius Corona exclusus recta quam potest Albam cursu metuque languidus accurrit. Litteras ad Principem datas Caspari Cornis reddit, nihil quicquam de eo rerum statu quae vidisset atque audisset elocutus, opinatus consulem urbis luculentius exploratiusque quicquid rerum esset perscripsisse, ideoque suorum verborum adiectamento nihil esse opus. Ac ne Cornis quidem a tabellario quidquam percontatus, litteras aperit. Tantum enim fidei Andreas Princeps Cornisio tribuebat, ut litterarum quoque resignandarum potestatem faceret, qui rerum momenta, quae diversis ex locis nunciarentur ipse primus eorum conscius ad Principem deferret. Erat enim Cornis copiarum omnium supremus magister, quem Generalem vocant, plurimumque apud Cardinalem poterat. Is igitur aulam ingressus quid consul Coronensis scriberet, coram Principe renunciat. Quumque secura omnia ex fide litterarum putarentur, silentio quicquid erat neglectum est. Secundum haec tabellio Saxo, homo vecordissimus, et in publico discrimine delirus, caepit foris, quod a Cornise caelaverat, ad aures populi divulgare, Michaëlem Valachum iam ad Coronam infestum penetrasse, se vix ex hostibus elapsum, fuga salutem quaesivisse, Albamque nuncium venisse. [illegible] mens fama ubi in urbe cito percrebuit [illegible] sermone omnium coepisset esse, nec tam[illegible]

Tabellarius Coronensis ad Andream Principem.

res ipsius gentis Scythicam arguit originem. Nullae urbes, nulla oppida munita habent. Tota gens villicatur. Tuguria verius quam aedes ex materia et cratibus caeno acerato veluti tectorio incrustatis aedificant, que culmis triticeis, palustribusque cannis integunt. Haec illis palatia, hi imbrices. Idque mirum mihi videtur, quod quum a primis Vngarici imperii seculis, perpetua immunitate fuerint superiorum regum indulgentia donati, ita tamen ab omni cultu politiore aversi fuerunt, ut nulla oppida, ingenuis hominibus digna, ad haec usque tempora incolant, quae sibi ornamento juxta et munimento essent. Vicani omnes paganique degunt, atque ideo frequentibus depopulationibus obnoxii. Eam ob causam nullas divitias in recondito aere habent, quum non habeant ubi eos tuto reponant. Facultates omnes et fortunas suas in prediis et agris habent, quae hostili rapinae continuo patent. Moenibus se includi timiditatis signum esse, barbara quadam stoliditate arbitrantur, eoque nomine vicinos Saxones muris oppida incolentes, tam quam pusillianimi viros irridendi: ipsi potius non solum irrisione et naso insectandi, sed plagis adeo fuerant ob tam supinam barbariem incessendi. Malunt scilicet isti fortissimi praecordia sua omnibus telis tormentorumque globis objicere, quam lapides et coementa. Malunt apertum campum suae virtuti dari. Vbi si vincant, virtutem pro audacia jactant. Si vincantur, tota protinus eorum militia, tota respublica, uxores, liberi facultates, divina humanaque omnia hostilis victoriae praemia erunt. Tunc in sylvas, in montes et quemquemque metus egit, sese recipiunt, cum nullum alium receptum habeant.

cios dimitti, qui per omnes provinciae partes ad arma conclamarent. Iam et Siculorum nobilitas, qui malo propinquiores erant, missis aliis super alios nunciis renunciabant Vajvodam superatis montibus, ingenti cum exercitu ad Prasmarum agri Coronensis oppidulum, octo millia passuum ab urbe remotum appulisse, ac iam in aequiora Transyluaniae loca descendisse: prouideret Princeps ad salutem prospiceret, ne ex inopinato opprimeretur. Ioannis Béldi e Siculica nobilitate, magnae dignitatis viri, qui tum domo absens, in Comitia Albensia venerat, domum, praedia, omnia ad Földvarum alia, incendio absumsisse, sexcentas oves abegisse, ac plane ferro et flamma in Transyluaniae pagos et oppida saevire. Erat Michaël iam antea huic Béldio valde infensus, quod Mihnae Vajvodae Michaëlis gravi aemulo tutum receptum diu praebuisset, eoque inclementius omnia Béldianae ditionis loca tractaverit.

Quibus ita constitutis, ac subito malo omnibus consternatis, Cardinalis Princeps, qui omnia ante supina aure audierat, nunc tandem serio experrectus rerum suarum satagere. Itaque damnata trepidatione, atque ab animi praesentia praesidium summendum ratus, missis ex templo in omnes regni partes mandatis severe denunciat, uti reiecta omni cunctatione ipsa celeritate ocyus, nulla vel nocturni temporis parte ad accurrendum intermissa, omnis nobilitas, omnisque ordo militaris ad Sebesum Saxonum oppidum armati conveniant inde Valacho obviam progressuri. Celeritate opus esse, commune periculum instare, nullam dilationem rem ferre posse. Pro desertore ac perduelle se habiturum, quicunque ullam excusationem maturae festinationi praetenderent. Misit et ad Siculos, qui

Cardinalis copias adversus Michaëlem conflat.

filio alienigenae, qui non est de semine patrum tuorum. Terra eorum frumenti ferax, vini penitus inops, cuius desiderium adimit cerevisiae copia. Fit ea potio, ut alibi gentium, ex lupi et hordei aut frumenti coctione. Et licet sobria colant rura, Liberque pater ab iis sit aversus, ipsi tamen minime sunt sobrii. Nam Cererem abstemiam in temulentam transformant, cerevisiaque se ingurgitant, qua valetudinem et vires roborari magis quam vino credunt. Gentem masculam foemina dea virilibus animis imbuit. Advenas comiter excipiunt, et nativa facundia pollent.

Siculorum sedes.

Tota illorum provincia in septem regiuncula inaequales suis finibus circumscriptas divisa est. Earum prima Moldaviae appropinquat, et Cik vocatur, sive a duce quopiam Siculo primo eius loci occupatore, sive qua alia de causa. Habet haec sedes pagos XXXV. centenum, ducenum, tricenum plusve minusve habitatorum capaces. Inde emergunt fluvii Marisus, Aluta, et uterque Cocalus. Quorum prior per mediam Transyluaniam in Tibiscum effunditur. Aluta, ubi nonnihil in Transyluania crevit, exit patriam aspernatus, in Valachiam tandem ingressus transfuga abscedit, Danubioque se immergit. Ambo Cocali ad Blasii pagum coëuntes supra Albam in Mariso intereunt. Girgio a Georgianis Asiae nomen traxisse videtur, qui olim commilitio Siculorum inserti hic consederint. Habet hic tractus pagos XI. Kászon, ducis haud dubie nomen est, cuius et in Bonfinij monumentis mentio est. Hic pagus cognominis in Vngaria etiam adhuc superest. Haec Kaszonis sedes pagos IV. tantum habet. Zepsi vero, quod et ipsum nomen in Vnga-

trectatum iussum ferre poterant. At si alterutri victori adhaesissent, et ab Andrea iteratae rebellionis poenam acerbius exactum iri metuebant, et a Michaële, quod arma contra sumsissent, inclementius in eos vindicatum iri putabant.

Missi nihilominus ad eos, qui in partes suas traherent, Georgius Maco, Ioannes Tamásfalvius, duo Stephani, Harali et Doemoes, viri ex eadem Siculia oriundi, et rei militaris magis periti, quam pietatis in patriam et fidei memores. Hos iam antea e Transyluania excitos, cohortibus ductantis Michaël praefecerat, et clandestino semel atque iterum ad Siculos seditionis conflandae gratia missitaverat. Quibus tamen Michaël, non ex asse fortassis credulus, adiungit alterius gentis nominem Georgium Rácz id est Thracem, Transyluaniae hunc quoque ab ineunte aetate alumnum, id autem temporis, et postea saepe parricidam. Maco itaque et caeteri ad populares suos summissi, summo, quam potuit, studio egerunt, ut eos confestim in Michaëlis castra conscriberent. Ingentia illis praemia proposita, ac potissimum libertas solida promissa, qua per admissum toties rebellionis crimen superioribus temporibus excidissent, gravibusque suppliciis a Ioanne secundo, Regulo Transyluaniae et Bathoriis Principibus fuissent mulctati, et nobilium servituti tamquam ad hastam empta mancipia subiacerent. Hoc non solum pudendum, sed et gravissimum ut exuerent iugum omni contentione suaserunt, atque etiam multis eorum persuaserunt, ne putarent se tutiores fore, si nullius partis forent. Meminerint Solonem capite sanxisse, si quis in seditione non alterutrius partis esset. Meminerint apud Michaëlem recuperandae antiquae libertatis praesentaneum praemium esse, ab

manus traditos ac per eorum familiam propagatos. Eorum haec nomina: Abran, Halond, Oerlecz, Ienoe, Megyies Adorjan, Ab horum prosapia ramos stirpis varie deducunt. Ramorum prisca hirsutaque nomina talia sunt: Naznan, Giarus, Borozlo, Zovat, Vaczman, Dudon, Poson, Thelegd, Zomoru, Buda, Seprőd. Gierae, et quaedam alia, quae hodie priscos testantia conditores, in oppidorum et familiarum cognomina transierunt. Haecque una fortassis natio in Europa praeter Hebraeos antiquitatem generis sui ab ipsis primis gentis conditoribus deducit agnationes familiarum agnoscit, atque ex iis qui et prosapia et virtute praecellunt ductores militiae a Principe impetrat. Nam alienigenas sibi praefici minus equo ferunt animo.

Iam potitus Transyluania Michaël, quibus auspiciis dominationem ingressus fuerit, dicemus. Principio Ioannem Maronem, quem supra diximus omnia consilia Michaëlis de invadenda Transyluania ad Cardinalem detexisse, accurata exploratione indagari per provinciam jussit. Nam Maro non solum e Valachia certiorem Andream eorum fecerat, quae Michaël in exitium Transyluaniae furtim machinaretur, sed et pridie eius diei, quam pugna apud Cibinium comissa esset, e castris Vajvodae ad Cardinalem transfugaret, ita speratus fore, ut felicior belli eventus ad Cardinalem inclinaret. Ad priorem offensam, cuius gratiam Maroni fecerat, Vajvoda furenter indignabatur quod novo transfugii scelere, se ille iterum alligasset. Nec erat hic Vajvodae stomachus Maroni ignotus. Itaque victoris Valachi furorem vitabundus, passim in pagis et oppidis clandestinus per notas nobilium clientelas vagabatur, dum occasionem nactus i

Ioannes Maro Thrax in partes truncatur.

canitie ac prudentia venerabilem senem, qui publicorum munerum vacacione, quae sine viribus sustineri non possunt, ex Senatus indulgentia honestatus erat, et Augustinum medicinam publice factitantem. Per eos plaustrum villosis lodicibus onustum, quae vulgo militibus ad frigus depellendum ea anni tempestate erant opportunae, tum vero largum commeatum mittunt, ac praecantur ut clementior res Coronensium respiceret, vitae, fortunaeque miserae ac inbellis plebis parceret, ferrum, flammam, et omnem iniuriam ab illis abstineret. Nam ut civitas Coronensis iuramenti religione repudiata, qua Cardinali obstricta esset, ad primam statim armorum denunciationem in fidem et potestatem alieni Principis se committat, nec fides, quam sanctam conservare vellent, nec honestas, nec aequitas, nec denique utilitas suaderet. Si quid amplius Vajvoda in animo haberet moliri, cum Cardinale Principe transigeret, ac tum demum se quod facto esset opus, deliberaturos. Interea polliceri: se nihil adversus eum clam vel palam quicquam machinaturos, tuta omnia tranquillaque per eos futura, modo ipse quoque miserae plebi, vicatim pagatimque degenti, benignitate sua adesset. His ita nunciatis, ac legatis ad suos remissis, quum videret Michaël Coronenses non alienum, nec prorsus aversum ab eo animum habere, relicta iis conditionibus urbe, porro exercitum agit. Sed in barbari promissis fides, et constantia hic quoque, ut semper defuit. Quocumque enim immanissimae gentis vis et libido penetrare potuit, nihil sibi reliqui ad summam rapinam et caedem fecit. Quae clades totius Barcensis tractus pagos, plebisque fortunas misere afflixit, praesertim quum in repentino illo barbarorum incursu nedum facultates,

vinciam oppressam profiteantur. At nos ex oculorum nostrorum fide, omni remoto affectu, id quod res est testamur. Qui de magnis magna loquuntur, triginta millia qua equitum, qua peditum fuisse memorant. Qui minimum: viginti, Valachi octo tantum; qui medium, vigintiquinque asserunt. Haecque sententia, aut certe ab hac non multum remota, mihi, ac plerisque omnibus fidem facit. Qui infra hoc copias elevant, aut super hoc efferunt, calculis temere abutuntur, rationesque sine ratione prodigunt. Immensam hominum colluviem fuisse nemo est qui negare ausit: prorsus, ut totam, quanta est, Valachiam sedibus suis evulsam hunc confluxisse videri potuerit. Bona pars voluntarius hominum concursus fuit, qui spe liberioris rapinae facinorumque inpunitate allecti, non tam hosti viribus exitio, quam multitudine terrori essent. Illud quoque satis constat, transmisso in Transyluaniam Valacho, hunc quoque numerum nonnihil auctum fuisse, tum quod multi rapiendi studio sponte in castra eius confluxerint, tum quod Valachus quacunque ingrederetur, edicto proclamari passim iussit, se pro hoste habiturum, praesentique caede moram ulturum, quicunque armis ferendis idoneus in vestigio sua non sequeretur castra armatus. Quod quidem ideo faciebat, tum ut multitudine auctus, maiore formitudine animos spectantium percelleret, tum ut ne quisquam a tergo carpendis agminibus imminere posset. Augebat in speciem Vajvodanum exercitum, ingens currorum numerus, quos nihil curato interdicto, potiores quique secum trahebant. Ipse Vajvoda et Boiëres, omnes, uxores, liberos, facultates, universam denique familiam et bona, ac si eius regionis solum perpetua mutatione vertere propositum esset, in eandem expedi-

HARMADIK OSZTÁLY: ORSZÁGOS LEVÉLTÁR

qui ad omnia, aequa et honesta paratus fuerit condescendere; sed eos, qui praetextu pacificationis fraudem machinarentur, simulationibusque detestandis omnia tegerent. Se quicquid Deus statuisset, obviam perfido hosti iturum, ac pugnae aleam cum eo tentaturum. His ita dictis, conscensa rheda Alba exiit, paullo post humanorum casuum miserabile spectaculum futurus. Et Malaspina quidem barbari hominis furiali bello nonnihil commotus, bono animo Cardinalem esse iussit, se quidquid posset, totis viribus connixurum ne quid inde detrimenti Transyluania acciperet. Iturum ad Vajvodam, ac de decisa iam et transacta foederis et concordiae copula illum edocturum, et a proposito revocaturum. Dolebat bonus vir importuna Valachi fraude et fidem suam, et publicam salutem in discrimen coniici. Nam is iam pridem cum praecipuis senatoribus Caspare Cornis, Pancratio Senneio, et Balthasare Bornemissa gravissimis cohortationibus in fidem Rodolphi Caesaris Cardinalem adduxerant. His ita se habentibus, ut consiliis prius, quam armis de re tanti momenti decerneretur, interque partes dissidium componeretur, placuit Andreae Principi et Malaspinae Episcopo animum Vajvodae periclitari. Quaproptor missis ad eum litteris ad praesentem rerum statum conformatis per Isachum Ceithium, virum e nobilitate praeclarum, et fide auspicum rogarunt, ne quietis Transyluanorum rebus pergeret Michaël infestus esse, exercitum reduceret; foedus et concordiam inter Caesarem et Cardinalem salutaribus Christiano orbi pactionibus iam ictum esse, eiusque rei gratia legationem solemnem ad Caesarem a Cardinale missam esse. Videret ne intempestivo motu sanctae pacificationis negocium turbaret,

Isac Ceithi ad Michaëlem missus.

qui inter proceres divos apud eos habetur, festumque eius solemni veneratione colitur.

Hoc modo religione iniecta festi diei ferias agere visus Vajvoda, sensim copias in apertum producit. Quo quidem tempore, si illum nec a locorum commoditate, nec a pugnae apparatu instructum Andreas aggressus fuisset, magnum operae pretium facturus videbatur, ut omnes opinantur. Sed Michaël pacis ineundae simulationem praetexens, de industria eum diem praeterlabi passus erat, ut in sequenti die paratior ad pugnam accederet; quo vero Vajvoda maiorem spem de concilianda concordia Cardinali iniiceret, inducias cum eo in diem pepigit, eiusque rei gratia idoneis per speciem obsidibus uterque alteri caveri postulavit. A Cardinale missi Moyses Zekel et Melchior Bogathius, ille ductor agminis celebris et superiorum annorum commilitio, in Valachia Vajvodae de meliore nota cognitus: hic vero natalibus et virtute praestans iuvenis. A Michaële contra missi duo praestantes Boieres Braeda et Gregorcia Postelnik, cum quibus Cardinalis in colloquium adhibitis, multa de praesenti rerum conditione, et furtiva Valachi expeditione conquaestus est. At Moses et Melchior potestatem loquendi ad Vajvodam adepti, quo partes in concordiam reducerent, obnixe petiverunt, uti Michaël ab armis discederet, ne hac eius pertinacia maiores clades Christianae reipublicae inferretur. Quantum in bello fortuna posset, serio apud animum suum consideraret. Favere Deum iustis bellis, iniustis adversum esse. Vajvoda nulla unquam iniuria lacessitus, imo inde a primis usque sui imperii temporibus, multis beneficiis a Transyluanis affectus, fidum tutamque eorum amicitiam praeferret dubio et ancipiti

Obsides utrinque dantur.

bello. Respiceret rerum humanarum inconstantiam, suoque contentus rationem sequeretur, quam impotentem ambitionem. Videret ne momento unius horae, multa simul parta decora gloriae everteret, et dum praeter aequum et fas alienum regnum appetit, vertente fortuna suo excuteretur. Saepe usu venire, ut dum multi suae felicitati modum nesciunt inponere, bellumque temere movent, in ineluctabile malum sese praecipitent. Petere itaque, ut hos belli motus, nulla certa de causa susceptos omitteret; concordiam inter Caesarem et Cardinalem iam honestis salutaribusque conditionibus coalitam esse, proinde nullam esse iustam causam, cur tam infestus res Transyluanorum, suamque adeo fortunam in anceps discrimen adduceret, si quid vero offensarum intercessisset, quod animos tam hostiliter divisisset, satius fore id salutaribus utrique parti conditionibus tollere, silentioque abrogare, quam rem universam, salutemque publicam tam alieno tempore turbare, et portam Turcis et Tataribus ad cladem Christianis populis patefacere. Si vero Vajvoda incaeptis pertinaciam adiungere pergeret, sciret nec Transyluanos de via illi decessuros, pugnaeque aleam forti animo cum illo iacturos.

Valachus abnuit concordiam.

Summa eorum, quae his Vajvoda per Mosem et Melchiorem responderet, haec fuit, ut diceret: nullam sibi cum iis amicitiam, nullamque concordiam intercedere posse, qui se a Christianorum partibus, rupto Dei hominumque foedere, subtraxissent, Turcisque exicialibus Christiani nominis hostibus se adiunxissent. Nam quod foedus et pacem cum Rodolpho Caesare initum fingeret, non esse aliud, quam frivolum quoddam retinaculum, ad eludendam duntaxat rerum opportunitatem, ac rescindendam potius, quam conci-

liandam fidem comparatum. Armis igitur potius decernendum esse, quam ullam pacis mentionem inferendam, quae ob Transyluanorum lubricam, et inconstantem fidem nunquam aut fida, aut diuturna esse potest. Qui Principibus aliis super alios accumulatis, ac nunc hac nunc illa sella sedentes, omne vinculum concordiae cum Germanorum Imperatore convellissent, qui suo non contenti, principatu quoque transalpino se exturbare, caedereque iusserint. Et cum sua tutari nequeant, in alienum imperium occupandum oculos et animum adiecissent. Nunc cum huc deducta res sit, ut retro copias ducere integrum non sit, porro agere necesse erit, eamque sortem amplectendam, quam Deus dederit. Quod ad fortunae instabilitatem attineret, memorem se esse humanae sortis, sed illud se reputare in animo iustis armis Deum favere, seque scire pia arma induisse; qua propter sperare fore, ut is belli exitus sibi prosper, foedifragis adversus esset. His ita nunciatis, ne tamen Vajvoda in nullas pacis condiciones descendere videatur, subiecit tandem, uti Cardinalis diploma daret, quo se fide Rodolphi Caesaris nunquam recessurum iuraret, tum ut in belli expensam centum millia florenûm praesentia penderet. Transalpinae Valachiae principatum tutum incolumemque praestaret, neve ullo unquam iure in eum inuolaret: si quae offensae, iniuriae, damna, detrimenta in hac novitate temporum eius animum incessissent, sempiterna oblivione deleret. His utcunque tolerabilibus conditionibus ferunt alii adiectas: ut principatu Andreas resignato, Sigismundum Bathorium, quem astu et clandestina machinatione eliminatum ab eo suspicabatur, e vestigio restituendum curaret: ipse Poloniam, suumque sacerdotium repeteret,

Conditiones Valachus proponit.

quippe quem sacris magis, quam armis tractandis idoneum, tum religionis, cui se addixisset, institutum; tum natura et mores, tum etiam patruus eius Rex Poloniae consecrassent. Cum haec Cardinalis non iniqua modo, sed et iniuriosa, ad velandamque technam comparata esse videret, animadvertit nulla alia re, quam armis hos motus componi posse. Proinde omnem spem pacis, quam conceperat, damnavit: videns se frustra conari, ut insanabili barbaro, et oblito eius status, quem Transyluanorum beneficio superioribus annis adeptus erat, remedium quiescendi adhiberet. Nec ab re indignatus est, eam esse hominis superbiam, ut Valachus infimae sortis Satrapa conditiones ferret, quas vel victus quisque sperneret, nedum ancipiti adhuc Marte bellator suspensus admitteret. Nec puderet hominem impudentem suae vanitatis et ambitionis, qui vectigalem eum et clientem sordidae dominationis suae faceret, cuius nedum imperium sed vel amicitiam infra suam dignitatem Transyluanus poneret.

His ita constitutis, pridie eius diei, quam pugna commissa esset, sub vesperam Malaspina Episcopus in castris ad Andream Principem affuit. Postero diluculo, qui dies Iovis erat, revertentibus Mose et Bogathio, atque obsidibus ab Andrea quoque ad Valachum remissis, protinus Malaspina eodem advolat, sperans fore, ut nondum re utrimque in apertum discrimen adducta, tolerabilibus adhuc conditionibus bellum dirimere posset. Ita curru invehens paucoque suorum famulitio stipatus, ubi in castra Vajvodae penetravit, ne ad congressum quidem et colloquium admissus in posteriores castrorum oras a Valacho ablegatus est,

Malaspina ad Valachum, sed frustra.

adiectis custodibus, qui a vi et iniuria incolumem illum praestarent.

Ipse nihilominus Vajvoda propositi pertinax, quae ad confligendum erant, opportuna praeparare, acies disponere, tormenta locare, omnia suis quaeque locis digerere, ac dum pacificationis spe suspensum Cardinalem detinet, ex insperato illum invadere. Quae sane expectatio varie affecit nobilitatis animos, cum inter spem et metum haerentes, destinatorumque hostilium ignari, de concordia transactum iri arbitrantur. Peperit haec conciliandae pacis fiducia primoribus, ducibus negligentiam, qua nihil est in bello perniciosius, ideoque contemtim quidvis agere, munia quisque sua segnius obire, non hostiles molitiones explorare, non stationes, non speculas, ut par erat disponere: ac velut omnia circa se pacata essent, armis exutis corpora plerique curare, iumenta laxare, ac procul a signis contubernia evagari. Illud constat non exiguam militum partem pabulatum evagatam fuisse, adeoque imminentis discriminis securam, ut nihil ea die actum iri putarant. Negligentia pestis in bello.

At Cardinalis quo maiorem fiduciam suis in re gerenda adderet: advocata frequenti militum concione, sub singulis vexillis eius foederis diploma, quod Vajvoda per Ravazdium et Vitéz dederat, iuramentoque suo ac Boierum firmaverat, recitandum publice curavit, ut omnibus palam fieret, quam Valachica religione servaretur, initi iuratique foederis fides. Inter haec convocato primorum militiae ducum senatu, diu, multumque ut ancipiti re solet, de belli rationibus, et iis quae ad rem sapienter gerendam pertinerent, consultationem habuit. Iam antea quam Cardinalis Alba moveret, fuerunt qui suaderent trahendum esse bellum, Valachi perfidiam publicat Cardinalis. Consultat Princeps de committendo proelio.

nec confestim totius rei summam praecipiti pugnae committendum. Nihil esse tam capax fortuitorum, quam bellum: nihil in quo magis fortunae inconstantia dominetur: nihil denique in quo maior rerum ruina existat. Hanc rerum varietatem perpendentes sapientissimi olim duces, nihil aeque magis periculosum esse duxerunt, nihilque maiori cautione vitandum, quam ne uno eodemque tempore, salus totius imperii caecae fortunae arbitrio committatur, ac velut tota cervix regni uni ictui subiiciatur. Ita sapientibus ducibus constitutum est, ut qui viribus et copiis hosti se inferiorem esse videt, studeat ingenio et calliditate superior esse. Saepe potentissimos hostes non robur sed ars vicit. Sic hodie adversus Turcam potentissimum hostem, ab imperatoribus belli scientissimis pugnatur, arte, non viribus, opportunitate cavendi, non aperto Marte congrediendi; dolo, non virtute praesertim contra formidolosum, adeoque dolosum et perfidum hostem. Quid erit factu stolidius, quam si in consulta pugna hosti huic Valacho nos obnoxios fecerimus? Nam etiamsi nos superiores proelio fuerimus, praeter vilia Valachorum spolia et cadaverum stragem nihil amplius lucri faciemus. Contra si ille vicerit, quod abominamur, non iam spoliis tantum et manubiis potietur, sed totum hoc Transyluaniae regnum, tota respublica nostra, privatae publicaeque opes adeoque divina humanaque omnia victoriae eius praemium erunt, nosterque error secum trahet universam omnium ruinam. Quum igitur tanta dissimilitudine laboret illius et nostrae pugnae eventus, consultius fuerit non collatis signis dimicare, sed trahere, quantum eius fieri potest bellum, omnibusque modis id annitendum, ut ille sciat sibi non cum temerariis sed cum circum-

spectis et cautis rem esse. Nec poterit Valachus colluvionem tam confusarum gentium diutius sub signis continere. Nam vel anni tempus, quod nunquam sui simile est, vel annonae penuria, vel belli labores, vel inopia pecuniae, vel caeptata rebellio, ac in rapinam evagata agmina, nec ducis imperium auscultantia, inconditam hanc multitudinem vel sine armis dissipare poterunt, adeoque ipsi suae cladis occasionem praebebunt. Tempori insidiari, occasionique invigilare, summa in re militari sapientia est. In inconsulta audacia facile fortuna deprehendit temeritatem. Non poterit Valachus pluribus supplementis suas copias augere. Imo et hae quas conscripsit, dilabentibus magis similes sunt, quam constantibus. At noster exercitus saltem intra triduum non contemnenda accessione augebitur: tribus amplius armatorum millibus supplebimur. Quod sane augmentum quantum nobis addet roboris et fiduciae, tantum illius viribus adimet.

Erant quoque, qui suaderent, tota castra ad Cibinii urbis moenia esse applicanda, curuumque connexorum vallis munienda. Nam quum iam eo processum sit, unde nec honestus nec liber ad tutiora sit regressus, satius esse putabatur cum urbe coniungere castra, unde et commeatus peti affatim posset, et tormentorum ictibus hostis lacessi, si forte Valachus impressionem in Andreanos moliretur. Interea vero temporis, Michaël morae impatiens, exercitusque eius disciplinae militaris poenitus exsors, taedio militarium molestiarum offensus, tum et eruptionum cladibus fractus, non est dubium, quin opinione citius dilaberetur, quae res magnam Transyluanis ad vincendum suppeditatura esset occasionem. Interea induciis, pro-

missis, prolationibus, nunciis, pactis, frangendus ardor hostium. Ardent illi fortassis cupiditate pugnandi. Sed enimvero ubi primus ille impetus pugnae, et aviditas in militibus cohibetur, multum de viribus detrahitur. Calor ille, qui eos ad bellandum inflammaverat, si forte languescat mora et expectatione, nonnihil refrigeratur, militaresque animos enervat. Praepropero hosti cunctationem opponere, si modo usus occasionis tulerit, salutare fuerit. Sic Fabius vicit Annibalem, licet cautum, et ad rem circumspectum. Sic Mathias Rex, potentissimorum duorum Regum, Poloniae et Bohemiae conatus ad Vratislaviam fregit, et ad honestas sibi conditiones ineundas redegit.

Hoc modo ubi post multas variasque disceptationes verisimilibus ultro citroque rationibus, ut in anciptiti re momenti solet, disceptatum esset, haec tandem sententia tenuit, ut si Valachus honestis conditionibus non acquiesceret, tota rerum summa arbitrio Martis committeretur: praesertim quum iam eo processum sit, unde honestus ad tutiora regressus esse non posset. Erat Emericus ab oppido Sixo cognomen trahens, sagina ventris maiali quam homini propior, qui etiamsi non esset ordinis senatorii, quippe qui prae aqualiculo et obscuris natalibus ei dignitati ferendae minime esset idoneus, multa tamen Cardinalis cum eo communicata habebat consilia. Is Principem ipsum cohortari coepit, uti in tempore ante conflictum, in tutiora quaereret receptum, nec se periculosae certaminis fortunae committeret. Conducibilius fore, praedicans quocunque tandem eventu dimicaretur, principale caput in tuto esse. Ei rei Varnensis Mohácsiensisque clades documento essent. Cui Cardinalis: et ego id facerem, inquit, si tu essem. Nunc quando me

Principem exercitus esse agnosco, ne semel quidem volo esse transfuga, meorumque desertor. Tacite carpens illius transfugium, qui ex Vngaria ob assiduas rapinas illic exercitas, peculatus damnatus, furtim se in Transyluaniam superioribus temporibus illatebraverat.

His tam male constitutis, quum Cardinalis exercitus veluti ferias agere visus, omnia oscitanter provideret, Michaël occasionem minime praetermittendam ratus, pugnae initium facere constituit. Non ab re enim existimabat, ut dum exspectatione ineundae pacis spes Andreae suspensa tenetur, interea miles nec animum excitatum, et ardentem ad pugnandum; nec facultatem ad resistendum, nec tempus ad sese armandum habiturus esset. Nec falsus est opinatione Vajvoda, nam postquam ambigua reditione Malaspinae, caecaque expectatione componendae pacis incertum Cardinalem, animique nutantem fecit, protinus praemisit Polonorum velitum, quos stipendio authoratos habebat, binas fere cohortes: ipse quoque toto cum exercitu sensim progrediens. Ac simul tormentum excuti iussit, cuius fragor ad pugnam capessendam tessera erat. Cardinalis spe componendi belli decipitur.

Ad haec inexpectata initia Andreae Principis exercitus tumultuari, vexilla explicare, tympana pulsare, in acies cogi, alia quae ad armandum erant opportuna, expedire. Cardinalis ubi videt ex omni parte perfide secum agi, quod necessitas et temporis ratio postulabat, conscenso confestim equo, ac digestis, explicitisque, ut potuit ordinibus, ad primores exercitus procedens, in hunc modum eos affatus est: quo in statu nos, totaque provincia simus positi, videtis viri fortissimi! Vajvoda cliens noster, quem nobis firmissimo iurisiurandi foedere, meritis, benignitate, of- Cardinalis ad milites oratio.

omnibus obstrinxeramus, divini humanique iuris omni vinculo rupto, nefarium bellum inopinatis intulit. In quo quidem nemini dubium est, quin ille Deum prius, cuius sacrosancto nomine tam perfide abusus est, quam nos offenderit, omnibus humanitatis officiis in eum defunctos. Proinde si Deus pie facta respicit, si iustam causam non aversatur, si numen illud coeleste tutelarisque Patrona Virgo genitrix Vngaros nondum deseruit, quod fidelibus animis certum persuasumque est, non deseruisse: sane sperandum esse, tam importunum Valachum, tam perfidum, et atrocem hostem, qui iam magnam provinciae partem ferro, flammaque delevit, tam ab omni humanitate remotum barbarum, dignas poenas perfidiae daturum. Si vero communes et incertos casus, quos vitare humana industria quandoque non potest, tacita quaedam fatorum asperitas nobis imponit, certa una illa res nos consolabitur, quod pro patria pro libertate tuenda, pro aris et focis bene meritum, vel de ingratis istis nostris hostibus spiritum, Deo ac hominibus reddemus. Has ille grates vobis rependet populares fortissimi: quem de Zinanis Passae faucibus ereptum, in libertatem patriamque restituistis. Qui nisi vestra virtute salutem acquisivisset, nunc aut in Turcarum ergastulis morte miseriorem vitam traheret, aut in extremis alicuius orbis angulis vagus, erro, exul vitam toleraret: aut certe unco ferreo in costas impacto, gratum Turcis spectaculum Constantinapoli exhiberet. Nam et quod monstrum illud hominis Principatu olim Transalpino potitus est, Sigismundi Principis, quod scitis, interventu apud Imperatorem Turcarum impetratum est. Ita homo barbarus, sordidoque loco natus, non contentus ad praefecturam Valachiae, sua sorte prorsus indi-

gnam nostro beneficio fecisse sibi gradum, etiam imperio nostro insidiatur, exitiumque moliri contendit. Serpentem in sinu fovimus, cuius veneno iugularemur: catulum luporum nostro lacte aluimus, cuius rabies ad nos laniandos armaretur. Si ingrato homine nihil alit terra peius, profecto credi par est, neque apud iustum illud coeli numen, vitium esse ullum magis detestabile. Nec immerito. Nam ingratus animus non solum iustitiam extinguit, sed omnem etiam humanae vitae societatem convellit, et Deum ipsum benignitatis fontem, ne quid boni amplius ab eo accipiat, a se avertit. Siccine caput nefandissimum et nullo non supplicii genere plectendum, nobis iam insultabit, de nostra caede et exitio cogitare potest, ut quibus compedibus et servitute a nobis pridem ereptus est, easdem compedes et servitutem nobis impingat? Siccine qui non erat dignus, ut terram hanc amoenissimam vel summis pedibus contingeret, suae libidinis et turpitudinis stabulum faciet? Qui obscurae suae et pudendae originis immemor, in imperium Vngarorum aspirare non erubescit: cuius fratres consanguinei etiam nunc, in quercetis Valachiae alii sues pascunt, alii mulotralia capris supponunt. Qui partim ab hircis olentes adhuc populares suos, partim ex omnibus terrarum angulis parricidas, veneficos, decoctores, sicarios, latrones, ac sui similes periuros, adeoque regionum quaelibet purgamenta in arma accitos, adversus nos contraxit: insidias et exitium benemeritorum suorum vitae machinatur, quorum vel sepulcra omni veneratione colere debuerat. Hunene igitur Valachum probris tam nefariis coopertum, tot periuriis delibatum patiemini vitae, fortunis, penatibusque vestris dominari? huius iugum et tyrannidem ferre? huic fidei

humanique iuris contemptorem bellicae quam homini propriorem, cervicibus vestris insultare? ac non potius totis viribus, sanguine, vitaeque iactura quam primum e patria eliminare, atque exturbare? Nec est quod foedissimae nationis arma timeatis, quam a multis seculis Vngaria sibi tributariam, et ad omnia iussa mancipatam habuit. Sunt hi Mysorum postremi, sunt tamquam mancipia e trivio sumpta; qui cum animadverterint, cum hominibus adeoque heris suis rem sibi esse, non armorum vi tantum, sed et dominorum iure vincentur: contra quos virgae potius et fustes, idque genus servilis metus instrumenta, quam ferrum erant intentanda: nec ut hostes gladio domandi, sed ut servi flagellis erant castigandi. Ite ergo duces, militesque fortissimi, et quod suapte sponte vobis veraeque virtuti daretis, petitioni et obsecrationi nostrae detis. Ne patiamini provinciam tanta indole hactenus a vobis conservatam, auctam, locupletatam in foedae gentis dominationem delabi. Nunc, nunc in lacertis, humerisque vestris salus patriae, fortunarumque vestrarum, laus et gloria sita est. Haec, aut his certe consentientia Princeps Andreas non sine ingenti affectu ad milites peroravit: imminentis cladis haud scio an praesagus, certe sui exitus adeo immemor, ut praesentiam animi, alacritatem, fiduciam et quidquid in optimo duce extrema necessitas requirit, omnibus numeris prae se tulerit.

Michaëli suos ad proelium animat.

Nec Valacho defuerant verba, quibus suos ad praeliandum animaret. Considerarent, quam inique a Transylvanis agatur, quam omnia divina humanaque ab illis misceantur, qui iuramentis pariter ac Principibus aliis super alia exaggeratis, ac per vices repudiatis, nec fidem cum diis superis, nec fidelitatem

cum Christianis, nec ius ullam cum amicis servent. Non esse dubium igitur, quin dii coelestes, hos iusta vindicta plectant. Victoria, inquit, quam dii per vestram virtutem, milites, nobis pollicentur, vestrum omnium erit emolumentum, vestra praeda. Ipsi hostes reddent stipendia diu vobis debita. Nullius erit tam avarus animus, nullius spes tam cupida, quam capta Transyluania cumulatissime non sit expletura. Neque vero vobis, commilites fortissimi, formidini esse debet horum exercitus. Qualis dux eorum, talis miles. Hic sacerdos, neque paci neque bello idoneus, quid sit bellum in libris fortassis per ocium contemplatus est. Caeterum sudorem et puluerem, micantes enses, belli labores, et pericula ferre, acies disponere, imperatoris munia obire, et alia talia defungi, tam vel nescit, vel non potest, quam mulier quaevis lanificio apposita. Quid? quod militares viros, gentiles et populares suos, quorum virtute ipse ac non sua Transyluania inniti potuisset, partim exauctoraverit ob aerarii angustiam, vacationibusque militiae impertiverit, partim ad nos ablegaverit, stipendiis nostris fovendos et exercendos. Sedet Transyluania omni praesidio, defensore ac Principe destituta. Proinde inbecillitatis suae conscia, viribusque diffisa, despondisse animum, herbamque nobis porrectura videtur. Ite ergo macti animis et virtute milites, et quo vos virtus, quo gloria, quo opum ingentium spes ducit, comitem laetam faventemque fortunam sequimini. Videbitis mox nihil ad certam speratamque victoriam vobis defuturam. Perorat.

His ita ab utroque Principum peroratis, Cardinalis ordines instrui atque in aciem componi iussit. Summus copiarum universarum dux secundum [illegible] nalem ipse Caspar Cornis erat, magni vir [illegible]

duodecim virûm senatus princeps, vetus Bathoriorum Principum alumnus, et magni nominis praefecturis, honoratisque magistratibus pridem perfunctus. Pugna commissa in iniqua planitie, qui urbi Cibinio et Sellembergo pago interiacet. Eius planitiei campum amnis Cibinius diuturna alluvione ita in aequalem fecit, ut spatium, quod Sellembergo adiacet, depressius: quod ad Cibinium urbem vergit, editius appareat. Id intervallum ad quatuor millia passuum patet. Michaël orientem versus, et secundus, Cardinalis contra ad occidentem, et adversus flumini Cibinio stetit. A qua loci conditione iam tum non absurde augurabamur, dexteriorem fore pugnae eventum Valacho, quam Transyluanno. Porro totus exercitus Cardinalis ita forte constitutus erat, ut partem summissioris campi ipse occuparet, urbeque et amne Cibinio utrimque clauderetur. Michaël contra a Sellembergo partim humiliora camporum loca, partim editiora, quae scilicet supra Cibinium et Sellenbergum propius montana attingunt, late militibus compleret, ita ut si commoditas expendatur, Vajvodae potiorem locum ad pugnandum sive a fortuna datum, sive suapte arbitrio lectum habuisse videatur; contra Andreas iniquiorem. Coeterum in fronte sui exercitus mille circiter equites Cardinalis constituerat. His trecenti adiecti erant Poloni levis armaturae, arcubus, tormentulis aereis, et gladiis instructi. Hos populares suos ducebat nobilis Polonus *). Omnibus autem his praecerat Moses Zekel, vir singularis fidei et animi praestans, is qui postea frustra arreptum Transyluaniae principatum

Locus pugnae.

Ordo exercitus Cardinalis.

*) A névnek üres hely van hagyva, melyet a bécsi codexben egy XVII. századbeli kéz apró betűkkel írt megjegyzéssel töltött be: kurva az anyja ő kegyelmének, elárulá az urát.

cum morte commutavit. Succedanei ductores erant Franciscus Levai et duo Thomae, uterque e Siculia oriundi, Ciomortanius cognomento et Becz, et ipsi non ignobiles militiae; his ad dexteram positi, pedites e praesidiis acciti, et e Saxonicis urbibus de more missi, ad octingentos. Hoc cornu tuendum datum Stephano Lazarii viro militaris rei peritissimo, et in Moscoviticis bellis Stephani Regis Poloniae summa laude versato. Cui adiunctus est Georgius Aradi Vngarus, Coronensium peditum celebris centurio. A laeva locati praetoriani pedites sexcenti, ab habitu caeruleati dicti, omnibus militiae laudibus, quibus id genus militum commendari possit, insignes. Horum dux Mathaeus Perussith, acris vir animi et praestabilis, quem Andreas Princeps abdicato Stephano Lazare, ab inito statim principatu ad id muneris statim allegerat. Vicarius ei additus Franciscus Thurius, multis praeliorum experimentis cognitus. Tripertitae huic aciei, quae in frontem pugnatura erat, subiuncta est subsidiaria manus quingentorum circiter aequitum, quibus praefecti e primore nobilitatis Petrus Huszar et Stephanus Tahi, viri ob eximiam in re militari laudem ex Vngaria superioribus paullo annis in Transyluaniam a Sigismundo acciti, multisque bonis locupletati, quibus secundae datae erant ab Andrea Principe in hac belli cura partes. Is adiuncti e nobilitate Nicolaus Zalasdi, Melchior Bogathi, ac frequentes alii, pro se quisque numeroso satellitio et autorato milite instructi. Horum latera a laeva claudebat Andreas Barciai Banus Lugasiensis, cum valida equitum cohorte. Cui adiunctus est Caspar Sibrik aulicae iuventutis ductor, ac practoriani equitatus magister, quem capitaneum vocant. Horum agmen ad quadrin-

gentos. A dextra pedites fere totidem e rustica plebe collecti, aliaque hominum farrago, e portarum, quas vocant, delectu conflata. Quibus prae esse iussi Michaël Zemere, Volphgangus Petki et Stephanus Besennyei. Post hos phalanx, totum claudebat a tergo agmen, e comitatibus et promiscua nobilitate accumulata, qui ut eventus ostendit, apparatum magis et speciem quandam assimulatae virtutis, quam verum animi robur in bellum attulerat: contenti praesto esse, et formam quandam rei militaris adumbrare ac non potius rem pro virili gerere. In hunc numerum conflati sunt Pancratius Sennei, Benedictus Mincenti, Stephanus Toldi, Georgius Ravazdi, Stephanus Bodoni senatorii ordinis nobiles, itemque Ioannes Iffiu, et cognomento et aetate iuvenis, frater Andreae Principis, sed materno tantum utero germanus, quippe vitrici filius, eximiae indolis adolescens. Item Balthasar Cornis Casparis filius et plures alii. Tocius exercitus summa, aut minus aut summum quinquies mille. Nec elevo ad favorem numerum, ad cuius veritatem testificandam, et praesentium authoritas, et oculorum meorum fides suffragatur. Imo mirum plerisque visum est, in sex duntaxat dierum spatio, quam furtiva Vajvodae irruptio cognita est, hanc quoque manum e propinquis licet locis conflari derepente potuisse.

Cyrus Spontonus, nescio quis Italus, octona millia e Cardinalianis desiderata, e Vajvodanis bina scripsit Sed quid facias istis hominibus, qui omnia e trivio atque e famae vanitate sumpta chartis praecipites illinunt, ac tamquam ad liquidum exploratam veritatem haberent, alienis auribus committunt. In quo quidem in se ipsos iniqui, et in alios iniurii sunt. Nam quod ipsi verba dari sibi temere patiuntur, animi

stupidi est: et quod aliorum credulitati imponunt, malitiae. Vnde fit, ut errore quasi per manum dato, ac multiplicato, etiam eos, qui verum a stabilitate et constantia tueri constituerant, aliorum incerta fides in errorem trahat, ac falsa opinione imbuat.

Caeterum ipse Princeps Andreas a laeva phalangis editiore quodam in loco, ad omnes casus, quos belli fortuna ferret advigilabat. Vtque cognitior suis eius statio esset, modicum vexillum in eum usum paratum, cui littera A. annotata erat, praesentiam eius declarabat. Ipse coccinea chlamyde, in modum militaris vestis conformata, et ad eius temporis statum accommodata indutus visebatur. Atro equo, generosioris notae, quem a Sigismundo Principe dono acceperat, spectabilis invehens; latus eius stipabant Stephanus Cziáki e procerum ordine, et Georgius Palatitz nonnullique alii e nobilitatis Siculicae cohorte.

Ordo Valachici exercitus.

Vajvodanus exercitus ita fere fuit locatus, ut ad laevam, quae dextrae Andreanae ex adverso respondebat, Baba Noac cum suis voluntariis consisteret. A dextra Thracum id est Rascianorum equites. In medio Vngarorum armatura, in quibus praeceteris belli feliciorem eventum Vajvoda posuerat. Duces eorum Georgius Maco, ductoresque cohortium alii Franciscus Lugasi, Demetrius Magnus, Georgius Horvathus, Michaël Giulai, Volphgangus Noák, et alii, partim turmis, partim manipulis praefecti. Post hos Kazaki Poloni succedebant, et ingens Valachorum equitatus, ac demum ipse Vajvoda cum phalange, et mille Siculorum manu. Vbi omnis Boërum militia continebatur.

His ita dispositis classico utrinque cani caeptum, ac simul tormentis fulminari, omnia ad caedem patrandam machinamenta explicari, clamoribus, tra-

collisorum ensium tinnitibus, fumo denique sulphureo, pilarum tormentis emicantium teterrimis ictibus cuncta personare, omnia caedis ac stragis compleri. Et quia Valachus commodiorem ad committendum praelium, excutiendaque tormenta locum nactus erat, non exiguo sane detrimento in Transylvanos saevire potuisset, si tormentariae artis magistros peritiores habuisset. Proinde plus terroris, quam cladis intulit, pilis altius libratis ac totum agmen supervolantibus, aut hastarum apices perstringentibus. Vix pugnae copia facta utrinque erat, quum et stationariis quidam (Daniel Zalasdi homini nomen) domo et origine Valachus, ipsa claditate naevum animi et corporis prae se ferens, nulla certa de causa, ne ulla cuiuspiam quod constaret iniuria irritatus, e statione, ubi forte positus erat, de repente incitato equo ad Valachum transfugit. Itaque admirari omnes quae intemperies hominem transversum egerit, aut cur nominis famam, quae hactenus cum honestate fuerit coniuncta, tam foedo scelere faciat illustrem. Is non e Zalasdiorum magni nominis in Transylvania stirpe et familia oriundus, cum qua nihil, praeter cognominis a patrio vico ducti, similitudinem, commune sortitus est, sed Toeroekorum procerum, qui ad Hunyad castellum late dominantur, ab initio infra etiam mediocrem sortem servus fuit. Qui tandem suapte industria eo processerat, ut Batoriorum Principum benignitate, e servili et obscura conditione natalibus restitutus, in nobilium numerum aggregaretur: cuius venalem fidem, non est dubium, quin largis promissis Vajvoda Michaël sibi obnoxiam fecerit emeritque. Qua de causa Cardinalem extremo discrimine laborantem, tam foede prodiderit. Ad eius transfugium Michaël iam tunc de rerum summa solli-

Daniel Zalasdi ad Valachum transfugit.

citus, nonnihil exhilaratus est, ab eoque omnem belli Cardinaliani statum abunde cognovit. Nec vero tam nefarium hominis flagitium multum impunitumque dimitteretur, vertente tandem anno, quum Michaël Valachus e viscere Transyluaniae eiectus tandem esset, Moses Zekel Danielem ob admissum scelus captum, apto ad eius ingenium supplicio affecit. Nam qui in ancipiti adhuc et suspensa re turpissime praevaricatus erat, atque ab officii sui praescripto deflexerat, fidem denique suam tergiversatione corruperat: perinde ipse quoque vivus ac spirans, religatis in tergum manibus, equina cauda humi tractus est, ac carnificis opera praepostera et flexuosa ambulatione terram calcavit, tergo viam ingrediens non pedibus. Demum corpus, Bessi aut Metii exemplo quadripartito laniatum varris in sublime erectis, diversis in locis suspensum est; quippe qui fidem in diversa transfugiendo distulerat, ita cadaver quoque eius a sese deficiens, passim dispergeretur, futuro in posterum omnibus proditoribus exemplo, si modo hic detestabilis morbus, in ingeniis natura pravis ullo exemplo ad meliorem sanitatem revocari posset.

Exinde primus praelium auspicatus est a Vajvodiana acie Baba Noac cum sua farragine: sed maiore conatu quam virium apparatu; si quidem adversarium Stephanum Lazarum, eiusque militiam ab animis et telis opprime instructam nactus; magna clade accepta, eo unde venerat reiicitur. Quapropter ad Lazarem retundendum e vestigio mittit Michaël validam antesignanorum militum manum, equitatu et hastis instructam, quod genus teli ad quamlibet violentos impetus refutandos in rem plurimum conducit. Hi ex Vngaris et Siculis equitibus constabant, eosque Geor-

gius Mako ducebat. Simulac autem per consternatos ac refugientes Babae milites, concitatis equis in Cardinalianos, et Lazarem sunt invecti, bifariam continuo divisi sunt. Pars in Lazarianos pedites, qui Babam terga vertere coëgerant, impressione facta, ingenti sane strage illata eos fuderunt, alios equis proterentes, alios hastis confodientes. Vbi et Lazar dux periit, obstinato animo morti se devovens, ac in mediis suorum caedibus clamitans: occumbam libens, nec inserviam ingrato sacerdoti, qui meo me officio ac dignitate iniquc privavit. Pars Vajvodanorum equitum in aciem Mosis, quae in fronte locata erat, magna vi infertur. Ingens hic caedes redintegratur, et quia de rerum summa agabatur, sane non impigre utrimque mutuis vulneribus incumbebant. Vngarus cum Vngaro commissus, hic ad servandam, ille ad evertendam patriam, pari pietate et impietate grassabatur. Tandem cum aliquamdiu aequis viribus pugnatum esset, recentibus subinde a Michaële laboranti suorum agmini submissis, Moses a Macone loco dimovetur, dimotus magna strage post principia retruditur. Hinc ingens vexillum decumanum Bathorianis insignibus decorum a Mosianis extortum; signiferi interfecti: Thomas cognomento Graecus, Stephanus Zéplaki et Theodorus Kolbas, quod nostris botulum significat. Inclinatis Mosianis Petrus Huzar rem fere collapsam correcturus cum valido hastatorum, quos ducebat agmine, Mosi suppetias in tempore subvenit. Itaque in Vngaros Vajvodanos, et adiunctos Thraces irruens, ita eos spiculorum densitate obruit ut late disiectos in fugam converterit. His pedem referentibus ipse Vajvoda cum caeterorum Vngarorum ac Valachorum equitatu, potissimaque phalangis parte in Huzarem invectus,

non solum Vngaris et Rascianis suis opem tulit, sed et omnes Huzaris copias magna edita clade retrocedere coëgit. Instare Valachus, urgere ad occasionem, quam felix Mars attulisset, sese acrius expedire. Contra resistere phalanx, et incolumis adhuc pars Cardinalianae aciei: nihil arridentem Valacho fortunam curare: numero atque animis consistere. Ab huius pugnae successu, quum iam victoria ad Valachum in proclivi esset, Caspar Cornis, cui totius exercitus summa a Cardinale commissa erat, diverticulo ad dextram facto provisurus, quod ad praelii praesentem statum faceret, ex insperato captus est, ac Vajvodae praesentatus. Defixit omnium oculos subita Caspari captivitas, nec levis metus ob eam rem Principem iuxta et milites incessit, omnibus male ominantibus, primario duce, adeoque universarum copiarum poene capite in hostilem potestatem incidente. Vajvoda viso talis viri casu, qui summa cum eo iam pridem ex toties obitis ad se legationibus, multisque proeliorum discriminibus intercesserat notitia: virtutis eius et dignitatis memor, tutum ab omni vi atque incolumen servari iussit. Non defuerunt tamen famae atque existimationis eius infesti nonnulli, qui consulto, non casu, se capi atque ad Valachum deduci voluisse, eum criminati fuerint. Quorum calumniam summa viri virtus, et in Bathorium nomen perspecta semper fides satis refellit. Nam quum Bathorium Principum gratia et favoribus iam inde ab ineunte adolescentia Caspar adiutus, altus atque ad summos honores et opes provectus fuerit, sane ne veri quidem simile videri potest, nedum verum, ita illum praevaricatum hosti fuisse, ut animum, qui sincerus semper in Batorios, et pietatem, quae summa in eo, in Deum, et

Caspar Cornis a Vajvodanis intercipitur.

patriam fuit, ad illaudati tyranni
habuisse suspicandum sit. Captus
pugna Georgius quoque Rauazdi
natorum numero nobilitate et pru
accepto in facie luculento vulnere
Rauazdi trucidatur. Vajvodam est ductus, statim Sicul
cidandus, summa contentione pre
sibi de Rauazdio, gravissimo ipsor
lubitum esset statuere. Nam quum
Vdvarhely Sigismundo Principe pr
vem in se conciverat Siculorum inv
ut illi volebant avareque tractata
cam: uti plane vix ulla est adr
quae vulgo ab omni parte ad pa
vero etiam memores erant, quan
eos adfecisset, ob seditionem supe
citatam, Sigismundo Principe ad
phum Pragam absente. Nam qu
libertatem denuo in arma ab iis itu
Bochkaius, id temporis in provinci
Nicolaus Apafi. gliscentem tumultum in fumo opp
Apafium et Rauazdium summiserat
in eos animadverterat, eoque vic
armis ab illorum vaesania detractis,
vitute, alios praesenti supplicio aff
que ad imperata facienda cogeret.
nem calamitatis tunc a Ravazdio
vindictae cupidum, praesenti eius
voluerunt. Eodem fato periit Ga
experte virtutis nobilis eques, qu
est raptus, iussu eius e vestigio
hora pomeridiana tertia, ac tamqu
tum esset, post hanc Valachi imp

STANFORD LIBRARIES

Princeps damnata spe restituendae amplius aciei, proelio excessit et fugae commisit.

Verum enim vero, ne huius victoriae summa diutius penes Valachum consisteret, Andreas Barciai, Moses Siculus, Tahius Stephanus, et Huzár, praesentisque animi reliqui duces effecerunt, qui in re trepida ipsi intrepidi cohortati inter se, ac confusas acies in ordinem, ut potuit, redigentes, toto simul impetu in Valachum praesenti rerum successu exsultantem, invehuntur. Certamen utrimque recrudescit. Victoriam pro se quisque ad se trahere nititur. Diceres Martem dubitandum secum deliberare utri parti propicius adspiret: huic an illi dexterior adsistat. Illinc perfidia contra patriam, hinc pietas pro patria decernunt. Illinc fiducia, hinc necessitas adversos acies committit. Illis spes praedae animos addit, huic indignum videtur, provinciam a Turcarum, vicinorumque hostium violentia hactenus defensam, auctam, in libertate enutritam, Valacho inportunissimo et crudelissimo Mezentio obnoxiam facere. His et illis victoriae excellens premium Transyluania in medio erat. Caeterum militaris rei peritia, pertinaxque bellantium ardor Transyluano gradum ad victoriam fecerat, si ea uti scivisset. Siquidem ductores ordinum quos diximus, spisso hastatorum equitatu et praetoriano peditatu in mediam aciem Valachi impetum perferentes, tanta illum, clade illata disiecerunt, ut ingentem sane numerum eorum straverint. Tormenta aenea erepta iumenta cum agitatoribus caesa, tormentarii interfecti, signa una cum signiferis conculcata, omnia ad praesentem victoriam comparata Et quod caput erat, ipse Vajvoda omni spe victoriae, quam dudum conceperat, Transyluano relicta, in fugam fuerit effusus, unaque

A Transyluano stat Mars.

Michaël deseria pugna fugit.

secum omnem Valachorum copiam traxerit. Quorum fuga usque adeo fuit pertinax, ut nullum fugiendi nec modum, nec finem fecissent, nisi ipse tandem Michaël a dolore simul et pudore animum recolligens sistere consternatos perrexisset. Quocirca praevalenti insidens equo, puluerulentus, ac belli squalore coopertus, huc illuc adequitans, vix adhortationibus, minis, plagis, autoritateque personae suae signa sistere, atque in fugam intentus inhibere potuerit; idem tidem ad ravim vociferans: quae haec ignavia viri, quod inusitati pavoris exemplum? qua fronte partam victoriam e manibus elabi sinitis? a feliciter commisso praelio caesim itis? perterritum fusumque hostem denuo vires recipere permittitis? Vbi meus miles qui pridem Bulgariam pervastasti, qui Caraimanis et Amhadis copias delevisti, Barbaricis spoliis Valachiam ditasti? Cur caedem vestrae dextrae nunc torpuerunt, vires elanguerunt, animi conciderunt, et quod dictu pudendum, factu indignum est, armatae manus, ab inermibus pedibus auxilium mutuantur? Sic de Transyluania capta triumphare pergitis? Sic de opimis eius spoliis Poenates vestros implebitis? quin sistitis et praesentem gloriam sempiterno dedecori praeponitis? Haec et talia alia Michaël clamitans intonabat. Verum illi vincente metu pudorem, nedum verba sed ne vulnera quidem et plagas curabant. Erat a tergo Vajvodanorum castrorum collis modice editus, tractus circumsylvosus, et dumetis confragosus. Huc omnes trepidi referunt pedem. Atque ipse quoque Vajvoda, latitantis similis, panca suorum stipatus manu, ita se in receptus induerat, ut manum dedisse re ipsa testaretur, confessionemque victi exercitus fuga sua atque suorum praebuerit. Ferunt alii

Fugientem militem sistere conatur.

ad uxorem et liberos usque fugam continuasse; quae exercitus inpedimenta quo magis a belli discrimine tuta essent, non ita procul inde deposuerat. Ab huius pugnae successu, si ii quibus falanx curanda data erat. gradum ad hostem, promovissent, ac Barciaio, Mosi, itemque aliis, qui perfracto barbarorum cuneo, ad mediam stationem Valachi penetraverant, et ad solidam victoriam viam aperuerant, suppetias opportuno advenissent, atque animosius fugientium tergis institissent: haud sane cuiquam dubium fuerat, quin vel inermes, quidquid erat Valacharum reliquiarum haurire potuissent, id quod non solum ab experientia, quae ad liquidum postea innotuit, sed et ipsorum Valachorum testimonio certum satis atque exploratum habemus.

Varius et inconstans pugnae status.

Superstites adhuc in Michaëlis acie erant binae vexillationes Polonorum. Hi cunctatione nostrorum animadversa, quippe qui vel nescirent prae imperitia, vel non auderent prae ignavia, arridentem victoriam persequi, globo facto atque inter se cohortati, non tam fiducia loco eos depellendi. quam spe praelium periclitandi, elato clamore impetum in Barciaianos perferunt, agunt, ruunt, caedunt, prosternunt. Exceperunt accerimi Barciai et Moses impressionem irruentium, atque etiam aliquantisper totam eorum procellam sustinuerunt. Sed ubi viderunt iteratae pugnae labore cadere undique socios, nudari praesidio latus, immobilemque phalangem nullum subsidium conari, ne inanem virtutem et pertinaciam suam frustra prodigerent, et ipsi in reliquam suorum phalangem retrocesserunt; Polonis quoque ea defunctis pugna, una ad Vajvodanos remeantibus. Atque eodem omnino tempore Poloni Cardinaliani, quos diximus supra,

Poloni Andreani ad Michaëlianos [illegible]

deserto Transyluanorum commilitio, nec ullo amplius expectato pugnae fine, e castris Andreae Principis ad populares suos, qui apud Valachum merebant, transitionem fecerunt: rati iam actum omnino de Transyluanis esse, proinde satius in victoris Valachi potestatem et gratiam in tempore concedere. Quae res potissimum Transyluanos deterruit, ne ullam amplius aleam certaminis cum Vajvodanis periclitarentur.

Quamobrem stetit Vngarorum paucitas omnibus iam nudata aliis et subsidiis, occidente iam poene sole, ultimum discrimen exspectans. Nec tamen inspectanti hosti, aperta luce cedere, nec mali sui confessionem dare voluit, qua scilicet spem Valachi ad persequendam victoriam erigeret. Ita putans fore, ut imminentium tenebrarum beneficio, minori cum clade, se in tutum recipere posset.

Anceps Victoria.

Iam et in Michaëlis non tam castris, quam recollectis et densatis eodem fugientium agminibus omnia tumultus, pavorisque plena erant. Metuebant eos, qui non minus metuebant, alterque alterius formidine a pugna quiescebat: uterque ad colligenda vasa proclivior, quam ad proelium redintegrandum, quorum vires lassitudo nimia, alternaque certamine plurimum exhauserant. Proinde parendum nocti opportunum ducebant. Inter haec Vngari, qui Vajvodanis copiis ordines ductabant, Maco, Horvathus, Valentinus Magnus, Thomas Kaprontzai, Ioannes Zindi, atque item caeteri, quum viderent, absente Vajvoda omnia inordinata, discriminisque plena, cohortati invicem ardentius, damnata omni confessione timoris ac defatigationis, colligere se circa signa, atque alios, item socios verbis, minisque conflere: satis spei, satisque virium super esse dicere. Aggrediendum denuo hostem, ac

Vngari Vajvodani certamen repetunt.

de dubia hactenus victoria indubitatam faciendam. Nihil esse desperandum, tota res e vestigio ad umbilicum deducenda. Nos, nos, inquiunt, sequimini commilitones: neč tam ad pugnam, quam ad victoriam contendamus. Itane multitudo nostra paucitati Transyluanorum succumbet? manebunt ne inulta tot fortissimorum sociorum corpora? Siccine hic sacerdotalis hostis, causa dedecoris, ac non potius materia gloriae nostrae erit? ac interea dicta, compositis, ut potuit ordinibus, duces pariter ac milites, maiore tamen conatu quam animis in Cardinalianos iam ultimum invehi caeperunt, inclinato ad occubitum sole. Erat tormentum curule modicae magnitudinis, quod Lazariani milites reliquerant, quum a primo Babae conflictu, ut diximus, repulsi essent. Id tormentum ipse Demetrius Magnus in Cardinalianos excutit. Contra hi quoque omnibus explosis, quae ad manum habebant, plaustralibus machinis, ita Vajvodanorum aciem ab invadendi proposito deterruerunt, ut ne tentato quidem ullo pugnae discrimine, retro pedem referre coegerint. Ac ne ad hunc quoque extremum pugnae successum, fatali quadam ducum ignavia urgere victoriam, ac refugientes Vajvodanos persequi in animum Vngari induxerunt: uterque hostium satietatem pugnae et defatigationem, receptui signum dando professus est. Excusarunt plerique ducum nostrorum, quod postea audivimus, paucitatem militum, et ingentem eorum lassitudinem, quippe quibus tota die ob assidua praelia et velitationes nihil requietis ad curanda corpora temporis iniquitas concesserit. Proinde veritos esse, ne si reliquias agminis in Valachi copias ingurgitarent, horum paucitas ab illorum multitudine praesenti exitio obrueretur. Ag[illegible]bant

rem Vngarorum multa simul belli incommoda, praeliorum vicissitudo frequens, quae ob notabilem eorum paucitatem, maiori subinde cladi locum faciebat; tum vero locorum inportunitas, et ad eiaculandas pilas tormentorum incommoditas. Nam et ventus inflammati pulueris fumum in ora militum retorquebat, et sicubi aër nebula sulphurei vaporis immunis erat, adversi radii solares pugnantium lumina praestringebant, omniaque Vajvodae secunda, Transyluanis infesta fortuna fecerat.

Vtcumque fuerint haec comparata, sic saltem accidit, ut Valachus vinceret, Cardinalis vinceretur. Hunc spes fefellit, illi vel desperatio victoriae victoriam tribuerit. Quamquam ut, quod res est, fateamur ac ne ipsi quoque hostes silentio dissimularunt, in eo victoria se ad Vngarum inclinasse visa est, quod hic non expulsus castris, non statione sua dimotus, non in fugam sparsus est, ut Valachus. Pertinax in loco perduravit, pugnam per vices redintegravit, qui tamen ad extremum, reliquam bene gerendae rei occasionem per negligentiam amisit. Nec pauciore Valachorum quam Transyluanorum sanguine, ea stetit Michaëli victoria: quam cum poene in manibus nostri haberent, prae animi egestate Valacho tradiderunt. Ea quae potiti erant, sed uti nesciverant, hosti fruendam concesserunt bene gestae rei palmam. Et si quis recte aestimet, idem eventus huius pugnae, qui Christianorum cum Turca triennium ab hinc apud Agriam. Nempe neutris, semel caeptum victoriae tenorem constanter persequentibus, sed intercedentibus tenebris, temere utrisque in medio reliquentibus. Nisi quod Michaël non tam fuga, quam discessu Transyluanorum feliciter ad suum votum usus est. A quibus quum

Victoria nescivit uti Transyluanus.

ille confessionem victoriae per vim exprimere non potuisset, ipsi se victos, ipso effugio sponte professi sunt. Ita nimirum statuentibus diis superis, ut illa pugna malorum omnium initium Transyluanis existeret, perfruendaeque bellicae laudis materia eo die clauderetur. Ipse Princeps prius cum provincia periret, quam ulla gloria ad posteritatem cresceret.

Haec dum ita geruntur, Michaël interea quem longius pavor a suis abstulerat, quum audivisset superesse adhuc aliquas militum reliquias, qui se hosti obiicere audeant, animo recollecto ad suos se recepit: et milites, inquit, quia video, nonnulla et solatii et victoriae auspicia, hanc noctem (nam iam tenebrae supervenerant) in castris transmittendam esse consultum duco. Ad curanda corpora, reficiendasque vires, pusillum hoc temporis est impertiendum. Primo statim diluculo pugna redordienda: reliquiae belli conficiendae, atque ultima manus labori imponenda. Ipsam victoriam penes nos esse vestra virtus milites satis mihi certum atque exploratum fecit. Hoc modo uterque hostis, non sine mutua trepidatione tenebris sese intendentibus, in castris se continuit: ita inter haec alter alterius doli suspicax, ut pro se quisque instructis armis, et infrenatis atque stratis equis, id temporis transegerint. Dum ita uterque hostis metum magis quam spem in manibus habet, ac tenebrarum larva opertus haeret, limisque se invicem oculis intuetur, Transyluani abiecta omni spe vel restaurandae acici, vel consequendae victoriae, ne reliquius exercitus sui Valachorum multitudini extrema clade laniandas obiicerent, cedendum hosti, ac dum temporis opportunitas permittit, receptum in tutiora quaerendum esse consultius duxerunt. Satius esse resi-

Aequo Marte utrimque discessum.

duam fortissimorum militum manum ad meliora patriae tempora reservare, quam in nihil profuturam cladem coniicere. Dum his cogitationibus intenti haerent, commodum e castris Vajvodae bini transfugae, quorum alteri Abraham Racz nomine et origine Thrax, ac ducenariae cohortis ductor non ignobilis, alteri Ioannes Sipos (id nominis tibicinem sonat) in castra Transyluanorum accurrerunt, nunciantes Michaëlem abiecto omni pugnae successu, iam dudum in fugam se coniecisse: omnem eius exercitum, partim a signis discessisse, ac sparsum dispalatumque esse: partim habere in castris quidem, sed incompositum consternatumque vasa colligere, fugamque meditari. Nunc, nunc instandum esse victis clamabant, urgendam victoriam, insectandum hostem; per omnes deos iurabant, audito tantum armorum Transyluanorum strepitu, nusquam staturos Valachos, sed recta in Valachiam fugam continuaturos. His ita a transfugis ad Vngaros nunciatis, haesitare alii, alii continuo invadendum hostem dicere, alii fidem levissimis hominibus abrogare: multi suspicari, commentitium esse transfugium, atque a perfido, et fallace Valacho subornatum: his fucis insidias machinari, tantas Valachorum copias transfugium conari, nedum fide, sed ne coniectura quidem assequi poterant. Sic olim Marcum Crassum in simulato transfuga in Parthia in insidias tractum; sic Gabios a Tarquinio Superbo in potestatem redactos. Plus valuit in ducibus desperatio, quam fiducia: plus potuit metus, quam fortis animus. Quapropter repudiato omni transfugarum testimonio, secunda statim noctis vigilia ineunte, non somno, non cibo curatis corporibus, quum neque iam commeatus quippiam in castris, nec prae dolore animi, vescendi

Transfugae in castra Transyluanarum.

desiderium quemquam incesseret, qua cuique promptum atque expeditum fuit, silenti agmine trepidabundi atque inordinati discesserunt; ac Valacho castra, simul et victoriam adeoque patriam reliquerunt.

Transyluani disfugiunt.

At Michaël arbitratus Transyluanos nusquam e castris pedem ea nocte moturos, sed postridie denuo fortunam praelii tentaturos, non tam pro victore, quam pro victo aliquantisper quievit, fiduciam in fronte, metum in corde fovens. Eadem si quidem noctis commoditate, omnem suorum manum, quod postea cognitum est, Valachiam versus moturus fuerat, nisi ex Transyluanorum abitione animos a pavore recepisset. Proinde multis dispositis custodiis, dum se pauca quiete milites refocillarent, taciturnus eas horas transegit. Inter haec Abraham et Sipos transfugae, ubi vidissent Transyluanos ob suspicionem subornati transfugii fidem sibi derogare, ac fugae se mandare, abscedentibus illis, ac magna spoliorum, quae in castris reperierant, parte convasata, onusti praeda in castra Valachi iterato redierunt, et quum Transyluanis fugam Michaëlis persuadere non poterant, Michaëli fugam Transyluanorum non dificile persuaserunt. Tum Valachi intellecta Vngarorum abitione, ubi vacua circum omnia loca et libera hostibus viderent, laetitia exultare, atque ad diripienda castra se accingere caeperunt. Itaque toto simul agmine, omnium securi insidiarum, castra invadunt atque diripiunt, et victoriam, cuius spem dudum abiecerant, festivis clamoribus et epulis celebrant. Ac protinus gaudio triumphantibus dies supervenit. Is Veneris erat. Hoc modo Valachus heri victus, hodie victor, osculanam plane pugnam cum Transyluanis depugnavit. Tunc Michaël orta luce, ad insequendum hostem, depopu-

Valachus Transyluanorum castra occupat.

landamque provinciam frequentia suorum agmina hinc inde dimittit. Et ne quid insidiarum alicubi lateret, aut dilapsi exercitus reliquiae vires recolligerent, intentissima cura provideri iussit. Licet autem nihil amplius superesset, quod timendum videretur, exploratores tamen quaquaversum, et potissimum Albam submittit, magnis propositis praemiis, quibus negocium dedit, ut omnem rerum statum accurate cognoscerent, atque in tempore renunciarent. Ita ipse Michaël compilatis castris, ac magna impedimentorum bellicorum copia, tormentisque triginta duobus auctus, quum accepisset nullas usquam esse copias, quae se vel aperta vi, vel clandestino opponere victori auderent, recta Albam contendit, ut licet vili et immunito oppido, primaria tamen Principum sede potitus, confidentius in provinciae possessione sese constabilire posset, ac nomen universum Transyluanum ad famam debellati Principis, occupatamque eius Regiam, in fidem et potestatem eius proclivius concederet.

Perierunt in hac pugna ex Transyluanis nobiliores, e Valachis gregarii poene omnes, aequo coeteroqui utrimque numero ad bis mille. E nobilitate Transyluana praeter eos quos diximus caesi: Franciscus Toldalagi, comes quem vocant comitatus Dobocensis: Ioannes Lascovius, eruditione singulari, iurisque Vngarici scientia vir excellens: itemque Michaël Kepeci, Ioannes Berendi, Daniel Baco, aliique non pauci egregii patriae cives. Quorum mors eo praeclarior ad sempiternam memoriam haberi debet, quod pro patria, cui non solum bona, sed extremum adeo spiritum debemus, non dubitaverunt mortem occumbere. Caesorum cadavera magna ex parte congesta

ne insepulta ferisque bestiis, atque alitibus dilanianda sub dio iacerent, adhibitis rusticanis operis, et immani scrobe exhausta, Cibinienses humi mandanda curarunt. Ita terra terrae suae reddita est. Et cum antea hosti utrique spiranti atque viventi, et ob corporum et animorum dissidium diviso, convenire inter se non posset, tandem interveniente natura, inter exanimes probe convenit, eodemque sese tumulo sociari non gravatim sunt passi. Et qui antea erant dissimiles, Martis opera facti sunt inter se per omnia similes. Quia vero caecae cavernae hiatus tantae copiae capax non erat, aggesta caesorum moles alte in acervum accumulata est, per singulas corporum series glebarum e cespite succisarum manu interstrata. Ita tumulus in collis speciem exaggeratus ad alterum ab urbe lapidem visenda magnitudine apparet, procedentibusque seculis apparebit sempiternum Transyluaniae ruinae monumentum.

Corpora caesorum in acervum congeruntur.

(Finis Pemptadis quintae.)

RERVM TRANSYLVANARVM

PENTADIS SEXTAE LIBER I.

Fuso fugatoque Andrea Principe Bathorio, victor Michaël eius unius praelii successu omnes ingenii vires ad occupandam atque in potestatem redigendam provinciam intendit. Videbat se fractis ad Cibinum Transyluanorum viribus, ad veram et solidam gloriam parum adhuc praedicabile praestitisse, nisi laborum, inpensarum susceptorumque periculorum quasi mercedem atque amplissimum praemium Transyluaniam caperet, suaeque dominationi subiiceret; sensit ipse quoque Transyluanus cladem hanc altius in viscera adactam, quam unquam timere potuisset. Si quidem antea florentibus provinciae rebus, vix per transennam haec ingruentia mala contemplari apud animum poterat. Facile fumantia suorum vulnera et cadavera recens ad Cibinium strata, voluntaria oblivione extingui sinebat, modo acceptas clades alia acerbior ne exciperet. Proinde non contenta fortuna eos qui in acie adversus barbarum Valachum steterant, occidione aperta occidere, eos etiam insuper, quos pugnae discrimini subduxerat, alios aliis in locis non iam militibus armatis manifesto proelio, sed poene inermibus latronibus ex insidiis trucidandos obiecit. Et enim ad infelicis pugnae famam, quae ocyssime totam provinciam pervagata est, Valacho-

rum natio, quae vicatim pagatimque Transyluaniam incolit, conspiratione passim facta advenis popularibus suis se adiungebat, ac mixtim seperatimque per omnem late provinciam grassabatur. Sumta enim fiducia, quod sui generis Principem nacti essent, arreptisque de more quibus utuntur lanceis cuspidatis et iaculis, itinera obsidebant, ac clam palamve fugientes aut domi haerentes passim trucidabant, nobilium domos invadebant, bona in praedam convertebant, ac cladem per se luctuosam atrociorem visu audituque faciebant. Sic perierunt Franciscus Teke, alter comitum comitatus Thordensis, Ladislaus Boronkay *) aliique complures e nobilitate viri conspicui. Nam hi Valachi Transylvani ut sunt re familiari ob ingenitam ignaviam, tenui admodum et sordida, ita etiam plerique omnes domesticam egestatem furtis, latrociniis, rapinisque sublevare nituntur. Proinde ubi occasio data est, nihil in ullo scelere nefas sibi ducunt, quo anhelanti inopiae succurrant. Et quum talibus sint moribus inbuti, ita fere usu venit, ut in committendis maleficiis egestas eos audaces, in occultandis inprudentia stolidos, in continuandis ingenita improbitas pertinaces faciat. Nunc autem Valacho Principe perfidiam eorum fovente, et belli eventu illis audaciam subministrante, quidquid patrarent, impunitum incastigatumque fore sperabant. Eo autem crudelius hac occasione grassabantur, quod antea pacatis provinciae rebus ubi hi de sententia iudicii manifesti sceleris convicti erant, gravissimis suppliciis soliti erant castigari. Nec usquam patibula, robora, secures, unci, funes, ge-

Valachi agrestes Transyluaniae inquilini cum advenis conspirant.

*) Egy XVII. századbeli kéz jegyzéke: ez az portán holt meg, hanem Boronkai Ferencz volt, ki is Báthori Sigmond főkomornikja volt.

monii gradus, sceleratusque ullus campus aliis magis facinorosis quam Valachis funestabantur.

Fama erat Michaëlem iam ante ipsius ingressum totam plebem Valachorum Transyluanatium, clandestina opera sacerdotum suorum, (quos Calogeros, verbo a Graecis mutuato vocant, rectius Cacogeros dicendos) ad persequendam trucidandamque nobilitatem tacite instigasse, ut non solum manifestis armis ipse, sed et clandestinis occidionibus, ad perdendam nobilitatem Transyluanam grassaretur. Tantum erat in homine barbaro ad destinatam nequitiam exequendam animi, fraudis et audaciae; tanta Vngarici sanguinis sitis, ut maluerit universam provinciam benemeritorum civium sanguine funestare, quam de innata crudelitate sua quiquam reliqui facere. Hi quoque Transyluani, Vngari et Siculi, Cares mercenarii ac patriae carnifices, qui inpietatem suam Valacho ad evertendam provinciam accommodaverant, sceleratumque ferrum in viscera populorum suorum strinxerant, laeti de prospero belli eventu, non solum publicas miserias non levabant, sed quantum in se erat, multis accessionibus aggravabant. Vsque adeo belluam induit homo, postquam semel a rectae rationis pietatisque tramite transversum actus est, atque ad malitiam et perfidiam animum adiecit. Itaque praefecturas alii, alii pagos, villas, oppida, nobilium vel caesorum, vel superstitum adhuc bona, castella a Vajvoda petebant. Parricidialia sua merita enumerabant, quantum Transyluani sanguinis in bello hauserint, referebant: facinora omnia, quibus se de peiore nota nobilitassent, remunerari volebant. Nec ulli indonati abibant. Aliis vestimenta, aliis confiscatas opes, multis praedia, villas, pagos, tamquam verae virtutis praemia Vajvoda

attribuebat. Caeterum statim ubi debellatum est, magnam exercitus partem per universam provinciam dimisit, qui passim in oppida immunita, pagos splendidaque nobilium palacia effusi, caedibus, vastationibus, incendiis, omni belli clade incolas afflixerunt. Quorum rabies eousque evagata est, ut vix ullus fuerit in provincia locus, in quo foeda et insolens natio non suae immanitatis, et turpitudinis reliquerit vestigia. Quamobrem improvisa clades, tantam toti provinciae iniecit consternationem, ut innumeri mortales cum coniugibus et parvis liberis, relicto domi omni domesticae supellectilis inpedimento, in montes, sylvas et loca devia, et quibus proximum erat, in munita oppida, pertrepide se receperint. Quae cum in hunc modum fierent, pro se quique primores civitatum donis conquisitis, quo magis efferae populationi modus aliquis inponeretur, supplices ad Michaelem accurrebant, precantes, ut ab oppidis et pagis ferrum flammamque arceret, deditis victor parceret. Si provinciam deripiendam suis dedisset, saltem a templis, aedificiis publicis et privatis, a sanguine et caede civium et plebis, vim miles abstineret.

Verum enimvero ita ab hominum moribus comparatum est, ut una clades aliam trahat, et veluti catenatae inter se haereant. Nam et hic statim ubi perdita licentia avari et crudelis militis per provinciam effusa est, refrenari non facile potuit. Proinde contemto tyranni imperio, nec religioni, nec pietati, nec humanitati locus ullus relictus est. Foedata, direpta, vastata omnia fana promiscue atque profana, quocunque perdita inpunitas penetrare potuit. Iam et Albenses, simul atque famosae cladis nuncium acceperunt, non dubii quin barbarus ad Principalem urbem

occupandam contenderet, damnata omni spe defensandi loci, non vi sed precibus salutem a tyranno inpetrare constituerunt. Nam Stephanus Bathorius frater germanus Cardinalis et Ladislaus Gyulafius, magnae fortunae et dignitatis proceres, quos Cardinalis Albae reliquerat, tam spe servandae immunitae urbis, quam auxilii destituti, intempesta nocte, statim ubi atrocis cladis nuncium accepere, hic in Cieh, ille in Somlio, suarum uterque ditionum arces extra Transyluaniam sitas, ubi iniuriae victoris non tam facile essent obnoxii, trepidi diffugere. Ergo Albenses consultius duxerunt, uti prius si fieri posset, tyrannum donis et precibus placarent, quam ad urbem populabundus ac minax adveniret. Delecti e nobilitate civiumque numero tres prudentia et facundia eximii viri: Martinus Thurius, Stephanus Sartorius, cognomine in vulgo Inauritus, et Georgius Nadlábu idest crassipes. Hi cum aureis argenteisque pateris, aliisque donariis, ad eum temporis statum accommodatis citra Cibinium iam castra metatum, tyrannum convenerunt, precatique sunt, ut clementiae magis quam severitatis rationem haberet, a victa deditaque urbe iniuriam abstineret, ne Principalem sedem, ubi habitaturus esset, direptionibus atque incendiis faedaret. Mallet frequentem, quam nudatam civibus desolatamque incolere civitatem. Futurum hoc esset non solum ad emolumentum, tum publicum, tam suum, sed etiam ad clementiam et favorem, in hac, circumque vicinis provinciis conciliandum et demerendum conducibile. Principes divinitus dari tam certum est quam pium credere. Nec aliam ob causam mortalibus dari, quam ut aequitate, innocentia, et clementia cuncta moderentur, privatis iniuriis resistant, ne quid detrimenti res-

Albani sese Michaëli Vajvodae dedunt.

publica accipiat, provideant. Aequum igitur esse, ut ipse quoque victos et deditos clementia, qua, nec ulla alia virtute essent Principes et subditos magis commendabiles, foveret, ac protegeret. Albanos, quia hoc divinitus illi permissum esset, nullo obice victoriam eius retardaturos: in fidem et potestatem eius se, suaque omnia tradituros.

Ad haec Michaël ita respondit, ut diceret se non convertendae provinciae causa hoc bellum suscepisse, ideoque mallet eam sartam tectamque habere, quam ulla vastitate, aut crudelitate deformare. Voluisse ad fidem invictissimi Romanorum Imperatoris eos revocare, qui superioribus temporibus, contempto Dei hominumque iure, a fide descivissent. Nec se quidquam aliud, in hac provincia occupanda moliri, quam ut domitis rebellibus, pacem populis et quietem compararet. Se itaque nec Albanos nec quoscunque alios, qui in fidem et potestatem concederent, ulla acerbitate vexaturum; imo omni benignitate, et immunitatis honore prosecuturum, modo ipsi pertinacia ad fidem revertendi malum sibi ne concilient.

Albanis in fidem receptis, caeterae quoque civitates et oppida Albanorum exemplum secuta, ne vitam, fortunasque suas in discrimen adducerent, maturam deditionem fecerunt. Et quia Romani Imperatoris nomen his actionibus Valachus praetendebat, ipsae quoque arces, quae iuris Principalis erant, acceptis, Valachorum praesidiis, in potestatem eius venerunt. E nobilitate quoque permulti, quum aliquamdiu primum victoris impetum fugitassent, postmodum ad veniae denuntiationem, damnato consilio quicquam amplius reluctandi, in eius fidem et arbitrium concesserunt, ne si oblatam in praesens eius gratiam aspernari

Tota Transyluania in fidem Michaëlis concedit.

contenderent, longae in maius vitae et fortunarum discrimen inciderent. Idque eo proclivius faciebant, quod ipse quoque Michaël non solum Transylvaniam et Valachiam, sed se quoque ipsum in fidem et potestatem Rodolphi Caesaris contulisse profitebatur. Nec multo post, universa provincia fasces illi submisit, qui a multis retro seculis Vngarico nomini submiserat.

His in hunc modum constitutis, statim ubi cum Andrea Principe uno prelio debellatum esset, Michaël Albam contendit, eamque triumphanti similis ipsa die
1599. Nov. 1. Calendarum Novembris ingressus est. Processerat illi venienti obviam cum sacerdotum suorum pullata decuria Demetrius Episcopus, qui per id tempus Albae commorabatur, et fidelitatem ad Rodolphum Caesarem, in cuius verba superioribus temporibus adactus erat, enixe tuebatur. Eius adventui gratulatus, ac solemni salutatione facta illi omnia precatus, in adepta provinciae possessione, diuturnum illi imperium, et incolumitatem, cumulatasque aliis super alias victorias optavit. Ipse Michaël Albam Iuliam ingrediens, equo primae notae Thracico invehebatur, coloris glauci subcandidi. Prae ipso ad manum ducebantur alii octo, pretiosissimis phaleris aurei, argenteique operis instrati. Ipse bombicina chlamide candida, aureis filis intertexta, et tunica ex eadem materia amictus erat. Accipitres aurei, qui eius insignia erant gentilitia, anteriores chlamidis oras, lati clavi instar, per multos versus adstringebant, ac se invicem veluti rostro incessebant. Acinacem gemmis rutilantibus ex auro obductam, baltheo suspenderat. Manipulus cristarum divite cultu exornatus ex atris cirris Balearicae gruis collectarum, caput pileo ungarico tectum honestabat. Calceus ex aluta quidem lutea, quod genus carmesi-

Michaël triumphabundus Albam Iuliam ingreditur.

num vocant, plantas ad talum usque tegebat, sed obstragula, quae suras et tibias ad genua usque velant, ex flaventi holoserico facta, gemmis insuper ordinatim radiabant. Tam superbo cultu, ne solemnibus quidem ludis aut nuptiis decoro, sublimis incedebat, eaque pompa, iusta funebria sepultae Transyluaniae faciebat. Praeterea tubicines octoni Turcarum ritu sonos, ad melodiam modulabantur, ad quorum concentum totidem tympana aerea pulsatores coaptare iussi barbarum quendam et ab sensu abhorrentem harmoniae speciem auribus repraesentabant. Post hos tibia fistulave modulate canentes tyranni ingressum decorabant. Hos sequebantur decem citharaedi, ex eius gentis centuria, qui errones Aegyptii vulgo Ciganes vocantur, modulatores, ut in ea barbarie non indecori pedibus Vajvodam proxime subsequentem praecedentes: sordibus cooperti et capite detecto, totoque corporis et animi habitu ad humilem servitutem et fractam quamdam timiditatem compositi. Servi a pedibus octoni, latera equitantis hinc atque illinc stipabant, molliculis vestimentis ad expeditum cursum adornati. Hoc modo in variis tubarum, tympanorum, organorumque diversorum concentibus Georgiana porta ingressus, aulam petiit principalem. Boieres aliique nobilitate illustres illi praeeunti adequitabant, longa militum armatorumque serie stipati. Principalia vexilla Bathoriis tridentibus insignita, quae bello capta erant, pone Vajvodam explicata ferebantur.

Dum pergit Michaël sive percontandi serio, sive explorandi gratia, quaesivisse a Stephano Bodonio dicitur: ubi nam sibi consultius duceret hospitandum? Haud dubie, inquit Bodonius, in palatio Andreae Principis. In quem limis intuitus tyrannus: etiamne adhuc

Andreae Principis inquit? nec
Ac parum abfuit quin barbarus pr
illum refutaret. Quamquam autem
adventus ad omnem magnificentia
tus, id tamen potissimum defuit,
mis opportebat. Defuit publica
defuit secunda populi admurmurati
acclamatio, salutatio. Nemo manus
votis diis coelestibus gratias egit.
concursus, intra privatos Lares la
rum, fenestrarumque transennis tra
aspectantis. Maestum silentium to
Tandem militaris turba postquam
omnia hospitia, absque ullo civium
esset, in re quidem familiari ob pra
non multum lacunae fecit, sed in
et ad luxum prodigendo, nihil sibi
solentia fecit.

Verum enimvero dum tam
Michaëlis narramus, publique detri
Andreas victus e Transylvania effugere pergit.
plus aequo fortassis fugam Andrea
mus. Andreas ubi inclinatum ad
successum vidit, non expectandum
bello manus inponeretur, trepida
cedere, atque inde in Moldaviam,
niam, unde in Principatum malis
redire constituit, ut inde occasione a
offerret, amissum regnum olim rep
eum statim acie excedentem, prae
litatem alii quoque praestantes
Transylvaniae loca incolentes. In
titz, Nicolaus Zalasdi, et multi ali
cum Principe sponte solum verter

STANFORD LIBRARIES

culorumque eius futuros pollicerentur, recusavit Cardinalis; ne dum per Siculiam iter facit, in agresti et barbara plebe multitudo comitantium fugam magis ad hostem proderet. Proinde paucis e nobilitate Siculorum se comitari iussit, reliquos benignis allocutus verbis, repetere Domos iussit. Et quia, inquit, me adversa fortuna regno excedere iubet, non remorabor vestrum reditum praestantissimi viri, nec fortunam vestram cum mea afflicta coniungi cupio. Spero autem apud barbarum victorem, et Christianum nomen prae se ferentem, paratam fore unicuique vestrum veniam, quod pro me et pro patria pugnando fidem cum fortitudine coniunxistis: modo vos superbiam et fastidium impotentis dominationis ferre queatis. Me alia fata manebunt. Quod vero vos uti fortes viros et fidos decuit, me magis hactenus sequi, quam victoris castra voluistis, est quod hoc nomine vobis gratias agam. Subdolos autem et manifestos proditores meos, qui clamve palamve ad tyrannum deficientes, se tam impio sceleri obligarunt, et me vobiscum una in exitium praecipitarunt, Deus immortalis, quod satis scio, dignis olim poenis afficiet. Cedo itaque ad tempus provincia, trado perfido victori omne regendi arbitrium, non ignarus in divina esse potestate regnorum iura, eiusque providentia, his dari, his adimi. Quod si Deo immortali cordi est, ut hic coelitum hominumque contemptor in avita Bathoriorum Principum provincia diu regnet, nulla humana consilia, nullae vires tanti sunt, quae illum solio deiicere possint, tantisper dum eadem divina potestas, solo illum affligat. Si ita in fatis fuerat, ut nobilissima Transyluania alienigenam victorem ferret, saltem tulisset idoneum aliquem, et non ab omni fide et honestate derelictum barba-

Andreae Principis ad comites suos verba.

rum: si pendendum fuerat, ex digna saltem arbor pependisset. Id et dedecus victi populi elevaret, et victoris insolentia aequo animo tolerari posset. Vos itaque tamdiu servite, superbique victoris iugum ferte, donec liceat mihi fortunam belli cum eo iterum experiri, et si Deus coelestis me rursus non aversabitur, aut recuperare, quo nunc excedo, regnum, aut honesta morte defungi, eundemque ponere vitae et exilii finem. Ite igitur, et salutem, qua potestis, vobis quaerite: victori perfido, quia ita Deus immortalis voluit, vos dedite.

Andreas Arcem Vdvarhely divertit.

Sic illis dimissis Cardinalis ad arcem Vdvarhely in media fere Siculia sitam appulit, cogitationem per omnia consilia circumferens, quonam itinere (diversa enim occurrebant) in Moldaviam transmitteret. Ibi Siculiae nobilitatis praecipuos accersit, qui vel ex infeliciter inito proelio domos evaserant, vel excusatione quapiam absentiae domi remanserant, eosque securioris fugae gratia comites itineris sibi adscivit. Nec se difficile cum Cardinale sociari sunt passi. Nam quum capitali odio, tam apud Vajvodam, quam apud populares suos Siculos laborarent, minime sibi tutum fore putabant, si se illorum impotentiae obnoxios facerent. Et quia ob libertatem pristinam, Siculis a Vajvoda restitutam, omnibus possessionibus et bonis, quae antea in fundo Siculico donationibus Principum acquisiverant, se exturbatum iri videbant, maluerunt Andreae Principis exilii comites esse, quam una cum bonis iam amissis, etiam vitam arbitrio impotentis tyranni committere. Dum haec nobilitas, ut intrepida et ad perniciem proclivi re, domestica negotia disponit, sarcinas componit, alia quae celerandae erant fugae expedit, diutiusque omnino, quam temporis ini-

quitas flagitabat, cunctatur; totum triduum Cardinalis eodem loco detinetur: quae mora potissimum illi in exitium postea vertit. Nam simul atque acceptae cladis rumor ad aures durae atque agrestis gentis pervenit, qui iam antea Michaëlis iussu, ad seditionem conflandam, delendamque nobilitatem excitati fuerant, correptis subito armis insurgunt, ac quo eos inconsultus furor et dementia, duo affines animi morbi, praecipites rapiebant, singillatim, manipulatim, turmatim ex oppidis ex pagis coëunt. Hoc modo animos nudantes, etiam ii, qui antea neutrius partis esse voluerant, intellecta Principis Andreae fuga, totis nervis huc incubuerunt, ut eum vel vivum vel mortuum in potestatem redigant: rati id quod erat, se rem longe acceptissimam Vajvodae tam tetro scelere praestaturos. Cardinalis ignarus eorum, quae a Siculis pararentur, tum vero comitum suorum summa virtute et fide hominum tutelae confisus, (amplius enim centum viris, eidem exilio pariter devotis, stipatus erat) non tam celerabat iter, prout ratio discriminis postularet. Nam nec comitum suorum tardum inpedimentis agmen relinquere volebat, qui se domesticis opibus, supra quam fuga requireret, oneraverant: nec salebrosa via, frequentesque saltus festinationem properam admittebant, et ipse delicatiori vitae generi innutritus, labores belli atque itineris non facile ferebat. Sed maxime comitum suorum confidentia, ne quid properaret, inhibebat. Tuta ab omni parte, et secura illi esse cuncta polliċebantur. Itaque miti vir ingenio, moribusque illorum obnoxius ducebatur magis quam ducebat. Erant Siculi capitali odio ad Batorium nomen evertendum exasperati. Nam et a Stephano postea

Siculi in Cardinalem insurgunt.

Rege Poloniae, et a Sigismundo Principe superioribus annis non modo ex omni libertate exuti, sed et gravissimis cladibus, ob seditionem tentatam fuerant mulctati, atque insuper nobilitatis iugo, tamquam servi ad hastam empti subiecti. Ab hoc servitio omnibus se viribus explicare nitebantur. Itaque a superioribus Batoriis indignationem in Andream transtulerant, quo caeso, redditam a Vajvoda et reparatam libertatem perpetuam vindicatamque ex ignominiosa servitute fortunam suam fore sibi promittebant. Haec ratio Siculos impulit ut maluerint Cardinalem et Siculam nobilitatem semel perdere, quam ipsi perire aeternamque servitutem servire.

Accepimus ab iis, qui eius cladi super fuerunt, rem memoratu non prorsus indignam. Quum militari via nonnihil decedens Cardinalis (nam compendia tramitesque sequebatur, quo magis fuga occultior esset) in convalle quadam pergeret, fontem uberrimis aquis, et amoenitate conspicuum invenit, atque ibi loci desiderio tactus consedit. Ac mox constrato e militibus unius sagulo, panis et vini pauxillum apponi iubet, quo famem et sitim animique aegritudinem utcunque leniat. Vbi autem viatico ientaculo vescitur, alio atque alio sermone ad adsistentes habito: sicut, inquit, servator noster Christus cum se piacularem hostiam morti devovisset, ultimasque dapes cum sodalibus epularetur, a Iuda uno e sociis nefario proditus est, caput illius clandestinis insidiis impetente, cuius vel pedis vestigium adorare debuerat: ita quum salus mea adeoque omnium a nonnullis proditoribus et transfugis in extremum crimen adducta sit, ego quoque supremas fortassis has epulas meae ruinae quoddam solemne vobiscum summo,

Cardinalis ominosa verba.

ac tamquam exequias funeri meo ac reipublicae celebro. Quae ille imminentis necis suae praesagus, (postridie enim trucidatus est) non sine gravissimo animi sensu dixisse fertur.

Postero die vastis montibus, qui Moldavorum confiniis committuntur, succeditur in extremo tractu Siculorum, cui nomen est Cik. Sarmatici sunt montes Ptolomaeo. Nunc eam partem accolae divi Thomae vocant, ab aedicula vicino iugo imposita. Huc locorum Cardinalis sub vesperam, sexto ab infelici prelio die, tardo equitatu appulerat: id consilii sequens, ut in montana insinuatus, tutiore loco ab insidiis vicinalium latronum consisteret. Sunt ea loca, uti fere omnia, quae Transyluaniam circumplexu claudunt, aspera, montosa, sylvosa: ipsi qui accolunt Siculi, pagani, vicani, duri, barbari, ac moribus ingenio locorum consentanei.

Blasius Zekel Siculorum manum in Cardinalem concitat.

Erat Blasius genere et cognomento Siculus, ab initio infra etiam mediam sortem constitutus, sed Andreae Principis gratia, e sordido servitio, cui ab ineunte aetate fuit deditus, et obnoxius, in paulo luculentiorem fortunam evectus. Ac tunc quidem, quum ad Cibinium depugnatum est, valetudinem excusans, domi se continuerat. Is accepto publicae cladis rumore, populares suos finitimos, vulgus inconditum, cuius proprium est nihil sapere, domesticatim iuxta atque vicatim aenearum nolarum sinistro pulsu (ut in rusticano tumultu moris est) in arma ad Cardinalem persequendum hostiliter proclamat. Quanam de causa eam intemperiem fuerit ausus homo tam perfidus, quam ingratus, parum compertum habeo, nisi forte sola ingenii malitia viam illi in eo scelere praeiverit. Itaque ille ergo nec vocibus, nec

affectibus parcens, quam potest obnixe ad furorem suapte sponte plebem clamat, fore ut interceptō Cardinale tot malorum authore, amplissimam gratiam a Vajvoda inirent. Batorium nomen privatarum publicarumque cladium perpetuum fomentum penitus esse ex provincia exstirpandum. Sacerdotem luxui et ventris abdomini natum, nec belli, nec quietis compotem, e medio tollendum, ne de pessimo genere ullus extet amplius, cuius tyrannide provincia deflagret. Nec opus fuit multis, concitatos ad complectendam perfidiam impellere. Concurrunt e vestigio armati inermes, senes, iuvenes, furore duce, audacia comite. Sed maxime eos spes praedae ad scelus exequendum praecipites agebat. Putabant enim fore, ut penes Principem, et qui eius latera stiparent, cohortem nobilium luculentas opes invenirent. Nec omnino spe sua sunt falsi. Insequentium confluxus iam tandem non erat Cardinali, et qui cum eo erant ignotus. Sed tantam multitudinem armari posse, quae illis incommodo detrimentoque fore putaretur, vix in animum inducere poterant.

Stenii Cardinalem fugientem adoriuntur.

His ita comparatis, Siculorum ingens manus, Cardinalem sensim procedentem, ac sepibus, fossis, concissisque arborum itineribus identidem offendentem, comitatumque eius per varias salebras restitantem ac tergiversantem, iam crepusculo appetente, ad radices montis divi Thomae, quem diximus, aggrediuntur. Ex iis aliquot manipuli, transitum non ignari, locum praeoccupaverunt, nec dubii Cardinalem cum suis illac iter facturum. Tum vero etiam ante, quam Cardinalis istuc occurreret, Siculicana plebs, sepibus, fossa et aggere tumultuario angustiam loci obstruxerat, munieratque. Hique e

factu facilius fuerat, quod olim eam fossam, licet non nihil iam oblimatam, vicinalis multitudo, limitaneum eius tractus signum posuerat. Ab laeva editissimus mons assurgebat, cuius acclive sylvis vepribusque vestitum erat. His angustiis deprehensam Cardinalis centuriam, magis fugae quam prelio intentam, Siculi a tergo simul atque a fronte, magno edito clamore adoriuntur. Nec ille praesenti discrimine quidquam consternatus, magno animo gradum sistit, suos, ut in subita re, ad pugnam explicat. Siculi, quia insignis adversariorum paucitas imprimis erat conspicua, animosius in hostes feruentur, ac tormenta, quibus ad manum utuntur, in eos exonerant; alii pilis, sparis, sudibus, lanceis, omne genus iaculis saeviunt. Alii, ne qua evadendi hostis facultas suppetat, quia ipsi pedites erant, non equites sed equos succisis poplitibus ac suffraginibus humi deiiciunt, deiectos unacum sessoribus confodiunt. Ac omni modo sibi aequum, iniquum illis certamen faciunt. Nec minore ardore nobilitas pro se proque Cardinale rusticanos impetus, quam potuit retundit. Cadunt utrimque multi, sed e Cardinalianis plures, quippe qui in angustiis ex inopinato deprehensi, tum vero sarcinis domesticis degravati, ne equis commode uti poterant, nec arma in hostem repentinum expedire promptum erat. Denique numerus Siculis auxilio erat, erant enim supra octingentos. Cardinalianis paucitas nihil ad victoriam suffragabatur. Tandem Princeps et nobilitas, multitudine superante, loco pulsi, furenti plebi cedunt; illi cedentes caedunt, telis, armis, corporibus humum consternunt. Sic dilapsi plerique omnes, equis omissis, per ardua montium, perque querceta et vepreta in pedes se

Cardinalis a Siculis iterum fugatur.

per omnes cruciatus male mulctatum exitio dabimus, furcifer. Ille agresti formidine tactus, atque ignarus eorum, quae retro patrata essent, ait: duos nonnullos ad se intrasse, nihil hic commoratos exiisse, sed qui hominum fuerint se poenitus ignorare; putare se in propinquo alicubi delitescere. Hos adventantium percontantiumque frenitus cum ex propinquo Mico accepisset, subito metu consternatus Principem excitat: hostes supervenisse nunciat, saluti qua potest, monet consulat. Quia vero sublustris luna circumfusas tenebras nonnihil discusserat, et Mico a Principis latere nusquam se dimovere constitutum habebat, quum se aliquandiu ferro tutatus esset, tandem multis affectus vulneribus vivus capitur. Ferunt hominem vitae abrumpendae cupidum, quum aciem rusticani gladii aerugine viciatam, obtusiorem sensisset, quam ut eo cito morte reliquum vitae haurire posset, suum ipse gladium, qui acutissimus erat porrexisse percussori: et utere, inquit, hoc in me sodes, nec me hebete tuo telo indignis vulneribus excarnifices. Hocque dicto gulam adversam illi denudasse, ne vir fortissimus, ac ferri amantissimus inertium quorumlibet more, per aversum iugulum ab occipitio necatus fuisse diceretur. Inter haec dum Mico capitur et obtruncatur, Blasius Siculus, quem supra diximus cognomento Oerdoeg dictus, idest diabolus, Volphgangi Lazaris e Sicula nobilitate nullo olim numero servus, Principem somno experrectum cum tribus adoritur. Hic Princeps praesenti periculo circumventus, desperationem in fiduciam vertens, quum videret sibi non cum hominibus, sed cum feris bestiis rem esse, ne inultus moreretur, stricta machaera furentium impetus praesenti animo

Nicolaus Mico interficitur.

Blasius Zekel Cardinalem trucidat.

cipit. Sed conatum eius fortuna destituit. Nam lasius valentior, in digladiantem ac pugnam cientem, alido iactu securim dirigit, cuius parte obtusiore ontem supra laevum oculum ferit. Eo vulnere ltius adacto Princeps sternitur, gemitu solum trocitatem caedis testatus, cetera nullam emisit ocem, abjecti animi indicem, aut principali majestate indignam. Spiranti adhuc et animam agenti, annulum gemma carbunculo insignem, quem digitorum minimo gestare solitus erat, latrones exuendi moram pertaesi, desecto digito eripiunt. Inde jacenti caput adimunt. Truncum corporis, omni indumento spoliatum, feris laniandum obiiciunt. Et Andreae Batorij Cardinalis, viri gemino Principatu insignis hic finis vitae, simul et regnandi fuit. Periit mense septimo initi principatus Transyluaniae, annos natus ad octo et viginti. Andream Batorium patrem, Stephanum avum principem Transyluaniae, Ioanne Rege habuit, quibus a Somlio arce cognomen gentilicium inditum est. Patruos Christophorum Principem, et Stephanum Regem Poloniae. Patruelem fratrem: Sigismundum Principem, patruelem sororem: Griseldim cancellario Poloniae nuptum datam. Amitas: coniuges Georgij de Bator, Ladislai Kerecienij, et Demetrij Chiaky praepotentium in Ungaria procerum. Amitinos ex iis natos Stephanum de Bator, Ladislaum Chiaky, Stephani hoc temporis superstitis parentem, et amitinam Iuditam Kerecieniam, Fransisco Doboni nuptam. Fratres germanos Stephanum, Balthasarem et Gabrielem, qui primis adolescentiae annis peste periit. Matrem Margaritam Stephani Majladi filiam. Avunculum Gabrielem Maylad. Omnes: proceres opibus et honoribus, ac

Andreas Princeps qualis?

. . . . . qui ad interna ministeria illi
parebant, et quos non magis indole quam forma
i habebat . . . . . quo
mine ab inimicis graviter uellicatus est, et Fran-
ci Hunniadini excellentis poetae liberiore naso
atus, epigrammatisque notatus est . . . . . .
m . . . . . eundem
ue . . . . . liberi fratris contubernio
eri.*)

Quae tamen talia sunt, ut ipse neque pro veris
rmare, neque pro falsis repudiare ausim. Quid
id fuit, per ora hominum circumlatum est, in
o minime aequum est, ab aurium libidine fidem
tiri. Caetera moderatus fuit, iustus et aequi ob-
rvantissimus, tum vero facile credulus, et minime
spiciosus. Quae virtutes aut certe virtutibus affines,
ectiones malorum illi causa fuerunt. Quippe quum
itas animi et probitas parum per se tuta sit,
nper armorum adminiculo sustentanda est. Saepe
litia et fraus valentior est, quam iustitia nullis
ixa fulcris, nisi se ipsa. Hanc mansvetudinem
uciliaverat illi honestarum litterarum non mediocris
us, asperitatemque morum, si quam a natura
buit, emolliverat. Quapropter iaminde ab initio
ncipatus sui erat Andreae nomen multo favora-
ius et popularius apud Transyluanos, quam
gismundi, erantque studia omnium ad ipsum magis
opensa. Nam Sigismundum ob temeraria consilia,
adjecta super alia atque alia inconstantiae suae

*) A pontokkal kitöltött helyek olvashatlanok. Későbbi kéz
ölte ki azokat. Az „acceptum“ szótól fogva e csillagig hiányzó
vak egy példányban, még a bécsiben sincsenek felvéve.

crimina, caedes, proscriptiones, profusiones, tot animis omnes ad extremum exosum habebant.

Caeterum Andrea Principe hoc modo caesi Siculi cum per silvas et saltus, nobiles lato palat in multam noctem insectati fuissent, et iam delef poene ad internecionem omnibus, tempus recept canendum dixissent, ad legenda spolia, ubi depugn tum erat, reversi sunt. Sed quam illis dexteritas i acquirenda praeda, tam in dividenda in continenti fuit. Parum enim consentientes, diuque rixis, maledictis inter se incessentes, tantum non ad arm et mutuam perniciem ruerunt.

Ingens strages nobilium.

Caesi sunt partim in prelio cum Cardinale apu Nascalat, partim in fuga: Ioannes Beldi cum duobu filiis optimae indolis ephoebis, Paulo et Clemente Petrus Miko, Thomas et Emerius Becz fratres Franciscus Romani ipsius Principis Andrae armige et apparitor, qui cum Principem poene ab hostibu circumventum objectu corporis tuetur, cum toto equ praecipitatus, sed celeriter se se in pedes statuens Siculum ferro hausit Principi imminentem, idem mo et ipse fatum subiturus. Itemque Emericus Lazar Franciscus cognomento Magnus, Michael Karacionim tormentariae artis magister peritissimus, aliique no pauci, viri fortunis amplissimis et virtute eximi Qui cum in eadem Siculorum regione, in bonis aviti copiose habitarent, et rem familiarem abunde con stituissent, non parvam invidiam popularibus sui creaverant, uti semper inferiores sorte et condition homines, superiorum virtutes et commoda aegri intuentur oculis. Caesi sunt partim in hoc proeli partim per avia et sylvas disspalati, ii potissimum quorum nobilitas in primis conspicua visebatur, e

apud Vajvodam Michaëlem caedes grata futura putabatur. Tum vero etiam sibi persvasum habebant, nullam rem Siculae rei publicae fore magis salutarem, quam eorum nobilium necem, qui ipsos velut auctionibus comparata et subhastata mancipia servitute asperrima diu afflixissent. Qui nisi emedio tollerentur, minime sperabant Siculi ad pristinam conditionem se sisti posse, nec libertatem, ad quam recuperandum toto animo aspirarent illis viventibus stabilem fore. Quamobrem promiscue in omnes ferro saevitum est. Poene solus ex omnibus Thomas Cziomortanius, vir militari laude conspicuus in Moldaviam evasit. Ne tamen ex hac parricidiali praeda, ulla mancipia, monumentum victoriae Vajvodae praesentare viderentur, libuit locupletis conditionis nobiles quosdam conservare, quos revinctos post terga manibus ad ludibrium per frequentem Tyranni aulam traducerent. Itaque aliis frementibus, ut invisa detestandaque capita tollerentur, aliis contra servanda esse vociferantibus, praeter spem omnem in praesentia quidem occissio dilata est, non diu supervicturis. Proinde in custodiam rapti Ioannes Iffiu, frater Cardinalis, Stephanus Cabos, Caspar Palosi, Nicolaus Bertakuit, principalis stabuli magister, Franciscus Gereb, Volphgangus Lazar, Paulus Beldi, nobilissimi domi iuxta et militiae viri. Hos omnibus conviciorum plaustris oneratos (ut est vulgi ad maledicendum prona intemperies) Albam ad Michaëlem rapiunt.

Ante vero quam accurerent renunciant Vajvodase adventum suum, et quid de captivis statui velit, edoceri cupiunt. Vajvoda immanis et omnis expers humanitatis vinctos trucidari iubet. Nec satis

consulte fecisse ait, quod iam pridem eos e medio non sustulissent. Siculi non aegre imperata facturi, proxime Albam obtruncatos in cannetum quoddam proturbant. Capitibus dumtaxat eorum se onerant, quae etiam postea in urbem illata insepulta proiiciunt. Solum Ioannem Principis fratrem et Nicolai Miconis filium inpuberem, ipsumque Cardinalis cruentum caput, linteo involutum, Balasius Siculus, quem diximus, Vajvodae praesentat, VI. idus Novembris, decimo quarto ab inita apud Cibinium pugna die. Vajvoda caput mensae substrato panno impositum, tam gratanter inspexit, quam cupide, una cum conjuge et filio Parascone. Ferunt mulierem (ut est is sexus ad quoslibet affectus proclivis) obortis lachrymis, vicem talis Principis miseratam fuisse. Et Michaëli viro quaerenti, cur lacrymaret: quod, inquit, illi accidit, tibi peraeque atque huic (Petrasionem innuens) accidere potest. Quo dicto non levis ipsum quoque tyrannum tristitia incessit, memorem (quod credi par est) instabilitatis rerum humanarum. Quippe quod in quem fortuna in praesentia tam aspere grassata esset, in ipsum quoque eandem cladem, cum publico exitio conjunctam explicare olim posset.

Caput Cardinalis ad Vajvodam defertur.

1599. Nov. 8.

Authores caedis, praeter exuvias caesorum et manubias, non magni momenti, nihil adepti sunt, nec Michaël eos ullo alio premio remuneratus est. Imo auri quidquid fuit et argenti summa cura conquisitum, in aerarium inferri jussit. Cuius nonnullam nihilominus partem fidei propius est, parricidas quoque ipsos furtim involasse atque in suum commodum vertisse: nec tamen ita luculenter, ut rem familiarem inde constituere locupletareque potuerint,

sed ut anhelantem mendicitatem temporaria praeda refocillarent. Praedones siquidem tantum possident, quantum illis latrocinium indulsit. Ubi eos rapina destituit, opes simul deficiunt. Ferunt tyrannum tunc quidem nihil in sanguinarios invectum fuisse: verum postea multis execrationibus eos insectatum, quod eum Principem, a quo nunquam laesi vel verbo inclementiore fuissent, trucidare sustinuissent. Qua re sibi magis metuebat, quam Cardinalis vicem dolebat. Proinde nisi offendiculum alienationis animorum obstitisset, exemplum edere vellet, quod documento aliis nefariis esset, ne quisquam principali sanguine manus temeraret. Et haec quidem barbarus, sed non barbare. Satis indicans proditionem quidem sibi acceptam dum usui est: sed proditorem invisum esse, nec tam se quid factum sit, quam quid fieri honestas jusserit, pensare velle. Quibus quidem verbis, credere par est, non Cardinalis sorti misertum illum fuisse, quem ut perderet summo studio annixus est, sed incolumitati suae consultum voluisse, atque in posterum sibi et filio prospicere cupivisse. Habuitque ea res postea Vajvodae animum variis sollicitudinibus obnoxium. Joannes frater Cardinalis in custodiam in arcem Devam missus, vix bimestri spatio intercedente, jussu tyranni in Marisi vorticem vasta tunc glacie obductum dejectus est, qui ne mortuus quidem unquam postea apparuit, gravi saxo et compede cadaver eius in profundum impellente. Georgius origine atque ingenio Thrax, qui tunc Devae praecrat, homo ad omnia scelera natus, in quo solo se semper exercuit, carnificis opera in illo obruendo functus est, adjecta insuper ad fortunam morientis amara irrisione: pa-

Joannes Illu Mariso flumine immergitur.

ter tuus, inquit, multo vino se i
magis sobrius fias, multum aqua
Erat Joannes florenti aetate adoles
summa et honesta natus, tunc
discrimina parum propitiato Mart
ipso et rerum et limine juventa
sit. Patre Joanne Ifju, Cardinal
matre Margaretha Maylad Stepl
cipis olim Transylvaniae filia. I
filio cognominis, assidua vinolenti
nec ulla magis re alia celebr
Rácz György. licet duodecim virum senatui in
Thrax de quo loquimur, ab equ
sortis servus, diu apud illum
paternorum morum vitio morienti
mate illusit. Filius Joannes di
Cardinale fratre vitam degit, nec
haec Vajvodani belli feralis fa
auspicato in Transylvaniam reve
que bonorum magnam partem,
patrem, Majestatis, ut putatum
Principe indicta causa damnatum
filiusque exciderant, Cardinalis fa
liminio creverat.

Vajvoda exequias fieri iubet Cardinali.

Caeterum capite Principis An
Michael reliquum quoque cada
Theodosii Logofeti quem Canc
cohortatione qui svadebat, ut
vis hosti exequias, supremum of
que favere non gravaretur. F
tum ad favorem gentis et nobili
efficax, tum ad clementiae et
dem colligendam appositum: deni

STANFORD LIBRARIES

tiendam spem eorum, qui illum in tutiora elapsum (nam et hoec fama erat) ad reparandas vires animum intendere, ad plebem vana crudelitate nunciarent. Ab his suspicionibus facile omnium animi avocarentur, si mortuum publicis exequiis cohonestandum curaret. Et ipsi provinciales a rerum novarum spe averterentur, constantioresque in fide perseverarent. Missi igitur, qui truncum conquirerent, quem ab omni volucrum, ferarumque laniatu intactum, licet omnibus induviis nudum, invenerunt. Vilique loculo, et plaustro invectum, Albam, nono post, quam caesus esset die, iidem Siculi attulerunt. Et ne cadaver nudum ad aspectum indecore prostraret, frondibus arborum virentium in loculum ingestis iidem pollinctores coopertum in urbem induxerunt. Semissis minimi digiti in reliquo corpore defuit, quem percussores praedae avidi, ut diximus, amputarant. Mox summa cura adhibita, ne quid iustis exequiis deesset, holosericis induviis adornatum cadaver, adiecto etiam capite, sandapilae ex materia affabre concinnatae impositum est, atra purpura superne constrata. Quae omnia Michaële annuente, e fisci impendio procurata sunt. Totis decem et quatuor diebus insepultum corpus, nullo notabili foetore inolevit, nec ullum tabis vestigium contraxit. Hoc modo praeparatis omnibus, frequentique procerum, militum, urbanaeque multitudinis pompa, funus prosequente, atque etiam ipso Vajvoda praesente, ac facem funeralem rite cum aliis praeferente, nobilissimisque juvenibus, feretro succollantibus, e minori aede, in augustius templum elatum, ac fornicato conditorio Albae Juliae illatum, ad VIII. Kalendas Decembres. 1599. Nov. 24. Tumuli vice, monumentum e materia non ineleganter

fabrefactum, quod ipse Cardinalis ad Balthasaris fratris funus decorandum, ut supra memoravimus, destinaverat, sepulturae inpositum est: jam tum scilicet ipse sibi viventi, ac spiranti exequias comparare, funusque suum ducere visus est, magno cum fortunae ac sortis humanae ludibrio.

Malaspina episcopus, qui ante redditas Principi exequias discesserat, caput Cardinalis penicillo et coloribus opera pictoris Nicolai Cretensis, ad mortui oris effigiem adumbratum, ne sine apopboreto discederet, Rodolpho Caesari, ac Pontifici Romano pertulit. Hoc pretium operae et legationis in Transylvania consecutus, quod non vivum dumtaxat Cardinalem ad mentem Pontificis et Rodolphi pertraxit, sed et mortui faciem ad oculorum aspectum eis subiecit.

Hoc modo Cardinalis, paci quam bello Princeps opportunior, Michaëlem Valachum successorem, quem nunquam putarat, reperit: mox et ipsum poene simili, aut etiam foediore supplicio mulctandum. Nec tamen fortuna Transyluana cavere potuit, quin tot perniciosis corrivalibus brevi tempore e medio sublatis, quietem et ocium rebus suis inveniret. Hac tantae clades magnis quibusdam et multis signis fuerunt divinitus praemonstratae. Quinto ante die, quam pugna apud Cibinium committeretur, tota poene nocte ingenti vi flammarum coelum exarsit, adeo ut exercitus ad prodigiosum lumen iter direxerit. Et ea aestate chasmata varii generis, ignitique globi, id quod in torrida eius anni intemperie factu necesse fuerat, diversis in locis animos hominum conterruerunt. Lupi quingenti amplius eodem agmine, ex montibus, qui Mezes vocatur in plana

Prodigia cladis Cibiniensis praenuncia.

Transyluaniae demissi, dispersique in pagis passim atque visi ferebantur, animalia minime hominum contuberniis adsveta. Eques Hungarus apud Sebesum Saxonum oppidum, dum Cibinium versus paucis ante publicam cladem diebus pergit, repentina tempestate circumventus, obiter de coelo ictus est, ipso sessore penitus incolumi caeterum quadrupede in vestigio exanimato. Et, quod mirere brutum, corpus sine ullo vestigio coelestis plagae apparuit, praeter soleae ferreae: quae excussa, pertusa ac fere liquefacta, a multis conspecta est. Fuerunt insuper nobilissimi homines, qui ex fide affirmarent, et postea vix a sententia se dimoveri paterentur, visum ab se Andream Principem, quum postremo Alba egrederetur, nigris indumentis amictum, nigrisque equis vehentem excedere. Quod sane, velamentum quoddam praestigiarum fuit, oculis eorum obiectum, quae instantem optimi Principis mortem portenderent. Nam ex totius populi fide satis constat, illum meridiana luce egressum, rubenti holoserico indutum, ut semper, fuisse, seiugibusque equis spadicibus essedo vectum, Georgiana porta, in Castra ad Sebesum novissime emigrasse. Ad Zerdahel Saxonici agri pagum, castra metatus Cardinalis maurum quemdam aterrima oris specie deformatum, ac falcem foenariam humeris ferentem, coramque praetereuntem visus est videre. Digresso illo cum obiter quaesiisset Princeps, cuiusnam is esset famulus? tanta vultus inportunitate praeditus, primores qui aderant, diu interse percontantes, negarunt ullum in toto exercitu eius generis hominem scire. Nec sane fuit; sed ea species quae Principi occurrit cladis imminentis feralis nuncius fuerat. Nec deficit illi somniorum ludibrium.

Paucis ante diebus, quam Vajvoda occurreret, per quietem imaginatus est, se in hircorum infestos greges incidisse, unde elapso paludamentum et galerum coccineum, a suibus dilaniatum fuisse. Quam nocturnam imaginem nihil laeti ex ea sibi imminere ratus, Stephano fratri, aliisque tum adhuc Albae haerens retexerat. Nec est dubium quin eo insomnii schemate, proximae cladis species illius menti fuerit ingesta. Adeo nonnunquam hominum animi, ex suae originis divinitate futurorum redduntur participes. Ferebantur et alia non pauca, quae sive facta, sive ficta fuerint, animis religione inbutis fidem fecerunt ad publicamque miseriam significandam applicata sunt.

Initia ruinae Transylvaniae a domesticis Principibus.

Enimvero his superioribus aliquot annis, dum inconsulti Principes nostri libidinem potius suam quam rationem sequuntur, prima ruinae fundamenta posuerunt. Quorum effrenatus furor effecit, ut nulla belli rabies saevior eorum perditis consiliis fuerit. Itaque ubi domestica clade fracta omnia intus atque convulsa sunt, id quod fieri necesse erat, externis hostibus facile provincia patuit. Quis enim labor est quassatos parietes demoliri, aut corpus quantumvis giganteum incisis nervis debellare? Adeoque ab omni aevo discordia intestina efficit, quominus vel maximorum regnorum status fuerit aeternus. Hoc modo prima mali labes ab indigenis Principibus orta postquam provinciam enervavit, ac sublatis prudentibus consiliis tamquam exsanguinem fecit: paulo post Michaëli, aliisque per seriem tyrannis introitus in eam facile patefactus est. Eoque iam pernicies pervasit, ut poene animam agenti provinciae vix ipsa salus succurrere queat.

Quod vero maiores vires haec pernicies acquisiverit, quam quisquam unquam opinatus fuisset, inde factum literatorum sapientia arbitratur, quod fatalis illa periodus annorum, quae regnis exitialis solet esse, huic quoque Transyluaniae iam poene ad umbilicum pervenit. Sexcentorum annorum curriculum effluxit, absquo Transyluania divi Regis Stephani opera Vngariae amplissimo corpori coaluit, depulso ab eius possessione Giula gentilique barbarie ac religione emundata, in fidem Christi Dei asserta est. Hic annorum ambitus fatali necessitate omnia regna confiat. Proinde Transyluaniam quoque nostram, felicibus auspiciis a divo Stephano conditam, postea variis successibus auctam, ad florem et apicem, ut potuit, evectam, armis, legibus prudentissimis proceribus stabilitam, vidit haec infelix nostra aetas consenescere, ab intestinis primum parricidiis mactari, mox et ab externis hostibus proteri, conculcari et iugulari. Nihil dico de corruptis omnium moribus, de luxu plane sybaritico, qui perpetuus pacis et ocii assecla est, de superbia veraeque religionis neglecto cultu, deque aliis corruptelis, unde omnium rerum contagio, atque clades intestina et externa promanavit. Etsi alia nulla extitissent prodigia imminentium ruinarum documenta, haec abunde exitium portenderant, si mens non leva fuisset. Taceo prodigiosum vestitum, qui populariter omnes ordines his paucis annis pervasit: foedum et obscaenum, sanctisque maioribus nostris invisum atque inauditum. Si quidem illi, totaque Vngarorum progenies laxo, talari, fluenti, manuleato, ampleque sinuato vestitu, et ad omnem honestatem comparato, orientalium instar populorum, cuiates et

Fatali
versi
gno
sexc
annis
nit

Morum
ruptela
nam in
porten

ipsi sumus, a prima gentis origine, usi sunt. Nunc curta tunica, vix uno palmo infra cingulum demissa, pallium dimidiatum, angustum, succissum, ac tunicae suppar, atque conforme: manicis desectis, omnibusque sui partibus truncum, nullas in universum rugas habens, vix veretrum, dimidiasque tegit nates. Caligae perquam angustae, substrictae atque male et inconcinne femori cohaerentes, cynicam aut potius cinaedicam obscenitatem ad plenum exprimunt. Quam foeditatem satyricam, si triginta saltem abhinc annis, superiora tempora publice vidissent, non est dubium quin isti turpissimi et obsceni, in medio foro a pueris et morionibus putribus ovis et stercoribus fuissent lapidati. Equidem cicures iuxta et ferae bestiae istis honestiores videri possunt, quarum membra quae honeste ad aspectum prostare natura noluit, ita intra clunes sunt illatebrata, pilisque ac cauda velata, ut genuinus decor in iis manifeste appareat. Quum autem abominabilis hic usus ex vicinorum occidentalium contagione huc irrepserit, sane cuilibet recte aestimanti proclive ad coniecturam videri potest, idque a prudentissimis viris auditum est. Vngaros Transyluanos antiquato gentilitio habitu et novo asciticioque vestitu indutos eorum imperia olim subituros, quorum amictum tam indecore fuissent imitati. Quod omen de Dario quoque et Alexandro Magno memoriae proditum est. Sed haec quaerelae sunt fastidiosis auribus ingratae: ita tamen historiae temperatae, ut extra oleas ne putentur evagatae.

Siculi Transyluani qui et quales?

Porro, quia in his historiis frequens Sieulorum mentio infertur, atque etiam deinceps inferetur, libuit semel de iis nonnulla in medium propouere. Sunt Siculi quos vocant, Vngarorum gentiles, sed moribus

severioribus agrestiores. Nam quum a reliquis Transyluanis eo tractu herciscantur, qui Moldaviam spectat, Marisique et Alutae interamnam vicinamque circa regionem sylvosis, montosisque saltibus obsitam incolant, sive loci naturam ingenio secuti, sive politiorum hominum commercio destituti, eo morum non sunt provecti, quo vel Saxones utrimque illis vicini, vel Vngarorum populi. Transyluaniae borealem plagam obtinent, licet nonnihil ad Eurum vergentem. Vetustissimos se Vngarorum gloriantur, Atillanique exercitus reliquias sese profitentur. Quibus nihil hac in parte fidem derogo. Quamquam quod ad vetustatem attinet, non video quibus aetatibus sint illi priores caeteris Vngaris. Sed cur eam plagam ab omni cultu mortalium olim desertam sibi ubi habitarent, delegerint, quaestionis est. Bonfinii annaliumque nostrorum relationi nihil hic adstipulamur: qui tradunt Siculos a caede filiorum Atillae residuos, et quidem captivos, quum prope Germanos, quibus erant infensi, commode habitare non possent, in postiorem Dacie oram, quam Transyluaniam dicimus, successisse, seque Siculos mutata T. in C. litteram appellasse; quo scilicet commentitio nomine tutius absconderent, ne a vicinis hostibus internoscerentur, atque aliquid adversi paterentur. Hoc commentum plane stolidum est, et ab historiae fide abhorrens. Quis enim unquam audivit numerosum populum, aut nomen data opera immutasse, aut suppositicii nominis fuco, ab hostium vi se subtrahere conatum fuisse? Quis tam facile credulus hostis, qui se tam stolida fraude capi voluerit, ac persvaderi hunc hostem non esse eundem, quod nomen immutaverit? Deinde verbum: Captivi, huic

loco Bonfinij (Decadis I. L. 7.) satis appa
a Brennero, vel a Sambuco, vel ab aliquo al
feriato impositum esse. Nam nec genuin
sensus admittit captivos libere solum vertere
nec Turocius, unde Bonfinius haec hausit, id
habet. Quisquis is fuit, plagiarium egit, et
liberrimos a principio populos, captivitatis,
cipiorum nota sugillare voluit. Ad fidem
est, eas Daciae plagas, quas etiam nunc i
Siculos primitus occupasse, ut Hunnis idest
commilitonibus suis et foederatis propinqui, c
tis viribus, hosti, si quis eorum quietem tur
advenieret, resistere possent. Nam per id
Moldaviam Siculis conterminam, Hunni ides
inhabitarunt, atque Vngaris eodem commilitio
dere coniuncti fuerunt.

Caeterum Siculos pro Scythulos dictu
plane frivolum commentum est, etiamsi id mu
risisse videam. Quis enim Vugarus non vid
qui talpa caecior est Siculos deformatos e
Vngarorum idiotismo Zekel, quod nomen co
tum est ab zek et hel, idest sedium locus.
verbi originem, quum Italici sacerdotes, qui
les Vngarorum primitus in Vngaria compi
ob linguae ignorantiam non viderent, Zekel
putum Vugarorum verbum in Siculos nescio
transformarunt. Ac postea errore latius proser
ex Siculis etiam facti sunt Caeculi, atque
Sacculi, ac fortassis olim dicentur Sacculi
culi. Deinde etiam hodie tota Siculorum Re
VII. Sedes seu tractus dividitur, suamque ipsi
publicum sedis appellatione afficiunt. Pagos
riano verbo dixeris. Hoc ipsi quoque Saxone

ati, sedibus suos tractus distingvunt. Errat plurimum Vitus Cortesius poëta, qui in carmine panegyrico ad Mathiam regem Ungariae scripto, hos Siculos id est Zekeles Transylvanos ab insulanis Siciliae populis originem trahere fabulatur. Nam cum Siculis illis Italicis tam nihil habent comune isti, quam cum Aegyptiis Brittanni. Idioma cum Vngaris consanguineum, idemque omnino habent, nisi quod pronunciatione aliquantum ab iis secedunt. Quum et enim caeteri Vngari acutum quodammodo Atticissent, Siculorum plerique omnes rotundum Dorismum sonant: sermonemque velut e cavo specu, recessuque oris expromunt. Putes eos Hebraeum quid effingere. Nempe originalis idiotismi, quem ex oriente habent, vestigia etiamnum retinent. Atque ideo et syllabas extremas in pronunciando acuunt, Hebraeorum more. Frequens primae secundaeque vocalis in sermone usus.

Ritus sacrorum magna ex parte Romanos adhuc habent, quamvis jam Saxonibus et Vngaris viciniores, plerique majorum religionem antiquari sunt passi. Habent praeter Latinas peculiares insuper literarum notas, magis quam litteras, sed jam poene apud eos exoletas, incuriaque desitas, quas bacillis delibratis, et in quadrum dolatis, cultellorum cuspide incidunt: eoque veluti Scytala, alii alios sensus sui certiores facere superioribus temporibus soliti populariter sunt. Has litteras a dextris in laevam digerunt Hebraeorum more, atque exinde originem ducere animadvertimus, quod alibi luculentius demonstrabimus. Nulla aut exigua honestis disciplinis formandi ingenium apud eos cura. Agriculturam imprimis et pecuariam exercent, quae

res ipsius gentis Scythicam arguit originem. Null urbes, nulla oppida munita habent. Tota gens vill catur. Tuguria verius quam aedes ex materia cratibus caeno acerato veluti tectorio incrustat aedificant, que culmis triticeis. palustribusque ca nis integunt. Haec illis palatia. hi imbrices. Idqu mirum mihi videtur, quod quum a primis Vngari imperii seculis, perpetua immunitate fuerint sup riorum regum indulgentia donati. ita tamen ab omn cultu politiore aversi fuerunt, ut nulla oppida. ing nuis hominibus digna, ad haec usque tempora inco lant, quae sibi ornamento juxta et munimento es sent. Vicani omnes paganique degunt, atque ide frequentibus depopulationibus obnoxii. Eam ob ca sam nullas divitias in recondito aere habent, quu non habeant ubi eos tuto reponant. Facultates on nes et fortunas suas in prediis et agris habent, qua hostili rapinae continuo patent. Moenibus se includ timiditatis signum esse, barbara quadam stoliditat arbitrantur. eoque nomine vicinos Saxones munit oppida incolentes. tam quam pusillianimi viros irr dent: ipsi potius non solum irrisione et naso ins etandi. sed plagis adeo fuerant ob tam supinam ba bariem incessendi. Malunt scilicet isti fortissim praecordia sua omnibus telis tormentorumque gl bis objicere. quam lapides et coementa. Malu apertum campum suae virtuti dari. Vbi si vincan virtutem pro audacia jactant. Si vincantur, tota pro tinus eorum militia. tota respublica, uxores, liberi facultates. divina humanaque omnia hostilis victoria praemia erunt. Tunc in sylvas, in montes et qu quemque metus egit. sese recipiunt, cum nullum alium receptum habeant.

Quod de Siculis dico, idem de caeteris Vngaro-
ım populis dictum velim. Nam et hi consimili ig-
ia munitionibus condendis, jam inde a principio
ım suarum supersederunt. Porro natio Siculorum
rtatis magis cupida ob ingenium, quam tenax
mores. Et fuit a multis inde retro saeculis libera.
ɔs nec nobilitas tributis, servituteque attereret, nec
s oneribus et collationibus vel Rex ipse in or-
ɛm cogeret. In usum dumtaxat praeliorum sepo-
, velut tela atque arma reservati sunt. Sed
ɔris rebellionibus factis, libertate exuti sunt:
ım his temporibus per vices receperunt, atque
iserunt. Pauci veteris libertatis non penitus ex-
tes, prisca immunitate fruuntur. Ad XL millia
n, nunc si accuratius conscribantur, ad XII mil-
armari creduntur. Quo tamen plus audaciae, quod
itum est: quam consilii, quod ducum est, affe-
t. Summum illis in nobilitatem adeoque omnem
gistratum odium est. Democratiae student. Du-
per singulas sedes e popularibus eorum Prin-
s Transylvanus illis praefecit: qui militiae in
licis muneribus: domi in controveriis cognoscen-
illis praeeant. Ab his alio nisi ad tribunal Prin-
s nulla provocatio. Graeca vivunt fide, et raro
d concedunt sine longa licitatione. Litigiis supra
lum student, aliique aliorum bonis per rabulas
idiantur. Gens non tam prudens, quam callida.
ɛ proverbium inolevit: Siculum et vulpinum ca-
ım vix unquam ingenium dediscere. Inter se
trimonia contrahunt, nec facile alienigenis connu-
elocant, haud dubie priscum divini mandati ri-
ı adhuc servantes. Tob. 4. Accipe tibi, inquit
minus, uxorem de cognatione tua, et non ab ullo

filio alienigenae. qui non est de semine patru tuorum. Terra eorum frumenti ferax. vini penit inops, cuius desiderium adimit cerevisiae copia. F ea potio, ut alibi gentium, ex lupi et hordei a frumenti coctione. Et licet sobria colant rura. Liber que pater ab iis sit aversus, ipsi tamen minime sun sobrii. Nam Cererem abstemiam in temulentam trans formant, cerevisiaque se ingurgitant, qua valetudi nem et vires roborari magis quam vino credunt Gentem masculam foemina dea virilibus animis imbuit. Advenas comiter excipiunt, et nativa facun dia pollent.

Siculorum sedes.

Tota illorum provincia in septem regiuncula inaequales suis finibus circumscriptas divisa est. Earum prima Moldaviae appropinquat, et Cik vocatur, sive a duce quopiam Siculo primo eius loci occupatore, sive qua alia de causa. Habet haec sedes pagos XXXV. centenum, ducenum, tricenum plusve minusve habitatorum capaces. Inde emergunt fluvii Marisus, Aluta, et uterque Cocalus. Quorum prior per mediam Transyluaniam in Tibiscum effunditur: Aluta, ubi nonnihil in Transyluania crevit, eam patriam aspernatus, in Valachiam tandem ingratus transfuga abscedit, Danubioque se immergit. Ambo Cocali ad Blasii pagum coëuntes supra Albam in Mariso intereunt. Girgio a Georgianis Asianis nomen traxisse videtur, qui olim commilitio Siculorum inserti hic consederint. Habet hic tractus pagos XI. Kászon, ducis haud dubie nomen est, cuius et in Bonfinij monumentis mentio est, et pagus cognominis in Vngaria etiam adhuc super est. Haec Kaszonis sedes pagos IV. tantum habet. Zepsi vero, quod et ipsum nomen in Vngariae

oppido, in plaga Cassoviensi superest, pagos continet XXIV. Kisdi a Kusid nomen traxit, cuius ducis multa in nostris historiis mentio est. Quippe qui manipulum herbae aqua Danubiana plenam lagenam et glebam terrae in Vngarorum altero in Pannoniam reditu detulisse a Suatopoluco Rege memoretur. Habet Kisdi pagos . . . . Hunc tractum Orbai sequitur, ab Orbo quopiam eius conditore, haud dubie denominata quod nomen multis quoque aliis pagis passim commune est. Habet haec sedes pagos . . . . . Vdvarhely (id nominis locum aulae significat) tractus est caeteris amplior, quippe qui montibus et sylvis expeditus in aequora, et mitioraque loca descendat. Pagis frequentatur CXXX. Huius sedis cervicibus a Ioanne secundo Principe Transyluaniae post rebellionem Siculorum arx fuit Vdvarhel inposita, unde illorum motus, si quos forte deinceps essent ausuri, compesci possint. Ideoque nomen, quum conderetur arci inditum Zékeltamat, quod nunc usu verbi desito sensim antiquari passum est. Maros denique, secundum flumen Marisum late excurrens, a quo et nomen habet, continet pagos CXX. et unicum oppidum, sed immunitum, Vasarhely, quod locum fori sonat. Hic tractus caeteris et nobilitatis frequentia, et civium humanitate, et studiis litterarum, et rerum ad usus humanos necessariarum ubertate potior, cultiorque est. Nec vinetis quibus aliae sedes carent, destituitur.

Hi omnes Siculi, licet iam caeterorum Vngarorum progenie nonnihil interpolati, stirpem tamen suam communem inter se agnoscunt, ramos ignorant. Quamquam et ramos nonnulli illorum memorant. Nam sex stirpis suae authores faciunt ex ipsa vetustate per

manus traditos ac per eorum familiam propagatos. Eorum haec nomina: Abran, Halond, Oerlecz, Ienoe, Megyica, Adorjan, Ab horum prosapia ramos stirpis varie deducunt. Ramorum prisca hirsutaque nomina talia sunt: Naznan, Giarus, Borozlo, Zovat, Vaczman, Dudon, Poson, Thelegd, Zomoru, Buda, Seprőd, Gierae, et quaedam alia, quae hodie priscos testantia conditores, in oppidorum et familiarum cognomina transierunt. Haecque una fortassis natio in Europa praeter Hebraeos antiquitatem generis sui ab ipsis primis gentis conditoribus deducit agnationes familiarum agnoscit, atque ex iis qui et prosapia et virtute praecellunt ductores militiae a Principe impetrat. Nam alienigenas sibi praefici minus equo ferunt animo.

Iam potitus Transyluania Michaël, quibus auspiciis dominationem ingressus fuerit, dicemus Principio Ioannem Maronem, quem supra diximus omnia consilia Michaëlis de invadenda Transyluania ad Cardinalem detexisse, accurata exploratione indagari per provinciam jussit. Nam Maro non solum e Valachia certiorem Andream eorum fecerat, quae Michaël in exitium Transyluaniae furtim machinaretur, sed et pridie eius dici, quam pugna apud Cibinium comissa esset, e castris Vajvodae ad Cardinalem transfugaret, ita speratus fore, ut felicior belli eventus ad Cardinalem inclinaret. Ad priorem offensam, cuius gratiam Maroni fecerat, Vajvoda furenter indignabatur quod novo transfugii scelere, se ille iterum alligasset. Nec erat hic Vajvodae stomachus Maroni ignotus. Itaque victoris Valachi furorem vitabundus, passim in pagis et oppidis clandestinus per notas nobilium clientelas vagabatur, dum occasionem nactus in

Ioannes Maro Thrax in partes truncatur.

Vngariam se subducere posset, ubi animum a metu suplicii exolveret. Dum ita latebras infelix quaeritat, forte an consulto ad Stephanum Toldium clam divertit. Orat, ne fugam ad Michaëlem patefaceret, imo qua posset ope sublevaret, breves sibi latebras impertiret, dum rebus suis melius consuleret. Toldius bono illum animo esse jussit, tutaque illi fore omnia pollicitus est. Verum postea Toldius tyrannide Michaëlis deterritus, ac veritus ne Vojvoda homo impotens et crudelis gravi poena occultati Maronis crimen vindicaret, Maronem apud se latitantem Vajvodae detexit, quo scilicet in ea temporum novitate maiorem a tyranno iniret gratiam.

Itaque Maro Albam tractus, ubi in conspectum Vajvodae deductus est, primum omni convitiorum verberatione affectus; mox carnificibus, quos Armas vocant, ad excruciandos sontes exercitatissimis traditus est mactandus. Hi ut iussum erat ad meniam columnam, quae in suburbio Albae eminet, pedes ac manus funibus arctissime humi defigunt. Defixo, admotis bipennibus ac mallei valido ictu inpulsis, primum pedes, secundum genua, alterum post alterum, demum media brachia, qua flexus cubiti est, amputant, atque ita truncum cadaver, omnibus nudum induviis, ac lacerum biduum in publico jacuit, caeno et sangvine coopertum. *)

*) A bécsi codexben az elbeszélés itt a lap legalján megszakad.

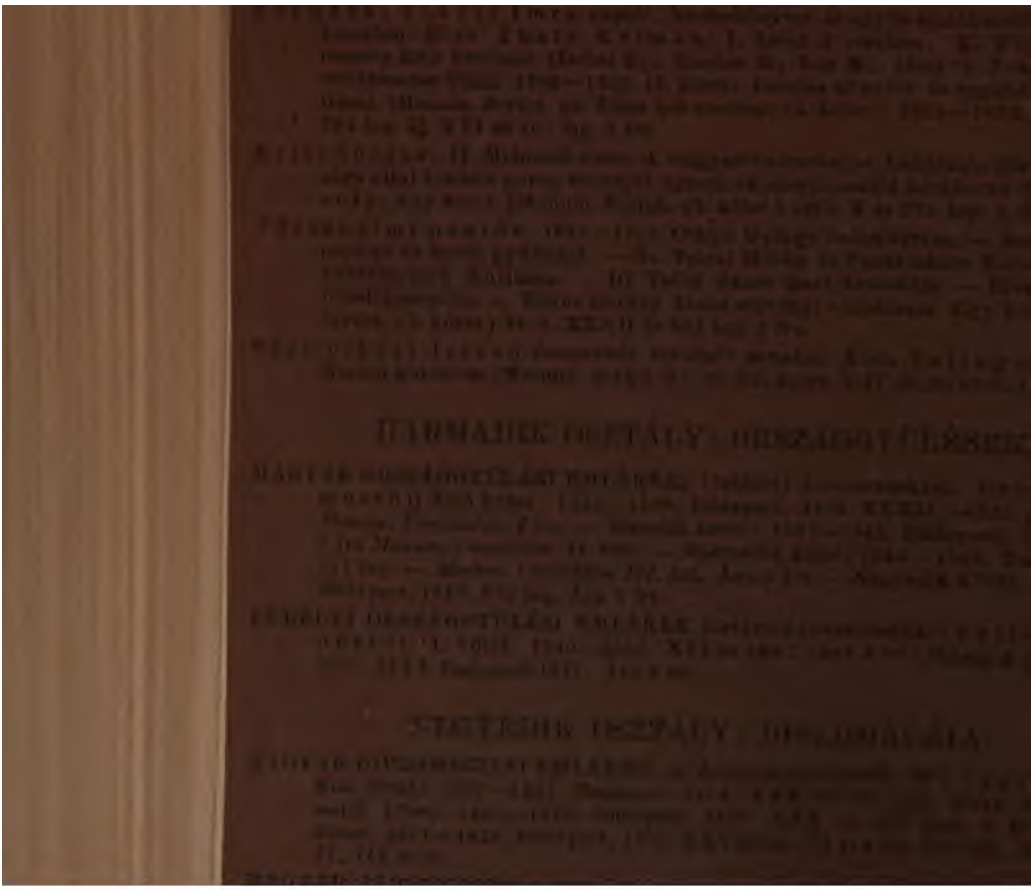

STANFORD
UNIVERSITY
LIBRARIES

Stanford University Libraries
3 6105 002 419 963
DB
932
M64
v.27-28
1875-1877

STANFORD UNIVERSITY LIBRARIES
CECIL H. GREEN LIBRARY
STANFORD, CALIFORNIA 94305-6004
(415) 723-1493

All books may be recalled after 7 days

DATE DUE